

Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta

Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi
Katedra manažmentu a marketingu
Katedra ekonomiky a cestovného ruchu

„Spoločnosť, kríza, rodina“

Zborník príspevkov z III. ročníka vedecko-odbornej konferencie
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“
s medzinárodnou účasťou konanej v dňoch 25. a 26. marca 2010

Zborník bol vydaný s podporou Grantovej agentúry
Pedagogickej fakulty Katolíckej univerzity
č. projektu 4/06/2009

Ružomberok 2010

Editori: Ing. PaedDr. Petr Vyhnal, PhD.
Mgr. Ľudmila Slovíková
Mgr. Matej Čevan

Redakčná rada: prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.
doc. ThDr. Jozef Bielačak, PhD.
PaedDr. ThDr. Anton Lisník, PhD.
Ing. Jana Janičková, PhD.
PhDr. Mgr. Eva Dirgová, PhD.
Mgr. Katarína Kotradyová, PhD.
Ing. PaedDr. Petr Vyhnal, PhD.
Ing. Peter Varhoľák, Csc.
Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
ks. dr hab. Piotr Mazur
PhDr. Jarka Jacková
PhDr. František Drozd
PhDr. Iveta Franzenová
Mgr. Janka Bujalková
Mgr. Ľudmila Slovíková

Recenzenti: prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.
prof. PhDr. Anna Žilová, PhD.
doc. Ing. Bohuslava Mihalčová, PhD.
doc. ThDr. Jozef Bielačak, PhD.
ks. dr hab. Piotr Mazur
PhDr. Martin Sumec, PhD.

Sadzba a technická spolupráca: Ing. PaedDr. Petr Vyhnal, PhD.

Za jazykovú úpravu zodpovedajú autori príspevkov

Obsah

To allēlous echein koinōnian – teologická reflexia o možnostiach prekonávania krízy rodiny v súčasnej spoločnosti.....	6
<i>Ábel František</i>	
Vývojové tendencie súčasnej rodiny v postmodernej spoločnosti.....	20
<i>Agafonová Mária, Džupková Helena, Melkusová Helena</i>	
Rodina vo svetle učenia Jána Pavla II.	30
<i>Akimjak Amantius</i>	
Spoločenský optimizmus pri prekonávaní súčasnej svetovej hospodárskej krízy a krízy civilizácie	34
<i>Alexy Július</i>	
Hodnotové a sociálnofilozofické aspekty prolematiky prevencie krízy	41
<i>Ambrozy Marián, Dvorčáková Andrea</i>	
Problém chudoby v Starej zmluve	48
<i>Bándy Juraj</i>	
Problemy rodzin wychowanków domów dziecka w okresie adaptacji Polski do procesów globalizacji.	58
<i>Bejger Halina</i>	
Skutky telesného milosrdenstva v učení Jána Pavla II.	64
<i>Bernáthová Bernadeta, Klobušická Mária</i>	
Úloha kresťanskej rodiny pri budovaní civilizácie lásky	69
<i>Bielak Jozef</i>	
Reflexia k sociálnemu posolstvu Jána Pavla II. pre dnešný svet a rodinu	78
<i>Brodová Jana</i>	
Bezdomovectvo ako sociálny problém spoločnosti	87
<i>Bursová Janka</i>	
Rodina ako základný činiteľ rozvoja osobnosti dieťaťa.....	92
<i>Cisariková Eva</i>	
Zmena kultúrnej mentality a jej vplyv na súčasnú katolícku rodinu na Slovensku	100
<i>Csontos Ladislav</i>	
The position and directions of transformations of a family in the contemporary world.	110
<i>Czerw Monika</i>	
Sociálny dialóg v projektovo orientovaných organizáciách.....	117
<i>Černá Ľubica</i>	
Kríza v rodine	124
<i>Čevan Matej</i>	
Potreba koncepcie verejnej rodinnej politiky	128
<i>Diačiková Anna</i>	
Miesto rodiny v súčasnej spoločnosti.....	134
<i>Dirgová Eva</i>	
Sociálna politika vo svetle Katolíckej sociálnej náuky	140
<i>Drozd František</i>	
Naša veľkosť a naša krehkosť.....	148
<i>Dufferová Alžbeta</i>	
Transformácia rodiny v európskom kontexte.....	154
<i>Dzivý Baluchová Ľubomíra</i>	
Kríza rodiny v kontexte sociálnej práce a Cirkvi s členom drogovo závislým.....	158
<i>Dvorská Soňa, Dzurillová Lenka</i>	
Rodina ako zrkadlo spoločnosti. Spoločnosť ako zrkadlo rodiny.	168
<i>Ďurkovec Peter</i>	
Hospicová a paliatívna starostlivosť ako riešenie problému eutanázie.....	173
<i>Franzenová Iveta</i>	
Interpretácia krízy súčasnej rodiny.....	184
<i>Fula Milan</i>	
Starší človek v rodine a spoločnosti.....	192
<i>Galisová Ľubica</i>	
Sociálnoprávna ochrana a náhradná starostlivosť o deti na Slovensku a vo vybraných krajinách.....	195
<i>Gallová Mária</i>	

Paternalizmus v distribúcii sociálnej pomoci, ako prvok sociálneho štátu	204
<i>Gíbalová Monika</i>	
Rodina – náš domov.....	208
<i>Halás Ondrej</i>	
Kríza civilizácie: Diagnóza a pokus o prognózu	216
<i>Hohoš Ladislav</i>	
Kvalita života prostredníctvom vzťahu rodina - spoločnosť.....	222
<i>Hrnčiar Miroslav, Saxová Gabriela</i>	
Tretotriedna kultúra a jej morálne dôsledky na rodinu a spoločnosť	226
<i>Hronec Ondrej, Schwarczová Heidy, Kremlová Feriková Michaela</i>	
Identita rodiny	232
<i>Imrich Andrej</i>	
Hospodárska kríza – výzva pre morálnu reflexiu	236
<i>Jacková Jaroslava</i>	
Masová kultúra ako alternatíva v „kríze“ rodinnej výchovy?	240
<i>Jakóczy Ladislav</i>	
Hospodárska kríza a podnikateľské prostredie.....	250
<i>Janičková Jana</i>	
Novozmluvné modely charitatívnej pomoci kresťanom v núdzi - model a inšpirácia pre kresťanskú pomoc núdnym v 21. storočí	256
<i>Jurík Milan</i>	
Rodina a jej postavenie v modernej spoločnosti	263
<i>Kapilová Alena</i>	
Klasyfikacja pojęć i przeciwdziałanie zjawisku bezrobocia w kontekście polityki zatrudnienia na rynku pracy.....	270
<i>Koperek Adam</i>	
Zjawisko bezrobocia w kontekście myśli społecznej Jana Pawła II o pracy ludzkiej	278
<i>Koperek Jerzy</i>	
Ohrozenia rodiny založenej na manželstve	284
<i>Korbová Mária</i>	
Východiská prorodinnej politiky v kontexte aktuálnej sociálnej náuky Katolíckej cirkvi.....	290
<i>Košč Stanislav</i>	
Príčiny sociálnej exklúzie v rómskych osadách.....	296
<i>Kotradyová Katarína</i>	
Alienácia teologickému aspektu svedomia.....	304
<i>Kútny Ivan</i>	
Kriminologické aspekty domáceho násillia	312
<i>Kypta Pavel</i>	
Nezamestnanosť ako súčasný a sociálny problém a jej dopad na rodinu.....	325
<i>Laca Slavomír</i>	
Vplyv súčasnej slovenskej politiky na vznik chudoby.....	330
<i>Lisnik Anton</i>	
Postavenie rodiny z pohľadu práva sociálneho zabezpečenia.....	337
<i>Macková Zuzana</i>	
Niekoľko poznámok k historicko-sociálnym aspektom fungovania manželstva a rodiny	354
<i>Mazůrek Jaroslav</i>	
Kryzys rodziny w nauczaniu Jana Pawła II	359
<i>Mazur Piotr</i>	
Fenomén rozvodu a jeho dopad na život dieťaťa	365
<i>Migrová Mária, Nemcová Anna</i>	
Základná charakteristika rodiny a vnútorné väzby rodičov a detí v období adolescencie	371
<i>Mikulová Dagmar</i>	
Zmysel, poslanie a ohrozenie rodiny v náuke Jána Pavla II.	374
<i>Mordel Stefan</i>	
Moderní křesťanská rodina?	384
<i>Muchová Ludmila</i>	
Dobrá rodina – nádej budúcnosti	391

<i>Nagranová Mária</i>	
Rodina a rodinné prostredie	400
<i>Pattie Miriama</i>	
Nestabilita ekonomického systému versus stabilita rodiny	403
<i>Pitekova Jana</i>	
Ideál kresťanského manželství podle Klementa z Alexandrie	410
<i>Plátová Jana</i>	
Rodzina współczesna jako Środowisko wsparcia edukacyjnego dziecka w wiwku szkolnym	415
<i>Pleczkan Alojzy Klemens</i>	
Súčasná rodina v Slovenskej republike a problematika rodinného života v 21. storočí.....	423
<i>Podmanický Ivan, Podmanická Zuzana</i>	
Analýza súčasného stavu a vývoja nezamestnanosti	432
<i>Polakovičová Zuzana, Vaverčáková Marta, Gergelová Ľubica</i>	
Zamestnanecké vzťahy a kríza.....	438
<i>Pružinský Michal</i>	
Kresťanská etika dekalógu v náuke Jána Pavla II. a 4. a 7. prikázanie – rodina a spoločnosť	444
<i>Szaniszló Inocent – Mária V., OP, Demočko Daniel</i>	
Význam rodiny pre onkologicky choré dieťa	453
<i>Šišňanská Katarína</i>	
Efektívna penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť ako pomoc pri zachovaní rodinných väzieb	458
<i>Špániková Martina</i>	
Rodina a náboženská formácia.....	466
<i>Štefaňak Ondrej</i>	
Rodina – základ spoločnosti	474
<i>Štefancová Jana</i>	
Introdukcja ku katechéze zameranej na problémy a ohrozenia manželstva a rodiny v súčasnosti	
v súčasnosti.....	479
<i>Tirpák Peter</i>	
Obchodovanie s ľuďmi	488
<i>Turacová Monika</i>	
Odpustenie a jeho význam pre človeka súčasnosti.....	495
<i>Ulická Linda</i>	
Manželstvo očami Jána Pavla II.	502
<i>Vansač Peter</i>	
Rodina v interakciách súčasného krízového sveta so spoločnosťou a jej organizáciami	511
<i>Varholák Peter</i>	
Manželstvo, rodina ako principiálny prvok spoločnosti.....	523
<i>Vyhnal Petr</i>	
Rola rodziny w opinii nadzorowanych gimnazjalistów przez kuratora sądownego.....	530
<i>Witek Paweł, Pelewicz Robert</i>	
Úverové zdroje bánk na Slovensku v čase hospodárskej recesie	543
<i>Zimerman Ladislav, Zimermanová Katarína</i>	
Rodina ako primárny determinant vzniku porúch emocionality a správania u detí	553
<i>Žarnovičanová Ružena</i>	
Jan Amos Komenský v kontexte výchovy k rodičovstvu.....	560
<i>Žbirková Viera</i>	
Rodina a spoločenské zmeny v novom tisícročí	566
<i>Žilová Anna</i>	

TO ALLĚLOUS ECHEIN KOINŌNIAN – TEOLOGICKÁ REFLEXIA O MOŽNOSTIACH PREKONÁVANIA KRÍZY RODINY V SÚČASNEJ SPOLOČNOSTI

Ábel František

Abstrakt

Cieľom štúdie je teologicky reflektovať východiská inštitúcie rodiny ako spoločenstva, ktoré je založené na vzťahu človeka k Bohu. Takto pochopený a realizovaný vzťah rodiny ako spoločenstva, v užšom i širšom slova zmysle, vytvára nielen účinný nástroj prekonávania súčasnej krízy spoločnosti a rodiny ako jej základnej bunky, ale rovnako poukazuje na to, že význam rodiny presahuje rozmer časnosti a ponúka ľuďstvu perspektívu naplnenia jeho spoločenskej funkcie vo vzájomnom spoločenstve s Bohom vo večnosti.

Kľúčové slová: rodina, spoločnosť, spoločenstvo – koinōnia

Abstract

The goal of this study is to reflect the starting points of the institution of family as a fellowship that is based on the relationship of man with God. This way of comprehending and realizing the relationship of the family as a fellowship, in both the strict and the wider sense, not only create effective tool of the overcoming the recent crisis of a society and a family as its basic unit but also proves that the meaning of the family exceeds a dimension of temporality. It also offers to humankind a perspective of fulfilling its societal role in the interrelationship with God in eternity.

Key terms: family, society, fellowship – *koinōnia*

Problematike krízy rodiny v súčasnej postmodernej spoločnosti sa v poslednom období venuje v oblasti spoločensko-vedných disciplín intenzívna pozornosť¹, pričom všetky aktivity v tejto oblasti výskumu sú primárne zamerané na snahu analyzovať a interpretovať príčiny krízy modernej spoločnosti ako celku, vrátane krízy rodiny ako základnej spoločenskej bunky a zároveň nachádzať a uplatňovať účinné nástroje na prekonanie súčasného krízového stavu. V tomto procese preto nemožno obísť ani teológiu, inými slovami, k pomenovaniu hlavných príčin postupného úpadku a devalvácie rodiny v celospoločenskom kontexte je nevyhnutná teologická reflexia tejto inštitúcie, ktorú možno z hľadiska kresťanskej teológie vnímať ako Boží dar a zároveň ako zodpovednú úlohu, ktorú má rodina v spoločnosti plniť, aby sa stala trvalým zdrojom hodnôt a nádejou pre budúcnosť.¹

Kríza rodiny bezprostredne súvisí s krízou západnej postmodernej spoločnosti. Manželstvo ako inštitúcia, ktorá má dvoch partnerov zaväzovať k zodpovednému rozhodnutiu spojiť svoje životy a v takomto zväzku prinášať do života niečo nové, hodnotné, je v súčasnosti stále viac devalvované. Ľudia sa sobášia čoraz menej a v neskoršom veku. Rozvodovosť stúpa a čoraz viac detí vyrastá v neúplných rodinách. Podľa názoru odborníkov, pozícia otca v rodine slabne a najčastejším dôvodom rozpadu rodín je nezhoda pováh.² Keďže

1 Tejto téme sa podrobne venujem v príspevku s názvom „Ezer Kenegdō“ – teologické východiská určujúce trvalý význam rodiny pre život človeka a spoločnosti“. Pozri: ÁBEL, František. Ezer Kenegdō – teologické východiská určujúce trvalý význam rodiny pre život človeka a spoločnosti. Rodina – nádej budúcnosti. Zborník z medzinárodného ekumenického vedeckého sympózia konaného na Teologickej fakulte KU. Košice : Seminár sv. Karola Baromejského v Košiciach, 2008, s. 107 – 117.

2 Podľa údajov výskumného demografického centra Inštitútu informatiky a štatistiky (INFOSAT) dosiahla rozvodovosť na Slovensku v prvých rokoch 21. storočia svoje historicky najvyššie hodnoty. Najviac rozvodov bolo zaznamenaných v roku 2002, keď sa ich počet priblížil tesne k hodnote 11 tisíc, čo je 43,7 rozvodov na 100 sobášov. Pozitívna zmena vo vývoji sobášnosti v poslednom období (od roku 2002 vykazuje sobášnosť rastúcu

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

platí princíp subsidiarity – rodina je samostatnou bunkou spoločnosti a štát má do nej zasahovať čo najmenej – nájsť a uplatňovať účinné opatrenia na znižovanie rozvodovosti nie je jednoduché. Mladé páry pristupujú k uzavretiu manželstva čoraz opatrnejšie. V posledných dvoch desaťročiach je vidno narastajúci trend uzatvárania manželstiev vo vyššom veku, pričom časť obyvateľstva uprednostňuje alternatívne formy spolužitia mimo manželstva. Značná časť obyvateľstva je rozhodnutá nevstupovať do žiadnych partnerských zväzkov. Táto zmena trendu a pohľadu na inštitúciu manželstva súvisí do značnej miery s hodnotovým systémom spoločnosti, ktorý je primárne motivovaný ekonomickými ukazovateľmi a prívleži zdôrazňuje spoločenskú rolu jednotlivca. Spoločensko-ekonomická analýza danej problematiky je však v prvom rade vecou sociologického výskumu, našim cieľom je analyzovať a synteticky zhodnotiť teologické východiská, ktoré sa v tejto oblasti ponúkajú a preukázať, že sa tu nachádza potenciál, ktorý možno účinne a efektívne uplatniť v procese ozdravenia celej spoločnosti, vrátane rodiny.

1. Terminológia a jej význam

Komplexný pohľad na problematiku rodiny v teologickom kontexte presahuje rámec jednej vedeckej konferencie. Naším cieľom je preto analyzovať teologické východiská inštitúcie rodiny a preukázať, že práve tu sa nachádzajú účinné nástroje, ktorými je možné pomôcť súčasnej kríze prekonať. V tejto súvislosti zohráva kľúčovú úlohu samotná teologická interpretácia pojmov „rodina“ (πατριά, οἶκος, οἰκία)³ a „spoločenstvo“ (κοινωνία)⁴, pričom východiskom pre vytvorenie rodiny ako zdravej bunky spoločnosti je jej teologické založenie, to znamená, že tu musí zohrávať primárnu funkciu realizovanie a rozvíjanie vzájomného spoločenstva (τὸ ἀλλήλους εχειν κοινωνίαν). Prirodzene, všetky uvedené pojmy majú omnoho širší interpretačný rozsah, pretože pri ich spoločenskom uplatnení a používaní v priebehu obdobia niekoľkých tisícročí sa ich význam a zmysel postupne menil. Svoju dokonalosť však dosahujú práve v teologickom význame, teda v živote spoločenstva veriacich. I tu sa zameriame na etapu, ktorou je vývoj a použitie týchto pojmov v kontexte židovsko-kresťanskej spoločnosti⁵ v období 1. storočia po Kr., kde sa formoval

tendenciu) spôsobila, že sa index rozvodovosti mierne znížil na 39 rozvodov na 100 sobášov. In Kolektív autorov: Viera Pilinská– editor, Martina Lukáčová,, Ján Mészáros,, Boris Vaňo. Demografická charakteristika rodiny na Slovensku. Bratislava: Edícia Akty, november 2005, s. 31.

3 Slovo patri,a (rod, rodina) sa v Novej zmluve nachádza iba 3-krát (Lk 2, 4; Sk 3, 25; Ef 3, 15). Bližšie k tomuto výrazu pozri SCHRENK, G. in FRIEDRICH, G. (vyd.). Theological dictionary of the New Testament, Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 1967, reprinted 1981. Volume V, s. 1015 – 1019 (ďalej iba TDNT V). Častejšie však význam slova „rodina“ nahrádza výraz oi=koj (dom, 115-krát v Novej zmluve), respektíve oivki,a (domácnosť, 92-krát v Novej zmluve). Bližšie k týmto výrazom a ich významu pozri MICHEL, O. in FRIEDRICH, G. (vyd.). TDNT V, s. 119 – 134.

4 Slovo koinónia sa v Novej zmluve nachádza 18-krát, z toho 13-krát u Pavla, čo svedčí o mimoriadnom význame, ktorý mu Pavol prikladá. Pozornosť treba venovať aj slovesnej forme koinóneó a koinoó. Bližšie k významu jednotlivých pojmov pozri HAUCK, F. in KITTEL, G. (vyd.). Theological dictionary of the New Testament, Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 1966, reprinted 1976. Volume III, s. 789 – 809 (ďalej iba TDNT III).

5 V tejto súvislosti treba poznamenať, že pojmy „kresťanský“, „kresťanstvo“ sú z hľadiska obdobia, ktoré sledujeme anachronizmami, pretože vtedy ešte neexistovali. Zvest' evanjelia a misia prvých Ježišových nasledovníkov, vrátane misijnej činnosti apoštola Pavla, boli súčasťou judaizmu, ako jedna špecifická interpretácia židovských mesiášskych očakávaní, v súvislosti s vystúpením Ježiša Nazaretského, jeho životom a dielom, v kontexte veľkonočnej udalosti. Prvú zmienku o kresťanstve a kresťanoch ako o náboženskom spoločenstve nachádzame v listoch Ignáca Antiochejského (IgnMg 10; IgnRom 3, 3; IgnPhld 6, 1), približne 80 rokov po Pavlovej konverzii. Význam správy o pomenovaní kresťanov v sýrskej Antiochii (Sk 11, 26) je v tomto kontexte neistý. Nasvedčuje skôr bežný zvyk oficiálnych predstaviteľov rímskej vládnucej moci označovať týmto spôsobom konkrétne skupiny, respektíve frakcie v rámci jedného náboženstva, v tomto prípade judaizmu (*Christiani, Herodiani* [Mk 3, 6], podobne *Caesariani, Pompeiani*). Napriek tomu, používame toto označenie pre lepšiu charakteristiku špecifik, ktoré Pavol svojou misijnou činnosťou do judaizmu a interpretácie

vždy a výhradne v súvislosti so vzťahom spoločenstva veriacich k Bohu, ktorý primárne určoval každodenný život jednotlivca, spoločenstva, vrátane rodiny.

Prvým a základným výrazom je slovo *πατριά* (rod, rodina). V Starej zmluve sa toto slovo ako terminus technicus, vyjadrujúci úzke spoločenstvo rodičov a detí, prípadne starých rodičov a príbuzných, nevyskytuje. Hebrejčina používa k tomuto účelu výhradne opisnú formu, rovnako je tomu aj v prípade výrazu „spoločenstvo“, ktoré vyjadruje výhradne vzťah človeka k Bohu. Najbližším pojmom, blížiacim sa k výrazu a významu slova „rodina“ je hebrejský výraz *bajit* (dom). Týmto slovom sa nemyslí iba spoločenstvo, ktoré žije v spoločnom dome (Ex 12, 4), ale aj oveľa väčšie skupiny, vrátane celého národa – napríklad „dom izraelský“ (Iz 5, 7). Ďalším ekvivalentom k pojmu rodiny je výraz *bêt 'āb* (otcovský dom). Najčastejším termínom, ktorý sa v Starej zmluve prekladá slovo „rodina“ je pojem *mišpālhā* (rod, klan; napr. Sdc 18, 11). V Novej zmluve sa slovo *πατριά* nachádza iba na troch miestach (Lk 2, 4; Sk 3, 25; Ef 3, 15).

Pokiaľ ide o pojem *κοινωνία* (spoločenstvo), najstaršie zmienky v gréckom a helenistickom svete poukazujú na jeho použitie v náboženskej oblasti. Toto slovo vyjadrovalo evidentné a neporušené spoločenstvo medzi bohmi (Bohom) a ľuďmi.⁶ V gréckom preklade židovskej Biblie (Septuaginta) sa však toto slovo v tomto úzkom význame nepoužíva. V mladšej dobe v gréckom svete sa ním označoval blízky vzťah, bratské puto medzi ľuďmi, ktorých spájala rovnaká idea, spôsob života, či ideál spoločného života, aký charakterizoval niektoré filozofické školy, napríklad Pytagorejcov (*ἡ τοῦ βίου κοινωνία* = spoločenstvo života), alebo sa ním označoval ideálny stav spoločnosti, aký opísal Platón vo svojich dielach *Republika* a *Zákony*. Tento výraz bol blízky aj stoikom, ktorí vychádzali z predpokladu, že vlastníctvo je treba chápať ako spoločné, preto sa oň priatelia musia spolu deliť. Tieto požiadavky však boli založené na ideálnom obraze takzvaného zlatého veku, ktorý bol vo svojej pôvodnej dokonalej forme pre prítomnosť navždy stratený. To je zásadný rozdiel oproti novozmluvnému stanovisku, ktoré je vždy zamerané do budúcnosti, nie do zidealizovanej mýtkej minulosti. Nový vek, ktorý so sebou prináša vykupiteľské dielo Ježiša Krista sa musí prelomiť do prítomnosti.⁷

Absencia použitia tohto výrazu, respektíve jeho hebrejského ekvivalentu v Starej zmluve v zmysle dokonalého vzťahu Boha a človeka, vyplýva v prvom rade zo skutočnosti, že človek vlastným pričinením o tento jedinečný vzťah s Bohom prišiel (Gen 2 – 3), čo zároveň prinieslo do života ľudí aj stratu dokonalej jednoty medzi ľuďmi. Rovnako však je možnou príčinou jeho absencie v najstarších starozmluvných spisoch aj samotný negatívny vzťah k abstraktným pojmom, vrátane abstraktného myslenia. I napriek proklamovaniu biblickej zvesti, že človek stratil toto dokonalé spoločenstvo s Bohom a svojimi blíznymi, Boh koná v prospech človeka a dáva mu možnosť toto spoločenstvo opäť nachádzať a podieľať sa na jeho budovaní. To však znamená nevyhnutnosť opustiť „starý“ spôsob života a „obrátiť sa“ k Bohu, vykonať zásadnú zmenu myslenia (*metanoia*). O tom vydávajú svedectvo príbehy patriarchov a neskôr Božieho vyvoleného národa Izraela (pozri napr. Gen 8, 21n; 12, 3; Ex 20, 1nn). Teologický motív narušeného spoločenstva človeka s Bohom, problematika zachovávanía a rozvoja spoločenstva v súlade s Božou vôľou ako je zaznamenaná v zákone (Tóre), ako aj význam spoločenstva ako konečného cieľa Božieho

jednotlivých aspektov židovskej náboženskej tradície priniesol. Bližšie k tejto problematike pozri DUNN, J. D. G. *The New Perspective on Paul*. Revised edition. 2005, 2008. Grand Rapids, Michigan : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2008, s. 348 – 349, vrátane poznámok.

⁶ Nasledujúca charakteristika vychádza z analýzy tohto a príbuzných pojmov, ktorú vypracoval Johannes Schattenmann. Pozri heslo *koinónia* in SCHATTENMANN, J. in BROWN, C. (vyd.). *The New International Dictionary of New Testament Theology*. Devon; Michigan: The Paternoster Press, Ltd. Exeter and The Zondervan Corporation Grand Rapids, UK, USA, Revised Edition 1986, Volume I, s. 639 – 644 (ďalej iba *NIDNTT I*).

⁷ Pozri SCHATTENMANN, J. in *NIDNTT I*, s. 640.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

stvoriteľského diela a spásy, zohrávajú v Starej zmluve významnú úlohu (pozri Iz 5, 8; 49, 6; Gen 12, 3). Preto je do istej miery prekvapujúce, že ekvivalentné výrazy, vyjadrujúce „spoločenstvo“ (κοινωνία) sa nachádzajú až v neskorších, respektíve mladších kánonických a deuterokánonických spisoch Starej zmluvy, zvlášť v múdroslovnej literatúre (Koh, Prís, Múd, 1 – 4 Mak), zväčša ako prekladové varianty hebrejských výrazov s koreňom *hābar* (spojiť sa, zjednotiť; *h^abûrâh* = spoločenstvo, zväzok). V starozmluvnom kontexte bol vzťah spoločenstva primárne chápaný ako odvodený od zmluvného vzťahu Izraela s Bohom. Boh (Jahve) bol a je zakladateľom a garantom spoločenstva. Septuaginta týmto slovom a jeho odvodeninami vyjadruje všeobecný význam spájania sa, participovania na niečom (cf. Prís 21, 9; 25, 24; Koh 9, 4; Jób 34, 8).

Z hľadiska novozmluvného použitia, výraz κοινωνία úplne absentuje v evanjeliách, ale 13-krát sa nachádza v listoch apoštola Pavla, pre ktorého je jedným z charakteristických teologických pojmov. Práve a predovšetkým myšlienkový obsah, ktorý týmto pojmom vyjadruje Pavol, tvorí základ teologického významu nielen samotného slovného spojenia „mať vzájomné spoločenstvo“ (*to allēlous echein koinōnian*), ale rovnako poukazuje aj na jedinečný význam inštitúcie rodiny.

2. Teologická interpretácia inštitúcie rodiny a spoločenstva (*koinōnia*) v kontexte zvesti apoštola Pavla

Mimoriadny význam, pokiaľ ide o pôvod v používaní výrazu πατριά (rod, rodina) v Novej zmluve a rovnako i možnosť porozumieť významu rodiny ako spoločenstva, založeného na vzťahu človeka k Bohu, má jeho použitie v Liste Efezanom (Ef 3, 14 – 15). Aj keď sa List Efezanom radí v súčasnej odbornej teologickej diskusii väčšinou k takzvaným deuteropavlovským listom, nesie v sebe nepochybne myšlienkové bohatstvo apoštola Pavla, ktorého zvesť interpretuje a ďalej rozvíja niektorý z jeho bližšie neznámych žiakov:

Τούτου χάριν κάμπω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν πατέρα, ἐξ ου πάσα πατριά Ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται,

Preto zohýnam kolená pred Otcom, od ktorého má meno každý rod na nebi i na zemi. (Ef 3, 14 – 15).

Po formálnej stránke je náš text súčasťou modlitby (verše 14 – 21), ktorú možno rozdeliť na dve časti. Verše 14 – 19 tvoria príhovornú modlitbu a verše 20 – 21 doxológiu. Na tomto mieste sa vyjadruje zásadná myšlienka pôvodu vzťahu človeka so svojim Stvoriteľom. Tak ako každý jeden rod, poľažne rodina, odvodzuje svoj pôvod od svojho otca, za všetkými rodinami stojí otcovstvo Hospodina. On je ten, od koho možno odvodiť celý systém príbuzenského poriadku, ale nielen to.⁸ Tento význam majú tieto slová i napriek názorovej nejednotnosti, či a ak áno, do akej miery mení absencia určitého člena v slovnom spojení πάσα πατριά možnosti jeho interpretácie. Absencia člena umožňuje interpretáciu s významom „každá rodina (rod)“.⁹ Obrazný význam „celá rodina“, čiže rodina ako jedno veľké

⁸ V gréckom texte vyjadruje túto zásadnú myšlienku aj slovná hračka πατέρα a πατριά. V niektorých rukopisoch je slovo πατέρα doplnené slovami τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Pozri kritický aparát NESTLE, E., ALAND, K. (vyd.). *Novum Testamentum Graece*. Ed.27, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1995. Pozri tiež poznámky a komentár k príslušnej časti listu (4, 1 – 21) in LINCOLN, A. T. *Word Biblical Commentary* (Vol. 42). Ephesians. Dallas, Texas : Word Books, Publisher, 1990. Citované s použitím databázy Logos Library System 2.1g, Nelson Electronic Publishing (Thomas Nelson, Inc.).

⁹ K tejto otázke pozri bližšie in LINCOLN, A. T. *Word Biblical Commentary* (Vol. 42). Ephesians. Dallas, Texas : Word Books, Publisher, 1990. Citované s použitím databázy Logos Library System 2.1g, Nelson Electronic Publishing (Thomas Nelson, Inc.).

spoločenstvo viery, ktorého členmi sú Židia i pohania,¹⁰ by táto časť získala, ak by sa pred slovom *πατρία* nachádzal člen.

Tento základný vzťah medzi každou jednou bunkou ľudského spoločenstva, inými slovami, medzi každou rodinou a Bohom poukazuje súčasne na zodpovednosť voči tomuto vzťahu a rovnako aj voči vzťahu k vlastnému rodu, respektíve rodine. Ide preto o mimoriadne významné poslanstvo, ktoré prináša konzekvencie do života rodiny, ale rovnako aj širšieho spoločenstva. To súčasne znamená, že už v židovstve rodina vždy fungovala ako významný faktor rastu a stability spoločenstva a neskôr celej spoločnosti. Manželstvo, rodina, spoločenstvo, tieto pojmy sa objavujú a prechádzajú jednotlivými biblickými správami ako neviditeľná, ale pevná niť, ktorá spája celé spektrum príbehov, správ, múdroslovných výrokov, vyznaní, piesní a ostatných literárnych druhov, ktoré nachádzame vo zvesti Starej zmluvy, pričom všetky pozitívnym, či negatívnym spôsobom dokazujú, že človek je tvor náboženský, ale rovnako aj spoločenský. Izrael, Bohom vyvolený národ, túto kľúčovú informáciu napokon vkladá na samotný začiatok biblickej zvesti, čím zároveň dokladá, že stvorenie univerza, tohto sveta so všetkým tvorstvom, počnúc živou a končiac neživou prírodou, vrátane človeka, je *b^erēšit* – počiatkom Božieho stvoriteľského zámeru, ktorý má svoj cieľ – *telos*.¹¹ Už tu, na samom začiatku biblického kánona v knihe *Genesis*, nachádzame kľúčové informácie, že Boh stvoril človeka na svoj obraz a stvoril ho ako muža a ženu, stvoril ho pre spoločenstvo rodiny (Gn 1, 26 – 28, 2, 18 – 24).¹²

Pevný vzťah k Hospodini a na ňom založený vzťah k rodine dokázali zabezpečiť v každom období dejín židovského národa a neskôr i kresťanskej cirkvi stabilitu spoločenstva veriacich. Nikdy tu nešlo len a primárne o ekonomickú, či politickú funkciu rodiny. Tieto ciele boli v tomto kontexte vždy menšinové, respektíve okrajové, pretože sa týkali výraznej menšiny národa. Kresťanské zbory boli systematicky vedené k napĺňaniu celospoločenskej funkcie rodiny vo vzťahu k spasnej udalosti v Ježišovi Kristovi. To možno veľmi dobre pozorovať v takzvaných poriadkoch pre domácnosti (pozri Ef 5, 21 – 6, 9; Kol 3, 18 – 4, 1; 1 Pt 2, 18 – 3, 7).¹³ Tieto vymedzujú spoločenskú rolu jednotlivým členom domácnosti, zvlášť na sklonku 1. storočia po Kr. a neskôr, keď intenzívne očakávanie parúzie postupne ustúpilo do úzadia a ukázalo sa ako nevyhnutné a súčasne potrebné určiť, respektíve vymedziť jednotlivé funkcie kresťanskej rodiny jednak do vnútra spoločenstva, ale tiež aj voči spoločnosti ako celku. Tieto poriadky pre domácnosti túto funkciu jednotlivých členov rodiny vymedzovali vždy vo vzťahu k vykupiteľskému dielu Ježiša Krista. To je rovnako významný aspekt vo vývoji kresťanskej rodiny v neskoršom období vývoja kresťanskej cirkvi.

2.1 Spoločenstvo (*koinōnia*) a jeho význam vo zvesti apoštola Pavla

Rodinu a jej význam v živote spoločnosti z hľadiska teologickej interpretácie v kresťanskej cirkvi však najlepším spôsobom určuje jej vzťah k primárnej funkcii kresťanskej cirkvi,

¹⁰ Týmto spôsobom prekladá toto slovné spojenie napríklad G. B. Caird. In CAIRD, G. B. *Paul's Letters from Prison*. Oxford : Oxford University Press, 1976, s. 69.

¹¹ Túto skutočnosť možno pozorovať aj v použití hebrejskej častice *ēt*, ktorá v Gn 1, 1 plní funkciu uvedenia vetného predmetu, pričom sa neprekladá, avšak môže byť interpretovaná aj teleologicky. Ide totiž o prvé a posledné písmeno hebrejskej abecedy (Alef, Tav), ktoré vyjadrujú plnosť a celok, to znamená začiatok i koniec. Rovnako zaujímavé je porovnať túto interpretáciu s významom textu v Zj 1, 8; 22, 13.

¹² Už v prvej správe o stvorení sa dozvedáme, že človek je stvorený Bohom pre spoločenstvo. Hebrejský výraz *ādām* (človek) je kolektívnym výrazom, z tohto dôvodu nie je nikde použitý v pluráli a doslovne ho možno prekladať ako „ľudstvo.“ Pozri VON RAD, G. *Genesis. A Commentary*. Revised edition. Original translation by John H. Marks from the German *Das erste Buch Mose, Genesis* (Das Alte Testament Deutsch 2-4) published by Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. Text revised on the basis of the ninth German edition, 1972. Philadelphia : The Westminster John Knox Press, 1972, s. 57.

¹³ K problematike sociálnych pomerov v rannom období kresťanskej cirkvi pozri bližšie RYŠKOVÁ, M. *Doba Ježiše Nazaretského*. Historicko-teologický úvod do Nového zákona. Praha : Karolinum, 2008, s. 381 – 390.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

ktorou je vytváranie a rozvíjanie vzájomného spoločenstva veriacich (τὸ ἀλλήλους εχειν κοινωνίαν). Táto myšlienka nadobúda centrálny význam práve v listoch apoštola Pavla. Analýza použitia tohto pojmu, vrátane odvodených výrazov dokazuje, že Pavol na žiadnom mieste nepoužíva slovo κοινωνία v sekulárnom význame.¹⁴ Vždy ide o náboženský význam, pričom ho nemožno porovnať so žiadnym z predošlých významov, ktoré toto slovo malo v gréckom, helenistickom, ale aj v židovskom prostredí. Pavol týmto slovom nemá na mysli ani bežné spoločenstvo ľudí, respektíve spoločnosť ako takú (*societas*), ani cirkev (ἐκκλησία), ani lokálny cirkevný zbor. Tento pojem u Pavla nekorešponduje ani s významom hebrejského pojmu *h^abûrah* (spoločenstvo, zväzok), ani s významom, ktorý mu prikladala Stoa, ktorá ním označovala život skupiny jednotlivcov, ktorých spájala spoločná idea, či životný štýl, založený na učení konkrétnej filozofickej školy.

Pojem κοινωνία v Pavlovej zvesti sa zásadným spôsobom odlišuje tak od ideového systému gréckeho sveta, ale rovnako aj od židovstva.¹⁵ Pavol používa tento pojem celkom trinásťkrát (R 15, 26; 1 K 1, 9; 10, 16 [2x]; 2 K 6, 14; 8, 4; 9, 13; 13, 13; G 2, 9; Flp 1, 5; 2, 1; 3, 10; Flm 1, 6), čo svedčí o význame, ktorý mu prikladá. U Pavla je pojem κοινωνία úzko spätý so vzťahom viery v Božie konanie v Ježišovi Kristovi, pričom v každom prípade jeho použitia je genitívnou formou vždy vyjadrený subjekt, respektíve predmet, na ktorý sa spoločenstvo viery vzťahuje. Za všetky uvedieme niekoľko charakteristických príkladov:¹⁶

Spoločenstvo Božieho Syna Ježiša Krista:

πιστὸς ὁ θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν.

Verný je Boh, ktorý vás povolal do spoločenstva svojho Syna Ježiša Krista, nášho Pána. (1 K 1, 9).

Spoločenstvo v (na) krvi a tele Kristovom:

Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογοῦμεν, οὐχὶ κοινωνία ἐστὶν τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν; τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, οὐχὶ κοινωνία τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ἐστίν;

Nie je vari kalich dobrorečenia, ktorý žehnáme (dobrorečíme), účasťou na Kristovej krvi? A chlieb, ktorý lámeme, nie je azda účasťou na Kristovom tele? (1 K 10, 16).

Spoločenstvo Svätého Ducha:

Ἡ χάρις τοῦ κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν.

Milosť Pána Ježiša Krista, Božia láska a spoločenstvo Svätého Ducha, nech je s vami všetkými. (2 K 13, 13).

Εἴ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία πνεύματος, εἴ τις σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί,

Ak teda jestvuje nejaké povzbudenie v Kristovi, ak jestvuje nejaká útecha z lásky, nejaké spoločenstvo Ducha, nejaký súcit a milosrdenstvo, (Flp 2, 1).

Vzájomné spoločenstvo v evanjeliu:

ἐπὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἄχρι τοῦ νῦν,
...*že máte účasť* [spoločenstvo]¹⁷ *na evanjeliu od prvého dňa až doteraz.* (Flp 1, 5).

Spoločenstvo viery:

ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργῆς γένηται ἐν ἐπιγνώσει παντὸς ἀγαθοῦ τοῦ ἐν ἡμῖν εἰς Χριστόν.

Kiežby sa tvoja účasť na spoločnej viere[spoločenstvo viery]¹⁸ *prejavila v tom, že spoznáš, čo všetko dobré môžeme urobiť pre Krista.* (Flm 6).

¹⁴ Pozri SCHATTENMANN, J. in NIDNTT, s. 643.

¹⁵ Tamtiež.

¹⁶ Bližšie pozri SCHATTENMANN, J. in NIDNTT, s. 643.

¹⁷ Iný možný variant prekladu, ktorý vychádza priamo z gréckeho textu (poznámka autora).

Dokonca aj použitie tohto výrazu v G 2, 9 nemožno pokladať len za zmienku o formálnom geste podania rúk ako symbolického potvrdenia dohody medzi kresťanskými misionármi. Aj tu ide o širší a súčasne mimoriadne dôležitý význam, kde podanie rúk vyjadruje spoločenstvo misie medzi židokresťanmi a pohanokresťanmi, inými slovami ich jednotu vo viere v Krista a zároveň vedomie novej formy existencie vo viere vo vykupiteľské dielo Ježiša Krista, ktorá robí z každého veriaceho „nové stvorenie“ (καινή κτίσις; pozri 2 K 5, 17).

Podobný význam má tento výraz v R 15, 26 a 2 K 8, 4, kde sa vzťahuje na finančnú zbierku, ktorú Pavol organizoval v Macedónsku a Achaji, ale tiež aj v Galácii (1 K 16, 1; G 2, 10). Ide tu o spoločenstvo prostredníctvom zbierky pre potreby chudobných kresťanov v Jeruzaleme:

εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ.

Macedónsko a Achájsko sa totiž rozhodli urobiť zbierku pre chudobných medzi svätými v Jeruzaleme. (R 15, 26).

μετὰ πολλῆς παρακλήσεως δεόμενοι ἡμῶν τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἁγίους,

Sami nás naliehavo prosili, aby sme im dopriali mať účasť na tejto milosti a na službe svätým. (2 K 8, 4).

Táto zbierka má dva rozmery. Prvým je ochota vzájomnej pomoci v zmysle Ježišovho príkazu vzájomnej lásky. Táto láska musí mať aj konkrétnu podobu, k čomu dochádza práve v ochote pomôcť núdnym bratom a sestrám vo viere. Druhým, nemenej dôležitým rozmerom však je skutočnosť, že aj týmto spôsobom kresťania dokazujú, že sú všetci členmi jedného spoločenstva kresťanskej cirkvi, teda tela Kristovho (1 K 12, 12 – 26). Vedomie vzájomnej spolupatričnosti bolo veľmi významným aspektom prekonania nedôvery medzi cirkevnými zbormi, ktoré boli zložené prevažne z bývalých pohanov (nežidov) a zbormi židokresťanskými. Na túto skutočnosť kládol Pavol veľký dôraz a snažil sa zo všetkých síl poukázať na to, že všetci kresťania majú ten istý duchovný domov a základ – teda spoločenstvo viery (ἡ κοινωνία τῆς πίστεως) – v Ježišovi Kristovi. Pre apoštola Pavla je jediným stimulom tejto aktivity Božia milosť (χάρις), ktorá sa človeku ponúka v evanjeliu Ježiša Krista (cf. 2 K 8, 1 – 7).¹⁹ Toto jedinečné spojenie s Kristom vo viere v jeho vykupiteľské dielo, ktoré sa prejavuje aj v ochote dobrovoľne sa podieľať na potrebách núdných, je súčasne základom pre vzájomné spoločenstvo veriacich. Jedni sú a majú sa stať príkladom pre druhých, čím vyjadrujú svoju poslušnosť Kristovmu evanjeliu. Tak sa kresťania stávajú súčasťou jedného veľkého organizmu, Kristovho vzkrieseného tela (cf. 1 K 12, 12nn). O tom svedčí 2 K 9, 13, kde Pavol slovným spojením ἀπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας (úprimnosť spoločenstva s nimi i so všetkými) vyjadruje seriózný a úprimný záujem kresťanov v Korinte podieľať sa na pomoci tým, ktorí túto pomoc potrebujú:

18 Iný možný variant prekladu, ktorý vychádza priamo z gréckeho textu (poznámka autora).

19 „Výraz χάρις, ktorý stojí na začiatku kapitoly, je hlavným motívom Pavlových úvah o zbierke.“ In PROSTREDNÍK, O. Církev ako koinónia u Pavla. Církevné listy. Roč. 129, č. 7 – 8, 2005, s. 40. Zbierka, ktorú Pavol v Macedónsku organizoval, je preto „jednak prejavom milosti Božej a zároveň spoločenstva cirkevných zborov a najmä so „svätými v Jeruzaleme“.“ In tamtiež, s. 41.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης δοξάζοντες τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ καὶ ἀπλότῃ τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς πάντας,

Ved' tým, že sa osvedčujete v tejto službe, oslavujú Boha za to, že sa poslušne podriaďujete Kristovmu evanjeliu a dobrosrdečne sa delíte s nimi i so všetkými. (2 K 9, 13).

2.2 Spoločenstvo (koinōnia) ako participovanie na Kristovom diele

Spoločenstvo s Kristom vyžaduje transformáciu existencie človeka. Človek sa musí stať „novým stvorením“. Nejde pritom o zbožštenie v zmysle zasvätenia do mysterijných náboženských kultov, či mysticizmu, ale o inkorporovanie sa do smrti, pochovania, vzkriesenia a oslávania Ježiša. Nejde teda o odosobnenie sa človeka mimo realitu existencie, naopak, osobnosť a charakter každého veriaceho človeka ostávajú zachované. K tomu však pristupuje nový, paradoxný vzťah, založený na Božom konaní v Ježišovi Kristovi v prospech človeka, ktoré je samé o sebe najväčším paradoxom v dejinách spásy. Tento nový *status* človeka je participovaním na Kristovom utrpení, smrti a živote. Pavol používa k opisu tohto nového, paradoxného vzťahu terminológiu, založenú na metaforách, čím vyjadruje jedinečným spôsobom jeho zásadné aspekty:

Participovanie na Kristovom utrpení, smrti, pochovaní a vzkriesení:

συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα ὡσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν

Krstom sme teda spolu s ním boli pochovaní v smrti, aby sme tak, ako bol slávou Otca vzkriesený z mŕtvych Kristus, aj my vstúpili na cestu nového života. (R 6, 4).

τοῦτο γινώσκοντες ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ·

Ved' vieme, že náš starý človek bol spolu s ním ukrižovaný, aby bolo zneškodnené telo hriechu, aby sme už viac neboli otrokmi hriechu. (R 6, 6).

εἰ δὲ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, πιστεύομεν ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ,

Veríme, že ak sme zomreli s Kristom, spolu s ním budeme aj žiť. (R 6, 8).

πρὸς κατάκρισιν οὐ λέγω· προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔστε εἰς τὸ συναποθανεῖν καὶ συζῆν.

Nehovorím to, aby som vás odsudzoval. Ved' som už povedal, že ste v našich srdciach, aby sme spolu zomierali i spolu žili. (2 K 7, 3).

τοῦ γινῶναι αὐτὸν καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ [τὴν] κοινωνίαν [τῶν] παθημάτων αὐτοῦ, συμμορφιζόμενος τῷ θανάτῳ αὐτοῦ,

aby som poznal jeho a moc jeho zmŕtvychvstania i účasť na jeho utrpeniach. Beriem na seba podobu jeho smrti. (Flp 3, 10).²⁰

Participovanie na Kristovom oslavení:

εἰ δὲ τέκνα, καὶ κληρονόμοι· κληρονόμοι μὲν θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ, εἴπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.

²⁰ Zvlášť charakteristickým miestom, vyjadrujúcim participovanie veriaceho kresťana na Kristovom utrpení je práve Flp 3, 10. „Poznanie Krista neznamená len spoluúčasť na jeho moci a vzkriesení, ale aj spoluúčasť na jeho utrpení (R 8, 17; 2 K 1, 5) a tiež podobnosť jeho smrti (R 6, 5; 2 K 4, 10).“ In PROSTREDNÍK, O. Ta pathémata tou Christou – pokus o explikáciu Kol 1, 24; 2 K 1, 7 a F 3, 10. *Explikácia – aplikácia – aktualizácia*. Zborník z medzinárodného sympózia konaného 21. marca 2005 na EBF UK v Bratislave. Žilina : Žilinská univerzita v Žiline v EDIS – vydavateľstve ŽU v marci 2006, s. 71.

Ale ak sme deti, sme aj dedičia, Boží dedičia a Kristovi, spoludedičia, aby sme, ak spolu trpíme, boli spolu aj oslávení. (R 8, 17).

Týmto spôsobom Pavol vyjadruje nielen paradox tohto nového stavu a jeho praktické dôsledky v živote veriacich, zároveň sa tým jednoznačne vylučuje nesprávna, mysticizmu poplatná interpretácia jeho zvesti (pozri R 6, 6.8; 8, 17; 2 K 7, 3; Flp 3, 10).

3. Rodina ako spoločenstvo (*koinōnia*)

Prirodzene, aplikácia významu pojmu *κοινωνία* je v Pavlovej zvesti široká. Vzťahuje sa na život cirkvi ako celku, na väčšie, či menšie kresťanské spoločenstvá – zbory, ale rovnako aj na jednotlivca, či kresťanskú rodinu, to všetko založené na vzťahu viery vo vykupiteľské dielo Ježiša Krista. Z tohto východiska je preto možné načrtnúť aj základnú charakteristiku rodiny, ako základnej bunky spoločnosti. Rodina, ktorá je chápaná ako spoločenstvo – *κοινωνία*, nemôže byť totiž založená len na ekonomickom, či spoločenskom základe, inými slovami, samotná spoločenská funkcia rodiny nemôže byť dôvodom, ani cieľom, pre ktorý bola založená. To súvisí so zmenou stavu, respektíve existenciálnej situácie, v ktorej sa človek nachádza v dôsledku svojej viery v Ježiša ako Krista. Dar Božieho Ducha vyjadruje rozhodujúcu zmenu v živote človeka, v dôsledku ktorej sa stáva „novým stvorením“ v Kristovi:

ὥστε εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονεν καινὰ·

Preto ak je niekto v Kristovi, je novým stvorením. Staré veci pominuli, nastali nové. (2 K 5, 17).

Byť v Kristovi znamená byť ospravedlnený pred Bohom, výhradne ako dôsledok Božej milosti:

πάντες γὰρ ἡμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ θεοῦ ²⁴ δικαιοῦμενοι δωρεὰν τῇ αὐτοῦ χάριτι διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ·

...lebo všetci zhršli a nemajú Božiu slávu. Ospravedlnovaní sú zadarmo, Jeho milosťou, vykúpením v Ježišovi Kristovi. (R 3, 23 – 24).

Súčasne to znamená „mať Ducha“, participovať na tomto Božom dare, ktorý veriacemu prináša nový status jeho života. Božie ospravedlnenie hriešneho človeka a jeho nový status života (byť v Kristovi) prostredníctvom Ducha vytvárajú na strane veriaceho človeka predpoklady k tomu, aby mohol v plnom rozsahu poznať dve zásadné skutočnosti: svoju situáciu pred Bohom – realitu, v ktorej sa nachádza v dôsledku svojej odcudzenosti (hriešnosti), a novú situáciu, nový status, ktorý získava v dôsledku Božej milosti, prostredníctvom svojej viery v Kristovo vykupiteľské dielo.²¹

Tak ako jednotlivec, či celé spoločenstvo, aj rodina je v tomto kontexte vždy súčasťou duchovného zväzku s Kristom a tým i súčasťou Božieho zámeru, priviesť človeka k schopnosti žiť podľa toho. Nová existencia v Kristovi preto prináša do života rodiny konzekvencie. Základný motivačný prvok v tomto procese je participovanie (spoločenstvo ako *koinōnia*) na Kristovom diele, na jeho utrpení, smrti, pochovaní, vzkriesení a oslávení (R 6, 4.6.8; 2 K 7, 3; Flp 3, 10; R 8, 17). Indikatív Božej milosti sa musí nevyhnutne a súčasne efektívne premietnuť do života každého veriaceho, inými slovami, Božia milosť prináša do života veriaceho imperatív záväzku.²² Dôležité je uvedomiť si zásadnú skutočnosť, že „hlavným a charakteristickým znakom Pavlovej teológie je jeho dôraz na etický aspekt. Ako duchovný pastier, rovnako aj ako teológ, sa Pavol nevyhnutne zaoberal praktickou stránkou

²¹ DUNN, J. D. G. *The Theology of Paul the Apostle*. Grand Rapids, Michigan/Cambridge : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2006, s. 414.

²² K tejto téme pozri bližšie DUNN, J. D. G. *The Theology of Paul the Apostle*, s. 626 – 631.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

evanjelia – nie len z hľadiska samotného začiatku a procesu spásy a spoločného vyznávania Boha a služby evanjelia, ale rovnako aj z hľadiska praktického dopadu na život veriaceho, čiže, ako by mali veriaci žiť.²³ Vedomie tohto záväzku sa má stať účinným nástrojom prekonávania egocentrizmu, čo sa musí prejaviť zvlášť v živote rodiny, ale rovnako aj celej spoločnosti. Nejde vôbec o utópiu, ale o reálny etický imperatív, aplikovateľný v praktickom živote. Prirodzene, to všetko platí, respektíve má platiť v spoločenstve, ktoré má svoj základ vo viere v Krista, čiže ide o kristocentrický etický nástroj. Prekonávanie egocentrizmu v takto pochopenom a realizovanom vzťahu kresťana s Kristom v Duchu musí mať svoj efekt minimálne v tom, že bude brániť kulminovaniu rôznych krízových prvkov nad zvládnuteľnú mieru.

To všetko súvisí s chápaním Pavlovej etiky, respektíve jej jednotlivých aspektov, ako sa nimi zaoberá vo svojich listoch. Pavlova etika je vždy zakotvená v centrálnej udalosti dejín spásy, v Kristovom vykupiteľskom diele, tak ako sme na to poukázali vyššie. Prirodzene, Pavol sa nezaoberal jednotlivými etickými problémami všeobecne, vo forme systematického etického učenia cirkvi. Pavol vždy reagoval na konkrétnu situáciu, snažil sa riešiť konkrétne problémy v konkrétnom cirkevnom spoločenstve. Pokiaľ ide o etické a sociálne otázky, rádius a časový rámec Pavlovej zvesti nepresiahol niekoľko generácií (pozri napr. R 13).²⁴ Pavol sám bol presvedčený, že v čase parúzie bude ešte medzi živými (1 Tes 4, 15), to znamená, že koniec tohto veku je už blízko. O to viac to svedčí o význame Pavlovej etiky, ktorá bola v každom aspekte vždy pevne naviazaná na Krista a jeho dielo, zvlášť na jeho obeť, seba-vydávajúcu lásku, čo sú zásadné elementy, obohacujúce tradičné etické a morálne spoločenské hodnoty, platné aj v Pavlovej dobe, v prostredí helenistického sveta. Bez ohľadu na blízkosť parúzie, treba žiť v spoločenstve ako „nové stvorenie“, v pevnom naviazaní na Krista.

To má svoj bezprostredný dopad aj v praktickej rovine života rodiny, základnej spoločenskej bunky. James D. G. Dunn venuje v súvislosti so sociálnym kontextom Pavlovej etiky zvláštnu pozornosť takzvanej vnútornej motivácii veriaceho oproti externej etickej norme, sankcionovanej spoločnosťou.²⁵ Práve vnútorná motivácia, ktorej základ tvorí Kristova láska a spoločenstvo s Kristovým vykupiteľským dielom – utrpením, smrťou, pochovaním, vzkriesením a oslávením – vytvárajú v živote veriaceho človeka schopnosť empatie a participovania na situácii, v ktorej sa nachádzajú jeho blížni. Dokáže mať záujem o ich radosti i starosti (R 12, 15) a byť zodpovedný nielen za seba, ale rovnako aj za ostatných:

ὅτι καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα τοῦ Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτως διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παράκλησις ἡμῶν. εἴτε δὲ θλιβόμεθα, ὑπὲρ τῆς ἡμῶν παρακλήσεως καὶ σωτηρίας· εἴτε παρακαλούμεθα, ὑπὲρ τῆς ἡμῶν παρακλήσεως τῆς ἐνεργουμένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων ὡν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν. καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ἡμῶν εἰδότες ὅτι ὡς κοινωνοὶ ἐστε τῶν παθημάτων, οὕτως καὶ τῆς παρακλήσεως.

Ved' ako vo veľkej miere prichádzajú na nás Kristove utrpenia, tak sa nám skrze Krista v hojnej miere dostáva aj útechy. A tak, ak sme sužovaní, je to na vašu útechu a spásu; ak sme potešovaní, aj to je na vašu útechu, ktorá sa prejavuje v znášaní takých istých utrpení, aké znášame aj my. A naša nádej, vzhľadom na vás, je pevná, pretože vieme, že ako máte účasť na utrpeniach, tak ju budete mať i na úteche. (2 K 1, 5 – 7).

Tak sa k externej norme – eticko-morálnym princípom, platným a sankcionovaným v spoločnosti – pridáva a predovšetkým obohacuje ju to, čo Pavol v Liste Galat'anom nazýva „naplnením Kristovho zákona“ (G 6, 2). Je to schopnosť žiť ako spoločenstvo Kristovho ľudu. Tento prístup by sa mal, ak ide o skutočné spoločenstvo, v prvom rade prejavovať a

²³ Tamtiež, s. 626. Preklad z anglického jazyka je vlastný.

²⁴ DUNN, J. D. G. *The Theology of Paul the Apostle*, s. 672.

²⁵ Tamtiež, s. 668 – 669.

uplatniť v rodinnom kruhu, v manželstve i v širšom rodinnom spoločenstve. Bez ohľadu na túto skutočnosť, práve tento spôsob života rodiny ako spoločenstva (*koinōnia*) tvorí v súčasnosti pre dnešného človeka zároveň najväčšiu prekážku. K schopnosti dosiahnuť a rozvíjať tento vzťah zodpovedne a efektívne mu bránia predovšetkým egocentrizmus a individualizmus, podporovaný priamo i nepriamo dnešnou „modernou“ spoločnosťou. Prvým, nevyhnutným predpokladom je preto prekonávanie egocentrizmu a individualizmu a to vo všetkých spoločenských štruktúrach, vrátane manželstva a rodiny. Iba tak sa môže manželstvo a rodina, ako základná bunka spoločnosti, rozvíjať v kontexte Božieho požehnania, v rámci Božieho stvoriteľského poriadku (Gn 1, 1 – 2, 4a; zvlášť 1, 27 – 28). V tomto opise vidno, že človek je iba v tejto podvojnosti skutočným, celým človekom. Iba tak je schopný naplniť svoje poslanie žiť v spoločenstve (cf. Mt 19, 4; Mk 10, 6). Ide o vyjadrenie jednoty a rovnosti oboch pred Bohom, ktorú dokonalým spôsobom vyjadruje druhá správa o stvorení (Gn 2, 18 – 24). Týmto dôrazom na stvorenie a uvedenie jednoty a rovnosti je človek uchránený pred nebezpečenstvom zbožstviť mužskosť, či ženskosť, rovnako aj človeka ako takého. Človek dostáva od Boha mandát kultúrny, ale i spoločenský. Rodina je základný zväzok, ktorý dynamicky prináša do dejín vždy niečo nové, čím participuje na Božom stvoriteľskom zámere.²⁶

Záverečné zhodnotenie

Východiskové konštatovanie, že inštitúcia rodiny a jej postavenie v hodnotovom systéme dnešnej postmodernej spoločnosti sú devalvované a prechádzajú hlbokou krízou, je síce pravdivé, avšak tak, ako aj v iných prípadoch, ani tu nemožno tento fakt zovšeobecňovať, ani absolutizovať. Aj v dnešnom období sa v každej modernej spoločnosti nachádzajú rodiny, pre ktoré je základom viera v Krista a participovanie na jeho diele, čo znamená život v spoločenstve (*koinōnia*). Skutočnosť, že rodina a manželstvo sú stálou nádejou pre budúcnosť ľudskej spoločnosti, možno preto podporiť v prvom rade teologicky. Ide o veľký dar, ale zároveň o zodpovednú úlohu. Iba tak dokáže rodina stáť na pevných základoch, na ktorých je možné budovať plnohodnotný vzťah muža a ženy ako rodiny, a to všetko v spoločenstve s Bohom.

K tomu, že tu ide o realitu a nie utópiu, alebo len o prázdny idealizmus, prispel snáď najvýznamnejšou mierou práve apoštol pohanov Pavol a jeho misijná činnosť. Zvesť evanjelia bola v jeho misii vždy pevne naviazaná na dejinnú udalosť Ježiša Krista a jej existenciálny dopad pre život celého ľudského spoločenstva. Z tohto hľadiska je treba pozerať aj na inštitúciu rodiny v kresťanskom spoločenstve. Bez ohľadu na skutočnosť, že celá Pavlova misia prebiehala v kontexte očakávania blízkej parúzie, čo možno teologicky vyjadriť aj známou tézou „už, ale ešte nie“, alebo ako „život medzi dvomi vekmi“, starým a novým eónom, vždy prinášala praktické morálno-etické dôsledky pre život človeka, či už jedinca, rodiny, alebo celého spoločenstva. Zodpovednosť človeka za svoj život, ako aj za život svojich blízkych, bola od samého začiatku súčasťou novej formy existencie, ktorú Pavol nazval „novým stvorením“. Z tohto hľadiska možno aj o rodine hovoriť ako o „spoločenstve“ (*koinōnia*). Rodina, ktorá je súčasťou spoločnosti, môže byť práve týmto spôsobom postavená na stabilný základ, čo jej umožňuje prispievať k jej všestrannému rozvoju, zvlášť v otázkach morálno-etických. Pevná väzba na Krista je pritom zárukou nielen teoretického, ale rovnako aj praktického rozvoja rodiny i spoločnosti. Vedie samotnú rodinu, rovnako i spoločnosť k poznaniu, že život nie je samoučelným fenoménom, bez akéhokoľvek zmyslu, naopak, je

²⁶ Bližšie k teologickým východiskám, podporujúcim argumentáciu v prospech rodiny ako trvalej nádeje pre budúcnosť ľudského spoločenstva pozri ÁBEL, F. Ezer K^onegdō – teologické východiská určujúce trvalý význam rodiny pre život človeka a spoločnosti. *Rodina – nádej budúcnosti*. Košice : Seminár sv. Karola Baromejského v Košiciach, 2008, s. 111 – 116.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

súčasťou Božieho stvoriteľského zámeru, ktorý sa v dejinách realizuje a ktorý má svoj konečný cieľ (*telos*). V tomto kontexte má rodina veľký význam, pretože jej funkčnosť dokáže zabezpečiť len viera v zmysluplnosť tejto inštitúcie a dôvera v Boha, ktorý v živote a diele Ježiša Krista potvrdil, že ku konečnému cieľu života človeka, ktorým je ničím neobmedzené spoločenstvo s Bohom, sa možno dostať len a výhradne cestou každodenného zápasu s dvojznačnosťou života, ktorého súčasťou je dobro i zlo.²⁷

Súčasťou tohto zápasu je však aj participovanie na zachraňujúcej moci, ktorú predstavuje centrálna manifestácia kráľovstva Božieho v dejinách, ktorou je Ježiš Kristus, nositeľ a reprezentant „nového bytia“. V ňom je prekonaný konflikt medzi esenciálnou jednotou Boha a človeka a existenciálnym odcudzením človeka. V Kristovi dejiny dostali svoj zmysel a stred. Treba samozrejme vziať do úvahy skutočnosť, že aj v iných náboženstvách a kultúrach sú zaznamenané udalosti, ktoré vyjadrujú zachraňujúcu Božiu moc pre človeka, avšak v udalosti Ježiša ako Krista je táto zachraňujúca moc vyjadrená spôsobom, ktorý predstavuje kritérium všetkých ostatných výrazových foriem, ktoré nie sú odmietnuté, ale stoja pod týmto kritériom. Stoja pod kritériom lásky *agapé*, ktorá znamená sebavydávanie božského ľudskému.²⁸ Participovanie na živote a diele Ježiša Krista vo forme spoločenstva (*koinōnia*), ktorého jednotlivé aspekty sme podrobne rozviedli v predošlej časti (pozri R 6, 6.8; 8, 17; 2 K 7, 3; Flp 3, 10), znamená schopnosť uplatňovať v každodennom živote človeka kritérium sebavydávajúcej lásky *agapé*. To platí rovnako pre jednotlivca, ako aj pre širšie spoločenstvo, vrátane rodiny.

S tým súvisí aj každodenný zápas s egocentrizmom a s nesprávne chápanou slobodou, ktorú kresťan vo viere v Krista získava. Tá sa nesmie stať slobodou na úkor iného, ale naopak, musí byť vždy limitovaná slobodou blížneho (pozri 1 K 6, 12; cf. 1 K 10, 23). Je to sloboda, ktorá je neoddeliteľne spojená so zodpovednosťou. Z tohto dôvodu aj rodina, ktorá je zároveň spoločenstvom (*koinōnia*), vedie jednotlivých členov k vzájomnej zodpovednosti, k skutočnej slobode Božích detí a tým na druhej strane bráni zotročeniu človeka vlastnými pudmi a žiadosťami.

Teologická interpretácia inštitúcie kresťanskej rodiny ako najmensej spoločenskej bunky, ktorá je súčasne spoločenstvom veriacich v zachraňujúcu moc Krista v tomto svete, dostatočným spôsobom preukázala, že takto ponímané spoločenstvo vytvára nielen v teoretickej rovine, ale rovnako aj prakticky, efektívny a preventívne pôsobiaci nástroj prekonávania súčasnej krízy celej spoločnosti. Príklad Pavlovej misie svedčí zároveň o tom, že kresťania dokážu toto *teologúmenon* implementovať aj do každodenného života. Preto aj v súčasnosti je efektívnosť tohto prístupu závislá v prvom rade na správnom chápaní rodiny v teologickom kontexte a súčasne aj na zodpovednosti každého jedného kresťana k životu svojmu, ako aj k životu svojich blížnych.

²⁷ Podľa Paula Tillicha je život človeka v existencii stavom, kde esenciálne a existenciálne bytie sú vzájomne previazané. Inými slovami, v živote človeka je vždy prítomné dobro aj zlo, ktoré sú vzájomne previazané a nič z toho, čo človek v rámci svojej existencie koná, nie je jednoznačne dobré, či jednoznačne zlé. Esenciálne v človeku je to, čo ho spája s Bohom ako samotným základom Bytia. Existenciálne bytie je stavom odcudzenia od Boha. Prechod od esencie k existencii je vyjadrený symbolom „pádu“, ktorý je v kresťanskej tradícii známy z biblického príbehu o stvorení a páde človeka (Gn 1 – 3). Bližšie k tejto téme pozri: TILLICH, P. *Biblické náboženství a ontologie*. Z anglického originálu Tillich P. *Biblical Religion and the Search for Ultimate Reality*. Chicago : Chicago University Press, 1955, preložili Milena Bartlová, Pavel Pokorný, Zvonek Šorm a Tomáš Trusina. Praha: Kalich, 1990, s. 27 – 45; TILLICH, P. *Systematic Theology, Three volumes in one*, volume II, *Existence and the Christ Systematic Theology*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967, s. 29 – 39.

²⁸ TILLICH, P. *Impressionen und Reflexionen. Ein Lebensbild in Aufsätzen, Reden und Stellungnahmen* (Ges. Werke, Bd. XIII., Evang. Verlagswerk, Stuttgart 1972), in TILLICH, P. *Biblické náboženství a ontologie*, s. 200.

Zoznam použitej literatúry

Edičná poznámka

Skratky a názvy biblických kníh ako aj použité biblické citáty, ak nie je uvedené inak, vychádzajú zo slovenského ekumenického prekladu Biblie s deuterokanonickými knihami z roku 2007, vydaného Slovenskou biblickou spoločnosťou v Banskej Bystrici.

Grécky text je citovaný podľa NESTLE-ALAND, *Novum Testamentum Graece*, ed.27, Deutsche Bibelgesellschaft, 1995. Hebrejský text je citovaný podľa KITTEL R. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*, vierte, verbesserte Auflage 1990. Spracované s použitím BNM databázy: Michael BUSHELL - Jean-Noel ALETTI - Andrzej GIENIUSZ. *BibleWorks Greek New Testament Morphology*. Norfolk: 1991-2001, BibleWorks LLC, grécka a hebrejská morfológická databáza použitá v programe BibleWorks 5.

Pramene a slovníky

1. *Biblia*. Slovenský ekumenický preklad s deuterokanonickými knihami. Slovenská biblická spoločnosť, Banská Bystrica, 2007.
2. ELLIGER, Karl, RUDOLPH, Wilhelm (vyd.). *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Vierte, verbesserte Auflage. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1990.
3. NESTLE, Erwin, ALAND, Kurt (vyd.). *Novum Testamentum Graece*. Ed.27, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1995.
4. BUSHELL, Michael, ALETTI, Jean-Noel, GIENIUSZ, Andrzej. *BibleWorks. Greek New Testament Morphology*. Norfolk: 1991 – 2001, BibleWorks LLC. Grécka a hebrejská morfológická databáza použitá v programe BibleWorks 5.
5. BROWN, Colin (vyd.). *The New International Dictionary of New Testament Theology*. Devon; Michigan: The Paternoster Press, Ltd. Exeter and The Zondervan Corporation Grand Rapids, UK, USA, Revised Edition 1986, Volume I. Translated, with addition and revisions, from the German *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament*. Edited by Lothar Coenen, Erich Beyreuther and Hans Bietenhard, 1971 – 1986 by Theologischer Verlag Rolf Brockhaus Wuppertal.
6. FRIEDRICH, Gerhard (vyd.). *Theological dictionary of the New Testament*, Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 1967, reprinted 1981. Volume V, preložené z *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart: Fünfter Band: Ξ – Πα, herausgegeben von Gerhard Friedrich, W. Kohlhammer Verlag Stuttgart, Germany, 1968 – 1981.
7. KITTEL, Gerhard (vyd.). *Theological dictionary of the New Testament*, Michigan: WM. B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids 1966, reprinted 1967, 1968, 1972, 1974, 1976. Volume III, preložené z *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart: Dritter Band: Θ – K, herausgegeben von Gerhard Kittel, W. Kohlhammer Verlag Stuttgart, Germany, 1966 – 1976.
8. KOEHLER Ludwig, BAUMGARTNER, Walter (vyd.). *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*. Leiden: E. J. Brill, 1985.

Ostatná literatúra

9. ÁBEL, František. Ezer K^enegdō – teologické východiská určujúce trvalý význam rodiny pre život človeka a spoločnosti. *Rodina – nádej budúcnosti*. Zborník z medzinárodného ekumenického vedeckého sympózia konaného na Teologickej fakulte KU. Košice : Seminár sv. Karola Baromejského v Košiciach, 2008, s. 107 – 117.
10. BARCLAY, William. *The Letters to the Galatians & Ephesians*. Philadelphia : Westminster John Knox Press, 1976.
11. BARTH, Markus. *Ephesians*. Anchor Bible 2 Vols. Garden City, NY : Doubleday, 1974.
12. BECKER, Jürgen, and LUZ, Ulrich. *Die Briefe an die Galater, Epheser und Kolosser*. 18 Aufl. (1. Aufl. dieser neuen Bearb.). Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1998.
13. BRUCE, Frederick F. *The Epistles to the Colossians, to Philemon & to the Ephesians*. NICNT. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans, 1984.
14. CAIRD, George Bradford. *Paul's Letters from Prison*. Oxford : Oxford University Press, 1976.
15. DUNN, James D. G. *The Theology of Paul the Apostle*. Grand Rapids, Michigan/Cambridge : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2006.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

16. DUNN, James D. G. *The New Perspective on Paul*. Revised edition. 2005, 2008. Grand Rapids, Michigan : Wm. B. Eerdmans Publishing Co., 2008.
17. HENDRIKSEN, William. *Ephesians*. Grand Rapids : Baker Book House, 1967.
18. HOEHLER, Harold. *Ephesians*. Grand Rapids : Baker Book House, 2002.
19. HOULDEN, J. L. *Paul's Letters from Prison*. Louisville : Westminster John Knox, 1978.
20. MORRIS, Leon. *Expository Reflections on the Letter to the Ephesians*. Grand Rapids : Baker Book House, 1994.
21. LANG, Friedrich. *Das Neue Testament Deutsch, Band 7*. Die Briefe an die Korinther. Göttingen : Vandenhoeck und Ruprecht, 1986.
22. LINCOLN, Andrew T. *Word Biblical Commentary* (Vol. 42). Ephesians. Dallas, Texas : Word Books, Publisher, 1990.
23. NYGREN, Anders. *Commentary on Romans*. Translated by Carl C. Rasmussen from Romarbrevet, Sweden, 1944. Philadelphia : Muhlenberg Press, 1949.
24. FEE, Gordon D. *The New International Commentary on the New Testament*. The First Epistle to the Corinthians. Grand Rapids, Michigan : William B. Eerdmans Publishing Company, 1987.
25. POKORNÝ, Petr. *Der Epheserbrief und die Gnosis. Die Bedeutung des Haupt-Glieder-Gedankens in der entstehenden Kirche*. Berlin : Evangelische Verlagsanstalt, 1965.
26. PROSTREDNÍK, Ondrej. Cirkev ako koinónia u Pavla. *Cirkevné listy*. Roč. 129, č. 7 – 8, 2005, s. 39 – 42.
27. PROSTREDNÍK, Ondrej. Ta pathémata tou Christou – pokus o explikáciu Kol 1, 24; 2 K 1, 7 a F 3, 10. *Explikácia – aplikácia – aktualizácia*. Zborník z medzinárodného sympózia konaného 21. marca 2005 na EBF UK v Bratislave. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline v EDIS – vydavateľstve ŽU v marci 2006, s. 68 – 74.
28. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Historicko-teologický úvod do Nového zákona. Praha : Karolinum, 2008.
29. SCHNACKENBURG, Rudolph. *Der Brief an die Epheser*. Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament 10. Zürich – Einsiedeln – Köln, Neukirchen – Vluyn, 1982. Angl. vydanie: *Ephesians: A Commentary*. Translated by Helen Heron. Edinburgh : T & T Clark, 1991.
30. TILLICH, Paul. *Biblické náboženství a ontologie*. Z anglického originálu Tillich P. *Biblical Religion and the Search for Ultimate Reality*. Chicago : Chicago University Press, 1955, preložili Milena Bartlová, Pavel Pokorný, Zvonek Šorm a Tomáš Trusina. Praha: Kalich, 1990.
31. TILLICH, Paul. *Systematic Theology. Three Volumes in one*. Volume I, *Reason and revelation, Being and God*. Volume II, *Existence and the Christ*, Volume III, *Life and the Spirit. History and the Kingdom of God*. Chicago: The University of Chicago Press, 1967.
32. VON RAD, Gerhard. *Genesis. A Commentary*. Revised edition. Original translation by John H. Marks from the German *Das erste Buch Mose, Genesis* (Das Alte Testament Deutsch 2 – 4) published by Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. Text revised on the basis of the ninth German edition, 1972. Philadelphia : The Westminster John Knox Press, 1972.
33. WITHERINGTON, Ben, III. *The Letters to Philemon, the Colossians, and the Ephesians: A Socio-rhetorical Commentary on the Captivity Epistles*. Grand Rapids : Wm. B. Eerdmans Publishing Company, 2007.

Kontakt:

František Ábel, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Evanjelická bohoslovecká fakulta
Bartókova 8
811 02 Bratislava 1
abel@fevth.uniba.sk

VÝVOJOVÉ TENDENCIE SÚČASNEJ RODINY V POSTMODERNEJ SPOLOČNOSTI

Agafonová Mária, Džupková Helena, Melkusová Helena

Abstrakt

Rodina je aj v súčasnej spoločnosti najvýznamnejšou sociálnou inštitúciou, plní funkciu prirodzenej sociálnej siete, harmonická rodina je najvhodnejšou formou prevencie drogových závislostí, kriminality, či iných foriem patologického správania a konania. V súčasnosti musí rodina odolávať mnohým vplyvom postmodernej spoločnosti, objavujú sa rôzne krízové javy, ktoré môžeme vysvetliť určitými tendenciami individualizovanej spoločnosti. Kríza tradičnej rodiny je aj krízou solidarity v spoločnosti. Súčasné vývojové tendencie v rodine sa spájajú s rozrôznením jej foriem, rodina ako solidárna jednotka sa stále viac relativizuje a stáva sa dočasným spoluzitím osôb. Zvyšuje sa počet samostatne žijúcich matiek s deťmi a osamotených dôchodcov. Prehlbujú sa rozdiely v kúpnej sile bezdetných a viacdetných manželstiev. Zmenšuje sa okruh príbuzných, ochotných poskytnúť finančnú pomoc v núdzi. Demografický vývoj v EÚ je pre nukleárnu rodinu nepriaznivý. Ako túto situáciu zvrátiť? Aké možnosti sú v stabilizácii rodiny ako základnej inštitúcie v súčasnej spoločnosti?

Abstract

Family is also nowadays the most interesting social institution, it has a function of native social network, harmonic family is the most suitable form of prevention of drug abuse, criminality or other forms of pathological behaviour and action. Nowadays family must resist many impacts of post-modern society, it emerges various crisis effects, which could be explained by specific tendencies of individualistic society. The crisis of conventional family is also the crisis in society. Contemporary development tendencies in family aim to various forms of family. Family like solidary element is always more relativised and it is a temporary cohabitation of persons. The number of single mothers with children and alone seniors is increasing. Differences between purchasing power of childless family and more children family are always deepening. The circuit of relatives who could provide financial support in need is reduced. Demographical development in EU is negative for nuclear family. How can we reverse this situation? Which possibilities are in stabilisation of family like the basic institution in present society?

Zmeny v spoločnosti a rodina

Na život rodiny v súčasnej spoločnosti vplyva mnoho rôznych faktorov a javov, medzi najdôležitejšie patria procesy globalizácie, vývoj informačnej spoločnosti a postmoderné civilizačné trendy späté s individualizáciou a pluralizáciou životných štýlov. Uvedené procesy sa dotýkajú podstatných stránok života spoločnosti, jednotlivých sociálnych inštitúcií, kultúrnych noriem a vzorov správania v rôznych oblastiach ľudského života vrátane sociálnej inštitúcie rodiny. Tradičné vzory rodinného správania a konania sú pod silným tlakom postmoderných vývojových procesov, predovšetkým rastom individualizácie, pluralizácie rodinných foriem, rastúcom trende členov rodiny orientácie na profesionálny úspech a kariéru, vznikom jednočlenných domácností (singels) a ďal. javmi. Maria T. Misik oprávnene konštatuje, že problematika rodinného života „nie je dostatočne preskúmaná a vyznáva si interdisciplinárnu reflexiu, ktorá má výrazný praktický cieľ: efektívnu podporu rodiny v jej

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

rôznorodých spoločenských i výchovných funkciách“.²⁹ Kríza tradične chápanej rodiny úzko súvisí s rastúcou krízou solidarity v spoločnosti. Rodina, ako primárna solidárna jednotka, sa stále viac relativizuje a stáva sa skôr dočasným spoložitím osôb. Zvyšuje sa počet samostatne žijúcich matiek s deťmi a dôchodcov, prehlbujú sa rozdiely v kúpnej sile bezdetných a viacdenných manželstiev (v roku 2001 bolo až 35% rodín s jedným rodičom bezprostredne ohrozených chudobou), znižuje sa okruh príbuzných ochotných poskytnúť finančnú pomoc v núdzi. Nastupuje teda sociálny štát, ktorý je ale založený na nútenej redistribúcii príjmov a hoci by si to mnohí želali, nevytvára alternatívnu solidaritu medzi spoločenskými vrstvami. Kríza trhu práce spôsobuje odbúravanie solidarity medzi zamestnávateľmi a zamestnancami a rastúci konkurenčný tlak i medzi zamestnancami navzájom. Stredné a vyššie vrstvy sa tak stávajú prívržencami reforiem systému sociálneho zabezpečenia, ktoré ich uchránia od prispievania na menej šťastných, resp. šikovných spoluobčanov.³⁰ V ďalšom texte príspevku sa pokúsime charakterizovať najvýznamnejšie vplyvy a ich konzekvencie na súčasnú rodinu, zvláštnu pozornosť chceme venovať otázke chudoby a sociálnej exklúzie, výzvam k stabilizácii rodiny a problému výchovy detí s cieľom prekonávať konzumný prístup k životu a jednoznačnú orientáciu len na materiálne hodnoty.

Typy a formy rodinného spoložitia sú historicky a kultúrne podmienené, avšak naďalej zostáva rodina základnou bunkou v spoločnosti, ktorá v procese socializácie pripravuje jedinca na vstup do spoločnosti, orientuje ho v často spleťtých, zdanlivo nepriehľadných vzťahoch. Najmä v súčasnom období, ktoré je charakterizované rôznymi typmi neurčitostí (celosvetová hospodárska a finančná kríza, rast nezamestnanosti a s ňou spätým javom novej chudoby, globálna chudoba, environmentálna kríza, tlak „drogovej kultúry“, zložitá orientácia v životných hodnotách a kultúrnych vzoroch správania atď.) je harmonická rodina zároveň inštitúciou, ktorá môže vo vzťahu k jednotlivcovi vystupovať ako stabilizujúci činiteľ. Takáto rodina je schopná pôsobiť preventívne proti ohrozeniam z rôznych druhov neurčitostí, vrátane dôsledkov globalizácie, chudoby, nezamestnanosti, kriminality, drogovej závislosti, straty zmyslu života³¹ a pod.

V súvislosti s civilizačnými zmenami a kultúrnymi procesmi postmodernej spoločnosti dochádza k vytváraniu nových rodinných foriem, po rozvode sa pôvodné rodiny rozpadajú a ich členovia sa snažia po čase opäť vstupovať do rodinných vzťahov. Jean-Paul Sauzede, Anne Sauzede-Lagarde poukazujú na skutočnosť, že tieto trendy musíme akceptovať, nakoľko snaha po utváraní rodiny je veľmi silno zakorenená v človeku, rodina je existenciálnou potrebou jedinca a upozorňujú že tzv. „nová rodina“ by neexistovala keby skôr neexistovala jedna alebo viacej zaniknutých pôvodných rodín. Nové rodiny vďačia za svoju existenciu tomu, že pôvodný rodinný systém sa nejakým spôsobom premenil. Je jednotkou, kde sa dá stále cítiť bolesť, ktorú partneri prežili pri rozpade predchádzajúceho zväzku. Skôr ako vtedy vôbec vznikne, má nová rodina svoju históriu, ktorá je tvorená skúsenosťou rozpadu a konca jedného alebo viacej pôvodných rodinných systémov. Len postupom času začnú vznikať úplne nové väzby vo vnútri novo vytváraného rodinného systému a väzby vonkajšie, smerom k partnerom (rodičom detí). Partneri prinášajú pod jednu strechu a do nového rodinného systému rozmanité zložky pôvodných rodinných systémov. ...Proces vytvárania novej rodiny môže byť pomerne jednoduchý (v predchádzajúcom páre žil s deťmi

²⁹ MISIK, T.Maria. 2009. Wizja rodziny w świetle polityki rodzinnej. In: *Spoleczenstwo i rodzina*. Stalowowolskie Studia Katolickiego Uniwersytetu LUBELSKIEGO Jana Pawla II, Nr 19, č.2,2009, s.111

³⁰ KRAJČÍKOVÁ, Jana. Sociálny štát (2) - V treťom tisícoročí [online].

E-polis.cz, 16. leden 2007. [cit. 21.02. 2010] Dostupné z na internete:

<http://www.e-polis.cz/politicke-teorie/178-socialny-stat-2-v-tretim-tisicoroci.html>.

³¹ TAVEL, P. 2009. Aktuálnosť témy zmyslu života u detí a mládeže a možnosti psychoterapeutickej práce s ňou. In *Psychiatria-psychoterapia-psychosomatika*, 16, 2009, č.1, s.37-42.

len jeden z partnerov), alebo zložitejší (život v jednej alebo viacerých rodinách zažili a deti mali obaja partneri).³²

Založením rodiny vznikajú pokrvné väzby. Tie ako väzby biologické sú nespochybniteľné. Pokrvné zväzky spájajúce členov rodiny na rodičovskej a súrodeneckej úrovni sú trvalé a nedajú sa zrušiť. Práve biologické väzby spôsobujú, že v istom slova zmysle sa pôvodná rodina nemôže nikdy rozpadnúť. A to i napriek tomu, že citové väzby sa v nej môžu výraznejšie zhoršiť alebo dokonca zaniknúť. „Stálosť rodiny je daná biologicky, jej nestálosť je spôsobená zmenami v citovom rozpoložení.“³³ V týchto súvislostiach je možné uviesť, že život novej rodiny sa zakladá na citoch, nie je chránená pokrvnými zväzkami, preto vykazuje menšiu stabilitu a procesy komunikácie v rodine sú založené na neustálom vyjednávaní medzi členmi rodiny. Existencia novej rodiny je nestála a neistá - môže totiž byť znovu a znovu konfrontovaná s nutnosťou vznikáť a zanikať v závislosti na tom, ako sa vyvíjajú vzťahy jej jednotlivých členov. Veľmi dôležité je si uvedomiť, že dôležitým prvkom súdržnosti novej rodiny sú emócie. Neznamená to, že v pôvodných rodinách nenájdeme lásky plné vzťahy. V nových rodinách však hrá voľba (alebo jej absencia) vychádzajúca z citov omnoho významnejšiu úlohu. Niektorí autori používajú výraz „citová voľba ako odborný termín určený práve novým rodinám.“³⁴ Odkazuje na situáciu, kedy partneri, nevlastní rodičia, nevlastné deti, polorodní (príbuzný len prostredníctvom jedného rodiča), alebo nevlastní súrodenci, svoj vzťah k ostatným členom rodiny stavajú na neustálych opakovaných voľbách. Väzby a vzťahy v novej rodine teda opakovane prechádzajú ťažkými skúškami. Milovať nie je v novej rodine povinnosťou.

Existuje nespočetné množstvo variant nových rodín:

žijúci s deťmi z pôvodného zväzku jedného či oboch partnerov;

žijúci s deťmi pochádzajúcimi z nového zväzku;

žijúci s deťmi, ktoré jeden rodič splodil s partnerom, ktorému sa tiež narodili ďalšie deti (polorodní všeobecne povedané nevlastní súrodenci jeho prvých detí).

„Zdieľané rodičovstvo“³⁵ ponúka široké možnosti voľby - nech sa už jedná o hodnoty, alebo o tak banálne záležitosti ako je príprava pokrmov. Nová rodina je však tiež miestom konfrontácii a výmen názorov. V tomto zmysle sa dá povedať, že život v novej rodine môže byť veľkou nádejou ale tiež „záračným nešťastím.“

Jean-Paul Sauzede, Anne Sauzede-Lagarde sa domnievajú, že v súčasnej dobe už formy partnerstva a rodičovstva nie sú definované tak striktné ako skôr a že rozvedení ľudia už nie sú považovaní za darebákov, ktorí sa stali obeťami rozvratu tradičných modelov rodín.³⁶ Platí to tým viac, že práve vďaka novým rodinám sú ľudia nútení premýšľať o svojich názoroch na výchovu a vzdelávanie, rodinu a partnerstvo. Spoločnosť sa tejto novej realite musí prispôbiť. I tradične žijúce rodiny sa môžu nechať inšpirovať a začať si klásť otázky týkajúce sa vlastného spôsobu života. V postmodernej spoločnosti proces uvoľňovania rodinných väzieb sa prejavuje výraznejšie, než kedykoľvek predtým, je treba uviesť, že neexistujú dve rovnaké nové rodiny. Situácia v ktorých sa tieto rodiny nachádzajú bývajú úplne odlišné. Pluralizácia rodinných foriem vedie k tomu, že v súčasnosti sa môžeme

³² SAUZEDE, Jean-Paul, SAUZEDE-LAGARDE, Anne, 2007. *Spokojené soužití v nové rodine*. Praha: Portál 2007, s.15

³³ Tamtiež s.16

³⁴ Pozri: Sylvia Cadolle, *Etre parent, etre beau-parent. La recomposition de la famille*. Byť rodičom, byť nevlastným rodičom. Nová rodina, Editions Odille Jacob, 2000.

³⁵ Vo francúzštine sa používa termín „pluriparentalité“, ktorý sa odvoláva na skutočnosť, že v novej rodine o dieťa v úlohe rodiča sa stará viac osôb, nie len pôvodný rodičovský pár.

³⁶ SAUZEDE, Jean-Paul, SAUZEDE-LAGARDE, Anne, 2007. *Spokojené soužití v nové rodine*. Praha: Portál 2007, s.20-21

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

stretnúť s rôznymi podobami rodiny. Možno, že komplikovanejšie vzťahy v tzv. “nových rodinách“ rodinách si vyžadujú väčšiu mieru tolerancie, kooperácie medzi jej členmi. Každý musí sám prísť na to, aký spôsob fungovania rodiny mu vyhovuje, normy a vzory rodinného správania sa prelínajú s pôvodnými, preto zvolený spôsob rodinného života musí byť založený na jednoduchých, všetkým zrozumiteľných definíciách a pravidlách, ktoré si všetci osvoja. Len takáto rodina je potom schopná fungovať a predovšetkým vychovávať potomstvo.

Rodina a fenomén chudoby

Závažné zmeny, ktoré sa odohrávajú v súčasnom svete, najmä pretrvávajúce hospodárskej a finančnej krízy, ďalšie prehĺbovanie procesov globalizácie ekonomiky, sprevádzané zostrením svetovej konkurencie, ako aj rozsiahla rekonštrukcia ekonomík v krajinách strednej Európy, sú sprevádzané stratou sociálnych istôt, najmä istoty zamestnania, ak aj rastom štrukturálnej nezamestnanosti. Tieto zmeny sa zároveň pokladajú za hlavné príčiny rastu chudoby.³⁷ Peter Mareš oprávnenne konštatuje, že „postupujúci technický pokrok, ktorý nachádza živú prácu, ako aj globalizácia svetovej ekonomiky, ktorá presúva rad výrobných tam, kde je pracovná sila lacná a ovládateľná, hrozí dnes urobiť z platenej práce v zamestnaní (a tým aj príjmu zo zamestnania) privilegium aj pre obyvateľov rozvinutých krajín“.³⁸ Sociologické výskumy uskutočňované v posledných desaťročiach dokazujú neobyčajný rozsah chudoby vo vyspelých západoeurópskych štátoch. Napriek relatívnemu blahobytu a prosperite vyspelých krajín žije 10% až 20% populácie v chudobe. Pre posilnenie záväzku EÚ dosiahnuť rozhodujúci vplyv na odstránenie chudoby Európska komisia vyhlásila rok 2010 Európskym rokom boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu. **Veľké množstvo ľudí v Európe žije v nedostatku** bez možnosti prístupu k základným službám ako je napríklad zdravotná starostlivosť. Takmer **80 miliónov Európanov žije pod prahom chudoby**, čo je v rozpore s princípmi EÚ o solidarite a sociálnej spravodlivosti.³⁹ Chudoba postihuje najmä neúplné rodiny, rodiny matiek samoživiteliek, domácnosti starších ľudí, rodiny, ktorých členovia žijú len zo sociálnych dávok. Stresujúce dopady chudoby⁴⁰ na rodinu sa prejavujú v zložitostiach spojených so životnými stratégiami jednotlivých členov rodín.

³⁷ Koncom sedemdesiatych rokov dochádza v súvislosti s nárastom masovej nezamestnanosti k posunu od starej chudoby k novej. Nová, vertikálna chudoba zásadným spôsobom zmenila pozíciu jedincov aj celých sociálnych kategórií na trhu práce, v súčasnosti prevláda nad starou chudobou.

³⁸ MAREŠ, P. 1999. Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999, s.13

³⁹ Zameranie aktivít v rámci roku 2010 boja proti chudobe:

Kampane **na zvyšovanie povedomia o chudobe a sociálnom vylúčení**

- Inovatívne **programy na podporu sociálneho začlenenia**
- Konferencie zamerané na problematiku Európskeho roka boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu
- Súťaže zamerané na identifikáciu úspešných prípadov.

Aktivity budú prebiehať na úrovni členských štátov za účasti občianskej spoločnosti, miestnych a regionálnych orgánov. 2010 Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, [cit. 2010-03-21]. Dostupné na internete: <http://www.fsr.gov.sk/sk/EY2010/>

⁴⁰ V súčasnosti sa dominantnou koncepciou v diskusiách o chudobe a boji proti nej stáva koncepcia sociálnej exklúzie. Fenomén sociálnej exklúzie nie je nový. S jeho rôznymi podobami sme sa stretávali vo všetkých spoločenských zriadeniach. Zo strany spoločenských vied je tejto problematike venovaná už dlhú dobu značná pozornosť. Definícia sociálneho vylúčenia (sociálnej exklúzie) používaná v EÚ je nasledovná:

„ Sociálna exklúzia je proces, prostredníctvom ktorého sú určití jednotlivci vytláčani na okraj spoločnosti a je im zabránené plne na nej participovať v dôsledku svojej chudoby, nedostatku základných kompetencií (spôsobilosti) a príležitostí celoživotného vzdelávania alebo v dôsledku diskriminácie. Toto ich vzdáľuje až izoluje od zamestnania, príjmu a príležitostí vzdelávania, ako aj sociálnych a komunitných sietí a aktivít. Majú veľmi obmedzený prístup k rozhodovacím orgánom, a tak často pociťujú bezmocnosť a nemožnosť riadiť a kontrolovať rozhodnutia, ktoré majú dosah na ich každodenný život“. (NAP/inklúzie 2004-2006. 2004, s.58, [07.03.2010] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/nap_incl_2004_sk.pdf)

V dokumente EÚ sa uvádza, že

- **všetci ľudia majú právo na dôstojný život** a na účasť v spoločenskom živote;
- **súkromný aj verejný sektor sa delia o zodpovednosť za boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu;**
- **odstránenie chudoby** s cieľom zaistenia súdržnejšej spoločnosti **je prínosom pre všetkých;**
- pre dosiahnutie tohto cieľa **je potrebné zaangažovanie všetkých vrstiev spoločnosti.**⁴¹

Širšie vnímanie chudoby neznamená len jednoduchú zámenu pojmu chudoba za pojem sociálne vylúčenie, ale zmenu celkovej filozofie, princípov prístupu k riešeniu tohto problému, ako aj zmenu predmetu záujmu. Hlavným predmetom záujmu už nie je problém distribúcie bohatstva, ale problém oslabenia pút, ktoré spájajú spoločnosť. Sociálna exklúzia znamená odtrhnutie od dôležitých oblastí života v spoločnosti. Na úrovni jednotlivcov predstavuje sociálne vylúčenie absenciu sociálnej roly, ktorá znemožňuje začlenenie do sociálnych sietí a sociálnych vzťahov, často aj v súvislosti s rodinnou ako prirodzenou sociálnou sieťou sa objavujú nové problémy a výzvy doby. Oslabuje sa vplyv rodiny, trhajú sa púta medzi jej členmi, stráca sa spoluzodpovednosť medzi rodinami, príbuzenskými sociálnymi sieťami. Môžu sa prejaviť rôzne sociálno-patologické javy v rodine, napr. M. Rembierz upozorňuje na určité nežiaduce javy, keď dochádza k „prepojeniu nudy, fikcie i agresie...čo ničí rozvoj medziľudských vzťahov utvárajúcich sa na základe pravidiel, ...obzvlášť je to nebezpečné vo vzťahu k deťom, lebo tieto javy deformujú étos formujúci človeka, deštruktívne vplyvajú na základné smery budujúce etický obraz sveta, ktoré si dieťa osvojuje v priestore domova.“⁴²

Keďže koncept sociálnej exklúzie zastáva v súčasnom politickom a sociálnom diskurze významnú pozíciu, môžeme pozorovať veľké množstvo pokusov o vymedzenie jeho jednotlivých dimenzií, čo súvisí taktiež so snahou nájsť súbory indikátorov umožňujúcich identifikovať vylúčených, ako aj rozsah a hĺbku vylúčenia. Rozsiahla pozornosť tejto problematike bola venovaná kolektívom autorov v publikácii Politická zodpovednosť za sociálnu exklúziu alebo sociálnu inklúziu? V nej sa vyjadrujú rôzni autori k problematike chudoby a sociálneho vylúčenia. Za reprezentatívne stanovisko v tejto otázke sa pokladá teoretická koncepcia J.Percy. Smithovej, ktorá podrobne skúma proces sociálneho vylúčenia.

Janie Percy-Smithovej uvádza nasledujúce dimenzie sociálneho vylúčenia:

Ekonomická dimenzia (dlhodobá nezamestnanosť, nestálosť práce, domácnosť bez zamestnaného člena, príjmová chudoba).

Sociálna dimenzia (rozpad tradičnej rodiny a manželstva, bezdomovectvo, kriminalita, delikvencia mládeže).

Politická dimenzia (upieranie politických práv, nízky podiel registrovaných voličov, nízky podiel na voľbách).

Komunitná dimenzia (environmentálna degradácia – zdevastované prostredie a obydlia, nedostupnosť sociálnych služieb...).

Individuálna dimenzia (mentálne a fyzické zdravie – choroba alebo handicap, nízke vzdelanie, stratená sebadôvera...).

Skupinová dimenzia (koncentrácia uvedených charakteristík v konkrétnych sociálnych kategóriách vymedzených vekom, fyzickým a mentálnym stavom, etnickou príslušnosťou).

⁴¹ 2010 Európsky rok boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu, [cit. 2010-03-21]. Dostupné na internete: <http://www.fsr.gov.sk/sk/EY2010/>

⁴² REMBIERZ, M.1999. Nuda – fikcija – agresja O przemocy jako przejawie *kulturowej bezdomnosc* – szkic z antropologii filozoficznej i filozofii wychowania. In: Młodziej w sytuacji zmian gospodarczych, edukacyjnych, społecznych i kulturowych, Tom2 ,red. Kojasa, W., Mrózek, R. Studenski, R. Cieszyn: Uniwersytet Slaski Filia w Cieszynie, 1999, s.179

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Priestorová dimenzia (koncentrácia/marginalizácia vylúčených v oblastiach s kumuláciou rizikových vplyvov, ako je kriminalita a bez zodpovedajúcej kvality života: nevyhovujúce životné prostredie, nedostačujúca infraštruktúra, nedostatočná kvalita a dostupnosť sociálnych služieb).⁴³

Znázornená schéma autorky Janie Percy-Smith uvedená nižšie, zobrazuje sociálnu exklúziu a názorne ukazuje podmienenosť rôznych procesov, začínajúc globalizáciou, ktorá výrazne sa podieľa na náraste chudoby v celosvetovom kontexte. Charakter sociálnej exklúzie je podmienený ako lokálnym, tak aj národným kontextom, v ktorom výrazne dominuje samotná ekonomická aktivita ľudí postihnutých sociálnou exklúziou, sociálnou politikou vlády ako aj možnosťou uplatniť si občianske práva a zodpovedné konanie regulatívnych štruktúr voči silám globalizácie. Touto situáciou je zasiahnutá aj rodina ako spoločenská inštitúcia, nakoľko vstupuje do rôznorodých vzťahov a v nej sa kumulujú ako v mikrojednotke problémy celej spoločnosti, pričom môžeme v týchto súvislostiach skonštatovať, že nielen lokálne, ale aj národné a v súčasnosti aj globálne. V blízkej budúcnosti v súvislosti s ekonomickou krízou sa predpokladá nebývalý pokles pracovných miest, lebo „globálna ekonomika zaručuje prácu miliarde ľudí, zostávajúcich päť miliárd nielenže nemá šancu sa do nej zapojiť, ale neuplatní sa ani mimo nej.“⁴⁴ Privilegovaní sa stanú tí, ktorí budú zamestnaní, ostatní ľudia padnú medzi nepriviligovaných. Túto situáciu na trhu práce predpokladal J.Krejčí už pred desiatimi rokmi, môžeme skonštatovať, že jeho neblahá predpoveď sa napĺňa, lebo hospodárska a finančná kríza z roku 2009 nie je prekonaná a očakáva sa len postupné zlepšovanie situácie, najskôr v krajinách rozvinutých a neskôr i v krajinách rozvojových.

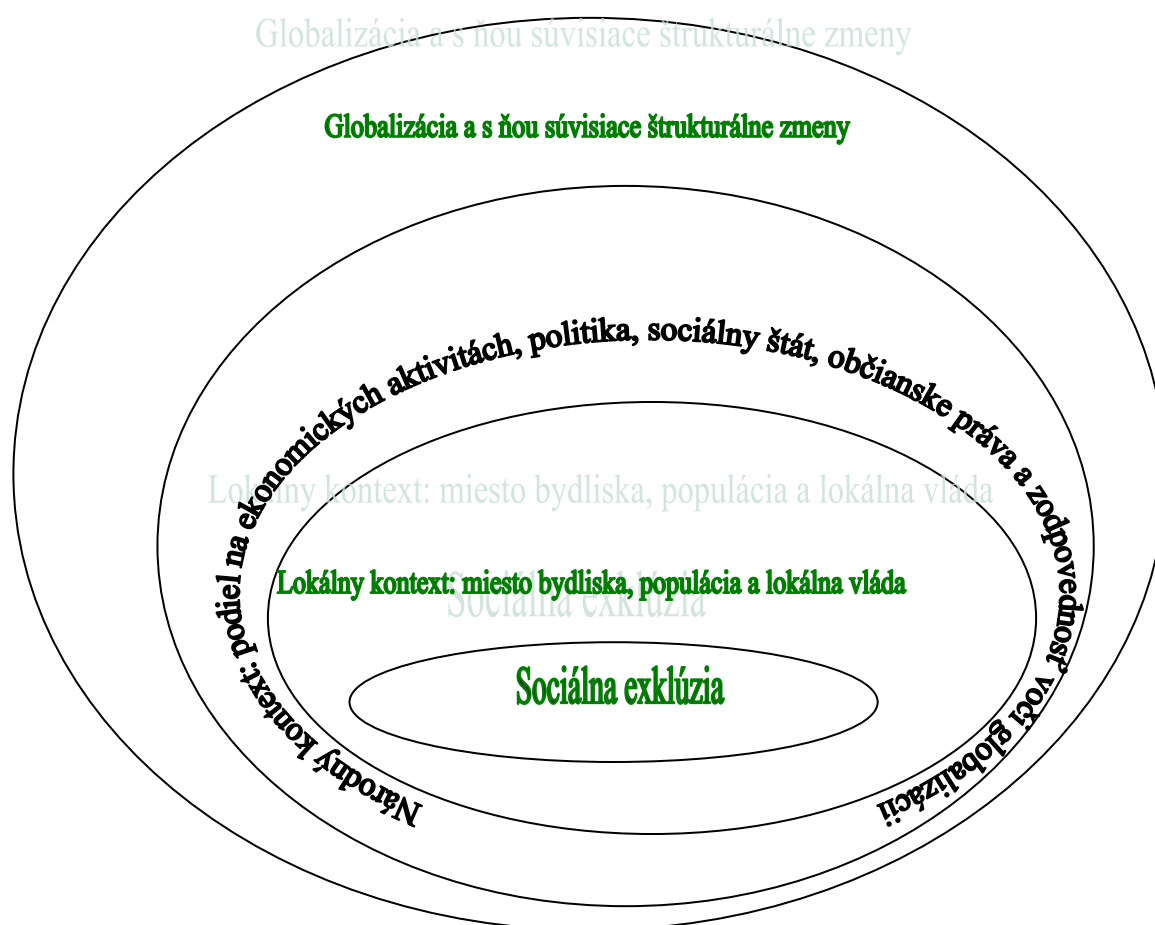
K najohrozenejšej skupine, ktorá čelí riziku chudoby patria nezamestnaní. Na Slovensku miera nezamestnanosti v júni 2009 narástla už na 3,5-ročné maximum 11,81 %, čo len za jeden mesiac predstavuje viac ako 11.000 nových nezamestnaných. Veľmi zlá situácia je predovšetkým v prípade dlhodobej nezamestnanosti (t.j. 12 a viac mesiacov). Práve tá postihuje mladých ľudí, ktorí nemajú vybudované žiadne pracovné návyky. Rovnako ako aj v ostatných európskych krajinách, aj na Slovensku patria medzi najviac ohrozené skupiny deti. Miera rizika chudoby detí vo veku 0 -15 rokov na úrovni 30 % je však u nás najvyššia, a to v porovnaní s novými (17 %), ale i starými členskými štátmi EÚ (15 %).⁴⁵

⁴³ PERCY-SMITH Janie.(2000) Introduction: the contours of social exclusion. In: Janie Percy-Smith (ed.) Policy responses to social exclusion towards inklusion? Buckingham • Philadelphia: OPEN UNIVERSITY PRESS 2000. Philadelphia, PA 19106, USA, s. 7-26, ISBN 0 335 20473 2 [cit.01.03.2010] Dostupné na internete: www.openup.co.uk

⁴⁴ KREJČÍ, J.: Svět uživí všechny, ale zaměstná pouhou pětinu. Moravskoslezský den. Extra. 23.-24.10.1999, č.45, s.8

⁴⁵ Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2008. 2009, Štatistický úrad [cit.23.02.2010] Dostupné na internete: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=18384>.

Obrázok č.1 Sociálna exklúzia v kontexte

Zdroj: (Percy-Smith, 2000, s.11)

Za najčastejšiu príčinu chudoby detí sa všeobecne považuje nezamestnanosť jedného alebo oboch rodičov. V prípadoch, keď je nezamestnanosť rodiča spojená s ďalšími znevýhodňujúcimi faktormi ako nízke vzdelanie či zhoršený zdravotný stav rodiča alebo bývanie v marginalizovanom regióne s nedostatkom pracovných príležitostí, materiálna a sociálna deprivácia sa ešte znásobuje.⁴⁶

Prevalu jednočlenných domácností tvoria ženy, predovšetkým z dôvodu vyššieho veku dožitia. Hoci ženy dôchodkyne majú v priemere nižšie dôchodky ako muži, poberajú okrem starobných dôchodkov aj dôchodky vdovské, kým v prípade mužov jednotlivcov nárok na vdovecký dôchodok vznikol až od 1.1.2004. Ženy predstavujú tú časť populácie, ktorá je výrazne ohrozená chudobou. Môžeme povedať, že v celosvetovom meradle žije v absolútnej

⁴⁶Podľa typu domácností vykazujú na Slovensku najvyššiu mieru chudoby jednorodičovské domácnosti. Predstavujú až 40 % domácností. V porovnaní napr. s UK (50 %) alebo Maltou (55 %) je situácia na Slovensku lepšia. V porovnaní s EÚ-15 (35 %) o niečo horšia. Ďalším typom domácností, ktoré sú vystavené vysokému riziku chudoby, sú rodiny s deťmi. Kým vo väčšine krajín riziko chudoby narastá výrazne až v domácnostiach s tromi a viac deťmi, na Slovensku už domácnosť s jedným dieťaťom prekračuje priemernú mieru rizika chudoby (22 %), a toto riziko stúpa s počtom detí v rodine. V SR až 35 % domácností s tromi a viac deťmi bolo v roku 2002 vystavených riziku chudoby, čo je menej ako v Portugalsku, (49 %), ale naopak podstatne viac ako v Dánsku (4 %), či Fínsku (5 %). (Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach EU SILC 2008, 2009) Nadpriemerné riziko chudoby možno vo všeobecnosti zaznamenať aj v domácnostiach jednotlivcov 27 % (EÚ 10-15 % a EÚ 15-25 %), a to vo všetkých vekových kategóriách. Na rozdiel od ostatných krajín, v SR sú však väčšiemu riziku vystavení muži (33 %) ako ženy (23 %). NAP/inklúzie 2004-2006. [cit. 07.03.2010] Dostupné na internete: http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/nap_incl_2004_sk.pdf

chudobe viac žien ako mužov. Táto nerovnosť vážne narastá a má negatívne dôsledky pre ženy a ich deti. Na pleciah žien je oveľa viac problémov týkajúcich sa prekonávania chudoby, či nezamestnanosti, v rodinách nesú väčšiu zodpovednosť za jej fungovanie v rámci existujúcich pravidiel.

K feminizácii chudoby dochádza aj na Slovensku. Jej najdôležitejšou príčinou je nerovné až diskriminačné postavenie žien na trhu práce. Aj keď je na Slovensku diskriminácia žien na legislatívnej úrovni zakázaná, jej existenciu v rôznych formách a rozsahu nemožno poprieť. Na trhu práce sa nerovné postavenie prejavuje najčastejšie formou segregácie podľa zamestnania (ženy prevládajú v „nízkoprijímových“ odvetviach ako školstvo, zdravotníctvo a pod.) a segregáciou v rámci profesií (keď sa v rámci určitého zamestnania vyčleňujú skupiny málo platených žien na rozdiel od lepšie platených mužov).

Z ďalších veľkých sociálnych kategórií, v ktorých sa prejavuje chudoba, je nevyhnutné uviesť Rómske etnikum. Aj napriek tomu, že rómska národnostná menšina predstavuje heterogénnu skupinu, patrí veľká časť Rómov medzi skupiny najviac ohrozené chudobou a sociálnou exklúziou. K najrizikovejším patria neintegrované rómske komunity žijúce vo vidieckych alebo mestských osídleniach, ktorých počet sa na Slovensku odhaduje na niekoľko sto. V týchto osadách žije približne 100 000 Rómov, čo predstavuje necelé 2 % z celkovej populácie SR a 28 % z odhadovaného počtu rómskej populácie na Slovensku (podľa odborných demografických odhadov cca 350 000 Rómov).⁴⁷ Najzraniteľnejšiu skupinu predstavujú Rómovia, ktorí čelia tzv. dvojitej marginalizácii. Na jednej strane žijú v marginalizovaných regiónoch, v ktorých je minimálna možnosť zamestnať sa, a zároveň sú z rôznych príčin reálne neumiestniteľní na trhu práce, alebo je ich vstup na trh práce sťažený.⁴⁸ K tomu sa ako dostatočná komplikácia pridávajú isté špecifické faktory, akými sú etnická diskriminácia alebo sociálno-patologické javy v segregovaných rómskych komunitách. V rámci nezamestnanosti sa tak sformoval fenomén etnický špecifickej rómskej nezamestnanosti, ktorej rozsah, ako aj sociálne dosahy sú väčšie a hlbšie ako u majoritného obyvateľstva. Miera nezamestnanosti v rómskych osídleniach dosahuje takmer 100 %.

Obyvateľstvo v segregovaných osadách zažíva extrémnu chudobu, ktorá sa navyše prenáša na ďalšie generácie, bez výraznej možnosti vymanenia sa z nej v blízkej budúcnosti. Alarmujúca je skutočnosť, že veľkú časť tohto obyvateľstva tvoria nezaopatrené deti. Rómske rodiny majú určité špecifické znaky súvisiace s ich kultúrou, avšak v osadách často dochádza pod vplyvom rôznych sociálno-patologických javov k rozrušovaniu rodinných väzieb, k súpereniu medzi klanmi, a z toho plynúceho nepriateľstva. Deti si problematcky osvojujú kultúrne normy a vzory, príliš voľná výchova vedie neskôr k nerešpektovaniu niektorých noriem podriadenia a disciplíny, najmä počas školskej dochádzky.

Chudobou a sociálnou exklúziou sú ohrození aj ľudia so zdravotným postihnutím. Riziko chudoby sa u týchto ľudí spája predovšetkým s prístupom na trh práce. Niektoré druhy postihnutia predstavujú sami o sebe úplnú bariéru pre vstup na trh práce a iné vedú k diskriminácii na trh práce. Ich riziko je znásobené obmedzenými možnosťami získať primerané vzdelanie. Okrem obmedzeného prístupu na trh práce a k vzdelaniu, musí táto riziková skupina znášať zvláštne náklady, ktoré život s postihnutým prináša. Ich rodiny síce majú právo na sociálnu pomoc, ale komplikovaná starostlivosť o takýchto členov rodiny, nie je spoločnosťou dostatočne doceňovaná.

⁴⁷ VAŠEČKA, M. 2004. Analýza situácie Rómov na Slovensku, Bratislava:IVO, s. 81-83.

⁴⁸ Vládne materiály : Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike SOLIDARITA– INTEGRITA – INKLÚZIA 2008 – 2013, [cit. 19.03.2010]
<http://www.zadanie.sk/index.php?go=karta&idz=34390>

Nielen ľudia zo zdravotným postihnutím, ale aj osoby, ktoré sa o nich starajú, sú v riziku chudoby a sociálneho vylúčenia. Bud' sú vylúčení z trhu práce kvôli celodennej starostlivosti, ktorú si osoba so zdravotným postihnutím vyžaduje alebo sú v riziku chudoby v dôsledku zvýšených nákladov na zabezpečenie starostlivosti cudzou osobou alebo v zariadeniach mimo rodiny. Vhodnejšie je ak je to možné, aby sa členovia rodiny starali o svojich najbližších. Medzi najzraniteľnejšie skupiny, ktoré sú najviac ohrozené absolútnou chudobou patria bezdomovci. (Národná správa o stratégiách sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie pre roky 2006-2008, 2009) Strata domova patrí k najzložitejším situáciám, ktoré musia ľudia riešiť, vedie často k devastácii osobnosti a jej výraznému osobnostnému úpadku. Vyčlenenie sa z rodinných vzťahov vedie u týchto ľudí k hľadaniu náhradných zväzkov a združovaniu sa do skupín, najmä v zimných mesiacoch, čo súvisí s prežitím v sťažených podmienkach.

Na záver tejto časti môžeme skonštatovať, že budúcnosť ľudstva je vo výraznej miere spätá s vitalitou rodiny. Popri bezpečnostných, ekonomických a kultúrnych otázkach budú patriť k rozhodujúcim záležitostiam témy rodiny, ale aj slobody, svedomia a etiky, zvlášť bioetiky.⁴⁹ V týchto súvislostiach je možné uviesť, že rodina ako prirodzená sociálna sieť je schopná s podporou štátnych inštitúcií riešiť mnoho existujúcich problémov, participovať na prekonávaní sociálnych nerovností včítane sociálnej exklúzie. Samozrejme ak porovnáme rozvinuté krajiny Európskej únie a ich rodinnú politiku a ekonomické dopady globalizácie na rozvojové krajiny, prejavy chudoby sú tam drsné a žalostné, sociálny štát je slabý.

Environmentálne aspekty rodinného života, ľudské správanie a hodnoty

Environmentálne aspekty rodinného života zohrávajú v súčasnej spoločnosti významnú rolu. Typy spotreby dominujúce v rodinách, ako aj energetická náročnosť bývania, produkcií odpadov, či spôsoby trávenia voľného času v prírode sa podieľajú na zmenách, ktoré ohrozujú podmienky života na planéte Zem. Tlak konzumnej spoločnosti na neustály rast spotreby je tlmený sice relatívne nízkym príjmom v časti rodín na Slovensku, avšak presadzuje sa silná tendencia ku kopírovanej vzorov modelov správania, kde sa konzum spája s prestížou a má demonstrovat elitné postavenie v sociálnom stratifikácii. Nadmerná spotreba najmä bohatých krajín ničí zásoby obnoviteľných zdrojov, znečisťuje okolité prostredie na miestnej i globálnej úrovni, odvádza ľudí od ich skutočných materiálnych i duchovných potrieb a robí z nich nekritických a nenásytných konzumentov. V tejto situácii môže rodina zobrať veľmi dôležitú úlohu, keď sa stane iniciátorom a inšpirátorom prijatia nových modelov spotreby, jednotliví členovia rodiny môžu byť vedení via k duchovným hodnotám a komplexnejšiemu vnímaniu prítomnosti i budúcnosti. Dôvody pre túto zmenu sú najmä hodnotové, ekologické, ekonomické, sociálne, technologické, ale aj etické.

V tejto situácii sú veľmi dôležité pevné normatívy a mravné imperatívy, osvojené v rodine a interiorizované jedincom tak, že tvoria základ jeho životnej orientácie, akceptujú súčasnú environmentálnu situáciu a orientujú mladého človeka na duchovné bohatstvo a bohatstvo ľudských vzťahov, potom nemusí sociálne aktivity nahrádzať nežiadúcimi aktivitami, ako je napr. konzumácia drog, gamblerstvo, prekriminálne a kriminálne aktivity. Nejednoznačnosť a komplikovanosť súčasného sveta vytvára živnú pôdu pre rôzne negatívne vplyvy (odcudenie, rôzne typy závislostí, hypersexualizmus a pod.) V týchto súvislostiach zohráva významnú úlohu domov, tak ako na to upozorňuje M. Rembierz „domov je prirodzené miesto pre identifikáciu sveta, je to podstatný spôsob akým človek nachádza svoje miesto vo svete, lebo domov orientuje človeka umožňuje mu nájsť, rozpoznať svoje miesto vo

⁴⁹ FIGEL, J. 2008. Rodina v globalizovanom svete. Prednáška prednesená v rámci XXIII Medzinárodného kongresu rodiny. Rodina a médiá, Ružomberok, 5. september 2008, s.3.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

svete.⁵⁰ V epoche explózie informácií sa stala významným prostriedkom socializácie a vzdelávania televízia, internet, často preberajú funkcie, ktoré plnili v minulosti rodina, škola, cirkev a ďal. spoločenské inštitúcie. Televízia, internet a multimédiá ovplyvňuje deti, mládež i dospelých, majú obrovský vplyv na ich predstavy o tom čo sa má považovať za úspech, dobrý vkus, formujú túžby ľudí, definujú ich aspirácie a nádeje. Majú významný kultúrny a filozofický vplyv, vťahovanie ľudí do virtuálneho sveta skrýva v sebe mnohé riziká (inklinácia k zmyselnosti, sexualite, senzáciám, bezbrehému čítaniu, zmenám identity v komunikácii na internete a pod.) V týchto súvislostiach nezastupiteľnú funkciu plní rodina, domov. Domov je zároveň stretom dvoch sfér, sféry verejnej a sféry súkromnej. Pri výchove detí v rodine vchádza život detí do sféry verejnej mnohými spôsobmi. „Predovšetkým dáva deťom práva a prikazuje obyčaje, normy, kultúrne vzory správania, ktorými reguluje svoje konanie v intenciách domova a jednoznačne určuje záväzné normy správania a konania vo sfére verejnej.“⁵¹ Len tí mladí ľudia, ktorí si osvojili v rodine konzekventnú sústavu hodnôt a adekvátne kultúrne vzory správania vo verejnom živote spoločnosti nemajú problém s orientáciou, dokážu odolať tlaku skomercializovanej kultúry, konzumnému životnému štýlu, ľúbivej reklame, či rôznym lákadlám vťahujúcich ich do sveta imaginárneho (drogy), virtuálneho, nerozlišujúc fikciu a realitu, resp. extrémizmu, nacionalizmu, antisemitizmu, alebo uzavretého sektárstva.

Na záver uvedeného textu je možné skonštatovať, že po prvé, postmoderná spoločnosť je charakterizovaná rôznymi formami rodiny, úlohou spoločenských inštitúcií je podporovať rodinu ako základnú bunku spoločnosti v rôznych jej podobách, posilňovať princípy solidarity medzi členmi rodiny, hľadať nové možnosti jej ďalšej a intenzívnejšej spoločenskej podpory.

Po druhé, chudoba a s ňou súvisiaca sociálna exklúzia je mnohodimenzionálnym javom, zostáva i v 21. storočí vážnym problémom, ktorý sa týka miliónov rodín vo svete. Riešenie tejto otázky je dlhodobou celosvetovou úlohou a je nevyhnutné zaangažovať pri jej riešení inštitúcie na rôznych úrovniach, celosvetové (napr. OSN), národné, európske i lokálne. Bez spolupráce, zodpovednosti a solidárnosti medzi krajinami, národmi, etnikami, rôznymi náboženskými vierovyznaniami, nie je výzva k odstráneniu extrémnej chudoby riešiteľná. Sociálna politika orientovaná na rodiny musí reflektovať špecifiká a možnosti ekonomické, politické, sociálne, kultúrne v jednotlivých krajinách, čo však neprekáža prijatiu spoločných postupov, ktoré by boli aplikované v krajinách EÚ pri riešení tejto vážnej výzvy.

Po tretie, harmonicky fungujúca rodina, i tzv. nová rodina, má všetky predpoklady k zabráneniu rozmývaniu humanisticky orientovaných kultúrnych vzorov a noriem správania a konania, umožňuje osvojovať si normy, morálne imperatívy, ktoré naďalej platia ako významné orientačné body v ľudskom správaní a konaní, ktoré sú prekážkou nekritického prijímania vzorov komerčnej kultúry, plnej násillia, neviazanej sexuality, prelietavosti, neustáleho jasnania, či predstavy o svete a ako svete pôžitkov, neskrotného konzumu materiálnych hodnôt.

⁵⁰ REMBIERZ, M. 1998. Egzystencjalne i aksjologiczne doswiadczenie domu rodzinnego. In: *Kultura dnia codziennego i swiatecznego w rodzinie*. Lublin, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1998, 41-57, cit. s. 43.

⁵¹ REMBIERZ, M. 1997. Rodzina i dziecko – między sfera publiczna a prywatna. Czy potrzebna jest w Polsce zmiana prawa rodzinnego i opiekunczego? Red. B. Czech Katowice: IWS, 1997, s. 477-518 ISBN 83-900521-3-X, cit. s. 510

RODINA VO SVETLE UČENIA JÁNA PAVLA II.

Akimjak Amantius

Úvod

Témou prednášky je Rodina vo svetle učenia Jána Pavla II.. Táto téma, téma rodiny, bola ústrednou témou jeho pontifikátu. Bol blízky mladým, ktorých sa snažil viesť k úcte voči rodine. Nenechal si nikdy utiecť príležitosť, aby mohol mladým hovoriť o rodine a pripravovať ich na manželstvo.

Počas jeho pontifikátu vyhlásil aj Rok rodiny v roku 1994, pretože vedel aká dôležitá je rodina pre spoločnosť – národ, svet, ale aj pre Cirkev.

Moja prednáška bude vedená v prítomnom čase a nie v minulom. Je to preto, lebo myšlienky Svätého Otca sú prítomné a budú prítomne v našich mysliach aj naďalej, aj keď už nie je medzi nami.

Rodina má byť zdravou bunkou Cirkvi aj spoločnosti. Sám Ján Pavol II. povedal: *„Rodina je miestom lásky a života; miestom, kde láska rodí život.“* Svätému Otcovi počas jeho pontifikátu, ale aj počas celého jeho života veľmi záležalo na tom, aby sa rodina stala skutočne miestom lásky a života. V listoch mladým zdôrazňoval, aká dôležitá je príprava na manželstvo. Napísal apoštolskú exhortáciu FAMILIARIS CONSORTIO (o úlohách kresťanskej rodiny v dnešnom svete – 22. 11. 1981) Vyzdvihol v nej poslanie rodiny a úlohu pripraviť mladých na manželstvo a rodinu. Tejto úlohe sa venoval aj on, hlavne na svetových stretnutiach mladých. Mladosť je čas intenzívneho objavovania ľudského „ja“, jeho vlastností a schopností. Mladosť stavia človeka pred úlohu plánovať si celý život. Mladý človek sa rozhoduje, objavuje na čo je povoláný a snaží sa na túto otázku nájsť odpoveď. Svätý Otec tu pripomína, že je to obdobie, kedy by mladý človek nemal byť sám. Dôležité sú tu rady rodičov a opora kňaza, pretože s mladosťou prichádza čas veľkých rozhodnutí. Dospeli, a predovšetkým rodičia, majú poskytnúť rady pri voľbe povolania, majú mladých nasmerovať na správnu cestu.

Mládež a rodina

Človek vchádza do obdobia, kedy začína byť zodpovedný sám za seba. Ale nielen za seba, ale aj za svojho blížneho a svet. Musí si uvedomiť, že je zodpovedný za všetky svoje rozhodnutia. Pápež hovorí v posolstve mládeži celého sveta, že svoju kvalitu voľby si potom overujú v ťažkých momentoch a chvíľach skúšky. Ak jeho rozhodnutie bolo správne vydrží aj v ťažkých chvíľach. Hľadanie povolania je ťažká a náročná cesta, ale človek má na nej istotu a ňou je Kristus. „Dar Ducha tvorí základ každého povolania.“⁵²

Pápež v tomto období rozhodovania zdôrazňuje silu modlitby. Hovorí vo svojom apoštolskom liste Parati semper: *„Keď mladý človek vstúpi do seba a nadviaže s Kristom rozhovor v modlitbe, túži ... čítať večný úmysel, ktorý má s ním Boh, ... Úloha, ktorú mu Boh zveruje, je úplne ponechaná jeho slobodnému rozhodovaniu, ...“* Poznávanie životného povolania je fascinujúce vnútorné úsilie, v ktorom sa rozvíja a rastie ľudská zrelosť a mladá osobnosť nadobúda vnútornú zrelosť. Človek sa na svoje povolanie pripravuje predovšetkým v rodine.

⁵² Posolstvo Sv. Otca mladým na celom svete pri príležitosti XII. svetového dňa mládeže 1998. Trnava: SSV, 1998, str. 11

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

„Dnes je viac ako inokedy dôležité, aby mladí nezanedbali prípravu na manželstvo a rodinný život.“⁵³ Pápež vyzýva mladých, aby sa zodpovedne a svedomito pripravovali na manželstvo. Ján Pavol II. upozorňuje mladých na množstvo nebezpečenstiev, predovšetkým čo sa týka lásky a vzťahov:

- 1) **nebezpečenstvo, ktoré ohrozuje ich čistotu** – čistota je pre svet staromódna. Svet predkladá namiesto čistoty atikoncepčné prípravky. Pápež vyzýva mladých, aby si chránili dar čistoty, pretože je žriedlom síl a je žriedlom lásky. Poukazuje na to, že čistota spočíva v ovládaní sa, v schopnosti usmerňovať pohlavný pud na službu lásky a zapojiť sa do rozvoja osoby. Čistota ako cnosť nemôže existovať bez schopnosti zriekať sa, prinášať obety, vedieť čakať. Toto všetko si musia vypestovať.
- 2) S ohrozením čistoty človeka úzko súvisí **ohrozenie jeho slobody**. Svätý Otec ich pred tým varuje. Hovorí, že majú byť „pravdivo“ slobodní. Slobodný neznamena robíť všetko, čo sa ľuďom páči. Znamená to používať vlastnú slobodu na to, čo je naozaj dobré, teda byť človekom s čistým svedomím, byť zodpovedným, byť človekom pre „druhých.“ Sloboda vedie k pravej láske a v nej spočíva príprava na manželstvo a rodinu.
- 3) **Otupenie zmyslu pre zlo** – človek si myslí, že je všetkým a poradí si sám. Príprava na manželstvo a rodinu spočíva v tom, že človek sa má naučiť žiť s druhými a má sa ich naučiť prijímať. Človek potrebuje druhých a predovšetkým potrebuje Boha.
- 4) **Konzumizmus a materializmus** – „človek začne druhého pokladať za nástroj. Takýto človek sa zrieka zodpovednosti a námahy robiť vlastné samostatné rozhodnutia.“⁵⁴ Ak vstúpi konzumizmus a materializmus do vzťahov, osoby si prestávajú byť darom navzájom, ale stávajú sa majetkom, čo sa protiví dôstojnosti človeka. Hriech a materializmus vylučuje lásku predovšetkým LÁSKU = BOH. Máme sa učiť láske. Svätý Otec vyzdvihuje hlavne text zo Svätého písma (1Kor13,4-7): „Láska je trpezlivá, láska je dobrotivá; nezávidí, nevypína sa, nevystatuje sa, nie je nehanebná, nie je sebecká, nerozčuľuje sa, nemyslí na zlé, neteší sa z neprávosti, ale raduje sa z pravdy. Všetko znáša, všetko verí, všetko dúfa, všetko vydrží.“ Kristus učí manželskej láske. On nám pomáha bojovať proti všetkým nebezpečenstvám.

Ale najväčším nebezpečenstvom pre lásku je **egoizmus**. Mladí sa mu majú vyhýbať a učiť sa umeniu lásky.

Rodina a manželstvo

Boh stvoril človeka na svoj obraz a podobu a povolal ho, aby naplnil zem. Tým mu dal zvláštnu úlohu, ktorou ho povolal do manželstva. Boh stvoril človeka ako muža a ženu, dáva tak vznik prvej rodine. Boh neostáva len pri zrode manželstva a rodiny, ale je v nej prítomný neustále. Požehnáva manželstvo a rodinu. Celé Sväté písmo dáva základ pre chápanie manželstva a rodiny, pretože sám Boh je pôvodcom manželstva. Svätý Otec zdôrazňuje, že rodina je križovatkou človeka, od ktorej z veľkej miery závisí jeho budúcnosť.

Manželstvo a rodina sú dnes veľmi ohrozené, preto sú potrebné svedectvá manželov o sebe samých. V manželstve a rodine sa musí človek naučiť prinášať obety. V súvislosti s manželstvom Svätý Otec hovorí o:

⁵³ Ján Pavol II.: *Exhortácia Familiaris consortio*. Trnava: SSV, 1993, str. 3

⁵⁴ Ján Pavol II.: *Nebojme sa pravdy*. Bratislava: LÚČ, 1999, str. 22

- **jednote** – manželia sa majú snažiť nielen o telesnú jednotu ale i o jednotu duše. Jednota nastáva vtedy ak sú srdcia nasmerované jedným smerom.
- **nerozlučiteľnosť**
- **vernost'** – podobne ako nerozlučiteľnosť vyplýva z daru seba samých, ktorou sa manželia odovzdávajú jeden druhému.

Základnou úlohou manželstva a rodiny je otvorenosť manželov pre plodnosť a výchovu svojho potomstva. Majú svoje potomstvo prijať a následne ho z láskou a úctou vychovávať. Viest' ho na ceste životom, pomáhať mu, aby vedelo vytvárať medziosobné vzťahy, v ktorých vládne láska a spravodlivosť, ako hovorí Svätý Otec v apoštolskej exhortácii *Familiaris consortio*. Rodičia sú prvými a hlavnými vychovávateľmi svojich detí.⁴ V exhortácii upozorňuje, že v dnešnom svete, tak ako klesá hodnota rodiny, klesá aj hodnota výchovy. Mnohí si myslia, že keď deťom dajú všetko, čo chcú, a všetko im dovoľia, vychovávajú svoje deti v láske. Dobrá výchova spočíva vo výchove k hodnotám, ako je láska, pravda, otvorenosť, dobrota, trpezlivosť. Pápež zdôrazňuje, že deti potrebujú predovšetkým lásku rodičov. Pápež ďalej hovorí, že deti potrebujú cítiť lásku svojich rodičov, lásku, ktorá spočíva v obete a v sebazapieraní.

Rodina – stredisko lásky

Rodina má byť strediskom a srdcom civilizácie lásky. Civilizácia lásky začína zjavením Boha, ktorý je Láska a táto Láska sa rozlieva v srdciach skrze Ducha Svätého. V srdciach rastie a skrze lásku sa človek dokáže darovať a darovanie seba navzájom je v rodine veľmi dôležité. Za protiklad civilizácie lásky sa pokladá tzv. „voľná láska“ V apoštolskom liste *Gratissimam Sane* sa píše, že kvôli „voľnej láske“ sa zničilo už veľa rodín, pretože ľudia si myslia, že „voľná láska“ je predkladaná za ovocie „pravého“ citu, ale v skutočnosti lásku ničí. Lásku človeka nemôžeme od nikoho vyžadovať, ani ju nikomu nanútiť, pretože láska spočíva v slobodnom rozhodnutí. Láska je zverená mužovi a žene vo sviatosti manželstva. Rodina je vyjadrením takejto lásky. Láska je opravdivý prameň jednoty a sily rodiny. Rodina je postavená do stredu veľkého zápasu medzi dobrom a zlom.⁵

Cti otca svojho i matku svoju

S témou rodiny súvisí aj štvrté Božie prikázanie: „Cti otca svojho a matku svoju“ Chcela by som zacitovať z listu *Gratissimam Sane*: „Štvrté prikázanie je v úzkom súvisi s prikázaním lásky. Medzi „cti“ a „miluj“ je hlboké puto. ... Zavúzuje ctíť iba rodičov? V doslovnom zmysle áno. Nepriamo však môžeme hovoriť aj o „úcte“, k deťom zo strany rodičov. „Cti“ znamená: uznaj! Ak štvrté prikázanie vyžaduje ctíť otca a matku, vyžaduje to aj vzhľadom na dobro celej rodiny. Práve preto teda ukladá povinnosti aj samotným rodičom. Zdá sa, že Božie prikázanie im priamo pripomína: Rodičia, konajte tak, aby si vaše správanie zaslúžilo úctu (a lásku) zo strany vašich detí! Nedovoľte, aby do „morálnej prázdnoty“ upadla Božia požiadavka na úctu k vám! V konečnom dôsledku ide totiž o vzájomnú úctu. Prikázanie „Cti svojho otca a svoju matku!“ hovorí nepriamo: „Ctíte svojich synov a svoje dcéry!“. Zasluhujú si to, lebo jestvujú, lebo sú tým, čím sú: to platí od prvej chvíle počatia.“

Svätý Otec v exhortácii vkladá novú nádej do rodín, lebo od rodín závisí celý svet. Ak rodina vo svete stratí svoju podstatu a postavenie, svet sa začne rútiť do neznáma. Jedine skrze rodinu sa môžu formovať nové osobnosti, ktoré dokážu hýbať svetom a udávať mu správny smer. Predstavitelia štátov by nemali na takúto dôležitú úlohu rodiny, aby rodina

⁴ Ján Pavol II.: *Exhortácia Familiaris consortio*. Trnava: SSV, 1993

⁵ Ján Pavol II.: *Exhortácia Familiaris consortio*. Trnava: SSV, 1993

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

dostala v štáte svoje miesto, aby mohla vychovávať osobnosti, ktoré ho povedú, ktoré ho budú zodpovedne viesť.⁶

Záver

Svätý Otec sa obracia na manželov, otcov, matky, ale hlavne mládež. Mládež preto lebo ju považoval za nádej, budúcnosť Cirkvi a sveta. Aby uvádzali do života hodnoty manželstva a napomáhali rozvoju zdravej rodiny. Rodiny by mali kráčať po ceste Krista. Vzorom každej rodiny by mala byť Svätá rodina.⁷

BIBLIOGRAFIA

Ján Pavol II.: *Exhortácia Familiaris consortio*. Trnava: SSV, 1993

Ján Pavol II.: *Nebojme sa pravdy*. Bratislava: LÚČ, 1999

Posolstvo Sv. Otca mladým na celom svete pri príležitosti XII. svetového dňa mládeže 1998. Trnava: SSV, 1998

Kontakt:

prof. ThDr. PhDr. Amantius Akimjak PhDr.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hrabovská cesta 1

Ružomberok

Email: amantius.akimjak@ku.sk

⁶ Ján Pavol II.: *Exhortácia Familiaris consortio*. Trnava: SSV, 1993

⁷ *Posolstvo Sv. Otca mladým na celom svete pri príležitosti XII. svetového dňa mládeže 1998*. Trnava: SSV, 1998

SPOLOČENSKÝ OPTIMIZMUS PRI PREKONÁVANÍ SÚČASNEJ SVETOVEJ HOSPODÁRSKEJ KRÍZY A KRÍZY CIVILIZÁCIE

Alexy Július

Abstrakt

Príspevok je orientovaný na aktuálne otázky k súčasnej hospodárskej kríze nebývalých rozmerov. Opiera sa o spoločenský optimizmus, ktorý zvyšuje odolnosť voči beznádejnosti a depresii. Reaguje na vystupujúce zmeny nástupom informácií a nových indikátorov, ako je solidarita, spoločenská dôvera, individuálna iniciatíva a ďalšie. Vystupujú nové prostriedky k riešeniu súčasných rozporov, ale i k sústavnému vývoju progresívnej civilizácie. K týmto nástrojom patrí etika, tolerancia, riziká, odvaha, schopnosť viesť, know-how, zdravý praktický úsudok a schopnosť vzbudzovať dôveru.

Kľúčové slová: sociálna etika, spoločenský optimizmus, etický kódex, morálka, znalostná ekonomika, úvaha, reflexia, selekcia, kreativita, invencie, solidarita, praktický úsudok

Formulovaná téza sa dostáva do popredia v súčasnej hospodárskej kríze, ktorá prerástla v celosvetovú krízu nebývalých rozmerov. Sme pred úlohou urobiť zmeny skôr, ako dôjde k veľkému krachu alebo až po ňom, čo bude neskoro. Tu vystupuje môj optimizmus ako nádej k presvedčeniu, že to nakoniec dobre skončí, napriek stratám a sklamaniam. Môj optimizmus je postojom, ktorý zvyšuje našu odolnosť voči beznádejnosti alebo depresii v ťažkých životných situáciách. Musí ísť o skutočný spoločenský optimizmus, nakoľko príliš naivný optimizmus môže byť naopak príčinou zlyhania.

Sociálna etika v dnešnom svete už prerástla úroveň rokovacieho stola. **Etiku nemožno nikomu vnútiť, ale jej nedodržiavanie sa nevypláca.** Prudké rozširovanie vysoko rýchlostného internetu a elektronickej pošty sa postará, že spotrebiteľ a obchodný partner si negatívne skúsenosti nenechá často len pre seba, ale tieto informácie postupuje ďalej ako účinný prostriedok konkurenčného boja o postavenie na trhu.

Etika nám dáva praktické návody na správanie, ktoré jej poznaním nemusíme odvodzovať len z vlastných skúseností alebo skúseností nášho okolia, ale z poznania všeobecných etických princípov, etických kódexov a etických noriem. Ich dodržiavanie alebo porušovanie sa v konkrétnych situáciách neposudzuje podľa práva, ale oveľa prísnejšie – verejnou mienkou. V mnohých krajinách práve verejné odsúdenie neetického správania má väčší rešpekt a účinok ako rozsudok súdu. Porušenie etického kódexu síce môže stať jednotlivca stratu pracovného miesta, ale zákonom postihované obvykle nie je.

Pokiaľ by sme si kládli otázku, na čo nám je etika, keď to, čo je zakázané v oblasti podnikania, je kodifikované priamo v právnych normách určených štátom, došli by sme k záveru - právo, súdy a zákony sú síce dôležité a nevyhnutné, ale všeobecne platné pravidlá správania sa, požadované spoločnosťou, v celej škále nikdy neobsiahnú. Etika takýmto spôsobom tvorí premostenie medzi tým, čo je dovolené a zakázané doplnením toho, čo je obvyklé a morálne.

Etika sa snaží analyzovať situácie, nachádzať optimálne riešenie v dilemách, ktoré sú strategické pre jednotlivca a celú spoločnosť. Som presvedčený, že treba **vyvrátiť mýty** o nepotrebnosti etiky.

K pochopeniu problematiky etiky v podnikaní, ktorá je súčasťou celkového kultúrneho smerovania ľudstva, je potrebné nevyhnutne poznať jej preferované hodnoty a význam, najmä jej vzťah k morálke. Obsah morálky tvoria motívy a kritériá morálneho konania, hodnoty a formy medziludských vzťahov. Morálka určuje prostredníctvom nepísaných príkazov alebo

zákazov, aby sa človek správal určitým spôsobom. Zároveň človeku zdôvodňuje, prečo sa má správať práve tak, a nie inak.

Do popredia dnes vystupuje **sociálna etika**, ktorá sa zameriava na spoločné, sociálne dobro, ktorého vymedzenie predpokladá rozpoznanie univerzálnych ľudských hodnôt. Jej etickou hodnotou je zodpovednosť za druhého.

V informačnej ekonomike, ktorá je zároveň znalostnou ekonomikou, navyiac v hospodárskej kríze nebývalých rozmerov, už vystupujú úvahy, či ekonomické teórie industriálnej ekonomiky založené na konečných vyčerpatel'ných vstupoch sú v znalostnej ekonomike aplikovateľné.

Výsledkom takého prístupu je potreba venovať viacej pozornosti hodnotám, informáciám a výberu, či už individuálnemu alebo spoločenskému, ktoré zahŕňa také činnosti, akými sú úvaha, reflexia a selekcia. Okrem toho, ako poukazujú štúdie jednotlivých kultúr vystupujú tiež také aspekty, ako je solidarita, spoločenská dôvera, individuálna iniciatíva, zvyk spolupracovať, ktoré ovplyvňujú vnímanie, rozhodovanie, výber a výkon. Ľudia nielenže konajú, ale majú sklon konať modelovo a to platí práve i pre ekonomické činnosti. A tu vystupuje dynamický faktor ekonomiky, tendencia jej rozvoja, ktorá je zdrojom kreativity, invencie, ba i revolúcie v spôsobe, akým sa majú vykonávať ekonomické činnosti.

Dynamická ekonomika začína skutkami ľudí, ktoré vedú skôr či neskôr k zdôrazneniu ľudského kapitálu. Ľudský kapitál sústreďuje pozornosť na akt prenikania do podstaty, keď zdôrazňuje intelektuálne schopnosti. Mnohí ľudia majú skvelé myšlienky, ale len niektorí z nich majú ďalšie vlastnosti potrebné pre ekonomické rozhodovanie a podnikateľskú činnosť – morálne vlastnosti, ako sú morálne faktory ekonomického pokroku. Sú výrazom tolerancie rizika a solidarity, odvahy, schopnosti viesť, výkonné schopnosti, know-how, zdravý praktický úsudok a schopnosť vzbudzovať dôveru u iných.

Teraz sa zamyslíme nad niektorými faktormi a na mylné predstavy o finančnej kríze očami viacerých autorov.

Takmer každý človek na tejto planéte dennodenne používa peniaze. Avšak iba málo ľudí vie vždy porozumieť fungovaniu peňazí a tomu, ako priamo i nepriamo ovplyvňujú náš život.

Aké sú najprv pozitíva peňazí – peniaze sú jedným z najdômyselnejších vynálezov ľudstva, pretože pomáhajú výmene tovarov a služieb a prekonávajú obmedzenia bartru, čiže priamej výmene tovarov a služieb. Peniaze umožňujú špecializáciu, ktorá je základom civilizácie. Prečo potom máme „peňažný problém“?

Negatívny prejav – peniaze nielen napomáhajú výmene tovarov a služieb, ale takisto ich výmenu sťažujú, v prípade, že sú v rukách ľudí, ktorí ich majú viac ako potrebujú. Takto sami vytvárajú bariéru, pretože tí, ktorí majú menej, než potrebujú, musia platiť poplatok tým, ktorí ich majú viac, než by potrebovali. To ľudovo povedané vytvára nie „čistý obchod“. Dovoľte mi povedať, že mylných predstáv o peniazoch je viacero. Naše názory o peniazoch predstavujú zrkadlo našich predstáv o svete, v ktorom žijeme a tých je toľko, koľko ľudí žije na tejto planéte.

Prvá mylná predstava je, že existuje iba jeden druh rastu, a to ten, aký existuje v prírode, ktorý sme sami zakúsili na sebe je **fyzický rast v prírode**.

Ďalej máme **lineárnu formu rastu a exponenciálny rast, ktorý si zasluhuje pozornosť**. Na začiatku rastie pomaly, potom rýchlejšie a rýchlejšie až nakoniec ide takmer kolmo hore, opak fyzického rastu. Prakticky jeho rast sa ustavične zrýchľuje a keď sa objaví, často je v takej fáze, keď sa už nedá zastaviť. Exponenciálny rast vo fyzickej oblasti sa obyčajne končí **smrťou hostiteľa** a organizmu, od ktorého závisí.

A teraz pozrime sa, ako to vyzerá s rastom na peňažnom trhu.

V dôsledku úrokov a úrokov z úrokov sa naše peniaze v pravidelných intervaloch zdvojnásobujú, t. j. sledujú exponenciálnu formu rastu. To vysvetľuje, prečo nám náš peňažný

systém spôsobuje také problémy. Úrok v skutočnosti pôsobí ako rakovina v spoločenskej štruktúre.

Pozrime sa na čas potrebný na to, aby sa peniaze zdvojnásobili pri úrokovej miere:

3 %-nej – 24 rokov,

6 %-nej – 12 rokov,

12 %-nej – 6 rokov.

Dokonca aj pri 1 %-nej úrokovej sadzbe máme exponenciálnu krivku rastu, pri ktorej dôjde k zdvojnásobeniu peňazí za 72 rokov.

Každý z nás sme zakúsili našu fyzickú formu rastu, ktorá zastane na optimálnej úrovni. Preto je ľuďom ťažké pochopiť, aké následky má exponenciálna forma rastu pre fyzickú oblasť.

Tento fenomén sa dá najlepšie demonštrovať na známom príbehu perzského panovníka, ktorého tak očarila nová šachová hra, že chcel splniť akékoľvek pranie, ktoré by jej vynálezca prejavil. Tento chytrý matematik sa rozhodol požiadať o jedno zrnko pšenice na prvé políčko šachovnice s tým, že na každom ďalšom bude dvojnásobok počtu z predchádzajúceho políčka. Panovník bol najprv rád, že vynálezca má také skromné pranie, avšak čoskoro zistil, že ani všetky zásoby obilia v jeho ríši nestačia na splnenie tohto „skromného“ prania. Množstvo obilia na 64. políčku šachovnice predstavuje 440-násobok ročnej úrody obilia na celej planéte.

Podobná analógia priamo sa týkajúca našej schémy je tá, že jeden halier investovaný pri narodení Ježiša Krista pri štvorpercentnom úroku by v roku 1750 priniesol guľu zlata o veľkosti zemegule. V roku 1990 by sme si za to mohli kúpiť už 8190 takýchto zlatých gúl. Pri 5 percentnom úroku by sme si zlatú guľu mohli kúpiť už v roku 1466. Do roku 1990 by to predstavovalo 2200 miliárd gúl o hmotnosti zemegule. Tento príklad názorne ukazuje, k akému enormnému rozdielu môže viesť aj 1%.

To takisto dokazuje, že nepretržitá platba úrokov a potom úrokov z úrokov je aritmeticky ako aj prakticky nemožná. Ekonomická potreba a matematická nemožnosť vytvárajú protirečenie, ktoré v minulosti – pri úsilí o ich riešenie – viedlo k nespočítateľným svárom, vojnám a revolúciám.

Riešenie problémov spôsobených súčasným exponenciálnym rastom spočíva vo vytvorení peňažného systému, ktorý dnes funguje na báze klamného prírodného rastu. To si preto vyžaduje nahradenie úroku iným mechanizmom, ktorý bude udržiavať peniaze v obehu.

Teraz sa pozrime na druhú mylnú predstavu, že úroky platíme iba vtedy, keď si požičiavame peniaze. To je mylná predstava, pretože úroky sú zahrnuté do ceny, ktorú platíme. Výška sa mení v závislosti od pomeru mzdových a kapitálových nákladov vynaložených na tovary a služby, ktoré si kupujeme. Príklady jasne poukazujú na rozdiely.

Podiel kapitálových nákladov v zbere odpadu činí 12%, pretože oveľa vyšší je podiel fyzickej práce. Iná situácia je v prípade rozvodu pitnej vody, kde podiel kapitálových nákladov je 38% a ešte vyšší je v prípade bytovej výstavby, kde činí až 77%. V priemere 50% kapitálových nákladov platíme v cene tovarov a služieb.

Preto keby sme mohli zrušiť úroky a nahradiť ich iným mechanizmom na udržanie peňazí v obehu, väčšina z nás by bola dvakrát taká bohatá, alebo na udržanie súčasnej životnej úrovne by nám stačila polovica pracovného času.

A teraz ďalšie prekvapenie. Mestá v USA tlačia vlastné peniaze ako počas veľkej krízy v 30. rokoch minulého storočia. Keď má ekonomika fungovať, peniaze treba točiť. Pritom keď sa dolárom z peňaženky veľmi nechce, peniaze ani nemusia byť pravé. A tak čoraz viac miest v USA tlačia vlastné bankovky. Systém funguje nasledovne – sieť obchodníkov vytlačí svoju menu, ktorú zákazníkom predá so zľavou. Napríklad teraz za 95 skutočných centov si kúpia bankovku v hodnote dolára. To znamená, že kupujúci má v obchodoch, ktoré miestnu menu prijímajú automaticky 5%-nú zľavu. Obyvatelia, ktorí sa

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

musia uskromňovať, takýmito peniazmi môžu platiť v potravinách a iných obchodoch. Osoh majú obchodníci, lebo ľudia kupujú v mieste bydliska – a čo inflácia? V USA funguje asi tucet miestnych mien a ich počet sa zvyšuje.

A práve vznik reálnej krízy v USA začína v roku 2006 a jej začiatky podľa analýzy sa začali formovať už v 90-tych rokoch, teda v období masívnej úverovej expanzie v USA. Významným míľnikom však bolo prasknutie internetovej bubliny známej pod označením „dot com boom“ v kombinácii s teroristickými útokmi 11. septembra 2001 v New Yorku.

Tieto udalosti mali významný vplyv na pokles úspor obyvateľstva, keďže prudký pokles akciového trhu v kombinácii s vlnou nedôvery viedol k výraznému oslabeniu kúpyschopnej sily. Federálny Rezervný Systém USA (FED) zvolil i pri tejto kríze politiku lacných peňazí, keď v priebehu krátkeho obdobia znížil hlavnú úrokovú sadzbu z 6,5% (r. 2000) na 1% v roku 2003. Cieľom tejto expanzívnej monetárnej politiky FEDu bolo naštartovanie ekonomického rastu prostredníctvom úverovej expanzie, politiky lacných peňazí.

Lacné peniaze si však svoju daň vypýtali v raste cenovej hladiny (inflácie), na ktorú musel FED reagovať prudkým naštartovaním sadzieb, keď od roku 2005 vzrástla úroková sadzba z 3,25% na 5,25% v priebehu 24 mesiacov. Tento rast sadzieb sa následne prejavil i na hypotékach, keď napríklad úrok u najobľúbenejších hypoték sekundárneho trhu typu ARM vzrástol po resetácii na 8,55%, predstavujúc tak viac ako dvojnásobné úrokové zaťaženie. Nové sadzby viedli najmä na hypotékach sekundárneho trhu (dlžníci s nižšou bonitou) k výraznému rastu hypotekárnych delikvencií (neschopnosť dlžníka pravidelne splácať svoj úver). Štatistika Federálneho Rezervného Systému USA, ktorá skúmala rast delikvencie pri hypotékach s omeškaním splátok o viac ako 90 dní, poukázala na enormný rast delikvencií hypoték sekundárneho trhu. V roku 2005 bola priemerná delikvencia pri splátkach týchto úverov v okolí 5 – 6%, zatiaľ čo v roku 2007 to bolo už 16% a v januári 2008 21%.

Rok 2009 prehĺbil túto situáciu, ktorá prerástla i do roku 2010. Konkrétne, výpoveď viacerých odborníkov, ako i EÚ je rozdielna. Európska komisia vo svojej prognóze predpovedá, že Slovensko bude mať postupný problém rastu zadlženosti a deficit na rok 2010 sa vyšplhá vyššie ako v roku 2009. Zaujímavé sú výpovede odborných expertíz Národnej banky SR, Medzinárodného menového fondu, Poštovej banky i ďalšie. Podľa našich prepočtov vrchol krízy vyústi koncom roku 2010 so 4%-ným prepadom ekonomiky a deficitom na úrovni 5-6% HDP, s nárastom nezamestnanosti na 13-14%. Tieto prognostické prepočty vypovedajú o odbornom informačnom šume poznačenom reflexiou a rozdielnou selekciou. Tu sa prejavuje modelový sklon k mysleniu bez rešpektovania výsledkov kauzálnej analýzy. Osobitne, bez skúmania prebiehajúcich ekonomických procesov a nových poznatkov, ktoré sú aplikovateľné v prebiehajúcim globalizačnom procese a znalostnej ekonomiky.

Súčasná situácia pripomína stav nezvládnuteľnej reťazovej reakcie, keď reakcia bola zahájená a treba ju zvládnuť najmä pri ďalšom znásobení, a to krízou civilizácie, ale ako? Súčasné rozpory, všeobecnú povrchnosť a necitlivosť človeka k človeku treba nahradiť úprimnosťou a vzájomne pravdivým pohľadom.

Prienik etiky v informačnej ekonomike

V súčasnej ekonomickej teórii a praxi sa kladie dôraz na rozvoj poznania, využitie ľudského kapitálu a znalostnej ekonomiky. Tento kvalitatívny a kvantitatívny rozmer ekonomiky v porovnaní s vývojom v minulom storočí vytvoril novú paradigmu. Hospodárska politika sa stáva predmetom etického hodnotenia.

To platí hlavne v sústave, ktorá ponecháva veľmi širokú akčnú voľnosť jednotlivcovi. Navyiac v dnešnej dobe explózie sú hlavnými informátormi média rôzneho typu, ktorých podstata je prezentovaná informačným šumom, kde rezonuje pojem sloboda. Mnohí si tento

pojmem úmyselne, či neúmyselne zamieňajú za svojvôľu. Táto svojvôľa prerastá do krízy civilizácie. V oblasti ekonomiky vystupuje znásobená ekonomická kriminalita, ktorá sa prejavuje v šedej i čiernej forme. Šedá ekonomika predstavuje aktivity, ktoré nie sú zaznamenané v štatistických a účtovných výkazoch. Pritom si mnohí myslia, že tie isté metódy, ktoré im prinášali peniaze, ich ochránia aj pred stratou. Oblasti, v ktorých dochádza k ekonomickej kriminalite je naozaj veľa. Ľudia sa snažia použiť svoje znalosti na oklamanie druhých.

Tu treba zodpovedať na otázku, prečo súčasná civilizovaná spoločnosť, orientovaná na maximálny výkon, výsledky, na poznatky, na informačné a komunikačné teórie, prežíva morálnu krízu. Vzdelaním nadobudnutá múdrosť a intelekt znamená schopnosť rozlišovať medzi dobrom a zlom sú vzájomne späté s vystupujúcou morálkou. Je zarážajúce, aké citové rozpoloženie dokáže priniesť so sebou materiálne bohatstvo.

Do popredia sa dostáva podnikateľská etika, ktorá prezentuje morálne zásady a normy, ktoré orientujú správanie s subjektu vo svete podnikania.

Bezprostredným podnetom vzniku podnikateľskej etiky bola a je hospodárska kriminalita s prejavom najrôznejších škandálov. Podnikateľská etika usmerňuje aplikáciu morálnych zásad a princípov v podnikateľských aktivitách. Prekračuje rámec ako je len prispôsobovanie sa prevládajúcim zákonom a normám. Predstavuje prístup k podnikaniu, ktorého prvoradým cieľom je poskytovanie služby verejnosti a nie z využívania vzniknutej situácie vyťažiť čo najviac pre seba. Nutný predpoklad každého podnikania je čestný vzťah, a to je cnosť, dôvera a záväzok.

Paradoxom pri uplatňovaní podnikateľskej etiky je pre mnohých rozpor, ktorý vidia medzi snahou o dosiahnutie zisku ako prvotným cieľom podnikateľského subjektu a snahou o morálne zodpovedné konanie. Podnikateľská etika je súčasťou spoločenskej zodpovednosti firiem, ktorá je kodifikovaná prostredníctvom stavovských alebo firemných kódexov na báze etických a morálnych princípov. Ekonomické prostredie má dokázať, že zisk ako jeden hlavný motív podnikania môže predstavovať s etikou symbiózu a nie iba antagonistickú kategóriu.

Etické teórie založené na právach stavajú do centra pozornosti človeka, pričom vychádzajú z toho, že ľudské práva sú základom na určenie morálnej hodnoty. Individuálna etika odráža svoje východiská od jednotlivca a jeho úsilia o vlastné blaho, ktoré má nadväzovať na sociálnu etiku zameranú na spoločné sociálne dobro. ktorého vymedzenie predpokladá rozpoznanie univerzálnych ľudských hodnôt. K tomu pristupuje profesionálna etika, ktorá aplikuje všeobecné etické pravidlá na pomery konkrétnych odborov ľudskej činnosti.

Etika nedáva špecifický súbor konkrétnych odpovedí na otázky, ale svojou modelovou podobou a súborom princípov orientuje a uľahčuje rozhodovanie v konkrétnych situáciách. Etika formuluje východiská morálneho hodnotenia a pragmaticky definuje základné hodnotenia, ktoré tvoria:

- **povinnosť** – povinnosti dané rozumom, povinnosti dané spoločenským poriadkom,
- **spravodlivosť** – spravodlivosť kompenzačná a trestajúca, procedurálna a distribučná,
- **právo** – prirodzené a nadobudnuté práva, práva samozrejme a práva vyžiadané, práva absolútne a podmienené,
- **dôsledok konania** – utilitarizmus, princíp užitočnosti o dôsledkoch konania so zreteľom na prospešnosť.

Je zaujímavé dnes pozorovať, keď sa v ekonomickej i sociálnej sfére nášho života vyzdvihuje vzdelanie a poznatky ako neveriteľne narastá kriminalita rôzneho druhu. Táto ako hromadný sociálno-právny fenomén sa stáva ako jeden z najrizikovejších. Začína

bezprostredne ohrozovať demokratické základy mnohých krajín sveta a pri jeho nekontrolovateľnom vývoji nemožno vylúčiť ani ohrozenie samotnej ľudskej civilizácie. K tradičným formám kriminality – mravnostnej, násilnej, hospodárskej a majetkovej, osobitné postavenie nadobúda ekonomická kriminalita. Je zarážajúce, že najviac páchatel'ov tejto kriminálnej činnosti sú ľudia s vysokoškolským vzdelaním. Krutá realita, dosiahnuté vysokoškolské vzdelanie automaticky nezaručuje morálne správanie občanov v spoločnosti.

K tomu pristupuje etika dneška, kde vystupuje eticko-ekonomická interakcia, ktorá je predmetom širokého okruhu odborných pracovníkov. Ide o vzťah medzi princípmi zisku a etickými predpokladmi podnikateľskej etiky. Hoci bez zisku nemôže vzniknúť potrebný kapitál na zabezpečenie ekonomického rastu, nezaobíde sa podnikanie bez etiky. Etika neútočí proti nerovnosti dôsledkov, ale dotýka sa spravodlivosti rozdeľovania, pretože stredobodom pozornosti dneška je maximalizácia sumy úžitku. V prebiehajúcej globalizácii a kríze konzumného života stojí pred nami výzva, ako využijeme poznatky vyspelej informačnej spoločnosti, ktoré o svete ekonomiky, o človeku a civilizácii máme.

Potrebné je vytvárať pozitívnu atmosféru a upozorniť na žiadúcu solidaritu, ktorá výrazne vystupuje ako indikátor vzájomnej podpory. Navyiac ekonomickú solidaritu prezentovať s podnikateľskou etikou správania podnikateľ'ov vo vzájomných ekonomických vzťahoch. Vystupujú prostriedky nielen k riešeniu súčasných rozporov, ale i k sústavnému vývoju civilizácie.

Táto bezprostredne je spätá s postavením rodiny v súčasnej spoločnosti. Rodina je základom výchovy a miery efektívnosti ľudského intelektu. Teória filtra poukazuje na spôsobilosť jednotlivca a formovanie jeho pozitívnych čŕt, akými sú inteligencia, etika, morálka a úprimnosť, ktorým základy nezastupiteľne formuje rodina. Úcta k slovám a schopnosť cítiť k nim lásku sú dve strany tej istej mince. Len prostriedky postavené na morálke, ktoré sú vedené ľuďmi so silným zmyslom pre svoj mravný záväzok voči spoločnosti črtá rozpoznanie univerzálnych ľudských hodnôt. S dôsledkami morálneho, resp. nemorálneho konania sa stretávame denne. Morálne správanie predstavuje aj v súčasnosti jednu z kľúčových oblastí každého, pretože určuje otázku života a bytia.

Končím nezvykle 3 aktuálnymi otázkami:

1. Aký bude tento rok?

Nebude ľahký, rast deficitu v našom rozpočte sa nezastaví, ale nie je katastrofálny.

2. Nezneje to optimisticky?

Tento rok dôjde k stagnácii, budúci rok 2011 sa ešte spomalí vývoj. Pravda, maximalizácia rastu dostáva novú podobu – možno v živote všetko maximalizovať, nevystupuje tu reálna cieľovo orientovaná kvalita života s rešpektovaním obmedzujúcich podmienok – domnievame sa, že áno.

3. Čo je pravá príčina súčasného stavu?

Prehnaná nadspotreba, luxus na jednej strane a na druhej strane väčšia chudoba. Navyiac vystupuje komerčný prístup, ktorý utápa byť človekom mravných zásad a denne sa pridáva jed do mysli našich detí tým, čo vidia, počujú a čítajú. To je drastický krok, ktorý zbavuje mladú generáciu informácií, ktoré potrebujú. Vystupuje nejaká všeobecná nevedomosť, určitá morálna sleposť, ktorá vo veľkom rozsahu diktuje hodnoty na neetické zameranie budúcej generácie.

Záver

Na záver dovoľte mi vrátiť sa k spoločenskému optimizmu. Život môže byť dokonalejší a má prostriedky nielen k riešeniu súčasných rozporov, ale i k sústavnému vývoju civilizácie, ku kvalitne vyšším možnostiam. K týmto prostriedkom patrí rozpoznanie univerzálnych ľudských hodnôt, podpora morálneho konania ľudí, aby sa udržal verejný poriadok, rozšírila sa kvalita vzdelanosti a vôbec všetko, čo slúži veľkej veci ľudského pokroku smerom k vecne etickej čistote, slobode a šťastiu.

Literatúra

1. Alexy, J.: Trh práce a manažment ľudských zdrojov. Bratislava, Vydavateľstvo Ekonóm, 2009, 297 s., ISBN 978-80-225-2728-6
2. Remišová, A.: Etika a ekonomika, Bratislava, Ekonóm 2004, 238 s., ISBN 80-225-1820-4
3. Plavčan, P.: Vedomostná spoločnosť v Slovenskej republike. Bratislava, Merkury, s.r.o, 2006, ISBN 80-89143-32-6
4. Smith, A.: Teórie mravných citů. Praha, Liberální institut, 2005, 460 s., ISBN 80-86389-38-3
5. Staněk, P.: Súčasná kríza finančných trhov a jej implikácie na vývoj svetovej ekonomiky. Bratislava, SAV, 2008

HODNOTOVÉ A SOCIÁLNOFILOZOFICKÉ ASPEKTY PROLEMATIKY PREVENČIE KRÍZY

Ambrozy Marián, Dvorčáková Andrea

Резюме

Кризис, который качает почти весь современный мир, действительно, очень глубоко. Некоторые экономисты называют его только кризис экономический характер, но и кризис цивилизации. Она должна быть основана на философские искания для объединения мысли, что по сути означает, аксиологии, если не в исчерпывающем виде определения положительно, как и в предотвращении кризиса у нас есть, но по крайней мере, хранятся в соответствии с выразили понимание постмодернистской туда, где существуют ограничения свободы человека. Если это не будет положительным, давайте попробуем настолько отрицательна.

„Napriek spoločenským zmenám prebiehajúcim počas stáročí majú historické obdobia niečo spoločné. V každom z nich žila či živorila vrstva obyvateľov nachádzajúcich sa v núdzi. Každé obdobie ju vyprodukovalo závislosti od politicko-ekonomických pomerov a spôsobilo nielen isté špecifiká, ale aj zvláštne prístupy k jej náprave a zmierneniu.“⁵⁵ Posledné roky na celom svete priniesli krízu, a to nielen v hospodárskom zmysle. Po relatívne dlhom období konjunktúry sa objavila kríza, markantná vo veľkej miere okrem iného aj v hospodárskom zmysle. V našej geopolitickej zóne bolo takých kríz v 20. storočí niekoľko. Čo spôsobilo vznik krízy v hospodárskom zmysle?

Začalo to pred čosi viac ako dva a pol rokom. „Ako začiatok ekonomickej krízy je považované leto 2007, keď začali kolabovať americké finančné inštitúcie exponované na tzv. „sub-prime market“ (trh menej bonitných dlžníkov.“⁵⁶ Boli to jednak firmy poskytujúce úver, ako aj také firmy, ktoré kupovali dlho pomocou istého typu investičných produktov.

Samotným prejavom rozličných ekonomických období vo svete sú ekonomické cykly. Sú sprievodným javom posledných dvoch storočí. V podstate sa jedná o časový horizont, „odkedy komplikovaná, nezávislá monetárna ekonomika začala nahrádzať pomerne sebestačnú predobchodnú spoločnosť.“⁵⁷ Od čoho je taký ekonomický cyklus závislý, je mu možné zabrániť?

Koncom 80. rokov ekonómovia odhadovali, že output by nemal prekročiť hranice 6% nezamestnanosti smerom nadol, pretože to spôsobí rýchly rast cien a neudržateľnosť vlastnej úrovne outputu. „Ekonomické cykly vznikajú vtedy, keď sa ekonomická činnosť zrýchľuje, alebo spomaľuje.“⁵⁸ Ekonomické cykly sú závislé najmä od toho, že vzniká nesúlad medzi potenciálnym a skutočným HDP. Odchýlky, ktoré budú mať diametrálne iné údaje, ako je veľkosť outputu, keď by bola 6% nezamestnanosť majú podľa ekonomickej teórie mať za následok práve vznik ekonomických cyklov. Podľa Okunovho zákona dvojpercentnému poklesu HDP oproti potenciálnemu HDP je ekvivalentný nárast nezamestnanosti o 1%. Pokiaľ

⁵⁵ Dirgová, Eva; Chudoba ako sociálny fenomén. In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2, s. 126

⁵⁶ Liška, Václav; Beranová, Jana; Kreditní krize 2007-???? Společné znaky a odlišnosti s krizemi předchozími (dlouhou a velkou hospodářskou krizí), dopady na nezaměstnanost a strukturu pracovního trhu, In: Personální management- trendy na trhu práce v kontexte hospodářské krízy, Trenčín, 2009, ISBN 978-80-8075-403-7, s. 178

⁵⁷ Samuelson, Paul, A.; Nordhaus, William, D.; Ekonomía I., Bratislava, 1992, ISBN 80-7127-030-X, s. 207

⁵⁸ tamže, s. 209

sa v tomto kontexte stane, že HDP poklesne za dva po sebe idúce štvrťroky, hovoríme o hospodárskej recesii.

Samotný agregátny dopyt, pokiaľ má klesajúcu tendenciu, je podľa mnohých ekonómov pokladaný za zmeny štartujúce ekonomické cykly. Nie je to však ani jediný ani všeobecne akceptovaný názor. Jestvujú aj kritici reálneho ekonomického cyklu, ktorí pochybujú, či práve zmeny produktivity vyvolávajú výkyvy v outpute a tým aj ekonomické cykly. Ich oponenti sú ekonómovia školy racionálnych očakávaní a neoklasici. Oproti tým ekonómom, ktorých presvedčenie je prioritná orientácia na reguláciu agregátneho dopytu stoja tí, ktorí sa skôr orientujú na „návrat k viac tradične zameranej politike vyrovnávania rozpočtu a vytlačania inflácie z ekonomiky.“⁵⁹ Jestvuje aj tzv. ekonómia strany ponuky, ktorá zdôrazňuje potrebu motívov pracovať a šetriť, ako aj výrazne znížiť dane. V podstate ide o odklon od keynesiánskych princípov aktívneho regulovania dopytu, dôraz na stimuláciu k sporeniu a práci či podnikaniu, ako aj samozrejme snaha znížiť dane. Argumentujú tak, že vysoké dane viedli práve k znižovaniu snahy ponúkať prácu a kapitál. Prirodzene, pri výkyvoch, ktoré v globále práve tvoria ekonomické cykly netreba podceňovať ani exogénne faktory, ako vojny, politické prevraty, neočakávané náleziská, prírodné katastrofy etc..

Ako vidíme, na vznik kríz ako najhorších období ekonomických cyklov jestvujú viaceré názory. Sumárne povedané, sú to tieto najznámejšie názorové pozície:

„- inovačné teórie, ktoré vychádzajú z toho, že cyklický vývoj spôsobuje nerovnomerné rozdelenie inovácií a nástup významných technologických a výrobných zmien v určitom období predstaviteľom je J. Schumpeter (1883-1950),

- teórie podspotreby, ktoré sú založené na asymetrii dôchodkov a z toho vyplývajúce asymetrie investícií
- monetárna teória vysvetľuje vznik hospodárskych cyklov v súvislosti s expanziou úverov, zmenou úrokovej miery a nasledujúcou expanziou peňazí“⁶⁰

Spoločným menovateľom by mohli byť pokles agregátneho dopytu a na druhej strane nedostatok agregátnej ponuky. Ako je známe, do tejto problematiky prispievajú i názorové diferenciácie vzhľadom na hodnotenie vplyvu exogénnych faktorov na hospodárske cykly.

Súčasná kríza má však svoje špecifiká. Jej charakter nie je cyklický, „je to však systémová kríza, ktorá spočíva v zlyhaní systému, ktorý je výlučne založený na neoliberalnej paradigme.“⁶¹ Ako o príčine sa hovorí aj o nedostatku regulácie trhov, ako aj o nadspotrebe. Oba javy vyplývajú z ekonomického neoliberalizmu. Je známe, že monetárne teórie, ktoré boli preferované pred 30 rokmi majú dnes mnoho kritikov, aj keď nemožno povedať, že by boli marginalizované. Na základe tejto teórie bohatnú konkurencieschopné podniky, ktoré v rozvojových krajinách pôsobia ako oligopoly alebo monopoly, ich miestni súperia môžu tvoriť iba nedokonalú konkurenciu a buďto dlho ekonomicky neprežívajú, alebo ziskami zďaleka nedosahujú ich úroveň. Vznik monopolov a oligopolov nadnárodných spoločností nedáva šancu iným, a ak, tak nie určite rovnakú príležitosť pre všetkých. Najmä štáty so zlou štartovacou pozíciou takto nemajú šancu dosiahnuť v rámci domácich podnikov ani len teoreticky postavenie nadnárodných oligopolov a monopolov. Znamená to bohatnutie týchto spoločností a prehľbovanie závislosti rozvojového sveta na nich. Pokiaľ peniaze sú v rukách tých, ktorí majú omnoho viac než potrebujú, tí iní „musia platiť poplatok tým, ktorí ich majú viac, než by potrebovali.“⁶²

⁵⁹ tamže, s. 211

⁶⁰ Benčo, Jozef; *Príčiny vzniku hospodárskych kríz a ich riešenie*, In: *Personálny manažment- trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy*, Trenčín, 2009, ISBN 978-80-8075-403-7, s. 30

⁶¹ tamže, s. 34

⁶² Alexy, Július; *Etická a ekonomická solidarita v súčasnom krízovom prostredí*, In: *Personálny manažment- trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy*, Trenčín, 2009, ISBN 978-80-8075-403-7, s. 11

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Problémy takto vzniknutej krízy sú významné. Rast nezamestnanosti, následný pokles životnej úrovne v lepšom prípade pod úroveň polovice príjmu priemerného platu, v krajinách tretieho a štvrtého sveta však často pod sumu dva doláre denne, čiže chudoba podľa rôznych definícií. S chudobou sú samozrejme spájané ďalšie sociálne zlá. Pritom „odborníci z rôznych odvetví humanitných vied varovali pred postupujúcou liberalizáciou spoločnosti dávno pred prepuknutím súčasnej krízy.“⁶³

Kríza má dopad aj na základnú bunku spoločnosti – rodinu. „Ako základ spoločnosti rodina v ideálnom prípade zaisťuje svojim členom, predovšetkým deťom stabilitu, starostlivosť a vytvára predpoklady pre všestranný rozvoj osobnosti človeka“⁶⁴ Aktuálne vplyvy súčasnej krízy však znamenajú závažný negatívny dopad aj na túto, spoločensky veľmi významnú inštitúciu.

Čo možno proti tomu podniknúť? V prvom rade sú to ekonomické opatrenia. Samotná hospodárska politika však v zmysle Smithovej neviditeľnej ruky nevyrieši krízu prístupom ponechania voľnej ruky trhu. Je potrebné ekonomicky pôsobiť v zmysle zásahu štátu do ekonomiky tak, aby bola daná rovnaká príležitosť pre všetkých, pôsobiť i protimonopolne, potláčať už vzniknuté dôsledky krízy ako aj pokúšať sa poučiť z daného reálneho stavu. To je však vecou teoretickej ekonómie, no autori článku ekonómia nie sú.

Filozofická reflexia problematiky síce nemá význam pre priamy mechanizmus ekonomickej teórie, avšak v globálnej orientácii ponúka istý nadhľad, ktorý je pre potrebné princípy, ktoré v tomto aspekte musia sledovať špeciálne vedy, akiste potrebný. Ba čo viac, posledný vývoj vo filozofii skôr hovorí o potrebe kooperácie medzi vedami a filozofiou ako o nekonzistentnosti medzi nimi.

Je potrebné nejako eliminovať negatívne javy krízy na rovine axiológie. Táto rovina je v mnohom problematická. Výstižne to vyjadril Peter Grečo položením otázky. „O čo sa oprie v čase krízy a rozvratu neutrálny štát, ktorého základom nie sú žiadne (náboženské) hodnoty?“⁶⁵

Kresťan rozhodne má jednoznačnú situáciu. Pre neho sú hodnoty jasné, netápa. Má prikázania, Písmo, sociálne encykliky. Ján Pavol II. vo svojej sociálnej encyklike *Sollicitudo rei socialis*. znova zaktualizoval slová pápeža Pavla VI., „cirkev nemôže ponúknuť technické riešenia problému nedostatočného rozvoja ako takého“⁶⁶. Môže však ponúknuť zásady, smernice i mantinely. Sociálne učenie Cirkvi je „dôkladnou formuláciou výsledkov pozornej úvahy o zložitých skutočnostiach ľudského života v spoločnosti v medzinárodnom súvisi, a to vo svetle viery a cirkevnej tradície.“⁶⁷ Za cieľ si kladie komparáciu týchto skutočností s odporúčaniami evanjelií. Jestvuje mnoho rovín, ktoré sociálne učenie Cirkvi dokáže výrazne pozitívne ovplyvniť. Sleduje súbežne rovinu soteriológie komplexne v jednej línii so sociálnou rovinou. Ved' predsa „vykúpenie človeka nesie so sebou aj vykúpenie medziľudských vzťahov vo forme uznania ľudskej dôstojnosti každého človeka.“⁶⁸

Nie každý človek je však veriaci kresťan. Nekresťania nie sú viazaní žiadnou morálnou teológiou. Neznamená to však, že nie sú viazaní ničím. Rozhodne vyznávajú nejaké hodnoty. Keďže vďaka globalizácii sa kríza dotýka takmer celého sveta, resp. tej väčšiny

⁶³ Muchová, Ludmila; Může nás zachránit „nějaký bůh? Výchova mladých křesťanů v krizi a po krizi; In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. Chudoba, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2, s. 52

⁶⁴ Žarnovičanová, Ružena; Frýdková, Eva; 2007. Rodina a emocionálne narušenie dieťaťa In: Veda, vzdelávanie, prax. 2007. Nitra : UKF, s. 363 – 371. ISBN 978-80-8094-202-1, s. 363

⁶⁵ Grečo, Peter; Problém boha v liberálnej spoločnosti. Náboženstvo ako súkromná záležitosť?, In: Dancák, P; Hruška, D; Šoltés, R; (eds.); Disputationes quodlibetales, Prešov, 2009, ISBN 978-80-555-0026-3, s. 56

⁶⁶ Ján Pavol II.; *Sollicitudo rei socialis*, s. 12; In: (18. 3. 2008) <http://www.kbs.sk/?cid=1117276830>

⁶⁷ tamže, s. 12

⁶⁸ Franzenová, Iveta; Antropologicko- filozofická hodnota sociálneho učenia Jána Pavla II., In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet, Poprad, 2008, ISBN 978-80-8084-391-5, s. 34

sveta, ktorá má otvorenú ekonomiku, otázky po hodnotách ľudí, ktorí zastávajú názory oscilujúce okolo liberalizmu sú na mieste. Práve liberalizmus, úplne voľná ruka v ekonomike (ekonomický aspekt Nozickovho minimálneho štátu) je podľa mnohých názorov ekonómov to, čo v mnohom zodpovedá za samotnú krízu. Z toho môžu vyplývať nasledovné otázky.

Aké sú hodnoty a mantinely liberalizmu? Čím môžu kresťanské hodnoty a konkrétne ktoré, napomôcť k tomu, aby sa stali všeludským vodítkom, ktoré by mohlo fungovať ako odporúčanie pre ekonómov? Ktoré kresťanské hodnoty môžu byť pre nekresťanov inšpiratívne tak, že by pomohli vytvoriť čosi, čo by zohrávalo tú rolu, ako sociálna náuka Cirkvi pre kresťanov?

Svet po mnohých objavoch vedy, po kríze metafyziky, svet globalizačných zmien je svetom postmoderným. Jean-Francois Lyotard charakterizuje postmodernu ako nedôveru voči veľkým rozprávaniam, voči metapříbehom. Jednotný metapříbeh, charakteristický pre svoj kultúrny konglomerát je nahradený malými príbehmi. „Pokusy o legitimizáciu autority vedú k bludnému kruhu“⁶⁹, tvrdí Lyotard. Preto hovorí o nahradení malými rozprávami. Nie sú to nič inakšie, ako Wittgensteinove jazykové hry. Wittgenstein akoby otváral postmoderne dvere tým, že rozpoznáva množstvo navzájom nekonzistentných jazykových hier, foriem života. Avšak o náboženstve odporúča pokiaľ možno nepoužiť nijakú jazykovú hru, ktorá by bola jeho teóriou. Jazykovú hru používa v náboženskej praxi, napr. modlitba, spoveď, no vlastné zdôvodňovanie či dokonca metateóriu náboženstva odmieta ako zneužitie jazyka. Tento hlboko náboženský analytický filozof ponímal náboženstvo ako životnú formu, ktorá je prítomná u veriaceho človeka, avšak u každého inak. Každý je na inom stupni viery, má iný osobný vzťah s Bohom, má iné náboženské poznanie a skúsenosti (nemyslel to v zmysle teológie). Tým trochu pootvoril dvere postmoderne.

Má sa postmoderný človek, veriaci i neveriaci, kresťan i nekresťan, celkom otvoriť liberalizmu? A ak áno, do akej miery? Tradične je liberál chápaný ako ten, kto zastáva myšlienku, že najvyššou hodnotou je sloboda človeka, pravda nie v zmysle Hegela, ale sloboda negatívna, ako možnosť nasledovať svoju slobodnú vôľu. Znamená to však slobodu v absolútne možnom zmysle slova, v hraniciach toho, čo je empiricky možné? Richard Rorty, enfant terrible analytickej filozofie sa snaží ukázať svoje poňatie pojmu liberál. V jeho poňatí tento pojem neznamená „vznášač ideológie, ktorá za najvyššie hodnoty považuje osobnú autonómiu a individuálnu slobodu, ale človek, ktorý si uvedomuje, že najväčšie zlo, ktoré môže páchať, je byť krutý k iným ľuďom.“⁷⁰ Práve tento pohľad na liberalizmus, robiť všetko podľa vlastnej vôle, okrem toho čo škodí iným, čo vedie k tomu, byť k iným krutý môže poslúžiť ako príklad na liberalizmus, ktorá neznamená iba slobodu človeka, ale aj obmedzenie tejto slobody pri poškodzovaní iných. Vlastný liberalizmus môže byť investigatívny ako smer, pokiaľ síce nebude jestvovať organon, ktorý univerzálne povie, čo treba urobiť, ale aspoň bude prítomný akýsi kánon, ktorý jasným spôsobom poukáže na to, čo by sa nemalo, čoho by sme sa mali vyvarovať. Klasik liberalistickej sociálnej filozofie, John Stuart Mill sa domnieva, že oblasť slobody človeka „obsahuje slobodu svedomia, myslenia a cítenia, absolútnu slobodu názoru, prejavu a publikovania názoru, slobodu vkusu, konania, združovania. Spoločnosť, v ktorej tieto slobody ako celok neexistujú – bez ohľadu na formu vlády- nie je slobodná.“⁷¹ Je to na zamyslenie, no v každom prípade by tento liberalizmus mal mať obmedzenie v tom, aby človeka v niečom neohrozoval, neobmedzoval a dal mu rovnakú príležitosť presadiť sa. Sloboda nemôže byť taká veľká, že pripustí ohrozenie života, obmedzenie alebo nedostatok príležitostí pre iných.

⁶⁹ Lyotard, Jean Francois; *Rozepře*, Praha, 1998, ISBN 80-7007-119-2, s. 230

⁷⁰ Hruška, Dušan; *Budúcnosť náboženstva po dekonštrukcii metafyziky*, In: Dancák, P; Hruška, D; Šoltés, R; (eds.); *Disputationes quodlibetales*, Prešov, 2009, ISBN 978-80-555-0026-3, s. 94

⁷¹ Brösl, Alexander; *Dejiny politického a právneho myslenia*, Košice, 1994, ISBN 80-7097-298-X, s. 79

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Vývoj k ekonomickej, sociálnej a politickej rovnosti je teda nevyhnutný. Rovnosť však môže uľahčiť tyranii väčšiny a spolu s nastupujúcou centralizáciou moci (monopoly, korporácie) ohrozuje pre liberalizmus dôležitú slobodu. Ide o druh útlaku, ktorý ohrozuje demokratické, liberálne spoločnosti. V tomto smere má dôležitú úlohu pohľad na dejiny. Musíme sa na ne pozerat' z ekonomického a politického hľadiska a snažit' sa v nich nájsť istú tendenciu vývinu. Zaujímavý názor vyslovil Francis Fukuyama, ktorý zastáva konzervatívne stanovisko : „v politickej a ekonomickej oblasti sa dejiny javia ako pokrokové a smerujúce k istému cieľu, koncom dvadsiateho storočia vyvrcholili liberálnou demokraciou ako jedinou životaschopnou alternatívou pre technologicky vyspelú spoločnosť. V sociálnej a morálnej oblasti sa však dejiny akoby cyklicky opakujú, pričom spoločenský poriadok stúpa a klesá v rozpätí viacerých generácií. Nič nám nezaručuje, že v tomto kolobehu dôjde k zlepšeniu. Jediným dôvodom našej nádeje je práve silná vrodená schopnosť ľudí opätovne nastoľovať spoločenský poriadok. Od úspechu tohto procesu opätovného nastoľovania poriadku závisí, či bude šípka dejín smerovať nahor.“ Tu má Francis Fukuyama hlbokú pravdu, opätovné nastoľovanie spoločenského poriadku je nevyhnutné po krízach, v ktorých sa ľudstvo počas svojich dejín ocitlo. A práve v súčasnosti sa jedna takáto kríza odohráva pred našimi očami. Pred jej vypuknutím sa pravdepodobne porušili dôležité pravidlá spoločenského poriadku a ich následkami trpia aj tí, ktorí sa proti nim neprevinili. A tu nie je rozdiel medzi kresťanom a človekom, ktorý neverí. Nejde o teologickú interpretáciu problému. No dá sa aplikovať v oboch významoch.

Súčasná ekonomická teória, čerpajúca jednak z bohatstva vlastnej histórie, obohatená o implementy z oblasti sociálnej filozofie, sociológie, etiky a sociálnej náuky Cirkvi vyvíja skutočne rozmanité teórie. „ V súčasnej dobe, keď sociálna otázka nadobudla svetové rozmery, je dôležité poukázať na postoje, ktoré nám ponúka kresťanstvo.“⁷² Je faktom, že „v súčasnosti existuje niekoľko nových nádejných ekonomických škôl, ktoré sú vnútorne konzistentné s princípmi katolíckej sociálnej náuky (sociálne trhové hospodárstvo, tzv. súcitný kapitalizmus, ekonomika spoločenstva, sociálna ekonómia, konštitučná politická ekonómia, ekonómia „dôvery“ a iné).“⁷³ Svedčí to o vplyve sociálneho cirkevného učenia na teoretickú ekonómiu. Predsa len treba konštatovať, že teologický akcent tohto učenia, tak prijateľný pre kresťana, nemusí hovoriť nič človeku, ktorý v tieto veci neverí, ktorý nie je o nich vnútorne presvedčený. Preto pokladáme za jednu z úloh poskytnúť ekonómii z oblasti filozofie taký implement, ktorý by pracoval s hodnotami, ktoré by mohli byť ponímané ako všeľudské, bez ohľadu na svetonázorové a filozofické presvedčenie. Progresívna inšpirácia sociálnou náukou Cirkvi, ktorá ako prvá hovorila o ekonomickej úlohe štátu ešte pred reflexiou ekonomickej teórie, by prirodzene zostala zachovaná.

„Mnohé oblasti vedeckého výskumu, ako aj uplatňovanie vedeckého poznania v každodennej praxi sa často stretávajú v názoroch, pretože majú spoločný predmet záujmu. Je ním človek a jeho dobro.“⁷⁴ V súčasnej filozofii nejestvuje jednotný pohľad na hodnoty. Hegelovo chápanie slobody ako pochopenie nevyhnutnosti, t. j. pozitívnej slobody naráža na rozmanité, nekonzistentné predstavy. Uchopenie hodnôt pozitívne je veľmi ťažké. Wittgenstein to pokladá nielen za vec rôznych foriem života, ale dokonca za transcendentné a tým nevypovedateľné. Práve z tohto dôvodu si myslíme, že je lepšie pokúsiť sa vyjadriť ich s pomocou apofatického jazyka, t. j. aspoň sčasti negatívne, čiže čo by sa diať nemalo, čo nie je prípustné. Tu by mohli byť východiskom práve Kantove formulácie kategorického

⁷² Dirgová, Eva: Chudoba ako sociálny fenomén. In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2, s. 124.

⁷³ Piteková, Jana; Príčiny a riešenie chudoby v intenciách sociálnej náuky Cirkvi a ekonomickej teórie, In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2, s. 80

⁷⁴ Dirgová, Eva, Kalanin, Peter: Filozoficko-etický pohľad na človeka v núdzi. In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2, s. 127.

imperatívu, obzvlášť jedna z nich. Kategorický imperatív vyhlasuje zákon formálny a absolútny. Vo svojej najznámejšej podobe znie nasledovne: Konaj tak, aby maximy tvojej vôle mohli byť princípmi všeobecného zákona. Samotné maximy sú pravidlá konkrétneho človeka. Oni sami sú tie, ktoré ukazujú aká je vôľa, maximy si človek určuje sám. No samotné maximy sú dobré až vtedy, ak vyhovujú kategorickému imperatívu. Musia byť také, aby sa nimi mohla riadiť každá rozumná bytosť. Teda to nie je závislé na konkrétnej hodnote, ale ide o to, aby každý človek konal tak, ako je to v súlade s jeho vnútornými hodnotami. A to je dosť povedané ľudovo jednoruké, pretože nikde nie je povedané, čo je hodnotou. Je to jednoducho málo, nestačí to. Musíme si proste v tom zákone ctiť aj druhého človeka- preto je tu ďalšie znenie kategorického imperatívu: Konaj tak, aby si ľudstvo v sebe a aj v druhej osobe využíval vždy ako cieľ a nikdy ako osobný prostriedok. Určujúce je dodržovanie tohto imperatívu a nie vlastná blaženosť.

Možno namietat, že Kant je z hľadiska vymedzenia hodnôt „jednoruký“. Avšak ako možno v postmodernom svete vymedziť univerzálne hodnoty normatívne, taxatívne? Moderný človek, pokus o univerzálny výklad sveta cez všeobecné pozitívne vyčlenené hodnoty končí v Oswieczime, hovorí Lyotard. „Je príkaz, ktorý obdržal Abrahám, aby obetoval svojho syna, pochopiteľnejší než úradné rozhodnutie nariaďujúce raziu, transport, umiestnenie v koncentračnom tábore, pomalú alebo ľahkú smrť?“⁷⁵ Skúška od Pána sa nedá napriek spoločnému fenoménu absurdity prirodzene zrovnávať s chladnokrvne plánovaným likvidovaním „neárijských“ rás.

Vždy, „keď sú ľudské dejiny v kríze, nachádzame ľudí sústredených na teológiu a na filozofiu dejín“⁷⁶. Je úlohou filozofie, etiky a predovšetkým metaetiky hľadať tie hodnoty v kresťanstve, ktoré pokiaľ by neukazovali na niečo taxatívne, nepôsobili by ako organon, boli by prinajmenšom kánonom, ktorý by poukazoval na to čoho sa treba vystríhať. Napríklad kým prikázanie o predmanželskej čistote pre aktívneho hinduistu akiste nemá nijaký význam, prikázanie o úcte k rodičom je na tom z hľadiska univerzálnosti omnoho lepšie- aj z hľadiska multikultúrneho aspektu. Mnohé ustanovenia kresťanskej morálky môžu pôsobiť ozaj inšpiratívne aj ako možné vymedzenia mantinelov nie na teologickej, ale na etickej úrovni. Jeden príklad za všetky ostatné: „Vidia, ale súdia opovržlivo, lenže im sa bude Pán posmievať.“ (Múd, 4, 18) Slová Písma na mnohých miestach môžu pôsobiť práve ako výstraha, ako negatívne vymedzenie konania. Uvedený verš hovorí o jednostrannom, prenáhlenom súdení. Korelácií v Písme k danej problematike, ako aj mnohých iných negatívnych vymedzení konania je zaiste mnoho. Nech teda poslúžia pre etiku i metaetiku ako inšpirácia.

Určitý vplyv inštitúcií, niekde marginalizovaný, niekde menej tlačný do periférie je nepopierateľne súčasťou ovplyvňovania ekonomického chodu mnohých makroekonomík, kde sa snaží pôsobiť i sociálna náuka Cirkvi. Jej vplyv je v štátoch s minoritou kresťanského obyvateľstva nepatrný. Pokúsme sa my filozofii usilovať hľadať aspoň základné limity konania, ktoré môžu byť inšpirované kresťanskou teóriou morálky. Jej nadčasovosť spočíva v tom, že v istej rovine uchopenia môže pôsobiť ako vodítko i pre nekresťanov, čo môže mať v kontexte antikrizovej prevencie sociálno- ekonomického správania pozitívne dôsledky.

⁷⁵ Lyotard, Jean Francois; *Rozepře*, Praha, 1998, ISBN 80-7007-119-2, s. 179

⁷⁶ Dufferová, Alžbeta; *Predslov k Bonaventúrovi a jeho Hexaameronu*, s. 238-244, s. 240. In *Antológia. Patrística a scholastika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2009. 469 s. ISBN 978-80-7141-623-4.

Literatúra:

1. Alexy, Július; *Etická a ekonomická solidarita v súčasnom krízovom prostredí*, In: *Personálny manažment- trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy*, Trenčín, 2009, ISBN 978-80-8075-403-7
2. Benčo, Jozef; *Príčiny vzniku hospodárskych kríz a ich riešenie*, In: *Personálny manažment- trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy*, Trenčín, 2009, ISBN 978-80-8075-403-7
3. Bröstl, Alexander; *Dejiny politického a právneho myslenia*, Košice, 1994, ISBN 80-7097-298-X
4. Dirgová, Eva; *Chudoba ako sociálny fenomén*. In: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba*, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2
5. Dirgová, Eva, Kalanin, Peter; *Filozoficko-etický pohľad na človeka v núdzi*. In: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba*, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2
6. Dufferová, Alžbeta; *Predslov k Bonaventúrovi a jeho Hexaameronu*, In: *Antológia. Patristika a scholastika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2009. 469 s. ISBN 978-80-7141-623-4
7. Franzenová, Iveta; *Antropologicko-filozofická hodnota sociálneho učenia Jána Pavla II.*, In: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*, Poprad, 2008, ISBN 978-80-8084-391-5
8. Grečo, Peter; *Problém boha v liberálnej spoločnosti. Náboženstvo ako súkromná záležitosť?*, In: Dancák, P; Hruška, D; Šoltés, R; (eds.); *Disputationes quodlibetales*, Prešov, 2009, ISBN 978-80-555-0026-3
9. Hruška, Dušan; *Budúcnosť náboženstva po dekonštrukcii metafyziky*, In: Dancák, P; Hruška, D; Šoltés, R; (eds.); *Disputationes quodlibetales*, Prešov, 2009, ISBN 978-80-555-0026-3
10. Ján Pavol II.; *Sollicitudo rei socialis*, s. 12; In: (18. 3. 2008) <http://www.kbs.sk/?cid=1117276830>
11. Liška, Václav; Beranová, Jana; *Kreditní krize 2007-???? Společné znaky a odlišnosti s krizemi předchozími (dlouhou a velkou hospodářskou krizí), dopady na nezaměstnanost a strukturu pracovního trhu*, In: *Personálny manažment- trendy na trhu práce v kontexte hospodárskej krízy*, Trenčín, 2009, ISBN 978-80-8075-403-7
12. Lyotard, Jean Francois; *Rozepře*, Praha, 1998, ISBN 80-7007-119-2
13. Muchová, Ludmila; *Může nás zachránit „nějaký bůh? Výchova mladých křesťanů v krizi a po krizi*; In: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. Chudoba*, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2
14. Piteková, Jana; *Príčiny a riešenie chudoby v intenciách sociálnej náuky Cirkvi a ekonomickej teórie*, In: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba*, Poprad, 2009, ISBN 978-80-8084-459-2
15. Samuelson, Paul, A.; Nordhaus, William, D.; *Ekonomía I.*, Bratislava, 1992, ISBN 80-7127-030-X
16. Žarnovičanová, Ružena; – Frýdková, Eva; 2007. *Rodina a emocionálne narušenie dieťaťa* In: *Veda, vzdelávanie, prax*. 2007. Nitra : UKF, s. 363 – 371. ISBN 978-80-8094-202-1

Kontakt:

Mgr. Marián Ambrozy, PhD.
Gymnázium Pavla Ušáka Olivu, Poprad
american4@post.sk

Bc. Andrea Dvorčáková
Pedagogická fakulta UK, Bratislava
andrea.dvorcakova@gmail.com

PROBLÉM CHUDOBY V STAREJ ZMLUVE

Bándy Juraj

Abstrakt

V tomto príspevku budeme postupne skúmať starozmluvné zmienky o chudobe (1.) a jej príčinách (2.), starozmluvnú kritiku majetkovej nerovnosti (3.) a napokon riešenia na zmiernenie alebo odstránenie chudoby (4.).

Chudoba a chudobní ľudia v Starej zmluve

Pri skúmaní problému chudoby v Starej zmluve si treba najprv všimnúť pojmový aparát na označenie a opis chudoby, ako aj zmienky o chudobe a chudobných ľuďoch.

Pojmy na označenie chudobného človeka a chudoby

Na označenie chudobného človeka má hebrejčina viac výrazov: *'ebjón* (úbohý), *dal* (slabý), *miskén* (biedny), *mesukkán* (biedny), *'aní*, *'anáv* (chudobný) a *réq* (prázdny). Chudobu označujú pojmy *machsór* (nedostatok), *miskénút* (bieda), *r'ěš*, *rěš* a *ríš* (chudoba; všetky tri výrazy sú odvodené od slovesa *r-v-š* - byť chudobným).

Zmienky o chudobe a o chudobných

Stará zmluva hovorí Abrahámom počnúc o konkrétnych bohatých ľuďoch vždy v 3. osobe týmto spôsobom: XY bol (veľmi) bohatý. Nehovorí však takto ani o jednom konkrétnom chudobnom človeku. Inak povedané: v celej Starej zmluve nenachádzame výrok typu „XY bol (veľmi) chudobný“. Prvý výrok takéhoto druhu nachádzame až v Novej zmluve o Lazarovi (L 16, 20). O chudobných ľuďoch hovorí Stará zmluva vo všeobecnej rovine.

Možno, že to znie prekvapivo, ale v Pentateuchu je veľmi málo zmienok o chudobe a o chudobných. V Prvej knihe Mojžišovej nie je ani jedna takáto zmienka. Prvé zákonné nariadenie, ktoré sa týka chudobných, nachádzame v Druhej knihe Mojžišovej, v Knihe zmluvy. V 2M 23, 3 čítame: „Ani bedárovi (*dal*) nenadŕžaj v spore.“⁷⁷ Toto je prvá zmienka v Starej zmluve o chudobných. Text však nie je celkom spoľahlivo doložený.⁷⁸ Ak totiž tento výrok porovnáme s 3M 19, 15, zistíme, že v jeho druhej časti sa hovorí to isté o boháčovi (*gádól*) ako v 2M 23, 3 o bedárovi. Spoločné radikály oboch výrazov (*dl* resp. *gdl*) robia pravdepodobnou takúto zámenu. Je teda dosť možné, že 2M 23, 3 zakazuje pri súde len uprednostnenie bohatého (lebo takéto pokušenie je pre sudcu silnejšie), kým 3M 19, 15 zakazuje uprednostňovať aj chudobného aj bohatého pri súde. Aj preto je možné, že 2M 23, 3 hovorí o boháčovi, lebo hneď vo v. 6 sa hovorí o chudobnom človeku: „Neprekrúcaj právo chudobného (*'ebjóneká*) v jeho spore.“ Osobný suffix 2. osoby (tvojho chudobného) ešte viac zvýrazňuje spolupatričnosť s ním.

V Tretej knihe Mojžišovej sa chudoba spomína v súvisi s obeťami, pri ktorých má chudobný človek isté úľavy (napr. 4M 5, 7; 27, 8), a potom v súvisi s Jubilejným rokom, o opatreniach ktorého budeme hovoriť podrobne neskôr (pozri bod 4. 1).

⁷⁷ Všetky citáty Biblie v tejto štúdií sú podľa autorizovaného prekladu Evanj. a v. cirkvi z r. 1978. Hebrejské pôvodiny v zátvorke sú uvádzané podľa Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS), Vierte verbesserte Auflage, Deutsche Bibelgesellschaft Stuttgart 1990.

⁷⁸ Pozri kritický aparát BHS k 2M 23, 3. Túto textovú korekciu zohľadňuje aj M. Noth vo svojom komentári Das zweite Buch Mose, ATD Band 5. Berlin: EVA, 1970, s. 138 a v tomto zmysle potom text exegetuje na s. 152 – 153.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Vo Štvrtej knihe Mojžišovej sa o chudobe a o chudobných ľuďoch nehovorí nič a v Piatej knihe Mojžišovej sú len dve zmienky o chudobných (5M 15, 7 – 11; 24, 12. 14).

O svojej chudobe hovoria svätopisci vždy v 1. osobe jednotného čísla. Takéto výroky nachádzame v žalmoch, keď sa žalmista deklaruje za chudobného. V Knihe žalmov sa nachádza 35 výrokov, v ktorých sa žalmista označuje za chudobného prostredníctvom niektorého z horeuvedených výrazov.

Prvým bádateľom, ktorý si povšimol tieto výroky, bol Alfred Rahlfs.⁷⁹ Podľa tohoto autora pojmom *'aní* sa označovala náboženská, resp. nábožensko-politická strana najodhodlanejších vyznavačov Jahveho. Rahlfsov názor bol dlho všeobecne prijímaný. Až Sigmund Mowinckel si všimol, že chudobný má vždy nepriateľov, na ktorých sa sťažuje. Mowinckel bol toho názoru, že *'ovejím a po'alé 'áven*, teda pojmy, ktorými žalmista najčastejšie označuje svojich nepriateľov, sú ľudia, ktorí sa zoberajú mágiou. Z toho potom pre tohoto bádateľa vyplývalo, že pod „chudobným“ treba rozumieť človeka, ktorý sa stal obeťou magických praktík.⁸⁰ Mowinckelove názory podrobil kritike H. Birkeland v diele, ktorému dal rovnaký názov ako štyri desaťročia pred ním Rahlfs: *'Aní und 'Anáv in den Psalmen* (1933). Podľa Birkelanda pojem *'aní* alebo *'anáv* neoznačuje ani príslušníka strany ani obeť mágie, ale práve trpiaceho človeka, ktorý hľadá útočisko u Boha. Biedu mu spôsobuje najčastejšie krivé obvinenie alebo nejaká majetková ujma, no nie magické pôsobenie nepriateľov.⁸¹ Takýto „chudobný“ má na Sione privilegované postavenie, lebo podľa Iz 14, 22 „Hospodin založil Sion, v ňom nájdú útočisko ubiedení Jeho ľudu (*'anijjé 'ammó*).“ „Chudobní“ teda majú nárok na Hospodinovu pomoc. Môžu počítať aj s pomocou Hospodinovho pomazaného, teda kráľa, lebo od kráľa sa očakáva: „nech ubiedeným ľudu (*'anijjé 'ám*) dopomáha k právu, nech pomáha chudobným (*bené 'ebjón*) a zdrví utláčateľa.“ (Ž 72, 4)

Z povedaného plynie, že žalmistovi bolo výhodné vyhlásiť sa za chudobného, lebo takto mohol počítať s pomocou Boha i ľudí. Ak pojmy *'aní* a *'anáv* chápeme v tomto zmysle, nemôžeme objektívne posúdiť majetkové pomery žalmistu, ale iba to, ako sám vidí svoju životnú situáciu.

Inak tento problém vidí maďarský bádateľ István Hahn. Podľa neho vznikli žalmy, v ktorých sa žalmista sám radí medzi chudobných a úbohých, v perzskej dobe, keď „prevažnú väčšinu obyvateľstva tvoria drobní roľníci..., ktorých životné podmienky sú veľmi biedne a skromné.“⁸²

Nech je to tak či onak, práve kvôli žalmom, v ktorých sa žalmista deklaruje za chudobného, a pod vplyvom proroka Sofoniáša, ktorý hovorí o zvláštnej úlohe chudobných v dejinách spásy (najmä Sof 3, 15 - 17), sa slovo chudobný stáva synonymom slova zbožný. Tieto dva komponenty (Žalmy a Sofoniáš) pripravujú pôdu najprv pre spoločenskú prestíž chudobným učiteľom Tóry v poexilnom židovstve a neskôr pre teologickú koncepciu chudobnej cirkvi resp. cirkvi pre chudobných.

⁷⁹ Alfred Rahlfs: *'Aní und 'Anáv in den Psalmen*, 1892.

⁸⁰ Sigmund Mowinckel. *Psalmenstudien I*, Kristiania, 1920, s. 113nn.

⁸¹ Birkelandovo stanovisko súhrne podáva Hans Joachim Kraus: *Psalmen, I. Teilband*, BKAT XV/1. Neukirchen – Vluyn: Neukirchener Verlag, 6. Auflage, 1989, s. 109 – 110.

⁸² Dr. Hahn, István: *Osztályok és osztályharcok a Bibliában*. In: *A Biblia világa*. Budapest: Minerva, 1981, s. 177.

Zvláštne skupiny chudobných ľudí

Výpočet chudobných by bol neúplný, ak by sme nevenovali pozornosť skupinám, ktorých príslušníci síce nie sú označení za chudobných, ale chudobu možno predpokladať z ich sociálneho postavenia. Sú to tzv. *personae miserae*: vdovy, siroty, cudzinci a otroci.

Vdovy, siroty a cudzinci

V Starej zmluve nachádzame viacej výrokov, v ktorých sú tieto tri skupiny ľudí spomenuté spoločne.

V 2M 22, 20 - 23 čítame: „Cudzince nebudeš utláčať ani sužovať, lebo vy ste boli cudzincami v Egyptskej krajine! Vdovu ani sirotu neutláčajte! Ak je predsa budeš utláčať a ona bude volať ku mne (scil. k Bohu) o pomoc, iste vypočujem jej volanie, môj hnev vzplanie a pobijem vás mečom, takže vaše ženy budú vdovami a deti sirotami.“ Príkaz k slušnému zaobchádzaniu s cudzincami je zdôvodnený tým, že Izraelci si majú spomenúť, že aj oni boli cudzincami v Egypte. Zákaz utláčať vdovy a siroty je zdôvodnený tým, že tieto osoby sú pod zvláštnou Božou ochranou, lebo Hospodin „sirotám je otcom, vdovám zástupcom“ (Ž 68, 6).

V 5M 10, 18 sa o Hospodinovi hovorí, že „prisluhuje právo sirote i vdove, miluje cudzince a dáva mu chlieb i odev.“ Z tohoto vyplýva pre Izrael napomenutie: „milujte cudzince, veď aj vy ste boli cudzincami v Egyptskej krajine.“ (v. 19)

V 5M 14, 29nn, kde sa hovorí o desiatkoch, je k tejto skupine priradený aj levíta, ktorý nemá pôdu: „Keď potom príde levíta - ktorý nemá podielu ani dedičného vlastníctva s tebou - alebo cudzinec, sirota a vdova, ktorí sú v tvojich bránach, nechedia a nasýtia sa...“

V 5M 24, 17 - 18 nachádzame variantu príkazu z 5M 10, 18 - 19: „Neprekrúcaj právo cudzince ani siroty a neber do zálohu vdovine šaty. Pamätaj, že si bol otrokom v Egypte a že ťa odtiaľ vykúpil Hospodin, tvoj Boh; preto ti prikazujem, aby si toto činil.“ Vzápätí nasleduje zákaz paberkovať a príkaz, že to, čo ostane na olivách a na vinici, nech ostane „cudzincovi, sirote a vdove“ (v. 21).

Aj prorok Izaiáš napomína svojich súčasníkov: „hľadajte právo, ujímajte sa utláčaného, prisudzujte právo sirotám, zastávajte sa vdov.“ (Iz 1, 17) V pôvodnom hebrejskom texte je však jednotné číslo. Otto Kaiser upozorňuje na to, že singulárne tvary nie sú náhodné, ale naznačujú, že nemá ísť len o všeobecnú ľútosť a všeobecný súcit, ale o pomoc konkrétnym ľuďom.⁸³ Z tohoto dôvodu bude potrebné v nasledujúcich vydaniach Biblie upraviť texty takto: „prisudzujte právo sirote, zastávajte sa vdovy.“ Izaiášovo prorocké napomenutie je pekným príkladom toho, ako sa majú všeobecné zákonné predpisy uplatniť v praxi.

Otroci

Stará zmluva počíta s otroctvom a berie otroctvo na vedomie ako niečo normálne a prirodzené. V 2M 21, 1nn a v 5M 15, 12 sú predpisy o otrokoch. V oboch predpisoch sa stanovuje pre hebrejského otroka šesť rokov ako maximálna dĺžka otroctva. Kvôli porovnaniu spomeňme, že Chamurabbiho zákonník stanovuje tri roky za hornú hranicu, kým v starovekom Grécku a v Ríme existovalo doživotné otroctvo.

O tom, v akej miere existovalo v Izraeli otroctvo v praxi, si môžeme utvoriť predstavu na základe takejto úvahy: V antickej spoločnosti boli tri zdroje získania otrokov - vojnoví zajatci, obchod a prirodzený prírastok. Ak berieme do úvahy, že Izrael viedol po zaujatí krajiny väčšinou neúspešné vojny, potom prvý zdroj získavania otrokov prakticky neexistoval. Okrem doby Šalamúnovej nemal Izrael rozvinutý zahraničný obchod a preto kupovanie otrokov bolo obťažné a drahé. Ostával preto ako zdroj len prirodzený prírastok.

⁸³ Otto Kaiser: Der Prophet Jesaja, Kapitel 1 - 12, ATD 17. Berlin: EVA, 1984, s. 43.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Z biblických správ vzniká dojem, že otroctvo bolo len okrajovým javom, a že väčšinu otrokov tvorili zadĺžení roľníci, ktorí po šiestich rokoch získali slobodu späť.

Napriek tomu, že sa zachovala etiologická sága, ktorá odôvodňuje, že Kanaán má byť Šémovým otrokom (1M 9, 26), zo starozmluvných textoch sa nič nedozvedáme o Kanaáncoch, ktorí by boli otrokmi Izraelcov. Ak aj takéto prípady boli, „nielen ich počet bol zanedbateľný, ale nemali význam ani v hospodárskom živote ani vo výrobe.“⁸⁴

Príčiny majetkovej nerovnosti

O príčinách majetkovej nerovnosti nenájdeme v Starej zmluve všeobecné teoretické pojednanie, ale z dejín Izraela je možné pomerne presne rekonštruovať postupný vznik zámožných a chudobných vrstiev.

Pri východe z Egypta šlo napospol o otrokov, ktorí boli vyslobodení „z Egyptskej krajiny, z domu otroctva“ (2M 20, 1) Ani počas putovania púšťou, keď šlo o púhe prežitie, sa nemohli vytvoriť majetné vrstvy.

Po príchode za zaslúbenej krajiny okolo r. 1200 pred Kr. bola izraelská spoločnosť organizovaná rodovo. To znamená, že pastviny a obrábaná pôda boli vlastníctvom jednotlivých rodov a kmeňov. Pamiatky o takomto kolektívnom vlastníctve zostali zachované v zákonných predpisoch i v podaní historických kníh. Aj keď vieme, že state Joz 13 - 21 pochádzajú z neskorej doby kráľovskej, predsa nemožno obísť fakt, že v Izraeli bolo vedomie o tom, že územie krajiny bolo rozdelené jednotlivým kmeňom. Ak niekto schudobnej a bol nútený predat' svoju pôdu, bolo povinnosťou najbližšieho príbuzného „vykúpiť“ (*gá'al*) túto pôdu, aby sa nedostala do cudzieho vlastníctva. Najznámejším príkladom takejto praxe je dej Knihy Rút. Aj keď samotná kniha vznikla až v poexilnej dobe, jej dej je kladený do doby sudcov (Rút 1, 1). Bóáz si mohol kúpiť pôdu po Elímelechovi až vtedy, keď sa najbližší príbuzný vzdal tohoto práva (Rút 4, 6 - 9). Ak niekto nezanechal mužského potomka a dedičkami sa stali dcéry, tieto sa mohli vydať len „v rámci čelade svojho otcovského kmeňa.“ (4M 36, 6) Dôvod tohoto opatrenia bol tento: „tak neprejde dedičné vlastníctvo Izraelcov z kmeňa na kmeň“ (4M 36, 7). V týchto predpisoch šlo u udržanie stability rodového a kmeňového majetku. Toto úsilie bolo také silné, že zasahovalo aj do rodinného práva.

Po vzniku kráľovstva sa rodové zriadenie postupne uvoľňovalo a rozpadávalo. Vznik kráľovstva generovalo vznik vojensko-byrokratickej aristokracie. O tejto vrstve si môžeme urobiť predstavu na základe zoznamov funkcionárov, ktoré sa nachádzajú v 2S 23, 8 - 39, 1Kráľ 4, 1 - 20 a v 1Kron 23 - 27. V tejto dobe vznikli prvé veľkostatky a objavujú sa prví veľkostatkári. Toto bolo možné až po rozpade rodovej a kmeňovej organizácie spoločnosti. Približne od 9. stor. pred Kr. sa začína proces vyvlastňovania majetku drobných roľníkov a spoločenský zostup roľníkov na úroveň nájomníkov, želiarov a otrokov.

Aj vysoké daňové zaťaženie prispelo k schudobneniu širokých vrstiev spoločnosti. Podľa 1Kráľ 12 bolo jednou z hlavných príčin rozpadu Šalamúnovej ríše to, že Rechabeám nebol ochotný uľahčiť „tvrdú službu svojho otca“ (1Kráľ 12, 4), ale vystatovačne vyhlasoval: „Môj malíček je hrubší ako bedrá môjho otca. Ak vám môj otec urobil jarmo tvrdým, ja ešte pridám k vášmu jarmu. Môj otec vás trestal bičmi, ale ja vás budem trestať škorpiónmi.“ (1Kráľ 12, 10 - 11) Reakciou severných kmeňov na nechotu Rechabeáma k ústupkom bolo ustanovenie Járobeáma, ktorý mal úlohu akéhosi hovorca nespokojných Izraelcov, „za kráľa nad celým Izraelom.“ (1Kráľ 12, 20)

Ak pri rozpade Šalamúnovej ríše možno pozorovať iba prejavy sociálnej nespokojnosti, pri páde Omrího dynastie možno pozorovať „skutočné roľnícke povstanie proti veľkomestskej aristokracii. V jeho heslách (pokiaľ ich možno z biblického rozprávania

⁸⁴ Hahn, cit. dielo, s. 168.

pozorovať) sa splietajú sociálne a náboženské motívy.⁸⁵ Práve preto, že v tomto prípade išlo o spoločenský pohyb väčších rozmerov, vidí Siegfried Herrmann dôvod toho, že „Ízebelin skon je opísaný výraznými farbami.“⁸⁶

O štruktúre spoločnosti v neskoršej dobe kráľovskej si môžeme urobiť predstavu na základe jednej konkrétnej udalosti, ktorá je opísaná v 2Kráľ 15, 17 - 22. Podľa tejto správy vyrobil asýrsky kráľ Púl (Tiglat Pileasar) izraelskému kráľovi Menachémovi poplatok tisíc talentov striebra. Menachém tieto peniaze zohnal tak, že každý bojaschopný muž musel prispieť po päťdesiat šekelov (približne 727 gramov) striebra. Ak vychádzame z prepočtu 3 000 šekelov = 1 talent⁸⁷, potom kráľ Menachem získal potrebné striebro od 60 000 ľudí (3 000 000 : 50 = 60 000). To znamená, že vo 8. stor. pred Kr. môžeme počítať v Izraelskom kráľovstve so 60 tisícami vlastníkami pôdy, ktorí boli povinní vykonávať vojenskú službu. Ide o spoločenskú vrstvu, ktorú nazývali v antickom Grécku *hoplités*. Táto vrstva tvorila v antických spoločnostiach asi tretinu obyvateľstva. Takýto pomer môžeme predpokladať aj v Izraeli a tak môžeme povedať, že „v pozdnej dobe kráľovskej tvorili väčšinu obyvateľstva maloroľníci a želiari. Počet a spoločenskú silu remeselníkov a obchodníkov možno ešte v tejto dobe zanedbať.“⁸⁸

Spoločenská kritika knižných prorokov, ktorí začínajú vystupovať od 8. stor. pred Kr., zaznieva v takejto vyhrotenej situácii.

V Knihe Jeremiáša (34. kapitola) sa možno dočítať o zaujímavom a poučnom prípade. V dobe obliehania Jeruzalema nariadil kráľ Cidkija, aby každý prepustil „svojho hebrejského otroka a svoju hebrejskú otrokyňu a že nikto nebude zotročovať nikoho zo svojich judských bratov“ (Jer 34, 9). Po pominutí akútneho nebezpečenstva však „znova priviedli späť otrokov a otrokyne, ktoré prepustili na slobodu, a ujarmili ich ako otrokov a otrokyne.“ (Jer 34, 11) Prorok po tejto nehoráznej udalosti zvestuje neodvratný Boží súd (Jer 34, 13nn). Z biblickej správy nevieme posúdiť, koľkých otrokov a otrokyň sa táto vec týkala.

Z poexilnej doby máme doklad o jedinom sociálnom pohybe v Knihe Nehemiášovej (5, 1 - 12). To, čo je v reči Biblie „veľké bedákanie ľudu a žien“ (Neh 5, 1) je v dnešnej terminológii masová demonštrácia. Príčinou masového prejavu nevôle bolo to, že schudobnení ľudia boli nútení dávať svoje deti do zálohy. V pokriku demonštrantov „Naše telá sú predsa také ako telá našich súkmeňovcov a naši synovia sú ako ich synovia“ (Neh 5, 5) sa objavuje myšlienka rovnosti všetkých ľudí nielen pred Bohom, ale aj v spoločenských súvislostiach (egalité vyše dvetisíc rokov pred Francúzskou revolúciou). Nehemiáš využil svoju kompetenciu kráľovského miestodržiteľa a nariadil odpustenie všetkých dlhov a zrušenie otrockého postavenia dlžníkov (Neh 5, 10 - 13).

Sociálna kritika prorokov

Predovšetkým treba povedať, z akej pozície a v mene akých princípov kritizovali proroci javy sociálnej nespravodlivosti. Tento princíp charakterizuje stručne a trefne I. Kišš takto: „Celý život Izraela mal byť riadený základným princípom, že bližneho treba milovať ako seba samého (3M 19, 18). Preto v Izraeli nemalo byť chudobných (5M 15, 4). Záonné predpisy mali zabrániť schudobneniu.“⁸⁹

Povšimnutiahodný je aj spôsob prorockej sociálnej kritiky. Proroci nikdy neoslovujú chudobných a utláčaných, ale obracajú sa na bohatých a utláčateľov. Nie je to náhodný jav. Proroci sa preto neobracali na chudobných, lebo nechceli byť zle pochopení ako agitátori či rozduchávači spoločenských nepokojov. Preto sa obracali na bohatých, lebo žila v nich nádej,

⁸⁵ Hahn, cit. dielo, s. 172.

⁸⁶ Herrmann, Siegfried: Geschichte Israels in alttestamentlicher Zeit. Berlin.: EVA, 1981, s. 275.

⁸⁷ Pozri tabuľky mier a váh na s. 1077 v autorizovanom preklade Biblie.

⁸⁸ Hahn, cit. dielo, s. 163.

⁸⁹ Prof. ThDr. Igor Kišš: Sociálna etika. Bratislava: EBF, 2000, s. 184.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

že bohatí si dajú povedať. Treba zdôrazniť aj to, že proroci hrozili za sociálne hriechy vždy iba Božím trestom a nikdy sa nevyhrážali vzburou chudobných alebo násilnosťami z ich strany.

K sociálnej kritike prorokov patrí aj zvesť o tom, že v mesiášskej dobe spásy „každý bude sedieť pod svojím viničom a pod svojím figovníkom a nik ho nevydesí.“ (Mich 4, 4) Z postkomunistickej perspektívy nezaškodí zdôrazniť, že k vytvoreniu ideálnych spoločenských podmienok nie je potrebné odstrániť súkromné vlastníctvo. Podľa prorockej vízie ľudia nebudú sedieť ani pod štátnym viničom a figovníkom ani pod družstevným viničom a figovníkom, ale pod *svojím* viničom a pod *svojím* figovníkom.

Obyčajne sa za „najsociálnejších“ prorokov pokladajú Ámos, Izaiáš a Jeremiáš. Ak uvážime, že prvý bol pastierom, druhý príslušníkom jeruzalemskej aristokracie a tretí pochádzal z kňazského rodu, potom na ich príklade len ťažko možno dokazovať marxistickú tézu, že triedny pôvod určuje triedne vedomie.

Prorok Micheáš nebýva v odbornej literatúre zaradovaný do „prvej línie“ prorokov so sociálnou zvesťou. Tretia kapitola jeho knihy, ktorá obsahuje sociálnu kritiku, dokazuje, že sa tak deje neprávom. Táto kapitola sa zreteľne delí na tri časti. Najprv je to súd nad hodnosťarmi (v. 1 - 4), potom súd nad prorokmi (v. 5 - 8) a napokon súd nad Jeruzalemom a jeho predákmi (v. 9 - 12).

Hodnosťarom vyčíta, že sa nestarajú o *mišpát*, čoho dôsledkom bude odvrátenie sa Hospodina (v. 4). Prorok opisuje vykorisťovanie expressívnymi prirovnaniami k zabíjaniu zvierat na bitútku. Priam cítiť v jeho slovách vzrušenie, lebo najprv hovorí o jedení a až potom o kúskovaní a varení. Nejde tu o vecný popis z kuchárskej knihy. Príklad takejto drsnej reči nenájdeme u iného proroka.

Prorokom vyčíta skorumpovanosť (v. 5), čoho dôsledkom bude Božie mlčanie (v. 6 - 7).

Jeruzalemu hrozí tento prorok zničením (v. 12), ktoré bude dôsledkom skazenosti a násilného počínania (v. 10) vedúcich vrstiev.

V prípade Micheáša, že šlo o proroka, ktorý neváhal vysloviť najtvrdšie slová a najväčšie hrozby, keď kritizoval sociálny útlak. Aj o tomto príklade z Knihy Micheáša ako aj o každej prorockej kritike sociálnej nespravodlivosti platí, že „proroci chápu sociálnu nespravodlivosť ako hriech proti Hospodinu, ktorý má byť odstránený.“⁹⁰

Opatrenia na zmiernenie chudoby

Prorocká kritika sociálnej nespravodlivosti a sociálneho útlaku je nielen kritikou hriechu, ktorý sa prejavuje v nedostatočnej láske k blížnym, ale aj kritikou toho, že sa nedodržia zákony, ktoré majú chudobných chrániť, resp. majú zabrániť schudobneniu širokých vrstiev spoločnosti.

Najrozsiahlejšími opatreniami, resp. ustanovizňami v tejto oblasti bol predpis o jubilejnom roku (3M 25) a predpis o ponechaní úrody na okraji poľa pre chudobných.

Jubilejný rok

Nie je náhodné, že predpis o jubilejnom roku sa nachádza v centre Pentateuchu, v literárnej vrstve, ktorej ide o „legitimovanie poexilného zboru a jeho životných prejavov“⁹¹ a v zbierke predpisov, ktoré sú zdôvodnené Božou svätosťou.

Predpis o jubilejnom roku sa nachádza v 3M 25. Túto kapitolu možno rozčleniť na osem logických celkov, ku ktorým pripojím niekoľko postrehov.

Šabbát pre pôdu (v. 1 - 7)

⁹⁰ Kišš, cit. dielo, s. 186.

⁹¹ Erich Zenger u. a.: Einleitung in das Alte Testament. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1995, s. 158.

Úvodná poznámka o tom, že tieto prikázania pochádzajú zo Sinaja, chce podčiarknuť ich dôležitosť a dať ich do súvisu so zjavením Božej vôle na Sinaji a s Božou svätosťou. Pre odpočinok pôdy je použité to isté sloveso *š-b-t*, ktorým je označený deň sviatočného odpočinku (*šabbát*). Rok odpočinku pre pôdu je pre ňu akýmsi šabbátom. Šabbát sa totiž týka nielen ľudí, ale aj zvierat (pozri 2M 20, 10). Logickým dotiahnutím tejto koncepcie je šabbát pre pôdu. Rok odpočinitia pre pôdu nie je zdôvodnený agrotechnicky, ale teologicky. Po príkaze nasledujú uistenia, že rok odpočinitia nespôsobí nedostatok a hlad.

Jubilejný rok (v. 8 - 12)

Z textu nie je celkom jasné, či 49. rok je svätým rokom, alebo až ďalší 50. rok. Tento rok má byť ohlásený trúbením na šófar. Nie je náhoda, že tento rok mal byť vyhlásený práve na Deň zmierenia (pozri 3M 23, 27). Tento rok má byť posvätený (*veqiddaštem* vo v. 10). Aj takto je naznačené, že ide o inštitúciu odvodenú od Božej svätosti.

Jubilejný rok je rokom slobody. Výraz *derór*, ktorý prekladáme ako oslobodenie, je akkádskeho pôvodu. Dararu znamená v akkáďčine oslobodenie od bremien, ktoré z času na čas vyhlasovali akkádski králi. V Izraeli sa mal stať každý slobodným v tom zmysle, že získal späť svoj dedičný podiel pôdy. Sloboda bez ekonomickej bázy je totiž vždy fiktívna.

Výraz *jóbel* označoval pôvodne barana, potom baraní roh a až druhotne milostivý rok, ktorý bol ohlasovaný trúbením na baraní roh. Z hebrejského *jóbel* pochádza latinské iubilare a iubilium.

Jubilejný rok je svätý (*qódéš tihje lákem*). Ide teda o inštitúciu, ktorá je odvodená od Božej svätosti a od svätosti šabbátu. Každý 49. resp. 50. rok bola pôda zasvätená Hospodinovi.

Vrátenie vlastníctva (v. 13 - 24)

Jubilejný rok ovplyvňoval cenu pôdy. Nepredáva sa vlastne pôda, ale počet úrod do jubilejného roka. Úmerne s blížiacim sa jubilejným rokom má klesať cena pôdy.

Návrat k pôvodnému vlastníctvu si vyžaduje mnoho majetkových prevodov. Tieto majú byť zaručené.

Jedným z cieľov jubilejného roka bolo zabrániť obohacovaniu sa na úkor blížneho. Blížny je v tomto prípade príslušník vlastného ľudu (*'amít*). V Biblii nemáme príklad na to, že by Izraelčan vlastnil pôdu mimo Palestíny.

Ani v tejto stati nechýba uistenie, že jubilejný rok nespôsobí nedostatok a hlad.

Spätné odkúpenie (v. 25 - 28)

Ak schudobnený Izraelčan mal bohatého príbuzného, ten mohol, ba musel predaný majetok spätné odkúpiť, vykúpiť, aj pred jubilejným rokom. Len vtedy, ak schudobnený Izraelčan nemal takéhoto príbuzného, vykupiteľ'a, ostával jeho majetok po celý jubilejný cyklus v cudzích rukách.

Pojem vykupiteľ pochádza z tejto praxe. Nemali by sme zabudnúť na tento pôvodný význam pojmu vykupiteľ, keď hovoríme o Ježišovi Kristovi ako o Vykupiteľovi.

Aj tento predpis sleduje cieľ, aby sa každý čím skôr dostal k svojmu majetku.

Vlastníctvo mestských a lévijských domov (v. 29 - 34)

Na domy v ohradených mestách sa nevzťahoval jubilejný rok. Tu existovalo len právo spätnej kúpy len do jedného roka po predaji. Ak sa tak nestalo, dom ostal natrvalo v rukách nového vlastníka. Podľa výkladu k českému prekladu táto prax pochádza z kanaánskych

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

mestských štátov, ktoré mali svoj právny poriadok.⁹² Na mestské domy lévijcov sa však jubilejný rok vzťahuje rovnako ako na pôdu.

Zákaz zneužívať chudobu (v. 35 - 38)

Chudobu blížneho nemožno zneužiť vysokými úrokmi. Nie je povedané, pri koľkých percentách sa začína *nešek* (úrok) a *tarbít* (príplatok), resp. *marbít* (príplatok). Zákaz je zdôvodnený poukazom na exodos. Tento predpis má za cieľ zabrániť vystaňovalectvu z hospodárskych dôvodov.

Oslobodenie otrokov (v. 39 - 46)

Aj tento odsek sa začína formulou „Ak schudobnie tvoj brat pri tebe...“ (pozri v. 25 a 35). Tento predpis počíta s takým extrémnym schudobnením, že dotýčny sa musí predať za otroka. S otroctvom sa tu počíta ako so samozrejmosťou. Otrokom však musí zostať aj počas otrockej služby bratom, lebo sa predal bratovi. V jubilejnom roku musí byť prepustený. Tento predpis je zdôvodnený tým, že človek človeku nesmie byť otrokom. Človek smie byť len Božím otrokom. Hebrejské *'ebed* znamená aj sluhu aj otroka.

Otroctvo u cudzinca (v. 47 - 54)

Tento predpis počíta s bohatými cudzincami v Palestíne. Aj cudzinec, ktorý nepatrí k ľudu Božiemu, musí rešpektovať jubilejný rok ako aj právo vykúpiť otroka aj pred jubilejným rokom. Je zaujímavé, že v prípade otrokára - cudzina neplatí 2M 21, 2, kde sa hovorí o prepustení otroka zadarmo po šiestich rokoch.

Verš 55 možno chápať dvojako. Alebo je to odôvodnenie toho, prečo je to nenormálny stav, keď Izraelčan, Boží oslobodenec, je v otroctve u cudzinca, alebo je tu formulovaná zásada, ktorá sa má uplatniť v praxi jubilejného roka. Tí, ktorých Hospodin vyslobodil z otroctva ľudí, nesmú sa stať opäť otrokmi ľudí. Paradoxne len v slobode môžu byť Božími služobníkmi.

V súvisе s týmito predpismi treba jasne povedať, že v Starej zmluve nie je praktický príklad na dodržiavanie svätého roka. Izrael tento predpis nedodržiaval a preto je babylonské zajatie chápané u Kronikára (2Kron 36, 21) ako dodatočný odpočinok pôdy pre nedodržané sväté roky. Ak Zákon svätosti pokladáme za poexilný, potom tu ide o program pre navrátilcov do budúcnosti.

Treba si uvedomiť aj to, že tieto predpisy rátajú len s obyvateľstvom, ktoré vlastní pôdu a žije z poľnohospodárstva. Vylučujú akúkoľvek migráciu a mobilitu obyvateľstva. Vychádzajúc z predpokladu, že všetka pôda v Izraeli je vo vlastníctve Izraelcov. Bohatý cudzinec sa do tejto teoretickej koncepcie nehodí (verše 47 - 54). Prax však bola zrejme iná.

Cieľom jubilejného roka bolo to, aby nik neschudobnel pod určitú hranicu. Nik nesmel prísť dlhodobo o otcovskú pôdu, o dedovizeň. Dnešným pojmom by sme mohli povedať, že tu šlo o zaistenie životného minima pre každého príslušníka Božieho ľudu.

Práve preto, že v Izraeli sa predpis o jubilejnom roku nedodržiaval, jeho uskutočnenie sa čoraz viac očakávalo v budúcnosti. Takto sa oslobodenie stalo postupne „budúcou eschatologickou hodnotou.“⁹³

Keď Pán Ježiš citujúc Iz 61, 1 ohlasuje „vzácný rok Pánov“ (L 4, 9), potvrdzuje jednak eschatologický rozmer tejto starozmluvnej inštitúcie, no na druhej strane poukazuje na pozemské a časné úlohy, ktoré treba v milostivom roku konať (L 4, 8).

⁹² Starý zákon, preklad s výkladom, zv. 2. Praha: Kalich, 1975, s. 336.

⁹³ Starý zákon, preklad s výkladom, zv. 2. Praha: Kalich, 1975, s. 335.

Jubilejný rok v tej forme, ako je predpísaný v 3M 25 možno aplikovať len v homogénnej agrárnej spoločnosti. Dnes by bola táto starozmluvná inštitúcia neaplikovateľná. Predsa však treba s ľútosťou a pokáním povedať, že cirkev sa neusilovala o uplatnenie zásad jubilejného roka s prihliadnutím na zmenené spoločenské podmienky. Prikázanie týkajúce sa času odpočinku (šabbát) sa kresťanská cirkev usiluje uplatňovať, aj keď v modifikovanej forme. Prikázanie týkajúce sa šabbátu pre pôdu a deróru pre schudobnených zostalo v cirkvi nepovšimnuté. Je to chybný teologický postoj, lebo Boh nie je Pánom len nad časom, ale aj nad priestorom vrátane poľnohospodárskej pôdy. Len vtedy môžeme vyznávať, že Boh je našim Pánom, keď bude pre nás Pánom v každej oblasti života, nielen v tej najvnútornejšej duchovnej, ale aj v ekonomickej a sociálnej.

Predpis o ponechaní úrody na okraji poľa pre chudobných – Traktát Pé'a

Biblické predpisy z 3M 19, 9nn, z 5M 24, 19nn a z 3M 23, 22, ktoré nariaďujú ponechať úrodu na okraji poľa pre chudobných, sú zaujímavým spôsobom rozvinuté v talmudickom traktáte Pé'a (Okraj poľa).

Traktát Pé'a je druhým traktátom séderu (oddiel) Zerá'im (zrno) a súčasne druhým traktátom Talmudu. Aj keď sa prvý oddiel Talmudu volá Zerá'im, prvý traktát Berákót sa nezaobera poľnohospodárstvom. Traktát Pé'a sa už síce zaoberá poľnohospodárstvom, ale nie v úzkom slova zmysle, ale hovorí o dobročinnosti pomocou úrody. Ide tu o aplikovanie prikázaní z 3M 19, 9nn, 5M 24, 19nn a z 3M 23, 22: „Keď budete žať obilie svojej krajiny, pri žatve nezožni úplne okraj svojho poľa a klasy po svojej žni nepozbieraj; ponechaj ich chudobnému a cudzincovi; ja som Hospodin, váš Boh.“ Tento príkaz možno pokladať za prvý príkaz k dobročinnosti vôbec.

Cieľom traktátu je konkretizovať, aký veľký má byť okraj poľa, z akých plodín treba nechať úrodu na okraji a hovorí sa aj o tom, kto má nárok na paberky (*leget, sikcha*) z polí. Táto základná téma dáva možnosť hovoriť o dobročinnosti všeobecne.

Traktát začína konštatovaním, že sú veci, ktorých mieru Tóra neurčila. Okrem iného je to aj veľkosť okraja poľa ako aj to, koľko času a námahy treba venovať štúdiu Tóry. Keďže tieto veci Tóra nekonkretizuje, musí ju konkretizovať neskoršia tradícia. Táto tradícia určila ako minimum okraja 1/60 rozlohy poľa (1,7%).

Rabíni určili povinnosť dávať péu zo všetkého, čo 1. vyrastá priamo z pôdy, 2. žne alebo zbiera sa naraz a 3. odkladá sa na neskoršie spotrebovanie.

Kombináciou 5M 13, 14 a 15, 9 sa v tomto traktáte dokazuje, že odoprenie dobročinnosti je modloslužba. V prvom výroku sa hovorí: „Vyšli naničhodní mužovia (v pôvodine *bené belijja'al*) z tvojho streda a zviadli obyvateľov svojho mesta hovoriac. Poďme a slúžme iným bohom, ktorých neznáte“. V druhom výroku sa hovorí: Dbaj, aby v tvojom srdci nevznikla podlá (v pôvodine *belijja'al*) myšlienka a aby si si nepomyslel: Blíži sa siedmy rok, rok odpustenia dlžôb!, aby si sa nedíval bez milosrdenstva na svojho chudobného brata a nedal by si mu nič, ten by volal proti tebe k Hospodinu a na tebe by ostal hriech.“ Použitie toho istého výrazu *belijja'al* v súvisi s dvomi rôznymi vecami (modloslužba a nemilosrdenosť) vytvára medzi týmito vecami súvislosť - v našom prípade zhodné hodnotenie. Je tu použité štvrté Hillelovo hermeneutické pravidlo „binjan av mi-šnej k'tuvím“⁹⁴

Tento traktát Talmudu je zaujímavým a poučným príkladom, ako boli konkretizované, aktualizované a do praxe uvádzané všeobecné ustanovenia Tóry.

⁹⁴ Rabínske hermeneutické pravidlá pozri v diele: Stemberger, Günter: Talmud a Midraš. Úvod do rabínského literatúry. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 37nn.

Záver

Záverom možno konštatovať, že v Starej zmluve sa nenachádza definícia chudoby. Nachádza sa však v nej relatívne mnoho textov, ktoré sa venujú problematike chudoby, resp. chudobných ľudí. To svedčí o tom, že v Starej zmluve bola požiadavka lásky k blížnemu braná rovnako vážne ako požiadavka lásky k Bohu.

Odstránenie chudoby požaduje Stará zmluva z náboženských východísk. So zásadou rovnosti pred Bohom s požiadavkou lásky k blížnemu sú výrazné majetkové rozdiely v rámci jedného spoločenstva nezlučiteľné.

Praktické pokyny, ktoré si kladú za cieľ odstránenie chudoby, resp. jej zamedzenie, sú dokladom toho, že Stará zmluva a neskoršia rabínska tradícia neostala len pri všeobecných zásadách, ale dbala aj o ich praktické uplatnenie.

Kontakt: Prof. ThDr. Juraj Bándy
Katedra Starej zmluvy EBF UK, Bratislava

PROBLEMY RODZIN WYCHOWANKÓW DOMÓW DZIECKA W OKRESIE ADAPTACJI POLSKI DO PROCESÓW GLOBALIZACJI.

Problems of families pupils orphanages during the Polish adaptation to globalization. Summary

Bejger Halina

Year 1989 in Poland, began a period of transition and adaptation to globalization. One effect of the globalization process was the reform of Balcerowicz, the Polish economy, which introduced the principle of free market and led to favorable changes of economic indicators. Negative consequence of the process of globalization has been the eradication of many Polish factories. These actions resulted in polarization of Polish society groups increasingly rich people and people living in poverty and various forms of social pathology. Representation of the poor were the family of 1989-1998 alumni of orphanages that have been surveyed. As is apparent from the results obtained, alumni families, poverty was accompanied by a number of other social problems such as unemployment, homelessness, violence, crime, mental and physical illness, prostitution, alcoholism, drug addiction, etc., which had a negative impact on the development of children and were the cause of their placement in children's homes. Positive effects of globalization was the best use of organizational forms and methods of educational work to reform the Polish system of child care and adjusting legislation to the standards of the European Union in order to improve the efficiency of care and educational work with children and the children return to the natural family.

Wraz ze zmianą ustroju w 1989 r. Polska włączyła się do ogólnoświatowego procesu globalizacji. Konsolidacja rynków, prywatyzacja polskiej gospodarki miały podwyższyć stopę życiową ludności i przyczynić się do dobrobytu w naszym kraju. Jednym ze skutków tego procesu było w jego wymiarze ekonomicznym wprowadzenie w ramach tzw. reformy Balcerowicza zasad wolnorynkowych, czego efektem był odnotowany w latach 90-tych wzrost gospodarczy. Według danych Global Business Policy Council A.T. Kearneya Polska określona jako państwo "silne" zajmowała w latach 90-tych drugie miejsce pod względem tempa globalizacji.⁹⁵ Tempo zmian potwierdzają wskaźniki zamieszczone w tabeli 1.

Tabela 1: Wybrane wskaźniki gospodarcze dla Polski w latach 1990-1999.

wskaźnik	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
PKB	-11,6	-7	2,6	3,8	5,2	7	6,1	6,8	4,8	4,1
Inflacja	586	70,3	43	35,3	32,2	27,8	19,9	14,9	11,8	7,3
Bilans budżetu (% PKB)	0,4	-3,8	-6	-2,8	-2,7	-2,7	-2,9	-1,3	-2,4	-2,1

Źródło: M.Piklikiewicz (red.), Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Warszawa 2000, s. 162.

Zmieniające się sukcesywnie na korzyść wskaźniki ekonomiczne jak malejąca stopa inflacji, poprawa bilansu budżetu państwa i wzrost PKB (z -11,6 w 1990r. do 6,8 w 1997r.) przygotowywały Polskę również do wejścia do Unii Europejskiej. Stopniowo w tych latach Polska stawała się też coraz bardziej atrakcyjnym rynkiem dla inwestorów zagranicznych.

⁹⁵ A.Moraczewska, Adaptacja Polski do procesów globalizacji w: M. Pietraś (red.), Oblicza procesów globalizacji. Lublin 2002, s. 288

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Ujemným skutkom tego procesu była penetracja polskiej gospodarki przez duże koncerny i silne ekonomicznie korporacje zagraniczne i wyparcie wielu polskich produktów zagranicznymi. Spowodowało to upadek i likwidację wielu polskich (czasem nierentownych) zakładów przemysłowych.

Nie wszystkie grupy społeczne odnalazły się w nowej rzeczywistości, a rozwój gospodarki rynkowej wręcz spotęgował zauważalne różnice w poziomie życia społeczeństwa. Szczególnie widoczne stały się dysproporcje pomiędzy warunkami życia grup, które w nowym systemie szybko wzbogaciły się i ludźmi, którzy stracili pracę i weszli do grupy najuboższych w kraju. Skutkiem ubocznym takiej polityki stało się w Polsce ubóstwo, które w nowych warunkach ustrojowych nabrało szczególnego znaczenia.

Przedmiotem zainteresowania wielu nauk społecznych są w ostatnich latach szczególnie ludzie biedni, żyjący poniżej tzw. minimum socjalnego lub minimum egzystencji. Według danych Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie za 2008r. minimum socjalne będące wskaźnikiem najniższego kosztu utrzymania w Polsce wynosiło w gospodarstwie 4-osobowym 685,40 zł/osobę, natomiast minimum biologiczne (egzystencji) zaspokajające potrzeby bytowo-konsumpcyjne na bardzo niskim poziomie w gospodarstwie 4-osobowym wynosiło 363,90zł/osobę.⁹⁶ Bieda nazywana w socjologii chorobą społeczną generuje szereg innych negatywnych zjawisk takich, jak: bezrobocie, bezdomność, przemoc, alkoholizm, choroby psychiczne i fizyczne, przestępczość i jest przyczyną sieroctwa społecznego dzieci i młodzieży.

Instytucjonalną formą opieki zastępczej nad dziećmi z rodzin dotkniętych wymienionymi problemami są domy dziecka. Przeprowadzono badania w 6-ciu domach dziecka województwa lubelskiego w latach 1989-1998 obejmujących pierwsze 10-lecie funkcjonowania polskich rodzin w nowych warunkach ustrojowych. Potwierdzają one występowanie w rodzinach 1249 badanych wychowanków ubóstwa materialnego towarzyszących mu problemów socjalnych i przejawów patologii społecznej, co obrazuje tabela 2.

Ze względu na wielkość tabeli zastosowano następujące skróty:

- A – Dom Dziecka nr1 w Lublinie,
- B – Dom Dziecka nr2 w Lublinie,
- C – Dom Dziecka nr3 w Lublinie,
- D – Dom Dziecka w Puławach,
- E – Dom Dziecka w Przybysławicach,
- F – Dom Dziecka w Woli Gałęzowskiej.

⁹⁶ P.Kurowski, Koszyki minimum socjalnego i minimum egzystencji – dotychczasowe podejście w: Kategorie i instrumenty interwencji państwa w sytuacji ubóstwa (Czym jest minimum socjalne?) Konferencja 10.12.2002, Biuro Studiów i Ekspertyz Sejmu RP, Warszawa 2002

Tabela 2: Problemy w rodzinach wychowanków domów dziecka w woj. lubelskim w latach 1989-1998

L. p.	Rodzaj problemu	A		B		C		D		E		F		Razem w woj. lubelskim	
		liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.	liczba wych.	% ogółu wych.
1	alkoholizm	176	54,8	116	4,7	1	61,9	63	6,6	03	64,0	6	63,3	25	58,0
2	ubóstwo	209	65,1	129	0,7	6	65,3	63	1,2	3	77,5	32	81,9	22	73,8
3	przemoc	13	4,0	22	0,4	7	11,6	0	0,4	6	9,9	2	18,3	20	9,6
4	niewydolność wychowawcza	37	11,5	34	6,0	2	28,6	4	8,8	7	29,2	5	20,8	39	19,1
5	odrzućcie dziecka	44	13,7	29	3,7	4	16,3	5	5,6	1	25,5	3	27,5	16	17,3
6	choroba psychiczna-upośledzenie umysłowe	31	9,7	27	2,7	2	15,0	9	3,5	6	9,9	2	10,0	147	11,8
7	choroby społeczne-inwalidztwo	28	8,7	10	0,7		5,4	7	6,3	6	9,9	0	8,3	19	9,5
8	pozbawienie wolności	37	11,5	24	1,3	3	8,8	1	0,8	5	9,3	7	14,2	37	11,0
9	prostyucja	16	5,0	11	,2		4,8	4	4,9	4	8,7	5	12,5	7	6,2
10	narkomania	0	0,0	1	0,5		0,0	3	1,0	1	0,6	0	0,0	5	0,4
11	bezrobocie	148	46,1	104	9,1	6	51,7	2	1,5	3	20,5	0	33,3	63	37,1
12	bezdomność	1	0,3	1	0,5		0,0	6	2,1	2	1,2	0	0,0	0	0,8
13	włóczęgostwo	3	0,9	0	,0	2	1,4	4	1,4	1	0,6	6	5,0	6	1,3

Źródło: badania własne w oparciu o teczki akt osobowych wychowanków

Dane ujęte w tabeli wskazują na fakt, iż 73,8% wychowanków pochodziło z rodzin biednych, w których brakowało pieniędzy na podstawowe potrzeby. Wiązało się to ściśle z odczuwaniem przez te rodziny niedostatku w zakresie odpowiedniego wyposażenia mieszkań czy racjonalnego żywienia, życia w alienacji i upokorzeniu.

Ubóstwu materialnemu towarzyszyło często bezrobocie tj. „zjawisko braku pracy zarobkowej dla osób zdolnych do pracy i jej poszukujących”.⁹⁷ Problem ten wystąpił w rodzinach 463 wychowanków (37,1% populacji) w województwie lubelskim i w okresie transformacji ustrojowej utrzymywał się przez szereg lat na poziomie 20% ogółu ludności w wieku produkcyjnym.⁹⁸ Przyczyną bezrobocia rodziców wychowanków domów dziecka były: brak miejsc pracy, brak odpowiednich kwalifikacji zawodowych, niechęć do podejmowania pracy za wynagrodzenie niewiele wyższe od zasiłku dla bezrobotnych, trudności w pokonaniu atmosfery marazmu, apatii i niechęci do podejmowania jakichkolwiek form aktywności. Długotrwałe bezrobocie w rodzinach stawało się przyczyną pogłębiających się trudności materialnych, a zatem również problemem z zapewnieniem dzieciom podstawowych

⁹⁷ Nowa Encyklopedia Powszechna PWN. Warszawa 1996, t. I, s. 435

⁹⁸ D.Czajkowska-Majewska, Człowiek globalny. Warszawa 2009, s. 72

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

warunków bytowych i jednym z powodów umieszczania tych dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Natomiast bezdomność w rodzinach wychowanków w badanym okresie stanowiła problem marginalny dotyczący 10 wychowanków tj. 0,8% całej populacji.

Bezsilność wobec ubóstwa i brak wiary w możliwość zmiany losu powodowała uzależnienie rodziców i innych członków rodzin od alkoholu, które w poszczególnych placówkach wahało się od 54% w domu Dziecka nr 2 w Lublinie do 63,98% w Domu Dziecka w Przybysławicach. Dotknięci chorobą alkoholową byli ojcowie, matki, dziadkowie, babcie, konkubenci i starsze rodzeństwo wychowanków. W 246 przypadkach stwierdzono alkoholizm obojga rodziców, co pogłębiało ubóstwo tych rodzin, ich degradację społeczno-moralną i uniemożliwiała kontakty dziecka z rodzicami osłabiając tym samym jego więź emocjonalną z rodziną. Alkoholizm rodziców stawał się dodatkową przyczyną utraty pracy. W zaawansowanych stadiach uzależnień od alkoholu członkowie rodzin wynosili z domu wszelkie wartościowe rzeczy w celu ich sprzedaży i zdobycia pieniędzy na zakup alkoholu i innych pynów o podobnym działaniu. Taka desperacja w działaniu powodowała pogłębianie się kryzysu ekonomicznego rodzin i sprawiał, że ich codzienne życie było dramatyczną walką o przetrwanie. W takich przypadkach sukcesywnie malał w ocenie wychowanków autorytet ich rodziców, przez co rodzina nie była w stanie zaspokajać potrzeb psychicznych dziecka. Atmosfera konfliktów i awantur, których dziecko na ogół nie rozumiało była przyczyną frustracji, a także życia w niepewności i poczuciu zagrożenia. Rodzice wychowanków w zaawansowanym stadium uzależnienia od alkoholu przejawiali skłonność do stosowania przemocy wobec członków rodziny. Różnorodne formy przemocy wystąpiły u 9,61% badanych wychowanków w województwie, co oznacza, że prawie co dziesiąte dziecko wychowujące się w domu dziecka doświadczyło przemocy fizycznej, emocjonalnej bądź seksualnej stając się jej ofiarą lub bezpośrednim obserwatorem.

Uzależnienie od narkotyków wystąpiło jako problem w rodzinach 5 wychowanków (0,45 ogółu badanych). Z powodu trudnej sytuacji finansowej rodziny ci zajmowali się także handlem narkotykami, co w prawie międzynarodowym uznawane jest za nielegalne. Dzieci z tych rodzin poszukiwały akceptacji i uznania najczęściej w grupach nieformalnych, uciekały z domów i nie mogły przystosować się do wymogów życia społecznego. Często stawały się tzw. dziećmi ulicy i w ich zachowaniu coraz bardziej widoczne były symptomy niedostosowania społecznego.

Ubóstwo rodzin było także przyczyną prostytucji matek 77 wychowanków (6,2% ogółu badanych). Bardzo często świadkami naruszenia przez matki podstawowych norm moralno-obyczajowych były małoletnie dzieci, które na co dzień obserwowały akty nierządu, zmieniających się partnerów lub spędzały wiele godzin na ulicy bez opieki.

W rodzinach 11,77% wychowanków ubóstwu materialnemu towarzyszyły choroby psychiczne lub upośledzenie umysłowe, przez co rodzice nie mogli samodzielnie wychowywać swoich dzieci. Odwiedzając dzieci w placówkach rodzice zaburzeni psychicznie wpływali na osłabienie pozycji dzieci w grupie rówieśniczej i ich bezsilność wobec problemu. Zaburzenia psychiczne u 1,3 % badanych rodziców powodowały skłonności do włóczęgostwa i ciągłych zmian miejsca pobytu, co uniemożliwiała podtrzymywanie kontaktu z dzieckiem w placówce. Podobnie trudna w okresie transformacji polskiej gospodarki była sytuacja rodziców przewlekle chorych i będących inwalidami. Problem ten dotyczył rodziców 119 wychowanków tj. 9,53% populacji. Inwalidztwo w tych rodzinach występowało rzadko jako pojedynczy problem i występowało wraz z alkoholizmem i innymi problemami. Chorzy rodzice na ogół nie korzystali z rehabilitacji w celu poprawy kondycji fizycznej umożliwiającej ewentualne podjęcie pracy zarobkowej. Trudna sytuacja

zdrowotna rodziców uniemożliwiała systematyczne kontakty z dzieckiem i pogłębiały jego poczucie osamotnienia.

Rodzice wychowanków z powodu ubóstwa uciekali się do czynów przestępczych takich, jak: kradzieże, kradzieże z włamaniem, rozboje, znęcanie się nad rodziną, pobicia, wyłudzenia pieniędzy, zabójstwa, gwałty i handel narkotykami. Karę pozbawienia wolności za popełnione czyny przestępcze odbywało od 8,97% do 14,17% rodziców, co w skali województwa lubelskiego stanowiło średnio 11% badanych tj. dotyczyło rodziców 137 wychowanków. Skazani odbywali kary od 3 miesięcy do 15 lat, a w tej grupie 9 osób to recydywiści. Dla dzieci fakt odbywania przez rodzica kary pozbawienia wolności był sytuacją bardzo trudną. Szczególnie trudno było dzieciom zrozumieć, że zaangażowanie a działalność przestępczą było dla rodzica ważniejsze od odpowiedzialności za dom, troski o wychowanie dzieci i zapewnienie im godnych warunków życia. W zachowaniu tej części wychowanków zauważono bunt i agresję jako formę protestu przeciwko swojej niskiej pozycji w rodzinie lub odrzucenie emocjonalne rodziców.

Wymienione w tabeli 2 problemy w rodzinach wychowanków domów dziecka rzadko występowały pojedynczo, dlatego rodziny dotknięte biedą i patologią społeczną można określić jako niewydolne wychowawczo. Będąc dla swoich dzieci podstawowym środowiskiem wychowawczym rodzice z racji ubóstwa nie byli w stanie zapewnić odpowiednich warunków dla ich pomyślnego rozwoju psychofizycznego. Rodziny niewydolne wychowawczo tylko częściowo realizowały swoje funkcje opiekuńcze. Dzieci nie zawsze miały zapewnione odpowiednie miejsce do spania, nie otrzymywały regularnych posiłków, brakowało im stałego miejsca do nauki, co wynikało m.in. z ich trudnej sytuacji finansowej i mieszkaniowej. Atmosfera awantur, kłótni i bójek powodowała, że dom przestał być dla dzieci azylem, w którym znajdowałyby oparcie w rodzinie. Niemożliwe było w takich warunkach również zaspokajanie podstawowych potrzeb psychicznych dzieci takich, jak: potrzeba miłości i bezpieczeństwa, życzliwości, uznania czy potrzeby poznawcze ważne z punktu widzenia ich rozwoju intelektualnego. W takim klimacie nie przebiegał prawidłowo rozwój społeczny wychowanków, gdyż rodzice byli najczęściej wzorami niewłaściwych i szkodliwych społecznie postaw i zachowań oraz wpływali demoralizująco na swoje dzieci. Można zatem stwierdzić, że rodzice z powodu niezaradności życiowej i niewydolności wychowawczej kształtowali osobowość swoich dzieci według patologicznych wzorców. Dzieci te "gorzej się uczą, gorzej zachowują, trudniej się z nimi pracuje i współdziała, gorsze są też zarówno ich chęci, jak i możliwości pozytywnego uczestniczenia w procesie edukacji"⁹⁹.

Świadomość problemów rodzinnych wynikających z ubóstwa powoduje u dzieci chęć izolowania się i utrudnia planowanie przyszłości po usamodzielnieniu, której wychowanek w zasadzie nie powinien wiązać ze swoim domem rodzinnym, co w człoksztalcie obniża motywację do nauki i chęć do życia. W praktyce często zdarza się, że patologiczni rodzice ze względu

na pomoc finansową jaką otrzymuje usamodzielniany wychowanek, nakłaniają go do powrotu do domu rodzinnego. Powoduje to zły początek samodzielnego, dorosłego życia wychowanków i uleganie wpływom środowiska patologicznego.

W badanym okresie placówki opiekuńczo-wychowawcze w Polsce nie zatrudniały jeszcze pracowników socjalnych do pracy z rodzinami wychowanków. Widząc jednak potrzebę zmian w rodzinach domy dziecka realizowały program pedagogizacji rodziców, dzięki któremu niewielki odsetek rodzin poprawił swoją sytuację. Spośród osób uzależnionych od alkoholu 11 matek i 8 ojców w województwie lubelskim podjęło leczenie odwykowe w wyspecjalizowanych placówkach. Wizyty kadry pedagogicznej w domach

⁹⁹ K. Wódcz (red.), W kręgu Ubóstwa. Próba oceny psychospołecznych aspektów zjawiska. Katowice 1993, s. 72

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

rodzinných wychowanków wykorzystywane były jako okazja do rozmów o sprawach dziecka i poprawie warunków mieszkaniowych związanych z krótkimi pobytami dziecka w domu w dni wolne od nauki. W niektórych przypadkach takie działania dawały początek staraniom rodziców o powrót dziecka do domu rodzinnego. W badanym dziesięcioleciu sądy podjęły decyzje o przywróceniu władzy rodzicielskiej rodziców 175 wychowanków (14% populacji), którzy wrócili do swoich rodzin. Ponadto dyrektorzy domów dziecka chcąc zapewnić rodzinom lepsze warunki mieszkaniowe i stworzyć szansę na powrót dzieci do domów rodzinnych, pomogli ich rodzicom w uzyskaniu kilku mieszkań. Rodziców bezdomnych kontaktowali z instytucjami pomocy społecznej, które zapewniały noclegi, wyżywienie i wyposażenie w odzież, obuwie i środki czystości.

W latach 1989-1998 stanowiących początek zmian ustrojowych w Polsce i adaptacji do procesu globalizacji przeciwdziałanie ubóstwu i jego konsekwencjom przybierało jeszcze dosyć skromne formy oparte głównie na inwencji i doświadczeniu kadry pedagogicznej oraz zasiłkach wypłacanych przez instytucje pomocy społecznej. Natomiast do korzystnych skutków procesu globalizacji należy w tych latach zaliczyć przenikanie do polskiej praktyki pedagogicznej ciekawych koncepcji organizacyjnych i metodycznych sprawdzonych w krajach rozwiniętych, co w efekcie zaowocowało stworzeniem podstaw prawnych umożliwiających pracę socjalną z rodzinami wychowanków, poprawę ich sytuacji socjalno-bytowej i ewentualny powrót dzieci do rodzin naturalnych.

Bibliografia:

- 1) Czajkowska – Majewska D., Człowiek globalny. Warszawa 2009, s. 72
- 2) Kranas G. (red.), Organizacja. Praca. Bezrobocie. Warszawa 1999
- 3) Kurawski P., koszyki minimum socjalnego i minimum egzystencji – dotychczasowe podejście w: Kategorie i instrumenty interwencji państwa w sytuacji ubóstwa (Czym jest minimum socjalne?) Konferencja 10.12.2002, Biuro Studiów i Ekspertyz Sejmu RP, Warszawa 2002
- 4) Pietraś M., Oblicza procesów globalizacji. Lublin 2002
- 5) Piklikiewicz M. (red.), Międzynarodowe stosunki gospodarcze. Warszawa 2000, s. 162
- 6) Wódz K. (red.), W kręgu Ubóstwa. Próba oceny psychospołecznych aspektów zjawiska. Katowice 1993, s. 72

SKUTKY TELESNÉHO MILOSRDENSTVA V UČENÍ JÁNA PAVLA II.

Bernáthová Bernadeta, Klobušická Mária

Abstrakt

Fenomén chudoby je jav, ktorý je markantne rozšírený po všetkých svetadieloch a podľa myšlienok Jána Pavla II. je jednou z najväčších súčasných výziev. V učení Jána Pavla II. zaberali chudobní zvláštne miesto, boli eminentným predmetom jeho pozornosti. V našom príspevku s názvom *Skutky telesného milosrdenstva v učení Jána Pavla II.* mapujeme postoj konkrétnych skutkov v jeho náuke.

Abstract

Poor people had a specific position in educational philosophy of Johan Pavlis II. They were very important object of his attention. In our contribution named *The Acts of Physical loving Kindness in Johan Pavlis II. Doctrine* we follow his reflection and position of concrete acts in his works. The phenomenon of poverty is extremely worldwide and according to ideas of Johan Pavlis II. the poverty is one of the biggest appeals of the present times. This fact motivates us to be received and sensitive to poor people needs.

Súčasný človek sa nachádza v zložitej spleti interpersonálnych vzťahov modernej spoločnosti alebo dokonca v labyrinte svojich životných skúseností. Výsek dejín, v ktorom svojim bytím koexistuje na bytí ostatných, privádza celé ľudstvo na spleť križovatku svojho osudu. V týchto intenciách budú konzekventne načrtnuté i horizonty budúceho sveta.

Rozvoj, ktorý by nerešpektoval individuálne, spoločenské ľudské práva, hospodárske a politické, ako aj práva štátov a národov, nebol by vlastne dôstojný človeka. Vnútorne prepojenie medzi opravdivým rozvojom a rešpektovaním ľudských práv má charakter morálnej dimenzie. Opravdivé povznesenie človeka, zodpovedajúce prirodzenému a historickému povolaniu každého jednotlivca, nemožno dosiahnuť len utilitaristickým využívaním hojnosti majetkov a služieb, či technických vymožeností. Dnes sa azda viac než v minulosti uznáva vnútorné protirečenie rozvoja, internované len na hospodársku stránku. Takýto rozvoj totiž ľahko degraduje ľudskú osobu a jej potreby na samotné požiadavky hospodárskeho plánovania alebo zisku. Petra Lajčiaková vo svojom príspevku s názvom *Mat' – byť, alternatívy pre západnú spoločnosť* konštatuje, že „...skúsenosť ukazuje, že u mnohých prevažuje orientácia na mat'... (vlastniť), ktorá sa zdá byť fundamentálnou a prioritnou potrebou nášho života“¹⁰⁰.

Keď jednotlivci a spoločenstvá postrehnú, že sa dôsledne nerešpektujú ich mravné, kultúrne a duchovné požiadavky, zakladajúce sa na dôstojnosti ľudskej osoby a na totožnosti vlastnej každému spoločenstvu, počínajúc rodinou a náboženskými spoločnosťami, vtedy všetko ostatné¹⁰¹ je nedostačujúce a koniec koncov hodné opovrhnutia. Zásady dôstojnosti ľudskej osobnosti s jej konštitutívnymi právami majú prednosť pred každou sociálnou požiadavkou a nemožno ich poprieť alebo zrušiť. Jasne to potvrdzuje Ježiš v evanjeliu, keď obracia pozornosť všetkých na hierarchiu hodnôt: „Čo osoží človekovi, keby aj celý svet získal, ale svojej duši by uškodil?“¹⁰² Aby rozvoj bol skutočný, musí sa realizovať v rámci

¹⁰⁰ LAJČIAKOVÁ, P.: *Mat' – byť, alternatívy pre západnú spoločnosť*. In: Slovensko, materializmus a desocializácia. Ružomberok: KU FF, 2006, ISBN 80-8084-111-X. s. 162.

¹⁰¹ Prístup k majetkom hojnosť technických vymožeností v každodennom živote a určitá úroveň hmotného blahobytu.

¹⁰² (Mt 16,26)

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

solidarity a slobody. Morálna povaha rozvoja a jeho nevyhnutné napomáhanie rastú dôsledným rešpektovaním požiadaviek, vyplývajúcich z poriadku pravdy a dobra, ktoré sú vlastné ľudskej osobe. Okrem toho kresťan, naučený vidieť v človekovi Boží obraz, pokladá za nemožné angažovať sa za rozvoj a jeho uskutočňovanie a nemá ohľad a úctu voči jedinečnej dôstojnosti tohto „obrazu“. Inými slovami: opravdivý rozvoj musí spočívať na láske k Bohu a k blížnemu a musí napomáhať rozvoju vzťahov medzi jednotlivcami a spoločnosťou¹⁰³.

Takmer v každej civilizácii môžeme nájsť prejavy oceňovania bohatstva i jeho hanenia, apoteózu boja i pacifizmu, preferovanie intelektuálnej reflexie alebo apológiu fyzickej práce¹⁰⁴. Práve pozdvihnutie chudobných je príležitosťou na morálny, kultúrny a hospodársky rozvoj celého ľudstva¹⁰⁵. Ján Pavol II. charakterizuje Cirkev, ktorá by mala byť pohostinným domom, a v ktorom sa uznáva dôstojnosť, akou Boh obdaril každého človeka¹⁰⁶. Cirkev sa nemôže zrieknuť svojho verejného poslania a ako encyklika *Redemptor hominis* uvádza: „Cirkev nemôže opustiť človeka, ... musí v súčasnej dobe stále brať do úvahy, aká je jeho skutočná 'situácia'¹⁰⁷“. Cíti osobitnú zodpovednosť za stváranie society, čoho sa nemôže zrieknuť a realizuje ju svojou sociálnou náukou. Aby sa v rôznych a stále sa meniacich sociálnych, hospodárskych a politických oblastiach pravda o človeku lepšie uplatnila, vstupuje táto náuka do dialógu s rôznymi disciplínami, ktoré sa zaoberajú človekom, integruje ich príspevky a pomáha im otvoriť sa v širšom zábere. Civilizácia Európy pod vplyvom dlhodobých historických modifikácií ukazuje, že medzi religióznym a politickým poriadkom je síce rozdiel, ale nie kontrapozícia, čo v nemalej miere prispieva k ľudskému pokroku.

Najväčší osobnosť 20. storočia, Ján Pavol II., prostredníctvom biblického podobenstva o boháčovi, ktorý navždy zostane v anonymite a Lazárovi poukazuje Boha, ktorý stojí na strane biednych: „V ostrom kontraste, aký je medzi bezcitnými boháčmi a úbožiakmi, ktorí nemajú nič, stojí Boh na strane biednych¹⁰⁸“. Toto podobenstvo nás vyzýva mať pochopenie pre biednych a spoznávať Krista práve v tých najúbohejších a najzaznávanejších. Na mieste by mohla byť otázka, prečo vlastne Boh stojí na strane biednych, chudobných, utláčaných? Prečo sa ich ujíma, ochraňuje? Sú niečím výnimoční oproti ostatným? Odpoveď nájdeme u Fabrisa, podľa ktorého Boh je na strane chudobných nie preto, že by mali väčšie práva ako ostatní alebo nejaké špeciálne zásluhy, ale jedine z toho dôvodu, že On je Boh spravodlivý a verný¹⁰⁹.

Nové formy a druhy chudoby, pretrvávajúce stavy biedy v súčasnosti otvárajú rozsiahle horizonty pre činnosť nielen jednotlivcov, ale aj medzinárodných a národných inšancií, pretože je veľa Lazárov, ktorí klopú na dvere spoločnosti. Ján Pavol II. upozorňuje na riziko, že voči chudobe nie je možné ostať laxným alebo nevšímavým¹¹⁰, dokonca nie je možné uzatvárať sa do vlastných egoistických intencií¹¹¹. Nijaký útok na ľudskú dôstojnosť nesmie zostať nepovšimnutý, je to úplne jedno, z akej príčiny, v akej podobe a na akom mieste sa udeje. Podčiarkuje, že neslobodno stratiť zo zreteľa ani jedného z tých, kto je

¹⁰³ Porov. JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*. Rím: SÚSCM, 1989, s. 55-57, b. 33.

¹⁰⁴ Porov. GEREMEK, B. *Slitování a šibenice*. Praha: Argo, 1999, s. 28.

¹⁰⁵ Porov. JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*. Trnava: SSV, 1997, s. 609.

¹⁰⁶ Porov. Posolstvo Jána Pavla II. na svetový deň vystaňovalcov 1999. Trnava: SSV, 1999, s. 7.

¹⁰⁷ JÁN PAVOL II.: *Redemptor hominis*. Rím: Slovenský ústav Cyrila a Metoda, 1980, s. 32 - 33.

¹⁰⁸ Posolstvo Jána Pavla II. z príležitosti slávania svetového dňa pokoja 1. januára 1999. Trnava: SSV, 1999.

¹⁰⁹ Porov. FARKAŠ, P.: *Ježišova reč na vrchu*. Bratislava, UK RKCMBF, 2002, s. 32.

¹¹⁰ V tejto rovine uvádza Ján Pavol II. rodinu, školu a ostatné výchovné ustanovizne, aby u mladistvých prebúdžali vzťah, senzibilitu a empatiu k biednym a trpiacim. Samotných veriacich vyzýva k tomu, aby pri kontakte s chorými, trpiacimi, odstrčenými, prijali pozvanie na stretnutie, dialóg a solidaritu. Porov. <http://www.kbs.sk/?cid=1117291077>

¹¹¹ Porov. <http://www.kbs.sk/?cid=1117292005>

opustený alebo vytlačený na periférii spoločnosti, kto hladuje, kto sa stal obeťou násilia alebo už stratil všetku nádej¹¹². V sociálnej encyklike *Sollicitudo rei socialis* Ján Pavol II. podotýka, že „...je mnoho miliónov tých, čo stratili nádej, pretože ich situácia sa v mnohých častiach sveta citeľne zhoršila“¹¹³.

Otvárať sa pred biednymi je principiálnou úlohou človeka. Ján Pavol II. túto konštitutívnu úlohu človeka vyjadruje nasledujúcimi slovami: „Vari môžeme vo svetle Ježišových slov, ktorý prišiel, „aby hlásal evanjelium chudobným“, čo najrozhodnejšie nezdôrazňovať prvotnú povinnosť starať sa o chudobných a odvrhnutých?“¹¹⁴ V tomto prípade ide o službu lásky, ktorá spomedzi ostatných skutkov úcty a lásky k človeku vyniká. Sväté písmo nás na mnohých miestach pobáda, dokonca vyzýva ku konaniu skutkov telesného milosrdenstva¹¹⁵ a predpokladá aj požiadavku mať zodpovednosť za ostatných. V láske má človek zodpovednosť za druhého, ináč je egoistická. V encyklike *Sollicitudo rei socialis* sa dočítame, že: „...spolupráca na rozvoji „celého človeka“ a „každého človeka“ je naozaj povinnosťou všetkých voči všetkým a súčasne musí byť záležitosťou všetkých štyroch častí sveta: Východu, Západu, Severu a Juhu“¹¹⁶. Táto požiadavka služby lásky má zahŕňať všetko a všetkých, nekončí na periférii rodiny, ani národov alebo štátov. V istom poriadku implikuje celé ľudstvo, takže nikto sa nesmie stavať odmietavo alebo ľahostajne k osudu druhého. Nikto nemôže tvrdiť, že nie je zodpovedný za osud svojho brata. V týchto intenciách unilaterálnosť a diskriminácia nemajú patričné miesto. Ján Pavol II. v Encyklike *Evanjeliium života* píše: „Všetci máme teda svojmu blížnemu poskytovať službu lásky, brániť jeho život a podporovať ho vždy, ale najmä vtedy, keď je slabý a ohrozený“¹¹⁷.

Mohli by sme povedať, že asi najradikálnejšie nás Kristus vyzýva alebo ako Ján Pavol II. hovorí, že Ježiš doslova burcuje naše svedomie¹¹⁸, práve v podobenstve o poslednom súde, ktoré sa nachádza iba u Matúša, a zároveň konkretizuje aj ich podobu¹¹⁹. Kristus sa v tomto podobenstve identifikuje so všetkými, ktorí sú hladní, smädní, cudzinci, nahí, chorí, väznení a upozorňuje na to, že budeme od neho odlúčení, ak nebudeme pomáhať vo vážnych potrebách chudobným¹²⁰. Požehnanie dostanú tí, ktorí pomáhajú, podporujú chudobných

¹¹² Porov. http://www.kbs.sk/do_pdf/index.php?cid=1117291062

¹¹³ JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*. Trnava: SSV, 1997, s. 534.

¹¹⁴ Posolstvo Jána Pavla II. na svetový deň vystaňovalcov 1999. Trnava: SSV, 1999, s. 12.

¹¹⁵ „Kto má dvoje šiat, nech dá tomu, čo nemá nijaké, a kto má jedlo, nech urobí podobne!“ (Lk 3, 11)

„Bratia moji, čo osoží, keď niekto hovorí, že má vieru, ale nemá skutky?“ (Jak 2, 14)

„Ak je brat alebo sestra bez šiat a chýba im každodenná obživa a niekto z vás by im povedal: „Chodte v pokoji! Zohrejte a najedzte sa!“ ale nedali by ste im, čo potrebujú pre telo, čo to osoží?!“ (Jak 2, 15 – 16)

¹¹⁶ JÁN PAVOL II. *Sollicitudo rei socialis*. Trnava: SSV, 1997, s. 535.

¹¹⁷ JÁN PAVOL II.: *Evanjeliium vitae*. Trnava: SSV, 1995, s. 140.

¹¹⁸ JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*. Trnava: SSV, 1997, s. 534.

¹¹⁹ „Až príde Syn človeka vo svojej sláve a s ním všetci anjeli, zasadne na trón svojej slávy. Vtedy sa pred ním zhromaždia všetky národy a on oddelí jedných od druhých, ako pastier oddeľuje ovce od capov. Ovce si postaví sprava a capov zľava. Potom Kráľ povie tým, čo budú po jeho pravici: "Poďte, požehnaní môjho Otca, zaujmite kráľovstvo, ktoré je pre vás pripravené od stvorenia sveta. Lebo som bol hladný a dali ste mi jesť; bol som smädný a dali ste mi piť; bol som počestný a pritúlili ste ma; bol som nahý a priodeli ste ma; bol som chorý a navštívili ste ma; bol som vo väzení a prišli ste ku mne." Vtedy mu spravodliví povedia: "Pane, a kedy sme ťa videli hladného a nakrmili sme ťa, alebo smädného a dali sme ti piť? Kedy sme ťa videli ako počestného a pritúlili sme ťa, alebo nahého a priodeli sme ťa? Kedy sme ťa videli chorého alebo vo väzení a prišli sme k tebe?" Kráľ im odpovie: "Veru, hovorím vám: Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili." Potom povie aj tým, čo budú zľava: "Odíďte odo mňa, zlorečení, do večného ohňa, ktorý je pripravený diabľovi a jeho anjelom! Lebo som bol hladný, a nedali ste mi jesť; bol som smädný, a nedali ste mi piť; bol som počestný, a nepritúlili ste ma; bol som nahý, a nepriodeli ste ma; bol som chorý a vo väzení, a nenavštívili ste ma." Vtedy mu aj oni povedia: "Pane, a kedy sme ťa videli hladného alebo smädného alebo ako počestného alebo nahého alebo chorého alebo vo väzení a neposlúžili sme ti?" Vtedy im on odpovie: "Veru, hovorím vám: Čokoľvek ste neurobili jednému z týchto najmenších, ani mne ste to neurobili." A pôjdu títo do večného trápenia, kým spravodliví do večného života." (Mt 25, 31 – 46)

¹²⁰ Porov. *Katechizmus katolíckej cirkvi*. Trnava: SSV, 1999, s. 268.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

a odmietanie náleží tým, ktorí sa od nich odvracajú. Na základe týchto skutkov budeme i patrične súdení.

Ján Pavol II. podotýka, aby sme si stále pripomínali, resp. „premietali“ eschatologickú scénu posledného súdu v Matúšovom evanjeliu, ktorá by sa mala stať „merítkom“ ľudských skutkov ako fundamentálna schéma pre individuálne i kolektívne spytovanie svedomia¹²¹: „Práve pomocou, ktorú preukážeme hladnému, smädnému, nahému, chorému, uväznenému, cudzincovi a tiež nenarodenému dieťaťu, alebo trpiacemu či zomierajúcemu starcovi – umožňuje sa nám slúžiť Ježišovi, ktorý sám povedal: „Čo ste urobili jednému z mojich najmenších bratov, mne ste urobili“¹²².

Milosrdenstvo nie je možné chápať iba ako emóciu, akúsi empatiu. Je to čosi viac. Ide o konkrétnu pomoc človekovi, ktorý sa ocitol v núdzi, pričom eliminujeme alebo umenšujeme materiálnu a duchovnú biedu. Pavol Farkaš vo svojej monografii *Ježišova reč na vrchu* konštatuje, že v Novom zákone v komparácii so Starým zákonom „...nie je atribút milosrdný nikdy aplikovaný na Boha¹²³“. Ďalej uvádza, že milosrdný nie je ten, kto je silný a pomáha slabému, ale človek, ktorý je solidárny s každým, kto sa nachádza v ťažkostiach, pričom jeho prístup nesmie byť ponížujúci, odsudzujúci a nepátra po príčinách, kvôli ktorým sa dostal do takej situácie¹²⁴. Práve podobenstvo o milosrdnom Samaritánovi vyzýva každého, aby sa pomoc poskytla komukoľvek, kto sa ocitne v núdzi, aj keď ho nepoznáme¹²⁵.

Ján Pavol II. vyzýva, aby sme proti extrémnej chudobe bojovali rôznymi formami skutkov telesného milosrdenstva. Konštatuje, že čím ďalej, tým je rozdiel medzi chudobnými a bohatými evidentnejší, čím apeluje na skutočnosť, že takýto spôsob života uráža ľudskú dôstojnosť. Ďalej konštatuje, že Cirkev nemôže nazerať na sociálne poslanstvo evanjelia len ako na teóriu, ale predovšetkým ako na bázu a motiváciu každej činnosti, pričom Kristove slová by nemali zostať len zbožným želaním alebo iba humanitárnou akciou, ale konkrétnou povinnosťou života¹²⁶.

¹²¹ Porov. Ján Pavol II. *Redemptor hominis*. Rím: Slovenský ústav Cyrila a Metoda, 1980 s. 41.

¹²² JÁN PAVOL II.: *Evangelium vitae*. Trnava: SSV, 1995, s. 155.

¹²³ FARKAŠ, P.: *Ježišova reč na vrchu*. Bratislava: UK RKCMBF, 2001.

¹²⁴ Porov. FARKAŠ, P.: *Ježišova reč na vrchu*. Bratislava: UK RKCMBF, 2001, s. 38

¹²⁵ Porov. Posolstvo Jána Pavla II. na Svetový deň vystáhovalcov 1999. Trnava: SSV, 1999, s. 9.

¹²⁶ JÁN PAVOL II. *Centesimus annus*. Trnava: SSV, 1997, s. 650.

Použitá literatúra:

- FARKAŠ, P.: *Ježišova reč na vrchu*. Bratislava, UK RKCMBF, 2001. ISBN 80-88696-30-5.
- GEREMEK, B.: *Slitování a šibenice*. Praha: Argo, 1999, ISBN 8072032283.
- JÁN PAVOL II.: *Centesimus annus*. Trnava: SSV, 1997, ISBN 80-7162-203-61991.
- JÁN PAVOL II.: *Evangelium vitae*. Trnava: SSV, 1995, ISBN 80-7162-097-1.
- JÁN PAVOL II.: *Redemptor hominis*. Rím: Slovenský ústav Cyrila a Metoda, 1980.
- JÁN PAVOL.: *Sollicitudo rei socialis*. Trnava: SSV, 1997, ISBN 80-7162-203-6.
- Katechizmus katolíckej cirkvi*. Trnava: SSV, 1999, ISBN 80-7162-259-1.
- LAJČIAKOVÁ, P.: *Mat' – byť, alternatívy pre západnú spoločnosť*. In: Slovensko, materializmus a desocializácia. Ružomberok: KU FF, 2006, ISBN 80-8084-111-X.
- Posolstvo Jána Pavla II. z príležitosti slávenia svetového dňa pokoja 1. januára 1999. Trnava: SSV, 1999, ISBN 80-7162-280-X.
- Posolstvo Jána Pavla II. na svetový deň vyst'ahovalcov 1999. Trnava: SSV, 1999, ISBN 80-7162-280-X.
- <http://www.kbs.sk/?cid=1117283791>
- <http://www.kbs.sk/?cid=1117291077>
- <http://www.kbs.sk/?cid=1117292005>
- http://www.kbs.sk/do_pdf/index.php?cid=1117291062

Adresa:

PaedDr. Bernadeta Bernáthová
Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky FF UKF Nitra
Hodžova č. 1
949 74 Nitra
email: bernadeta.bernathova@ukf.sk, berna17@orangemail.sk

ThDr. Mária Klobušická, PhD.
Katedra všeobecnej a aplikovanej etiky FF UKF Nitra
Hodžova č.1
949 74 Nitra
e-mail: mklobusicka@ukf.sk

ÚLOHA KREŠŤANSKEJ RODINY PRI BUDOVANÍ CIVILIZÁCIE LÁSKY

Bieľak Jozef

Abstrakt

Autor hovorí v článku najprv o hlbokých zmenách v mnohých oblastiach ľudského života, ktoré majú svoju negatívnu odozvu aj v rodine. Pretože rodinné spoločenstvo zohráva dôležitú úlohu v oblasti náboženskej, spoločenskej, morálnej i kultúrnej, pripomína nutnosť analyzovať situáciu rodiny v rýchlo sa meniacich spoločenských podmienkach, hľadať riešenie problémov s ktorými sa rodina denne stretáva a ukázať orientáciu, ktorým smerom by sa rodina mala do budúcnosti uberať. Hovorí o rodine ako o centre dynamickej spolupráce medzi človekom a Bohom, zdôrazňuje význam rodiny v oblasti darovania a ochrany ľudského života. Medzi ďalšie dôležité funkcie rodiny patrí, aby bola garantom zdravého telesného, duševného i duchovného vývoja detí a zdravým prostredím, v ktorom sa vychovávajú zodpovední ľudia a veriaci kresťania. Poukazuje na rodinu ako základnú spoločenskú jednotku a hovorí aj o jej význame v oblasti kultúry a prínosu rodiny pre celú ľudskú spoločnosť pri budovaní civilizácie lásky..

Kľúčové slová: Rodina, Lásky, Výchova, Spoločnosť, Civilizácia.

Abstract

The article first writes about the deep changes in many areas of human life, which have their own negative repercussions also in the family. Because the family community plays an important task in the region of religion, community, morals and culture, the ability to analyse the urgent situation in the fast changing community conditions, look for a solution to problems that families are meeting daily and point out an orientation, a direction that families in the future could follow. It speaks of the family, which can be at the centre of dynamic working together between the person and God, gifting and protecting human life, because the family should be the wheel of life. Among the important functions that belong to the family, are that it would be a guarantor of healthy bodily, spiritual and soul growth in children and having a healthy atmosphere, in which to develop responsible people and Christian believers. It outlines the family as a basis of community unity and speaks of its importance in the areas of culture and gives the family priority in the whole human community to build the Civilization of love.

Key words: Family, Love, Upbringing, Community, Civilization.

Úvod

V súčasnosti ľudstvo prežíva hlboké a ďalekosiahle zmeny v mnohých oblastiach ľudského života a tieto zmeny majú svoju odozvu aj v tak dôležitej oblasti života ako je rodina.¹²⁷ Pretože rodinné spoločenstvo zohráva dôležitú úlohu v oblasti náboženskej, spoločenskej, morálnej i kultúrnej,¹²⁸ treba situáciu rodiny v meniacich sa podmienkach diskutovať, hľadať

¹²⁷ Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 47; In: Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, Rím: SÚSCM 1968; porov.: JÁN PAVOL II.: Apoštolská exhortácia *Familiaris consortio*, čl.2; Trnava: SSV 1993.

¹²⁸ Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 47; porov.: JÁN PAVOL II., *Familiaris consortio*, čl.2; porov.: JÁN PAVOL II., Homília na začiatok Biskupskej synody v r. 1980.

riešenia a poukázať aj na cesty, ktorými by sa mala rodina uberať, aby nadobudla želanú stabilitu.

Rodina bola vždy prirodzeným prostredím zrodu a výchovy človeka. Na základe svojho prirodzeného poslania¹²⁹ najlepšie zodpovedá prirodzenosti človeka a jeho materiálnym i duchovným potrebám, a pretože človek prichádza do reálneho sveta bezbranný a odkázaný na pomoc druhých ľudí, má rodina vážnu a zodpovednú úlohu vychovávať človeka a postarať sa, aby človek našiel v nej prajné prostredie pre svoj fyzický, duchovný, náboženský i občiansky rozvoj.¹³⁰ Podľa konštitúcie *Lumen gentium* Druhého vatikánskeho koncilu večný Boh vo svojej múdrosti a добрote stvoril svet a rozhodol, že povolá ľudí k účasti na Božom živote. Všetkých vyvolených už pred vekmi predurčil, aby sa stali „podobnými obrazu jeho Syna“ (Rim 8,29). Tých, ktorí veria v Krista rozhodol sa zhromaždiť vo svätej Cirkvi.¹³¹ Ak má teda rodinné spoločenstvo takú významnú úlohu v ľudskej spoločnosti, potom urobiť rodinu spásnym nástrojom Cirkvi na posväcovanie sveta sa javí ako najdôležitejší prvok jej pastoračnej starostlivosti vo svete.¹³²

Rodina v ohrození

Vieme, že dnešné rodiny, a to aj kresťanské, sú z rôznych príčin vážne devastované, ich ozdravenie si vyžaduje duchovnú, mravnú a náboženskú formáciu v takom duchu, aby sa kresťanské rodiny vo svete stávali centrami dynamickej spolupráce s Bohom pri budovaní novej civilizácie lásky, pretože Boh, tvorca ľudskej prirodzenosti¹³³ vytvoril aj ľudskú rodinu¹³⁴ a dal jej zmysel a náplň, kým ostatné spoločenské útvary, ktoré si neskôr ľudia vytvorili napodobňujú rodinné spoločenstvo vytvorené samým Stvoriteľom.

Podľa výslovnej požiadavky Krista majú byť kresťania svetlom sveta a soľou zeme (porov.: Mt 5, 13-16). Teda aj v oblasti rodinného spoločenstva, majú Bohom zverené poslanie žiť a konať v súlade so spásnym Božím plánom. Kresťanským štýlom života vydávajú dnešnému svetu svedectvo o hodnote ľudskej rodiny a jej význame pri zmysluplnom usporiadaní ľudskej spoločnosti.¹³⁵ V dobe, ktorá už nepovažuje manželstvo jedného muža a jednej ženy za všeludskú hodnotu a rodinu ako spoločenstvo lásky a prameň života za jednu z najväčších hodnôt ľudstva, treba nanajvýš zodpovedne pristupovať k riešeniu problémov manželského a rodinného života, obraňovať rodinu pred znevážením a poukazovať na cesty, ktoré by viedli k jej duchovnej a mravnej obrode.

Sviatosťný základ rodiny

Ak si vezmeme ako príklad pevnosti rodiny stavbu, ktorá je postavená na pevných základoch, tak aj rodinné spoločenstvo, základná bunka každej zdravej spoločnosti musí mať silný základ, a tým je sviatosťné spoločenstvo slobodných ľudí, ktorí sú medzi sebou spojení tak v prirodzenom ako aj v nadprirodzenom zväzku jednoty, ktoré vytvára spoločenstvo

¹²⁹ Druhý vatikánsky koncil ju nazýva „vrcholnou úlohou“ (*Gaudium et spes*, čl. 47), JÁN PAVOL II., *Familiaris consortio*, čl.3.

¹³⁰ Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 47.

¹³¹ Porov.: *Lumen gentium*, in: Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, Rím: SÚSCM 1968, čl. 1., Dekrét *Ad gentes*, čl. 2.

¹³² Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 12; porov.: D. W. BURGESS, H. J. LOCKE: *The Family*, vyd. 2, New York 1953; C.K.KIRKPATRICK, *The Family as Process and Institution*, New York 1955; G.P.MURDOCK, *Social Structure*, New York 1949; K.MAJDAŃSKI, *Wspólnota życia i miłości*, Poznań-Warszawa 1979; K.MAJDAŃSKI, *Teologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1980.

¹³³ Porov.: *Lumen gentium*, čl. 11; *Gaudium et spes*, čl. 12; Dekrét *Ad gentes*, čl. 41, in: Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, SÚSCM, Rím 1968, čl. 2.

¹³⁴ Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 48.

¹³⁵ WŁOSIŃSKI, M.: *Znamiona etyki wychowawczej*, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2009 s. 19 -32

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

života a lásky.¹³⁶ V takomto spoločenstve niet miesta pre diskrimináciu ženy, pretože diskriminácia ženy v rodine vyplývala z faktu, že mužovi sa pripisovali väčšie práva. Sviatostné chápanie rodiny prevyšuje rovnostárstvo, ktoré sa zrodilo z hnutia emancipácie ženy. Nesprávne emancipačné snahy splodili maskulináciu ženy a nebrali do úvahy odlišný a nezastupiteľný prínos ženy do rodinného spoločenstva, ktoré tak veľmi prízvukoval pápež Pavol VI.¹³⁷ Podľa neho nesprávne chápanie postavenia ženy malo za následok vážne krízy v rodine a spoločnosti a preto zavrhuje rovnostárstvo ako falošné a nesprávne.¹³⁸ Kresťanská rodina opiera svoju pevnosť a stabilitu na komplementárnosti a nadprirodzenej väzbe vytvárajúcej spoločenstvo lásky ako to tvrdí pápež Ján Pavol II. na Synode biskupov v Ríme v roku 1980, ktorá sa zaoberala postavením a úlohami rodiny v súčasnom svete.¹³⁹ V kresťanskom chápaní sa rodina javí ako obraz celej Cirkvi a jednoty jej členov v Kristovi, ktorí spoločne vytvárajú jedno mystické telo. V chápaní Jána XXIII. v encyklike *Pacem in terris* je rodina prvým a prirodzeným zväzkom ľudskej spoločnosti. Rodinné spoločenstvo sa podľa neho ma rozvíjať na základe vzájomného dopĺňania sa, na základe lásky a rovnakej hodnoty obidvoch partnerov, teda muža a ženy. Konštitúcia *Gaudium et spes* Druhého vatikánskeho koncilu zasa učí, že jednota manželstva, Pánom potvrdená, vysvitá aj z rovnakej osobnej dôstojnosti ženy a muža, ktorú treba uznávať vo vzájomnej a úplnej láske.

Aj dnes si mnohí ľudia vo svete i na Slovensku vysoko vávajú pravú lásku medzi manželmi, ktorá sa prejavuje rozmanitým spôsobom podľa počestných obyčají. Táto láska eminentne ľudská, zameriavajúca jednu osobu na druhú citom, rodiacim sa z vôle, zahrnuje dobro celej osobnosti, a preto vie dať zvláštnu dôstojnosť fyzickým i psychickým prejavom a povýšiť ich na špecifické zložky a znaky manželského priateľstva. Kristus uznal za dobré túto lásku ozdraviť, zdokonaľiť a zušľachtiť osobitným darom milosti a kresťanskej lásky. Taká láska, spájajúc ľudské hodnoty s božskými, privádza manželov k dobrovoľnému vzájomnému sebadarovaniu, ktoré sa prejavuje citmi a výrazmi nežnosti, preniká celý ich život¹⁴⁰ a práve svojím ušľachtilým uplatňovaním sa zdokonaľuje a vzrastá. Tým vysoko prevyšuje čisto erotickú náklonnosť, ktorá, egoisticky udržiavaná, sa rýchlo a poľutovaniahodným spôsobom rozplýva. Manželská láska sa osobitne prejavuje a uplatňuje vlastným manželským úkonom. Úkony, ktorými sa manželia intímne a čisto spájajú, sú čestné a dôstojné, a ak sa konajú spôsobom skutočne ľudským, vyjadrujú a napomáhajú vzájomné darovanie sa, ktorým sa navzájom radostne a vd'ačne obohacujú. Táto láska, potvrdená obojstranným sľubom a nadovšetko spečatená Kristovou sviatosťou, zachováva nerozlučnú vernosť telom i myslou, v šťastí aj nešťastí, a preto vylučuje každé cudzoložstvo a rozvod. Jednota manželstva potvrdená Pánom je očividne zrejmá aj z rovnakej osobnej dôstojnosti ženy a muža, ktorú treba uznávať vo vzájomnej a v úplnej láske. Je však potrebná nevšedná čnosť, aby sa mohli vytrvalo plniť povinnosti tohto kresťanského povolania. Preto manželia, milosťou posilňovaní viesť svätý život, horlivo pestujú a modlitbou dosahujú stálosť v láske, veľkodušnosť a ducha obetavosti. Pravá manželská láska sa však bude tešiť väčšej úcte a utvorí sa o nej zdravá verejná mienka, ak budú kresťanskí manželia vynikať v tejto láske svedectvom vernosti a súladu, ako aj starostlivosťou o výchovu detí, a ak budú mať aktívnu účasť na potrebnej kultúrnej, psychologickej a sociálnej obnove v záujme manželstva a rodiny. Mladých ľudí treba predovšetkým už v rodine vhodne a včas poučiť o vznešenosti, poslaní a prejavoch manželskej lásky, aby vyhovení v úcte k čistote, mohli v primeranom veku prejsť od

¹³⁶ Porov.: JÁN PAVOL II., *Matrimonio e famiglia comunione di amore e di vita*, L'OSSERVATORE ROMANO CXX (1980) n. 220, s.1.

¹³⁷ Porov.: AAS 67 (1975) 264-267.

¹³⁸ Porov.: *Apres plus*, AAS 68 (1976) 119.

¹³⁹ Porov.: L'OSSERVATORE ROMANO CXX (1980) n.224, s.2.

¹⁴⁰ Porov.: PIUS XI.: Encyklika *Casti connubii*: AS 22 (1930), s. 541 nn.; In: DENZINGER – SCHÖNMETZER, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder 1965. 2232 (3707).

čestného zasnúbenia do manželstva.¹⁴¹ Rodina, ktorá si uvedomuje tento sviatostný rozmer sa má rozvíjať v tej atmosfére lásky, ktorej prameňom je Stvoriteľ ľudskej prirodzenosti a má sa rozvíjať v jedno telo, ktoré je spojené nadprirodzenými väzbami, kde sa jednotliví členovia navzájom dopĺňajú a prijímajú na seba úlohy, ktoré dostali od Boha.¹⁴² Z tohto pohľadu rozvíjanie sviatostného vedomia a prehĺbovania tohto vedomia spôsobuje skvalitnenie samotnej rodiny ako aj celej spoločnosti.

Pomoc Cirkvi rodine

Oslobodenie kresťanskej rodiny z ohrození, ktoré jej pripravuje súčasná civilizácia si vyžaduje dôslednú pomoc zo strany Cirkvi, ktorá je povolaná aj k tomu, aby pripravovala Boží ľud ku správne manželskému a rodinnému životu. Toto je veľké a zodpovedné poslanie, ktoré má Cirkev na zemi. Je to naliehavá úloha najmä v dobe, keď je rodina v neľahkých okolnostiach dnešného sveta ohrozená vo svojej kresťanskej podstate. V dnešnej dobe sa veľmi oslabil vplyv niektorých činiteľov, ktoré predtým priaznivo vplývali na trvalosť manželstva a rodín a v niektorých kruhoch spoločenského života sa vytvorili prekážky, ktoré manželský a rodinný život ohrozujú. Negatívny vplyv na život manželov a rodín majú napr. migrácia, urbanizácia, tvorenie malých rodín (ktoré síce bývajú v jednej budove, panelákoch, ale pritom sa vôbec nepoznajú a žijú vedľa seba veľmi izolovane), potom veľký a nezvládnutý vplyv masovokomunikačných prostriedkov, ktoré zosmiešňujú tradičné kresťanské hodnoty akými sú jednota a nerozlučiteľnosť manželstva, vernosť manželov a pod. Negatívne zjavy modernej spoločnosti si vyžadujú hlbokú analýzu a rovnako potrebu dôslednejšej prípravy súčasného človeka na manželský a rodinný život.

Dokumenty Magistéria Cirkvi poukazujú aká dôležitá je príprava mladých ľudí na manželský a rodinný život už od útleho veku. Na vysokej úrovni riešia túto problematiku konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu o Cirkvi v súčasnom svete *Gaudium et spes*, či encyklika pápeža Pavla VI. *Humanae vitae*, ako aj apoštolská exhortácia pápeža Jána Pavla II. o rodine *Familiaris consortio*.

Rodina pozvaná budovať kultúru života

Existujú mnohé nedobré, ba priamo choré javy modernej spoločnosti, ktoré prispievajú k budovaniu tkzv. kultúry smrti. Vidíme snahy vychovávať „nového človeka“ na základoch „nezávislej etiky“. Sme svedkami výsmechu z dodržiavania predmanželskej čistoty a manželskej vernosti. Je tu rozpad mnohých manželstiev i neúcta k počatému životu. V takomto prostredí má budovanie zdravej rodiny postavenej na pevných morálnych zásadách, na úcte k životu, nesmierny význam pri budovaní civilizácie lásky.¹⁴³

Ľudský život je jedna z najvyšších hodnôt. Vo svetle Božieho zjavenia treba chápať život rozumnej ľudskej bytosti ako dar Boha-Stvoriteľa. Boh, Pán života, zveril ľuďom vznešenú úlohu milovať, rozvíjať a ochraňovať život. A to sa má uskutočniť spôsobom, ktorý je hodný človeka - rozumnej ľudskej bytosti. Cirkev poučená Božím zjavením učí, že život treba teda chrániť už od počatia; potrat a vražda novonarodeného dieťaťa sú ohavnými zločinmi. Sexuálna povaha človeka, ako aj ľudská schopnosť plodiť obdivuhodne prevyšujú všetko, čo sa vyskytuje na nižších stupňoch života. Preto si treba veľmi vážiť aj vlastné úkony manželského života, ak sa uskutočňujú naozaj v súlade s autentickou dôstojnosťou človeka.

¹⁴¹ Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 49.

¹⁴² WŁOSIŃSKI, M.: *Jan Paweł II uczył, jak służyć Bogu i bliźnim*, [w:] Jan Paweł II. orędownik prawdy i nadziei, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2009, s. 123-140

¹⁴³ WŁOSIŃSKI, M.: *Świat wartości*, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2009 s. 39-54

Keď sa má dať do súladu manželská láska so zodpovedným odovzdávaním života, morálnosť spôsobu konania nezávisí iba od úprimnosti úmyslu a zhodnotenia pohnútok, ale sa musí určiť podľa objektívnych kritérií odvodených z prirodzenosti ľudskej bytosti a jej úkonov, ktoré rešpektujú plný zmysel vzájomného darovania sa a ľudského plodenia v ovzduší pravej lásky. To však nie je možné, ak sa s úprimným srdcom nepestuie čnosť manželskej čistoty.¹⁴⁴

Prenášanie života sa musí diať zodpovedne, pri rešpektovaní zmyslu vzájomného sebadarovania a ľudského plodenia a to v ovzduší lásky. Počatý ľudský život si vyžaduje už zo svojej povahy zvláštne podmienky pre svoje pokračovanie a rozvoj, čiže náležité prostredie a to už od chvíle svojho počatia. Počatý a rozvíjajúci sa človek také podmienky nachádza v zdravej rodine. Rodina znamená pre malého človeka najpotrebnejšie prostredie pre svoj vznik a pre rozvoj.¹⁴⁵ Je síce pravda, že ľudský život môže vzniknúť a rozvíjať sa aj mimo manželstva, ktoré je základom rodiny, čiže aj u dvoch ľudí, ktorí žijú voľne, alebo vzniká aj v rozbitých manželstvách. Život môže vzniknúť aj proti vôli ženy. Rovnako sme svedkami, že deti sa rodia aj v rozpadajúcich sa rodinách, alebo žijú už v podmienkach rozpadnutých manželstiev. Poznáme aj také prípady, že dieťa prinesie na svet slobodná matka a potom sa dieťaťa zriekne, alebo ho opustí. Aj takéto deti opustené rodičmi žijú potom v ústavoch sociálnej starostlivosti a vďaka pomoci zodpovedných inštitúcií a ľudí, môžu dosiahnuť vysoký stupeň ľudskej zrelosti.¹⁴⁶

Nesmieme zamlčať pravdu, že takto počaté a zrodené deti nemajú tie optimálne podmienky pre život, rozvoj a výchovu ako deti počaté a zrodené v usporiadaných, zdravých a mravne pevných rodinách. Všetky tieto javy našej spoločnosti, nemôžu byť dôvodom k tomu, aby sme zdravú rodinu nemali považovať za veľmi významnú pre správny rozvoj ľudského života. Práve naopak, negatívne prípady empirický potvrdzujú význam rodiny, ktorá vytvára optimálne podmienky pre vznik a rozvoj ľudského života.¹⁴⁷ Ako učí Druhý vatikánsky koncil, rodina najlepšie zodpovedá najvnútornejšej podstate človeka.¹⁴⁸ Vďaka zodpovednosti rodiny je ona jemu vlastným prostredím počatia a rozvoja.

Prijímanie detí ako Božieho daru

Rodina, ktorá chápe povolanie k tvorčej spolupráci s Bohom - Stvoriteľom pri vzniku nového života, prijíma nového človeka s radosťou ako Boží dar. To znamená, že nepovažuje počatý ľudský život za agresora.¹⁴⁹ Dieťa, ktoré sa počne v správne formovanej rodine, má zabezpečený zdravý somaticko - spirituálny rozvoj od okamihu počatia, cez fázu embryonálnu, zárodkovú, až do chvíle narodenia.¹⁵⁰ Najmä matka v takejto rodine vytvára pre svoje dieťa všetky podmienky rozvoja.¹⁵¹ Stará sa nielen o svoje zdravie, ale aj o zdravý vývoj plodu, ktorý nosí pod srdcom. Pokojný duchovný život matky a zároveň láska k počatému dieťaťu, vytvárajú pre rozvíjajúci sa plod najlepšie podmienky rozvoja. Vzájomná láska obidvoch rodičov ako aj láska k počatému plodu, dávajú dostatočnú záruku jeho prenatalnému vývoju. Takto obidvaja rodičia, otec i matka pripravujú prostredie ku vzniku dobrého genotypu svojho dieťaťa.

Po narodení nachádza dieťa v dobrej a zdravej rodine optimálne podmienky pre svoj ďalší rozvoj. V atmosfére starostlivosti zo strany rodičov sa novorodenec pripravuje na život

¹⁴⁴ Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 51.

¹⁴⁵ Porov.: *tamže*, čl. 51.

¹⁴⁶ Porov.: BIELECKI, T.: *Człowiek*, Warszawa 1978, s. 740.

¹⁴⁷ Porov.: KIRKPATRICK, C. K.: *The Family as Process and Institution*, s. 8.

¹⁴⁸ Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 25.

¹⁴⁹ Za „agresora“ považujú dieťa takí ľudia, ktorí chápu život konzumne a hľadajú na sexualitu človeka ako na zdroj rozkoše. Počatý život potom chápu ako niečo nechcené, čo je namierené proti ich pohodliu, teda hľadajú na dieťa ako na svojho protivníka, ktorého sa treba zbaviť.

¹⁵⁰ Porov.: NOWACKI, T.: *Elementy psychologii*, Wrocław 1973, s. 135.

¹⁵¹ Porov.: *tamže*, s.136.

v opravdivej klíme lásky.¹⁵² Už od prvých dní sa ponára do atmosféry, ktorú mu pripravili jeho milujúci rodičia. Rodina nielenže vytvára dieťaťu biologické podmienky pre jeho život počas jeho rozvoja až do dospelosti, ale zdravá rodina vytvára aj prostredie, v ktorom dieťa okusuje bezpečnosť, čo je veľmi potrebné pre budúci samostatný život človeka. Dieťa sa v zdravej rodine necíti ohrozené. Pri rodičoch cíti vnútornú pohodu, a tak sa aj po stránke psychickej rozvíja bez fóbii a komplexov.

Okrem toho rodina vytvára aj ďalšie podmienky pre dieťa. Chráni ho pred zdraviu škodlivými zlozvykmi. Dáva mu zakúsiť rodinnú atmosféru úcty a lásky, čím si nadobúda povedomie vlastnej ľudskej hodnoty. Kde toto chýba, dieťa nemá podmienky ku získaniu vlastnej sebaúcty.¹⁵³ Nerozvíja sa v ňom zdravá ambícia a túžba po ideáloch. Tak zdravá rodina spĺňa úlohy, ktoré majú svoju váhu tak pre jednotlivého človeka, ako aj pre celú spoločnosť. V tom spočíva veľkosť rodiny, jej hodnota, jej spolupráca s Bohom stvoriteľom. Rodina je životodarná, prokreatívna. Okrem toho, že rodina je v službe života, spĺňa ďalšiu dôležitú funkciu a to v oblasti výchovy.

Výchovný rozmer rodiny

Rodina je totiž základnou bunkou spoločnosti. Tvorí ju skupina ľudí, ktorí sa spoločne usilujú o ten istý cieľ. Vytvárajú jednotku, odlišnú od iných ľudí. Zachováva si tak svoju identitu. Rodina, ako základná bunka ľudskej spoločnosti vytvára najlepší základ pre výchovu človeka, pretože dieťa, ktoré sa do rodiny narodí a stáva sa jej členom, nachádza v rodine najistejšie a najprirodzenejšie prostredie pre svoj úspešný rozvoj a výchovu. Vplyv rodiny na jeho výchovu je aktívny už v tých etapách jeho rozvoja, keď je dieťa na ne najviac naviazané a poddajné a natrvalo sa zapisujú do jeho psychiky. V čase detstva, ktorý je pre rozvoj človeka veľmi dôležitý je rodina jediným (prinajmenej v prvom štádiu) činiteľom, ktorý naň bezprostredne vplyva. Od etapy, ktorú dieťa prežíva v detstve, veľmi záleží jeho príprava na život v spoločnosti. Vplyv rodiny nie je zanedbateľný ani v ďalších etapách vývoja človeka a síce v období nemluvňaťa, detského veku, v predškolskom veku, v mladšom školskom veku, v období dospievania.¹⁵⁴

Deklarácia o náboženskej výchove Druhého vatikánskeho koncilu učí, že výchova má v živote človeka nesmierny význam, pretože rozhodujúcou mierou vplyva nielen na osobnostný rozvoj jednotlivca, ale aj na spoločenský život a na spoločenský pokrok.¹⁵⁵ Poukazuje na význam rodiny pri výchove človeka a jej špecifiká. Do služby výchovy mladého pokolenia sú zaangažovaní najmä rodičia. „Keďže rodičia dali život svojim deťom, majú veľmi vážnu povinnosť poskytnúť svojmu potomstvu aj výchovu. Treba ich považovať za prvých a hlavných vychovávateľov svojich detí. Ak chýba rodičovská výchova, len ťažko ju možno nahradiť“.¹⁵⁶ Rodičia majú totiž utvoriť rodinné ovzdušie preniknuté láskou a úctou k Bohu a ľuďom, ktoré napomáha úplnú osobnú a spoločenskú výchovu detí. Rodina je teda prvou školou spoločenských čností, ktoré sú potrebné každej spoločnosti. Najmä v kresťanskej rodine, obdarenej milosťou a poslaním sviatostného manželstva, sa deti majú už od útleho veku učiť byť vnímavými voči Bohu, ctíť si ho a milovať aj blížneho, v súlade s vierou, ktorú prijali krstom. V kresťanskej rodine získavajú prvé skúsenosti o zdravej ľudskej spoločnosti i o Cirkvi. A napokon prostredníctvom rodiny sa pozvoľna uvádzajú do občianskeho spoločenstva a medzi Boží ľud. Výchovná povinnosť sa síce týka v prvom rade rodiny, ale pomáhať jej musí celá spoločnosť. Povinnosťou občianskej spoločnosti je napomáhať výchovu mládeže rozličným spôsobom: chrániť povinnosti a práva rodičov i

¹⁵² Porov.: NOWACKI, T.: *Elementy psychologii*, s.138-140.

¹⁵³ Porov.: CZAPOW, CZ.: *Rodzina a wychowanie*, s.8. Warszawa 1968.

¹⁵⁴ Porov.: CZAPOW, CZ.: *Rodzina a wychowanie*, s.7.

¹⁵⁵ Porov.: *Gravissimum educationis*, in: Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, SÚSCM, Rím 1968, čl. 1.

¹⁵⁶ Porov.: *tamže*, čl. 3.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

ostatných výchovných činiteľov a pomáhať im; podľa princípu subsidiarity postarať sa o výchovu tam, kde si rodičia a iné inštitúty neplnia svoju úlohu, pritom však brať ohľad na želanie rodičov; okrem toho, pokiaľ si to vyžaduje všeobecné dobro, zakladať vlastné školy a ústavy. Napokon celkom osobitným spôsobom sa vychovávateľská povinnosť týka Cirkvi, a to nielen preto, lebo sa uznáva aj ako ľudské spoločenstvo, ktoré je schopné vykonávať výchovnú činnosť, ale predovšetkým preto, lebo má za povinnosť zvestovať všetkým ľuďom cestu spásy a veriacim udeľovať život v Kristovi a starostlivo im poskytovať ustavičnú pomoc, aby mohli dosiahnuť plnosť tohto života.

Týmto svojim deťom je teda Cirkev povinná poskytovať ako matka takú výchovu, ktorá by celý ich život prenikla Kristovým duchom. Zároveň má však ponúkať svoju službu všetkým národom, aby napomáhala integrálny rozvoj ľudskej osoby, ako aj dobro pozemskej spoločnosti a budovanie humánnejšieho sveta.¹⁵⁷ Význam rodiny zdôrazňuje koncil aj v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes*: „V prvom rade je rodina akoby matkou a živiteľkou tejto výchovy. V jej lone sa deti obklopené láskou, ľahšie priúčajú patričnému poriadku, zatiaľ čo osvedčené kultúrne spôsoby sa takrečeno samy o sebe vtlačujú do rozvíjajúcej sa mladej duše“.¹⁵⁸ Bez matky a živiteľky niet života. Ak je teda rodina akoby matkou výchovy k plnému kultúrnemu životu, tak jej výchovný význam je nezastupiteľný. Rodina má silu a moc stať sa nástrojom života a výchovy človeka. „Sila a význam manželskej a rodinnej ustanovizne sa prejavuje aj v tom, že prenikavé zmeny súčasnej spoločnosti, napriek akútnym ťažkostiam, ktoré sú s ním spojené, veľmi často rozličným spôsobom dávajú najavo pravú povahu tejto inštitúcie“.¹⁵⁹ Vidíme, že vo svetle učenia Cirkvi výchovná funkcia rodiny má ďalekosiahly a úžasný význam. Je úlohou kresťanstva, sledovať ten cieľ, aby sa katolícka rodina stala výchovným prostredím najvyššej kvality. Dušpastieri a laici sa majú pričiniť, aby rodina tento cieľ aj dosiahla. S výchovou človeka je úzko spojená činnosť, ktorá vedie k tomu, aby sa človek stával čo najviac spoločenským tvorom. Táto činnosť sa začína v rodine.

Sociálny rozmer výchovy v rodine

Vychovávať človeka tak, aby sa stal spoločenským tvorom je jedna z najhlavnejších úloh v živote človeka. To preto, lebo človek je už od prirodzenosti spoločenským tvorom.¹⁶⁰ Ak by sme zanedbali vo výchove človeka spoločenský rozmer jeho osobnosti, potom by sa po celý život stretával s ťažkosťami a upadal by do konfliktov so spoločenským poriadkom. Taký človek by sa cítil v spoločnosti veľmi zle. Na druhej strane by aj spoločnosť veľmi intenzívne pociťovala ťarchu z takto spoločensky nevychovaného človeka, pretože každý človek je jej členom a súčasťou. Spoločensky neprispôbení jedinci spoločnosť oslabujú konaním ohrozujú do takej miery, že sa musí proti nim brániť. Takíto jedinci, či už vedome, alebo nevedome spoločnosti spôsobujú veľké škody a nivočia spoločné dobro. Spoločenská povaha kresťanského náboženstva si vyžaduje spoločenskú výchovu svojich členov. V tejto oblasti má rodina rozhodujúcu zodpovednosť

Rodina ako spoločenská inštitúcia obsahuje a nesie v sebe pozíciu a úlohu rodičov. Vďaka tomu je rodina spoločenským systémom. Pretože ju vedú rodičia, rodina je trvalý zväzok už zo svojej povahy (hoci sa niekedy trhá, ak sa jej členovia nechovajú tak, ako by sa mali). Rodina má svojskú organizáciu, ktorá spočíva na rozdelení funkcií medzi jednotlivých členov rodiny. Zachováva si vedomie svojej samostatnosti, vlastné tradície, prispôbenie sa iným spoločenským skupinám v spoločnosti, pretože je jedným ohnivkom. Vďaka existencii

¹⁵⁷ Porov.: *Gravissimum educationis*, čl. 3.

¹⁵⁸ Porov.: *Gaudium et spes*, čl. 61.

¹⁵⁹ Porov.: *tamže*, čl. 47.

¹⁶⁰ Porov.: JÁN XXIII.: *Mater et Magistra*, AAS 53 (1961), 401-464; PAVOL VI.: *Ecclesiam suam*, AAS 56 (1964), 609-659.

rodičov, rodinná spoločenská jednotka, je schopná k spoločenskému cíteniu viesť aj svojich členov.¹⁶¹

Spoločenský význam rodiny uznáva laická, aj náboženská veda. Svetská pedagogika hovorí o význame rodiny pri spoločenskej výchove človeka vo význame laickom, ako o prispôbení sa človeka životu v spoločnosti (socializácia), kým náboženská výchova má oveľa širší záber, pretože berie do úvahy aj zjednocovanie ľudí v Kristovi do božsko-ludskej jednoty. Hovorí teda o vytváraní jednoty tak v prirodzenom, ale aj v eschatologickom zmysle. Prostredníctvom kresťanskej výchovy je človek pripravený k vytváraniu spoločenskej jednoty aj na základe viery a lásky. Vedenie detí a mládeže ku spoločenskému životu považuje Cirkev za štrukturálny prvok výchovy v kresťanskej rodine.¹⁶²

Záver

Svätý Otec Benedikt XVI. v encyklike *Caritas in veritate* (Láska v pravde) učí, že láska je zlatou niťou celej sociálnej náuky Cirkvi. Láska je opravdivou podstatou osobného vzťahu s Bohom a s blížnym. Je princípom nielen bezprostredných vzťahov medzi priateľmi, príbuznými a v malých skupinách, ale aj princípom sociálnych, ekonomických a politických vzťahov v ich najširších dimenziách. Pre Cirkev – formovanú náukou evanjelia – je láska všetkým. Ved' ako učí sv. Ján (porov. 1 Jn 4, 8. 16), z Božej lásky všetko pochádza, z nej všetko nadobúda svoju formu a k nej všetko smeruje. Láska je najväčší dar, ktorý Boh daroval ľuďom; je jeho prisľúbením a našou nádejou. V tomto procese života Cirkvi a celej ľudskej spoločnosti má dôležité miesto aj kresťanská rodina, ktorá je tiež povolaná budovať civilizáciu lásky.¹⁶³

¹⁶¹ Porov.: MITCHELL, G.D.: *Sociology*, London 1966, s.152-164.

¹⁶² Porov.: Deklarácia o kresťanskej výchove *Gravissimum educationis*, in: Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, Rím: SÚSCM 1968, čl. 1.

¹⁶³ Porov.: JÁN PAVOL II. : APOŠTOLSKÁ EXHORTÁCIA CHRISTIFIDELES LAICI, Bratislava: Vydavateľské družstvo Lúč 1990, čl. 64.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

PRAMENE

SVÄTÉ PÍSMO. RÍM: SÚSCM 1995

AAS 67 (1975) 264-267.

DRUHÝ Vatikánsky koncil.: Dokumenty I., II., RÍM: SÚSCM 1968

JÁN PAVOL II.: Apoštolská exhortácia *Familiaris consortio*. Trnava: SSV 1993.

JÁN PAVOL II.: Apoštolská exhortácia *CHRISTIFIDELES LAICI*, Bratislava: Lúč 1990.

JÁN PAVOL II.: *Homília na začiatok Biskupskej synody* v r. 1980.

JÁN PAVOL II.: *Matrimonio e famiglia comunione di amore e di vita*, L'OSSERVATORE ROMANO CXX (1980) n. 220, s.1.

JÁN XXIII.: *Mater et Magistra*, AAS 53 (1961), 401-464;

L'OSSERVATORE ROMANO CXX (1980) n.224.

PAVOL VI.: *Ecclesiam suam*, AAS 56 (1964), 609-659.

PIUS XI.: Encyklika *Casti connubii*: AAS 22 (1930), in: DENZINGER – SCHÖNMETZER, Freiburg im Breisgau: Verlag Herder 1965. 2232 (3707).

LITERATÚRA

BIELECKI, T.: *Człowiek*, Warszawa 1978.

BURGESS, D. W.: LOCKE H. J.: *The Family*, vyd. 2, New York 1953.

CZAPOW, CZ.: *Rodzina a wychowanie*. Warszawa 1968.

KIRKPATRICK, C. K.: *The Family as Process and Institution*, New York 1955.

MAJDAŃSKI, K.: *Wspólnota życia i miłości*, Poznań-Warszawa 1979.

MAJDAŃSKI, K.: *Teologia małżeństwa i rodziny*, Warszawa 1980.

MITCHELL, G. D.: *Sociology*, London 1966.

MURDOCK, G. P.: *Social Structure*, New York 1949.

NOWACKI, T.: *Elementy psychologii*, Wrocław 1973.

WŁOSIŃSKI, M.: *Znamiona etyki wychowawczej*, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Humanistyczno - Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2009.

WŁOSIŃSKI, M.: *Świat wartości*, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Humanistyczno Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2009.

WŁOSIŃSKI, M.: *Jan Paweł II uczył, jak służyć Bogu i bliźnim*, [w:] Jan Paweł II. orędownik prawdy i nadziei, Wydawnictwo Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2009.

Kontakt:

KU-TF-TI Spišské Podhradie

Doc. ThDr. Jozef Biel'ak, PhD

053 04 Spišská Kapitula 12

Spišské Podhradie

e-mail: bielak@kapitula.sk

REFLEXIA K SOCIÁLNEMU POSOLSTVU JÁNA PAVLA II. PRE DNEŠNÝ SVET A RODINU

Brodová Jana

Abstrakt

Príspevok je snahou o reflexiu laika k sociálnemu posolstvu Jána Pavla II. pre dnešný svet a jeho súčasným problémom začínajúceho tretieho tisícročia v období spoločenskej, politickej, ekonomickej, kultúrnej krízy, prejavujúcej sa svojim dopadom na základnú a najdôležitejšiu inštitúciu života spoločnosti, ktorou je rodina, s obdivom k sociálnemu posolstvu, ktorým sa zapísal do dejín k hodnotám rodiny Ján Pavol II. Dôkazom sú všetky jeho encykliky, apoštolské listy, exhortácie, listy, homílie, príhovory pri generálnych audienciách. V celom dramatickom XX. storočí nenájde sa osobnosť porovnateľnej kvality a prínosu pre ľudstvo, ako bol pápež Ján Pavol II. Jeho sociálne učenie a zdôrazňovanie významu rodiny pre spoločnosť oživí zaangažovanie sa kresťanov. Pripravujú budúcu sociálnu encykliku v duchu posolstva Jána Pavla II. svojim konaním. Súčasná spoločnosť by preto mala zobrať vážne Cirkev ako partnera v dialógu, ktorý pozná človeka a angažuje sa za jeho dôstojnosť a dobro v každej oblasti.

Kľúčové slová: Sociálna filozofia, kresťanská sociálna filozofia, *Rerum Novarum*, *Quadragesimo Anno*, *Laborem Exercens*, sociálna filozofia Jána Pavla II, *Sollicitudo Rei Socialis*, *Centesimus Annus*, *Familiaris Consortio*, Charta práv rodiny, List Jána Pavla II. k rodinám.

Úvod:

„Hlásať a rozširovať sociálne učenie patrí k evanjelizačnému poslaniu cirkvi a tvorí časť kresťanského posolstva, lebo toto učenie predkladá konkrétne výsledky jej posolstva v spoločnosti a každodennú prácu a s ňou spojený boj za spravodlivosť začleňuje do svedectva o Kristovi Vykupiteľovi „„ Spoločenská povaha človeka sa nevyčerpáva v štáte, ale sa realizuje v rôznych stredných združeniach, začínajúc rodinou, až po ekonomické, sociálne a kultúrne združenia...“¹⁶⁴[\[1\]](#)

„Keď mi bolo dvadsať rokov, stratil som všetkých, ktorých som miloval a ktorých som mohol milovať, ako staršiu sestru, o ktorej som sa dozvedel, že zomrela šesť rokov pred mojím narodením. Nemal som ešte vek prvého svätého prijímania, keď som stratil svoju matku, ktorá nemala to šťastie vidieť tento deň, na ktorý čakala ako na veľký deň. Chcela dvoch synov, jedného lekára a druhého kňaza. Môj brat bol lekárom a ja som sa stal kňazom. Môj brat zomrel na nákazlivú epidémiu šarlachu v nemocnici, v ktorej začínal pracovať ako lekár. Dnes by ho boli antibiotiká zachránili. Takto, stratiac matku, sestru i brata stal som sa dosť zavčasu sirotou a jediným dieťaťom v rodine. Môj otec bol obdivuhodný a skoro všetky moje detské a mládenecké spomienky majú vzťah k nemu. Násilnosť úderov, ktoré ho zasiahli, otvorili v ňom ohromné duchovné hĺbky. Jeho zármutok sa stal modlitbou. Jednoduchá skutočnosť, ako som ho videl pokľaknúť, mala rozhodujúci vplyv na moje mladé roky. Bol taký náročný voči sebe, že nebolo treba, aby sa ukazoval náročným voči druhým. Jeho príklad stačil naučiť sa disciplínu a zmysel pre povinnosť. Bol naozaj mimoriadnou bytosťou. Zomrel

¹⁶⁴ Ján Pavol II., *Centesimus Annus* 1991

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

skoro náhle cez vojnu pod nacistickou okupáciou. Nemal som vtedy ani 21 rokov.“ / André Frossard „Dialóg s Karolom Wojtylom – Spomienky na mladosť“,¹⁶⁵ [2]

Sociálna filozofia

V dobe dnešného duchovného zmätku, kedy ľudia dokážu zničiť druhého človeka tak, ako v dobách barbarských len preto, že sa nepodvolí ich dogme, je obzvlášť potrebné každému, kto nechce byť postihnutý týmto kultúrnym atavizmom, aby si osvojil filozofické myslenie, ktoré zbavuje človeka úzkoprsého dogmatizmu a dáva mu široký rozhľad po svete.

„Filozofia v minulosti vyvádzala ľudstvo z barbarských bojov k vyššej kultúre mieru a svetovej harmónie a táto jej úloha zostáva nemenej dôležitá v dnešnej dobe.“¹⁶⁶[3]

Uvedené medzivojnové myšlienky ku vzniku a vývoju filozofie sú aktuálne aj dnes, kedy v čase hospodárskej, ekonomickej, politickej, sociálnej i kultúrnej krízy spoločnosti pri prebiehajúcich procesoch globalizácie prebiehajú transformačné i demokratizačné procesy súčasnej Európy i sveta 21. storočia.

Do popredia sa dostáva humanitný svetonázor sociálneho cítenia, ľudskej solidarity a ochrany civilizačných hodnôt. Predmetom pozornosti sa stáva tvorba nových teoretických koncepcií usporiadania spoločnosti. Sociálna filozofia sa ocitá v úlohe duchovného nástroja, ktorý stimuluje progresívne sociálne, politické, ekonomické morálne, ale aj ideologické a svetonázorové aktivity, nasmerované na tvorbu ľudskejšej reality. Predstavuje systém sociálneho myslenia vyjadreného filozofickými pojmami. Rozvíja sa od filozofie, politiky, práva, politickej ekonómie, sociológie i filozofie morálky. Skúma podstatu sociálnej reality, zákonitosti jej diania, príčiny sociálnych zmien.

Zrod sociálnej filozofie súvisí so sociálnym javom modernej postindustriálnej spoločnosti ako je odcudzenie, produkt medzi dielom človeka a ním samotným v inštitucionálnej, politickej, trhovej, finančnej sfére i vo sfére socializácie.

Súvisí s potrebou minimalizovať sociálne zlo, ako ješ vzrastajúca chudoba, násilie, terorizmus, nezamestnanosť, nerovnomerné rozdelenie bohatstva, absencia komunikácie a solidarity, konflikty v domácom, národnom i medzinárodnom meradle.

Súvisí s potrebou vytvárať idey dobra, rozvoj ľudskejšej slobody, spravodlivosti, rovnosti, ochrany ľudských práv, ktoré by mali viesť ľudské konanie, myslenie a cítenie.

Sociálna filozofia sa formovala zo sociálneho myslenia v jeho historickom vývine od predklasického obdobia Platóna a Aristotela, cez jeho klasické obdobie až po súčasnú sociálnu filozofiu, kedy sa vytvorili dokonca sociálno-politické doktríny ako liberalizmus, fašizmus, anarchizmus, posmodernizmus, feminizmus i environmentalizmus.

Pre všetky uvedené doktríny je spoločný sociálny poriadok, odlišné sú prístupy, chápanie, interpretácia slobody a spravodlivosti, rovnosti, demokracie, ba sú dokonca protikladné v pohľade na človeka a spoločnosť.

Normatívne učenie sociálnej filozofie sa stalo bohužiaľ aj inšpiráciou pre násilnú cestu zabezpečenia spoločenského dobra, ktorou boli buržoázne revolúcie a neskôr totalitné režimy, vojnové konflikty, ktoré spoločnosť doviedli do súčasného stavu povojnového postindustriálneho usporiadania poznačeného krízou vo všetkých jej oblastiach. Takou je aj rodina ako základná bunka jej existencie.

Kresťanská sociálna filozofia

Do dejín sociálnej filozofie sa mimoriadne závažným spôsobom zapísala Cirkev. Stala sa protiváhou násilnej cesty na dosiahnutie spoločenského dobra.

¹⁶⁵ Senčík Štefan, Ján Pavol II., prvý pápež slovanského pôvodu, Priatelia dobrej knihy v Cambridge, Ontario, Canada 1990

¹⁶⁶ Tvrđý Jozef Systematický úvod do filozofie, Universum Bratislava, 1939

Počas celej svojej histórie Cirkev prejavovala starostlivosť o najchudobnejších, chorých, nevzdelaných, osirotených, osamotených, ako aj o ľudí na okraji spoločnosti.

I keď najzákladnejším dokumentom Cirkvi bolo vždy Evanjelium, v 19. storočí reagovala na spoločenské dianie v podobe pápežských encyklik, v ktorých sa odrazila reakcia na spoločenské dianie z pohľadu života a učenia cirkvi.

Aby dôsledne plnila svoje evanjelizačné poslanie., začala v 19. storočí svoje učenie systematizovať. Ako reakciu na udalosti, ktoré spôsobili nové rozdelenie spoločnosti a sociálnu nerovnosť vydáva pápež Lev XIII pre všeobecnú spásu a dobro po encyklikách o cirkvi, verejnej moci, ľudskej slobode a kresťanskom štáte v roku 1981 prvú sociálnu encykliku RERUM NOVARUM, aby bol vyjadrený postoj cirkvi k robotníckej otázke a povinnosti vyvrátiť osudné omyly, ktoré boli použité na poburovanie národov. Cirkev poukázala na morálny pôvod konfliktu a morálny základ riešenia. Zdôrazňovala princíp solidarity a to v tom, že štát musí vytvoriť legislatívu, ktorej kritériom je ľudská dôstojnosť a spravodlivosť.

Pápež Pius XI v encyklike QUADRAGESIMO ANNO upozorňuje na to, že sa siahla na slobodu človeka, žiadal už v tom čase na vytváranie sociálnej siete a občianskej spoločnosti. Odmietnutý bol „umiernený socializmus“, zdôrazňovaná morálna reforma spoločnosti vo všetkých jej oblastiach a to aj v encyklikách jeho nasledovníkov, pápeža Pia XII i Jána XXIII.

Na základe postupu a vplyvu cirkvi vzniká neskôr OSN, II. Vatikánsky koncil ako snaha prakticky pomôcť riešiť pretrvávajúce problémy spoločnosti.

Nesmierne významným prínosom nielen v oblasti sociálnej filozofie, ale aj pripomenutím stého výročia RERUM NOVARUM a pomoci pri praktickom historickom riešení sociálnych problémov ľudstva nového storočia bola encyklika Jána Pavla II /1991/ LABOREM EXERCENS.

Nový záujem a sociálne otázky počas pontifikátu Leva XIII. signalizuje nebývalý obrat v dejinách pápežstva. RERUM NOVARUM si zasluhuje, aby sme ju považovali za maják v angažovanosti cirkvi v oblasti sociálnej filozofie a jej vplyvu na sociálnu politiku vo všetkých jej oblastiach..

Sociálna filozofia Jána Pavla II.

Zo všetkých pápežov tohto storočia najviac rozvinul sociálne učenie cirkvi Ján Pavol II. Prvou sociálnou encyklikou LABOREM EXERCENS sa hlási k tradíciám svojich predchodcov. Sústreďuje tu svoju pozornosť na spoločenskú problematiku ľudskej práce, pracujúceho človeka, ktorou si nielen zaobstaráva živobytie a podporuje vývoj vedy a techniky, ale najmä prispieva k neprestajnému zvyšovaniu kultúrnej a mravnej úrovne spoločnosti.

„...ľudská práca je kľúčom, a pravdepodobne najpodstatnejším kľúčom k celej sociálnej otázke, pravda, ak sa snažíme pozerat' sa na ňu naozaj pod zorným uhlom dobra človeka...“

Ján Pavol II. vychádza z konštatovania, že práca ako taká, je dobrom pre človeka. Prácou človek nielen pretvára prírodu, ale sa aj realizuje ako človek, ba v istom zmysle sa stáva viac človekom. Pracovitosť, ako jeden zo základných rozmerov ľudskej existencie nemôže byť ponechaná napospas ľudskému egoizmu a nezriadenej túžbe po bohatstve.

Práca má však aj ďalší, veľmi závažný rozmer, ktorý úzko súvisí s rodinnou povahou ľudského života. *„Práca je základom formovania rodinného života. Práca je v istom zmysle podmienkou na založenie si rodiny. Práca a pracovitosť podmieňujú aj celý výchovný proces v rodine. Napokon práca má aj svoj širší rozmer zapojenia rodiny do väčšieho spoločenstva,*

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

touto cestou práca slúži na rozmnožovanie bohatstva celej ľudskej rodiny, všetkých ľudí žijúcich na svete...“

Ján Pavol II. prináša veľmi vážne rozlíšenie medzi priamym a nepriamym zamestnávateľom. Priamym zamestnávateľom je osoba, alebo inštitúcia, s ktorou zamestnanec priamo uzatvára pracovnú zmluvu za vymedzených podmienok, naproti tomu pod nepriamym zamestnávateľom treba rozumieť mnoho diferencovaných činiteľov mimo priameho zamestnávateľa. Sú nimi rozličné nadnárodné spoločnosti, ktoré uplatňujú svoju ekonomickú silu diktovaním podmienok v oblasti cenovej a mzdovej politiky, organizácie v oblasti obchodu, ktoré určovaním podmienok, výhodných pre bohatšie krajiny, stavajú chudobnejšie krajiny do nevýhodnej a nespravodlivej situácie.

U Jána Pavla II. vychádza na povrch otázka odmeny za prácu. *„V súčasných pomeroch niet iného dôležitejšieho spôsobu, ako uskutočňovať sociálnu spravodlivosť medzi pracujúcim a zamestnávateľom ako práve odmenou za prácu.“*

Ján Pavol II. plne totiž v súlade s učením svojich predchodcov zdôrazňuje predovšetkým *„rodinný charakter mzdy“*, že totiž treba zabezpečiť či už formou priamo rodinnej mzdy, alebo nepriamo formou rodinných prídavkov takú odmenu za prácu, ktorá *„postačuje na založenie a dôstojné udržanie rodiny a na zabezpečenie jej budúcnosti.“*

Spravodlivosť si vyžaduje reálne docenenie materskej úlohy ženy. V pápežových slovách je jasne zreteľné rozlišovanie. Cirkvi nejde o to, aby sa žena venovala len rodine a nerozvíjala svoje pracovné schopnosti /kariéru/, ale ide jej o to, aby z dôvodu finančného nedostatku rodiny nebola nútená zanechať, alebo výrazne obmedziť výkon svojich materských povinností a hľadať si zamestnanie. *„Nútené upustenie od týchto povinností kvôli odmeňovanej práci mimo domácnosti, ak znemožňuje, prípadne sťažuje splnenie prvoradých cieľov materského poslania, je nesprávne z hľadiska dobra spoločnosti a rodiny...“* Ďalšou z povinnosťou zamestnávateľa, ktorá vyplýva z práv pracujúcich, sú *„sociálne opatrenia, ktoré majú za cieľ zabezpečenie života a zdravia pracujúcich a ich rodín...“*

Osobitnú pozornosť venuje Ján Pavol II. práci v poľnohospodárstve. Špecifikum tejto práce musí nájsť svoje ocenenie predovšetkým v celej spoločenskej klíme, ktorá je za posledných viac ako sto rokov očarená priemyslom. Preto najprv v tejto oblasti musí prísť k uznaniu ľudskej dôstojnosti, ktorá sa týka dôstojnosti tejto práce.

V súvislosti s dôstojnosťou práce sa Ján Pavol II. dotýka v tejto encyklike tiež práce postihnutých osôb. Je jednoznačne na strane ich oprávnených požiadaviek rešpektovania prirodzených práv a požaduje ich integráciu do spoločnosti, vrátane pracovného a rodinného života.

Napokon sa Ján Pavol II. pristavuje pri téme emigrácie za prácou. Pozerá na ňu z viacerých zorných uhlov. Na prvom mieste figuruje požiadavka uznať právo na emigráciu za lepšími životnými podmienkami, na druhej strane uvádza, že človek, ktorý emigruje je stratou pre krajinu, v ktorej žil a mohol ďalej prispievať k spoločnému dobru.

Významné slová venuje Ján Pavol II. spiritualite práce, v ktorej sa prejavuje účasť celého človeka na práci, teda nielen jeho tela, ale aj ducha a mimoriadna dôstojnosť ľudskej práce. Svätý Otec uvádza, že ľudská práca je kľúčom k celej sociálnej otázke, je základom formovania rodinného života, čo nám odovzdáva Evanjelium, mimo ktorého neexistuje žiadna sociálna otázka. Vyzdvihuje úlohu cirkvi a jej pôsobenie v sociálnej oblasti- cirkev je učiteľka a príklad lásky v priebehu vekov. Napomáha riešeniu problémov charitou, bratskou láskou, dobročinnosťou, rádmi, povzbudením všetkých ľudí dobrej vôle k aktívnej účasti pre obohatenie celej rodiny národov. Je to kolektívna zodpovednosť za podporovanie rozvoja spoločnosti. Zvyšuje dôležitosť existencie medzinárodných organizácií, ktoré sa zasadujú za vznik dohôd medzi krajinami a ktoré môžu zakročiť v oblasti rešpektovania práv rodín, dieťaťa, vo veci migrácie, práv žien, práv na prácu, ľudských práv vo všeobecnosti.

Ján Pavol II. rozoberá povojnovú dobu, kedy najmä európske krajiny potrebovali pomoc na pozdvihnutie chudobných. Vzniklo Európske spoločenstvo a Európska únia. Jej cieľom je rozvoj nielen v ekonomickom zmysle, ale celého človeka. Potrebné je však odstrániť staré formy totalitarizmu, konzumu, fundamentalizmu, nastoliť právo na súkromné vlastníctvo, ochranu majetku, pochádzajúceho z práce, zem, vlastníctvo poznania vedy a techniky..

Vyzdvihuje prácu nielen pre tovary, ale najmä pre rodinu, starobu, nezamestnanosť s prihliadaním na pracovné podmienky., čo je ľudský a morálny faktor práce. Zdôrazňuje kvalitu života a životného prostredia, pretože človek v honbe za konzumizmom a ziskom tyranizuje prírodu.

Svätý Otec sa zamýšľa nad tým, či má byť víťazný model kapitalizmus.. Uvádza, že Cirkev nemá model, je v rukách zodpovedných činiteľov, ktorí vedú jednotlivé krajiny. Štát má mať zákonodarnú, výkonnú a súdnu funkciu. Cirkev do týchto funkcií nezasahuje, ale podporuje demokraciu, ľudské práva, slobodu štátu v oblasti hospodárstva. Fenoménom dobrovoľnej služby cirkvi je pritom solidarita. Sollicitudo Rei Socialis odкрýva nové pohľady na slobodu, ale aj nové formy nespravodlivosti a otroctva, nový druh práce, vlastníctva, bez ohľadu na vek, pohlavie a položenie rodín. Opäť uvádza, že práca má sociálny rozmer, čím určuje vzťah k rodine a spoločnému „dobru“. Rozoberá vzťah štát, občan, socializmus a liberalizmus, pričom kritizuje liberalizmus, ktorý sa stará len o zamestnávateľov, nie o robotníkov. Mimoriadne zdôrazňuje princíp solidarity, sociálnu lásku, civilizáciu lásky, starostlivosť a oddanosť cirkvi ku otázke chudobných Je odpoveďou na konštitúciu Gaudium et spes- „dokument, ktorý vychádza z pozorovania biedy a pomalého rozvoja, v ktorom žijú milióny ľudských bytostí“ Aj táto encyklika sa chce pozorne zahľadieť na utrpenie ľudí tohto sveta, na jeho príčiny a poukázať na zdroje a cesty nádeje. Novosť tejto encykliky vidí v rozvinutí etickej a kultúrnej črty, ako aj v šírke problematiky, do ktorej rozvinul reflexiu nad sociálnou otázkou, a to o analfabetizmus, diskrimináciu, včítane rasovej, obmedzovanie slobody podnikania, obmedzovanie ľudských práv a slobôd, bytovú núdzu, rastúcu nezamestnanosť a varuje pred medzinárodnou zadlženosťou, konzumizmom.. Vymenováva práva, ktoré sa musia rešpektovať. Na prvé miesto stavia právo na život, práva rodiny, spravodlivosť v pracovných vzťahoch, politické práva a právo na náboženskú slobodu. Na medzinárodnom poli dominuje rešpekt voči povahe každého národa a základná rovnosť všetkých vo vzťahu k rozvoju , ako aj zodpovednosť za prírodné prostredie pre budúce generácie. Starostlivosť o chudobných, ak sa má prejavovať v praxi, si vyžaduje uskutočniť niekoľko významných reforiem na medzinárodnom fóre: *„reformu medzinárodného obchodného systému, zaťaženého protekcionizmom a rastúcim bilateralizmom, ďalej reformu svetového peňažného a finančného systému, ktorý sa dnes považuje za nedostatočný, otázku vzájomných technologických výmen a ich náležité využitie a konečne potrebnú revíziu štruktúry medzinárodných organizácií v rámci medzinárodného právneho poriadku.“* Osobitne to žiada pre národy Európy, ktoré navzájom spája úzke puto spoločnej kultúry a tisícročnej histórie.

Tretia encyklika Centesimus Annus /1991/ bola vydaná pri príležitosti stého výročia Rerum Novarum.. Opäť uvádza kapitolu, ktorá je osobitne dôležitá z hľadiska sociálneho učenia Nesie názov Súkromné vlastníctvo a všeobecné učenie dobier. Súkromné vlastníctvo je nevyhnutné a dovolené, má sa však usmerňovať so zreteľom na spoločné dobro. Zdôrazňuje význam ľudskej práce ako produktívneho faktora duchovného a materiálneho bohatstva. Pápež spája sociálne učenie cirkvi a novú evanjelizáciu a naznačuje, že účinky, ktoré mala viera na Východe, môže mať všade vo svete.

Osobitnú zmienku venuje Ján Pavol II. oblasti ekológie. Koreň súčasných ekologických problémov sveta vidí v antropologickom omyle, podľa ktorého sa človek nazdáva *„že môže ľubovoľne nakladať so zemou a bezvýhradne ju podriaďovať svojej vôli,*

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

akoby nemala svoju vlastnú tvár a Bohom vopred dané určenie, ktoré človek môže rozvíjať, ale nesmie zrádzať.“

Analogické požiadavky kladie pápež aj vo vzťahu k človeku a prináša nový výraz, ktorým je humánna ekológia. Uvádza oblasti, kde je potrebné ekologickú mentalitu presadiť a to je urbanizácia, sociálna ekológia práce a prostredie medziľudského spolunažívania.

Avšak „*prvá a základná štruktúra, ktorá slúži ľudskej ekológii, je rodina.*“ Ekologický aspekt vidí v samej definícii rodiny, keď uvádza: „*tu sa myslí na rodinu, založenú na manželstve, kde vzájomné darovanie sa muža a ženy tvorí životné prostredie*“ pre všestranný harmonický vývoj detí k uvedomeniu si svojej dôstojnosti. Zdôrazňuje ponímanie rodiny ako svätyne života, ktorá predstavuje sídlo kultúry života. Uvádza fenomén dobrovoľníckej služby, ako jedinečný prejav ľudskej solidarity a lásky, ktorá je potrebná „*na prekonanie dnes rozšíreného individualistického spôsobu myslenia.*“ Jej počiatky sú v rodine, ktorú štát musí podporovať v budovaní jej prirodzeného vzťahu medzi generáciami, aby materiálne prekážky jej neznemožňovali plnenie tejto funkcie „*najmä pri výchove detí a starostlivosti o starých ľudí.*“

Rozoberá aktuálnu otázku globalizácie ekonomiky. Víta, že tento jav obsahuje mimoriadne možnosti pre väčší blahobyť, ale požaduje, aby narastajúcemu zmedzinárodňovaniu ekonomiky zodpovedali účinné medzinárodné kontrolné orgány, ktoré zameriavajú ekonomiku na spoločné dobro.

Na úsvite 21. storočia sa Centesimus Annus objavuje ako kresťanský manifest pre nový svetový poriadok. Encyklika vydaná na storočnicu Rerum Novarum dokumentuje kontinuitu sociálneho učenia cirkvi. Dodnes je aj bude významným bodom nasledujúceho učenia i praxe cirkvi v celej sociálnej problematike.

Stáva sa sociálnym posolstvom Jána Pavla II.

Výstižnejšie než o spoločenskej náuke Jána Pavla II. je hovoriť o spoločenskom význame celej jeho náuky. Tento rozmer nachádzame nielen vo všetkých jeho štrnástich encyklikách, ale aj v jeho apoštolských listoch, posolstvách, audienčných a iných príhovoroch, v exhortáciách, ktoré boli výsledkom konzultácií pápeža s biskupmi na biskupských synodách. Osobitnú zmienku si zasluhuje jeho učenie najmä o ľudských právach, o rodine a o mieri, ako aj ich začlenenie do širších sociálnych súvislostí..

Exhortácia Familiaris Consortio / 1981/

Okrem sociálneho posolstva Jána Pavla II. pre život človeka v spoločnosti v uvádzaných encyklikách, v ktorých neustále zdôrazňoval význam rodiny, venoval sa úlohám kresťanskej rodiny v dnešnom svete vo svojej apoštolskej exhortácii Familiaris Consortio biskupom, kňazom a veriacim celej katolíckej cirkvi. V tejto exhortácii uvádza naliehavosť služby rodine zo strany cirkvi, pretože rodinu viac ako iné inštitúcie zasiahli hlboké zmeny v spoločnosti i kultúre.

„Cirkev si uvedomuje, že manželstvo a rodina tvoria jedno z najcennejších bohatstiev ľudstva. Preto ponúka svoju pomoc a chce, aby jej hlas počuli tí, ktorí už poznajú hodnotu manželstva a rodiny a usilujú sa verne žiť v tomto duchu, ale aj tí, čo sú neistí a túžobne hľadajú pravdu, a napokon tí, ktorým sa nespravodlivo bráni, aby slobodne uskutočňovali svoje rodinné plány. Prvých z nich chce cirkev podporovať, druhých osvecovať, tretím pomáhať, a pritom ponúka svoje služby každému človeku, ktorý sa zamýšľa a uvažuje o úlohe manželstva a rodiny.“¹⁶⁷ [4]

„V terajšej historickej chvíli, keď rodinu napádajú početné sily, ktoré sa ju usilujú rozvrátiť, alebo aspoň pokriviť, Cirkev si uvedomuje, že dobro spoločnosti i jej vlastné dobro je tesne zviazané s dobrom rodiny.“¹⁶⁸ [5]

¹⁶⁷ Ján Pavol II., Exhortácia Familiaris Consortio, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1993, str. 7

¹⁶⁸ Ján Pavol II., Exhortácia Familiaris Consortio, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1993, str.10

Pápež Ján Pavol II. rozoberá v prvej časti „Svetlá a tieň dnešnej rodiny“. „Potrebu poznať situáciu, evanjeliový dar rozlišovania, polozenie rodiny v dnešnom svete, vplyv tejto situácie na svedomie veriacich, potrebu múdrosti, postupný rast a obrátenie, včlenenie do kultúr národov. Pripomína „*Manželstvo a rodinu v Božom pláne*“, úlohy kresťanskej rodiny, práva a povinnosti muža a ženy, práva dieťaťa v rodine, krivdy páchané na dôstojnosti ženy, muža ako manžela a otca, postavenie ženy v spoločnosti, polozenie starých ľudí v rodine, vyzdvihuje „službu životu“, na odovzdávaní daru ľudského života, úlohu cirkvi ako Učiteľky a Matky manželov v ich ťažkostiach, mravnú cestu manželov. Pripomína výchovu ako právo a povinnosť rodičov vychovávať deti., účasť rodiny na rozvoji spoločnosti, úlohu spoločnosti v službe rodiny.

*„Rodiny sa majú ako prvé zasadzovať za to, aby štátne zákony a inštitúcie nielen neurážali, ale pozitívne podporovali a chránili práva a povinnosti rodiny.“*¹⁶⁹ [6]

Významnou časťou tejto kapitoly je **Charta práv rodiny**, v ktorej Ján Pavol II pripomína práva rodiny tak, ako Cirkev verejne a dôrazne bráni pred svojvoľnými zásahmi spoločnosti a štátu.. Zaoberá sa účasťou rodiny na živote a poslaní cirkvi, úlohou kresťanskej rodiny ako variaceho a evanjelizujúceho spoločenstva.

Veľkú dôležitosť pripisuje Ján Pavol II. pastorácii rodín, rozoberá jej etapy, štruktúru, činitele i niektoré ťažké prípady. Za zodpovedných činiteľov pastorácie rodín považuje biskupov a kňazov, rehoľníkov i rehoľníčky, laikov-odborníkov, ale aj hromadné oznamovacie prostriedky. Uvádza veľký význam pastorácie v sťažných prípadoch, napríklad rodiny tých, čo sa vystaňovali za prácou, ktorí sú na dlhší čas vzdialení, rodiny väzňov, utečencov a vyhnančov, rodiny, ktoré žijú vo veľkomestách, a v skutočnosti sú izolovaní, rodiny bez príbytkov, rodiny neúplne, alebo bez jedného z rodičov, rodiny s postihnutými, alebo drogovovo závislými deťmi, rodiny alkoholikov „*rodiny vytrhnuté zo svojho kultúrneho a sociálneho prostredia, rodiny z politických, alebo iných dôvodov diskriminované, rodiny ideologicky rozdelené, vystavené násiliu a nespravodlivému zaobchádzaniu pre svoju vieru*“, rodiny, v ktorých sú manželia neplnoletí a napokon starci, ktorí sú nútení žiť osamotene a bez primeraných prostriedkov. Iné ťažkosti môžu byť nepokojujúce dospievanie detí, manželstvo detí, ktoré ich odtrháva od rodiny, v ktorej rástli, nedostatok pochopenia a lásky zo strany najdrahších členov rodiny, odchod jedného z manželov, alebo smrť, alebo smrť niektorého rodinného príslušníka, čo ochudobňuje a mení pôvodné jadro rodiny. Podobne sa nemôže zanedbávať moment staroby.

Ján Pavol II. za v tejto kapitole zaoberá miešanými manželstvami i pastoračnou činnosťou v niektorých nenormálnych prípadoch, ako je manželstvo na skúšku, voľná láska, katolíci, žijúci iba v civilnom manželstve, rozlúčení a rozvedení, ale znova nesobášení, rozvedení a znova zosobášení, ľudia bez rodín.

„Na svete žije veľmi mnoho ľudí, ktorých na nešťastie nemožno považovať za členov toho, čo vo vlastnom zmysle nazývame rodinou. Celé skupiny ľudí žijú v krajne biednej situácii, v ktorej nevyberané spolužitie mužov a žien, nedostatok príbytkov, nenormálne a nestále vzťahy, krajný nedostatok kultúrneho života v skutočnosti nedovoľujú, aby sme mohli hovoriť o pravej rodine. Sú však aj iní, čo z rozličných dôvodov zostali sami na svete. Aj pre nich platí „dobrá zvesť o rodine“, toto Apoštolské povzbudenie.“

Ján Pavol II. povzbudzuje „nik nie je na svete bez rodiny, lebo cirkev je domovom a rodinou pre všetkých, najmä však pre tých, čo sa „namáhajú a sú preťažení...“

¹⁶⁹ tamže, str. 85

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

V roku 1983 predložila z poverenia Jána Pavla II. Apoštolská stolica všetkým ľuďom, medzinárodným inštitúciám i úradom, ktoré majú na starosti záležitosti týkajúce sa rodiny v súčasnom svete Chartu práv rodiny. Dokument obohatilo mnoho úvah a návrhov, ktoré boli výsledkom široko osnovanej konzultácie s biskupskými konferenciami celej Cirkvi a s odborníkmi v tomto odbore, reprezentujúcimi rozličné kultúry. Charta sa obrátila predovšetkým na vlády, ponúkla model a východisko pre zákonodarné úpravy týkajúce sa rodinnej politiky, ako aj usmernenie pre programy činnosti. Súčasne bol tento dokument predložený nevládnym medzinárodným organizáciám, ktoré vo svojej kompetencii, alebo vo svojej činnosti zameriavanej na podporu a obranu ľudských práv nemôžu nevidieť narušenie základných práv rodiny, alebo súhlasiť s ich porušovaním. Charta je určená aj rodinám. Jej cieľom je posilniť v nich vedomie nezastupiteľnosti úlohy a miesta, ktoré má rodina v spoločnosti, podnietiť k tomu, aby si plnili svoje úlohy tak, aby sa v súčasnom svete úloha rodiny stále viac cenila a uznávala. Obracia sa na všetkých mužov a ženy, aby nezabudli na dobro ľudstva a urobili všetko pre ochranu práv rodiny a pre posilnenie rodiny.

List pápeža Jána Pavla II. rodinám /1994/

„Slávenie Roka rodiny mi poskytuje vítanú príležitosť, aby som mohol zaklopať na dvere vášho domu, s túžobným prejavom veľkej lásky vás pozdraviť a pobudnúť s vami...človek je cestou cirkvi... uvedeným výrokom som zamýšľal poukázať na početnosť ciest, po ktorých človek kráča a zároveň pripomenúť, aká živá a hlboká je túžba cirkvi pripojiť sa k človeku na týchto cestách jeho pozemského života...medzi tými početnými cestami rodina je prvá a najdôležitejšia ...ktorej sa nemôže vyhnúť žiadna ľudská bytosť... ved' normálne prichádza na svet vo vnútri rodiny, preto možno povedať, že práve jej vďačí za samotnú skutočnosť svojej ľudskej existencie...keď chýba rodina, vzniká v bytosti, ktorá mimo nej vstupuje do sveta, znepokojivá a bolestivá ujma a tá potom na ňu dolieha po celý život...človek normálne vychádza z rodiny, aby po naplnení času v novom rodinnom jadre uskutočnil vlastné životné povolanie...dokonca aj vtedy, keď sa rozhodne zostať sám, rodina zostáva jeho bytostným horizontom ako základné spoločenstvo, v ktorom korení celá sieť jeho spoločenských vzťahov od najbližších až po najvzdialenejšie.“¹⁷⁰ [7]

„Práve pre uvedené dôvody Cirkev s radosťou víta iniciatívu Organizácie spojených národov urobiť rok 1994 Medzinárodným rokom rodiny... táto iniciatíva jasne predstavuje, aká podstatne dôležitá je otázka rodiny pre štáty, ktoré sú členmi OSN.....Sviatok Svätej rodiny v roku 1993 sa stal v celom cirkevnom spoločenstve začiatkom Roka rodiny a bol významnou etapou na prípravnej ceste k veľkému jubileu v roku 2000, znamenajúci koniec druhého a začiatok tretieho tisícročia...V priebehu tohto roka je dôležité znovu odhaliť svedectvá lásky a starostlivosti Cirkvi o rodinu, ktoré sa prejavovali už na začiatku kresťanstva, keď rodinu významne pokladali za „ domácu cirkev...“¹⁷¹ [8]

V texte Ján Pavol II. vyslovuje širokú a celkovú skúsenosť, ktorá sa týka rodiny.

Uvedené dokumenty sú stále platné a aktuálne aj v súčasnom období začínajúceho tretieho tisícročia, kedy spoločnosť a v nej rodina trpí vnútornými krízami, podrobená je škodlivým kultúrnym, spoločenským a ekonomickým vplyvom, ktoré ohrozujú jej vnútornú celistvosť, alebo sú prekážkou pre jej utvorenie.

¹⁷⁰ List pápeža Jána Pavla II. Rodinám, Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 1994 str.7 a 8

¹⁷¹ Tamže str.11

ZÁVER

„Náboženské“ spoločnosti ak majú splniť svoju úlohu v modernej dobe nesmú ju vidieť v tom, že veriacim predkladajú určité hotové názory minulosti, ale aby sa prispôbovali moderným štátom i modernej kultúre a nie sú štátmi vo vnútri štátu, ale náboženskými „vychovávateľmi“ vedúcim ľudí, ktoré uznávajú ich autoritu k náboženskému určeniu a vedomiu svätosti, teda to, že človek považuje niečo za sväté a tým sa v súkromnom i verejnom živote riadi, na ktoré ľudia v zhone života zabúdajú. Tak prispievajú k ďalšiemu rozvoju a rozkvetu ľudskej spoločnosti, kultúry, štátov“¹⁷² [9]

O sociálnom učení Cirkvi platí, že ho oživí iba zaangažovanie sa kresťanov. Takmer každý kresťan praktizuje sociálne učenie Cirkvi bez toho, aby si uvedomil, že ono tvorí súvislý celok, ktorý možno systematicky usporiadať. Toto učenie vychádza v mnohom z ľudského konania. Kresťania pripravujú budúcu sociálnu encykliku práve svojim konaním.

Základné princípy tohto učenia majú zvýšiť pozornosť veriacich voči znameniam doby. Majú napomôcť kresťanom predchádzať vzniku nových problémov. V tomto zmysle sociálne učenie nemožno zredukovať na morálku, ktorá umožňuje hodnotiť súčasné alebo minulé sociálne situácie. Je morálkou tvorenia budúcnosti. Preto sociálne učenie Cirkvi nikdy neváha polemizovať o súčasnosti v mene budúcnosti bohatšej na lásku, ktorú kresťan môže budovať jedine s milosťou Božou.

Spoločenská náuka Katolíckej Cirkvi má pozoruhodnú kontinuitu a nové impulzy, obsiahnuté vo všetkých pápežských dokumentoch v spoločenskej oblasti. Veľká výpovedná sila spočíva v ich nadväznosti na Evanjelium, na predošlé učenie, na nové dôsledky a situácie.

Súčasná spoločnosť by preto mala zobrať vážne Katolícku Cirkev ako partnera v dialógu, ktorý pozná človeka a angažuje sa za jeho dôstojnosť a dobro v sociálnej oblasti.

Je veľkou zásluhou Jána Pavla II., že dal náuku katolíckej cirkvi o rodine doprostred celej sociálnej problematiky. Formuloval veľmi zásadnú prioritu, že rodinná politika má byť pilierom a motorom celej sociálnej politiky. Neustále zdôrazňoval v celom svojom učení, že rodina je základná bunka spoločnosti, takže každý útok na rodinu útočí na základný „stavebný materiál“ spoločnosti. Stal sa svedomím sveta na sklonku druhého tisícročia v oblasti ochrany rodiny.

Literatúra

<http://sk.wikipedia.org/wiki>

<http://ii.fmph.uniba.sk>

<http://www.katnoviny.sk/Kn> 2003/42 2003/pontifikat6.htm

<http://www.kbs.sk>

Ján Pavol II Encyklika o ľudskej práci Laborem Exercens

Ján Pavol II., Exhortácia Familiaris Consortio, Spolok s. Vojtecha, Trnava 1993

List pápeža Jána Pavla II. rodinám, Spolok s. Vojtecha, Trnava, 1994

PhDr.ThDr. Košč Stanislav, PhD., Spoločenské poslanstvo encyklik Jána Pavla II, KU Ružomberok 2006

Prof. Jozef Tvrđý Systematický úvod do filozofie, Universum Bratislava 1937

Prof. ThDr. PhDr. A. Akimjak, PhD. Sociálna filozofia, KU 2008

Senčík Štefan, Ján Pavol II., prvý pápež slovanského pôvodu, Priatelia dobrej knihy v Cambridge, Ontario 1990

Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda Rím 1984Centesimus Annus – Encyklika Jána Pavla II k stému výročiu encykliky Rerum Novarum Zvon České katolícké nakladateľství Praha 1991

¹⁷² Tvrđý Jozef, Systematický úvod do filozofie, Universum Bratislava 1937

BEZDOMOVECTVO AKO SOCIÁLNY PROBLÉM SPOLOČNOSTI

Bursová Janka

Bezdomovci sa stali symbolom sociálneho vylúčenia a biedy. Bezdomovectvo znamená absolútnu chudobu, kedy človek nemá zabezpečený minimálny štandard vo výžive, ošatení a bývaní. Jednotlivec trpiaci Bezdomovectvom je postihnutý stratou domova, ktorá sa však nemusí chápať ako strata obydlia.

Bezdomovectvo je generálnym zlyhaním spojené so stratou rolí, úpadkom spoločenskej prestíže a chudoby. Bezdomovectvo rozlišujeme na krátkodobé a dlhodobé.

Krátkodobé bezdomovectvo:

Človek je v stave akútnej núdze a práve sa ocitol na ulici. Väčšinou je to dôsledok nedávnej pracovnej (strata zamestnania) či rodinnej (rozvod, úmrtie člena rodiny) krízy. Ak takémuto človeku okamžite a účinne pomôžeme (zamestnanie, pôžička, pomoc pri ubytovaní) je veľmi pravdepodobné, že na ulici neostane dlhodobo, ale za krátky čas sa mu podarí začleniť sa do spoločnosti.

Dlhodobé bezdomovectvo:

Človek je na ulici už dlhodobo (niekoľko mesiacov až rokov, kritická hranica je rok až dva). Žije špecifickým spôsobom života, ktorý spôsobuje určité problémy znemožňujúce mu úspešný návrat do spoločnosti.

Bezdomovectvo je extrémne vylúčenie zo života, ktoré má viaceré rozmery.

- materiálna (nemá strechu nad hlavou, nemá čo jesť, a čo si obliecť)
- sociálny (sociálne vzťahy v rámci rodiny, kolegov, a pod)
- pracovný (nemá zamestnanie, je pre spoločnosť nezaujímavý nič pre ňu neprodukuje)
- kultúrny (nezúčastňuje sa na živote spoločnosti)
- zdravotná starostlivosť (má nedostatočný prístup k zdravotnej starostlivosti)

Bezdomovectvo postihuje človeka na dvoch úrovniach.

1. materiálny – materiálny nedostatok vzniká na základe absencie domova, týka sa fyziologických potrieb, prístrešku, stravovania a obliekania.
2. sociálny – znamená že nemá domov, že je vylúčený z rodinných, priateľských a pracovných vzťahov. Vzťahov v sociálne primanom prostredí a to ho dostáva na okraj spoločnosti je to tzv. (extrémne vylúčenie) a väčšinou aj spôsobuje zotrvanie v stave bezdomovectva. Títo ľudia často prekonávajú stav krízy.

Podľa Kotrádyovej „kríza je stav emocionálneho vzrušenia, ktoré je často sprevádzané pocitmi zmätku, úzkosti, depresie, hnevu a dezorientácie“.¹⁷³

Strata domova sa môže realizovať na viacerých úrovniach:

- a) Strata domova je totožná aj so stratou obydlia

Bezdomovec nemá kde bývať, prespáva na ulici, vonku. Táto forma bezdomovectva je najťažšia a je príznačná len pre malú skupinu ľudí, pretože bezdomovci touto formou trpia väčšinou len určité obdobie

- b) Strata domova nie je úplne totožná so stratou obydlia

Bezdomovec nespáva na ulici, ale snaží sa vytvoriť si vlastný náhradný domov,

¹⁷³ KOTRADYOVÁ, K., KALANIN, P.: Rezidencionalna starostlivosť a jej formy. KU Ružomberok : Edičné stredisko PF, 2008, s. 107

ide o rôzne spôsoby bývania, ktoré sa oficiálne neevidujú. Najčastejšie je to bývanie v opustených domoch, záhradných chatkách, pivniciach, v kanáloch, či v provizórnych obydlíach, ktoré si Bezdomovec sám postaví. V tomto prípade sa bezdomovec snaží vyrovať so stratou domova - jeho spôsob života sa najviac približuje spôsobu života človeka, ktorý domov má. Takéto obydlia len zriedkakedy obýva jeden človek, väčšinou v tomto obydlí bývajú skupiny ľudí. Tieto skupiny bývajú relatívne stabilné a izolované od ďalších skupín bývajúcich v podobných podmienkach. Tvoria ich väčšinou skupiny kamarátov alebo páry. Bývanie s takouto skupinou je však založené na princípe silnejšieho. Ak nejaký z obyvateľov začne byť pre ostatných nepohodlný, či sa znepáči agresívnejšiemu spolubývajúcemu musí jednoducho uvoľniť miesto inému, dokonca často býva zo svojho provizórneho ubytovania vyhodnený.

c) Strata domova nie je úplne totožná so stratou obydlia, pretože bezdomovec využíva podpornú sieť ubytovania vytvorenú sociálnym systémom krajiny.

Bezdomovec využíva oficiálne možnosti na ubytovanie a stáva sa podnájomníkom jednotlivých inštitúcií (ako sú nocľahárne, azylové domy, resocializačné zariadenia atď.). Takýto spôsob väčšinou využívajú jednotlivci, málokedy skupiny (ak sú to skupiny, tak ide väčšinou o rodiny alebo časti rodín). V tomto prípade je veľmi ťažké vytvoriť si náhradný domov (ubytovňa sa nestáva domovom, plní len funkciu prístrešia), pretože v každom takomto zariadení sa dá bývať len dočasne - dĺžka bývania je podmienená buď vnútorným poriadkom inštitúcie, ktorá ju určuje, alebo finančným poplatkom, plateným najčastejšie v mesačnom intervale. Najčastejšie sa stáva, že Bezdomovec strávi v takomto zariadení niekoľko týždňov až mesiacov. Pri takejto rýchlosti zmeny obydlia, ktorá súvisí aj so zmenou okolitého spoločenstva nie je možné vytvárať pevnejšie sociálne väzby.¹⁷⁴

Bezdomovecť sa vyznačuje marginalizáciou. Strata domova, ktorá súvisí so stratou veľkej časti sociálnych väzieb, odsúva bezdomovca na okraj spoločnosti. Bezdomovec prestáva byť súčasťou väčšinového spoločenstva, prestáva sa riadiť jeho pravidlami. Spoločnosť má voči jedincom marginalizovaných skupín určité predsudky, na základe ktorých im pripisuje rôzne negatívne vlastnosti, ktoré narúšajú ich identitu. Správanie, spôsob života marginálov sa odlišuje od normatívneho poriadku (náboženského, filozofického, právneho, atď.) spoločnosti, v ktorej žije. Nedodržiavanie ustanovených systémov hodnôt a noriem odsúva marginalizovaného človeka na druhú stranu spoločnosti - spoločnosť sa voči nemu vydeľuje a izoluje ho.

Z uvedeného vyplýva, že bezdomovecť, tak ako chudoba, sa vyznačuje nielen materiálom, ale najmä sociálnym nedostatkom.

Príčiny bezdomovectva

Bezdomovecť nie je v Európe novým fenoménom, ale novým je dnes prudký rast počtu bezdomovcov a zmena ich skladby. Nejde pritom len o najkrikľavejšie prípady ľudí spiacich na uliciach a ostatných verejných miestach, ale i o jedincov a rodiny žijúce v nevyhovujúcich, neistých či nebezpečných podmienkach.

Medzi najčastejšie príčiny vzniku bezdomovectva patrí:

- ekonomické faktory, psychické faktory,
- narušené rodinné vzťahy
- alkoholizmus a drogová závislosť
- sociálna neprispôsobivosť,
- dlhodobá nezamestnanosť,
- rast chudoby,
- nedostatočné vzdelanie,

¹⁷⁴MAREŠ, P.: Sociologie nerovnosti a chudoby. Praha : Sociologické nakladatel'stvo, 1999,

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- ak chýba akékoľvek sociálne zázemie,
- zlé a odlišné sociálne skúsenosti (pobyt vo výkone trestu, ústavná liečba, psychiatrická liečba, detský domov,)

Bezdomovci sú prirodzeným koloritom všetkých veľkých miest vo vyspelých krajinách. Ich sústredenie sa v mestách je na jednej strane odrazom väčších šancí na prežitie, ale nesporne svedčí aj o skutočnosti, že anonymita veľkomiest, rozpad tradičného modelu veľkej rodiny a následne zlyhanie súdržnosti a prirodzenej solidarity tejto základnej spoločenskej jednotky vedú k vzniku špecifickej mestskej kultúry, ktorá sa odlišuje od života na vidieku. V tejto súvislosti je zaujímavé, že aj keď veľká skupina obyvateľov žijúcich pod hranicou chudoby sú Rómovia, netvoria z celkového počtu bezdomovcov výraznejšiu časť. Aj keď ide iba o domnienku, mohlo by to svedčiť o tom, že tradičný model veľkej solidarnej rodiny má v Rómskej komunite stále svoje miesto, a preto, ak aj prídu Rómske rodiny o bývanie, vyhľadávajú v prvom rade pomoc bližšej alebo vzdialenejšej rodiny. Napriek tomu, že Rómovia žijúci v osadách nie sú bezdomovcami, spoločnými znakmi oboch skupín sú chudoba, vylúčenie zo spoločnosti, sociálne normy odlišné od majority a nízke šance na zmenu svojej životnej situácie iba vlastným pričinením.

Podľa Janigovej „Rodina je miestom učenia sa sociálnym návykom. Účasťou na radoostiach a starostiach jej jednotlivých členov sa pestuje vzťah k ľuďom, stojacim mimo rodiny, ktorí potrebujú pomoc. Takto pestované sociálne cítenie rodinu obohacuje a stmeluje a prináša jej nový rozmer, ktorým je smerovanie navonok.“¹⁷⁵

Bezdomovecstvo je problém, ktorý poznačí ľudské osudy a preto je nevyhnutné hľadať riešenia tejto situácie.

Oblasť prevencie je však mimoriadne prínosná a dôležitá v zmysle predchádzania vzniku hmotnej núdze.

Ľudia bez domova predstavujú veľmi špecifickú skupinu ľudí v núdzi. Ich opätovné zaradenie do spoločnosti, alebo aspoň pomoc v ich zložitej situácii vyžaduje zriadenie efektívnej sociálnej siete. Medzi základné prvky tejto siete patrí:

- Streetwork
- Kontaktovanie bezdomovcov v ich vlastnom prostredí na ulici.
- Nocľahárne s podmienkou absencie alkoholu (najbežnejšie nízkoprahové nocľahárne).
- Hygienické centrá (sprchy, pračky...).
- Poskytovanie stravy (zadarmo, alebo len za symbolický poplatok).
- Sociálne poradenstvo (veľa bezdomovcov potrebuje pomoc pri kontakte s úradmi).
- Zdravotná starostlivosť (veľa bezdomovcov trpí rôznymi chronickými chorobami).
- Pracovné programy (veľa bezdomovcov chodí na rôzne brigády a snaží sa nájsť si stálu prácu. Častokrát sú žiaľ podvedení. Po vykonaní práce nedostanú zaplatené. Preto bývajú veľmi opatrní, keď im niekto ponúka prácu).
- Klubové aktivity (bezdomovci majú rovnaké duševné potreby ako zvyšok populácie).
- Duchovné programy (duchovná podpora a pomoc je v rámci tvrdej reality života viac ako vítaná).
- Program boja proti závislostiam (niektorí sa na ulicu dostanú aj vďaka alkoholu, drogám, gemblerstvu).
- Denné centrum (stretávame ich pred obchodnými centrami, na uliciach, v parkoch a na iných miestach. Niekde predsa musia byť).
- Chránená dielňa (zohľadňuje špecifickosť tejto skupiny ľudí a postupne ich pripravuje formou pracovnej terapie na opätovné získanie bežného zamestnania).

¹⁷⁵ JANIGOVÁ, E.: *Rodina ako objekt i subjekt sociálnej starostlivosti*. Ružomberok : PF KU, 2008. s. 20

Pomoc a prevencia

Sociálna pomoc podľa zákona v sebe zahŕňa sociálnu prevenciu a riešenie sociálnej a hmotnej núdze. Poskytuje sa v hmotnej núdzi formou dávok a služieb a v sociálnej núdzi formou poradenstva. „ Sociálna pomoc sa začína tam, kde ostatné nástroje sociálnej politiky (sociálneho zabezpečenia, štátnej podpory, fondových príspevkov a iných nárokových zdrojov) nestačia. Na rozdiel od týchto systémov nie je sústava sociálnych dávok determinovaná presne a prísne definovanými sociálnymi udalosťami, ale je zameraná na individuálnu sociálnu potrebu občana v núdzi.“¹⁷⁶

Najdôležitejším krokom pomoci je ľudský prístup. Bezdomovectvo má rôzne príčiny a dôsledky, preto je potrebné, aby k riešeniu pristupovali odborníci z rôznych oblastí. Riešenie si vyžaduje pomoc sociálnych pracovníkov, dobrovoľníkov, psychológov, právnikov a tiež širokej verejnosti.

Ďalším nástrojom je poradenstvo, ktoré má pomôcť a podporiť v uplatnení sa klienta. Ide o pomoc bezdomovcom ktorí sa nachádzajú v sociálnych kolíziách. „Cieľom sociálneho poradenstva je doviest' klientov k sebestačnosti“.¹⁷⁷ Ďalšou pomocou je peňažná pomoc, ktorá zahŕňa štátnu sociálnu podporu a vecnú pomoc. Je to poskytovanie ošatenia a vecí osobnej potreby za pomoci dobrovoľníkov a charity. Pracovníci útulkov vítajú vecnú pomoc od dobrovoľníkov a rovnako dôležitá najkomplexnejšia služba na pomoc bezdomovcom zdravotná starostlivosť.

Zanedbávanie zdravotnej starostlivosti je u bezdomovcov časté. Jednou z hlavných príčin je strata dokladov.

Podmienkou pre úspešnú reintegráciu je mať základné životné potreby (odpočinok, jedlo, teplo, základnú lekársku starostlivosť, hygienu, ošatenie). Človek zanedbaný a vyčerpaný má len veľmi malú šancu na reintegráciu. Túto službu v súčasnosti ponúkajú azylové centrá, útulky, nocľahárne pre riešenie krízovej situácie. Osvedčená je aj spolupráca s UPSVa R, kde sa títo ľudia najčastejšie obracajú.

Záver

Na základe uvedených skutočností nie ľahké hľadať riešenia, ktoré by boli prospešné a účinné. Je ale veľmi dôležitý individuálny prístup, ochota pomôcť a tak dať človeku šancu na nový začiatok pri takejto krajnosti chudoby.

¹⁷⁶ Žilová, A.: Chudoba a jej premeny na Slovensku. Badín : Mentor, 2005, s. 107

¹⁷⁷ Matoušek, O. – Kodymová, P a kol.: Sociální práce v praxi. Praha : Portál, s.r.o. 2005, s. 32

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Zoznam citovanej literatúry:

- JANIGOVÁ, E.: *Rodina ako objekt i subjekt sociálnej starostlivosti*. Ružomberok : PF KU, 2008, s. 20, ISBN 978-80-84-300-7
- KANASOVÁ, A.: *Bezdomovectvo a jej formy*. Zborník príspevkov z konferencie UNESCO NOST Chudoba v slovenskej spoločnosti a vzťah slovenskej spoločnosti k chudobe, Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2006, ISBN 80-85544-43-1
- KOTRADYOVÁ, K., KALANIN, P.: *Rezidencionalna starostlivosť a jej formy*. KU Ružomberok : Edičné stredisko PF, 2008, s. 107, ISBN 978-80-8084-284-0
- MAREŠ, P.: *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999, s. 249, ISBN 80-85850-61-3
- MATOUŠEK, O. – KODYMOVÁ, P a kol.: *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, 2005, s. 352, ISBN 80- 7362-002-X
- ŽILOVÁ, A.: *Chudoba a jej premeny na Slovensku*. Baďín : Mentor, 2005, s. 179, ISBN 80-968932-2-X

Kontakt:

PhDr. Janka Bursová, PhD.

KU v Ružomberku

Teologická fakulta Košice

Teologický Inštitút Spišské Podhradie

Katedra sociálnej práce

Email: jbursova@gmail.com

Tel: 0905 484 134

RODINA AKO ZÁKLADNÝ ČINITEL ROZVOJA OSOBNOSTI DIEŤAŤA

Cisariková Eva

Kľúčové slová: rodina, dieťa v rodine, rodinné vzťahy, výchova, sebahodnotenie

Úvod

Ide o najdôležitejšiu a špecifickú sociálnu skupinu a inštitúciu, ktorá plní spoločenskú, socializačnú, reprodukčnú, ekonomickú, emocionálnu, ochrannú a biologickú funkciu spoločnosti, ako aj spoločenstvo ľudí spojených manželskými zväzkami a pokrvnými vzťahmi. V širšom chápaní ide o spoločenstvo jedného alebo viacerých mužov s jednou alebo viacerými ženami, v najužšom chápaní ide o trvalé spojenie jednej ženy a jedného muža. Môže byť nukleárna – manželia a ich slobodné deti, rozšírená – troj a viacgeneračná – rodičia a ich deti s vlastnými rodinami, veľká rodina – rozšírená o niektorých ďalších príbuzných, ktorých spája spoločné obydlie, majetok a hospodárenie. Z hľadiska socializácie je rodina primárnou spoločenskou skupinou, jej život charakterizuje špecifické spojenie biologických, hospodárskych, morálnych, psychologických, právnych a iných procesov, v ktorých sa jednotlivé funkcie rodiny realizujú, takto ju definuje Paulička vo Všeobecnom encyklopedickom slovníku (2002, s. 934).

Kovačič (2002, s.49-51) sa zameriava na **duchovný** rozmer rodiny. Tvrdí, že rodina je jedinou prirodzenou skupinou spolužitia ľudí, zároveň aj príbytkom pre rozvoj duševných a duchovných potrieb, kde sa rozvíjajú základy hodnotného duševného a duchovného života. V rodine si dieťa začína utvárať vzťah k druhým ľuďom, k práci, učí sa tolerancii a rešpektovaniu práv, záujmov a potrieb iných a dodáva, že ide o najbližšie a najvplyvnejšie prostredie, ktoré od prvých okamihov života jednotlivca, počas jeho vývoja a dospievania, utvára, formuje, resp. deformuje jeho osobnosť a správanie.

Súčasná rodina a charakteristika spoločenskej klímy na Slovensku

Kríza rodiny, je to, čo dnešnú rodinu môže vo všeobecnosti charakterizovať. Je sprevádzaná neistotou, rozpadom, rozchodom a rozvodom manželstiev a oslabením tradičných rodinných zväzkov. Priamym dôsledkom tohto diania je výchova detí len jedným rodičom alebo výchova v kohabitácii alebo v iných rôznych alternatívnych spôsoboch spolunažívania mužov a žien, rodičov a detí. Súčasnú rodinu charakterizuje nezávislosť žien a mužov na rodine. Tradičné rodinné vzťahy založené na autorite muža a podriadenosti detí rodičom sa menia na vzťahy rovnoprávne Helus (2007, s. 140-143). Ako možné pozitívum vníma Helus (2007, s. 143) popri narušených manželských a pokrvných zväzkoch, otvorenie sa rodiny širšej spoločnosti – známym, priateľom, ktorí si môžu vzájomne vypomáhať a byť si oporou, tam, kde už nie je opora rodinného zázemia.

Obraz rodiny a podmienok, za ktorých existuje súčasná rodina na Slovensku, podáva Kovačič (2002, s. 17-20). Ako negatívum vníma situáciu po r. 1989, ktorá priniesla premenu charakterových, hodnotových, koncepčných aj životných prvkov jednotlivcov, inštitúcií, štátu, a teda aj rodín. Na Slovensko prenikol liberalizmus a konzumný spôsob života a životné deviácie, aké dosiaľ na Slovensku neboli. Ako pozitívum hodnotí slobodu prejavu, možnosť voľného pohybu, možnosť hľadať a naplňať duchovné hodnoty. Hrozba biedy a nezamestnanosti, ktorá sa dotkla slovenských rodín, kladie nové požiadavky na rekvalifikáciu a sústavné zvyšovanie vzdelania rodičov, čím klesá čas na priestor, ktorý by

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

mali rodičia venovať dieťaťu a sami sebe navzájom. Deti sú často odkázané samé na seba po celý deň a s rodičmi komunikujú iba formou odkazov a telefónov. Vytratil sa čas na trávenie spoločného voľného času. Jednotlivci sú odtrhnutí od základných zväzkov a uprostred spoločnosti sa cítia osamelí čo definuje pojmom „*syndróm schizoidných osobností*“. Pribúdajú jednotlivci, ktorí majú narušenú harmóniu rozumu, citu a vôle – správajú sa inak doma, inak na pracovisku, inak vo verejnom záujme, opakujú naučené frázy a postoje – iné myslia a iné prezentujú navonok. Najľahšie zraniteľné osoby rodiny – deti a prestárli ľudia zostali bez pomoci strednej generácie, ktorá všetok svoj čas trávi v zamestnaní, aby uživila a zabezpečila materiálne potreby všetkých členov rodiny.

Znaky súčasnej rodiny

Helus (2007, s. 135-139) hovorí o znakoch súčasnej rodiny ako o črtách, ktorými sa odlišuje od rodiny niekdajšej. Hovorí o nej ako o rodine nukleárnej (jadrovej), ktorú tvorí manželská alebo partnerská dvojica (kohabitácia). Ak partneri legitímne uzatvorili právny zväzok, hovoríme o manželstve. Manželia sú otcom a matkou svojich detí, respektíve sa starajú o deti z predchádzajúcich manželstiev alebo deti osvojené adopciou, v náhradnej rodičovskej starostlivosti alebo môže ísť o profesionálne rodičovstvo. Tento typ rodiny tiež nazývame dvojgeneračným – ide o generáciu otca a matky a generáciu detí.

Funkcie rodiny

Kolektív autoriek Hroncová, Hudecová a Matulayová (2001, s. 79-84) tvrdia, že rodina plní funkcie, ktoré sú pre jej harmonické fungovanie „*nepostrádateľné*“ a ktoré sa vzájomne podmieňujú a prelínajú, a to biologicko-reprodukčnú, ekonomickú, výchovnú a emocionálno-ochrannú. Jednotlivé funkcie rodiny špecifikovali nasledovne:

Ekonomická funkcia

Spočíva v zabezpečovaní základných životných potrieb všetkých členov rodiny. Ekonomická situácia v rodine by mala byť taká, aby rodičia mohli užiť deti, zabezpečiť im racionálnu výživu, odev, vytvoriť vhodné prostredie pre učenie a odpočinok. Súčasná doba je z ekonomického hľadiska pre mnohé rodiny veľmi náročná a zložitá, väčšina domácností, predovšetkým mladých rodín s deťmi, má nedostatok peňazí. Novodobé fenomény ako nezamestnanosť a zvyšovanie životných nákladov sa prejavujú v hmotnom nedostatku rodín.

Biologicko-reprodukčná funkcia

Biologicko-reprodukčná funkcia rodiny zabezpečuje spoločnosti nové produktívne sily a samozrejme pokračovanie rodu, ako aj naplnenie erotických vzťahov medzi manželmi. K poruchám biologicko-reprodukčnej funkcie možno zaradiť bezdetnosť, neplánované rodičovstvo, mnohodetnosť, kde nie sú rodičia schopní dostatočne sa postarať o zabezpečenie svojich detí. Dokonca sa stáva, že dieťa je formou sociálnych dávok živiteľom svojich rodičov.

Výchovná funkcia

Rodičia sú pre deti prvými výchovnými vzormi, od ktorých sa deti učia rešpektovať autoritu a osvojovať si pozitívne postoje. Ide o najdôležitejšiu funkciu rodiny z pohľadu spoločnosti. Rodičia si často neuvedomujú, že nesprávnymi postojmi a výchovnými podnetmi narobia vážne chyby pri výchove svojich detí, čo sa neskôr odráža v ich osobnosti, poňatí seba, sveta a vzťahov. Výchovná funkcia v oblasti telesného, duševného a sociálneho vývinu v dnešnej dobe zlyháva, pretože jej úlohu často preberajú pre nedostatok času rodičov masmédiá, internet, kde má dieťa prístup k informáciám nevhodným pre jeho vývoj. Výchovná funkcia rodiny je ovplyvnená i ďalšími faktormi:

- a/ *demografickým* – veľkosť rodiny, vek rodičov, rozvodovosť, zamestnanosť,
- b/ *ekonomickým* – finančné zabezpečenie členov rodiny.

Emocionálna a ochranná funkcia

Kovačič (2002, s. 49-51) tvrdí, že je to najdôležitejšia funkcia pri formovaní harmonickej osobnosti. Emocionálna funkcia v rodine je viazaná na plne rozvinutého človeka, zrelého, zodpovedného, pre ktorého citový vzťah nie je ničím chvíľkovým, ale trvalou základňou istoty a citového zázemia pre všetkých jej členov. Jej cieľom je výchova zrelej osobnosti, ktorá je schopná slobodne, zodpovedne a samostatne žiť. Citové väzby členov rodiny významne vplyvajú na formovanie ďalšej osobnosti vychovávaného. Deti sa učia od rodičov predovšetkým pozorovaním ich správania navzájom k sebe i k ostatným členom rodiny a spoločnosti. Rodina dáva deťom predovšetkým citovú oporu a istotu, že je dieťa prijímané s láskou také, aké je, pretože základnou potrebou dieťaťa je byť milované.

Prostredníctvom pozitívnej psychickej klímy v rodine sa udržiava psychická rovnováha všetkých členov rodiny. Kladné citové vzťahy v rodine sú dôležité pre rozvoj zdravej emocionality dieťaťa. Rodina by mala zabezpečovať dieťaťu predovšetkým lásku, bezpečnosť, pochopenie, uznanie a pocit istoty tvrdia Hroncová, Hudecová a Matulayová (2001, s. 83).

Ochranná funkcia rodiny spočíva práve v istote, ktorú rodina dieťaťu poskytuje v jeho životných krízach, osobných zlyhaniach, v sociálnej núdzi. Poskytuje deťom ochranu a prevenciu pred sociálno-patologickými javmi. Ochranná funkcia rodiny je dôležitá nielen pre deti, ale i pre nevládných, nezamestnaných a nemocných a starých členov rodiny. (Hroncová, 2001, s. 83).

Porucha emocionálnej funkcie

Dunovský (1986, s. 15) upozorňuje, že táto funkcia je veľmi významná a nezastupiteľná, pretože jej porucha zasahuje všetky sféry fungovania rodiny. Z pohľadu dieťaťa, ktoré je vystavené nepokojom a rozvratu v rodine alebo rozchodu rodičov, v dôsledku problémov, ktoré riešia rodičia medzi sebou, trpí nedostatkom záujmu zo strany rodičov, niekedy dokonca týraním ba i zneužívaním. Dieťa stráca citové zázemie a pocit bezpečnosti a istoty.

Ak potreba lásky, bezpečia, pochopenia a uznania chýba, nastáva citová frustrácia a môže dôjsť k vážnym deformáciám v psychosociálnom vývine človeka. Nezriedka vedie k psychickým poruchám až chorobám. U mladých delikventov a toxikomanov sa pri psychologických a psychiatrických vyšetreniach zistili poruchy v oblasti citových vzťahov (Hroncová, 1996, s. 53).

Typy rodín

Podľa toho, ako plní rodina svoje funkcie, ich Hroncová a kolektív (2001, s. 86-87), uvádzajú nasledovne:

- a) *harmonická rodina* – plní primerane všetky funkcie rodiny a zabezpečuje optimálny vývin svojich detí
- b) *konsolidovaná rodina* – plní základné funkcie rodiny, občas sa vyskytnú poruchy pri plnení niektorej funkcie, avšak vážnejšie to neovplyvňuje život dieťaťa
- c) *disharmonické rodiny* – ide o chybný typ rodinného prostredia, kde rodina zlyháva pri plnení základných funkcií, čo má za následok ohrozenie vývinu detí a kladie základ pre vznik deviantných foriem správania (Hroncová, Hudecová, Matulayová, 2001, s. 86-87).

Za dysfunkčné typy rodín považujú iní autori (Višňovský, 1998, s. 93) nezrelú rodinu, preťaženú rodinu, ambicióznou rodinu, perfekcionistickú rodinu, autoritársku rodinu a rozmazľujúcu rodinu (Hroncová, Hudecová, Matulayová, 2001, s. 87). Helus (2006, s. 153) dopĺňa tieto typy o protekcionistickú, liberálnu, odkladajúcu a disociovanú rodinu.

Typy problémovo zaťažených rodín a ich vplyv na dieťa

Súčasná doba, ktorá je charakteristická rozpadom manželstiev a rodinných zväzkov, je zaťažkávajúcou skúškou aj pre úplné rodiny. Absencia výchovy k rodičovstvu, ktorá by sa venovala problematike výchovy dieťaťa a jeho potrebám, na školách sa premieta do fungovania rodiny. Helus (2007, s. 149-163) uvádza a charakterizuje niektoré typy problémovo zaťažených rodín:

- a) *nezrelá rodina* – prijíma dieťa ako nechcené s pocitom, že vháňa svojich rodičov do slepej ulice, z ktorej niet úniku, rodičia sú často zaskočení príchodom dieťaťa. Ide o nezrelosť rodičov v oblasti zamerania životných hodnôt, životného štýlu, v oblasti skúseností, v oblasti citov atď. Dieťa nemá pocit istoty.
- b) *preťažená rodina* – rodičia majú nízku mieru záťaže voči stresu, sú bezradní, vyčerpaní a zúfalí. V dôsledku preťaženia vznikajú medzi jednotlivými členmi rodiny konflikty. Môže ísť o preťaženosť citovým trápaním, preťaženosť ekonomickými problémami, čím sa dieťa dostáva na okraj záujmu rodičov. Preťaženosť býva zväčša dočasná.
- c) *ambiciózna rodina* – rodičia sú pohltení potrebami sebauplatnenia a vlastnej sebarealizácie. Nedostatok času a lásky deťom kompenzujú „prebytkom darov“. Deťom v tomto type rodiny chýba láska, spolucítenie, solidarita a pocit spolupatričnosti, istoty a stability. Citová neuspokojenosť často tieto deti privádza na scestie.
- d) *perfekcionistická rodina* – dieťa je rodičmi nútené k vysokým výkonom a k podávaniu perfektných výsledkov, čím sa dieťa dostáva do permanentnej záťaže. Od dieťaťa sa vyžaduje viac ako má schopnosť zvládnuť, resp. je nútené robiť to, k čomu nemá vzťah. Dieťa je vyčerpané a trpí úzkosťou, že neobstojí podľa očakávaní rodičov. U dieťaťa je narušená sebaistota a sebadôvera.
- e) *autoritárska rodina* – rodičia neprihliadajú na potrebu dieťaťa samostatne rozhodovať a niesť za svoje rozhodnutia zodpovednosť. Ich vzťah je obmedzený na príkazy, zákazy a kontrolu s využívaním trestov. Dieťa s takýmto typom výchovy má sklony k apatii, výbušnosti, zlomenej osobnosti.
- f) *protektionistická rodina* – rodičia dávajú vždy dieťaťu za pravdu bez požiadavky, aby nieslo zodpovednosť za svoje chybné rozhodnutia. Dieťa ovláda rodičov – diktuje im.
- g) *liberálna rodina* – rodičia nie sú schopní vytyčovať pred dieťaťom jasné výchovné ciele. Dieťa trpí nadmernou vôľou, neprivyká k princípom, ktorými sa má riadiť, má sklon podliehať lenivosti, asociálnemu správaniu, sebecktvu.
- h) *odkladajúca rodina* – kedykoľvek je to možné rodičia odkladajú dieťa niekomu do opatery. Dieťaťu sa putovaním od jedného človeka k druhému narušuje základná os jeho dozrievania. Dieťa nevie kam patrí a má pocit, že oň nikto nemá záujem. Nemá pocit svojho pevného miesta na zemi. Vzniká nebezpečenstvo deprivačného syndrómu, je u neho ohrozené harmonické vytváranie sociálnych vzťahov.
- i) *disociovaná rodina* – tu sú vážne narušené vonkajšie alebo vnútorné vzťahy v rodine, resp. oboje. Rodina sa uzatvára do svojich problémov a izoluje sa od ostatných príbuzných a priateľov. Často sa prejavuje konfliktnosťou. Deťom sú svet a spoločnosť sprostredkované ako niečo nepriateľské, proti čomu sa treba brániť alebo útočiť. Dieťa má narušený prežitkový svet, jeho interakcia s okolím je problematická, resp. smeruje k antisociálnemu vývoju.

Funkčná rodina z pohľadu plnenia emocionálnej funkcie

„To, čo dieťa nedostane v rodinnom prostredí, hlavne od otca a matky, nemôže nahradiť žiadna výchovná inštitúcia“ (Kovačič, 2002, s. 38). Zdravá harmonická rodina s trvalým hodnotovým systémom, stabilizovaná a formujúca individuálny rozvoj každého člena, patrí

medzi prvotnú prevenciu pri predchádzaní deviáciám, maladaptívnemu správaniu, dysfunkciám, delikvencii, kriminalite a závislostiam. Dobré emocionálne a citové návyky, vzťah k iným, rozvíjanie empatie dáva základ pre kvalitný emocionálny a citový život, sebakontrolu a porozumenie, predovšetkým láska rodičov k sebe navzájom a láska k deťom. Rodičia i deti majú svoje pevné roly v rodine a svoje nezastupiteľné miesto (Kovačič, 2002, s. 91). Deti potrebujú predovšetkým lásku, ale nie rozmaznávanie, znamená to, že doma nachádzajú pocit hlbokej istoty, že k niekomu patria, kto ich nikdy neopustí, na koho sa môžu vždy spoľahnúť (Matějček, 1986, s. 39). V rodine sa dieťa musí naučiť mať optimálny vzťah k rodičovskej autorite a kým nemá potrebné skúsenosti, musí vedieť prijímať vedenie a rady staršej a skúsenejšej osoby. Najcennejšími vlastnosťami, s ktorými sa z pohľadu funkčnej rodiny môžeme stretnúť, je prirodzená láska k deťom, zodpovednosť, primerané požiadavky, dôslednosť, optimizmus a sebadôvera tvrdí Čačka (2000, s. 210-212). Rozinajová (1988, s. 112) poukazuje na rozvoj mravnej a citovej výchovy, na dôležitosť poukazovať na potrebu lásky a úcty k otcovi a matke i ďalším ľuďom, vyzdvihuje význam vzájomnej pomoci a lásky medzi súrodencami.

Vzťahy a roly členov rodiny

Vzťahom výchovnej situácie a jej vplyvu na jedinca, na jeho budúce správanie sa zaoberal Matějček (1986, s. 14) a kládol si otázku, či deti, ktoré samotné nepoznali lásku a starostlivosť, môžu venovať raz lásku svojim deťom.

Koudelková (1972, s. 16) tvrdí, že najviac psychických porúch u detí spôsobuje rozháraná úplná rodina. Dlhodobou neurovnané výchovné prostredie deti frustruje a vytvára podklad pre rôzne patické situácie. Ak sa napätie manželského súžitia odstráni tým, že sa rodičia rozídu, dieťa sa môže do veľkej miery zotaviť napriek tomu, že stratí jedného z rodičov.

Materinská láska

Fromm (2006, s. 49-54) uvádza, že každý človek pre svoj zdravý duševný a duchovný rozvoj potrebuje okrem primárnych potrieb lásku. Jej prvým a nenahraditeľným zdrojom je matka. O materinskej láske hovorí ako o láske bezpodmienečnej, ktorá akceptuje život a potreby dieťaťa. Dáva pocit dieťaťu, že je milované také, aké je, už len tým, že žije a dodáva, že „*Skutočným dôkazom, pravej materinskej lásky je, že miluje nielen malé, bezbranné dieťa, ale že miluje dospievajúce dieťa*“ (Fromm, 2006, s. 60). Nežné dotyky, pohladenia, objatia a prítulenia dávajú dieťaťu, nielen v ranom veku, pocit istoty, bezpečia a lásky tvrdí Campbell (2002, s. 43-52). Čačka (2000, s. 306) poukazuje na to, že matka je „*emocionálnym vodcom*“, ktorý zabezpečuje telesnú aj psychickú integritu detí, vytvára pozitívnu rodinnú atmosféru s dôrazom na medziľudské vzťahy a starostlivosť o druhých. Aj keď na druhej strane práve dospievajúci odmietajú matkinu nadmernú starostlivosť, ochranu a rozdávanie rád, pociťujú to ako obmedzovanie.

Otcovská láska

Otec vstupuje do života dieťaťa v jeho neskoršom veku, kedy už má dieťa vytvorenú emocionálnu väzbu k matke. „*Otcovská láska by sa mala riadiť zásadami a očakávaniami, mala by byť skôr trpezlivá a tolerantná, ako hroziaca a autoritatívna. Mala by dospievajúcemu dieťaťu umožniť, aby si čoraz väčšmi uvedomovalo vlastné schopnosti, aby sa napokon samo stalo autoritou a zaobišlo sa bez autority otcovej*“ (Fromm, 2006, s. 54).

Campbell (2002, s. 52-70) zastáva názor, že deťom by mal otec svoju lásku prejavovať, pochvalou a venovaním sústredenej pozornosti. Otec sa podieľa na upevňovaní sebadôvery dieťaťa, je preň vzorom, s ktorým sa môže porovnávať pri riešení úloh a zvládání nových situácií, otec učí dieťa kreativite, sebadisciplíne, pracovitosti a odvahe.

Dospievajúci očakávajú od otca, že bude dobrým organizátorom rodinného života, poradca a emocionálna opora všetkých členov rodiny. Otec výrazne ovplyvňuje sebavedomie každého

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

člena rodiny. Deti oceňujú jeho vlastnosti ako priateľskosť, svedomitosť, statočnosť, optimizmus, rozvaha a primeraná prísnosť.

Súrodenci a ich vzájomný vplyv

Súrodencstvo formuje možnosti pre partnerstvo a ním zmysel pre dôvernosť. Poskytuje i podnety pre napodobňovanie a stotožňovanie. Vo vzťahoch medzi súrodencami vznikajú i konflikty, hnev, závisť, žiarlivosť, agresivita, ktoré rodičia vhodnými výchovnými zásahmi učia deti zvládať. Súrodenci sa takto majú možnosť v rodine učiť trpezlivosti, zhovievavosti, veľkorysosti, kamarátstvu, učia sa komunikovať a hľadať kompromisy. V neskoršom veku si pomáhajú pri vstupe do spoločenského sveta. Súrodenci si poskytujú navzájom dostatočné množstvo podnetov, vzájomne si pomáhajú a určujú si pravidlá, ktoré budú rešpektovať (Helus, 2007, s. 17).

Rodinná klíma

Kladné citové vzťahy medzi členmi rodiny sú predpokladom pozitívneho vývinu osobnosti dieťaťa. Pokoj a láska v rodine, pozitívna psychická klíma, ktorú tvoria vzťahy rodičov, ich súdržnosť, pocit zodpovednosti, schopnosť dobre spolunažívať, spokojnosť, tolerancia, vzájomné porozumenie, trpezlivosť, spoločné záujmy, spolupráca a spoločné ciele, vernosť a stálosť, vzájomná úcta, často vplývajú na dieťa lepšie než najpremyslenejšie výchovné metódy (Hroncová, 1996, s. 57). Spoločná a nenásilná činnosti detí a rodičov, spoločne strávené voľnočasové aktivity, to všetko sú cesty k neskorším pevným citovým väzbám v rodine.

Komunikácia v rodine

Komunikácia je prostriedok, ktorým členovia rodiny zdieľajú svoje dojmy, pocity, zážitky. Absencia vhodnej komunikácie môže v ranom detstve viesť k sťaženému vývoju reči, učenia a myslenia, sťaženiu osvojenia sociálnych zručností, čo zvyšuje neistotu dieťaťa a jeho introverziu. V rodine, ktorá sa rozpráva na všetkých úrovniach, sa vytvárajú podmienky pre zdravý psychický vývoj a citové väzby a zároveň rozhovory vplývajú na pozitívnu atmosféru v rodine. Spôsob reči je dôležitý najmä medzi rodičom a dieťaťom, pretože spôsob rozhovoru, citového reagovania a citových vzťahov sa prenáša zo skúseností z detstva do ďalších osobných vzťahov jedinca (Campbell, 2002, s. 17).

Ak pozorujeme slovný kontakt – najmä reakciu rodiča na komunikáciu s dieťaťom, dozvedáme sa veľa o vzťahu medzi nimi. Dieťa preberá štýl a spôsob komunikácie, akým komunikujú medzi sebou rodičia navzájom (Campbell, 2002, s. 17-33).

Ku zlej komunikácii v rodine často prispieva stres spôsobený rýchlym životným štýlom, ale i rozdiely v typológii osobnosti, keďže na jednej strane je zaujatie a zaťaženie jednotlivých členov vlastnými problémami, na druhej strane je oslabený záujem o ostatných členov. Posmešky, neprimerané poznámky na adresu dieťaťa a kritika namierená na dieťa v prítomnosti iných osôb poškodzujú jeho sebadôveru.

Autori Berneová a Savary (2003, s. 13-17) rozvádzajú myšlienku, že tak ako pochvala a ocenenie úsilia dieťaťa posilňuje jeho sebadôveru, tak počúvanie lieči zranenú sebadôveru. A dodávajú, že tam, kde sa dospelí a deti vzájomne počúvajú s porozumením vzniká predpoklad na rozvoj zdravých emocionálnych vzťahov.

Poradenstvo pre manželské dvojice

Krízové vývojové situácie možno v rodine predvídať a pripravovať sa na ne. Správna výchova a príprava na život v rodine by mala uľahčiť ich pochopenie. V živote rodiny však dochádza aj ku krízovým situáciám, ktoré sa nedajú predvídať, nevyplývajú z jednotlivých fáz života rodiny. Objavujú sa náhle, nepredvídane, ako je napríklad ťažké ochorenie niektorého člena rodiny, dieťaťa, rodičov, starých rodičov, úraz, smrť, strata práce, narušenie materiálnej

situácie. Tieto náhodné situácie si vyžadujú v správny čas vyhľadať odbornú pomoc, aby sa predišlo rozpadu rodiny a narušeniu komunikácie medzi členmi rodiny, ktorou je manželské a rodinné poradenstvo. „Poradenstvo implikuje jednu dôležitú požiadavku, aby bolo obklopené optimálnou organizáciou spoločnosti nevyhnutnou k plnému zúžitkovaniu potenciality každého jednotlivca pre jeho rast. Poradenstvu sa dobre darí tam, kde je dostatok sociálnych faktorov a príležitostí pre všestranný rozvoj osobnosti každého človeka, kde sú minimálne sociálne kritériá, kde nehrá rozhodujúcu úlohu pohlavie, rasa, národnosť, náboženstvo“. (Gabura, 2005, s. 13.)

Cieľom manželského poradenstva je často zmena vzťahu, manželské poradenstvo môže účinne pomôcť klientom rozhodnúť sa o tom:

- či chcú, alebo nechcú žiť v v manželstve bez podstatných zmien,
- či sa chcú spoločne pokúsiť o zmenu vzťahu,
- či chcú dospieť k riešeniu pomocou dočasnej separácie,
- alebo či sa chcú rozviesť (jeden, obaja) (Koščo, et. Al., 1987).

Terapia v manželskej poradni sa môže viesť buď jedným z manželov, s oboma manželmi alebo manželskými dvojicami v skupine. V manželskej poradni väčšinou vedie rozhovor jeden alebo dvaja terapeuti. Terapia sa môže viesť buď ako:

- práca z jedným z manželov,
- spoločné sedenie
- skupinová manželské terapia

Je dôležité rozširovať osvetu v oblasti základných problémov manželského súžitia, ktoré mladých ľudí potencionálne čakajú, aby vedeli rátať aj s problémami a prirodzeným vývinom manželského života, ktorý sa od mileneckého značne odlišuje. Mladí ľudia by mali ovládať základné techniky ako zvládať nudu vo vzťahu, rozpory v názoroch, neveru, zásahy rodiny partnera do vzťahov, pokusy o manipuláciu s partnerom a aby poznali rizikových partnerov pre manželstvo. Nezastupiteľné miesto tu zohráva výchova k manželstvu a rodičovstvu ako aj citová výchova v orientačnej rodine každého z manželských párov.

Záver

Spôsob, akým sa rodičia k dieťaťu správajú, ako ho vedú ako o ňom rozprávajú a s ním komunikujú, ako ho hodnotia spolu s ďalšími zložkami pôsobia na formovanie jeho sebahodnotenia. V období dospievania dieťaťa sa od rodičov žiada pevné vedenie a veľa pozitívnych prejavov lásky, lebo ide o vek, ktorý je charakteristický neistotou a citovou nestálosťou dospievajúcich, hľadaním ich vlastnej identity a osamostatňovaním sa a samozrejme sústavným rebelovaním a prejavovaním nonkonformnosti voči svojej rodine. V dnešnej dobe, ktorá je charakteristická svojou dravosťou a nekompromisnosťou, sme chceli poukázať na dôležitosť pevných citových väzieb, ktoré sú deťom i mládeži určitou istotou a bezpečím. Treba poukázať, keďže deti kopírujú správanie svojich rodičov a vycitujú vzájomný súlad alebo nesúlad a lásku medzi rodičmi, na dôležitosť kladných citových väzieb a správania sa medzi manželmi – rodičmi. Ľudia sa dlhodobo pripravujú a vzdelávajú, aby mohli zodpovedne a odborne vykonávať svoje povolanie. Avšak tomu najdôležitejšiemu a celoživotnému poslaniu – ako správne vychovávať svoje deti, nás neučí nikto.

Zoznam literatúry:

1. BERNEOVÁ, P. H. – SAVARY, L. M. 2003. *Jak nevychovať dieťa s pocitom ménocennosti*. Praha: Portál, 2003
2. CAMPBELL, R. 2002. *Ako milovať svoje dieťa*. Bratislava: Porta libri, 2006. ISBN 80-89067-04-2.
3. ČAČKA, O. 2000. *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících a faktory optimalizace*. Brno: Masarykova univerzita, 2000, s. 378. ISBN 80-7239-060-0.
4. DUNOVSKÝ, J. 1986. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha 1: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, n.p., 1989. s. 140. 08-040-86.
6. FROMM, E. 2006. *Umenie milovať*. Bratislava: Ikar, 2006. ISBN 80-551-1234-7.
7. GABURA, J. 2005. *Sociálne poradenstvo*. Bratislava: Oz SOCP, 2005, s. 221. ISBN 80-89185-10-X.
8. HELUS, Z. 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada Publishing, a. s. 2007, str.280. ISBN 978-80-247-1168-3.
9. HRONCOVÁ, J. a kol. 2001. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 2001. ISBN 80-8055-476-5.
10. HRONCOVÁ, J. 1996. *Sociológia výchovy*. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 1996, str. 104. ISBN 80-8825-37-7.
11. KOŠČO, J. et al. 1987. *Poradenská psychológia*. Bratislava: SPN, s. 417
12. KOVAČIČ, V. 2002. *Model funkčnej rodiny a formovanie osobnosti podľa princípov SVD a SJ*. Vrútky: Pro konzult. 2002, s. 199.
13. KUNÁK, S. 2007. *Vybrané možnosti primárnej prevencie negatívnych vplyvov na deti a mládež*. Bratislava: IRIS, 2007. ISBN 978-80-89256-10-5.
14. MATĚJČEK, Z. 1989. *Rodiče a děti*. Praha 1: Avicenum, zdravotnické nakladatelství, n. p., 1989, s. 335. 08-056-89.
15. PAULÍČKA, I. 2002. *Všeobecný encyklopedický slovník*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2002. ISBN 80-7181-708-2.
16. ROZINAJOVÁ, H. 1988. *Pedagogika rodinného života pre učiteľov*. Bratislava: SPN, 1988, s. 336.

Kontakt:

Mgr. Eva Cisariková
Katedra pedagogických štúdií
Fakulta prírodných vied
Žilinská univerzita v Žiline
Univerzitná 8215/1
010 26 Žilina
eva.cisarkova@gmail.com

ZMENA KULTÚRNEJ MENTALITY A JEJ VPLYV NA SÚČASNÚ KATOLÍCKU RODINU NA SLOVENSKU

The Change of Cultural Mentality and its Influence on Present-Day Catholic Family in Slovakia

Csontos Ladislav

Anotácia

Manželstvom je v našom kultúrnom rámci monogamné, celoživotné partnerstvo dvoch osôb odlišného pohlavia, ktoré je otvorené pre rodičovstvo. Od polovice dvadsiateho storočia možno badať v Európe významnú zmenu kultúrnej mentality, ktorá so sebou prináša aj zmenené chápanie manželstva a rodiny. Prejavuje sa to predovšetkým v očakávaní naplnenia vlastného života a uskutočnenie individuálneho osobného šťastia, ku ktorému patrí najmä citové naplnenie. Ďalšie dimenzie ako odovzdávanie života, pomoc v šťastí i v nešťastí, vzájomná vernosť sa stali takmer okrajovými. Zmena sa ukazuje v klesajúcom počte uzatváraných manželstiev a v náraste nemanželských životných spoločenstiev, kohabitácií, v snahách o legalizáciu a zrovnoprávnenie homosexuálnych partnerstiev s klasickým manželstvom. Okrem toho existuje trend samostatného a slobodného spôsobu života (Single), ktorý vylučuje trvalosť spoločného života. Rovnako narastá aj počet slobodných matiek, ktoré vychovávajú deti. Veľký počet rozvedených matiek s deťmi. Okrem toho možno pozorovať ústup v prianí mat' dieťa a vo faktickom počte detí, čo spôsobuje demografickú krízu. Tento jav neobchádza ani katolíkov na Slovensku. Výskumy reprodukčného správania a výskum religiozity, ktoré realizoval tím pod vedením Prof. Jozefa Matulníka ukazujú, že index hodnoty manželstva je aj u katolíkov na Slovensku nízky. Táto kríza manželstva je výzvou pre Katolícku cirkev na Slovensku. V príspevku sa pokúsime navrhnúť východiská na riešenie vzniknutej problematiky.

Annotation

In our cultural framework marriage means a monogamous, lifelong partnership of two persons of different sex, which is open for parenthood. Since mid twentieth century a significant change of cultural mentality can be seen in Europe, which brings with itself also a changed understanding of marriage and family. In the first place it is manifested in expecting the fulfilment of one's personal life and the realization of individual personal happiness to which belongs mostly the emotional fulfilment. Other dimensions such as giving life, help in good times and in bad, mutual fidelity, have become rather marginal. We can see the change in a decreasing number of marriages and increasing number of non-marital communities, cohabitations, and in the effort to legalize and equalize homosexual partnerships with classic marriages. In addition to this there is a tendency to live an independent life (Singles) which excludes permanency of common life. Moreover, there is a growing number of single mothers raising their children and a large number of divorced mothers with children. Besides, one can notice a decline in the willingness to have a child as well as in the decline of their number, which consequently results in a demographic crisis. This phenomenon concerns also the Slovak Catholics. The research in the field of reproductive behaviour and the research of religiosity carried out by the team of Prof. Jozef Matulník show that the marriage value index is low even among the Slovak Catholics. In Slovakia this crises of marriage has become a challenge for the Catholic Church. Thus in this contribution we will try to outline some possible solutions of this problematic.

Úvod

Už starozákonná rodina prechádzala rozličnými premenami. Jednou charakteristikou i problémom patriarchálnej rodina bola polygamia. To viedlo neraz k napätiu a nenávisti medzi manželkami. Hoci patriarchálna spoločnosť poskytovala viacero spoločenských a sociálnych istôt žene a jej rodina, predsa táto organizácia spoločnosti mala aj negatívne stránky. Napríklad znevýhodnenie ženy a jej detí. Nerozlučnosť manželstva pre patriarchálnu rodinu bola potrebná len natoľko, nakoľko si to vyžadovalo jej zdravé fungovanie. Ak sa dostali do sporu nerozlučnosť manželstva a patriarchálna štruktúra, patriarchálna štruktúra mala prednosť, žena mohla byť prepustená a často ju očakával veľmi smutný osud.¹⁷⁸

Ani v Ježišových časoch situácia manželstva a rodiny nebola bez komplikácií. Práve z tej praxe vznikla otázka o rozvode: »"Smie človek prepustiť svoju manželku z akejkoľvek príčiny?" On odpovedal: "Nečítali ste, že Stvoriteľ *ich* od počiatku *ako muža a ženu stvoril* a povedal: "*Preto muž opustí otca i matku a pripúta sa k svojej manželke a budú dvaja v jednom tele*"? A tak už nie sú dvaja, ale jedno telo. Čo teda Boh spojil, nech človek nerozlučuje." Povedali mu: "Prečo potom Mojžiš rozkázal *dať priepustný list a prepustiť*?" Odpovedal im: "Mojžiš vám pre tvrdosť vášho srdca dovolil prepustiť vaše manželky; ale od počiatku to nebolo tak. "« (Mt 19, 3-9) Ježiš vyzdvihol monogamné a nerozlučné manželstvo na osobitnú dôstojnosť Bohom ustanoveného zväzku. Cirkev ho chápe ako jednu zo siedmich sviatosti. Keď dal Ježiš Kristus smernice o manželstve, znamená to, že chcel, aby bolo chápané ako prvok Božieho kráľovstva, ako udalosť v rámci Božieho zákona, ktorý ohlasoval. Toto chápanie manželstva je dar a úloha. „Skutočnosť, že dejiny hľadania pravej lásky muža a ženy sú prestúpené duchom tragédie, odhaľuje fakt, že pravá láska nie je vždy nájdená, že hľadanie sa často mení na blúdenie.“¹⁷⁹ Ježišove smernice o manželstve súvisia s ohlasovaním evanjelia a sú súčasťou tohto ohlasovania aj uprostred súčasných kultúrnych premien. Spájajú sa však s Ježišovou osobitnou starostlivosťou o hriešnikov.

Zmena kultúrnej mentality

Demografické výskumy ukazujú, že dnešné očakávania, ktoré ľudia vkladajú do manželstva a rodiny, potvrdzujú, že sú to najdôležitejšie oblasti života. Podľa európskej štúdie hodnôt (*European Values Study*) je rodina dôležitejšiu oblasť života ako práca či voľný čas. Väčšina v Európanov zdieľa názor, že trvalé manželstvo patrí k šťastnej existencii a viac ako 80% obyvateľstva akceptuje manželstvo a vôbec ho nepovažuje za prekonanú inštitúciu. Ako podmienky dobrého manželstva sú vnímané rešpekt, tolerancia a vernosť, zatiaľ čo sociálne, politické a náboženské zhody sa pokladajú za marginálne.

Ešte v roku 2001 bolo akceptovanie rozvodu odlišné vo východoeurópskych krajinách, v stredoeurópskych a v škandinávskych krajinách ako Švédsko a Dánsko, kde bola veľmi vysoká. Súčasný stav na Slovensku je znepokojujúci. Na 100 sobášov v roku 2008 pripadlo 44,8 rozvodov, v roku 2006 to bolo až 49,0.

V medzinárodnej štúdii o životných perspektívach adolescentov v Európe sa ukazuje, že a popredné miesta v ich rebríčku hodnôt sa rodina dostáva len zriedkavo, na prvom mieste je to autonómnosť, na druhom profesia a o tretie miesto sa delí humanizmus a rodina. Ukazuje to na silný postup individualizmu v naplnení osobného života.¹⁸⁰ V tom sa odráža dnešné

¹⁷⁸ Por. DUBOVSKÝ, P.: Štruktúra patriarchálnej rodiny v Starom zákone a jej vplyv na nerozlučnosť manželstva. In: *Rodina v súčasnom svete – Čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje*. Bratislava: Teologická fakulta TU, 2006, s. 17

¹⁷⁹ ŠARKAN, M.: s. 10. *Svedomie ako hľadanie zmyslu v existenciálnej analýze V. E. Frankla*. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1

¹⁸⁰ Por. *Youth in Europe I. – An international empirical Study about Life Perspective*. Editori Hans-Georg Ziebertz, William K. Kay, LIT Verlag, Berlin 2009, s. 201.

chápanie manželstva a rodiny. „Na dnešné chápanie manželstva vplývajú jednak zmeny sociokultúrnej situácie a vedeckého pokroku, zmeny v chápaní pojmu osoby, individuality a zmeny hodnotového systému. Na druhej strane je to silný prelom a sekularizácia na cirkevnom poli, kde mnohé z uvedených problémov nemusia byť ani uvedomené, a o to ťažšie sa riešia v živote.“¹⁸¹

Ako uvádza Michael Sievernich dnes prevládajú ako moderné obrazy manželstva „manželstvo z lásky“ a „manželská rodina“, ktoré vznikli v meštianstve v Európe a severnej Amerike v 19. storočí. „Manželstvo z lásky“ je spojené s predstavou, že do manželstva sa vstupuje z lásky a slobodného rozhodnutia oboch partnerov, teda nie kvôli majetku či vôli rodičov. Pod „manželskou rodinou“ sa myslí samostatná domácnosť zosobášeného páru s neplnoletými deťmi a so zamestnaním mimo domácnosti aspoň jedného z manželov. Táto forma manželstva a rodiny je relatívne autonómna a jej výkonom je zabezpečenie predovšetkým emocionálnej stabilizácie, fyzickej regenerácie, vzájomnej pomoci a solidarity, rodenia a výchovy detí. Keďže už nie je (agrárnym) výrobným spoločenstvom, žijú členovia rodiny aj v mimorodinných sociálnych väzbách ako škola, zamestnanie či spolok.¹⁸²

Pre katolíkov je manželstvo okrem toho sviatosťou, ktorej puto (*vinculum*) je nerozlučné, „až kým ho nerozdelí smrť“. Status cirkevne zosobášených manželov je v dejinách výnimočný. Spojil koncept manželskej zmluvy v rímskom práve s myšlienkou biblicky zdôvodnenej ľudskej dôstojnosti a evanjeliového učenia „A tak už nie sú dvaja, ale jedno telo. Čo teda Boh spojil, nech človek nerozlučuje.“ (Mt 19, 6). Z tejto syntézy vznikol dovedy historicky neznámy princíp nerozlučnosti. Týmto spôsobom a pomocou obrazu sviatostného manželstva ako symbolu vzťahu Krista k Cirkvi (Ef 5, 25-32) sa stali láska a vernosť nábožensky záväznými a postavenie ženy sa sociálne a právne posilnilo.¹⁸³

Na Druhom vatikánskom koncile načrtla Katolícka Cirkev na tomto pozadí obnovený obraz manželstva. Nový obraz manželstva, ktorý načrtli konciloví otcovia v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes*, vychádza z toho, že manželstvo je nutné chápať ako osobný, dohodou potvrdený zväzok (*foedus*), a nie ako „zmluvu“ (*contractus*), v ktorom sa vyjadruje vzájomná láska manželov. Toto manželstvo je založené Stvoriteľom a vzniká na základe slobodného úkonu (*actus humanus*), v ktorom sa manželia navzájom darujú, prijímajú a spájajú v „posvätnom zväzku“, s ktorým už viac nemajú moc disponovať. Manželstvo je preto „vnútorným spoločenstvom života a lásky“ (GS 48).

Do definície sviatosti manželstva boli prijaté spoločenstvo života a láska. Manželská láska je prijatá do Božej lásky a vykupiteľskou silou Krista a sviatostným sprostredkovaním Cirkvi je formovaná a obohatená. Ako ciele manželstva sa uvádzajú manželská láska a plodnosť manželstva, teda plodenie a výchova detí. Popritom ostáva zrejším, že obojstranná odovzdanosť oboch partnerov, blaho detí a bezpodmienečná vernosť vyžadujú nerozlučnú jednotu (por. GS 48).

Zmeny kultúrnej mentality v postmodernej spoločnosti majú ambivalentný vplyv na chápanie manželstva je zrejmé, že táto inštitúcia je vystavená zvláštnym rizikám zlyhania. Dôvody pre odluku a rozvod sú mnohoraké a súvisia so situáciou postmodernity, ktorá sa týka procesov individualizácie a pluralizácie životných foriem.

¹⁸¹ BRANSTEINER, G.: *Sviatosť manželstva z pohľadu systematickej teológie*. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1, s. 29.

¹⁸² Por. SIEVERNICH, M.: *Chyba! Len hlavný dokument. Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastorálno-teologického hľadiska*. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1, s. 49.

¹⁸³ Por. BRANSTEINER, G.: *Sviatosť manželstva z pohľadu systematickej teológie*. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1, s. 30-31.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

* Sú to prehnané očakávania od manželstva. Ak sa manželstvo stáva jediným miestom očakávania plnosti šťastia, možno ľahko dospieť k preceňovaniu partnerov. Aj strácajúca sa náboženská väzba oslabuje silu zvládnuť krízy (dozrievanie cez krízy).

* Príliš skorého alebo neskoré uzavretia manželstva. Môže sa stať problémom nedostatočná zrelosť partnerov a slabá príprava a tvorba vzťahu v páre v skorom uzavretí manželstva. Problémom sa môže stať relatívne neskoré uzatvorenie manželstva po dlhom vzdelávaní a pracovnej činnosti, keď sa splnenie priania po dieťati stáva ťažším.

* Strácajú sa tradičné opory manželstva, keď katolícke prostredie už viac neposkytuje dvojici oporu vo vlastných rodinách a priateľoch. Stáva sa čoraz viac sám zodpovedný za svoje šťastie či nešťastie. Strata príkladov dlhotrvajúcich a šťastných manželstiev má negatívny vplyv

* Mobilita a fukcionalizácia vzťahov v diferencovanej spoločnosti vedú k pomalej strate schopnosti pre celoživotný a spoločný projekt a k nechote sa pútať (singles sú flexibilnejší). Aj starosti o peniaze, o pracovné miesto, plánovanie kariéry, účasť žien v zamestnaní a narastajúci tlak výdavkov, či nedostatočná štátna podpora prispievajú k zneisteniu rodín.

Nech sú už v zásade jednotlivé dôvody akékoľvek, odluka a rozvod predstavujú enormnú záťaž pre všetkých zúčastnených. Sklamanie a rezignácia, oslabená sebadôvera (“zlyhal/a som”) a strata dôvery (“nikdy viac”) patria k dôsledkom, ktoré nemôže vyriešiť ani rozvodový sudca. Obeťou, ktorá najviac trpí v rozvodoch sú najmä deti, ktoré sa stávajú sirotami žujúcich rodičov, ktoré musia často pendlovať medzi otcom a matkou a nezriedka sa stávajú „loptou“ v hre záujmov.

Slovom, v súčasnosti vzniká ambivalentný obraz, ktorý možno v jeho protirečeniach popísať nasledovne:

- * Rastúce hodnotenie stabilného manželstva, a zároveň rastúce zlyhanie manželstva.
- * Výrazná orientácia pre manželstvo na rodinu, a zároveň obava pre putom a povinnosťami v manželstve.
- * Všeobecne rozšírená predstava dieťaťa ako hodnoty a klesajúci počet pôrodov.
- * Túžba po liberalizácii sexuálnych noriem a požiadavka jasných noriem a istoty.
- * Túžba po rodine (ideál rodiny s dvoma deťmi), a zároveň práca oboch rodičov ako spoločenská hodnota.

Pozadie týchto ambivalencií treba zohľadniť pri hodnotení zlyhania a rozvodu, kohabitácie a opätovných sobášov. Tieto vplyvy majú dosah aj na katolíkov. Cirkvi sa tak nenachádza len pred otázkou primeranej pastorácie manželstiev, ktorá sa deje mnohokrátym spôsobom v príprave na manželstvo, rozhovormi a sobášom, duchovnou pastoráciou o manželov a rodiny, pastorálnou účasťou a pomocou v krízach.¹⁸⁴ Z pohľadu vytrvalosti v sviatostnom manželstve, kde máme do činenia s katolíkmi, čo žijú v sviatostnom manželstve, s tými, ktorým sa nevydarilo sviatostné manželstvo a teraz žijú rozvedení a napokon tí, ktorí sa rozviedli a vstúpilo do druhého nesviatostného manželstva, alebo manželstvo neuzatvorili a žijú iba ako druh a družka.¹⁸⁵

Významným spôsobom dokumentujú zmenu kultúrnej mentality v Európe a v Izraeli výsledky medzinárodného empirického výskumu o životných perspektívach adolescentov, ktorý viedla univerzita z Würzburgu a boli publikované v roku 2009 v štúdiu *Youth in Europe*. Tento reprezentatívny výskum bol realizovaný v rokoch 2002 až 2004 v Nemecku (D), Veľkej Británii (GB), Poľsku (PL), Holandsku (NL), Švédsku (S), Fínsku (FIN), Írsku (IRL), Chorvátsku (CRO) a v Izraeli (IZR) v školách s adolescentnou mládežou v priemernom veku 17 rokov. Údaje sú prevzaté z tabuľkovej časti zmienenej publikácie. Zaujímavé je osobitne

¹⁸⁴ Por. SIEVERNICH, M.: **Chyba! Len hlavný dokument.** Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastorálno-teologického hľadiska. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1, s. 51.

¹⁸⁵ Por. CSANTOS, L.: *Manželstvo a rodina dnes*. In: Viera a život, roč. 2009, č. 3, s. 8.

poradie hodnôt u adolescentov v jednotlivých krajinách, ktoré sa zisťovalo na päťbodovej škále, pričom 1 je negatívne, 3, priemerné a 5 pozitívne hodnotenie.

Merané boli nasledujúce hodnoty:

	D	GB	PL	NL	S	FIN	IRL	CRO	IZR
Modernosť	3.42	3.37	3.70	3.22	3.22	2.99	3.42	3.86	3.59
Atraktivnosť	3.28	3.48	3.61	3.51	3.31	3.23	3.59	3.49	3.53
Autenticita	3.45	3.27	3.38	3.39	3.19	2.93	3.27	3.22	3.43
Rodinná orientácia	4.18	3.91	4.15	4.04	4.03	4.08	4.08	4.15	4.24
Profesionálna orientácia	4.45	4.96	4.28	4.00	4.09	4.24	4.21	4.33	4.42
Selfmenežment	3.82	3.74	3.96	3.84	3.67	4.07	3.79	4.11	4.19
Ľudskosť	4.22	4.04	4.13	4.07	4.24	4.36	4.10	4.27	4.39
Nezávislosť	4.63	4.08	3.98	4.28	4.27	4.44	4.15	4.28	4.29

Vidno, že vo väčšine prípadov adolescenti viac oceňujú svoju profesiu ako budúcu rodinu, vysoko si cenia autonómnosť humánnosť, čo ovplyvňuje aj ich očakávania od partnerského vzťahu a manželstva.¹⁸⁶ Výskum ukázal, že hodnota rodiny u mladých je pomerne nízka. To všetko sa musí konfrontovať s kresťanským pohľadom na človeka a osobitne manželstvo. Z toho plynie aj reflexia mravného konania. „Z kresťansko-katolíckeho uhla nazerania na morálne konanie človeka, možno konštatovať, že toto sa rozvíja na základe stretnutia s Bohom, teda konanie človeka nie je nikdy iba jeho vlastným konaním – sebestačným a autonómnym; striktné ľudskou činnosťou, ale odpoveďou na dar komunikovanej lásky. Jednotlivec je tak vtiahnutý do dynamiky trojičnej lásky samotného Boha, ktorý jediný ho skutočne oslobodzuje a privádza k naplneniu jeho pravej veľkosti.“¹⁸⁷

Situácia na Slovensku vo svetle štatistik

Demografický vývoj na Slovensku prechádza v súčasnosti druhou demografickou revolúciou. Údaje Štatistického úradu Slovenskej republiky, z ktorých v nasledujúcom čerpáme tento vývoj jasne potvrdzujú. Za ostatných dvadsať rokov klesla pôrodnosť takmer o tretinu a sobášnosť o 25 %, pričom počet rozvodov vzrástol o 50 %, počet rozvodov na sto sobášov vzrástol takmer na dvojnásobok presne o 97 %. V tabuľke č. 1 vidno trendy na relatívnych údajoch.

Po roku 2002, keď pôrodnosť dosiahla svoje minimum sa stabilizuje a možno badať mierny rast. Varujúcim signálom je, že v roku 2008 sa narodilo mimo manželstva až 30,1 % detí, čo je za ostatných dvadsať rokov nárast viac ako na trojnásobok. Percentuálny podiel tehotenstiev ukončených potratom súčasne klesol na 24,3 %, čo je však skôr dôsledok masívneho používania antikoncepcie. Priemerný vek vzájomne slobodných pri sobáši v roku 2008 bol u mužov 28,9 rokov a u žien 26,3 rokov. Dňa 5.06.2009 zverejnil ŠÚ SR správu: „K 31. marcu 2009 mala Slovenská republika 5 413 548 obyvateľov. V 1. štvrtroku 2009 bolo uzavretých 3 495 manželstiev a rozviedlo sa 3 281 manželských dvojíc. Narodilo sa 14 063 živých detí a zomrelo 13 688 osôb. Zahraničnou migráciou získala Slovenská republika 919 osôb. Celkový prírastok obyvateľstva Slovenska dosiahol hodnotu 1 294.“¹⁸⁸ Správa je na jednej strane optimistická, prináša mierny populačný rast, no na druhej strane, ak by mala

¹⁸⁶ Por. *Youth in Europe I. – An international empirical Study about Life Perspective*. Editori Hans-Georg Ziebertz, William K. Kay, Berlín: LIT Verlag, 2009, s. 215-259

¹⁸⁷ KÚTNY, I.: Mravno-morálny aspekt povolania k inovovanej forme *fantázie lásky*. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1, s. 45.

¹⁸⁸ Aktuality 05.06.2009 . In : <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5639>

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

naznačovať trend v rozvodovosti, bolo by to katastrofálne. Rok 2009 však napokon nemá síce až tak tragickú celovú štatistiku, ale správa z 9.marca 2010 nie je veľmi optimistická. „K 31. decembru 2009 mala Slovenská republika 5 424 925 obyvateľov. Uzavretých bolo 26 356 manželstiev a rozviedlo sa 12 671 manželských párov. Narodilo sa 61 217 živých detí a zomrelo 52 913 osôb. Zahraničnou migráciou získala Slovenská republika 4 367 osôb. Celkový prírastok obyvateľstva Slovenska dosiahol hodnotu 12 671.“¹⁸⁹

Vybrané demografické ukazovatele SR 1989-2008

Rok	živonarodení Na 1000 Obyvateľov	sobáše na 1000 obyvateľov	rozvody na 1000 obyvateľov	rozvody na 100 sobášov
1989	15,18	6,9	1,57	22,74
1990	15,10	7,6	1,67	21,93
1991	14,87	6,4	1,50	24,12
1992	14,07	6,4	1,52	23,78
1993	13,76	5,8	1,53	26,46
1994	12,41	5,3	1,62	30,78
1995	11,45	5,1	1,67	32,66
1996	11,19	5,1	1,75	34,21
1997	10,57	5,2	1,70	32,69
1998	10,69	5,1	1,73	33,87
1999	10,42	4,8	1,79	35,35
2000	10,21	4,8	1,72	35,80
2001	9,51	4,4	1,83	41,26
2002	9,50	4,7	2,00	43,70
2003	9,60	4,8	2,00	41,20
2004	10,00	5,2	2,00	39,00
2005	10,10	4,9	2,10	44,20
2006	10,00	4,8	2,40	49,00
2007	10,10	5,1	2,30	44,40
2008	10,59	5,2	2,34	44,80

Zdroj ŠÚ SR

Európske trendy v starnutí obyvateľstva neobišli ani Slovenskú republiku. Ako sme už uviedli počet detí do 14 rokov klesol o tretinu a počet obyvateľov 65 ročných a starších stúpol o 15 %. Tento ukazovateľ má dlhodobu rastúcu tendenciu podobne ako priemerný vek a index starnutia obyvateľstva. V tomto období index starnutia obyvateľstva vzrástol o 33 percentuálnych bodov a ročne rastie asi o tri body. (Index starnutia je počet osôb vo veku 65 rokov a viac na 100 detí vo veku 0-14 rokov.) Podrobnejšie údaje možno nájsť na stránke Štatistického úradu a v jeho publikáciách.

Postoj katolíkov k manželstvu

Táto situácia sa odráža aj v správaní katolíkov na Slovensku. Výskum religiozity katolíkov na Slovensku v produktívnom veku, ktorý uskutočnila Katedra sociológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave pre potreby našej Teologickej fakulty v roku 2007 to jasne dokumentuje. Uvedieme len niekoľko vybraných údajov z knihy Jozef Matulník a i.: *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku : Poznatky zo sociologického výskumu*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008. Vo výskume sa zisťovala tiež

¹⁸⁹ *Aktuality 9.3.2010 Počet obyvateľov SR*. In: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5639>

hodnota, ktorú prisudzujú respondenti manželstvu. Bola použitá táto sada otázok: “Uvážte, prosím, či súhlasíte alebo nesúhlasíte s týmito tvrdeniami, ktoré sa týkajú manželstva:

1. Manželstvo je už zastarané.
2. Manželstvo je zväzok muža a ženy, ktorý by sa mal uzatvárať na celý život.
3. Manželstvo by sa malo v zásade skončiť vtedy, keď si muž a žena prestanú dobre rozumieť.
4. Ak si manželia dobre nerozumejú a už majú deti, mali by určite nájsť k sebe cestu.
5. Ak si manželia dobre nerozumejú a ešte nemajú deti, mali by sa čím skôr rozviešť.
6. Je jedno, či partneri žijú v manželstve, alebo nie, hlavne ak im to kľape.

Respondenti označili pri každej položke jeden z variantov odpovedí na škále: úplne súhlasím, vcelku súhlasím, skôr nesúhlasím, vôbec nesúhlasím.¹⁹⁰ Tu sa ukázala vysoká tolerantnosť katolíkov voči rozvodu a kohabitáciám. Osobitne odpoveď číslo 3. Manželstvo by sa malo v zásade skončiť vtedy, keď si muž a žena prestanú dobre rozumieť si zvolilo 53 % katolíkov a odpoveď číslo 6. Je jedno či partneri žijú v manželstve alebo nie, hlavne ak im to kľape si zvolilo viac ako 56 % katolíkov. Jednoznačný katolícky postoj (jednoznačná nerozlučnosť manželstva a neprípustnosť kohabitácií) v oboch otázkach vyjadriilo iba 18 % katolíkov.¹⁹¹ „Na základe spomenutej sady otázok bol skonštruovaný index hodnoty manželstva.¹⁹² Na základe hodnôt indexu manželstva boli zistené štatisticky významné rozdiely medzi skupinami respondentov podľa príslušnosti k cirkvám. Výsledky výskumu sú uvedené v nasledujúcej tabuľke. Pre veľmi malé zastúpenie v súbore respondentov index hodnoty manželstva nepočítali za skupiny tých respondentov, ktorí sa prihlásili k iným cirkvám, než tým, ktoré sú uvedené v tabuľke. Z údajov tabuľke vidno, že nižšiu hodnotu manželstvu výrazne častejšie prisudzujú respondenti, ktorí sa nehlásia ku žiadnej cirkvi, ako respondenti, ktorí sa prihlásili k niektorej z uvedených kresťanských cirkví. Z respondentov, ktorí sa nehlásia ku žiadnej cirkvi až 2/5 (40,5%) má hodnoty indexu v kategórii „nizky“, ale podľa údajov za celý súbor je to len 23,8% a naopak „vysoké“ hodnoty indexu má len 9,2% z respondentov, ktorí sa nehlásia ku žiadnej cirkvi, ale za celý súbor je to až 27%. Otázky vzbudzuje aj skupina respondentov hlásiacich sa k Rímskokatolíckej cirkvi s nízkym indexom hodnoty manželstva, ktorá tvorí až 16,3 %.¹⁹³

¹⁹⁰ MATULNÍK, J, KYSELICA, J, KRATOCHVÍLA, M.: Religiozita, rodina a reprodukčné správanie obyvateľov Slovenska. In: MATULNÍK, J. a i.: *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku : Poznatky zo sociologického výskumu*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, s. 179.

¹⁹¹ Porov. MATULNÍK, J, KYSELICA, J, KRATOCHVÍLA, M.: c.d. s. 182.

¹⁹² Index hodnoty manželstva sa vypočítal tak, že sa bodovali odpovede respondentov pri jednotlivých položkách. Pri položkách č. 2 a č. 4 narastali rovnomerne body od variantu vôbec nesúhlasím ("0" bodov) po variant úplne súhlasím (4 body) a pri ostatných položkách narastali hodnoty indexu v opačnom poradí variantov odpovedí. Súčet všetkých získaných bodov sa prepočítal na interval od 0 do 100. Tento index sme osobitne vypočítali pre jednotlivé podsúbory respondentov podľa ich stavu (ženatí/vydaté, slobodní atď.) a podľa ďalších znakov. Na základe zistených veľkostí indexu hodnoty manželstva sme rozdelili respondentov do troch skupín, pričom prvú skupinu tvorilo 25% respondentov, ktorí mali najnižšiu hodnotu indexu, t.j. pod dolným kvartilom, druhú skupinu 50% respondentov, ktorí mali vyššiu hodnotu indexu (skupina v strede) a tretiu skupinu tvorilo 25% respondentov, ktorí mali najvyššiu hodnotu indexu, t.j. nad horným kvartilom.

¹⁹³ MATULNÍK, J, KYSELICA, J, KRATOCHVÍLA, M.: c. d. s. 180-181.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
 „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Index hodnoty manželstva podľa prihlásenia sa k cirkvám.
 n=1933

Index manželstva Odpoveď	Nízky	Stredný	Vysoký	Spolu
Rímskokatolícka cirkev	16,3%	47,8%	35,9%	100,0%
Evanjelická cirkev	23,5%	60,0%	16,5%	100,0%
Gréckokatolícka cirkev	11,6%	50,7%	37,7%	100,0%
Nehlási sa k žiadnej	40,5%	50,3%	9,2%	100,0%
Spolu	23,8%	49,2%	27,0%	100,0%

Faktory, ktoré vzbudzujú nádej

V analýze čítame: „Podľa jednotlivých ukazovateľov náboženskej praxe sa prejavili štatisticky významné rozdiely i v odpovediach na jednotlivé otázky, ktorými sme zisťovali, akú hodnotu prisudzujú respondenti manželstvu. Pre ilustráciu uvádzame v tabuľke stanovisko respondentov k tvrdeniu, že: Je jedno, či partneri žijú v manželstve alebo nie, hlavne ak im to kľape, podľa frekvencie sv. spovede. Z údajov v tabuľke vidíme, že väčšina respondentov, ktorí chodia na svätú spoveď pravidelne mesačne s týmto výrokom nesúhlasí, ale tí, ktorí na svätú spoveď chodia len veľmi málo alebo vôbec nie, s ním vo väčšine súhlasia.“¹⁹⁴

Stanovisko respondentov k tvrdeniu: Je jedno, či partneri žijú v manželstve alebo nie, hlavne ak im to kľape, podľa frekvencie sv. spovede.¹⁹⁵

n=1261

	Asi tak raz za mesiac	Niekoľko krát za rok	1-2 krát za rok	Menej často alebo vôbec nie	Spolu
Úplne súhlasím	8,3%	15,0%	27,2%	36,9%	25,2%
Vcelku súhlasím	12,5%	25,5%	37,3%	36,9%	30,8%
Skôr nesúhlasím	32,1%	36,8%	25,1%	18,1%	26,4%
Vôbec nesúhlasím	47,0%	22,7%	10,5%	8,1%	17,6%
Spolu	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Spearmanovo rho=0,388 p<0,01

„Táto atmosféra zrejme súvisí s prežívaním viery a jej praktizovaním, čo výskum meral pomocou niekoľkých dimenzií. Odovzdávanie viery v rodine, frekvencia osobnej modlitby, účasť na sv. omši, prijímanie sviatosti zmierenia, čítanie Svätého písma a iných náboženských kníh, účasť na živote farského spoločenstva, kontakt z kňazom mimo kontaktu pri sv. omši a sviatosti zmierenia. Tu sa ukázal zarážajúci fakt „S kňazom sa vôbec nestretli viac ako 2/3 rozvedených, ženatých/vydatých ďalšíkrát, viac ako polovica slobodných a ženatých/vydatých po prvýkrát a napokon menej ako polovica ovdovených.“¹⁹⁶ Máme teda do činenia s celým spektrom chápania manželstva u katolíkov, ktorému zodpovedá aj ich konkrétna situácia. Podľa výskumu by sme ich mohli začleniť do troch kategórií, tí, čo žijú

¹⁹⁴ MATULNÍK, J, KYSELICA, J, KRATOCHVÍLA, M.: c.d. s. 183.-184.

¹⁹⁵ MATULNÍK, J, KYSELICA, J, KRATOCHVÍLA, M.: c. d. Tab. 6.19 s. 184.

¹⁹⁶ MINICHOVÁ, M.: Väzba na farské spoločenstvo katolíkov na Slovensku. In: MATULNÍK, J. a i.: *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku : Poznatky zo sociologického výskumu*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, s. 103.

v sviatostnom manželstve a snažia sa žiť v súlade s jeho sviatostným charakterom, druhú skupinu tvoria tí, čo katolícke manželstvo nepovažujú za nerozlučné a sú tolerantný voči rozvodom a kohabitáciám a napokon tí, ktorí prebrali názor na manželstvo z bulvárnych médií a nepovažujú ho za potrebné. „Môžeme tiež uviesť členenie z pohľadu vytrvalosti v sviatostnom manželstve, kde máme do činenia s katolíkmi, čo žijú v sviatostnom manželstve, s tými, ktorým sa nevydarilo sviatostné manželstvo a teraz žijú rozvedení a napokon tí, ktorí sa rozviedli a vstúpilo do druhého nesviatostného manželstva. Týmto trom skupinám sa treba podrobnejšie venovať.“¹⁹⁷

Uvedieme ešte faktory, ktoré pozitívne ovplyvňujú výšku indexu hodnoty manželstva podľa spomenutého výskumu religiozity katolíkov na Slovensku. Sú to fakticky všetky ukazovatele religiozity. Sú to: úroveň náboženských poznatkov, náboženská skúsenosť, väzba na farské spoločenstvo, účasť na nedeľnej svätej omši, mesačná svätá spoveď, svätenie nedele, odovzdávanie viery v detstve a v mladosti.¹⁹⁸ Tieto faktory naznačujú aj východiská pre skvalitnenie rodinnej pastorácie.

Výzvy a návrhy riešenia

Rastúci počet rozvedených a znovuzosobášených v Katolíckej cirkvi ako aj počet detí z týchto manželstiev znamenajú pre pastorálnu teológiu teoretické i praktické výzvy.

Prakticko-pastoračná výzva je v rozvinutí pastorácie manželstiev, ktorá sa nezačína až pri rozhovore na fare a v bezprostrednej príprave pre manželstvo, ale ako celoživotný projekt pastoračne sprevádza manželstvo a rodinu vo všetkých etapách od detstva až po starobu. Pri manželstve a rodine by sa mali od diecéz až po farnosti používať všetky prostriedky, ktoré sú k dispozícii. Patrí k tomu sprevádzanie manželstiev a tiež symbolické sprevádzanie pomocou svätenín ako zasnúbenie, opätovné pripomienky uzatvorenia manželstva po niekoľkých rokoch (obnova manželských sľubov, strieborné, zlaté jubileum), používanie príslušných rítov v benedikcionále, ako aj – nový prvok – bohoslužby a púte s požehnaním na deň sv. Valentína (14. februára), diecézne púte rodín.¹⁹⁹

Významným faktorom, ktorý ovplyvňuje výšku indexu hodnoty manželstva je pristupovanie k sviatosti zmierenia. „Z respondentov, ktorí chodia na svätú spoveď pravidelne každý mesiac až viac ako 2/3 (68,7%) má „vysokú“ hodnotu indexu manželstva ale z respondentov, ktorí chodia na svätú spoveď 1-2 krát za rok alebo menej často je to len 19,5%.“²⁰⁰ Potvrďuje to význam pravidelného, mesačného pristupovania k sviatosti zmierenia a účasti na nedeľnej svätej omši a svätom prijímaní. Preto túto zložku farskej pastorácie nemožno bez väčšej škody zanedbať.

Ďalšími faktormi, ktoré veľmi významne ovplyvňujú hodnotu manželstva a zamýšľanú plodnosť sú najmä príslušnosť k farskému spoločenstvu a stretnutia s kňazom mimo sviatostného fóra. To je jeden z dôležitých faktorov života Cirkvi, ktorý sa snažil komunistický režim maximálne obmedziť a potlačiť. U respondentov, ktorí sa stretávajú s kňazom približne raz za mesiac bola zistená najvyššia zamýšľaná plodnosť a 2,60. Iba tí, ktorí sa s kňazom okrem sviatostného fóra vôbec nestretávajú vykazujú zamýšľanú plodnosť nižšiu ako 2,1, no z celého súboru je ich viac ako polovica.“²⁰¹

¹⁹⁷ CSONTOS, L.: *Manželstvo a rodina dnes*. In: Viera a život, roč. 2009, č.3, s.6

¹⁹⁸ Por. MATULNÍK, J, KYSELICA, J, KRATOCHVÍLA, M.: Religiozita, rodina a reprodukčné správanie obyvateľov Slovenska. In: MATULNÍK, J. a i.: *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku : Poznatky zo sociologického výskumu*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, s. 223.

¹⁹⁹ Por. SIEVERNICH, M.: *Chyba! Len hlavný dokument. Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastorálno-teologického hľadiska*. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1, s. 57.

²⁰⁰ MATULNÍK, J, KYSELICA, J, KRATOCHVÍLA, M.: Religiozita, rodina a reprodukčné správanie obyvateľov Slovenska. In: MATULNÍK, J., a i.: *Analýza religiozity katolíkov na Slovensku : Poznatky zo sociologického výskumu*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2008, s. 183.

²⁰¹ MATULNÍK, J, KYSELICA, J, KRATOCHVÍLA, M.: c. d. s. 209.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Faktor príslušnosti k farskému spoločenstvu vzbudzuje veľkú nádej, lebo skutočná pastorácia farnosti nie je možná bez účasti spoločenstiev. V pastorácii sa spoločenstvá usilujú žiť v jednote s farárom, s pastoračnou farskou radou a v spolupráci so svojimi animátormi. Úlohou kňaza sa stáva viac úlohou animátora všetkých spoločenstiev, akým je dirigent v orchestri.²⁰² Jeho úlohou je spájať do harmónie a pastoračnej spoluzodpovednosti jednotlivé spoločenstvá.

Aby bola manželským párom a rodinám poskytnutá aj v konfliktných a núdzových situáciách ľudská a duchovná pomoc, je potrebná kompetentná sociálna, spirituálna, právna a pastoračná poradenská ponuka v konfliktných situáciách, ktorú robia profesionáli. Okrem toho, kresťanské spoločenstvá potrebujú príkladných manželov a rodiny, ktorí budú náležite pôsobiť na formovanie verejnej mienky. Najmä katolícke médiá im poskytnú široký priestor na praktické zvýraznenie tradičných hodnôt katolíckej rodiny. Zvlášť silná sa javí súčasný stav ako výzva pre farárov a kňazi, aby sa špecializovali na pastoráciu rodín, aby týmto ľuďom poradili v ich otázkach svedomia, stáli pri nich a hľadali pastoračne schodné riešenia aj pre tých, čo sú v iregulárnych situáciách.²⁰³ Dôležitá je aj spiritualita kajúcnosti v rodine. V období cirkevných otcov bola prax pokánia veľmi prísna. „Fázy liturgického vysluhovania pokánia boli v podstate tri: 1. vstup hriešnika medzi kajúcnikov, 2. skutky pokánia a 3. zmierenie.“²⁰⁴

„Slávenie sviatostného pokánia počas storočí prešlo takými rozličnými formami. Ide stále o tú istú a jedinú moc udelenú Kristom vo veľkonočné ráno apoštolom, ktorá je slávená a vysluhovaná rozličnými formami a spôsobmi ako odpoveď na cirkevné svedomie a na požiadavky doby. Veď odpustenie je najdôležitejšie v spoločnom a osobitne v rodinnom živote, pretože vždy budú situácie, ktoré si budú vyžadovať odpustenie.“²⁰⁵

Kontakt:

Prof. ThDr. Ladislav Csontos SJ, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava
e-mail: ladislav.csontos@tftu.sk

²⁰² Por. KYSELICA, J.: *Farnosť v treťom tisícročí*. In: Viera a život, roč. 17, 2007, č. 4, s. 7.

²⁰³ Por. SIEVERNICH, M.: *Chyba! Len hlavný dokument. Problém rozvedených a znovuzosobášených v Cirkvi z pastorálno-teologického hľadiska*. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1, s. 57.

²⁰⁴ DOLINSKÝ, J.: *Vývoj praxe pokánia v kresťanskom staroveku a stredoveku*. In : Teologický časopis roč. 2010, č. 1, s. 68.

²⁰⁵ CSONTOS, L.: *Duchovná cesta pre katolíkov, čo žijú v nesviatostnom manželstve*. In *Rodina v súčasnom svete : Sociálna služba a pastorácia rodín*. Zborník z vedeckej konferencie 23. novembra 2007 v Bratislave. Trnava : Dobrá kniha, 2007, s. 118.

THE POSITION AND DIRECTIONS OF TRANSFORMATIONS OF A FAMILY IN THE CONTEMPORARY WORLD.

Czerw Monika

Dynamic development of industry and urbanisation allows us to justifiably regard world as a arena for various global transformations which differ with regard to the level of its intensiveness, but always refer to a person and his family. Possible to observe changes *ad exemplum* in the scope of work and habitation environment, tolerance or law in force, had a strong influence on the way the family was defined, as well as on the shape and responsibilities of a family. Although this topic does not belong to subjects taken up incidentally, it is worth to analyse its contemporary *status quo* because of the undeniable significance of a family in a proper functioning of the whole social system.

The analysis of all definition of a family allows to state it constitutes indispensable foundation of a wider society, being the crucial element of a social structure. *Family* socially realises indispensable functions. It is connected with marriage and parenthood²⁰⁶. Essential element of defining this term are relations in which stay particular members of a family – bonds. And so, in contemporary families, contrary to families from the times before the industrial revolution, more important are emotional bonds, ousting subjective bonds based on work, economic and material values, where the responsibility to guarantee prosperity to wife and children belonged to a man. The division of roles was obvious to everyone. There were no place for talking about the partnership since the dominating style was authoritarianism. Despite the fact that today we may observe considerable weakening of relations between family members, displayed by limitation of contacts within its scope, the ever-recurring economical or social crises cause a situation in which the role of family bonds is not only a natural protection against the social anomaly²⁰⁷, but also minimises the feeling of loneliness, conviction about the necessity to deal with own problems, increasing at the same time self-confidence and the conviction about emotional stabilisation through assuring the safety for the family. Mentioning the bonds it is worth to emphasise its objective and subjective dimension. In a family dominate personal bonds, what does not mean that subjective bonds resulting from possessing various goods or running common homestead do not exist²⁰⁸. Raising the topic of family bonds, being one of the component of a family structure requires *ab hinc* even the general description of forms and types of origin determined by them.

Wanting to present the typological classification of families, considering the relations dominating between the family members, it is worth to mention that “it is not enough to implement one rule of division, but it is indispensable to consider few rules. This is why, despite the rich literature on this issue, it is difficult to talk about a unified typology of a family. We encounter various conjugated arrangements of types, created according to different rules of dividing”.²⁰⁹ However, with respect to the needs of this study, we concentrate on a classification considering above mentioned family bonds.

²⁰⁶ A. Woźniak – Krakowian, Kierunki zmian współczesnej rodziny – wyzwania i zagrożenia, [w:] A. Marzec, I. Wagner (red.) Polska na drodze do społeczeństwa informacyjnego. Między rozwojem a wykluczeniem w zjednoczonej Europie, Częstochowa 2005, p. 23.

²⁰⁷ W. Jacher, Przemiany więzi społecznej w rodzinie polskiej, [w:] H. Cudak (red.) Rodzina polska u progu XXI wieku, Łowicz 1997, p. 29.

²⁰⁸ W. Jacher, Patologia więzi rodzinnych, [w:] H. Cudak (red.) Problemy współczesnej rodziny w Polsce. Materials form the 2nd Scientific Symposium, Piotrków Trybunalski 1998, p. 37.

²⁰⁹ S. Badora, B. Czerdecka, D. Marzec, Rodzina i formy jej wspomaganie, Cracow 2001, p. 19-20,

Assuming such criteria we may differentiate: a two generation family, consisting of a married couple and children – so called small family, where an exception is a one generation family which will probably in the future transform into a two generation, in which interfamily contacts are limited do the closest relatives; a big family, where few generations – at least 3 and distant relatives leave running common household, in which dominating type of bonds are the subjective ones; a big modified family, in other words - scattered family, a multi generation family, close, but not running a common household²¹⁰. This, what in a contemporary times is distinctively possible to observe, beside the subjective bond, is the fact of a family size reduction. The number of multi generation families diminishes. A dominating type of a family in a modern society is a nuclear family (small, one generation). Interesting is a phenomena of creation of so called “relations of nuclear families” referring to families which stay in certain relations, e.g. taking care of parents with simultaneous keeping the material and accommodation autonomy²¹¹. Although separating so called nuclear family evokes many controversies because of the dichotomised, not realistic, inconsistent with the newest sociological researches division²¹², it is impossible not to notice that we may observe here an increasing tendency. Gaining on the value, subjective bond gives evidence on the democracy in a family life. However, negative consequences of economical and the political system transformations act negatively on the subjectivity of bonds through evoking the feeling of lack of stabilisation, social and psychical safety. Impoverishment of families, constant struggle for better existence limits the possibility to create closely-knit psychological bond. Many families encounter the problem of unemployment, alcoholism, crime or inappropriate married cohabitation²¹³.

Not new, however not to a big extent, type of a family is so called “sailor’s family”, where one parent is not present, very often because of the fact that he or she works in a different city or abroad. In this situation a parent functions as a half time parent, or, like some say, “non-resident parent”, spending time with family at late evenings, at weekends, holidays or during important family meetings, like e.g. christenings, weddings or funerals. This type of events constitute important reasons to return and the worry of being criticised by the relatives is too strong and limits the possibility of not presence. Lack of a mother or a father for a longer period of time may affects the process of appropriate formation of social roles connected with the sex, diminishes the scope of realised functions, is also not good for intermarriage relations.

Modern fashion for tolerance, changes in the scope of socially accepted norms, cultural transformations, find its reflection also in the more and more commonly accepted homosexual family. However, homosexuality in Poland still for many people constitutes a taboo, and presented, positive slogans referring to homosexuals have nothing in common with the polish society actions. The foundation of the reluctance is still a strong (but not as strong as it used to be) relation with religion. Although, the situation has improved, it is still a long way to create an asylum, like Holland, for people of the same sex being in a relationship. Many people are not afraid of the homosexuals itself, the who you sleep with should be private, but the laws they begin to demand, like e.g. possibility to adopt a child. This is why, after passing the start in promoting the campaign for tolerance towards homosexual relationships, there are many voices against observed. The struggle is still on. We are not able to predict which law regulations will be in force in 40 years time. On the other hand, do we really want such freedom? What models of behaviours will be taken by children of parents of

²¹⁰ Ibid, p. 20,

²¹¹ Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna nr 1 in Sosnowiec, materials from the Web site: www.poradnia.sosnowiec.pl – from 6 March 2010.

²¹² Ibid, p. 29,

²¹³ Ibid, p. 30-31,

the same sex? What is going to be with some functions realised in a family, e.g. procreation?...

Describing the spectrum of changes in a family in a contemporary times is it worth to, even only in an outline, present the existing correlations between the directions of transformations of a family and the industrialisation, technological and medical progress.

Industrialisation, and what comes after it, the increase of demand for professional and educated employees has substantially raised the level of education and culture of the society. It has contributed to the intensification of geographical and social mobility, thanks to what, the ethical norms gained on flexibility. The system of values effective at that time have also been reorganised. The technological progress, which is the basic propulsion for industrialisation, among other things, has contributed to popularization of media, what is the reason for the acquisition of the style of life presented by the today's mass media, and acceptance of other equipments which are said to help to run a household. Technological progress was accompanied by the medical one, which contributed to the increase of accessibility of a health care, what effected in prolonging the length of life, raised the effectiveness of treatment what diminished the number of deceases of infants as well as mothers during the birth²¹⁴. The possibility to control the number of birth through the popularity of contraception contributed to the growth of the number of adulterous relations.

Shortly described transformation in the sphere of a macro scale are strongly connected with the micro scale and inversely, because the family constitutes at the same time the element of a wider structure – the social system.

According to the system theory, family is a set of mutually connected, contingent elements. This system is formed in the process of interactions. Family can be treated as a subsystem of network - the society. This is a whole which is not only a set of all elements, but also a consequence of interactions which take place in it²¹⁵ and mutual relations between the members of particular family structures with other elements of social system. This makes the complexity of previously mentioned relations more acute, justifies the inseparability of the influence of the surrounding has on a family and a family on the surrounding.

Lets move back to the mentioned industrialisation, which forced the raise of qualifications, which resulted in the possibility to find a better paid job, thanks to what, a family could afford additional pleasures. Subjective bonds tightened and at the same time the geographical mobility increased. The will to satisfy new needs, new realities, women's emancipation lead to a situation in which women taken up job as well, this is why the division of roles and responsibilities needed novelisation. The rise in the level of knowledge and the technological progress made it possible to launch many inventions, like, e.g.: computers, Internet, which is a source for entertainment but also promotes unhealthy patterns. Changes implemented in the scope of one component of a subsystem and/or a system are "reflexively conjugated with other"²¹⁶ elements.

The circularity of changes taking place in a family have also included functions performed by the family. Its responsibilities are connected with its structure, certain set of rules and elements being permanently inscribed, not necessarily formalized frames²¹⁷. They may be understood as the "effects evoked by actions and behaviours of a family members, included in the family itself or beside it, regardless of the fact if they were deliberate or

²¹⁴ Z. Tyszka, *Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa*, [w:] T. Pilch, I. Lęparczyk (red.) *Pedagogika społeczna*, Warszawa 2003, p. 140-143.

²¹⁵ Bradshaw J., *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie*, Warszawa 1994, p. 41-42.

²¹⁶ *Ibid*, p. 203.

²¹⁷ Z. Tyszka, *Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich*, Poznań 1991, p. 23-24.

desirable”²¹⁸. There are many typologies and definitions of functions. Maria Ziemska differentiates functions: procreation – aiming at retaining the continuity of species; productive, which main task is to improve the creative and productive forces through “manufacturing” workers for community; socialising, understood as the relation between the family and children, where by defined action become integrated or not integrated with the society element; service and protective – here, if a family aims at realisation this function, essential is the care about children, about old or ailing people as well as to ensure everyday services, like: feeding, ensuring shelter; psycho hygienic – a function aiming at, among others, the proper personal development through the possibility of emotional expression, ensuring the feeling of safety and stabilisation²¹⁹. Zbigniew Tyszka presented a different classification of the function of a family, characterised with more details for the purpose of this study, together with the transformations in their scope. The author specifies functions like e.g.: sexual, procreation, economical, controlling, emotionally-expressive, cultural, socialising and educational.

At the moment realisation of sexual functions is not connected only with procreation. Previously mentioned medical progress contributed to this situation – common access to contraceptives and other methods allows realisation of sexual functions without reference to procreation function. The number of adulterous and premarital contacts has increased, the age of sexual initiation has been lowered, however, the reason for this had also different factors. The change of norms lead to the social increase in acceptance of relationship, in which intimate contacts are maintained before saying the sacramental “yes”. The sexual satisfaction is important not only for a man but also for a woman. Not satisfying sexual life leads to conflicts, infidelity and divorces. Exaggerated prudery has been thrown on the scrap heap, not being afraid of talking about sex.

In the scope of the procreation function it is easy to observe the shift of the bottom border of the age of child conception as well as the decrease in the number of children in a family. The reasons are: the possibility of birth control, changes in the philosophy of life, attitude towards satisfying needs very often falsely propagated by the media, instead of the need of caring about and raising children, difficult financial situation of families or lack of independent accommodation. The lack of a proper governmental support for families with many children is another reason. Slogans referring to the pro-family policy proclaimed by politicians, remains only slogans and do not correspond to actions undertaken, or are just a drop in the ocean.

Analysing the economical function we may observe particularisation of incomes. To assure possibly the best standard of living for a family both spouses should earn, sometimes even children, under the condition that part of incomes maintains for individual disposal of particular family member. The rush to fulfil new cravings, and because of that the lack of time significantly limited the possibility to control the family, which constitutes the next function mentioned above. It is also estimated that the financial situation of a given family importantly influences the reproduction, that is, realisation of described procreation function. Two rules about procreation perfectly present this situation, first - women who are occupationally active decide on one or two children and second – women who do not take up a job have more than 2 children. Such situation has contributed to the occurrence of a problem of ensuring the generations replacement. Decreasing population growth evokes a question: “what is going to be with our retirement pensions?”. Additionally, family is playing an important role in shaping of so called “human capital”²²⁰ through instilling children the ethical values,

²¹⁸ Ibid, p. 34.

²¹⁹ M. Ziemska, *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1986, p. 236.

²²⁰ J.D. Lecaillon, *Rodzina źródłem dobrobytu*, Warszawa 2004, p. 19-28.

discipline, autonomy or the meaning of solidarity, which constitute the foundations of a dynamic economy.

Lack of time, increase of the anonymity of an individual in the society, enabling quick relocation, technology and rising mobility hinder the possibility of controlling members of the family. At the same time, advanced development of technology allows using new means of controlling, e.g. cell phone. It is worth to emphasise, that although the information flow is much faster, it does not mean that information gained are real. It is not difficult to lie as we do not have a face to face contact with the recipient, which gives better possibilities of verification. Control limitation through allowing the children to stay alone may lead to the increase in pathological behaviours. The ability to differentiate the border between what is appropriate and what is not, dividing behaviours for “good” and “bad” is hindered by the fact that the already existing borders become vague, because of e.g. popularisation of contents in the media also known as the “fourth power”. Self control is also limited as a result of the lack of internalisation of appropriate action patterns, norms or because of a situation in which the internalized by individuals contents come from uncontrolled sources (Internet).

Tasks realised in the scope of the emotionally-expressive function include satisfying the emotional needs or expressing own personality. In the contemporary world only this function gained importance, because the need to satisfy the higher feelings in a family is a consequence of the decreasing possibilities of its satisfying outside it.

Cultural function of a family is characterised by not homogenous way of taking up the activeness. This situation can be described as living together under the same roof, but at the same time leaving beside, because everyone has got own interests, actions, tasks. Even the prosaic activity like watching TV is becoming an activity we do separately – at the same time members of the family watch their favourite programmes at TV which are now almost in every room at home. Quarrels over who, what and when to watch are avoided, but parents loose the control over what children are watching. Furthermore, accessibility to different types of entertainment, culture is often limited by the financial situation of the family. Every mother knows, that it is more important to buy books for school or warm shoes for winter than to book holidays for the whole family. Cultural function includes also handing down traditions, customs or history of culture of a specific society. Here, alarming signals may be observed. We are less bounded to traditions which used to be cultivated with a great care. We remember about twelve cuisines on a Christmas eve table, but we very often forget about leaving one plate empty for an unexpected guest. The life’s pace forces us to buy ready-made food instead of preparing it together with our family. What is more, among families of a good financial situation, it is popular to spend holidays like Christmas e.g. in the mountains, where everything is prepared. There would be nothing wrong about that if only all our closest relatives could join us. If the situation is different we spend holidays without the family, missing some of the great customs, like, e.g. decorating the Christmas tree.

Last mentioned function in this classification is the socialising and educational one. Its importance seems to be obvious. The appropriate process of socialising results in a limited number of behaviours socially undesired. Although, under the influence of other institutions the range has significantly decreased, the scope of realised tasks increased. It is not possible not to mention the role the media plays in the process of socialising²²¹, which although having many advantages such as: providing information, shaping opinion, educating or entertaining, have also many disadvantages. A great example is television being now one of the most attractive form of spending free time. Poles spend on average 4 hours daily in front of a television, not using other alternative form of activeness. Parents do not know or do not want to know, that children (between 7 – 9 years) take on contents provided by media as

²²¹ Ibid, 147-150.

something true, reflecting what they saw during plays. Children spending time alone, without any control, in front of a TV or surfing the Internet are exposed to somatic damages (of eyesight, hearing or posture) psychological such as: desensitization, blurring the borders between this what is real and what is fictional, evoking the tendency to peeking, loss of own identity, weakening the creativity, as well as disorders of personality displayed in the increase of the number of aggressive and antisocial behaviours, also social damages, which include the increasing tendency to consumerism, disappearance of family bonds or increase in the number of crimes committed by the use of the Internet²²². These are problems which leave distinctive impression on functioning of the whole social system, and the limitation of disadvantageous influence of media constitutes now an important educational problem.

In the process of taking care and raising children, beside the incontrovertible role of a mother and father, important are also grandparents and siblings²²³. No matter who is participating in the process of realisation of caring and raising function, it is important to accomplish such tasks as: educating the socially accepted rules, behaviours socially desired, teaching tolerance and respect towards other person, creating conditions to self-realisation, developing own interests, knowing the traditions of the society, culture or developing appropriate attitude towards work²²⁴. Inability or lack of possibilities to accomplish one or more functions in the scope of one family is more than alarming, because we then may talk about dysfunction of a family. In this context we may speak about a partial dysfunction, where a family is not able to fulfil some of its aims and requires support from third parties or proper institutions and a full dysfunction, where functions are not realised at all or are realised inappropriately²²⁵. It increases the probability of pathological occurrence, like: alcoholism, which is the reason of health problems of about 2 millions of people, or crimes committed by parents, mainly family harassment. Researches confirm, that dysfunctions and pathologies observed in families are the fundamental reason for problems in social adjusting of children²²⁶.

In the contemporary world under transformations, the fact that a family is still constituting the foundation for proper functioning of society is unchangeable. On the complicated development path, on the path of shaping the personality parents are first to teach us the specific behaviour patterns. It is worth to take care about the process of handing the future generations down the norms, values, traditions in such a way to limit the risk of failures. To accomplish this aim a planned pro family policy should be realised, we should take care about the preventive methods, protecting children and adults against different kinds of addictions and illnesses, the so called “fourth power” activities should be limited. Family is important not only for an individual, but also for the whole of society. Observations make us aware of the fact that other forms of education do not bring satisfying outcomes or its effects are miserable.

Transformations visible in the contemporary world in the scope of a family are unavoidable. Family changes together with the surrounding world. Let us care to direct those transformations in a proper and a socially accepted way.

²²² J. Chłaszcz, M. Pietruszka, D. Sikorski, *Media. Uzależnienia. Fakty i mity*. Lublin 2005, p. 9-10, 17-19, 109-137.

²²³ G. Gajewska, *Pedagogika opiekuńcza. Elementy metodyki*, Zielona Góra 2006, p. 80-89.

²²⁴ *Ibid*, p. 39.

²²⁵ *Ibid*, p. 54.

²²⁶ S. Badora, K. P. Badora, *Społeczne uwarunkowania niedostatków opieki, [w:] System opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie*, Kraków 2002, p. 41-50.

Bibliography

1. Badora S., Badora K. P., *Spoleczne uwarunkowania niedostatków opieki*, [w:] *System opieki kompensacyjnej w zjednoczonej Europie*, Cracow 2002.
2. Badora S., Czereddecka B., Marzec D., *Rodzina i formy jej wspomagania*, IMPULS, Kraków 2001.
3. Badura - Madej W., Dobrzyńska – Masterhazy D., *Przemoc w rodzinie. Interwencje kryzysowe i psychoterapie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2000.
4. Bradshaw J., *Zrozumieć rodzinę. Rewolucyjna droga odnalezienia samego siebie*, Polskie Towarzystwo Psychologiczne, Warszawa 1994.
5. Chlascz J., Pietruszka M., Sikorski D., *Media. Uzależnienia. Fakty i mity*, Wydawnictwo Kaudium, Lublin 2005.
6. Gajewska G., *Pedagogika opiekuńcza. Elementy metodyki*, PEKW Gaja, Zielona Góra 2006.
7. Jacher W., *Przemiany więzi społecznej w rodzinie polskiej*, [w:] H. Cudak (red.) *Rodzina polska u progu XXI wieku*, Wyższa Szkoła Humanistyczno – Pedagogiczna w Łowiczu, Łowicz 1997.
8. Jacher W., *Patologia więzi rodzinnych*, [w:] H. Cudak (red.) *Problemy współczesnej rodziny w Polsce. Materiały z II Ogólnopolskiego Sympozjum Naukowego*, WSP w Piotrkowie Trybunalskim, Piotrków Trybunalski 1998.
9. Lecaillon J. D., *Rodzina źródłem dobrobytu*, Fronda PL, Warszawa 2004.
10. Tyszka Z., *Socjologia rodziny*, PWN, Warszawa 1979.
11. Tyszka Z., Stan i przeobrażenia współczesnych rodzin polskich, Poznań 1991.
12. Tyszka Z., Rodzina w świecie współczesnym – jej znaczenie dla jednostki i społeczeństwa, [w:] T. Pilch, I. Leparczyk (red.) *Pedagogika społeczna*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2003.
13. Woźniak – Krakowian A., Kierunki zmian współczesnej rodziny – wyzwania i zagrożenia, [w:] A. Marzec, I. Wagner (red.) *Polska na drodze do społeczeństwa informacyjnego. Między rozwojem a wykluczeniem w zjednoczonej Europie*, Akademia im. J. Długosza w Częstochowie, Częstochowa 2005.
14. Ziemska. M., *Rodzina i dziecko*, PWN, Warszawa 1986.
15. Netography
16. Poradnia Psychologiczno – Pedagogiczna nr 1 w Sosnowcu, Materials form a website www.poradnia.sosnowiec.pl – stan na dzień 6 marca 2010 r.
17. www.byk.pl – stan na dzień 6 marca 2010 r.

Kontakt:

Mgr Monika Czerw
Akademia Jana Długosza
w Częstochowie

SOCIÁLNY DIALÓG V PROJEKTOVO ORIENTOVANÝCH ORGANIZÁCIÁCH

THE SOCIAL DIALOGUE IN THE PROJECT-BASED ORGANIZATION

Černá Lubica

Abstrakt

Príspevok upozorňuje na význam ochrany zamestnaneckých práv a potreby sociálneho dialógu v prostredí projektovo orientovanej organizácie. Nové organizačné štruktúry a projektové riadenie si vyžaduje pružné prispôsobenie potenciálu podniku na riešenie nových úloh a prístupov k zamestnancom.

Kľúčové slová: projekt, organizačná štruktúra, projektovo orientovaná organizácia, projektová koordinácia, čistá projektová organizačná štruktúra, maticová organizačná štruktúra, sociálny dialóg, kolektívna zmluva, kolektívne vyjednávanie, sociálni partneri.

Abstract

The article is warning about the meaning of protection of employee rights and the need of a social dialogue in a project oriented organization environment. New organizational structures and project management require the potential of a company to flexible adapt to solution of new tasks and approach towards employees.

Úvod do problematiky

Projekt (*Project*) je jedinečný proces, ktorý sa skladá zo súboru koordinovaných a riadených činností s dátumom začatia a dokončenia, vykonávaných na dosiahnutie cieľa zodpovedajúceho špecifickým požiadavkám vrátane časových, nákladových a zdrojových obmedzení. [8]

Projekty majú obmedzenú dobu trvania – od zahájenia po ukončenie. Naproti tomu inštitúcie, podniky alebo firmy sa usilujú o trvalú existenciu. Projekty často požadujú krátkodobé využitie zdrojov na čiastočný úväzok, zatiaľ čo stále organizácie sa usilujú využiť zdroje dlhodobo na plný úväzok. Preto je potrebné vytvoriť pre realizáciu projektových prác vhodné organizačné prostredie, ktoré je však vždy iba kompromisom. [9]

Projekty sa stali neoddeliteľnou súčasťou plánovania a riadenia nielen v oblasti priemyslu ale i v sektore neziskových organizácií. Využívajú sa predovšetkým v stavebnom, energetickom, chemickom priemysle a v oblasti informačných technológií. Súčasné požiadavky si však vyžadujú aplikáciu metód projektového manažmentu aj v ostatných oblastiach života spoločnosti napr. samospráva a verejná správa, zdravotníctvo.

Projektové riadenie (*Project management*) predstavuje štýl riadenia, súbor techník a prostriedkov pre plánovanie a realizáciu zložitej, spravidla jednorázovej akcie. Sústreďuje sa na dosiahnutie zmien prostredníctvom projektu a hlavným cieľom je jeho úspešná realizácia. [4]

Organizačná štruktúra (*Organizational Structure*) je usporiadanie jednotlivých prvkov riadiaceho systému a ich vzájomných vzťahov. [2] Pod prvkami chápeme organizačné jednotky a pod pojmom vzťahy informačné väzby a kompetenčné, komunikačné a zodpovednostné väzby.

Tradičná (mechanická) koncepcia organizácie kladie dôraz na formálne rysy, na disciplínu a princíp nadriadenosti a podriadenosti. Premieta sa do tradičných typov

organizačných štruktúr – líniovej, funkcionálnej a líniovo-štábnej. Tradičná koncepcia organizácie bola a je kritizovaná zo strany sociológov a psychologov. Dokonca aj riadiaca prax poukázala na jej nedostatky. Tradičná koncepcia je vhodná pri rutinných činnostiach, napr. pri hromadnej výrobe.

Ak však chce organizácia zvládnuť významnejšie zmeny (inovácie), nastávajú problémy. Bežné funkcionálne a líniové organizačné štruktúry nie sú pre efektívne dosahovanie projektových cieľov vhodné a preto je nutné vytvárať také organizačné štruktúry, pomocou ktorých by bolo možné efektívnejšie zabezpečiť realizáciu požadovaných zmien.

Organizačné štruktúry v projektovo orientovaných organizáciách

Pružná (organická) koncepcia organizácie je charakterizovaná dynamickým a pružným prispôbením potenciálu podniku na riešenie nových úloh. Spoločným znakom pružnej organizačnej štruktúry je vytvorenie dočasného útvaru (tímu, kolektívu) v rámci základnej útvarevej štruktúry na riešenie určitej pre podnik významnej, náročnej, časovo limitovanej úlohy. Úloha musí mať vopred určený cieľ a na jej plnení sa zúčastňujú zamestnanci rôznych útvarov a špecializácií, bez ohľadu na ich zameranie. [10]

Základné rysy pružnej koncepcie organizácie definujú Burns a Stalker (1961) nasledovne:

1. každý zamestnanec prispieva podľa svojich najlepších schopností,
2. podstatou úlohy jednotlivca je časť celkovej situácie inštitúcie,
3. úlohy jednotlivcov sú v interakcii s ostatnými úlohami v rámci inštitúcie,
4. problém sa nesmie presúvať na niekoho iného,
5. rozšírenie cieľov (poslania) inštitúcie za hranice oficiálnej definície,
6. sieťová štruktúra operatívneho riadenia, authority (moci) a komunikácie,
7. najvyššie vedomosti sa už nesústreďujú len na vrcholovej úrovni inštitúcie,
8. prevažuje skôr horizontálny ako vertikálny smer komunikácie v inštitúcii,
9. komunikácia obsahuje skôr rady a informácie než záväzné inštrukcie a direktívne rozhodnutia,
10. väčšiu hodnotu má zviazanosť zamestnanca s úlohami inštitúcie než jeho loajlnosť a poslušnosť,
11. dôležitosť a prestíž je prisudzovaná afiláciám a expertíze. [1]

Špecifickosť organizačnej štruktúry projektového manažmentu vyplýva z interdisciplinárnej povahy a časovej ohraničenosti projektov. Tieto útvary majú zvýšiť zodpovednosť za konečný výsledok práce a vytvoriť podmienky na pružné reagovanie na zmeny vonkajších a vnútorných podmienok.

Projektovo orientovaná organizácia je taká trvalá organizácia, ktorá aspoň svoje strategicky významné úlohy dôsledne zabezpečuje riadením pomocou projektov, programov a portfólií. Projektovo orientovaná organizácia k tomu prispôsobuje prostredníctvom vnútorných organizačných smerníc aj svoje organizačné procesy, organizačné usporiadanie a riadenie svojich ľudských zdrojov. V organizácii zabezpečuje zavedenie projektového riadenia a samotné riadenie pomocou projektov, programov a portfólií špecializovaný útvar – kancelária projektového riadenia.²²⁷ [7]

Projektová orientácia je stav trvalej organizácie, ktorá riadi svoje strategické zmeny a práce pre zákazníkov prostredníctvom projektov, uplatňujúc profesionálne projektové

²²⁷ Projektová kancelária je nástroj spoločnosti pre implementáciu projektového riadenia do systému riadenia spoločnosti, ktorý je určený pre vzájomnú koordináciu prínosov jednotlivých projektov, programový manažment a riadenie portfólia projektov.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

riadenie. Projektová orientácia má s programovou orientáciou a portfóliovou orientáciou priamy kladný vplyv na úspech projektov, programov a portfólia projektov trvalej organizácie.

Projektovo orientovaná organizácia má nasledovné charakteristické črty:

Tímová orientácia

- Projekty sú charakterizované ako sociálne systémy.
- Projektová úloha je tímovou úlohou.
- Problémová orientácia je vo forme projektov namiesto prehnanej funkčnej diferenciacie.

Sebaorganizácia

- Existujú relatívne autonómne subsystemy vnútri podniku.
- Uplatňuje sa samokontrola namiesto usporiadaných hierarchií.
- Zodpovednosť a vedenie je na úrovni subsystemov.

Strategická orientácia

- Strategický proces sa dotýka všetkých zamestnancov.
- Strategická orientácia je ako vodiaca niť.
- Strategické myslenie sa aplikuje aj vo vnútri projektov.

Otvorená komunikácia

- Prevláda horizontálna komunikácia nad vertikálnou.
- Uplatňujú sa nové komunikačné techniky.
- Znalosť komunikačných vzorov a štruktúr.

Orientácia na okolie

- Organizácia je naprogramovaná na permanentnú zmenu.
- Externé impulzy sú prijímané a spracúvané (otvorený systém).

Projektový manažment rozlišuje nasledovné základné modely organizačnej štruktúry, ktoré sa charakterizujú ako cieľovo - programové organizačné štruktúry riadenia:

- *projektová koordinácia*
- *čistá projektová organizačná štruktúra,*
- *maticová organizačná štruktúra.*

Projektová koordinácia

Tento model patrí k prvým pokusom uplatnenia projektovej organizačnej štruktúry. Model organizačnej štruktúry sa vytvára z dôvodu potreby koordinácie prác súvisiacich s riešením projektu, alebo viacerých projektov, na ktorých spolupracujú zamestnanci rozličných útvarov. *Koordinátor projektu* plní obdobné úlohy ako manažér projektu avšak nemá žiadnu výkonnú právomoc. Tento model je vhodný pri zavádzaní projektového riadenia, alebo pre riadenie menších projektov.

Výhodami projektovej koordinácie sú neexistencia dvojakej podriadenosti zamestnancov, vysoká flexibilita použitia odborného personálu, využívanie možnosti prizývania špecialistov a expertov z iných útvarov (široká báza poznatkov), stabilita pracovného miesta vyčleneného zamestnanca nie je ohrozená projektom. V neposlednej miere nevyžaduje žiadne zmeny zakladajúcej organizácie a tým nie je nákladovo a organizačne náročná.

Jej nevýhodou je predovšetkým nejasná zodpovednosť za realizovaný projekt, ťažkopádna realizácia projektu a s ňou spojené dlhšie komunikačné cesty a čas reakcie na zmeny vonkajšieho prostredia, predlžovanie rozhodovacích procesov, vykonávané úlohy projektu sa plnia len v časti pracovnej doby.

Čistá projektová organizačná štruktúra.

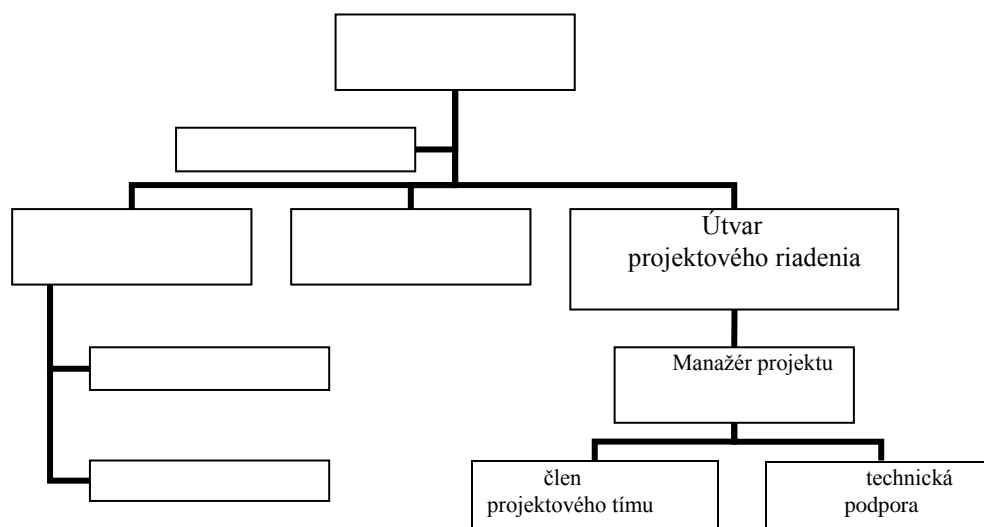
V tomto modeli sa z líniovej štruktúry vyčlení nezávislý útvar projektového riadenia, ktorý obsahuje jeden alebo i viacej projektových tímov, riešiacich jednotlivé projekty. Využitie čistej projektovej organizácie je výhodné pri realizácii jedného alebo niekoľkých rozsiahlych, súčasne prebiehajúcich projektoch. Jednotliví členovia projektových tímov sú po celú dobu trvania projektu úplne uvoľnení zo svojich stálych miest v líňových útvarov a po skončení projektových úloh sa na ne vracajú.

Výhody čistej projektovej organizačnej štruktúry:

- jednoznačné vzťahy nadriadenosti a podriadenosti, jasné vymedzenie zodpovedností a právomoci, jasné zodpovednosti a právomoci vedúceho (manažéra) projektu,
- sústredenie úsilia členov projektového tímu iba na projektové úlohy, zamestnanci a členovia projektového útvaru sú zameraní len na práce na projekte (t.j. práca na projekte vyplňa celú ich pracovnú dobu),
- možnosť osobnej prezentácie a rozvoja členov projektového tímu,
- jednoznačné rozhodovacie procesy,
- priame kontrolné vzťahy,
- **vysoká koncentrácia a silná motivácia členov projektového tímu na úspechu projektu,**
- **vysoká identifikácia s úlohami a cieľmi projektu,**
- obmedzenie konfliktov záujmov.

Nevýhody čistej projektovej organizačnej štruktúry:

- sústredenie sa na projektové úlohy potlačuje rozvoj členov projektového tímu v iných oblastiach,
- neistota členov projektového tímu, z dôvodu rizika straty pôvodnej pracovnej pozície,
- problematické zostavenie optimálneho pracovného tímu,
- zložitosť procesu uvoľňovania pracovníkov z ich pôvodných útvarov, (zmeny v pracovnej náplni, miesta práce a pod),
- problémy pri umiestňovaní zamestnancov späť po skončení práce na projekte,
- nerovnaké, neoptimálne zaťaženie členov projektového útvaru (pri úzkošpecializovaných odborníkov)

Obr. 1. Čistá projektová organizačná štruktúra

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Maticová organizačná štruktúra

Maticová organizačná štruktúra je zmiešaný model, ktorý sa využíva výhody obidvoch predchádzajúcich organizačných štruktúr. Je vhodné pre organizácie kde sa realizujú paralelne bežiacie projekty s veľkým rozsahom a závažnosťou, a majú trvalejší a stabilnejší charakter.

Výhody maticovej organizačnej štruktúry:

- Efektívne a flexibilné využitie vysokokvalifikovaných špecialistov, ktorí nie sú dostatočne vyťažení bežnými úlohami.
- Zamestnanci zostávajú súčasťou pôvodnej zakladajúcej organizácie. Čo znamená zachovanie pracovného zaradenia v rámci líniovej štruktúry.
- Špecialisti môžu byť využití vo viacerých projektoch.

Nevýhody maticovej organizačnej štruktúry:

- Členovia projektového tímu sú riadení dvoma nadriadenými: manažérom projektu a manažérom odborného útvaru t.j. zamestnanci, ktorí sa zúčastňujú na projektových úlohách majú dvojité podriadenosť.
- Zodpovednosť zamestnancov je duálna a to voči: projektovému manažérovi (plánovanie činností, čerpanie rozpočtu) a manažérom odborného útvaru (definícia požiadaviek, alokácia práce, konečný úspech a neúspech v plnení cieľov). Tenzie v rámci tejto duálnosti vyvolávajú možnosť konfliktov medzi líniovým a horizontálnym (projektovým) riadením.
- Manažéri projektov a manažéri odborných útvarov sa musia spoločne dohodnúť na úlohách, cieľoch a konkrétnych časových plánoch pre každú projektovú úlohu. V prípade nezhody vzniká nebezpečenstvo konfliktov medzi projektovým manažérom a manažérom odborného útvaru v dôsledku konkurenčných požiadaviek na obmedzené zdroje (finančné, ľudské, materiálne, kapacitné a pod.).
- Riešenie hore uvedených problémov si vyžaduje vysoké nároky na koordinačné a komunikačné schopnosti projektových vedúcich.

Všeobecne za najzávažnejšie nedostatky a chyby v riadení projektovo orientovaných organizáciách sú nasledovné:

- Neurčená motivácia a stimuly výkonnosti.
- Slabý projektový tím, resp. manažér v pozícii vedúceho a vodcu tímu.
- Problematickí zamestnanci zainteresovaní do projektových aktivít.
- Doplňovanie kapacity ľudských zdrojov do projektu v záverečných fázach.
- Nedostatok podpory realizácie projektu zo strany ovplyvnených subjektov z okolia.
- Nedostatok komunikácie medzi organizačnými zložkami, investormi, verejnosťou a ostatnými záujmovými osobami. [5]
- Pri nepredvídaných zmenách v realizácii projektov môže nastať nerovnováha medzi pracovnými povinnosťami a rodinným a osobným životom (nepredvídateľné nadčasy, práca v sobotu a v nedeľu, dlhší pracovný čas a pod.). Organizácie majú problémy pri akceptácii individuálnych požiadaviek na akceptáciu tejto rovnováhy. Neprihliadanie až dokonca ignorovanie zamestnancových požiadaviek môže viesť k sporom a konfliktom.
- Riešenie pracovnoprávných vzťahov pri ukončení projektu.

Sociálny dialóg a zamestnanecké vzťahy

Prihliadnuc na výhody a nevýhody projektovo orientovaných organizácií povstáva otázka ochrany záujmov zamestnancov, ktorí v nich pracujú.

Sociálny dialóg je metóda akou si dve základné skupiny (zamestnanci a zamestnávateľa) pôsobiace v ekonomike dohadujú podmienky vzájomného fungovania. Jeho cieľom je dosiahnuť sociálny zmier resp. predchádzať sociálnym nepokojom narušujúcim ekonomiku. Zásadným problémom názorov na účelnosť a existenciu sociálneho dialógu je fakt, že účinky dobre fungujúceho dialógu sú oneskorené v porovnaní s časom kedy sa naň vynakladá námaha (náklady). Pojem sociálny dialóg sa používa na pokrytie širokého rozsahu informácií bipartity (zamestnanci a zamestnávateľa) a tripartity (zamestnávateľské a odborové organizácie a vláda), konzultácií a obchodných jednaní. Kolektívne vyjednávanie je jednou špecifickou formou sociálneho dialógu. Teda pojem „sociálny dialóg“ sa používa na to, aby sa cieľavedome rozlíšil rozdiel medzi jednaniami o odmenách, termínoch a podmienkami zamestnania (odvolávajúc sa na kolektívne vyjednávanie) a ďalšie informácie a spôsoby konzultácie medzi sociálnymi partnermi v otázkach ovplyvňujúcich ich sektor (odvolávajúc sa na sociálny dialóg). [6]

Zamestnávateľa a manažéri musia brať na zreteľ Úvodné ustanovenie čl. 3 Zákonníka práce, že zamestnanci majú právo na mzdu za vykonanú prácu, na zaistenie bezpečnosti a ochrany zdravia pri práci, na odpočinok a zotavenie po práci. Zamestnávateľa sú povinní poskytovať zamestnancom mzdu a utvárať pracovné podmienky, ktoré zamestnancom umožňujú najlepší výkon práce podľa ich schopností a vedomostí, rozvoj tvorivej iniciatívy a prehlbovanie kvalifikácie. [11]

Pre zastupovanie záujmov zamestnancov Zákonník práce v § 11a definuje ich zástupcov. Tými môže byť sú príslušný *odborový orgán, zamestnanecká rada alebo zamestnanecký dôverník*. Pre bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci je zástupcom zamestnancov aj *zástupca zamestnancov pre bezpečnosť a ochranu zdravia pri práci*. [11] Individuálne a kolektívne vzťahy medzi zamestnávateľmi a zamestnancami a práva a povinnosti zmluvných strán upravujú kolektívne zmluvy. [12]

Proces kolektívneho vyjednávania upravuje zákon č. 2/1991 Zb. o kolektívnom vyjednávaní v znení neskorších predpisov. Obsahové náležitosti kolektívnej zmluvy zákon o kolektívnom vyjednávaní bližšie neurčuje. Zákonom nie je ustanovený ani obsah či rozsah normatívnej a záväzkovej časti kolektívnych zmlúv, čo v praxi spôsobuje nemalé aplikačné problémy.

Pre projektovo orientované organizácie odporúčame aby kolektívna zmluva jasne definovala nasledovné okruhy:

- pracovný čas a vymedzenie prestávok na jedlo a odpočinok,
- vymedzenie pravidiel uplatňovania pružného pracovného času,
- výmera a pravidlá čerpania dovolenky na zotavenie,
- pravidlá a limity na vyplácanie odchodného a odstúpného,
- zdravotná starostlivosť a lekárske preventívne prehliadky,
- zabezpečenie stravovania zamestnancom
- vytváranie podmienok pre zvyšovanie kvalifikácie a rekvalifikácie,
- pravidlá čerpania sociálneho fondu
- mzdové podmienky a pravidlá
- poskytovanie odmien.

Záver

Katolícka sociálna náuka k problematike zamestnaneckých vzťahov zaujíma jasný postoj. Ján Pavol II v Encyklike o ľudskej práci LABOREM EXERCENS píše (1981) „*V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že vo všeobecnosti celý pracovný systém sa má organizovať a prispôbovať tak, aby sa rešpektovali požiadavky osoby a jej formy života, predovšetkým jej života v domácnosti s ohľadom na jej vek a pohlavie.*“ [3]

K otázka existencie odborových organizácií sa Ján Pavol II v v tej istej encyklike v čl. 20 vyjadruje nasledovne: „*Historická skúsenosť učí, e organizácie tohto typu sú neoddeliteľnou súčasťou života, zvlášť v moderných priemyselných spoločnostiach.*“ [3]

Príspevok bol spracovaný ako súčasť výskumného projektu VEGA 1/0491/09 „*Kontrola vyspelosti procesov projektového manažmentu ako nástroj zvyšovania konkurencieschopnosti strojárskeho priemyselných podnikov*“. Autorka je prezidentkou Nezávislých kresťanských odborov Slovenska.

Zoznam bibliografických odkazov

- [1] BURNS, T. – STALKER, G. M.: *The Management of Innovation*. London : Tavistock Publications, 1961
- [2] ČAMBÁL, M.: Celopodnikové kontinuálne vzdelávanie pracovníkov ako základný predpoklad tvorby optimálnej firemnej kultúry. - 1. vyd. - Trnava : AlumniPress, 2007. - 74 s. - (Vedecké monografie; 1/2007). - ISBN 978-80-8096-013-1 (In: <http://sweb.mtf.stuba.sk>)
- [3] ENCYKLIKA PÁPEŽA JÁNA PAVLA II. O ĽUDSKEJ PRÁCI LABOREM EXERCENS. In: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176>
- [4] HRABLIK CHOVANOVÁ, H.: *Modely zrelosti ako nové trendy v projektovom manažmente*. The maturity models as new trends in projects management. In: Znalostní ekonomika - trendy rozvoje vzdělávání, vědy a praxe : Mezinárodní vědecká konference. Recenzovaný sborník příspěvků. Luhačovice, 29.11.2007. - Zlín : Univerzita Tomáše Bati ve Zlíne, 2007. - ISBN 978-80-7318-646-3
- [5] LEŠKOVÁ, A.: *Typové procesy projektového riadenia* In: Transfer inovácií 14/2009 <http://www.sjf.tuke.sk/transferinovacii/pages/archiv/transfer/14-2009/pdf/211-215.pdf>
- [6] *Posilnenie sociálneho dialógu v sektore miestnej a regionálnej správy v „nových“ členských štátoch a kandidátskych krajinách*. Správa spracovaná pre CEMR a EPSU spol. ECOTEC1 s finančnou podporou Európskej komisie. In: http://www.ccre.org/docs/dialogue_Slovak.pdf
- [7] *Slovenský výkladový slovník projektového riadenia* In: www.sppr.sk/index.php/sk/pm-dokumenty/doc.../8-slovník-pm1verc-STN-ISO-10006
- [8] VŠETEČKA, P., - BELAN, L.: *Projektový manažment - I*, Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika, Liptovský Mikuláš , 2006 , str.22 ISBN 80-8040-298-1
- [9] ZÁVARSKÁ Z.: *Organizačná štruktúra a reinžiniering podnikových procesov*. In: Manažment v teórii a praxi 3-4/2006 ISSN 1336-7137 <http://casopisy.euke.sk/mtp/clanky/3-4-2006/zavarska.pdf>
- [10] Zákonník práce. Úplné znenie zákona č. 311/2001 Z. z. (v znení účinnom od 1. marca 2010)
- [11] Zákon o kolektívnom vyjednávaní č. 2/1991 Zb. zo 4. decembra 1990

Kontakt:

Doc. Ing. Ľubica Černá, PhD.

Materiálovotechnologická fakulta STU

Ústav priemyselného inžinierstva manažmentu a kvality

Paulínska 16

917 24 Trnava

tel: +421 33 55 11 032

fax: +421 33 55 11 758

KRÍZA V RODINE

Čevan Matej

Abstract:

Recently, the crisis is often mentioned. Especially in light of the financial situation. But the right one is a crisis elsewhere in the company. More families in all of us. The crisis appears cell companies, but few people about it, he says.

Keywords: crisis, society, family, faith, a solution

Abstrakt

V poslednom období sa kríza často spomína. Hlavne v súvislosti s finančnou situáciou. Lenže tá pravá kríza je niekde inde, je v spoločnosti. Presnejšie je v rodinách nás všetkých. Kríza sa objavuje bunke spoločnosti, lenže málokto o nej hovorí.

Kľúčové slová: kríza, spoločnosť, rodina, viera, riešenia

Úvod

V dnešnej spoločnosti sa často spomína kríza hlavne vo finančnom sektore. Ale je tam práve tá najväčšia kríza? Nejde vlastne o krízu spoločnosti ako celku? Hlavne ťažisko krízy je ukryté niekde inde. Práve na tieto a podobné otázky snažím sa odpovedať v tomto príspevku. Kríza je súčasťou každej generácie, je súčasťou každého jedinca teda aj spoločnosti. Niektoré potlačíme, niektoré aj vyriešime. Tie čo potlačíme sa kumulujú a zväčšujú sa, pričom čím je situácia vyhrotenejšia tým viac hrozí „výbuch“ – teda kríza sa prejaví.

Kríza a jej vznik

Samotné problémy, ktoré vedú do kríz sú v nás samotných. Môžeme povedať, že kríza je vyvrcholením vzťahu medzi partnermi ale i deťmi v rodine. V gréckej pôvodine slovo *crisis* znamenalo spor, rozhodnutie, rozchod. Kríza pritom predstavuje vrcholný bod, apogeuem kritickéj situácie, bod, v ktorom sa už musíme rozhodnúť. Kríza zväčša obsahuje aj pozitívny aspekt, totiž možnosť „odraziť sa od dna“, začať niečo úplne nové.²²⁸ Vznik krízy sa dá prirovnať k hromadeniu tlaku v uzavretej nádobe. Ráz za čas, ten tlak musí ísť von. To ako sme odolní voči kríze je v nás samotných respektíve v našich rodinách. V našich rodinách žijú dve až tri generácie pohromade. Niekedy síce hovoríme o dvoch generáciách – detí a rodičov, pričom starý rodičia žijú oddelene a stále majú vplyv na výchovu svojich detí a vnúchat. Spúšťačom krízy môže byť čokoľvek. Roztržka detí o hračku na pieskovisku, či u dospelých o nové auto, alebo pracovnú pozíciu. Vznik krízy spočíva aj v prebytku u jedného a nedostatku u druhého. Ide o to ako to „správne podeliť“. Odkladanie riešenia zväčšuje napätie a kríza graduje. Potlačená alebo vytesnená kríza prechádza do podvedomia, stáva sa chronickou a latentne ovplyvňuje správanie sa celého človeka či spoločenstva. Neskôr postoj sa stáva akceptovateľní a berie sa ako samozrejmosť. Namiesto riešenia krízy máme vrejúci kotol, ktorý môže vybuchnúť. Úlohou poradcu je krízu zmierniť a dať ju von na svetlo. Má to pomôcť pri riešení koreňa krízy – teda prvotné problémy. Pokiaľ to tak nie je, hrozí výbuch a tým osočovanie partnera a tých druhých. Je potrebný odstup a nadhľad a to môže spraviť niekto tretí – poradca.

²²⁸ Porov.: Verena Kast: Der schöpferische Sprung, München 2000, s. 7 - 62.

Spoločnosť a rodina

Spoločnosť je práve tá, ktorá nás ovplyvňuje, formuje a oceňuje. Kto je vlastne spoločnosť? Sme to mi všetci. Áno sú to predovšetkým tri generácie deti, ich rodičia a starý rodičia. Každá táto generácia trvá 20 rokov, kým príde ďalšia. Keďže tieto 3 generácie sa navzájom prekrývajú tak sa aj ovplyvňujú. Ide o získavanie vzorov tak v dobrom ako i zlom. Pýtame sa potrebujú deti starých rodičov? Áno, potrebujú. Stará generácia je múdra na základe skúseností a histórie rodu. Starí ľudia síce majú problém ovládať nové technológie a často ich aj pochopiť. Oni však majú pre nás inú hodnotu - svoje čaro. Nejde len o pobavenie vnúčať, kým ich deti pracujú. Rozprávanie príbehov s mladosti, čítanie rozprávok, rozpoznávanie dobra od zla.

Solidarita

Starí rodičia sú tí ktorí nás ako deti informujú o tom ako to bolo kedysi. Sú akási biologická pamäť národa. Ďalej nás učia k úcte starším a poslušnosti k rodičom vrátane úcty k samým sebe. Ide aj o takzvanú výpomoc medzi generáciami, ktoré dieťa vidí a vníma. Ak odmalička vidí spolunažívanie viacerých generácií pod jednou strechou, v budúcnosti sa nebude snažiť byť „buldozénom“ vzťahov. Rodičia tým, že pracujú sa o deti môžu starať až poobede, respektíve vtedy keď nie sú v práci. No ale starí rodičia majú na deti čas stále. Otázne je ako starý človek dokáže primerane k veku dieťaťa vyplniť čas, kým je stredná generácia preč. Tak ako v každej rodine a spoločnosti z času na čas vznikne napätie medzi generáciami, prípadne len v rámci jednej z nich. Ide o podnet, ktorý môže prerásť v krízu rodiny. Práve nezainteresovanosť jednej z generácií, alebo ich kombináciou môže sa predísť narastajúcemu napätiu a tým aj k vzniku krízy. Pomoc a vzájomná spolupráca je základom solidarity medzi jej členmi.

Viera - pomocník v kríze

V najťažších časoch sa často obraciame a spoliehame na pomoc druhých. Takisto sa obraciame na Boha, aby nám pomohol v našich aktivitách. Práve v čase recesie, úpadku, krízy mnohí spoluobčania hľadajú pomoc v Božom stánku. Je dôležitý náš vzťah s Bohom, lebo tak ho môžeme interpretovať ostatným. Musíme brať Boha ako nášho pomocníka ochrancu a nezvalovať všetko zlé na jeho hlavu. „Náš vzťah k Bohu je podstatným spôsobom ovplyvňovaný schopnosťou sprostredkovať prežité skúsenosti. Právom sa poukazuje na sprostredkovateľskú funkciu kontaktných osôb.“²²⁹ Dlhý život a skúsenosti starých ľudí má zvláštni vzťah, ktorí deti priťahuje. Je dobre udržiavať spoločný záujem o náboženstvo, pomáha to k otužovaniu vzťahov medzi generáciami. Zároveň prudká zmena v harmonickom kolektíve neznamená hneď úpadok rodiny a nástup krízy. Deti hľadajú spojencov a u starých rodičov ich našli. Nie je to len oblasť viery, ale i rôznych tajomstiev a vrtochov, za ktoré by od rodičov dostali pokarhanie, či tvrďší trest. Všetky deti sú zvedavé a treba ich zaujať. To ako ich zaujmeme závisí len na rodičoch a ich rodičoch. Keď im ukážeme správny smer, vstúpime do nich základy viery v Boha, lásku, solidaritu a pod. S takéhoto dieťaťa vyrastie človek, ktorý sa krízy nebojí, prípadne ju ani nespozná, lebo vie sa jej vyhnúť. Jednoducho predíde jej. Pokiaľ však deti necháme na len tak a okoliu. Prípadne im dáme vybrať si čo chcú, bez upozorňovania môže sa nám to vypomstiť. Takéto deti zažijú veľa kríz a nevedia sa sami pohnúť z miesta. Potrebujú pomoc, no nevedia kde ju majú hľadať. Veľkým pomocníkom proti kríze je osobný vzťah k Bohu. To znamená ja a môj pán. Ja sa musím vyspovedať pánovi priamo a nie skrze niekoho. Pán síce môže poslať svojho služobníka, ktorý mi má pomôcť pri mojom žiale, probléme. Problém však spočíva v jeho správnom identifikovaní od ostatných. Aj pravidelná modlitba má svoje čaro. „Asi dvadsať minút

²²⁹ Hauserova I: *Deti potrebujú prarodiče*, Portál 1996, s. 77

nasledovala jedna modlitba za druhovu – Zdravas, Mária, Pod ochranou tvoju sa skrývame, Salve Regina a pod.²³⁰ Viera nám pomáha prežiť krízové situácie bez väčšej ujmy. Veľa tomu môžeme ďakovať našim rodičom a hlavne starým rodičom, ktorý nás formovali, keď sme boli deťmi.

Rodičovská kríza

Krízu 21. Storočia môžeme označiť aj ako krízu rodiny. Prípadne lepšie povedané rodičov. Väčšina z nás žije svoj vlastný uponáhľaný život a často nemáme čas sa ani stretnúť pri spoločnej večeri a nie to porozprávať si aký bol deň. Vďaka odlúčeniu sa od starých spôsobov života sa postupne odlučujeme aj sami od seba. Máme problém sa stretnúť a kludne sa porozprávať, lebo stále sa niekam ponáhľame. Od okolia požadujeme viac, ako my dávame von. Nehovoriac, že od Boha chceme všetko a najlepšie hneď. Veď čas stojí peniaze a tie mi potrebujeme. Lenže čo dávame Bohu mi? Stávame sa pasívnymi prijímačmi, bez potreby ďalšieho darovania. Obraciame sa k Bohu chrptom, ako ateisti. Veľa z nás má to v súčasnosti, čo pred 100 rokmi prežívali intelektuálne špičky spoločnosti. Strácame pevnú pôdu pod nohami, ochrancu ktorý nás v minulosti sprevádzal. Výsledok je jasný. Máme problémy riešiť drobné hádky, ktoré časom narastajú do obrovských rozmerov. Strata zamestnania, či iná veľká udalosť spustí celý rad okolností, ktoré vyústia do krízy. No nakoniec zistíme, že sme sami a nevieme prečo. Koľko rodičov sa stará aký mali ich deti deň? Koľko snych im pripravuje desiatu či obed do školy? Aké sú odpovede detí? Toto sú len tri základné otázky, ktoré netreba klásť normálne fungujúcej rodine, pretože sú každodennou realitou. Aký vzor dávajú rodičia svojim deťom? Deti tento vzor vnímajú a prispôbujú si ho podľa svojich predstáv. Dospelý na krízu reagujú odlišne. Nie každý z partnerov sa vie s krízy spamätať a poučiť. Kríza však znamená aj nový začiatok. Je to aj nová šanca pre rodinu začať znova. Ide o prerušenie stereotypu rodiny. Kríza dokonca môže pôsobiť stimulujúco aby sa odstránili niektoré nedostatky v rodine. Na druhej strane však môže pôsobiť deprimujúco, čo je bežný príklad.

Deti a kríza

Deti sú veľmi dobrým indikátorom rodiny. Deti sa málokedy vedia pretvarovať a ich správanie jednoznačne prezrádza ako rodina vyzerá vnútri. Každý problém deti vnímajú dosť citlivo. Kríza ako zmena statusu v rodine znamená pre nich veľkú neznámu. Práve na väzbách ktoré boli pred krízou môžeme budovať ochrannú sieť počas krízy. Deti v rodičoch vidia vzor, ktorý pretrváva celý život. Len počas puberty – vzdoru sú pre nich prioritou kamaráti. Deti si prenášajú vzor s rodiny do svojho okolia. Podľa toho vzoru ako ho poznajú doma sa správajú v spoločnosti. No nie vždy je to správanie primerané veku dieťaťa, či vhodnosti situácie. Deti ktoré v rodinách sú veľmi poslušné v spoločnosti chcú byť autoritami. U detí môže dochádzať k šikanovaniu rovesníkov rôznymi spôsobmi. Ak dieťa vidí, že otec doma reaguje podráždene veľmi často, po čase začne tento spôsob považovať za bežný a používa ho v spoločnosti. Pritom si ani neuvedomuje, že pácha priestupok, pričom môže dôjsť k šikanovaniu spolužiakov. „Rodinné konflikty bývajú jednoducho bojom o moc, a to tak medzi manželmi, ako aj medzi rodičovskou a detskou generáciou²³¹. Ak do týchto konfliktov pridáme krízu, ktorá znamená prepád prestíže rodiny, máme problém. Veľa detí sa chváli tým, čo sú jeho rodičia a čo robia. Keď však jeden z rodičov stratí prácu znamená to menší príjem rodiny a tým aj úpadok v očiach kamarátov. Niektorí silnejší jedinci tento jav využijú a začnú dotyčné dieťa urážať. Môžu mu dať rôzne aj nezmyselné podmienky, aby sa udržalo v ich partií. Táto cesta smeruje k agresivite a šikanovaniu, pričom nezáleží na skutočných príčinách problému. Je to reakcia na daný stav. Pre našu staršiu generáciu je solidarita so slabými a trpiacimi samozrejmosťou. Vieme, že „sa to patrí“. Pre dnešnú generáciu už tento princíp

²³⁰ Hauserova I: *Deti potrebujú prarodiče*, Portál 1996, s. 80

²³¹ Ríčan P: *Agresivita a šikanovanie medzi deťmi*, Educatio, 1998 str. 59

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

nie je samozrejmosťou. Deti sú veľmi vnímavé a často vidia aj to čo nemusia, resp. nechceme aby videli. Sú však aj veľmi citlivé a môžu reagovať prehnane na niektoré reakcie. Najviac však krízu pocítia keď sa dotýka ich samých. Môže to byť strata zamestnania rodičov, či smrť jedného s nich. Sledujú reakcie rodičov na vzniknutú situáciu a snažia sa jej prispôbiť.

Záver

Snažil som sa poukázať na to ako kríza môže zasiahnuť rodinný život. Rodina je základnou bunkou spoločnosti. Rodina je základ, ktorý by mal fungovať perfektne, pričom na nej participujú hlavne tri generácie. Rodinu ďalej formuje okolie, ktoré ju do značnej miery ovplyvňuje. Je potrebné aby jadro bolo silné, lebo tak môže byť silná spoločnosť. Starý rodičia môžu do veľkej miery ovplyvniť výchovu vnúčať a tak súdržnosť celej rodiny. Nehovoriac, že musia byť stanovené presne pravidlá, pričom dodržiavať ich musia všetci členovia rodiny. Pri rodine, ktorú postihla kríza je to obzvlášť dôležité. Len dodržovanie pravidiel a solidarita medzi jednotlivými členmi môže pomôcť rodinu udržať. Viera takisto pomáha k rodinnej stabilite a súdržnosti jej členov. Samí rodičia sú tí, ktorí najviac dokážu ovplyvniť spoločnú rodinnú pohodu. Je dôležité ako, a čo pred deťmi povedia. Kríza dokáže naozaj hodne veľa spraviť, je ale na nás ako sa z nej poučíme.

Literatúra:

Publikácie:

Dreikurs R, Grey L: *Logické dôsledky*, Psychoprof, Artus, 1997, ISBN 80-967148-7-2

Hauserová I: *Deti potrebujú prarodiče*, Portál, 1996, ISBN 80-7178-105-3

Řičan P: *Agresivita a šikanovanie medzi deťmi*, Educatio, 1998, ISBN 80-967532-2-3

Kung H.: *Katolícka cirkev*, Slovart, 2003, ISBN 80-7145-751-5

Internet:

Arbert V. : *Novoveký ateizmus – odpoveď na krízu kresťanstva*, Sympóziu TF Náboženstvo a politika na hraniciach moderny, 27. 9. 2002 v Bratislave

Filipowicz A: *Božie slovo ako zákon života osoby a spoločnosti*, 2008

Verena Kast: *Der schöpferische Sprung*, München, 2000,

Kontakt:

Mgr. Matej Čevan

Katedra manažmentu a marketingu

Pedagogická fakulta KU v Ružomberku

Detašované pracovisko Poprad

Email: matej.cevan@ku.sk

POTREBA KONCEPCIE VEREJNEJ RODINNEJ POLITIKY

The need of public family politics conception

Diačiková Anna

Abstrakt

Príspevok prináša zamyslenie sa nad spoločenským uplatnením jednotlivca v zmysle jeho slobodného rozhodnutia v kontexte založenia tradičnej rodiny. Emancipácia, kariéra, súčasné nebývalé možnosti rôznych generácií vzdelávať sa, zabávať a cestovať, podporované modernými technológiami, menia tradičný model rodiny. Zlad'ovanie týchto príležitostí s predstavou tradičnej rodiny je pre mnohých prekážkou. Výsledkom sú alarmujúce demografické štatistiky posledných dvoch desaťročí. Naliehavosť tohto systémového riešenia je spojená i s budúcim zabezpečením ekonomiky a bezpečnosti krajiny. Preto je nesmierne dôležité podporovať jej existenciu legislatívnymi opatreniami a ďalšími aktivitami zo strany sociálneho zabezpečenia rodiny.

Kľúčové slová: rodina, rodinná politika, sociálna politika, ekonomika, kríza, kariéra, globálna spoločnosť

Abstract:

The paper retrospects social integration in terms of one's self-determination in context of grounding a traditional family. Emancipation, career, present great opportunities of all generations to travel, educate and entertain oneself, supported by modern technologies, change the traditional family model. Alinement of these opportunities with the conception of traditional family is an obstacle for many people. The results are alarming demographic statistics of the past two decades. Urgency of this system solution is connected to future economic's and state safety's assurance. Therefore it is extremely important to support its existence with legislative measures and other activities from the side of social assurance of family.

Key words: family, family politics, social politics, economics, crisis, career, global society

ÚVOD

V národnom aj medzinárodnom meradle pojem rodinná politika získal dôležitejšiu pozíciu v uplynulých dvoch desaťročiach, keď dostal aj formalizovanú podobu vznikom viacerých smerníc EÚ, ktoré boli transponované do národných legislatív. Európska komisia vytvorila v roku 1989 program Sledovanie národných rodinných politík a OSN vyhlásila rok 1994 za Medzinárodný rok rodiny. Dôvodom týchto aktivít bola reakcia na radikálne zmeny v rodinných štruktúrach a vzoroch správania, ktorých vplyv na spoločnosť získaval čoraz väčšiu odozvu.

Valné zhromaždenie OSN účinkom týchto nebývalých zmien, ktoré katalyzuje aj celosvetová informačná sieť a moderné informačné technológie vplyvom na globálny svet, oficiálne vyhlásilo rok 2004 ako 10. výročie Medzinárodného roku rodiny a zároveň vyzvalo členské štáty, aby zvýšene zamerali svoju pozornosť na rodiny a ich špecifické potreby a problémy.

Politická a spoločenská zmena, ktorá zasiahla strednú a východnú Európu začiatkom 90. rokov priniesla výraznú premenu aj do života rodín na Slovensku. Mohutná transformácia spôsobila radikálne zmeny v spoločenských normách a hodnotách a následne i v normách a hodnotách rodiny. Je však nepopierateľné, že rodina bude naďalej pokračovať v napĺňaní jej

základných rol, akými sú primárna túžba po trvalom, intímnom partnerskom vzťahu a primárna socializácia detí, ktoré nedokáže nahradiť žiaden systém alebo inštitúcia zo širších sociálnych štruktúr.(4)

RODINA A JEJ FUNKCIE

Vo všeobecnosti možno konštatovať, že medzi najdôležitejšie hodnoty dnešnej spoločnosti patrí rodina a práca.

Rodina je prirodzenou sociálnou skupinou a je základnou jednotkou spoločnosti. Je hlavným činiteľom udržateľného sociálneho rozvoja. Rodina svojou univerzálnosťou vytvára kontinuitu od súčasnosti k budúcnosti, bohatstvom svojich vzťahov a citovým zázemím poskytuje optimálne prostredie pre všetkých svojich členov, osobitne pre výchovu detí.

Je miestom vzniku života, formácie charakteru človeka a jeho osvojenia hodnôt ako najcennejšieho potenciálu. Pokrvná príbuznosť, rodinné ekonomické záujmy ako aj výchova detí však nevystihujú dostatočne podstatu rodiny. Rodina totiž nie je schopná existovať izolovane od spoločnosti, vždy je súčasťou širšej sociálnej jednotky, ktorej normy, kultúra, tradície a náhľady zasahujú aj rodinu. Rodina potrebuje vhodné a motivujúce prostredie pre uspokojovanie jej potrieb. Ekonomické zmeny sú na jednej strane základom pre zvýšenie ekonomickej nezávislosti rodín, na druhej strane zvyšujú riziko ekonomickej nestability až sociálnej odkázanosti rodín.

Rodina, ako základná jednotka spoločnosti v sebe integruje šesť kľúčových aspektov, ktoré majú svoj nezastupiteľný význam:

- biologický aspekt - reprodukcia
 - sexuálny život manželov
 - rodičovstvo
 - zdravá výživa, telesný rozvoj
- ekonomický aspekt - materiálne zabezpečenie rodiny
 - rodinný rozpočet a hospodárenie
 - uplatnenie sociálnej politiky v praxi – dávky pomoci: materská, rodičovská, novorodenecký príspevok, výživné, štipendia, dotácie, a pod.
- emocionálny aspekt - harmonické vzťahy, vzájomná tolerancia a pochopenie, istota rodinného zázemia
 - citová výchova
 - rešpekt, láska, úcta
 - pocit opustenosti, beznádeje, problémy všedného dňa
- výchovný aspekt - vlastný príklad
 - pôsobenie rodiny ako základného „hnacieho motora“ pri rozvoji citovej, etickej, rozumovej a sociálnej výchovy
 - rozumná láska, odmena, trest, rešpektovanie identity dieťaťa, jedinečnosť
- socializačný aspekt - príprava detí do života
 - prijímanie a selekcia informácií
 - autonómia systému – rodina ako socializačný faktor
 - participácia na živote v spoločnosti
- kultúrny aspekt - rozvoj vzťahov k histórii, k tradíciám, zvykom a kultúre danej spoločnosti
 - základ kultúrno-psychologického povedomia v podobe rozvoja osobnosti – city a postoje ku kultúre
 - masová kultúra – kultúrny úpadok

Najbližšiu rodinu tvoria rodičia, deti a starí rodičia, z čoho vyplývajú aj vzájomné vzťahy a sociálne roly, ktorých charakter sa oproti minulosti kvalitatívne zmenil. Napríklad zaužívaná predstava sociálnej roly otca, ktorú charakterizovala sila, moc, múdrosť, rozhľad, manuálna zručnosť, činnosť, veľkorysosť, zábava, kamarátstvo, základný pilier ekonomiky rodiny, nadobúda novú úlohu v podobe vyrovnania rolí so ženou, pomáha v domácnosti, s výchovou detí a stará sa o domácnosť. Podobne sa zmenila i sociálna rola matky, keď zaužívaná predstava bola, že matka je predovšetkým rodička, vychovávateľka, stará sa o domácnosť, je tvorcom rodinnej pohody. Súčasný stav ovplyvňuje emancipácia, feminizácia, matka je viac ekonomicky nezávislá, vyžaduje si participáciu manžela pri starostlivosti o domácnosť a výchove detí. Aj sociálne roly súrodencov sa zmenili. Časy, keď sa vyžadovalo, že starší sa stará o mladšieho, resp. chlapec je vedený k mužským prácam a dievča k ženským, stráca v súčasnosti striktnosť a súrodenci sú vedení k vzájomnej pomoci a väčšej sebestačnosti. Na druhej strane sú deti často preťažované a kladené sú na ne veľké nároky. Rola starých rodičov, ktorí sú ešte prakticky mladí a ekonomicky činní sa odvíja od tohto fenoménu a neumožňuje im byť s vnúčatami často, čo vedie k rozmaznávaniu vnúčat, či neprimeranému staraniu sa do výchovy.

RODINA AKO MIESTO NAJVYŠŠEJ AUTORITY

Súdržná, stabilná, zdravá a usporiadaná rodina, ktorej členovia pociťujú lásku, istotu a bezpodmienečnú podporu je priestorom, kde sa dá vzdorovať negatívnym vonkajším tlakom a ohrozeniam, kde sa dá čerpať sila a nádej a kde sa naplňajú citové i materiálne potreby vo všetkých fázach ľudského života. Je to miesto, kde vzniká a formuje sa osobnosť človeka a zároveň miesto, kde sa tvorí najcennejší – ľudský kapitál. Je to priestor, kde sa rodia, vychovávajú a formujú generácie ľudí, ktorí budú tvoriť budúcu spoločnosť. Keď v rodine prevláda láska a vzájomná úcta je opodstatneným predpokladom, že nová generácia, ktorá z nej vzíde bude disponovať týmito atribútmi. V tomto zmysle je výstižný citát Antoine de Saint-Exupéryho: „Pravá láska sa nikdy nerozdá. Čím viac dáva, tým viac zostáva“.

Na dôležitosť výchovy detí poukazuje K. Pastor (1), ktorý uvádza, že „výchova detí je užitočná činnosť. Z dobre vychovaných detí majú úžitok nielen rodičia, ale aj – a možno ešte viac – celá spoločnosť. Je to vlastne práca, ktorá však nie je zaplatená. Ale kto by ju mal platiť? Komu? Koľko? Za čo? Aj na najvyšších fórach sa o tom diskutuje“.

Rodina je najplyvnejšie prostredie, ktoré už od narodenia, neskôr počas vývoja a dospievania utvára, formuje, resp. deformuje osobnosť a správanie človeka. Na dôležité súvislosti poukazuje J. Levická (2) tým, že „problémové rodiny vychovávajú problémových členov a tým prispievajú k znehodnocovaniu ich ľudskej podstaty, ktorá potom inklinuje k zločinu, duševným poruchám, alkoholizmu, drogovej závislosti, chudobe, terorizmu a k mnohým ďalším sociálnym problémom“.

Aktuálne problémy rodiny a výchovy z pohľadu spoločnosti možno zhrnúť do nasledovných bodov:

- generačný problém životného štýlu
- preberanie funkcií rodiny sociálnymi inštitúciami, napr. sociálne inštitúcie preberajú starostlivosť o deti, dôchodcov, bezdomovcov a ďalšie
- strata zaužitej podoby základnej rodiny – voľnosť tvorby manželských zväzkov, neformálne žitie partnerov, legalizácia súžitia
- zmena štruktúry rodiny – klesá počet detí v rodine, obmedzuje sa rola rodičov, rastie počet slobodných matiek, ale aj osamelých otcov starajúcich sa o deti, rozvíjanie jednočlenných domácností
- vplyv modernej reprodukčnej medicíny - rozvoj antikoncepcie a plánovaného rodičovstva, umelé oplodňovanie, interrupcia

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- predĺženie dĺžky života – predlžovanie doby spoločného súžitia rodičov a detí v spoločnej domácnosti
- premena rodinného cyklu a jeho organizácie - rodičmi sa ľudia stávajú vo vyššom veku po určitom čase spolužitia v rodine ako výsledok demografických a pracovných faktorov
- nároky na čas v pracovnom procese – nerešpektovanie časových potrieb rodiny, snaha po kariére

Na realizácii podpory rodiny sa duchovnou, kultúrnou a sociálnou činnosťou podieľajú aj cirkevné a kultúrne inštitúcie a iné záujmové a občianske združenia a nadácie.

KONCEPCIA VEREJNEJ RODINNEJ POLITIKY

Úlohou demokratického štátu voči rodinám je vytvárať rodinám priestor pre uplatnenie ich vlastnej zodpovednosti. Všetky vecne príslušné rezorty štátnej správy majú za povinnosť orientovať svoje politiky v prospech rodín. Podstata novej rodinnej politiky spočíva v prístupe k rodine ako k inštitúcii s nezastupiteľnými spoločenskými funkciami.

Rodinná politika má komplexnú a mnohorozmernú formu a vyžaduje spoločný prístup všetkých relevantných zložiek spoločnosti. Jej hlavným poslaním je prierezovo integrovať všetky kľúčové oblasti, ako sú trh práce, sociálna ochrana, vzdelávanie, bývanie, verejné služby, rovnosť príležitostí, atď. Zároveň má rodinná politika mnoho spoločných prienikov so systémovým prístupom k boju proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu.

Pri tvorbe opatrení rodinnej politiky je potrebné rešpektovať vzájomné súvislosti medzi spoločenskými procesmi a ich dôsledkami na život rodín a ich jednotlivých členov. Úlohou štátu je systematicky sledovať a analyzovať ekonomické, demografické a hodnotové aspekty správania rodín. V prípade potreby prijímať opatrenia korigujúce sociálnu a ekonomickú situáciu rodín. Zásadné zmeny v rodinnej politike sú možné iba za predpokladu súhlasu občanov s ich obsahom.

Komplexne je problematika štátnej rodinnej politiky rozpracovaná v rámci Koncepcie štátnej rodinnej politiky, ktorá bola vládou SR prijatá uznesením č. 389 dňa 4. júna 1996. Predmetná koncepcia sa pravidelne vyhodnocuje, napriek tomu sa prezentujú názory, že koncepcia nie je prehľadná a systémová.

Medzi základné strategické ciele štátnej rodinnej politiky patrí:

- dosiahnutie relatívnej ekonomickej nezávislosti rodín
- úspešnosť rodín v realizácii ich funkcií
- stabilita a sociálna kvalita manželských a rodičovských vzťahov
- vytváranie optimálnych podmienok na sebareprodukciu spoločnosti
- prijímanie opatrení, ktoré umožnia uplatňovať princíp voľby, resp. zlučiteľnosti pri rozhodovaní sa rodiča pre rodičovskú dovolenku alebo pracovnú rolu.

Medzi dlhodobé strategické ciele štátnej rodinnej politiky patrí:

- právna ochrana rodiny a jej členov
- sociálno-ekonomické zabezpečenie rodiny
- výchova detí a mládeže
- príprava na manželstvo a rodičovstvo
- ochrana zdravia jednotlivých členov rodiny
- demografický vývoj

Neexistuje definícia rodinnej politiky, na ktorej by sa zhodli všetci. Niektoré z definícií vymedzujú oblasť a hranice rodinnej politiky. Pohybujú sa od maximalistických (zahŕňajú všetko, čo má na rodiny vplyv, bez ohľadu na to, či zámerný vplyv alebo nie) po

minimalistické prístupy (zahŕňajú iba tie politiky, ktoré sa priamo zameriavajú na rodiny a ktoré majú za cieľ určitým spôsobom ovplyvniť rodinné správanie). Väčšina definícií zahŕňa do rodinnej politiky tri oblasti:

- právnu reguláciu rodinného správania: zákony týkajúce sa sobáša či manželstva a rozvodu, sexuálneho správania, antikoncepcie a interrupcie, prenatálnych práv a povinností, ochrany detí
- opatrenia na podporu rodinného príjmu: daňové úľavy, rodinné a detské dávky, rodičovská dovolenka, príspevok, poskytovanie podpory a pomoci deťom
- zabezpečenie služieb pre rodiny: zabezpečenie starostlivosti o deti, podporované bývanie, sociálne služby, obecná starostlivosť

Generácia dnešných 30-40 ročných ľudí bola výrazne zameraná na emancipáciu a kariéru, pretože ich k štúdiu a aktivitám vo voľnom čase viedli rodičia a vzdelávací systém. Zmenil sa tradičný model rodiny, napr. emancipačným hnutím, aj rozvojom technológií, čo umožňuje moderný spôsob života. Bez detí sa žije jednoduchšie. O tom presvedčajú denne médiá, aj keď sa to často deje nepriamo. Je evidentné, že zladovanie kariéry a rodiny je jednou z hlavných príčin, prečo klasická rodina stráca na atraktivite pre veľkú časť populácie. Avšak vždy budú ľudia, ktorí chcú mať deti za každých okolností, ale priemer je taký, že chceme mať deti a súčasne chceme pracovať (3).

Trendom na Slovensku je výrazne znížená sobášnosť, „single“ sa čoraz viac praktizuje, čo je alarmujúce, pôrodnosť klesá, dlhodobo rastie rozvodovosť, veľmi prudko klesla umelá potratovosť. Bezdetnosť je širší problém, má spoločenské a medicínske aspekty. Mladí dali prednosť sebarealizácii. Odložené pôrody z 90-tych rokov sa dobiehajú v posledných 2 rokoch. Štatistiky hovoria, že odklad rodičovstva sa deje. Vek prvého pôrodu sa posunul o cca 4 roky na 27, čo je o 2 roky menej ako v západnej Európe. V predchádzajúcom režime bolo možností osobného rozvoja a kariérneho rastu pre mladých ľudí podstatne menej. Štát zaručoval síce slabý, ale predsa len stabilný štandard v starostlivosti o rodinu. Udržať životný štandard, ktorý tu bol rovnaký, sa dalo aj s deťmi zvládnuť. Dôvody, prečo ľudia na Slovensku odkladajú rodičovstvo sú spojené s neistotou, ktorá plynie z transformácie a zmien sociálno-ekonomickej situácie (3). Tieto procesy sa výrazne zmenili za posledných 20 rokov. Hranica úmrtnosti sa posunula a zmenili sa migračné trendy, napr. za prácou, tab.1.

Tab.1 Demografický vývoj, údaje na 1000 obyvateľov

Ukazovateľ	1996	2000	2003	2006	2008
Sobáše	5,10	4,80	4,80	4,80	5,24
Rozvody	1,75	1,72	1,99	2,36	2,35
Živonarodení	11,20	10,20	9,60	10,0	10,61
Celkový prírastok	2,10	0,70	0,20	0,80	2,08

Zdroj: Štatistický úrad SR

Vychádzajúc z úspešnosti, resp. neúspešnosti rodinných politík v Európe je recept pomerne jednoduchý – treba odstrániť, či aspoň minimalizovať rozpor medzi kariérou matky a jej túžbou mať deti. Žena nesmie stáť pred rozhodnutím buď dieťa, alebo práca. Príklady z EÚ dokazujú, že sa to dá, napríklad flexibilným pracovným časom, výhodnosťou čiastočných úväzkov, organizáciou materských škôl a pod.

ZÁVER

Rodina je prvým a jedinečným miestom, kde sa dieťa učí láske, úcte a rešpektu. Preto je veľmi dôležité, aby deti vyrastali v harmonickej rodine, keď práve takáto rodina môže vytvoriť najvhodnejšie podmienky pre zdravý duševný a telesný vývoj detí. Pokojné rodinné prostredie je prvým predpokladom na to, aby deti vyrastali vyrovnané a spokojné, aby v dospelosti z nich vyrástol mravný a charakterný človek, ktorý sa bude vedieť o seba postarať, obstojí v rodinnom a spoločenskom živote. Vzájomné rodinné vzťahy veľmi pôsobia na psychiku dieťaťa, na postoj, ktorý nadobudne dieťa k svojmu okoliu a bude sa tak správať aj v dospelosti. Vedome alebo nevedome si v nej hľadá svoj model, vzor správania a napodobňovania.

Osobný príklad je najlepšia, ale zároveň aj najt'ažšia výchovná metóda. Byť vzorom a vhodným príkladom pre svoje deti si vyžaduje značné úsilie, zmysel pre sebakritiku, otvorenosť, prísnosť k sebe, osobnú disciplínu a sebakontrolu. Morálnou povinnosťou každého rodiča je byť vhodným a veľkým vzorom pre svoje dieťa, ktorého charakter a osobnosť, čiže ďalšej generácie spoločnosti, sa formuje v rodine. Žiaľ v mnohých rodinách robia rodičia vo výchove chyby, ktoré sa potom prejavujú v povahových defektoch ich nesprávne vychovaných detí.

LITERATÚRA

1. PASTOR, K.: *Demografické trendy a rodina*. Impulz, č.3, 2008, ISSN 1336-6955.
2. LEVICKÁ, J. a kol.: *Sociálna práca s rodinou I*. 1.vyd. Trnava: Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce TU 2004. 177 s. ISBN 80-89074-93-6.
3. PRIBIŠOVÁ, S.: *V pasci neplodnosti*. Profit, č.5, 10.marec 2010, s.46. ISSN 1335-4620.
4. DIRGOVÁ, E.: *Rodina a jej miesto v spoločnosti*. In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet „Spoločnosť, kríza, rodina.“ - Poprad: PF KU, 2010.

Kontakt:

Anna Diačiková
Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta
Katedra manažmentu a marketingu, Poprad
e-mail: anna.diacikova@ku.sk

MIESTO RODINY V SÚČASNEJ SPOLOČNOSTI

Position of Family in Modern Society

Dirgová Eva

Abstrakt

Rodina je školou hlbokkej humanity, v ktorej sa každý člen najlepšie učí čo je to byť človekom. Pravá láska, slobodne dostavaná a slobodne dávaná, je nadčasová skúsenosť, ktorá naplňa a dotvára každého človeka žijúceho v rodine. Rodina je najbližšie a najvplyvnejšie prostredie, ktoré už od narodenia, neskôr počas vývoja a dospievania utvára, formuje, resp. deformuje osobnosť a správanie človeka. V modernej kultúre, kde prevláda rozmanitosť partnerských foriem si napriek tomu väčšina populácie praje vytvoriť trvalý vzťah založený na láske a podpore pri výchove spoločných detí. Politická a spoločenská zmena, ktorá zasiahla strednú a východnú Európu začiatkom 90. rokov priniesla výraznú premenu aj do života rodín na Slovensku. Mohutná transformácia spôsobila radikálne zmeny v spoločenských normách a hodnotách a následne i v normách a hodnotách rodiny. Je však nepopierateľné, že rodina bude naďalej pokračovať v naplňaní jej základných rolí, akými sú primárna túžba po trvalom, intímnom partnerskom vzťahu a primárna socializácia detí, ktoré nedokáže nahradiť žiaden systém alebo inštitúcia zo širších sociálnych štruktúr.

KLúčové slová: rodina, spoločnosť, hodnotová orientácia, kríza.

Abstract

Family is a school of deep humanity in which every member learns the best what it means to be a man. True love, freely gotten and freely given, is a supertemporal experience, which fulfils and forms every man living in a family. Family is the closest and most influential environment, which from the birth, later during growth and adolescence forms or distorts personality and behaviour of man. Despite of, in the modern culture where variety of partnership forms prevails, most of the population wishes to create a lasting partnership based on love and support in raising common children. Political and social change that had reached Central and Eastern Europe in early 90-ties brought marked transformation even to the lives of families in Slovakia. Major transformation caused radical changes in social standards and values and subsequently in social standards and values of family. However, it is indisputable that family will from now on continue in fulfilling its basic role, which is primary desire for intimate partnership and primary socialization of children that can substitute no system or institution out of wider social structures.

Key words: Family, society, value orientation, crisis.

Úvod

Rodina je školou hlbokkej humanity, v ktorej sa každý člen najlepšie učí čo je to byť človekom. Každý člen rodiny od momentu počatia až po prirodzenú smrť zažíva dar dlhotrvajúcej lásky bez kladenia podmienok. Každý človek sa vďaka rodine učí byť zodpovedným, štedrým a milujúcim. V rámci rodiny si deti po prvý krát uvedomujú svoju vlastnú vnútornú a neporušiteľnú ľudskú dôstojnosť. Otec a matka, vďaka svojim vzájomne sa doplnujúcim úlohám, ukazujú svojim deťom, že sloboda človeka sa naplno prejavuje a naozaj prežíva v sebadarovaní. Pravá láska, slobodne dostavaná a slobodne dávaná, je nadčasová skúsenosť, ktorá naplňa a dotvára každého človeka žijúceho v rodine. Rodina udržuje spoločnosť, nakoľko umožňuje život nasledujúcim generáciám. Rodina má takisto

výsadu formovania slobodných a zodpovedných občanov, čím upevňuje demokraciu. Ako základná jednotka spoločnosti rodina zabezpečuje pokračovanie civilizácie a kultúry. Zodpovedá za základné úlohy v starostlivosti o všetkých a najmä o tých najslabších a najbezbrannejších. „Rodina je prirodzenou a základnou jednotkou spoločnosti a má právo na ochranu spoločnosti a štátu“, hovorí **článok 23 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach človeka**.²³² Medzinárodný pakt týmto potvrdil a zvýraznil skutočnosť, že práve rodina sprostredkúva kontinuitu života ľudstva. Tvorí rámec pre citovú, ekonomickú, morálnu a etickú pomoc pre rozvoj svojich členov.

Rodina a jej postavenie v spoločnosti

Rodina je biosociálna primárna skupina tvorená aspoň jedným rodičom a dieťaťom. Je malou sociálnou skupinou, tvorenou jednotlivcami spätými manželstvom, pokrvným príbuzenstvom alebo adopciou. Členovia rodiny sa riadia ustálenými vzormi správania sa, každý člen rodiny plní určitú sociálnu rolu. Rodina je najbližšie a najvplyvnejšie prostredie, ktoré už od narodenia, neskôr počas vývoja a dospievania utvára, formuje, resp. deformuje osobnosť a správanie človeka.

Rodina je teda najvýznamnejšou súčasťou spoločenskej mikroštruktúry, ktorá zohráva významnú úlohu vo všetkých vývinových štádiách dieťaťa. Zabezpečuje jeho telesnú, duševnú a duchovnú existenciu a rozvoj. Má pre dieťa nezastupiteľný význam. V rodine a s rodinou sa realizuje spoločenská adaptácia dieťaťa. V najbližšom prostredí si vytvára vnútorný obraz sveta, ktorý do značnej miery zodpovedá tomu, ako ho rodičia do tohto sveta uvádzajú.²³³

Ako biosociálny systém je spojovacím článkom medzi dieťaťom a spoločnosťou, v ktorom sa zo všetkých spoločenských skupín najintenzívnejšie realizuje symbióza telesného, duševného a spoločenského vývoja. Prostredníctvom rodiny v najširšom zmysle prichádzajú k dieťaťu takmer všetky podnety zvonka či už sú to podnety spoločenské alebo prírodnej povahy. Rodina dáva dieťaťu genetickú výbavu, určuje sociálny status dieťaťa, jeho rolu, je rozhodujúca, pokiaľ ide o jeho sociálnu prestíž a sociálne sebavedomie, prostredníctvom rodiny si dieťa uvedomuje svoje miesto a svoju rolu v spoločnosti. Rodina je mikrosvet, vzorové spoločenstvo, v ktorom si dieťa osvojuje a testuje základné návyky, schopnosti a stratégie, ktoré sú potom rozhodujúce pre jeho orientáciu v interpersonálnych vzťahoch v spoločnosti. V rodine dieťa poznáva a tvorí si základné sociálne a morálne cítenie. Rodina, sociálne vzťahy v nej a spôsob výchovy v nej budú i v dospelosti zázemím, z ktorého sa bude vychádzať, keď si založí rodinu vlastnú. Okrem výchovy a socializácie detí plní rodina i ďalšie základné funkcie: biologicko-reprodukčnú, ekonomickú a emocionálnu.

Rodina a kríza

Politická a spoločenská zmena, ktorá zasiahla strednú a východnú Európu začiatkom 90. rokov priniesla výraznú premenu aj do života rodín na Slovensku. Zmeny v rodine boli dôsledkom rýchleho prechodu z totalitného režimu do demokratickej spoločnosti a zasiahol všetky jej oblasti: politickú, ekonomickú, sociálnu i kultúrnu. Mohutná transformácia spôsobila radikálne zmeny v spoločenských normách a hodnotách a následne i v normách a hodnotách rodiny.

²³² Vyhláška č. 120/1976 Zb. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, čl. 23.

²³³ NAGRANOVÁ, M. 2009. Príprava detí 1.-3. ročníka základnej školy na prijatie Eucharistie v tvorivej biblickej katechéze vo farnosti. Košice : Slza Poprad. 2009. 209 s. ISBN: 978-80-88680-45-1. s. 94.

„Sociálna filozofia ukazuje človeka ako zoon politikon a dáva mu na zreteľ pochopiť a prakticky prijať dielčiu zodpovednosť za svoje pôsobenie v rámci celku spoločnosti.“²³⁴ Sociálna úloha rodiny je daná jej priamou účasťou na reprodukcii človeka na zachovaní ľudského rodu. V ostatných desaťročiach je rodina v kríze. Príčiny sú viaceré. Tento jav je celosvetový a jeho neriešenie ohrozuje celú ľudskú spoločnosť. V roku 1994 vychádzajúc z uvedených skutočností Valné zhromaždenie OSN vyhlásilo tento rok za medzinárodný rok rodiny pod heslom „Rodina: Zdroje a funkcie v meniacom sa svete.“ Počnúc týmto rokom každý 15. máj v roku je oslavovaný ako „Medzinárodný deň rodiny“.

Rodina bola dlhú dobu považovaná za stabilnú a v podstate nemennú inštitúciu, ktorá na rozdiel od nepriehľadného a vyvíjajúceho sa verejného sveta chráni svojich členov, nemení svoje vnútorné usporiadanie.²³⁵ Avšak rodina sa - rovnako ako iné sociálne inštitúcie - mení. Menia sa normy a predstavy o tom, čo je a čo nie je obsahom ženskej roly, menia sa názory na výchovu detí i jej model. Inštitúcia rodiny bola práve v 20. storočí vystavená spochybneniu svojej tradičnej podoby a prešla zmenami, ktoré redefinovali jej základné charakteristiky.

Súčasný trendy v rodine zahŕňajú najmä zmeny v usporiadaní rodín a domácností. I keď ešte stále prevláda špecifická forma rodiny – tradičná, nukleárna – je treba sa zamerať na diverzitu rodinných foriem, rodinných vzorov a reprodukcie. Nielen na jej formu a zmeny, ale aj na to, čo spoločnosť očakáva od tejto inštitúcie a čo ľudia očakávajú od rodiny pri jej zakladaní. Rodina je významným zdrojom pre svojich členov, prevenciou pred chudobou, sociálnou neistotou a inými negatívnymi spoločenskými javmi. Dokonca i v rodinách, kde je sociálna neistota stále prítomná, si jej členovia uvedomujú význam rodiny. Potvrdzujú to výsledky mnohých výskumov, v jednom z nich samotné rómske deti žijúce v rodinách nachádzajúcich sa až na hranici biedy poukazujú na potrebnú podporu od rodiny pri prekonávaní rôznych bariér, napríklad pri vzdelávaní a pod.²³⁶

Šablóna rodiny by sa dala charakterizovať nasledovne:

- prevládajú egalitárne vzťahy v rodine, obmedzený status rovnoprávnosti sa medzi mužmi a ženami vo všetkých oblastiach vyrovnáva;
- nastáva zmena postojov k manželskému zväzku;
- prejavuje sa klesajúci vplyv cirkvi;
- kladie sa dôraz na individualizmus a nezávislosť;
- prejavuje sa liberalizmus v hodnotách a postojoch;
- dochádza ku kontrole pôrodnosti a plánovaniu rodiny;
- častejšie sa vyskytuje rozpad manželstiev a rozvody;
- dochádza ku zvýšenej mobilite členov rodín atď.

Sociálny fenomén označovaný ako druhá demografická premena je charakterizovaný zmenou šablóny z tradičnej rodiny s manželstvom a pomerne skorým narodením detí, na rodinu, kde sa manželstvá, ako i narodenie detí odkladajú, pričom ich počet prudko klesá.²³⁷ Zvýšil sa počet neúplných rodín a klesla priemerná veľkosť rodín a domácností. Rastie starnutie populácie, s kombináciou rastu osamelosti žien a medzinárodná mobilita. Tieto zmeny v štruktúre rodín a domácností spôsobujú nerovnomernosti vo vekovej štruktúre

²³⁴ AMBROZY, M. ; FILEKOVÁ, J. ; K významu filozofie pre vzdelávanie potenciálnych ľudských zdrojov, In: Vzdelávanie a rozvoj ľudských zdrojov- determinanty konkurencieschopnosti, Bratislava, 2007, ISBN 978-80-88954-44-6, s. 15

²³⁵ MOŽNÝ, I. 1990. Moderní rodina: mýty a skutočnosti. Brno: Blok. 184 s. ISBN 80-7029-018-8. s. 28.

²³⁶ ŠIŇANSKÁ, K. 2009. Učenie sa z víťazstiev rómskej mládeže. In Zmena a budúcnosť, či stagnácia a minulosť Rómov na Slovensku. Vysokoškolské učebné texty pre študentov romológie a sociálnej práce s etnickými skupinami. Košice: KSK, UPJŠ FF, ISBN 978-80-970137-7-6. s.122.

²³⁷ TAMÁŠOVÁ, V. – USTANÍKOVÁ, L. 2005. Rodina na Slovensku a v Európskej únii. In: Kvalita života v centre pozornosti z výskumných projektov. Bratislava: OZ V4. 290 s. ISBN 80-969146-2-6. s. 49.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

obyvateľstva a jeho vyššie ekonomické zaťaženie. Postupne i narastá počet žien s čoraz vyšším školským vzdelaním, ako aj ich podiel na trhu práce. Empirické štúdie z mnohých krajín len potvrdzujú, že narastajúca vzdelanosť žien výrazným spôsobom prispieva k demografickým zmenám. Domácnosti v celej Európe sa stávajú menšími, čo sa týka veľkosti, ale rôznorodejšími a komplikovanejšími vo svojom zložení a dynamike. Súčasný trendy v demografických indikátoroch rodiny len potvrdzujú, že tradičná rodina je na ústupe, pôrodnosť klesá, kým alternatívne formy rodiny stúpajú, dochádza k čoraz väčšiemu rozpadu zväzkov a zvyšuje sa podiel nemanželského spolužitia, ako i domácností s jedným členom. Prejavuje sa nižší sklon k uzatváraniu manželstva, alebo jeho oddialenie je často nahrádzané inými formami partnerstva, akou sú partnerstvá. Vyšší stupeň rozvodovosti odráža rozdielnosť v očakávaní mužov a žien, než odmietanie trvalého vzťahu. V modernej kultúre, kde prevláda rozmanitosť partnerských foriem si napriek tomu väčšina populácie praje vytvoriť trvalý vzťah založený na láske a podpore pri výchove spoločných detí.

Rodina ako najstaršia základná spoločenská skupina je najtesnejšie spojená najrôznejšími vzťahmi, a to navonok aj vo vnútri – funkciami a činnosťami zabezpečujúcimi potreby svojich členov a spoločnosti ako celku. Celou svojou históriou prechádza neustálymi zmenami, čo do veľkosti, významu i začlenenia do spoločnosti. Adaptuje sa pritom na jej najrôznejšie premeny či vývojové stupne.

Rodina je chápaná ako základná a najmenšia sociálna skupina zložená z dvoch, alebo viacerých osôb, žijúcich spolu v jednej domácnosti, ktoré sú spojené manželskými alebo pokrvnými zväzkami, teda ide o biologickú rodinu. Základ rodiny tvoria manželia spolu s deťmi, teda nukleárna rodina. Za rodinu je považovaný i mononukleárny typ rodiny, prípadne rozvedený partner s dieťaťom alebo deťmi, taktiež manžel alebo osoba, ktorí majú dieťa v náhradnej starostlivosti. Z mnohých definícií a charakteristík pojmu rodina vyplýva, že rodina nie je len mechanická skladačka ľudí rôzneho veku, ale zložitý, vzájomne prepletený a vzájomne sa ovplyvňujúci systém.

Ak nastane zmena v hociktovej časti systému, dochádza k zmenám vo všetkých vzájomne prepojených častiach. Každý člen rodiny zaujíma svoju individuálnu pozíciu a plní svoje úlohy v súčinnosti s ostatnými členmi rodiny. Rodina je systém, ak systém zlyhá, dochádza k dysfunkcii. Problémové rodiny vychovávajú problémových členov a tým prispievajú k znehodnocovaniu ich ľudskej podstaty, ktorá potom inklinuje k zločinu, duševným poruchám, alkoholizmu, drogovej závislosti, chudobe, terorizmu a k mnohým ďalším sociálnym problémom. V súvislosti so spôsobmi zvládania úloh a riešenia problémov Kočišová (2009) uvádza, že „v každej rodine sa spôsoby zvládania úloh a riešenia problémov vyvíjajú špecificky a postupne; môžu byť ovplyvňované systémom presvedčení a názorov, ktoré zastávajú jednotliví členovia rodiny a tiež tými názormi, ktoré vo všeobecnosti prevládajú v spoločnosti“²³⁸.

Práve názory, ktoré prevládajú v spoločnosti, komplikujú súčasnú výchovnú atmosféru v rodinách. Muchová (2009) uvádza (odvoláva sa na M. Meadovou), že v tzv. „postfiguratívnych kultúrach“ odvodzujú rodičia svoje základné predstavy o budúcnosti detí presne podľa svojich skúseností zo svojho vlastného detstva.

Kultúra, v ktorej sa nachádzajú súčasné rodiny, je však kultúrou „predfiguratívnu“ a táto je charakteristická tým, že v nej mladí ľudia uskutočňujú skúsenosti, ktoré si ich rodičia nemohli naplniť v ich vlastnom detstve, pretože technické vymoženosti, politické systémy,

²³⁸ KOČIŠOVÁ, A. 2009. Zneužívanie a zanedbávanie starých ľudí z pohľadu sociálnej patológie. In ŠLOSÁR, D. et al.: *Drogová prevencia v sociálnej práci*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice: KSK a FF UPJŠ. ISBN 978-80-970251-8-2. s. 25-30.

ekonomická situácia, atď. prinášajú so svojim rozvojom nové, kvalitatívnejšie možnosti pri poznávaní sveta a striedajú sa rýchlejšie než prebieha tempo výmeny generácií.²³⁹

K najdôležitejším znakom funkčného rodinného systému patrí plnenie funkcií voči svojim členom, ale aj štátu, uspokojovanie potrieb všetkých svojich členov, k čomu prispieva efektívna komunikácia a spätná väzba, adekvátne adaptácie na meniace sa podmienky vo vnútri systému, ale aj vo vonkajšom prostredí, čo pomáha pri prekonávaní kríz. Tým sa rodina stáva funkčným systémom. Ako uvádza Černá (2009), dôležité je i zabezpečenie neustálej komunikácie so zamestnancami v podniku (v organizácii) o normách, postupoch a očakávaní. Táto komunikácia môže prebiehať v rámci sociálneho dialógu medzi zamestnávateľom a zástupcami zamestnancov.²⁴⁰

V súčasnosti sa často stretávame so zamieňaním pojmov kríza rodiny a rodinná kríza. Krízou rodiny, je myslená kríza vo vývoji rodiny ako sociálnej inštitúcie. Ide teda o stále sa stupňujúce zmeny v štruktúre rodiny, v plnení klasických rodinných rolí a pod., ktoré vyvolávajú obavy o blížiacom sa zániku rodiny ako sociálnej inštitúcie.²⁴¹ Podľa Slovníka sociálnej práce pochádza pojem kríza z gréckeho crisis, teda vyvrcholenie deja, vrcholný moment konfliktu, voľba, rozhodnutie, rozlúčenie, rozpoltenie, skúška. Slovo sa používa pre označenie stavu vážneho oslabenia adaptačných schopností, ktorý je subjektívne vnímaný ako bezmocnosť, neschopnosť sa s udalosťou vyrovnáť obvyklými spôsobmi a v obvyklom čase.²⁴²

Kríza vedie zvyčajne k zmene regulatívnych spôsobov nášho správania, či už v pozitívnom alebo negatívnom zmysle. Z toho vyplýva, že je zároveň nebezpečím i príležitosťou, človek z nej vychádza premenený, buď stojí na začiatku nových rozhodnutí, alebo podľahne kríze ako obeť.²⁴³

K najbežnejším formám záťaže, ktoré sa môžu stať spúšťačmi kríz, v slovenských rodinách uvádza J. Levická (2004) časový stres, zdravotné a finančné problémy. Ak má byť rodinný systém funkčný, musí neustále reagovať na meniace sa vonkajšie a vnútorné podmienky. To si vyžaduje mobilitu síl v rodine, riešenie vznikajúcich záťažových situácií a následnú adaptáciu na ne. Inak dochádza k nerovnováhe, k vzniku konfliktu a kríz, a v konečnom dôsledku až k rozpadu rodiny.

Záver

Aj napriek oslabovaniu alebo dokonca vymiznutiu viacerých tradičných sociálnych a ekonomických funkcií rodiny, je nepopierateľné, že rodina bude naďalej pokračovať v naplňovaní jej základných rolí, akými sú primárna túžba po trvalom, intimnom partnerskom vzťahu a primárna socializácia detí, ktoré nedokáže nahradiť žiaden systém alebo inštitúcia zo širších sociálnych štruktúr. A z toho vyplýva, že majoritná časť populácie bude naďalej považovať rodinu za najdôležitejšiu jednotku v spoločnosti pre jej fyzickú starostlivosť a emocionálnu istotu.

²³⁹ MUCHOVÁ, L. 2009. Zprostředkování víry v rodině: dialog generací. In *Katolícky učiteľ. Časopis učiteľov náboženskej výchovy a učiteľov katolíckych škôl*, roč. III., č. 3, ISSN 1338-144X s. 10 – 12

²⁴⁰ ČERNÁ, L.: 2010. *Podnikateľská etika a jej implementácia v podmienkach priemyselných podnikov v Slovenskej republike*. - Trnava : AlumniPress, 2010. - 88 s. - (Vedecké monografie; 1/2010). - e-monografia. - ISBN 978-80-8096-110-7 (<http://www.mtf.stuba.sk>)

²⁴¹ LEVICKÁ, J., et. al. 2004. *Sociálna práca s rodinou I*. Trnava: Mosty, TU. 177 s. ISBN 80-89074-93-6. s. 33.

²⁴² MATOUŠEK, O., et. al. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. 288 s. ISBN 80-71785-49-0. s.161.

²⁴³ VODÁČKOVÁ, D. 2002. *Úvod do problematiky krízové intervence*. In: VODÁČKOVÁ, D., et. al.: *Krizová intervence*. Praha: Portál. s. 117. ISBN 80-7178-69-69. s. 17 – 214.

Literatúra:

- (1) AMBROZY, M. ; FILEKOVÁ, J. ; *K významu filozofie pre vzdelávanie potenciálnych ľudských zdrojov*, In: *Vzdelávanie a rozvoj ľudských zdrojov- determinanty konkurencieschopnosti*, Bratislava, 2007, ISBN 978-80-88954-44-6.
- (2) ČERNÁ, I. 2010. *Podnikateľská etika a jej implementácia v podmienkach priemyselných podnikov v Slovenskej republike*. - Trnava : AlumniPress, 2010. - 88 s. - (Vedecké monografie; 1/2010). - e-monografia. - ISBN 978-80-8096-110-7 (<http://www.mtf.stuba.sk>)
- (3) HRONCOVÁ, J. – HUDECOVÁ, A. – MATULAYOVÁ, T. 2000. *Sociálna pedagogika a sociálna práca*. Banská Bystrica: UMB. 293 s. ISBN 80-8055-42-77.
- (4) KOČIŠOVÁ, A. 2009. Zneužívanie a zanedbávanie starých ľudí z pohľadu sociálnej patológie. In ŠLOSÁR, D. et al.: *Drogová prevencia v sociálnej práci*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice: KSK a FF UPJŠ. ISBN 978-80-970251-8-2.
- (5) LEVICKÁ, J., et. al. 2004. *Sociálna práca s rodinou I*. Trnava: Mosty, TU. 177 s. ISBN 80-89074-93-6.
- (6) MATOUŠEK, O. 2003. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství. 161 s. ISBN 80-8642-91-99.
- (7) MATOUŠEK, O., et. al. 2003. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál. 288 s. ISBN 80-71785-49-0.
- (8) MOŽNÝ, I. 1990. *Moderní rodina: mýty a skutečnosti*. Brno: Blok. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.
- (9) MUCHOVÁ, L. 2009. Zprostředkování víry v rodině: dialog generací. In *Katolícky učiteľ. Časopis učiteľov náboženskej výchovy a učiteľov katolíckych škôl*, roč. III., č. 3, ISSN 1338-144X.
- (10) NAGRANOVÁ, M. 2009. *Príprava detí 1.-3. ročníka základnej školy na prijatie Eucharistie v tvorivej biblickej katechéze vo farnosti*. Košice : Slza Poprad. 2009. 209 s. ISBN: 978-80-88680-45-1.
- (11) ŠIŇANSKÁ, K. 2009. *Učenie sa z víťazstiev rómskej mládeže*. In *Zmena a budúcnosť, či stagnácia a minulosť Rómov na Slovensku*. Vysokoškolské učebné texty pre študentov romológie a sociálnej práce s etnickými skupinami. Košice: KSK, UPJŠ FF, 130 s. ISBN 978-80-970137-7-6.
- (12) TAMÁŠOVÁ, V. – USTANÍKOVÁ, L. 2005. *Rodina na Slovensku a v Európskej únii*. In: *Kvalita života v centre pozornosti z výskumných projektov*. Bratislava: OZ V4. 290 s. ISBN 80-969146-2-6.
- (13) VODÁČKOVÁ, D. 2002. *Úvod do problematiky krízovej intervencie*. In: VODÁČKOVÁ, D., et. al.: *Krízová intervencie*. Praha: Portál. 543 s. ISBN 80-7178-69-69.
- (14) *Vyhláška č. 120/1976 Zb. Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach*.

Kontakt

PhDr. Mgr. Eva Dirgová, PhD.

Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky cirkvi

PF KU

Detašované pracovisko Poprad

SOCIÁLNA POLITIKA VO SVETLE KATOLÍCKEJ SOCIÁLNEJ NÁUKY

Drozd František

Abstrakt

Sociálna náuka Cirkvi a sociálna politika predstavujú svoje zásady v spoločnosti na rozdielnych úrovniach. Obe však slúžia človeku a ochrane jeho dôstojnosti. Ak sa však pozornejšie „prizrieme“ na fundament oboch náuk, zistíme niekoľko detailov, ktorých efektivita pri ich uskutočňovaní v spoločnosti môže priniesť problémy. Kto alebo čo je kľúčovým pojmom v sociálnej politike? Kto alebo čo môže pomôcť dnešnému svetu z morálnej krízy? To sú otázky, na ktoré sa pokúsime nájsť odpoveď.

Každá spoločnosť sa riadi zásadami, ktoré vytvorila v snahe socializovať jednotlivca a začleniť ho do systému spoločenských vzťahov postupným vytváraním väzieb s inými ľuďmi. Predpokladom úspešnej realizácie sociálnej politiky je existencia vzájomne spätých systémov, podsystémov, noriem, predpisov, inštitúcií a opatrení, prostredníctvom ktorých sú ciele sociálnej politiky naplňované. A pri ich voľbe a realizácii je správne rešpektovať základné princípy.

Princípy sociálnej politiky sa takými stali na základe určitého vývoja demokratickej kultúry, vývoja základných úloh štátu a z usporiadania spoločnosti, berúc do úvahy jej sociologické, hospodárske i duchovné aspekty. Katolícka sociálna náuka (alebo spoločenská náuka) pozná štyri princípy a to princíp sociálnej spravodlivosti, princíp subsidiarity, princíp spoločného dobra a princíp ľudskej osoby. Oproti nej stoja princípy sociálnej politiky, medzi ktoré patria:

- princíp sociálnej spravodlivosti
- princíp sociálnej solidarity
- princíp subsidiarity
- princíp participácie

Princíp sociálnej spravodlivosti – je kľúčovým princípom sociálnej politiky. Spravodlivosť ako protiklad bezprávia a krivdy je považovaná za meradlo kvality medziľudských vzťahov a je základnou mravnou a náboženskou hodnotou. Tvorí základ právneho štátu a jeho politiky. Myslí sa tým spravodlivosť v právnom slova zmysle ako súhrn právnych noriem a predpisov, ako aj sociálna spravodlivosť, ktorú možno vymedziť pravidlami, ktorými sa v spoločnosti rozdeľujú prostriedky verejného blahobytu medzi jednotlivé subjekty. V kontexte sociálnej politiky sú dôležité obe roviny chápania spravodlivosti.

Sociálna spravodlivosť súvisí s teóriou spoločenskej zmluvy a s Kantovou etickou teóriou. Človek je mravný, spravodlivý, tolerantný, charakterný nielen preto, že túži po pochvale za mravnosť, alebo že sa bojí trestu za jej porušenie. Takým je najmä preto, že chce byť spravodlivý, že spravodlivosť a česť chápe, cíti a prežíva ako vlastné osobnostné hodnoty a cnosti. O sociálnej spravodlivosti Tokárová uvádza, že sa o nej nedá hovoriť ako „o jednoznačne vymedziteľnej kategórii, preto sa pri jej posudzovaní odporúča rozlišovať čiastkové hľadiská: výkonu (zásluhovosti), rovnosti, súladu medzi vstupmi a výstupmi, rovnakých príležitostí a potriebnosti“.²⁴⁴ Pojem sociálna spravodlivosť je pojmom

²⁴⁴ TOKÁROVÁ, A a kol.: Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce, Vydavateľstvo Akcent Print, Prešov 2003, s.236

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

viacvýznamovým a k jeho riešeniu je treba pristupovať z rôznych hľadísk, podľa charakteru konkrétnej sociálnej situácie. V tejto súvislosti Macek vo svojej práci *Základy sociálnej politiky* píše o troch zásadách sociálnej spravodlivosti:

- *každému rovnako (ide o pomernosť, proporcionalitu)*
- *každému podľa jeho potrieb (v čom a do akej miery sú únosné intervencie štátu)*
- *každému podľa jeho zásluh (čo je to zásluha, kto a ako ju má merať)*²⁴⁵

Tokárovej stanovisko pri uplatňovaní princípu sociálnej spravodlivosti je podobné ako u Macka, lebo sa prikláňa k názoru, „že sociálna spravodlivosť je relatívna a pri výbere zásady sa treba riadiť zásadou života, voliť „najväčšie šťastie najväčšieho počtu“ (teda rozvoj, prosperitu a prospech stále širších skupín ľudí, prosperitu a prospech ľudského spoločenstva)“.²⁴⁶

S oboma vyjadreniami autorov na danú tému si dovoľíme nesúhlasiť, pretože podľa ich zásad nevieme kedy a ktorú zásadu máme uplatniť v praxi. „Zásada života“ je pojem vážny a s uplatňovaním voľby „najväčšieho šťastia najväčšieho počtu“ máme z dejín značne rozpačité skúsenosti. Zásada „každému rovnako“ pripomína skôr štátny socialistický dirigizmus ako spravodlivú proporcionalitu (napr. pri znárodnení majetku vo februári 1948 nemožno hovoriť o sociálnej spravodlivosti), podobne zásada „každému podľa jeho potrieb“, môže v konkrétnych situáciách skôr poškodiť ako pomôcť (napr. hospodárske, ekonomické, politické otázky a pod.), zásluhovosť ako tretia zásada je pomerne ťažko merateľný údaj, kde sa autor napokon aj sám v texte pýta, čo je to zásluha a ako ju možno objektívne merať. Ak ale máme na mysli rešpektovanie ľudskej dôstojnosti, potom je to principiálna požiadavka spravodlivosti, voči ktorej nemožno mať námietky.

Katechizmus Katolíckej cirkvi predpokladá dosiahnutie sociálnej spravodlivosti len pri rešpektovaní transcendentnej dôstojnosti človeka, pretože osoba je cieľom spoločnosti a spoločnosť je zameraná na osobu, preto má spoločnosť zabezpečiť sociálnu spravodlivosť vtedy, keď vytvára podmienky, ktoré združeniam i jednotlivcom umožňujú dosiahnuť to, na čo majú právo podľa svojej prirodzenosti a svojho povolania. Preto tiež sociálna spravodlivosť súvisí so spoločným dobrom a s vykonávaním verejnej moci. (Porov. GS 25)

Princíp spoločného dobra, chápe sociálna politika ako dobro pre verejné blaho, ide o súhrn spoločenských podmienok, v ktorých by jednotlivci, rodiny a organizácie mohli ľahšie dosiahnuť svoju vlastnú dokonalosť. Podľa Sutora spoločenské dobro je chápané ako spoločný úžitok, spoločenský poriadok a ako vyjadrenie úlohy, kvôli ktorej existuje štát.²⁴⁷

Pápež Ján XXIII. v encyklike *Mater et Magistra* o. i. hovorí o usporiadaní spolunažívania na báze usporiadanej funkčnej spoločnosti, kde prebieha proces socializácie. A keďže socializácia nie je nejaký prírodný zákon, ale jej formy a obsah závisia od vôle tých, ktorí ju uskutočňujú, kladie pápež na plecia nositeľov verejnej moci, ako i jednotlivých spoločenských medzičlánkov povinnosť konať v povedomí za spoločné dobro (porov. MM 51). Ochranom spoločného dobra je štát ktorý má chrániť dobro jednotlivca v spoločnosti. Akýkoľvek egoizmus snažiaci sa o uprednostňovanie (rôznych výhod alebo nevýhod), je neprípustný, pretože ak sa človek stavia do pozície rozhodovateľa len na základe svojej domnienky o tom, že čo robí, robí v prospech všetkých občanov, v záujme lepšieho a šťastnejšieho života pre všetkých a v skutočnosti hľadá len vlastné uspokojenie, osobný prospech a zisk, nie je hodnoverným človekom. Ten kto predkladá konkrétne dielo nedokončené a neprerokované v širšom spoločenstve, má poväčšine na mysli svoje dobro, dobro svojich známych, priateľov alebo tých, s ktorými sa cíti finančne alebo politicky

²⁴⁵ MACEK, J.: *Základy sociálnej politiky*, s.236 In: TOKÁROVÁ, A a kol.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*. In: Vydavateľstvo Akcent Print, Prešov 2003

²⁴⁶ TOKÁROVÁ, A a kol.: *Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce*, Vydavateľstvo Akcent Print, Prešov 2003, s.236

²⁴⁷ Porov. SUTOR, B.: *Politická etika. OIKOYMENH Praha, 1996 s. 69*

zviazaný. A tí, ktorí hlasujú za predložené návrhy v parlamente a nemajú dostatok informácií, aby sa mohli zodpovedne a slobodne rozhodovať, sú povinní dožadovať sa týchto informácií dovtedy, dokiaľ nebudú celkom presvedčení o tom, že vec o ktorej hlasujú je v prospech spoločného dobra všetkých občanov.

Každý zodpovedný poslanec by si mal preto položiť otázky: „Komu (akej skupine občanov) pomôže tento zákon, nariadenie či vyhláška? Sú v našom štáte, kraji, meste aj iné dôležitejšie potreby občanov o ktorých ešte neviem? Poznám sociálne, ekonomické a hospodárske problémy mesta o ktorých mám hlasovať? Stretávam sa s občanmi, ktorí vyznávajú iné hodnoty a majú opačné politické zmýšľanie ako ja, aby sme spoločne mohli dospieť k všeobecnému konsenzu? Čie práva obhajujem a akými zásadami sa riadim pri hlasovaní? Urobil som naozaj všetko (mám dostatok odborných informácií o predkladanom návrhu), aby som mohol čestne, zodpovedne a slobodne dvihnúť ruku? Viem si priznať chybu a uznať, že nie som odborník „na všetko“?“

Takéto a podobné úvahy by mohli byť dostatočnou zárukou na to, aby občania mohli mať väčšiu dôveru v kompetenciu svojich zákonodarcov a ochotnejšie sa podriadili ich nariadeniam. K tomu je zaiste potrebná istá miera pokory a každodenná sebareflexia. Zrejme preto, je úloha byť poslancom zodpovedná a náročná a vyžaduje si úprimné, čisté srdce a jasnú myseľ.

Štát či mesto je spoločenstvom občanov nielen pracujúcich, zdravých, mladých a bohatých, ale aj tých, ktorí už materiálneho hľadiska nič nemôžu dať tomuto mestu a štátu, lebo sú fyzicky aj psychicky vyčerpaní, starí, chorí, bezvládni, no stále sú to žijúce bytosti so svojimi právami a povinnosťami. Napriek tomu alebo kvôli nim sme povinní hľadať také možnosti riešenia v sociálno-politických otázkach, aby sme im umožnili plynulú integráciu do života a dali im možnosť vyjadriť sa k témam, o ktorých majú často nepravdivé a zavádzajúce informácie, prípadne ich nemajú vôbec.

Podľa uvedených zásad si máme všetci vzájomne pomáhať pri hľadaní pravdy, ktorá človeka aj spoločnosť oslobodzuje. Každý človek je povinný hľadať pravdu, je to napokon znak jeho prirodzenosti a na tom stojí aj jeho právo. No jeho povinnosť stojí na tom, aby sa neuspokojil s polopravdou a prijímaním nepravdivých informácií, ktoré si osvojí bez hlbšej úvahy natoľko, že pravdu už hľadať prestane.

Medzi zdroje sociálnej spravodlivosti zaradzuje autor Strieženec systém sociálnej starostlivosti, sociálne zabezpečenie, občianske iniciatívy a prvky verejnej, súkromnej a cirkevnej dobročinnosti.²⁴⁸ Teda ide o pomoc a podporu jednotlivcovi s cieľom vybudovať lepšiu, ľudskejšiu spoločnosť s uplatňovaním sociálnej solidarity.

Princíp sociálnej solidarity je vo vzájomnej podpore, spolupatričnosti, harmonickej spolupráci medzi ľuďmi. Človek svojou existenciou v určitej miere závisí od spolužitia, je čiastočne odkázaný na druhých ľudí. Súvisí predovšetkým s utváraním a rozdeľovaním životných podmienok a prostriedkov jedincov a sociálnych skupín – najmä rodín v záujme naplňovania ideí sociálnej spravodlivosti.

Solidarita je výrazom ľudského porozumenia a pospolitosti, vzájomnej súdržnosti a tiež zodpovednosti. Je vedená úsilím o zjednotenie záujmov, najmä pokiaľ ide o hmotné životné podmienky a to na základe slobodnej vôle ľudí a ich ochoty podriadiť sa záujmom širšieho spoločenstva. Na sociálnu solidaritu môžeme pozeráť z viacerých hľadísk:

- medzinárodná solidarita (aktivity svetových organizácií)

²⁴⁸Pozri Strieženec, Š.: Úvod do sociálnej práce, s. 236 In.: Tokárová a kol.: Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce. Vydavateľstvo Akcent Print, Prešov 2003

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- vnútroštátna solidarita (širšia celospoločenská solidarita organizovaná štátom – spoluúčasť jedincov i kolektívov na tvorbe zdrojov celospoločensky významných aktivít – vzdelávania, kultúry, pomoc rodinám, sociálne slabým a nevládnym občanom solidarita jednotlivcov a rodín (vnútro rodinná solidarita)

Z istého hľadiska môžeme hovoriť o solidarite medzigeneračnej napr. ekonomicky aktívneho obyvateľstva s obyvateľmi neaktívnymi, o solidarite zdravých s chorými, zamestnaných s nezamestnanými, bezdetných občanov s rodinami s deťmi a pod.

Významnou je solidarita jedincov, spolkov, združení založená na filantropii a uskutočňujúca sa spravidla mimo akýchkoľvek štátnych redistribučných mechanizmov.²⁴⁹

Katolícka sociálna náuka namiesto slova „filantropia“, používa výraz „láska k blížnemu“, pretože sa dotýka konkrétnej osoby v ktorej vidí trpiaceho Ježiša Krista (porov. Mt 25,34-46). Ježiša, ktorý nebol sociálnym reformátorom, ale ktorý miloval človeka až na smrť, a to „až na smrť na kríži“ (Flp 2,8) Preto je Ježišova láska hnacím motorom charitatívnych činností, lebo solidarizuje s každým človekom, no najmä s človekom v núdzi.

Ak chceme vysvetliť **princíp ľudskej osoby** musíme hľadať odpovede na otázky kto je človek, odkiaľ prichádza a kam smeruje. Nevyhnutne musíme hľadať pravdu o láske a človeku najprv v teológii a filozofii (a vo vedách odvodených z uvedených oblastí) a v antropologických súvislostiach sociálnej náuky Cirkvi, ktorými sú „popretkávané“ najmä sociálne encykliky. Veľkým priekopníkom a obhajcom ľudskej osoby v jej integrite a v jej celistvosti bol pápež Ján XXIII., ktorý v encyklike Mater et magistra o ľudskej osobe uvádza: „*Jednotliví ľudia sú a musia byť základom, cieľom i subjektami všetkých ustanovizní, v ktorých sa prejavuje a uskutočňuje spoločenský život. Pričom týchto jednotlivých ľudí treba vidieť takých, akí sú a majú byť podľa svojej vnútornej spoločenskej povahy a v prozreteľnom pláne ich pozdvihnutia do nadprirodzeného poriadku*“ (MM 203). Košč pri definícii princípu ľudskej osoby vychádza z encykliky Mater et Magistra a koncilového dokumentu Gaudium et spes, keď vysvetľuje, že „ľudská osoba nemôže byť podriadená žiadnemu vyššiemu cieľu, lebo práve ona je tým najvyšším cieľom“ a dodáva, že Ján XXIII. na realizáciu osoby ako najvyššieho cieľa, ponúka osvedčenú metódu, ktorá spočíva z troch krokov:

- Vidieť (dôkladne spoznať situáciu)
- Zhodnotiť (analyzovať vo svetle princípov cirkevnej náuky)
- Konať (uviesť do praxe všetko, čo v danej situácii a v miere kompetencie je možné)²⁵⁰

Vojtek v antropologických súvislostiach uvádza o ľudskej osobe, že: „Človek je duchovnou bytosťou, ktorá je obdarená slobodnou vôľou, je zároveň schopná dialógu, nie je uzatvorená sama do seba, ale je schopná autotranscendencie. Ako osoba otvorená pre nekonečnosť Boha je zároveň otvorená aj pre iných, tak pre ľudí ako aj svet“.²⁵¹ Uhál vysvetľuje princíp osoby zadefinovaním osobnosti ako jedinca, ktorý splýva s okolím, a ktorý si zároveň uvedomuje svoju vlastnú hodnotu so všetkými schopnosťami a vlohami, ktoré mu slúžia na pretvorenie sveta do lepšej podoby.²⁵²

Ján Pavol II., nazerá na ľudskú bytosť „*s prihliadnutím na vtelenie Boha v osobe Ježiša Krista, ktoré ostane vždy stredobodom, na ktorý sa treba odvolávať, ak chceme pochopiť tajomstvo samotnej ľudskej existencie, stvoreného sveta i samého Boha*“²⁵³(FR 80).

²⁴⁹ Porov. Strieženeč,Š.: Úvod do sociálnej práce, s. 236 In.:Tokárová a kol.: Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce. Vydavateľstvo Akcent Print, Prešov 2003

²⁵⁰ KOŠČ, S: Katolícka sociálna náuka, PF KU Ružomberok 2007,s. 43

²⁵¹ VOJTEK,Š.: Spravodlivosť, základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti, Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre, Nitra 2004, s.15

²⁵² Porov. UHÁL,M.: Sociálna náuka Cirkvi v základných princípoch, Košice 2006, s. 118

²⁵³ pozri: VOJTEK,Š.: Sociálny rozvoj osoby ako predpoklad obnovy spoločnosti v magistériu Jána Pavla II. In: Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet, red. Lisník A., PF KU Ružomberok 2008, s.149

Pretože ako ďalej pápež zdôrazňuje, život človeka je viac ako len jestvovanie v čase a priestore. Vo svojej personalistickej filozofii o človeku venuje veľa priestoru hodnote osoby. Osoba podľa neho je „niekto“ a nie „niečo“. To, kým je človek sám v sebe, sa viaže predovšetkým na jeho vnútro. V ňom nájdeme prvky duchovného života a tiež najdôležitejšie vlastnosti osoby: rozumnosť, svedomie, slobodu.²⁵⁴ Počas kázne vo Varšave povedal: „Człowieka nie można zrozumieć bez Chrystusa. A raczej człowiek nie może sam siebie zrozumieć bez Chrystusa. Nie może zrozumieć ani kim jest, ani jaka jest jego właściwa godność, ani jakie jest jego powołanie i ostateczne przeznaczenie“²⁵⁵ V preklade: „Človeka nemožno pochopiť bez Krista, lebo človek nerozumie sám sebe bez Krista. Nemôže pochopiť ani kto je, ani to čo je vlastná dôstojnosť, alebo čo je jeho poslanie a konečný osud.“

Zlom a rozkol v nedodržaní princípu ľudskej osoby a toto „ovocie Zlého“ možno vidieť premietnuté do zlyhania menších či väčších sociálnych skupín v spoločnosti. Máme na mysli mnohé utrpenia, ktoré človek spáchal pri porušení práv iného človeka, pri nedodržiavaní slobody iného človeka. Najmä 20. storočie prinieslo veľa utrpenia a neúcty pre jednotlivca a spoločnosť. Zákon morálnej hodnoty vpísaný do svedomia človeka, mal byť vymazaný a v mene ideológií (marxizmu, socializmu, komunizmu, fašizmu a nacionalizmu) bol nahradený liberalizmom, ktorý po roku 1989 znova rozduchával nepokoj a neistotu. Nedodržanie princípu ľudskej osoby spôsobilo legalizáciu útokov na život a dôstojnosť človeka zvlášť v našej modernej spoločnosti. Ochrana práva na život ako aj zápas o charakter demokratického štátneho zriadenia nie je vždy a za každých okolností prvotný. V spoločnosti tak vzniká iracionálnosť postmoderného vnímania demokracie a ľudských práv. Košć uvádza, že *postoj Cirkvi k tejto problematike spočíva predovšetkým v zdôrazňovaní jej komplexnosti*.²⁵⁶ Totiž jednotlivé sociálne problémy nemožno vnímať oddelene, ale vzájomne t.j. komplexne medzi sebou previazané.

A ako dôsledok iracionality uvádza Ján Pavol II. v encyklike *Evangelium vitae*, odvolávajúc sa na slová *Pastorálnej konštitúcie Gaudium et spes*: „*Všetko čo je proti samému životu, ako vražda každého druhu, genocída, potrat, eutanázia, ako aj samovražda; všetko, čo porušuje celistvosť ľudskej osoby ako okypťovanie, fyzické alebo duševné trýznenie, snaha znásilniť človeka v jeho vnútri; všetko čo uráža ľudskú dôstojnosť, ako sú neľudské životné podmienky, svojvoľné väznenia, deportácie, otroctvo, prostitúcia, obchod so ženami a s mladistvými a tiež potupné pracovné podmienky, v ktorých sa s pracujúcimi zaobchádza ako s obyčajnými nástrojmi zisku, a nie ako so slobodnými a zodpovedanými osobami: všetky tieto a im podobné veci sú naozaj hanebné; ničia civilizáciu, pričom viac poškrňujú tých, ktorí ich páchajú, než tých, ktorí týmto bezprávím trpia, a ťažko urážajú Stvoriteľa*“.²⁵⁷ (EV3 a GS 27). Preto vyspelá Európa a celý civilizovaný svet na jednej strane predstavuje modely na ochranu ľudskej dôstojnosti, pretože ochrana dôstojnosti osoby sa prejavuje predovšetkým v uznaní a ochrane ľudských práv, no na strane druhej tá istá „vyspelá“ Európa má vážne trhliny vo vnútornej logike ľudských práv a ich ochrany. Preto Cirkev nesúhlasí s takou interpretáciou ľudských práv, v ktorej sa za ich základnú normu uznáva len pozitívny zákon, či už rovnako štátny, alebo tak aj medzinárodný. Iba vtedy, keď sa uzná, že práva človeka

²⁵⁴ porov. Wojtyła.K.: *Osoba a čin*, Trnava 1996, s. 108

²⁵⁵ Jan Pawel II. homilia w czasie Mszy św.odprawionej na Placu Zwycięstwa. In: *Pedagogia Jana Pawła II w XXI wieku. Teoria i praktyka*, Nyczkało, N. (ed.) Stawowa Wola 2008, s. 59

²⁵⁶ Autor má na mysli skutočnosť, že aj veda už potvrdzuje oprávnenosť argumentov Cirkvi, keď vysvetľuje, že morálne konanie, vychádzajúce z teologickej reflexie, má i svoj racionálny základ, keďže autorom jedného i druhého je ten istý Boh Stvoriteľ. A skutočnosť, že súčasná „moderná“, resp. „postmoderná“ civilizácia sa zdráha prijať už nielen argumenty Cirkvi, ale i vedeckú evidenciu, je zjavným prejavom pýchy z pocitu všemohúcnosti, ktorá dokáže úplne zaslepiť rozumové uvažovanie a – ako dokazujú dejiny- fatálne ohrozujú samotné náklady civilizácie - Ján Pavol II.: *List rodinám Gratissimam sane* (2.2.1994) a vedie priam nevyhnutne k jej rozkladu zvnútra a následnému zániku..

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

majú svoj pôvod v základnej dôstojnosti ľudskej osoby, je možné uznanie ich absolútneho charakteru.²⁵⁸

Princíp ľudskej osoby je výrazne zakotvený aj v Ústave SR, kde je uvedené, že: „Každý má právo na život. Ľudský život je hodný ochrany už pred narodením a nikto nesmie byť pozbavený života“, (Čl.15) naša Ústava obhajuje tiež ľudskú dôstojnosť, keď uvádza že: „Každý má právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti ...“ (Čl 19) A dôstojnosť, ľudská dôstojnosť je možná len pri zachovaní života, jeho ochrane a ochrane ľudskej osoby. Toto právo je najdôležitejším a najhlavnejším právom, ktoré je zakotvené v základných dokumentoch legislatívy SR vrátane sociálnej politiky, zároveň je právo na život aj málo chránené pred samým človekom. Napríklad v otázkach interrupcie, eutanázie, nachádzame akýsi schizofrenický postoj spoločnosti, ktorá sa na jednej strane hlási k Čl.15 Ústavy SR a na druhej strane sa snaží prostredníctvom niektorých liberálnych organizácii a predovšetkým politikov presadiť legalizáciu vyššie spomenutých útokov na život človeka, v spoločnosti.

O živote a smrti človeka narodeného alebo nenarodeného, nemožno predsa (i keď demokraticky) väčšinovo ani dvojtretinovo, rozhodnúť v parlamente či vláde. Toto je podstatný problém, keď demokracia sa nerovná väčšina. Väčšinové rozhodovanie je jednou z možností samotného systému, ale nie jediné.

Nedodržanie princípu ľudskej osoby súvisí nielen s ochranou života, ale v prípade zlyhania si žiada morálnu korekciu svedomia. „Podľa kresťanskej morálky totiž každý občiansky zákon (pozitívny) musí byť podriadený prirodzenému zákonu (Božiemu) a ako taký zaväzuje aj vo svedomí.“²⁵⁹ Preto človek nesmie konať v rozpore so svojim svedomím, lebo sa dostáva do konfliktu s povinnosťou dodržiavať zákon, ktorý ukladá určité konanie, ktoré je v rozpore so základným ľudským právom na slobodu svedomia. Nikto totiž nesmie byť nútený konať proti tomu, čo človek podľa svojho svedomia pokladá za správne.²⁶⁰

Z mravnej podstaty práva vyplýva, že jestvujú všeobecne platné ľudské práva (aj v oblasti sociálnej spravodlivosti), ktoré neplatia len na základe spoločenskej dohody alebo výkonu moci.²⁶¹ Podľa prirodzeného zákona sme si všetci rovni, lebo uznanie tejto základnej rovnosti (v Kristovi) je konečnou podmienkou spoločenskej súhry a poriadku.²⁶²

Sociálna náuka Cirkvi uvedené princípy predkladá človeku, s cieľom humanizovať ho natoľko, aby svojim rozumom a svedomím vplýval na spoločnosť. A spoločnosť ako veľká sociálna skupina má ochraňovať človeka a jeho dôstojnosť. Sociálna politika je jednou z oblastí spoločenského života, kde sú uvedené princípy premietnuté do konkrétnych povinností politikov aj občanov.

Princíp subsidiarity je významný sociálno-politický princíp demokratickej spoločnosti, funguje v interakcii s princípom solidarity. Podľa neho je každý človek povinný najprv pomôcť sám sebe, ak nemá túto možnosť, musí mu pomôcť rodina. Rodine taktiež prináleží, aby si pomohla sama svojimi silami. V prípade, ak sa dostane do veľkých problémov, volá na pomoc iné spoločenstvá (priateľov, charitatívne inštitúcie, obec a pod.) Podobne koná i obec. A konečne, na poslednom mieste je k pomoci vyzývaný štát. Jeho povinnosťou je vytváranie takých podmienok, aby si každý mohol pomôcť sám a štát pomáha až na poslednom mieste, ak sú už ostatné možnosti pomoci vyčerpané. Na druhej strane existujú situácie, kedy je potrebná intervencia štátu napr. pri nezamestnanosti, živelných pohromách a pod., čo úzko súvisí so solidaritou.

²⁵⁸ porov. VRAGAŠ, Š.: Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi, s. 29 –30

²⁵⁹ KOŠC, S.: Sociálna agenda Cirkvi. PF KU Ružomberok 2008, s. 42

²⁶⁰ Tamže s. 42

²⁶¹ WEILER, R.: Úvod do katolíckej sociálnej náuky. Styria Graz, 1991 Rakúsko, Nadácia p. Jozefa Opralu, s.36

²⁶² Porov. VOJTEK, Š.: Kardinál J.Ch.Korec a sociálna náuka Cirkvi. In: Svedok, vyznávač, mysliteľ J.Ch.kardinál Korec(1924-2009), Nitra, Kňazský seminár sv. Gorazda v Nitre, 2009, s. 74

Učenie o princípe subsidiarity pápeža PIA XI. nachádzame v encyklike *Quadragesimo anno* a systémovo je prepojené vo vedných odboroch sociálnej práce, práva, medicíny, psychológie, ale i manažmentu a pod. Tento pojem si taktiež osvojila aj Európska únia, ktorá ho v rámci európskej sociálnej politiky vysvetľuje takto: „Subsidiarita je politický princíp, podľa ktorého sa politické rozhodnutie má prijímať čo najbližšie pri občanovi. Politické rozhodovanie sa tak posúva z nižšej na vyššiu úroveň len v prípade, že je to nevyhnutné z pohľadu efektívnosti“²⁶³. Problémom ostávajú kritéria efektívnosti, ktoré princíp dokážu zvrátiť tak, že samotné rozhodnutia politikov „nenapomáhajú členom spoločenského združenia, ale ich ničia a pohlcujú“, čím negujú subsidiárne učenie PIA XI.

Subsidiarita znamená budovať spoločenský poriadok v prirodzenej postupnosti od jednotlivca cez rodinu, obec, región, štát až po medzinárodné spoločenstvo. Ide o usmernenie, podanie pomocnej ruky väčšej alebo menšej sociálnej skupine, vždy rešpektujúc ľudskú osobu s jej právami. Aj preto je subsidiárny princíp postavený na dôstojnosti ľudskej osoby a úcte k jej slobodnému no zodpovednému správaniu.

Každý človek je originál s danými vlohami a schopnosťami a má potrebu tieto talenty rozvíjať a všetko, čo mu bráni v slobodnom rozhodovaní, sa stavia proti jeho dôstojnosti. A aby k tomu nedochádzalo môže byť subsidiarita chápaná aj ako kontrola demokracie, pretože ona sama posilňuje demokraciu. Prenesené do praxe to znamená, že to čo občan dokáže zvládnuť sám svojimi silami, prostriedkami a financiami, nepotrebuje, aby to za neho vykonával štát, mesto, alebo samosprávny kraj. To platí aj o investičných zámeroch mesta, jeho ekonomickom, hospodárskom a sociálnom rozvoji aj o tom má rozhodovať tiež občan, ktorý si zvolí vo voľbách zástupcov, ktorí budú prezentovať jeho vôľu.

Ak si občania zvolia vo voľbách (i keď demokraticky) zástupcov, ktorí nespĺňajú, alebo prestali napĺňať ich požiadavky a ciele, je povinnosťou každého občana kontrolovať prenesenú verejnú moc u jednotlivého poslanca a to priamo, konkrétnou otázkou na verejnosti, účasťou na zasadnutiach Mestského zastupiteľstva, verejných diskusiách, prostredníctvom médií a pod. Politickí predstavitelia by mali urobiť také kroky, aby sa vypočul hlas ľudu vo verejných diskusiách, okružlom stole, pomocou špecifického výskumu a pod. Z histórie vieme, že spoločnosť, ktorá odmieta prirodzený morálny zákon, sa v konečnom dôsledku postaví proti človekovi.

Princíp subsidiarity predpokladá že, všetky spoločenské útvary jednotlivcovi nielen umožnia, aby prevzal zodpovednosť sám za seba, ale tiež ho k tomu povzbudia, motivujú a vytvárajú mu priestor pre samostatné, zodpovedné sociálne konanie. Príklad: hladujúcemu človeku pomôžeme viac tým, že ho naučíme obrazne povedané ryby chytať ako keď mu dáme denne rybu. Jednostranná interpretácia príslovia vedie k uprednostňovaniu dlhodobých riešení ekonomiky a to aj na úkor pomoci hladujúcemu. Krátkodobým riešením je opačná reakcia ktorou je vízia sociálneho štátu, ktorý rozdáva ryby ako svoju prioritu (i na úkor ekonomiky), pričom sa argumentuje tým, že kým naučíme človeka chytať ryby umrie od hladu!

Pohľad Benedikta XVI. je integrálny, lebo aplikuje obidve vízie a inšpiruje k jednote sociálnej politiky a odporúča subsidiaritu „udržiavať v tesnom spojení s princípom solidarity a naopak, pretože subsidiarita bez solidarity upadá do partikularizmu alebo privatizácie. Solidarita bez subsidiarity, zas upadá do asistencializmu, ktorý ponizuje toho, kto je v núdzi.“ (CV 58)

Paralelnou zásadou subsidiarity je v sociálnej politike **princíp participácie**, ktorý do značnej miery využíva sociálna práca, najmä v terapii v sociálnom poradenstve či sociálnych službách. Základnou myšlienkou participácie je to, že ľudia, ktorých život je ovplyvnený určitými opatreniami a rozhodnutiami musia mať tiež možnosť zúčastniť sa procesu, ktorý

²⁶³ Subsidiarita: <http://www.europskaunia.sk/subsidiarita> (cit. 20.2.2010)

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

vedie k ich prijímaniu a realizácii. Každý sociálny subjekt má svoje ciele a v každej konkrétnej situácii sa chová podľa miery záujmu, motivácie a v závislosti od možností a schopností na realizáciu cieľa. V demokratickej spoločnosti sa predpokladá nielen slobodná artikulácia cieľov, záujmov a potrieb sociálneho subjektu, ale i spoluúčasť sociálneho subjektu na jeho realizácii. Teda ide o to, aby ľudia mali reálnu možnosť podieľať sa na tom, čo bezprostredne ovplyvňuje ich život (zdravie, zabezpečenie v chorobe, starobe..)

Napĺňovanie princípov participácie je postupným, dlhotrvajúcim procesom. Človek prestáva byť pasívnym príjemcom sociálnych politických opatrení, ale sám sa na ich tvorbe podieľa a spolupracuje pri ich realizácii. To však predpokladá, že jedinci, občania, sú dobre vzdelaní a informovaní, že si uvedomujú svoje práva a zodpovednosť, že sú dostatočne zrelí a vyspelí pre zodpovedné sociálne jednania. Preto je širšie uplatňovanie princípu participácie záležitosťou vyspelých krajín.²⁶⁴ Ako všeobecne uplatňovaný umožňuje jednotlivcom priamy prístup k politickým rozhodnutiam, čím pozitívne narušuje autoritatívny spôsob riadenia zhora nadol.

Princípy sociálnej náuky Cirkvi i sociálnej politiky sledujú jeden cieľ a tým je služba človeku a ochrana jeho dôstojnosti. Kľúčovým pojmom v sociálnej politike je človek a jeho transcendentnosť, na ktorej stavia sociálna náuka Cirkvi.

V duchu vyššie uvedených zásad a vzhľadom na historické skúsenosti „z potkynania sa“ pomedzi liberalistické náuky bez Boha, nastal už čas, najmä v čase krízy (porov.CV 21), zaoberať sa seriózne sociálnou náukou Cirkvi a dôsledne uplatňovať jej princípy v sociálnej politike.

Kontakt:

PhDr. František Drozd
PF KU Ružomberok,
Ústav sociálnych vied,
pracovisko Poprad
email: frantisek.drozd@ku.sk

²⁶⁴Porov. TOKÁROVÁ, A a kol.: Sociálna práca. Kapitoly z dejín, teórie a metodiky sociálnej práce, Vydavateľstvo Akcent Print, Prešov 2003, s.237

NAŠA VEĽKOSŤ A NAŠA KREHKOSŤ

Dufferová Alžbeta

Výzvy doby a odpovede na ne

Za posledné desaťročia sa ľudstvo vo svojom poznaní posunulo významne dopredu. Poznáva predovšetkým svoje prostredie, ktorého obzory sa neslýchaným spôsobom rozšírili vďaka aj technicky zdokonalenému zraku či už v oblasti makrosveta alebo mikrosveta. Na prvý pohľad je to úžasná vec, lenže v človekovi to rezonuje. Neraz sa zmätene obzerá a zarazene sa pýta, či je naozaj sám vo svojej galaxii. Čoraz jasnejšie vníma, že rozširovaním svojho poznania ho gniavi pocit osamotenía a nepatrnosti. Martin Buber²⁶⁵ zhrnie jeho torzovitú odpoveď do dvoch nevydarených pokusov, do individualistickej a kolektivistickkej antropológie. Obe skrachovali vyústením do kozmického a sociálneho bezdomovstva. Charakterizujú úzkosť zo sveta a zo života v takom „existenciálnom rozpoležení osamelosti“, aké doteraz dejiny ľudstva nezaznamenali. Existuje však aj tretí prístup – s nohami na zemi a s dušou v nebi – stretnutie človeka s človekom a človeka s Bohom. Takýto prístup vytvára vzťah schopný prelomiť osamelosť na Zemi a premeniť ju na zmysluplné „spolubytie“ obohatené o „inakosť“ druhého. V myšlienkach Jána Pavla II. nachádzame zreteľné stopy tejto stále novej a mimoriadne plodnej odpovede na existenciálnu výzvu osamelosti.

Samota človeka vo vesmíre a spoločenstvo lásky

Ján Pavol II.²⁶⁶ vidí podnet hľadania našej skutočnej fyzickej pozície vo vesmíre v rozmachu prírodných vied, zvlášť kozmológie. Sme „silne zarazení svojou malosťou a bezvýznamnosťou“ v tak širokom a zdanlivo nepriateľskom prostredí. Napriek tomu naša planéta nás rôznym spôsobom udržuje, živí a fascinuje. Postupné poznanie veľkosti vesmíru nám napomáha na jednej strane zreteľnejšie vnímať ľudskú krehkosť a malosť, na druhej strane aj svoju nadriadenosť v lone celého stvorenia. Ved' sme schopní hľadať, predstaviť si a objaviť toľko vecí. Sme stvorení na obraz a podobu Boha. Život Boží v nás je tým spoločenstvom lásky²⁶⁷, ktoré je vrcholom a plnosťou participácie, na ktorú sme všetci povolani. Z toho logicky vyplýva, ako hovorí pápež, že najväčším prikázaním je láska. V akej miere dokážeme túto lásku uskutočňovať, v takej miere dozrievame pre večnosť. Láska premáha samotu i osamelosť, z bezdomovstva vytvára domov.

Zameranie a cieľ príspevku

Bohatstvo ľudstva je obrovské, hlavne v jeho stále rastúcich a čoraz zložitejších sociálnych i osobných vzťahoch. Túto skutočnosť už dlhšie vnímajú odborníci, ale v bežnom živote si to relatívne málo uvedomujeme a ešte menej využívame. Chápeme to s Jánom Pavlom II. ako chýbajúcu dôslednejšiu výchovu v škole rodiny, spoločenstva, národa a Cirkvi a predovšetkým v škole seba výchovy. Skvalitnenie výchovy v týchto oblastiach zaznamenáva kladné výsledky v odklone od nebezpečného materializmu a individualizmu²⁶⁸, ale nie je to také jednoznačné. Na zvládnutie výchovy, ktorá je na mnohých miestach zanedbávaná,

²⁶⁵ Porov.: BUBER, M. *Problém člověka*. Praha : Kalich, 1997, s. 144-148.

²⁶⁶ Porov.: JEAN-PAUL II Grandeur et fragilité de l'homme. In *Théo*, Paris : Droguet-Ardant / Fayard, 1993, s. 715.

²⁶⁷ Porov.: JEAN-PAUL II « Participer » à l'effort de l'humanité (à une rassemblement de jeunes, La Documentation catholique, 5 mai 1985, n° 1895). In *Théo*, Droguet-Ardant / Fayard, 1993, s. 786 b.

²⁶⁸ Svätý Otec Benedikt XVI. upozorňuje na nebezpečenstvo individualizmu (In: VATICAN CITY, MARCH 5, 2010 (Zenit.org).- Benedict XVI is warning against the dangers of materialism and individualism in modern culture, and is encouraging a renewed evangelization effort.)

dokonca podceňovaná, sa vyžaduje veľa energie, starostlivý výber prostriedkov a vytrvalosť pri cieľavedomom úsilí. Často chýba správna motivácia a ak je, rýchle a ľahko stráca na sile pôsobením iných protichodných faktorov, ponúk a možností nášho hektického života. Nie je také ľahké ani prirodzené dosiahnuť odklon od materializmu alebo od individualizmu. Vyžaduje to námahu a pevnosť v boji proti vlastným slabostiam. Návrh na riešenie dilemy nachádzame v starom známom a pritom jednoduchom, zdanlivo nevedeckom, no osvedčenom recepte Jána Pavla II., ktorý inšpiroval názov tohto príspevku²⁶⁹, zameraného na hlbšie uvedomenie aj našej veľkosti, aj našej krehkosti. Je nevyhnutné postaviť sa do svetla pravdy, ktorá nás zachráni. Referát sa zameriava na tri oblasti a skúma vzťah medzi pokojom vo svete a medzi sociálnym a morálnym rozpoložením ľudstva, poslanie Európy vo svete a rolu sociálneho trhového hospodárstva v súčasnom stave krízy.

Vzťah medzi pokojom vo svete a medzi sociálnym a morálnym rozpoložením ľudstva

Akokoľvek sa pozeráme na náš svet a uvažujeme o jeho dejinách, či sa usilujeme preniknúť hmlovinu budúcnosti, jednou z jeho najzávažnejších problémov je vytvárať podmienky pre vytúžený pokoj. Nielen vonkajší, formálny, ale skutočný všeobecný mier. Už Francisco de Osuna na základe dlhej tradície učí, že všetok pohyb a veci smerujú k pokoji, „ktorý je posledným cieľom všetkého stvoreného“²⁷⁰. Najprv musíme uviesť svoj rozum do pokoja a mlčania. Podarí sa to len tak, že sa vyhneme všetkému, čo je nesprávne alebo zlé. Pravý pokoj spočíva v zachovávaní „*prikázania toho, kto ... tento pokoj prisľúbil*“²⁷¹. Myslí tým na Boha, na jeho prisľúbený pokoj pre tých, čo zachovávajú jeho prikázania. Ak teda chceme dosiahnuť mier a pokoj, máme sa usilovať o zachovávanie Božích prikázaní. Skúsiť to môžeme u seba a ak to funguje v malom, musí to fungovať i vo veľkom. Možno to povedať aj tak, že hromadné zachovávanie Božích pravidiel privádza k mieru a pokoji v obci, v národe i vo svete, hromadné prestupovanie Božieho zákona vedie k nevráživosti, zlobe, závidi a nenávisti, napokon ku konfliktu vojny, ktorá nevedie k ničomu, iba k biede a zániku.

Nemusíme dokazovať potrebu mieru ani úsilie, ktoré ľudstvo vynakladá na to, aby sa vyhlo vojnám. Napriek rastúcej previazanosti národov, vyššiemu rastu a zlepšeniu sociálnych štruktúr, zmenšeniu chudoby v niektorých častiach sveta „*sú mier, sloboda a spravodlivosť stále ohrozené. Nerovnomerné rozdeľovanie svetového blahobytu nesie tiež svoj diel zodpovednosti za rastúce politické a spoločenské napätie*“²⁷². Vojny nevznikajú náhodou, omylom, alebo znenazdania. Sú len posledným článkom reťazca nespravodlivostí, krívd, chudoby a utlačania, ktorých sa dopúšťame vo väčšej alebo menšej miere všetci. Koniec reťazca je v rukách štátnikov, zodpovedných za národy sveta. Ján Pavol II.²⁷³ im neváha zdôrazňovať svoje hlboké presvedčenie, že úcta k Bohu a úcta k ľuďom idú ruka v ruku. Je to absolútny princíp, ktorým možno prekonať všetky antagonizmy. V roku 1989, kedy pápež túto myšlienku vyslovil, myslel predovšetkým na antagonizmus dvoch blokov, na ktoré bol vtedajší svet rozdelený, ale princíp platí rovnako aj dnes a pre každého z nás a má osloviť aj postmoderného človeka.

²⁶⁹ „Grandeur et fragilité de l'homme“ [Veľkosť a krehkosť človeka]. In JEAN-PAUL II Grandeur et fragilité de l'homme. In *Théo*, Droguet-Ardant / Fayard, 1993, s. 715 b.

²⁷⁰ DE OSUNA, F. *Rukoväť kontemplatívnej modlitby*. Bratislava : Serafin, 2006, s. 57.

²⁷¹ Tamtiež, s. 59.

²⁷² POTTERING, H.-G. a kol. *Základné princípy pre zabezpečenie blahobytu, sociálnej spravodlivosti a udržateľnej ekonomiky*. Bratislava : Konrad Adenauer Stiftung, 2009, s. 1. Výsledky Kongresu Európskej ľudovej strany (EPP) v Bonne z 8. júla 2009, predniesol Christian Kremer, zástupca generálneho tajomníka EPP v Bratislave 4. 3. 2010.

²⁷³ Porov.: JEAN-PAUL II, *Lettre à l'occasion du cinquantième anniversaire du début de la Deuxième Guerre mondiale. Appel à l'Europe*. (1989). In *Théo*, Droguet-Ardant / Fayard, 1993, s. 1180 b, c.

Poslanie Európy vo svete

Tak ako včera európsky kontinent vyvážal vojnu, tak dnes sa usiluje byť tvorcom mieru, konštatuje Ján Pavol II. a vyjadruje svoje presvedčenie, že poslanstvo humanizmu a oslobodenia je dedičstvom kresťanstva, ktoré ešte prinesie svoje plody v budúcnosti na celom svete:

„Áno, Európa, všetci na teba hľadajú a vedia, že po stroškotaní tých rokov ohňa ty im stále máš čo povedať: že skutočná civilizácia nespočíva v sile, ale je výsledkom víťazstva nad sebou samým, nad mocnosťami nespravodlivosti, egoizmu a nenávisťi, ktoré môžu viesť až k znetvoreniu človeka!“²⁷⁴

Celkovo by sa dalo učenie Jána Pavla II. o Európe zhrnúť do šiestich bodov, v ktorých sa jasne odráža veľkosť kresťanstva, dôležitosť národnosti a potreba čeliť materializmu. Vyzýva, aby sme si uvedomili, že a) kresťanstvo je prameňom európskej jednoty, b) Európa je ovocím dvoch kresťanských tradícií ako dvoch pľúc, ktorými dýcha – Východ a Západ, c) celá európska kultúra je poznačená kresťanstvom, d) každá národnosť má byť rešpektovaná, e) dve základné hodnoty, ktoré darovalo kresťanstvo Európe, sú dôstojnosť človeka a jeho sloboda a nakoniec nás vyzýva f) čeliť úpadku Európy, spôsobenej hlavne sekularizáciou a materializmom.²⁷⁵

Sociálna politika Európskej únie²⁷⁶ hrala spočiatku len vedľajšiu rolu (napr. v harmonizácii systémov sociálneho poistenia) popri hlavnom hospodárskom zameraní na integráciu. V roku 1957 išlo o zásady rovnosti mužov a žien v pracovných záležitostiach a vytvorenie podmienok pre mobilitu zamestnancov v oblasti sociálneho zabezpečenia. V roku 1987 pribudol tretí pilier spoločnej sociálnej politiky – zákon na ochranu práce (bezpečnosť a zdravie zamestnancov). Realizáciou spoločného trhu na začiatku 90. rokov sa dostáva do popredia snaha o vytvorenie spoločného sociálneho systému (platnosť Maastrichtskej dohody 1. 11. 1993). Pribúdajú inovácie ako „sociálny dialóg“ s princípom subsidiarity. Veľká Británia sa pripája k sociálnej dohode až v r. 1997, a tým bol vytvorený základ jednotnej európskej sociálnej politiky. Patria do nej všetky členské štáty. Vzhľadom na stúpajúcu nezamestnanosť sa ťažiskom sociálnej politiky stáva politika zamestnanosti, a nie politika sociálneho poistenia.

„K sociálnej otázke treba pristupovať v jej celkovej a komplexnej dimenzii. Úsilie o spravodlivosť musí byť úzko spojené s úsilím o mier v súčasnom svete.“²⁷⁷ Pápeži sa k sociálnej otázke vyjadrujú pravidelne a systematicky už 120 rokov²⁷⁸. V sociálnej otázke²⁷⁹ ide naozaj o „nové veci“ ako výsledok práce človeka, prostredníctvom ktorej sa viditeľnejšie stáva podobným Bohu ako kedykoľvek predtým. Lenže, čím viac sa blíži na vrchol hory, tým nebezpečnejšie číhajú naňho následky prípadného mylného kroku a následného pádu. V reči

²⁷⁴ « Oui, Europe, tous te regardent, conscients que tu as toujours quelque chose à dire, après le naufrage de ces années de feu : que la vraie civilisation n'est pas dans la force ; qu'elle est le fruit de la victoire sur nous-mêmes, sur les puissances d'injustices, d'égoïsme et de haine qui peuvent aller jusqu'à défigurer l'homme ! » Jean-Paul II. 1989. In JEAN-PAUL II, Lettre à l'occasion du cinquantième anniversaire du début de la Deuxième Guerre mondiale. Appel à l'Europe. (1989). In *Théo*, Droguet-Ardant / Fayard, 1993, s. 1180 c.

²⁷⁵ Porov.: DUBOST, M. a kol. Jean-Paul II et l'Europe. In *Théo*, Droguet-Ardant / Fayard, 1993, s. 1154-1155.

²⁷⁶ Porov.: HASSE, R. H. – SCHNEIDER, H. – WEIGELT, K. *Lexikon sociálně-tržního hospodářství: Hospodářská politika od A do Z*. Praha : Nadace Konrad-Adenauer-Stiftung, 2008, s. 128-130.

²⁷⁷ Túto myšlienku vyjadril pápež v súvislosti s pápežskou komisiou *Iustitia et pax*, ale platí aj v iných súvislostiach. JÁN PAVOL II. *Laborem exercens*, 2. In *Sociálne encykliky*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1997, s. 424.

²⁷⁸ 15. mája 2011 oslávime 120. výročie prvej sociálnej encykliky Leva XIII. *Rerum novarum*.

²⁷⁹ Porov.: DUBOST, M. a kol. Comment les papes se sont-ils saisis de la question sociale? In *Théo*, s. 854 a.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

tohto príspevku: o čo výkonnejšou technikou ľudstvo má možnosť uskutočniť svoje sny, o to vážnejšie musí brať správnu aplikáciu morálnych zásad, ktorých cieľom je spravodlivosť a ovocím mier.

Rola sociálneho trhového hospodárstva v súčasnom stave krízy

Na definíciu sociálneho trhového hospodárstva, ktoré je oveľa viac ako nejaká ekonomická koncepcia, upozornil Hubert Gehring²⁸⁰:

„Je vyjadrením morálnej filozofie spoločnosti s ľudskou tvárou, usilujúcej o dôstojnosť, blahobyť, sebaurčenie, podporu, slobodu a osobnú zodpovednosť pre všetkých svojich členov v súlade s Deklaráciou ľudských práv OSN z 10. decembra 1948.“²⁸¹

Sociálne trhové hospodárstvo malo byť pôvodne odpoveďou na krízu, obe totality a vojny. Jeho koncepcia nie je socialistická, súvisí so začlenením slobody do rôznych ekonomických, sociálnych a politických aspektov života, keď je štát prislabý na kontrolu monopolov a oligopolov. Je založená na hodnotách ako sloboda, solidarita, subsidiarita, pracuje na sociálnej spravodlivosti, dbá, aby hospodársky rast nebol v rozpore so sociálnou udržateľnosťou, usiluje sa o trvalý rozvoj spoločnosti ako celku. Je alternatívou klasického liberalizmu (efektívnosť bez sociálnej kompenzácie) a socializmu (sociálna kompenzácia bez efektívnosti).²⁸²

Podnikateľská iniciatíva je nástrojom rastu bohatstva a blahobytu v každom národe. Štát musí vytvoriť primerané rámcové podmienky (antidiskriminačné predpisy, pravidlá férovej súťaže a pravidlá proti nadmerným rizikám) a zabezpečiť rovnováhu medzi partikulárnymi záujmami (tie môžu viesť k deformácii trhu, ak sa jeho účastníci zamerajú len na dosahovanie krátkodobého zisku a nedbajú o celok, ako sa to odráža i v súčasnej kríze) a štátom. Podľa nositeľa Nobelovej ceny – rakúskeho ekonóma Friedricha A. von Hayeka a francúzskeho experta Claude-Frédérica Bastiata je nutné, aby štát presadil všeobecne platné pravidlá pre mravne správne konanie. Syntéza hospodárskeho i sociálneho poriadku sa môže stať skutočnosťou za podmienky, že aj sloboda aj súťaž položia isté medze tak súkromnej, ako aj štátnej moci. Veľkú ekonomickú a sociálnu cenu má dobrovoľníctvo a neziskový sektor, lebo prispievajú vysokou mierou k dobru spoločnosti.²⁸³

Sociálne trhové hospodárstvo bolo úspešné za posledných 60 rokov, lebo umožnilo dosiahnuť vysokú úroveň blahobytu, silnú sociálnu súdržnosť a veľký rast. Európska únia bola považovaná za úspešný model. Avšak súčasná kríza ukázala, že je nutné vytvoriť lepšie pravidlá a kontrolné systémy postavené na etických základoch. Všetci môžu využívať výhody globalizácie, aj rozvojové krajiny, ale musia niesť aj zodpovednosť. Je nutné obnoviť štruktúru národných ekonomík, vylepšiť úroveň konkurencieschopnosti, inovácie, produktivity a inklúzie, lebo tie sú aj podmienkou pre vytvorenie pracovných miest a pre udržanie sociálnej súdržnosti. Podobne treba podporiť integráciu celej Európskej únie, aby sa získala väčšia sila na nové výzvy pre vzdelávanie, pružnosť voči hospodárskym a sociálnym zmenám. Štyri piliere, na ktorých stojí sociálne trhové hospodárstvo, sú: 1. individuálna sloboda a osobná zodpovednosť, 2. slobodné trhy s konkurenciou, 3. solidarita a subsidiarita

²⁸⁰ Riaditeľ Konrad-Adenauer-Stiftung v Bratislave pri otvorení konferencie *Sociálne trhové hospodárstvo v Európe a na Slovensku* v Bratislave 4. marca 2010.

²⁸¹ KONGRESOVÝ DOKUMENT *Sociálne trhové hospodárstvo v globalizovanom svete*. Bonn : Kongres Európskej ľudovej strany, 2009, s. 2.

²⁸² Porov.: KONGRESOVÝ DOKUMENT *Sociálne trhové hospodárstvo v globalizovanom svete*. Bonn : Kongres Európskej ľudovej strany, 2009, s. 2.

²⁸³ Porov.: KONGRESOVÝ DOKUMENT *Sociálne trhové hospodárstvo v globalizovanom svete*. Bonn : Kongres Európskej ľudovej strany, 2009, s. 3.

s rešpektovaním ľudskej dôstojnosti na zachovanie sociálneho zmieru, 4. úcta k stvorenému svetu a jeho zachovanie pre budúce generácie.²⁸⁴ Tieto zásady ukazujú aj cestu z krízy.

Cesta z krízy stratégiou dodržiavania etických a morálnych zásad

Stručne a heslovito prebehne inak podrobne vypracovanou stratégiou prekonania svetovej krízy.

Existujú už spoločne dohodnuté európske a medzinárodné opatrenia na stabilizáciu finančných trhov. Treba sa ešte dohodnúť na nových medzinárodných pravidlách sociálneho trhového hospodárstva a na vytvorení a dodržiavaní etických a morálnych zásad. Tie sú výzvou pre každého z nás, lebo od nich sa odvíja všetko ostatné. Najnovšia kríza ukázala, že neporiadok spôsobili neregulované globálne finančné trhy. Dobre fungujúce inštitúcie a primerané rámcové podmienky zabraňujú, aby sa trh vymkol kontrole. Trh nie je samoučelný, slúži občanom. Treba však vylepšiť dynamiku hospodárstva, vyhliadky zamestnanosti v Európe a oživiť svetovú ekonomiku. Dokáže to politika, ktorá dbá o vylepšenie rámcových podmienok, uľahčenie zakladania a rozvoja malých a stredných podnikov (tie hrajú významnú rolu pri riešení krízy) a zvažuje postavenie štátu voči súkromnému hospodárstvu so zreteľom na potreby spoločnosti (vyššia ekonomická efektívnosť, sociálna súdržnosť a solidarita).

Intenzívnym sociálnym dialógom sa otvára možnosť zachovania vyváženého sociálneho zmieru na jednej strane a na druhej strane podpora štátu ako garanta spravodlivých zákonov a mravne správneho konania.

Sociálne trhové hospodárstvo sa úzko spája aj so zmyslom zodpovednosti za životné prostredie, stavia sa proti jeho ničeniu a bojuje proti príčinám klimatických zmien. Vyžaduje globálny prístup, úzku technickú a ekologickú spoluprácu a tvorbu zelených pracovných miest. Aby sa vyšlo deformácii trhu, potrebuje rámcové normatívy platné na celom svete.²⁸⁵

„Investície do vzdelávania sú tou najlepšou sociálnou politikou, ktorá občanom umožní lepšie sa postarať o seba a o svoje rodiny a vyťažiť maximum z možností, ktoré im poskytuje sociálne trhové hospodárstvo.“²⁸⁶

Namiesto záveru

S Martinom Buberom sme vzali na vedomie skutočnosť kozmického a sociálneho bezdomovstva súčasného človeka. Francisco de Osuna chce, aby sme sa živili plodmi spravodlivosti a nie plodmi hnevu. Ak tak budeme činiť, nadobudneme dobré svedomie, ktoré sa stane našim skutočným „domovom“. *„V dobrom dome žije človek rád, a o to viac v dobrom svedomí. Bohobojní sem vstupujú, keď chcú v tichu uvažovať o svojom konaní. Nachádzajú domov a priateľskú spoločnosť.“²⁸⁷* Žijú v láske, v spoločenstve lásky, ktoré je životom Božím. Láska je viac ako emócie a pocity slasti, viac ako úvaha rozumu. Je to pokoj ducha s čistým jasom svedomia a správnym riadením sa prikázaniami života²⁸⁸. Láska je pestovaním života. Bezdomovstvo si zahráva so smrťou. Človek si vedome zatarasí cestu k dobrému svedomiu a v zlom sa necíti dobre, je mu nepriateľské, stále mu niečo vyčíta a spaľuje srdce, sídlo lásky, vyháňa život Boží a stráca jeho stopu. Nie zbytočne nás morálka vyzýva konať dobro a vyhýbať sa zlu. Každý skutok jedinca vplýva na ostatných len dočasne, na neho však, ako na zakódovaného pôvodcu, trvale.

²⁸⁴ Porov.: Tamtiež, s. 5-6.

²⁸⁵ Porov.: Tamtiež, s. 6-7.

²⁸⁶ KONGRESOVÝ DOKUMENT *Sociálne trhové hospodárstvo v globalizovanom svete*. Bonn : Kongres Európskej ľudovej strany, 2009, s. 9.

²⁸⁷ DE OSUNA, F. *Rukoväť kontemplatívnej modlitby*. Bratislava : Serafin, 2006, s. 59.

²⁸⁸ Porov.: Tamtiež, s. 59.

Zoznam použitej literatúry

1. BUBER, M. *Problém člověka*. Praha : Kalich, 1997. 159 s. ISBN 80-7017-109-X.
2. DE OSUNA, F. *Rukoväť kontemplatívnej modlitby*. Bratislava : Serafin, 2006. 146 s. ISBN 80-8081-052-4.
3. DUBOST, M. a kol. Comment les papes se sont-ils saisis de la question sociale? In *Théo*, s. 854 a.
4. DUBOST, M. a kol. Jean-Paul II et l'Europe. In *Théo*, s. 1154-1155.
5. DUBOST, M. a kol. *Théo: L'encyclopédie catholique pour tous*. Paris : Droguet-Ardant / Fayard, 1993. 1326 s. ISBN 2-7041-0643-6.
6. HASSE, R. H. – SCHNEIDER, H. – WEIGELT, K. *Lexikon sociálně-tržního hospodářství: Hospodářská politika od A do Z*. Praha : Nadace Konrad-Adenauer-Stiftung, 2008, s. 128-130.
7. JEAN-PAUL II Grandeur et fragilité de l'homme. In *Théo*, s. 715 b.
8. JEAN-PAUL II Lettre à l'occasion du cinquantième anniversaire du début de la Deuxième Guerre mondiale. Appel à l'Europe. (1989). In *Théo*, s. 1180 b, c.
9. JEAN-PAUL II Participer à l'effort de l'humanité. In *Théo*, s. 786 b.
10. KONGRESOVÝ DOKUMENT *Sociálne trhové hospodárstvo v globalizovanom svete*. Bonn : Kongres Európskej ľudovej strany, 2009. 9s.
11. POTTERING, H.-G. a kol. *Základné princípy pre zabezpečenie blahobytu, sociálnej spravodlivosti a udržateľnej ekonomiky*. Bratislava : Konrad Adenauer Stiftung, 2009, 4 s.
12. SOCIÁLNE ENCYKLIKY. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1997. 676 s. ISBN 80-7162-203-6.

Adresa pracoviska:

Doc. Dr. theol. Alžbeta Dufferová, PhD.,
Sr. Dominika OSU

Trnavská univerzita
Filozofická fakulta
Katedra etiky a morálnej filozofie
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
Tel.: 033 5939 387

TRANSFORMÁCIA RODINY V EURÓPSKOM KONTEXTE.

Dzivý Baluchová Lubomíra

Multikultúrna civilizácia, ktorá bude v novom tisícročí dominantnou v európskom teritóriu, má i napriek množstvu rôznych odlišností svoju spoločnú identitu, vychádzajúcu najmä z princípu humanizmu ako pilieru globálneho systému, k riešeniu európskych i celosvetových problémov. Všetkým prejavom globálnej krízy možno celiť kvalitnejšou a komplexnejšou rodinnou i voľnočasovou výchovou.

Multikultúrna výchova v rodine mala svoje miesto v dejinách ľudstva po celé stáročia. Existovala odkedy sa komunikácia z rôznych kultúr začala stretávať a prelínať. Už známy Confucius postrehol, že ľudské bytosti sa priťahujú navzájom svojou podstatou, ale oddeľujú zvykmi a tradíciami. Ako uvádza I. Kominarec: „Na tomto základe sa začalo systematické štúdium multikultúrnych kontaktov a ľudia prijali kultúrnu rôznorodosť ako životnú skutočnosť. Výrazným podnetom pre multikultúrnu výchovu bola, okrem iného, znalosť technických výtvarných, čo tento proces urýchlilo (I.,Kominarec, 2005, s.7).

Ideu o potrebe starostlivosti o rodinu ako o inštitúciu výchovy možno sledovať vo formuláciách pedagógov a organizátorov spoločenského života až po súčasnosť, hoci sa v priebehu spoločenského vývoja značne zmenila štruktúra i spoločenská funkcia rodiny. Tieto premeny sa prejavujú v zmene veľkosti rodiny, v zániku širších rodinných zväzkov a vo vzniku tzv. malej rodiny, ktorá sa zakladá na zväzkoch priamej príbuznosti. Zmenila sa aj výchovná funkcia rodiny, najmä jej úloha v procese učenia a výchovy mladej generácie.

Demografické trendy sa prejavujú na skladbe rodín, kde dochádza k znižovaniu rodín (menej detí), poklesu dvojrodičovských rodín a rastu domácností jednotlivcov a neúplných rodín. Populačný vývoj na Slovensku sa za posledných 15 rokov výrazne priblížil k západoeurópskemu reprodukčnému modelu. Vývoj pôrodnosti na Slovensku úzko súvisí s postavením rodiny. Tradičná rodina je (zdá sa viac ako sa predpokladalo) nahradzovaná alternatívnymi formami partnerského spoluzitia, čo môže mať tiež vplyv na vývoj pôrodnosti. Treba sa zamýšľať nad opatreniami na posilnenie stability a funkčnosti rodiny. Treba zároveň zvažovať, kde je únosná miera zasahovania štátu do rodinných a partnerských vzťahov.

Vo svete i u nás sa prepracovávame k pojmu **dvojkariérové manželstvo**, ktoré ponúka zlučiteľnosť medzi náročným povoláním a materstvom. Mení sa usporiadanie vzťahov muž – žena v rodine. Dochádza k porušeniu tradičnej schémy, kde už muž zohráva zásadne odlišnú rolu ako pracujúci otec a manžel, aktívne sa podieľa na výchove svojich detí a chodu domácnosti. Úspech rodiny ako celku je ponímaný ako schopnosť spolupráce manželov. Obaja manželia pracujú a podieľajú sa finančne na zaistení rodiny, otázka potom stojí, nakoľko sa obaja Avšak Chorvát (1999) hovorí, že tradičné rozdelenie genderových rolí už dávno neplatí. Aj ženy prispievajú do spoločného príjmu domácnosti svojou čiastkou. Taktiež muži sa viac zapájajú do starostlivosti o deti v spolupráci s matkou, aj keď vo väčšej miere ide o výchovu detí, hranie sa s nimi, učenie. Starostlivosť o domácnosť, ktorá veľmi úzko súvisí so starostlivosťou o dieťa ostáva aj naďalej oblasťou, za ktorú zodpovedá vo väčšej miere žena. Avšak aj v tejto sfére už vidieť určitý posun. Častejšími sa stávajú napríklad spoločné nákupy, na čom má určitú zásluhu aj otváranie množstva supermarketov a obchodných centier. Nerovnomerné rozdelenie domácich prác si však uvedomujú ženy aj muži, čo môže, ale nemusí mať vplyv na ďalšie zmeny v tejto oblasti.

Ďalším dôsledkom spojenia kariéry a rodiny je logické posunutie veku matiek smerom hore. S tým samozrejme súvisí i posunutie vekovej hranice pre uzavretie manželstva. V dnešnej spoločnosti je toto posunutie i existenčnou nutnosťou.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Štýl výchovy, spôsob komunikácie rodičov a detí sa však v slovenskej rodine z generácie na generáciu predsa len mení. Výchova v rodinách sa dnes stáva liberálnejšou, vzťah dospelých a detí sa mení na partnerský. Kariéru robia nielen muži, ale aj ženy a otcovia si zase pomaly privykajú na domáce práce a starostlivosť o deti. Ich počet si rodičia plánujú. Aj to sú prejavy nového rodinného správania sa Slovákov.

Kým sa rodinné správanie začalo zásadne meniť v západnej a severnej Európe už v 60. až 70. rokoch minulého storočia, u nás je to otázka posledných pätnástich rokov. Dnes sme sa sobášnym vekom, počtom ľudí žijúcich v partnerstve bez sobáša či nízkou pôrodnosťou dostali na úroveň iných európskych krajín.

Mnohé rodiny dnes žijú pod obrovským tlakom. Partnerské vzťahy sa často rýchlo rozpadajú, čoraz viac detí vyrastá v problémových či neúplných rodinách, pôrodnosť klesá. Mnohí z nich sú vo veľmi stresovej situácii: na jednej strane chcú byť dobrými rodičmi a manželmi, na strane druhej sa chcú presadiť v rastúcej konkurencii na pracovisku. Možno je ohrozená samotná podstata rodiny. Dlhodobé trendy naznačujú, že žijeme v post-rozvodovej spoločnosti, a navyše rýchlo prechádzame k post-manželskej ére, v ktorej sa zbytočným stáva oficiálny manželský zväzok.

Rodina vytvára sociálny kapitál – buduje dôveru a učí vytvárať vzťahy, vďaka ktorým jednotlivci môžu navzájom spolupracovať. A preto rozpad rodín významným spôsobom ovplyvňuje pokles hodnoty sociálneho kapitálu a prispieva k sociálnej dysfunkcii.

Diskusie o význame rodiny, napriek dôležitej úlohe, ktorú zohrávajú, sú veľmi depresívne. Konzervatívci lamentujú nad trendmi, ktoré v rodine prevládajú, liberáli oslavujú zvýšenie slobody jednotlivca, ktorá zmeny v rodine sprevádza. Diskusia o zvýšení kvality života detí a o posilnení rodiny sa stráca v bezplodných sporoch niekde medzi týmito dvoma pólmi.

Existuje nezdravá polarizácia medzi názormi liberálov, presadzujúcimi individualizmus a hľadiacimi relativisticky na tradičné rodinné hodnoty a štruktúru rodiny a názormi konzervatívcov, ktorí venujú veľkú pozornosť tradičným rodinným hodnotám. Plný rozsah ceny, ktorú spoločnosť platí za to, že v súčasnosti rodiny menej efektívne vychovávajú svoje deti, si ešte len začíname uvedomovať.

Vývojová perspektíva, ktorá je skôr mikropohľadom, zdôrazňuje potrebu mužov i žien byť dôverne citovo zainteresovaní na každodenných rodinných aktivitách, čím prispievajú k prehĺbeniu a skvalitneniu rozvoja svojej osobnosti. Potom nemusia otcovia chápať svoju zvýšenú participáciu ako osobné obetovanie svojich patriarchálnych privilégií, ktoré neochotne a váhavo kladú na oltár ideálu sociálnej spravodlivosti, ale skôr ako dôležitý krok v raste a zdokonalení svojej osobnosti. Vývojová perspektíva nevidí muža a ženu ako dve oddelené osoby trvajúce na svojich právach a vyjednávajúce o takom, či onakom spôsobe rozdelenia úloh aby ani jeden z nich neprišiel skrátka, ale upriamuje pozornosť na nevyhnutnú vzájomnú spätosť muža a ženy.

Z každých strán sa na nás valia informácie o kríze rodiny. Prečo sme to vôbec nechali dospieť do tohto štádia a radšej niečo pre to spravme, aby sme sa navzájom na seba nepozerali, že prečo to tak je a už vôbec nie, aby sa to týkalo nás samých. Zdroje a príčiny vzniku krízy sú však známe. Naša spoločnosť prechádza tranzitívnym obdobím, kedy sa mení jej hodnotový systém, pričom do popredia hodnotovej hierarchie sa na úkor tradičných humánnych hodnôt prežitia rodiny ako celku dostáva hodnota sebarealizácie jednotlivca.

Dôsledky snáh o sebaapresadzovanie úzko individuálnych záujmov sa manifestujú rôznymi vnútornými alebo interpersonálnymi konfliktami, agresivitou, nezáujmom, resp. inými formami rôznych porúch sociálneho správania.

Osobitné miesto v takomto deštručnom procese krízy má rodina, ktorá ako prvá inštitúcia učí dieťa rešpektovať a uplatňovať v sociálnom prostredí kultúrne, mravné

a spoločenské hodnoty o to viac, keď je viac ako 20 rokov po páde krutého totalitného a autoritatívneho režimu v roku 1989.

Výsledky rozsiahlych výskumov i naše orientačné prieskumné výsledky ukazujú, že naši mladí ľudia sa vo svojom správaní vyrovnávajú trendom, ktoré v západnej Európe trvajú už dlhšiu dobu. V súvislosti s kariérou popisuje sociológia stav, kedy sú muž alebo žena natoľko orientovaný na svoju prácu a kariéru, že sa rozhodnú neuzavrieť manželstvo, ba dokonca nežiť ani v páre. Najdôležitejšie na tomto rozhodnutí ale je, že si neplánujú založiť rodinu. Hlavným dôvodom tohto rozhodnutia je možno spomalenie, či zastavenie kariérneho rastu – dieťa je brzdou úspešnej kariéry.

Tento trend sa samozrejme týka i nás a je logickým dôsledkom modernej trhnej a konzumnej spoločnosti. Za predzvesť tohto trendu je možno považovať zvyšujúce sa percento osôb slobodných a bezdetných.

Súčasný človek má deti najmä z dôvodu emocionálneho uspokojenia a dieťa je pre rodiča v našej kultúre významnou psychickou hodnotou. Tá má samozrejme presah aj do dimenzie sociálnej – deti prispievajú k vytváraniu nových sociálnych väzieb a nových identít, takže sú potenciálne zdrojom sociálnej transgresie, zdrojom toho, že človek prostredníctvom detí presiahne svoju vlastnú existenciu.

Najvyšší životný princíp je bezpodmienečná láska, ktorá znamená, že sa máme milovať za akýchkoľvek podmienok, čiže aj za tých nevhodných a nežiaducich. Bolo by najväčšou výchovnou chybou, keby rodičia žiadne chyby nerobili. Dieťa sa musí naučiť ako s chybami zachádzať. Keby rodičia žiadne chyby a nedostatky nerobili, dieťa by následne nemalo žiadnu možnosť dívať sa na vzor a učiť sa, ako sa s nimi zaobchádza a najmä ako ich riešiť.

Elisabeth Lukasová v tomto smere hovorí a potvrdzuje, že všetko má svoj význam v zmysle: „*Existujú chyby, ktoré rodičia nemôžu napraviť, ale neexistujú chyby, ktoré by už dospelé deti nemohli prekonať*“. Ak to minimálne budeme mať na mysli, už sme urobili prvý krok k lepšiemu výchovnému pôsobeniu.

Ďalším charakteristickým rysom je **dezintegrácia**. Takmer v každej rodine ubúda chvíľ, keď sa celá rodina schádza pospolu za účelom podeliť si navzájom svoje zážitky, radosti i starosti a hľadať cesty vzájomnej pomoci a spolupráce.

Podľa B. Krausa (1998) deťom, ktoré sú tak odkázané samy na seba, nezostáva nič iné ako tiež žiť svoj vlastný život. Nastáva **atomizácia života v rodine** (Kraus, B., 1998). Na rozdiel od minulosti sa javí rodina v poslednom období ako viac uzatvorená a viac izolovaná. Následne sa znižuje stabilita rodiny. Je to dôsledok vplyvu vonkajších činiteľov (sociálnych, ekonomických a právnych tlakov), ktoré mnohé rodiny priviedli do zložitých, náročných, stresových situácií.

Nemenej významný je aj vplyv vnútorných činiteľov (znížená tolerancia k stresu, povahové a charakterové vlastnosti partnerov pri zakladaní rodiny). Podľa J. Šatánka (2004) „najviac ohrozená, čo do stability, je mladá rodina do piatich rokov po uzatvorení manželstva“ (Šatánek, J., 2004, s.94).

Rodina, kde sa dieťa učí rešpektovať a uplatňovať v sociálnom prostredí isté vzorce a normy správania, je tak osobitným miestom vo výchovnom systéme. Výchova sa realizuje nie cestou zákazov a príkazov, ale cestou pozitívneho ukazovania ideálov rodinného života. Osobnostná výchova jednotlivca k tomu, aby sa stal plnohodnotným členom spoločnosti je celoživotný proces, ktorý prekračuje rámec rodiny alebo iných výchovno-vzdelávacích inštitúcií. Rodina poskytuje nevyhnutný základný stavebný prvok výchovy k hodnotám na ktoré nadväzujú ďalšie edukačné systémy.

Ako hovorí profesor M. Žilínek (2000): „Výchova by sa mala preorientovať z preferencie *intervencie* do vonkajšieho správania na preferenciu *intervencie* do vnútorného sveta osobnosti“ (Žilínek, M., 2000). Ide o posun, znovuobjavenie mravnej autonómnosti,

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

identity, pozíciu mravného subjektu, že človek je schopný prijímať rozhodnutia, konať prostredníctvom mravného svedomia. Morálku však nemožno konštruovať bez akceptovania jej historických kultúrno-antropologických súvislostí a imperatívnych vzťahov k ľudskému životu.

Výchova nie je len akademickou otázkou, ale predstavuje životne dôležitú výzvu pre súčasnú spoločnosť, pretože sa bezprostredne dotýka ľudskej osoby. Na strane druhej postmoderná spoločnosť charakterizovaná globálnou komunikáciou predstavuje naliehavú výzvu pre výchovu. Naopak, pre harmonický vplyv rodiny na dieťa sú síce potrební obaja rodičia, ale ak to tak nie je, nemožno tento fakt používať ako argument pri zlyhávaní vlastného výchovného pôsobenia. Rodinné prostredie zohráva v živote dieťaťa dôležitú úlohu. Dieťa sa emocionálne viaže na dané prostredie, ktoré mu určuje prvé vzory správania – je akýmsi kultúrnym vzorom, odkiaľ dieťa čerpá vzory správania, preberá názory na život, dieťa tu získava základné mravné normy správania sa.

Cieľom tohto úsilia by mala byť komplexná osobnostná formácia človeka, zahrňujúca morálnu a mravnú zrelosť, odbornú erudovanosť, profesionálnu kompetentnosť, spoločenskú kultivovanosť, mnohodimenzionálnu toleranciu a akceptáciu multikultúrnosti. Ako uvádza B. Kudláčová (2003) „žiaden model výchovy si nemôže nárokovať trvalú platnosť. Aj Európa, európske myslenia a kultúra sa menia. Tomu zodpovedajú aj zmeny vo výchove, dôležité je však predvídanie budúcnosti. Výchova, ktorá je kontinuálna, má svoju trvácnosť a je v súlade so svojimi predchádzajúcimi tradíciami, je schopná predvídať budúcnosť a jej potreby.

Použitá literatúra:

1. Kominarec, I., Kominarcová, E., 2005: *Multikulturalita a edukácia*. Prešov: FHPV PU, 2005. 145 s. ISBN 80-8068-380-8
2. Kraus, B., Poláčková, V., 2001: *Človek, prostredie, výchova*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
3. Šatánek, J., 2004: *Súčasná rodina a jej premeny*. In: Zborník čiastkových výstupov z riešenia vedeckovýskumnej úlohy VEGA 1/0244/03. Banská Bystrica: UMB, 2004, s. 91-103. ISBN 80-8083-015-0
4. Žilínek, M. 2000: *Mravná výchova v procese utvárania osobnosti*. Bratislava: MC, 2000. ISBN

Kontakt:

Mgr. Ľubmíra Dzivý Baluchová
Interná doktorandka

Adresa pracoviska :
Prešovská univerzita,
Fakulta humanitných a prírodných vied,
Ústav pedagogiky a psychológie
17.novembra, Prešov

E- mail: lbaluch@unipo.sk

KRÍZA RODINY V KONTEXTE SOCIÁLNEJ PRÁCE A CIRKVI S ČLENOM DROGOVO ZÁVISLÝM

(Aké postoje zaujať k závislým vysokoškolákovi vo veku 19 – 24 rokov?)

Dvorská Soňa, Dzurillová Lenka

Abstrakt

Závislosť prináša do rodiny konfúziu, strach a niekedy aj apatiu. Vyrovnanie sa so závislosťou svojho člena a následná pomoc prináša pre členov rodiny neúsporné úsilie svojich vnútorných a vonkajších síl. Na to, aby mohla rodina svojho člena viesť spolu so sociálnym pracovníkom i ďalšími odborníkmi k svojpomoci a sprevádzať ho na uzdravení zo závislosti, je v prvom rade potrebné pochopiť, čo závislosť je, a aký priebeh závislosť má. Pochopenie vedie k vysporiadaniu sa so zmätkom a pocitmi strachu, či apatie vo vnútri rodiny i v každom členovi zvlášť.

Kľúčové slová: Rodina. Závislosť. Kríza rodiny.

Abstract

Addiction brings confusion, fear and apathy into the family. To cope with an addiction of a member of a family and a consecutive help takes an internal and external strength of the members of the family. In order for the family to lead its' member, together with a social worker and other specialists, to a self-help and to accompany him in the treatment of addiction, it is necessary to understand what an addiction and its' progress is about. Understanding helps to cope with confusions and fears or apathy within a family and in each member as well.

Key words: Family. Dependence. Family Crisis.

1 ZÁVISLOSŤ A RODINA

„Najväčší prieskum v rámci indikátora „Užívanie drog v populácii“ bol v roku 2008 orientovaný na vysokoškolskú populáciu vo veku 19-24 rokov. Prieskum je založený na medzinárodnej metóde ESPAD a po prvýkrát na tejto vekovej skupine a v špecifickom prostredí bol realizovaný v roku 1999. Údaje sa týkajú konzumácie alkoholu, fajčenia a experimentovania s nelegálnymi drogami a umožnili nielen zmapovať aktuálnu situáciu v populácii vysokoškolských študentov vo veku 19-24 rokov a porovnať najmä vývojový trend v rozmedzí rokov 1999 – 2008.

Podstatne vzrástol celoživotný výskyt užívania marihuany u vysokoškolákov oboch pohlaví. Zdá sa, že s vekom sa celoživotná prevalencia (LTP) marihuany po dvadsiatke ustáľuje na hodnotách okolo 33 % (čo znamená skúsenosť s touto drogou u jednej tretiny všetkých študentov VŠ v roku 1999), resp. po vyše ôsmich rokoch okolo 50 % (v roku 2008 polovica všetkých študentov VŠ na Slovensku). Vysokoškoláčky konzumujú viac legálnych i nelegálnych drog ako ich rovesníčky pred vyše ôsmimi rokmi a zároveň o niečo menej ako vysokoškoláci, Trvá rozdiel medzi pohlaviami vo frekvencii užívania, hoci nárast užívania nelegálnych drog s odstupom vyše ôsmich rokov sa zdá byť strmší u dievčat, a to najmä pri marihuane. Konzumácia tabaku a alkoholu sa ukázala byť faktorom, ktorý zvyšuje relatívne riziko kontaktu s nelegálnymi drogami v celom spektre – od marihuany po opiáty, stimulanciá a syntetické drogy.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Pri porovnaní reprezentatívnych vzoriek z populácie študentov VŠ, najmä u žien, nie je zriedkavé vyrovnanie sa mladých žien mladým mužom v užívaní drog. – tento jav je prítomný pri dvoch hlavných legálnych drogách – tabaku aj alkohole. Na rozdiel od mladých mužov je výskyt fajčenia, i pravidelné fajčenie, u mladých žien po vyše ôsmich rokoch značne vyššie. Pri alkohole sa zvýšili hodnoty u žien pre premenné: pitie alkoholu vôbec; výskyt opitosti počas celého života a frekvencia nadmerného a hazardného pitia za posledných 30 dní.²⁸⁹

„Podľa posledného uskutočneného odhadu výskytu problémového užívania drog mohlo byť v roku 2008 na Slovensku od 8 200 do 33 500 problémových užívateľov drog - so strednou hodnotou 10 600 problémových užívateľov, čo reprezentuje 2,68 na 1 000 obyvateľov vo vekovej skupine 15-64 rokov. Väčšina z nich užívala heroín, ostatní pervitín. Trend sa javí ako stabilizovaný, s možným náznakom zvýšenia.

Aj medzi liečenými pacientmi tvoria problémoví užívatelia drog dlhodobu podstatnú časť, aj keď ich podiel – dosahujúci v deväťdesiatych rokoch minulého storočia približne 83% - postupne klesal. V roku 2008 sa odhaduje na 60 - 75% všetkých liečených.²⁹⁰

„Drogy sú celospoločenským problémom, drogová závislosť sa netýka len jednotlivca, ale aj jeho rodiny a celého okolia. Užívateľov drog pritom neustále pribúda. O tom, aká je situácia na Slovensku, ako k drogovu závislým pristupovať a aké sú možnosti pomoci pre týchto ľudí hovorili riaditeľ Centra liečby drogových závislostí L. OKRUHLICA, riaditeľka občianskeho združenia Odysseus K. JIREŠOVÁ.

Ako skonštatovali, situácia na Slovensku sa od konca 20. storočia stabilizovala, pričom Slovensko v podstate kopíruje stav, aký bol aj v západnej Európe. Podľa dostupných údajov zlepšuje sa najmä situácia pokiaľ ide o tzv. vnútrožilových užívateľov. Na ústupe je tu heroín a do popredia sa dostáva viac pervitín. Najvyhľadávanejšou z drog pritom zostáva marihuana. Odhady hovoria tiež o tom, že na Slovensku je od 17 do 30 tisíc užívateľov tzv. tvrdých drog. Ide však len o odhady, pretože málokto sa prizná k tomu, že užíva drogy resp. s nimi experimentuje. Jednak drogy sú nelegálne a teda ide o priznanie sa k nelegálnej činnosti a jednak už samotné priznanie sa k skúsenosti s drogou človeka istým spôsobom onálepkuje.

Liečba drogovu závislých ľudí nie je jednorazová aktivita, ale komplexný proces, ktorého cieľom je abstinencia.²⁹¹

„Rodina je prvotná inštitúcia, v ktorej prebieha proces socializácie výchovy dieťaťa. V oblasti uspokojenia citových potrieb dieťaťa je rodina nenahraditeľná.“²⁹²

„Rodina je „stredisko“ formovania medziľudských vzťahov. Je miestom, kde by sa mal človek od útleho veku učiť hlbokému pochopeniu toho, že ľudia sú významní a dôležití, že život má hodnotu a zmysel.“²⁹³ „Rodina je miestom výchovy, a to nielen výchovy detí, ale aj sebvýchovy a vzájomnej výchovy rodičov. Ak rodičia postavia výchovné pôsobenie iba na autorite, bez toho, že by ju pochopili ako vzájomný proces, prebiehajúci medzi nimi a deťmi, dostávajú sa do rizika, že deti, ktoré skôr zlomia, než vychovávajú, sa im za to patrične odmenia neúctou a nedôverou. Dobrá výchova predpokladá zo strany rodičov sebvýchovu, konfrontáciu, jednotu v cieľoch i prostriedkoch, schopnosť

²⁸⁹ Užívanie drog vo všeobecnej populácii. In:

http://www.infodrogy.sk/index.cfm?module=ActiveWeb&page=WebPage&s=drogova_situacia_v_s_2 (10. 03. 2010).

²⁹⁰ Problémové užívanie drog. In:

http://www.infodrogy.sk/index.cfm?module=ActiveWeb&page=WebPage&s=drogova_situacia_v_s_2 (10. 03. 2010)

²⁹¹ Diskusia o drogách. In: http://www.infodrogy.sk/ActiveWeb/c/3148/diskusia_o_drogach.html (10. 03. 2010).

²⁹² ROZINAJOVÁ, H.: *Pedagogika pre rodičov*. Martin: Osveta, 1988, s. 88

²⁹³ SCHAEFFEROVÁ, E.: *Co je rodina?* Praha: Návrat domu, 1995, s. 45.

vnímať dieťa ako osobnosť so svojimi jedinečnými danosťami, ktoré sa majú prostredníctvom výchovy trpezlivo a s láskou rozvíjať. Dôležitým faktorom je dobrý príklad.

Rodina je miestom bezpečnosti, porozumenia a lásky. Tieto potreby sú predpokladom zdravého rozvoja osobnosti už od útleho veku až po starobu. Pre deti je pocit bezpečnosti, porozumenia a lásky mimoriadne dôležitý. Pokiaľ ho nenájdu vo svojej vlastnej rodine, hľadajú ho v neprimeraných „partách“, čo má často za následok vážne poruchy správania, závislosť na drogách, promiskuitu, neschopnosť založiť si vlastnú funkčnú rodinu.²⁹⁴

Rozhodli sme sa venovať kríze v rodine dôsledkom závislosti člena rodiny a tu za základ považujeme, aby rodina pochopila, čo závislosť je, a aký má priebeh. Preto predkladáme definíciu závislosti a systém priebehu závislosti.

„Závislosť sa definuje ako stav charakterizovaný:

1. nutkaním drogu brať,
2. stratou sebakontroly pri užívaní drogy
3. abstinенčnými prejavmi po odobratí drogy, ktoré spočívajú v psychologickéj túžbe po droge a vo fyzických ťažkostiach – bolesti hlavy, potenie, halucinácie a krče.“²⁹⁵

V knihe *Láska je výber* od autorov dr. Roberta Hemfelta, dr. Franka Minirtha a dr. Paula Meiera, vydanéj v Nashville, USA, r. 1989, je znázornený grafický cyklus závislosti, ktorý sme prevzali, aby sa jednoduchým spôsobom objasnil negatívny zákon závislosti.

„Každý závislý človek má svoje „dôvody“ a to, čo sa tu znázorňuje, predstavuje všeobecný nešťastný priebeh závislosti.

1. Najprv sa objavuje nejaké trápenie, túžba po láske a túžba byť milovaný, nedostatočné pochopenie seba samého, pocit viny, rôzne tlaky v živote alebo nezmyselnosť dovtedajšieho života.
2. V tejto situácii sa začne rozvíjať aj druhá fáza. Človek hľadá dočasné oslobodenie od negatívnych pocitov a berie to, čo sa mu ponúka, alkohol, drogy a iné.
3. Keď začne užívať nejaké upokojujúce prostriedky, prežíva úľavu a oslobodenie, tak začne brať ešte viac a snaží sa pravidelnejšie, vzniká potreba vyšších dávok.
4. Keď sa pravidelne berú vyššie dávky, objavujú sa následky, ničí sa zdravie, práca, prichádzajú depresie, nervozita, pocit viny, problémy v rodine.
5. V tejto situácii sa znovu objavuje pocit viny a hanby a začína sa opäť od začiatku a tak do nekonečna.

Takto závislosť krúži dookola. Prostriedok, ktorý sa užíva, začne človeka ovládať. Telo sa stáva na ňom závislé. Telo prejavuje aj odpor, a aby ho premohlo, treba zobrať väčšiu dávku, aby sa dosiahli tie isté účinky. Preto spotreba alkoholu, drogy a iných prostriedkov musí narastať. Napr. heroín pôsobí v tele asi 4 hodiny, udržuje pocity v extáze, potom prestane pôsobiť, a osoba upadá do ešte horšieho stavu, než v akom sa nachádzala.

Tak vzniká fyzická i psychická závislosť. Aby sa začalo liečenie a uzdravovanie, treba vstúpiť do zákonitosti závislosti a prerušiť cyklus. Teda je potrebné rátať s psychickou a fyzickou závislosťou. Je ťažšie vstúpiť do zákonitosti psychickej závislosti a prerušiť cyklus, než do zákonitosti fyzickej závislosti. Proces oslobodzovania je veľmi pomalý práve na tejto úrovni.“²⁹⁶

²⁹⁴ JANIGOVÁ, E.: *Rodina ako objekt i subjekt sociálnej starostlivosti*. Ružomberok: PF KU, 2008. s. 19. ISBN 978-80-84-300-7.

²⁹⁵ Porov.: STONE, T., DARLINGTONOVÁ, G.: *Lieky, drogy, jedy*. Praha: Academia, 2003, str. 355.

²⁹⁶ BARBARIČ, S.: *Perly ranených srdc*. Bratislava: USPO, 1999, str. 106 -107.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Závislý má mnoho potrieb, ktorých naplnenie dopomáha k celkovému duševnému, duchovnému a telesnému uzdraveniu. Naplnenie potrieb dopomáha k odbúraní fyzickej i psychickej závislosti. Celkové uzdravenie zo závislosti dopomáha k ozdraveniu vzťahov, kde je potrebné v prvom rade ozdravenie rodinných vzťahov. Môžeme povedať, že bludný kruh závislosti tak stráca svoju moc a život sa postupne stáva plnohodnotným.

2 KRÍZA RODINY VERZUS DROGOVO ZÁVISLÝ ČLEN

Keď hovoríme o mladých ľuďoch v rodinách, ktorí v nich zastávajú status dieťaťa, vieme, že: „mladí ľudia sú dezorientovaní a strácajú pocit osobnej autonómie, ktorej hranice je potrebné znova objaviť.“

Narušenie štruktúry rodiny sa odráža aj v zmenenom postoji k hodnotám a disciplíne predchádzajúcich generácií. Strata rodičovskej autority a pocitu zodpovednosti prispieva k dezorientácii mladých ľudí.

Iné autority, najmä cirkev, ktoré predtým hranice v správaní jednotlivcov určovali, prestali zastávať túto rolu, čím prispeli k morálnej a občianskej dezorientácii predovšetkým u mladých ľudí.²⁹⁷

„Deti trpia hlbokou neistotou, keď sú popretrhávané zväzky ich rodín, keď sú ich rodičia rozvedení alebo žijú odlúčené alebo keď majú len jedného rodiča, niekedy tiež, keď sú deťmi adoptovanými. Rovnako aj deti, ktoré sú živené televíziou, masmédiami, psychológiou vulgarizácie, strácajú zmysel pre hodnoty a nemajú už korene. Môžu mať mnoho darov, talentov a bohatstva, ale sú neschopní urobiť voľbu a nasmerovať svoj život. V mnohom ohľade sa cítia byť stratené.“²⁹⁸

A navyše: „Deti sú malé uzlíčky zvedavosti. Bez ohľadu na vek ich ovláda túžba dozvedieť sa o svete čo najviac, napodobňovať svojich rodičov, skúšajú predvádzať záhady života dospelých a spolu s priateľmi zažívajú všetko vzrušujúce k čomu sa môžu dostať. A drogy patria do sveta, ktorý môže vyzeráť úžasne lákavo.“²⁹⁹

3 POMOC SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA RODINE SO ZÁVISLÝM ČLENOM

„Narkománia ovplyvňuje telo, myseľ a zvlášť vôľu, ktorá je v konečnej fáze závislosti celkom potlačená. Narkomani sú preto veľmi nepredvídateľní a ich myšlienkové pochody a postoje sú podmienené jediným – potrebou drogy a spôsobom, ako ju dostať. Vôľa k čomukoľvek inému je úplne nahlodaná a narkománia, veľmi vzdialená príjemnému tráveniu voľného času, sa stáva zamestnaním. Drogy sa už neberú, aby priniesli eufóriu alebo príjemné pocity, ale musia sa užívať pravidelne jednoducho preto, aby narkomanovi nebolo zle. Získavanie drog sa stáva prioritou číslo jedna a všetko ostatné musí ísť stranou.“³⁰⁰ Je samozrejmé, že rodina a ostatní členovia závislého sa stávajú druhoradými.

Zmena je možná u každého závislého, nech je závislý na akejkol'vek látke. Podstatné pre pochopenie je to, ako Macey vykresľuje spôsob fungovania závislého klienta voči rodine.

3.1 Sociálne potreby rodiny so závislým klientom

Prvý krok v pomoci rodine so závislým členom je uznanie členov rodiny, že sú voči svojej situácii i situácii závislého člena bezmocní, a že potrebujú pomoc. Druhý krok spočíva v korekcii vnímania objektívnej reality disfunkčných vzťahov závislého voči rodine a

²⁹⁷ *Prevenca mestskej kriminality – sprievodca pre miestne samosprávy*. Strasburg : Cedex, 2002, str. 21.

²⁹⁸ Porov.: VANIER, J.: *Čím je a má byť komunita*. Praha : Zvon, 1997, str. 13.

²⁹⁹ DIMOTF, T., CARPER, S.: *Berie vaše dieťa drogy?* Bratislava : Obzor, 1994, str. 27.

³⁰⁰ MACEY, J.: *Drsná láska*. Bratislava : Teen Challenge, 1995, str. 16.

simultánne rodiny voči závislému členovi. Rodina často používa obranné mechanizmy pred videním objektívnej reality disfunkcií v rodine i situácii samotného závislého člena.

„Bezmocnosť je slovo, ktoré vystihuje podstatnú povahu závislosti : neschopnosť prestať.

Okamihy bezmocnosti sú okamihy, keď človek robí to, čo skutočne nechce alebo keď vie, že by to bolo pre neho nebezpečné.

Ďalšie znaky závislosti:

- používanie drogy ako nástroja k úľave od bolesti
- obsesia
- správanie vymykajúce sa kontrole

Závislí definujú proces uzdravenia ako premenu sebadeštruktívneho života na život starostlivosti o seba. Ako sme spomenuli v prvej kapitole, cesta začína schopnosťou identifikovať bežné charakteristiky závislosti.³⁰¹

Ďalším podstatným krokom je sprevádzanie klienta sociálnym pracovníkom v ozdravení rodiny v tých oblastiach, kde rodina zlyhala alebo má problémy dôsledkom závislosti jej člena.

„Prvou a základnou sociálnou skupinou pre človeka je jeho rodina. Preto sa o nej hovorí ako o primárnej skupine. Tu sa dieťa po prvýkrát stretáva s inými ľudskými bytosťami, nadväzuje s nimi kontakty, citové vzťahy, osvojuje si prvé slová i základné normy spoločenského správania. V rodine sa u otca a matky stretáva s autoritou, s potrebou prispôbiť sa pravidlám spolunažívania, ale aj s láskyplnou akceptáciou (prijatím) seba samého, čo bude preňho podkladom na utváranie si adekvátneho sebavedomia i primeraných vzťahov k iným ľuďom. V tomto smere sú prvým modelom práve rodičia, ale i súrodenci, voči ktorým sa učí tlmiť svoj egoizmus, učí sa hľadať si svoje vlastné postavenie a uplatnenie, spolunažívať a spolupracovať s nimi, citovo prežívať vzťahy a udalosti, s ktorými sa v rodine všetci stretávajú.

Ďalším faktorom socializácie dieťaťa sú jeho rovesníci, spolužiaci, kamaráti. V ich skupine si dieťa osvojuje schopnosť spoločensky sa zaradiť, dodržiavať zásady a pravidlá pri hrách, pri športe, pri spoločnej činnosti, učí sa spoluzodpovednosti. Oproti rodine sa tu častejšie stretne aj s prejavmi odmietania, keď ho skupina neprijíma za svojho člena, robí mu rozličné prekážky, nechce ho pripustiť k spoločným činnostiam. Toto predstavuje významný zdroj frustrácie dieťaťa /ale aj dospelého/, pretože patriť do nejakej skupiny je súčasťou toho, čo nazývame sociálne potreby. Tieto sú východiskovými pohnútkami ľudskej spoločenskej činnosti. Patrí k nim potreba sociálneho prostredia, sociálnej odozvy (tzv. potreba afiliácie). Táto potreba sa uspokojuje tým, že človek patrí do nejakého spoločenstva, má v ňom svoje postavenie, prestíž, uplatnenie i ochranu, pretože tam platia isté pravidlá a zákonitosti, a z toho u neho vyplýva pocit istoty a bezpečia.“³⁰² Na to, aby rodina bola funkčná, je potrebné sprevádzať klienta k ozdraveniu na základe týchto princípov. Princípy hovoria o tom, ako má vyzeráť zdravá rodina. Pre objasnenie však uvádzame, že každá rodina potrebuje priestor a čas na to, aby sa mohla stať znovu funkčnou. Pri práci s týmto typom klienta to má mať na zreteli po celý čas sociálny pracovník aj klient.

Dôležité pri sprevádzaní je tiež pozeráť na situáciu krízy v rodine tak, ako to opisuje T. Moore: „chceli by sme odstrániť bolesť, problémy zo vzťahov, dokonca smrť, kým práve tieto udalosti, či emócie nášho života môžu byť nosné. Ak prijmeme bolesť, krízy vo

³⁰¹ Porov.: MICHANČOVÁ, S.: *Sexuálne závislosti*. Kanaš : osobné poznámky pre ASCEND, 2004, str. 1.

³⁰² KOŠČ, M.: *Základy psychológie*. Bratislava : SPN – Mladé letá, s. r. o., 2003, str. 83 – 84.

vzťahoch, smútok ako súčasť života s rovnakou hodnotou ako radosť, či narodenie dieťaťa, môžeme znova objaviť svoju dušu a prežiť svoj život šťastne.“³⁰³ Prijat' utrpenie v živote je preto pre klienta nosné a v rámci sociálnej pomoci pomerne potrebné.

3.2 Dieťa sa nechce liečiť

„Iba malá väčšina detí a dospelých vyhľadá liečbu sama. Typickejšie je, že rodičia chcú, aby sa dieťa liečilo, ono to však odmieta. Čo robiť?“

- Vyhľadajte odbornú poradňu sami. Tým, že si o svojich starostiach pohovoríte s odborníkom, môžete získať väčšiu istotu a nadhľad, ktoré sa vám budú hodiť v jednaní s dieťaťom.
- Motivujte dieťa k zmene. Dieťaťu by malo byť jasné, že sa mu vyplatí, keď s drogami prestane. Deti a dospievajúci sú na vás závislí, tak im to treba dať najavo (napr. nedať im vreckové).
- Uvedomte si hranice svojich možností. Informujte dieťa o tom, že ste za neho zodpovedný i právne, a keby sa vám vymklo úplne spod kontroly, obráťte sa na pomoc k úradom, čo by mohlo znamenať aj ústavnú liečbu.
- Hľadajte spojencov. Tlak k liečbe z viacerých strán je účinnejší. Ak na neho budú naliehať i ďalší členovia rodiny, priatelia, odborníci, nádej, že prijme liečbu vzrastá.
- Využite dobu krízy. Ochota prijať myšlienku liečby je väčšia v dobe krízy, napr. keď sa dieťa dostane do telesných alebo duševných problémov kvôli droge atď. Takáto ochota často nemá dlhé trvanie, preto je dobré využiť ju rýchlo a sprostredkovať návštevu odborníka.
- Opakujte ponuku liečby. Nedajte sa odradiť odmietnutím. Počítajte s tým, že pre dieťa také rozhodnutie nie je ľahké.
- Ochotu k liečbe oceňte. Každý prejav ochoty k liečbe oceňte. Dajte dieťaťu najavo, že viete, aký ťažký je pre neho tento krok a pochváľte jeho rozumné chovanie.“³⁰⁴

4 POHĽAD CIRKVI VOČI DROGOVO ZÁVISLÉMU A JEHO RODINE

„Spiritualita je dimenziou osoby, ktorá hľadá význam, cieľ, zdroj životnej sily, vzťah s transcendentnom, s Bohom.“³⁰⁵ V tejto podkapitole vychádzame z princípov života v komunite Cenacolo a uvádzame tak spôsoby, ako môže závislý nájsť vzťah k Bohu, v ktorom môže nájsť význam, cieľ a zdroj životnej sily a čo mu môže viera na jeho ceste zo závislosti dať.

„Boh obdaril človeka darmi a keď pracuje, rozvíja ich a zdokonaľuje. Vo svojej slobode môže človek povedať nie, môže odmietnuť spoluprácu s Bohom a zastaviť tak svoj rast a rozvoj, a zostať vo svojom živote nielen neplodný, ale nebezpečný pre seba a okolie. Každý dar, ktorý sa pozitívne nerozvíja, stáva sa prameňom zla a zlých vzťahov so sebou samým, s druhými ľuďmi, so svetom, s Bohom. Len človek dokáže zastaviť svoj rast, a tým ohroziť aj seba.“

Človek, ktorý nepracuje, duševne a duchovne ochorie a je otvorený pre aktívne sebazničenie. Avšak okrem práce, tvorivej aktivity človeka pristupuje aj druhý rozmer, a tým je modlitba. Človek sa líši od živočíšneho sveta práve tým, že potrebuje duchovný kontakt s Bohom. Bez tohto kontaktu sa človek stáva tulákom na tejto zemi a otrokom seba samého alebo prírody a materiálnych vecí. Jedine duchovne hladný a prázdny človek sa stáva

³⁰³ MOORE, T.: *Kniha o duši*. Bratislava : Portál, 2001, str. 29.

³⁰⁴ NEŠPOR, K.: *Deset kroků jak pomoci svému dítěti říci "ne" alkoholu a jiným návykovým látkám*. Praha : Sportpropag, 1997.

³⁰⁵ MICHAŇOVÁ, S.: *Špecifické potreby v terapii dospelých, sexuálne zneužívaných v detstve*. Nitra : Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, diplomová práca, 2004, str. 38.

nenásytným, agresívnym, nivočí. Tu nachádza príležitosť droga, alkohol a každé iné ľudské zlo.

Človek, ktorý sa modlí a pracuje, ktorý sa duchovne kontaktuje s Bohom Stvoriteľom a svojimi darmi spolupracuje s Bohom (preto aj práca je kontaktom s Bohom a druhom modlitby!), zostáva slobodný a duševne i duchovne zdravý.³⁰⁶

Problémom doby však je, že mnoho mladých nemá kontakt s Bohom a nechodí do kostola. Tradičný katolicizmus privádza späť do Cirkvi iba niektoré stratené ovečky, kým ostatné sa kostolu z ďaleka vyhýbajú, pretože neuznávajú Cirkev. Našou úlohou je priviesť závislého a všetkých, ktorí sa mu venujú a záleží im na ňom k skutočnosti, že i napriek problémom stále existuje v Cirkvi možnosť, aby sme mohli do nej patriť a žiť v nej šťastne.

„Potreba patriť k tej, či onej forme spoločenstva je vlastná ľudskej prirodzenosti, či už je to okruh priateľov, rodina, klub, gang, partia, skupina politických prívržencov, cirkev, či akákoľvek iná skupina. Keď sme osamotení, strácame životnú silu a umierame.

Dnes sa mladí cítia príliš ohrození, bez koreňov, neistí v tom, čo chcú. Cítia sa bezmocní a vinní pred množstvom utrpenia a problémov vo svete. Nevidia žiadny prostriedok, ako pracovať na lepšom svete. Mnohí sa stávajú apatickými, upadajú do depresie a hľadajú náhradu v partiách, tvrdom rocku, v drogách alebo v nezodpovedných sexuálnych vzťahoch. Beznádejne sa snažia niečím naplniť prázdno svojho života.

Mladí, ktorí prežili skúsenosť neistoty v rozvrátenej rodine alebo v rodine bez tepla a lásky, majú beznádejnú potrebu spoločenstva, kde by mohli nájsť svoje najhlbšie ja, kde by mohli nájsť hodnoty, ktoré dávajú životu zmysel a štruktúru. Dnes majú pred sebou rozličné možnosti: buď neistotu so všetkou úzkosťou, ktorú obnáša alebo falošnú istotu práce alebo moci, hodnoty sveta alebo uzatvorených siekt alebo príslušnosť ku komunite, ktorá im umožňuje nájsť samého seba, stále viac sa otvárať a rásť k všeobjímajúcej láske.³⁰⁷ Rodina, ktorá sa nachádza v kríze dôsledkom závislosti člena rodiny, má možnosť načas tohto člena z rodiny vyňať.

Sestra **Elvíra Petrozziová** založila v Medžugorí práve takú komunitu pre liečbu narkomanov. Táto komunita má najvyššie percento úspešnosti zo všetkých inštitúcií tohto druhu na svete – „90 percent mladých nakromanov, ktorí tam vstupujú, sa zo závislosti vylieči.

Sestra Elvíra, Rita Agnes Petrozziová, sa narodila v r.1937 v Taliansku a pochádza z početnej rodiny. „Má päť bratov a dve sestry. Otec bol obyčajný robotník a matka domáca. Skončila strednú školu a v 19. rokoch vstúpila do rehole Sestier lásky sv. Giovanni Antidy Tournetovej. V tejto reholi prežila plných 35 rokov a vykonávala rozličné povinnosti. Vedela sa prispôbiť a bola šťastná.“³⁰⁸ Pocítila však v sebe túžbu zasvätiť svoj život chudobným súčasnej doby a to je závislým. Od svojich predstavených dostala potrebné dovolenie. Aj keď bola 11 krát odmietnutá, trpezlivo čakala na to, aby v roku 1983 dostala povolenie k založeniu komunity Cenacolo.

Materský dom komunity sa nachádza v Saluzze v Taliansku a má teraz už vyše 40 domov komunit pre chlapcov a dievčatá po celom svete.

Sestra Elvíra našla pravú stranu choroby závislosti spoznajúc v nej neprítomnosť Boha. „Je to zvláštna choroba našej civilizácie, ktorej koreňom je neprítomnosť Boha v ľudskom srdci a potom v spoločnosti, rodine a na celom svete.“³⁰⁹ Liek na túto chorobu našla v Jeho prítomnosti v prázdnych, opustených a ranených srdciach, preto ani nehľadala pomoc lekárov, ale Božiu. A svojich chovancov namiesto do nemocníc odvieďla do Cenacol („večeradlo“), to je do svojich komunit, kde sa učí modlitba, dôvera v Boha a vzájomné

³⁰⁶ BARBARIČ, S.: *Perly ranených srdc*. Bratislava : USPO, 1999, str. 97.-99.

³⁰⁷ Porov.: VANIER, J.: *Čím je a má byť komunita*. Praha : Zvon, 1999, str. 3 – 26.

³⁰⁸ BARBARIČ, S.: *Perly ranených srdc*. Bratislava : USPO, 1999, str. 19.

³⁰⁹ BARBARIČ, S.: *Perly ranených srdc*. Bratislava : USPO, 1999, str.6.

priateľstvo jeden k druhému. „Všetky ostatné diagnózy sú nesprávne a lieky na ich základe predstavujú iba akési „placebo“, neúčinnú náhradku.“³¹⁰ Bola si istá, že to, čo predkladá a navrhuje mladým, ktorí sa nachádzajú na ulici smutní, sklamaní, opustení a sami, mŕtvi v srdci, je dobré. Navrhla mladým, aby prijali Toho, ktorý ju premenil, uzdravil a stále mení. Pochopila, že mladým nemôže hovoriť o teórii, pokiaľ boli ešte na ulici. Potom veľmi dobre pochopila, že naša viera nie je náboženstvo, ale oslobodenie, prekvapenie, radostná zvesť, ktorú Boh zvestoval vo svojom milosrdenstve.

Pochopila, že dnešní mladí a naše rodiny nepotrebujú kúsok chleba alebo tanier špagiet, pretože toho majú nadbytok. Nepotrebujú jedlo, nie sú hladní po zemiakoch a po mäse. Pochopila, aké jedlo, aký pokrm dnes potrebujú rodiny, ľudské pokolenie a mladí. Potrebujú chlieb nádeje, chlieb viery. Potrebujú silnú, pevnú vieru a cítia potrebu po vernej a dôslednej láske.³¹¹

Na území SR so sestrou Elvírou priamo spolupracuje MUDr. Ivan Mendl. Každý piatok sa uskutočňujú kluby Cenacolo v Piešťanoch a Trnave. Prichádzajú sem mladiství a dospelí, ktorí majú problém so závislosťou spolu so svojimi rodinami. Kluby trvajú od 19:00 do skorých ranných hodín. Môže tam prísť každý, ktokoľvek aj neohlásene. V sobotu od 14:00 pokračujú kolokvie, čo je príprava na vstup do komunity. Kolokvie môžu závislí a rodinní príslušníci absolvovať po dohode a rozhovore s MUDr. Ivanom Mendlom na piatkovom klube.

4.1 Obnova narušenej spirituality

Program Dvanástich krokov je tiež možné použiť pri obnove spirituality v živote závislého na akejkolvek látke. Za nevyhnutný bod pri práci so závislými je uznanie, že: „psychoterapia pracuje iba s ľudskými, prirodzenými prostriedkami, ktoré sú nevyhnutne potrebné, predsa však zaostávajú za transcendentálnym charakterom hriechu, víťazstvo nad ktorým nie je v ľudských silách.“³¹²

Ťažisko obnovy narušenej spirituality spočíva v uznaní, že krízu v živote rodiny je možné eliminovať, ak celú rodinu budeme viesť k reorientácii postojov a pochopeniu, že: „Ako kresťania vyznávame, že pôvodcom hlbokého uzdravenia a oslobodenia z otroctva hriechu je Ježiš Kristus. On vyslobodzuje človeka z *tela smrti* – tvoreného takými postojmi, zvykmi, myšlienkami a pocitmi, ktoré plodia smrť. On je aj zdrojom naplnenia skutočných potrieb človeka, zdrojom plnosti života. On tiež umožňuje zmenu v srdci človeka, ktorá je predpokladom skutočnej zmeny správania.“³¹³

Z tohto pohľadu môžeme vidieť, ako je možné pomocou viery v Boha a vďaka Jeho moci cestu zo závislosti vidieť nie ako cestu, ktorá nemá zmysel, ale ako cestu z tmy do svetla, do nového života radosti. Táto radosť môže prameniť jedine z nájdeného zmyslu života. Môžeme vidieť, že ak vyjadríme potrebu pomoci, dostaneme za to omnoho viac, ako to, čo sme mali, keď sme žili vo tme závislosti. Angus, ktorý prešiel programom liečenia závislosti Teen Challenge tvrdí: „všetko bolo podriadené jednému – neustálej túžbe po „ešte jednej“ dávke. Roky návyku vo mne vypestovali všetky charakteristické rysy – sebeckosť, egocentrizmus a neistotu. Prínajmenšom tu bol niekto, kto veril, že sa môžem zmeniť.“³¹⁴ Keď vyžadujeme od človeka, aby zanechal drogu, musíme mu ukázať niečo krajšie od nej,

³¹⁰ BARBARIČ, S.: *Perly ranených srdc*. Bratislava : USPO, 1999, str. 8.

³¹¹ PETROZZIOVÁ E.: *Dni mládeže – Medjugorje 2003*. Medjugorje : osobné poznámky Lenky Dzurillovej z prednášky Elvíry Petrozziovej, 2003, str. 1-2.

³¹² MICHANČOVÁ, S.: *Páchatel' sexuálneho zneužívania detí medzi nami*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta v Prešove, 2005, str. 109.

³¹³ MICHANČOVÁ, S.: *Páchatel' sexuálneho zneužívania detí medzi nami*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta v Prešove, 2005, str. 109.

³¹⁴ MACEY, J.: *Drsná láska*. Bratislava : Teen Challenge, 1995, str. 28.

niečo čo ho oslobodí, čo mu ukáže skutočnú radosť, ktorú hľadal vedome či podvedome v drogách.

Teen Challenge je najväčšou svetovou dobrovoľníckou organizáciou, ktorá sa zaoberá rehabilitáciou narkomanov. Naša zem zúfalo potrebuje službu podobnú Teen Challenge. „Mladí ľudia umierajú na uliciach, pretože Cirkev zlyhala a nedokázala naplniť ich potreby. Žiaľ, Cirkev nekoná veľa proti tomuto zlu, akoby aj ona stratila hlboký materinský cit, aby chránila a opatrovala každý život.“³¹⁵

„Avšak sestra Elvíra a ďalší, ktorí chcú zachraňovať mladých ľudí, sú dôkazom, že Duch Boží povzbudzuje jednotlivcov a oni slúžia životu. A z histórie pokusov vidíme, že veľmi často zostávajú osamotení, že ich ľudia nepodporia a nepomôžu im, ale kladú im do cesty prekážky a polená.“³¹⁶

4.1.1 Program Dvanástich krokov

„Iba oddanosť Bohu uschopňuje človeka, aby nastúpil dlhý a náročný proces zmeny. Práve na týchto základoch stojí úspešný program *Dvanástich krokov*, pôvodne vytvorený pre ľudí s alkoholovou závislosťou, ale neskôr prispôbený pre ďalšie druhy kompulzívnych (nutkavých) problémov, vrátane tých sexuálnych. Aby sme poukázali na to, že ide skutočne o spiritualitu konverzie (obrátania) a pokánia, uvádzame tu plné znenie Dvanástich krokov“³¹⁷:

1. Pripustili sme, že sme boli voči droge bezmocní a že náš život sa stal nezvládnuteľný.
2. Uverili sme, že sila mocnejšia než my nás môže uzdraviť.
3. Rozhodli sme sa podriaďiť svoju vôľu a svoj život Bohu.
4. Odvážne sme preskúmali stav svojej morálky a zostavili jej inventár.
5. Priznali sme Bohu, sebe a ostatným ľuďom skutočnú podstatu svojich chýb.
6. Boli sme celkom pripravení nechať Boha, aby odstránil všetky chyby nášho charakteru.
7. Pokorne sme požiadali Boha, aby nás zbavil našich nedostatkov.
8. Urobili sme zoznam všetkých ľudí, ktorým sme ublížili a boli sme ochotní napraviť to.
9. Urobili sme priamu nápravu všade tam, kde to bolo možné.
10. Pokračovali sme vo svojej morálnej inventúre a keď sme robili chyby, bez váhania sme to pripustili.
11. Pomocou modlitby a meditácie sa snažíme o zlepšenie svojho vedomého spojenia s Bohom, a modlíme sa len za to, aby sme poznali jeho vôľu a mali silu ju niest’.
12. Dosiahnuc duchovné prebudenie ako výsledok týchto krokov, snažili sme sa niest’ toto posolstvo k ostatným závislým a praktizovať tieto princípy vo všetkých oblastiach nášho života.“³¹⁸

„Ak hovoríme o *Dvanástich krokoch*, musíme poukázať aj na to, že celý proces tejto duchovnej obnovy a uzdravenia je zasadený do kontextu spoločenstva. Tým sa opäť dostávame k pastorácii, ktorá je povolaná a má aj prostriedky k tomu, aby takéto spoločenstvo vytvárala.“³¹⁹

³¹⁵ MACEY, J.: *Drsná láska*. Bratislava : Teen Challenge, 1995, str. 35.

³¹⁶ BARBARIČ S.: *Perly ranených srdc*. USPO : Bratislava, 1999, str. 105.

³¹⁷ MICHANČOVÁ, S.: *Páchatel’ sexuálneho zneužívania detí medzi nami*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta v Prešove, 2005, str. 109.

³¹⁸ Porov.: THE AUGUSTINE FELLOWSHIP. *Sex and Love Addicts Anonymous*. Boston : Fellowship-Wide Services, Inc., 1986, str.67-68.

³¹⁹ MICHANČOVÁ, S.: *Páchatel’ sexuálneho zneužívania detí medzi nami*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta v Prešove, 2005, str. 110.

ZÁVER

Problém drogových závislostí detí a mladých ľudí je nutné vidieť ako závažný celospoločenský jav, ktorý je podmienený mnohými faktormi. Základom riešenia tohto páľčivého problému je správna výchova detí a mládeže ako výsledok spolupráce viacerých základných činiteľov, v ktorých majú prioritu rodina a škola. Rodina má pre dieťa a mladého človeka prioritný význam, pretože tvorí jeho emocionálne zázemie, stáva sa centrom bezpečia a istoty, získavania podnetov a prvých životných skúseností. Pri riešení veľkých osobných problémov sú prioritnými poradcami mladých ľudí rodičia, najmä matky a priatelia. Zásadný vplyv na osobnosť dieťaťa má štýl rodičovskej výchovy, ktorým sa realizuje charakter požiadaviek a kvality reakcie rodičov na správanie detí.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

1. BARBARIČ, S.: *Perly ranených srdc.* Bratislava : USPO, 1999. 165 s. ISBN 80-88717-35-3.
2. DIMOTF, T., CARPER, S.: *Berie vaše dieťa drogy?* Bratislava : Obzor, 1994. 180 s. ISBN 80-7178-515-6.
3. *Diskusia o drogách.* In: http://www.infodrogy.sk/ActiveWeb/c/3148/diskusie_o_drogach.html (10. 03. 2010)
4. JANIGOVÁ, E.: *Rodina ako objekt i subjekt sociálnej starostlivosti.* Ružomberok: PF KU, 2008. ISBN 978-80-84-300-7.
5. KOŠČ, M.: *Základy psychológie.* Bratislava : SPN – Mladé letá, s. r. o., 2003. 118 s. ISBN 80-08-03201-4.
6. MACEY, J.: *Drsná láska.* Bratislava : Teen Challenge, 1995. 156 s. ISBN 80-85139-63-2.
7. MICHANČOVÁ, S.: *Páchatel' sexuálneho zneužívania detí medzi nami.* Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta v Prešove, 2005. 159 s. ISBN 80-8068-364-6.
8. MICHANČOVÁ, S.: *Sexuálne závislosti.* Kanaš : osobné poznámky pre ASCEND, 2004. 8 s.
9. MICHANČOVÁ, S.: *Špecifické potreby v terapii dospelých, sexuálne zneužívaných v detstve.* Nitra : Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, diplomová práca, 2004. 75 s.
10. MOORE, T.: *Kniha o duši.* Bratislava : Portál, 2001. 318 s. ISBN 80-7120-021-2.
11. NEŠPOR, K.: *Deset kroků jak pomoci svému dítěti říci "ne" alkoholu a jiným návykovým látkám.* Praha : Sportpropag, 1997.
12. PETROZZIOVÁ E.: *Dni mládeže – Medjugorje 2003.* Medjugorje : osobné poznámky Lenky Dzurillovej z prednášky Elvíry Petrozziovej, 2003. 2 s.
13. ROZINAJOVÁ, H.: *Pedagogika pre rodičov.* Martin: Osveta, 1988. s. 150.
14. SCHAEFFEROVÁ, E.: *Co je rodina?* Praha : Návrat domu, 1995. 178 s. ISBN 80-85495-41-4
15. STONE, T., DARLINGTONOVÁ G.: *Léky, drogy, jedy.* Praha : Academia, 2003. 440 s. ISBN 80-200-1065-3.
16. THE AUGUSTINE FELLOWSHIP. *Sex and Love Addicts Anonymous.* Boston : Fellowship-Wide Services, Inc., 1986.
17. VANIER, J.: *Čím je a má být komunita.* Praha : Zvon, 1997. 280 s. ISBN 80-7178-114

Kontakt:

Mgr. Lenka Dzurillová, PhD. Soňa Dvorská, PhD.
Katedra sociálnej práce
PF KU Ružomberok
Hrabovská cesta 1/C
034 01 Ružomberok
e-mail: sona.dvorska@ku.sk, lenka.dzurillova@ku.sk

RODINA AKO ZRKADLO SPOLOČNOSTI. SPOLOČNOSŤ AKO ZRKADLO RODINY.

Đurkovský Peter

Abstrakt

Rodina je od nepamäti primárnym socializačným prostredím a základom spoločnosti. Jej kvalita, predovšetkým kvalita vzťahov v jednotlivých rodinných subsystémoch, podstatnou mierou determinuje kvalitu samotnej spoločnosti a množstvo javov sociálnej patológie. Sociálna práca pri dostatku zdrojov na svoje optimálne fungovanie môže v prospech rodiny pôsobiť najmä v jej ťažiskovej činnosti – sociálnej terapii -primárnej, sekundárnej a terciárnej prevencii.

Kľúčové slová: Detstvo. Prevencia. Rodina. Sociálne patológia. Sociálna práca.

Abstract

Family is first-rate social environment from beginning. Family is basic of human society too. Quality of family and quality of relations of families systems determine quality of human society too. They determine quantity of appearances of social pathology. Social work may to practise prevention especially.

Keywords: Childhood. Family. Prevention. Social Pathology. Social work.

„Ludský mozog žije v dvadsiatom storočí, ale srdce väčšiny ľudí v dobe kamennej. Väčšina ľudí ešte nezložila skúšku zrelosti z nezávislosti, rozumnosti a objektívnosti. Potrebujú mýty a idoly, aby uniesli skutočnosť, že človek je vo všetkom sám sebou, že okrem človeka neexistuje žiadna iná autorita, ktorá by dávala životu zmysel.

E. Fromm³²⁰

Úvod

Boh ako pôvodca všetkých fenoménov je láska, pravda, život i nádej. Človek ho najvernejšie odzrkadľuje syndrómom rastu³²¹. Utrpenie, ktoré Stvoriteľ zosiela na neho a jeho rodinu, nie je prejavom narcistického sadistu s túžbou vidieť trpieť³²². Utrpením dáva človeku a rodine signál o porušení rovnováhy v živote a zároveň iniciuje zmenu a nabáda ho hľadať konštruktívne riešenia. Keď sa ale v oblasti záchrany človeka v sociálnej núdzi stáva pravidlom ešte väčšia bolesť, než ktorá jedincami nabádala vyhľadať odbornú pomoc, možno hovoriť o šikanovaní. Nekvalitné signály zo strany pomáhajúcich profesionálov formujú nekvalitnú rodinu a nekvalitná rodina znásobuje negatívne javy v spoločnosti. Sociálna práca môže kladne ovplyvniť nielen detstvo v rodine, v ktorej sociálna patológia prevláda, ale cieľavedomým pôsobením na túto základnú bunku spoločnosti môže ozdraviť i samotnú spoločnosť. V záujme kvalitného pôsobenia má však o vlastných negatívach pri imaginárnom čistení zrkadla vedieť čo najviac.

³²⁰ Fromm, E. : *Strach ze svobody*. Praha: 1993, s. 10.

³²¹ Podľa E. Fromma *syndróm rastu* sa skladá z „1. z lásky k životu, 2. z lásky k človeku, 3. z nezávislosti.“ (Fromm, E. : *Lidské srdce*. Praha : 1996, s. 19.)

³²² *Potreba spôsobiť utrpenie druhému alebo ho vidieť trpieť* je tretím druhom sadizmu (Fromm, E. : *Strach ze svobody*. Praha : 1993, s. 80 – 81.)

Rodina ako zrkadlo spoločnosti, spoločnosť ako zrkadlo rodiny v patologickej oblasti záchranu

Šikanovanie možno charakterizovať ako „agresiu, ktorej sa dopúšťa jednotliviec alebo skupina voči jedincovi alebo skupine bezbranných, či už pre fyzickú alebo inú slabosť alebo nemožnosť účinnej obrany.“³²³ Vďaka niektorým knižným titulom sa pod týmto pojmom chápe väčšinou len agresia na základných školách, prípadne na učilištiach. Oblasť záchranu je však tiež komunita, a poškodzujúce správanie v nej má rovnaké mechanizmy ako šikanovanie v triede alebo v rodine.

Podľa inak fundovaného O. Matouška je schizofrénia „vážna duševná porucha najčastejšie začínajúca v dospievaní alebo u mladých dospelých.“³²⁴ Čo spôsobilo tento zásadný obrat u povestného kritika negatívneho dedičstva totality, vie iba on sám.³²⁵ V každom prípade doposiaľ sa nepotvrdil biologický pôvod spomínanej poruchy. Mladý dospelý alebo dospievajúci sa už okolím nepovažuje za dieťa. No o to je zraniteľnejší. Tým ľahšie ho možno použiť v rámci Münchhausenovho syndrómu v zastúpení. Ide o nebezpečný podvod, keď rodičia vedome alebo nevedome v dôsledku ich patologických predstáv o dieťati „umelo vytvárajú podmienky pre jeho hospitalizáciu, zložité, ťažké a často aj bolestivé vyšetrenia a liečenie.“³²⁶ Takzvané diagnostikovanie schizofrénie je jednou z najviac používaných kamufláží Münchhausenovho syndrómu v zastúpení. Pri dieťati do desiatich rokov života ešte ako-tak funguje sociálna kontrola okolia, ktorá môže tento nebezpečný podvod eliminovať. Pri adolescentoch však každé ich utrpenie svedčí proti nim. Samotný Münchhausenov syndróm v zastúpení „ťažko postihuje deti a až v jednej pätine končí smrteľne, najčastejšie zadusením.“³²⁷ Na základe tohto výskumami podloženého tvrdenia možno u vekovo starších detí³²⁸ predpokladať celoživotné zmrzačenie v omnoho vyššom percente. Münchhausenov syndróm v zastúpení, ktorý študenti poznajú z povinných predmetov, a ktorý sa v našej praxi neodhaľuje a teda ani sa neeliminuje, dáva rodičovi dieťaťa do osemnástich rokov života, aj po nich, veľké pole pôsobnosti. Pre takúto obeť sa život skončil. Čaká ho už iba šikanovanie v ešte tvrdších podobách. Dôvodom tejto psychickej a niekedy i fyzickej agresie je snaha profesionála získať čo najviac bezodplatných výhod a jeho sadizmus.

M. Kolář rozoznáva tieto súčasti mechanizmu šikanovania:

- „1. agresorove metódy k získaniu moci:
- 1.2 vymývanie mozgu,
- 1.3 psychická manipulácia, ktorá nadobúda charakter hypnózy,
- 2. tlak skupinových noriem,
- 3. tendencie k závislému konaniu:
- 3.1 konformita,
- 3.2 závislá poslušnosť autorite.“³²⁹

Každé šikanovanie funguje na ich základe. V oblasti záchranu človeka v sociálnej núdzi taktiež.

³²³ Říčan, P. In : Dunovský, J. a kol. : *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : 1995, s. 69.

³²⁴ Matoušek, O. : *Slovník sociální práce*. Praha : 2003, s. 199.

³²⁵ V roku 2009 inak fundovaná Svetová zdravotnícka organizácia podľa všetkého fungovala v duchu marketingových stratégií farmaceutických firiem v šírení poplašnej správy o takzvanej mexickej chrípke. Aj tento princíp môže byť dôvodom takéhoto nevedeckého obratu.

³²⁶ Ondrejko, P. a kol. : *Sociálna patológia*. Bratislava : 2000, s. 90.

³²⁷ Dunovský, J. a kol. : *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha : 1995, s. 51.

³²⁸ Podľa *Dohovoru o právach dieťaťa* sa „dieťaťom rozumie každá bytosť mladšia ako osemnásť rokov, pokiaľ podľa právneho poriadku, ktorý sa na dieťa vzťahuje, nie je plnoletosť dosiahnutá skôr.“ (Zbierka zákonov č. 104/1991 Zb. : Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí : *Dohovor o právach dieťaťa*, časť I, článok 1.)

³²⁹ Kolář, M. : *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha : 1997, s. 41 – 47.

1. agresorove metódy k získaniu moci

1.1 Psychická manipulácia, ktorá nadobúda formu hypnózy – Ide o odvolávanie stretnutí profesionálom, jeho nedostavovanie sa na dohodnuté stretnutia, navodzovanie viny u klienta za profesionálovu aktívnu a pasívnu formu psychického týrania, menenie významu klientových výpovedí, cielené útoky na jeho nadhľad a správne vysvetľovanie vlastných pocitov (znevažovanie), zneužívanie negatívnej skupinovej dynamiky, spolupráca s blízkymi ľuďmi klienta bez jeho upovedomenia. Pri realizácii psychickej manipulácie profesionál využíva moc z osobnosti, moc zo zdrojov, moc zo stykov a moc

z odbornosti, čiže bohaté teoretické poznatky, praktické skúsenosti a kontakty. Prípadné námietky, že ide o mobbing, hravo zamietne³³⁰. Veľmi jednoduché je tiež pre profesionála pokračovať v správaní, ktorým okolie obete do sociálnej núdze túto obeť dostalo.

1.2 Vymývanie mozgu – Ide o psychické násilie, ktoré pracuje na princípe prasknutej gramofónovej platne, keď sa donekonečna opakuje jedna časť piesne. (Má rovnakú techniku ako asertivita, avšak bez asertívneho myslenia a rešpektovania asertívnych práv.) V individuálnej práci profesionála s klientom sa realizuje agresívnymi pohľadmi, agresívnymi replikami a agresívne defenzívno – ofenzívnymi reakciami profesionála na klientove výpovede. V práci v skupine sa vymývanie mozgu realizuje zneužívaním negatívnej skupinovej dynamiky jej nasmerovaním na želanú obeť. Ak ale ide o neplnoletého, má absolútnu zelenú aj fyzické týranie profesionálom. Klient sa nemôže brániť, lebo mu nikto neuverí³³¹. Tie najbrutálnejšie prípady môžu pracovníci kamuflovať dokonca i mediálnym zverejnením chystanej odplaty maloletých klientov. Takisto to môžu profesionáli kamuflovať i zverejnením trestného stíhania vlastných obetí.³³²

1.3 Kombinácia psychickej manipulácie a vymývania mozgu – Ide o náhodné alebo dohodnuté zneužitie agresie jedného profesionála druhým, ktorý naoko eliminuje dôsledky násillia kolegu a obeť sa tiež naoko zastáva. Vyžaduje za to odmenu.

2. Tlak skupinových noriem – Je naozaj takmer nemožné plávať proti prúdu. Spoločnosť sankčne postihuje porušenie pozitívneho práva, no ešte účinnejšie postihuje porušenie nepísaných pravidiel.

2.1 konformita – keď známy žid Jozef Vřba po dramatickom úteku z koncentračného tábora Osvienčim oboznamoval židovskú komunitu v Žiline s osudom Židov v rámci nacistického konečného riešenia, považovali ho najprv za šialenca. Konformita ako obranný mechanizmus³³³ aj ťažko skúšaný národ automaticky nútila uniknúť drsnej realite. V súčasnej spoločnosti je to rovnaké.

³³⁰ Ide o agresívne dvojité väzby typu : „Ty si niekedy niečo zažil, a teraz to pracuje proti tebe. Preto na mňa útočíš.“ „A čo máš proti ľuďom, ktorí ti chcú dobre?!“, či: „A to sa aj inde takto správaš?!“ alebo: „Aha, mňa si teraz postavil do úlohy ľudí, ktorí ti ublížili.“ alebo dokonca : „Ak to máš brať takto, nechaj psychoterapiu tak!“ Posledný agresívny výpad sa môže hodnotiť ako účasť na samovražde (zákon č 300/2005 Z. z. v znení zákona č. 650/2005 Z. z. : *Trestný zákon*, § 154). Dokázať je to však fakticky nemožné.

³³¹ „Týrané dieťa má povest' neznesiteľného naničhodníka.“ (Hirigoyenová, M. F. : *Psychické týranie*. Bratislava : 2001, s.58.)

³³² Veľmi zaužívané v Diagnostických ústavoch boli a takisto s veľkou pravdepodobnosťou aj sú napríklad po úteku chovanca a dochytení jeho výprasky gumenými rohožami až do maximálnej vyčerpanosti trestajúceho. Výpoveď trestaného sa nikdy nebrala a neberie do úvahy. Nikdy sa to oficiálne nekvalifikuje ako ublíženie na zdraví (zákon č. 300/2005 Z. z. v znení zákona č. 650/2005 Z. z. : *Trestný zákon*, § 155 ods. 2 písm. b), za čo by v ideálnych podmienkach dokazovania pomáhajúci pracovník dostal trest odňatia slobody na 5 až 12 rokov. Keby niečo podobné urobil chovanec, istotne dostane podľa toho istého paragrafu (tamtiež, písm. c) rovnako vysokú trestnú sadzbu, ktorá profesionálovi hrozí len teoreticky.

³³³ E. Fromm hovorí o *automate konformity* ako o jednom z troch mechanizmov úniku. Podľa neho „tento zvláštny mechanizmus je riešením, ktoré vyhľadáva väčšina normálnych ľudí v modernej spoločnosti. (...) jedinec prestane byť sám sebou, vnútorne si osvojí model osobností, ktoré mu ponúkajú kultúrne vzorce, a preto

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

2.2 závislá poslušnosť autorite – veľký podvod ako večný sociálno – patologický jav ľudstva sa na židovskom národe v druhej svetovej vojne praktizoval s chladnou vypočítavosťou. Navzdory zlým pocitom takmer všetky obeť plynových komôr verili pred transportom a dokonca i v priebehu transportu ubezpečeniam, že strava v koncentračných táboroch je dobrá a zaobchádzanie slušné. S dôverou pred vstupom do týchto komôr si brali mydlo a uterák, aby sa podľa ubezpečenia naozaj len osprechovali. Tento mechanizmus závislej poslušnosti autorite účinne využíva každý donucovací kult a každá donucovacia sekta, ktoré sa ako subsystemy v oblasti záchrany kreuujú.

3. Tendencie k závislému konaniu – Podľa M. Kolára tlaku skupinových noriem „vychádza v ústrety tendencia človeka k závislému, neslobodnému konaniu.“³³⁴ V antickom Ríme nositelia moci správne vyzorovali, že ľudia okrem každodenného chleba potrebujú aj každodenné hry. Čím väčšie množstvo adrenalínu tieto vyprodukovali, tým viac obyvateľstva prilákali. Vznik takejto závislosti bol a je krátkodobý proces. Aj v poškodzujúcom správaní šikanovania v štvrtom stupni „väčšina prijíma normy agresorov.“³³⁵ Ide síce o predposledné štádium tohto správania, no poškodzujúci proces má veľmi rýchlu dynamiku. Gladiátorské zápasy i mobbing si pre závislých vyžadovali a vyžadujú ďalšie a ďalšie obeť. V systéme záchrany je to rovnaké.

Záver

Podstatné zníženie prípadov ťažko dokázateľného poškodzujúceho správania profesionálov voči klientom možno doceliť jednoduchými opatreniami, ktoré v praxi určite narazia na obrovský odpor, ktorý sa zas bude donekonečna odôvodňovať. Popri pluralite organizácii pomáhajúcich profesií, elektronickej registrácii klientov a kontaktov s profesionálom, sú pre maximálne eliminovanie šikanovania nevyhnutné audiovizuálne záznamy každého individuálneho stretnutia a ich dlhodobé uchovávanie pod hrozbou vysokej sankcie. V krajinách s demokratickou tradíciou ide o bežný postup. Je to pravdepodobne nevyhnutná podmienka k sanácii dysfunkčných rodín. Primárna, sekundárna a terciárna prevencia sociálnych patológií v rodine môže účinne začať prevenciou sociálnej patológie v samotnej sociálnej práci, aby táto neostala len umením pre umenie.

sa stane presne taký, akí sú ostatní a ako to od neho očakávajú.“ (Fromm, E. : *Strach ze svobody*. Praha : 1993, s. 100.)

³³⁴ Kolář, M. : *Skrytý svět šikanování ve školách*. Praha : 1997, s. 45.

³³⁵ tamtiež, s. 36.

Literatúra

1. Ďurkovský, P. : Kulty a sekty – pokrok a regres. Písomná časť dizertačnej skúšky. Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2009.
2. Dunovský, J. a kol. : Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa. Praha : GRADA Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5
3. Fromm, E. : Strach ze svobody. Praha: NAŠE VOJSKO, 1993. ISBN 80-206-0290-9
4. Fromm, E. : Lidské srdce. Praha : Nakladatelství Josefa Šimona, SIMON AND SIMON PUBLISHERS, 1996. ISBN 80-85637-28-6
5. Hirigoyenová, M. F. : Psychické týranie. Bratislava : 2001. ISBN 80-200-0418-1
6. Kolář, M : Skrytý svět šikanování ve školách. Praha : Portál, 1997. ISBN 80-7178-123-1
7. Matoušek, O. : Slovník sociální práce. Praha : Portál, 2003. ISBN 80-7178-549-0
8. Ondrejko, P. a kol. : Sociálna patológia. Bratislava : VEDA. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2000. ISBN 80-224-0616-3
9. Říčan In : Dunovský, J. a kol. : Týrané, zneužívané a zanedbávané dieťa. Praha : GRADA Publishing, 1995. ISBN 80-7169-192-5
10. Žiaková, E. a kol.: Osamelosť ako sociálny a psychologický jav. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008. ISBN 978-80-8068-731-1

Zákony

1. Zbierka zákonov č. 104/1991 Zb. : Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí : Dohovor o právach dieťaťa.
2. Zákon č. 300/2005 Z. z. v znení zákona č. 650/2005 Z. z. : Trestný zákon.

Kontakt:

Peter Ďurkovský

e-mail: durkovsky@post.sk,

durkovsky@email.cz.

HOSPICOVÁ A PALIATÍVNA STAROSTLIVOSŤ AKO RIEŠENIE PROBLÉMU EUTANÁZIE

Franzenová Iveta

Abstrakt

Súčasná liberálna spoločnosť sa svojím akcentom na individuálnu slobodu jedinca dostáva do príkreho rozporu s tradičnými, predovšetkým kresťanskými názormi na život. Benedikt XVI. v encyklike *Caritas in veritate* vyhlasuje, že sociálna otázka sa stala radikálne antropologickou otázkou v tom zmysle, že zahŕňa v sebe nielen samotný spôsob, ako chápať život, ale aj ako zaobchádzať so životom. Otázka právnej úpravy eutanázie patrí k najkontroverznejším otázkam dnešného diskurzu o práve na život. V našom príspevku ukážeme, že jadro tejto otázky spočíva v tom, akú hodnotu pripisuje moderná spoločnosť životu vôbec, a ako si váži svojich starších a umierajúcich občanov. Kým v minulosti bolo zomieranie prirodzeným ľudským aktom, ktorý sa odohrával uprostred rodiny, v súčasnosti dochádza k transformácii procesu umierania. Smrť sa inštitucionalizuje, stáva sa medicalizovanou, riadenou, utajovanou, zbavenou lásky a pokoja. Rozvoj hospicovej a paliatívnej starostlivosti ponúka riešenie tejto zložitej situácie, pretože chráni dôstojnosť ľudskej osoby nachádzajúcej sa vo finálnej fáze života.

Kľúčové slová : antropologická otázka, eutanázia, hospice, ľudská dôstojnosť, ľudská osoba, ľudský život, paliatívna starostlivosť, proces umierania, rodina.

Abstract:

Dans les sociétés libérales en temps actuel nous voyons de l'éclipse du sens de Dieu et de l'homme. Celui conduit inévitablement au matérialisme pratique qui fait se répandre l'individualisme, l'utilitarisme et l'hédonisme. Dans ce contexte, la tentation de l'euthanasie se fait toujours plus forte. Nous sommes là devant l'un des symptômes les plus alarmants de la „culture de mort“, laquelle progresse surtout dans les sociétés du bien-être, caractérisées par une mentalité utilitariste qui fait apparaître trop lourd et insupportable le nombre croissant des personnes âgées et diminuées. Il est nécessaire de re-orienter la discussion de société sur l'euthanasie sur la discussion pour chercher des possibilités d'élargir et rendre meilleur des soins palliatifs et des soins d'hospice, ce qui est la solution au problème d'euthanasie. Le développement des soins d'hospice sauvegard la dignité des personnes atteintes de diverses maladies en phase avancée et des mourantes.

Des mots clés: la question d'anthropologue, l'euthanasie, la dignité humaine, la personne humaine, la vie humaine, les soins palliatifs, les soins d'hospice, la famille.

Úvod

So sekularizáciou našej spoločnosti sa postupne vytrácajú určité hodnoty a ideály, keď život už nie je chápaný ako dar, ale ako „vec“, ktorú človek vlastní. V situácii, keď sa človek necíti byť zodpovedný voči niečomu vyššiemu, jeho autonómia rastie a zásady nedotknuteľnosti života strácajú svoju silu. Moderná spoločnosť je založená na výkone. Zmyslom života sa stáva výroba, rozvoj, konzum, rast, pokrok, dokonalosť, vylepšovanie životnej úrovne a podobne. Ako má v takejto atmosfére svoju existenciu ospravedlniť človek trpiaci a umierajúci? Uvedený spôsob myslenia totiž nepriznáva utrpeniu a umieraniu vôbec žiadny zmysel a zamlčuje rozdiel medzi hodnotou človeka v zmysle dôstojnosti a jeho hodnotou

v zmysle užitočnosti.³³⁶ /¹ Je pomerne málo tých, ktorí si uvedomujú, že skutočná vyspelosť spoločnosti sa meria tým, ako sa spoločnosť vie postarať o svojich najslabších a najzraniteľnejších členov.

Kríza postmodernizmu

Súčasnú liberálnu spoločnosť sa svojim akcentom na individuálnu slobodu jedinca dostávajú do príkreho rozporu s tradičnými, predovšetkým kresťanskými názormi na život. Postmodernisti tvrdia, že každý jedinec má právo individuálne chápať morálne dobro a nepotrebuje hľadať univerzálne intersubjektívne hodnoty. Prirodzeným dôsledkom takéhoto postmodernistického myslenia je potom rozklad spoločenského života spojený s etickým relativizmom. Práve v etickom relativizme mnohí vidia jednu z hlavných podmienok fungovania demokracie, keď tvrdia, že takýto relativizmus garantuje vzájomný rešpekt a toleranciu. V skutočnosti ide ale o tragické zatemnenie svedomia spoločnosti a základných princípov *prirodzeného morálneho zákona*³³⁷ /².

Ak by sme chceli podať základnú filozofickú klasifikáciu postmodernej doby, môžeme hovoriť aj o novom intelektuálnom a praktickom smerovaní v myslení a kultúre súčasnej doby, nakoľko *postmodernizmus*³³⁸ /³ nie je filozofickou školou v klasickom ponímaní.

J.Jurina v publikácii „*Kríza postmodernej kultúry*“ analyzuje existenciu troch základných logických konsekvencií postmodernizmu, ktoré sú typické pre súčasnú kultúru: *odmietnutie racionalizmu, univerzalizmu a totalitarizmu*. V postmodernizme ide o odmietnutie objektívnej pravdy; metodologickú deštrukciu; nástup jazykových hier; odmietnutie jednoty, celistvosti a cieľovosti; boj proti inštitucionalizmu, ideologizmu a centrizmu; nástup pluralizmu.

K základným logickým konsekvenciám postmodernizmu na súčasnú kultúru možno priradiť aj rezignáciu na väčšinu hodnôt, ktoré patrili k dovtedajšiemu európskemu mysleniu a kultúre:

- odmietnutie pravdy ako normy a cieľa poznania;
- odmietnutie dobra ako cieľa morálneho ľudského konania;
- odmietnutie krásy ako vzoru umeleckej tvorivosti;
- odmietnutie rozumu ako základu ľudskej slobody a hodnoty;
- odmietnutie zmyslu ako posledného cieľa ľudského života.³³⁹ /⁴

Ak postmodernizmus odmieta a odhadzuje hierarchiu univerzálnych tradičných hodnôt a významov, ak núti človeka, aby si sám tvoril vlastnú hierarchiu hodnôt, nemôžu ľudia správne komunikovať. Dochádza k oslabeniu medziosobných relácií a k alienácii človeka.

J.J. Garrido upozorňuje, že jedným z prejavov deštrukcie spoločenského života je aj degradácia intelektuálnych elít. Namiesto nich nastupujú iba odborníci, špecialisti rozličných odborov, experti na verejnú mienku alebo profesionáli na masovokomunikačnú reklamu.³⁴⁰ /⁵

C.M.Martini správne vystihuje, že „postmoderné myslenie je vzdialené od predchádzajúceho kresťansko-platonického sveta, v ktorom boli určené zásady na získanie nadvlády pravdy, nadvlády hodnôt nad pocitmi, chápania nad vôľou, ducha nad telom, jednoty nad pluralizmom, asketizmu nad vitalitou, večnosti nad časnosťou. V našom dnešnom svete jestvuje pudové uprednostňovanie citov pred vôľou, dojmov pred chápaním, svojvoľnej

³³⁶ Porov.: MUNZAROVÁ, M: *Eutanazie, nebo paliativní péče?* Praha: Grada Publishing, 2005, s.12, ISBN 80-247-1025-0.

³³⁷ *Etica, religione e Stato liberale*, Brsscia, 2004.

³³⁸ JURINA, J.: *Kríza postmodernej kultúry*, Bratislava 2002, s.19, ISBN: 80-900931-8-3.

³³⁹ JURINA, J.: *Kríza postmodernej kultúry*, Bratislava 2002, s.19, ISBN: 80-900931-8-3.

³⁴⁰ GARRIDO, J.J.: *Misja chrześcijańska w czasach kryzysu kultury*, In: *Communio* 14, 1994, s.79

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

logiky a vyhládavania potešenia pred asketickou a donucovacou morálkou. Ľudská existencia sa stáva miestom, kde je sloboda bez brzd, kde osoba uskutočňuje alebo sa domnieva, že uskutočňuje svoju osobnú ľubovôľu a tvorivosť.“³⁴¹ /⁶

Eutanázia ako symptóm kultúry smrti

Kým v minulosti sa kládol dôraz na tzv. klasický poriadok sveta riadeného racionálnymi zákonmi, v ktorom západná civilizácia predstavovala model pre zvyšok sveta, v súčasnosti je všetko položené na rovnakú úroveň, pretože nejestvujú už viac kritériá, podľa ktorých je možné overiť, čo predstavuje skutočnú a autentickú spoločnosť. Osobitným problémom sú ťažkosti s pochopením limitov civilných zákonov vo vzťahu k morálnym princípom.³⁴² /⁷

Keď v roku 1995 vychádza encyklika Jána Pavla II. *Evanjelium vitae*, prináša so sebou aj nový pohľad na vzťah morálneho zákona k demokratickému pluralizmu a na morálnu zodpovednosť zákonodarcov. O morálnej hodnote zákonov umožňujúcich potrat a eutanáziu Svätý Otec hovorí jasne: „Umelý potrat a eutanázia sú zločiny, ktoré žiaden ľudský zákon nemôže uznať za prípustné. Zákony, ktoré tak robia, nielenže neviažu vo svedomí, ale stavajú človeka pred vážnu povinnosť postaviť sa proti nim na základe námietok svedomia.“³⁴³ /⁸

Ján Pavol II. ide do hĺbky problému a odhaľuje, že nárokovanie si práva na eutanáziu, ako aj jej následná legalizácia je „ekvivalentom zvráteného a hanebného ponímania ľudskej slobody ako absolútnej moci nad inými a proti iným.“³⁴⁴ /⁹ Následne hneď analyzuje: „Pri hľadaní najhlbších koreňov zápasu medzi *kultúrou života* a *kultúrou smrti* nemôžeme považovať za jeho jedinú príčinu spomínanú zvrátenú ideu slobody. Treba sa dostať k jadrú drámy, akú prežíva dnešný človek: je ním *oslabenie citlivosti na Boha i človeka*, typický jav v spoločenskom a kultúrnom kontexte, ovládanom sekularizmom, ktorého vplyvy prenikajú až do vnútra kresťanských spoločností a vystavujú ich skúške.“³⁴⁵ /¹⁰

Súhlasíme s Jánom Pavlom II., že v spoločenskej atmosfére, kde sa stráca citlivosť na Boha, stráca sa i citlivosť na človeka, na jeho dôstojnosť a život. V takomto kultúrnom kontexte sa otvára cesta praktickému materializmu, čo napomáha šíreniu individualizmu, utilitarizmu a hedonizmu, keď hodnoty spojené s „*byt'*“ sú nahrádzané hodnotami „*mat'*“. Človek uprednostňuje svoj vlastný hmotný blahobyť, kvalitu života pred hlbšími vzťahovými, duchovnými a náboženskými rozmermi svojej existencie. V takejto klíme utrpenie je potom cenzúrované a odmietané ako neužitočné, bojuje sa proti nemu ako proti zlu, ktorému sa treba vždy a za každých okolností radšej vyhnúť. Človek, ktorý nevie trpezlivo a odovzdane znášať utrpenie, lebo nechápe jeho hlboký zmysel, podlieha čoraz silnejšiemu pokušeniu pripísať si právo ukončiť ho.“³⁴⁶ /¹¹

Sprisahanie proti životu prekračuje teritórium individuálnych, rodinných a spoločenských vzťahov a v globálnych rozmeroch ohrozuje a ničí národy a štáty. Spochybnenie hodnoty ľudskej osoby samotnou spoločnosťou je spochybnením jej bytia, práv a budúcnosti, je ohrozením globálnym.

Súčasný pápež Benedikt XVI. v najnovšej encyklike *Caritas in veritate* o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a pravde vyhlasuje, že „*sociálna otázka sa stala radikálne antropologickou otázkou*, v tom zmysle, že v sebe zahŕňa nielen samotný spôsob ako chápať život, ale aj ako zaobchádzať so životom.“ Svätý Otec ďalej upozorňuje, že v súčasnej kultúre

³⁴¹ MARTINI, C.M.: *Kresťanstvo v postmodernom svete*, z denníka *Avvenire*, 27.7.2008 preložil František Trstenský, In: *Nové horizonty*, časopis pre teológiu, kultúru a spoločnosť, II. roč., č.3, Lúč, Bratislava 2008, s.109.

³⁴² Porov.: *Tamže*, s. 110

³⁴³ JÁN PAVOL II.: *Evanjelium vitae* 73, Trnava: SSV, 1995, s.133, ISBN: 80-7162-097-1.

³⁴⁴ *Tamže* 20, s.40

³⁴⁵ *Tamže* 21, s.41.

³⁴⁶ Porov.: *Tamže* 23, s.44-45.

absolútny nárok techniky nachádza svoj vrcholný výraz a „nemožno preto podceňovať možné znepokojujúce scenáre budúcnosti človeka a nové mocné nástroje, ktoré má k dispozícii *kultúra smrti*.“ K rozšírenej tragickej rane interrupcií sa pridáva systematické eugenické plánovanie pôrodnosti a „*mens eutanásica*, nie menej scestný prejavom nadvlády nad životom, ktorý za určitých okolností už nie je považovaný za hodný toho, aby sa žil.“³⁴⁷ /¹²

Spolu s Benediktom XVI. súhlasíme, že „za týmito scenármi stoja *kultúrne postoje popierajúce ľudskú dôstojnosť*“³⁴⁸ /¹³, ktoré sa opierajú o materialistické a mechanické chápanie ľudského života, v čom vidíme vážny antropologický omyl modernej technicistickej spoločnosti. Na druhej strane existuje alternatíva proti otupenému svedomiu jednotlivca i spoločnosti, lebo: „Boh odhaľuje človeka človeku. Ľudský rozum a kresťanská viera spolupracujú, aby človeku ukázali dobro len vtedy, ak ho chce vidieť. Prirodzený zákon, v ktorom sa odráža stvoriteľský rozum, poukazuje na veľkosť človeka, ale tiež na jeho biedu, ak nerozpozna volanie mravnej pravdy.“³⁴⁹ /¹⁴

Argumenty pre a proti eutanázii

V európskom kultúrnom priestore súčasné diskusie o opodstatnenosti eutanázie prebiehajú lokálne i globálne, pričom sa využívajú rôzne hľadiská, rôzne argumentačné bázy a morálne postoje oboch táborov. Často ide o veľmi emotívne diskusie, ktoré nesú so sebou aj veľké riziko spolitizovania. Kým spoločnosť vyznávajúca liberálne princípy vytvára predpoklady pre to, aby v rámci rozhodovacích procesov bolo vzaté do úvahy čo najširšie spektrum možností; spoločnosť vyznávajúca konzervatívne hodnoty volí opačné prístupy.

V spoločnosti stojacej na kresťanskom základe by sa mal preto nanovo vysvetľovať obsah a hľadiská kresťanskej antropológie, ktoré priamo súvisia so základnými kategóriami etického problému eutanázie - najmä s kategóriami ľudského života, slobody a utrpenia. Treba si uvedomiť, že v centre každého definitívneho vyjadrenia sa za eutanáziu alebo proti nej - stojí určitá antropologická koncepcia človeka, lebo: „Výnimočný kontext eutanázie, plný dramatického napätia, kladie na program dňa problém jej mravného hodnotenia. Východiskom je idea ľudskej osoby ako mravnej hodnoty. Ako subjekt mravnosti si zachováva špecifickú samostatnosť vo vzťahu k iným rozumovým bytostiam.“³⁵⁰ /¹⁵

Tadeusz Ślipko v knihe *Hranice života, dilemy súčasnej bioetiky* zdôrazňuje princíp, že život človeka ako základný existenciálny akt ľudskej osoby predstavuje tú istú mravnú hodnotu, ktorá patrí ľudskému jedincovi a je nezávislá od konkrétnych okolností života. Odsudzuje eutanáziu, lebo: „Podľa tohto princípu eutanázia vo všetkých jej formách (podľa zákona, dobrovoľná, na požiadanie a samovražedná) bola uznaná za čin mravne zlý a neprípustný vždy a všade, teda zlý vnútorne, čiže vylučujúci akékoľvek výnimky v hraniciach, ktoré mu patria.“³⁵¹ /¹⁶

V súčasnosti vo svete existuje pluralita prístupov k problému eutanázie. Môžeme povedať, že zástancovia eutanázie sú ľudia spravidla sekularizovaní, veľmi ovplyvnení spoločnosťou, kde prevláda utilitaristická morálka a kde zisk, úspech, výkon predstavujú hlavné hodnoty. Konfrontovaní s bolesťou a utrpením argumentujú právom človeka slobodne sa rozhodnúť, či ešte chce žiť v podmienkach, keď stráca všetko to, čo podľa nich tvorí ľudskú dôstojnosť a suverenitu. Zdôrazňujú proces starnutia európskej civilizácie a predpovedajú problematické finančné zabezpečenie starostlivosti o seniorov. Eutanáziu chápajú ako pomoc a akt milosrdenstva. Paradoxom je, že ide o ľudí, ktorí vo svojej blízkosti

³⁴⁷ Porov: BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate* 75, Trnava: SSV, 2009, s.110, ISBN: 978-80-7162-786-9.

³⁴⁸ *Tamže* 75, s.110

³⁴⁹ *Tamže* 75, s.111.

³⁵⁰ ŚLIPKO, T.: *Hranice života, dilemy súčasnej bioetiky*, Bratislava: Edícia Cirkev a spoločnosť, 1998, s.254, ISBN 80-7141-185-X

³⁵¹ *Tamže*, s. 255.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

mali nevyliciteľne chorú osobu, a ktorí majú zlú osobnú skúsenosť so starostlivosťou o umierajúcich, alebo priamo zlyhali vo chvíľach, keď mali byť pre svojich blízkych oporou.

Na druhej strane odporcovia eutanázie sú ľudia, ktorí sa najviac usilujú o stimuláciu starostlivosti o umierajúcich. Argumentujú nedotknuteľnosťou, neopakovateľnosťou a posvätnosťou ľudského života. Okrem tradičných náboženských argumentov používajú argument šikmej plochy, resp. naklonenej roviny (bližšie v nasledujúcom).

Profesorka *Munzarová*^{352/17} v opozícií k zástancom eutanázie jasne a komplexne vymedzuje dôvody prečo „nemožno súhlasiť so zabíjaním chorých“. Tieto dôvody usporiadala podľa *Pellegrina* (*The Center for Bioethics*, 1996) a zhrnula ich do nasledujúcich bodov, ktoré bližšie rozoberieme:

- právo na eutanáziu nie je právom, ktoré by vychádzalo z právnej vedy a nie je žiadnou ústavou chránené;
- eutanázia je po mravnej stránke neutržateľná;
- primerané zvládnutie bolesti a ťažkostí, ako aj primeraná duševná, sociálna a spirituálna podpora dokazujú, že eutanázia nie je nutná;
- eutanázia nie je autonómny výber;
- uzákonenie možnosti usmrcovať chorých by dávalo lekárovi nesmiernu moc;
- eutanázia nie je „smrťou milosrdnou“ ani „smrťou zo súcitu“;
- argument naklonenej roviny;
- eutanázia nie je dôstojnou smrťou;
- eutanázia nie je súkromnou záležitosťou;
- eutanázia je v priamom protiklade s lekárskej poslaním.^{353/18}

1. Právo na eutanáziu nie je právom, ktoré by vychádzalo z právnej vedy a nie je žiadnou ústavou chránené. Ak by tomu tak bolo, došlo by k narušeniu základného práva na život a integritu človeka. Právo na nenasadenie liečby alebo na jej vysadenie tam, kde by išlo len o predĺžovanie umierania je inou záležitosťou.

2. Ak by bolo právo na eutanáziu prehlásené za legálne, alebo ak by došlo k zmene ústavy, aj tak by zostalo nemravným, lebo mravnosť nestojí na zákonodarstve, ani na výsledkoch referenda. Zákon môže byť dobrým len vtedy, keď je postavený na dobrom etickom základe.

Zabíjanie chorých je po mravnej stránke neutržateľné.

3. Primerané zvládnutie bolesti a ťažkostí, ako aj súčasná primeraná duševná, sociálna a spirituálna podpora dokazujú, že zabíjanie nie je nutné. V prípade terminálnej fázy choroby a pri umieraní sa najdôležitejšou výzvou stáva ošetrovanie duchovnej potreby chorého.

4. Eutanázia nie je autonómny výber, často sa zneužíva vulnabilita chorého a umierajúceho človeka, ktorý sa cíti odcudzený voči zdravým, alebo dokonca vinný tým, že je záťažou pre ostatných. Je zahanbený pre svoje ťažkosti a slabosti, plný najrozličnejších obáv a tak je veľmi senzitívny voči rôznym návrhom.

5. Skúsenosť hovorí, že pacienti sa rozhodujú väčšinou pod vplyvom psychických depresí alebo iných rozladení, čo vedie k zmene ich zmýšľania a vytvorenia priestoru pre zneužitie. Uzákonenie možnosti usmrcovať chorých by dalo lekárom nesmiernu moc, lebo „nie je to totiž chorý, ktorý určuje, že liečba je beznádejná, že utrpenie je neznesiteľné, a že je

³⁵² Profesorka MUDr. Marta Munzarová, CSc. je zakladateľkou a prednostkou Ústavu lekárskej etiky Lekárskej fakulty Masarykovej univerzity v Brne. Z jej významných aktivít pripomeňme napr. prácu pri tvorbe „Dohody na ochrane ľudských práv a dôstojnosti ľudskej bytosti v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny“ v rokoch 1996-1998, keď zastupovala ČR v Rade Európy v Štrasburgu

³⁵³ MUNZÁROVÁ, M.: *Eutanazie, nebo paliativní péče?*, Grada Publishing, Praha, 2005, s. 51-55, ISBN: 80-247-1025-0

už „pripravený“ k eutanázii.^{354/19} Právne zaistenie proti akémukoľvek zneužitiu v tomto smere je úplne nereálne.

6. Eutanázia nie je „smrťou milosrdnou“ ani „smrťou zo súcitu“, lebo súcit predstavuje vyšší cit spolutrpenia (*patior cum, compassion*), ktorý podlieha pravidlám rozumu na rozdiel od ľútosti, ktorá predstavuje vzdialenosť. Pravý súcit predstavujúci spojenie s trpiacim vedie nutne k otázkam: Prečo je ten druhý v takej beznádeji? Prečo žiada tak beznádejnú smrť? Ako mu môžem pomôcť? Profesorka Munzarová vysvetľuje, že „utrpenie je vysoko individuálne a zahŕňa veľa iných javov než len odpoveď na bolestivý podnet. Pravý súcit všetko vníma z pohľadu chorého a nikdy nie z pohľadu jeho okolia... Správna cesta je tak v pomoci chorému ku skutočne dôstojnej, skutočne ľudskej smrti, ale nie k zabitiu. Takéto zabitie je totiž z mravného hľadiska opustením nemocného, ponechania ho v samote.“^{355/20}

7. Argument šikmej plochy resp. naklonenej roviny odmieta zdôvodnenie, že je potrebné legalizovať eutanáziu, aby bola právne kontrolovateľná. Odporcovia eutanázie upozorňujú na skutočnosť, že ak je raz nejaké konanie legálne umožnené, po čase nastúpi ďalší krok a tým sa otvára obrovský priestor na zneužívanie. Profesorka *Munzarová* veľmi otvorene poukazuje v tejto súvislosti na dianie v Nizozemsku: „Číslo tu ukončovaných životov ľudí, ktorí o to nežiadali, a ktorí boli nekompetentí, sú v priamom protiklade proti vytýčeným podmienkam, pri dodržaní ktorých je eutanázia tolerovaná. Úmyselné zabitie bez súhlasu chorých však dnes nie je nazývané eutanáziou a je nutné hlásiť ho inou formou.“^{356/21}

8. Eutanázia nie je dôstojnou smrťou. Choroba a utrpenie nezabavuje človeka jeho dôstojnosti. Personálny rozmer ľudského bytia poukazuje na analógiu jeho podobnosti s Bohom a nezávisí od konkrétnych okolností jej života.

9. Eutanázia nie je súkromnou záležitosťou, lebo všetci máme vzťahy a rôzne prepojenia s inými ľuďmi, ktorí sú súčasťou nášho rodinného i širšieho sociálneho prostredia. Eutanázia rozvracia celú spoločnosť vzhľadom na vnímanie nedotknuteľnosti a ceny ľudského života. Treba si uvedomiť že: „ochrana života bola doposiaľ jednou z najdôležitejších hodnôt našej kultúry a našej civilizácie. Legalizácia eutanázie znehodnocuje cenu životov ľudí dlhodobo chorých, senilných a narodených s ťažkým handicapom.“^{357/22}

10. Eutanázia je v priamom protiklade s lekárskej poslaním, lebo už od čias *Hippokratovej prísahy* povolanie lekára bolo spojované s mravným záväzkom. Zabíjanie chorých vedie k rozkladu integrity lekára a samozrejme aj k podkopaniu dôvery v lekársku profesiu vôbec.

Okrem iného sa v tejto prísahe hovorí: „*Nepodám nikomu smrtiacu látku, aj keby ju odo mňa žiadal, a ani nikomu túto možnosť nenavrhnem. Podobne nepodám žene abortívny prostriedok. V čistote a posvätnosti budem strážiť svoj život a svoje umenie.*“^{358/23}

Modely umierania

Pojem dôstojné zomieranie a smrť sa historicky menil. Kedysi bolo vytúženým cieľom mať čas na smrť, zomrieť zmierený so svetom, odpustiť a dosiahnuť odpustenie. Mať komfort, súkromie, starostlivosť a nebyť opustený bolo skôr vyhradené pre majetnejšie spoločenské vrstvy. Medializovaný mýtus – najlepšie je zomrieť doma, postupne stráca oprávnenie. Môžeme konštatovať, že z tohto dôvodu sa v stredoveku prijala koncepcia inštitucionalizovanej starostlivosti pre zomierajúcich bez ohľadu na spoločenské postavenie: komfort zabezpečiť vždy.^{359/24}

³⁵⁴ *Tamže*, s. 52.

³⁵⁵ *Tamže*, s.53.

³⁵⁶ *Tamže*, s.53.

³⁵⁷ *Tamže*, s.54.

³⁵⁸ Plné znenie Hippokratovej prísahy nájdeme tiež v publikácii: MUNZÁROVÁ, M.: *Zdravotnícká etika od A do Z*, Praha: Grada Publishing, 2005, s. 19-20, ISBN:80-247-1024-2

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Francúzsky historik *Philip Ariès*^{360 25} tvrdí, že zmeny postojov voči smrti v priebehu stáročí odzrkadľujú mienku ľudí o sebe, stupeň ich individuality, koncepciu toho, čo je osoba, vzťah osoby k spoločnosti, k svetu, k Bohu. V dvojzväzkovom diele „*Dejiny smrti*“ vymedzuje štyri základné orientácie, resp. obdobia postojov k fenoménu smrti. V prvom období – od najstarších čias až do stredoveku, smrť bola považovaná za bežnú záležitosť, lebo bola na dennom poriadku. Zhruba v období od 12. do 15. storočia sa predošlá „famiárnosť“ všetkých so smrťou nahrádza dôrazom na vlastnú smrť; v tejto dobe bola veľmi rozšírená literatúra nazývaná *ars moriendi* (umenie umierať) a dôraz sa kládol na liečenie ducha. Od 16. storočia sa mení v súvislosti s procesom profanácie kultúry aj pohľad na smrť. Od 19. storočia dominuje podľa *Arièsa* tretia orientácia: „smrť iného“.

Súčasný dominantný západný prístup k umieraniu prešiel zásadnými zmenami. Philip *Ariès* charakterizuje štvrtú orientáciu, typickú pre 20. storočie, ako „*popretie, odmietanie smrti*“. Len malé percento ľudí umiera doma, smrť nepatrí do bytov, do bežného života, je lepšie o nej nič nevedieť a ani o nej moc nepremýšľať. Najväčšie hodnoty, ktoré si človek cení je zdravie, úspech, kariéra, peniaze, dlhý a bezstarostný život. Uvedomenie si vlastnej smrteľnosti a obmedzenosti je odsúvané. Smrť je kompletne medicinalizovaná : má miesto len v nemocnici. Lekári často nasadzujú všetky dostupné prostriedky, aby oddialili okamih smrti, ktorú považujú za zlyhanie svojho umenia. Keď vidia, že smrť je neodvratná, majú pocit, že už im chorý vlastne ani nepatrí. Z lekárskej praxe sa vytráca „hipokratovské“, že lekár len niekedy uzdravuje, vždy však ochraňuje. Rozlišuje sa liečba (*cure*) a starostlivosť (*care*), ktorá je však oveľa menej hodnotená.^{361 26}

M. Munzarová odhaľuje zaujímavý paradox, keď upozorňuje, že : „Smrť nie je prijímaná a jej neustále, často i bolestné oddialovanie, stálo pri zrode moderných hnutí za eutanáziu, smerujúcich proti násilnému predĺžovaniu života. Paradoxom je, že sa tieto hnutia veľmi rýchlo stotožnili opäť s „*popretím a odmietaním*“ umierania a prirodzenej smrti, tentokrát však v celkom inom, opačnom smere. Smrť nie je oddialovaná, ale naopak urýchlená. Prirodzenému umieraniu predídeme tým, že chorého zabijeme. A byť zabitý, obzvlášť v stave úzkosti, depresie, strachu z umierania a pri pocitoch opustenosti, straty dôstojnosti a straty zmyslu života, určite nie je dobrou smrťou, smrťou prijatou. Možno, že teraz už zosnulý *Ariès* by túto orientáciu nazval „*zabíjanie, namiesto umieranie*.“^{362 27}

Súčasný prístup k smrti a umieraniu však našťastie, nekončí týmto výpočtom, lebo na scéne sa od roku 1967 objavuje nová koncepcia starostlivosti o umierajúcich, keď v Londýne vďaka *Dr. Cecilii Saundersovej* bol založený a uvedený do prevádzky prvý *Hospic svätého Kryštofa*. Hospicové hnutie sa veľmi rýchlo rozšírilo z Anglicka do iných krajín. Veľmi cenné sú aj štúdie zo 60-tych rokov 20. storočia od americkej psychiatricky rakúskeho pôvodu *Elisabeth Kübler-Rosovej*^{363 28}, ktoré ponúkajú mimoriadnu pomoc tým, ktorí chorých a umierajúcich sprevádzajú.

Hospicová a paliatívna starostlivosť

V súčasnosti u nás i vo svete stále hľadá optimálny model umierania, nakoľko smrť nie je len zdravotnícky problém, ale je to aj problém spoločenský – sociálny. Zomierajúci človek v dôsledku chronickej choroby je v kríze, odkázaný na pomoc iných ľudí, na spoločenské štruktúry, do ktorých je integrovaný svojím sociálnym rozmerom. Každý človek ako člen

³⁵⁹ Porov.: FABUŠ, S., KULICHOVÁ, M.: *Model zomierania pre tretie tisícročie*, <http://hospice.cz/model.html> (20.3.2010)

³⁶⁰ ARIÈS, P.: *Dejiny smrti*, Praha: Argo, 2000.

³⁶¹ MUNZAROVÁ, M.: *Eutanazie, nebo paliativní péče?* Praha: Grada Publishing, 2005, s. 67-69

³⁶² MUNZAROVÁ, M.: *Ars moriendi a dnešek aneb Chvála hospicového hnutí*. In.: Praktický lékař, 1997, roč. 77, s. 150-151

³⁶³ KÜBLER-ROSS, E.: *O smrti a umírání*, Turnov: Arica, 1993, ISBN 80-900134-6-5.

sociálnej spoločenskej štruktúry má v prípade potreby právo na jej podporu, ochranu a pomoc.

Približne od polovice 90-tych rokov 20. storočia sa objavuje na Slovensku snaha o humanizáciu zomierania zriaďovaním hospicov a oddelení paliatívnej starostlivosti. Poslaním týchto zariadení je poskytnúť komplexnú holistickú starostlivosť o klienta, zohľadňujúcu jeho bio-psycho-sociálne a spirituálne potreby, pričom sa nezabúda ani na potreby jeho blízkej rodiny. Otvára sa tak široký priestor na participáciu sociálnej práce ako humanitného odboru v zdravotníckom prostredí, v angažovaní sa sociálneho pracovníka v starostlivosti o zomierajúceho človeka, ktorý aj v tejto hraničnej situácii zostáva vždy plnohodnotnou ľudskou osobou s neodnímateľnou ľudskou dôstojnosťou.

Základnou bunkou hospicového hnutia sú na Slovensku *farské a diecézne charity*, ktoré sa zaoberajú aj šírením osvety a snažia sa hlavne o zmenu vedomia spoločnosti, o zmenu postoja ľudí k umierajúcim a k smrti. Starostlivosť o ľudí v terminálnom štádiu života považujú za prirodzenou súčasťou služby blíznym.

Podľa MUDr. *S.Fabuša*, aktívneho člena hospicového hnutia na Slovensku, bezkonkurenčným modelom pre budúcnosť Slovenska sa ukazuje byť práve hospicový model. Hospic predstavuje miesto a filozofiu spájajúca domácu a inštitucionálnu starostlivosť s holistickým prístupom ku neliečiteľným, až nevyliciteľne chorým a zomierajúcim v terminálnom štádiu.^{364 29} Spolu s MUDr. *Fabušom* zdieľame názor, že v súlade s filozofiou kultúry života hospic reprezentuje „moderné útočisko pred tzv. eutanáziou, ktoré plne potvrdzuje život v celom jeho rozmere. Existuje nie preto, aby urýchl'oval alebo odd'aloval smrť, ale preto, aby potvrdil, napomáhal kvalitu života tak, aby človek až do poslednej chvíle zostal užívateľom života, nie trpiteľom.“^{365 30}

M.Svatošová, pokladaná za českú Saundersovú, predsedkyňa občianskeho združenia ECCE HOMO, zdôrazňuje „myšlienka hospicu vychádza z úcty k životu a z úcty k človeku ako jedinečnej a neopakovateľnej bytosti. Hospic chorému garantuje, že :

- nebude trpieť neznesiteľnou bolesťou;
- v každej situácii sa bude rešpektovať jeho ľudská dôstojnosť;
- v posledných chvíľach života nezostane sám.“^{366 31}

Paliatívna, súcitná starostlivosť je odvodená z gréckeho slova „*paliatus*“, čo znamená odetý plášťom, zneviditeľnený, zamaskovaný. PS má v zmysle slova „*paliatus*“ ambíciu zneviditeľniť príznaky, ktoré sa nedajú odstrániť. Paliatívna starostlivosť realizovaná v hospicoch sa nazýva hospicová starostlivosť.

V súvislosti s narastajúcou proporciou populácie v produktívnom veku sa paliatívna starostlivosť stáva v Európe diskutovanejším problémom viac ako kedykoľvek predtým. Rovnako rýchly rozvoj v medicíne sa pričínil o zvýšenie dĺžky života populácie, predovšetkým vo vyspelých krajinách, avšak bez adekvátneho zvýšenia kvality života týchto ľudí. V takýchto podmienkach sa utvára priestor pre vznik *Európskej asociácie paliatívnej starostlivosti* (EAPC), ktorá bola založená 4.decembra 1988 so sídlom v Miláne. EAPC predstavuje neziskovú organizáciu, ktorá združuje stovky národných asociácií paliatívnej starostlivosti, ale aj viac ako tisíc jednotlivcov, ktorí sa venujú hospicovej a paliatívnej starostlivosti.^{367 32}

³⁶⁴ Porov.: FABUŠ, S.: *Aký model umierania na Slovensku bude optimálny?* In.: Zborník z medzinárodnej konferencie o hospicovej a paliatívnej starostlivosti, Trnava, 2003, s. 66

³⁶⁵ FABUŠ, S.: *Paliatívna a hospicová starostlivosť*,

<http://hospice-martin.szm.com/dokumenty/clanky/pdf> (29.3.2010)

³⁶⁶ SVATOŠOVÁ, M.: *Hospice a umenie sprevádzať*, Bratislava: Lúč, 2001, s.24, ISBN: 80-7114-335-9.

³⁶⁷ Porov.: KASANOVA, A.: *Až za hranice života, II. diel- HaPS v komplexe zdravotného a sociálneho systému*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, FSVa Z, 2009, s.29, ISBN 978-80-8094-526-8.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Pripomeňme, že EAPC vo svojej činnosti najskôr vychádzala z definície paliatívnej starostlivosti, ktorú uviedla Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) v roku 1990, ale od roku 2002 sa hlási k jej aktualizovanej forme. Prvá definícia oceňuje, že: „*Paliatívna starostlivosť je aktívna, celková starostlivosť o pacientov v čase, keď ich choroba už neodpovedá na kuratívnu liečbu. Prvoradou úlohou je kontrola bolesti alebo iných symptómov a psychických, sociálnych a spirituálnych problémov. Celkovým cieľom paliatívnej starostlivosti je dosiahnutie najlepšej možnej kvality života pacienta a jeho rodiny.*“^{368 33} Táto definícia je viac orientovaná na chorého, na mnohorozmerný charakter ľudskej existencie a jej cieľ je v kvalite života z pohľadu chorého, kým novšia definícia paliatívnej starostlivosti kladie väčší dôraz na prevenciu utrpenia: „*Paliatívna starostlivosť je taký prístup, ktorý zlepšuje kvalitu života chorých a ich rodín, a ktorý čelí problémom spojenými so život ohrozujúcimi chorobami pomocou prevencie a úľavy utrpenia; a to jeho skorým zistením, dokonalým zhodnotením a liečbou bolesti a ostatných problémov fyzických, psychosociálnych a spirituálnych.*“^{369 34}

Na Slovensku existuje od roku 2000 *Asociácia hospicovej a paliatívnej starostlivosti* ako „dobrovoľné občianske združenie fyzických a právnických osôb, ktorého hlavným cieľom je v duchu kresťanských ideálov usilovať sa o zmiernenie ľudskeho utrpenia nevyliciteľne chorých a zomierajúcich občanov a ich rodinných príslušníkov.“^{370 35} AHaPS vysoko ocenila vydanie dlho absentujúcej *Koncepcie zdravotnej starostlivosti v odbore paliatívna medicína vrátane hospicovej starostlivosti*³⁷¹ i³⁶ Ministerstvom zdravotníctva SR, ktorá nadobudla účinnosť od 1.7. 2006.

V predmetnej koncepcii je zadefinovaná náplň a hlavné úlohy zdravotnej starostlivosti na Slovensku v odbore paliatívnej medicíny, ako aj *prostredie pre výkon hospicovej starostlivosti*:

- prirodzené prostredie rodiny (*mobilný hospic*);
- hospic^{372 37} ako samostatné zdravotnícke zariadenie (*lôžková HS*);
- stacionárne paliatívnej starostlivosti v hospici (*stacionárna HS, denné pobyty*);
- ambulancie paliatívnej medicíny v hospici (*ambulantná HS*);
- iné ambulancie špecializovanej zdravotnej starostlivosti v hospici.^{373 38}

Východiskom pri zostavovaní *Koncepcie zdravotnej starostlivosti v odbore PM vrátane HS* na Slovensku bolo **Odporúčanie(2003)24 výboru ministrov Rady Európy 39**³⁷⁴ k členským štátom k organizácii PS z 12. novembra 2003. Predmetné odporúčanie obsahuje *základné princípy paliatívnej starostlivosti*^{375 40} ako dodatok k novej definícii paliatívnej

³⁶⁸ Porov.: MUNZAROVÁ, M.: *Eutanazie, alebo paliatívni péče?*, Praha: Grada Publishing, 2005, s.62, ISBN: 80-247-1025-0

³⁶⁹ *Tamže*, s.62.

³⁷⁰ *Predstavujeme AHaPS*, In: *Paliatívna medicína a liečba bolesti*, 2008, roč.1(1), s.40, prístupné na: [http://www.solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=3014\(20.3.2010\)](http://www.solen.sk/index.php?page=pdf_view&pdf_id=3014(20.3.2010))

³⁷¹ *Koncepcia zdravotnej starostlivosti v odbore paliatívna medicína vrátane hospicovej starostlivosti* dostupná na http://www.pain.sk/paliativa/paliativa_koncepcia.php (20.3.2010)

³⁷² Hospic ako samostatné zdravotnícke zariadenie je definovaný podľa § 7 ods.3 písm. c) zákona č. 578/2004 Z.z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

³⁷³ Spracované podľa časti 1.3. *Koncepcie zdravotnej starostlivosti v odbore paliatívna medicína vrátane HS*, ktorú vydalo MZ SR podľa § 45 ods. 1 písmeno a) zákona č.576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona 350/2005 Z.z.

³⁷⁴ CONSEIL DE L'EUROPE : *L'euthanasie, volume II: Perspectives nationales et européennes*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2004, s.205-216, ISBN: 92-871-5200-4.

³⁷⁵ Základné princípy PS sumarizuje M.Munzarová podľa *Odporúčania(2003)24 Výboru ministrov Rady Európy* do deviatich bodov, ktoré sú obsahovo zhodné s ôsmymi úlohami PS formulovanými v slovenskej *Koncepcii*

starostlivosti formulovanej WHO v roku 2002, z ktorej vychádza aj EAPC (*European Association of Palliative Care*).

Rada Európy v *Odporúčani (2003)*²⁴, ktoré sa zaoberá citlivou etickou záležitosťou starostlivosti o nevyliciteľne chorých, požaduje, aby sa PS stala integrálnou súčasťou systému zdravotnej starostlivosti a neoddeliteľným prvkom občianskych práv.

Záver

Vzhľadom na nastávajúci vývoj demografickej štruktúry obyvateľstva Slovenska, tak aj z dôvodu šíriaceho sa fenoménu kultúry smrti v európskom civilizačnom priestore, je dnes nanajvýš potrebné začať viesť k problematike eutanázie informovaný a inteligentný dialóg. Prečo? Aby sa ukázala jej neopodstatnenosť a potreba preorientovať celospoločenskú diskusiu o eutanázii na diskusiu o hľadaní možností pre rozšírenie a skvalitnenie hospicovej a paliatívnej starostlivosti. Hospicová starostlivosť s holistickým prístupom k človeku ako integrovanej ľudskej osobe sa môže rozvíjať ako v prirodzenom domácom prostredí (mobilný hospic), tak aj v prostredí náhradnom, (inštitucionalizovanom), a samozrejme v samotných hospicových zariadeniach (lôžka, stacionáre), ktorých je na Slovensku ešte stále nepostačujúce množstvo.

Poznámky

² Téma prirodzeného morálneho zákona nie je výlučne a predovšetkým témou náboženskou. Je však pravdou, že učenie o prirodzenom morálnom zákone bolo v plnosti rozvinuté a osvetlené vo svetle kresťanského Zjavenia a v naplnení človeka v tajomstve Krista. V KKC, b.1956 čítame: „*Prirodzený zákon prítomný v srdci každého človeka a stanovený rozumom je všeobecný vo svojich príkazoch a jeho autorita sa vzťahuje na všetkých ľudí. Vyjadruje dôstojnosť ľudskej osoby a určuje základ jej práv a jej základných povinností.*“ Témou prirodzeného morálneho zákona a dôsledkami, ktoré prináša jeho popieranie v dnešnej kultúre, sa zaoberal vtedy ešte kardinál J. Ratzinger aj v diskusii s filozofom Habermansom, ktorá sa uskutočnila 19.1.2004 na Katolíckej akadémii Bavorska v Mníchove. Následne táto diskusia vyšla aj knižne pod názvom *Etica, religione e Stato liberale*, Brsscia, 2004.

³ *Postmodernizmus* predstavuje nielen termín, ale aj epochu a fenomén s historickou a ideovou genézou. Filozofiu postmodernizmu možno chápať ako kulturologicky založené vykročenie za hranice transcendentálnej filozofie poznania. Platí tú tzv. minimalistická definícia: pravda = reálna pragmatika, ktorá bola formulovaná v r.1979 v diele J.-F. Lyotarda *Postmoderná situácia (La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir)*. Toto dielo bolo chápané ako správa o poznaní v najrozvinutejších spoločnostiach, ktoré definitívne dospeli k bariéram, obsiahnutým v doposiaľ legitimizujúcich meta-naráciach, a ocitajú sa pred problémom,

zdravotnej starostlivosti v odbore PM vrátane HS . Upozorňujeme, že navyše v 9. bode uvádza: „ PS je aplikovateľná už v skorých fázach choroby v prepojení so škálou iných liečebných postupov, ktoré majú za cieľ predĺžovať život (chemoterapia, radioterapia), a obsahuje také výskumy, ktoré sú potrebné k lepšiemu pochopeniu a zvládnutiu nebezpečných klinických komplikácií.“ Porov.: MUNZAROVÁ, M.: *Eutanazie, nebo paliatívni péče?* Praha: Grada Publishing, 2005, s.62, ISBN: 80-247-1025-0.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Literatúra a pramene

- 1) JÁN PAVOL II.: *Evangelium vitae*, Trnava: SSV, 1995, ISBN: 80-7162-097-1.
- 2) BENEDIKT XVI.: *Caritas in veritate*, Trnava: SSV, 2009, ISBN: 978-80-7162-786-9.
- 3) ARIÈS,P.: *Dějiny smrti*, Praha: Argo, 2000.
- 4) CONSEIL DE L'EUROPE : *L'euthanasie, volume II: Perspectives nationales et européennes*, Editions du Conseil de l'Europe, Strasbourg, 2004, ISBN: 92-871-5200-4.
- 5) FABUŠ,S.: *Aký model umierania na Slovensku bude optimálny?* In.: Zborník z medzinárodnej konferencie o hospicovej a paliatívnej starostlivosti, Trnava, 2003.
- 6) GARRIDO,J.J.: *Misja chrześcijańska w czasach kryzysu kultury*, In: *Communio* 14,1994.
- 7) JURINA, J.: *Kríza postmodernej kultúry*, Bratislava 2002,ISBN: 80-900931-8-3.
- 8) KASANOVA,A.: *Až za hranice života,II. diel- HaPS v komplexe zdravotného a sociálneho systému*, Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, FSVa Z, 2009, ISBN 978-80-8094-526-8.
- 9) KÚBLER-ROSS,E.: *O smrti a umírání*, Turnov: Arica, 1993,ISBN 80-900134-6-5.
- 10)MARTINI,C.M.:*Kresťanstvo v postmodernom svete*, z denníka *Avvenire*, preložil František Trstenský, In: *Nové Horizonty*, časopis pre teológiu, kultúru a spoločnosť, II. roč., č.3, Lúč, Bratislava 2008.
- 11) MUNZAROVÁ,M: *Eutanazie, nebo paliativní péče?*Praha:Grada Publishing,2005,ISBN 80-247-1025-0.
- 12) MUNZAROVÁ,M.: *Zdravotnická etika od A do Z*, Praha: Grada Publishing, 2005, ISBN:80-247-1024-2.
- 13) MUNZAROVÁ,M.: *Ars moriendi a dnešek aneb Chvála hospicového hnutí*. In.: *Praktický lékař*, 1997, roč. 77, s. 150-151.
- 14) SVATOŠOVÁ,M.:*Hospice a umenie sprevádzať*, Bratislava: Lúč, 2001,ISBN: 80-7114-335-9.
- 15) ŠLIPKO,T.: *Hranice života, dilemy súčasnej bioetiky*, Bratislava: Edícia Cirkev a spoločnosť, 1998, ISBN 80-7141-185.

Elektronické pramene

- 1) *Koncepcia zdravotnej starostlivosti v odbore paliatívna medicína vrátane hospicovej starostlivosti* dostupná na http://www.pain.sk/paliativa/paliativa_koncepcia.php (20.3.2010).
- 2) <http://hospice-martin.szm.com/dokumenty/clanky/pdf> (20.3.2010).
- 3) Zákon č. 576/2004 Z.z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti dostupný na : <http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=18224&FileName=04-z576&Rocnik=2004> (10.3.2010).
- 4) Zákon č.578/2004 Z.z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciach v zdravotníctve je dostupný na :
- 5) <http://www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=18226&FileName=04-z578&Rocnik=2004> (10.3.2010).

Kontakt:

PhDr. Iveta Franzenová

Interná doktorandka sociálnej práce

Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi

Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

Detašované pracovisko Poprad

Nábřeží Jána Pavla II., 15, 058 01 Poprad

iveta.franzenova@gmail.com

INTERPRETÁCIA KRÍZY SÚČASNEJ RODINY

Fula Milan

Abstrakt

Západnú kultúrnu scénu ovládli znehodnocujúce interpretácie rodinnej inštitúcie, ktoré prebiehajúce transformácie interpretujú v termínoch zániku či krízy rodiny. Po frontálnej kontestácii rodiny nastáva v 90 rokoch určitý druh „návratu“ k rodine v podobe znovuobjavenia ekonomicko-sociálnej dôležitosti rodiny. Vzhľadom na prevládajúce a často protichodné vysvetlenia predstavuje interpretácia krízy rodiny uskutočnená katolíckou sociálnou náukou inšpiráciu pre sociálne vedy. V perspektíve sociálnej náuky Cirkvi je kríza súčasného modelu rodiny veľkou príležitosťou premyslieť personalistickú i sociálnu hodnotu rodiny a spoločne sa angažovať v jej prospech.

Kľúčové slová: rodina, kríza, valorizácia, sociálna náuka Cirkvi.

Abstract

Western cultural scene has been dominated by some depreciating interpretations of the institute of family, which interpret the ongoing transformations of the family in terms of a termination or of a crisis of the family. After a frontal contestation of the family, there occurs, a kind of a "return" to the family by a sort of reinventing the family in its economic and social importance in the 90-tees. Given the prevailing and often contradictory explanations, the interpretation of the family crisis, made the Catholic social teachings, is an inspiration for the social sciences. In the perspective of the Catholic social teachings, the crisis of the current model of family is a great opportunity to rethink the personalistic and social value of the family and to engage together for its favour.

Key words: family, crisis, valorization, Catholic social teachings.

1. Kríza rodiny v modernej dobe

V posledných desaťročiach ovládli kultúrnu scénu na Západe znehodnocujúce interpretácie rodiny, ktoré prebiehajúce transformácie interpretujú v termínoch zániku či krízy rodiny. Na základe marxistickej a funkcionalistickej sociologickej teórie sa rozvinulo uznanie úplnej závislosti a podriadenosti rodiny na socio-ekonomickej štruktúre. Zdôrazňovala sa tendenciálna privatizácia rodiny, jej redukcia na rozdrobené malé jadro, umenšenie jej ekonomickej, výchovnej a politickej funkcie so zvýraznením emotívnych a expresívnych aspektov vnútri vzťahu a jej výrazne inštrumentálny vzťah so spoločnosťou. Po mnohých ideologických diskusiách sa na počiatku 20. storočia presadzuje presvedčenie o epochálnej kríze rodiny. V roku 1923 Capograssi konštatuje, že „celá kríza modernej epochy spočíva vo veľkej nestabilite rodiny: celkovo nestabilita rodiny zhrňuje podstatné a výsledné črty celej krízy spoločnosti, ktorá je dokonale predstavovaná rodinou, a len cez ňu ju možno vidieť“ (Capograssi, 1981, s.476). Na základe demografických zmien v odbornej i populárnej produkcii 60-tych a 70-tych rokov vzrástlo presvedčenie o kríze rodiny ako dožívajúce a zastaranej inštitúcie, ktorú v blízkej budúcnosti nahradia nové formy spolužitia. Ukážkovým postojom je proroctvo o smrti rodiny psychiatra D.Coopera: „Nemá zmysel hovoriť o smrti Boha a o smrti človeka, kým nie sme schopní naplno pochopiť smrť rodiny. Rodina je systém, ktorý a to je jeho spoločenská úloha – zatemňuje najväčšiu časť našej skúsenosti, a tým odoberá našim skutkom všetku pôvodnú a veľkodušnú spontánnosť“ (Cooper, 1971, s.11). V 80-tych rokoch po prekonaní utopických snov došlo v bádani o rodine k väčšiemu realizmu v dôsledku poznania, že katastrofické scenáre zdôrazňujúce permisívnosť a odmietanie

konvenčného manželstva nekorešpondujú s realitou do takej miery ako sa predpokladalo (Finch, Morgan, 1991). Na jednej strane dochádza k znovuobjaveniu cností „buržoáznej“ rodiny (Berger, 1984) a na druhej strane viacerí autori zdôrazňujú pluralizmus rodinných foriem. V deväťdesiatych rokoch sa presadzuje používanie neologizmu „démariage“, ktorým sa v rámci dejín rodiny označuje radikálna zmena v praxi a v symbolickom vnímaní rodiny (Thery, 1993). Záver 20. storočia sa nesie v znamení (rétorickej) otázky, či rodina má budúcnosť alebo patrí výlučne minulosti a teda spadá do oblasti pamäti (D'Agostino 2003). Podľa Donatiho (1997, s.217-218) „sa zdá, že európska rodina, po opakovaných vlnách kríz rozličného druhu, ktoré začali v modernej epoche (v skratke po protestantskej reforme), sa stáva tajomným subjektom, 'utajeným', takmer 'nevyjadriteľným' podľa názorov súčasných smerov 'slabého myslenia'. Už v 70. rokoch málo bádateľov bolo ochotných zastávať tézu podstatného prežitia rodiny, a aj dnes, keď je rodina nanovo valorizovaná, téza o jej radikálnej morfogéne, až po úplnú premenu rodiny, zostáva najrozšírenejšou na európskych univerzitách, predovšetkým západných“. Každopádne sa však kríza rodiny stala konštantným rysom spoločenskej reality. Ide o dramatickú situáciu, ktorú vystihuje tvrdenie, že modernita adresovala smrteľnú výzvu rodine tradične vnímanej ako miesto humanizácie osoby. Výzva je smrteľná, ak vezmeme do úvahy niektoré prenikajúce tendencie: a) na prvom mieste, fakt, že spoločnosť ponecháva rodinu na seba samú ... b) na druhom mieste, fakt, že spoločnosť všetkými možnými spôsobmi odrádza od rodinných zväzkov chápaných ich podstatne negatívne pre individuálnu sebarealizáciu; c) po tretie, fakt, že spoločnosť necháva upadať rodinné vzťahy na primitívne formy komunikácie, čiže na fyzické násilie, na neusporiadanú sexualitu, na uspokojenie potrieb podľa inštinktov ... a bráni komunikácii bohatšej o predpoklady civilizácie“ (Donati, 2001, s.38). V tomto zmysle sociálna náuka Cirkvi (=SNC) hovorí o rodine ako o „neuralgickej otázke, ktorá si vyžaduje našu najväčšiu pastoračnú pozornosť“. Aj keď je rodina „hlboko zakorenená v srdciach mladých generácií“ „v súčasnej kultúrnej atmosfére je vystavená mnohým rizikám a hrozbám, ktoré všetci poznáme. Ku vnútornej krehkosti a nestabilite sa pridružuje tendencia, rozšírená v spoločnosti a kultúre, odmietať jedinečný charakter a vlastné poslanie rodiny založenej na manželstve“ (Benedikt XVI., 2005, s.5).

2. Fenomén novej valorizácie rodiny

V závere minulého storočia došlo na Západe i na Východe k zvratu niektorých tendencií, čo viedlo k významným a pozitívnym zmenám v interpretácii rodiny. Po frontálnej kontestácii rodiny nastáva v 90 rokoch určitý druh „návratu“ k rodine. Uznalo sa zlyhanie alternatív rodiny (experimenty rodinných komún, rozličných typov „kolektívnych rodín“, izraelských kibucov, atď.) a na druhej strane devastujúce výsledky určitého libertariánstva (od rozličných foriem násillia až po únik do alkoholizmu, drog). Ukázalo sa že navrhovaná „spoločnosť bez otcov“ vedie k novým formám autoritarizmu, rovnako ako emancipácia ženy vedie k deresponzabilizácii muža (ako partnera a otca). Preto stále väčší počet intelektuálov, politikov, filozofov (aspoň slovne) oceňujú mimoriadnu vitalitu a kľúčovú rolu rodiny. Ako hovorí H.G.Gadamer: „musíme začať od rodiny, Je to prirodzene nesmierne ťažké, lebo priemyselná spoločnosť oslabilá vo všetkých sociálnych vrstvách vitálne putá tradičnej rodiny. ... Náboženská a kresťanská Európa má pred sebou veľkú úlohu: prinavrátiť dôležitosť, dôstojnosť a veľkosť základnému jadrú spoločnosti. Spása ľudstva závisí od pevnosti rodiny, od sily, s ktorou dokáže dieťaťu odovzdať hodnoty, zmysel pre slobodu, príjemnú dôležitosť kultúry“ (Ventavoli, 1995, s.17).

V občianskom vedomí dochádza k strate dôvery voči individualistickej ideológii, k odporu voči zásahom sociálneho štátu a stále viac sa apeluje na zdroje prítomné v sieťach solidarity. Uznáva sa, že prehnaná valorizácia individuálnych práv vedie k izolácii

jednotlivcov, ktorí sa priamo kontaktujú zo štátom bez akejkoľvek rodinnej mediácie. Rastie stále širšie vedomie o centrálnosti rodiny, aby spoločnosť mohla odovzdávať hodnoty (lásku, vernosť, zodpovednosť, zmysel nezištnosti) bez ktorých nemožno zachovať civilizáciu hodnú človeka. Na druhej strane sa v „relacionálnej sociológii“, ktorá sa usiluje teoreticky premyslieť sociálnu hodnotu vzťahu, darí valorizovať rodinu. V tejto perspektíve taliansky sociológ Donati interpretuje rodinu ako „živý, vysoko komplexný, diferencovaný systém s premenlivými hranicami, v ktorom sa realizuje špecifická životná skúsenosť, ktorá je základná pre štruktúraciu jednotlivca ako osoby, čiže ako jednotlivca vo vzťahu“ (Donati, Di Nicola, 2002, s.16). Analogicky znovuobjavuje rodinu súčasný francúzsky sociológ F.de Singli (2000), ktorý v osobe „významného druhého“ potvrdzuje nenahraditeľnosť stabilného partnera a aj dieťaťa ako základné prvky konštrukcie vlastnej identity.

Aj keď je rodina v kríze, ukazuje nečakanú vitalitu, ktorá vedie k znovuobjaveniu rodiny a k jej znovu získaniu ako skupiny i ako inštitúcie. Rodina sa ukazuje ako sociálny, ekonomický, kultúrny a pre určité aspekty aj politický subjekt, nutnej mediácie medzi jednotlivcom a spoločnosťou, ktorý musí uznať sociálny štát. Spomeňme aspoň niektoré znaky znovuobjavenia rodiny (Rauscher, 1996):

- potvrdilo sa, že rodina je a zostane vynikajúcim mikrosociálnym subjektom solidarity v termínoch prerozdelenia a kompenzácie medzi sociálne silnými a slabými jednotlivcami;
- rodina sa ukazuje ako subjekt primárnych sietí (oblasť sociálnej solidarity, dobrovoľníctva, „selfhelp“, atď.), od ktorého závisí zdravie a sociálny blahobyt jednotlivcov a samotná schopnosť, funkčnosť a účinnosť formálnej siete inštitucionálnych služieb;
- rodina sa uznáva ako multifunkčný ekonomický činiteľ, ktorý plní tri komplexné úlohy: formáciu svojich členov, podporu počas obdobia činnosti, valorizovanie skúseností najstaršej generácie;
- valorizácia ženskej práce a vo všeobecnosti služby, roly rodiny v oblasti zdravia a uspokojovania potrieb vlastných členov (opatrovanie chorých, hendikepovaných a starých).

Aj SNC okrem krehkosti rodiny, zdôrazňuje aj silu a svedectvo kresťanských rodín, ktoré mnohokrát uniká štatistickým prieskumom: existencia početných stabilných manželstiev (bez rozvodov a separácií); prijatie a adopcie hendikepovaných detí v mnohých rodinách; schopnosť postarať sa o starých a chorých členov rodiny; rastúca a veľkodušná pohostinnosť rodín; existencia plňšieho manželského a rodičovského dialógu. Rodina odoláva viac ako ktorákoľvek iná etická a právna inštitúcia, lebo čerpá z morálnych a afektívnych zdrojov, ktorých je strážkyňou: má totiž v sebe nevyčerpatelnú tvárnosť oblatívnej lásky, ktorá vzdoruje epochálnym krízam lepšie akákoľvek argumentácia či ideológia. „Mužovia a ženy budú naďalej túžiť po intímnosti, budú naďalej hľadať tisíc a jeden spôsobov, akými sa muž a žena spolu delia o život a navzájom si ho zabezpečujú. Budú chcieť aj naďalej sláviť túto vzájomnosť, budú chcieť prežívať tú tajomnú jednotu, ktorá viedla Cirkev k tomu, aby pokladala manželstvo za sviatosť. Mužovia a ženy – nakoľko len môžeme predvídať budúcnosť – sa budú aj naďalej angažovať jeden za druhého. Nejestvuje nijaká pravdepodobnosť, že by takáto zaangažovanosť zanikla a že by sa vzťahy medzi mužmi a ženami menili na iba náhodné alebo prechodné“ (Bernard, 1972, s.301).

3. Interpretácia transformácií rodiny

Súčasná kríza rodiny nie je žiadnou historickou novosťou, aj keď ide o dramatickejšiu a kľúčovejšiu výzvu, lebo na rozdiel od minulosti prebieha značné oslabovanie „základov“ rodiny a jej nenahraditeľných funkcií: prokreácie a edukácie detí, afektívnej podpory v páre spojenom manželstvom. Preto neprekvapujú otázky o význame aktuálnych transformácií: je alebo nie je pravdou, že rodina jasným a konzistentným spôsobom stratila svoj sociálny význam a váhu, až do tej miery, že sa stala dejinným rezíduom, a prenechala miesto pluralite

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

foriem života, v ktorých síce platí prídavné meno „rodinný“ ako synonymum vzájomných citov, ale pojem rodiny zostal bez akéhokoľvek podstatného (inštitucionálneho) odkazu?

Často totiž dochádza k opisu a konceptualizácii zmien rodiny prevažne na základe troch najčastejšie používaných indikátorov: separácií, rozvodov, spolužitia bez manželstva. Zdôrazňuje sa, že rodina sa mení v smere stáleho rastu nestabilných dvojíc, jedného rodiča s deťmi, fragmentácie a izolácie jednotlivcov v rodine a od rodín. Preferuje sa termín „nové rodiny“ alebo „nové životné štýly“, ktorými sa odkazuje na *singles*, na jednorodičovské rodiny, na rekonštruované rodiny, na faktické spolužitie. Značná časť sociologických a psychologických analýz kladne hodnotí rozpustenie rodiny do rozličných foriem spolužitia, ktoré sa označujú za „rodinné“ na základe obvyčajného faktu, že ide o vzťahy na báze afektivity a vzájomnej pomoci. Iní dokonca tieto zmeny vítajú a hovoria o „pluralite rodinných foriem“ alebo o „alternatívnych životných štýloch“ (voči rodine založenej na celoživotnom manželstve).

V každom prípade prevažuje téza o efektívnom oslabení rodiny v relatívnych i absolútnych termínoch: rodina je radikálne v kríze až do tej miery, že prestáva byť nosnou inštitúciou spoločnosti. Vzhľadom na socio-kultúrnu komplexnosť spoločnosti je rodina v dôsledku nebývalých zmien inštitúciou najviac zasiahnutou vo svojej prirodzenosti a finalite, vo svojom poslaní a úlohách, ktoré plní v spoločnosti. Napriek tomu, že sa v súčasnosti neustále hovorí o kríze rodiny SNC sa dištancuje od jej katastrofickkej lektúry. Preto naliehavo požaduje evanjeliové rozlišovanie pre preskúmanie „znakov čias“ v hlbokých a rýchlych dejinných transformáciách, ktoré umožní osvojiť si pozitívne očakávania a aspirácie moderného i postmoderného človeka a viac prehĺbiť pravdu o manželskom a rodinnom živote. Kríza rodiny je príležitosťou i skúškou, možno ju interpretovať vo „vývojovej“ perspektíve ako synonymum „prechodu“ z jednej formy rodiny k druhej alebo v katastrofickom scenári ako synonymum dezorientácie a úpadku prekonanej inštitúcie (Matoušek, 2003, s.98). SNC krízu rodiny interpretuje ako príhodný čas (*kairos*) na obnovu a ozdravenie rodiny cez primerané kultúrne, ekonomické a politické zmeny. Prebiehajúcu transformáciu rodiny Cirkev vníma ako naliehavú výzvu k novej valorizácii jej identity a funkcií v personalistickom kľúči. Bez vnucovania svojej koncepcie rodiny verejne poukazuje na vážnosť situácie rodín a v dialogickom duchu vysvetľuje svoje dôvody v prospech rodiny.

Koncept plastického sexu, nových životných štýlov a vidina nezlučiteľnosti rodiny a postmodernej situácie, ktorý hlása osamotená intelektuálna avantgarda nezodpovedá faktickej realite. Tézy o rozpade rodiny a jej neschopnosti plniť základné funkcie sú skôr prianím niektorých teoretikov než skutočnosťou (Možný, 2004, s.246-249). Fascinácia „estetikou výnimiek a rozvoľňovania“, zdôrazňovanie fenoménov dezintegrácie a rozpadnutia tradičnej rodiny znamená jednostranne sa sústreďovať na („marginálne“ alebo „patologické“) výnimky a nie na normalitu, ktorú predstavuje mlčiaca väčšina. Inak povedané, znamená to venovať pozornosť menšej časti populácie, lebo väčšina svetovej i európskej populácie žije v rodinách, tvorených zosobášenou dvojicou s deťmi. V dejinách ešte nikdy nežilo toľko ľudí tak dlho spoločne s jedným človekom ako v súčasnosti. Početné štúdie i periodické prieskumy EurLife navyše potvrdzujú, že rodinný život má pre európskych občanov, osobitne mladých, veľmi vysokú dôležitosť a jeho uskutočnenie v „normálnom“ type rodiny sa javí ako šťastný život (Peuckert, 2008, s.186-207).³⁷⁶ „Štatistické údaje napovedajú s krajnou jasnosťou, že prevažná väčšina osôb ešte hodnotí pozitívne manželstvo, mať deti, žiť v heterosexuálnej dvojici; absolútna väčšina mladých myslí ešte na to, že sa zosobáši a bude mať deti, a silne sa

³⁷⁶ Výskum európskych hodnôt (v rokoch 1999/2000) potvrdil prioritu rodinu pre obyvateľov 32 krajín Európy (=EU)/Slovákov (=SK). Hodnotu rodiny považuje v osobnom živote za veľmi dôležitú 84,4/87,5 % občanov EU/SK; Na otázku „Aby dieťa vyrastalo šťastne, potrebuje domov, v ktorom sú obaja rodičia“ odpovedalo pozitívne 85,4/95,3 % občanov EU/SK; S výrokom „manželstvo je zastaralá inštitúcia“ nesúhlasí 80,8/88,5 % občanov EU/SK (Halman, 2001; Hamplová, 2006).

bojí, že nebude mať úspech v uskutočnení týchto cieľov“ (Donati, 1993, s.39). Platí, že napriek krehkosti rodiny a útokom proti nej, pojem rodiny vzdoruje a pretrváva aj v kolektívnom vedomí. Symbolická a hodnotová rezistencia rodiny je silná: žiť s mužom/ženou v spoločnom (teoreticky celoživotnom) vzťahu založenom na vzájomnej výmene a pomoci, zostalo jedným z mála oporných bodov dnešných ľudí. Samota je drámou spoločnosti tam, kde nie je rodina.

Na druhom mieste spomenuté indikátory pre pochopenie zmien rodiny opisujú fragmentáciu a úpadok tradičného modelu stabilnej nukleárnej rodiny. Viac hovoria o individualizácii, deinštitucionalizácii, privatizácii rodiny a mlčia o novej rodinnej kultúre, o nových hnutiach rodinnej spirituality a nových rodinných komunitách, ktoré kultivujú sociálne cnosti: nehovoria o nových formách rodinnej solidarity, o zrode „nových otcov“ a „nových matiek“, o novej vzťahovej intimite (*new intimate relationships*), o novej vzájomnosti medzi pohlaviami a generáciami. Nič nehovoria o tom, ako sa postupne vytvára rodina, ktorá charakterizuje novú dejinno-sociálnu epochu. Napriek platným dôvodom potvrdzujúcim objektívne oslabenie rodiny sa súčasne neustále vynárajú sily regenerácie rodiny, na základe ktorých dochádza k novým procesom valorizácie zmyslu a funkcií rodiny.

Z uvedených dôvodov skôr ako o kríze rodiny treba hovoriť o *kríze určitého ideálneho modelu rodiny*, ktorý bol definovaný ako moderná manželská rodina. Prechod či transformácia rodiny však konštitutívne patrí k realite rodiny. Rodina je totiž živý sociálny systém, ktorý stráca a nadobúda funkcie, zužuje sa alebo rozširuje pod vplyvom kontextu, v ktorom žije (spoločenská kultúra, stupeň sociálnej deľby práce, spôsob a technológie komunikácie a ekonomickej produkcie, sila štátu, typ primárnych a sekundárnych služieb a sietí), aj na základe zmyslu (chápaného individualisticky alebo relacionálne), ktorý nadobúdajú „genderové“ a generačné vzťahy pre jednotlivé osoby. V tomto procese, ktorý je súčasne momentom jej mimoriadnej neistoty, treba rodinu sprevádzať, aby sa čím viac stávala miestom autentickej lásky a humanizácie; treba ju podporiť, aby sa zmenilo to, čo sa má zmeniť a pretrvalo to, čo má pretrvať. „Rodina je rizikový druh, ktorý si vyžaduje kolektívne vedomé úsilie pre jej záchranu ako súčasť našej sociálnej ekológie. Je zrejmé, že ak tento úpadok nemá pokračovať, musia zasiahnuť účinné sily, ktoré zmenia tendenciu“ (Etzioni, 1977, s.487). V tomto zmysle vníma Cirkev súčasnú situáciu ako veľkú príležitosť premyslieť personalistickú i sociálnu hodnotu rodiny a zapojiť všetkých, aby prevzali spoločnú zodpovednosť. Vzhľadom na dominantné a často protichodné vysvetlenia predstavuje interpretácia krízy rodiny uskutočnená SNC inšpiráciu pre všetky sociálne vedy vrátane sociálnej práce.

4. Úloha sociálnej náuky Cirkvi

Krehká a nejednoznačná valorizácia rodiny sa žiaľ nerozšírila v kolektívnom vedomí, neovplyvňuje dostatočne sociálnu politiku a rodina ako subjekt je prakticky neprítomná vo významných projektoch sociálneho rozvoja. Tým sa riskuje, že sociálna skutočnosť rodiny bude fakticky smerovať k rastúcej privatizácii, k rodine redukovanej na jednoduchú expresívnu a nestabilnú komunikáciu, ktorá je stále viac obmedzená a rozdrobená. Aj keď sa prehlasuje jej centrálnosť a nenahraditeľnosť ako miesto humanizácie medziosobných vzťahov a primárna škola sociálnosti, rodina je zanedbávaná spoločnosťou i dnešným človekom a marginalizovaná kresťanskou komunitou. Kým hlavne v každodennom živote rodina zostáva záštitou pred sociálnym rozkladom, spoločnosť a masmediálna kultúra sa stále viac stávajú miestom rozkladu rodiny. Na základe realizovaných štúdií dospel akademik Keilholz (1999, s.38) k nasledovným záverom: „Je takmer isté, že rodina bude existovať aj v 21. storočí. Iná vec je ako bude vyzeráť. Ako máme chápať súčasnú situáciu nášho národa a v nej rodiny? Sme svedkami ‘tretej zmeny’, obdobia ‘rozkladu’, skľučujúcej éry znovu

oživeného individualizmu a oslabených inštitúcií, v ktorých starý občiansky poriadok upadá a tvorí sa nový režim hodnôt? Sú rodiny v podobnom stave 'rozkladu'? ... Tieto procesy možno vnímať s obavami a bolesťou kvôli korešpondujúcim stratám, alebo ako nutnú fázu, aby životný cyklus mohol pokračovať s novým rastom“. V podstate ide o dva protikladné prístupy, evolucionistický a tradicionalistický. Podľa evolucionistickej tézy je rodinný pluralizmus výsledkom viac-menej deterministickej (a lineárne chápanej) evolúcie. Zákonite dochádza k rozpadu prekonanej tzv. „tradičnej rodiny“ (zosobášený pár s deťmi) v prospech rastúcej variability rodinných foriem. Dôvodom je fakt, že manželstvo sa stalo príliš donucujúcim a ťažkým putom, sexualita sa oddelila od plodnosti a mať deti je vždy riskantnejšie a náročnejšie. Naproti tomu tradicionalistická téza vníma pluralizáciu foriem ako odraz negatívnych tendencií sebadeštrukcie, regresie a sociálnej degradácie. Nové rodinné formy neponúkajú uspokojujúce a stabilné riešenie vzťahov medzi pohlaviami a medzi generáciami. Preto má spoločnosť redukovať variabilitu možných rodinných správania a nanovo valorizovať trvalé charakteristiky tradičnej rodiny (zmluvný záväzok a stabilitu medzi pohlaviami a generáciami) (Lajčiaková, Fula, 2007).

V tomto kontexte je významná snaha SNC umiestniť rodinu do centra obnovenej teologickej a sociálnej reflexie. Obidve spomenuté interpretácie súčasná SNC v zásade odmieta, lebo vie o ich spoločnom nedostatku: odvolávajú sa na model tradičnej rodiny (s mužskou nadvládou a generačnou nerovnosťou) ako na negatívny (odmietanie) alebo pozitívny (akceptácia) pohodlný polemický stereotyp. SNC evidentne odmieta evolucionizmus, ktorý nekriticky predpokladá, že pokrok je totožný so stále hlbšou individualizáciou jednotlivcov, zatiaľ čo posilnenie sociálnych väzieb predstavuje regres: veď autentická osobná seberealizácia nevyklučuje rodinnú solidaritu, ale si ju vyžaduje. Rovnako sa zabúda, že pojem tradičnej rodiny označuje „prirodzené spoločenstvo“, založené na manželstve muža a ženy, ktoré zabezpečuje stabilnú, predvídateľnú a sociálne chránenú výmenu medzi nimi a plnenie spoločných úloh, ako je prokreácia a edukácia detí. Cirkev sa realisticky neoddáva neospravedlniteľnej nostalgii za tradičnými časmi: vedomie, že skončila minulá harmónia, ktorá riadila role a funkcie rodiny, ju totiž vedie k obnovenému úsiliu napomáhať konštruovanie rodinných vzťahov primeraných dobru osoby, rodiny i spoločnosti. Podľa SNC má rodina – chápaná ako vzťahová skutočnosť (triáda matka-otec-dieťa) – svoju osobitnú, trvalú a ničím nenahraditeľnú kvalitu. V každom prípade rodina zostáva „úlohou a výzvou“ pre slobodu a zodpovednosť človeka i spoločnosti. Ide teda o to projektovať nový typ relacionálnej rodiny, vitálny, podnecujúci a oslobodzujúci, schopný realizovať jej trvalé ciele v novej socio-kultúrnej situácii.

Čo je v pozadí vytrvalosti a neústupnosti katolíckej Cirkvi, ktorá v zjavnom rozpore s postmodernou kultúrou potvrdzuje dôležitosť, centrálnosť, ba aj určitú zvrchovanosť rodiny? Samozrejme nejde o neschopnosť Cirkvi rozlúčiť sa s minulosťou poznačenou primátom tradičnej rodiny, ani o túžbu zachovať si cez rodinu skrytú kontrolu nad spoločnosťou, ale o „vášeň pre rodinu“. Táto vášeň totiž pramení z neutíchajúcej „vášne pre človeka v jeho ľudskej dôstojnosti“ chápaného v konkrétnosti jeho existencie: nie ako izolovaného jednotlivca, ale ako muža a ženu splodeného, vychovaného a situovaného v rodine, ako osobu, ktorá nachádza v manželskom a rodičovskom vzťahu podstatný prvok svojej identity a súčasne otvorenosti voči spoločnosti. Cirkev nezachraňuje prekonaný sociologický model rodiny, ale trvalé a nenahraditeľné hodnoty, ktoré rodinu zakladajú v jej špecifickej identite a sú fundamentálne pre ľudské spolužitie a ochranu dôstojnosti každej osoby. „Preto Cirkev nemôže prestať ohlasovať, že, v súlade s Božími plánmi, sú manželstvo a rodina nenahraditeľné a nepripúšťajú alternatívy“ (Benedikt XVI., 2005).

Treba zvýrazniť aj fakt, že model rodiny predstavovaný sociologickou a psychologickou literatúrou a aj znovuobjavenie rodiny sa pohybujú na *empirickej* alebo *existenciálnej* úrovni, dôsledkom čoho poukazujú len na aktuálne fenomény a vývojové

tendencie. Namiesto objektívneho diskurzu o rodine prevažuje subjektívny diskurz, v ktorom si subjekt prispôsobuje rodinu (a jej hodnoty) požiadavkám osobnej realizácie, často v individualistickej verzii. Naproti tomu SNC sa neriadi kritériom väčšiny alebo sociologickou fakticitou, ale pravdou, a aj keď oceňuje a využíva sociologické a štatistické výskumy, musí byť veľmi pozorná, aby nezamieňala výsledky pozitívnych vied s pravdou prameniacaou z viery. Prístup SNC k otázke rodiny si oprávnené nárokuje rozmer poznávacej a praktickej univerzálnosti. Veď je teoreticko-praktickým poznaním, ktoré sa otvára integrálnemu pohľadu na človeka a na rodinu v spoločnosti. Vďaka dvojitej metóde, deduktívnej, ktorá ideálne opisuje na základe Zjavenia a metafyzického diskurzu “čím má byť” rodina, a induktívnej, ktorá interpretuje konkrétnu realitu rodiny, môže SNC priniesť vlastný špecifický príspevok k obrane pravdy o rodine a k jej rozvoju ako sociálneho, ekonomického, kultúrneho, výchovného a politického subjektu. Inak povedané, SNC používaná ontologická hermeneutika i relacionalnejší a fenomenologickejší obraz rodiny umožňuje vypracovať projekt, ktoré ponúkne pastoračnej a sociálnej práci i sociálnej a politickej programácii realistickejší a menej ideologický obraz rodiny.

Literatúra

- 1) BENEDIKT XVI., *Discorso ai partecipanti all'Assemblea Generale della CEI*, in OS (30.-31.5.2005), s.5.
- 2) BENEDIKT XVI., *Lettera al card. A.L. Trujillo* (17.5.2005), in http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xvi/letters/2005/documents/hf_ben-xvi_let_20050517_famiglia-valencia_sp.html.
- 3) BERGER, P.L., BERGER, B., *In difesa della famiglia borghese*, Il Mulino, Bologna 1984.
- 4) BERNARD, J., *The Future of Marriage*, Word Publishing, New York 1972.
- 5) BRUNGS, R., POSTIGLIONE, M., (eds.), *The Family of the Future. The future of the Family*, ITEST Press, St.Luis 1999.
- 6) CAPOGRASSI, G., *Pensieri a Giulia*, zv.III., Bonpiani, Milano 1981.
- 7) COOPER, D., *The Death of the Family*, Penguin Books, London 1971.
- 8) D'AGOSTINO, F., *Filosofia della famiglia*, Giuffrè, Milano 2003.
- 9) DE SINGLY, F., *Le soi, le couple et la famille*, Nathan, Paris 2000.
- 10) DONATI, P., DI NICOLA, P., *Lineamenti di sociologia della famiglia*, Carocci, Roma 2002.
- 11) DONATI, P., *Famiglia e pluralizzazione degli stili di vita*, in DONATI, P. (ed.), *Identità e varietà dell'essere famiglia: il fenomeno della „pluralizzazione“*, San Paolo, Cinisello Balsamo 2001, s.27-46.
- 12) DONATI, P. (ed.), *Mediazioni e nuova cittadinanza della famiglia*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1993.
- 13) DONATI, P., *Pensiero sociale cristiano e società postmoderna*, AVE, Roma 1997.
- 14) ETZIONI, A., *Editorial. Science and the future of the family*, in *Science* 196 (1977), s.487.
- 15) FINCH, J., MORGAN, D., *Marriage in the 1980s: A new sense of realism?*, in CLARK, D., (ed.), *Marriage, Domestic Life & Social Change*, Routledge, London-New York 1991, s.55-80.
- 16) HALMAN, L., *The European Values Study: A Third Wave. Source Book of the 1999/2000 European Values Study Surveys*, WORC-Tilburg University, Tilburg 2001.
- 17) HAMPLOVÁ, D., *Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích*, in *Sociologický časopis* 42/1 (2006), s.35-55.
- 18) LAJČIAKOVÁ, P., FULA, M., *Transformácia rodiny vo svetle reflexie a empirických výskumov*, in HELLER, D., MERTIN, V., SOBOTKOVÁ, I. (eds.), *Prožívání sebe a měnícího se světa*, FF KP UK a ČMPS, Praha 2007 (CD ROM).
- 19) MATOUŠEK, O., *Slovník sociální práce*, Portál, Praha 2003.
- 20) MOŽNÝ, I., *Rodina a společnost*, SLON, Praha 2004.
- 21) PEUCKERT, R., *Familienformen im sozialen Wandel*, VS Verlag, Wiesbaden 2008.
- 22) RAUSCHER, A., *Znovuobjevení rodiny*, CDK, Brno 1996.
- 23) THERY, I., *Le démariage. Justice et vie privée*, Editions Odile Jacob, Paris 1993.
- 24) VENTAVOLI, B., *Intervista a H.G.Gadamer*, in *Stampa* (7.11.1995), s.19.

Kontakt:

ThDr., Ing. FULA, Milan, PhD.

Katedra sociálnej práce s deťmi a mládežou, VŠZaSP sv. Alžbety

Rajecká 17

010 01 Žilina

mifula@gmail.com

STARŠÍ ČLOVEK V RODINĚ A SPOLOČNOSTI

Galisová Ľubica

Keď som si pripravovala tento príspevok, uvažovala som nad tým, ako ho orientovať, čo tu povedať, pretože na túto tému by som mohla veľa hovoriť, ktoré súvisia s postavením, kvalitou života, chudobou s ktorou sa boria starší. Tento príspevok však vzhľadom k tomuto fóru som orientovala úplne ináč ako je zvykom na rôznych iných konferenciách.

Pri jeho príprave som si uvedomila, že v týchto dňoch prežívame pôstne obdobie, kedy sa zamýšľame nad tým ako žijeme, snažíme sa poviem to tak jednoducho upratať si vo svojom srdci, vo svojej duši, aby sme sa pripravili na najkrajšie kresťanské sviatky, kedy si uvedomujeme svoju spásu, to, že sa za nás obetoval Ježiš, aby nám dal nový život, aby sme sa mohli vrátiť domov, do Neba.

A domov si spájame s tým najkrajším čo nás čaká, spájame ho so svojim nebeským Otcom, tým, ktorý nám dal život, ktorý nás stvoril.

Domov i v pozemskom živote si spájame s tým najkrajším, s láskou, ktorú sme dostali od našich rodičov, domov, kde sme prežili vo väčšine tie krásne roky svojho detstva, radosť, nežné pohladenie svojho otca, matky, domov spájame s rodinou v ktorej sme vyrastali.

Ak hovorím o Ježišovi a rozjímam o jeho živote, nemôžem nevidieť tú veľkú lásku, nesmiernu úctu, ktorú On prechovával k svojej Matke, k svojmu pestúnovi sv. Jozefovi, On, ktorý napriek tomu, že je Boh, miloval svojich pozemských rodičov celým svojim srdcom a bol im poslušný.

My kresťania sa mu máme podobať, máme ho nasledovať, ale aká je skutočnosť?

Pri tejto príležitosti mi nedá myslieť na to, ako sa vlastne nielen my kresťania, ale celá spoločnosť správame k svojim rodičom, starým rodičom, aký máme k nim vzťah, ako vlastne plníme to nádherné a úžasné božie prikázanie „Cti otca svojho i matku svoju“. Ako nám znejú tieto slová, ktoré sme dostali od Boha, ako ich naplníme vo svojom živote? A vtedy mi príde strašne ľúto a smutno. Vychádza to zrejme i z toho, akú prácu vykonávam. Organizácia, ktorú vediem má taký výstižný názov ktorom je vlastne povedané takmer všetko Fórum pre pomoc starším. A spomeniem si na všetko to s čím sa stretávame my vo svojej práci, v rozhovoroch, stretnutiach s ľuďmi a zdá sa mi, že akoby sa z nášho života vytratila láska, úcta a napĺňanie božieho prikázania.

Ak hovoríme o rodine – hovoríme väčšinou len o rodičoch a deťoch.

Dovoľte mi rodinu prirovnať k stromu / toto prirovnanie veľmi rada používam/ Rodina je ako strom, je to kmeň, krásna rozvetvená koruna, ktorá dáva ďalej svoje ovocie. Zabúdame však na jedno, že ten strom má aj korene a z tých koreňov strom berie živiny pre to, aby žil, aby strom bol krásny a zdravý. Bez koreňov strom vysychá. Tými koreňmi sú naši starí rodičia. Tie korene nevidno, sú v zemi a my často na nich zabúdame, vidíme len nádherný zelený strom, plný života.

Hovorím to preto, že sa stretávam s tým, že skutočne ak vznikne nová rodina, zabúdame na tých, ktorí majú zásluhu na tom, že vôbec mohla tá nová rodina vzniknúť, lebo nám dali život a bez nich by tá rodina nemohla existovať.

Ak sa hovorí o starších ľuďoch, veľmi je moderné hovoriť o medzigeneračných problémoch, o tom, že starší majú už zastarané a nemoderné názory. Priznám sa ja tento výraz nemá rada, nie je to generačný problém, je to o našom vzťahu k svojim blízkym, je to o vzťahu a láske k človeku, k životu. Je to o láske k Bohu a božím prikázaniám.

Dovoľte mi to tak trochu podložiť mojimi skúsenosťami. Ako som uviedla, že robíme rôzne aktivity pre starších, hovoríme o ich problémoch, o ich potrebách, prevádzkujeme

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

telefonickú linku v kríze a rizikových situáciách , v rámci ktorej pomáhame starším z celého Slovenska a verte mi, že tých vyše 5 000 ľudí, ktorí nám zavolali počas jedného roka z celého Slovenska žijú veľmi ťažko, ich osudy sú veľmi smutné a ťažké. Najviac ich trápi to, že s nimi spoločnosť, ale i členovia rodiny , vlastné deti často zle zaobchádzajú, snažia sa zobrať im dôchodky, dom a potom sa o nich vôbec nestarajú. S čím sa stále častejšie stretávame, že dochádza k týraniam starších ľudí a to hlavne v rodinách. Túto skupinu ľudí mnohí považujú za príťaž , ktorá si vyžaduje len financie na starostlivosť, vyplácanie dôchodkov. Mimochodom naši starší občania tie dôchodky majú skutočne veľmi nízke a často mnohí nemajú ani na tie základné životné potreby, na lieky. Stretávame sa s tým, že mnoho ich žije bez toho, aby ich najbližší prišli navštíviť, opýtali sa ich čo potrebujú. Na stretnutiach v malých dedinkách na východe som sa stretla s tým, že starší smutne povedali, viete, tu žijú už len starí ľudia, naše deti museli ísť bývať do mesta, alebo odišli do zahraničia, oni nemajú na nás čas, lebo majú veľa práce, tieto dediny sú už len čakárňami na smrť . Pri týchto slovách ma akosi zamrazilo, veď sú to matky a otcovia, ktorí vychovali svoje deti, ktorí im obetovali veľký kus života

Určite nepoviem nič nové ak uvediem, že do domovov dôchodcov chodia navštíviť deti svojich rodičov prevažne v čase keď sa vyplácajú dôchodky, alebo vtedy keď sa jedná o dedičstvo. V našej práci sa stretávame veľmi často s tým, že dovtedy boli dobrí, keď mali byť, alebo dom, deti chceli, aby sme to prepísali a teraz nemáme v tom dome miesto, nemajú svoj vlastný kútik, nestarajú sa o nich, často sú bez jedla, najradšej by sa ich zbavili. Potom ich z prostredia kde prežili svoj život odložia do domova dôchodcov a zabudnú na nich, nemajú čas ich prísť ani navštíviť, veď predsa oni majú už svoju rodinu a svoje deti.

Nedá mi pritom sa zamyslieť nad tým, akí príklad takíto rodičia dávajú svojim deťom, aký základ je to pre rodiny týchto detí, ktorí často málo poznajú svojich starých rodičov. Samozrejme tento vzťah, úcta a láska, ktorú neprejavovali svojim rodičom sa odrazí aj na vzťahu ich detí k nim, lebo ich jednoducho k tomu nevedli. Samozrejme to má vplyv nielen na samotnú rodinu, ale celú spoločnosť a potom hovoríme o tom, že sa z našej spoločnosti vytráca láska. Ak vidí dieťa, že jeho matka je láskavá, stará sa o svoju starnúcu a stále chorľavejšiu matku, dokáže sa pre ňu obetovať, prehlbuje to aj jeho lásku k nej samej, zákonite sa v hĺbke jeho dušičky buduje väčšia spolupatričnosť k rodine, ale buduje sa i láska k človeku a k životu.

Naše deti v rodinách už nepočúvajú rozprávky starých rodičov, často ich ani nepoznajú, ale pozerajú televíziu, ktorá im prináša veľa násilia, vzťah len k materiálnym hodnotám a sebecku. Dnes je to spoločnosť kde vládne len kult mladosti, starších vylučujeme zo svojho streda a dokonca sa v mnohých krajinách uvažuje o eutanázii.

Veľa krát som počula : Starým nič netreba, dať im ruženec a nech sa modlia. Áno mnoho starších ľudí sa modlí a sú to práve oni, ktorí môžu vyprosiť pre svoje rodiny, svoje deti dar viery, aj oni môžu meniť túto konzumnú spoločnosť.

Ako všetci vieme, naša spoločnosť starne, neustále sa zvyšuje počet starších ľudí, ktorí si vyžadujú služby, pomoc a v spoločnosti sa vytvára veľmi negatívny obraz a pohľad na starších, dokonca sa vytvára určitá averzia a nenávisť voči tejto skupine.

Nedávno som počula na jednom stretnutí, ako samotní starší ľudia hovorili o tom, že člen vlády povedal : Naše zdravotníctvo má preto toľko problémov, lebo je veľa starých ľudí, ktorí potrebujú starostlivosť a služby, preto nie sú financie.

A títo starší ľudia si uvedomovali, ako sa má pozerat' na nás mladá generácia, berú nás tak, že sme to my, ktorí im sťažujeme a komplikujeme život, toto vytvára nenávisť voči nám. A skutočne je to tak v mnohých diskusiách som od mladých počula, že sa dávajú peniaze len na dôchodky, a neriešia sa ich problémy, veď starí už nič nepotrebujú. Samozrejme nepopieram, mladá generácia sa stretáva s mnohými problémami. Avšak problémy starších sa z roka na rok zhoršujú, je stále viac starších, ktorí žijú osamotení,

zvyšuje sa počet tých, ktorých doslova týrajú a zneužívajú, je mnoho lúpežných prepadní a rôznych trestných činov páchaných na starších.

Je veľmi dôležité, aby sme spoločne riešili tento veľmi vážny problém v spoločnosti a aby sme starších ľudí brali ako súčasť našich rodín, celej spoločnosti. Sú koreňmi našich rodín, našej spoločnosti, sú nositeľmi našej histórie, našich tradícií, zručnosti, mali by sme využívať ich životnú múdrosť a skúsenosti. Starší sú prínosom pre spoločnosť, mnohí robia úžasné a krásne veci, dokážu sa obetovať pre iných, uskromniť sa, aby urobili iným radosť. Z mnohých si môžeme brať príklad, môžu nám poradiť v našich životných problémoch.

Použijem jeden krásny príklad : Naša organizácia každoročne organizuje pred vianočnými sviatkami akciu v rámci ktorej chceme poukázať na úžasných, krásnych starších ľudí, ktorých si často nikto ani nevšimol, napriek tomu, že vykonali veľa dobrého pre iných, starali sa o svojich chorých blízkych napriek tomu, že oni sami mali problémy, chceme poukázať na ich prínos pre rodinu pre spoločnosť. Je to akcia v rámci ktorej udeľujeme úplne obyčajným, jednoduchým ľuďom titul Senior roka. Chceme aspoň trochu meniť spoločnosť, dať týmto ľuďom dar Lásky, dar srdca, ale pomôcť meniť i vzťah samotných členov rodiny k nim. V minulom roku získala tento titul úžasná žena, ktorá stratila svojho manžela, ktorého vo väzení umučili len za to, že mal pevnú vieru, ona dlhých 10 rokov bola väznená, len za to, že jej manžel bol generál a veriaci. a čo bolo úžasné, že táto žena vydala svedectvo. Ona bola svedkom utrpenia a umučenia blahoslavennej sestričky Zdenky s ktorou bola v jednej cele a práve toto svedectvo bolo i podnetom pre blahorečenie sestričky Zdenky. Takíto ľudia si zaslúžia našu lásku, našu úctu, pozornosť a starostlivosť.

Ja použijem teraz slová, ktoré vo svojom príhovore starším ľuďom povedal máš najväčší pápež Ján Pavol II a ktoré sme si my zobrali za motto našej organizácie : "Ľahšie nesie bremeno staroby ten, kto cíti úctu a lásku od mladých" Toto motto sa snažíme aj v našej práci naplňovať a mali by sme tento odkaz uplatňovať všetci vo svojom živote.

SOCIÁLNOPRÁVNA OCHRANA A NÁHRADNÁ STAROSTLIVOSŤ O DETI NA SLOVENSKU A VO VYBRANÝCH KRAJINÁCH

Gallová Mária

ABSTRAKT

In diesem Beitrag befaßt sich die Autorin mit der Problematik der bedrohten Kindern und deren Einsetzung in den ausländischen Pflegefamilien.

Die Autorin zeigt, das die Slowakische Republik trotz verschiedenen Transformationsprozessen trägt auch heutzutage im Jahr 2010 die Last der ineffektiven Fürsorge um bedrohte Kinder in den Kinderheimen.

Eine Pflegefamilie kann die Bedürfnisse des Kindes besser erfüllen und bietet dem Kind auch Elternvorbilder, was das Kind in einer Anstalt nicht finden kann. Neben anderen Vorteilen bietet eine Pflegefamilie dem Kind auch ein Zuhause, Gefühlumfeld, Sicherheit und Geborgenheit, sowie individueller Zugang zu jedem Kind.

Schlüsselwörter: Pflegefamilie, bedrohtes Kind, Kinderheim, internationale Rechtsvorschriften der Kinderrechteschutzes.

Sociálnoprávna ochrana detí na Slovensku

Zákon NR SR č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele upravuje sociálnoprávnu ochranu detí a sociálnu kuratelu na zabezpečenie predchádzania vzniku krízových situácií v rodine, ochrany práv a právom chránených záujmov detí, prehlbovania a opakovania porúch psychického, fyzického a sociálneho vývinu detí a plnoletých fyzických osôb a na zamedzenie nárastu sociálno-patologických javov.

Podľa Šebovej (2005, s. 9) „V súvislosti s týmto zákonom je potešujúce, že širším zapojením akreditovaných subjektov do práce s rodinou, pri sanácii rodinného prostredia, ale aj pri vyhľadávaní náhradných rodín pre deti žijúce mimo rodiny sa vytvárajú predpoklady pre rýchlejšie riešenie problémov týchto detí a najmä skracovanie ich pobytu v ústavnej výchove.“

Veľmi významnou legislatívnou zmenou je novela občianskeho súdneho poriadku (Zákon č. 99/1963 Zb. o občianskom súdnom konaní v znení neskorších predpisov), ktorá s účinnosťou od 1. septembra 2003 upravila pravidlá na vydávanie predbežných opatrení v osobitných prípadoch. Týmito prípadmi sú predbežné opatrenia, ktorými sa vyriešila situácia a postup súdu, keď sa dieťa ocitne bez akejkoľvek starostlivosti alebo je jeho život ohrozený, alebo vážne narušený. Súd musí rozhodnúť o návrhu na vydanie predbežného rozhodnutia najneskôr do 24 hodín od doručenia návrhu. (Kelley, 2008, s. 24)

Zároveň novela občianskeho súdneho poriadku (zákon č. 353/2003 Z. z.) s účinnosťou od 1. septembra 2003 upravila v § 100 v súlade s Dohovorom o právach dieťaťa (článok 12) zisťovanie názoru maloletého dieťaťa, ktoré je účastníkom konania tak, že názor maloletého dieťaťa súd zisťuje prostredníctvom jeho zástupcu alebo príslušného orgánu sociálnoprávnej ochrany detí, alebo výsluchom maloletého dieťaťa bez prítomnosti rodičov alebo iných osôb zodpovedných za jeho výchovu.“ (NAP, 2002)

Analýza stavu sociálnoprávnej ochrany a náhradnej starostlivosti o dieťa v zahraničí

Slovenská republika sa svojimi právnymi úpravami približuje k svetovým trendom v náhradnej starostlivosti o opustené dieťa.

Vzrastajúce počty sociálne ohrozených detí, detí so zvláštnymi potrebami, a tým spojené zvyšujúce sa nároky na starostlivosť o tieto deti viedli v mnohých krajinách k ďalšej diferenciacii pestúnskej starostlivosti, predovšetkým k tzv. profesionálnej či terapeutickému pestúnskej starostlivosti. Hlavným zmyslom podľa Bubleovej (2002) je predovšetkým prijímanie detí vyžadujúcich zvláštnu starostlivosť na krátkodobé alebo dlhodobé pobyty, pri ktorom bude stanovená psychosociálna zdravotná diagnóza a prognóza dieťaťa. V optimálnom prípade pri súbežnej citlivej a účelnej práci bude môcť byť dieťa vrátené do pôvodnej rodiny. Cieľom zavedenia týchto foriem je prevencia ústavnej výchovy, prevencia a náprava psychickej deprivácie a jej následkov, prevencia kumulácie rizikových faktorov a ohrození v ranných štádiách životnej cesty ohrozených detí, prípadne sanácia biologických rodín a vytváranie funkčných náhradných rodín.

V niektorých krajinách ako Dánsko a Nórsko je značná časť detí umiestnená do pestúnskej starostlivosti so súhlasom biologických rodičov. Takýmto spôsobom sa rieši zložitá rodinná situácia, alebo vážne výchovné problémy dieťaťa. (Bubleová, 2002)

Najhoršia situácia nie je v najchudobnejšej krajine, ale v Českej republike. Šesť detí z tisíc vyrastá v inštitucionálnej starostlivosti. Na druhom mieste je Belgicko, kde je tento pomer 5 ku 1000. Belgicko má neslávnu reputáciu v ochrane detí, to je všeobecne známe. Príliš veľa detí zverujú inštitúciám – hoci treba povedať, že v nich strávia oveľa menej času, než je bežné v strednej a východnej Európe. Potom nasleduje Bulharsko, Lotyšsko, Litva, Maďarsko a Rumunsko s tromi deťmi z tisíce v inštitucionálnej starostlivosti – čo je výrazné zlepšenie oproti nedávnej minulosti. Slovensko je hneď za Rumunskom na ôsmom mieste. (Brown, 2008)

Česká republika už roky hrá v počte odobratých detí celoeurópsky prím. Situácia sa nezlepšuje, naopak, počet detí odtrhnutých od rodín narastá každým rokom. Kým pred tromi rokmi žilo v ústavných zariadeniach 6 900 detí, tohto roku ich je už vyše deväťtisíc. Pre obce je odobratie detí celkom výhodný spôsob, ako zredukovať počet chudobných obyvateľov. Pobyt dieťaťa v ústave totiž platí štát, nie obec. Pokiaľ by peniaze (190- až 320-tisíc korún za dieťa), ktoré štát ročne zaplatí za odobrané deti v detských domovoch, boli poukázané rodinám na bývanie, vyšlo by to štátnu kasu lacnejšie. Rodina ostane spolu, štát nemusí platiť za stavbu detských domovov ani za následný pobyt vo väzení. Len za posledné tri roky vzniklo 47 nových detských domovov, a ďalej sa stavajú nové. Podľa Matouška by v detských domovoch nemusela skončiť viac ako polovica detí. Kľúčom k zníženiu počtu odobraných detí je podľa neho väčšia podpora organizáciám, ktoré poskytujú mimoustavnú starostlivosť. (Bártová, 2008)

Ekonomická a sociálna situácia rodiny nesmie byť dôvodom na odobratie detí.

Sociálnoprávna ochrana detí vo vybraných krajinách

„Podobne ako u nás tak aj v iných západných krajinách je sociálno – právna ochrana detí v kompetencii štátnych inštitúcií. Avšak samotné sociálne služby sú poskytované širokou škálou štátnych a neštátnych, najmä cirkevných organizácií. Neexistuje tam štátny monopol, takže ľudia majú možnosť voľby.“ (Kovařík, 2/1999, s. 149)

Umiestnenie dieťaťa do ústavného zariadenia býva ojedinelým riešením a dochádza k nemu iba za špecifických podmienok, alebo v prípade zvláštnych potrieb dieťaťa. Uvedieme aspoň niektoré vo svete presadzujúce sa programy:

Spojené štáty americké

„Programy realizujúce v USA sa v najväčšej miere dotýkajú oblasti pestúnskej starostlivosti. Zameriavajú sa hlavne na reintegráciu pôvodnej rodiny dieťaťa, vybudovanie pozitívneho, podnetného a citovo bohatého rodinného prostredia. Pracuje sa väčšinou s problémovými deťmi, rodinami, pričom sa rešpektujú kultúrne a etnické odlišnosti.

Jedným z programov je i pestúnska starostlivosť pre mladistvých (Youth Foster Family Care), ktorú vykonávajú tímy sociálnych pracovníkov, pestúnov a pestúnskych rodín poskytujúcich dočasný domov a starostlivosť mladistvým, ktorí môžu mať úžitok z dočasného pobytu mimo vlastnej rodiny. Program zahŕňa často terapeutické či iné odborné služby. Programy ponúkajú podporné a bezpečné prostredie, v ktorom môže mladistvý čeliť nárokov jednotlivých vývojových etáp. Ďalším je program alternatívnej ústavnej starostlivosti (Residential Treatment Alternatives) zameraný hlavne na vážne emočne narušené deti, mladistvých a delikventov, ktorí sú schopní zapojiť sa do rodinného prostredia. Vybraní a už skúsení pestúni, ktorí prešli náročným výcvikom, poskytujú intenzívnu terapeutickú a duchovnú pomoc. Mladiství sa zúčastňujú komunitných aktivít zodpovedajúcich ústavnej liečbe, ale popri tom je im otvorená možnosť poznávať zdravý rodinný život. Program Whole Family Placement umožňuje zostať celej rodine spolu aj v priebehu náročných období. Celá rodina sa umiestni do tzv. „hostiteľskej rodiny“, ktorá rodinu sprevádza prechodom k nezávislému životu, pričom dôraz je kladený na osvojenie si zodpovedného rodičovského správania.“ (Kovařík, 2/1999, s. 150)

Colorado

Podľa Bakera (2004, s. 3) sa koncom 90. rokov v štáte Colorado uskutočnila sociálna reforma. Základom tejto reformy bolo:

1. „Počas prvého pojednávania, keď je dieťa umiestnené do alternatívnej starostlivosti, sudca identifikuje problémy, pre ktoré muselo dieťa opustiť svoj domov.
2. Biologickí rodičia musia spolupracovať so sociálnym pracovníkom, ktorý pôsobí v mieste bydliska rodičov, na vytvorení „rodinného akčného plánu“.
3. Sudca určí rodičom maximálne jeden rok na to, aby vyriešili svoju nepriaznivú životnú situáciu, pre ktorú nemôžu vykonávať starostlivosť o svoje dieťa.
4. Súd bezprostredne stanoví aj časový harmonogram, v ktorom začne zaznamenávať zmeny v správaní rodičov.
5. Rodinný akčný plán je úspešne realizovaný, ak rodičia v priebehu jedného roka dokážu, že sú schopní prijať deti do bezpečného rodinného prostredia a požiadajú súd o pojednávanie v tejto veci.
6. Ak rodičia zlyhávajú pri dosahovaní cieľov rodinného akčného plánu počas jedného roka, sú po uplynutí presne stanoveného času predvolaní na druhé pojednávanie, teda „vypočutie“, na ktorom ich sudca môže pozbaviť rodičovských práv a dieťa je voľné na osvojenie. Dieťa sa nesmie zdržiavať v sociálnom systéme dlhšie ako jeden rok.“

Fínsko

Keďže ide o krajinu približne s rovnakým počtom obyvateľov ako Slovensko, môžu byť pre nás informácie osobitne zaujímavé. Kamppainen, M. (1991) i Hrdličková, V. (1996) uvádzajú, že:

- so súhlasom všetkých participujúcich je umiestňovaných 90 % detí,
- do náhradnej výchovy je umiestnených asi 1,5 % z populácie do 18 rokov, približne polovica je v inštitucionálnej forme,
- pri deťoch do 12 rokov sa uprednostňuje pobyt v zariadení spolu s jeho zákonným zástupcom,

- deti staršie ako 12 rokov majú spolu so zákonnými zástupcami právo vyjadriť sa k postupu, deti nad 15 rokov, ktoré žiadajú o pomoc samé, majú možnosť vyjadriť svoju predstavu o forme náhradnej starostlivosti,
- detský domov alebo iná inštitúcia náhradnej starostlivosti môže mať maximálne 24 detí, samostatná skupina alebo výchovná komunita maximálne 8 detí, pričom minimálny počet pracovníkov v skupine je 5,
- deti s poruchami správania a vzdelávacími problémami sú umiestňované väčšinou do koedukovaných výchovných komunít, patria k nim aj internátne školy príslušného typu,
- výchovné komunity sú otvorené zariadenia,
- izolácia dieťaťa je možná krátkodobo, s možnosťou kontaktu s pracovníkom zariadenia, a to len vtedy, keď je nebezpečné sebe alebo okoliu (agresivita, alkohol),
- súčasťou práce je spolupráca s rodinou a post-starostlivosť do obdobia, kým dieťa nedovŕši 21 rokov.

Švédsko

Najrozšírenejšou formou náhradnej starostlivosti je klasická pestúnska starostlivosť (Bubleová, 2002). V roku 1991 bolo 9658 detí v náhradných rodinách a 2463 (asi 20 %) detí v náhradnej inštitucionálnej starostlivosti. Z nich 319 bolo v zariadeniach so špeciálnym dohľadom. V osemdesiatych rokoch sa zvýšil nielen počet detských domovov, ale aj detí v nich. Pritom asi v 42 % išlo o umiestnenie dobrovoľné. (Lindeman, 1994)

Pokiaľ ide o náhradnú inštitucionálnu starostlivosť, realizuje sa v 4 typoch zariadení:

- detské domovy pre malé deti (dojčatá a batoláta) prijaté bez matky,
- detské domovy pre malé deti (dojčatá a batoláta) prijaté s matkou,
- detské domovy so zvláštnym dohľadom pre deti a mládež určené na pozorovanie, liečbu a vyšetrenie,
- špeciálne detské domovy pre dlhodobejší pobyt detí, ktoré nemôžu byť umiestnené do pestúnskych rodín.

Švajčiarsko

O vyňatí dieťaťa z biologickej rodiny rozhodujú obce, presnejšie sociálna komisia. Ak sa nachádza v obci problémová rodina, v ktorej zlyhali všetky dostupné prostriedky pomoci a nachádza sa v nej ohrozené dieťa, komisia do dvoch hodín rozhodne o jeho odobratí, a to do času, kým sa pomery v rodine neupravia. Po konzultácii s regionálnymi pracovníkmi sa dieťa umiestni do náhradnej fungujúcej rodiny. S pôvodnou biologickou rodinou sa dieťa naďalej kontaktuje. Všetky malé deti sú vo Švajčiarsku umiestňované do náhradných rodín, do detských domovoch sú umiestňované len mladiství. (Kremská, 2004, s. 3)

Dánsko

„V Dánsku je pestúnska starostlivosť ponímaná len ako primárne krátkodobé riešenie životnej situácie dieťaťa, ktoré nemôže vyrastať u vlastných rodičov. Mnohé deti umiestnené v pestúnskej starostlivosti pochádzajú z neúplných rodín, ale kontakty s biologickou rodinou sú pomerne časté. Pestúni majú prevažne povolanie, ktoré súvisí s výchovou detí. Jedná sa o sociálnych pracovníkov, psychológov, zdravotné sestry, rodinných terapeutov a pod., ktorí sú po určitých skúsenostiach schopní lepšie nadviazať kontakt s biologickými rodičmi. Súčasne sú vyvinuté rôzne programy zamerané na prácu s rodinou, ktoré sú súčasťou tohto systému.“ (Kremská, 2004, s. 3)

Holandsko

Pestúnska starostlivosť v Holandsku je jasne definovaná a verejnosťou chápaná ako sociálna služba. Má dve základné formy:

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- krátkodobú, ktorá je využívaná v prípadoch, kde je perspektíva sanácie rodiny,
- dlhodobú, kde je predpoklad zotrvania detí v náhradnej rodinnej starostlivosti až do dosiahnutia plnoletosti.

Úlohou regionálnych agentúr a súkromných organizácií, ktoré sa zaoberajú pestúnskou starostlivosťou, je urobiť poradenstvo pre pestúnske rodiny a ďalej pracovať s biologickými rodičmi. V tejto krajine, kde žije asi 14 miliónov obyvateľov žije približne 20 000 detí v starostlivosti mimo vlastnej rodiny a polovica z nich žije v pestúnskej starostlivosti v špeciálnych zariadeniach a skupinách. Pestúnsku starostlivosť podporuje štát.“ (Majáková, 2004, s. 38)

Nórsko

„(Majáková, 2004, s. 39)

V Nórsku disponujú niekoľkými typmi pestúnskej starostlivosti:

- premostovacie rodiny, kde sa deti umiestňujú na krátky čas (od 3 – 6 mesiacov),
- pestúnska starostlivosť pre deti so špeciálnymi potrebami, ktorá sa využíva pre deti so závažnými telesnými alebo psychickými potrebami,
- krátkodobá pestúnska starostlivosť, kde môžu byť deti umiestnené do pestúnskej starostlivosti na základe dobrovoľného rozhodnutia biologických rodičov,
- pestúnska starostlivosť na základe rozhodnutia príslušných orgánov. Pestúni sú podporovaní cez Ministerstvo detí a rodiny, s ktorým uzatvárajú písomnú dohodu o poskytovaní sociálnej služby – pestúnskej starostlivosti.

V roku 1981 vzniklo nórsku združenie pestúnskych rodín (domovov) – nevládna apolitická organizácia, ktorá pomáha podporovať záujmy pestúnskych domovov s prihliadnutím na záujmy a potreby detí.

Nemecko

„Spolková republika Nemecko prijala Zákon o pomoci deťom a mládeži v roku 1991. V roku 1993 publikovala Kódex sociálnych zákonov na pomoc deťom a mládeži. V zákone je upravená zodpovednosť rodičov za výchovu dieťaťa, zahŕňa problematiku aj dospelých mladých ľudí. Sociálne služby sú orientované na rozličné podmienky života a tiež na otázky fyzického, duševného a sociálneho rozvoja detí, mládeže a rodiny. Dôležitú úlohu zohrávajú neštátne organizácie, ktoré plnia úlohy poskytovania pomoci mládeži, zakladajú zariadenia pre deti a dospievajúcich mladých ľudí, ktoré za pomoci štátu aj financujú. Taktiež štátne orgány zaujímajú významné postavenie v otázkach pomoci mládeži. Popri klasických formách poskytovania pomoci pri výchove v zariadeniach a v opatrovníckych (náhradných) rodinách zákon poskytuje ambulatnú pomoc, ako aj poradenstvo, sociálnu prácu individuálnu a v skupinách a sociálno-pedagogickú pomoc rodine. Zákon predpokladá rozvoj samostatnosti u mladých ľudí vo veku do 27 rokov.“ (Oláh, Roháč 2008, s. 85)

Náhradná inštitucionálna starostlivosť funguje akoby v dvoch rozdielnych štátoch. Vo východnej časti, kde sa ľudia „naučili v časoch NDR, že štát musí plniť rodičovskú úlohu“ (Winkler, 2001, s. 55) a naďalej tu pretrvávajú veľké zariadenia vrátane dojčenských detských domovov a v časti „západného Nemecka“ kde funguje široká sieť rôznorodých ambulantných i lôžkových podporných skôr orientovaných zariadení. V západnej časti sú výrazným fenoménom cirkevné inštitúcie.

V rokoch 1970 – 1990 síce poklesol počet detí v zariadeniach na polovicu, ale ďalej už neklesal. Naopak, viac rodín a mladých ľudí žiada o pomoc, ktorá by bola dlhodobá. Do popredia sa opäť dostáva názor, že mladí „ľudia potrebujú skúsenosti v skupinách svojich rovesníkov, aby sa v nich rozvinulo morálne vedomie i skupinovo orientované sociálne správanie“ (Winkler, 2001, s. 54) a že v tomto smere môže byť pre nich časovo ohraničený pobyt v náhradnej inštitucionálnej starostlivosti prospešný. Náhradná inštitucionálna

starostlivosť sa však považuje za formu starostlivosti o dieťa, ktorá by nemala prevládať. Základná tendencia aj v Nemecku smeruje k malým zariadeniam. Často v nich pracujú manželské páry „oddané veci“, ktoré žijú v dome spoločne s deťmi. Za dôležitú sa považuje participácia dieťaťa na „výbere“ cesty a zážitková skúsenosť. Pri deťoch s poruchami správania a deťmi so závislosťami sa používajú aj modely dlhodobých pobytov na „vidieckych farmách“ v zahraničí napr. v Maďarsku a Španielsku.)

„Nemecká spolková republika prijatím zákona o pomoci deťom a mládeži upravila zodpovednosť rodičov za výchovu dieťaťa, ktorá zahŕňa problematiku aj dospelých mladých ľudí. Sociálne služby sú orientované na rozličné podmienky života a tiež otázky fyzického, duchovného a sociálneho rozvoja detí, mládeže a rodiny. Dôležitú úlohu zohrávajú neštátne organizácie, ktoré plnia úlohy poskytovania pomoci mládeži, zakladajú zariadenia pre deti a dospievajúcich mladých ľudí, ktoré za pomoci štátu i financujú. Popri klasických formách poskytovania pomoci pri starostlivosti v zariadeniach a v náhradných rodinách zákon poskytuje ambulantnú pomoc, ako je poradenstvo, sociálna práca individuálna a v skupinách a sociálno-pedagogickú pomoc rodine. (Majáková, 2004, s. 36)

„V Nemecku sa náhradná starostlivosť realizuje prostredníctvom pestúnskej starostlivosti, ktorá môže byť krátkodobá a dlhodobá. Krátkodobá starostlivosť (tiež označená ako pohotovostná starostlivosť / krízová starostlivosť) sa vyskytuje napríklad keď sa matka nachádza v nemocnici. Stála starostlivosť: Pri dlhotrvajúcej starostlivosti sa jedná o trvalo zriadenú starostlivosť. Tu sa očakáva, že si dieťa v pestúnskej rodine môže zvyknúť a v pestúnskej rodine sa cíti rovnoprávne.“ (Baer, Paulitz, 2000, 109 – 120 s.)

Francúzsko

Administratívna organizácia systému sociálnej starostlivosti je vo Francúzsku zložitá, čo nepomáha posilniť dialóg s rodičmi. (Samoylova, 2001)

Premieta sa to i do náhradnej inštitucionálnej starostlivosti, ktorá je výrazne diferencovaná a realizuje sa v štyroch rezortoch. (Vidaud, 1991)

1. Školstvo.

Deti so vzdelávacími problémami sú jednak v celodenných zariadeniach, jednak vo viac ako 80 „prispôsobených“ vzdelávacích internátnych inštitúciách.

2. Sociálny rezort.

Má na starosti detské domovy sociálnej starostlivosti. Aj deti zmyslovo a telesne postihnuté sú umiestňované v rámci pôsobnosti tohto rezortu. Zhruba polovica zariadení je neštátna.

3. Rezort spravodlivosti.

Má na starosti špeciálne výchovné strediská pod dohľadom, ktoré sú zariadením s ubytovaním. Je možné riešiť prevýchovu pod dohľadom aj v otvorenom prostredí.

4. Rezort zdravotníctva.

Má na starosti zariadenia pre deti vyžadujúce zdravotnícku starostlivosť. Patria sem i pobyty detí na psychiatrických oddeleniach a strediská pre ochranu matky a dieťaťa.

Počet detí v náhradnej rodinnej a náhradnej inštitucionálnej starostlivosti je približne rovnaký. K pobytu v zariadeniach je potrebné buď súdne rozhodnutie alebo písomný súhlas zákonného zástupcu. (Škoviera, 2007, s. 89)

Maďarsko

„Parlament Maďarskej republiky schválil v roku 1997 samostatný Zákon o ochrane detí a rozhodovaní o náhradnej výchove detí. Prijatím spomínaného zákona sa urobil najvýznamnejší krok k Dohovoru o právach dieťaťa a Ústave Maďarskej republiky. Zákon deklaruje úctu k deťom a mládeži a zároveň definuje práva detí. Má dve hlavné myšlienky a

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

to, že dieťa nie je možné z rodiny vyňať len z ekonomických dôvodov, druhou myšlienkou je prvoradý záujem o dieťa. Základom zákona je garancia štátu v tom, že rodina má zaručené právo výchovy dieťaťa vo vlastnom rodinnom prostredí. Zákon kladie aj dôraz na významnú úlohu prevencie.“ (Majáková, 2004, s. 36)

“Od 90-tych rokov stúpa počet ohrozených detí a neklesá podiel detí v ústavnej výchove. V tomto smere zákon kladie dôraz na významnú úlohu prevencie.” (Oláh, Roháč, 2008, s. 85)

Poľsko

„Oblasť sociálnej pomoci v Poľskej republike upravuje Zákon o spoločenskej pomoci z roku 1990. Od roku 1990 bol Zákon o spoločenskej pomoci 2 – 3 krát ročne novelizovaný. Prijatie predmetného zákona bolo úzko spojené s rozsiahlou štátnou reformou v Poľskej republike. Základným východiskom zákona je skutočnosť, že na sociálnu pomoc má právo každý v súlade s vopred dohodnutými kritériami. Pôsobnosť je rozdelená významnou mierou medzi štát a samosprávu, pričom štát poskytuje obligatórnu pomoc a samospráva fakultatívnu. V roku 1990 bolo zároveň začaté zriaďovanie tzv. Stredísk spoločenskej pomoci v každej obci. V súčasnosti je zriadených približne 2500 stredísk. Reforma sociálnej pomoci v Poľsku kladla dôraz na priblíženie pomoci občanovi a na zabezpečenie profesionalizácie poskytovanej sociálnej pomoci. Celý systém sociálnej pomoci je zameraný nie na rodinu, ale na dieťa.“ (Majáková, 2004, s. 37)

Podľa Vaňovej (2004, s. 11) jestvujú v Poľsku špecializované rodinné sudy a profesionálne rodiny pripravené na okamžité prijatie dieťaťa. „V ich právnom systéme sú uzákonené špeciálne formy náhradnej starostlivosti ako napríklad pohotovostné rodiny, viacdenné rodiny, špecializované rodiny pre deti, ktoré sa dopustili trestnej činnosti a rodiny pre deti ktoré zažili traumy a potrebujú okamžitú terapiu. V takom prípade sa terapie zúčastňuje celá rodina, vrátane biologických detí. Náhradní rodičia tak získavajú terapeutické skúsenosti. V Poľsku je zriadený Inštitút zástupcu detských práv.“

Česká republika

Dňom 1. 1. 2000 nadobudol účinnosť zákon o sociálnoprávnej ochrane detí, ktorý napĺňa svojím reálnym obsahom ustanovenia Dohovoru o právach dieťaťa. Zároveň je v súlade s Ústavou Českej republiky, ako aj s ďalšími právnymi predpismi a medzinárodnými dokumentmi v oblasti ochrany práv dieťaťa, ktorými je Česká republika viazaná.

Nová právna úprava ochrany detí má za cieľ oddeliť problematiku sociálnoprávnej ochrany od sociálnej starostlivosti, s ktorou koncepčne nesúvisí, a tiež vymedziť uceleným spôsobom formy pôsobenia a potrebné nástroje orgánom štátnej správy, v rámci všeobecnej pôsobnosti vo vzťahu k ochrane práv detí.

Hlavnými princípmi právnej úpravy sú:

- zodpovednosť štátu za ochranu detí pred telesným alebo duševným násilím, za ochranu ich zdravého vývinu z hľadiska psychického, fyzického a mravného. Štát však nenahrádza povinnosti a zodpovednosť rodičov, nezasahuje do ich postavenia ako nositeľov rodičovskej zodpovednosti, pokiaľ nie sú práva dieťaťa ohrozené.
- Orgány so všeobecnou pôsobnosťou na úseku práv dieťaťa sú sudy a orgány určené zákonom o sociálnoprávnej ochrane detí.
- Prioritou je princíp preventívneho pôsobenia na rodinné vzťahy, ak sú narušené tak, že potrebujú pomoc spoločnosti.
- Vo veciach sociálnoprávnej ochrany detí v spolupráci s Ústredím pre medzinárodnoprávnu ochranu mládeže ako samostatného orgánu sociálnoprávnej ochrany zriadeného Ministerstvom práce a sociálnych vecí ČR do štruktúry sociálnoprávnej ochrany zabezpečovať medzinárodné osvojenie.
- Ochrana detí pred sociálnopatologickými javmi.

- Sledovanie výkonu ústavnej výchovy v zariadeniach rezortu zdravotníctva, školstva, mládeže a telovýchovy, práce a sociálnych vecí.
- Vymedzenie pravidiel pre sprostredkovanie osvojenia a pestúnskej starostlivosti.
- Princíp dobrovoľnosti zo strany fyzických alebo právnických osôb. (Oláh, Roháč, 2008, s. 85)

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

Legislatívne normy:

Zákon č. 305/2005 z 25. mája 2005 o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele.
 Zákon č. 353/2003 Z. z. Občiansky súdny poriadok s účinnosťou od 1. septembra 2003.
 Občiansky súdny poriadok. Zákon č. 99/1963 Zb. o občianskom súdnom konaní v znení neskorších predpisov.

Bibliografické odkazy

- BAER, I. PAULITZ, H.: Soll aus dem Vollzeit-Pflegekind ein Adoptivkind werden? In: Paulitz, H. (Hrsg.): Adoption. Positionen – Impulse – Perspektiven. München: C.H.Beck, 2000, s. 109 – 120.
- BAKER, B.: Nechceme sa len nečinne prizerať, ako sa životy detí pomaly rozpadajú. In: Nebyť sám. Bratislava : ANR, 2004, 5/2004, s. 23. ISSN: 1336-6025.
- Dohovor o právach dieťaťa č. 104/1991 Zb., s účinnosťou od 08. apríla 1991. Federálne ministerstvo zahraničných vecí, 1991.
- KEMPPAINEN, M.: Residential Child and Youth Care in Finland, In: GOTTESMAN, M.: Residential Child Care an International Reader, London, 1991, s. 112-129. ISBN 1871177170.
- KELLY, E.: Čo vieme o náhradnom rodičovstve? Bratislava : S.P.A.C.E, n. o., 2008, 130 s. ISBN 978-80-88991-29-8.
- KOVAŘÍK, J.: Kapitoly z vývojovej psychológie pro pěstouny a osvojitele. In: Náhradní rodinná péče. Praha : Center for Substitute Family care, 1999, č. 2/1999, 160 s. ISSN 1212-3765.
- KREMSKÁ, E.: Rozhovor Sursy Botting. In: Nebyť sám. Bratislava : ANR, 2004, 1/2004. 8 s. ISSN 1212-3765.
- MAJÁKOVÁ, J.: Študijné materiály k predmetu sociálno-právna ochrana a prevencia. Žilina : Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny, 2004, 90 s.
- Národný akčný plán sociálnej inklúzie 2004 – 2006 SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2004. Bratislava : MPSVaR.
- OLÁH, M. ROHÁČ, J.: Sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela. Bratislava, VŠZaSP sv. Alžbety, n.o., 2008, s. 256, ISBN 978-80-89271-35-1.
- SAMOYLOVA, O.: V stávke je rodina: extrémna chudoba ohrozuje právo žiť ako rodina. In: Zborník Aby každé dieťa malo rodinu, Úsmev ako dar, Bratislava, 2001.
- ŠEBOVÁ, N.: Medzištátne osvojenie. In: Nebyť sám. Bratislava : ANR, 2005, 2/2005. 19 s. ISSN1336-6025.
- ŠKOVIERA, A.: Trendy náhradnej výchovy. Bratislava : PETRUS, 2007, 172 s. ISBN 978-80-89233-32-8.
- VIDAUD, D.: Residential Education: New Trends, New Prospects and Recent Radical Changes, In: GOTTESMAN, M.: Residential Child Care an International Reader, London, 1991, ISBN 1-871177-17-0.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

WINKLER, M.: Od ústavnej starostlivosti k podpore výchovy – vývoj starostlivosti o mládež v Nemecku, In: Zborník Aby každé dieťa malo rodinu, Úsmev ako Dar, Bratislava, 2001, s. 48 -56.

Internetové odkazy:

BUBLEOVÁ, V., KOVAŘÍK, J., PAZLAROVÁ, H., JANÍČKOVÁ, R.: Mezinárodní srovnání přístupů a forem realizace pěstounské péče so zřetelem k využití profesionálních pěstounů při řešení situace ohroženého dítěte a reintegrace rodiny. Středisko náhradní rodinné péče : 2002. [online]. 10. 12. 2008. Dostupné na internete: <http://www.vupsv.cz/Fulltext/bubkov.pdf>>.

BÁRTOVÁ, E.: Koniec ústavnej výchovy v Česku. In Týždeň [online]. 10. 12. 2008, Dostupné na internete:http://www.tyzden.sk/sk/tema/koniec_ustavnej_vychovy_v_cesku_buduci_rok_ukaze.php?searchstring=Zavrite%20detské%20domovy> BROWN, K.: 2008. Zavrite detské domovy. [online]. 5. 12. 2008. Dostupné na internete: <<http://www.tyzden.sk/sk/osobnosti/article1.php?searchstring=Zavrite%20detské%20domovy>>.

Kontakt:

Mária Gallová

Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku

maria.glodzakova@ku.sk

PATERNALIZMUS V DISTRIBÚCII SOCIÁLNEJ POMOCI, AKO PRVOK SOCIÁLNEHO ŠTÁTU

Gibalová Monika

Vaše Excelencie, Vaše Magnificencie, ctení hostia a organizátori medzinárodnej konferencie, drahí študenti.

V prvom rade Vám chcem poďakovať za pozvanie na túto konferenciu. Vážim si to nie len preto, že môžem byť v tomto priestore a čase s tak vzácnymi osobnosťami, ale aj preto, že téma tejto konferencie má nádej byť a z celého srdca si želám aby bola pre nás a pre všetkých pre ktorých máme byť nositeľmi hodnôt, sociálnym posolstvom.

Cieľom môjho príspevku nie je majstrovsky žonglovať s definíciami sociálneho štátu, či priblížiť historicky vznik a vývoj filozofie sociálneho štátu a jeho prelomové obdobia, ktoré viac menej vychýlili alebo otriasli jeho podstatnými prvkami. To by bola téma na samostatnú konferenciu uchopená fundovanejšími a povolanejšími odborníkmi ako som ja.

Predsa sa ale dotknem silného prvku sociálneho štátu, ktorým je paternalizmus v interakcii na distribúciu sociálnej pomoci v celkom konkrétnom prípade, aby som povzbudila všetkých nás k formovaniu vlastných postojov a kritických pohľadov na sociálny štát nie len komparáciou vedeckých, či nebudaj populárnych a magazinovitých vedomostí, ale príkladom z praxe, ktorá je dobrou a presvedčivou učiteľkou. Navyše preukázateľne tento príklad podporuje dôslednosť myšlienky sociálneho štátu od jej vzniku, cez všetky sygnifikantné mechanizmy, až po realizáciu.

Je korektné pripomenúť, že myšlienka sociálneho štátu nie je výlučne spájaná s konkrétnou ideológiou, ale jej najväčšími prívržencami sú sociálnodemokratické strany. Prieniky a strety preukázateľne hľadajú aj kresťanské prúdy zo svojich ideových východísk, ktoré sa najmä v ostatnom storočí formovali na princípoch sociálnej náuky cirkvi, najmä ľudskej dôstojnosti, spravodlivosti, solidarite a subsidiarite. To sú tie atribúty, ktoré oponujú najväčšej ambícii sociálneho štátu, alebo štátu blahobytu, ktorý ako hovorí blahej pamäti pápež Ján Pavol II. vo svojej encyklike CA (48) „priamo zasahuje do spoločnosti a oberá ju o zodpovednosť, plytvá ľudskou a sociálnou energiou a spôsobuje prebujnenie štátneho aparátu, ktorý ovláda viac byrokratická logika ako úsilie slúžiť občanom, čo prináša so sebou ohromné narastanie výdavkov“.

Táto citácia naznačuje transparentnú aj sofistikovanú podstatu sociálneho štátu centralizovať a organizovať občanom život natoľko, že sa prirodzené a slobodne tvorené diela pomoci a svojpomoci oslabujú a strácajú. Je to v priamom protiklade s úsilím Cirkvi, ktorá „verná príkazu Krista jej zakladateľa, je na tomto poli vždy prítomná, aby svojím dielom poskytovala núdznemu človekovi materiálnu podporu, ktorá ho neponižuje, ani z neho nerobí predmet starostlivosti, ale mu pomáha dostať sa z ťažkého polozenia podporovaním jeho ľudskej dôstojnosti“ (CA 49).

Že je to tak, dovoľm si upriamiť vašu pozornosť na skutočnosť, ktorá je priam učebnicový príklad prístupu sociálneho štátu k centralizácii a byrokracii distribúcie sociálnej pomoci od tvorby legislatívnej podoby zákona o sociálnych službách, jeho obhajoby až po realizáciu v praxi, ktorá má dopad na jednotlivca, rodinu, inštitúcie pomoci a svojpomoci.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Podľa § 8 zákona č. 448/2008 Z. z. obec, alebo vyšší územný celok, v rozsahu svojej pôsobnosti fyzickej osobe, ktorá je odkázaná na sociálnu službu

- a) poskytne sociálnu službu,
- b) zabezpečí poskytovanie sociálnej služby prostredníctvom právnickej osoby, ktorú zriadila alebo založila na tento účel,
- c) zabezpečí poskytovanie sociálnej služby u iného verejného poskytovateľa sociálnej služby, ak nemôže poskytnúť sociálnu službu ani zabezpečiť poskytovanie sociálnej služby prostredníctvom právnickej osoby, ktorú zriadila alebo založila na tento účel, a ak s týmto fyzická osoba, ktorá žiada o uzatvorenie zmluvy o poskytovaní sociálnej služby, súhlasí, alebo
- d) zabezpečí poskytovanie sociálnej služby u neverejného poskytovateľa sociálnej služby na základe dohody obce s fyzickou osobou, ktorá žiada o uzatvorenie zmluvy o poskytovaní sociálnej služby, ak obec, resp. vyšší územný celok, nemôže poskytnúť alebo zabezpečiť poskytovanie sociálnej služby podľa písmen a) až c).“

Pekné paragrafové znenie v ktorom je zakomponovaný štátny paternalizmus a dirigizmus. Prečo?

Predmetný postup je v zákone ustanovený ako povinnosť obce, resp. vyššieho územného celku poskytnúť sociálnu službu, alebo zabezpečiť túto službu prostredníctvom iného poskytovateľa, pričom druhý spôsob (zabezpečenie) nastupuje až v prípade, ak prvý spôsob (poskytnutie) nie je možný.

Pokiaľ ide práve o tento druhý režim, t. j. zabezpečenie poskytnutia namiesto priameho poskytnutia sociálnej služby, zákon predpisuje obci, resp. vyššiemu územnému celku povinnosť zabezpečiť sociálnu službu najskôr právnickou osobou nimi zriadenou či založenou, následne, ak to nie je možné, iným verejným poskytovateľom a ak ani to nie je možné, tak neverejným poskytovateľom. Inými slovami, v rámci skupiny potenciálnych poskytovateľov má najskôr prednosť poskytovateľ, ktorým je obec, resp. vyšší územný celok, po nich nasledujú iní verejní poskytovatelia a až ak ani jeden z verejných poskytovateľov nie je spôsobilý sociálnu službu poskytnúť, prichádza na rad neverejný poskytovateľ.

Keďže obec a vyšší územný celok sú tými orgánmi verejnej moci, ktoré v konečnom dôsledku „rozhodujú“, a to tým, že svojim výberom konkrétneho poskytovateľa realizujú právo prijímateľa na poskytnutie sociálnej služby, je z povahy veci zrejmé, že ich rozhodnutie, spočívajúce vo výbere konkrétneho poskytovateľa, má okrem prijímateľa sociálnej služby bezprostredný dopad aj na poskytovateľov tejto služby. Inými slovami, obec a vyšší územný celok sú tými subjektmi, ktorým zákonodarca zveril oprávnenie, ktorého realizácia má v praxi bezprostredný dopad na možnosť poskytovateľa sociálnych služieb, vykonávať svoj predmet činnosti.

Z ustanovení § 8 ods. 2 a 3 zákona č. 448/2008 Z. z. vyplýva, že obec a vyšší územný celok sú pri výbere konkrétneho poskytovateľa povinní skôr, než by mohli pristúpiť k výberu neverejného poskytovateľa, vyčerpať všetky možnosti zabezpečiť predmetnú službu verejným poskytovateľom. Keďže v skupine verejných poskytovateľov sa nachádzajú aj poskytovatelia, založení obcou či vyšším územným celkom, vytvárajú predmetné ustanovenia taký právny stav, kedy jedna (znevýhodnená) skupina poskytovateľov, ktorí poskytujú sociálne služby má možnosť vykonávať svoju činnosť v obmedzenom rozsahu a len vtedy, ak druhá (zvýhodnená) skupina poskytovateľov túto činnosť vykonávať nemôže. Arbitrom, ktorý rozhoduje o tom, kedy ešte môže a kedy už nemôže znevýhodnená skupina poskytovateľov poskytovať svoje služby ich prijímateľom, je pritom práve a len verejná moc, ktorá pôsobí ako zakladateľ zvýhodnených poskytovateľov.

Tieto ustanovenia predstavujú okrem porušenia princípu rovnosti také obmedzenie základného práva podnikat', ktoré nie je zlučiteľné s požiadavkou formulovanou v čl. 13 ods. 4 ústavy.

Podstatou práva na podnikanie je z hľadiska súkromného záujmu možnosť zabezpečenia si obživy a z hľadiska verejného záujmu v konečnom dôsledku zabezpečenie fungovania trhovej ekonomiky. Základným predpokladom, ktorý je nevyhnutný na to, aby právo na podnikanie mohlo byť reálne naplnené, je zabezpečenie rovnakých pravidiel fungovania na trhu v druhovo totožných situáciách. Zásahom do podstaty práva podnikat' je stav, kedy zákon v napadnutých ustanoveniach vytvára systémové predpoklady pre to, aby určitá skupina subjektov tohto základného práva (zvýhodnení verejní poskytovatelia sociálnych služieb) mohla požívať také postavenie, v dôsledku ktorého by v tej istej oblasti činnosti iná skupina (znevýhodnení neverejní poskytovatelia) mohla byť *de facto* úplne vylúčená z poskytovania služieb v tejto oblasti. **Takáto zákonná úprava vo svojich dôsledkoch totiž môže znamenať to isté, ako úplný zákaz poskytovania sociálnych služieb neverejnými poskytovateľmi.**

Takáto zákonná úprava preto predstavuje rozpor s čl. 12 ods. 1, 2 ústavy a to tak samostatne, ako aj v priamej väzbe na čl. 35 ods. 1 ústavy. Okrem toho tiež odporuje čl. 14 ods. 2 Európskej sociálnej charty (vyhlásenej v Zbierke zákonov formou oznámenia Ministerstva zahraničných vecí SR č. 328/1998 Z.z.), v zmysle ktorého sa Slovenská republika zaväzuje „podporovať účasť jednotlivcov a dobrovoľných alebo iných organizácií pri zriaďovaní alebo udržiavaní sociálnych služieb“. Zákonodarca zaradením tzv. neverejných poskytovateľov sociálnych služieb, ktorí sa od jednej skupiny tzv. verejných poskytovateľov nelíšia v žiadnom relevantnom aspekte, na samý koniec reťazca prístupu k verejným zdrojom, určeným na financovanie základného práva osôb, odkázaných na sociálne služby, participáciu neverejných poskytovateľov na poskytovaní sociálnych služieb nie že podporuje, ale ju bezprostredne ohrozuje.

To isté konštatovanie sa týka záväzku Slovenskej republiky, obsiahnutého v čl. 13 ods. 3 a 4 Európskej sociálnej charty. V zmysle týchto ustanovení sa Slovenská republika zaväzuje „ustanoviť, aby každý mohol dostať od príslušných verejných alebo súkromných služieb takú radu alebo osobnú pomoc, ktorú možno požadovať na predchádzanie, odstránenie alebo zmiernenie núdze jeho osoby alebo rodiny“ (ods. 3) a zároveň „aplikovať ustanovenia odsekov 1, 2, 3 tohto článku na základe rovnosti vlastných štátnych príslušníkov so štátnymi príslušníkmi ostatných zmluvných strán, ktorí sa zdržiavajú na ich území zákonne, v súlade so záväzkami z Európskeho dohovoru o sociálnej a lekárskej pomoci podpísaného v Paríži 11. decembra 1995.“ (ods. 4).

Tieto ustanovenia sú spôsobilé ohroziť základné právo podľa čl. 35 ods. 1 ústavy a spôsobiť znevýhodneným adresátom napadnutých ustanovení hospodárske škody. Ustanovenia ústavne neprípustným spôsobom zasahujú do základného práva podľa čl. 35 ods. 1 ústavy a vytvárajú nerovnosť subjektov, pôsobiacich v totožnej oblasti činnosti. Dopad tohto znevýhodnenia určitej skupiny osôb v praxi bude mať v prvom rade za následok obmedzenie ich činnosti a tým aj zásadné obmedzenie možností financovania ich činnosti. Inými slovami, toto znevýhodnenie bude pre nich predstavovať hospodársku škodu nielen pokiaľ ide o výpadok na strane príjmov, ale tiež pokiaľ ide o spôsobilosť pokračovať vo vykonávaní ich činnosti v budúcnosti. Sanácia týchto škôd bude nevyhnutne pôsobiť na úkor poskytovania sociálnych služieb a teda v konečnom dôsledku postihne aj osoby, ktorým sú sociálne služby poskytované.

Vážení poslucháči. Toto je malá, ale v dôsledkoch veľmi škodlivá ukážka paternalistického prístupu distribúcie sociálnej pomoci, ako významného prvku tzv. silného sociálneho štátu,

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

ktorého výsledkom je zamedzenie slobodného výberu poskytovateľa sociálnych služieb občanom a diskriminácia až postupný zánik neverejných poskytovateľov sociálnych služieb.

K tomu sa žiada už len dodať: „Štát, ktorý chce všetko zabezpečiť, ktorý všetko vzťahuje na seba, sa v konečnom dôsledku stáva byrokratickou inštanciou, ktorá nemôže zabezpečiť to najpodstatnejšie, čo trpiaci – a každý človek – potrebuje: láskyplnú osobnú starostlivosť. Nepotrebujeme štát, ktorý všetko riadi, ale štát, ktorý v línii princípu subsidiarity veľkodušne uznáva a napomáha iniciatívy povstávajúce z rôznych sociálnych síl, spojené spontánnosťou a blízkosťou ľuďom, ktorí potrebujú pomoc.“ (porov. Benedikt XVI., Encyklika Deus Caritas est, 2006, s.40).

Použitá literatúra

1. **Ján Pavol II.:** Centesimus annus. In: Sociálne encykliky. Trnava, SSV 1997, s.638,640.
2. **Benedikt XVI.:** Encyklika Deus caritas est. Trnava, SSV 2006, s. 40.
3. **Gibalová M. :** Návrh skupiny poslancov NR SR zo dňa 20. 4. 2009 na začatie konania pred ÚS SR vo veci súladu určitých ustanovení zákona č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách s Ústavou Slovenskej republiky a Európskou sociálnou chartou.

Kontakt:

Monika Gibalová
poslankyňa NR SR

RODINA – NÁŠ DOMOV

Halás Ondrej

Abstrakt

Problematika obrazu súčasnej rodiny v spoločnosti je naozaj zložitá – zameraním sa na problémy trápiace rodinu súčasnosti, krízu hodnôt a niektoré kultúrne aspekty, ovplyvňujúce jej celkový obraz, by sme, aspoň čiastočne týmito riadkami, radi priblížili.

V príspevku sa pokúsime definovať rodinu a jej postavenie v súčasnej spoločnosti. Hlavným cieľom je analyzovať niektoré problémy a otázky, s ktorými sa v rodinách možno stretnúť, vďaka čomu sa mnohokrát dostávajú aj do konfrontácie s morálnymi, mravnými či kultúrnymi normami a hodnotami. V ďalšej časti práce preto náš pohľad nasmerujeme aj na hodnoty a hodnotový rebríček rodín súčasnosti.

Myšlienky zosnulého Svätého Otca Jána Pavla II., ktoré dotvárajú obraz o rodine, pokladáme za veľmi obsažné a prínosné najmä v duchovnom a kultúrnom aspekte, pretože, vďaka nim, si ľudia môžu zmeniť doterajšie zmýšľanie a preferované hodnoty.

Kľúčové slová: rodina, kríza, domov, spoločnosť, hodnoty, kultúra, morálka

Abstract

Problematic of family picture in actual society is really complicated – sight on family problems, value crisis and the other cultural aspects, which effect her all around picture, we would like to say to the community.

In this work we try to define family and her position in present society. Main aim is to analyze some problems and questions, which we can see in families, because many times they are confront with moral and cultural norms and values. In the next part of this work we direct our look to values and value scale of present families.

Ideas of deceased pope John Paul II., which compose this picture about family, we treat as very comprehensive and skimming especially in spiritual and cultural aspect, because thanks to them can people change their meaning and profess values.

Key words: family, crisis, home, society, values, culture, moral

“Milovať rodinu znamená rozpoznávať nebezpečenstvá a zlá, ktoré ju ohrozujú, a vedieť ich prekonať. Milovať rodinu znamená pričiňovať sa o vytváranie takých podmienok a okolností, ktoré by podporovali jej rast a rozvoj.”³⁷⁷

Problematika obrazu súčasnej rodiny v spoločnosti je naozaj zložitá – aj preto je ťažké nájsť ideálnu cestu pri pokusoch o jej charakteristiku. Otázka významu rodiny trápi mnohých, aj preto hľadajú spôsoby, akými možno priblížiť ľuďom postavenie súčasnej rodiny. Trend rodiny, v zmysle duchovno-sociálnom, nastolil vo veľkej miere pápež Ján Pavol II. vo svojich encyklikách *Evangelium Vitae* či *Exhortácia Familiaris Consortio*. Pred diplomatickým zborom Vatikánu povedal 18. 10. 1978, “že jeho úlohou je byť svedkom univerzálnej lásky.”³⁷⁸

1.

Rodina, rodinné spoločenstvo to má v súčasnom svete veľmi náročné a ťažké. Dennodenne musí čeliť nástrahám, ktoré jej do cesty vkladá sám život. Aj z tohto, veľmi

³⁷⁷ PAVOL II., J.: *Exhortácia Familiaris Consortio*. Trnava: SSV, 1993, s. 160.

³⁷⁸ JUDÁK, V.: *Dejiny mojej Cirkvi*. II. diel. Trnava, SSV, 2004, s. 198.

prozaického dôvodu, môžeme sledovať, ako sa nám tradičná rodina – teda tá, ktorú sme donedávna brali ako samozrejmu – rozpadá pred očami.

Prečo je tomu tak, má viacero dôvodov, ktoré vyplývajú najmä z duchovného a kultúrno-spoločenského nazerania ľudí – členov rodín – na aktuálne problémy a otázky súčasnej spoločnosti.

Tvrdenie, že *“manželstvo a rodina tvoria jednu z najcennejších bohatstiev ľudstva”*³⁷⁹ dostáva vážne trhliny, ktoré by sme sa mali snažiť riešiť práve iným spôsobom nazerania na svet okolo nás. Rodina je prvou školou života, ktorá človeka učí čnostiam, ktoré potrebuje k životu v spoločnosti. *„So spoločnosťou je životne a organicky zviazaná, pretože tvorí jej základ a ustavične ju živí svojou službou životu, pričom sa delí o svoje duchovné bohatstvo aj s inými rodinami.”*³⁸⁰

V rodinách vplývame na svoje okolie, teda ich členov, preto by práve z nich mal vychádzať človek, ktorý dostal základy duchovnej a hlavne kultúrno-spoločenskej “potravu”, v podobe morálnych a mravných noriem, ktoré by ideálne formovali jeho názory a činy. Rodina je tou inštitúciou, ktorá má človeku pomôcť, aby našiel to, čo potrebuje. Je tým spoločenstvom, ktoré do nás vstępuje to, ako sa správať, čo vyznávať, ako vstupovať do vzájomných interakcií, ako kultúrne a duchovne rásť.

Spravodlivosť, čestnosť, kultúrnosť, kultivovanosť, istá miera pokornosti sú vlastnosti, ktoré by svet potreboval vo väčšej miere – dá sa to dosiahnuť, ak správne nasmerujeme duchovnú a kultúrnu formáciu jednotlivých členov rodiny. *“Spoločenská úloha rodiny sa nevyčerpáva len plodením potomstva a jeho výchovou, ale sa má venovať aj sociálnym službám.”*³⁸¹

Východisko by súčasná rodina mohla nájsť v zmene jej hodnotových orientácií, ktoré sa nachádzajú práve v kresťanskej viere a náboženstve. Práve *“kresťanská rodina je spoločenstvom, ktoré má hlásať evanjelium človeka, aby ho tak priviedla výchovou k plnej ľudskej a kresťanskej zrelosti.”*³⁸²

Je to náš domov. *„V časoch, keď rýchle spoločenské a kultúrne zmeny zatieňujú význam tradície, vystavujú najmä mladé generácie nebezpečenstvu stratiť vzťah so svojimi koreňmi.”*³⁸³ Nezabúdajme, že domov je celé dedičstvo jej kultúry a histórie. Ak máme v sebe lásku, tak môžeme okolo seba šíriť pokoj, radosť, prípadne premôcť všetko zlé, čo sa vo svete na nás a rodiny valí. Práve rodina sa pre mnohých stáva *“domovom a najúčinnnejším nástrojom, ktorý spoločnosť robí ľudskejšou a vtláča jej osobitý ráz.”*³⁸⁴

Tendencia rodín vychovávať v duchu nábožnosti a duchovno-kultúrnych hodnôt sa však z rodín viac-menej vytráca.

2.

Situácia, ktorá v spojitosti s významom súčasnej rodiny nastala, má korene v nedávnej minulosti, keď v osemdesiatom deviatom roku skončila éra komunizmu a nastával prechod na demokratické zriadenie spoločnosti.

Odhliadnuc od negatívnych vplyvov komunistického zriadenia, možno isté zlo vidieť v prechode k demokracii, kde si každý uvedomoval len pocit slobody a toho, že sa už nemusí ničoho obávať.

Generácia detí, ktoré sa narodili v demokratickom zriadení stratila istú kontinuitu, s dovtedy preferovaným zmyslom pre rodinu a rodinné spolužitie.

³⁷⁹ Pápežské listy a vatikánske dokumenty. 56. KBS, 2005, s. 7.

³⁸⁰ PAVOL II., J.: Tamže, s. 93.

³⁸¹ PAVOL II., J.: Tamže, s. 84.

³⁸² PAVOL II., J.: Tamže, s. 8.

³⁸³ Pápežské listy a vatikánske dokumenty. 56, s. 6.

³⁸⁴ PAVOL II., J.: Tamže, s. 83.

V tomto smere spoločnosť skončila z jedného extrému (z komunizmu, ktorý spolu s náboženstvom kládol dôraz na rodinu) do extrému druhého (v ktorom sa vďaka “slobode” môže robiť hocičo, pričom sa do centra pozornosti dostal jedinec s jeho vlastnými potrebami – rodine sa akosi prestal pripisovať dovtedajší význam). Treba pripomenúť, že *“dejiny učia, že demokracia bez hodnôt sa rýchlo premieňa na jasnú alebo kamuflovanú totalitu.”*³⁸⁵

Človek prestal vyznávať dovtedajšie hodnoty, ktoré boli založené na podpore rodiny a rodinného života a prioritou sa mu stali iné hodnoty.

Peniaze sa stali “božstvom”, práve na úkor rodiny, medziľudských vzťahov, komunikácie, etiky, kultúry a hlavne duchovného života a... rodičia nemajú na deti čas, sú pre nich príťažou.

V ére komunizmu bola rodina a hlavne rodičovstvo brané ako *“významná sociálna rola biologicko-reprodukčného a sociálno-mravného charakteru”*³⁸⁶. Dieťa a rodina bola prioritou – teda základnou morálnou povinnosťou človeka, člena rodiny, bolo *“prejavovať lásku a všetku materiálnu a duchovnú starostlivosť a opateru”*³⁸⁷. Samozrejme prioritou štátu by mala byť podpora rodinám. *“Štát má podporovať a domáhať sa zodpovednej iniciatívy rodín. Rodina je nepostrádateľnou a neodcudziteľnou hodnotou občianskej spoločnosti a má sa usilovať poskytnúť rodinám hospodársku, sociálnu, výchovnú, politickú a kultúrnu pomoc, ktorú potrebujú na zodpovedné plnenie všetkých svojich úloh.”*³⁸⁸ Udalosti roku 1989 *“majú univerzálny význam, lebo z nich pochádzajúce kladné i záporné dôsledky dotýkajúce sa ľudskej rodiny.”*³⁸⁹

Rodina vytvára podmienky k výchove detí, je miestom, ktoré nazývame domov, v nej trávim predsa skoro všetok čas a v nej si tento čas organizujeme do takej miery, aby sme ho ideálne využili pre náš duchovný a kultúrno-spoločenský rast. *“Prvým základným krokom v smere obnovy kultúry je formovať svedomia a robiť ich citlivými na nezmerateľnú a nenarušiteľnú hodnotu ľudského života.”*³⁹⁰

Je riešením posadiť dieťa pred televíziu, počítač a nevenovať sa mu? Skoro všetku energiu venujeme zveľaďovaniu nášho majetku. Nebolo by lepšie venovať ju rodine a deťom? Čo majú deti z toho všetkého získaného majetku, keď im rodičia skoro vôbec nevenujú ich pozornosť? Venujme im – v tomto uponáhľanom svete – viac času, komunikujme s nimi – určite to ocenia. Nie všetko je len o práci a peniazoch.

3.

Práve v rodine sa v človeku, možno bez toho, aby si túto skutočnosť uvedomoval, formuje istý hodnotový, axiologický, rebríček toho, čo v živote bude pre neho prioritou. Teda, či to bude napríklad rodina, náboženstvo, kultúra, peniaze, práca a ďalšie. Ako tvrdí pápež Ján Pavol II. *“je nevyhnutné, aby si všetci znova uvedomili prvenstvo mravných hodnôt, lebo to sú hodnoty ľudskej osobnosti.”*³⁹¹

Manželstvá sú základom rodiny. Treba si tiež uvedomiť, že v rodine vyrastajú deti, ktoré sú darom a k svojmu duchovnému rastu potrebujú rodičov, rodinu, spoločenstvo, ktoré im ponúkne možnosť kultúrno-spoločenského rozvoja.

Každý z manželov tak prispieva k lepšiemu stavu spoločnosti. Preto sú *“manželský stav a manželská láska určené na plodenie a výchovu potomstva”*³⁹². Netreba však zabúdať, že je to omnoho viac – *“je to celoživotná zmluva lásky medzi mužom a ženou; intímne*

³⁸⁵ URL: <http://sk.wikiquote.org/wiki/Totalita>.

³⁸⁶ ROZINGOVÁ, H.: Etika heterosexuálnych vzťahov. Bratislava: SPN, 1989, s. 123.

³⁸⁷ ROZINGOVÁ, H.: Tamže.

³⁸⁸ PAVOL II., J.: Exhortácia Familiaris Consortio, s. 86.

³⁸⁹ Sociálne encykliky. Lev XIII. Pius XI. Ján XXIII. Pavol VI. Ján Pavol II. Trnava: SSV, 1997, s. 605.

³⁹⁰ PAVOL II., J.: Encyklika Evangelium vitae. Trnava: SSV, 1995, s. 170.

³⁹¹ PAVOL II., J.: Exhortácia Familiaris Consortio, s. 19.

³⁹² PAVOL II., J.: Tamže, s. 31.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

spoločenstvo, v ktorom sa manžel a manželka učia nezištne dávať a prijímať lásku a k tomu vedú aj svoje deti.”³⁹³

Manželstvo a zároveň postavenie rodiny sa stáva nemoderné, v niektorých prípadoch, dokonca “pod úroveň”. Prečo je tomu tak, čo môžeme badať už dlhšiu dobu, sa snažia zodpovedať mnohí. Robia štatistiky, analyzujú, vyvodzujú závery a navrhujú riešenia. No márne, pretože inštitúcia manželstva, ako základ rodiny, sa stáva prežitkom, čo je samozrejme na škodu celej spoločnosti nielen na Slovensku, ale aj vo svete.

V ľuďoch akoby mizol pocit potreby zakladať si vlastné rodiny a vychovávať deti.

“Úloha vychovávať siaha svojimi koreňmi k počiatočnému povolaniu manželov mať účasť na Božom stvoriteľskom diele.”³⁹⁴ Rodina má vychovávať ľudí k láske, k schopnostiam vedieť lásku prejavovať vo vzťahoch s inými. Podnecovať zmysel pre spravodlivosť a úctu voči iným by mali byť naozaj základné priority rodičov. “Láska rodičov je zdrojom, dušou výchovy, normou, ktorá hýbe a riadi celú konkrétnu výchovnú činnosť a obohacuje ju o tie hodnoty nežnosti, stálosti, dobroty, ochoty slúžiť, nezištnosti a obetavosti, ktoré sú najcennejšími plodmi lásky.”³⁹⁵ Veď láska, prejavovaná rodičmi, v zmysle sebadarovania sa, je dôležitá pre rozumnú výchovu potomstva.

4.

Človek neustále, vedome i nevedome, hľadá to, čo mu chýba, alebo to, čo bolo v jeho živote pekné a nádherné. Riešením by mohla byť modlitba, láska a viera, pretože “len vo viere môže rodina objaviť a obdivovať s radostnou vďačnosťou dôstojnosť, na ktorú Boh povýšil manželstvo a rodinu, keď ju urobil znakom a miestom zmluvy a lásky medzi Bohom a ľuďmi.”³⁹⁶ Vierou, nádejou a láskou môžeme dosiahnuť, že sa celý svet zmení k lepšiemu.

“Rodinná modlitba je spoločná modlitba manžela, manželky, rodičov a detí je prvoradá // a nevyhnutnou zložkou výchovy k modlitbe je konkrétny príklad a živé svedectvo rodičov.”³⁹⁷ Rodina, ktorá sa spoločne modlí môže dosiahnuť lepšiu, ideálnejšiu zviazanosť so svojimi príslušníkmi – zjednodušene – stojí pri sebe.

Každý z nás chce niekam patriť, niekomu sa vyžalovať so svojimi problémami a starosťami, mnohokrát to môžeme otvorene povedať len v kruhu svojich najbližších, pretože práve rodina, ako základná bunka spoločnosti, v človeku vyvoláva pocity náležitosti k niekomu. Vedomie, že tu ktosi pre nás je – teda ten, kto pomôže, poradí. “Na vzťahy medzi členmi rodinného spoločenstva pôsobí a riadi ich ‘zákon nezištosti’ ktorý tým, že rešpektuje vo všetkých i v každom osobitne osobnú dôstojnosť ako jedinú cennú hodnotu, robí pohostinnosť, stretnutia a rozhovory srdečnými, ochotu nezištnou, službu veľkodušnou a duchovné vzťahy hlbokými.”³⁹⁸

Cirkev je inštitúciou, ktorá sa pokúša obnoviť v ľuďoch túžbu po rodine, kladie dôraz na rodinu a jej duchovný a kultúrny rast, lebo “otec a matka majú mnoho práce a nemajú na dieťa čas... toto sú veci, ktoré ničia mier.”³⁹⁹

³⁹³ Manželská láska a dar života. Trnava: SSV, 2008, s. 4.

³⁹⁴ PAVOL II., J.: Tamže, s. 71.

³⁹⁵ PAVOL II., J.: Tamže, s. 72.

³⁹⁶ PAVOL II., J.: Exhortácia Familiaris Consortio, s. 94.

³⁹⁷ PAVOL II., J.: Tamže, s. 105, 107.

³⁹⁸ PAVOL II., J.: Tamže, s. 83.

³⁹⁹ URL: http://sk.wikiquote.org/wiki/Matka_Tereza.

5.

Väčšie spoločenstvá nemôžu dokonale poskytnúť to, čo má poskytovať práve rodina. Tú veľakrát nahrádzajú akési “pseudorodiny” v podobe rôznych siekt, ktoré ponúkajú svojim členom “všetko, čo chcú a potrebujú”, no veľakrát iba naoko. Človek je tvor, ktorý je ľahko ovplyvniteľný mnohými vonkajšími podnetmi, ale chce byť samostatný a nezávislý. Chce poznávať nové veci, myšlienky a názory, no pritom sa môže dostať do osídíel kultov, hnutí a spoločenstiev, ktoré mu ponúkajú „správne odpovede“ na jeho problémy, otázky.

Treba si položiť otázku prečo mladý človek hľadá vyslobodenie v takýchto hnutiach a spoločenstvách. Mladých ľudí ovplyvňuje mnoho faktorov.

Mnohé z týchto faktorov sú: spoločnosť, politika či normy, ktorými sa cíti mladý človek obmedzovaný. Hľadá vyslobodenie – možnosti uplatnenia seba samého v spoločnosti, v živote. Niektorí totálne odmietajú to, čo nachádzajú doma ako životný koncept, nechcú žiť ako ich rodičia. Generáciu rodičov kritizujú pre podceňovanie vonkajších vecí, materiálneho blahobytu a úsilia o zabezpečenie istoty.

Problém s hľadaním ubytovania a opustenosť v novom prostredí, sú témy, ktoré sa veľmi často používajú pri „náboroch“. Osloveným ponúknu srdečné spoločenstvo, orientáciu, ba dokonca aj ubytovanie a stravu.

V mnohých prípadoch členovia pretrhávajú všetky sociálne kontakty. Sú vystavení silnému psychickému tlaku, ktorý môže viesť k strate osobnosti alebo sebazničeniu. Členov využívajú, ako bezplatné pracovné sily, na zveľadovanie majetku sekty. Každý z nás je ľudskou bytosťou s kladnými i negatívnymi vlastnosťami, ktoré životom v spoločnosti formujeme. Práve preto je zarážajúce, že rodina stráca v očiach mladých svoje funkcie a úlohy. Samozrejme súhlasíme s tvrdením Jána Pavla II., ktorý uvádza, že “*postavenie, v ktorom sa dnešná rodina nachádza má kladné i záporné stránky*”⁴⁰⁰.

6.

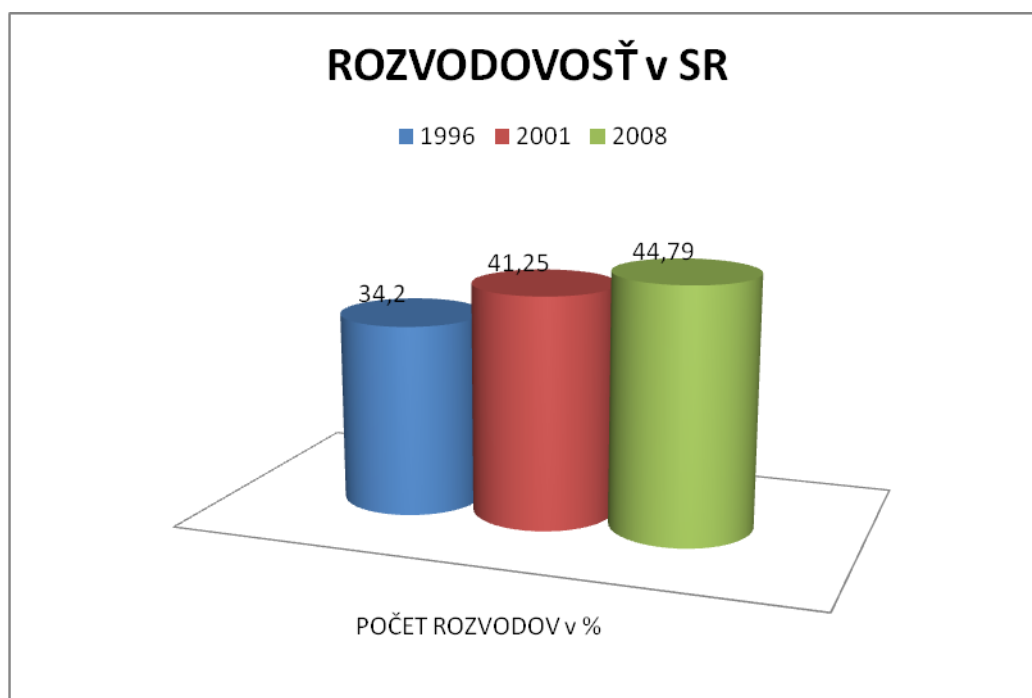
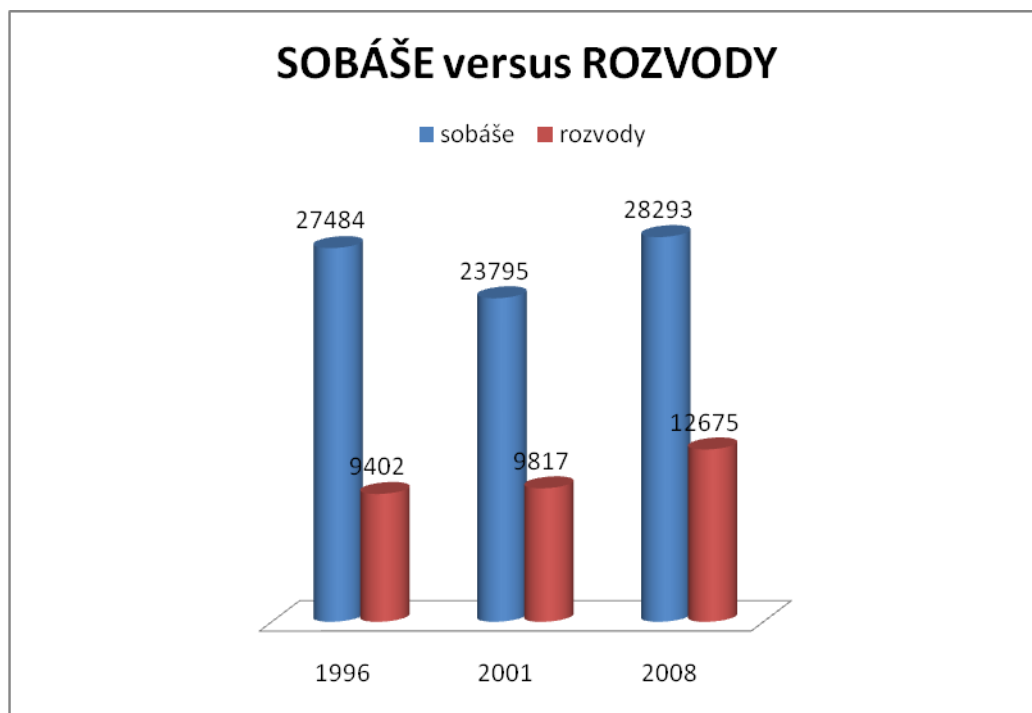
Zo sociologického hľadiska rozlišujeme viaceré typy rodín. Pre naše potreby však postačí spomenúť iba jeden z nich – nukleárnu rodinu, presnejšie rodinu úplnú a neúplnú. Ideálne by bolo, ak by deti vyrastali v rodine úplnej, teda spolu s rodičmi. V súčasnosti, vďaka príliš hektickému a uponáhľanému tempu životného štýlu spoločnosti je žiaľ “populárnou” neúplná rodina, respektíve rodina žiadna.

Dôkazy o tom, aký význam začínajú prikladať ľudia významu manželstva a rodiny, možno sledovať v štatistikách – na webových stránkach *Štatistického úradu Slovenskej republiky*⁴⁰¹ sa napríklad dozvieme ozaj alarmujúce zistenia.

ROK	POČET OBYVATEĽOV	POČET SOBÁŠOV	POČET ROZVODOV	% rozvody
1996	5 378 932	27 484	9 402	34,20
2001	5 378 951	23 795	9 817	41,25
2008	5 412 254	28 293	12675	44,79

⁴⁰⁰ URL: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276376>.

⁴⁰¹ URL: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1686>.

7.

Človek si v rodine uvedomuje svoju slobodu, rozvíja medziľudské vzťahy, duchovný a kultúrny význam rodiny, ktorá má v človeku vyvolať pocit zodpovednosti a túžbu po spravodlivosti. Tieto hodnoty si človek osvojuje vďaka náboženstvu, ktoré je tu pre človeka už dávno. Veď práve vďaka náboženstvu sa môže šíriť do sveta láska, čnosť, kultúra.

Kultúra v duchu morálnosti a mravnosti, ktorú by človek, už od narodenia, mal v sebe mať zakódovanú. Práve vďaka tomu, či tieto zásady rodina vyznáva a žije, by sa každý člen rodiny mohol duchovne obohacovať myšlienkami, ktoré poslúžia jeho duchovnému a

kultúrno-spoločenskému napredovaniu. *“Kto miluje, ten chce darovať seba samého.”*⁴⁰² Jasne možno vidieť, že ľuďom chýba najmä nežnosť a láskavosť, ktorej sa im v rodine pravdepodobne nedostáva, prípadne iba v malej miere. *„Ľudstvo umiera na nedostatok lásky a vzájomnej úcty.”*⁴⁰³ Nikto nemá na nikoho čas – myslí iba na seba. *“Krajná samota, s akou sa stretávame u niektorých ľudí // je horšia než malomocenstvo.”*⁴⁰⁴

Vďaka hodnotám, ktoré náboženstvo poskytuje a vyznáva, by tak mohol človek lepšie – teda bez väčších obáv – vstupovať do medziľudských vzťahov s okolitým svetom.

Hodnotu má aj výtvarné, hudobné či divadelné umenie, ktoré veľa ráz súčasná spoločnosť, tak ako rodinu, nedoceňuje – stretávame sa s návrhmi čo treba urobiť, aby nastala pozitívna zmena v zmýšľaní, no žiaľ, rodina dnes nedostáva dostatočnú podporu.

Kultúra formuje naše myslenie tiež – a ak nie je zahrnutá v živote a médiách, tak to nemusí byť osožné pre náš spoločenský rast. Je neoddeliteľnou súčasťou ľudského života. Žijeme v spoločnosti, ktorá ovplyvňuje naše uvažovanie, správanie sa a konanie – vidíme teda, že sme s ňou konfrontovaní neustále.

Človek v súčasnom svete by mal omnoho viac vyrastať kultúrne – ak si to porovnáme s predchádzajúcimi obdobiami, v ktorých vyrástli naši rodičia a starí rodičia – pretože neustále vidíme čoraz menej kultúry a kultúrnosti.

Kultúra je *“súbor výkonov / črt nejakej komunity, považovaných ľuďmi všeobecne za prejav „vyššej“ vyvinutosti ľudí (napr. ľudská kultúra); analogické výkony/črty u jednotlivcov, v ich prejavochoch, správaní či činnostiach; civilizovanosť; kultivovanosť; umenie a/alebo vzdelanosť (vôbec)”*.⁴⁰⁵ Podľa J. Peoplesa a G. Baileyho je kultúra *„sociálne odovzdávané poznanie vlastnej určitej sociálnej skupine”*⁴⁰⁶. Ide v nej v podstate o to, že človek aktívne koná a tak ovplyvňuje životy ostatných, pričom využíva svoje schopnosti a danosti k tomu, aby nasmeroval ľudí k určitým hodnotám, ktoré uznáva on a spoločnosť. *„Kultúra je šľachtená forma ľudského bytia, štýl osobnej i spoločenskej formy, rastúca, dozrievajúca a šľachtená humanita, čiže kultúrnosť.”*⁴⁰⁷

Treba však skonštatovať, že sa, čím ďalej, tým viac, stávame požívateľmi konzumného, hedonisticky zameraného, “kultúrneho” života. Sme zahltení prácou, dokonca si nevieme nájsť čas svoje deti, rodinu – naši zamestnávateľia nám to veľa krát ani nedovoľujú. Každý je nahraditeľný, a preto nemôže mať nárok na oddych a kultúru – kultúrne podujatia, filmy s vyššou úrovňou kultúry, v zamestnaní to mnohým ani neumožnia.

Človek, ktorý chce ísť niekam za kultúrou, kultúrnymi pamiatkami, výstavami ani nikam nemôže, pretože mu to nebýva umožnené. Na rodinu a deti mu čas ani neostáva.

Veľa firiem hovorí o kultúre, ako o niečom samozrejmom, no často je to iba “pro forma” – teda, tvária sa, že zamestnancom je dovolené aj kultúrne vyžitie, no realita je pritom dosť často iná – česť výnimkám.

ZÁVER

Záverom možno skonštatovať, že situácia v rodinách, s ohľadom na jej duchovný a spoločensko-kultúrny život, je naozaj veľmi kritická. Rodina by mala práve v láske nachádzať zdroj a podnet k tomu, aby prijímala, vážila si a napomáhala každému – veď každý človek má svoju hodnotu. Emocionálnu, výchovnú, sociálnu či ochrannú funkciu rodiny by

⁴⁰² URL: <http://sk.wikiquote.org/wiki/Darovanie>.

⁴⁰³ URL: http://www.modlitba.sk/htm/uvahy/myslienka/matka_t.htm.

⁴⁰⁴ Pútnik svätovojtešský. Trnava: roč. 138, SSV, 2010, s. 92.

⁴⁰⁵ URL: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Kultúra>.

⁴⁰⁶ MISTRÍK, E. a kol.: Kultúra a multikultúrna výchova. Culture and Multicultural Education. Bratislava: IRIS, 1999, s. 36.

⁴⁰⁷ HANUS, L.: Romano Guardini. Mysliteľ a pedagóg storočia. Bratislava: LÚČ, 1994, s. 72.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

sme, a priori, mali do rodín – v čo najväčšej miere – aplikovať. A svedomie zabezpečí to, aby sme sa riadili dobrom a – aby sme vzdorovali zlu.

Nezabúdajme, že povinnosti v rodine vystupujú ako mravné záväzky, ktoré sa stali vnútorným zdrojom podriadenia vôle určitým hodnotám. Úzko súvisí s ideálom. V mravnej osobnosti svedomie a povinnosť splývajú.

Ak bude láska k sebe a k všetkým ľuďom – teda ľudskosť – prioritou v našom živote, tak sa nemusíme o kvalitu rodín vôbec obávať. Každá ľudská činnosť nadobúda určitú morálnu hodnotu, nesie teda pečať ľudskosti. Práve miera ľudskosti a humanity je morálka. Jednoducho treba „*žiť so srdcom naplneným láskou.*“⁴⁰⁸

Osobnosť Jána Pavla II. ovplyvnila životy veriacich a neveriacich v celom svete, pretože svoje myšlienky Svätý Otec formuloval jednoducho a zrozumiteľne, pričom do centra svojho záujmu kládol práve sociálno-kultúrne problémy, ktoré trápili všetkých. Ak sa budeme držať jeho myšlienok – nielen tých o rodine – určite by sme mohli v sebe nájsť väčší vnútorný pokoj založený na láske, porozumení a úcte.

LITERATÚRA

1. Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu. Diel I. Trnava: SSV, 1993, 342 s.
2. Dokumenty druhého vatikánskeho koncilu. Diel II. Trnava: SSV, 1993, 349 s.
3. HALÁS, O.: Deťom patrí ozajstné detstvo bez násilia. In: Katolícke noviny. Bratislava: roč. 121, č. 37, s. 10.
4. HANUS, L.: Romano Guardini. Mysliteľ a pedagóg storočia. Bratislava: LÚČ, 1994, 205 s., ISBN: 80-7114-124-0.
5. JUDÁK, V.: Dejiny mojej Cirkvi. II. diel. Trnava, SSV, 2004, 223 s., ISBN: 80-7162-503-5.
6. KEDEN, J.: Takzvané mládežnícke sekty a okultná vlna. Bratislava: LÚČ, 1990, 181 s., ISBN: 80-7114-018-1.
7. Manželská láska a dar života. Trnava: SSV, 2008, 15 s., ISBN: 978-80-7162-701-2.
8. MIEZGOVÁ, J.: Základy etiky. Bratislava: SPN, 1998, 107 s., ISBN: 80-08-02745-2.
9. MISTRÍK, E. a kol.: Kultúra a multikultúrna výchova. Culture and Multicultural Education. Bratislava: IRIS, 1999, 348 s., ISBN: 80-88778-81-6.
10. OCKENFELS, W.: Ordo socialis. Malá katolícka sociálna náuka. Bratislava: LÚČ, 1995, 95 s., ISBN: 80-7114-138-0.
11. PAVOL II., J.: Encyklika Evangelium vitae. Trnava: SSV, 1995, 197 s., ISBN: 80-7162-097-1.
12. PAVOL II., J.: Exhortácia Familiaris Consortio. Trnava: SSV, 1993, 197 s., ISBN: 80-7162-052-1.
13. Pápežské listy a vatikánske dokumenty. 20. KBS, 1999, 59 s., ISBN: 80-7162-308-3.
14. Pápežské listy a vatikánske dokumenty. 56. KBS, 2005, 10 s., ISBN: 80-7162-541-8.
15. Pútnik svätovojtešský. Trnava: roč. 138, SSV, 2010, 160 s., ISBN: 978-80-7162-769-2.
16. ROZINGOVÁ, H.: Etika heterosexuálnych vzťahov. Bratislava: SPN, 1989, 191 s.
17. Sociálne encykliky. Lev XIII. Pius XI. Ján XXIII. Pavol VI. Ján Pavol II. Trnava: SSV, 1997, 677 s., ISBN: 807162-203-6.
18. URL: <http://www.kbs.sk/?cid=1117276376> (23. 3. 2010).
19. URL: http://www.modlitba.sk/hm/uvahy/myslienka/matka_t.htm (23. 3. 2010).
20. URL: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=1686> (23. 3. 2010).
21. URL: <http://sk.wikipedia.org/wiki/Kultúra> (23. 3. 2010).
22. URL: <http://sk.wikiquote.org/wiki/Darovanie> (23. 3. 2010).
23. URL: http://sk.wikiquote.org/wiki/Matka_Tereza (23. 3. 2010).
24. URL: <http://sk.wikiquote.org/wiki/Totalita> (23. 3. 2010).

⁴⁰⁸ MIEZGOVÁ, J.: Základy etiky. Bratislava: SPN, 1998, s. 26.

KRÍZA CIVILIZÁCIE: DIAGNÓZA A POKUS O PROGNÓZU

The Crisis of Civilization: an attempt at diagnosis and prognosis.

Hohoš Ladislav

Resumé

Súčasná kríza ako kríza systémová, potenciál krízy. Civilizácia ako akumulácia a organizácia moci (J.Patočka). Vybrané aktuálne normatívne koncepty politiky a globálne postkrízové scenáre ako možné alternatívy. Pri uvažovaní o kríze sa stráca duchovný rozmer. Problém emancipácie ľudskej osoby.

Abstract

The Contemporary crisis is a systemic one, potentiality of crisis. The Civilization as accumulation and organization of power (J.Patočka). Selected actual normative concepts of politics and global post (crisis) scenarios dealing with possible alternatives. When reflecting crisis the spiritual dimension is lost. The problem of emancipation of the human person.

Pokiaľ ide o obdobie krízy – nie je celkom namieste analógia tridsiatych rokov 20.storočia, nejde iba o krízu ekonomickú resp. o jeden jej parciálny aspekt – krízu finančnú, ale o krízu *systémovú (civilizačnú)* čiže krízu transformácie. Pod tlakom mediálnej reality a ideológie neoliberalizmu sa často zamieňajú realita a fikcia, parciálne sa vydáva za podstatné, konjunkturálne za permanentné. Realita *fikcie* sa prejavuje ako finančná kríza, ktorá bola vyvolaná toxickými aktivitami napr. hypotekárnymi úvermi v USA. Avšak finančná kríza je iba epifenoménom transformačnej krízy. Kríza sa v podobe rôznych šokov a instability menového systému prejavovala od sedemdesiatych rokov a bola čiastočne posunutá v čase po zrušení železnej opony na konci osemdesiatych rokov, čo umožnilo parciálnu dočasnú expanziu kapitálu na nové trhy, ale nezabránilo menovej kríze v deväťdesiatych rokoch. Fikcia reality sa zakladá na dezinformácii, že po naliatí peňazí daňových poplatníkov do finančného systému postupne dochádza ku konsolidácii (presnejšie k prechodnému zmierneniu symptómov), ktorá vraj založí ďalšiu stabilitu a prípadne rast, takže všetko bude ako predtým. W. Robinson upozorňuje, že treba rozlišovať cyklickú, štrukturálnu a systémovú krízu. Cyklické krízy sa v kapitalizme vracajú približne každých desať rokov, recesia (80-te až 90-te roky, rok 2001) pôsobí ako sebakorekčný mechanizmus. Dnes sa nachádzame v hlbokšej štrukturálnej kríze, ktorá odráža hlbšie vnútorné rozpory systému a dá sa vyriešiť iba podstatnými zmenami štruktúry systému (30-te resp. 70-te roky, kedy krízu vyriešila kapitalistická globalizácia). *Systémová* kríza si vynucuje nahradenie systému úplne novým systémom alebo vedie k naprostému kolapsu. Či štrukturálna kríza prejde do systémovej, resp. či v takom prípade bude viesť k nahradeniu kapitalizmu alebo k zrúteniu globálnej civilizácie, nie je dopredu dané a závisí od reakcie sociálnych a politických síl na krízu. ([1], s. 17-18)

Úvaha o civilizačnej kríze predpokladá vymedziť sám pojem: dnešnej situácii zodpovedá definícia J.Patočku, že civilizácia znamená akumuláciu a organizáciu moci.⁴⁰⁹ Vo

⁴⁰⁹ „Každá civilizace je tedy akumulace a organizace moci, ačkoli není *jen* tím: nejpůvodněji je určitým zabočením v řešení otázek života. ... Každá civilizace kombinuje svým zvláštním způsobem obojí prostředky moci: fyzické a lidské. ... Žádné ze starších civilizací se nepodařilo uskutečnit vnitřní cíl každé civilizace, žádná se nestala skutečně universální. Žádná nerealizovala universální stát, žádná nevyvinula vskutku universální náboženství, žádné se nepodařilo skutečně asimilovat vnější i vnitřní proletariáty. Žádné se nepodařilo zajistit se natrvalo, zbavit se svých civilizačních i mimocivilizačních soupeřek. Ptáme-li se, jaké jsou důvody toho, budou

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

svojom filozofickom diele Patočka podáva kritiku západnej racionality; východiskom je Sokrates, ktorý „obec, vlastné miesto dejín, označuje tiež za miesto starostlivosti o dušu“. ([2], 90) Cieľom snaženia nie je život pre život, ale len život pre slobodu, pochopenie a aktívne uchopenie, že *taký život je možný*. Ak duchovný život stelesňuje zásadný otras bezprostredných životných istôt a zmyslu, potom tento otras sa v politike obracia na životnú prax a vo filozofii uchopený pojmovo. ([2], 123) V rukopise z päťdesiatych rokov *Nadcivilizace a její vnitřní konflikt* Patočka rozlišuje medzi civilizáciami primitívnymi, ktoré idú do jednotlivostí, sú nehistorické a nečasové, a civilizáciami vysokými, ktoré sú všeobecné a dokážu žiť historicky (zachovávať, znovu prežívať a súdiť existenciu predkov). Každá vysoká civilizácia chce byť „pravou“ civilizáciou pre všetkých, svoju univerzálnu úlohu „byť všeobecnou organizáciou historicky prebudeného ľudstva“ sa snaží naplniť tým, že vyvíja organizuje moc, ktorej neodolá žiadna cudzia sila. Každá moc je mocou nad ľuďmi, zdrojom každej moci je sila, ide o dva druhy moci – vlády nad ľuďmi – fyzická a duševná prevaha (ovládanie sprostredkované a bezprostredné). Stupňovaná racionalizácia civilizácií sa od konca sedemnásteho storočia stala základným a determinujúcim spoločenským faktorom (Patočka ohľadom racionalizácie zmieňuje K.Marxa a M.Webera). ([3], 247) *Nadcivilizácia* sa rozdelila vo Francúzskej revolúcii na dve verzie, radikálnu a moderantnú: moderantná - liberalizmus, čiastočne kresťanstvo - (nevýhodou moderantizmu naproti tomu je zvyk myslieť v privilégiách, v izolácii, v neuniverzálnosti) sa v devätnástom storočí etablovala v západnej Európe; radikalizmus sa vyskytoval ako pokus zásadne zmeniť štruktúru západných spoločností (nadcivilizačný radikalizmus východných národov je snahou stať sa subjektom nadcivilizácie, mať na nej rovný podiel). ([3], 269-271) Rozpor medzi dvoma formami nadcivilizácie považuje Patočka za výsledok vnútornej krízy racionálnej nadcivilizácie ako takej. Našu modernú situáciu prirovnáva k situácii antickej: ide o krízu expanzie, ťažkosti spočívajú v krízi expanzie a odpore vyvolávanom myšlienkou rekonštrukcie, ako aj tým, že vonkajší svet je vo vzťahu k nášmu západnému na mocnom vzostupe (analógia s okolím rímskeho impéria v dobe cisárstva). Lenže domnelý nový pretedent na nástupníctvo európskej civilizácie neobhaja pravdu našej nadcivilizácie, nerieši vnútorný problém ceny a zmyslu ľudského života v modernej nadcivilizácii. ([3], 267-268) Funkciou moderantnej nadcivilizácie je tvoriť civilizačné statky, ktoré by boli všeobecne ľudské a to z podstaty vecí, je to hodnota vedeckej pravdy a hodnota ľudskej slobody. dôležitá je aktivita, že sa všeobecne ľudské sústavy právd, hodnôt, cieľov, prostriedkov vôbec formujú, hoci s rizikom zneužitia určitých tried, národov, krajín. Kresťanstvo podľa Patočku patrí do súvislosti moderantnej, novopohanstvo do súvislosti radikálnej. ([3], 259-260)

Podľa najnovšej správy projektu OSN o stave budúcnosti v roku 2009 narastajúca globálna vzájomná závislosť a tempo zmien môžu viesť k rozsiahlejším ekonomickým katastrofám než aké svet zažíva v súčasnosti. Otázka znie, či sa možno vyhnúť budúcim katastrofám alebo ich aspoň obmedziť. Kapitalizmus a socializmus predstavujú systémy raného industriálneho obdobia, nepochybne sú možné nové ekonomické systémy v prospech ľudstva. Podľa výskumu sa počas najbližších dvadsať rokov etika stane rozhodujúcou zložkou pracovných vzťahov a ekonomických výmen. ([4], 49-50) Predkladáme možné scenáre globalizácie (vejár možností má 5 alternatív):

- varovný scenár predpokladá deštrukciu, napr. atómovú vojnu alebo totálny kolaps životného prostredia, alternatívou úplného zničenia ľudstva je v tom „lepšom“ prípade

na to různé odpovědi: především, že žádné z nich se nedostávalo fyzické moci, technických prostředků, skutečných sil; dále však, že jádrem moci každé ze starších civilizací bylo přímé neracionální působení. ... Konečně lze říci také, že každá společnost se ustavičně vyvíjí interakcí zamýšleného s nezamýšleným a že působnost na nezamýšlené v ní je možná jedině stále stupňovanou kontrolou všech společenských funkcí, snahou předvídat, věčným postojem k společenským dějům, tedy stále stupňovanou racionalizací.“ ([3], 245-246)

- zničenie dosiahnutej úrovne civilizácie ako návrat k barbarstvu;
- čiastočne optimistický scenár (politici majú sklon neriešiť ale posúvať problémy v čase); môže dôjsť k úspechu dočasnej konsolidácie, takže transnacionálna globalizácia by pokračovala po nejaký čas na báze normatívneho liberalizmu, pokým by neriešenie potreby kvalitatívnych zmien nevyvolalo ďalšiu krízu;
- nepriaznivý zvrät by mohol vyvolať nástup nejakej formy profašizmu a teda diktatúry prípadne s možným ekologicko-ideologickým krytím, nové technológie umožňujú totálnu kontrolu nad jednotlivcom, vyriešil by sa tým problém ovládania prebytočnej populácie na globálnej úrovni;
- exploratívny čiže optimistický scenár: došlo by k určitým reguláciám ekonomiky a najmä finančných trhov, vytvorenie nových inštitúcií tvorby bohatstva - ak však majú mať nádej na úspech, tak len na transnacionálnej úrovni;
- scenár vzdialený v čase: cieľová (normatívna) prognóza dosiahnutia nového kvalitatívneho stavu spoločnosti a civilizácie a to tak na úrovni ľudskej spoločnosti (vyššia úroveň socializácie) ako aj na úrovni ľudského druhu (problém transhumanizmu).

W. Robinson považuje globalizáciu za *epochálny posun* t.j. fundamentálne celosvetové zmeny sociálnej štruktúry. Globalizácia predstavuje novú epochu vo vývoji svetového kapitalizmu: prvou epochou bol vek objavov, merkantilizmu a prvotnej akumulácie; druhou kapitalizmus voľnej súťaže - priemyselná revolúcia, vzostup buržoázie a vytvorenie národného štátu; tretia epocha znamená nástup monopolného kapitalizmu, jednotný svetový trh a vznik socialistickej alternatívy. V súčasnosti prežívame ranú fázu štvrtej etapy globalizácie, informačné technológie, zrútenie pokusov o socializmus a neschopnosť národno-oslobodzovacích hnutí tretieho sveta poskytnúť alternatívu vo vzťahu ku kapitalizmu; ide o prechod k transnacionálnej fáze systému. ([1], 32-33)

Kapitalizmus na rozdiel od jeho apologetov nepovažujeme za večný a nemenný spoločenský systém, dokonale prispôsobený ľudskej prirodzenosti, rovnako ako takým nebol feudalizmus založený na dedičných privilégiách; veď tézu, že moc panovníka pochádza z moci božej, vyvrátili osvietenci ani nie pred troma storočiami, spoliehajúc sa na to, že viditeľnú ruku panovníka nahradí neviditeľná ruka trhu, lež ani táto „istota“ neplatí absolútne. Názor o výlučnosti boja o prežitie zodpovedá definícii racionálneho egoistu a hobbesovskému vymedzeniu ľudskej prirodzenosti (súťaživosť, nedôvera, slávybažnosť). V teleologickom kantovskom riešení práve tieto negatívne kvality umožňujú dosiahnuť cieľ prírody, ktorým je formovanie občianskej spoločnosti. Ak sa zaoberáme filozofickými interpretáciami ľudskej prirodzenosti, pristupujeme k nej síce dynamicky a nie staticky ako osvietenci, v podstate však stále ide o spor medzi bytím prírody a bytím kultúry. Toto je kľúčom k pochopeniu podstaty morálky, t.j. do akej miery je sociálne a do akej miery prírodne determinovaná: ak evolúcia počíta rovnako so súťažou (bojom) ako s kooperáciou (altruizmom), malo by to viesť k menej agresívnemu chápaniu ľudskej prirodzenosti. Táto zdanlivo akademická otázka má zásadný význam pre aktuálne spory v rámci teórie spravodlivosti: ak je pôvod nerovnosti prirodzený, potom je možné akceptovať sociálne a kultúrne nerovnosti v tom zmysle, že nie sú v rozpore s princípom čestnej rovnosti príležitostí. Nejde iba o ideologickú otázku kompetentnosti distributívnej spravodlivosti. Určité črty ľudskej prirodzenosti môžu byť smerodajné pre správanie globálnych elít, od toho môže závisieť, či si dokážu uvedomiť svoju globálnu zodpovednosť nad rámec parciálneho utilitárneho triedneho záujmu. Mení sa aj anagonistický koncept triedneho boja, a to v prospech synergického efektu z kooperácie. Napríklad Patočka nepovažuje triedny boj za záležitosť ekonomickú, ale „duchovnú“ a „existenciálnu“, takže nemôže byť izolovaný od iného duchovna, ktoré rozpuká vo sfére svobody: neexistuje iba boj, ale aj solidarita, existuje nielen pospolitosť, ale aj spoločenstvo, toto pozná iné putá než spoločného nepriateľa. ([2], 128)

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Snaha o reflexiu primárne ekonomických a politických alternatív krízy globalizácie často trpí deficitom duchovného rozmeru. Túto dimenziu nachádzame v encyklike pápeža Benedikta XVI. *“Caritas in Veritate”*. Zdôrazňuje sa potreba hlbokej kultúrnej obnovy sveta, znovuobjavenia základných hodnôt lepšej budúcnosti. Mobilita pracovných síl v spojení s dereguláciou vyvoláva psychologickú nestabilitu a ťažkosti ohľadom formovania pevnej životnej cesty vrátane manželstva, pričom nezamestnanosť spôsobuje nové aspekty ekonomickej bezvýznamnosti. Encyklika presne charakterizuje vznik novej kozmopolitnej triedy manažerov, ktorí sa riadia inštrukciami akcionárov anonymných fondov, proti nim však stoja manažeri, ktorí dajú na dlhodobé analýzy a uvedomujú si väzby podniku k územiám, na ktorých pôsobi. Akcentuje mnohostranný význam podnikavosti a politickej autority v období, kedy sa začína realizovať nový ekonomicko-výrobný poriadok, ktorý má byť sociálne zodpovedný a stavaný na mieru človeka. Ohľadom povinností človeka vo vzťahu k prírodnému prostrediu ide o zodpovednosť voči chudobným, voči budúcim generáciám i celému ľudstvu. Plány integrálneho ľudského rozvoja preto musia sa vyznačovať medzigeneračnou solidaritou a spravodlivosťou, zohľadňovať pritom rozličné oblasti: ekologickú, právnu, ekonomickú, politickú a kultúrnu.

Ekonomické správanie aktérov nie je striktné deterministické, pretože sa mení v čase na základe zmeny relevantných okolností, tým sa vytvárajú nové očakávania, ktoré nie sú identické s minulými očakávaniami a nemusia byť vždy predvídateľné: mení sa (nondiskurzívne) spoločné poznanie a tým aj konanie ľudí. Známý sociológ U.Beck si uvedomuje, že dnes sa sociálna rovnosť stala celosvetovým očakávaním a narastajúce nerovnosti už nemožno obhajovať ako božiu vôľu ani schovávať za múry národných štátov. Čím viac rovnostárskych noriem sa po svete rozšíri, čím dôraznejšie Západ razí ľudské práva, tým je zjavnejšie, že zatváranie očí pred globálnou chudobou stráca akúkoľvek legitimitu.⁴¹⁰ Podľa I. Mészárosa: „Akokoľvek vysoké očakávania sa spájajú s terajším procesom globalizácie, v sociálnom svete sa žiadna univerzalita nezaobíde bez bytostnej rovnosti. Kapitálový systém je teda vo všetkých svojich historicky známych alebo mysliteľných formách úplne nezlučiteľný dokonca i so svojimi vlastnými – polovičatými a oklieštenými – projekciami globalizujúcej sa univerzality.“ ([5], 11) Alternatívu kapitálovému spôsobu riadenia spoločenskej reprodukcie si nemožno predstaviť bez „medzinárodnej solidarity orientovanej na vytvorenie systému fundamentálnej rovnosti“. ([5], 51). Tým sa potvrdzuje zásadný význam Marxovej pracovnej teórie hodnoty.⁴¹¹ Ako upozorňuje István Mészáros, nie je rozhodujúce, či k privlastňovaniu nadpráce dochádza politickou alebo ekonomickou cestou, nadhodnota je špecifický spôsob privlastňovania, charakteristický pre kapitalizmus. V súčasnosti existuje viac podôb perzonifikácie kapitálu než ako mohol poznať Marx a v rámci globálnej krízy môžu vznikať aj jej nové netradičné podoby. Podľa I.Mészárosa v dôsledku všadeprítomnosti kapitálu musí zásadná spoločenská transformácia dôsledne odstrániť kapitál zo všetkých oblastí spoločenského života, preto treba v mene projektu socialistickej budúcnosti urobiť nevyhnutné opatrenia „proti návratu perzonifikácií kapitálu v akejkolvek novej podobe“. ([5], 84) Podstatné je, že negáciu pracovnej teórie hodnoty možno dosiahnuť výlučne prostredníctvom radikálnej socialistickej transformácie. Práve táto otázka, ako to urobiť, aby racionálna Nadcivilizácia fungovala na inej báze ako funguje globálny kapitalizmus, je zásadnou otázkou akejkolvek snahy o zásadnú transformáciu, či už evolučnú

⁴¹⁰ BECK, U.: Vyčítali rodičom: Ako ste mohli? In: Sme (denník), Fórum 12.9.2009.

⁴¹¹ Marx síce nemohol predvídať evolúciu postkapitalizmu, jeho pracovná teória hodnoty naozaj nemusí plne zodpovedať novému sofistikovanému spôsobu tvorby bohatstva *tretej vlny*. Tým sa však nič nemení na platnosti pracovnej teórie hodnoty v rámci *politckej ekonómie* t.j. ohľadom charakteristiky systému spoločenských vzťahov, vlastných kapitalistickému spôsobu výroby. Napokon práve neoklasická teória v zmenených podmienkach finančnej systémovej krízy totálne zlyhala, lebo finančný trh nie je schopný zabezpečiť efektívnu alokáciu zdrojov.

alebo revolučnú. Na riziko revolučnej vojny adekvátne upozorňuje vo svojich scenároch globalizácie Egon Bondy. Došlo by k zničeniu ekonomickej základne spoločnosti a zároveň ekologickému i demografickému kolapsu. Poukazuje na to, že moderná spoločnosť nemôže fungovať bez vysoko kvalifikovaných odborníkov, zatiaľčo zbedačená masa by uprednostnila pomstu a okamžitú saturáciu. Za optimálny variant „socialistickej globalizácie“ považuje prevzatie moci zvnútra kvalifikovanými profesionálmi, ktorí by odstránili malú skupinu svetových vykorisťovateľov. (6], 86-103.] Tento problém by dokázal vyriešiť uvedomelý revolučný subjekt (trieda *pre* seba); lenže ak sa Marx nemýlil v tom, že kapitalizmus rozkladá maloburžoáziu, mýlil sa v tom, že si myslel, že rab *musí* zvíťaziť: kapitalizmus totiž rozložil aj priemyselný proletariát. Ak sa konštituuje nová trieda, ide o „triedu transnacionálnych kapitalistov“ (W.Robinson), ďalej v dôsledku demontáže sociálneho štátu sa formujú nízkonákladové stredné vrstvy spolu s tými, čo si ešte udržali zamestnanie, pričom často ide o tzv. „prekérnu“ prácu, mimo ostáva „podtrieda“ alebo „vylúčení“. Analytik „supertriedy“ D.Rothkopf píše o „neliberálnych trhoch“: ide o zavedenie trhových princípov bez patričnej podpory kultúry podnikania resp. kultúry, podporujúcej skutočnú rovnosť príležitostí i práv; takéto systémy síce budú vyzeráť ako slobodný trh, ale budú značne neefektívne a nespravodlivé. ([7], 81) Veľká zodpovednosť spočíva na globálnych mocenských elitách: ak budú svoj vplyv využívať na vytvorenie takých pravidiel fungovania globálneho systému, ktoré prehľbia existujúce nerovnosti a ak bude globálny systém kriľavo nespravodlivý ako ten dnešný, kríza je prakticky nevyhnutná. Elitám pripisuje „sklon preháňať“, na čo v dejinách vždy doplatili; pokiaľ si uvedomia, že je v ich vlastnom záujme skončiť s praktikami, ktoré bohatým a mocným poskytujú všetko už dnes a chudobným ponúkajú iba sľuby vzdialenej budúcnosti, môžu sa vyhnúť osudu minulých elít, ktoré na svoju chamtivosť, necitlivosť a krátkozrakosť doplatili. ([7], 317,319)

Riešenie transformačnej krízy teda spočíva v hľadaní takej alternatívy globalizácie, ktorá by spĺňala parametre trvalej udržateľnosti pozemskej civilizácie v najširšom slova zmysle. Ako hlboko zasiahne súčasná transformačná kríza, či sa ju podarí zvládnuť na úrovni štrukturálnych zmien a na systémovej úrovni dôjde k dočasnej stabilizácii alebo si vynúti zmeny na systémovej úrovni, pričom ich priebeh bude do značnej miery emergentný, sa nedá dnes jednoznačne predvídať, obe alternatívy sú otvorené. Atribút dočasnosti vo vzťahu k systémovej stabilizácii je relevantným parametrom preto, lebo ekonomický systém kapitalizmu, založený na trvalom extrémnom plytvaní, je v jeho doterajšej podobe tak či onak trvale neudržateľný. Pokiaľ ide o spôsob tvorby bohatstva danej civilizácie, platí **zákon klesajúcich hraničných výnosov**: *od určitého bodu každá nasledujúca jednotka vložená do vstupu prináša menší prírastok produkcie (výkonu) pri výstupe ako predchádzajúce, takže od určitého okamihu pri dodatočných jednotkách na vstupe klesajú prírastky výstupu*. Tento zákon môže vysvetliť zánik civilizácií (napríklad Rímskeho impéria), keď už nemohli udržať dosiahnutú úroveň komplexnosti; klesajúce hraničné výnosy si vynútili úsporný proces čiže kolaps, pod čím sa rozumie návrat do normálneho stavu nižšej zložitosti („barbarstva“).⁴¹² Ak má pozemská civilizácia prežiť, musí sa zbaviť *fikcie* trvale neudržateľného ekonomického rastu a nastaviť udržateľné parametre novej civilizačnej paradigmy, ktorá sa nemusí a možno ani nebude nazývať „socializmus“, možno ju napríklad označiť ako „globálna spravodlivosť“.

⁴¹² Zásadný rozdiel je medzi kolapsom Záporímskej a Východorímskej ríše. *Kolaps* nastáva a môže nastať len v mocenskom vákuu (Západ), kde neexistuje konkurent, ktorý sa územne rozšíri a ujme sa správy, čo môže mať za následok *pomalú dezintegráciu* (Východ). ([8], 264-265)

LITERATÚRA

1. ROBINSON, W. I.: *Teorie globálního kapitalismu*. Transnacionální ekonomika a společnost v krizi. Praha: Filosofia 2009.
2. PATOČKA, J.: *Kacířské eseje o filosofii dějin*. Praha: Oikoymenh 2007.
3. PATOČKA, J.: *Péče o duši I*. Praha: Oikoymenh 1996.
4. GLENN, J.C., GORDON, T.J. and FLORESCU E.: *2009 State of the Future*. Washington, D.C.: 2009.
5. MÉSZÁROS, I.: *Socializmus nebo barbarství*. Od „amerického století“ ke křižovatce dějin. Praha 2009.
6. BONDY, E.: *O globalizaci*. Brno 2005.
7. ROTHKOPF, D.: *Supertřída*. Jak globální mocenská elita přetváří svět. Praha 2009.
8. TAINTER, J. A.: *Kolapsy složitých společností*. Praha: Dokořán 2009.

KVALITA ŽIVOTA PROSTREDNÍCTVOM VZŤAHU RODINA - SPOLOČNOSŤ

Hrnčiar Miroslav, Saxová Gabriela

Úvod

Pojem kvalita je tradične spájaný v laickej verejnosti s technickým významom tohto pojmu, ktorý zohľadňuje technickú dokonalosť výrobku. Kvalita v modernom prístupe vyjadruje systémový a procesný pohľad (manažérstvo kvality), ktorý vyjadruje:

- mieru naplnenia požiadaviek zákazníka (pohľad zvonku);
- úctu k vlastnej práci (pohľad zvnútra);
- úsilie o potešenie zákazníka neustálym vylepšovaním a uspokojovaním jeho požiadaviek.

Rozvíjajúcim pojmom kvality vo vzťahu k spoločnosti je pojem „kvalita života“ (Quality of Life). Tento pojem vyjadruje odraz prístupov komplexného manažérstva kvality do prostredia spoločnosti a rodiny. Kvalita života predstavuje očami rodiny dynamické vnímanie pocitu „zdravia“ samotnej rodiny. Zdravie rodiny, resp. jeho úroveň je kolektívne a subjektívne definované a komunikované jej členmi prostredníctvom vzájomnej interakcie.

Úroveň kvality života, ktorá zahrňuje aj kvalitu života rodiny, je sledovaná aj medzinárodne, jej porovnávanie je umožnené využívaním rovnakých ukazovateľov a prístupov hodnotenia. Ukazovatele kvality života sú zavedené pre potreby sledovania a hodnotenia tejto úrovne a sú smerované voči jednotlivcom a následným spriemerovaním týchto ukazovateľov aj voči spoločnosti. Z pohľadu spoločnosti sa ako najjednoduchšie javí rozlišovanie dvoch základných skupín ukazovateľov, ktoré sa týkajú kvality života:

- subjektívne ukazovatele – životný pocit, pohoda, perspektívy, optimizmus jednotlivcov;
- objektívne ukazovatele (používané pre prieskumy):
 - výška HDP na obyvateľa, priemerný stupeň dosiahnutého vzdelania, priemerná dĺžka života v danom štáte, prípadne v regióne;
 - kvalita života spoločnosti (skutočná) – uznávaná morálka, pravidlá, práva, hodnoty, preferencie, príťažlivosť rodiny, starostlivosť;
 - uchovávanie, pestovanie a zveľádovanie duchovných a kultúrnych statkov.

Rodina ako organizácia

Organizácia je podľa manažérstva kvality vnímaná ako skupina pracovníkov s usporiadanou zodpovednosťou, právomocou a vzťahmi. **Rodina** je z tohto pohľadu taktiež organizácia, predstavujúca spoločenstvo rodičov a ich detí, ktorej poslaním je z pohľadu manažérstva kvality vytvárať prostredie pre vzájomné uspokojovanie všestranných potrieb vlastných členov.

Zvláštnosti rodiny ako organizácie z pohľadu kvality:

- produkt činnosti rodiny je veľmi rôznorodý, je mimoriadne nehmotný a má charakter služieb. Základom pre poskytovanie týchto služieb je prostredie vytvorené s rešpektovaním základných hodnôt pre sprostredkovanie úžitkov pre svojich členov a dosahovanie emocionálnych ako aj výchovných efektov;
- kritériá a priority, týkajúce sa hodnotenia „kvality“ rodiny, sa časom vyvíjajú a prispôbujú, sú závislé od schopnosti vnímania jednotlivých členov a od ich postavenia v rodine;

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- zákazníkmi a súčasne aj zamestnancami sú všetci členovia rodiny, úroveň interakcie medzi členmi rodiny je veľmi silná, prejavuje sa napr. vzájomnou láskou, úctou, informovanosťou a kolektívnym rozhodovaním;
- rodina je vždy súčasťou nejakého širšieho spoločenstva, ktoré ho ovplyvňuje (širšia rodina, susedia, komunita, národ, štát);
- profit z funkcie zdravej a úplnej rodiny je dlhodobý, veľmi závažný a rozhodujúci pre úspešný rozvoj spoločnosti.

Úspešná rodina a hodnotenie kvality života

V ďalšom rozvíjaní „kvalitárskeho“ pohľadu na rodinu hľadáme odpoveď na to, aký je ekvivalent úspešnej organizácie v prostredí rodiny. Úspešná rodina (organizácia) uspokojuje požiadavky všetkých zainteresovaných strán. Zainteresovaná strana je jednotlivec, skupina alebo inštitúcia má záujem na úspechu rodiny. Každá organizácia má svoje kľúčové zainteresované strany, medzi kľúčové zainteresované strany rodiny a ich očakávania patria:

- zákazník (člen rodiny) – uspokojovanie svojich všestranných potrieb, spoločné prežívanie zážitkov a odovzdávanie skúseností;
- zamestnanec (člen rodiny) – perspektíva uplatnenia sa, mať určené jasné a zrozumiteľné ciele, byť motivovaný, odmeňovaný, mať perspektívu rastu a uznania;
- dodávatelia – perspektíva dlhodobého dodávania produktov spotreby rodiny, vytvorenie tradície „rodinného dodávateľa“;
- komunita – vytvorenie prostredia na zdieľanie hodnôt a udržiavanie tradícií, kultúry a vytváranie perspektív rozvoja;
- spoločnosť – stabilita, rozvoj spoločnosti, rast hospodárskej a kultúrnej úrovne.

Keďže jednou z najdôležitejších zainteresovaných strán je spoločnosť, spoločnosť by malo zaujímať, aká je kvalita života rodiny. Ide v podstate o hodnotenie kvality života, o získavanie spätnej väzby zo strany spoločnosti, ktorá by mala minimálne pre vlastné potreby získavať, a vyhodnocovať informácie o úspešnosti prijatých systémových (preventívnych alebo nápravných) opatrení. Cieľ hodnotenia kvality života z pohľadu rodiny by teda mal spočívať v úsilí o poznanie úrovne plnenia vnútorných i vonkajších požiadaviek rodiny zo strany spoločnosti. Výstupy z takýchto hodnotení by mali byť zverejňované a mali by predstavovať jeden zo základných odpočtov akýchkoľvek vládnucich politických štruktúr v štáte.

Prístupy k hodnoteniu môžu byť reprezentované meraniami, uskutočňovanými z pohľadu vonkajšieho i vnútorného prostredia:

- rodičovstvo – podpora rodičov deťom byť samostatné, zvládať úlohy, vychádzať s ostatnými, vytvárať si vzory konania;
- emocionálny rozvoj členov rodiny – zvládanie kritických situácií (ohrozenia finančné, zdravotné, vzťahové), dostatok času na vlastné záľuby, vytváranie a udržiavanie vzťahov;
- vyvažovanie pracovného a rodinného života – čas strávený aktívne v práci, v rodine, spoločne a individuálne trávený čas;
- vzájomné porozumenie a interakcia – podpora, dôvera, rešpekt a úcta členov rodiny voči sebe;
- zdieľanie spoločných hodnôt, skúseností, tradícií, získavanie spoločných zážitkov a poznatkov (vzájomné obohacovanie sa).

Tieto merania majú byť vykonávané tak, aby umožňovali číselní vyjadrenie, kontinuitu pre potreby sledovania trendov vývoja a taktiež by mali byť porovnateľné z medzinárodného hľadiska. Z toho dôvodu sú na úrovni Rady Európy vytvárané metodiky, rešpektujúce

uvedené požiadavky. Merania sú uskutočňované v rámci sociologických výskumov a zameriavajú sa na rôzne skupiny obyvateľov, regióny a štáty.

Vzťah kvality života a štandardov kvality

V nadväznosti na spomínaný mimoriadny význam rodiny pre spoločnosť sa prejavuje v rámci Európskej únie snaha o zavedenie „minimálnych“ štandardov do prostredia spoločenského, resp. rodinného života. Minimálny štandard v tomto zmysle predstavuje súbor požiadaviek, ktoré majú byť vo vzťahu k subjektu (v tomto prípade k rodine) spoločnosťou zabezpečené. Snaha o presadzovanie tohto prístupu však doposiaľ nebola veľmi úspešná - stroskotala na veľkej rôznorodosti vnútri Európskej únie, a to ako ekonomickej, tak aj kultúrnej. Podobne, jednou z prekážok uplatňovania štandardov sú aj výhrady voči štandardom kvality, ktoré sú všeobecne smerované do akejkoľvek oblasti kvality sociálnych služieb:

- štandardy vytvárajú nepriaznivú predstavu, že kvalita je niečo statické, čo môže alebo nemôže byť dosiahnuteľné;
- presné štandardy neodrážajú rôznorodosť EÚ, kultúrnu diverzitu ani lokálne okolnosti;
- meranie štandardov je orientované na požadované minimum a tak nepovzbudzuje ku inováciám a učeniu sa;
- štandardy kvality poskytujú mylný dojem, že kvalita môže byť meraná bez zohľadnenia spoločenského a personálneho prostredia;
- štandardy kvality sú vo väčšine prípadov zamerané len vstupy a priebeh.

Napriek týmto skeptickým výhradám sa v Európskej únii presadilo niekoľko dobrých prístupov, týkajúcich sa štandardov kvality života, resp. kvality rodinného života. Ide predovšetkým o oblasť spoločensky znevýhodnených rodín, teda rodín s ľuďmi so zdravotným postihnutím. Cieľom zavedenia štandardov kvality života do tohto prostredia je úsilie o zlepšenie kvality služieb, aby sa zlepšila kvalita života ľudí s postihnutím a ich rodín. Ide na jednej strane o nadväznosť na Konvenciu Spojených národov o postihnutiach, ako aj odporúčania Rady Európy. Nejde však priamo o štandardy kvality, ale o systémy zabezpečenia kvality, ktoré zohľadňujú požiadavky na **princípy kvality** ako určené hodnoty. Štandardy kvality sú odporúčané na rozpracovanie a implementovanie samotnými členskými štátmi vo vzťahu k národnej a lokálnej úrovni.

Princípy QOL (Quality of Life – Kvality života) v Európe predstavujú najlepšiu cestu ako pristupovať ku zabezpečovaniu vysokej kvality služieb vo vzťahu ku kvalite života a to aj pre rodiny s postihnutím. QOL prvky a princípy sú univerzálne⁴¹³:

- HODNOTY – kvalita služieb v oblasti sociálnej starostlivosti musí byť založená na kľúčových hodnotách, ktorými sú dôstojnosť, rovnaká príležitosť, nezávislosť života, účasť a začlenenie do spoločnosti;
- KVALITA ŽIVOTA PRE VŠETKÝCH – merania kvality života musia zahrňovať kľúčové oblasti tak, aby plne odrážali šírku ľudských skúseností, mali by teda prinajmenšom zahrňovať emocionálne zdravie, fyzické zdravie, medziľudské vzťahy, materiálny dostatok, osobnostný rozvoj, samourčenie, spoločenské začlenenie, rovnaké práva;
- INDIKÁTORY KVALITY – indikátory by mali byť komplementárne, umožňujúce poskytovať viacero pohľadov na kvalitu života:
 - subjektívne (miera vnímania uspokojenia osoby),
 - objektívne (doplnok ku subjektívnym),
 - organizačné (manažérske aspekty);

⁴¹³ EASPD – European Association of Service providers for Persons with Disabilities – Memorandum on a European Quality Principles Framework, Brussels, 2006

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- NASTAVENIE CIEĽOV A MERANIA ZMIEN – predstavuje princíp, týkajúci sa modelu kvality, pretože tento nesmie predstavovať statický súbor štandardov - kvalita je dynamická a nie zafixovaná. To znamená, že model musí byť dynamický a rozvíjajúci sa, pritom však musí demonštrovať, či bolo alebo nebolo dosiahnuté zlepšenie.

Dopady súčasnej krízy na rodinu a spoločnosť

Podľa poznatkov a skúseností viacerých autorov je čas krízy „očisťujúcim“ mechanizmom pre spoločnosť. Menej kvalitné organizácie, ktoré nemajú a nepestujú hodnoty, ktoré im umožnia prežiť, zanikajú. Medzi základné hodnoty patrí aj kvalita, a to nielen kvalita produktu, ale kvalita vnímaná komplexne, teda aj kvalita zamestnancov, vzťahov, štruktúr a stratégií. Od tejto kvality sa odvíjalo aj vnímanie krízy – ktorá organizácia vnímala krízu ako pokles ekonomiky, pocítila a reagovala predovšetkým na jej hrozby, spočívajúce v znižovaní nákladov, redukcia rozvojových aktivít (investícií). Naproti tomu organizácie, ktoré vnímali krízu ako krízu hodnôt a morálky, pochopili aj príležitosti krízy. Investovali do rozvoja ľudských zdrojov, do zlepšovania v prístupoch ku tvorbe kultúry a hodnôt organizácie, v prístupoch k spoločenskej zodpovednosti.

Podobne je to aj v rodinách, kde sa reakcie rodín na krízu mohli líšiť taktiež na východiskách – ktorá rodina považuje za prvoradý materiálny blahobyť, pocítila predovšetkým hrozby krízy, teda prevažovalo pociťovanie negatívnych dopadov zníženia príjmov. Ak však rodina uprednostňuje duševné hodnoty, vnímala aj krízu ako príležitosť, teda na preukázanie, vzájomné pociťovanie a posilnenie zmyslu rodinných hodnôt a vzájomnej súdržnosti a podpory členov rodiny. Tento prístup sa určite prejavil aj v zlepšení kvality života rodiny.

TREŤOTRIEDNA KULTÚRA A JEJ MORÁLNE DÔSLEDKY NA RODINU A SPOLOČNOSŤ

Third rate culture and its moral implications on the family and society

Hronec Ondrej, Schwarczová Heidi, Kremlová Feriková Michaela

Abstrakt:

Násilie vo svete má v súčasnosti rôzne podoby, formy. Aj keď v mnohých krajinách sú vojnové konflikty, pri ktorých denne zomiera množstvo ľudí, existujú aj skryté formy, ktoré majú veľmi závažný negatívny vplyv na ľudské spoločenstvo. K nim pribudli nové fenomény, ako sú terorizmus, kriminalita, drogy, pohrdanie ľudskými právami a pod. Sú to všetko ťaživé problémy, lebo sú kruté, zákerné, rýchlo narastajú a môžu vážne ohroziť fungovanie demokratickej spoločnosti. Závažným a nebezpečným negatívnym javom, ktorý preniká priamo do rodinného prostredia je tzv. treťotriedna (odpadková) kultúra. Táto preniká do ľudského vedomia cez masmédiá, akými sú televízia, internet a rôzne iné formy šírenia, ktoré rozkladajú základnú jednotku, ktorou je rodina. Týmto je zmenená hierarchia hodnôt v spoločnosti, ktorá sa stáva konzumnou, nešetrnou až bezohľadnou voči svojmu prostrediu.

Kľúčové slová: ľudské práva, násilie, drogy, kriminalita, treťotriedna kultúra, rodina, spoločnosť

Abstract:

Nowadays violence in the world has different forms and shapes. Although many countries have war conflicts, because of which people die daily, there exist hidden forms which have a very serious negative impact on human community. Also other phenomena arrived such as terrorism, crime, drugs, contempt for human rights and so on. These are all pressing issue, because they are cruel, insidious, growing rapidly and could seriously jeopardize the functioning of democratic society. Serious and dangerous negative phenomena, which cuts directly into the family environment is known as third rate (trash) culture, which permeates human consciousness through mass media such as television, internet and various other forms of expansion, which break down the basic unit, which is the family. This is as a hierarchy of values in a society that is becoming a consumer, rough and reckless towards their environment.

Keywords: Human Rights, Violence, Drugs, Crime, Third Rate Culture, Family, Society

Úvod

Násilie bolo vždy vážnym celosvetovým problémom. Svedčia o tom aj svetové vojny, ktoré sa odohrali. V prvej zomrelo okolo 26 miliónov ľudí a viac ako 20 miliónov bolo zmrzačených, alebo do konca života postihnutých nervovými otrasmi. Neumreli iba tí, ktorí bojovali, ale polovicu vojnových obetí tvorili civilní obyvatelia, ktorí trpeli na podvýživu, nedostatok lekárskej starostlivosti, alebo z iných príčin.

Druhá svetová vojna trvala šesť rokov a jeden deň. Boli do nej postupne zatiahnuté všetky kontinenty sveta. Bola to totálna vojna vedená nielen proti vojenským silám, ale nemilosrdne aj proti obyvateľom, proti mestám, infraštruktúre a vôbec proti ekonomike zúčastnených krajín.

Vojenské sily spojencov dosiahli na vrchole vojny 50 miliónov vojakov, vojenské sily agresorov 22 miliónov. Dalších 45 miliónov osôb bolo zamestnaných v továrňach na výrobu

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

zbraní. Štatistiky, ako to uvádzajú Demo a kol. (3) a iní, sú hrozivé: na frontoch, pri leteckom bombardovaní, pri masovom vraždení v koncentračných táboroch, pri potlačovaní povstaní a na vojnu zapríčinené choroby a hlad zomrelo takmer 54 miliónov ľudí. Sovietsky zväz bol na tom najhoršie, s vyše 25 mil. mŕtvych vojakov a civilistov. Šokujúce je, že prežili iba 3% mladých mužov vo veku 19 – 23 rokov. V Poľsku zomrel každý piaty občan z civilizácie.

Okrem toho, že vojna si vyžiadala veľké ľudské obete, boli zaznamenané obrovské ekonomické straty. Bývalý ZSSR prišiel o štvrtinu všetkých svojich budov a 60% poľnohospodárskych plodín. Podobne to bolo aj v Nemecku a naopak, v krajinách akými sú USA, Kanada, Austrália a Nový Zéland, ktoré neboli bombardované, po skončení vojny ekonomicky dobre prosperovali. (Jonson 7, Jacobs 6).

Skončením 2. svetovej vojny, konflikty neskončili. V roku 1950 ich bolo 12 a v roku 1992 až 51. Niektoré boli naozaj hrozivé: spomeňme Kóreu, či Vietnam, kde sa „stratilo“ až 13% populácie. Žiaľ aj v priebehu 20 storočia a na začiatku 21. storočia sa zabíjanie, vyhnanstvo a totálne ničenie hodnôt stali veľmi bezohľadnými.

V 20 storočí došlo k formulácii noriem a pravidiel, ktoré by mali vojnovým konfliktom zabrániť, resp. im predchádzať. Existujú mnohé svetové bezpečnostné inštitúcie, ktoré sa starajú o pokoj a mier vo svete. Treba spomenúť Bezpečnostnú radu OSN, Unesco, v štatúte ktorého je okrem iného uvedené: „...vojny začínajú v myšliach ľudí, preto v myšliach ľudí treba budovať aj obranu mieru.“

O tejto problematike pojednávajú práce: Demo a kol. (2,3), Jonson (7), Jacobs (6).
Buchanann (1), Librová (8), a iní.

Materiál a metódy

V súčasnosti jednou z najnebezpečnejších foriem násilia je problematika drog a terorizmus. Obidva sú považované za problém, ktorý môže ohroziť fungovanie demokratickej spoločnosti. Sú ťaživé pre svoju zákernosť, krutosť a rýchly nárast. Často sa k terorizmu uchýľujú nielen extrémne skupiny obyvateľstva, ale aj mnohí štátni predstavitelia. Môže mať aj skryté formy.

Pod skrytou formou chápeme tret'otriednu kultúru, šírenú za účelom zmeny ľudského povedomia, ktoré by malo smerovať potláčaniu hodnôt obohacujúcich duchovný svet a k uprednostňovaniu konzumného spôsobu života. Ďalej k ohrozeniu základnej spoločenskej jednotky, ktorou je rodina. Skrytý terorizmus nepriamo vedie aj k ničeniu hodnôt udržateľného života a tým k destabilizácii svetového ľudského spoločenstva. V príspevku využívame citované pramene literatúry, vlastné poznatky, výsledky z riešenia projektov APVV, VEGA, KEGA, ktoré sa zaoberajú antropogénnymi vplyvmi ľudských aktivít na zložky životného prostredia, ale aj na destabilizáciu etických a morálnych hodnôt.

Vlastná práca a výsledky

Bezpečnostná politika v 21. storočí sa bude musieť vyrovnávať s minulosťou, ale hlavne s novými úlohami, ktoré doteraz neexistovali. V súčasnosti je na našej zemeguli nahromadená obrovská vojenská výzbroj a relatívne ľahká prístupnosť k jej zneužitiu. Preto sa musí urobiť všetko, aby 21. st. bolo proti takýmto konfliktom ochránené. Ako sme tu už uviedli, prichádza tu nový fenomén, a to sú skryté formy boja, ktorým je terorizmus v rôznych podobách.

V minulosti bolo použitie násilia chápané ako zvrchované právo vlád. Tak je to aj dnes, vyjadrené v Charte OSN, kde je napísané, cit.: „Všetci členovia sa vo svojich medzinárodných vzťahoch zdržia použitia násilia, či hrozby násilia proti územnej celistvosti a politickej nezávislosti ktoréhokoľvek štátu.“

Prišiel však nový fenomén. Ide o násilie vo vnútri jednotlivých spoločností. Zažili sme ho v predchádzajúcom spoločenskom systéme, keď sa používalo (skryté alebo otvorené) násilie proti **náboženstvu, politickému presvedčeniu**, inému zmýšľaniu a pod. Šírilo sa pod

rôznymi rúškami tak, aby bola ovplyvnená verejná mienka, že ľudia, ktorí veria v Boha, alebo majú iné politické presvedčenie než bolo oficiálne, sú nepriateľmi štátu, spoločnosti a pod. V mnohých prípadoch boli zosnované násilia na obyvateľstve po stránke morálnej, ale aj ekonomickej. Z nich možno uviesť napríklad násilnú tzv. socializáciu poľnohospodárstva, ktorou boli porušené všetky demokratické práva roľníkov. Zažili sme aj vykonštruované procesy proti tzv. buržoáznym nacionalistom, židom, k zákazu činnosti niektorých cirkví, k vymysleným procesom s kňazmi všetkých náboženstiev a pod. Tak sme tu mali socialistický realizmus, marxizmus – leninizmus a iné „izmy“, ktoré v konečnom dôsledku spôsobili ekonomický, duchovný ale aj environmentálny rozvrat spoločnosti.

Devastácia ducha a jeho hodnôt zostala dodnes bremenom, ktoré staršie generácie nesú ako „odkaz“ minulosti. Ešte otrasnejšie sú staré environmentálne záťaže, ktoré zostali ako „pamätník“ na doby, keď sme ekonomické aktivity realizovali za každú cenu, bez ohľadu na prírodu a jej zložky. Tak v súčasnosti zostalo v našej krajine osem oblastí, v ktorých je zdevastovaná príroda.

Hronec, Vilček, Tomáš (5), Demo, Hronec, Tóthová (3) vo svojich prácach prezentujú tieto závažné problémy krajiny a pokúšajú sa podať návrhy na ich riešenie. Išlo o to, ako dôstojne prežiť náš život, ale nedevastovať prírodu a jej zložky tak, aby tí, čo prídu po nás, mali šancu dôstojne žiť v serióznom prostredí. Upozorňujú na honbu za materiálnymi ziskami, za bohatstvom, čo vedie k nadmernému čerpaniu prírodných zdrojov a tým narúšaniu princípov udržateľného rozvoja.

Súčasne veľmi dôrazne, upozorňujú na oblasť **etiky a kultúry**. Za jedno z najväčších nebezpečenstiev spomínanej doby pre tento svet autori pokladali šírenie **tret'otriednej** (odpadkovej) kultúry, ktorá k nám preniká z väčšiny médií, hlavne zo súkromných (ale aj štátnych) televíznych programov, internetu, bulvárnych časopisov, reklám a podobne. Citovaní autori uvádzajú, že tento tichý, nenápadný fenomén je pre svet a Európu obzvlášť väčším nebezpečenstvom ako otvorený terorizmus.

Niet síl ani spôsobu, ako tento proces zastaviť. Niet miesta, kde by sme sa pred ním ukryli. Mnoho zla k nám prichádza priamo do domácností cez niektoré podpriemerné televízne programy a internetové stránky, v ktorých sú často predstavované „osobnosti“, ktoré si nevedú čím zaslúžili nielen slávu, ale najmä nemalé materiálne bohatstvo. Pochybní aktéri sa odrazu stali vzorom národu, deťom, budúcim generáciám.

Krádeže v tejto krajine sa považujú za hrdinstvo a promiskuita za súčasť života. Neuvedomujeme si jednoduchý fakt, že veci bežné a už aj všedné (hoci poväčšine amorálne) ešte nemusia byť správne! Počítačové hry, filmy pre deti chrlia vraždiace návody ako zabíjať a učia to už i tých najmenších. Tak by sme mohli pokračovať ďalej. Tieto neduhy ako plaziaci sa had prichádzajú do našej krajiny a do našich domácností.

Buchanann (1) píše o morálnom rozklade americkej a západoeurópskej spoločnosti. Zo štátnych škôl v USA odstraňujú všetky kresťanské symboly, akými sú obrazy, busty či vyobrazenia desiatich Božích prikázaní. A národ je spokojný. Tento autor zvlášť kritizuje americkú ale aj našu ľahostajnosť k tomuto nežiaducemu javu. Kto sa z nás opováži upozorniť dorastajúcu mládež na ulici, v parku alebo dokonca v školách na vulgarizmy, alebo na vulgarizmy, ktoré sú bežným slovníkom na ulici, v spoločnosti.

Žiaľ, aj niektoré divadlá - chrámy ducha a čistoty materinského jazyka sme premenili na miesta oplzlých rečí a ignorantstva spisovného jazyka.

Podľa štatistiky sa na Slovensku ku kresťanstvu hlási viac ako 80 percent obyvateľov, ktorí prostredníctvom daní najviac prispievajú do štátneho rozpočtu, ale nemajú alikvotné slovo a zastúpenie pri tvorbe programov a v Rade STV! Duchovné programy absentujú napriek tomu, že v tejto krajine je dosť múdrych a veriacich ľudí, ktorí by ich pripravili. Zrejme na to niet peňazí. Ved' odkiaľ by aj boli, keď ich premrháme na doslova primitívnu televíznu zábavu.

Aká je to úcta k trvalým hodnotám v porovnaní s tým, čo posluži na zábavu (a otázka je - ešte akú!) na jeden večer? Žiadna. To je klasický príklad toho, že tejto spoločnosti práca vedcov a technikov, či lekárov, učiteľov, kňazov nie je docenená. Cení sa len lacná treťotriedna kultúra, ktorá nemá žiadnu trvalú hodnotu; naopak, devastuje hodnoty ducha.

Jeden z najbohatších ľudí sveta G. Sörös v jednej zo svojich kníh píše: „Korupcia bola vždy, ale v minulosti sa za ňu ľudia hanbili a snažili sa ju skryť. Teraz, keď sa motívy zisku povýšili nad morálny princíp, sa v niektorých krajinách cítia zahanbení, keď nevyužijú svoje postavenie.“ Nie je to vizitka aj niektorých našich politikov? Ibaže sem-tam sa niečo napíše, ale málo, ba celkom nič sa nekoná.

Sme ľahostajní aj k našej histórii. Mnohým sa nepáči, že iné národy si chránia, ožívujú a oslavujú, vyzdvihujú tú svoju a jej tvorcov – svojich predkov. A čo robíme my pre to, aby naša mládež poznala vlastné korene? Najvýznamnejšie osobnosti našej vedy, histórie či kultúry vyrástli síce na matériu v chudobných, ale duchovne bohatých a zbožných rodinách a nikdy sa nehanbili priznať príslušnosť ku svojmu národu, ktorá v nich zbudila usilovnosť a doviedla ich k najvyšším métam.

V súčasnosti vo svete a aj u nás prežívame hlbokú ekonomickú krízu. Zasiahla všetky vrstvy obyvateľstva. Určite nepostihla tých, ktorí krajinu spravujú; tí sa dokážu o seba i svoje potomstvo náležite postarať. Ale korene ekonomickej krízy pochádzajú z krízy morálnej. Tá už tu je, trvá a trvať bude. Rodina ako základná funkčná jednotka štátu začína byť nefunkčná a podľa niektorých expertov zastaraná. Podľa Buchananna (1) sa v Amerike – žiaľ nášho vzoru - 80 percent detí rodí mimo manželstva. Prečo je to tak? Kládie si autor otázku. Respondentky mu odpovedajú: nemáme rady detský plač, iné vravia, - rady si pospíme -, iné odpovedajú, že radšej ako vychovávať ich baví podnikať. A už tu nastupuje reklama. Tá vás usmerní, akým smerom sa máte uberať: Nemáš dieťa? Kúp si psa. Mnohí to poslúchnu. Ale pozor! Tá láska k zvieratám, ale najmä s tým súvisiaca propaganda, nie je skutočná, lebo je postavená na finančných pohnútkach. Ako uvádza Librová (2004) predaj kýmnych zmesí pre psy a mačky je jedným z najvýnosnejších biznisov na svete hneď po drogách a zbraniach.

Librová (8) si všíma, ako dnes funguje taký obchod s kvetmi. Väčšinou ich produkujú Holanďania. Začali doma a mali 80 hektárov skleníkových plôch. Dnes ich už nepestujú iba vo svojej krajine, ale v subtropických a tropických krajinách s použitím obrovského množstva chemikálií a s najlacnejšou pracovnou silou, ktorá drie v neľudských podmienkach.

A my tento biznis veľkoryso podporujeme. Kto by nedal 15 - 20 eur za obyčajnú kyticu napríklad pri pohreboch. Nestačila by na hrob mŕtveho symbolická ružička? Čo je kresťanské? Postarať sa o blízkeho zaživa, alebo ho zakryť záľahou kvetou?! Neprikrývame nimi iba svoje resty voči blížnemu? Nebolo by prospešnejšie usporené peniaze venovať na prácu s mládežou, nákup literatúry či na dôchodcov? Zmýšľanie väčšiny je však iné. Podobné sa deje aj pri rodinných a iných oslavách. Kopy kvetov, množstvo jedla, pijatiky – jednoducho obžerstvo – veď sa treba aspoň priblížiť k tzv. smotánke..., k ľuďom, ktorí sú bohatí, či obdarení krásou, obklopení reklamou, ale bezvýznamní pre národ, pre spoločnosť, mnohokrát s pochybnou minulosťou, a ešte s pochybnejšou súčasnosťou. Sú to ľudia hodní nasledovania?! Určite nie! Ale tvorcovia treťotriednej – odpadkovej kultúry nám ich sústavne podsúvajú, ako vzory, čo je trestuhodná skutočnosť.

A čo budúcnosť rodiny, národa, štátu a teraz už aj celej Európy? Uviedli sme, že základom štátu je funkčná rodina. Tá je aj zdrojom i budúcnosťou národa, štátu; sú to naši pokračovatelia.

Európske národy začínajú pomaly ale iste vymierať. Rodiny sa zriekajú možnosti vychovať aspoň dve deti. Teraz štyria aktívni obyvatelia pracujú na jedného dôchodcu. O päťdesiat rokov to bude tak, že na jedného penzistu bude pracovať jeden a pol aktívneho človeka. Kto v budúcnosti zaplatí zdravotné poistenie, keď už dnes sú problémy? Kto sa

postará o starších ľudí v domovoch dôchodcov? Odkiaľ sa budú brať noví ošetrovatelia, lekári, keď v roku 2050 bude tretina Európy staršia ako 60 rokov? Ak sa mladí Európania nespamätajú a nezabezpečia aspoň základnú reprodukciu, t.j. tri deti na jednu rodinu, budú sem musieť prísť pracovné sily z iných svetadielov. Najskôr to budú obyvatelia z moslimských štátov. Prognóza, že o pol storočia bude Európa moslimská a nie kresťanská, je veľmi reálna. Pre splnenie ekonomických cieľov to bude znamenať dovoliť šesťdesiatnásobné zvýšenie počtu prisťahovalcov do našich európskych končín.

Odmietanie materstva má tiež svoje argumenty. Načo sú nám deti, keď na ich výchovu a vzdelanie sú potrebné peniaze. Ten, kto deti nemá, usporí dvakrát. Lebo čo ide na ich výchovu, si bezdetní môžu odkladať na starobu a potom budú mať vyššie dôchodky. To sú chladné ekonomické a špekulatívne postoje, kde by mal zasiahnuť štát zákonmi, cirkev a škola výchovou. O týchto veciach budeme musieť diskutovať a citlivo a bez oddychu ich aj vysvetľovať.

Záver

Súčasná doba je veľmi zložitá z hľadiska ekonomického, environmentálneho, ale aj etického prístupu k samotnému životu. Honba za bohatstvom priniesla do tejto spoločnosti mnohé problémy, ktoré môžeme nazvať bremenami, ktoré nás budú dlho ťažiť a trápiť. Päťdesiatročné ovládanie nášho vedomia socialistickými a komunistickými ideami zanechalo hlboké stopy v našom myslení. Tieto bude potrebné postupom času meniť a zmeniť. Ľudská spoločnosť doposiaľ vo svojej histórii nevymyslela nič múdrejšieho ako je Božie prikázanie: Miluj bližného svojho ako seba samého! To je bod, od ktorého by sme sa mali odrážať vo všetkých svojich činnostiach a vzťahoch. A v týchto konaniach má cirkev nezastupiteľné miesto, lebo cez ňu sa môže povedomie ľudstva postupne dostávať do správnej polohy. Nezabudnime aj na skryté nebezpečenstvá, akým je šírenie treťotriednej kultúry, proti ktorej sa môžeme brániť tým, že ju budeme ignorovať, nech by k nám prichádzala z akéhokoľvek média. Nevypúšťajme si ju do svojich domovov. Takto budeme deklarovať odpor voči tým, čo podradnú kultúru tvoria a interpretujú, a tým dehonestujú trvalé hodnoty života. Vzoprieť sa znamená aj vyjednávať s tými, ktorí našu kultúru riadia a aj financujú. Nemôžeme v tejto dobe zostať ľahostajní, lebo sa jedná o budúcnosť našich potomkov, ktorým musíme odovzdať nielen ekonomické, ale aj duchovné bohatstvo aspoň také, aké sme ho prijali od svojich predkov.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Zoznam použitej literatúry:

- 1/ Buchanann, P.J.: Smrt západu, Mladá fronta, Praha, 2004; ISBN:80-204-1103-8,400s.
- 2/ Demo,M; Bielek P.,Hronec,O.: Trvalo udržateľný rozvoj, SPU Nitra, 1999, ISBN:80-7137-611-6,400 s.
- 3/ Demo,M; Hronec,O;Tóthová.M.: Udržateľný rozvoj, SPU Nitra,2007; ISBN: 978-80-8069-826-3;439 s.
- 4/ Hronec,O. a kol.: Identifikácia zmien prostredia v problémových oblastiach, Projekt APVV (Záverečná správa)2009
- 5/ Hronec, O, Vilček, J,Tomáš, J.: Životné prostredie v problémových oblastiach, Brno, Mendelova univerzita, 2010, 210 s. (v tlači)
- 6/ Jacobs,M.: The green economy..., London, Pluto Pres 1991
- 7/ Johnoson, P: Dejiny 20. stoloetia, Geografický časopis 44,č.4,1992, s.356 - 362
- 8/ Librova, H.: Vlažní a váhaví, Brno 2003, ISBN:80-7239-149-6, 320s.

Adresy autorov:

Prof.h.c.,prof.Ing.Ondrej Hronec, DrSc., Stredoeurópska vysoká škola, Skalica
Ing. Heidy Schwarczová, Stredoeurópska vysoká škola, Skalica
Ing. Michaela Feriková Kremlová, Stredoeurópska vysoká škola, Skalica

IDENTITA RODINY

Imrich Andrej

V liturgii Cirkev zvoláva: „Vyšli svojho Ducha, Pane, a obnov tvárnosť zeme“⁴¹⁴ a žalmista to potvrdzuje slovami: „*Keď zošleš svojho ducha, sú stvorené a obnovuješ tvárnosť zeme.*“ (Ž 103, 30). Duch Svätý je ten, ktorý dáva tvárnosť, teda je darcom identity. Človekovi daroval identitu, keď ho stvoril na svoj obraz. V nej sa skrýva nesmierna ľudská dôstojnosť. K identite človeka patrí schopnosť a potreba vytvárať spoločenstvo, lebo v ňom človek nachádza plnosť šťastia. Sám Boh sa človekovi stal spoločníkom a postaral sa mu aj o spoločenstvo ľudí. Preto Adamovi daroval Evu a tak hneď na počiatku Boh vytvoril to najdôležitejšie ľudské spoločenstvo, ktorým je manželstvo a z neho vyplývajúca rodina. Inštitúcia rodiny pochádza od Boha tak ako od Boha pochádza aj Cirkev, preto ich človek nemôže zlikvidovať. Rodina zabezpečuje pre človeka pravé ľudské spoločenstvo ako prameň šťastia a Cirkev pomáha človekovi vytvárať spoločenstvo s Bohom, aby šťastie človeka presiahlo hranice priestoru a času.

Boh daroval identitu nielen človeku, ale aj rodine. On presne stanovil ako má vyzeráť ľudská rodina, aby bol človek šťastný. Identitu manželstva a rodiny si prečítajme z textov Svätého Písma. Boh ju naznačil tým, že ich ako muža a ženu stvoril, nie ako dvoch mužov, či dve ženy. Jednému Adamovi daroval jednu Evu. Nie jednému Adamovi tri, či štyri Evy alebo jednej Eve troch, či štyroch Adamov. Obidvom povedal plodte sa a množte, naplňte zem a podmaňte si ju. Určil, že muž opustí otca a matku a bude sa pridŕžiavať svojej manželky a budú jedným telom.⁴¹⁵

Človek a rodina, je Božím dielom, ktoré dostalo nádhernú tvár a nepochopiteľnú dôstojnosť. Na toto dielo zaútočil hriech a jeho identitu poškodil. A keď sme si povedali, že človek rodinu a Cirkev nemôže zlikvidovať, predsa svojim hriešnym konaním ich môže veľmi zmrzačiť.

V dnešnej dobe rodina zažíva množstvo úderov, vyzerá to tak, ako keby ľudstvo začalo otvorený a neútočný boj s Bohom tým, že zlikviduje Boží model a nastolí nový model človeka i rodiny. Chce poprieť prirodzené rodinné spoločenstvo, ktoré tvorí muž a žena. Chce zatajiť prirodzenú rozdielnosť medzi mužom a ženou a chce nastoliť pseudomodel manželstva dvoch mužov, či dvoch žien. Dokonca naša fantázia nestačí na to, aby sme dokázali predvídať, akých nezmyslov sa ešte ľudstvo dopustí pri demontáži zdravého prirodzeného modelu rodiny. Lavína sa pohla, nevieme, kedy sa zastaví a aké budú obeť.

K identite rodiny patrí aj poslanie plodte sa a množte, naplňte zem a podmaňte si ju⁴¹⁶. Manželia sú povolani do spolupráce s Bohom na darovaní života, dostali úlohu podmaniť si zem. Toto všetko je spojené s námahou i rozkošou. Vnímať však treba, aký cieľ dostalo manželstvo. Cieľom je spolupracovať s Bohom pri darovaní života. Rozkoš nie je cieľom, ale iba dodatkovým bonusom, ktoré k tomu Božia dobrota pridala.

Ak sa v manželskom živote a vôbec v živote človeka postaví rozkoš, ako základný a prvoradý cieľ i právo, potom pri hľadaní rozkoše bude všetko dovolené. Bude dovolené opustiť manželku, či manžela, opustiť deti. Ak rozkoš bude základným ľudským právom, potom pre rozkoš bude dovolené vytvárať akékoľvek zväzky. Takáto kultúra sa dnes presadzuje a mnohí zákonodarcovia len čakajú, kedy nastane priaznivá spoločenská klíma,

⁴¹⁴ Verš rezponziálneho žalmu pri vysluhovaní sviatosti birmovania. In : SLOVENSKÁLITURGICKÁ KOMISIA: Ordo confirmationis, s. 84. Trnava : SSV, v CN Bratislava 1976.

⁴¹⁵ Porov.: Gen 1, 26 - 2, 25.

⁴¹⁶ Porov.: Gen 1, 28.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

aby rozkoš zákonom vyhlásili za základné ľudské právo a tak mohli zavŕšiť víťazstvo nad Božími prikázaniami.

K identite manželstva patrí aj opustiť otca a matku a priľnúť k svojej manželke.⁴¹⁷ To je veľmi bolestivé, bolestivé pre rodičov, ktorí sa majú vzdať svojich detí a bolestivé pre deti, ktoré sa majú vzdať svojich rodičov. V tejto oblasti bolo veľa zlyhaní aj v časoch, keď morálka ľudí bola na vysokej úrovni. Nezvládnutie tohto problému spôsobilo veľa slz a veľa utrpenia v mnohých rodinách.

Všimnime si ešte jednu udalosť zo Svätého Písma, ktorá je známkou manželskej identity. V knihe Genezis čítame ako si vzal Izák, Abrahámov syn Rebeku za manželku: „Izák ... Vzal si teda Rebeku a ona sa stala jeho ženou. A tak ju miloval, že našiel útechu nad stratou svojej matky.“ (Gen 24, 67). Rebeka sa stala dobrou manželkou preto, že vedela Izákovi nahradiť stratu jeho matky. Stala sa mu teda nielen manželkou, ale aj matkou.

Podľa týchto slov k identite manželstva patrí nielen to, aby sa muž stal žene iba manželom a žena mužovi iba manželkou, ale jeden druhému sa musia stať aj otcom matkou, bratom, sestrou,...aby sa manželský partner mohol uspokojiť nad stratou svojich rodičov i súrodencov, od ktorých sa vzdialuje a aby sa naplno mohol darovať svojej rodine.

RODINA SO ZDRAVOU IDENTITOU – POKLAD PRE SPOLOČNOSŤ

Usporiadané rodiny s pravou identitou sú neuveriteľným prameňom šťastia pre svojich členov a veľkým bohatstvom celej spoločnosti:

V rodine sa človek učí mať úctu k druhým.

Manželstvo, ktoré je základom rodiny začína z lásky medzi mužom a ženou a plodom ich lásky sú deti. Rodina je preto prirodzeným prostredím vzájomnej lásky a úcty. Uprostred rodiny, v atmosfére úcty a lásky si dieťa osvojuje chápanie ľudskej dôstojnosti a naučí sa mať úctu k sebe i k ostatným ľuďom. Stáva sa z neho nezakomplexovaný a dobroprajný tvorca spoločenstva.

Rodina poskytuje spoločnosti produktívnych ľudí.

Ľudia, ktorí majú dobre rodinné zázemie, dokážu byť v každom povolání spoľahliví a produktívni. Sú veľkým prínosom pre sociálne dobro vlastnej rodiny i celej spoločnosti.

Členovia z rozháraných rodín, či už manželia, ale hlavne deti sa nedokážu sústrediť, nevládzu podávať dostatočné výkony, sú viac náchylní k úrazovosti a znehodnocujú sociálne prostredie.

Rodina je školou ako budovať bezpečie.

Nikde na svete sa človek necíti tak bezpečne, ako dieťa v blízkosti svojho otca a matky. V ich prítomnosti sa dieťa cíti bezpečne aj v lese, aj v tme, aj v cudzom svete.

Ľudia, v ktorých sú hlboko zakorenené rodinné čnosti dokážu aj vo verejnosti vytvárať prostredie bezpečia. Kto vie byť každému otcom, matkou, bratom, sestrou, všade vytvára prostredie bezpečia, lebo opravdivé bezpečie nadobúdame medzi bratmi. Nie ohrady, nie píštoľníci, nie kamerový systém, ale bratské vzťahy sú bezpečím.

Usporiadaná rodina má nízke materiálne nároky.

Márnotratný syn, keď odchádzal so svojim dedičstvom z otcovho domu, možno si myslel, že to bohatstvo mu vydrží až do smrti, keby aj sto rokov žil. Vo svete však začal taký štýl života, ktorý bol v príkrom protiklade so životom rodiny a rýchlo sa ocitol na mizine. Taký štýl života je finančne veľmi náročný.

⁴¹⁷ Porov.: Gen 2, 24.

Pri rozháraných rodinách, rozvedení otcovia, aj keď majú vysoké platy, nedokážu sa postarať o šťastné detstvo deťom, ktoré opustili. Ak chcú finančne zabezpečiť opustenú rodinu a postarať sa a o svoju „novú rodinu“, sú pod veľkým tlakom zohnať peniaze, niekedy možno aj nečestným spôsobom.

Ľudia z rozháraných rodín niekedy žijú finančne veľmi drahý a pritom veľmi biedny život. Naproti tomu v usporiadaných rodinách aj pri nízkych príjmoch dosahujú veľmi slušnú úroveň vzhľadom na ich príjmy. Dôstojný ľudský život sa najlacnejším spôsobom dosahuje v usporiadaných rodinách

Rodina učí správne vzťahy k vlastníctvu.

V rodine už malé dieťa objavuje, že niektoré veci máme spoločné a niektoré sú úplne moje. Dom je spoločný pre všetkých členov rodiny, ale topánky má každý vlastné. V rodine sa však človek učí, že aj to naše musím chrániť a šetriť, akoby bolo moje, ale pritom nemôžem sa k tomu stavať tak, akoby to bolo len moje. V rodine už dieťa vníma, že k bratovým veciam musím pristupovať s úctou. Nesmiem ich pošliapať, porozhadzovať, nesmiem ich nijako poškodiť, keby som tak urobil, spravím mu nielen škodu, ale ho tým aj znevážim, či potupím. Tam sa pestuje vedomie, že aj to, čo je moje, môže niekedy poslúžiť bratovi a to bratove niekedy môže poslúžiť mne.

Tak sa v zdravej rodine od útleho detstva pestuje poznanie, že majetok môže byť spoločný a súkromný. Ten súkromný môže byť môj, alebo niekoho iného, teda cudzí. V rodine sa pestuje správny vzťah k svojmu majetku, k majetku spoločnému a k majetku cudziemu.

Tu korení aj schopnosť ľudí, aby na spoločnom pracovali tak radostne, akoby pracovali na svojom, aby sa zo spoločného tešili tak, ako zo svojho. Veľmi sa tým pozdvihne materiálny blahobyt všetkých.

Sociálne deštruktívne sa správajú tí, ktorí si nevážia spoločný majetok, ktorí nemajú úctu k cudziemu majetku a ktorí svojim majetkom nedokážu poslúžiť iným.

Nie je to dobré sociálne prostredie, ak sú byty čisté a elegantné, ale schodište, ktoré ku nim vedie je ako špinavé páchnuce smetisko. Ak sú verejné priestory, ktoré sú našim spoločným majetkom špinavé, plné smeti, zdemolované, či inak vandalisticky poškodené.

Rodina vedie k zdravému patriotizmu.

V rodine si otec a matka jasne uvedomujú, že sa majú dobre postarať o svoju rodinu. Bez toho, aby ich niekto k tomu nútil, veľmi obetavo zabezpečujú pre všetkých členov rodiny, bývanie, oblečenie, chlieb a všetko, čo rodina potrebuje. Pocit zodpovednosti za rodinu je základným citom patriotizmu⁴¹⁸, v rodine sa mu najlepšie naučíme.

V spoločnosti sú aj širšie spoločenstvá, ako je rodina. Je tu obec, škola, firma, región, národ, štát. Každý, kto je na čele akéhokoľvek spoločenstva, ak si uvedomuje zodpovednosť za toto spoločenstvo a dobre sa oň stará, je správny patriot.

Kto sa tak stará o svoju rodinu, že ona je užitočná celej spoločnosti, svojim patriotizmom prispieva k budovaniu spoločného dobra, ktoré presahuje hranice rodiny, či hranice toho spoločenstva, za ktoré zodpovedá. Kresťanský patriotizmus má byť taký, ktorý starajúc sa o tých, za ktorých má zodpovednosť, prispieva k spoločnému dobru.

Usporiadaná rodina vychováva k sociálnemu citu.

Ak je v rodine chorý otec, spolucítia s ním všetci členovia rodiny. To platí o chorej matke i chorých deťoch. Ak jeden člen rodiny dosiahne úspech, tešia sa s ním všetci. Ak sa jeden ulieva a chce žiť na úkor iných, v zdravej rodine sa to veľmi rýchlo odhalí a dá sa mu to

⁴¹⁸ Patriotizmus = otcovstvo, vlastenectvo.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

najavo. Kto by chcel v zdravej rodine žiť na úkor iných, nebude sa tam dobre cítiť a pravdepodobne zuteká z domu, ako márnokratný syn.

Otec márnokratného syna mal zdravý sociálny cit. Pretože bol mužom zásadovým, doprial márnivému synovi aj biedy, ktorá ho čakala pri prasatách. Keď ale syn robil pokánie, ujal sa ho, aby mu z biedy pomohol. Staršieho syna, ktorý bol tvrdo neľútostný, musel vychovávať k milosrdenstvu.⁴¹⁹ V zdravej rodine nemá miesto príživníctvo, nemá miesto podpora lenivcov a márnokratníkov, tam nemá miesto ani bezcitná tvrdosť.

V zdravej rodine sa pestuje pracovitosť a zodpovednosť. Voči ľahkomyselným zásadovosť, voči kajúcnikom odpúšťajúce a pomáhajúce milosrdenstvo a voči bezcitnej tvrdosti v rodine vystupuje presvedčajúca láska. Takúto rodinu vytváral otec márnokratného syna a svojim synom - asociálom ukázal príklad sociálneho správania. Jeden sa stal asociálom svojou márnokratnosťou a druhý svojou nemilosrdnou tvrdosťou.

Otcovia so zdravým sociálnym postojom môžu aj svojim zblúdeným deťom ukázať ako sa buduje pravé sociálne prostredie.

Záver

Uvedomujeme si, čím všetkým je rodina pre každého jednotlivca i pre celú spoločnosť, preto s veľkými obavami sledujeme cielenú a nemilosrdnú demontáž Božieho modelu rodiny v dnešnej dobe. Jej následky na prvom mieste postihnú tých najbezbrannejších. Bezmocné a nevinné deti, ktoré sa stanú sirotami žijúcich rodičov. Potom postihnú bezmocné opustené ženy, ktoré nebudú vládnuť užiť svoje deti. Rozvrat manželstiev a rodín zanechá svoje stopy aj v duši mužov, ktorí stratia pre človeka tak dôležité rodinné zázemie.

Pod ťarchou uvedených obáv povzbudíme sa slovami liturgie: Manželské spoločenstvo muža a ženy Boh už na počiatku tak požehnal, že ho nezničil ani dedičný hriech, ani potopa sveta.⁴²⁰ Preto vieme, že ono prežije aj novodobú lavínu rozkošníctva.

⁴¹⁹ Porov.: Lk 15, 11 – 32.

⁴²⁰ SLOVENSKÁLITURGICKÁ KOMISIA: *Obrady krstu detí a sobášne obrady*, s. 152. Trnava : SSV, v CN Bratislava 1976.

HOSPODÁRSKA KRÍZA – VÝZVA PRE MORÁLNU REFLEXIU

Jacková Jaroslava

Abstrakt

Kríza – v dnešných dňoch v rôznych obmenách sa stáva najfrekventovanejším slovom sveta. Skutočné príčiny krízy sú predmetom mnohých odborných diskusií, sporov medzi ekonómami. Všeobecne je prijímaná téza považujúca za prvotnú príčinu krízy hypotekárnu krízu v USA. Avšak súčasnú globálnu hospodársku krízu je potrebné vnímať v celej jej zložitosti. Vyžaduje si hlbokú reflexiu všetkých jej symptómov, z ktorých najevidentnejší sa javí morálny úpadok. Práve preto sa v príspevku obracia pozornosť na morálne hodnoty človeka súčasnosti – žijúceho v „pavučine“ komplikovaných a križujúcich sa vzťahov. V kontexte uvedeného je cieľom príspevku priblížiť základy kresťanskej morálky, ktoré umožňujú lepšie pochopiť dôležitosť a vplyv súčasnej morálky jednotlivca i celej spoločnosti na svetový hospodársky vývoj.

Kľúčové slová: Človek. Hospodárska kríza. Kríza. Morálna kríza. Spoločnosť.

Abstract

Crisis - now in different variations becomes the most frequented word in the world. The real causes of the crisis are the subject of many expert discussions, disputes among economists. Generally is accepted the thesis considered the primary cause of the crisis in the U.S. mortgage crisis. But the current global economic crisis must be seen in all its complexity. It requires a deep reflection on all its symptoms, from which seems the most obvious moral decline. That is the reason, why the article concentrates attention to the moral values of people present - living in a "spider web" complicated and crossed relationship. In the context of that, the aim of the article is to bring the foundations of Christian morality, which allow a better understanding of the importance and impact of the current morality of the individual and society to the world economic development.

Key words: Human. Economic crisis. Crisis. Moral crisis. Company.

Úvod

O kríze sa hovorí v prípade význačnej zmeny odohrávajúcej sa vo vnútri procesu určitej skutočnosti. Zmena tohto druhu je príčinou osobitných ťažkostí objavujúcich sa pri vzniku takéhoto procesu. Súčasná hospodárska kríza je považovaná za najhoršiu uplynulých desaťročí a zasiahla výrazne i slovenskú ekonomiku. Jedná sa o krízu globálnu z hľadiska územného a komplexnú z hľadiska dopadov na stránky života spoločnosti. Pôvod krízy nachádzame na finančných trhoch (najmä v USA) a zapríčinili ju faktory ako morálny hazard pri poskytovaní úverov, špekulácie na finančných trhoch, nedostatočná regulácia, tvorba neprehľadných finančných derivátov, neúnosné zadlžovanie sa. Finančná kríza prvotne zasiahla bankový sektor a postupne prerástla do hospodárskej krízy postihujúcej reálne ekonomiky rozvinutých krajín, v ktorých sa prejavila zvyšovaním nezamestnanosti, poklesom hospodárskej aktivity, rastúcou platobnou neschopnosťou obyvateľstva i podnikateľských subjektov. V príspevku sa pozornosť obracia práve na morálku ako hlavnú príčinu krízy.

Vzťah ekonomiky a morálky

Ekonomické subjekty i každá spoločnosť podliehajú princípu hospodárnosti, ktorý je podmienený obmedzenosťou zdrojov a od ktorého závisia efektívne riešenia ekonomických problémov vzhľadom na osobné a spoločenské, súkromné i verejné potreby až po komplexnú a funkčnú efektívnosť celého ekonomického systému. „Ekonomická iniciatíva je výrazom

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

ľudskej inteligencie a požiadavky odpovedať na potreby človeka tvorivým spôsobom a spoluprácou.⁴²¹ Podnikatelia musia mať pri veľkých strategických, finančných, rozhodnutiach, či pri nákupe, predaji, zlučovaní podnikov na zreteli tak individuálne čnosti nevyhnutné pre rast jednotlivca, ako i sociálne čnosti, ktoré sú potrebné pre rozvoj solidárnej spoločnosti.

Ekonomická činnosť sa vnútorne prelína s morálnym správaním, t. j. vzťah medzi morálkou a ekonomikou je nevyhnutný. Ekonomike nie je zverený cieľ realizácie človeka a dobrého spolužitia, ale má úlohu vyrábať, distribuovať a využívať majetky a služby. Morálka zas v oblasti ekonomických otázok rešpektuje požiadavky ekonomiky. Ekonomická výkonnosť a solidárny rozvoj ľudstva sa tak javia nie ako alternatívne ciele, ale ako integrálne ciele. „Morálka ekonomického života nie je vzhľadom naň v opozícii, ani nie je neutrálna: ak je založená na spravodlivosti a solidarite, vytvára účinný sociálny faktor samotnej ekonomiky.“⁴²²

Ekonomicko-spoločenské zmeny

Spoločnosť tejto doby sa dennodenne stretáva s fenoménom globalizácie. Globalizácia je chápaná ako: „rozvíjanie rozličných druhov ekonomických činností vo svetovom meradle, odzrkadľuje súčasný stupeň rozvoja výrobných síl a výrobných vzťahov, pre ktorých sú rámce jednotlivých štátov alebo menšieho počtu štátov príúzkou.“⁴²³ Globalizácia hospodárskeho života, stimulovaná rozvojom globálnych telekomunikačných a dopravných sietí, možnosťami rýchlo cestovať na ďaleké vzdialenosti, pozeráť zahraničné televízne stanice, prispela k zblížovaniu rôznych krajín nielen v oblasti ekonomickej, a tak sa vytvára akýsi nový medzinárodný životný štýl zasahujúci módu, jedlo, hudbu a čo je najpodstatnejšie aj hodnoty človeka. Protirečivosť účinkov globalizácie vystupuje do popredia pri jej vplyve na priemyselne vyspelé krajiny v porovnaní s jej vplyvom na rozvojové krajiny. Paradoxne, na jednej strane rastie blahobyť, využívanie moderných technológií, orientácia na znalostnú spoločnosť, no na strane druhej sme svedkami hrozivého narastania počtu chudobných, vykorisťovania, rôznych foriem neistoty a z tohto pohľadu možno konštatovať, že sa zabúda predovšetkým na potrebu „kultivovania“ človeka.

Lavicová kritika globalizácie poukazuje na dva prúdy: agresívne prejavy fundamentalizmu, nacionalizmu, tradicionalizmu a svet konzumnej kultúry. Práve konzumná kultúra prináša pohodlie, ale vzápätí aj frustráciu spôsobenú stratou tvorivosti, iniciatívy a skutočnej slobody, čo pramení z víťazstva ilúzie o možnosti vyberať si zo širokej škály tovarov na úkor činností osožnejších ako len zarábanie peňazí a konzumovanie. Človek sa dnes ocitá nielen pred hrozbou podľahnutiu konzumu, ale i zneužitiu získanej moci nad iným človekom.

„Technický a vedecký pokrok nepripravujú priamo a bezprostredne „nové alebo novú zem“ (Zjv. 21,1). Skutočný pokrok, ktorý je posväcovaný tajomstvom križa a zmŕtvychvstania, nastáva skôr rozmnožovaním viery, nádeje a lásky.“⁴²⁴ Preto pokrok a zachovávanie tradície nestoja proti sebe, ale sú dvomi životne dôležitými základnými postojmi pre človeka.

Pokrok v oblasti vedy, techniky, a pod. nie je zárukou rastu morálnych a humánnych hodnôt v spoločnosti – skôr naopak. Výstižne jav konzumizmu popísal pápež Ján Pavol II: „Ak sa vecný cieľ hospodárstva v konzumistickom duchu zabsolutizuje s dôsledkom, že výroba a spotreba tovarov zaujmú ústredné miesto v spoločenskom živote, potom príčinu

⁴²¹ Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2008. s. 197.

⁴²² tamže, s. 192.

⁴²³ BALÁŽ, P. a kol.: *Medzinárodné podnikanie*. Bratislava : Sprint, 2005. s. 371.

⁴²⁴ HÖFFNER, J.: *Kresťanská náuka o spoločnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2007. s. 11.

netreba hľadať len a tak veľmi v samom hospodárskom systéme, ako v skutočnosti, že celý spoločensko-kultúrny systém zanedbávaním etického a náboženského rozmeru zoslabol.⁴²⁵ Encyklika Jána Pavla II. *Sollicitudo rei socialis* uvádza rozdiel medzi pokrokom a rozvojom, keď tvrdí, že „skutočný rozvoj sa nemôže obmedzovať na rozmnožovanie majetku a služieb, čiže na to, čo sa vlastní, ale musí prispieť k plnosti bytia človeka. V tomto zmysle sa jasne načrtáva morálny charakter opravdivého rozvoja.“⁴²⁶

Morálna kríza

Pri hľadaní príčin krízy sa dostávame k hodnotám spoločnosti a to nielen v oblasti materiálnej, ale i kultúrnej, morálnej a humánnej. Hospodárska kríza sa takto javí ako dôsledok krízy spoločenskej, krízy dôvery, morálky, hodnôt a o to ťažšie a dlhšie bude jej riešenie. Symptómy morálnej krízy sú evidentné v každej časti sveta a nabádajú pre hlbokú reflexiu.

Lexikón pre teológiu a Cirkev hovorí o morálke ako určitej množine v spoločnosti uznávaných pravidiel správania a presvedčení. V teológii sa však stretávame aj so samostatnou vednou disciplínou sumarizujúcou tieto pravidlá – morálnou teológiou. Práve morálna teológia kladie dôraz na slobodu človeka prostredníctvom ktorej je možné k jeho rozhodnutiam pričleniť kategóriu morálnosti. Sloboda bez demokracie nie je plnou slobodou, avšak „morálny charakter demokracie nie je automatický, ale závisí od jej zhody s morálnym zákonom, ktorému sa musí podriaďovať rovnako ako každá iná ľudská činnosť: závisí preto od morálnosti cieľov, ktoré sleduje, a od prostriedkov, aké používa.“⁴²⁷

Skutočná demokracia nie je len výsledkom formálneho rešpektovania pravidiel, ale: „je ovocím presvedčeného prijatia hodnôt, ktoré podnecujú demokratické konanie: dôstojnosti každej ľudskej osoby, úcty k ľudským právam, prijatia „spoločného dobra“ ako cieľa a usmerňujúceho kritéria politického života.“⁴²⁸ Skúsenosť dnešného sveta nás nabáda k spojeniu demokracie s pojmom relativizmus. Relativizmus sa javí ako záruka slobody slova, vierovyznania, svedomia a vo vzťahu s demokraciou prispieva k tvorbe pluralistických spoločností prinášajúcich rozpad samozrejmosti v rovine morálnej a stojacich na rázcestí relativisticky prijímaných a vybraných hodnôt. Človek je preto každodenne atakovaný hedonistickými propagandami s heslami ako: sloboda, úspech, kariéra za každú cenu.

Dnešná kríza morálnych hodnôt sa nedotýka len určitých noriem správania, ale spočíva v oveľa hlbšej rovine vzťahujúcej sa na zdôvodnenie a vnútorné presvedčenie o morálnych požiadavkách. Odzrkadľuje sa vo všeobecnej demoralizácii často stotožňovanej s dezorientáciou t. j. v nemorálnosti spôsobujúcej výrazný rast prejavov zla vo svete.

V spoločnosti pozorujeme sústredenie bohatstva, obrovskej moci v rukách niekoľkých, čo spôsobuje konkurenčný boj častokrát ústiaci k víťazstvu tých, ktorých morálne hodnoty sú na nízkej úrovni. Podniky sa pohybujú v čoraz širších dimenziách, v rámci ktorých sa ujímajú nových a väčších zodpovedností, čo len zvyšuje naliehavosť, aby konali v zmysle integrálneho a solidárneho rozvoja ľudstva

Pius XI. v encyklike *Quadragesimo anno* konštatuje, že takéto sústredenie bohatstva a moci vytvára tri druhy boja o ovládnutie – boj o ekonomickú prevahu, o nadvládu nad politickou mocou a napokon boj medzi samotnými krajinami pri riešení politických otázok, či zabezpečovaní hospodárskych výhod. Tieto boje so sebou prinášajú nepokoje, a preto je potrebné pripomenúť, že „pokoj nachádza svoj základ v rozumnom a morálnom zriadení spoločnosti, ktorá má svoje korene v samom Bohu, t. j. pokoj neznamená rovnováhu

⁴²⁵ HÖFFNER, J.: *Kresťanská náuka o spoločnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2007. s. 159.

⁴²⁶ Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 2008. s. 66.

⁴²⁷ tamže, s. 231.

⁴²⁸ tamže, s. 231.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

protichodných síl, či neprítomnosť vojny, ale zakladá sa na správnom pojme o človeku⁴²⁹
a vyžaduje si výchovu podľa spravodlivosti a lásky.

Záver

Globalizácia predstavuje produkt rozvoja svetových výrobných síl a výrobných vzťahov, a preto nemá zmysel proti nej bojovať, práve naopak je potrebné využívať jej pozitívne stránky, usmerňovať ju, prekonávať jej negatívne aspekty a dávať jej taký rozmer a obsahu prinášajúci pokrok pre ľudstvo. Kríza je dôsledkom chamtivosti a straty miery, a preto liekom je práve umiernenosť. V centre pozornosti nesmie stáť „mať“ ako je tomu teraz, ale „byť“. Nesmie sa zabúdať na povinnosť lásky t. j. dávať z prebytkov, aby sa chudobným dostalo, čo potrebujú. Hospodársky rast by mal byť kontrolovaný a usporiadaný. Technický, vedecký, civilizačný pokrok nesmú byť považované za najvyššie hodnoty, ale za prostriedky, prostredníctvom ktorých tieto hodnoty možno dosahovať. Spomínané však musí preniknúť do praxe a formovať život. Cesta z krízy, dlhodobý stabilný rozvoj vedie len prostredníctvom morálnej obnovy, a preto môžeme v kríze vidieť aj pozitívum v zmysle zamyslenia sa nad svojimi hodnotami, v zmysle príležitosti na očistu.

Literatúra:

1. BALÁŽ, P. a kol.: *Medzinárodné podnikanie*. Bratislava : Sprint, 2005. 572 s. ISBN 80-89085-51-2
2. HÖFFNER, J.: *Kresťanská náuka o spoločnosti*. Trnava : Dobrá kniha, 2007. 315 s. ISBN 978-80-7141-567-1
3. LISÝ, J. a kol.: *Ekonomía v novej ekonomike*. Banská Bystrica : EF UMB, 2005. 622 s. ISBN 80-8078-063-3
4. Pápežská rada pre spravodlivosť a pokoj: *Kompendium sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 2008. 545 s. ISBN 978-80-7162-725-8

Údaje o autorovi:

Mgr. Jaroslava Jacková
PF KU v Ružomberku
Katedra manažmentu a marketingu
Nábřežie Jána Pavla II. 15, 058 01 Poprad
e-mail: jaroslava.jackova@ku.sk

⁴²⁹ porov. Ján Pavol II.: encykl. *Centesimus annus*, 51: AAS 83 (1991) 856 – 857.

MASOVÁ KULTÚRA AKO ALTERNATÍVA V „KRÍZE“ RODINNEJ VÝCHOVY?

Jakóczy Ladislav

Abstrakt

Témou môjho príspevku je masová kultúra a jej vplyv na výchovu, ktorá sa v dnešnej dobe stáva – žiaľ – alternatívou tradičnej rodinnej výchovy hlavne ak vidíme zlyhávajúcu rodinnú výchovu. Nazdávam sa že tzv. hospodárska kríza evokuje v ľuďoch obavy o budúcnosť o rodinu a jej finančné zabezpečenie. Tento fenomén môže mať za následok nízky populačný rast pôvodného obyvateľstva a zameranosť na majetok, na prácu. Ak je v dieťa v dnešnej rodine vnímané ako nutné zlo, ako záťaž alebo prístup rodičov voči svojim deťom nie je primerane zodpovedný, respektíve výchova je buď veľmi autoritatívna alebo veľmi liberálna vedie to celospoločenským problémom. Ak rodina ako primárna inštitúcia nespĺňa prvotnú socializáciu dieťaťa tak do popredia sa dostáva masová kultúra. V príspevku zadefinujem pojmy ako masová kultúra, tradičná rodina, výchovné metódy a reflektujem negatívne ako aj možné pozitívne dopady tzv. „hospodárskej krízy“ na dnešnú spoločnosť na dnešnú rodinu. Budem sa snažiť na teoretickej rovine poukázať na ich vzájomný vzťah a možnosti riadenia tohto procesu v rámci kresťanskej morálky.

Abstrakt

The theme of my contribution is the mass culture and its impact on education, which nowadays is becoming - unfortunately - an alternative to the traditional family upbringing. We believe that the „economic crisis“ has provoked fears in people about the future of the family and financial security. This phenomenon can result in low population growth of the indigenous population and focus on the property to work. If a child in our family, seen as a necessary evil, as a charge or access to the parents to their children is not adequately responsible, or whether education is very authoritative or very liberal, leading to problems throughout society. If the family - as the primary institution - does not meet the primary socialization of the child to the forefront of mass culture are receiving. The article defines the concepts of mass culture, traditional family, educational methods, and reflects the negative and positive impacts can be called "economic crisis" in today's society in today's family. I will try to highlight the theory of their relationship and possible management of this process within Christian morality.

Úvod

Thomas Moore vo svojom diele - z roku 1516 - Utópia vykresľoval dokonalú spoločnosť, kde peniaze a majetok nehrali dôležitú úlohu. Nie nadarmo sa podľa pomenovania tohto ideálneho ostrovného štátu sa poukazuje na veci vzdialené a pre väčšinu ľudí neuskutočiteľných ako na utópie. Väčšina laikov ale aj vedcov nepokladá utópie za dosiahnuteľné, celospoločenské problémy, tzv. krízy tú vždy boli aj budú. Otázka znie ako sa s nimi vysporiadať aké opatrenia návrhy by mohli zmierniť dôsledky krízy? Dnes každý hovorí o kríze hospodárstva ale mali by sme si uvedomiť že všetko má hlbšie korene. Na teoretickej báze by sme mohli vychádzať z toho, že istá masová kultúra vytváraná elitami a bežnými občanmi diktuje istý spôsob života a ten má za následok krízu morálky. Keď je v kríze morálka tak sa dostáva do krízy aj základná bunka spoločnosti, rodina. Rodina je základom zdravej spoločnosti so zdravou morálkou ako to už chápal aj Platón vo svojom diele

Štát. Čiže tieto zmeny tzv. hodnotovej paradigmy zahrňujú proces „vice versa“ a preto im treba venovať pozornosť a vytvoriť také spoločenské prostredie ktoré bude propagovať iba univerzálne platné pozitívne vzory správania.

1. Masová kultúra a jej tieň

R. Scruton (2002) hovorí, že dnešný adolescent je vedený k tomu, aby si vytváral vlastný spoločenský poriadok, vlastné dejiny, aby sa sám rozhodol, komu a kedy bude oddaný a kým vlastne bude. Práve tu vidieť logický dôsledok výchovy a vzdelávania, zameraného na dieťa, ako to prízvukoval Dewey a ako ju neskôr praktizovali celé generácie pedagógov. Mladý človek sa snaží vyslobodiť z ťažkej situácie, do ktorej ho uvrhli dospelí – zo situácie, v ktorom je nútený sám si vytvárať vlastnú identitu, zo situácie v ktorom byť mladým znamená boj byť vôbec niekým.

Ako vidieť z parafrázovaného textu, mladí ľudia hľadajú svoje miesto vo svete plnej krízy, krízy manželstva, rodiny, hodnôt a noriem, politiky a skoro každej sféry každodenného života. V kmeňových spoločnostiach bolo tzv. zasvätenie mladých do sveta dospelých, dnes tento prechod nie je, dokonca hranica medzi dieťaťom, pubescentom, adolescentom a mladým dospelým bez rodiny nie je exaktne alebo pomocou nejakého „rituálu“⁴³⁰ určená. Pozrime si ďalej, ako Scruton (2002) vidí kultúru mladých: „Kultúra mladých sa práve o toto snaží – cítiť sa doma vo svete, ktorý už v žiadnom pohľade skutočným domovom nie je, lebo už nie je zasvätení reprodukcií, ako je tomu u každého naozajstného domova. Domov je predsa miestom, kde máme rodičov. Zo sveta, ako ju predstavuje kultúra mladých, však rodičia uprchli – dnes často i v doslovnom, a nielen v prenesenom slova zmysle. Dnešná (masová pozn. autora) kultúra ukazuje mladosť, akoby cieľ a naplnenie ľudského života, nie ako prechodné obdobie, ktoré ako prekážajúce, musí byť odvrhnuté akonáhle jednotlivca povolajú záväzky dospelosti. Propaguje skúsenosti, ktorých je možné dosiahnuť bez prijatia bremena zodpovednosti, výchovy detí a manželstva. Tak sa výsostnou skúsenosťou stáva sex, hlavne potom sex oslobodený od dlhodobých záväzných vzťahov, a spolu s ním ešte aj ďalšie skúsenosti, ktoré možno dosiahnuť bez vzdelania, mravnej disciplíny, ťažkostí či lásky – príkladom je treba branie drog, ktoré má okrem iného ešte tú výhodu, že dokonale a úplne vytesní svet dospelých a nahradí ho mračnom snov plných priania a túžob, tých snov, aké sa vznášajú na obrazovke MTV.“⁴³¹ Analógiou na svet bez dospelých je napríklad beletristická kniha, román *Boh múch* od Williama Goldinga. Problém masovej kultúry je aj o strete tradičných hodnôt a noriem tradičnej kultúry a „moderných“ či „postmoderných“ hodnôt a noriem novej alebo mladej generácie. Podľa autora tzv. vysoká kultúra v podaní umelcov a elity či univerzít veľakrát nespĺňa svoju úlohu a nevystupuje ostro proti tzv. masovej kultúre. „Priepasť, otvárajúcou sa medzi kultúrou, spontánne prijímanej novými generáciami mládeže, a kultúrou, ktorá by podľa Humboldta a Arnolda mala šíriť univerzita, je tak strašidelná, že každý učiteľ, panujúci na pomyslenom kultúrnom vrchole a lákajúci k sebe mladých ľudí, musí nutne pôsobiť smiešne. Cesta druhým smerom je omnoho jednoduchšia, je omnoho ľahšie sa pridať k svojim mladým poslucháčom v ríši populárnej zábavy a obrátiť svoje intelektuálne zbrane proti majestátnej zrúcanine na druhej strane zákopy. Stále častejšie sa tak stretávame s tým, že moderný intelektuáli tvrdia, že stoja mimo vysokej kultúry, ktorý im však prepožičiava ich status. Ďalej potom tvrdia, že ich úlohou nie je šíriť západnú

⁴³⁰ Ešte aj pred 20 rokmi hranicou medzi tzv. adolescentom a dospelým napr. u mužov bol povinný vojenský výcvik alebo ženba, u žien nástup do práce a vydávanie sa. Odohrávalo sa to zhruba medzi 18 – 24 rokom, dnes už povinná vojenská služba neexistuje, namiesto vydávania je spolužitie bez „rituálu“ a práca, keď si ju vôbec niekto nájde je vec nutnosti a iba zriedkakedy „povolanie“ ktorá dáva zmysel.

⁴³¹ R. Scruton, 2002, s.143

kultúru, ale spochybňovať jej predpoklady, podryvať jej autoritu a oslobodzovať mladých ľudí od nadvlády rigidných „štruktúr“.⁴³²

Scruton sa obracia na niektoré prvky tradičnej kultúry a vyzdvihuje jej etický a univerzálny charakter nasledovne: „Shakespeare možno silno popustil uzdu svojej fantázie a kresťanskú vieru nijako otvorene nepodporoval, napriek tomu však žil vo svete, v ktorom stará zdieľaná kultúra vyznačuje beh ľudského života. Tento svet bol svetom triedy a úrovne, úcty a šľachetnosti, kňazstva a kráľovského majestátu, svetom v ktorom si ľudia vážili ženy pre ich vernosť a mužov pre ich chrabrosť. Shakespeare tieto idey neformuluje výslovne – naopak, vytvárajú pozadie jeho drám, ktoré naopak nápadito rozoberajú ich význam a hodnotu.“⁴³³

Scruton (2002) dáva za príklad aj obdobie starovekej Číny počas pôsobenia Konfucia, ktorý niesol v neľúbosti všetky zmeny, vysmieval sa ľudskému pokroku a dúfal, že raz bude žiť taká ľudská rasa, ktorá dá prednosť vzdelaniu, štúdiu a obradom pred potešením, ziskom a mocou. Jeho filozofia dávala dôraz na tradíciu, povyšovala minulosť nad prítomnosť a tradičnú autoritu nad novú štruktúru moci. Staré obyčaje pre neho boli dôležitejšie ako nové nápady, tie mu boli veľakrát podozrivé. Kládol silný dôraz na úctu detí k rodičom a na ich bezvýhradnú poslušnosť, a v dodržiavaní týchto zásad bol veľmi neúprosný. Simon Leys vo svojich poznámkach k anglickému prekladu Zlomkov porovnáva Konfuciovu situáciu s našou vlastnou, nakoľko aj mi žijeme „na konci vekov“, sme svedkami zrútenia mravného poriadku a zo strany mladých straty akejkoľvek úcty voči starším a tradičným hodnotám. V skratke povedané chýbajú nám konfúciánske cnosti: ľudskosť, poslušnosť a úcta k zvykom a obradom. Konfucius ako filozof a veľký učiteľ nevytvoril žiadny metafyzický systém ani novú vieru. Nariadil iba to, aby sme žili ako by z pohľadu večnosti záležalo na tom, čo činíme: aby sme vykonávali obrady, ceremónie a zvyky, ktoré prepožičiavajú dôstojnosť našim činom a ktoré ju povznášajú nad úroveň prirodzeného, aby sme kultivovali svoje srdce a jazyk, aby krása bola neustále v nás a okolo nás, aby sme žili v stave, „prirodzenej zbožnosti“, aby sme uvedomovali veľkoleposť stvorenia a nesmierne tajomstvo času.

Ak by sme chceli skúmať masovú kultúru musíme sa pozrieť na jej atribúty a hlavne na médiá (tzv. masmédiá) ktoré sú sprostredkujúcimi činiteľmi tzv. masovej komunikácie. Práve cez masovú komunikáciu sa šíri masová kultúra, respektíve masová komunikácia je istým atribútom masovej kultúry.

„Moderná spoločnosť charakterizovaná masovou komunikáciou vznikla, ako je známe, v dôsledku technologickej revolúcie v oblasti odovzdávania informácií. Založená je na centralizovaných médiách a ich ovládnutie sa stáva súčasťou kontroly sociálneho priestoru. V del’be práce sa formuje celá vrstva vplyvných odborníkov, ktorí svojimi profesiami sprostredkujú masovú komunikáciu a prostredníctvom nej ovplyvňujú masy ľudí v modernej spoločnosti.“⁴³⁴

Z hore uvedenej časti je zrejmé že dnešný svet je svetom informácií a ich bezhraničného šírenia v čase a v priestore. Práve aj tzv. „presýtenosť informáciami“ môže viesť mladých ľudí k dezorientácii. Mládež ktorá nepozná výchovu v tradičnej rodine a pochádza z neúplných a rozvedených rodín, kde nemali a neinternalizovali (zvnútorňovali) hodnoty, normy a postoje sú vychovávaní cez masovú kultúru. Masová kultúra je propagovaná cez rôzne formy masovej komunikácie (rozhlas, TV, internet, počítačové hry) alebo cez rôzne rovesnícke skupiny.

Médiá sa významným spôsobom podieľajú na formovaní rôznych prejavov kultúry danej spoločnosti (J. Jiráček, B. Köpplová, 2007) – vychádza to z ich zamerania na široký okruh ľudí, tzv. publikum. Práve táto masovosť obsahov ponúkaných médiami viedla

⁴³² R. Scruton, 2002, s.151

⁴³³ R. Scruton, 2002, s.164

⁴³⁴ D. Hlinková, 2007, 38

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

k predpokladu, že média akoby vytvárali samostatný a svojbytný typ kultúrnych prejavov – tzv. masovú kultúru, ktorá podľa istých autorov je pokladaná za druhotný produkt priemyselnej revolúcie.

„Masová spoločnosť je termín, ktorým označujeme modernú spoločnosť vtedy, keď sa zaoberáme masovou spotrebou, keď sa uprednostňuje kvantita na úkor kvality. Masová produkcia vládne nielen na trhu, ale tiež v oblasti zdravotníckej starostlivosti, v organizácii výchovy práve tak ako aj pri turistike, pri vydávaní časopisov či pri natáčaní filmov. V týchto a ešte aj v mnohých iných oblastiach je individuálny prístup považovaný za neekonomický, čo núti štandardizovať produkciu a hľadať spoločného menovateľa v oblasti nárokov a vkusu. Teda masová spoločnosť je definovaná predovšetkým ekonomicky, to znamená, že je spoločnosťou, v ktorej čo najväčší počet obyvateľov by mal mať prístup k masovej spotrebe.“⁴³⁵

Ako o tom píše Hlinková (2007) v rámci histórie vzniku novín môžeme rozlíšiť tzv. tradičné (seriózne) noviny (anglickým ekvivalentom je prestige press) a tie sú určené hlavne pre vzdelaných a majetných čitateľov. Druhým typom je tzv. komerčná (bulvárna tlač) určená pre čitateľov z nižších stredných vrstiev a viac sa venuje „populárnym témam“⁴³⁶.

Práve škandalizácia, zaujímavé titulky, upútanie pozornosti sú zaužívanými prostriedkami na získanie čitateľov a to nielen v rámci bulvárnej tlače.

Pozrime sa teraz na charakteristiku pozitívnych a negatívnych účinkov funkcií médií ktoré vychádzajú z McQuailovej typológie⁴³⁷:

Pozitívne účinky funkcií prostriedkov masovej komunikácie:

1. Zhromažďovanie a šírenie informácií o dianí doma i vo svete.
2. Interpretovaním udalostí a analýzou spoločenských problémov médiá plnia korelačnú funkciu.
3. Médiá plnia úlohu prenášania kultúrneho dedičstva. Objavovanie nových trendov v kultúrnom vývoji.
4. Médiá sú zdrojom pobavenia, rozptýlenia a tým aj oslabovania sociálneho napätia.
5. Odhaľovanie negatívnych javov (napr. korupcia, zločinnosť a pod.)

Negatívne účinky funkcií prostriedkov masovej komunikácie:

1. médiá nás zaplavujú množstvom informácií, čo môže mať negatívny dopad na recipientov.
2. „Zjednodušené“ komentovanie môže podporovať pasivitu a redukovať kritické postoje k spoločenskému životu.
3. Manipulácia verejnej mienky.
4. Tvorba konzumných návykov.
5. Obmedzovanie medziľudskej komunikácie
6. Socializácia prostredníctvom médií môže neutralizovať alebo aspoň redukovať vplyv iných socializačných činiteľov (rodina, škola a pod.)
7. Bezmyšlienkovitá zábava môže degradovať vkus verejnosti.

Podľa Hlinkovej (2007) sa niektorí autori nazdávajú že v rámci iných potrieb médií napĺňajú aj tzv. potrebu úniku. Je to únik z každodenného sveta pre bežných ľudí, ktorí sa nevedia usporiadať so svojimi problémami. Preto pre nich tento virtuálny svet predstavuje

⁴³⁵ D. Hlinková, 2007, s. 44

⁴³⁶ Populárne témy v tomto kontexte zahŕňujú hlavne také (spomínanými novinami) spracované udalosti, ktoré vyvolajú rozruch, prekvapenie, senzáciu u verejnosti. Zameriavajú sa aj na „škandály“ známych hercov, politikov či iných osobností ktorí v spoločnosti sú vnímané ako elita či „horných desaťtisíc“. (pozn. autora)

⁴³⁷ Hlinková, 2007, s. 65

bezpečie, napr. sa môžu vžiť do úlohy hlavného hrdinu alebo iných postáv vo filme a zažiť tak umelo vytvorené príjemné ale aj nepríjemné situácie. V istom zmysle takto chápané prostriedky masovej komunikácie odvracajú pozornosť od aktuálnych spoločenských problémov.

Ďalším tieňom masovej kultúry by som nazval aj kultúru vzdelávania alebo oficiálnu školskú politiku. Nazdávam sa že východiskom by mohla byť multikultúrne vzdelávanie v škole ktorá by ale mala vychádzať alebo nadväzovať na multikultúrne výchovu v rodine. „Školská politika či „ideológia“ majoritnej kultúry (založená na jej vlastnom systéme hodnôt, noriem, presvedčení a z nich vyplývajúcich spôsobov myslenia, správania, hovorenia či hodnotenia, charakteristických pre členov danej kultúry) sa premieta do konkrétnych každodenných školských a vzdelávacích praktík, ktoré sú pre členov iných kultúr diskriminujúce preto, že kultúrne kontexty, čo za nimi stoja, sú im vzdialené, cudzie alebo nedostupné. Zavedený model vzdelávania jednej kultúry znevýhodňuje členov inej kultúry a stáva sa prekážkou ich úspešného vzdelávania. Pre krajiny s rozvinutou ekonomikou a demokraciou je vážnym politickým problémom a príčinou súčasného „boomu multikultúrneho vzdelávania“ prejavujúceho sa okrem iného aj snahami o zásadnejšie reformy vzdelávania učiteľov⁴³⁸“

2. V čom je potenciál „tradičnej“ rodiny?

Túto časť som začal otázkou a možno aj existenciálnou otázkou v čom je potenciál rodiny, a prečo by mala byť chápaná ako primárna inštitúcia výchovy a socializácie dieťaťa? Dnes hovoríme o tzv. hospodárskej kríze avšak vieme že podobné krízy už v minulosti boli a možno nás neminú ani v budúcnosti. Možno menej ľudí reflektuje to že možno hovoriť aj o kríze manželstva a rodiny. Premena tradičnej spoločnosti na modernú nepriniesla iba nové techniky a technológie ale aj zmenu zmýšľania a zmenu hodnotového systému človeka. Sekularizácia, individualizmus a všeobecná nedôvera v „tradičných“ inštitúciách manželstva a rodina aj to je bilancia tejto potrebnej avšak vo svojich dôsledkoch nevedomovanej zmeny.

Na základe tohto možno hovoriť aj o troch „svetských“ pilieroch ktoré podkopávajú úlohu tradičnej rodiny⁴³⁹:

- a) Rodina prestáva byť chápaná ako prirodzené a nutné dobro. Prostredníctvom prevažujúcich ideí, obrazov a existenciálnych „modelov“ správania, masívne propagovaných masmédiami, sú rodina i manželstvo predstavované ako prekážka lásky a šťastia (osobitne ženy) človeka, realizácie jeho slobody a svedomia, i slobodnej orientácie, ktorú človek chce dať svojmu životu. Tým sa prehlbuje tendencia privatizácie rodiny: predstavuje súkromnú otázku, za ktorú sú zodpovedný výlučne manželia.
- b) Pluralizácia rodiny. Nehovorí sa o „rodine“ v jednotnom čísle, ale o „rodinách“ v množnom čísle, pretože sa zdôrazňuje existencia mnohých modelov rodiny podľa rozličných kultúr, náboženstiev a dejinných momentov. Tento fenomén pluralizácie rodiny alebo rodinných foriem poukazuje na fakt, že eticky neutrálna spoločnosť preferuje modely rodiny pred jedným alebo prevažujúcim modelom.
- c) Rodinné modely ako ovocie personálnych preferencií. V konečnom dôsledku neexistuje rodina ako prirodzená inštitúcia, ale rozličné pojmy rodín, ktoré podliehajú zmenám podľa dejinno – kultúrnych dohôd⁴⁴⁰. Jestvuje toľko modelov

⁴³⁸ Zápotočná, 2004, s. 40

⁴³⁹ Fula, 2005, s.19

⁴⁴⁰ Úplné odmietanie pojmu rodiny súvisí s postupnou deštrukturalizáciou manželstva na základe rodovej („gender“) ideológie, podľa ktorej je mužský a ženský rod výlučne kultúrnym konštruktom. Dôsledkom toho si každý jednotlivec môže podľa svojich preferencií slobodne zvoliť sexuálnu orientáciu: mužskú, ženskú,

rodín, koľko si ich jednotlivci zvolia na základe sexuálnej orientácie a osobných preferencií. Dôsledkom je postupné etické i spoločenské zrovnoprávnenie manželského spoločenstva s voľnými zväzkami muža a ženy i s homosexuálnym partnerstvom.

Problémom je aj to, že zo „sekularizovaného“ hľadiska neexistuje jednotná definícia rodiny tú dáva práve kresťanská paradigma, ktorú ale jej v plnej veľkosti nechcú alebo nevedia chápať dnešné „moderné“ spoločnosti a ich politické a právne inštitúcie. Zamerajme sa na takéto individualistické a nevyhranené definície rodiny (Labanič, 2005, s. 36): „Tak sa za rodinu začína pokladať akýkoľvek zväzok medzi dvoma osobami: či už je to „rodina s jedným rodičom“, ktorú tvorí slobodná matka alebo rozvedený rodič s deťmi, alebo tzv. „faktický zväzok“ medzi dvoma nezosobášenými, prípadne „znovuzaložená rodina“, kde jeden z manželov je rozvedený a často má záväzky k inej rodine, alebo dokonca „homosexuálna rodina“ ako zväzok dvoch ľudí rovnakého pohlavia. Tieto „nové rodinné modely“ predstavujú v očiach Cirkvi útok na prirodzenú (v mojom chápaní tradičnú) ako trvalý zväzok muža a ženy zameraný na rozvoj vzájomnej lásky a plodenie a výchovu detí.“ Teda môžeme súhlasiť s tým čo z toho vyplýva, že práve takáto rodina spĺňa všetky kritéria na zdravý duchovný, emocionálny a telesný vývoj- výchovu detí a slúži ako správny (a nielen) inštitucionálny model pre nasledujúce generácie. Potenciál tradičnej rodiny vidím aj v tom, že sú založené na trvalých manželských zväzkoch a ak žijú vo viere a vychovávajú deti podľa kresťanských zásad môžu byť dosiahnuteľným ideálom aj pre „svetské“ prostredie. V takto ponímanej rodiny má matka svoju dôstojnosť a životnú rolu avšak nezabúdajme ani na rolu a úlohu otca ako hlavu rodiny, ako na „Sv. Jozefa“, o tom píše Schusterová (2005).

O trvalosti manželských zväzkov o väčšom počte detí, bez toho aby tomu predchádzalo spolužitie alebo kohabitácia a hlavne ak sa zakladajú na viere a náboženskom živote píše aj Pastor (2005) pričom sa opiera o realizované výskumy v SR. Na margo pôrodnosti a dôležitosti tradičnej rodiny poznamenáva: „Mimomanželská plodnosť nemôže nahradiť manželskú plodnosť. Kohabitácie nemôžu nahradiť rodinu založenú manželstvom. Rodina bez manželského sľubu je svojím spôsobom neúplná. Napriek tomu, že dnes existuje mnoho rodinných foriem (ale tak to bolo i v minulosti), nemožno ich považovať za rovnocenné, a to ani z hľadiska jednotlivca, ani z hľadiska dieťaťa, ani z hľadiska spoločnosti, a spoločnosť ich tak ani nevníma. Kľúčom ku zlepšeniu demografického vývoja je zvýšenie sobášnosti⁴⁴¹.“

Ako vidíme potenciál tradičnej rodiny je aj v tom že zabezpečuje resp. má v sebe potenciál zabezpečiť zachovalú úroveň pôrodnosti obyvateľstva. Platí že tento index musí mať minimálnu hodnotu 2,1 ale priemer EÚ je už viac rokov pod touto hodnotu, čo jednoducho povedané znamená že rodí sa málo detí a stále viac ľudí je v dôchodkovom veku. Už z ekonomického hľadiska je zdôvodniteľná existencia tradične chápanej rodiny minimálne s 2-3 deťmi. Je raritou stretnúť rodiny so 4 a 5 deťmi lebo tradičná predstava že dieťa je Boží dar, že je hodnotou sám o sebe už neplatí, žiaľ opačne je veľakrát vnímané ako záťaž ako „nečakaný prvok“ v rozpočte domácnosti. Práve potenciál tradičnej rodiny môže zabezpečiť aj finančnú a sociálnu istotu oboch rodičov a detí a nie „voľné spolužitie“ muža a ženy kde nie sú žiadne istoty a vzniknuté konflikty riešia cestou menšieho odporu – odchodom. Samozrejme aj veľa manželstiev sa rozpadáva, ale už samotný manželský zväzok by mal v oboch partneroch vyprovokovať potrebu riešiť konflikty, komunikovať o problémoch a riešiť to lebo sú za seba a za svoj zväzok zodpovedný (v prípade kresťanov aj pred Bohom). Rôzne formy spolužitia akoby zľahčovali okolnosti, sú bez záväzkov a zodpovednosti a ich náplňou je hedonistický štýl života. V takýchto „kvázi rodinách“ sú aj deti ohrozené a nemôžu sa bezpodmienečne harmonicky rozvíjať. Sami budú vidieť príklad takého

transsexuálnu, homosexuálnu a lesbickú. Jestvujú tendencie presadzovať rodovú ideológiu prostredníctvom orgánov OSN a Európskej únie.

⁴⁴¹ Pastor, 2005, s. 32

„neúplného“ vzťahu pred sebou a vytvoria si predstavu že nič lepšie ani byť nemôže resp. sami sa o podobné vzťahy budú snažiť bez uvedomovania chýb a úskalí takýchto spolužití.

3. Rodinná výchova a hodnoty mladej generácie

Je známe že na hodnoty a hodnotové orientácie detí a mladých ľudí vplýva viacero faktorov. V sociologickom aparáte hovoríme o socializačných činiteľoch a procesoch. Prvým a základným socializačným činiteľom v živote jednotlivca je rodina. Postupne s vekom jednotlivca do tohto procesu vstupujú (a nezriedka výchovnú úlohu rodiny zastupujú) záujmové skupiny, krúžky, rovesníci, škola a médiá. Vystupuje tu aj fenomén konfliktu medzi generáciami (generačné konflikty) a niekedy mladí ľudia akoby aj „na truc“ nebudú poslúchať svojich rodičov a budú mať svoju vlastnú predstavu hodnôt a sveta. V tejto časti by som v skratke reflektoval formy rodinnej výchovy a ich pravdepodobný dopad na dieťa, ako by som aj stručne charakterizoval masovú kultúru v dimenziách rovesníkov a médií s ich následným vplyvom na hodnoty a hodnotové orientácie (postoje) jednotlivcov.

Pozrime sa na najznámejšie a žiaduce metódy výchovy⁴⁴²:

1. **Metóda kladenia požiadaviek** - Je využívaná od útleho veku dieťaťa, napr. dodržiavanie hygienických zásad (starostlivosť o telo), spánku, svedomitá príprava do školy, pomoc pri domácich prácach
2. **Metóda presvedčania** – pomocou nej sa utvárajú presvedčenia a názory dieťaťa, je tu priame slovné pôsobenie rodičov - pôsobenie na rozumovú a citovú stránku osobnosti dieťaťa
3. **Metóda cvičenia** – ide o pravidelnú opakovanú činnosť kde sa vytvárajú zautomatizované činnosti, upevňujú sa požadované návyky a zvyky správania sa
4. **Metóda príkladu** – výsledkom je napodobňovanie iných ľudí, dieťa preberá správanie od iných a berie ich ako ideály „významný iný“ (ang. pojem generalized others – pozn. autora)
5. **Metóda hodnotenia** – môže byť kladné či záporné. Výchovnými prostriedkami sú odmena a trest

Môžeme sa zamerať aj na jednotlivé výchovné štýly ktoré určite súvisia s predchádzajúcou výchovou rodičov a ich rodinným zázemím zvyklosťami. Sami si tieto zvyklosti možno aj neuvedomele preberajú a nie všetky sú prínosné pre správnu a vo všetkých smeroch harmonickú výchovu dieťaťa. Najpoužívanejšie štýly výchovy⁴⁴³:

- **Autoritatívny rodičovský štýl** - Vyžaduje od detí, aby sa správali rozumne a spoločensky na úrovni, primerane svojmu veku a schopnostiam. Od rodičov vyžaduje vrelosť a starostlivosť, rodič sa pýta na názory dieťaťa a berie do úvahy jeho city. Rodičovské rozhodnutia sú deťom zdôvodňované. Správanie sa dieťaťa je nezávislé, kamarátske, spolupracujúce, usilujúce sa o čo najlepší výkon a úspech.

- **Autoritársky rodičovský štýl** – Presadzuje moc bez obojstrannej komunikácie a bez diskusie. Určuje absolútne nároky (až maximalisticky), vyžaduje poslušnosť, úctu k autorite a tradícii a cení si iba tvrdú prácu. Dieťa má sklon k sociálnej izolácii a často je bez

⁴⁴² Podľa: <http://www.ariadna.sk/zakladne-vychovne-cinitele/> - 16.3.2010

⁴⁴³ Podľa: <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocikanku=2008043003> – 16.3.2010

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

spontánnosti. Dievčatá bývajú závislé a nesnažia sa o dobrý výkon. Chlapci mávajú sklon k agresivite voči rovesníkom. Voči rodičom chýba dôvera a je prítomný strach.

- **Zhovievavý rodičovský štýl** – Je prijímajúci, reagujúci a orientovaný na dieťa, od ktorého sa vyžadujú minimálne kritéria. U dieťaťa prevláda pozitívne, živé citové ladenie, na druhej strane je však nezrelé, neovláda svoje impulzy a nedokáže sa na seba spoľahnúť.

- **Zanedbávajúci rodičovský štýl** – Vyznačuje sa prílišnou zamestnanosťou rodičov. Nezúčastňujú sa na živote detí, neprejavujú záujem o ich svet, málo si všímajú ich názory alebo city. Deti sú v takej rodine náladové, nesústredené, roztopašné, školské vzdelávanie ich nezaujíma, často chodia poza školu a majú sklon k užívaniu drog (ke)dže chýba kontrola a záujem rodičov tak sa to snažia získať inde a inak) je tu hrozba delikvencie.

- **Štýl autokraticko-liberálny** – Je akoby zmiešanina autokratického a zhovievavého štýlu. Jeden z rodičov správa autokraticky, druhý liberálne, alebo jeden z nich, či obidvaja, na dieťa pôsobia nedôsledne až chaoticky.

Pozrime sa teraz na hodnoty mladých ľudí a na vplyv rodinnej výchovy pri utváraní týchto hodnôt na základe realizovaného výskumu⁴⁴⁴:

- výchova k hodnotám – cez osobné svedectvo, spoločné zdieľanie spojené s rešpektovaním slobodného rozhodnutia – viedla u adolescentov k osvojeniu si autonómneho životného štýlu,
- direktívne zameraný, až vynucujúci výchovný prístup rodičov – a absenciou priestoru pre slobodné rozhodovanie adolescenta a rešpektovanie jeho túžob a názorov – viedol k osvojeniu si heteronómneho životného štýlu,
- výchova s deklarujúcimi rodičovskými požiadavkami (avšak s ponechaním istého priestoru slobody), ale bez aktivizácie, „prizvania“ adolescenta k vytvoreniu si vlastného názoru, zaujatiu postoja, a tým formovaniu si vlastného životného štýlu, zase viedla k nekritickejmu osvojeniu si prebraného životného štýlu rodičov,

Ako vidíme na základe výstupov z horeuvedeného výskumu sa nám javia tri (štvrtý typ počtom respondentov nebol až tak hodnoverný ...) typy výchovy a ich efekty na deti v adolescentnom veku. Čiže je evidentné, že dobrá a správne zameraná výchova eliminuje aj negatívny dopad rovesníkov a médií ako hlavných propagátorov masovej kultúry (tzv. „kultúry smrti“ v chápaní Jána Pavla II.).

Ak by sme sa opierali o výskumné zistenia hodnôt mladých ľudí z roku 1997 zistili by sme nasledovné: „Najuznávanejšou hodnotou mladých ľudí je mať šťastné manželstvo a deti, žiť pokojný a harmonický život a potreba byť zamestnaný. V osobnej rovine viac ako štyria mladí ľudia z piatich hodnotia svoj život vcelku pozitívne. Dôvodom prípadnej nespokojnosti sú prevažne existenčné podmienky (cena pracovnej sily, bytový problém, možnosť získať zamestnanie). Najčastejším spôsobom trávenia voľného času mládeže je sledovanie televízie a počúvanie rozhlasu, návštevy priateľov a známych, čítanie novín a časopisov.⁴⁴⁵“ Bez opierania sa o novšie dáta môžeme prepokladať že tieto hodnoty a zvyklosti ohľadom využívania voľného času sa neznížili (ak by boli aj nejaké zmeny bolo by to zvýšenie času stráveného pred počítačom, to môžeme vydedukovať z ich rozšírenia a masového používania

444 Klčovanská, 2005, s. 108

445 Podľa: <http://www.vyskummladeze.sk/index.php?option=content&task=view&id=78> – 16.3.2010

internetových služieb ...) Ako som to reflektoval v prvej kapitole, masová kultúra sa šíri médiami a módou medzi rovesníkmi a v prípade že rodina neslúži svoju rolu a spoločenskú úlohu tak do popredia sa dostanú hodnoty a idoly masovej kultúry: extrémny individualizmus ktorý hlása seberealizáciu stoj čo stoj, konzumenstvo a hedonistický štýl života, odpútanie sa od tradícií a „zastaralých“ náboženských predstáv až k preferovaniu novej módy (piercing, tetovania) životného štýlu (emo, koncerty) a životnej filozofie (nezáväzná vzťahy, drogy) niektorých spevákov (či na základe ich textov) či hercov, športovcov so škandalóznym životom.

Namiesto záveru: Hospodárska kríza ako proces obnovy morálnej paradigmy

Posledná časť môjho príspevku ktorý je zároveň aj záverom nesie paradoxný názov. Hospodárska kríza evokuje v človeku nedostatok niečoho je to choroba hospodárstva a finančných trhov. Ceny nehnuteľností idú hore. Aká je ale cena rodiny? Ľudia strácajú prácu. Čo ak strácame svojho životného partnera, svoju rodinu? Preto oprávnené môžeme hovoriť nielen o hospodárskej kríze ale o kríze rodiny, ktorá apriori vychádza z krízy morálky a predpokladám že práve tá v podobe chamtivosti a túžby rýchlo zbohatnúť aj za cenu nadmernej práce a zneužívania druhých viedlo k druhej, tzv. hospodárskej kríze. Ceny výrobkov, nehnuteľností a služieb sa menia, ale cena rodiny je stále nemenná a vysoko hodnotená až tak vysoko, že peniazmi sa to vyjadriť nedá. Strata práce je rozhodne zlá, ale horšie je stratiť rodinu a svojich blízkych iba kvôli práci. Nesmieme si zameniť prostriedok a cieľ a neplatí ani zásada, že cieľ svätí prostriedky (napadá ma analógia z komunistického éry kde sa kradlo a bolo to zdôvodnené napr. robím to pre svoju rodinu, keď nebudem okrádať štát on okradne mňa a pod.) Rodina ak funguje na pevných a kresťanských základoch je podporou v týchto situáciách a podrží jednotlivca aj počas hospodárskej krízy. Ak sa človek stane obeťou morálnej krízy, ak sám zapríčiní krízu rodiny za ktorý je zodpovedný, ak sám chce zbohatnúť na úkor iných tak práve paradoxne s tým najviac stratí. Ježiš sa o tom vyjadril v zmysle či je človeku na osoh hoci aj keby získal celý svet, ale vlastnú dušu by zapredal, resp. keby jeho duša mala ujmu? Nazdávam sa že tzv. „hospodárska kríza“ (aj keď vo svojich dôsledkoch sa nevyrovnáva tomu z roku 1929 ...) by mohla byť novým začiatkom morálneho uvedomovania. Uvedomovania si toho že ľudské vzťahy a rodina sú prvoradé hodnoty a že budovať a vložiť do nich energiu je potrebná a správna vec ktorá sa páči Bohu. Lebo ak Boh je láska, tak táto láska sa prejavuje vo vzťahoch ľudí a základom týchto vzťahov je práve rodina. Príklad Svätej rodiny by mala byť idolom pre fungujúcu rodinu aj v treťom tisícročí. V tomto kontexte ak si veľa ľudí a rodín uvedomuje alarmujúcu situáciu krízy rodiny a záškodný vplyv masovej kultúry ktorá núti človeka byť konformným konzumentom bez nádeje „byť originálny“ (originálny v zmysle ako to chcel Boh) a vymykať sa predstavám o seberealizácii a individualizme (byť originálny v zmysle sekularizácie) môže nastať obnova zmýšľania. Dnešná paradigma seberealizácie a konzumenstva s dôrazom na vlastné blaho sa musí zmeniť na presadzovanie udržateľného rozvoja a asketických ideálov vo sfére hospodárstva a zameranie sa na druhého človeka a presadzovanie rodinného života vo sfére spoločenskej. Až vtedy môže nastať postupná obnova morálnej paradigmy dnešnej vyspelej časti sveta. Namiesto materiálnych statkov a bezhraničnej kariéry sa musíme orientovať na vlastný skrytý potenciál medziľudských, partnerských vzťahov ktorých ideálnym vzorom je stále rodina.

Použité zdroje:

- 1) Rodina v súčasnom svete – Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie 25. - 26. novembra 2005, vydala Teologická fakulta TU v Bratislave, Bratislava, 2005, príspevky od autorov: M. Fula, I. Schusterová, K. Pastor, P. Labanič, E. Klčovanská
- 2) Hlinková D. – Sociológia a prostriedky masovej komunikácie, FF Univerzity Komenského, Bratislava, 2007
- 3) Jiráček J., Köpplová B. – Média a společnost, Portál s.r.o., Praha, 2007
- 4) Scruton R. – Průvodce inteligentního člověka po moderní kultuře, Academia, Praha, 2002
- 5) Zápotočná O. – Kultúrna gramotnosť v sociálnopsychologických súvislostiach, ALBUM, Bratislava, 2004
- 6) <http://www.vyskummladeze.sk/index.php?option=content&task=view&id=78> – 16.3.2010
- 7) <http://www.planovanirodiny.cz/view.php?cisloclanku=2008043003> – 16.3.2010
- 8) <http://www.ariadna.sk/zakladne-vychovne-cinitele/> – 16.3.2010

HOSPODÁRSKA KRÍZA A PODNIKATEĽSKÉ PROSTREDIE

Janičková Jana

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá problematikou podnikateľského prostredia v Slovenskej republike, jeho vývojom a hodnotením pod vplyvom účinkov svetovej hospodárskej krízy. Cieľom príspevku je charakterizovať podnikateľské prostredie a jeho vývoj v Slovenskej republike (SR) v sledovanom období, v posledných troch rokoch a pokúsiť sa identifikovať problémy spojené s dôsledkami svetovej hospodárskej krízy na existenciu a fungovanie malých a stredných podnikov. Objektom skúmania je podnikateľské prostredie SR. Predmetom skúmania je vývoj podnikateľského prostredia v SR v sledovanom období, v rokoch 2006 – 2008. Pri vypracovaní príspevku boli využité informácie a údaje najmä z odborných publikácií a internet.

Kľúčové slová: Podnikateľské prostredie. Hospodársky cyklus. Hospodárska kríza. Zamestnanosť.

Abstract

The article deals with problematic of entrepreneurship-environment in Slovak Republic, including problematic of development and evaluation under the impression of world economic crisis. The goal of article is to describe entrepreneurship-environment, development of enterpreneuring in Slovak Republic (SR) in examined period in last three years, and try to identify problems connected with consequences of world economic crisis on existence and function of small and medium sized enterprises (SME) in economy. The object of search is entrepreneurship-environment in SR. Matter of search is development of entrepreneurship-environment in SR in examined period in year 2006 – 2008. By set-uping of this article it was used professional publications and internet.

Key word: Entrepreneurship-environment. Cycle of the economy. Crisis in the economy.

Úvod do problematiky

Podnikateľské prostredie SR sa vyvíja v našich podmienkach národného hospodárstva intenzívne až od roku 1989, hoci aj v období centrálne plánovanej ekonomiky existovali v našich podmienkach podniky vo vlastníctve štátu, ktoré mali čiastočne charakter súčasných malých a stredných podnikov a vykonávali činnosť, ktorá formálne spĺňala atribúty podnikania podľa súčasnej, platnej legislatívy. Deväťdesiate roky minulého storočia bolo podnikateľské prostredie SR charakteristické prechodom centrálne plánovanej ekonomiky na trhovú ekonomiku. Menilo sa aj podnikateľské prostredie. Procesy dekoncentrácie veľkých priemyselných podnikov, deetatizácie a privatizácie sa pričínili o vznik súčasnej štruktúry podnikateľského prostredia. V tomto období len málokteré trhové subjekty vnímali makroekonomické prostredie, ktoré ich obklopovalo a ovplyvňovalo ich existenciu. Vonkajšie vplyvy a účinky rozhodnutí predstaviteľov krajiny si mnohí podnikatelia ani neuvedomovali. Neskôr i vznik samostatnej Slovenskej republiky ovplyvnil opatrenia štátu na reguláciu podnikateľskej činnosti. Politické a ekonomické vplyvy sa však v praxi podnikateľov akoby ani netýkali. Eufória z možností, ktoré vznikli otvorením hraníc, možnosťami vycestovania do zahraničia i mnohé nereálne očakávania obyvateľstva i začínajúcich podnikateľov, ovplyvnili i vývoj počtu podnikov a ich predmet činnosti.

Súčasnú podnikateľské prostredie SR bolo týmito udalosťami ovplyvnené. Vstup SR do Európskej únie (EÚ) a prijatie spoločnej európskej meny evokovalo v predstavách bežných

Ľudí i podnikateľov vznik podnikateľského prostredia, ktoré sa bude vyvíjať priaznivo. Avšak svetová hospodárska kríza, ktorá sa začínala prejavovať v podmienkach SR už v roku 2008, spôsobila, že malé a stredné podniky prekonávajú existenčné problémy. Pokles dopytu po produkcii tovarov a služieb vyvolal vlnu prepúšťania zamestnancov, pokles dopytu po práci na trhu práce, pokles príjmov obyvateľstva a mnohé ďalšie ekonomické javy ako rast zadlženosti obyvateľstva i štátu, pokles cien niektorých statkov atď.

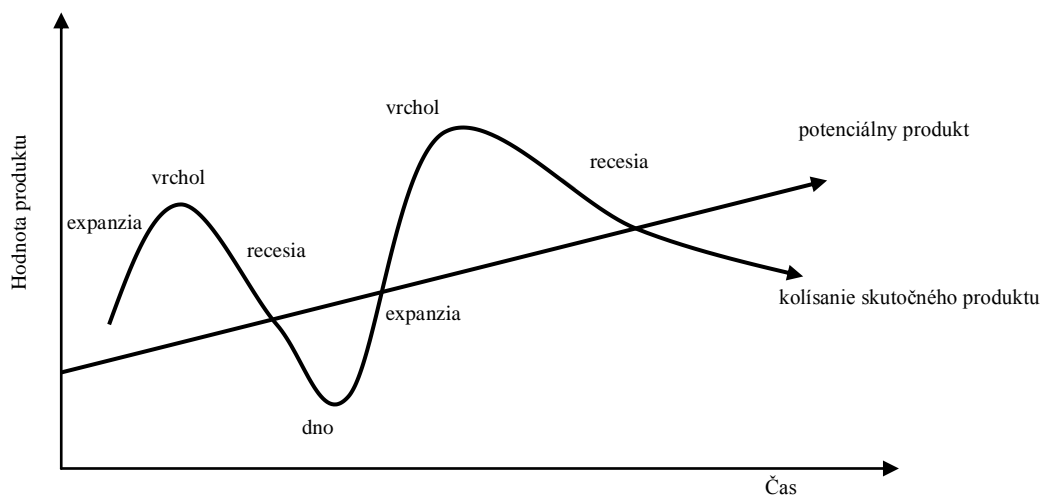
Ekonomika a jej cyklický vývoj

Podnikateľské prostredie tvoria najmä podnikateľské subjekty a iné organizácie, ktoré vytvárajú sieť vzájomných vzťahov. Podnikateľské prostredie je súčasťou makroekonomického prostredia, ale tiež národného hospodárstva určitej krajiny.

Ekonomický rast alebo aj rast výkonnosti národnej ekonomiky nie je dlhodobo stabilný. Výkonnosť ekonomiky možno merať viacerými spôsobmi, ktoré uvádza súčasná odborná literatúra a ktoré využívajú ekonómovia. Zvyčajne využívajú makroekonomický ukazovateľ hrubý domáci produkt (HDP) alebo hrubý národný produkt (HNP). Keďže ich definícia a metódy merania sú pre dnešnú odbornú i laickú verejnosť známe, nebudeme sa nimi v príspevku zaoberať.

Hodnoty skutočného HDP majú kolísavý charakter, oscilujú okolo potenciálneho produktu, v makroekonomickej teórii sa tento jav nazýva cyklický vývoj ekonomiky. (Lisý a kol., 2005, s. 393).

Podľa Lisého, charakteristickými znakmi cyklického vývoja sú dve základné fázy – expanzia a recesia a dve ohraničujúce fázy – vrchol a dno, ktoré ho determinujú. Z časového hľadiska môže ísť o krátkodobé cykly (spravidla v trvaní 2 až 3 rokov), strednodobé cykly (ich trvanie je 6 až 10 rokov) alebo dlhodobé cykly, ktorých dĺžka trvania sa pohybuje na úrovni niekoľkých desiatok rokov, dokonca 40 až 60 rokov.

Obrázok 1 Hospodársky cyklus

Zdroj: Lisý a kol. 2005 *Ekonomía v novej ekonomike*, Bratislava: IURA Edition, 2005, s. 395

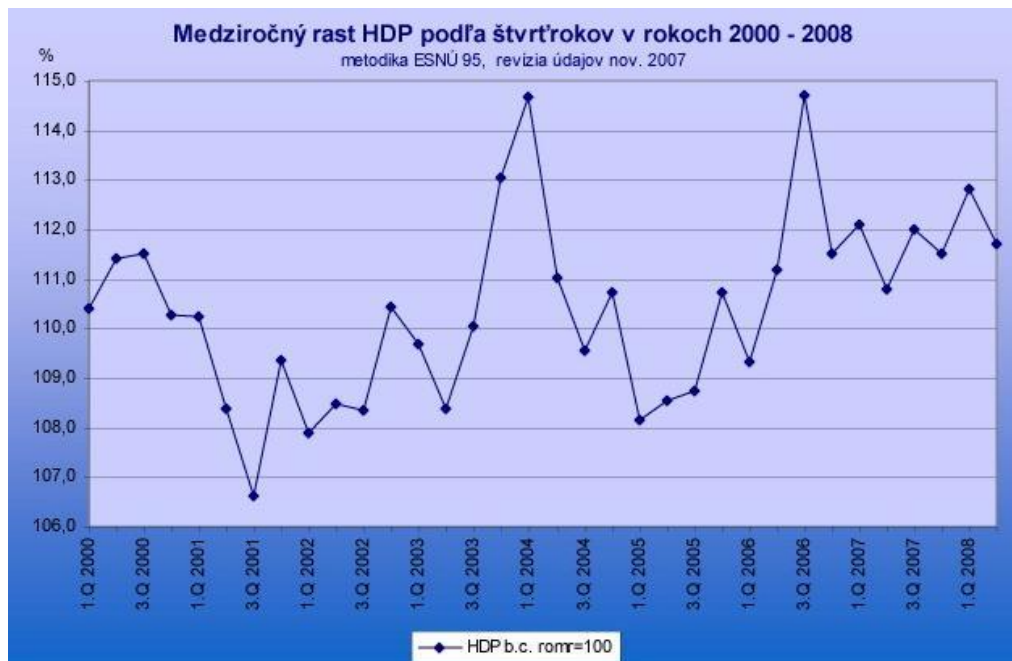
Recesia predstavuje pokles reálneho HDP v období po sebe nasledujúcich štvrtročných obdobiach, pričom túto fázu ekonomického cyklu označujeme tiež ako depresia. Fáza depresie sa spája s rastom nezamestnanosti a poklesom výroby, ktoré sú zapríčinené znížením agregátneho dopytu alebo ponuky, prípadne oboch javov súčasne.

Expanzia predstavuje fázu rastu ekonomiky, spája sa s rastom investícií, zvýšeným dopytom po úveroch, rastom výroby a poklesom miery nezamestnanosti. Dlhodobý rast ekonomiky môže spôsobovať jej „prehriatie“, spravidla vtedy, ak na rast dopytu nedokáže agregátna ponuka reagovať dostatočne pružne.

Extrémne javy – dno a vrchol – sú spôsobené tým, že ukazovateľ HDP dosahuje svoje minimálne alebo maximálne hodnoty a charakter vývoja výkonnosti sa mení z recesie na expanziu (alebo naopak).

Cyklický vývoj ekonomiky SR

Rast HDP sa na Slovensku v závere roka 2008 výrazne spomalil. Podľa odhadu Štatistického úradu (ŠÚ) SR totiž hrubý domáci produkt (HDP) v štvrtom štvrťroku 2008 medziročne reálne vzrástol o 2,7 %, čo znamenalo spomalenie zo 7-percentného rastu z tretieho štvrťroka. Slovenská ekonomika pritom v druhom štvrťroku 2008 dosiahla reálny hospodársky rast 7,9 % a v prvom kvartáli 9,3 %. Podľa odhadu ŠÚ SR tak v minulom roku vzrástol HDP reálne o 6,4 % a v bežných cenách o 9,5 %. V štvrtom štvrťroku 2008 sa na Slovensku vytvoril HDP v celkovom objeme 522,6 mld. Sk (17,4 mld. eur).

Obrázok 2 Medziročný rast HDP podľa štvrťrokov

Zdroj: Štatistický úrad

<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=12574> (cit. 12. 03 2010)

Slovensko v rámci Európskej únie od jeho vstupu, do roku 2008 vykazovalo najvyšší rast HDP spomedzi členských štátov, no v súčasnosti sa dostalo s 2,7 % rastom na druhú priečku za Cyprus (3,0 % rast). V roku 2007 to bola rekordná úroveň rastu a to 10,4 %, čiže vplyv nepriaznivej hospodárskej situácie vo svete je markantný, finančnú krízu nevynímajúc. Ekonomika Slovenska je z rozhodujúcej časti závislá od exportu. V dôsledku poklesu agregátneho dopytu v celej Európe, došlo k poklesu spotreby, prepúšťaniu zamestnancov a spomaleniu rastu ekonomiky.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Úlohou štátu v tomto kontexte je jeho pôsobenie, teda tvorba takej hospodárskej politiky, ktorá by stimulovala podnikateľské prostredie s cieľom minimalizovať negatívne dopady na hospodárstvo. V rámci menovej hospodárskej politiky ide najmä o ovplyvňovanie vývoja úrokových sadzieb na finančnom, peňažnom trhu. Platí premisa, že čím nižšie sú úrokové sadzby, tým je dopyt po peniazoch vyšší. Najmä v období recesie centrálna banka sa znižovaním úrokových sadzieb snaží vytvárať expanzívnu menovú/monetárnu politiku. Prostredníctvom fiškálnej politiky ovplyvňuje vláda štátny rozpočet a všeobecne verejné financie. Zvyčajne využíva dva druhy nástrojov (zabudované stabilizátory a zámerné diskkrétne opatrenia). V sledovanom období permanentne výdavky štátneho rozpočtu SR boli vyššie ako jeho príjmy. Ďalším druhom hospodárskej politiky, ktorú ovplyvňuje vláda je zahranično-obchodná politika. Štatistika zahraničného obchodu vo všeobecnosti zahŕňa pohyb tovarov medzi Slovenskou republikou a zvyškom sveta. V sledovanom období dovoz tovarov prevyšoval vývoz tovarov, hoci takéto generalizované konštatovanie by si vyžadovalo podrobnejšiu charakteristiku. S využitím nástrojov dôchodkovej politiky štát ovplyvňuje vývoj miery inflácie a snaží sa eliminovať negatívne sociálne dôsledky recesie a s ňou spojeného javu nezamestnanosti. Vývoj priemernej i minimálnej mzdy môžeme má v sledovanom období rastúcu tendenciu.

Svetová hospodárska kríza sa často spája s finančnou krízou, ktorá sa prejavila v Spojených štátoch amerických (USA) na finančnom trhu. Ale vývoj v bankovom sektore na Slovensku je oproti väčšine európskych štátov priaznivý. Banky boli v minulých rokoch vo svojich aktivitách „konzervatívnejšie“, obozretnejšie ako finančné inštitúcie v USA. Možno teda predpokladať, že nedôjde k situácii, ktorá vznikla na tomto kontinente.

Hospodárska kríza na začiatku 21. storočia

Za miesto vzniku finančnej krízy sa označujú USA. Z príčin, ktoré boli identifikované možno uviesť (<http://www.sbaonline.sk/sk/presscentrum/aktuality/ako-vznikla-financna-kriza.html>):

- rozvoj štruktúrovaných cenných papierov naviazaných na hypotéky – MBS, CDO,
- nízke úrokové sadzby,
- rozšírenie bankového modelu „originate and distribute“ (vytvor a rozdeľ) – teda presúvanie kreditného rizika z banky na iný subjekt – banku, fond a pod.,
- poskytovanie hypotekárnych úverov v USA nízko príjmovým skupinám (subprime hypotéky),
- oddialovanie prijatia nových regulačných pravidiel v USA (Basel 2),
- nesprávny postup ratingových agentúr pri ohodnocovaní emisií CDO,
- podcenenie rizika štruktúrovaných cenných papierov bankami.

MBS (mortgage backed securities) je forma štruktúrovaného finančného produktu naviazaného na hypotéky. CDO (Collateralized debt obligation) je rizikový cenný papier, ktorého emitentom je súkromný subjekt.

V roku 2005 a v nasledujúcich rokoch boli rizikovým klientom poskytované relatívne ľahko dostupné hypotéky, na ktoré boli naviazané emisie cenných papierov. V roku 2007 sa objavuje rast počtu neplatičov hypoték zo skupiny rizikových klientov. To spôsobuje problémy s likviditou v úverových bankách a hypotekárnych spoločnostiach. Na finančnom trhu vznikla nedôvera a zlyhával trh s takýmito rizikovými cennými papiermi. Ponuka nehnuteľností výrazne prevyšuje jej dopyt. Už v roku 2008 neustály pokles cien nehnuteľností v USA spôsobil, že hodnota 10 % domov bola nižšia ako výška hypotekárneho úveru a preto investori vyberajú peniaze z akciových a realitných fondov a presúvajú ich do komodít – ceny potravín a palív prekonávajú rekordy. USA podnikla kroky na podporu ekonomiky v podobe daňových úľav pre Američanov v hodnote 168 mld. dolárov. Koncom leta 2008 začínajú ceny komodít klesať a vznikajú obavy zo zníženia dopytu v dôsledku svetovej recesie. Kríza sa

postupne v dôsledku globalizácie a internacionalizácie medzinárodného obchodu začína prejavovať aj v európskych krajinách. Problematikou nedostatku likvidity sa zaoberali viaceré európske vlády - v Nemecku, Rakúsku i Dánsku. Na zabránenie výberu vkladov Európska únia zvýšila minimálne garancie na 50-tisíc eur.

V závere roka 2008 už môžeme hovoriť o globálnych dopadoch, ktoré ovplyvnili aj Ázijské krajiny – Čínu a Južnú Kóreu.

Podnikateľské prostredie SR

Podnikateľské prostredie v národnej ekonomike predstavuje predpoklad pre dynamický rozvoj ekonomiky. Hodnotenie podnikateľského prostredia vo svete, ale aj v Slovenskej republike realizujú rozličné súkromné i verejné (vládne) inštitúcie. Pre potreby hodnotenia podnikateľského prostredia v SR možno sledovať napríklad výsledky hodnotenia Svetovej banky, Národnej agentúry pre rozvoj malého a stredného podnikania (NARMSP), Slovenskej akadémie vied, ale aj Podnikateľskej aliancie Slovenska (PAS).

PAS monitoruje, hodnotí a zverejňuje od roku 2001 v štvrt'ročných intervaloch úroveň kvality podnikateľského prostredia v SR prostredníctvom vlastného indexu „Index podnikateľského prostredia“ (IPP). PAS oslovuje približne 300 podnikateľov, s cieľom zistiť ich názory. Kancelária PAS je len administrátorom indexu a nemá vplyv na jeho výsledky.

V roku 2006 sa podnikateľské prostredie podľa IPP zlepšovalo. V roku 2007 sa hodnotenie podnikateľského prostredia mierne zhoršilo, najmä v dôsledku schválenia novely zákonníka práce a pripravovanej novely zákona o sociálnom zabezpečení. Rok 2008 predstavuje v hodnotení PAS najhoršie výsledky. Spôsobila to nielen ekonomická a spoločenská situácia v SR, ale tiež účinky hospodárskej krízy. V hodnotení PAS je rok 2009 hodnotený ako najhorší od zavedenia pravidelného hodnotenia. Negatívne boli hodnotené najmä „efektívnosť hospodárenia štátu a prístup k štátnej pomoci“ a „spol'ahľivosť a finančná disciplína obchodných partnerov“. Predbežné výsledky hodnotenia PAS v roku 2010 naznačujú, že najväčším problémom podnikateľov je najmä nedosiahnuteľnosť práva, svojich nárokov a s rýchlo sa meniacou legislatívou.

Podľa výsledkov, najväčším sklamaním a k dlhodobo klesajúcim kritériám v celom sledovanom období patrili: vymáhateľnosť práva, funkčnosť súdnictva a úroveň byrokracie a korupcie. Prijatie spoločnej európskej meny a vplyv tohto javu na podnikateľské prostredie po jednom roku fungovania zatiaľ ešte nie je možné plnohodnotne a pravdivo vyjadriť.

Podľa údajov dostupných na webovej stránke NARMSP sme zistili, že v roku 2008 bolo v SR evidovaných spolu 512 774 podnikov, z toho malých a stredných podnikov bolo 512 099. Podľa výsledkov agentúry v sledovanom období tiež mali väčší podiel na počte podnikateľských subjektov právnické osoby. V období od roku 2004 do roku 2008 je štruktúra právnických osôb podľa druhu podniku určeného a označovaného podľa veľkosti stabilná. Najviac právnických osôb tvorili mikropodniky, nasledovali malé podniky a stredné podniky. V sledovanom období zaznamenal podiel zamestnanosti v mikropodnikoch najväčší nárast v rokoch 2005 a 2006, v malých (ale aj vo veľkých) podnikoch v celkovej štruktúre MSP má zamestnanosť rastúcu tendenciu od roku 2005. Pokles zaznamenal podiel zamestnanosti v stredných podnikoch.

Záver

Podľa údajov o vývoji ekonomiky SR možno konštatovať, že v sledovanom období sa ešte významne neprejavili účinky hospodárskej krízy, ktorá podľa názoru niektorých odborníkov vznikla ako finančná kríza v USA v roku 2005, a v našich podmienkach sa začala prejavovať v roku 2008 až 2009. Keďže dopady akejkoľvek recesie ekonomiky sa prejavujú oneskorene, nie je možné identifikovať priamu súvislosť medzi vývojom makroekonomických ukazovateľov a ukazovateľov hodnotenia podnikateľského prostredia. Dopady hospodárskej krízy budú naplno zreteľné a bude ich možné hodnotiť najmä po zverejnení makroekonomických výsledkov výkonnosti ekonomiky SR z roku 2009 a z roku 2010, tiež po voľbách v júni 2010, ale tiež s využitím zverejnených výsledkov agentúr, ktoré sa zaoberajú hodnotením podnikateľského prostredia.

Zdroje:

1. LISÝ, J. a kol. 2005. *Ekonomía v novej ekonomike*, Bratislava: IURA Edition, 2005, 622 s., ISBN 80-8078-063-3
2. MARKOVÁ, V. 2003. *Malé a stredné podnikanie v Slovenskej republike*. Banská Bystrica : Ekonomická fakulta UMB, 2003. s. 6, 9, 104 a iné. ISBN 80-8055-816-7
3. NARMSP. Stav malého a stredného podnikania v SR v roku 2008 (www.narmsp.sk).
4. ZIMERMAN, L. 2009. Dôsledky krízy v malých a stredných podnikoch v regionálnom kontexte. In: *Zborník príspevkov z MVK doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov*. Karviná : OPF v Karviné, 2009.
5. <http://www.doingbusiness.org/MethodologySurveys/MethodologyNote.aspx> (13.12.2009)
6. <http://www.enterprise-europe-network.sk/articles.php?tid=19&lang=sk> (13.12.2009)
7. http://www.alianciapas.sk/menu_pravidelne_indexipp.html (12.12.2009)
8. <http://ekonomika.sme.sk/c/2490413/podnikatelske-prostredie-v-sr-je-na-37-mieste-na-svete.html>
9. <http://ekonomika.sme.sk/c/3162671/podnikatelske-prostredie-sa-v-sr-prvykrat-po8-rokoch-zhorsilo.html>
10. <http://hnonline.sk/ekonomika/cl-25058270-podnikatelsko-prostredie-sa-mierne-zhorsilo.html>
11. <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=12574>> (cit. 12. 03 2010)
12. <http://ekonomika.sme.sk/c/4307112/extra-silny-rast-ekonomiky-je-minulostou.html>> (12.03.2010)
13. <http://ekonomika.sme.sk/c/4301552/priemysel-sa-prepada-dno-nevidiet.html>> (12.03.2010)
14. <http://www.sbaonline.sk/sk/presscentrum/aktuality/ako-vznikla-financna-kriza.html> (12.03.2010)
15. <http://www.sbaonline.sk/sk/presscentrum/aktuality/ako-vznikla-financna-kriza> (12.03.2010)

Ing. Jana Janičková, PhD.
Detašované pracovisko PF KU v Poprade
Nábřežie Jána Pavla II. 15
058 01 Poprad
jana.janickova@ku.sk

NOVOZMLUVNÉ MODELY CHARITATÍVNEJ POMOCI KREŠŤANOM V NÚDZI - MODEL A INŠPIRÁCIA PRE KREŠŤANSKÚ POMOC NÚDZNYM V 21. STOROČÍ

Jurík Milan

Abstrakt

Cieľom príspevku je preskúmať homogenitu nazerania na pomoc bližnému v núdzi v ranokresťanskej cirkvi na základe štúdia jednotlivých spisov kánona Novej zmluvy. Autor sa z pohľadu praktického teológa pokúša na základe predstavenia troch základných modelov pomoci núdznym v ranokresťanských komunitách načrtnúť biblický model kresťanskej charitatívno - diakonickej pomoci rodinám a jej členom postihnutým chudobou v slovenskej spoločnosti 21. storočia.

1. Pomoc núdznym v apoštolskej dobe

Prví kresťania žijúci v kresťanských komunitách ranej cirkvi brali Ježišove slová o pomoci bližným v núdzi vážne. Ich nazeranie na problém chudoby, ako aj modely pomoci jednotlivým núdznym neboli vo všetkých ranokresťanských komunitách homogénne, ako by sme podvedome mohli očakávať.

Heterogénnosť pohľadov na chudobu a modelov pomoci núdznym v prvom storočí nášho letopočtu ilustruje predovšetkým odlišná prax v troch rôznych ranokresťanských komunitách: v prvom cirkevnom zbore v Jeruzaleme (v pohľade lukášovského spisu - Skutky apoštolov), v pavlovských komunitách (ktoré poznáme na základe listov a epištol apoštola Pavla) a napokon pomerne radikálne poslanstvo Listu Jakuba adresované jeho cirkevnému zboru.⁴⁴⁶ V nasledujúcich podkapitolách sa pokúsime načrtnúť hlavné rysy pohľadov na chudobu a predstaviť základné predstavy (modely) pomoci núdznym v uvedených komunitách, ktoré môžu byť aj pre dnešnú teológiu charitatívno – diakonickej služby podnetné a inšpiratívne.⁴⁴⁷

1.1 Majetkové spoločenstvo v cirkevnom zbore v Jeruzaleme

Správu o vzniku, spolu s niekoľkými črtami zo života prvého cirkevného zboru v Jeruzaleme nám podáva novozmluvný spis - Skutky apoštolov. V prvých piatich kapitolách evanjelista Lukáš - autor Skutkov apoštolov popisuje skúsenosť zoslania Ducha Svätého, ktorá nasledovala krátko po Vzkriesení a nanebovstúpení Krista, ako aj v účinkoch silnú kázeň apoštola Petra. Bezprostredne po nej vzniká z tých, ktorí uverili jeho zvesti prvý cirkevný zbor v Jeruzaleme. Evanjelista Lukáš charakterizoval život jeruzalemského cirkevného zboru charakteristikou, ktorej štyri základné črty sa stali po všetky nasledujúce storočia základnými črtami kresťanskej cirkvi vôbec: *“Tito zotrvali v apoštolskom učení a v spoločenstve, v lámaní chleba a na modlitbách.”* (Sk 2, 42).

⁴⁴⁶ DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 38

⁴⁴⁷ Hodnotením chudoby a postojov kresťanov k bohatstvu v priebehu prvých storočí života Cirkvi sa autor podrobnejšie venuje vo svojej dizertačnej práci: JURÍK, Milan: Poslanie cirkvi pri marginalizovaných skupinách obyvateľstva; Slovenská perspektíva. Dizertačná práca. Univerzita Komenského, Evanjelická bohoslovecká fakulta. Bratislava 2009 s. 149 nn

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Ďalšou charakteristickou črtou cirkevného zboru v Jeruzaleme, ktorú nemožno prehliadnúť je spoločné vlastníctvo majetku. Podľa Duponta sa o zriadení spoločného vlastníctva majetku v Jeruzalemskom zbore dozvedáme z dvoch zhrnutí, či rekapitulujúcich vysvetlení, v ktorých sa autor Skutkov apoštolov pokúsil opísať život v cirkevnom zbore.

Prvé zhrnutie ponúka evanjelista Lukáš podľa Duponta v Sk 2, 42 – 47. Tu nachádzame opis života konvertitov z predchádzajúcich udalostí v cirkevnom zbore. Verše 45 – 47, ktoré priamo poukazujú na zdieľanie darov a majetku sú podľa Duponta vsuvkou, ktorá anticipuje druhé zhrnutie (a podľa Duponta aj z neho pochádza). Druhé rekapitulujúce vysvetlenie popisujúce najmä majetkové spoločenstvo prichádza v štvrtej kapitole (4, 32 - 35). Hlavným je podľa Duponta biblický text 4, 32. 34 – 35, z ktorého pochádzajú dva verše v druhej kapitole (Sk 2, 45 - 47). Posledné dva spomenuté verše tak Dupont považuje za tzv. „anticipačné echo“.⁴⁴⁸

Dôležitejšou je však otázka, aký bol význam majetkového spoločenstva, ktoré nám je známe z prvého cirkevného zboru v Jeruzaleme. Odpoveď môžeme čiastočne abstrahovať z Gábrišovho hodnotenia spoločenstva jeruzalemského cirkevného zboru, ktoré Gábriš hodnotí vo svojej exegetickej príprave slovami: *“Život tohto zboru bol príznačný. Bol to život v cirkevnom spoločenstve, ba až bratstve a život poznačený láskou, čiže dokazovaním toho, že pripojenie ku Kristovi neznamená len premenovanie, ale nový život a to život tvorivý.”*⁴⁴⁹ Gábriš tak správne poukazuje, že základom nielen duchovného spoločenstva, ale aj majetkového spoločenstva prvých kresťanov v Jeruzaleme bola láska a hlboké vnútorné (duchovné) spoločenstvo bratov a sestier v Kristovi. Evanjelista Lukáš sa pokúsil túto skutočnosť vyjadriť slovami: *“A to množstvo veriacich bolo jedno srdce a jedna duša.”* (Sk 4, 32).

Aby naše hodnotenie bolo komplexné, musíme poznamenať, že duchovná jednota prvých kresťanov v Jeruzaleme pozostávala z toho, že zdieľali navzájom svoju vieru, schádzali sa k spoločným modlitbám, k stolu Večere Pánovej a k hodu lásky – „Agapé“. Z tejto duchovnej jednoty, ktorú Lukáš opísal vyššie citovanými slovami (Sk 4, 32), pramení následne aj jednota v materiálnej oblasti, ktorá je ďalším jedinečným znakom bratského spoločenstva a zároveň realizácie prichádzajúceho Božieho kráľovstva. *“Pripravenosť zdieľať majetok je dôsledkom ich uvedenia si skutočnosti, že spoločne tvoria jedno spoločenstvo, telo v ktorom každý cíti solidaritu so všetkými ostatnými.”*⁴⁵⁰ Môžeme povedať, že táto Dupontova téza je univerzálna a platná aj dnes: bez jednoty srdc, bez jednoty Ducha vyplývajúcej zo spojenia bratov a sestier vo viere vo vykúpenie Kristom nemožno v cirkevnom zbore dosiahnuť solidaritu a ochotu k zdieľaniu darov a k dobročinnosti. Pretože ona je ovocím Kristovho diela spásy ako pri jednotlivcovi, tak aj pri každom kresťanskom spoločenstve.

Jedným z dôsledkov spoločenstva jeruzalemského cirkevného zboru bola úplná eliminácia chudoby v celom cirkevnom zbore. Svedectvo o nej vydáva aj evanjelista Lukáš: *“medzi nimi totiž nikto nebol núdzny, lebo všetci, ktorí mali polia a domy, predávali ich a čo utržili prinášali, skladali apoštolom k nohám a každému nadelili, koľko potreboval.”* (Sk 4, 34 - 35). Pre kresťanov v Jeruzaleme sa tak život v ich cirkevnom zbore – v duchovnom

⁴⁴⁸ DUPONT, Jacques: Les Pauvres et la Pauvreté dans les Evangiles et les Actes. In: La Pauvreté Evangelique. 1.vyd. Paris: Le Cerf 1971 s. 41 Citované podľa: DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commission of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 17

⁴⁴⁹ GÁBRIŠ, Karol: Z Jeruzalema do Ríma. (Exegetická príprava na Biblospyt zo Skutkov apoštolov) 1.vyd. Bratislava: Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta 1989 s. 19

⁴⁵⁰ DUPONT, Jacques: Les Pauvres et la Pauvreté dans les Evangiles et les Actes. In: La Pauvreté Evangelique. 1.vyd. Paris: Le Cerf 1971 s. 44 – 45 Citované podľa: DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commission of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 40

spoločenstve stal naplnením slov z 5M 15, 4: *“Len aby nebolo u teba chudobného! – lebo Hospodin ťa plne požehná v krajine, ktorú ti dá Hospodin tvoj Boh do dedičného vlastníctva...”*

Ako môžeme zo Skutkov apoštolov vidieť, ideálom v komunite jeruzalemského cirkevného zboru sa nestala chudoba. Chudoba v ňom nebola cnosťou. Naopak – majetok, ktorý mali jeho členovia prinášali do spoločného vlastníctva, zdieľali ho spolu, aby tak odstránili zo svojho stredu chudobu. Ideálom – ako poznamenáva De Santa Ana – sa v cirkevnom zbore v Jeruzaleme stáva bratská láska, ktorá nachádza svoje vyjadrenie v skutkoch zdieľania majetku a vlastníctva s chudobnými. Ona je zároveň aj základom pre demokratické rozhodovanie apoštolov a diakonov, ktorí pri organizácii diakonickej práce v zbore nerobili rozhodnutia z vlastnej moci a authority, ale prinášali ich pred celé zhromaždenie veriacich na spoločnú diskusiu.⁴⁵¹

Nemecký protestantský teológ Ernst Troeltsch definoval duchovné spoločenstvo cirkevného zboru v Jeruzaleme ako spoločenstvo, ktoré je charakteristické spoločenstvom zdieľania majetku a taktiež spoločného zdieľania moci. Zároveň ho pomenoval termínom - “komunizmus lásky”. Toto spoločenstvo je podľa Troeltscha dôsledkom revolučného učenia Ježiša Krista, ktoré v sebe samom obsahuje revolučný element, ale pritom v sebe nenesie túžbu po revolúcii, a preto sa jeho elementy viackrát v dejinách cirkvi čiastočne uplatňovali a uplatňujú.⁴⁵²

1.2 Pomoc chudobným u apoštola Pavla

Apoštol Pavel viedol s predstaviteľmi jeruzalemského cirkevného zboru čulú výmenu názorov – a to predovšetkým s jeho hlavným predstaviteľom - Petrom. Po apoštolskom konvente v Jeruzaleme (43 – 44 n.l.) dosiahli apoštolovia zhodu: Pavel bol potvrdený ako misionár pohanov, ktorí predtým, ako sa mohli stať na základe zvesti evanjelia kresťanmi, nemuseli už viac naplňať požiadavky židovského Zákona. Pavol tak mohol naďalej so svojimi spolupracovníkmi kázať evanjelium pohanom. Jedným z ústupkov a kompromisov, ktoré Pavel s Barnabášom na strane jednej a predstaviteľa jeruzalemskej komunity Kéfas, Jakub a Ján na strane druhej urobili – bola dohoda – pamätať na chudobných (Gal 2, 10). Čo však táto požiadavka znamenala? Časť vykladačov sa prikláňa k názoru, že tieto slová sú Pavlovým priznaním sa k Ježišovmu mandátu lásky k bližnému. Iní však v týchto slovách vidia pravdepodobnejšie potvrdenie špecifického postavenie jeruzalemského cirkevného zboru medzi ostatnými zbormi v prvom storočí, najmä v spojitosti s Pavlovými slovami z R 15: 25 – 27: *“Teraz však odchádzam do Jeruzalema v službe tamojších svätých. Makedónia a Achaja totiž uznali za dobré urobiť nejakú zbierku pre chudobných svätých v Jeruzaleme. Uznali to za*

⁴⁵¹ Cf.: DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 40 – 42

⁴⁵² TROELTSCH, Ernst: The Social Teaching of the Christian Churches. vol. I. Transl. O. Wyon. 1.vyd. New York & Evanston: Harper Torchbooks & Hoaprer & Row Publishers 1960 s. 63

Troeltsch na tomto mieste o význame majetkového spoločenstva v Jeruzaleme v dejinách cirkvi píše: *“One of the pernament result fo the teaching of Jesus, however, was this idea of communism of love. In later ages, during times of special need, there arose again and again the tendency to repeat the same, or at least similar, experiments of the later Father of the Church proclaim it in may ways as a genuine fundamental doctrine of Christianity: free and common to all like light, air and earth, like the fact, that we are all come from God and to Him we all return – earthly possessions should be for the use of all through the love which shares and keeps nothing back. When, at a later date, men again tried to construct a purely abstract therory out of Jesus’ exhortations on social questions – that is, when men tried to reduce the absolute readiness of love to sacrifice, into a theory – this always led quite to logically to a fresh attempt to realize the communism of love. The monastic system, the medieval communistic movements, the Anabaptists, modern fanatics and idealists have all followed this clue. This idea contains a revolutionary element, although it has no desire for revolution.”*

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

dobré a sú im to aj povinné. Lebo keď sa bývalí pohania stali účastnými ich duchovných pokladov, oni sú zase povinní poslúžiť im aj hmotnými darmi.”

Podľa Santa Anu práve zbierka určená pre cirkevný zbor v Jeruzaleme, ktorý medzi časom schudobnel, bola jedinečnou príležitosťou pre apoštola Pavla k tomu, aby rozvinul svoj vlastný koncept učenia vo vzťahu k majetku a sociálnej spravodlivosti. Preto Pavel do cirkevného zboru v Korinte píše: *“Ved’ nejde o to, aby sa iným ulavilo a vám priťažilo, ale aby bola rovnosť. Vaša terajšia hojnosť nech pomôže ich nedostatku, aby ich hojnosť pomohla nedostatku vášmu, a tak nastala rovnosť, ako je napísané: Kto mal mnoho, nemal nazbyt, a kto málo, nemal nedostatku.”* (2 K 8, 13 – 15)

Z uvedených Pavlových slov môžeme vidieť, že apoštol Pavel veril, že peniaze môžu byť pri správnom užívaní dobrým nástrojom bratskej lásky medzi veriacimi. Prostredníctvom ich múdreho použitia môže byť podľa Pavla znovu nastolený istý stupeň rovnosti medzi ľuďmi. Pavol ukazuje, že peniaze (zbierka) môžu byť dokonca aj spojivom lásky, ktoré spája a zjednocuje kresťanov v jedno duchovné spoločenstvo bratov a sestier na rôznych miestach. Správnym používaním sa tak môžu stať nástrojom šírenia Božieho kráľovstva na zemi.

Na druhej strane je však Pavel opatrný a uvedomuje si aj riziká, ktoré sa s peniazmi a majetkom spájajú: spolupracovníkovi Timoteovi píše, že *“koreňom všetkého zla je zaiste milovanie peňazí, po ktorých niektorí zatížili a tak zblúdili od viery a spôsobili si mnoho bolesti”* (1 Tim 6, 10). Preto mu zároveň pridáva aj radu pre bohatých: *“Tým, čo sú bohatí v terajšom veku, prikazuj, aby neboli namyslení a nedúfali v neisté bohatstvo, ale v Boha, ktorý nám bohaté dáva všetko na požívanie a aby činili dobré, boli bohatí na dobré skutky, štedrý, zdieľni a tak si zhromažďovali dobrý základ do budúcnosti a dosiahli skutočný život.”* (1 Tim 6, 17 – 19). Môžeme súhlasiť so Santa Anom, ktorý konštatuje, že kľúčom k správne kresťanskému používaniu peňazí sa stáva požiadavka spravodlivosti vyslovená a nastolená Ježišom Kristom v evanjeliách.⁴⁵³ Túto požiadavku Pavol vo svojom učení a praxi aj reflektuje.

V Pavlových listoch je zaujímavou aj skutočnosť, že Pavol v nich okrem dvoch miest (G 2, 10; Rím 15, 6) nepoužíva ani jedno z gréckych slov – πτωχός, πένης, ἔνδεής, ktorými sa obyčajne označuje stav chudoby. Upozornil na to Seidensticker, ktorý píše: *“Analýza pavlovských textov ukázala prekvapivú skutočnosť, že pojem chudoba v zmysle stavu núdze sa takmer vôbec v Pavlovom myslení nenachádza.”*⁴⁵⁴ Jediné dva miesta, na ktorých Pavol používa pojem chudobní sú poukazom na členov jeruzalemského cirkevného zboru. Podľa Seidenstickera v zmienke o chudobných členoch cirkevného zboru v Jeruzaleme ide skôr o sebaidentifikáciu jeruzalemskej komunity, ako o stav ich núdze. Táto mala podľa neho korene v náboženskej motivácii judaistickej spirituality chudoby. Preto podľa Seidenstickera Pavel v súvislosti s jeruzalemským cirkevným zborom používa pojem „chudobní“ ako takzvaný „čestný titul“.⁴⁵⁵

Použitie titulu „chudobní“ v súvislosti s jeruzalemským cirkevným zborom však nič nemení na skutočnosti, že kým v rannom štádiu sa v cirkevnom zbore prostredníctvom spoločného zdieľania majetku podarilo vykoreniť chudobu, neskôr cirkevný zbor schudobnel

⁴⁵³ DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 43 – 44

⁴⁵⁴ SEIDENSTICKER, P.: St. Paul et la Pauvreté. In: La Pauvreté Evangélique. Paris: Ed. Du Cerf 1971 s. 99 Citované podľa: DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 44

⁴⁵⁵ SEIDENSTICKER, P.: St. Paul et la Pauvreté. In: La Pauvreté Evangélique. Paris: Ed. Du Cerf 1971 s. 106 Citované podľa: DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 44

a problém chudoby sa v ňom stal živým a aktuálnym. Z toho dôvodu Pavel organizuje zbierku, ktorá je určená nie pre “čestných chudobných” v zmysle Seidenstickerovej interpretácie, ale pre skutočných chudobných v jeruzalemskom cirkevnom zbore.

Santa Ana v súvislosti s Pavlom upozornil aj na skutočnosť, že Pavol nikdy cirkevným zborom, ktoré založil, či navštevoval, nedával model majetkového spoločenstva jeruzalemského cirkevného zboru za príklad hodný nasledovania. K podobným výsledkom došiel vo svojej štúdií aj Seidensticker, ktorý upozornil, že okrem vyššie povedaného nikde nenachádzame ani žiadne zmienky o tom, že by Pavol v zboroch, ktoré založil organizoval diakonickú pomoc chudobným, podobne ako to bolo v jeruzalemskom cirkevnom zbore (cf. Sk 6). Rovnako nie je možné ani presnejšie určiť, aká bola náplň práce diakonov vo Filipis (F 1, 1; R 12, 7) a sestry Féby - diakonisy v cirkevnom zbore v Kenchreách (R 16,1).⁴⁵⁶

Istou je však v Pavlovej službe skutočnosť, že Pavol nezdôrazňoval vo svojej zvesti evanjelia prikázanie nasledovať Kristov príklad chudoby. Skôr naopak: vyzýva k nasledovaniu Kristovej milosti, pretože On seba samého vydal za iných, aby tým, že schudobnel, obohatil mnohých (F 2, 6 - 9). Rovnako aj Pavlom organizovaná zbierka má podľa Santa Anu hlboký význam: je originálnym pavlovským prostriedkom, ako odstrániť nerovnosti v tele Kristovom.⁴⁵⁷ Pretože všetky jeho časti, hoci sú lokalizované na rôznych miestach a majú rôzne funkcie – sú si rovné, odkedy sa stali súčasťou vlády Vzkrieseného Pána, ktorý je Hlavou cirkvi.

Podľa Pavla by teda v cirkvi, ako v tele Kristovom nemala vládnuť bieda, ani chudoba – ak je jednota cirkvi založená na bratskej láske, ktorá predpokladá rovnosť všetkých členov tela Kristovho. Aj napriek skutočnosti, že v cirkvi vznikajú a budú vznikať rôzne napätia, delenia, rivality, a to z najrôznejších spoločenských, ekonomických, či iných dôvodov, cirkev musí proti nim bojovať a prekonávať ich – pretože je jedným telom Kristovým.⁴⁵⁸

1.3 Chudobní a bohatí v Liste Jakuba

Posolstvo listu Jakuba, ktorý niektorí novozmluvníci pokladajú za dielo Jakuba, brata Pánovho (s datovaním napísania do roku 62), iní zase za neskorý pseudoepigraf (s datovaním na konci 1. storočia) nás priamo uvádza do konkrétnych problémov jeho komunity.

Problémom kresťanov na konci prvého storočia (teda záveru prvej a začiatku druhej generácie kresťanov) sa stávajú vzťahy medzi bohatými a chudobnými v prostredí cirkevných zborov. Niektorí bohatí kresťania požívajú zvláštne výhody a stavajú sa tak nad chudobných. Dôsledkom tejto skutočnosti je, že autor listu Jakuba ostro odsudzuje správanie sa bohatých. Chudobných pisateľ pomenováva pojmom $\pi\acute{\epsilon}\nu\eta\varsigma$, čo znamená chudobný, ale aj slabý, prenasledovaný, v pyramíde sociálnej stratifikácie stojaci na nízkej pozícii, vďaka čomu je bezbranný a stáva sa pre nespravodlivých ľahkou korisťou. Do tejto sociálnej skupiny ľudí patrili predovšetkým vdovy, siroty, či otroci.

Podľa Jakuba práve chudobní sú tí, ktorí nemôžu nič vo svete stratiť, pretože nič nemajú; sú bohatí len vierou, pretože majú len ju. Jakubovým súčasníkom - ako môžeme vidieť na viacerých miestach epištoly - je blízky koncept spiritualizovanej chudoby, ako ho poznáme zo žalmov (napr. Ž 22, 25 – 27; Ž 69, 34) a z prorockých spisov (napr. Iz 11, 3 – 4; Iz 58; Mal 3, 5), kde sú za chudobných označovaní zbožní. Aj autor sám sa stotožňuje s Božím ľudom, v ktorom je sám Boh tým, ktorý stojí na strane slabých, chudobných a

⁴⁵⁶ SEIDENSTICKER, P.: St. Paul et la Pauvreté. In: La Pauvreté Evangélique. Paris: Ed. Du Cerf 1971 s. 114
Citované podľa: DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commission of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 45

⁴⁵⁷ (cf. 1K 12, 24b – 26)

⁴⁵⁸ Cf.: DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commission of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 45

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

pokorných duchom. Môžeme to pozorovať v Jk 2, 5: *“Počujte, bratia moji milovaní; či Boh tých, čo sú v očiach sveta chudobní nevyvolil, aby boli bohatí vo viere a dedičia kráľovstva, zaslúbeného tým, čo Ho milujú? Ale vy ste znevážili chudobného. Či nie bohatí vás utiskujú a vládčia po súdoch? Či nie oni sa rúhajú slávnemu menu, ktoré bolo vyslovené nad vami?”* (Jk 2, 5 - 7a).

Autor epištoly sa ostro stavia proti tým, ktorých proklamovaná viera nie je v súlade s ich skutkami. Neobáva sa ich nazvať ľuďmi dvojakej mysle – dipsychoi: pretože na jednej strane v spoločenstve veriacich vyznávajú Božiu spravodlivosť, na strane druhej ostávajú stále priateľmi poriadkov starého sveta, ktorý bol porazený Kristom.⁴⁵⁹

Môžeme súhlasiť so Santa Anom, ktorý konštatuje, že zámerom pisateľa epištoly nie je vyvyšovať chudobných. Avšak nemôžeme prehliadnúť, že autor sa chudobných dôrazne zastáva a diaspore, do ktorej píše prikazuje rešpektovať chudobných a správať sa k nim spravodlivo, podľa nádeje, ktorá otvára srdcia Božiemu ľudu a vedie ho k životu v novom spoločenstve, v ktorom má vládnuť bratská láska a milosrdenstvo (Jk 1, 27).

Boh konajúci v priebehu celých dejín spásy napráva nespravodlivosť a nepravosť, ktorej pôvodcom sú v mnohých prípadoch mocní a bohatí. Aj pisateľ listu Jakuba brojí proti tým, ktorí chudobným spôsobujú útlak a trápenie (Jk 2, 7) a bohatým, ktorí chcú byť verní oslávenému Pánovi (Jk 2, 1) prikazuje, že musia milovať chudobných (Jk 2, 5). Podľa Santa Ana tak môže byť celý list Jakuba chápaný ako *“poučenie veriacim vo forme výstrahy a usmernenia, s cieľom povzbudiť kresťanov, aby žili a zachovávali pravú vieru a zbožnosť.”* Jeho upozornenie je zároveň *“echom na Ježišove slová z evanjelia podľa Matúša 25, 31 – 46.”* Pretože pre pisateľa listu Jakuba je celá etika služby a lásky medzi bratmi a sestrami úzko prepojená na eschatologické očakávanie Božieho kráľovstva (Jk 4, 12; 5, 7).⁴⁶⁰

V protiklade k tomuto ponaučeniu pre kresťanov akoby stála perikopa, ktorá otvára piatu kapitolu (Jk 5, 1 – 6). Jakub v nej vykresľuje boháčov, ktorí sa vyžívajú vo vlastníctve majetku, v jeho nespravodlivom zhŕňaní a rozmnožovaní a zakladajú si na ňom. Toto napomenutie a skazozvesť jasne naznačuje, že podľa autora listu je ťažké byť zároveň boháčom a zároveň kresťanom.

2. Namiesto záveru

Na záver nášho stručného pojednania môžeme nechať za nás prehovoriť v našej štúdií viackrát citovaného uruguajského teológa a filozofa Julia De Santa Ana, ktorý poučenie z listu Jakuba pre svoju generáciu kresťanov zhrnul slovami, ktoré však nestrácajú na aktuálnosti ani dnes: *“Očakávanie spravodlivosti Božej a kráľovstva zaslúbeného a oznámeného Ježišom motivuje človeka k pomoci chudobným, slabým, sirotám a vdovám. Znamená to konať a nielen slovami vyznávať – pravú vieru a pravú zbožnosť. Znamená to aj zastať sa núdzných a zároveň konfrontovať utláčateľov, ktorí sú reálnou hrozbou pre Boží ľud. Boháči a utláčatelia sú nepriateľmi Pána, aj keď si to neuvedomujú, pretože ich srdcia sú rozdelené. (...) Odpoveď lásky k chudobným je formou svedectva spravodlivosti Boha, ktorý bol s príchodom svojho kráľovstva očakávaný. Odpoveď lásky sa stala možnosťou zakúšať prvé ovocie kráľovstva*

⁴⁵⁹ DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 48 – 49

⁴⁶⁰ DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 50

Božieho realizovaného v starom svete. To je odpoveď ľuď viery priateľom tohto sveta, ktorí sú skutočnými Božími nepriateľmi (Jk 4, 4).⁴⁶¹

Zoznam použitej literatúry:

- 1) DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977
- 2) DUPONT, Jacques: Les Pauvres et la Pauvreté dans les Evangiles et les Actes. In: La Pauvreté Evangelique. 1.vyd. Paris: Le Cerf 1971
- 3) GÁBRIŠ, Karol: Z Jeruzalema do Ríma. (Exegetická príprava na Biblospyt zo Skutkov apoštolov) 1.vyd. Bratislava: Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta 1989
- 4) JURÍK, Milan: Poslanie cirkvi pri marginalizovaných skupinách obyvateľstva; Slovenská perspektíva. Dizertačná práca. Univerzita Komenského, Evanjelická bohoslovecká fakulta: Bratislava 2009
- 5) SEIDENSTICKER, P.: St. Paul et la Pauvreté. In: La Pauvreté Evangélique. Paris: Ed. Du Cerf 1971
- 6) TROELTSCH, Ernst: The Social Teaching of the Christian Churches. vol. I. Transl. O. Wyon. 1.vyd. New York & Evanston: Harper Torchbooks & Hoaprer & Row Publishers 1960

⁴⁶¹ DE SANTA ANA, Julio: Good News to the the Poor. The Challenge of the Poor in the History of the Church. 1. vyd. translated by Whittle Helen. Geneva: Oikoumene – Commision of the Churches Participation in Development – World Council of Churches 1977 s. 51 – 52

RODINA A JEJ POSTAVENIE V MODERNEJ SPOLOČNOSTI

Kapilová Alena

Rodina ako spoločenská inštitúcia vo svojom vývoji prešla zložitou cestou. Rodina existovala ako ustanovizeň v každej kultúre, aj keď mala rôznu formu a vo svojich rozličných podobách predstavuje najstaršiu podobu ľudského spolužitia. Comte nazval rodinu spojovacím mostíkom medzi jedincom a spoločnosťou, preto má základnú úlohu v spoločnosti. Rodinu možno pokladať za primárnu sprostredkujúcu spoločenskú jednotku. Platón považoval rodinu za základnú bunku spoločnosti, hlavnú výchovnú inštitúciu. (Višňovský, 1998)

V každej kultúre rodina symbolizuje istotu, stabilitu, ktorú svet jednotlivcovi poskytuje. Problematika rodiny púta pozornosť rôznych vedných odborov, každý prináša v súčasných spoločenských podmienkach osobitný prínos v rovine spoločnosť – rodina – jediniec. Univerzálna definícia rodiny neexistuje, existujú len rôzne pohľady na to, čo rodine je a čím má byť, rad prístupov, ktoré skúmajú rodinu zo statického pohľadu a dynamickej stránky. Napríklad Strieženec (1996, s. 186) chápe rodinu ako „najdôležitejšiu sociálnu skupinu, ktorá je ekonomickou a sociálnou bunkou spoločnosti s viacerými úlohami. Jej hlavnou úlohou je reprodukcia trvania a výchova respektíve socializácia potomstva. Ako spoločenská inštitúcia je tiež základným článkom sociálnej štruktúry spoločnosti. Je to skupina najmenej dvoch osôb, ktorú tvorí manželský pár, prípadne ich slobodné deti, označovaná ako úplná rodina. V rodine sa zabezpečuje obnovovanie a výchova generácií, a preto je základnou bunkou spoločenského života.“

Základ rodiny tvorí dyáda (manželia), spolu s deťmi vzniká tzv. nukleárna rodina. Širšia rodina zahŕňa ďalších príbuzných, ktorých viažu nielen pokrvné zväzky, ale aj spoločné záujmy, postoje, tradície a spoločný majetok.

Rodinu za základnú spoločenskú bunku považuje i Vlčková (2001), ktorá ďalej uvádza, že rodina je nevyhnutná pre optimálny vývin ľudského jedinca, ktorá v rozhodujúcej miere určuje ako sa jeho genetický, biologický, psychický, sociálny, duchovný alebo rastový potenciál začne a v budúcnosti bude rozvíjať. Rodinné prostredie tak právom patrí k určujúcim primárnym vplyvom každého človeka. Ako uvádza Harineková (2001), v rodine poznáva základné sociálne a kultúrne hodnoty a normy, formuje si ich postupne a pod ich vplyvom sa vyvíja jeho sociálne a morálne cítenie.

Rodina je otvorený systém, ktorý funguje vo vzťahu k širšiemu sociokultúrnemu kontextu, a ktorý sa vyvíja počas životných cyklov. Rodina je vnímaná ako meniaci sa systém, závislý od vonkajších vplyvov. (Koteková – Šimová – Gecková, 1998) „Pre rodinu od nepamäti platilo, že ponúka jedinečný prístup k riešeniu sociálnych otázok, a preto si uvedomujeme, že v rodine sa tvoria základy pre národné, štátne i medzinárodné hodnoty spoločnosti.“ (Pírková, 2004, s. 48)

Každý z uvedených názorov vysoko hodnotí rodinu, jej spoločenský i individuálny význam, vzájomnú interakciu a zodpovednosť spoločnosti voči rodine a opačne.

I keď vplyvom sociálno-ekonomických, kultúrnych, politických i demografických faktorov dochádza v historickom vývoji k zásadným zmenám v charaktere života rodiny, foriem spolužitia, vzťahov medzi manželskými partnermi, ako i deťmi a rodičmi, v postavení a v úlohách jednotlivých členov rodiny, rodina má naďalej nespochybniteľný význam, dôležitosť, hodnotu pre jednotlivca i spoločnosť.

Súčasnú rodinu, ktorá je autonómnou a jedinečnou, možno z hľadiska jej zloženia, skladby rozdeľovať na dva základné typy:

1. nukleárna rodina,

2. rozšírená rodina. (Košta, 1997)

Nukleárnu rodinu tvoria príslušníci dvoch generácií, a to výlučne rodičia a ich vlastné alebo adoptované deti. V tomto type rodine sa dôraz kladie na manželskú väzbu. Nukleárnu rodinu možno ďalej členiť na:

- a) *úplnú rodinu* – rodina, v ktorej žijú obaja rodičia a najmenej jedno dieťa. Ide o dvojgeneračnú skupinu rodičov a detí, v ktorej sú jasné roly všetkých jej členov. Takýto model možno pokladať za najvyhovujúcejší.
- b) *neúplnú rodinu* - spoločenstvo jedného rodiča (najčastejšie matky) s dieťaťom alebo deťmi, ktorá plní funkciu oboch rodičov. Neúplná rodina vzniká:
 - úmrtím jedného z rodičov (rodina vdovcov, rodina vdov),
 - rozvodom manželstva (rodina rozvedených rodičov s deťmi),
 - odchodom manželského partnera – opustenie rodiny (väzenie, iné),
 - rozhodnutím ženy byť slobodnou matkou s dieťaťom.
- c) *doplnenú rodinu* – jeden z rodičov so svojimi deťmi vstúpi do nového manželského zväzku, do ktorého nový partner prináša dieťa z predchádzajúceho manželstva, resp. majú spoločné dieťa. Ide o najkomplikovanejší typ vzťahov a môže priniesť problémy. (Prevendárová – Kubíčková, 1996)

Situácia neúplnej rodiny je náročná. Vyplýva to z príčin jej vzniku, z nárokov osamelého rodiča. Je príkladom takej rodiny, ktorá nesie rad špecifických spoločenských i právnych problémov. Neúplná alebo doplnená rodina môže byť zdrojom rôzneho napätia, výchovných problémov, možné vyššie riziko hmotnej núdze, avšak tie isté problémy sa môžu vyskytnúť aj v úplnej rodine.

Ak do rodiny zahrnieme širšie príbuzenstvo (starí rodičia, sesternice, tety a pod.), hovoríme o rozšírenej rodine. *Rozšírenú rodinu* tvoria členovia viac ako dvoch generácií, teda minimálne dve nukleárne rodiny spojené väzbou rodič – dieťa. V popredí sú teda pokrvné vzťahy.

Rozšírenú rodinu tvoria členovia viac ako dvoch generácií teda minimálne dve nukleárne rodiny spojené väzbou rodič – dieťa. V popredí sú teda pokrvné vzťahy.

„Silná kresťanská tradícia ovplyvnila skutočnosť, že slovenské rodiny sú pomerne úzko medzigeneračne prepojené, v dôsledku čoho ju môžeme charakterizovať skôr ako rozšírenú než ako nukleárnu rodinu. Napriek skutočnosti, že nukleárna rodina sa posledných 30 rokov na Slovensku stále výraznejšie presadzuje, pre slovenskú rodinu sú ešte stále charakteristické silné emočné väzby medzi starými rodičmi – rodičmi – deťmi/vnúčatami.“ (Pírková, 2004, s.55)

Úloha a postavenie rodiny v celosvetovom rozmere neustále narastá. Spoločnosti v globalizovanom pohľade vychádzajú z pozitívnych a negatívnych skúseností potvrdených štatistickými údajmi o podnecujúcom či utlmujúcom vplyve rodiny na psychický a fyziologický vývin detí, rozvoj a formovanie mladých ľudí, na vhodné či menej vhodné formy správania sa dospelých a ich dosah na ekonomickú, sociálnu i duchovnú úroveň obyvateľstva.

Dnešná doba je charakteristická radikálnou zmenou štýlu života, relativizáciou mravných hodnôt, zdôrazňovaním individualizmu a nezáväznosti, uprednostňovaním konzumného spôsobu života.

V súčasnosti takmer vo všetkých európskych populáciách, teda i na Slovensku pozorujeme jav, ktorý sa označuje termínom „druhá demografická revolúcia“, pod ktorou sa rozumie komplex zmien v správaní a hodnotovom systéme populácie, ktoré nadhodnocujú

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

individualizmus a osobnú slobodu, osobujú funkciu manželstva a rodiny a redukovujú pôrodnosť.

Rodina na Slovensku sa na základe poznatkov ukazuje byť stabilnou hodnotou v živote ľudí, udržiava si vysoký status, avšak sa mení. Podľa Rievajovej (2003) sú tieto zmeny dôsledkom meniacich sa podmienok, ktoré tvoria vonkajšie prostredie rodiny, a to meniace sa ekonomické, politické, demografické a sociálne štruktúry spoločnosti. Sociálne zmeny sa teda odohrávajú v mnohých oblastiach života spoločnosti, pričom Sopóci (2000) rodinu kladie na prvé miesto.

V zásade možno veľmi všeobecne konštatovať: procesy spoločenských zmien majú vplyv na rodiny a sociálne zmeny v rodinách majú svoj vplyv na spoločnosť. Ako Ondrejko a Majerčíková (2006) ďalej uvádzajú, „individuálne formy správania sa upevňujú a etablojú v spoločenských štruktúrach a spätne pôsobia na individuálne správanie jednotlivcov. Súčasnú situáciu rodín možno teda interpretovať ako výsledok takéhoto vzájomného pôsobenia.“

Najdôležitejšími determinantmi spoločenských zmien sú nasledovné demografické trendy:

- **pokles sobášnosti** – počet nových manželstiev sa nezvyšuje, naopak, postupne mierne klesá a od polovice 90. rokov sa stabilizuje na hladine približne 5 promile do roku 2000, v roku 2001 to bol pokles na 4,4 promile. Podľa Správy o sociálnej situácii obyvateľstva SR (2008) bolo v 1. polroku 2008 uzavretých 10 560 manželstiev (rozviedlo sa 7 270). V porovnaní s rovnakým obdobím vlni klesol počet sobášov o 1 050 (počet rozvodov stúpol o 1 307).
- **rast rozvodovosti** – počet rozvodov pomaly a pomerne rovnomerne stúpa. V 1. polroku 2008 sa v SR rozviedlo 7 270 manželských dvojíc, v porovnaní s rovnakým obdobím vlni vzrástol počet rozvodov o 1 307. Na 100 uzavretých manželstiev pripadlo 69 rozvodov.
- **pokles pôrodnosti** – všetky sledované ukazovatele potvrdzujú, že na Slovensku sa reprodukcia spomaľuje a rodí sa stále menej detí. Aj keď počet potencionálnych rodičiek sa výrazne zvýšil, počet pôrodov klesá. Predpokladaný populačný nárast sa neuskutočnil a Slovensko sa radí medzi krajiny s najnižšími hodnotami pôrodnosti. Okolo roku 2015 sa začne znižovanie počtu obyvateľov a bude trvať niekoľko desaťročí.
- **starnutie populácie** – najzávažnejším dôsledkom súčasného demografického vývoja je zrýchľujúci sa proces starnutia obyvateľstva. Priemerný vek obyvateľstva sa do roku 2030 zvýši o viac ako 7 rokov. Kým v súčasnosti pripadá na 100 detí do 15 rokov 71 obyvateľov vo veku 65 a viac rokov, zhruba od roku 2020 budú prevažovať na Slovensku seniori nad detskou zložkou obyvateľstva. V roku 2030 už bude táto prevaha výrazná, na 100 obyvateľov vo veku do 15 rokov pripadne 161 obyvateľov vo veku nad 64 rokov.

„Svetové populačné zhromaždenie v roku 2002 v Madride konštatovalo, že starnutie populácie je fenomén bez precedensu, je to fenomén univerzálny, nezvratný, závažný a rýchly! Mení sa spôsob života starších ľudí – populácia starne, ale starší ľudia zajtrajška budú menej a menej starší. To je ozajstná kultúrna revolúcia v Európe!“ (Tkáč, 2005, s.11)

I napriek problémom vývoj nesmeruje k zániku rodiny. Je totiž zrejmé, že človek nedospel k inej, vhodnejšej forme spolužitia, ktorá by mohla zodpovedajúco nahradiť rodinu a v plnom rozsahu zabezpečovať jej základné funkcie.

Ako uvádza Filadelfiová (2002) rodina ako inštitúcia predstavuje dominantnú hodnotu, do manželstva vstúpi aspoň raz v živote viac ako 90 percent obyvateľov SR a len 6 percent obyvateľstva považuje manželstvo za zastaranú inštitúciu. Ďalej uvádza, že početné štúdie poukazujú na to, že rodinný život a deti sú stále hlavným zdrojom ľudského šťastia, a že rodina sa i v dnešnom svete stále teší veľkej vážnosti, i napriek klesajúcej sobášnosti, pôrodnosti a rastúcej rozvodovosti.

2 PROBLÉMY RODÍN

Význam rodiny sa priamoúmerne zvyšuje s rastom celosvetových problémov a rodina v súčasnom období sa stáva miestom nádeje, utlmovania negatívnych vplyvov vonkajšieho prostredia, filtrovania neistoty, úzkosti. (Vlčková, 2001)

Sociálna realita rodinného života je veľmi rôznorodá a problematika života rodiny na Slovensku je nesmierne rozsiahla. Obsahuje sociálne zmeny v rodine, dlhodobé i aktuálne demografické správanie obyvateľstva, partnerské a rodinné spolunažívanie, utváranie rodinných vzťahov vrátane príbuzenských, medzigeneračných, mimomanželských, starorodičovských a i.

Rozmáhajúce sa a narastajúce problémy v rodinách sa vyskytujú najmä v týchto oblastiach:

- *Zdlhavosť a neúčinnosť transformačného procesu SR* – politicko – ekonomická transformácia a s ňou súvisiaca nestabilita krajiny.
- *Nezamestnanosť* – slovenské rodiny dôsledky a obavy z nezamestnanosti pociťujú hlbšie a zreteľnejšie než rodiny vo vyspelých krajinách so zabehanou trhovou ekonomikou a humánnymi sociálnymi protiopatreniami. Prehlbujúce sa regionálne rozdiely.
- *Zlá bytová situácia* – niekde nedostatok bytov, inde finančná neschopnosť mladých ľudí zabezpečiť si bývanie, zrušenie výhodných mladomanželských pôžičiek.
- *Konzumný spôsob života* – úsilie po pohodlí je logický dôsledok zakorenených socialistických predstáv o životných istotách a o bezproblémovom zabezpečení životnej úrovne a ponúkaných výhod západného sveta. Moderné nehody, škodlivé závislosti sa zakoreňujú aj v kresťanských rodinách.
- *Realita ohrozenia a rozpadu rodín* – pod vplyvom napätia z narastajúcich konkurenčných vzťahov v spoločnosti sa často stráca pokojná rodinná atmosféra. Budúci rodičia nie sú osobnostne, profesne a duchovne pripravení na budúce rodinné povinnosti a spolužitie. Otcovia rodín sú v namáhavom zamestnaní, v nestabilnom a nefunkčnom podnikaní, matky zápasia s nedostatkom času zvládnuť všetky úlohy – materské, manželské, rodinné i pracovné.

Z viacerých výskumov vyplynulo, že základnými problémami mladých rodičov je:

- samostatné bývanie – riešenie bytovej situácie,
- práca – dostupnosť a dostatočne platená (najvýraznejšia obava bola strata pracovného miesta a nezamestnanosť),
- finančná strata v súvislosti s narodením dieťaťa a odchodom na materskú a rodičovskú dovolenku – nedostatok financií po strate jedného príjmu patrí k najväčším problémom mladých rodín (dávky vnímajú ako príliš nízke, nezodpovedajúce životným nákladom a potrebám dieťaťa).

3 KRÍZA RODINY

Ak hovoríme o kríze rodiny, máme na mysli krízu vo vývoji rodiny ako sociálnej inštitúcie. „Ide teda o stále sa stupňujúce zmeny v štruktúre rodiny, v plnení klasických rodinných rodín a pod., ktoré vyvolávajú obavy o blížiacom sa zániku rodiny ako sociálnej inštitúcie.“ (Levická 2004, s. 33)

Ako ďalej uvádza, vplyvy, ktoré prispievajú k zmene vo fungovaní tradičnej európskej rodiny sú nasledovné:

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- *vplyv rozvodu* – akceptovanie rozvodu ako legitímneho spôsobu na ukončenie manželstva,
- *odtabuizovanie sexuality*,
- *vplyv zvyšovania vzdelanostnej úrovne žien* – snaha žien o dosiahnutie ekonomickej samostatnosti, vzdelania, nástup žien do plateného zamestnania, dvojité zaťaženie žien – v práci i v domácnosti,
- *zmenšovanie významu muža* – otca v rodine.

Hoci jednotlivé sprievodné znaky krízy rodiny považuje Levická (2004) za veľmi závažné, zároveň uvádza, že keby sa v čase nevyskytli súčasne, nemohli by oslabiť rodinu natoľko, aby sme hovorili o kríze rodiny.

Základnými krízovými prejavmi rodiny podľa Zelinu (1994) sú:

- rodina trpí ohrozeniami z chudoby, nezamestnanosti členov, neistoty, čo vedie k dezorganizácii vnútorných stykov členov rodiny,
- čas na výchovu detí, interakciu s nimi sa redukuje z dôvodu stúpajúcich nárokov na rodičov v práci i spoločenskom živote, rastie kriminalita, civilizačné choroby, toxicita životného prostredia, v niektorých krajinách i preľudnenosť,
- rodina sa sťahuje do mesta (anonymita rodín, zníženie sociálnej kontroly),
- rastie počet rozvedených, osamelých ľudí a počet detí z rozvedených rodín,
- stráca sa kohezivita a patriarchálnosť rodiny (predĺžil sa vek, v ktorom sa rodia prvé deti v rodinách, klesá účasť starých rodičov na výchove, narúša sa prirodzený systém trojgeneračných rodín atď.)
- masívny vstup masmédií, videa a počítačov do rodiny znižuje čas na vzájomnú komunikáciu rodín,
- komercializácia života neprospieva k pozitívnym hodnotám života, minimalizujú sa tradičné hodnoty rodiny, prejavuje sa odosobnenosť, egoizmus a individualizmus.

Domnievame sa však, že aj v kontexte mnohých rizík, ktoré priniesla moderná spoločnosť (napríklad nezamestnanosť, vznik „mediálnej verejnosti“, vzrast kriminality mladistvých, rozšírenie drogových závislostí, zmena populačného správania a starnutie populácie, nárast chudoby atď.), hodnota rodiny vyvierajúca predovšetkým z potreby emocionálneho zázemia, životnej ukotvenosti, súdržnosti a vzájomnej podpory sa nebude devalvovať.

Napriek rôznym spochybneniam zostáva rodina stále – i keď v najrôznejších podobách a s meniacimi sa rolami v meniacom sa svete – základnou bunkou spoločnosti. Moderné štáty venujú životným podmienkam rodín veľkú pozornosť a zhodujú sa v tom, že rodina musí byť pod ochranou štátu. (Potúček, 1995)

Podobne i Stanek (1997) zdôrazňuje, že rodina aj v postmodernej spoločnosti musí zostať základnou bunkou štátu i spoločnosti a nemusí sa stať zastaralým modelom, ak ucelená, prierezovo koncipovaná a všetkými zainteresovanými subjektami spoluutváraná aj realizovaná rodinná politika plní svoje poslanie.

4 RODINNÁ POLITIKA

Rodina ako spoločenská jednotka je v centre pozornosti štátu. Aj preto je rodinná politika jednou z hlavných oblastí sociálnej politiky štátu. Ako podsystem sociálnej politiky sa zameriava na realizáciu funkcií rodiny, najmä jej výchovného a socializačného pôsobenia, s požiadavkou o rešpektovanie potrieb a záujmov rodiny.

Podľa Sopiru (1996, s. 133) je rodinná politika „systemom všeobecných pravidiel, opatrení a nástrojov, ktorými štát priamo i sprostredkovane odobruje mimoriadny význam rodiny pre rozvoj každého človeka v spoločnosti a vyjadruje jej svoju podporu.“ Rodinná

politika spoluovplyvňuje vnútorné a vonkajšie podmienky vzniku, existencie a zániku rodín a postavenia ich jednotlivých členov v širšom právnom, ekonomickom, sociálnom a kultúrnom rámci. Podobne aj podľa Potúčka (1995) je poslaním rodinnej politiky ekonomická, sociálna a právna ochrana a podpora rodín a riadna výchova detí.

V Slovenskej republike sa rodinná politika na pomoc rodine spravidla sústreďuje na materstvo, rodičovstvo, výchovu a výživu detí v rodine, ochranu detí a žien v rodine i mimo nej a pomoc pri strate živiteľa.

V zásade sa za hlavný cieľ rodinnej politiky vo väčšine krajín považuje sociálna garancia, ktorá spočíva v posilňovaní spoločenského významu rodiny, pomoci pri výchove a socializácii mladej generácie a účasti členov rodiny na spoločenskom a ekonomickom napredovaní krajiny.“ (Jusko, 2002, s. 47)

Rodinnej politike sa začala venovať pozornosť aj na medzinárodnej úrovni, čoho dôkazom je napríklad to, že OSN vyhlásila rok 1994 za Medzinárodný rok rodiny. Po skončení medzinárodného roka rodiny z pôdy OSN po vyhodnotení celosvetových skúseností zaznela výzva, aby členské štáty OSN budovali spoločnosti orientované na posilnenie rodiny ako podmienku trvalo udržateľného rozvoja.

Rodina na plnenie svojich funkcií potrebuje mať vytvorené rámcové legislatívne, ekonomické, sociálne a kultúrne podmienky a len tak bude schopná uplatniť svoju zodpovednosť za seba a za budúcnosť svojich členov.

Cieľom, ku ktorému rodinná politika smeruje, by mali byť záujmy detí chápané ako vytváranie podmienok pre ich harmonický fyzický a duševný rozvoj v prostredí, ktoré im poskytuje bezpečnosť. (Kvapilová, 2000)

Miera zásahov štátu do života rodiny je špecifická pre každú krajinu v závislosti od konkrétnych životných podmienok rodín a ich členov, od národných tradícií, od hodnotových orientácií a nárokov občanov a pod.

Dlhodobé strategické ciele by sa mali realizovať najmä v piatich oblastiach vecnej kompetencie štátu a to:

- právna ochrana rodiny a jej členov,
- výchova detí a mládeže, príprava na manželstvo a rodičovstvo,
- ochrana zdravia jednotlivých členov rodiny,
- demografický vývoj a populačná politika,
- sociálno-ekonomické zabezpečenie rodiny.

5 ZÁVER

Životné podmienky rodín vytvárajú základný sociálny priestor na prirodzenú aktivitu jej jednotlivých členov k preberaniu zodpovednosti za podobu svojho každodenného života, za uspokojovanie vlastných potrieb a životných aspirácií, ktoré môžu byť veľmi variabilné. Na formovaní globálnych životných podmienok rodín je nesporný celospoločenský záujem, ktorý sa premieta do koncepčných a legislatívnych zámerov vlády a do prijímaných opatrení.

Dobré rodinné zázemie vytvára jej členom pocit istoty, bezpečia a utlmovanie negatívnych vplyvov z vonkajšieho prostredia. Rodina je základná ustanovizeň od dávnych čias až po súčasnosť. V dnešnej dobe sa však veľmi často stretávame s neúplnými rodinami, kde je to vo väčšine prípadov zapríčinené neporozumením si manželov navzájom. Dochádza k rozpadu rodiny. V takýchto situáciách chce často jeden rodič nahradiť aj matku aj otca.

Z mnohých prieskumov vyplýva, že rodiny trpia najmä nedostatkom finančných prostriedkov zapríčinené stratou zamestnania rodičov a pod. Niektoré rodiny si nedokážu zo svojich príjmov zabezpečiť ani základné životné potreby.

Najnovšie prognózy ukazujú, že je na Slovensku v poslednom desaťročí nízka pôrodnosť. Znamená to, že približne o dve desaťročia bude prevaha seniorov nad deťmi.

ZOZNAM LITERATÚRY

- 1) FILADELFIOVÁ, J. 2002. Rodina v ohrození – výzva pre sociálne vedy. In: Zborník Katedry sociológie Fakulty humanistiky Trnavskej univerzity. Trnava: TU, 2002.
- 2) JUSKO, P. 2002. Základy sociálnej politiky. 1.vyd. Banská Bystrica: UMB PF, 2002. ISBN 80-8055-575-3.
- 3) KOŠTA, J. 1998. Sociológia. Bratislava: Ekonóm, 1997.
- 4) KOTEKOVÁ, R. – ŠIMOVÁ, E. – GECKOVÁ, A. 1998. Psychológia rodiny. 1.vyd. Košice, 1998. ISBN 80-967901-0-2.
- 5) KVAPILOVÁ, E. 2000. Rôznorodosť rodinných foriem – výzva pre sociálnu politiku. In: Sociológia, roč. 32, č. 5, 2000.
- 6) LEVICKÁ, J. 2004. Kríza rodiny. In: Sociálna práca s rodinou I. Trnava: Mosty, 2004. ISBN: 80-89074-93-6.
- 7) ONDREJKOVIČ, P. – MAJERČÍKOVÁ, J. 2006. Zmeny v spoločnosti a zmeny v rodine – kontinuita a zmena. In: Sociológia. Roč. 38, č. 1. Bratislava: SÚ SAV, 2006. ISBN 0049-1225.
- 8) PÍRKOVÁ-RUSNÁKOVÁ, M. 2004. Súčasná slovenská rodina z pohľadu sociálnej práce. In: Levická, J. a kol. Sociálna práca s rodinou I. Trnava: Mosty, 2004. ISBN: 80-89074-93-6.
- 9) POTÚČEK, M. 1995. Sociální politika. Praha: Slon, 1995. ISBN 80-85850-01-X.
- 10) PREVENDÁROVÁ, J. – KUBÍČKOVÁ, G. 1996. Základy rodinnej a sexuálnej výchovy. 2. vyd. Bratislava, 1996. ISBN 80-08-01212-9.
- 11) RIEVAJOVÁ, E. a i. 2003. Sociálne zabezpečenie. 1.vyd. Bratislava, 2003. ISBN 80-225-1683-X.
- 12) SOPIRA, B. 1996. Úvod ku Koncepcii štátnej rodinnej politiky. In: Práca a sociálna politika. č.10. 1996
- 13) SOPÓCI, J. 2000. Sociálne inštitúcie a sociálna zmena. Bratislava. UK, 2000. ISBN 80-223-1483-0.
- 14) STANEK, V. a i. 1997. Sociálna politika 1, Teória a prax sociálnej politiky. Bratislava: Ekonóm, 1997. ISBN 80-225-0861-6.
- 15) STRIEŽENEC, Š. 1996. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava: AD, 1996. ISBN 80-967589-0-X.
- 16) VIŠŇOVSKÝ, Ľ. 1998. Vybrané kapitoly z teórie výchovy. 1.vyd. Banská Bystrica, 1998. ISBN 80-8055-135-9.
- 17) VLČKOVÁ, M. 2001. Týrané dieťa. 1.vyd. Bratislava, 2001. ISBN 80-223-1574-5.

KLASYFIKACJA POJEĆ I PRZECIWDZIAŁANIE ZJAWISKU BEZROBOCIA W KONTEKŚCIE POLITYKI ZATRUDNIENIA NA RYNKU PRACY

Koperek Adam

Abstract

CLASSIFICATION OF NOTIONS AND COUNTERACTING THE PHENOMENON OF UNEMPLOYMENT IN THE CONTEXST OF THE EMPLOYMENT POLICY ON THE LABOUR MARKET

Analysed issues are presented in the context of the following questions:

1. The phenomenon of unemployment
2. The notion and the status of the unemployed person
3. Types of unemployment
4. The protection of workers' rights as an element of counteracting the unemployment and a factor of the development of the employment policy on the labour market.

Key words: unemployment, human work, workers' rights, employment policy, labour market, social teaching of the Church.

1. Zjawisko bezrobocia

Zjawisko bezrobocia jako problem społeczny swoje początki datuje na koniec XIX wieku. Pojawiło się ono po raz pierwszy w słowniku języka angielskiego w 1890 roku, aby 20 lat później stać się terminem powszechnie używanym⁴⁶². Zjawisko to pociąga za sobą wiele skutków, będąc rozpatrywane zarówno z perspektywy jednostki w wymiarze mikroekonomicznym, jak też odczytywane w skali globalnej gospodarki w wymiarze makroekonomicznym. Bezrobocie można zdefiniować w ujęciu przedmiotowym oraz podmiotowym, a to z kolei jako dobrowolne i przymusowe. Bezrobocie w sensie statystycznym określa „liczba osób zarejestrowanych jako poszukujące pracy i jednocześnie nie zatrudnione”⁴⁶³. W ujęciu przedmiotowym, bezrobocie definiuje się jako „niezrealizowana podaż pracy, będąca rezultatem nierównowagi między podażą siły roboczej (zasobów ludzkich) a popytem na pracę (chłonność zatrudnieniowa gospodarki)”⁴⁶⁴.

Biorąc pod uwagę warunki, na jakich osoby poszukujące pracy mogłyby się jej podjąć, wyróżnić można bezrobocie dobrowolne i bezrobocie przymusowe. Bezrobocie dobrowolne uwarunkowane jest sytuacją, gdy „poszukujący pracy podjęliby ją jedynie przy wyższym poziomie płac realnych aniżeli aktualnie oferowany, natomiast przy danym poziomie tych płac nie wyrażają zgody na zatrudnienie”⁴⁶⁵. Natomiast bezrobocie przymusowe ma miejsce wówczas, gdy „jednostka chce i jest zdolna podjąć pracę przy danym poziomie płac, ale nie może jej znaleźć niezależnie od tego jak usilnie jej poszukuje”⁴⁶⁶. W kontekście tych definicji ujmuje się bezrobocie w sensie podmiotowym, wyrażającym punkt widzenia i sytuację osoby pozostającej bez pracy. Tak zrozumiane bezrobocie „jest stanem beczynności zawodowej

⁴⁶² Cf. J. B. Sobczak, *Bezrobocie*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998, s. 67.

⁴⁶³ D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Ekonomia*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 1993, s. 15

⁴⁶⁴ J. B. Sobczak, *Bezrobocie*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, Oficyna Naukowa, Warszawa 1998 r., s. 65.

⁴⁶⁵ J. Unolt, *Ekonomiczne problemy rynku pracy*, Interart, Warszawa 1996, s. 42.

⁴⁶⁶ M. Burda, Ch. Wypłoz, *Makroekonomia. Podręcznik europejski*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2000, s. 188.

osób zdolnych do pracy i zgłaszających gotowość do jej podjęcia, dla których podstawą egzystencji są dochody z pracy”⁴⁶⁷.

2. Pojęcie i status bezrobotnego

Powyższe określenia przyczyniły się do utworzenia definicji bezrobotnego. Analiza literatury przedmiotu pozwala spotkać różne sposoby definiowania osoby bezrobotnej. Mianem **bezrobotnego** - na podstawie metody badawczej BABEL - można określić osobę, która spełnia jednocześnie trzy warunki: 1. wykazuje gotowość do podjęcia pracy; 2. poszukiwała aktywnie pracy przez ostatnie cztery tygodnie; 3. nie pracowała w okresie badanego tygodnia⁴⁶⁸.

W polskim systemie prawnym, w oparciu o zapis art. 2 ust. 2, Ustawy z dnia 14.12.1994 r., o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, za bezrobotnego uważa się osobę, która nie jest aktualnie zatrudniona i nie wykonuje innej pracy zarobkowej (1), jest zdolna do podjęcia zatrudnienia w pełnym wymiarze czasu pracy (2), nie uczy się w szkole w systemie dziennym (3) oraz jest zarejestrowana we właściwym ze względu na miejsce zameldowania (czasowego bądź stałego) rejonowym urzędzie pracy (4), pod warunkiem, że:

- ma ukończone 18 lat (nie dotyczy to młodocianych absolwentów);
- mężczyzna nie ukończył 65 lat, a kobieta 60 lat;
- nie odbywa kary pozbawienia wolności i również nie jest osobą tymczasowo aresztowaną;
- nie podlega także ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu z tytułu stałej pracy jako domownik w gospodarstwie rolnym;
- nie nabyła prawa do renty inwalidzkiej czy emerytury, bądź po ustaniu zatrudnienia nie pobiera zasiłku chorobowego, wychowawczego, macierzyńskiego lub świadczenia rehabilitacyjnego;
- nie podjęła także pozarolniczej działalności gospodarczej;
- jest osobą niepełnosprawną, której stan zdrowia pozwala jednak na podjęcie pracy w połowie pełnego wymiaru czasu pracy w konkretnym zawodzie;
- jak również nie jest posiadaczem lub właścicielem nieruchomości rolnej⁴⁶⁹.

Według definicji Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) i Organizacji Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) bezrobotnym jest osoba, która w określonym czasie nie posiada pracy, poszukuje jej aktywnie oraz gotowa jest ją podjąć⁴⁷⁰. Stanowisko Międzynarodowej Organizacji Pracy w tej sprawie oznacza, iż świadczący pracę w wymiarze przynajmniej 1 godziny w tygodniu nie może być traktowany jako osoba bezrobotna⁴⁷¹.

Wśród uczestników rynku pracy - zgodnie z modelem P. J. Sinclaira - wyróżnić można pięć grup ludności:

- osoby zatrudnione w pełni - są to pracownicy pracujący w pełnym i niepełnym wymiarze czasu, którzy nie chcą pracować dłużej;
- osoby zatrudnione nie w pełni - są to pracownicy świadczący pracę w niepełnym wymiarze czasu, którzy chcą pracować dłużej (obie grupy pracowników należą do grupy osób zatrudnionych na rynku pracy);

⁴⁶⁷ M. Danecka, *Bezrobocie i instytucje rynku pracy*, Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2005, s. 14

⁴⁶⁸ Cf. R. Milewski, E. Kwiatkowski, *Podstawy ekonomii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 393.

⁴⁶⁹ Cf. Ustawa z dnia 14.12.1994 r., o zatrudnieniu i przeciwdziałaniu bezrobociu, Dz. U. z dnia 6 stycznia 1995r.

⁴⁷⁰ Cf. M. Burda, Ch. Wypłosz, *Makroekonomia. Podręcznik europejski*, op. cit., s. 187

⁴⁷¹ Cf. E. Kasprzak, *Sukces i porażka bezrobotnych na rynku pracy*, Stowarzyszenie Psychologia i Architektura, Poznań 2006, s. 20

- osoby jednoznacznie bezrobotne - są to osoby niepracujące ale chcące podjąć pracę i równocześnie aktywnie poszukujące zatrudnienia (trzy powyższe grupy stanowią zbiór osób czynnych zawodowo);
- quasi bezrobotni – są to osoby poszukujące pracy, które jednocześnie nie chcą jej rozpocząć w danej chwili oraz osoby, które chcą podjąć pracę, ale w danej chwili jej nie szukają (grupa ta tworzy zjawisko bezrobocia ukrytego);
- osoby ani nie zatrudnione, ani nie bezrobotne – są to osoby, które nie chcą pracować lub takie, które chcą podjąć pracę, ale jej nie szukają⁴⁷².

Należy również wspomnieć o grupie osób wykonujących tzw. „pracę na czarno”. Do tak pracujących zaliczyć można również osoby zarejestrowane w urzędach pracy i pobierające zasiłki dla bezrobotnych, jak również osoby korzystające z różnych form wsparcia pomocy społecznej.

Wśród osób bezrobotnych - będących w wieku produkcyjnym - wyróżnić można:

a) osoby aktywne zawodowo - zalicza się do nich tę część społeczeństwa, która jest zdolna do świadczenia pracy, a pod względem jakości mierzona jest poziomem kwalifikacji. Do grupy osób aktywnych zawodowo zalicza się:

- osoby, które bezpłatnie pomagają w prowadzeniu rodzinnej działalności gospodarczej;
- osoby, które świadczą pracę przynoszącą im dochód lub zarobek - bez względu na miejsce i czas jej trwania;
- osoby, które aktywnie poszukują pracy i są zdolne do jej podjęcia, a w szczególności: żołnierze, osoby bezrobotne, osoby pracujące w gospodarce narodowej, osoby pracujące poza granicami kraju na rzecz zagranicznych jednostek organizacyjnych.

Wśród tej grupy osób wyróżnia się osoby zwykle lub aktualnie aktywne zawodowo. Ilość osób zwykle aktywnych zawodowo ustala się na podstawie dłuższych okresów obserwacji (np. rocznych), natomiast ilość osób aktualnie aktywnych zawodowo ustala się na podstawie krótszych okresów obserwacji (np. dzień, miesiąc).

b) osoby bierne zawodowo – zalicza się do nich część społeczeństwa powyżej 15 roku życia, nie pracującą i zarazem nie będącą bezrobotną. Osoby te nie poszukują pracy i nie są zatrudnione ani nie są gotowe do jej podjęcia. Do tej grupy osób zaliczyć można:

- osoby przebywające na urlopie wychowawczym;
- zakonników i zakonnice;
- podopiecznych domów opieki społecznej;
- wojskowych, którzy odbywają czynną służbę wojskową;
- więźniów, którzy odbywają karę pozbawienia wolności;
- osoby, które otrzymują stypendium, rentę, emeryturę, alimenty, zasiłki z pomocy społecznej, bądź posiadają inne niezarobkowe źródła utrzymania;
- osoby, które uzyskują dochód z wynajmu lokali bądź sprzedaży rzeczy własnych, z kapitału lub z dzierżawy;
- uczniów, którzy pracują na umowę o pracę na czas nauki zawodu;
- osoby, które pozostają na utrzymaniu innych⁴⁷³.

3. Rodzaje bezrobocia

W oparciu o teorię funkcjonowania gospodarki rynkowej wyróżnia się kilka rodzajów bezrobocia. W literaturze przedmiotu spotyka się różne klasyfikacje tego zjawiska. Najczęściej dokonuje się podziału bezrobocia na:

⁴⁷² Cf. E. Kwiatkowski, *Bezrobocie. Podstawy teoretyczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 18

⁴⁷³ Cf. K. Głąbicka, *Wybrane elementy rynku pracy*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP, Warszawa 2001, s. 12 - 14

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- bezrobocie strukturálne, ktoré je efektom nedostosovania štruktúry popytu na prácu do jej ponuky. Ten druh bezrobocia vyvolávajú je v krátkom období času malou elasticitou ponuky sily roboczej v stósunku do zmiňujúcej sa štruktúry hospodarki.
- bezrobocie koniunkturalne (cykliczne), ktoré łączy sa ze zmiňami cyklu koniunkturalnego. Ze wzrostem bezrobocia przymusowego łączy sa okresy spadku produkcji, popytu na dobra inwestycyjne i konsumpcyjne.
- bezrobocie frykcyjne, ktoré zwiążane je z mobilnosciá pracowników między zawodami, zakładami pracy, regionami, jak równiez z rozpoczynaniem życia zawodowego przez mlódziez kończącą edukację. Bezrobocie tego typu je wynikiem poszukiwania przez pracowników lepszej pracy i występuje równiez wówczas, gdy w gospodarce je pełne zatrudnienie⁴⁷⁴.

Istnieje także podział zjawiska bezrobocia na bezrobocie strukturálne, frykcyjne oraz bezrobocie klasyczne. Ten rodzaj bezrobocia pojawia się w warunkach, kiedy płace utrzymywane są rozmyślnie powyżej poziomu równowagi. Sytuacja taka je wynikiem działania zarówno zwiążków zawodowych, jak i wynika z ustawodawstwa, które określa wysokość płac minimalnych⁴⁷⁵. Biorąc pod uwagę przyczyny powstawania bezrobocia, przedstawione podziały należałoby uzupełnić o:

- bezrobocie technologiczne - przyczynia się ono do zwiększenia bezrobocia poprzez rozwój postępu technicznego i technologicznego, który powoduje spadek zapotrzebowania na pracę żywą zastępowaną pracą maszyn i robotów.
- bezrobocie sezonowe - zwiążane je ze zmiennosciá pór roku, co oznacza, że najczęściej poziom bezrobocia maleje w okresie letnim (np. zwiększa się ilość prac interwencyjnych i robót drogowych), natomiast wzrasta w okresie zimowym. Omawiany rodzaj bezrobocia je charakterystyczny dla rolnictwa i części branż spożywczych⁴⁷⁶.

W literaturze przedmiotu spotka się równiez podział bezrobocia, który uwzględnia bezrobocie ukryte i jawne. Bezrobocie ukryte dotyczy sytuacji, gdy zwiększenie liczby pracowników nie przekłada się na zwiększenie produkcji w firmie. Przejawem tego rodzaju bezrobocia je także przechodzenie pracowników na wcześniejsze emerytury w wyniku braku możliwości znalezienia pracy przez osoby, które nie są w wieku przedemerytalnym. Nazywa się równiez ten rodzaj bezrobocia bezrobociem agrarnym, jako że często występuje w rolnictwie⁴⁷⁷. Bezrobocie jawne odnosi się do części zjawiska bezrobocia, która je objęta oficjalną statystyką⁴⁷⁸.

Ponadto, pod kątem formy występowania zjawiska bezrobocia wyróżnia się:

- bezrobocie chroniczne - jako zjawisko trwałe dotyczy określonych grup ludności, np. kobiet;
- bezrobocie krótko-, średnio- i długookresowe - precyzując ten rodzaj bezrobocia stwierdza się, że zgodnie z przyjętymi normami bezrobocie krótkookresowe oznacza pozostawanie bez pracy nie dłużej niż 3 miesiące, bezrobocie średniookresowe wiąże się z poszukiwaniem pracy w przedziale czasu od 3 do 12 miesięcy, natomiast bezrobocie długookresowe dotyczy pozostawania bez pracy powyżej 12 miesięcy;

⁴⁷⁴ Cf. A. Zagórska, *Problemy rynku pracy*, Wyższa Szkoła Inżynierska w Opolu, Opole 1995, s. 39.

⁴⁷⁵ Cf. D. Begg, S. Fischer, R. Dornbusch, *Ekonomia*, op. cit., s. 25 - 26

⁴⁷⁶ Cf. J. Unolt, *Ekonomiczne problemy rynku pracy*, op. cit., s. 42 - 43

⁴⁷⁷ Cf. M. Kociszewska-Panaszek, A. Włodarczyk-Śliwkiewicz, *Perspektywy rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce na tle Unii Europejskiej*, [w:] R. Piasecki (red.), *Globalizacja-Unia Europejska-Polska. Polska a integracja europejska*, Studia i Monografie SWSPiZ w Łodzi nr 23, Łódź 2009, s. 75-92.

⁴⁷⁸ Cf. P. Urbaniak, *Podstawy ekonomii*, Wydawnictwo eMPI², Poznań 1995, s. 52

- bezrobocie globalne, krajowe, regionalne i lokalne - dotyczy obszaru, na którym występuje w danym okresie czasu;
- bezrobocie całkowite / pełne - odnosi się do całego czasu pracy pracownika (np. dzień, tydzień, miesiąc) - i bezrobocie częściowe, które obejmuje część czasu pracy pracowników i może również wiązać się z pracą w niepełnym wymiarze godzin⁴⁷⁹.

4. Ochrona praw pracowniczych elementem przeciwdziałania bezrobociu i czynnikiem rozwoju polityki zatrudnienia na rynku pracy

Z punktu widzenia rynku pracy istotnym terminem używanym w prowadzonych analizach jest zatrudnienie, będące zjawiskiem przeciwstawnym w odniesieniu do bezrobocia. W literaturze przedmiotu zatrudnienie jest definiowane jako praca, „za którą pracownik otrzymuje zapłatę (...) przebiega ono na określonych warunkach i w określonym czasie i jest ujęta w formie dobrowolnie zawartej umowy pomiędzy pracodawcą i pracobiorcą”⁴⁸⁰.

Oznacza to, iż zatrudnienie jest swego rodzaju umową zawartą między pracownikiem i pracodawcą, w której z góry określa się sposób jej realizacji oraz możliwości jej rozwiązania przez każdą ze stron. [Kodeks pracy](#) reguluje stosunek między obiema stronami. Z punktu widzenia ekonomicznego pracodawca przydziela pracownikowi zajęcie z zamiarem tworzenia zysku, a pracownik wnosi do tego [przedsięwzięcia](#) swoją [pracę](#) i w rewanżu otrzymuje [pensję](#). Istnienie bezrobocia tłumaczy się faktem, iż stopień zatrudnienia i [ekonomiczne](#) zapotrzebowanie nie są sobie równe.

Zgodnie z katolicką nauką społeczną, bezrobocie ma również bezpośredni związek z ubóstwem, bowiem w wielu przypadkach „ubodzy to następstwo pogwałcenia godności pracy ludzkiej”⁴⁸¹. Według Jana Pawła II: „Kościół jest w tej sprawie żywo zaangażowany, uważa bowiem za swoje posłannictwo, za swoją służbę, za sprawdzian wierności wobec Chrystusa - być «Kościołem ubogich»”⁴⁸². Zdaniem Papieża, «ubodzy» pojawiają się pod różnymi postaciami, w różnych miejscach i w różnych momentach m. in. przez to, że zostają ograniczone możliwości pracy ludzkiej, a więc także przez klęskę bezrobocia⁴⁸³. Poprzez ograniczenie pracy, a więc możliwości zatrudnienia mamy do czynienia z bezrobociem strukturalnym albo częściowym. Wynika ono również z faktu, iż w odniesieniu do godności pracy ludzkiej nie respektuje się „praw, jakie z niej wynikają, w szczególności prawa do sprawiedliwej płacy, do zabezpieczenia osoby pracownika oraz rodziny”⁴⁸⁴. Jan Paweł II z okazji Jubileuszu ludzi pracy 1 maja 2000 roku zaapelował o „globalną koalicję na rzecz godnej pracy”⁴⁸⁵ i tym samym wsparł strategię Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO). Benedykt XVI odwołując się do tego faktu stwierdził, że w ten sposób Jan Paweł II dał

⁴⁷⁹ Cf. J. Unolt, *Ekonomiczne problemy rynku pracy*, op. cit., s. 43

⁴⁸⁰ E. Kasprzak, *Sukces i porażka bezrobotnych na rynku pracy*, op. cit., s. 18

⁴⁸¹ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”* (2009), Tekst polski, nr 63, Libreria Editrice Vaticana, Watykan 2009; Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”* (1981), Tekst polski, nr 8, [w:] Jan Paweł II, *Nauczanie Papieskie*, IV, 2, 1981, (lipiec - grudzień), Pallottinum, Poznań 1989, s. 79; cf. J. Koperek, *Problematyka ubóstwa i bogactwa w świetle społecznego nauczania Kościoła*, „Roczniki Naukowe Caritas” 2 (1998), s. 115-126; J. Koperek, *Prawo dzieci do wyżywienia i wolności od głodu*, [w:] J. Różański (red.), *Dzieci głodujące i bez imienia*, Missio Polonia, Warszawa, 2007, s. 7-18; J. Koperek, *Poszanowanie prawa do własności prywatnej w kontekście zasady uniwersalnego przeznaczenia dóbr*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym”. Salezjańska Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania w Łodzi, T. 10 (2007), nr 1, s. 41-48.

⁴⁸² Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, nr 8, op. cit., s. 79.

⁴⁸³ Ibidem.

⁴⁸⁴ Ibidem; cf. J. Koperek, *Normy moralne w procesie przemian społecznych*, „Collectanea Theologica” 68 (1998), nr 1, s. 89-105.

⁴⁸⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie po Mszy św. z okazji Jubileuszu Ludzi Pracy* (1 maja 2000), nr 2: „Insegnamenti” XXIII, 1 (2000), 720.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

„zdecydowany bodziec moralny, widząc w nim aspirację rodzin we wszystkich krajach świata”⁴⁸⁶.

Zarówno Jan Paweł II, jak i Benedykt XVI podkreślają godność pracy ludzkiej. Termin ten odnosi się do szczególnego charakteru pracy ludzkiej i w konsekwencji „oznacza pracę, która w każdej społeczności wyraża zasadniczą godność każdego mężczyzny i każdej kobiety: pracę wybraną w sposób wolny, która włącza skutecznie pracowników, mężczyzn i kobiety, w rozwój ich wspólnoty; pracę, dzięki której pracownicy są szanowani i nie są narażeni na żaden typ dyskryminacji; pracę pozwalającą na zaspokojenie potrzeb rodzin i zapewnienie dzieciom możliwości kształcenia bez konieczności podejmowania pracy przez nie same; pracę pozwalającą pracownikom na swobodne organizowanie się i dającą możliwość wypowiedzenia się; pracę, która pozostawia wystarczającą przestrzeń, by odnaleźć własne korzenie w wymiarze indywidualnym, rodzinnym i duchowym; pracę zabezpieczającą godne warunki życia pracownikom, którzy osiągnęli wiek emerytalny”⁴⁸⁷.

Katolicka nauka społeczna analizuje zagadnienie bezrobocia również w kontekście konieczności ochrony praw pracowniczych przez związki zawodowe ludzi pracy: „Globalny kontekst pracy, wymaga również, by krajowe związki zawodowe, przeważnie skupione na obronie interesów swoich członków, spoglądały również na tych, którzy do nich nie należą, a w szczególności na pracowników w krajach rozwijających się, gdzie prawa socjalne są często naruszane. Obrona tych pracowników, prowadzona także za pośrednictwem odpowiednich inicjatyw wobec ich rodzinnych krajów, pozwoli organizacjom związkowym jasno ukazać autentyczne racje etyczne i kulturowe, dzięki którym stały się decydującym czynnikiem rozwoju w różnych kontekstach społecznych i pracowniczych”⁴⁸⁸.

Zachęcając związki zawodowe do ochrony praw pracowniczych, katolicka nauka społeczna dokonuje precyzyjnego rozróżnienia roli i funkcji związków zawodowych i polityki. To doprecyzowanie pojęć ma służyć związkom zawodowym w odnalezieniu w społeczeństwie obywatelskim najbardziej efektywnych form działalności w obronie i promocji świata pracy, przy ich szczególnym zaangażowaniu na rzecz ochrony praw pracowników wykorzystywanych i nie reprezentowanych w społeczeństwie, a często także pozostających w sytuacji zmarginalizowania społecznego⁴⁸⁹.

Katolicka nauka społeczna dostrzega również możliwość nowatorskiej działalności związków zawodowych i nowych perspektyw pojawiających się w świecie pracy, o daleko szerszym wymiarze aniżeli ich branżowy charakter. Wychodząc poza te ramy, organizacje związkowe winny zająć się także nowymi, ale również ważnymi problemami współczesnych społeczeństw odnoszącymi się do konfliktu między osobą-pracownikiem a osobą-konsumentem. W wyniku bowiem tego konfliktu doszło do przesunięcia akcentów, gdyż w miejsce pracownika w centrum uwagi znalazł się konsument, a tym samym zostało osłabione respektowanie praw pracowniczych⁴⁹⁰. Oznacza to, że często, zwłaszcza w przedsiębiorstwach prywatnych prawa pracownicze, wynikające z godności pracy ludzkiej,

⁴⁸⁶ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 63; cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, nr 10.

⁴⁸⁷ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 63; cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, nr 9; cf. J. Koperek, *O wspólne dobro w miejscu pracy i zamieszkania*, [w:] J. Wojciechowski (red.), *Przemiany ustrojowe w Polsce*, Seria wyd. „Praca i Kapitał” nr 2, NSZZ Solidarność - Polskie Przymierze Gospodarcze, Wydawnictwo TOM - 2000, Łódź 1998, s. 43-61.

⁴⁸⁸ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 64; cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, nr 20.

⁴⁸⁹ Cf. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 64; cf. Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, nr 20; cf. J. Koperek, *Nowe demokracje i spór o naturę wychowania do udziału w społeczeństwie obywatelskim*, Wydawnictwo „Educator”, Częstochowa 2007, s. 280-297; J. Koperek, *Nowe demokracje i spór o naturę społeczeństwa obywatelskiego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2001, s. 281-298; J. Koperek, *Demokratyczne państwo prawne a prawa człowieka. Możliwości dialogu personalistyczno-liberalnego*, ATK, Warszawa 1996, s. 194-213; J. Koperek, *Autonomia związków zawodowych*, „Tygodnik Solidarność” 33 (18 sierpnia 1995), s. 8.

⁴⁹⁰ Cf. Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, nr 64.

zostały podporządkowane prawom konsumenta. Stał się on bowiem najważniejszym miernikiem produkcji w przedsiębiorstwie i głównym jego celem. W tej sytuacji zapoznane więc zostało pojęcie przedsiębiorstwa jako wspólnoty, a nawet rodziny pracowniczej, co wyraźnie podkreślał w swoim nauczaniu Jan Paweł II⁴⁹¹.

Podobnie jak antynomia pracy i kapitału, przekładająca się na spór między pracodawcami a pracownikami, tak współcześnie istnieje również przesunięcie akcentów na konflikt między osobą-pracownikiem a osobą-konsumentem. Obowiązująca tu podstawowa zasada sprawiedliwości społecznej została zapoznana. Konflikt ten może pogłębiać się szczególnie w sytuacji bezrobocia, a zwłaszcza bezrobocia strukturalnego obejmującego całe środowiska pracownicze, branże zawodowe, społeczności lokalne czy regionalne. Jan Paweł II stanowczo podkreślał, że „w żaden sposób nie można przeciwstawić sobie konkretnych ludzi”⁴⁹². Jego zdaniem „słusznym, to znaczy wewnętrznie prawdziwym i zarazem moralnie godziwym może być taki urząd pracy, który u samych podstaw przewycięża antynomie pracy i kapitału, starając kształtować się wedle /.../ zasady merytorycznego i faktycznego pierwszeństwa pracy, podmiotowości ludzkiej pracy oraz jej sprawczego udziału w całym procesie produkcji, i to bez względu na charakter wykonywanych przez pracownika zadań”⁴⁹³.

W świetle powyższych analiz ujawnia się nagle potrzeba ponownego przypomnienia zagadnień etycznych oraz zastosowania w życiu społecznym i gospodarczym podstawowych zasad społecznych. Przeciwdziałanie zjawisku bezrobocia bezpośrednio wymaga konieczności budowania takiego ustroju pracy, który respektowałby zasadę sprawiedliwości społecznej zarówno w konkretnym przedsiębiorstwie, jak i w całym systemie gospodarczym państwa⁴⁹⁴. Na tej podstawie winny być również realizowane zasady dobra wspólnego, solidarności i miłości społecznej⁴⁹⁵.

Tak więc, w kontekście społecznego nauczania Jana Pawła II, należy stwierdzić, iż aplikacja podstawowych zasad społecznych do współczesnych warunków życia społeczno-

⁴⁹¹ Jan Paweł II, Encyklika „Laborem Exercens”, nr 14; cf. J. Koperek, O wspólne dobro w miejscu pracy i zamieszkania, op. cit., s. 43-61; J. Koperek, Krytyka ideologii liberalnej w „Centesimus Annus”, „Wiadomości Archidiecezjalne Łódzkie”, Łódź 10 (1994), s. 395-403; J. Koperek, Liberalizm a personalizm wobec praw człowieka, „Wiadomości Archidiecezjalne Łódzkie”, Łódź 12 (1994), s. 520-530.

⁴⁹² Jan Paweł II, Encyklika „Laborem Exercens”, nr 13.

⁴⁹³ Ibidem; cf. J. Koperek, Katolicka Nauka Społeczna wobec «trzeciej drogi społecznej», „Saeculum Christianum. Pismo Historyczno-Społeczne” 3 (1996) nr 2, s. 163-178; J. Koperek, Pojęcie ładu społecznego w państwie prawa, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczno-Społeczne” 2 (1995) nr 2, s. 161-176; J. Koperek, Problem społeczny współczesnych przemian w kontekście krytyki kapitalizmu liberalnego ze stanowiska nauki społecznej Kościoła, „Forum Philosophicum”, Fac. Philos. SJ, Cracovia - Kraków, T. 3 (1998), s. 53-76; J. Koperek, Współczesny liberalizm amerykański wobec kwestii społecznej, „Forum Philosophicum”, Fac. Philos. SJ, Cracovia - Kraków, T. 2 (1997), s. 31-50; J. Koperek, Antysolidarnościowy charakter liberalizmu, „Chrześcijaństwo” 205 (1997), nr 4, s. 23-42.

⁴⁹⁴ J. Koperek, Sprawiedliwość społeczna a rozwój gospodarczy w programie ordo-liberałów niemieckich, „Społeczeństwo i Kościół”, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu - Wydział Teologiczny, T. 3 (2006), s. 21-38; J. Koperek, O wspólne dobro w miejscu pracy i zamieszkania, op. cit.

⁴⁹⁵ J. Koperek, Dobro wspólne, [w:] Słownik Społeczny, red. B. Szlachta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 139-147; J. Koperek, O wspólne dobro w miejscu pracy i zamieszkania, op. cit.; J. Koperek, Zasady życia społecznego, [w:] Słownik Społeczny, red. B. Szlachta, Wydawnictwo WAM, Kraków 2004, s. 1604-1608; J. Koperek, Zasada solidarności społecznej a prawo człowieka do pokoju w nauczaniu Jana Pawła II i poprzedników, „Pro Patria. Magazyn katolicko-społeczny. Pismo Ziemi Chełmskiej” 5 (1997), s. 9-11; J. Koperek, Zasada solidarności międzyludzkiej w budowie ładu społecznego, „Studia Podlaskie” 10 (1995) nr 1, s. 77-90.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

ekonomicznego państwa, opartego na założeniach gospodarki rynkowej, sprzyja poszanowaniu praw pracowniczych i równocześnie stanowi fundament przeciwdziałania zjawisku bezrobocia.

Nota o Autorze:

PhDr. Adam KOPEREK, PhD.

Socjolog

Společna Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości i Zarządzania w Łodzi

ZJAWISKO BEZROBOCIA W KONTEKŚCIE MYŚLI SPOŁECZNEJ JANA PAWŁA II O PRACY LUDZKIEJ

Koperek Jerzy

Abstract

THE PHENOMENON OF UNEMPLOYMENT IN THE CONTEXT OF THE SOCIAL THOUGHT OF JOHN PAUL II ON THE HUMAN WORK

Presented analyses are showing the problem of the phenomenon of unemployment and the dignity to the human work in the context of the following issues:

1. Multidimensional nature of human work as goods and value;
2. The principle of the primacy of work over capital;
3. Right to the free choice of employment;
4. Direct and indirect employer in the face to the unemployment and the employment;
5. Right to the just pay and the family pay.

Key words: unemployment, employment, human work, capital, social teaching of the Church.

Wstęp

Złożoność zjawiska bezrobocia utrudnia jednoznaczne określenie jego przyczyn i zarazem uniemożliwia znalezienie skutecznego antidotum na tę bolączkę rynku pracy. Skutki bezrobocia są odczuwane zarówno w mikroskali, tzn. z perspektywy jednostki pozostającej bez pracy i jej najbliższego otoczenia, jak również doświadcza się ich w makroskali, tj. w wymiarze obniżonych dochodów i niepełnego wykorzystania czynnika produkcji jakim jest praca.

Problem pracy, który jest bezpośrednio związany z bezrobociem, zajmuje w myśli społecznej Jana Pawła II szczególne miejsce. Jest on zainteresowany przedstawieniem tej kwestii tak, aby każdy człowiek mógł poprzez pracę realizować siebie. Praca jest bowiem „czynem”,⁴⁹⁶ poprzez który człowiek spełnia siebie jako osobę ludzką. Wyrazem zainteresowania Jana Pawła II szeroko zrozumianą problematyką pracy, także w kontekście bezrobocia, jest encyklika „*Laborem Exercens*”⁴⁹⁷. Ujmuje w niej pracę ludzką w wielu wymiarach jako dobro i zarazem ogromną wartość dla życia indywidualnego i społecznego.

Zaprezentowane analizy przedstawiają zagadnienie zjawiska bezrobocia i godności pracy ludzkiej w kontekście następujących kwestii: 1. Wielowymiarowość pracy ludzkiej jako dobra i wartości; 2. Zasada pierwszeństwa pracy przed kapitałem; 3. Prawo do swobodnego wyboru pracy; 4. Pracodawca bezpośredni i pośredni wobec bezrobocia i zatrudnienia; 5. Prawo do słusznej płacy i płacy rodzinnej.

1. Wielowymiarowość pracy ludzkiej jako dobra i wartości

Nauczanie Jana Pawła II na temat pracy ludzkiej współbrzmi z pojęciem pracy według kard. Stefana Wyszyńskiego, Prymasa Tysiąclecia w Polsce, który stwierdzał w swoim dziele „*Duch pracy ludzkiej*”, że praca „jest potrzebą rozumnej natury człowieka, który przez pracę poznaje w pełni siebie i całkowicie się wypowiada”⁴⁹⁸. Ten problem podejmuje J. Mazurek, który

⁴⁹⁶ K. Wojtyła, *Osoba i czyn, Osoba i czyn*, wyd. 2, Polskie Towarzystwo Teologiczne, Kraków 1985 (1 wyd. 1969).

⁴⁹⁷ Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”* (1981), Tekst polski, [w:] Jan Paweł II, *Nauczanie Papieskie*, IV, 2, 1981, (lipiec - grudzień), Pallottinum, Poznań 1989, s. 69-104.

⁴⁹⁸ S. Wyszyński, *Duch pracy ludzkiej. Myśli o wartości pracy*, Włocławek 1946, s. 33.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

podkrešľa, že według Jana Pawła II praca jest zjawiskiem uniwersalnym, gdyż obejmuje wszystkich ludzi każdego etapu rozwoju cywilizacyjnego, a ponadto jest zjawiskiem konkretnym, gdyż jej podmiotem i sprawcą jest zawsze konkretny człowiek. Stąd należy stwierdzić, iż godność naturalna i nadprzyrodzona osoby ludzkiej rozciąga się także na pracę, a więc praca jest wartością personalistyczną i to nie tylko dlatego, że jej podmiotem i sprawcą jest osoba ludzka, ale także dlatego, że jej celem jest sam człowiek i jego integralny rozwój⁴⁹⁹

Z powyższego wynika, że przez pracę dokonuje się doskonalenie człowieka, a więc osiąganie dojrzałości osobowościowej, zdobywanie i utrwalanie cnót. Człowiek bez pracy nie może dojść do pełni rozwoju osobowości. Jan Paweł II zauważa, iż „praca jest dobrem człowieka [...] dobrem godziwym, czyli odpowiadającym godności człowieka, wyrażającym tę godność i pomnażającym ją [...], przez pracę [...] także urzeczywistnia siebie jako człowiek, a także poniekąd bardziej «staje się człowiekiem»”⁵⁰⁰.

Praca jest wartością religijną. Wykonując pracę człowiek współdziała ze Stwórcą uczestnicząc w dziele stworzenia. Wykorzystując dar rozumu i woli człowiek zdolny poznać i wykonać Boże zamierzenia. Poprzez pracę uczestniczy on również w dziele odkupienia. Praca jest bowiem wysiłkiem, ofiarą i wyrzeczeniem mając tym samym cechy ofiary krzyża, zadośćuczynienia i odkupienia. Praca ludzka łączy się z dziełem zbawczym Jezusa Chrystusa, który pracując nadał jej znamienne godność⁵⁰¹. W tym kontekście Jan Paweł II mówiąc o duchowości pracy ludzkiej w „*Laborem Exercens*” przychyła się do stanowiska kard. Stefana Wyszyńskiego, który zdecydowanie odrzuca poglądy, według których praca jest karą za grzech pierworodny, ale przyjmuje, że uciążliwość, trud i cierpienie są skutkiem grzechu. Tym niemniej uznaje, że praca ma wartość eschatologiczną, bowiem uszlachetnia i uświęca człowieka, a wykonywana z miłością jest źródłem radości i zadowolenia stając się także modlitwą⁵⁰². Duchowość pracy ludzkiej świadczy o jej personalistycznym charakterze i specyficznej wartości dla pojednania religijnego. Można więc mówić o wewnętrznej pracy duchowej, która jest wykonywaną pracą w pełnym tego słowa znaczeniu i jako taka służy dobru wspólnemu⁵⁰³. Z powyższych przesłanek wprowadza się również pojęcie radości do definicji pracy ludzkiej: „Praca jest to wolna, choć naturalnie konieczna działalność człowieka, wypływająca z poczucia obowiązku, połączona z trudem i radością, mająca na celu tworzenie użytecznych społecznie wartości duchowych i materialnych”⁵⁰⁴. Stąd istnieje podział pracy na wewnętrzną, rozumianą jako osiągnięte kwalifikacje i cnoty pracy: odpowiedzialność, cierpliwość, wytrwałość, stałość, sumienność, cichość i umiejętność współpracy, oraz zewnętrzną, do której zalicza się pracę gospodarczą i społecznie użyteczną⁵⁰⁵.

Do definicji pracy ludzkiej wprowadza się również aspekty: etyczny, społeczny, historyczny, kulturalny i gospodarczy⁵⁰⁶. Praca ludzka jest wartością moralną, gdyż jest ona obowiązkiem, bez realizacji którego nie mogą funkcjonować poprawnie instytucje społeczne i gospodarcze⁵⁰⁷. Nie jest więc sprawą strictly osobistą, ale również posiada wartość społeczną, bowiem człowiek pracując nie tylko dla siebie, ale także dla innych, buduje więzi społeczne w

⁴⁹⁹ Cf. J. Mazurek, Centralne miejsce godności osoby ludzkiej w katolickiej nauce społecznej w ujęciu Stefana Kardynała Wyszyńskiego, [w:] J. Wojciechowski (red.), *Człowiek - Kościół - Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 2002, s. 63-64.

⁵⁰⁰ Jan Paweł II, Encyklika „*Laborem exercens*”, nr 9.

⁵⁰¹ Cf. J. Mazurek, Centralne miejsce godności osoby ludzkiej..., op. cit., s. 64.

⁵⁰² Ibidem.

⁵⁰³ A. Koperek, Personalistyczny aspekt pojednania w sakramencie pokuty, „*Homo Dei*”, Kraków, 65 (1996), nr 2-3, s. 53-68.

⁵⁰⁴ Cz. Strzeszewski, *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne*, Lublin 1978, s. 19.

⁵⁰⁵ Ibidem, s. 129.

⁵⁰⁶ Cf. A. Koperek, Płaszczyzny uczestnictwa obywateli w życiu publicznym, [w:] A. Koperek, *Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli*, Łódź - Gachenbach (De) 2008, s. 61-75.

⁵⁰⁷ Cz. Strzeszewski, *Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne*, op. cit., s. 123.

ramach wspólnoty rodzinnej, zawodowej, narodowej⁵⁰⁸, a w dobie globalizacji nawet międzynarodowej⁵⁰⁹. Dzięki współpracy i podziału pracy rozwija się szczególna więź społeczna rozumiana jako „braterstwo ludzi pracy przez pracę”⁵¹⁰. Można mówić również o historycznym wymiarze pracy, bowiem wykonując ją powstaje szczególna więź dziejowa, która łączy przeszłość z przyszłością, co oznacza, iż praca aktualna nawiązuje do pracy już wykonanej i przygotowuje do przyszłej: „W każdej pracy ludzkiej jest nawiązanie do pracy już dokonanej. Powstaje więź dziejowa w samej pracy: praca wykonywana wiąże całą przeszłość z przyszłością”⁵¹¹. Ponadto praca jest wartością kulturalną tworząc kulturę duchową i materialną⁵¹². Z tego wynika, że ma ona także wymiar gospodarczy rozwijając dobrobyt materialny nie tyle poprzez ilość wytwarzanych produktów, ale dzięki wysokiej ich jakości, będących efektem wysokiej jakości samej pracy⁵¹³.

2. Zasada pierwszeństwa pracy przed kapitałem

Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens* wysuwa postulat nie tylko priorytetu osoby ludzkiej przed rzeczą, ale także pracę przed kapitałem rzeczowym. Stawiając priorytet osoby przed pracą stwierdza, iż osoba jest jej podmiotem i sprawcą. Zasada pierwszeństwa pracy przed kapitałem jest argumentem personalistycznym⁵¹⁴. Biorąc pod uwagę priorytet pracy przed kapitałem Jan Paweł II stwierdzał, że człowiek nie może być w przedsiębiorstwie sprowadzony do elementu w całym procesie produkcyjnym. Poszanowanie prawa do własności prywatnej i indywidualnej przedsiębiorczości wpływa na kształtowanie porządku gospodarczego. Według Jana Pawła II tytuł pracy, a nie tylko posiadanie własności produkcyjnej, należy uznać za podstawę współzarządzania przedsiębiorstwem. Ponadto w przedsiębiorstwie pracownik ma również prawo do współposiadania własności, najczęściej poprzez akcjonariat pracowniczy i prawo do wspólnego zysku⁵¹⁵.

3. Prawo do swobodnego wyboru pracy

Uznanie prymatu człowieka w życiu społeczno-gospodarczym ma swoje reperkusje w dziedzinie stosunków pracy. Z faktu, iż osoba ludzka jest podmiotem i celem życia gospodarczego, wynika konieczność kształtowania personalistycznego porządku gospodarczego, który swoje podstawy ma w przedsiębiorstwach, gdzie stosunki pracy winny mieć charakter osobowy, a

⁵⁰⁸ A. Koperek, Zaangażowanie społeczne obywateli, Łódź 2008, s. 128-135; A. Koperek, Wychowanie prospołeczne jako warunek uczestnictwa obywateli w życiu publicznym, Warszawa 2007, passim; A. Koperek, Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli, Łódź - Gachenbach (De) 2008, passim.

⁵⁰⁹ A. Koperek, Globalizacja nową strategią rozwoju współczesnych państw, [w:] A. Koperek, Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli, op. cit., s. 263-277; A. Koperek, Nowy paradygmat rozwoju współczesnych państw, [w:] A. Koperek, Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli, op. cit., s. 249-261.

⁵¹⁰ Cz. Strzeszewski, Praca ludzka. Zagadnienie społeczno-moralne, op. cit., s. 38.

⁵¹¹ Ibidem, s. 35.

⁵¹² A. Koperek, Edukacja patriotyczna w kontekście polskiej kultury narodowej, „Saeculum Christianum. Pismo Historyczno-Społeczne”, 16 (2009), nr 1, s. 257-267.

⁵¹³ S. Wyszyński, Obowiązek i prawo ludzkiej pracy, [w:] S. Wyszyński, Idzie nowych ludzi plemię. Wybór przemówień i rozważań, Wydawnictwo Pallottinum, wyd. 1, Poznań-Warszawa 1973, s. 142.

⁵¹⁴ Jan Paweł II, Encyklika „Laborem Exercens”, nr 12, 15; cf. A. Koperek, Prawo do własności prywatnej w nauczaniu społecznym Jana Pawła II, [w:] A. Koperek, Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli, op. cit., s. 216-218.

⁵¹⁵ Jan Paweł II, Encyklika „Laborem Exercens”, nr 14; cf. A. Koperek, Znaczenie czynnika ludzkiego w rozwoju „ekonomii przedsiębiorczości”, [w:] A. Koperek, Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli, op. cit., s. 229-231; A. Koperek, Prawo do własności prywatnej w nauczaniu społecznym Jana Pawła II, op. cit., s. 215-223.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

nie przedmiotowy⁵¹⁶. Taki porządek gospodarczy gwarantuje swobodę, tj. prawo wyboru pracy, które to prawo ma charakter wolnościowy i zarazem społeczny. Z tego wynika, że praca nie może być narzucona, jako że ostatecznym jej celem jest człowiek będący istotą z natury wolną⁵¹⁷. Tak więc w treści prawa do pracy zawarte jest prawo do swobodnego wyboru pracy, wolność wyboru zawodu, jak i wolność zawierania umów o pracę. Państwo przy współpracy związków zawodowych powinno realizować prawo do swobodnego wyboru zawodu poprzez rozwijanie oświaty, poradnictwo zawodowe i ochronę wolności zawierania umów o pracę⁵¹⁸.

4. Pracodawca bezpośredni i pośredni wobec bezrobocia i zatrudnienia

Przyjmując, że „monopolistą” obowiązku realizacji prawa do pracy nie jest wyłącznie władza państwowa, Jan Paweł II w encyklice *Laborem exercens* wymienia pracodawcę „bezpośredniego” i „pośredniego”: „Pojęcie «pracodawcy pośredniego» obejmuje zarówno osoby, jak też instytucje różnego typu, obejmuje również zbiorowe umowy o pracę, ustalone przez te osoby i instytucje *zasady* postępowania, określające cały *ustrój* społeczno-ekonomiczny oraz zasady z niej wynikające. Pojęcie pracodawcy pośredniego odnosi się więc do wielu różnych elementów. Jego odpowiedzialność różni się od odpowiedzialności pracodawcy bezpośredniego - jak wskazuje sam termin: odpowiedzialność jest mniej bezpośrednia - ale pozostaje ona odpowiedzialnością merytoryczną: pracodawca pośredni określa w sposób zasadniczy taki lub inny aspekt stosunku pracy i warunkuje w ten sposób postępowanie pracodawcy bezpośredniego, gdy ten ustala określony kontrakt i stosunki pracy”⁵¹⁹.

Z powyższego wynika, że mianem pracodawcy bezpośredniego Jan Paweł II określa podmioty, które dysponują środkami produkcji, natomiast pracodawcą pośrednim jest m.in. państwo. Istotnym jego obowiązkiem jest realizacja polityki zatrudnienia, która jest nie tylko wymogiem społecznym czy humanitarnym, lecz także wymogiem zdrowej gospodarki społecznej: „Rozważając uprawnienia ludzi pracy w relacji do tego właśnie «pośredniego pracodawcy», czyli do zespołu instancji krajowych i międzynarodowych, które są odpowiedzialne za cały kierunek polityki pracy, należy przede wszystkim zwrócić uwagę *na sprawę podstawową*. Jest to sprawa posiadania pracy, czyli innymi słowy - sprawa odpowiedniego *zatrudnienia wszystkich uzdolnionych do tego podmiotów*. Przeciwnieństwem właściwej i poprawnej sytuacji w tej dziedzinie jest bezrobocie, czyli brak zatrudnienia dla uzdolnionych do tego podmiotów pracy. Może chodzić o brak zatrudnienia w ogólności albo też w określonych sektorach pracy. Zadaniem tych instancji, które obejmuje się tutaj nazwą pośredniego pracodawcy, jest *przeciwdziałać bezrobociu*, które jest w każdym wypadku jakimś złem, a przy pewnych rozmiarach może stać się prawdziwą klęską społeczną. Problem bezrobocia staje się problemem szczególnie bolesnym wówczas, gdy zostają nim dotknięci przede wszystkim młodzi, którzy po zdobyciu przygotowania poprzez odpowiednią formację kulturalną, techniczną i zawodową, nie mogą znaleźć zatrudnienia. Ich szczerą wolą pracy, ich gotowość podjęcia własnej odpowiedzialności za rozwój ekonomiczny i społeczny

⁵¹⁶ Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, nr 14; cf. S. Wyszynski, *O chrześcijańskim wyzwoleniu człowieka*. List pasterski, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 1947, s. 18.

⁵¹⁷ A. Koperek, *Wolność a prawa człowieka*, [w:] J. Grabińska (red.), *Wolność osoby – Wolność obywatela*, cz. 1 (*The Freedom of a Person. The Liberty of a Man*, Part 1), „Disputationes Eticae”, T. IV, Wydawnictwo „Educator”, Częstochowa 2009, s. 141-146; A. Koperek, *Demokracja a etyka*, [w:] J. Grabińska (red.), *Wolność osoby – Wolność obywatela*, cz. 2 (*The Freedom of a Person. The Liberty of a Man*, Part 2), „Disputationes Eticae”, T. V, Wydawnictwo „Educator”, Częstochowa 2009, s. 141-146.

⁵¹⁸ Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, nr 17, 20; cf. S. Wyszynski, „*Homo oeconomicus*”. II kazanie świętokrzyskie 20. I. 1974, [w:] S. Wyszynski, *Nauczanie społeczne 1946-1981*, ODiSS, Warszawa 1990, s. 581; cf. A. Koperek, *Znaczenie czynnika ludzkiego w rozwoju „ekonomii przedsiębiorczości”*, op. cit., s. 225-236.

⁵¹⁹ Jan Paweł II, *Encyklika „Laborem Exercens”*, nr 17.

społeczeństwa rodzi wówczas przykrą frustrację. Obowiązek świadczeń na korzyść bezrobotnych, czyli obowiązek wypłacania odpowiednich zasiłków niezbędnych dla utrzymania niezatrudnionych pracowników oraz ich rodzin, jest powinnością wynikającą z najbardziej podstawowej zasady porządku moralnego w tej dziedzinie - to znaczy z zasady powszechnego używania dóbr - albo inaczej jeszcze i po prostu: z prawa do życia i utrzymania”⁵²⁰.

Praca ludzka jest podstawowym czynnikiem produkcji i jego marnotrawienie jest działaniem irracjonalnym. Polityka zatrudnienia choć spoczywa głównie na barkach państwa, to jednak podejmowanie pracy jest obowiązkiem samego człowieka: „Ażeby przeciwstawić się niebezpieczeństwu bezrobocia, aby wszystkim zapewnić zatrudnienie, instancje, które zostały tu określone jako pośredni pracodawca, winny *czuwać nad całościowym planowaniem* w odniesieniu do tego zróżnicowanego warsztatu pracy, przy którym kształtuje się życie nie tylko ekonomiczne, ale także kulturalne danego społeczeństwa - oraz nad prawidłową i celową organizacją pracy przy tym warsztacie. Winna to być troska całościowa, która ostatecznie spoczywa na barkach państwa, ale która nie może oznaczać jednokierunkowej centralizacji ze strony władz państwowych. Chodzi natomiast o trafną i celową *koordynację*, w ramach której być winna *zagwarantowana inicjatywa* poszczególnych osób, samodzielnych grup, ośrodków i lokalnych warsztatów pracy - zgodnie z tym, co już wyżej powiedziano o podmiotowym charakterze pracy ludzkiej”⁵²¹.

5. Prawo do słusznej płacy i płacy rodzinnej

Jan Paweł II z prawem do pracy wiąże prawo do słusznej płacy, określanej przez niego «płacą rodzinną», która zapewniałaby życie godne pracownikowi i jego rodzinie: „Wypada także stwierdzić, że sprawiedliwość ustroju społeczno-ekonomicznego, a w każdym razie jego sprawiedliwe funkcjonowanie, zasługuje ostatecznie na osąd wedle tego, czy praca ludzka jest w tym ustroju prawidłowo wynagradzana. /.../ Stąd właśnie sprawiedliwa płaca staje się w każdym wypadku konkretnym *sprawdzeniem sprawiedliwości* całego ustroju społeczno-ekonomicznego, a w każdym razie sprawiedliwego funkcjonowania tego ustroju. Nie jest to sprawdzian jedyny, ale szczególnie ważny i poniekąd kluczowy. Sprawdzenie ten dotyczy przede wszystkim rodziny. Za sprawiedliwą płacę, gdy chodzi o dorosłego pracownika obciążonego odpowiedzialnością za rodzinę, przyjmuje się taką, która wystarcza na założenie i godziwe utrzymanie rodziny oraz na zabezpieczenie jej przyszłości. Takie wynagrodzenie może być realizowane czy to poprzez tak zwaną *płacę rodzinną*, to znaczy jedno wynagrodzenie dane głowie rodziny za pracę, wystarczające na zaspokojenie potrzeb rodziny bez konieczności podejmowania pracy zarobkowej poza domem przez współmałżonka, czy to poprzez *inne świadczenia społeczne*, jak zasiłek rodzinny albo dodatek macierzyński dla kobiety, która oddaje się wyłącznie rodzinie; dodatek ten powinien odpowiadać realnym potrzebom, to znaczy uwzględniać liczbę osób pozostających na utrzymaniu w ciągu całego okresu, gdy nie są w stanie podjąć odpowiedzialności za własne życie”⁵²². Z punktu widzenia katolickiej nauki społecznej płace winny być dostosowane do jakości pracy i wkładu pracy, trudności jej wykonywania i potrzeb rodziny, a tym samym nie mogą być równe, ale nie powinny być również zbyt zróżnicowane⁵²³. Takie stanowisko świadczy o konieczności poszanowania praw rodziny⁵²⁴.

⁵²⁰ Ibidem, nr 18.

⁵²¹ Ibidem.

⁵²² Ibidem, nr 19.

⁵²³ Cf. Cz. Strzeszewski, *Ethos pracy ludzkiej...*, op. cit., s. 22.

⁵²⁴ A. Koperek, *Zaangażowanie społeczne obywateli*, op. cit., s. 128-135; A. Koperek, *Poszanowanie praw rodzicielskich i wychowawczych w rodzinie*, „Studia Podlaskie” 11 (1996) nr 1 (7), s. 63-75; A. Koperek,

Nauka społeczna Jana Pawła II na temat różnych aspektów pracy ludzkiej uświadamia, że bezrobocie przynosi negatywne skutki nie tylko dla gospodarki, ale przede wszystkim dla osoby, dla której praca jest istotnym elementem rozwoju osobowego i społecznego. Bezrobocie jest porażką nie tylko konkretnej osoby, której ono dotyka bezpośrednio, ale także porażką państwa jako instytucji i społeczności mającej obowiązek wprowadzać zdrowe zasady życia społeczno-gospodarczego gwarantujące rozwój dobrobytu kraju. W kontekście nauczania Jana Pawła II na temat pracy ludzkiej uprawnione jest więc stwierdzenie, że bezrobocie ma swoje źródło w niewłaściwym zrozumieniu teorii pracy ludzkiej, a jego przeciwdziałanie zobowiązuje do wprowadzenia w życie społeczno-ekonomiczne odpowiedniej polityki pracy ludzkiej.

Zakończenie

Bezrobocie jest zjawiskiem, które przyczynia się do marnotrawienia czynników wytwórczych. Zwiększająca się ilość osób, które pozostają bez pracy, zobowiązuje państwo do tego, aby w budżecie znaleźć środki zapewniające bezrobotnym prawo do godziwego życia. Państwo realizuje to zobowiązanie zarówno w postaci bezpośrednich zasiłków dla bezrobotnych, jak również poprzez uruchomienie środków z pomocy społecznej. Działania te zmierzają do łagodzenia skutków bezrobocia, a tym samym do zagwarantowania prawa do godziwego życia obywateli.

W analizach zjawiska bezrobocia podkreśla się, iż trwałe bezrobocie o charakterze masowym, przyczynia się do dużych strat zarówno w wymiarze ekonomicznym jak i społecznym. Doskonale rozumiał tę sytuację Jan Paweł II wskazując na dobro i wartość pracy ludzkiej w życiu społecznym, ekonomicznym, a zwłaszcza duchowym i moralnym. Podkreślał on znaczenie argumentu «personalistycznego» w przyjęciu zasady pierwszeństwa pracy przed kapitałem. Realizacja tej zasady zmierza do zagwarantowania poszanowania godności osoby ludzkiej. Z zasady tej wynika również prawo do pracy ludzkiej, określanej w porządku moralnym jako najważniejsze po prawie do życia, bowiem umożliwiające jego utrzymanie.

Uwypuklenie zjawiska bezrobocia w kontekście personalistycznych zasad społecznych zwraca uwagę na ten ważny problem współczesnych państw, które dążą do ograniczenia skutków bezrobocia poszukując właściwej drogi rozwoju społeczno-ekonomicznego. Społeczne nauczanie Jana Pawła II o pracy ludzkiej może być wskazówką dla prawidłowych rozwiązań społeczno-ekonomicznych w dziedzinie polityki społecznej państwa, jego walki z bezrobociem i rozwoju polityki zatrudnienia.

Nota o Autorze:

Doc. PhDr. ThDr. Jerzy KOPEREK, PhD.

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Instytut Nauk o Rodzinie

Kierownik Katedry Życia Społecznego Rodziny

Godność człowieka a prawo do wolności w rodzinie, „Studia Podlaskie” 11 (1996) nr 2 (8), s. 145-157; A. Koperek, *Współpraca Państwa i Kościoła w obronie praw człowieka*, [w:] J. Wojciechowski (red.), *Człowiek-Kościół-Świat. Katolicka myśl społeczna u progu III tysiąclecia*, op. cit., s. 219-235; A. Koperek, *Prawa człowieka w społeczeństwie obywatelskim*, [w:] A. Koperek, *Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli*, op. cit., s. 159-184; A. Koperek, *Human rights at the service of justice*, [w:] A. Koperek, *Człowiek - Państwo - Świat. Edukacja społeczna obywateli*, op. cit., s. 309-314.

OHROZENIA RODINY ZALOŽENEJ NA MANŽELSTVE

THREATS OF THE FAMILY BASED ON MARRIAGE

Korbová Mária

Abstrakt

V článku je venovaná pozornosť súčasným ohrozeniam rodiny. Rodina založená na manželstve je čoraz viac nahradzovaná inými formami spolužitia partnerov. Autor charakterizuje rôzne formy spolužitia párov, ktoré nahrádzajú tradičnú rodinu.

Kľúčové slová: Rodina. Manželstvo. Spolužitie partnerov. Osamelá matka. Registrované partnerstvo. Rozvod

Abstract

In the article will pay attention to current threats to family. The family founded on marriage, more and more to replace other forms of cohabitation partners. Author describes by various forms of cohabitation couples, which replacing the traditional family.

Keywords: Family. Mariage. Coexistence partners. Single mother. Registered partnership. Divorce.

Úvod

Rodina je základnou bunkou ľudskej spoločnosti, je miestom, kde jej členovia spoločne nežijú, zdieľajú svoje radosti a starosti, kde cítia istotu, lásku, porozumenie a radi sa tam vracajú, najmä keď ich v živote stretnú problémy, prekážky. Napriek tomu, sa zdá, že v súčasnom svete rodina stráca význam. Ale akékoľvek názory a pokusy smerujúce k obmedzovaniu alebo dokonca k likvidácii rodiny a manželstva doposiaľ vždy stroskotali, kedykoľvek objavili.

Rodina

Súčasná rodina, ako ju poznáme dnes, sa vyvíjala počas celej histórie ľudstva. Jej vývoj bol a je ovplyvňovaný životnými i spoločenskými pomermi v konkrétnej etape života ľudskej spoločnosti. Rodina existuje, vo všetkých kultúrnych i náboženských spoločenstvách i keď v iných podobách ako ju pozná naša kultúra. Niektoré oporné piliere rodinného života už viac storočí pretrvávajú, nemenia sa. Rodina, ako základná jednotka spoločnosti si plne zaslúži jej ochranu a podporu. Odrazovým mostíkom pre vznik rodiny je nerozlučiteľné manželstvo medzi mužom a ženou. Len rodina založená na pevnom základe manželstva môže dobre plniť svoje funkcie.

Z pohľadu sociológie chápeme rodinu ako dvoj- alebo viacgeneračnú sociálnu skupinu, medzi členmi ktorej sú príbuzenské vzťahy a ktorej základnou funkciou je primárna socializácia jej detských členov dospelými.⁵²⁵ Rodina je spoločenstvo osôb založené na vzájomných vzťahoch medzi manželmi, deťmi, rodičmi, súrodencami i starými rodičmi. Rodina je citovým zázemím pre každého z jej členov. Rodina bola a čoraz viac je skúšaná mnohými spoločenskými a kultúrnymi tlakmi. Ale stále ostáva jediným prirodzeným prostredím pre človeka, prichádzajúceho na tento svet. Doposiaľ rodina nebola prekonaná ničím podobným.

„Rodina ako primárna inštitúcia v biologickom a sociálnom zmysle zostáva stále najdôležitejším prostriedkom základného výchovného formovania, prvou školou socializácie

⁵²⁵ Porov.: KOŠTA, J.: Sociológia. Bratislava: Ekonóm, 2004

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

dieťaťa, útočiskom a tiež miestom, ktoré predznamenáva, ako bude vyzerat' rodina nasledujúcej generácie.⁵²⁶

Charakteristika manželstva

Manželstvo je spolužitie dospelaj ženy a dospelého muža. Je to spoločenstvo dvoch ľudí. Uzavretím manželstva vznikajú diadické vzťahy medzi mužom a ženou. „Diáda je sociálno-psychologický pojem pre spoločenstvo dvoch ľudí. Manželstvo je najzákladnejšia diáda, najintímnejšie spoločenstvo.“⁵²⁷ Manželstvo je osobitý vzťah dvoch dospelých ľudí rozličného pohlavia. Je to vzťah muža a ženy, ktorí našli v sebe zaľúbenie, cítia voči sebe vzájomnú náklonnosť a prítlačivosť a na základe vzájomnej lásky sa dobrovoľne rozhodli stať manželmi. Práve láska je hýbadlom vôle a usmerňuje život človeka, je to sila, ktorá v manželoch prebýva ako váha v kameni.⁵²⁸ Toto ich rozhodnutie, spečatené sobášom, vzala na vedomie aj spoločnosť a chápe ich už ako jeden celok.

Je mnoho definícií manželstva. Manželstvo je v prvom rade vzťah citový. Manželstvo je vzťah mravný a právny. Manželstvo je vzťahom mravným a právnym, pretože jeho morálne zásady boli povýšené na zákon.

Podľa článku 1 zákona o rodine č. 36/2005 „manželstvo je zväzkom muža a ženy. Spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni a napomáha jeho dobro. Manžel a manželka sú si rovní v právach a povinnostiach. Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí.“⁵²⁹

Manželstvo môžeme nazvať aj spoločenskou inštitúciou. Manželstvo je teda inštitúciou, ktorú uznávaná spoločnosť a vyviera z prirodzenej potreby človeka. Má svoje úlohy a funkcie a je základným pilierom a aj miestom ľudského šťastia. Vážnosť tejto inštitúcie sa neprejavuje všade rovnako, predsa manželstvo existuje vo všetkých kultúrach. Ideál lásky uchováva nedotknutý celý duchovný a emotívny náboj aj pre človeka dneška a má schopnosť ochrániť spoločnosť od triednych deformácií.⁵³⁰

Manželstvo je základným pilierom, na ktorom stojí rodina. Vzťahy medzi manželskými partnermi sa odzrkadľujú vo všetkých jej funkciách, ktoré rodina plní. Posilnenie manželstva je predpokladom posilnenia rodiny a postupného zvrátenia nepriaznivého demografického vývoja.

Tabuľka č.1 Počet uzavretých manželstiev v SR⁵³¹

Ukazovateľ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Stredný stav obyvateľstva	5 379 780	5 378 809	5 378 950	5 382 574	5 387 285	5 391 184	5 397 766	5 412 254
Uzavreté manželstvá	23 795	25 062	26 002	27 885	26 149	25 939	27 437	28 293
na 1000 obyvateľov	4,42	4,66	4,83	5,18	4,85	4,81	5,08	5,2

Zdroj: ŠÚ SR, 2010

⁵²⁶ VÍTEK, K.: Problémy manželské rovnováhy, Praha: Svoboda, 1985, s.49

⁵²⁷ KONDÁŠ, O.: Psychohygienu všedného dňa. Martin: Osveta, 1985. s. 118

528 Porov.: LISNÍK, A.: Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby. In: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*. Ružomberok : PF KU, 2009, s. 389.

⁵²⁹ NR SR: Zákon č. 36/2005 o rodine, In: Zbierka zákonov, čiastka 20, 2005

530 Porov.: LISNÍK, A.: *Darovanie ľudských orgánov, právna norma a akceptácia u nás*. Spišské Podhradie : Slza 2007, s. 112.

⁵³¹ www.statistics.sk, 5.3.2010

Voľné spolužitie partnerov

Moderní ľudia považujú manželstvo za prežitok doby a uprednostňujú „voľnú lásku“, bez záväzkov, detí a spoločných povinností. Voľné spolužitie partnerov alebo voľný zväzok. Pod týmto pojmom rozumieme vzťah dvoch ľudí bez akéhokoľvek úradného a verejne uznávaného pravidla. Vzťah druh a družka, na rozdiel od manželstva, náš zákon o rodine nepozná, pretože tento vzťah nie je v plnom súlade s kresťanskými zásadami.

V súčasnosti často počujeme názor mladých ľudí, že manželstvo je prežitok. Klesá ochota ľudí, hlavne mladých, uzatvárať manželstvá. Stúpa počet ľudí, ktorí vytvárajú rodiny neformálne. Partneri tak často spolu žijú bez manželského zväzku. Mnohokrát tento ich názor nie ich vnútorným presvedčením, často je to len podľahnutie módnjej vlne. Niektorí vstupujú do takého vzťahu v dôsledku ťažkej životnej situácie, iní v dôsledku nezrelosti, obáv zo straty slobody, vlastnej individuality a iní z ľahkovážnosti a nezodpovednosti.

Niet pochybnosti, že harmonické manželstvo a spokojný domov je najlepšie miesto pre zdravú výchovu detí. „Manželstvo rodičov je veľmi dôležité pre deti. Manželstvo ochraňuje fyzické a mentálne zdravie dieťaťa. Deti, ktorých rodičia sa zosobášili a žijú v manželstve, sú zdravšie a je u nich nižšia pravdepodobnosť mentálnych ochorení, vrátane depresí a samovrážd v adolescentnom veku.“⁵³²

Možno aj percento vysokej rozvodovosti vplýva na fakt, že v súčasnej dobe sa dvojica rozhodne do manželstva nevstúpiť a zvolí si inú formu spolužitia.

Osamelá matka

Osamelou matkou je aj slobodná matka, ktorá zámerne chce byť slobodná a má dieťa s mužom, s ktorým pre trvalý vzťah nikdy nepočítala. K slobodným matkám môžeme zaradiť aj ženy, ktoré si dieťa adoptovali alebo prijali do pestúnskej starostlivosti.

Pod pojmom slobodná matka prevláda predstava mladej ženy, ktorá v živote urobila chybu. Avšak v súčasnosti je stále viac žien, ktoré si želajú mať dieťa aj keď nemajú vhodného partnera do manželstva. Je treba rozlišovať medzi veľmi mladými slobodnými matkami a matkami, ktoré sa rozhodli mať dieťa za slobodna až okolo tridsiateho roku. Prvá skupina je charakteristická tým, že dievčatá ostávajú tehotné často neplánovane, ich partneri sú krátke, letné známosti. V druhej skupine sú ženy, ktoré so svojimi partnermi udržiavali dlhodobý vzťah a vedome sa rozhodli, že dieťa budú mať. Výskumy ukázali, že medzi slobodnými matkami je veľmi málo žien, ktoré skutočne s mužom žiť nechcú a tvrdia, že na starostlivosť o dieťa budú stačiť samy.⁵³³ Rozhodnutie sama sa starať o dieťa prijímajú ženy s dobrým pracovným postavením, ženy, ktoré sú orientované kariéru. Príčinou takéhoto rozhodnutia môže byť zážitok traumy z rozchodu s partnerom v minulosti. Neprijemnosti s rozchodom spôsobili, že ak sa aj žena rozhodne pre dieťa, ďalší vzťah už, vzhľadom na minulú skúsenosť, nechce. Mnohé ženy sa rozhodnú pre dieťa v nádeji, že takto zachránia už rozpadajúci sa vzťah so svojim partnerom.

„Podujat' sa na úlohu slobodnej matky dnes síce nie je nijaká spoločenská škvrna, no ide o závažnú povinnosť, ktorá si vyžaduje človeka vyspelého, zrelého a zodpovedného.“⁵³⁴

„Rodinné prostredie nevydatej matky je komplikované pre dieťa z dôvodu, že takéto dieťa nikdy „nezažije“ rolu otca, ktorá je nevyhnutná na formovanie reálneho pohľadu na svet.“⁵³⁵

Osamelou matkou môže byť žena, ktorej zomrel manžel, teda vdova alebo žena, ktorá má deti z rozvedeného manželstva alebo rozchodu nezadaných partnerov.

⁵³² GALLAGHEROVÁ, M.: Prečo deti potrebujú zosobášených rodičov. In: Spravodajca OZ Fórum života 2/2006. Bratislava: Fórum života. 2006. s. 7

⁵³³ Porov. MATOUŠEK, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 2003

⁵³⁴ REPÁŇ, L.: Psychológ bez čakárne. Bratislava: Obzor, 1980. s.23

⁵³⁵ RADVANOVA, S.: Rodina a dieťa z pohľadu zákona o rodine. Bratislava: Príroda, 1975. s.108

Registrované partnerstvo

Jedno z vážnych novodobých ohrození pre rodinu založenú na pevných základoch manželského zväzku predstavuje presadzovanie iných foriem partnerských vzťahov než manželstvo medzi mužom a ženou.

Registrované partnerstvo je inštitút spolužitia osôb, väčšinou je obmedzený na dvojicu osôb rovnakého pohlavia. Tento inštitút neexistuje vo všetkých štátoch. Faktom je, že registrované partnerstvo homosexuálov je súčasťou legislatívy viacerých vyspelých európskych krajín. Prvý raz bol zavedený v Dánsku v roku 1989. V Česku bol návrh zákona o registrovanom partnerstve schválený poslaneckou snemovňou Parlamentu Českej republiky 16. decembra 2005, zákon o registrovanom partnerstve v Česku začal platiť od 1. júla 2006. Na Slovensku bol návrh zákona o partnerstvách osôb rovnakého pohlavia pri rokovaníach parlamentu zamietnutý.⁵³⁶

Na Slovensku už v roku 2000 mimovládne organizácie zastupujúce gay a lesbickú menšinu doručili vládny a parlamentný orgánom a prezidentovi republiky znenie návrhu zákona o registrovanom partnerstve pre homosexuálov. Svoj návrh argumentovali opieraním sa o prejavy demokracie, ku ktorým patrí i miera tolerancie k menšinám.

Na margo takejto argumentácie je nutné povedať, že Slovensko spolu s Litvou, Slovinskom, Talianskom, Bulharskom a Rumunskom patrí k členským krajinám Európskej únie, v ktorých nejestvuje možnosť uzavrieť registrované partnerstvo, ale zákony zakazujú diskrimináciu homosexuálov v prístupe k službám či prijímaní do zamestnania.⁵³⁷

Parlamentné zhromaždenie Rady Európy prijalo Odporúčanie 1474, ktorým odporúča členským krajinám Rady Európy prijať v ich legislatíve registrované partnerstvo osôb rovnakého pohlavia.⁵³⁸

Rozvod

Podľa rodinného práva rozvod je formálne, legálne rozviazanie manželstva, jeho vyhlásenie za ukončené. Rozvedené osoby môžu uzavrieť nové manželstvo.⁵³⁹ Rozvodovosť má vzostupnú tendenciu, a to nielen u nás, ale i v iných krajinách.

Rozvod manželstva upravuje náš právny systém. Zákon o rodine v paragrafe 22 hovorí, že k zrušeniu manželstva rozvodom možno pristúpiť len v odôvodnených prípadoch. Táto veta je veľmi dôležitá. Každý manželský partner by mal naozaj dôkladne zvážiť, či podá žiadosť o rozvod, či neexistuje východisko z danej situácie, ktorá sa mu javí ako neprekonateľná. Lebo „rozvod je kapitulácia pred víťazstvom – pred víťazstvom, za ktoré hodno bojovať.“⁵⁴⁰

Konflikt smerujúci k manželskému rozvratu pramení z toho, že záujem jedného z manželov začína výrazne smerovať mimo vlastnú rodinu. To u druhého člena manželského páru vyvoláva zápornú reakciu, čo spôsobuje situáciu manželskej krízy s následným citovým odcudzením, ktorá vedie k rozpadu manželstva.⁵⁴¹

Rozvodovosť je negatívnym javom populačného vývoja. Nepriaznivo pôsobí na psychický stav rozvedených párov a najmä detí. Na vývoj rozvodovosti na Slovensku veľmi výrazne vplývali historické a kultúrne špecifiká nášho územia – vidiecky charakter osídlenia, tradičná veľká rodina so silnými ekonomickými väzbami a vysoká religiozita.

⁵³⁶ Porov.: <http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=1528>

⁵³⁷ Porov.: <http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=1418>

⁵³⁸ Porov.: <http://staryweb.kdh.sk/article.php?dokumenty::zvrchovanost-dovodova-sprava>

⁵³⁹ Porov. KOŠTA, J.: Sociológia. Bratislava: Ekonóm, 2004

⁵⁴⁰ ROZINAJOVÁ, H.: Sex - manželstvo - rodičovstvo. Martin: Osveta, 1984. s. 123

⁵⁴¹ Porov.: HARINEKOVÁ, M.: Vplyv rozvodu rodičov na vývin štruktúry osobnosti dieťaťa. Bratislava: TF TU, 2006

No v súčasnosti sa aj u nás začínajú objavovať mnohé tendencie z vývoja rozvodovosti ostatných krajín Európy.⁵⁴²

Z hľadiska formovania kladných osobnostných rysov a tým zároveň predchádzanie následným manželským neúspechom má najväčší význam orientačná rodina. Tu sú dôležité predovšetkým dve veci, a to jednak osobný príklad rodičov, jednak kvalita celého výchovného pôsobenia rodičov na deti. Výskumy v zahraničí ukazujú, že ak dôjde k rozvodu rodičov je pravdepodobnosť partnerského rozvratu i ich detí jedna ku trom, zatiaľ čo u detí tých rodičov, ktorí sa nerozvedli je pravdepodobnosť rozvodu jedna ku dvadsiatim.⁵⁴³

Štatistiky za najčastejšie príčiny rozvodu, uvádzajú neveru, alkoholizmus, rozdielnosť pováh názorov a záujmov, žiarlivosť. Toto však nie sú skutočnými, ale väčšinou iba subjektívne pociťovanými príčinami. Skutočnými príčinami sú nespôsobilosť, neschopnosť, nepripravenosť manželov vyrovnáť sa s novými podmienkami ich života

Tabuľka č.2 Počet rozvodov v SR⁵⁴⁴

Ukazovateľ	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Počet rozvodov	9 817	10 960	10 716	10 889	11 553	12 716	12 174	12 675
Na 1000 obyvateľov (hrubá miera rozvodovosti)	1,8	2,0	2,0	2,0	2,1	2,4	2,3	2,3
Na 100 uzavretých manželstiev	41,3	43,7	41,2	39,0	44,2	49,0	44,4	44,8

Zdroj: ŠÚ SR, 2010

Záver

Čoraz viac detí vyrastá v neúplných rodinách a prenáša toto svoje zranenie do vlastných novovytvorených rodín, čo ďalej speje k rozmnožujúcemu sa počtu nefunkčných a rozpadnutých rodín.

Samozrejme, manželstvo je ovplyvňované množstvom rôznych činiteľov. Avšak je nesporné, že z rodičov na deti sa prenášajú nielen formy chovania, podvedomé reakcie, mnohé zlé alebo dobré návyky, ale tiež podstatné rysy modelu manželských vzťahov.⁵⁴⁵

Jedným zo základných východísk prevencie odmietania rodiny založenej na manželstve je správna predstava o tom, ako súčasné manželstvá u nás vyzerajú. V súčasnosti pohľad na manželstvo a rodinu vytvorenú na jeho základoch je pomerne deformovaný. Zostávať v manželskej vernosti je z pohľadu sveta nemoderné. Hrdinami, nielen v televíznych seriáloch, sú muži a ženy, ktorí majú mimomanželské sexuálne vzťahy. Rozvody majú stúpajúci charakter a neustále rastie počet ľudí, ktorí sa musia vyrovnáť s touto traumatizujúcou skúsenosťou. Manželstvá sa rozvádajú z rôznych príčin. Za každou sa však skrýva sebeckosť a netolerantnosť.

Každý muž i žena, vstupujúci do zväzku manželského, musia brať na seba zodpovednosť za tento ich zväzok. Uvedomiť si, že to vyslovené áno je navždy. Lebo manželstvo

⁵⁴² Porov. PETRO, M.: Rozvodovosť – analytická štúdia. In: Zborník teologických štúdií. Prešov: Pro communitio. 2005

⁵⁴³ Porov.: VÍTEK, K.: Problémy manželské rovnováhy, Praha: Svoboda, 1985

⁵⁴⁴ www.statistics.sk, 5.3.2010

⁵⁴⁵ Porov.: VÍTEK, K.: Problémy manželské rovnováhy, Praha: Svoboda, 1985,

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

a rodičovstvo nie sú jednoduchou záležitosťou. Je to najmä veľká zodpovednosť voči partnerovi a deťom.

Pripraviť deti na manželstvo je úlohou predovšetkým rodičov. Rodičia najviac formujú svoje deti a formujú ich ako v dobrom, tak aj v zlom. Aký vzor manželstva a fungovania rodiny dajú rodičia svojim deťom, taký vzor obyčajne deti nasledujú. Usporiadané manželstvo rodičov je najlepším príkladom pre deti a ich vstup do manželstva.

Literatúra

1. GALLAGHEROVÁ, M.: Prečo deti potrebujú zosobášených rodičov. In: Spravodajca OZ Fórum života 2/2006
2. HARINEKOVÁ, M.: Vplyv rozvodu rodičov na vývin štruktúry osobnosti dieťaťa. Bratislava: TF TU, 2006
3. KONDÁŠ, O.: Psychohygienu všedného dňa. Martin: Osveta, 1985. ISBN 70-103-85
4. KOŠTA, J.: Sociológia. Bratislava: Ekonóm, 2004. ISBN 80-225-1819-0
5. LISNIK, A.: Darovanie ľudských orgánov, právna norma a akceptácia u nás. Spišské Podhradie : Slza, 2007, 227 s. ISBN 978-80-969696-8-5.
6. LISNIK, A.: Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby. In: *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*. Ružomberok : PF KU, 2009, 445 s. ISBN 978-80-8084-459-2.
7. MATOUŠEK, O.: Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: SLON, 2003. ISBN 80-86429-19-9
8. NR SR: Zákon č. 36/2005 o rodine, In: Zbierka zákonov, čiastka 20, 2005
9. PETRO, M.: Rozvodovosť – analytická štúdiá. In: Zborník teologických štúdií. Prešov: Pro communio, 2005. ISBN 80-969416-1-5
10. RADVANOVÁ, S.: Rodina a dieťa z pohľadu zákona o rodine. Bratislava: Príroda. 1975
11. REPÁŇ, L.: Psychológ bez čakárne. Bratislava: Obzor, 1980. ISBN 65-058-80
12. ROZINAJOVÁ, H.: Sex - manželstvo - rodičovstvo. Martin: Osveta, 1984. ISBN 70-011-84
13. VÍTEK, K: Problémy manželské rovnováhy, Praha: Svoboda, 1985. ISBN 25-017-85
14. <http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=1528>, 5.3.2010
15. <http://www.euroinfo.gov.sk/index/go.php?id=1418>, 5.3.2010
16. <http://staryweb.kdh.sk/article.php?dokumenty::zvrchovanost-dovodova-sprava>, 5.3.2010
17. www.statistics.sk, 5.3.2010

Kontakt:

Mgr. Mária Korbová
Katedra sociálnej práce PF KU
Hrabovská cesta 1
Ružomberok
Maria.Korbova@ku.sk

VÝCHODISKÁ PRORODINNEJ POLITIKY V KONTEXTE AKTUÁLNEJ SOCIÁLNEJ NÁUKY KATOLÍCKEJ CIRKVI

Košč Stanislav

Úvod

Postoj Katolíckej cirkvi k rodine je dlhodobo dobre známy. Vychádza zo samotnej podstaty kresťanského náboženstva, zo Zjavenia, zachyteného v evanjeliách, žitého v Cirkvi v priebehu celých jej dejín a reflektovaného v jej Tradícii, teologicko-antropologickej reflexii i v pastoračnej a liturgickej praxi.

Nie je cieľom tohto nášho príspevku zamýšľať sa nad týmito podstatnými prvkami náuky Katolíckej cirkvi o rodine. Je však povšimnutiahodné, že Katolícka cirkev, po strate svojej politickej moci, preberá v celosvetovom meradle úlohu morálnej autority a zvlášť svojou sociálnou náukou inšpiruje významné reflexie i praktické rozhodnutia aj v oblasti sociálnej politiky. Významným medzníkom pre toto povedomie Cirkvi bol najmä II. Vatikánsky koncil (1962-65), v ktorom Katolícka cirkev predefinovala svoje postavenie v spoločnosti a konkretizovala svoju úlohu byť „kvasom“ (porov. *Mt 13,33*) jednotlivých kultúr, pričom vychádza predovšetkým od zásadného *postoja k manželstvu a rodine*.⁵⁴⁶ Je zrejmé, že manželstvu i rodine pripisuje nielen základné postavenie v každej spoločnosti, ale i podstatne prirodzený charakter, a to nielen manželstvu ako takému a rodine bez nejakého bližšieho upresnenia, ale jednotnému, monogamnému a nerozlučiteľnému manželstvu, a rodine, založenej práve na takomto manželstve, živenej zodpovedným a veľkodušným postojom ku láske a k daru života.⁵⁴⁷

V našej reflexii by sme však chceli poukázať na niektoré akcenty, ktoré k tejto problematike prináša súčasný pápež, Benedikt XVI. Z aktuálnej sociálnej náuky Katolíckej cirkvi by sme teda chceli upútať pozornosť osobitne na encykliku Benedikta XVI. *Caritas in veritate*,⁵⁴⁸ hoci pápež tu nevenuje nejakú mimoriadnu pozornosť rodine ako takej. Skôr hovorí o ľudstve ako „rodine národov“. Prečo táto terminológia a prečo táto metafora – obzvlášť dnes, keď môžeme konštatovať akúsi *krízu samotnej inštitúcie rodiny*? Domnievame sa, že je to niečo podobné ako keď Biblia pripodobňuje manželskú lásku Láske Boha k človekovi. Toto pripodobenie je také intenzívne, že potom je už v podstate jedno, o čom konkrétne je reč – vždy sa to vzťahuje na obidve skutočnosti: ak sa teda píše o nežnosti manželskej lásky napr. v *Piesni Piesní*, vieme z toho usúdiť významné veci o Božej láske, a keď naopak Biblia opisuje napr. Božie dielo vykúpenia, uskutočnené v Ježišovi Kristovi, dozvedáme sa z toho – okrem iného – závažné pravdy aj o manželstve. Podobne i tu: hlboká reflexia globálneho a globalizovaného ľudstva, vnímaného ako „rodina“ nám vie veľa napovedať aj o rodine v úzkom zmysle slova, nukleárnej či širšej.

Práve v tomto totiž možno sledovať nadviazanie súčasnej sociálnej náuky Cirkvi na bohatý *korpus náuky Jána Pavla II. o rodine*. Osobitne by sme z celej tejto reflexie chceli vypichnúť len jeden aspekt, konkrétne myšlienku Jána Pavla II. o mieste rodiny v súvislosti s tzv. „humánnou ekológiou“ (ktoré nájdeme najmä v encyklike *Centesimus annus*).

⁵⁴⁶ Porov. k tomu najmä Pastoračnú konštitúciu II. Vatikánskeho koncilu *Gaudium et spes* (7.12.1965), jej II. časť.

⁵⁴⁷ Porov. k tomu aj neskoršie cirkevné dokumenty na túto tému, osobitne JÁN PAVOL II.: apoštolská exhortácia *Familiaris consortio* o úlohách kresťanskej rodiny v dnešnom svete (22. novembra 1981), Trnava : SSV, 1993.

⁵⁴⁸ BENEDIKT XVI.: encyklika *Caritas in veritate* o integrálnom ľudskom rozvoji v láske a v pravde (29.6.2009), Trnava : SSV 2009 (ďalej: CV).

Napokon, keďže sme na pôde Inštitútu manažmentu a marketingu, a táto konferencia je tradične orientovaná predovšetkým do hľadania výstupov z katolíckej sociálnej náuky do ekonomiky, pokúsime sa načrtnúť niektoré možné sociálno-ekonomické dôsledky takejto vízie *rodiny*.

1. Rodina – rodina národov

Ak sme už v úvode naznačili, že vo svojej aktuálnej sociálnej encyklike sa pápež Benedikt XVI. nevenuje mimoriadnu pozornosť rodine ako takej, neznamená to, že sa tu vôbec nespomína. Naopak, nachádzame ju uprostred mimoriadne citlivej reflexie na tému sociálnych dôsledkov neúcty k životu. Pápež tu poukazuje na to, že kultúra interrupcií, antikoncepcie (a v istom zmysle sem možnom zahrnúť i stále sa šíriacu eutanáziu), ktorej základom je radikálny subjektivismus, postavila súčasnú civilizáciu na bázu egoizmu. Pritom vieme (aj z dejín civilizácií, aj z vlastnej skúsenosti), že egoizmus je práve to, čo akékoľvek spolunažívanie, ba i samotné vzťahy medzi ľuďmi najviac ohrozuje. Inak to nie je ani vo vzťahu medzi egoizmom ako základom súčasnej „západnej“ civilizácie: „Málopočetné rodiny ochudobňujú sociálne vzťahy (...) a nedokážu zabezpečiť účinné formy solidarity.“ (CV 44)

Samozrejme, že každý manželský pár nesie svoju vlastnú zodpovednosť za rozhodnutie o počte svojich detí, s prihliadnutím na celý rad okolností, počnúc od zdravotných. Netreba však prehliadať, že štatisticky potvrdený priemerne príliš malý počet detí v dnešných rodinách celkom jednoznačne nie je dôsledkom akýchsi výrazných a epidemicky rozšírených zdravotných problémov dnešnej strednej a mladej generácie rodičov... Cirkev samozrejme nechce paušálne posudzovať toto výsostne vnútorodinné rozhodovanie a rešpektuje ho. Avšak na druhej strane, kultúra jedného „imidžového“ dieťaťa, prípadne dvoch, okrem toho, že už i matematicky nie je schopná zabezpečiť vlastnú reprodukciu, a preto celkom logicky vedie túto civilizáciu k *zániku vymretím*, spôsobuje významné sociálne, ba i ekonomické problémy už aj v etapách, ktoré tomuto zániku predchádzajú. Sociálne vzťahy „žijú“ zo svojej variability a jej nedostatok ich robí strnulými. Navyše, táto situácia živí mentalitu *uzavretosti srdca voči solidarite*, ktorej najviditeľnejším prejavom je vnútorná akceptácia interrupcie ako možného „riešenia“ neželanej ťarchavosti, ale podstatou je už samotné vnímanie dieťaťa ako komodity, ktorú možno chcieť či nechcieť, podľa celkom subjektívnych (teda často egoistických) kritérií, ktoré síce vieme zakryť slovami o práve, slobode a pod., ale vo vnútri srdca sa prekryť nedajú a *uzatvárajú človeka pred druhým človekom!*

Navyše – a toto je myšlienka, ktorej Benedikt XVI. venuje zvláštnu pozornosť – egoizmus jednotlivca sa prejavuje i v egoizme národov, z čoho celkom zreteľne vyplýva *problém nesolidarity ľudskej rodiny...*

Skutočnosť, že ľudstvo treba vnímať v kategóriách „rodiny“ národov, hlása Cirkev už od čias II. Vatikánskeho koncilu. Nie je to len nejaká nábožensky ladená poézia či vzletná metafora, ako sa to niektorým v tom čase azda zdalo, ale hlboko racionálne povedomie toho, že i celé ľudstvo, podobne ako rodina a národ, je prirodzenou ľudskou štruktúrou, odvodenou od nukleárnej rodiny. Isteže, Cirkev má na túto reflexiu aj teologické dôvody – vieru v Božie stvoriteľské dielo človeka (z ktorého logicky vyplýva univerzálne bratstvo všetkých ľudí), ako aj vieru v zjavenie Boha ako Otca a povýšenie človeka do dôstojnosti Božieho dieťaťa, ktoré sa rozprestiera na všetkých ľuďoch všetkých čias. Ale zároveň je to výsledok hlboko racionálnej reflexie začínajúceho procesu globalizácie a hľadanie jeho pozitívneho usmernenia (v čase, keď „globalizácia“ ešte ani zďaleka nebola *témou* v svetovej politickej, ekonomickej či kultúrnej diskusii). „Globalizácia nie je apriori ani dobrá, ani zlá. Bude tým, čo z nej ľudia učinia“ – vyjadril sa Ján Pavol II. a toto stručné hodnotenie cituje Benedikt

XVI. vo svojej encyklike (porov. CV 42)⁵⁴⁹. Ak podstatou globalizačného procesu bude povedomie spoločenstva, rozšírené na celosvetové spoločenstvo národov, môže globalizácia priniesť vyriešenie všetkých svetových ekonomických, politických, ekologických i sociálnych problémov! Ak však jej podstatou bude do seba zahľadený a voči blížnemu uzavretý egoizmus, bude to katastrofa prevalcovania slabších silnejšími z nedostatku solidarity – čiže povedomia spolupatričnosti, ktoré je nevyhnutné na zachovanie akéhokoľvek spoločenstva.⁵⁵⁰

Kategória „rodiny“, aplikovaná na medzinárodné spoločenstvo, poukazuje na racionalitu obidvoch možností vyústenia globalizačných procesov. Práve silné (čiže pevné a presvedčené) povedomie spolupatričnosti je motiváciou a inšpiráciou pre riešenie kríz v manželstve, a to nielen preto, lebo nás vedie k tomu, aby sme *chceli* krízy riešiť, ale i preto, lebo samo v sebe poukazuje na to, *ako* to máme urobiť. Podobne je to aj s krízami medzinárodných vzťahov, ba i so súčasnou *krízou*, ktorú charakterizujeme ako pôvodne finančnú, následne celkovo hospodársku, pričom však stále zreteľnejšie sa ukazuje, že ide v podstate o *krízu etickú*...

Nech je akokoľvek, zdá sa, že v súčasnej situácii krízy hovoriť o solidarite, alebo čo i len pomýšľať na ňu je nenáležité, resp. prinajmenej prakticky neuskutočniteľné. Benedikt XVI. však poukazuje i celkom konkrétne na to, ako práve solidarita bohatých krajín, v súčasnosti navzájom „zacyklených“ v kríze, s chudobnými krajinami, môže byť východiskom z ich kritickej situácie – keď dodávateľsko-odberateľské vzťahy celkom ochromila kríza bankového sektora, a to jednoducho nájdením nových obchodných partnerov, samozrejme za predpokladu dobrých úmyslov, a teda konštituovania týchto vzťahov v „pravde a láske“. Kríza preto nemá byť dôvodom pre oslabenie solidarnej pomoci ľuďom a národom v biele, ale práve naopak. Aj tu môžeme vidieť celkom zreteľnú paralelu: koľkokrát sa vnútorné problémy manželstiev a rodín vyriešili (nie prekryli, ale reálne vyriešili!) tým, že sa rodina otvorila navonok a začala sa úprimne a presvedčene angažovať v pomoci iným rodinám, či jednotlivcom v núdzi?

2. Rodina ako základná štruktúra „humánnej ekológie“

Ako sme naznačili v úvode, cirkevná terminológia, ktorá pre globalizovaný svet používa pojem „rodina národov“, poukazuje aj na to, akým smerom orientovať globalizačné procesy, aj prečo to tak robiť, ako napokon aj cieľ, ktorý je potrebné globalizácii stanoviť (už len preto, aby sa nestala akousi svojvoľnou silou, vymknutou z rúk človeka, ktorý ju „spustil“, ale aby človek, ľudská osoba bola stále „základom, cieľom i subjektom všetkých ustanovizní (štruktúr), v ktorých sa prejavuje a uskutočňuje spoločenský život“⁵⁵¹).

Toto podstatné zameranie všetkých spoločenských štruktúr na človeka vyjadruje Ján Pavol II. vo svojej encyklike *Centesimus annus*⁵⁵² pozoruhodným pojmom „*humánna ekológia*“, v ktorom naznačuje potrebu realizovať túto zvrchovanú pozíciu ľudskej osoby predovšetkým rešpektovaním jej prirodzenosti: „Nielen zem daroval Boh človeku, aby ju užíval, rešpektujúc pôvodný cieľ, pre ktorý mu bola darovaná ako dobro, ale človek dostal od Boha ako dar aj seba samého. Preto musí rešpektovať prirodzenú a morálnu štruktúru, ktorou bol obdarený.“ (CA 38).

⁵⁴⁹ Citát od Jána Pavla II. je z Príhovoru na Pápežskej akadémii sociálnych vied (27. apríla 2001): *Insegnamenti* XXIV, 1 (2001), 800.

⁵⁵⁰ Ide to u *princípu solidarity* – pozri k tomu bližšie: KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2008, s. 20; 81-82.

⁵⁵¹ JÁN XXIII.: encyklika *Mater et Magistra* (15.5.1961), čl. 203. Táto myšlienka sa zvykne tiež pokladať za základ tzv. *princípu ľudskej osoby* (porov. k tomu KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*, s. 44), príp. *princípu personality*.

⁵⁵² JÁN PAVOL II.: encyklika *Centesimus annus* (1.5.1991), In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*, Trnava : SSV, 2007, s. 515-581 (ďalej: CA).

Ako konkrétne sa táto požiadavka prejavuje a z akého dôvodu po nej pápež volá, naznačuje hneď o pár riadkov ďalej, keď poukazuje na vzťah medzi ľudskou prirodzenosťou a rodinou, ktorá je v pravom zmysle slova optimálnym *prírodným (rozumej: prirodzeným) prostredím* pre jej integrálny rozvoj: „Prvá a základná štruktúra, ktorá slúži „humánnej ekológii“, je *rodina*, v lone ktorej dostáva človek prvé a určujúce poznatky o pravde a dobre, učí sa, čo je milovať a byť milovaný a čo konkrétne znamená byť osobou (CA 39). Samozrejme, Ján Pavol II. si je dobre vedomý, že jednak nie každá rodina pristupuje zodpovedne k tomuto svojmu bytostnému poslaniu, a jednak sa stále viac šíri isté spochybňovanie základných podstatných charakteristických črt rodiny, a tým sa i tento pojem postupne vyprázdňuje. Preto upresňuje, o aký pojem rodiny sa humánna ekológia opiera: „Tu sa myslí *na rodinu založenú na manželstve*, kde vzájomné darovanie sa muža a ženy tvorí životné prostredie, v ktorom sa dieťa môže narodiť a rozvíjať svoje schopnosti, kde sa naučí uvedomovať si svoju dôstojnosť a pripraviť sa na zvládnutie svojho jedinečného a neopakovateľného osudu.“ (*tamtiež*).

Požiadavka chrániť základné piliere rodiny, ktorými je pevné, stabilné a zodpovedne konštituované manželstvo, vychádza teda v tomto prípade nie z teologickej či filozofickej reflexie, príp. z náboženského Zjavenia, ale z racionálneho povedomia sociálneho poslania rodiny ako inštitúcie (štruktúry) prioritne zameranej na prvotnú socializáciu nových členov spoločnosti s podstatným zameraním na rešpektovanie a rozvíjanie ich dôstojnosti.

„Ekologická“ terminológia, použitá v tejto pápežovej úvahe, poukazuje na potrebu „zákonom chrániť“ to, čo je pre život nevyhnutné, a zároveň akýmkoľvek spôsobom ohrozené... a to sú samotné základy spoločnosti, teda rodina. V kresťansky orientovanom zákonodarstve, založenom na rímskom práve a postupne vžívanom povedomí ľudskej dôstojnosti a ľudských práv, požívala rodina vždy určité privilegované postavenie („*favor iuris*“), práve vzhľadom na pevné presvedčenie legislátora (i spoločnosti ako takej) o jej nezastupiteľnom mieste pri samom zachovaní nielen biologickej reprodukcie spoločnosti, ale – ešte viac – jej kultúry a hodnotového systému. Dnes sa však pod tlakom relativizmu ako „para-náboženstva“ západnej demokracie, postavenej na radikálnom agnosticizme, začína cieľavedome spochybňovať táto požiadavka v prospech „tolerancie“ všetkých iných foriem spolužitia, vrátane homosexuálneho (princiipiálne uzatvoreného voči biologickej reprodukcii), pričom sa poukazuje na to, že v demokracii údajne žiadna kategória si nemôže nárokovať právo na privilegované postavenie, lebo tým automaticky diskriminuje ostatné, čo je z hľadiska relativizmu neakceptovateľné.

Práve v tejto diskusii volanie po „ekológii“ je zároveň volaním po uvedomení si dlhodobého dopadu zodpovednosti za jednotlivé rozhodnutia, podobne ako je to pri ekologickej problematike vo vlastnom zmysle slova. Cieľom i v tomto prípade je *trvalo udržateľný rozvoj*, ktorý je nemysliteľný za predpokladu podkopania samotných základov spoločnosti.

Ide tu skutočne predovšetkým o akúsi ekologickú *mentalitu*, ako to bližšie rozvíja Benedikt XVI. v encyklike *Caritas in veritate*, keď poukazuje na súvis medzi tým, ako človek zaobchádza so sebou samým, a ako zaobchádza so svojím prostredím (porov. CV 51).⁵⁵³

3. Rodina je základná bunka spoločnosti – ale aká rodina?

Skutočnosť, že zväzok rodičov s ich deťmi je základnou bunkou každého širšieho spoločenstva, je všeobecne nediskutovaný fakt. Ak sa tomuto zväzku v minulosti priradil pojem „rodina“ (v tomto prípade nukleárna rodina) a tým boli zároveň – akosi automaticky –

⁵⁵³ Pozri k tomu bližšie: VOJTEK, Š.: Encyklika pápeža Benedikta XVI. *Caritas in veritate* a „integrálny rozvoj“. In. KOŠČ, S. (zost.): Aktuálne otázky vyučovania sociálnej náuky Cirkvi na Slovensku II.. Ružomberok : Verbum, 2010, s. 132-133.

zahrnuté aj určité základné vnútorné vzťahy medzi jednotlivými členmi rodiny, dnes túto skutočnosť treba pomenovať, lebo pod pojem „rodina“ sa dostávajú mimoriadne heterogénne skutočnosti. Spoločnosť však nemôže vo svojej sociálnej politike postaviť na roveň to, čo ju zvnútra buduje, s tým, čo ju zvnútra rozvracia, iba ak zároveň otvorene pripustí svoju dekadenciu a smerovanie k sebazničeniu.

Navyše, táto požiadavka v sebe zahrňuje nielen sociálnu politiku v úzkom zmysle slova, ale i širšie politické, ekonomické, ba aj bezpečnostné činitele. Je zrejmé, a súčasná kríza to potvrdzuje s osobitnou naliehavosťou, že i sama ekonomika, ba i jej – na pohľad absolútne nezávislé – ekonomické zákonitosti, si vyžadujú základnú etiku, celý rad sociálnych čností, čo najoptimálnejšie prostredie z hľadiska psychologického („pohodu“), vymožitelnosť práva (založenú na účte k spravodlivosti). A toto všetko sa do významnej miery (niekde priam do rozhodujúcej miery) generuje, príp. degeneruje práve v rámci prvotnej socializácie človeka v jeho bytostnom vzťahu s tými, ktorí ho splodili a nejakým spôsobom usmerňujú jeho osobnostný rast (čiže vychovávajú ho).

Z tohto hľadiska je celkom zrejmé, že hoci každá rodina je „základom spoločnosti“, nie hocijaká rodina ju skutočne rozvíja a zvyšuje jej životnú, kultúrnu, mravnú a duchovnú úroveň. Ak teda spoločnosť chce zamerať svoj rozvoj na tieto hodnoty, mala by vo svojej *politike* (v úzkom i širokom zmysle slova) uvažovať predovšetkým o tom, *o akú rodinu jej ide*. Skúsenosť ukazuje celkom jasne a bez ohľadu na akékoľvek ideové či ideologické predznamenania či predsudky, že jedine heterosexuálna stabilná a zodpovedná rodina je základom prirodzeného charakteru, stability a sociálnej kohézie (ba solidarity) každého spoločenstva, ktoré vytvára (obec, štát, EÚ, globálna „rodina národov“).

Preto nie je indiferentné, či takúto, alebo inú, či akúkoľvek rodinu spoločnosť podporuje vo svojej legislatíve, resp. či heterosexuálnej stabilnej a zodpovednej rodine nekladie práve legislatívou a politickými rozhodnutiami zložité prekážky v zachovaní a udržaní týchto podstatných charakteristík. Rozvodová legislatíva je jedným zo zreteľných príkladov pôvodne rezignácie legislátora na situáciu manželských kríz, ale následne vytvorením kultúry nestabilnej rodiny.

Naopak, vôľa zachovať spoločnosť – jednak biologicky (teda zabezpečiť jej reprodukciu) a jednak kultúrne – by mala viesť politické a ekonomické rozhodnutia k podpore *zodpovedného prístupu* k manželstvu a rodičovstvu, a to tak zo strany jednotlivcov, ako i spoločenských inštitúcií (najmä škôl a médií). Takto ponímané rodičovstvo je totiž **spoločensky prospešná služba**, vytvára predpoklady pre angažovanú demokratickú kultúru, kontinuálny ekonomický rozvoj, udržateľnosť sociálneho systému, a tiež ekologickú mentalitu (zodpovednosti voči prostrediu).

Podpora *zodpovednosti* jednotlivcov (a rodín) zo strany spoločnosti (štátu a vyšších štruktúr, napr. v našom prípade EÚ) je realizáciou *subsidiarity*, ktorá ako principiálna požiadavka, nastolená v sociálnej náuke Cirkvi proti šíriacim sa totalitným ideológiám v prvej polovici XX. stor.⁵⁵⁴, a dnes tvoriaca základný pilier každej demokratickej štruktúry, je práve tým nástrojom, ktorý túto kultúru reprodukuje zvnútra. Naproti tomu, akékoľvek zasahovanie do kompetencií, hoci aj „dobre mienenou“ ponukou totálneho sociálneho zabezpečenia, vedie k pasivite, nezodpovednosti a rozkladu demokracie. Pozitívna pro-rodinná subsidiárna politika sa tak stáva už aj *ekonomickou požiadavkou* (a to nielen v súvislosti s krízou systémov dôchodkového zabezpečenia – hoci práve tu je jej nutnosť najzreteľnejšia).

⁵⁵⁴ Pozri k tomu bližšie: KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*, s. 28nn.

Záver

Z uvedeného vidno, že prínos katolíckej sociálnej náuky (tak v minulosti ako aj dnes) do rodinnej politiky, spočíva predovšetkým v dôslednom zachovávaní sociálnych princípov, so zameraním na ľudskú dôstojnosť ako najdôležitejší pilier ľudskej civilizácie. Prorodinná politika, založená na princípoch: ľudskej osoby (personality), solidarity a subsidiarity je akceptovaná najvítanejšou časťou spoločnosti, vyvážená a chránená pred zneužívaním. Ako taká sa navyše môže stať modelom aj pre medzinárodnú rozvojovú politiku a usmerniť globalizačné procesy na prospech človeka a jeho integrálneho rozvoja.

Kontakt:

Doc. PhDr. ThDr. Stanislav Košč, PhD.
Katolícka univerzita, Pedagogická fakulta
Katedra misijnej a charitatívnej činnosti
kosc@ku.sk

PRÍČINY SOCIÁLNEJ EXKLÚZIE V RÓMSKYCH OSADÁCH

Kotradyová Katarína

Abstrakt

Rómska národnostná menšina sa po roku 1989 dostala do situácie, keď ako prvá sociálna skupina musela čeliť prepúšťaniu a chudobe. V porovnaní s majoritou tu došlo k sociálnej vylúčeniu zo spoločnosti a situácia sa v posledných rokoch dramaticky zhoršuje. Príspevkom chceme poukázať na postavenie tradičných rómskych rodín pred rokom 1989 a porovnať ho so súčasným stavom a prezentovať názory súčasných rómskych žien.

Kľúčové slová: Róm, rodina, vylúčenie, chudoba, spoločnosť

Abstrakt

Romany national minority got into the situation after 1989, when the first social group had to confront by-passing and poverty. Compared with majority, in minority got elimination from society and situation in last years dramatically fall off. I want to mention of role traditional Romany family after 1989 and compared it with present [status](#) and present opinions of present Romany women.

Key words: Romany, family, elimination, illness, society

Mnohotvárnosť jednotlivých ľudských kultúr sa prejavuje tým, že hodnoty a normy jednotlivých sociálnych skupín sú diametrálne odlišné.

Rómska národnostná menšina žijúca na území Slovenska pritom vykazuje dlhodobé znaky zaostalosti a nízkej životnej úrovne. Hodnoty a normy tradičnej rómskej rodiny sa vytratili a boli nahradené správaním a chovaním, ktoré je často považované za deviantné. Problémy ako nezamestnanosť, ktorá je komplikovaným sociálnym problémom,⁵⁵⁵ generačný prenos chudoby, ktorú môžeme vnímať v rôznych rovinách⁵⁵⁶ a kriminalita sa však objavili v ostrejšom svetle až po roku 1989. Príčiny tohto stavu sú formulované rôzne a majú aj odlišné korene. V súčasnosti sa v odborných ale aj laických kruhoch čoraz častejšie objavuje základná premisa úzko spájajúca úroveň vzdelania s úrovňou materiálneho blahobytu. Môžeme však jednoznačne konštatovať, že vzdelanostná úroveň je jedným z najdôležitejších faktorov, ktorý podmieňuje kvalitu všetkých ostatných oblastí spoločenského a individuálneho života príslušníka rómskej minority?

Nemôže byť príčinou zdanlivej regresie k infatívnemu chovaniu Rómov tzv. resocializácia? Ak je totiž človek, ako ľudská bytosť dlhodobou resocializovaný do tvrdej reality, nastáva regresia v procese socializácie a človek, ktorý sa zo začiatku snaží vzdorovať silnému tlaku, ktorému je vystavený, je napokon resocializovaný do skutočnej tvrdej a drsnej reality. V súvislosti s resocializáciou nemôžeme opomenúť pojem sociálna exklúzia, nakoľko je málo používaný a dáva sa iba do kontextu alebo protikladu sociálnej inklúzie. Sociálnu exklúziu chápeme ako proces, prostredníctvom ktorého sú príslušníci určitej sociálnej skupiny systematicky vytláčaní na okraj spoločenského diania a na spoločenskom živote ani neparticipujú. Tento stav sme zaznamenali počas uplynulých rokov v najväčšej miere práve u rómskeho obyvateľstva. Sofistikovaná analýza príčin neutešeného stavu v rómskych

⁵⁵⁵ BAŠISTOVÁ, A. – KALANIN, P.: *Chudoba a nezamestnanosť*. In: *Disputationes scientificae universitatis catholicae in Ružomberok*, 2006, roč. 6, č. 4-B, s. 143.

⁵⁵⁶ BAŠISTOVÁ, A. – KALANIN, P.: *Chudoba – miera rizika chudoby*. In: *Disputationes scientificae universitatis catholicae in Ružomberok*, 2006, roč. 6, č. 4-B, s. 122.

segregovaných osadách preto musí vychádzať práve z paradigmy sociálnej exklúzie a multikulturality.

S tvrdením, že vzdelanie, predovšetkým primárne, podmieňuje výber povolania, ktorého charakter umožňuje alebo neumožňuje získavanie dostatočných prostriedkov na uspokojovanie širokého spektra ľudských potrieb, môžeme súhlasiť. Dosiahnuť však vyššie vzdelanie ako je vzdelanie základné, je v dnešnej dobe spojené s nemalými finančnými prostriedkami a preto sa pre rómsku etnickú skupinu stáva nedosiahnuteľné. Podmienkou spokojnosti a subjektívneho pocitu šťastia u každého jednotlivca je práca, ktorá je aspoň relatívne dobre ohodnotená. Práca pre Rómov v našej krajine nie je. Počet nezamestnaných stúpa aj v radoch majoritnej skupiny a vo veľkej miere aj u vysokoškolsky vzdelaných jedincov, ktorí sú čerství absolventi vysokej školy. Stáva sa z nich tzv. stratená generácia, ktorá môže byť takisto ohrozená chudobou.

Príčiny, ktoré viedli a vedú k sociálnej exklúzii Rómov žijúcich na Slovensku sú rôznorodé a niekedy aj ťažko rozoznateľné. Všeobecne k nim patrí historická skúsenosť Rómov s akoukoľvek majoritnou spoločnosťou. Táto skúsenosť je charakteristická trvalou izoláciou, a pretrvávajúcou diskrimináciou a predsudkami, ktoré sa najmarkantnejšie prejavujú práve vo vzdelávacom systéme a v zamestnávaní. Z hľadiska prínosu pre spoločnosť, vnímalo a sčasti aj vníma rómske spoločenstvo vzdelanie a tým spojenú materiálnu a duchovnú socializáciu za nepotrebnú a nežiaducu hodnotu. Tento negatívny vzťah k vzdelaniu sa u rómskej populácie vyvíjal od nepamäti a má historické korene.⁵⁵⁷

Tradičný spôsob života Rómov sa nikdy neorientoval na vzdelávanie, pretože v kultúre rómskeho spoločenstva nie je aplikovaná hodnota vzdelania a práce.⁵⁵⁸

Vzdelanie nepredstavuje pre Rómov niečo dôležité, čo im má pomôcť vo vlastnom vývoji. Rómovia vždy žili zo dňa na deň, tu a teraz a vzdelanie a duchovné hodnoty, ktoré majú prinášať ovocie niekedy v budúcnosti, im pripadajú vzdialené a nepotrebné.

Tento fakt možno chápať ako príčinu nezájmu o vzdelanie a zároveň ako dôsledok asimilačných či segregáčnych tendencií majority v ktorejkoľvek krajine.

Z hľadiska prínosu pre spoločnosť, vnímalo a sčasti aj vníma rómske spoločenstvo vzdelanie a tým spojenú materiálnu a duchovnú socializáciu za nepotrebnú a nežiaducu hodnotu. Tento negatívny vzťah k vzdelaniu sa u rómskej populácie vyvíjal od nepamäti a má historické korene.

Pri kočovnom spôsobe života bolo vzdelanie nemožné a deti boli takto vylúčené z kolektívnej socializácie. S určitosťou môžeme povedať, že ich jedinou školou bola škola života, kde práve matka zastávala rozhodujúcu úlohu v rámci ich duševného vývoja.

Kým pre ubiedené vrstvy slovenského nevoľníckeho ľudu prikovaného k feudálnej pôde už minimálne od 16. storočia predstavovalo získanie cirkevného vzdelania a následné zaradenie sa do cirkevnej hierarchie jednu z reálnych možností sociálneho vzostupu, pre Rómov bola táto cesta jednak neprierodná a jednak pre nich samých neprijateľná. V niektorých aspektoch sa Rómovia adaptovali rýchlo – spravidla napríklad rýchlo prijímajú jazyk a náboženstvo dominantných skupín. V základnom spôsobe života však ostávajú po dlhé obdobie naďalej svojskí a ich životný štýl odoláva zmenám počas striedania generácií.

Rómovia si aj v súčasnosti udržiavajú silnú bariéru medzi sebou a vonkajším svetom a veľká časť rómskej populácie vyššie vzdelanie odmieta. Podľa sčítania obyvateľstva z r. 2001 malo 77 % Rómov ukončené základné vzdelanie, 8 % učňovské vzdelanie a menej ako 2 % malo gymnaziálne alebo univerzitné vzdelanie. Väčšina Rómov, ktorí sa rozhodnú

⁵⁵⁷ Porov. RUŽBARSKÝ, P.: *Situácia a perspektívy sviatostnej katechizácie Rómov*. Košice : Viena 2009, s. 60-68.

⁵⁵⁸ LIÉGEOIS, J. : *Rómovia, Cigáni, Kočovníci*. Bratislava: Charis, 1997. 445 s.

pokračovať v stredoškolskom vzdelaní, sa zapisuje do učňovských škôl, alebo stredných odborných učilíšť.⁵⁵⁹

Je nesporne pravdou, že rómske deti musia v prístupe k vzdelaniu prekonávať náročnejšie prekážky než deti z iných etnických skupín. Dodnes prevláda v rodine skôr spontánna výchova, alebo výchova kolektívna. Deti spravidla prichádzajú na svet vo veľkých počtoch a víta ich nielen rodina, ale celé široké rómske spoločenstvo. Bývajú hýčkané, telesné tresty sa používajú zriedka. Dieťa je v centre pozornosti – prinajmenej dovtedy, kým nepríde druhé. Často sa s rómskym dieťaťom zaobchádza ako s miniatúrnym dospelým, ktoré má rovnaké práva ako veľkí. Deti trávia mnoho času v spoločnosti dospelých. Vychovávajú ich doma, menej v škole.

Vo veku 8-9 rokov chlapci často pomáhajú svojim otcom pri práci a dievčatá sa zapájajú do starostlivosti o domácnosť. V období dospievania sa veľmi často vyskytnú s deťmi problémy – poruchy správania, nedostatok rešpektu, delikvencia.⁵⁶⁰ Okrem problémov typických pre všetky chudobné domácnosti, napr. ekonomické obmedzenia, limitovaný prístup ku kvalitnému vzdelaniu, či vzdelanostná úroveň rodičov, musia rómske deti prekonávať ďalšie prekážky, vrátane nízkych požiadaviek na vzdelanie v rodine, geografickej izolácie, nízkych očakávaní zo strany učiteľov a rodičov a obmedzenej znalosti slovenčiny. Práve v tomto období nastupuje prvý pocit sociálneho vylúčenia, ktorý môže mať aj neskorší vplyv na samotný život jedinca. U rómskych detí je zároveň vyššia šanca, že skončia v špeciálnych školách pre duševne a fyzicky postihnuté deti, čo naďalej znižuje ich vzdelanostnú úroveň a šance na trhu práce. Tieto okolnosti iba zhoršujú predsudky u nerómskych žiakov a učiteľov, že Rómovia nie sú schopní učiť sa a napokon vedú k prehĺbeniu ich sociálneho vylúčenia.

Nízke požiadavky na dosiahnuté vzdelanie v niektorých rómskych rodinách odrádza deti od navštevovania školy. Toto má korene v chronickej nezamestnanosti, ktorá je v mnohých rómskych rodinách bežným javom, ďalej v nedostatku pracovných príležitostí a nepochopenia súvislostí medzi vzdelaním a trhom práce. Zúfalá situácia na trhu práce vedie mnohé rómske matky k presvedčeniu, že vzdelanie sa nevypláca a v dôsledku toho matka nepovzbudzuje svoje deti, aby chodili do školy.

Matka takisto zriedkavo pomáha svojim deťom s učením. V dôsledku toho mnoho rómskym deťom chýba vzor. Nedostatočná duševná kvalita života, spojená so situáciami vyznačujúcimi sa vysokou konfliktnosťou a stresom, ktoré podmieňujú extrémna chudoba a postavenie na okraji spoločnosti, zvyčajne znamená veľký nápor na rodinu a špeciálne sa odráža v živote matky.⁵⁶¹

Rómovia čelia vyššiemu riziku, že sa im dostane nekvalitného vzdelania, najmä v dôsledku inštitucionálnych faktorov a stimulov, ktoré vedú k oddelovaniu vzdelania pre Rómov a nerómov.

K podceňovaniu významu vzdelania a výchovy dochádza najmä v izolovaných osadách, kde je väčšina dospelých dlhodobo nezamestnaná. V takejto rovine úvah potom žena, matka, ktorá je najbližšie k svojim deťom, má v procese medzigeneračného transferu a aplikácie kultúrnych tradícií v živote rodiny jedinečné a nezastupiteľné postavenie. Za predpokladu masívnejšieho vzdelávania a ďalších osvetových aktivít by mohla byť aj

⁵⁵⁹ VAŠEČKA, M.: *The Romany in Slovakia*. Bratislava: Ivo, 2002. s. 25.

⁵⁶⁰ RAPOŠ, I.: *Výchova k ľudským právam*. Bratislava: Minority Rights Group – Slovakia, 1994. s.65 .

⁵⁶¹ MATULAYOVÁ, T.: *Sociálna práca v materskej škole*. In: Empirické poznatky z edukácie rómskych detí, vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí. Spišská Nová Ves: Michal Vaško, Prešov, 2003. s 107.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

nositeľkou progresu, ktorý by sa mohol v konečnom dôsledku prejavíť aj v následnom spoločenskom uplatnení a v sociálnej inklúzii.⁵⁶²

Rómska žena - matka môže v tomto významnom procese socializácie svojich detí, zohrať nemalú úlohu. V socializácii ide predovšetkým o vzťahy v ktorých „dieťa prejavuje svoju schopnosť porozumieť druhej osobe, čo sa prejavuje výrazným presadzovaním svojich cieľov, názorov. Súčasne má dieťa v skupine určité sociálne postavenie.“⁵⁶³ Preto nás v rámci výskumu zameraného na príčinné súvislosti sociálnej exklúzie v rómskych segregovaných osadách zaujímal práve pohľad rómskej ženy na rodinu a spoločnosť a na situáciu, v ktorej sa jej rodina nachádza práve teraz.. Postavenie rómskej ženy sa počas uplynulých päťdesiatich rokov zmenilo. Tradičná rómska rodina sa vytráca, nastupuje rodina súčasnej doby, ale niektoré tradičné prvky zostávajú, iné sa pretransformovali na neželateľné skutočnosti.⁵⁶⁴

Partnerské, rodinné a reprodukčné správanie rómskej ženy má vplyv na vývoj rómskej rodiny ako celku a na rozvoj osobnosti detí žijúcich v tejto rodine, pričom môže mať dopad aj na zmiernenie samotnej sociálnej exklúzie.

To ako svoj život rómsky jedinec prežije, aký zmysel bude jeho život mať, aké miesto v živote zaujme, ako si váži samého seba, nesporne závisí od neho samotného, ale i od mnohých ďalších faktorov. Významným faktorom pri určovaní kvality života rómskych rodín je práve partnerské, rodinné a reprodukčné správanie rómskej ženy. Pojem kvality života je v poslednej dobe síce často používaný, ale o to menej prepracovaný. Vo všeobecnosti za kvalitatívne parametre ľudského života, považujeme životný štýl ale i životné podmienky, ktoré ponúka konkrétna spoločnosť, v ktorej jednotlivci žijú. Na druhej strane je diametrálny rozdiel medzi rómskou rodinou bývajúcou v meste, obci, alebo v segregovanej rómskej osade. Rovnako je však rozdiel i v tom, či rómska rodina žije obklopená majoritou, alebo rómskou komunitou. Partnerské, rodinné a reprodukčné správanie rómskych žien je neodmysliteľnou súčasťou rodinného prostredia, ktoré vytvára vzťahy medzi členmi rodiny, celkovú atmosféru a podpisuje sa na kvalite života rómskeho etnika.

Výskum bol realizovaný na vzorke 16 žien. Zaujímalo nás postavenie rómskej ženy, ktoré sa v priebehu 50 rokov postupne zmenilo. Rómska žena sa z kočiarov, šiatrov a kolíb dostala do murovaných domov a dokonca aj jej postavenie v komunite je významnejšie. Snažili sme sa odpovedať na otázky, do akej miery sa rómska žena prispôbuje novým životným podmienkam, čo sa stáva jej novým životným krédom a ako vníma sociálne vylúčenie. Skúmaným objektom boli ženy v obci Žehra okr. SNV v troch vekových kategóriách. Každá veková skupina bola špecifická tým, že reprezentovala všetky alternatívne vzorky statusu v rámci prispôbivosti. Pomocou analýzy a komparácie výsledkov doterajších historických faktov, výskumov a empirických prieskumov, spojením s aktuálnou analýzou súčasných názorov rómskych žien, snažili sme sa podať reálny obraz postavenia ženy v tradičnej a súčasnej rómskej spoločnosti. Cieľom malo byť zhodnotenie postavenia rómskej ženy v rámci historicko – komparatívnej analýzy, založenej na analýze doterajších teoretických i empirických výsledkov a rovnako aj záverov z vlastného kultúrno-antropologického, sociálno - antropologického a psychologického výskumu. Pohľad do problematiky poskytol prvotný empirický výskum v teréne, ktorý nám slúžil na stanovenie hypotéz výskumu.

⁵⁶² FABIANOVÁ, V.: *Vplyv stereotypov a tradičných vzorcov správania vo výchove a vzdelávaní detí*. In: *Empirické poznatky z edukácie rómskych detí, vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí*. Spišská Nová Ves: Michal Vaško, Prešov, 2003. 153 s.

⁵⁶³ BURSOVÁ, J.: *Rovesnícke skupiny a ich význam pre socializáciu dieťaťa*. Disputationes scienticae Universitatis Catholicae in Ružomberok, 2009, roč. IX, č. 2 s. 46

⁵⁶⁴ Porov. RUŽBARSKÝ, P.: *Situácia a perspektívy sviatostnej katechizácie Rómov*. Košice : Viena 2009, s. 108-112.

Výskum prebehol v časovom rozpätí dvoch mesiacov. Preniknúť do mentality rómskych žien znamenalo vzdať sa akýchkoľvek predsudkov, ktoré zohrávajú negatívnu úlohu v spoločnosti a v konečnom dôsledku spoločnosť aj polarizujú. Pri výskume sme sa neraz stretávali s neochotou, hlavne zo strany mužov. Atmosféra v rodinách však bola príjemná, iba v jednom prípade sme sa stretli s nepríjemnou konfrontáciou. Je treba podotknúť, že v mnohých prípadoch deklarované názory nemusia ešte prezentovať pravdivú skutočnosť. Ako nestranný pozorovateľ sme sa snažili zaujať v konečnom dôsledku nadhľad a pre správnu interpretáciu údajov sme zvolili prácu s diktafónom. Priebeh výskumu môžeme hodnotiť ako kladný. Pre ilustráciu výsledkov výskumu uvádzame niektoré hypotézy.

Hypotéza č. 1

Predpokladáme, že rómska žena sa snaží aktívne sa zapojiť do spoločenského života. V rámci svojich možností si aktívne hľadá prácu, pretože sa chce vymaniť z pasce chudoby, do ktorej sa ako rodina dostali.

Táto hypotéza sa nám nepotvrdila, pretože pri výskume v lokalite Žehra sme sa nestretli ani v jednom prípade so ženou, iba ak s výnimkou Anny H., ktorá by verejne a spoločensky bola angažovaná, a to či už ako poslankyňa Mestského úradu, alebo aby bola členkou hnutia, prípadne aby aktívne vystupovala v prospech komunity. Ženy žijúce v tejto oblasti rezignovali, aj čo sa týka aktívneho hľadania práce. Táto situácia je spojená s príliš veľkou nezamestnanosťou v radoch majoritnej spoločnosti.

Stredná a staršia generácia žila v období, keď sa vzdelaniu neprikladala v rámci rómskej komunity dôležitosť, a preto tieto ženy majú ukončené vo väčšine prípadov iba základné školy. Na trhu práce sa neuplatnia, a tak ostávajú závislé na sociálnych dávkach, prípadne manželoch. Pri výskume sme sa stretli s faktom, keď dieťa odchádza za prácou z obce, prípadne z krajiny, pričom je matkou všemožne podporované, pretože práve matka si uvedomuje, že jej dieťa sa iným spôsobom z pasce chudoby nevymaní. U týchto žien je badateľná hrdosť na svoje deti a silná viera v zlepšenie kvality života celej rodiny.

Hypotéza č. 2

Predpokladáme, že vzdelanostná úroveň rómskych žien stúpa a zároveň sa mení ich hodnotový rebríček.

Rómska žena si začína uvedomovať význam vzdelania a mení svoj hodnotový rebríček. Vzdelanie sa dostáva po deťoch a zdraví na tretie miesto. Vzdelanostná úroveň sa zvyšuje, aj keď veľmi pomaly. Príčinu vidíme predovšetkým v nedostatku finančných prostriedkov. Je zrejmé, že čím je rómska matka vzdelanejšia, tým viac chápe zmysel potreby vzdelávania vlastných detí. Zaostalé a negramotné Rómky, ktoré skončili osobitné školy a sú ešte v mladom veku, vykazujú známky určitej spoločenskej retardácie. Zlepšenie je u nich vzhľadom na duševnú zaostalosť málo pravdepodobné, no aj tu je vidieť, že tlak okolia začína naberať na intenzite a postupne sa prejavuje aj v ich živote. Výraznejší vzostup vzdelanostnej úrovne je viditeľnejší hlavne u mladej generácie, ktorá si uvedomuje potrebu vzdelania, ak sa chce uplatniť na trhu práce. Vzdelanostná úroveň teda stúpa a tým sa mení aj hodnotový rebríček. Táto hypotéza sa nám potvrdila.

Hypotéza č. 3

Predpokladáme, že rómska žena nie je spokojná so statusom mnohonásobnej matky, žijúcej v biede a chudobe.

V priebehu 50 rokov prešla rómska komunita neobvyklým vývojom. Oproti majoritnej spoločnosti tu však nastala stagnácia, a to hlavne v období socializmu a tesne po roku 1989, keď boli Rómom poskytované vysoké sociálne dávky, čo viedlo mnoho rodín

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

k mnohohodetnosti a životu na úkor spoločnosti. V období socializmu sa nepreferovalo vzdelanie, nakoľko Rómovia aj po skončení základnej školy dostali prácu.

Ak porovnáme dnešnú žijúcu rómsku osemdesiatničku s osemdesiatničkou z majoritnej spoločnosti, ich životy sa v mnohom podobajú. Biedu, akú tieto ženy poznali v období prvej republiky, hrôzy vojny a útrapy pri výchove detí, keď bola ešte vysoká úmrtnosť, by sme mohli navzájom porovnať. Ani vzdelanostnou úrovňou sa veľmi nelíšili a ani nelíšia, rómske osemdesiatničky sú však vo väčšine prípadov negramotné, pretože nikdy školu nenavštevovali. Mnohohodetnosť bola aj súčasťou života ženy v majoritnej spoločnosti. Súčasná generácia rómskych žien, s ktorými sme sa stretla v obci Žehra, až na jeden prípad, odmieta veľký počet detí. U Ľudmily P. bola viditeľná nespokojnosť so statusom mnohonásobnej matky, pretože deti pravdepodobne rodila kvôli sociálnym dávkam, no v súčasnosti nie je schopná zabezpečiť po materiálnej stránke chod rodiny. Momentálny stav nasvedčuje znižovanie počtu živých narodených detí v obci Žehra, no aj v súčasnosti platí, že šťastnou Rómkou môže byť len žena, ktorá má deti. Rómska žena však nie je spokojná so statusom mnohonásobnej matky, preto sa nám hypotéza č. 3 potvrdila.

Hypotéza č. 4

Predpokladáme, že životné podmienky, bývanie a dodržiavanie hygienických zásad je v pozitívnom vývoji a smeruje za pomoci štátu a verejnoprospešných nadácií k spoločensky prijateľnej forme.

V podmienkach trhovej ekonomiky zodpovednosť za bývanie sa jednoznačne prenáša na občana. Predpokladom pre fungovanie nových princípov je, aby štát a obce vytvorili vhodné podmienky pre zabezpečenie bývania. Rómovia v obci Žehra žili pred rokom 1989 v katastrofálnych podmienkach. Ich vlastná nedôslednosť a nezáujem o kultúrne, ekonomické a spoločenské pozdvihnutie vytvorila vákuum, v ktorom sa táto komunita niekoľko desaťročí nachádzala. V priebehu 50.-tych rokov sa rómska žena dostala z hlinenej chatrče, cez polomurovaný dom k bytovým jednotkám a k radovej zástavbe rodinných domčekov. Celé sídlisko je zásobované pitnou vodou, má vlastnú kanalizáciu a vlastnú kotolňu. Radovú zástavbu domov si jednotlivé rodiny vykurujú jednotlivo. Podiel chorých na žltacku zjavne klesol. Deti sa rodia do primeranejších životných podmienok. Ani jedna z opýtaných respondentiek by sa nevrátila bývať do koliby a k staršiemu spôsobu života. Táto hypotéza sa jednoznačne potvrdila.

Hypotéza č. 5

Predpokladáme, že sa rómske ženy necítia vytláčané na okraj spoločnosti.

Táto hypotéza sa nám nepotvrdila ani v jednom prípade. Každá respondentka uviedla, že spoločnosť o nich nejaví záujem, že čelní predstavitelia, či už kraja alebo štátu, ich potrebujú len pred voľbami. Cítia sa v spoločnosti menejcennými a bieda a dlhodobá nezamestnanosť má u nich už medzigeneračný charakter. Frustrácia a deprivácia, ktorá pramení z tohto neutešeného stavu zanecháva na nich stopy v podobe stagnácie, rezignácie a resocializácie. Jedine tie rómske ženy, ktoré prežili aj obdobie socializmu porovnávali a dospeli k názoru, že v období socializmu neboli tak degradovaní ako teraz. Mali prácu, deti aj keď ukončili základnú školu, nastúpili do práce a vedeli sa osamostatniť. Pojem sociálna exklúzia im nič nevraví, ale pocity ako je zbytočnosť, nepotrebnosť, nezáujem vedeli popísať.

Rómske etnikum je často majoritou ponímané ako jednoliata masa neprispôsobivých a v každom prípade odlišných ľudí. Mnohé javy v spoločnosti a samotné vnímanie reality preto hodnotíme podľa toho, aký zaujmeme k danej problematike postoj. Z výskumu, ktorý sme uskutočnili na vzorke rómskych žien je zrejmé, že medzi zistené údaje, ktoré dotvárajú obraz o postavení a živote rómskej ženy patria aj negatívne javy, ako je alkoholizmus, drogy,

násilie v rodine a väzba. Rómska žena je typická svojimi špecifikami, ktoré v prevažnej miere spočívajú v živobytí zo sociálnych dávok, v type bývania, vo viac početnosti rodín, v nezamestnanosti, v nízkej vzdelanostnej úrovni, v spolužití niekoľkých generácií, v nezamestnanosti, ale aj v striedaní partnerov v rodine. V mnohých prípadoch sa rómska žena hodnotí ako žena žijúca len pre prítomnosť. Súčasný stav a prognózovaná tendencia stanovená na základe výsledkov výskumu je v súlade so želaním rómskych žien, ktoré sú nútené (hlavne mladšie generácie) prispôbovať sa životným podmienkam. Cítia, že sú zatlačované na okraj spoločnosti a často upadajú letargii. Ich želanía a predstavy sú ešte v mnohých prípadoch v rozpore so skutočnosťou, no vo vývoji rómskej populácie je možné pozorovať generačnú zmenu v pozitívnom zmysle slova. Výsledky nášho výskumu nemôžu byť zovšeobecnené na celé rómske spoločenstvo v Slovenskej republike. Napriek tomu sú signálom zmien, resp. posunov, ku ktorým v skúmanom spoločenstve dochádza. Zvládnutie kultúrnych, sociálnych, ekonomických a spoločenských problémov rómskeho etnika si v budúcnosti bude vyžadovať nemálo úsilia, a preto historicko komparatívna analýza postavenia rómskej ženy by mala byť súčasťou širšej projektovej úlohy riešenia problému rómskej populácie. Ženy vo všeobecnosti sú nositeľkami kultúrnych tradícií a v tomto ponímaní môžu byť rovnako aj distribútorami retardácie a resocializácie. Eliminácia súčasných vnútorných a celospoločenských problémov rómskeho etnika bude schodnejšia, ak rómske ženy budú pozitívne formované a podporované, pričom sa im poskytne možnosť participovať na komunitnom a spoločenskom živote.

Ukazuje sa ako naliehavé vypracovať súhrnnú empiricko – teoretickú bázu, na základe ktorej by sa vypracoval prehľad možných riešení rómskej problematiky, predovšetkým z hľadiska zamedzenia sociálnej exklúzie. Relevantný výskum založený na charakteristike postavenia rómskej ženy v spoločnosti by vyplnil spomínanú medzeru a umožnil prognózovať stratégiu spoločenskej angažovanosti rómskej ženy v spoločnosti.

Pomocou analýzy a komparácie výsledkov doterajších historických faktov, výskumov a empirických prieskumov a aktuálnou analýzou súčasných názorov rómskych žien sme sa snažili podať naším výskumom reálny obraz postavenia ženy v tradičnej a súčasnej rómskej spoločnosti. Najväčší prínos výskumov týkajúcich sa postavenia rómskych žien vidíme v tom, že by mohli tvoriť pragmatické východiská pre vypracovanie modelovo adaptovateľných návrhov na antidiskriminačné vzdelávacie a osvetové činnosti pre sociálnych, kultúrno – osvetových pracovníkov, poradcov a tým by sme zamedzili ďalšiemu rozširovaniu vplyvu sociálnej exklúzie na život Rómov, pretože prvotnou príčinou vzrastajúcej kriminálnej a deviácie u rómskeho etnika nie je tak chudoba ako práve sociálna exklúzia a jej dôsledky.

Predpokladáme, že tieto pragmatické východiská by mohli poslúžiť ako empiricko – teoretická báza v procesoch rozhodovania a v riešení rómskej problematiky na rozličných stupňoch a úrovniach. Pre účinné riešenie tohto problému je však nevyhnutná spolupráca odborníkov a spoločenských inštitúcií na rôznych úrovniach.⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ MAJCHEROVÁ, K.: Súčasný stav a formy šikanovania v našich školách. In: Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Košice: Košický samosprávny kraj, 2008. ISBN 978-80-969932-1-5, s. 107-113

Použitá literatúra

- 1) BAŠISTOVÁ, A. – KALANIN, P.: *Chudoba a nezamestnanosť*. In: Disputationes scientificae universitatis catholicae in Ružomberok, 2006, roč. 6, č. 4-B. ISSN:1335-9185.
- 2) BAŠISTOVÁ, A. – KALANIN, P.: *Chudoba – miera rizika chudoby*. In: Disputationes scientificae universitatis catholicae in Ružomberok, 2006, roč. 6, č. 4-B. ISSN:1335-9185.
- 3) BURSOVÁ, J.: *Rovesnícke skupiny a ich význam pre socializáciu dieťaťa*. Disputationes scientificae Universitatis Catholicae in Ružomberok, 2009, roč. IX, č. 2.
- 4) FABIANOVÁ, V.: *Vplyv stereotypov a tradičných vzorcov správania vo výchove a vzdelávaní detí*. In: Empirické poznatky z edukácie rómskych detí, vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí. Spišská Nová Ves: Michal Vaško, Prešov, 2003. ISBN 80 – 8050 – 667 - 1
- 5) LIÉGEOIS, J. – P.: *Rómovia, Cigáni, Kočovníci*. Bratislava: Charis, 445 s. ISBN 80 – 967380 – 4 – 6
- 6) MAJCHEROVÁ, K.: *Súčasný stav a formy šikanovania v našich školách*. In: Stratégie vo vzťahu k marginalizovaným skupinám. Zborník z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Košice: Košický samosprávny kraj, 2008. ISBN 978-80-969932-1-5.
- 7) MATULAYOVÁ, T.: *Sociálna práca v materskej škole*. In: Empirické poznatky z edukácie rómskych detí, vplyv rodiny a rola matky vo výchove a vzdelávaní rómskych detí. Spišská Nová Ves: Michal Vaško, Prešov, 2003.
ISBN 80 – 8050 – 667 – 1
- 8) RAPOŠ, I.: *Výchova k ľudským právam*. Bratislava: Minority Rights Group – Slovakia, 1994. ISBN 80 – 967169 – 0 – 5
- 9) RUŽBARSKÝ, P.: *Situácia a perspektívy sviatostnej katechizácie Rómov*. Košice Viena 2009. ISBN 978-80-89232-53-6
- 10) VAŠEČKA, M.: *The Romany in Slovakia*. Bratislava: Ivo, 2002. ISBN- 80-88935-28-8

Autor

Mgr. Katarína Kotradyová, PhD.
Teologický Inštitút Spišské Podhradie
Teologická fakulta
KU Ružomberok
e-mail katarinay@centrum.sk
č.t. 0905 258 909

ALIENÁCIA TEOLOGICKÉMU ASPEKTU SVEDOMIA

Kútny Ivan

Súčasný človek, v kultúrnom či azda multikulturálnom prostredí, súč svedkom *diferencovanej* plurality, t.j. takej plurality, ktorá je v podstate sprevádzaná nezáujmom o skutočnú dialogickú komunikáciu pravdy a subjektívnej skúsenosti pri jej hľadaní a spoznávaní, zrejme chce vyjadriť seba samého v konkrétnom vedomom akte určenia, inšpirovaného a motivovaného vlastným „ja“.

Názov tejto vedecko-odbornej konferencie – *Spoločnosť, kríza, rodina; v konkretizácii sociálneho poslania Jána Pavla II. pre dnešný svet* – naznačuje nutnosť špecifikácie cieľa a limitov toho-ktorého záberu, ale aj náležitých prostriedkov a foriem prijateľných pre jednotlivca a spoločnosť. Od nich však nemožno oddeľovať eticko-morálny rozmer, ktorému by sa nemal popierať primát⁵⁶⁶ v širokej spleťosti súvislostí a zmien dotvárajúcich nové prekonštelateľné kultúrno-sociálne prostredie, v ktorom sa vedú diskusie aj o hľadaní východiskového riešenia z krízy.⁵⁶⁷ Aký význam a úlohu v tomto úsilí pripisujeme teologickému aspektu svedomia?

Impostácia⁵⁶⁸ problematiky

Človek, globalizujúcimi aspektmi konštituentnej platformy, vyjadrujúci svoju jedinečnosť a neopakovateľnosť, ukotvenú v bytostnej dimenzii, nielenže nescudziteľne komunikuje prirodzenú inklináciu k sociálnemu vyjadreniu svojho človečenstva, ale môže aj explicitne vyjadriť úmysel, vstúpiť do vzťahu s inými. I napriek svojej prirodzenej prosociálnosti zachováva si súčasne rozmer autonómneho, inteligentného a slobodného subjektu, ktorý je pozvaný realizovať vlastné povolanie a poslanie, vyvíjaním mnohorakých aktivít. Aspektom úmyslu vyjadriac špecifický postoj a zaangažovanie sa pre problematiku tejto konferencie zameriavajúcej sa v istom zmysle na vzťahovosť, chceme v kontexte pertraktovanej problematiky zdôrazniť nutnosť náležitejšieho uvedomenia si postoja konajúceho subjektu v dimenzii svedomia – presnejšie morálneho svedomia a skúsenosti svedomia v prihliadnutí na teologický rozmer.

Téma, ktorú sme sa podujali spracovať – *Alienácia teologickému aspektu svedomia* – je náročná na rozlišovanie. Otvára však v sociálno-etickom dianí špecifický horizont, v dimenzionálnom vyjadrení ktorého možno poukázať na niektoré nescudziteľné aspekty prejavu ľudského subjektu. Zrejme každá hlboko zvažujúca osoba chce vyjadriť samu seba, v konkrétnom vedomom akte určenia, inšpirovaného a motivovaného vlastným „ja“ sprehľadneného svedomím v konšpirácii *optio fundamentalis* – základnej voľby. Teda už samotná téma naznačuje nutnosť nie rozdeľovania a oddeľovania, ale rozlišovania a

⁵⁶⁶ Nenáležite pochopená špecifickosť naplňovania vlastného povolania k ľudskosti, v ktorom neuznanie prvenstva etiky v porovnaní s technikou ako aj nadradenosti osoby nad vecami, ale aj prevahy ducha nad hmotou, môže priviesť jednotlivcov k jednostrannému postoju nezadosťučiavacemu bytostnej dimenzie a vlastnej neopakovateľnosti. (Porov. KÚTNY, I.: *Bytostná dimenzia svedomia človeka*. Rím-Bratislava-Nitra, 2001, s. 28.)

⁵⁶⁷ Je potrebné, na jednej strane trvať na odlíšení medzi politickou sférou a náboženskou oblasťou, aby bola zachovaná sloboda vierovyznania občanov a zodpovednosť štátu voči nim, a na druhej strane si byť vedomí nenahraditeľnej úlohy náboženstva pre spoluformovanie morálneho svedomia a prínosu pri vytváraní základného etického súhlasu v rámci spoločnosti, pre adekvátny rozvoj každého jednotlivca. Aby sa mu nedávalo z lásky to, čo mal dostať zo základného princípu spravodlivosti.

⁵⁶⁸ Pojmom *impostácia* sa chce vyjadriť nielen jednoduché zoskupenie, ale niekedy aj zvláštnosť zoskupenia určitých daností, ktoré sa chcú vyzdvihnúť. Týmto termínom možno naznačiť aj východiskovú rovinu, obsahujúcu viacero komponentov.

odlišovania, vezmúc do úvahy jedinečnosť a neopakovateľnosť ľudskej osoby – subjektu svedomia a lásky.

Sme si vedomí skutočnosti, že pokiaľ sa bude teória morálky či sama morálka „**redukovať**“ na kódex individuálneho a kolektívneho správania, alebo na čnosti, ktoré treba uskutočňovať alebo aj na imperatívy prirodzeného zákona, **ktorý sa považuje** za univerzálny, tak sa nikdy nebude môcť dostatočne pochopiť špecifickosť, dobrota a aktuálnosť biblickej morálky.⁵⁶⁹ Ved’ „Boh Biblie nezjavuje v prvom rade nejaký kódex, ale ‘samého seba’, vo svojom tajomstve a ‘tajomstvo svojej vôle.’“⁵⁷⁰ Toto dôležité vyjadrenie úzko súvisí s povolaním človeka a formy jeho realizácie. „Hoci sú niektorí z Kristovej vôle ustanovení pre iných za učiteľov, vysluhovateľov tajomstiev a pastierov, predsa je medzi nimi všetkými ozajstná **rovnosť** z hľadiska dôstojnosti a spoločnej činnosti“⁵⁷¹ pri budovaní Kristovho kľeta. Morálka, bez toho, aby bola sekundárna či vedľajšia, je v poukazaní na princíp, druhá. Totiž prvou a podstatnou je Božia iniciatíva. **Morálku by sme nemali chápať a interpretovať v prvom rade ako odpoveď človeka, ale ako odhalenie Božieho projektu a daru** vytvárať dôverné spoločenstvo s Bohom.

Impostácia platformy nášho zamerania súvisí s aspektom transcendentnej skutočnosti človeka. Je mienená v kontexte niektorých špecifických väzieb v teologickej reflexii a v prihladnutí na vyjadrenia v dokumentoch magistéria ostatných desaťročí.

Subjekt povolania a lásky = subjekt svedomia

Človeka možno nielen rozlične nazvať, ale na neho aj diametrálne odlišne nazerať. No napriek tomu, on, neprestáva byť vo svojej podstate tým jedným a v dimenzii jedinečným, čo dosvedčuje aj psychologický aspekt svedomia.

Pre náležitejšie pochopenie partikulárnosti subjektu horizontálno-vertikálnej vzťahovosti, komunikácie a svedomia, bolo by vhodné zaujať postoj k ľudskej osobe z viacerých uhlov pohľadu. Popri metafyzickom, v ktorom sa človek prezentuje •ako osoba, teda skutočnosť jestvujúca sama v sebe, •so svojou individualitou a dynamikou rozvoja, ako spirituálne bytie zvýraznené telesnosťou, •so svojou dimenziou pretrvávania vyjadrenou nesmrteľnosťou, a •bytostne orientované k Bohu, bolo by dobré vziať do úvahy aj psychologický, umelecký, poznávajúci, morálny, náboženský, ekonomický, sociálny, právny a transcendentný rozmer.⁵⁷² Bohužiaľ, z dôvodu skutočnosti limitovaného priestoru, to nebude možné. Vízia nášho zamerania súvisí s aspektom transcendentnej skutočnosti človeka, ktorý je vo svojej prirodzenosti spoločenským tvorom a má veľa interpersonálnych skúseností, predsa však v hĺbkinách vlastnej interiority získava nový aspekt dialogickej skúsenosti, ktorá je nescudziteľnou súčasťou dimenzionálneho aspektu sebaapresahu jeho svedomia. Predsa však

⁵⁶⁹ Pápežská biblická komisia: *Biblia a morálka. Biblické korene kresťanskej činnosti*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2009, č. 4.

Aspekt novosti kresťanského posolstva a návrat k Otcovi skrze Krista vo Svätom Duchu sa zahmlieva, keď sa v duchovno-intelektuálno-edukačných aktivitách v súčinnosti s náboženskou dimenziou viery jednoznačne trvá len na prezentovaní povinnosti, cnosti, zla, trestov a vo všeobecnosti na tom, čo by mal človek robiť. Partikulárnosť kresťanskej dimenzie sa zahmlieva, keď sa milosť prezentuje ako pomôcka, ktorá prichádza k človeku počas doby jeho záväzku nahradiť to, čo nie je sám schopný urobiť, ale nie opačne – ako to, čo prichádza pred touto snahou, a ktorá ju umožňuje. Zahmlieva sa, keď sa ‘povinnosť vytvorí zákonom a nie milosťou, ale i vtedy keď sa morálka vzdáľuje od *kerygmy*. Stane sa to však i vtedy, keď sa stredobod dôrazu nepozorovane premiestni z Boha na človeka a z milosti na zákon. (Porov. CANTALAMESSA, R.: *Life in the Lordship of Christ*, s. 152-153; KÚTNY, I.: *Úvod do štúdia morálnej teológie*. Delineačný aspekt. Univerzita Komenského – Teologický inštitút, Nitra 2003 s. 43-44.)

⁵⁷⁰ Pápežská biblická komisia: *Biblia a morálka. Biblické korene kresťanskej činnosti*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava 2009, č. 4.

⁵⁷¹ Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia *Lumen gentium*, č. 32.

⁵⁷² Porov. PAVAN, P.: *Scritti/I* (Biffi, F. a cura di). Roma 1989. s. 34-45.

v horizonte našej perspektívy sa nemôžeme zrieknuť nazerania v biblickom kontexte, ale ani v kontexte Svätého písma.⁵⁷³

V kontexte zjavenej pravdy: „Boh stvoril človeka na svoj obraz; na Boží obraz ho stvoril, muža a ženu ich stvoril“ (Gn 1,27), je evidentné, že človek je osobou, tak muž ako aj žena; obaja boli stворení na obraz, na podobu osobného Boha.⁵⁷⁴ Toto vyjadrenie, tvoriace súčasť bázy kresťanskej impostácie, poukazuje nielen na skutočnosť, že každý človek – stворený na Boží obraz – je obdarený rozumom a slobodnou vôľou,⁵⁷⁵ môže poznávať a milovať, ale že človek je explicitne „stvoriteľ pre lásku.“⁵⁷⁶ Kresťan vie, že „lásku je motívom, pre ktorý Boh vstupuje do vzťahu s človekom.“⁵⁷⁷ Bol obdarený „najväčšou dôstojnosťou, ktorá je zakorenená vo vnútornom spojení so Stvoriteľom.“⁵⁷⁸

Keďže prvotný impulz vychádza od Stvoriteľa, teda aj „na začiatku toho, že je niekto kresťanom, nestojí etické rozhodnutie alebo veľkolepá myšlienka, ale skôr stretnutie sa s udalosťou, s Osobou, ktorá ponúka životu celkom nový horizont a tým aj zásadné smerovanie.“⁵⁷⁹ Totiž kresťan v ontologickej a sakramentálnej komunikácii so zmŕtvychvstalým Kristom a silou jeho Ducha je prítomný v existencii sveta a jeho histórie, a zároveň je aj povolaný prinášať ovocie života pre svet v eschatologickom napätí dejín spásy. Život kresťana v teologickej dimenzii je spoluúčasťou na živote lásky trojosobného Boha. Táto forma účasti bola človeku darovaná už pri jeho kreácii, narušená síce hriechom, avšak znovu obnovená spásonosným dielom Ježiša Krista a neustále obrodzovaná Svätým Duchom. Kresťan je povolaný ku kontinuálnej inovácii vertikálno-horizontálnej vzťahovosti rešpektujúcej zákon postupnosti.

V kontexte učenia Druhého vatikánskeho koncilu, ktorý vniesol nové svetlo na službu Cirkvi svedomiu človeku, sa na jednej strane javí evidentným, že Boh chce, aby všetci ľudia vytvorili jednu rodinu. Na druhej strane, že každý človek je povolaný k jednému a tomu istému cieľu, ktorým „je sám Boh.“⁵⁸⁰

Kristus ako prvorodený a **hlava Cirkvi**, ustanovil darom Svätého Ducha nové bratské spoločenstvo tých všetkých, ktorí ho prijímajú vierou a láskou.⁵⁸¹ Svätý Duch je však aj silou, ktorá enigmatickým spôsobom premieňa „srdce cirkevného spoločenstva, aby bolo vo svete svedkom lásky Otca, ktorý chce nielen urobiť z ľudstva zjednoteného v jeho Synovi jediná rodinu,⁵⁸² ale chce aj spasť všetkých ľudí jemu známym spôsobom. Ježiš Kristus ako „cesta

⁵⁷³ V tomto prípade biblický kontext a kontext Svätého písma nie sú synonymické, ale vyjadrujú rozličné uznanie a postoj k textu.

⁵⁷⁴ Človeka Boh „stvoril svojou múdrosťou, aby vládol nad stvoriteľstvom, ktoré (...) povolal k jestvosti, aby spravoval svet v svätosti a spravodlivosti, aby vládol v úprimnosti srdca“ (Múd 9,2-3). Dnes by sme mohli povedať, v úprimnosti svedomia, v ktorom odkrýva zákon, ktorý si on sám nedáva. Táto skutočnosť je človeku komunikovaná či interpretovateľná dvojakým spôsobom: a) Prostredníctvom racionálnej reflexie. b) Zjaveným Božím slovom a Tradíciou.

⁵⁷⁵ Pre túto svoju schopnosť muž a žena môžu vládnuť nad viditeľným svetom (porov. Gn 2,23).

⁵⁷⁶ Porov. Pápežská rada pre rodinu: *Ludská sexualita – pravda a poslanie*. Trnava 1996, č. 8.

⁵⁷⁷ JÁN PAVOL II.: *Un impegno sempre attuale*. Messaggio per la XXXVII giornata mondiale della pace. In: *Il Regno-documenti*, 1 (2004), s. 4.

⁵⁷⁸ JÁN PAVOL II.: Encyklika *Evangelium vitae*, č. 34.

⁵⁷⁹ BENEDIKT XVI.: Encyklika *Deus caritas est*, č. 1.

⁵⁸⁰ Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia *Gaudium et spes*, č. 24.

O tejto pravde, patriacej do dejín spásy, nachádzame veľmi významnú výpoveď v pastorálnej konštitúcii *Gaudium et spes*, uvádzajúcej biblický text Ježišovej modlitby k Otcovi „aby všetci boli jedno, (...) ako sme my jedno“ (Jn 17,21-22), ktorým vlastne Ježiš otvára obzory nedostupné ľudskému rozumu. Naznačujúc, „že jestvuje istá podobnosť medzi jednotou božských osôb a jednotou Božích detí v pravde a láske. Toto podobnosť ukazuje, že človek – jediný tvor na zemi, ktorého Boh chcel pre neho samého – nemôže nájsť sám seba v plnej miere, iba ak v nezištnom sebaobetovaní“ (Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia *Gaudium et spes*, č. 24).

⁵⁸¹ Porov. Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia *Gaudium et spes*, č. 32.

⁵⁸² BENEDIKT XVI.: Encyklika *Deus caritas est*, č. 19.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

k Otcovi (porov. *Jn* 14,6) – vyzýva všetkých tých, ktorých mu dal Otec, aby šli za ním, a tak dali svojmu životu smer⁵⁸³, aby žili podľa srdca, teda svedomia, a tak boli vtiahnutí do dynamiky lásky samotného Boha, ktorý jediný ich skutočne oslobodzuje a privádza k naplneniu pravej veľkosti.

Špecifickosť svedomia

Keďže človek, ako subjekt účastný intelektuálno-vedecko-edukačných aktivít, spoznávajúc svoju jedinečnosť a neopakovateľnosť, vyjadruje v horizonte aspektov konštituentnej platformy prirodzenú inklináciu k poznávaniu a k vstupovaniu do interpersonálneho vzťahu s inými, je potrebné naznačiť⁵⁸⁴ aj rozmer zodpovednosti voči výzvam Svätého Ducha.⁵⁸⁵ Skôr však je vhodné zadefinovať svedomie.

V dôsledku interdisciplinárneho dialógu v etickej, filozofickej, právnickej, teologickej, psychologической či sociálnej oblasti, možno konštatovať, že termínom *svedomie* sa nielen vyjadruje a označuje, ale aj naznačuje pomerne široký počet značne odlišných aspektov a skutočností, súvisiacich s prejavom integrity a identity človeka.⁵⁸⁶ Pojem *svedomie* v spomenutých oblastiach, napriek odlišnostiam, má predsa spoločný prvok vyjadrujúci normatívny rozmer. Teda, odvolávanie sa nielen na *autoritu*, ale aj na istú záväznosť vlastného svedomia. Takéto odvolávanie sa nie je cudzie v konkrétnych situáciách súkromného, vedeckého, kultúrneho, ba ani aspektu verejno-politickej dimenzie spoločenského života.

Vo vedecko-odbornej literatúre možno postrehnúť aj menej používané prívlastky svedomia. Zatiaľ čo pojem *svedomie*, *vlastné svedomie*, frekventuje pomerne často v bežnej komunikácii. V odborných, najmä však vo vedeckých filozoficko-teologických vyjadreniach sa spomína mravné či morálne svedomie. V dokumentoch magistéria ostatných desaťročí nachádzame popri osobnom a mravnom svedomí aj pomenovanie⁵⁸⁷: *dobré svedomie*,⁵⁸⁸

⁵⁸³ JÁN PAVOL II.: Exhortácia *Vita consecrata*, č. 18.

⁵⁸⁴ Chceme však poukázať aj na drámu úpadku a ignoranciu výziev Ducha, a na niekoľko prehliadaných a nedocenených aspektov v kompletizujúcej vízii pre aplikáciu v živote jednotlivca a spoločnosti, predkladaných magistériom.

⁵⁸⁵ Svätý Duch nás robí Božími synmi a dcérami. On nás nielen vovádza, ale dokonca aj robí zodpovednými a spoluzodpovednými za svet a celé ľudstvo. (Porov. BEDEDIKT XVI.: *Veglia di Pentecoste*. In: Benedetto XVI. *La bellezza di essere cristiani e la gioia di comunicarlo*. Città del Vaticano 2006, s. 16.)

⁵⁸⁶ Pokiaľ ide o pojem *svedomie*, je viac-menej známe, že pre preň nemáme jednoznačnú definíciu. Nejestvuje úplná zhoda v tom, čo sa týmto slovom mieni vyjadriť, ba ani terminológia jednotlivcov, vstupujúcich do interdisciplinárneho dialógu v tejto oblasti, nie je zaužívaná rovnakým spôsobom. Rozdielnosť používanej terminológie spôsobuje jednak interdisciplinárnosť, ale aj antropologická koncepcia nazerania na ľudskú osobu. Zástancovia niektorých filozofických smerov a myšlienkových prúdov sa snažia tak intenzívne predstaviť človeka, ako absolútneho dominantu nielen nad sebou samým, ale aj nad svetom, v ktorom žije, že neprijímajú teologickú interpretáciu zmyslu jeho jestvovania. Za pravé pokladajú predovšetkým to, čo je empiricky dokázateľné a kontrolovateľné. Človek takto strácajúci vzťah s transcendentnom, nielenže odmieta duchovnú kontempláciu, ale upadá do pragmatického empirizmu. Jeho zástancovia si vlastne cenia fakty, nie však idey, akoby tieto boli len obyčajné zvyšky reality obratej o každú formu ideálu. Človeku, ktorý je výhradne postavený do stredu diania, Boh sa stáva neužitočnou hypotézou, ba až konkurentom, ktorému je potrebné nielen sa vyhnúť, ale ho aj odstrániť z horizontu záujmu. Zvrat v antropologickej rovine sa uskutočňuje relatívne ľahkým spôsobom. Na jednej strane možno poukázať na neadekvátnu teologickú impostáciu a príliš zjednodušenú argumentáciu nerešpektujúcu znamenia času. Na druhej strane, na religiozitu založenú nie zriedka prevažne na cite, ktorá nie je schopná obsiahnuť pravý horizont náboženskej dimenzie viery.

⁵⁸⁷ Pomerne širokú paletu slov, pomenovaní a prirovnaní súvisiacich so svedomím nájdeme v magistériu Jána Pavla II, ktoré sú prevzaté z predkoncilovej teológie, z učenia Druhého vatikánskeho koncilu, ale užíva aj svoje špecifické výrazy. Možno poukázať na nasledovné vyjadrenia: Svedomie je v *hlavnej miere základom vnútornej dôstojnosti človeka*, je *morálnym prameňom jeho konania*, je v skutočnosti *Božím hlasom* v ňom. Svedomie je *srdce osoby*, *najtajnejším jadrom človeka a svätynou* – tou svätynou, kam Svätý Duch *neprestajne vnáša svetlo*. Svedomie je *druh morálnej citlivosti*, ktorý umožňuje rozoznávať, čo je dobré a čo zlé – je *neodvolateľným sudcom*, ktorý však nie je ani autonómny, a ani neomylný. Svedomie je *Božím hlásateľom i poslom*. Je vlastne

otupené svedomie,⁵⁸⁹ *sociálne svedomie*,⁵⁹⁰ *solidárne svedomie*,⁵⁹¹ *spoločné svedomie*.⁵⁹² V tejto súvislosti nemožno nespomenúť Druhý vatikánsky koncil, ktorý v 16. článku *Gaudium et spes* nehovorí síce a priori o svedomí kresťana, ale svedomie nazýva „najskrytejším jadrom a svätyňou človeka, kde je sám s Bohom, ktorého hlas sa ozýva v jeho vnútri.“⁵⁹³ V kompendiu tradičného učenia Cirkvi sa uvádza, že „morálne svedomie je úsudok rozumu (*iudicium rationis*), ktorým človek poznáva morálnu akosť konkrétneho činu.“⁵⁹⁴

V prihliadnutí na jedinečnosť človeka svedomie možno vnímať aj „ako dimenzionálnu jedinečnosť subjektívnej originality s najexpresívnejším vyjadrením reality ľudského bytia na vertikálno-horizontálnej konkretizácii vzťahovosti“⁵⁹⁵ v integrite nescudziteľnej ľudskej dôstojnosti⁵⁹⁶ v slobode a láske. V rovine konania ho možno definovať aj ako subjektívne kritérium morálnosti, ktorým subjekt aplikuje morálny zákon, ako objektívnu normu morálnosti na svoj osobný život. V takejto perspektíve, predpokladajúc plne formálne konanie človeka, v ktorom je tak v úsudku vlastného svedomia, ako aj následného slobodného rozhodnutia sa, nenahraditeľný, je takýto osobný úkon i súčasťou interpersonálnej a sociálnej dimenzie. Nejedná sa teda o akúsi statickú aplikáciu morálneho zákona. Veď práve „pomocou svedomia človek obdivuhodným spôsobom poznáva zákon, ktorý nachádza svoje naplnenie v láske k Bohu a bližnému.“⁵⁹⁷

Svedomie nie je iba jednou z funkcií ľudského subjektu, ale *jeho samým štrukturálnym vyjadrením*. Vernosť svedomiu, ktoré je na jednej strane *najskrytejším jadrom a svätyňou človeka*, v ktorej *je sám s Bohom*, na druhej strane *darom Svätého Ducha*⁵⁹⁸, spája kresťanov s ostatnými ľuďmi⁵⁹⁹ pri hľadaní pravdy a pravdivého riešenia v dimenzii lásky, mnohých eticko-morálnych problémov, tak v živote jednotlivcov, ako i spoločnosti.

V teologickom kontexte „na začiatku toho, že je niekto kresťanom, nestojí etické rozhodnutie alebo veľkolepá myšlienka, ale skôr stretnutie sa s udalosťou, s Osobou, ktorá ponúka životu celkom nový horizont a tým aj zásadné smerovanie.“⁶⁰⁰ Teda z kresťansko-katolíckeho uhla nazerania na morálne konanie človeka, možno konštatovať, že toto sa rozvíja

kľúčovou vlastnosťou osobného subjektu, je jediným svedkom toho, čo sa deje v srdci človeka. Svedomie je svedkom transcendentnosti osoby aj v jej vzťahu k spoločnosti, ako také nesmie byť vystavené násiliu a nátlaku, je nescudziteľné (nie je však absolútne).

⁵⁸⁸ BENEDIKT XVI.: Encyklika *Spe salvi*, č. 14.

⁵⁸⁹ BENEDIKT XVI.: Encyklika *Spe salvi*, č. 33.

⁵⁹⁰ BENEDIKT XVI.: Encyklika *Caritas in veritate*, č. 5.

⁵⁹¹ BENEDIKT XVI.: Encyklika *Caritas in veritate*, č. 27.

⁵⁹² BENEDIKT XVI.: Encyklika *Caritas in veritate*, č. 51.

⁵⁹³ Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia *Gaudium et spes*, č. 16.

Človek sa dostáva do hĺbok a hĺbín svojho vnútra, „keď vstúpi do seba (...), kde ho čaká Boh, skúmajúci srdcia, a kde pred Božou tvárou osobne rozhoduje o svojom osude“ (Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia *Gaudium et spes*, č. 14).

⁵⁹⁴ Katechizmus Katolíckej cirkvi: č. 1778.

⁵⁹⁵⁵⁹⁵ KÚTNY, I.: *Homo humanus*. In: *Slovak Studies XXXIII-XXXIV – Supplement Nr. 1*, Rome 2002, s. 4.

⁵⁹⁶ „Svedomie osobitným spôsobom rozhoduje o tejto dôstojnosti“ (JÁN PAVOL II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 43).

⁵⁹⁷ Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia *Gaudium et spes*, č. 16.

⁵⁹⁸ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 36. Duch Svätý sa stáva *svetlom srdca*, t.j. svedomia, pobáda ho a usmerňuje k dobru v dimenzii lásky, zároveň dáva človekovi poznať, čo je pre neho zlé. Človeku, stvorenému na Boží obraz, „Duch Svätý dáva dar svedomia, aby obraz verne odzrkadľoval svoj pravzor, ktorý je súčasne Múdrostou i večným Zákonom, zdrojom morálneho poriadku v človekovi i vo svete“ (Tamtiež, č. 36).

⁵⁹⁹ Predsa každý človek, ktorého si Boh od večnosti vyvolil a povolal k milosti a sláve, „sa stal účastným v Ježišovi Kristovi,“ plnosti tajomstva života. Kristus – „Vykupiteľ sveta je ten, ktorý prenikol jediným a neopakovateľným spôsobom do tajomstva človeka a vstúpil do jeho *srdca*“ (JÁN PAVOL II.: Encyklika *Redemptor hominis*, č. 8).

⁶⁰⁰ BENEDIKT XVI.: Encyklika *Deus caritas est*, č. 1.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

na základe stretnutia s Bohom, teda konanie človeka nie je nikdy iba jeho vlastným konaním – sebestačným a autonómnym; striktné ľudskou činnosťou, ale odpoveďou na dar komunikovanej lásky. Jednotlivec je tak vtiahnutý do dynamiky trojičnej lásky samotného Boha, ktorý jediný ho skutočne oslobodzuje a privádza k naplneniu jeho pravej veľkosti.

V kontexte aplikačnej roviny svedomie je vždy subjektívnym kritériom morálnosti, ktorým človek aplikuje ten odkrivší zákon v hĺbkinách svedomia, ktorý si on sám nedáva, ako objektívnu normu morálnosti na svoj osobný život.⁶⁰¹ Tento sa potom javí ako sebarealizácia v sebaaktualizácii, v ktorej má skúsenosť sebaapresahu. Keďže človek je – skôr ako vykonávateľ skutkov – „osobou v činnosti, je bytím, ktoré vyjadrí seba samé v činnosti“⁶⁰² – môže náležite zadosťučiniť svojej ľudskosti bez sprehľadňovania svojho konania dimenziou svedomia a vyjadrenia vzťahu s T(t)ranscendentnom?

Svedomie ako dar

V encyklike *Dominum et vivificantem* (1986) Ján Pavol II. poukazuje na Svätého Ducha, ktorý „spojený tajomným putom božského spoločenstva s Vykupiteľom človeka, zaisťuje trvanie jeho diela, berie od Krista a odovzdáva všetkým, neprestajne vstupujúc do dejín sveta cez srdce človeka.“⁶⁰³ Vyzdvihnutím tohto aspektu interiority človeka,⁶⁰⁴ v ktorej sa Svätý Duch „stáva svetlom srdca, t.j. svedomia,“⁶⁰⁵ zároveň poukazuje na Kristov morálny zákon vpísaný do srdca človeka.

V prezentácii svedomia v kontexte encykliky významnú úlohu zohrávajú indície a učenie Druhého vatikánskeho koncilu.⁶⁰⁶ V tomto smere *Dominum et vivificantem*, ktorá čerpá z hĺbky koncilového dedičstva a teologického bohatstva, upozorňuje, že Koncil nielen svojou náukou o Cirkvi, ale zároveň aj o Cirkvi vo svete, vyzýva k náležitejšiemu vnímaniu do trojičného tajomstva samého Boha; k Otcovi – skrze Krista – vo Svätom Duchu,⁶⁰⁷ ktorý dáva človeku „dar svedomia.“⁶⁰⁸

Teda, svedomie má na jednej strane slúžiť, prostredníctvom osobného a dialogického rozvoja jednotlivca, k náležitému morálnemu zveľaďovaniu činnosti konajúceho subjektu tak na rovine osobnej, spoločenskej i náboženskej. Na druhej strane možno naznačiť jeho

⁶⁰¹ Svedomiu, ktoré je výsadou človeka, ako osoby, v náboženskom aspekte normatívnosti nescudziteľné miesto prináleží Bohu. Primát tejto Normy môže byť prijatý v symbióze rozumu alebo náboženskej dimenzie viery. V tejto súvislosti aj samotné veriť súčini s myslením a dávaním súhlasu. O plne kresťanskej dimenzii a nazeraní na svedomie možno hovoriť na jednej strane iba v takej impostácii, v ktorej je prítomná trinitárna konfiguráciu, na druhej strane, keď sme ukotvení v Kristovi, keď sme ochotní v jeho láske sa spojiť so všetkými ľuďmi. Toto nám umožňuje preniknúť do tej tajomnej formy života s Bohom, ku ktorej je povoláný každý človek. Konečné rozhodnutie a slobodný súhlas musí však vyjadriť každý sám v dimenzii svedomia.

⁶⁰² COZZOLI, M.: *Optione fondamentale*. In: *Lexicon. Dizionario teologico enciclopedico*. Piemme, Casale Monferrato 1993, s. 727.

⁶⁰³ Ján Pavol II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 67.

⁶⁰⁴ Inými slovami povedané, svojou interioritou človek sa otvára voči iným a transcenduje vesmír. (Porov. KÚTNY, I.: *Bytostná dimenzia svedomia človeka*. Rím-Bratislava-Nitra, 2001, s. 45.)

⁶⁰⁵ JÁN PAVOL II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 42.

⁶⁰⁶ Božie Slovo, ktorým všetko povstalo, stanúc sa telom, vstúpilo do dejín sveta „ako dokonalý človek, zapojac sa do nich a zjednotiac ich v sebe. On sám nám zjavuje, že 'Boh je láska' (1Jn 4,8) a zároveň nás učí, že základným zákonom ľudskej dokonalosti, a teda aj pretvorenia sveta, je nové prikázanie lásky. A tak tým, že veria Božej láske, dáva istotu, že cesta lásky je otvorená všetkým ľuďom a že snaha o nastolenie všeobecného bratstva nie je márna. V tom istom čase upozorňuje, že táto láska sa nemá uplatňovať iba vo veľkých veciach, ale aj, ba predovšetkým v obyčajných životných okolnostiach“ (Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia *Gaudium et spes*, č. 38).

⁶⁰⁷ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 2.

⁶⁰⁸ JÁN PAVOL II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 36.

náboženský aspekt a poukázať na činnosť Svätého Ducha,⁶⁰⁹ pôsobiaceho i skrze skúsenosť viery v trojosobného Boha,⁶¹⁰ ktorý nielenže *jestvuje* sám v sebe ako transcendentná skutočnosť medziosobného daru, tým, že sa dáva vo Svätom Duchu človekovi ako dar, ale aj pretvára ľudský svet zvnútra, zvnútra srdca a svedomí. Napredovaním na tejto ceste sa tento svet, stáva stále hlbšie ľudským. Dozrieva v ňom – prostredníctvom srdca a svedomí ľudí – to kráľovstvo, v ktorom bude Boh definitívne „všetko vo všetkom“ (1Kor 15,28) ako **dar a láska**. V kontexte encykliky *Dominum et vivificantem*, sú tento dar a láska, nielen večnou silou otvárania sa trojosobného Boha človekovi a svetu vo Svätom Duchu,⁶¹¹ ale aj zmyslom principiálneho konania nie len kresťana.

Alienačné fenomény

V úvode bolo konštatované, že súčasťný človek je svedkom *diferencovanej* plurality. Túto však možno pokladať v istom zmysle za dôsledok ignorancie výziev Ducha. Totiž nezaujímam o objasnenie spektra vážnej *drámy* úpadku a krízy, ignoranciou nielen tradičných hodnôt, ale aj nových poznatkov, prihliadnutím predovšetkým na duchovnú interpretáciu vo svetle teológie, môže byť spôsobený viacerými faktormi. Medzi nimi možno napríklad spomenúť náboženskú ľahostajnosť, neadekvátny tlak v sociálnom aspekte prostredia v oblasti zabezpečenia štandardných životných podmienok, nebadané prijatie a povýšenie provizórnych kritérií na súčasť systému. Nehovoriac o neadekvátnom tlaku najmä na začínajúcich vysokoškolských pedagógov k publikovaniu a občas aj o dočasnej nedisponovanosti pre činnosť v aspekte univerzitného ducha. K týmto fenoménom možno pričleniť aj takzvanú *masovú teológiu, etiku ale aj iné, na diaľku* – teda formou popri zamestnaní – takmer nezvládnuteľné študijné programy. Nedisponovanosť či neschopnosť, ba aj obavy a strach z nepochopenia interpretácie výziev Svätého Ducha, neadekvátnosť v zovšeobecňovaní, povyšovanie katechizmových formulácií na súčasnú teológiu, vlačnosť v zosúčasňovaní poznania, nerešpektovanie postupnosti v morálnom napredovaní za dokonalosťou, neakceptovanie princípu *soboty, ktorá je pre človeka a nie opačne*, zahmlievanie pravdy a rozpozňavania aspektu novosti, atď.

Je namieste a stále aktuálna výzva Jána Pavla II. pre spytovanie svedomia prítomnej Cirkvi, totiž kresťania musia „pokorne predstúpiť pred Pána, aby zistili mieru zodpovednosti, ktorú majú voči zlu našich čias“.⁶¹² Koľkí kresťania dôkladne poznajú učenie Druhého vatikánskeho koncilu a smernice sociálneho učenia Cirkvi? „Spytovanie svedomia nemôže nechať bez povšimnutia ani prijatie Koncilu, tohto veľkého daru Svätého Ducha“.⁶¹³

⁶⁰⁹ „Vďaka účinnej milosti, ktorá je darom Ducha Svätého, človek vstupuje do ‘nového života’, je uvedený do nadprirodzenej skutočnosti Božieho života a stáva sa ‘príbytkom Ducha Svätého’ a ‘živým Božím chrámom’. Skrze Ducha Svätého totiž prichádzajú k nemu Otec a Syn a robia si u neho príbytok. V spoločenstve milosti s Najsvätejšou Trojicou sa akoby rozširuje vnútorný ‘životný priestor’ človeka, pozdvižený do nadprirodzenej roviny Božieho života. Človek žije v Bohu a z Boha, žije ‘podľa Ducha’ a ‘zmýšľa duchovne’“ (Ján Pavol II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 58).

⁶¹⁰ Ježiš, svedectvom evanjelia podľa Jána, hovorí: „Keď príde on, Duch pravdy, uvedie vás do plnej pravdy“ (Jn 16,13). Toto uvedenie do plnej pravdy sa nevyhnutne vzťahuje nielen na Kristovo úplné zrieknutie sa seba samého skrze utrpenie a smrť na kríži, ale aj na všetko, čo Kristus „robil a učil“ (Sk 1,1). „Celé *mysterium Christi* vyžaduje vieru, lebo vlastne ona uvádza človeka do skutočnosti zjaveného tajomstva. ‘Uvedenie do plnej pravdy’ sa teda uskutočňuje vo viere a prostredníctvom viery, čo je dielom Ducha pravdy a ovocím jeho pôsobenia v človekovi. Duch Svätý má v tom byť najvyšším vodcom človeka, svetlom ľudského ducha“ (Ján Pavol II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 6).

⁶¹¹ Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Dominum et vivificantem*, č. 59.

⁶¹² JÁN PAVOL II.: Apoštolský list *Tertio millennio adveniente*, č. 36.

⁶¹³ Tamtiež.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Záverom možno na jednej strane konštatovať, že človek plne formálneho konania nie je v dimenzii vlastného svedomia zastupiteľný alebo nahraditeľný, na druhej strane nestráca „právo konať podľa svedomia a slobodne, aby mohol osobne urobiť morálne rozhodnutia.“⁶¹⁴

Stanúc sa nábožensky veriacim kresťanom, uveriac⁶¹⁵ Bohu⁶¹⁶ a slobodne, vedome a uvážene utvrdiac sa v špecifickom poznaní povolania a svedomia ako daru Ducha, je schopný kontinuálne konvergovať k nového aspektu komunikačnej vzťahovosti bytia (nateraz, už, ale ešte nie celkom), – v Transcendentne.

Svedomie bez vyjadrenia vzťahu k Bohu, by bolo ako hlas bez slov, ako svieca bez plameňa. Svedomie – „*srdce*, ktoré sa obracia k Pánovi a k láske voči dobru, je zdrojom správnych úsudkov.“⁶¹⁷ Evidentným plodom správneho svedomia človeka je predovšetkým to, že tak dobro, ako aj zlo, označuje jeho pravým menom.

V súčasnosti azda viac ako kedykoľvek predtým, je potrebné vnímať duchovný princíp solidarity vyjadrený *zákonom vzostupu a zákonom úpadku*.

Kontakt:
prof. ThDr. Ivan Kútny, PhD.
e-mail: ivankny@gmail.com

⁶¹⁴ Katechizmus Katolíckej cirkvi: č. 1782.

⁶¹⁵ Akt viery je zo strany človeka nezaslúženým, pretože prvotnú iniciatívu „vyvíja Boh na získanie ľudstva a na jeho spásu. Boh ako prameň lásky sa chce dať poznať, a poznanie, ktoré o ňom človek má, vedie k zavŕšeniu každé ďalšie pravé poznanie o zmysle vlastnej existencie, ktoré je ľudská myseľ schopná dosiahnuť“ (JÁN PAVOL II.: Encyklika Fides et ratio, č. 7.).

⁶¹⁶ Vo chvíli, keď človek odpovedá Bohu na jeho iniciatívu aktom náboženskej dimenzie viery a stáva sa veriacim, dochádza k jedinečnému stretnutiu, ktoré nescudziteľne naznačuje nielen poodhalenie od vekov skrytého tajomstva, ale aj jeho zjavenie: „Bohu sa v jeho добрote a múdrosti páčilo zjaviť samého seba a dať poznať tajomstvo svojej vôle (porov. Ef 1,9), že ľudia majú skrze Krista, Slovo, ktoré sa stalo telom, v Duchu Svätom prístup k Otcovi a stávajú sa účastnými na Božej prirodzenosti“ (Druhý vatikánsky koncil: Konštitúcia Dei verbum, č. 2).

⁶¹⁷ JÁN PAVOL II.: Encyklika Veritatis splendor, č. 64..

KRIMINOLOGICKÉ ASPEKTY DOMÁCEHO NÁSILIA

Kypta Pavel

Abstrakt

Problematika trestnej činnosti v rodine a domáceho násilia sa v súčasnosti stáva čoraz vážnejším problémom aj na Slovensku. Je špecifická tým, že sa odohráva za múrmi domovov, medzi štyrmi stenami, na miestach, kam nedosahuje verejná kontrola. Obet' je v priebehu napádania vždy izolovaná od možnosti akejkoľvek pomoci zvonka. To, že sa domáce násilie odohráva v skrytosti domovov, je na jednej strane dôvodom, prečo zostáva často aj niekoľko rokov utajené a zároveň je to tiež príčinou toho, že sa oň ľudia príliš nezaujímajú. Považujú ho totiž za súkromnú záležitosť. Domáce násilie ako kriminologický pojem je negatívny, celospoločensky nežiadúci jav, ktorý nie je možné v žiadnom prípade vnímať ako súkromnú záležitosť jednotlivca, či rodiny. Na elimináciu je vhodné využiť všetky možnosti a prostriedky medzi ktoré zaradujeme i Zákon č.583/2008 o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti.

Kľúčové slová: domáce násilie – stalking – dieťa ako obeť – odškodňovanie osôb poškodených násilnými trestnými činmi– tzv. Štokholmský syndróm – práva a povinnosti páchatel'a – vykázanie z bytu – zákon o prevencii – svätá spoveď ako nástroj prevencie – organizácie na poskytnutie pomoci obetiam násilia

1. Domáce násilie, pojem, právna úprava

Trestnú činnosť v rodine je možné v užšom slova zmysle stotožniť s často pertraktovanou problematikou domáceho násilia. Napriek tomu, že domáce násilie je každodennou témou nielen odborníkov v danej oblasti, ale i každodenného života, neexistuje ani jedna legálna definícia násilia, ktorej by sa mohli pridržať všetci odborníci zaoberajúci sa týmto problémom. Pojem domáceho násilia je dôležitý predovšetkým z kriminologického hľadiska. V trestnom práve hmotnom v osobitnej časti takýto trestný čin nepoznáme. Pod pojem domáce násilie môžeme priradiť trestné činy proti zdraviu, trestné činy proti ľudskosti, trestné činy proti rodine a mládeži a trestné činy proti iným právam a slobodám.

Všeobecne sa domáce násilie stotožňuje aj s fyzickým násilím. Násilie je však každá forma ubližovania, prejavu nadvlády, zneužívania moci, vyhrážania fyzického, sexuálneho a psychického nátlaku. Je to akýkoľvek akt alebo zanedbanie, ktoré ovplyvňuje život, fyzickú a psychickú integritu alebo slobodu osoby, alebo ktorý závažne poškodzuje rozvoj jej osobnosti.

Násilie nie je konflikt, ako napríklad hádka, taktiež nemusí obsahovať fyzický kontakt s obeťou, pretože zastrašovanie, slovné vyhrážky a psychické násilie môžu mať rovnako zdravujúce následky. Násilie znamená ničenie, hnev a bolesť.

Pojem domáceho násilia bol mnohé roky ponímaný skôr v striktno vymedzenom rozsahu, čo zapríčiňovalo najmä to, že sa jeho výklad vo veľkej miere zužoval len na oblasť sexuálneho násilia, znásilnenia a ublíženia na zdraví. Otázke domáceho násilia sa nevenovala dostatočná pozornosť ani v zákonnej úprave, čo sťažovalo najmä interpretáciu a aplikáciu existujúcich zákonných ustanovení, a to predovšetkým v otázke dokazovania takýchto skutkov.

Najväčším problémom domáceho násilia je, že táto forma trestnej činnosti vykazuje vysoký stupeň latencie, pretože domáce násilie je ešte stále v očiach spoločnosti súkromnou záležitosťou a obeť majú strach a pocit hanby. Napriek tomu, že následky domáceho násilia sú zjavné, často chýbajú iné dôkazy a neexistujú svedkovia, polícia má sťažený prístup k miestu činu. Problematická je spolupráca s obeťami, ktoré sú na začiatku ochotné

spolupracovať, neskôr však pod vplyvom situácie a nátlaku zo strany agresora menia svoju výpoveď, často až do štádia stiahnutia obvinenia.

Okrem faktu, že ide o násilie v rodine páchané blízkymi osobami, patrí medzi základné špecifické znaky domáceho násilia faktická nerovnosť v postavení obeť a násilníka. Cieľom násilníka je dostať obeť alebo aj obeť pod svoj vplyv a kontrolu a držať nad nimi nadvládu, ovládať, ponižovať, vyvolávať strach. Metódy, ako ovládnuť druhú osobu, sú založené na systematickom a opakovanom spôsobilí psychickej traumy. Dôvodom, prečo sa obeť snaží násilníkovi vyhovieť, je snaha minimalizovať možnosť jeho násilného chovania a tiež aj viera, že pokiaľ sa obeť prispôbi, situácia sa zmení. Niekedy ženy považujú násilie za súčasť vzťahu a odmietajú ho riešiť. Požiadavky násilníka a snaha obeť tieto požiadavky splniť sa ale stupňujú a začína sa roztáčať tzv. špirála domáceho násilia.

Domáce násilie zahrňuje i násilie páchané na deťoch. Je to klasifikované ako týranie, zneužívanie a zanedbávanie dieťaťa, pričom zanedbávanie môže byť výchovné, psychické, sociálne a emocionálne. Prejavuje sa napr. v odopieraní potravy, hygieny, lekárskej starostlivosti, ignorovaní pomoci a podpory.

Odborná verejnosť venuje dostatok pozornosti násiliu páchaného na ženách. Týmto násilím je každý prejav rodovo podmieneného násilia, ktorý má alebo by mohol mať za následok telesnú, sexuálnu alebo duševnú ujmu alebo utrpenie žien vrátane hrozby takýmito činmi, zastráňovania a úmyselného obmedzovania slobody, a to vo verejnom alebo súkromnom živote.⁶¹⁸

V úvode tejto kapitoly som uviedol, že zákon č. 300/2005 - Trestný zákon neobsahuje vo svojej osobitnej časti špeciálnu skutkovú podstatu domáceho násilia, o domáce násilie však môže ísť i v nasledovných skutkových podstatách trestných činov proti životu a zdraviu a proti slobode a ľudskej dôstojnosti:

vražda, ublíženie na zdraví, zabitie, usmrtenie, pozbavenie osobnej slobody, obmedzovanie osobnej slobody, obmedzovanie slobody pobytu a výtržníctvo, ktoré zaraďujeme pod trestné činy proti iným právam a slobodám.

Domáce násilie (domestic violence, häusliche Gewalt) je **sociálnopatologický jav správania** sa medzi partnermi alebo v rodine, ktoré spočíva vo fyzickom napádaní, psychickom týraní, sexuálnom zneužívaní, či už jednotlivito alebo vo vzájomnej kombinácii. Ide o ovládajúce a nerovnoprávne zaobchádzanie jedného človeka s druhým, v ktorom model vzťahu tvorí rola prenasledovateľa a rola obeť.⁶¹⁹

Rada Európy ho v roku 1986 definovala takto:

"Násilné chovanie v rodine zahŕňa akýkoľvek čin alebo opomenutie, spáchané v rámci rodiny niektorým z jej členov, ktoré podkopávajú život, telesnú alebo duševnú integritu alebo slobodu iného člena rovnakej rodiny, alebo vážne poškodzujú rozvoj jeho osobnosti".

Na druhej strane však za domáce násilie nepovažujeme hádku partnerov príp. hádku s deťmi, resp. slovný spor, bežný nesúlad názorov, jednorázový konflikt, vzájomné slovné potyčky.

2. Stalking ako forma domáceho násilia.

Medzi formy domáceho násilia zaraďujeme :

1. **fyzické násilie** (zanecháva spravidla viditeľné stopy vo forme telesných zranení)
2. **psychické a emociálne násilie** (týranie citové – nadávky, urážanie a pod.)
3. **sexuálne násilie** (nanútené a vynútené sexuálne obťažovania a praktiky)

⁶¹⁸ Klátik, J.: Právne a kriminologické aspekty domáceho násilia. IN: Domáce násilie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 67-68

⁶¹⁹ Dianiška, G. A kol.: Kriminológia. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009 , s. 164

4. **sociálne násilie** (kontrola a obmedzovanie sociálnych kontaktov, sociálna izolácia obete)
5. **ekonomické násilie**
6. **stalking**

Fyzické násilie ako forma domáceho násilia, je relatívne odhaliteľné, možno ho identifikovať pomocou zistenia patologických stôp na viditeľných častiach tela obete, vo forme škrabancov, modrín, podliatin, vpichov, zlomenín, popálenín.

Psychické násilie – nastáva vo všetkých prípadoch domáceho násilia. Týranie citové, ako sú nadávky, ponižovanie dôstojnosti osoby, urážanie, vyvolávanie pocitu strachu, znižovanie pocitu sebavedomia obete, vyvolanie pocitov viny, ubližovanie obľúbeným veciam, či zvieratám obete. Pasívna forma násilia sa prejavuje ako nevšímame si obete, zámerné nepochválenie jej zovňajšku telesnej postavy, oblečenia, úspechu, nezaujímam o obeť a hlavne nadradenosť.

Medzi partnermi, manželmi dochádza často k tzv. **sexuálnemu násiliu**. Zaraďujú sa sem všetky nanútené sexuálne činy, vynútený vaginálny, orálny alebo análny styk, sexuálne obťažovanie, nútenie k rôznym sexuálnym praktikám, nútené spoločné /obeť a násilník/ sledovanie pornografie a podobne.

Formou domáceho násilia je i **sociálne násilie** do ktorého patrí prísne vynucovanie zdržiavať sa v domácnosti, plnenie úlohy slúžky, neumožnenie zamestnať sa, násilná a nútená izolácia od okolia, hlavne opačného pohlavia, príslušníkov rodiny obete, priateľov, zákaz navštevovania obľúbených kultúrnych, spoločenských miest, zákaz venovať sa obľúbeným záujmom, uzamykanie v byte, blokovanie telefónu, alebo aj zákaz vzdelávania.

Ekonomické násilie. Chápe sa ako obmedzený prístup k spoločným peniazom, zatajovanie výšky príjmov, poskytovanie nedostatočnej sumy na chod spoločnej domácnosti, diskriminácia v rozhodovaní o ekonomických záležitostiach, neustála kontrola rozpočtu, výsmech z malého mesačného príjmu a pod.

Ďalšou podobou domáceho násilia sú prenasledovanie, obťažovanie, sledenie, systematické porušovanie osobnej sféry. Medzinárodne sa tento delikt označuje ako tzv.

stalking, v preklade nebezpečné prenasledovanie, ktoré ohrozuje bezpečnosť a znižuje kvalitu života obetí. U obeti vzbudzuje obavu o život a zdravie.

Hlavným znakom je opakované a dlhodobé obťažovanie známej osoby napr. bývalého partnera nevyžiadanou a nechcenou pozornosťou, ktoré vždy narušuje domácu sféru života.

Najčastejšou formou domáceho násilia je prenasledovanie bývalým partnerom, tzv. expartner-stalking. Prenasledovateľ už nežije s obeťou v spoločnej domácnosti, takže ju obťažuje týmto spôsobom. V niektorých prípadoch sa stalking vyostří až do nebezpečného vyhrážania, v extrémnych prípadoch k vražde. Vo všeobecnosti výskumy ukázali, že vo väčšine prípadov existuje pri stalkingu väzba na predchádzajúce domáce násilie.⁶²⁰

Stalking má gradujúci charakter, začína telefonovaním obeti, mailovaním, zasielaním sms správ, postávaním v blízkosti obete, jej sledovaním, zasielaním drobných predmetov neskôr keď obeť nereaguje páchateľ poškodzuje a ničí veci /autá/ obete, zvieratá, nakoniec obeť fyzicky napadá. Takéto hrozby vzbudzujú oprávnený strach a obavy.

Najväčšiu pravdepodobnosť uchýliť sa k stalkingu majú emočne nestabilné typy s poruchami osobnosti.

Závažnou formou stalkingu je taký, ktorý je spojený s avízom zločinu, ide o tzv. avízované zločiny. Jedná sa o o prípad, kedy sa páchateľ obeti vyhráža, napr. že keď nebudú spolu tak nebude obeť už s nikým, alebo že zabije deti. V mnoho prípadoch páchateľ naplní

⁶²⁰ Čírtková, L.: Avízované zločiny, pronásledovaní a domáci násilí. IN: Domáce násilie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 68-69

svoje vyhrážky, čo je alarmujúci činiteľ, na základe ktorého by mal mať štát záujem na zaradení tejto skutkovej podstaty trestného činu do trestného zákona. Odporcovia hovoria o zbytočnej kriminalizácii, na druhej strane účinné prostriedky by napomohli zabrániť uskutočneniu vyhrážok. Zatiaľ SR patrí ku krajinám, kde OČTK majú zviazané ruky v prípadoch stalkingu pre neexistenciu zákonných ustanovení upravujúcich túto problematiku. V Českej republike je stalking schválený ako skutková podstata trestného činu. Vztahuje sa aj na formu využitia a použitia elektronických prostriedkov pri prenasledovaní.

V osobitnej časti zákona č.300/2005 Trestného zákona je trestný čin Týrania blízkej osoby a zverenej osoby zaradený od ustanovení §208, z ktorého už z pomenovania vyplýva, že sa jedná o domáce násilie. Pri tomto trestnom čine je zákonnou podmienkou fyzické alebo psychické utrpenie. Zákon vymenúva, ktorými ďalšími konaniami sa možno týrania dopustiť: bitím, kopaním, údermi, spôsobením rán a popálením, ponižovaním, pohrdavým zaobchádzaním, neustálym sledovaním, vyhrážaním, vyvolávaním strachu alebo stresu, násilnou izoláciou, citovým vydieraním alebo iným správaním, ktoré ohrozuje fyzické alebo psychické zdravie osoby alebo obmedzuje jej bezpečnosť, bezdôvodným odopieraním stravy, oddychu alebo spánku alebo odopieraním nevyhnutnej osobnej starostlivosti, ošatenia, hygieny, zdravotnej starostlivosti, bývania, výchovy alebo vzdelávania, nútením k žobrote alebo k opakovanému vykonávaniu činnosti vyžadujúcej jej neúmernú fyzickú záťaž alebo psychickú záťaž vzhľadom na jej vek alebo zdravotný stav alebo spôsobilé poškodiť jej zdravie, vystavovaním vplyvu látok spôsobilých poškodiť jej zdravie, alebo neodôvodneným obmedzovaním v prístupe k majetku, ktorý má právo užívať. Základná skutková podstata sa trestá odňatím slobody na 3 až 8 rokov. Nie je podmienkou, aby u týranej osoby vznikli následky na zdraví.⁶²¹

3. Páchateľ domáceho násillia

Doc. Čírtková vypracovala mýtusy o kauzalite domáceho násillia, ktoré na rozdiel od vyššie uvedených faktorov neexistujú na strane páchatel'a:

1. príčinou domáceho násillia je zlá reakcia obeť na počiatky násillia. Obrazne povedané domáce násillie existuje preto, že obeť sa nebráni.
2. príčinou domáceho násillia je tolerancia či nulová reakcia spoločnosti v prípade zjavného domáceho násillia.⁶²²

V roku 2004 vyšla publikácia s názvom „Current controversies on family violence“, ktorá sa takisto zaoberá príčinami domáceho násillia. Táto publikácia vyhranila tri prístupy k príčinám domáceho násillia : psychologický, feministický a sociologický. Psychologický prístup vníma DN ako problém muža a za príčiny domáceho násillia považuje rôzne poruchy osobnosti muža a psychopatologické javy. Feministický prístup považuje za príčinu domáceho násillia rodovú nerovnosť. Sociologický prístup kladie dôraz na analýzu postavenia rodiny spoločnosti a za príčiny považuje ochranu súkromia, premenu rodiny a tlak partnerského spolužitia.⁶²³

Vzhľadom k tomu, že domáce násillie sa zaraďuje medzi násilnú kriminalitu, je potrebné vychádzať pri typológii páchatel'ov všeobecne z typológie násilnej kriminality.

Kriminologická teória rozoznáva 3 typy:

1. afektívny páchatel' – je pre neho charakteristická emocionálne vyhrotená

⁶²¹ Štefunková, M., Knápková, D.: Domáce násillie a výskumy obeť kriminality. IN: Domáce násillie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 99

⁶²² Čírtková, L.: Príčiny, formy a potreby domáciho násillia. IN: Domáce násillie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 14

⁶²³ Čírtková, L.: Príčiny, formy a potreby domáciho násillia. IN: Domáce násillie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 15

situácia, napr. partnerské vraždy.

2. deviantný – ide o páchatel'a, ktorý nemá žiadny osobný vzťah k obeti

3. racionálny – páchatel' nekoná v afekte ale jeho konanie je vopred premyslené

Pre domáce násilie je charakteristický afektívny páchatel' a racionálny páchatel'.

Súdne psychiatrické expertízy sú všeobecne vypracovávané na známeho páchatel'a príp. aj na svedka, osoby, ktorá podáva podnet. Pri skutkoch domáceho násilia je to aj obeť. Pri ich vypracovávaní sa postupuje od obvineného (resp. podozrivého) k jeho konaniu všeobecne, tzn. postupuje sa od osoby páchatel'a k činu.

Páchatel'ova psychika, a teda i jeho správanie, sú totiž, v prípade, že trestný čin bol spáchaný pod vplyvom toxických látok, ovplyvnený tak, že páchatel' koná inak, než sa jeho osobnosť prejavuje v normálnom stave. Preto aj štatistické údaje sa zaoberajú údajmi o páchatel'och, ktorí, páchali trestnú činnosť pod vplyvom drog. Z praktického pohľadu na osobu páchatel'a resp. na jeho práva a povinnosti nám podáva veľmi kvalitné informácie Metodika postupu polície v prípadoch domáceho násilia, ktorú vypracovalo MV SR.

V rámci prvého kontaktu policajta s osobou podozrivého musí policajt predpokladať útok podozrivého príp. útok zbraňou. Ak sa konanie páchatel'a preukáže ako priestupok objasňovanie sa skončí správou, ktorá bude zaslaná na príslušný správny orgán.

V prídade ak je možno na základe zistených skutočností očakávať útok na život, zdravie, slobodu alebo zvlášť závažný útok na ľudskú dôstojnosť ohrozenej osoby, najmä vzhľadom na predchádzajúce takéto útoky je policajt oprávnený vykázat' páchatel'a z bytu alebo domu alebo iného priestoru spoločne obývaného s ohrozenou osobou a aj z jeho bezprostredného okolia (ďalej len "spoločné obydlie").

Súčasťou vykázania zo spoločného obydlia je aj zákaz vstupu vykázanej osobe do spoločného obydlia počas 48 hodín od vykázania. Počas soboty, nedele a sviatku sa plynutie tejto lehoty prerušuje. Plynutie lehoty pokračuje najbližší nasledujúci pracovný deň.

Policajt je oprávnený vykázat' zo spoločného obydlia takúto osobu aj počas jej neprítomnosti.

Vykázaný nasilník:

- má právo si prevziať písomné potvrdenie o vykázaní

- má právo vziať si zo spoločného obydlia veci slúžiace výlučne jej osobným potrebám, osobné cennosti a dokumenty a prípadne v lehote do 24 hodín od oznámenia vykázania zo spoločného obydlia aj ďalšie osobné veci a veci nevyhnutné pre jej podnikanie alebo výkon povolania za prítomnosti policajta

- je mu poskytnutá informácia o možnostiach ubytovania a predložené písomné poučenie o ďalšom postupe a následkoch nedostavenia sa na súdne pojednávanie o predbežnom opatrení, vrátane spôsobu predvolávania na súdne pojednávanie a spôsobu doručenia súdneho rozhodnutia

- je povinný odovzdať kľúče od spoločného obydlia.

V Českej republike je základná lehota na vykázanie je 10 dní počas ktorej sa poskytuje obeti personálna a teritoriálna ochrana.

4. Obet' domáceho násilia

V minulosti bol obraz obetí domáceho násilia vytvorený predovšetkým ženami, dnes je tento stereotyp prekonaný a pri vymedzení obetí domáceho násilia vychádzame z legálnej definície blízkej osoby v ust. § 127 ods. 4 a 5 Trestného zákona.

Kriminologická prax ukázala, že až 50 % obetí nespolupracuje s orgánmi činnými v trestnom konaní. Ide najmä o prípad keď obeť síce privolá políciu a podá trestné oznámenie, ale prestane spolupracovať.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Podľa štatistiky MV SR v roku 2009 bolo nahlásených resp. zistených 369 prípadov /§208/ z toho objasnených aj dodatočne bolo 290. Vplyv alkoholu zistený u páchatel'ov 105, mladistvých 2 z toho jeden pod vplyvom drog. Od roku 2005 /694 prípadov/ bol zaznamenaný postupný pokles do r. 2009 / 369/.

Dalšiu skupinu predstavujú obeť, ktoré vôbec nevyužijú svoje možnosti na presadenie práv, táto skupina predstavuje asi 34 %. Hrozivým ukazovateľom je, že len 13 % obeť využije všetky svoje zákonné práva až do ukončenia trestného konania.

Existujú 2 základné typy obeť :

1. pasívna, traumatizovaná obeť – tzv. ambivalentný typ, pre ktorý je príznačné, že obeť i po dlhšie trvajúcim domácim násilím nie je pripravená situáciu riešiť.
2. aktívna obeť , ktorá zabúda na minulosť, je vedomá si prítomnosti, odlučuje sa od partnera a o budúcnosti vzťahu neuvažuje.⁶²⁴

Žena ako obeť

Podľa štatistických údajov sú v partnerských vzťahoch zneužívané v drvivej väčšine ženy (okolo 95%). Týranie mužov je vzácnejším javom. Väčšinou to bývajú pasívne a podriadené ženy, ktoré majú sklony k bezradnému správaniu sa a pohotovosť k depresii a úzkosti.

Vyčlenenie syndrómu týranej ženy naznačuje, že dôsledky domáceho násillia na obeť sú špecifické. Platí, že u obeť domáceho násillia sa stretávame s javmi, ktoré u obeť iných kriminálnych činov nenachádzame. Markantná je napríklad pretrvávajúca väzba k agresorovi, zotrvávanie vo vzťahu s ním, zatajovanie závažnosti a príčin zranení, popieranie týrania. Tieto typické dôsledky domáceho násillia sú pre laických pozorovateľov zvonka málo pochopiteľné. Okolie nedokáže pochopiť, prečo týraná žena svojho partnera neopustí, a neznalosť problematiky vedie k tomu, že chovanie obeť je vysvetľované pomocou falošných mýtov (napr. tým, že žene sa násillie páči, a preto nechce od partnera odísť...)

Syndróm týranej ženy /BWS/ je vlastne súborom špecifických charakteristík a dôsledkov zneužívania, ktoré vedú ku zníženej schopnosti ženy efektívne reagovať na prežívané násillie. Znaky syndrómu podľa L. Walker je naučená bezmocnosť a cyklus domáceho násillia.

Podľa M. A . Douglasovej možno všetky symptómy u týraných žien rozčleniť do troch kategórií: Sú to:

1. Príznaky spadajúce pod posttraumatickú stresovú poruchu (PTSP)
2. Naučená bezmocnosť
3. Sebazničujúce reakcie

U týraných žien s príznakmi PTSP je zvýraznená strata životných perspektív kombinovaná s celkovou pasivitou až otupelosťou. Dlhodobu týrané ženy nie je ľahké osloviť, v kontakte sa zvyknú javiť ako málo prístupné, vyznačujú sa zníženou dynamikou reakcií, prejavujú malú účasť na vonkajšom dianí. Je pre ne typické zablokovanie ventilovania hnevu. Týrané ženy nie sú schopné sa prirodzene správať, pokiaľ niekto voči nim prezentuje silné negatívne emócie, ako napríklad hnev, či zlosť. Majú tendenciu utekať pred konfliktami. U týraných žien sa často stretávame s tzv. extrémnou láskavosťou. Najmä pri kontakte s autoritou prejavujú nápadnú ústretovosť, nepriebojnosť, chcú vyhovieť.

Naučená bezmocnosť predstavuje špecifický dôsledok týrania blízkym človekom. Jadrom teórie o naučenej bezmocnosti je nasledujúce tvrdenie - pokiaľ sa jedinec naučí, že nemá žiadnu kontrolu nad nepríjemnými udalosťami a že každý jeho pokus zmeniť nepríjemnú

⁶²⁴ Čírtková, L.: Ohrozené osoby, typologie, priority intervence. IN: Domáce násillie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 22

udalosť skončí prehrou, prepadne letargii a pasivite. Ukazuje sa pritom, že viac než skutočná schopnosť kontroly rozhoduje viera vo vlastné možnosti, alebo ilúzia kontroly.

Veľký význam má reakcia obeť na prvé incidenty násilia. Ženy, ktoré aktívne zareagovali v počiatočnej fáze zneužívania (napr. kládli útočníkovi podmienky ohľadne ďalšieho spolužitia, hrozili sankciami a zverejnením incidentu) sú aj neskôr schopné účinne zareagovať na pokračujúce násilie (vyhľadajú poradňu, odídu do azylového domu..)

Naopak u žien s pasívnou reakciou na prvé incidenty sa prudko zvyšuje pravdepodobnosť dlhotrvajúceho zneužívania. Tieto obeť vyhľadávajú pomoc až v momente, kedy sú presvedčené, že im ide o holý život. Existuje tiež riziko zúfalého, impulzívneho útoku na trýzniteľa.

Ruka v ruke s naučenou bezmocnosťou ide drasticky znížené sebavedomie. Týraná žena stráca rešpekt voči svojej vlastnej osobe. Strata pocitu vlastnej hodnoty je sprevádzaná neistotou, nerozhodnosťou a niekedy aj pokrivením obvyklých merítok. Týraná žena si napríklad nie je istá ani hodnotením toho, čo sa okolo nej deje. Nevie, či je normálne všetko znášať, alebo naopak vyjsť s problémom za hranice súkromia a hľadať pomoc.

Sebazničujúce reakcie nie je možné u týraných osôb vnímať ako psychopatológiu či charakterovú slabosť. Ide o typickú, prirodzenú stratégiu vyrovnávania sa s opakovaným a nevypočítateľným násilím, ktoré na obeť páchajú jej blízki. Sebazničujúce reakcie sa objavujú najmä u dlhotrvajúceho týrania a zahŕňajú predovšetkým tieto javy:

1. popieranie viny útočníka (týraná žena pripisuje zneužívanie vonkajším okolnostiam - napr. nezamestnanosti, chorobe, alkoholu)
2. minimalizácia následkov (týraná žena minimalizuje skutočné následky, bagatelizuje svoje zranenia, zľahčuje intenzitu a nebezpečnosť útokov, nevníma vážnosť situácie)
3. popieranie zneužívania (týraná žena vehementne popiera svoje zneužívanie, pre svoje zranenia udáva nepravé dôvody)
4. odmieta možnosť záchranu (popiera reálne možnosti pomoci, vníma ich ako pre ňu nepoužiteľné, patria sem aj opakované návraty k týrajúcemu partnerovi, vymiznutie úvah o rozvoде)

Obeť žena je decimovaná striedaním neutrálnych či láskavejších podôb vzťahu s hrubou fyzickou agresiou sprevádzanou zjavným nepriateľstvom. Syndróm týranej ženy je vlastne odpoveďou na pravidelný no nevypočítateľný výskyt úplne odlišných modalít chovania u páchatel'a. Týrajúci partner strieda vo vzťahu k žene slušné zaobchádzanie s veľmi zlým zaobchádzaním. Čím vyhrotenejšie sú obe tieto krajnosti, tým pravdepodobnejšie dochádza ku vzniku tzv. paradoxnej väzby týranej ženy na partnera (tzv. Štokholmský syndróm - jedným zo znakov je napr. lojalita k násilníkovi, snaha chrániť ho, a dokonca súciti a "spolupráca" s ním), ktorej prirodzeným dôsledkom sú sebazničujúce reakcie.

Násilie je veľmi závažným, silným stresorom. Podľa medzinárodnej šesťstupňovej stupnice akútnych a chronických životných stresorov je domáce partnerské násilie stresorom piateho stupňa.

U týraných žien sa zistili rovnaké prejavy a symptómy ako u ľudí, ktorí prežili koncentračné a zajatecké tábory, u ľudí, ktorí boli obeťami únosov, prepadov, alebo ktorí prežili prírodné katastrofy. Situácie, ktoré prežili títo ľudia a situácie, ktoré prežívajú týrané ženy, majú viacej spoločných znakov. Sú to situácie "zajatia" a "uväznenia". Je v nich ohrozený ich vlastný život, obeť sú izolované, nemôžu sami zo situácie uniknúť (alebo sú o tom presvedčené) a násilník sa k obeť správa občas láskavo.

Dennodennými pocitmi obeť sú úzkosť, strach, bolesť a stres, neistota, pocity bezmocnosti a hanby.

Jedným z mýtov o domácom násilí je názor, že ženy asi chcú byť týrané, lebo inak by násilníka už dávno opustili. Odchod je ale zložitejší, ako si väčšina ľudí myslí. Obeť násilia

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

totiž často nevedia, kde sa obrátiť o pomoc, navyiac riskujú, že budú okolím i vlastným svedomím obvinené z rozvracania rodiny. Mnohé ženy tiež zažili zlú skúsenosť, keď požiadali o pomoc a okolie týranej žene neuverilo požiadavke ženy.

Rozhodnutie obete odísť býva blokované strachom, že násilník splní svoje vyhrážanie a predá spoločný majetok, pripraví partnerku o deti, alebo ublíži jej či deťom. Táto hrozba je pritom preukázateľne reálna a partnerka, ktorá je obrazne povedané znehybnená terorom a neustálym ponižovaním, musí starostlivo zvážiť každý svoj krok. Limitujúca je tiež materiálna prepojenosť a skutočnosť, že obeť často nemajú kam ísť. Ich finančná situácia neumožňuje nájsť si vlastné bývanie, po odchode zo spoločnej domácnosti sa ocitajú na hranici chudoby. Ďalším dôvodom zotrvania žien v násilnom vzťahu býva aj viera v zlepšenie na základe násilníkových sľubov a ospravedlňovania sa, alebo ženy prijímajú variant, že na útoku nesú vinu a sú zaň spoluzodpovedné. Ženy často majú pocit, že násilie musia pretrpieť, že nemajú inú možnosť. Niektoré ženy sa za situáciu doma hanbia, boja sa nepochopenia, samoty, toho, že neuzivia svoje deti, sú závislé na partnerovi. Násilník často svoju obeť tyranizuje i potom, čo sa ho pokúsi opustiť.

Dieťa ako obeť domáceho násila

Násilie v rodine je čoraz častejšie charakterizované ako psychické týranie detí rodičmi. Dieťa môže byť aj akcesorickou obeťou v prípade, že pôvodnou obeťou je matka. Dieťa potom pociťuje ujmu matky ako svoju vlastnú. Málo poznatkov existuje o tom, ako a či dopadá na deti aj domáce násilie páchané na otcovi. Do domáceho násilia sú zapojené deti všetkých vekových kategórií od kojeneckého veku nakoľko sú svedkami násila.

Zaujímavé sú aj údaje o reakciách detí na násilie medzi rodičmi. Asi 20 % detí sa zapája do násilných incidentov, napr. tým, že prosí násilníka, aby prestal, alebo sa pokúša brániť obeť. Z toho 10 % detí je z dôvodu obrany rodiča tiež napadnuté. 2% detí je z rôznych dôvodov na strane násilníka. Obzvlášť traumatizujúcou situáciou pre dieťa je útek s matkou pred násilníkom. Štatistiky ukazujú, že približne 2/3 žien na úteku majú so sebou dieťa. Väčšinou ide o deti mladšie ako 12 rokov. Malé deti z rodín postihnutých domácim násilím trpia často vývojovou retardáciou, poruchami koncentrácie a spánku, extrémnou fixáciou na matku, problémami v škole, zvýšenou agresivitou, poklesom imunity, zvýšeným rizikom ochorení.

Viacerí odborníci zastávajú názor, že v každej rodine, kde je žena týraná svojim manželom alebo bývalým manželom, sú týrané aj deti prinajmenšom tým, že sú prítomné pri násilí voči matke a že sú ním traumatizované.

V rodinách, kde je matka vystavená násiliu svojho manžela, sú deti svedkami alebo obeťami otcovho násilia od svojho raného detstva, mnohé od svojho narodenia a niektoré už pred svojím narodením. Pre mnohé z týchto detí je násilie voči matke častou a pre niektoré každodennou skúsenosťou.

Ženy, ktoré sú dlhodobo vystavené domácemu násiliu, sú uzavreté do seba a svojich problémov. Sú schopné zaistiť dieťaťu stravu, ošatenie, udržiavať ho v čistote a teple, ale veľakrát nedokážu naplniť detskú potrebu lásky a radosti zo spoločnej činnosti. Najčastejšie sa to prejavuje absenciou očného kontaktu, neschopnosťou dieťa podporiť, pochváliť ho, tráviť spoločne voľný čas a prežívať spoločné aktivity, ako sú hra, čítanie rozprávok. Škála výchovných prostriedkov týchto žien je čierno biela - na jednom póle stoja veľké prejavy lásky (bozkávanie, maznavý tón reči) na druhom póle krik a fyzické tresty. Väčšinou chýba poriadok, pravidelnosť a bežný denný režim, napríklad pravidelnosť podávania stravy deťom a podobne.

Odškodňovanie obetí

Medzi zákonné práva poškodeného - obeti je i právo na odškodné pri násilných trestných činoch podľa zákona č. 215/2006 Z.z o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi.

Zákon upravuje jednorazové finančné odškodnenie osôb, ktorým bola v dôsledku úmyselných násilných trestných činov spôsobené ublíženie na zdraví, ťažká ujma na zdraví, smrť, znásilnenie, sexuálne násilie a sexuálne zneužívanie spôsobené trestným činom spáchaným inou osobou. Za obeť - poškodenú osobu, ktorej bola v dôsledku trestného činu spôsobená smrť sa považuje pozostalý manžel po zomretom a pozostalé dieťa po zomretom, a ak ich niet, pozostalý rodič po zomretom, a ak ho niet, osoba, ku ktorej mal zomretý vyživovaciú povinnosť. O odškodnenie môže požiadať poškodený, ktorý je občan Slovenskej republiky alebo občan iného členského štátu, alebo osoba bez štátnej príslušnosti, ktorá má na území Slovenskej republiky alebo na území iného členského štátu trvalý pobyt, alebo cudzí štátny príslušník za podmienok a v rozsahu ustanovenom medzinárodnou zmluvou, ktorá bola ratifikovaná a vyhlásená spôsobom ustanoveným zákonom, ak k ujme na zdraví došlo na území Slovenskej republiky.

Odškodnenie sa vypláca v rozsahu:

- ak bola trestným činom spôsobená smrť, poškodený má nárok na vyplatenie odškodnenia v sume päťdesiatnásobku minimálnej mzdy.

- ak bola poškodenému spôsobená ujma na zdraví znásilnením alebo sexuálnym násilím, poškodený má nárok na vyplatenie odškodnenia za spôsobenú morálnu škodu v sume desaťnásobku minimálnej mzdy. Odškodnenie znásilnenia alebo sexuálneho násillia nevylučuje možnosť odškodnenia morálnej škody spôsobenej tým istým trestným činom. O priznaní odškodného na základe žiadosti rozhoduje Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky. Na podanie žiadosti, ktorú môže podať aj opakovane zákon pozná dve lehoty:

- do osemnástich mesiacov odo dňa spáchania trestného činu, ktorým bola spôsobená ujma na zdraví. Na žiadosti podané po tejto lehote sa nebude prihliadať.

- do šiestich mesiacov odo dňa nadobudnutia právoplatnosti rozsudku alebo trestného rozkazu; ak súd v trestnom konaní poškodeného s jeho nárokom odkázal na občianske súdne konanie alebo konanie pred iným orgánom, žiadosť treba podať v lehote šiestich mesiacov odo dňa nadobudnutia právoplatnosti rozhodnutia, ktorým sa rozhodlo o nároku poškodeného v občianskom súdnom konaní alebo konaní pred iným orgánom. Na žiadosti podané po tejto lehote sa nebude prihliadať. Ministerstvo spravodlivosti je povinné rozhodnúť o žiadosti do šiestich mesiacov odo dňa jej podania. Poškodený, ktorému bolo poskytnuté odškodnenie za ujmu na zdraví podľa tohto zákona, alebo jeho právny nástupca je povinný do piatich rokov odo dňa, keď mu odškodnenie bolo poskytnuté, odviesť na účet ministerstva všetky finančné prostriedky, ktoré získal ako odškodnenie za ujmu na zdraví inak ako podľa tohto zákona, a to až do výšky odškodnenia poskytnutého podľa tohto zákona. Orgány činné v trestnom konaní sú povinné informovať poškodeného, ktorému bola spôsobená ujma na zdraví podľa tohto zákona, o podmienkach odškodnenia ustanovených týmto zákonom.

5. Prevencia pred domácim násilím

Prevenciou sa rozumie cieľavedomé, plánovité, koordinované a komplexné pôsobenie na príčiny a podmienky, ktoré vyvolávajú alebo umožňujú kriminalitu a inú proti spoločenskú činnosť s cieľom ich predchádzania, potláčania a zamedzovania.⁶²⁵ Na vytváranie efektívneho prístupu k domácomu násilliu je potrebné zabezpečiť dostatočnú prípravu a vzdelávanie odborníkov na teoretickej i praktickej úrovni. Práve vzdelávanie vnímajú mnohí ako kľúčový

⁶²⁵ Dianiška, G. A kol.: Kriminológia. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 104

nástroj prevencie. Dôraz by sa mal pritom klásť na eliminovanie príčin domáceho násilia a tým na samotné zníženie domáceho násilia, na vypracovanie rizikových skupín obetí i páchatel'ov a zároveň by sa mala zabezpečiť bezpečnosť a zdravie obetí. Základom je samozrejme vysoký stupeň informovanosti verejnosti prostredníctvom rôznych vládnych či mimovládnych kampaní ako napr. Kampaň za nulovú toleranciu násilia voči ženám (1997), kampaň Stop domácemu násiliu na ženách (2006), Kampaň na boj proti násiliu na ženách vrátane domáceho násilia (2006-2008), kampaň Mestá bez násilia (2000).

Prevencia kriminality je dôležitá z pohľadu kontroly kriminality, ktorej proces nepostačuje na účinnú obranu pred domácim násilím za pomoci moderných trestnoprávnych prostriedkov. Jej základnou úlohou je predchádzať trestnej činnosti, v danom prípade domácemu násiliu za použitia všetkých dostupných prostriedkov právneho i mimoprávneho charakteru.

Rozlišujeme prevenciu **sociálnu, situačnú a viktímnosti**. Sociálna prevencia má vytvoriť priaznivé spoločenské, ekonomické, kultúrne, výchovno-vzdelávacie podmienky. Jej základ spočíva najmä v rodine ako základnej bunke spoločnosti. Situačná prevencia vychádza z toho, že určité druhy kriminality sa zjavujú v určitom čase, mieste a za určitých okolností. Má za úlohu odstrániť príležitosť pre páchanie domáceho násilia, obmedziť kriminogénne situácie a zvýšiť možnosť odhalenia páchatel'a. Prevencia viktímnosti smeruje k potencionálnym či skutočným obetiam domáceho násilia. Má zabezpečiť aktiváciu občanov na ochranu svojho života o ochranu svojich práv. Na druhej strane štát má vytvárať primerané legislatívne a organizačné podmienky.

Každá prevencia má podľa A. Heretika 3 základné stupne: primárna, sekundárna a terciárna. Primárna prevencia v medziach domáceho násilia nie je aplikovateľná, pretože spočíva vo vyhýbaní sa

- rizikovým komunikáciám, napr. nadväzovanie známostí na ulici
- rizikovým osobám – neznámym mužom otvorene sexuálne komunikujúcim.⁶²⁶

Prevencia domáceho násilia nemôže spočívať vo vyhýbaní sa členom rodiny ani vyhýbaní sa domácemu prostrediu. Účinný môže byť však tretí faktor, a to vyhýbanie sa rizikovým stavom, napr. za okolností, že člen rodiny je v stave opilosti. Sekundárna prevencia sa uplatňuje v stave bezprostredného ohrozenia obeť. Spočíva v účinnom kladení odporu a sebaobrane, ak je zvládnuteľná. Terciárna prevencia predstavuje komplexnú právnu, psychoterapeutickú a sociálnu pomoc obetiam.

Na celoštátnej úrovni prevenciu zabezpečuje Rada vlády SR pre prevenciu kriminality, ktorá je poradným, iniciatívnym a koordinačným orgánom vlády SR koordinujúcim realizáciu stratégie kriminality národnej, regionálnej a miestnej úrovni. Rada vypracovala princípy prevencie, medzi ktoré patrí:

1. princíp jednoty represie a prevencie
2. princíp aktuálnosti a objektívnosti prevencie
3. princíp koordinácie
4. princíp inštitucionálneho a personálneho zabezpečenia
5. princíp širokej účasti občanov
6. princíp finančného zabezpečenia
7. princíp informačného zabezpečenia
8. princíp komplexnosti
9. princíp plánovitosti a cielenosti
10. princíp vedeckosti
11. princíp medzinárodnej spolupráce
12. princíp sústavnosti.⁶²⁷

⁶²⁶ Dianiška, G. A kol.: Kriminológia. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 97

⁶²⁷ Dianiška, G. A kol.: Kriminológia. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 105

V zákone č. 583/2008 Z. z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov sa v § 2 ukladá povinnosť každému podľa svojich možností a schopností konať tak aby predchádzal alebo zamedzil vzniku šírenie kriminality a inej protispoločenskej činnosti.

Ak sa táto povinnosť ukladá každému teda aj kňazovi, mal by byť povinný využiť svoje schopnosti, skúsenosti a možnosti pri svätej spovedi. Ak svätá spoveď je sviatosť otvorenosti, priznanie sa kňazovi k spáchaným hriechom, ktoré boli spáchané aj v rodine je kňaz prvý ktorý by mal uplatniť preventívne kroky k zamedzeniu násilia v rodine. Toto je však iba v rovine teoretickej.

V praxi je každý spovedník viazaný prísnyim sviatosným tajomstvom mlčanlivosti, ktorej nedotknuteľnosť je viazaná na jeden z najprísnejších trestov v rámci Kanonicke práva. V tomto predpise sa hovorí:

Kán.983 - §1. Sviatosné tajomstvo je nedotknuteľné, preto spovedníkovi je prísne zakázané slovami ani iným spôsobom, ani z nijakého dôvodu ani len čiastočne prezradiť kajúcnika.

§ 2. Zachovávať tajnosť je povinný aj tlmočník, ak sa zúčastní, ako aj všetci ostatní, ktorí sa akýmkoľvek spôsobom dozvedeli o hriechoch zo spovede.

Kán.984 - §1. Spovedníkovi sa úplne zakazuje použitie poznatku získaného zo spovede, ktorý priťaží kajúcnikovi, aj keď je vylúčené akékoľvek nebezpečenstvo odhalenia.

§2. Ustanovená vrchnosť, nijakým spôsobom nemôže vo vonkajšom riadení použiť poznatok získaný o hriechoch v spovedi, vypočutej v ktoromkoľvek čase.

Z tohto dôvodu sa poznatky zo svätej spovede nemôžu použiť ani pri prevencii. Ide naozaj o nedotknuteľné tajomstvo a náš právny poriadok túto viazanosť k nemu u kňazov – spovedníkov rešpektuje.

Len vo všeobecnej rovine a to tak že ani nepriamo sa nedotkne poznatkov z vypočutej spovede môže uplatniť prvky primárnej prevencie.

Ministerstvu vnútra SR ako konkrétnemu subjektu zákon ukladá okrem iných aj spracovávať a poskytovať údaje o obetiach a páchatel'och pre účel prevencie.

V rokoch 2007 – 2010 medzi priority prevencie stanovené rozkazom Ministerstva vnútra adresovaným Policajnému zboru SR patrí aj oblasť domáceho násilia, konkrétne prevencia a eliminácia násilia na ženách a v rodinách.

Na medzinárodnej úrovni pôsobí preventívne Úrad OSN pre drogy a kriminalitu – UNODC, Európska sieť pre prevenciu kriminality - EUCPN, Rada Európy a UNICEF.

6. Prehľad organizácií poskytujúcich pomoc obetiam násilia na Slovensku

Aliancia žien Slovenska, Bratislava
Pro Familia, Martin
Centrum Nádej, Bratislava
Domov pre týrané ženy, Bratislava
Azylové ubytovanie, Bratislava
Detské centrum Kľúčik, Bratislava
Detský fond SR, Bratislava
Krizové centrum rodiny Slonad, Bratislava
Labyrint, Bratislava
Nadácia Pomoc deťom v ohrození, Bratislava
Návrat, Bratislava
Pomoc obetiam násilia, Bezručova 6, Bratislava

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Áno pre život, n. o., Rajecké Teplice
Centrum pre rodinu, Trnava
Centrum prevencie a pomoci Dafne, Žilina
Detské krízové centrum Náruč, Žilina
Pomoc deťom v kríze
Pomoc obetiam násilia, Trhová 2, Trnava
SKC Dotyk, Beckov
Ženy Kysúc - Maják pre ženy, n. f., Čadca
Návrat, Banská Bystrica
Pomoc obetiam násilia, Dolná Strieborná 2, Banská Bystrica
Krízové centrum Mymamy, Prešov

Krízové linky a linky dôvery

Linka pomoci obetiam násilia
Policajná linka dôvery
Linka dôvery
Linka Nezábudka
Detská linka záchrany
Detská linka záchrany
Linka detskej istoty (Unicef)

Záver

Štatistické údaje hovoriace o domácom násilí sú varujúce. Pritom je známe, že štatistické údaje polície zachytávajú len zjavnú kriminalitu. U kriminality domáceho násilia sa odhaduje, že asi len 2-10% z tejto kriminality je registrovanej tj. že bol prijatý podnet od obeť alebo zistený iným spôsobom. Je preto potrebné zabezpečiť v procese odhaľovania kriminality aby latencia domáceho násilia nepredstavovala taký vysoký stupeň a v rámci prevencie aby každý povinne tak ako to stanovuje zákon o prevencii podieľal podľa svojich možností a skúseností na zamedzení vzniku a šíreniu kriminality a inej protispoločenskej činnosti.

Základom by mala byť konkrétnejšia a dôsledná legislatívna úprava, ktorá na Slovensku chýba. Bolo by vhodné zapracovať do nášho Trestného zákona nový trestný čin o domácom násilí, ktorý by v sebe subsumoval všetky znaky domáceho násilia a obsahoval by jeho legálnu definíciu a zabezpečoval by efektívnejší prístup orgánov činných v trestnom konaní, prípadne navrhnúť a schváliť zákon o domácom násilí.

Od nás všetkých – profesionálov, ktorí prichádzajú s obeťami do kontaktu – policajt, prokurátor, sudca ale i ďalších – lekár, učiteľ, kňaz, psychológ a iných, ktorí pri výkone povolania zistia známky domáceho násilia, susedia, náhodný svedkovia závisí, či dokážeme predísť ešte väčšiemu zlu a dokážeme upozorniť kompetentných konať v záujme obeť.

Zoznam použitej literatúry

Odborná literatúra:

- 1) Babjaková, L., Sopková, E.: Legislatívne úpravy domáceho násilia. Justičná revue, 54, 2002, č.11, s. 1235 -1250
- 2) Čírtková, L.: Ohrozené osoby, typologie, priority intervence. IN: Domáce násilie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 22
- 3) Čírtková, L.: Príčiny, formy a potreby domáciho násilí. IN: Domáce násilie – nová prax a a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 68-69
- 4) Čírtková, L.: Moderní psychologie pro právníky Domáci násilí, skalting, predikce násilí, Grada Publishing a.s., Praha, 2008
- 5) Dianiška, G. A kol.: Kriminológia. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009 , s. 326
- 6) Hrebíková, V.: Problematika domáceho násilia v rovine psychologickej, sociálnej a právnej. Justičná revue, 56, 2004, č.3, s. 344
- 7) Kolektív autorov: Domáce násilie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 127
- 8) Klátik, J.: Právne a kriminologické aspekty domáceho násilia. IN: Domáce násilie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str. 67-68
- 9) Bujňáková, M. a kol.: Metodika postupu v prípadoch domáceho násilia, Prezídium Policajného zboru SR.
- 10) Sopková, E.: Problém o ktorom sa mlčí. In: Aspekt, č.3/1998, Násilie I
- 11) Štefunková, M., Knápková, D.: Domáce násilie a výskumy obetí kriminality. IN: Domáce násilie – nová prax a nová legislatíva v Európe. Bratislavská vysoká škola práva Bratislava, 2008, str.. 99

Zákony:

- 1) Zákon č. 300/2005 Z.z. – Trestný zákon
- 2) Zákon č. 583/2008 Z.z. o prevencii kriminality a inej protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov
- 3) Zákon č. 215/2006 Z.z. o odškodňovaní osôb poškodených násilnými trestnými činmi

Internet:

<http://prison-education.oad.sk/sk/text5.html>
<http://www.kriminalita.sk/domace-nasilie/>
<http://www.minv.sk/?prev2>
<http://www.bkb.cz/http://books.google.sk/books?id=BMgzS>

Kontakt:

JUDr. Pavel Kypta PhD., odborný asistent, Katedra verejného práva,
oddelenie katedry trestného práva, kriminológie, kriminalistiky a penológie,
Právnická fakulta UMB Banská Bystrica
KOMENSKÉHO 20
97400 BANSKÁ BYSTRICA

NEZAMESTNANOSŤ AKO SÚČASNÝ A SOCIÁLNY PROBLÉM A JEJ DOPAD NA RODINU

UNEMPLOYMENT AS A CURRENT SOCIAL PROBLEM AND ITS IMPACT ON FAMILY

Laca Slavomír

Abstrakt

Vo všeobecnosti je dnes nezamestnanosť vážnym ekonomickým problémom. Nezamestnanosť ako taká je nielen súčasným ekonomickým problémom, ale navyše je aj aktuálnym problémom sociálnym. Podľa svetových štatistík príčinou nezamestnanosti je súčasná hospodárska kríza. Preto má nezamestnanosť vzrastajúcu tendenciu a stáva sa závažným problémom súčasných rodín. Nezamestnanosť je jav, ktorý narúša existenciu rodinného spoločenstva, má veľký dopad na rodinu a jej členov.

Cieľom nášho príspevku je priblížiť pohľad na nezamestnanosť ako na súčasný problém a zároveň poukázať na zložitý sociálny stav rodín, ktorý v súčasnosti pretrváva na základe nezamestnanosti. V príspevku sa zameriavame na zmeny v štruktúre rodiny, ktoré sú spôsobené vplyvom nezamestnanosti. Ak pristupujeme k nezamestnanosti z ekonomického hľadiska nesmieme zabúdať na sociálny pohľad, na ktorý chceme zvlášť upozorniť a nájsť možnú odpoveď daného stavu.

Nezamestnanosť čoraz viac ohrozuje rodinu a tým aj celú ľudskú spoločnosť. Preto je veľmi dôležité venovať viac pozornosti rodinám a snažiť sa zmierňovať dôsledky nezamestnanosti, zvlášť v čase hospodárskej krízy.

KLúčové slová: Nezamestnanosť. Zamestnanie. Práca. Rodina. Sociálny problém. Poradenstvo. Zákon. Kríza. Ľudská spoločnosť.

Abstract

In general, unemployment is currently a serious, not only economic but also social problem. According to global statistics, unemployment is the cause of the current economic crisis. Unemployment is an increasing trend and is becoming a serious problem for today's families. Unemployment is a phenomenon that hinders the existence of a family and has a large impact on family dynamics.

The aim of our contribution is to highlight the complex problem of unemployment and the effect it has on our society - families. We focus on changes in family structure caused by impact of unemployment. If we approach to unemployment in terms of economic view we can't forget social view. Through our contribution we wanted to highlight this complex problem and find possible answers and suggestions.

Unemployment is increasingly threatening the family and also the whole human society, it is very important to pay more attention to families and seek to mitigate the consequences of unemployment, particularly in times of economic crisis.

Key words: Unemployment. Job. Work. Family. Social problems. Consultant service. Survey. [Business depression](#). Community.

Úvod

Človek sa musí neustále prispôbovať zmenám, ktoré so sebou prináša život a doba, v ktorej existuje. V minulosti mal u nás každý človek právo na zamestnanie. Na jednej strane,

to bol pocit akejsi „sociálnej istoty“, na strane druhej, to znamenalo potláčanie konkurencie, schopnosti ľudí v spoločnosti. Význam práce pre život každého človeka je nesporný, pretože tvorí jeho neoddeliteľnú súčasť. Práca svojím charakterom stimuluje vývin jednotlivca a celú spoločnosť. Realita produktívnej zamestnanosti a akejkoľvek spoločnosti je nezastupiteľná nielen v súvislosti s príjmami, ktoré rodina získava, ale v bezprostrednom rade i s pocitom sebaúcty pre nich z toho vyplývajúci. Práca má výrazný sociálny charakter, uskutočňuje sa v konkrétnom sociálno-kultúrnom prostredí, vyvoláva sociálne dôsledky a sociálne interakcie s inými sociálnymi javmi a procesmi. Z tohto titulu je nezamestnanosť v našej spoločnosti ťažkým a ťaživým problémom, ktorý sa bytostne dotýka aj niektorých rodín. Súvisí to s centrálnou úlohou práce a zamestnania v našej spoločnosti a kultúre, v ktorej existujeme. Strata zamestnania znamená depriváciu v základných potrebách, ktoré zamestnanie a práca priamo uspokojujú alebo ich uspokojenie je s nimi úzko spojené.

„Zamestnanie má v živote človeka nezastupiteľné postavenie. Je dôležitou podmienkou jeho dôstojnej existencie, prináša mu nielen materiálny prospech, ale súčasne mu dáva pocit sebarealizácie a spoločenskej užitočnosti“.⁶²⁸ Práca zaraďuje človeka do mnohých sociálnych vzťahov, uspokojuje jeho potreby ctižiadosti, sebauplatnenia a sebaúcty. Zamestnanie nemá len ekonomický charakter, ale má i sociálny a psychologický význam, ktorý je daný tým, že človeka formuje po rozumovej, emocionálnej, duševnej i telesnej stránke. „Práca je pre človeka biologická a sociálna nevyhnutnosť. Obsahová náplň pracovných činností človeka výrazne ovplyvňuje aj štruktúru potrieb, trávenia voľného času, atď...“.⁶²⁹ Prácou človek získava hmotné prostriedky pre sociálny status seba a svojej celej rodiny. Zamestnanie nie je len ekonomická nevyhnutnosť. Postupne sa však stáva sociálnou potrebou, kde nadobúda stále viac prostriedkov sebauplatnenia a rozvoja potencií človeka.

V súčasnosti práca nadobudla v spoločnosti také dôležité postavenie, že ak ju človek stratí, cíti sa často, akoby stratil zmysel existencie. „Pracovná istota sa v nás ľudí zakorenila a jej stratu môžeme považovať za obrovskú krivdu, smolu či dokonca osobnú tragédiu“.⁶³⁰ Význam zamestnania pre život rodiny je nesporný a tvorí jej nedeliteľnú súčasť. Práca svojím charakterom stimuluje vývin rodiny i celej ľudskej spoločnosti. Pracovná nečinnosť nezamestnaných pôsobí demotivujúco na správanie sa rodiny a znižuje celkovú adaptáciu na meniace sa životné podmienky. Predlžovaná frustrácia potreby pracovať môže vyvolať nezvratné osobnostné zmeny a bytostne sa dotknúť jedinca a fungovania celej rodiny.

Zmeny, ktoré nastali po roku 1989 sa výrazne dotkli všetkých oblastí spoločnosti, samozrejme aj základnej bunky spoločnosti, teda rodiny. Zmenili sa podmienky na trhu práce a tieto zmeny so sebou priniesli okrem iného, aj nezamestnanosť, ktorá je súčasťou tejto doby, zasiahnutou celosvetovou hospodárskou krízou. V súčasnosti čelíme hospodárskej kríze. Táto kríza postihuje jednotlivcov, aj celé rodiny. Je nesmierne dôležité, aby status rodiny neoslabil, lebo ako všetci dobre vieme, rodina je základnou bunkou spoločnosti. Ak dôjde k jej narušeniu pocíti to celá ľudská spoločnosť, pretože rodinu so spoločnosťou spája viacero väzieb.

Rodina je už po stáročia považovaná za základnú jednotku ľudskej spoločnosti. Jej význam z hľadiska i celku, teda spoločnosti sa v jednotlivých historických obdobiach mení. K tomu do značnej miery prispieva celkový vývoj spoločnosti a zamestnanosti. Týmto zmenám zodpovedajú vnútorné premeny rodiny, odrážajúce sa predovšetkým v postavení jednotlivých členov rodiny, ktorí sú zamestnaní alebo sú bez práce. Viacerí autori sa pokúšajú charakterizovať rodinu z hľadiska svojho odborného záujmu. Preto je možné v odbornej literatúre nájsť veľké množstvo definícií, ktoré poskytujú rôzne pohľady na rodinu ako na

⁶²⁸BUCHTOVÁ, B. et. al. : Nezamestnanosť psychologický, ekonomický a sociálny problém. Praha : Grada, 2002, s. 75.

⁶²⁹STANEK, V. et. al. : Sociálna politika. Bratislava : Spirit, 1999, s. 195.

⁶³⁰BENEŠ, F. et. al. : Co když ztratím práci? A co dál. Praha : Direkta, 1991. s. 16.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

špecifický sociálny útvar, ktorý ekonomicky zabezpečuje rodinu, teda je zamestnaný, resp. nezamestnaný. Rodina je „prvým sociálnym prostredím, do ktorého sa človek narodí. Je východiskovým terénom socializačného procesu a spojovacím mostíkom medzi jednotlivcom a spoločnosťou“⁶³¹, ktorá vytvára podmienky pre rozvoj rodiny v každom období. V súčasnej dobe rodina podlieha výraznými zmenami, ktoré sú podmienené civilizačným vývojom, ako aj štrukturálnymi zmenami zamestnanosti i nezamestnanosti v ekonomickom, a najmä sociálnom živote, prebiehajúcou transformáciou v celom globále spoločnosti.

Za jeden z najzákladnejších prvkov ovplyvňujúcich fungovanie súčasnej rodiny v kríze považujeme zamestnanosť, respektíve aj nezamestnanosť. Problém nezamestnanosti patrí medzi najbolestivejšie problémy našej ľudskej spoločnosti a bezprostredne sa dotýka rodiny. Ľudia rôzne reagujú a pristupujú k riešeniu nezamestnanosti. Považujeme ju za vážny ekonomický a sociálny problém, ktorý postihuje všetkých ľudí v každej krajine a neobchádza ani Slovenskú republiku. Zmeny, ktoré priniesla kríza sú v podmienkach Slovenska sprevádzané aj sociálnymi zmenami, vrátane rastu nezamestnanosti. Otázka nezamestnanosti ako výsledku nerovnováhy na trhu práce nie je len ekonomickým, ale aj psychologickým problémom. V prvom rade je však sociálnym problémom, ktorý si vyžaduje náležitú pozornosť.

Nezamestnanosť patrí k javom, ktorým je v súčasnosti venovaná zvýšená pozornosť. Ako faktor závažnej zmeny spôsobu života je udalosťou, ktorá si vyžaduje adaptačné úsilie zamerané na novovzniknutú situáciu. Pojem nezamestnanosť môžeme definovať ako „sociálno-ekonomický jav spojený s existenciou trhu práce. Predstavuje dôsledok a súčasne prejav nerovnováhy na trhu práce, medzi ponukou a dopytom po práci“⁶³². Poznáme osem základných druhov nezamestnanosti, a to *frikčná* (pri takejto nezamestnanosti dochádza bežne k presunom osôb medzi pracovnými miestami, kde sú jednotlivci alebo členovia rodiny motivovaní vlastnými potrebami alebo potrebami ekonomického vývoja), *štrukturálna – technologická* (táto nezamestnanosť je spôsobená rozpadom neefektívnych podnikov a inštitúcií a eliminácií starých odvetví, ale aj likvidáciou umelej nezamestnanosti), *cyklická* (je spôsobená nevyužitím existujúcich kapacít, z dôvodu odbytných ťažkostí, ktorými sú konjunktúra a recesia), *sezónna* (táto nezamestnanosť je spojená s prírodným cyklom a je charakteristická pre jednotlivé odvetvia, a to poľnohospodárstvo, stavebníctvo, lesníctvo; ale je pre oblasť služieb, ktoré sú spojené s turistikou), *skrytá* (formou tejto nezamestnanosti je, keď si nezamestnaná osoba nehľadá prácu, ani sa ako nezamestnaná neregistruje), *neúplná* (je spôsobená existenciou pracovníkov, ktorí musia akceptovať prácu na skrátený pracovný úväzok alebo prácu, pri ktorej plne nevyužíva svoje schopnosti a kvalifikáciu), *nepravá* (vzniká vtedy, ak osoby sú síce evidované ako nezamestnané, ale prácu si nehľadájú, resp. ponúknutú prácu odmietajú; do tejto sekcii nezamestnanosti patrí tzv. nelegálna práca, „práca na čierno“ v neformálnej a šedej ekonomike) a *dlhodobá* (považovaná za nezamestnanosť, ktorá trvá dlhšie ako 12 mesiacov).

Dôsledky a dopad dlhodobej nezamestnanosti nepocitujú iba nezamestnaní, ale i celá rodina. Strata práce jedného z jej členov je záťažovou situáciou pre celú rodinu. Ak sú v rodine bez práce obaja jej členovia, stresy pôsobiace sa dosť často znásobujú.

Nezamestnanosť má na rodinu viacero negatívnych vplyvov a dopadov:

1. „ekonomické problémy,
2. zmeny v sociálnych vzťahoch a sociálnej izolácie rodiny,
3. zmeny štrukturálnej dezorganizácie a krízy rodinného systému a narušenia denných návykov,
4. zmien v postavení nezamestnaného jedinca v rodinnom systéme,
5. zmien v rozdelení domácich prác,

⁶³¹ ĎURDIÁK, E. : *Psychohygiea mladého človeka*. Nitra : Enigma, 2001. s. 42.

⁶³² MAREŠ, P. : *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha : Slon, 2002. s. 10.

6. narušenie vzťahov medzi členmi rodiny,
7. narušenie stereotypu rodinného života.⁶³³

Nezamestnanosť jedného z členov rodiny má vplyv na celý jej chod. Vplyv môže byť tak negatívny, ako aj pozitívny. Medzi pozitíva sa zaraďuje vzrast rodinnej podpory a solidarity. Pokiaľ rodina dobre funguje a dokáže podporiť svojho člena, je pre nezamestnaného ľahšie pokračovať v snahe nájsť zamestnanie. Nezamestnanosť preveruje kvalitu rodinných vzťahov a lepšie ju zvládajú ľudia, ktorí sa majú o koho oprieť, ktorí majú možnosť otvorene o svojej situácii s rodinou hovoriť. Rodina nie je nezamestnanosťou len ohrozovaná, ale môže ňou byť aj pozitívne ovplyvnená, a to v zmysle poskytovania podpory a v prejavoch rodinnej solidarity. Sociálna podpora zo strany životného partnera a celkovo rodina zohrávajú v náročných situáciách významnú úlohu. Solidarita rodiny môže nezamestnaného podporiť a predstavovať akýsi zdroj istoty, bezpečia a lásky.

Negatívom dopadu nezamestnanosti nie je len nedostatok finančných prostriedkov, ale „nezamestnanosť môže spôsobiť krízu rodinného systému, narušiť rodinné zvyklosti, spôsobiť zmeny v sociálnych vzťahoch.“⁶³⁴ Nezamestnaný človek v rodine môže pocítiť stratu statusu a autority. Ak je rodina harmonická oveľa ľahšie sa vyrovnáva s nezamestnanosťou svojho člena. V opačnom prípade konflikty a hádky môžu viesť až k rozchodu, a tým rozpadu rodiny. Nezamestnanosť môže byť spojená s násilnými činmi v rodine, či už medzi partnermi alebo vo vzťahu k deťom. Nezamestnanosť teda vedie k „obetiam blízkych“ v kruhu rodiny. Nezamestnaní manželia v rodine, ako aj ich deti sú do značnej miery postihnutí psychosociálnymi vplyvmi. „Takýchto ľudí označujeme pojmom obeť blízkosti.“⁶³⁵ U detí z rodín nezamestnaných sa okrem toho, prejavuje znížené sebavedomie, sú depresívnejšie, nekoncentrovanejšie, osamelejšie, citlivejšie, nedôverčivejšie, a menej schopné prekonať stres. Vplyvy nezamestnanosti rodičov na ich deti sa dajú zhrnúť ako strata odvahy, rezignované formy prispôsobenia sa, a tiež ako zrieknutie sa perspektívnych predstáv o budúcnosti. Strata zamestnania je väčšinou chápaná z rodiny nezamestnaného ako určité vylúčenie zo spoločnosti, a zo spoločenského diania.

Ak hovoríme o dopadoch v nezamestnanosti, ktoré sa dotýkajú rodiny musíme spomenúť aj reprodukčné správanie. Prejavuje sa to už zvyšujúcim sa priemerným vekom partnerov vstupujúcich do manželstva, znižujúcim sa počtom detí v rodinách, či odklad narodenia dieťaťa, čo súvisí s prechodom na západný štýl života. Nie je tomu celkom tak. Svojím dielom sa na tomto stave podieľa samotná zamestnanosť. Mnoho žien odkladá svadbu aj narodenie dieťaťa jednak, z dôvodu nedostatku financií a jednak, z dôvodu neistoty zamestnania u seba aj životného partnera. Materstvo však môže byť aj únikom do priaznivejšieho statusu matky a ženy v domácnosti. Podľa výskumov, ktoré boli organizované na Slovensku, ale aj v celosvetovom meradle, sa s vyššou mierou nezamestnanosti rodí, buď nadpriemerný alebo naopak, podpriemerný počet detí. Nízka pôrodnosť je spôsobená tým, že mladí ľudia vnímajú sociálnu neistotu a odďaľujú svadbu aj narodenie dieťaťa alebo detí. Je potrebné, aby ľudská spoločnosť podporovala najmä mladých, aby si zakladali rodiny a podporovali mladé rodiny. Rodinná politika má byť súčasťou sociálnej podpory každej ľudskej spoločnosti. Malo by najmä ísť o záujem štátu a nás všetkých, aby mladí ľudia mali vo svojej krajine perspektívu, aby si mohli založiť rodinu. Sú to dobre investované prostriedky do zdravej mladej generácie. Mladé rodiny nie sú sociálnou príťažou, ale našou budúcnosťou.

⁶³³MAREŠ, P. : *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha : Slon, 2002. s. 106.

⁶³⁴MATOUŠEK, Z. : *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1994. s. 13.

⁶³⁵ŽILOVÁ, A. : *Komunitná práca s komunitou s vysokou mierou nezamestnanosti*. Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2003. s. 42.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Nezamestnanosť má značný vplyv na spoločenský život na nezamestnaných jednotlivcov, ba aj na celé rodiny. Nejde len o pokles ich životnej úrovne, ale i o hlboké dôsledky nezamestnanosti pre ich každodenný život v rodine, spoločenský život a najmä o hodnoty.

Záver

Z uvedeného vyplýva, že pozícia rodiny v spoločnosti má napriek všetkým zmenám svoje významné miesto. Rodina má prvenstvo medzi všetkými ostatnými spoločenstvami, ktoré vznikli v priebehu dejín. Nezamestnanosť môže narušiť a celkovo rozbiť vzťahy medzi jednotlivými členmi rodiny, ato nielen napätím vznikajúcim zo stresu spôsobeného nedostatkom finančných prostriedkov, ale aj nedostatkom pochopenia, úcty a lásky, ktorá sa vyžaduje v rodine. Je preto potrebné neustále komunikovať a riešiť takéto problémy so všetkými členmi rodiny. Nezamestnanosť nie je len prioritným problémom z ekonomického hľadiska, pretože v súčasnosti je treba venovať rovnakú pozornosť aj sociálnemu hľadisku z dôsledku nezamestnanosti. Lebo aj toto hľadisko vplýva na rodinu a ich členov. Dôsledky nezamestnanosti majú na jednotlivca v rodine výrazný sociálny a psychologický vplyv. Ich poznanie umožní včas rozpoznať príznaky zmeny v prežívaní a správaní každého člena rodiny, nielen nezamestnaného. Dôležité je im, čo najúčinnejšie predchádzať a najmä zamedzovať. Nezamestnanosť ako súčasný sociálny a spoločenský problém je mimoriadnym ohrozením pre celú rodinu a jej riešenie je viac ako akútne. Najmä z tohto dôvodu je potrebné venovať danej problematike zvýšený záujem.

Zoznam použitej literatúry

1. BENEŠ, F. et. al. : *Co když ztratím práci? A co dál.* Praha : Direkta, 1991, s. 117 ISBN 978-80-88935-95-7.
2. BUCHTOVÁ, B et. al. : *Nezaměstnanost psychologický, ekonomický a sociální problém.* Praha : Grada, 2002, s. 240 ISBN 80-247-9006-8.
3. ĎURDIAK, Ľ. : *Psychohygienu mladého človeka.* Nitra : Enigma, 2001, s. 140 ISBN 80-85471-84-1.
4. MAREŠ, P. : *Nezaměstnanost jako sociální problém.* Praha : Slon, 2002, s. 151 ISBN 80-86429-08-3.
5. MATOUŠEK, O. : *Rodina jako instituce a vztahová síť.* Praha : Slon, 2003, s. 144 ISBN 80-901424-7-8.
6. STANEK, V. et. al. : *Sociální politika.* Bratislava : Spirit, 1999, s. 350 ISBN 80-89085-66-0.
7. ŽILOVÁ, A. : *Komunitná práca s komunitou s vysokou mierou nezamestnanosti.* Banská Bystrica : Pedagogická fakulta UMB, 2003, s. 114 ISBN 80-8055-721-7.

VPLYV SÚČASNEJ SLOVENSKEJ POLITIKY NA VZNIK CHUDOBY

The impact of the current Slovak politics of poverty to reci

Lisnik Anton

Abstrakt

Od roku 1989 prešlo Slovensko spoločensko-ekonomickými zmenami, ktoré ovplyvnili a stále ovplyvňujú postavenie každého jednotlivca v spoločnosti. Spoločnosť sa transformuje zo socialistického smerovania ekonomiky a politiky na ekonomiku trhovú, a na demokratickú spoločnosť. Táto transformácia vyvolala zmeny, na ktoré neboli všetci obyvatelia Slovenska pripravení. Mnohí ľudia stratili prácu, čo ovplyvnilo nielen fungovanie spoločnosti, ale aj sociálne pomery rodín a postavenie jednotlivca v rodine i v spoločnosti. Prednáška sa zaoberá vplyvom súčasnej politiky na vznik chudoby a je rozdelená do štyroch častí.

Kľúčové slová: štát, zamestnávateľ, núdza, pomoc, chudoba.

Abstract

Since 1989 Slovakia has undergone socio-economic changes that have affected and still affect the status of each individual in society. The company transformed the socialist economy and policy direction of the market economy and a democratic society. This transformation caused the changes, which were all citizens of Slovakia prepared. Many people lost their jobs, affecting not only the functioning of society, but also the social conditions of families and individual status in the family and in society. The lecture on the impact of current policies of poverty and is divided into four parts.

Keywords: State, employer, misery, aid and poverty.

1 Politické cesty riešenia chudoby

Každá spoločnosť sa snaží plniť svoju povinnosť voči jednotlivcovi - a to zabezpečiť určitú, štátom garantovanú mieru životnej úrovne. Na dosiahnutie tejto úrovne sú však potrebné finančné prostriedky. Preto sa zavádzajú rôzne formy hospodárenia s verejnými financiami, ktoré majú za cieľ ušetriť peniaze a zároveň udržať životnú úroveň.

Vo svojej podstate je možné riešiť túto situáciu dvojako: pravicovým spôsobom, ktorý je založený na princípe osobnej zodpovednosti každého jednotlivca, pričom sa spoločnosť postupne „zrieka“ zodpovednosti za neho. Zároveň vytvára systém zákonov a zákonných opatrení pre jednotlivca, ktoré mu umožňujú postarať sa o seba za pomoci štátu. Štát chráni záujmy jednotlivca a zvýhodňuje jeho snahu rôznymi stimulmi ako sú napr.: úľavy na daniach, zavádzanie rôznych štátnych bonusov pre konkrétne skupiny obyvateľstva s cieľom „nalákať“ ľudí na tento systém.

Druhým možným systémom je ľavicový alebo sociálnodemokratický systém, ktorý na Slovensku poznáme ako tretiu cestu. Štát má vôľu zabezpečovať vysokú životnú úroveň pre všetkých občanov, ale na úkor vysokých výdavkov verejných financií. To sa odzrkadľuje potrebou zvyšovania príspevkov do štátnej pokladnice pomocou zvyšovania daní, priamych a aj nepriamych, a zároveň zvyšovaním odvodov či od zamestnancov, alebo zamestnávateľov.

Súčasná slovenská politika je nasmerovaná na riešenie stavu chudoby pomocou „tretej cesty“. Nezostáva však verná princípom tretej cesty, pretože nechce zvyšovať tlak na peniaze obyvateľov, ale zároveň chce zvyšovať životnú úroveň celej spoločnosti a aj ľudí v stave núdze. Otázka znie, či je to možné v súčasnosti. O to viac, že Slovensko sa tak ako ďalšie štáty nachádza v súčasnosti stave hospodárskej krízy.

Za stav životnej úrovne je zodpovedný aj nepriamy zamestnávateľ - štát, ktorý rieši svoj sociálny program napĺňaním vládneho a politického programu.

2 Štát – nepriamy zamestnávateľ

Pod pojmom zamestnávateľ rozumieme fyzickú, alebo právnickú osobu, ktorá zamestnáva fyzické osoby v pracovnom, alebo služobnom pomere. Zamestnávateľ je povinný prideľovať zamestnancovi prácu podľa pracovnej zmluvy, platiť mu za vykonanú prácu, utvárať priaznivé, bezpečné pracovné podmienky, dodržiavať a zabezpečovať plnenie opatrení súvisiacich s vykonávaním práce a odovzdávať príspevky na poistenie zamestnancov.⁶³⁶

Katolícka sociálna náuka rozlišuje priameho a nepriameho zamestnávateľa. Podľa nej je priamym zamestnávateľom ten, kto priamo zamestnáva podľa platnej legislatívy fyzické osoby, alebo si najíma na výkon práce právnické osoby.⁶³⁷ Nepriamym zamestnávateľom sú osoby, inštitúcie rôzneho typu, ako aj kolektívne pracovné zmluvy a zásady postupu, ustanovené týmito osobami a inštitúciami, ktoré určujú celé spoločensko-ekonomické zriadenie, alebo z neho vyplývajú. (LE 17)

Nepriamy zamestnávateľ sa od priameho líši formou zodpovednosti. Hoci je zodpovednosť pri nepriamom zamestnávateľovi nepriama, zostáva skutočnou zodpovednosťou. Nepriamy zamestnávateľ určuje zásadným spôsobom aspekty pracovného pomeru, čím podmieňuje postupy priameho zamestnávateľa. Priamy zamestnávateľ schvaľuje určitú zmluvu, vytvára pracovné vzťahy a ovplyvňuje fungovanie sociálneho systému spoločnosti. (LE 17)

Pojem nepriameho zamestnávateľa možno aplikovať v každej spoločnosti na pojem štát, ktorý vytvára správnu pracovnú a sociálnu politiku. Keďže v dnešnej dobe existuje vzájomná závislosť štátov, vzniká multinacionálne, alebo transnacionálne spoločenstvo, ktoré ovplyvňuje na základe vzájomnej závislosti tak nepriameho, ale aj priameho zamestnávateľa. V tomto multisociálnom a transociálnom spoločenstve zohrávajú dôležitú úlohu medzinárodné organizácie: Medzinárodná organizácia práce (OIT) a Organizácia Spojených národov pre výživu a poľnohospodárstvo (FAO), ktoré dohliadajú na rešpektovanie práv každého človeka, najmä pracujúceho v jednotlivých spoločnostiach. Tieto práva patria k základným ľudským právam. (LE 17) Nakoniec nepriamy zamestnávateľ je zodpovedný za vytváranie a správnu orientáciu pracovnej politiky, ktorá je založená na základnom práve – mať prácu. Prejavom nezvládnutia tejto úlohy je nezamestnanosť. (LE 18)

Z vyššie vypovedaného sú zrejmé úlohy a zodpovednosť nepriameho zamestnávateľa, ktoré by sa dali zhrnúť takto:

1. určuje aspekty pracovného pomeru,
2. ovplyvňuje fungovanie sociálneho systému a
3. má priamy vplyv na zamestnávateľov aj v nadnárodnej oblasti.

Pápež Pius XI. vo svojej encyklike *Divini Redemptoris* stanovuje povinnosť lásky a spravodlivosti pre podnikateľov a zamestnávateľov, čo by sa dalo rozšíriť aj na nepriameho zamestnávateľa. (DR 53)

V encyklike *Laborem exercens* pápež Ján Pavol II. hovorí o najdôležitejšom spôsobe uskutočňovania sociálnej spravodlivosti medzi pracujúcim a zamestnávateľom prostredníctvom odmeny za prácu. Výška spravodlivej odmeny dospelej osoby je naviazaná na schopnosť založiť a udržať si rodinu. (LE 19) Zvláštnym vzťahom medzi zamestnancom

⁶³⁶ Porov.: OBDRŽÁLEK, Z. - HORVÁTHOVA, K. a kol.: *Organizácia a manažment školstva. Terminologický a výkladový slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004, s. 403.

⁶³⁷ Porov.: OBDRŽÁLEK, Z. - HORVÁTHOVA, K. a kol.: *Organizácia a manažment školstva. Terminologický a výkladový slovník*. 2004, s. 403.

a zamestnávateľom je systém osobitných práv (pracovné prostredie, nepoškodzovanie zdravia, morálnosť), ktoré spolu s odmenou za prácu utvárajú vzťahy medzi zamestnancom a zamestnávateľom. (LE 19)

3 Definovanie stavu núdze

V Slovenskej legislatíve je hmotná núdza definovaná ako: „stav, keď príjem občana a fyzických osôb, ktoré sa s občanom spoločne posudzujú, nedosahuje životné minimum a občan a fyzické osoby, ktoré sa s ním spoločne posudzujú, si príjem nemôžu zabezpečiť alebo zvýšiť vlastným pričinením.“⁶³⁸

Životné minimum definujeme ako „spoločensky uznanú minimálnu hranicu príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva stav jej hmotnej núdze.“⁶³⁹ Rozlišujeme niekoľko hladín životného minima:

1. Existenčné minimum ako hranicu biedy – ide o najspodnejšie prípustnú hranicu životnej úrovne, pri nedosiahnutí ktorej dochádza k ohrozeniu zdravia a života. Je to minimálna úroveň príjmov umožňujúca elementárnu existenciu človeka

2. Sociálne minimum ako hranicu chudoby - dolná hranica pásma všeobecne prijateľného životného štandardu (vo vyspelých štátoch dve tretiny celkového priemerného čistého príjmu na osobu). Jedná sa o existenčné minimum zvýšené o aktivity späté s kultúrou, dopravou, vzdelávaním, ochranou zdravia a využívaním voľného času.⁶⁴⁰

Výšku životného minima určuje každoročne MPSVR SR svojim opatrením na základe údajov Štatistického úradu SR, v zmysle konkrétnych ukazovateľov, ktorými sú rast životných nákladov nízkopríjmových domácností a čisté peňažné príjmy na osobu, vždy k 1. júlu príslušného roka

Pri posudzovaní hmotnej núdze sa zohľadňuje aj príjem fyzických osôb, ktoré sa spoločne posudzujú so žiadateľom. „Medzi spoločne posudzované osoby patria:

1. manžel a manželka,
2. rodičia a nezaopatrené deti žijúce s nimi v domácnosti,
3. rodičia a ich deti do 25 rokov veku, ktoré nemajú príjem alebo majú príjem najviac vo výške minimálnej mzdy, žijúce s rodičmi v domácnosti, okrem detí, ktorým v čase evidencie uchádzačov o zamestnanie vznikol nárok na dávku v nezamestnanosti a detí, ktorým sa vypláca invalidný dôchodok.“⁶⁴¹

Nie každému, kto sa nachádza v hmotnej núdzi je poskytnutá dávka v hmotnej núdzi. Občan nie je v hmotnej núdzi, ani keď jeho príjem nedosahuje životné minimum ustanovené osobitným predpisom, ak si svojím doterajším príjmom a svojím majetkom môže riešiť hmotnú núdzu, ale ani vtedy, ak sú príjmy spoločne posudzovaných osôb (domácnosti alebo rodiny) vyššie, ako je zákonom stanovená suma životného minima.⁶⁴² Dávka v hmotnej núdzi a príspevky k dávke sa poskytujú v peňažnej forme, vecnej forme a kombinovanej forme. Dávka vo vecnej forme predstavuje jedno teplé jedlo denne, nevyhnutné ošatenie a prístrešie. Dávka a príspevky k dávke v hmotnej núdzi sa poskytujú najviac po dobu dvoch rokov odo dňa vzniku nároku na dávku a príspevky. Po uplynutí tejto doby nárok občana na dávku v hmotnej núdzi zaniká, okrem príspevku na zdravotnú starostlivosť, ochranného

⁶³⁸ NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon č. 599/2003 Zb. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.

⁶³⁹ NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon č. 601/2003 Zb. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky

⁶⁴⁰ STANEK, V.: *Sociálna politika*. Bratislava : Sprint dva, 2008, s. 28.

⁶⁴¹ Dávka v hmotnej núdzi. In: <http://www.employment.gov.sk/DIS/dis/index.php?SMC=1&id=160> (9.2.2010).

⁶⁴² Porov.: *Pomoc v hmotnej núdzi*. In: <http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=39&aid=846> (10.2.2010).

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

a aktivačného príspevku. Nárok na zabezpečenie základných životných podmienok a pomoc v hmotnej núdzi prechádza do pôsobnosti obce.⁶⁴³

Okrem pojmu hmotná núdza sa v sociológii sa stretávame s pojmom sociálna núdza. Sociálna núdza je zadefinovaná v zákone o sociálnej pomoci č. 195/1998 Z. z.

v znení zákona č. 389/1998 Z. z., zákona č. 155/1999 Z. z., zákona č. 450/2000 Z. z., (1) „Sociálna núdza je stav, keď si občan nemôže sám zabezpečiť starostlivosť o svoju osobu, starostlivosť o svoju domácnosť, ochranu a uplatňovanie svojich práv a právom chránených záujmov alebo kontakt so spoločenským prostredím najmä vzhľadom na vek, nepriaznivý zdravotný stav, sociálnu neprispôbenosť alebo stratu zamestnania.

(2) Za sociálnu núdzu sa na účely tohto zákona považuje aj stav, keď občan s ťažkým zdravotným postihnutím potrebuje zmierniť sociálne dôsledky ťažkého zdravotného postihnutia alebo ich prekonať za podmienok ustanovených týmto zákonom.

(3) Za nepriaznivý zdravotný stav sa na účely tohto zákona považujú invalidita podľa právoplatného rozhodnutia alebo posudku Sociálnej poisťovne, choroba, porucha zdravia alebo zdravotné postihnutie uznané príslušným ošetrojúcim lekárom.“⁶⁴⁴

Zákon zároveň aj stanovuje spôsoby riešenia hmotnej a sociálnej núdze v § 11.

- a. sociálne poradenstvo,
- b. sociálnoprávna ochrana,
- c. sociálne služby,
- d. dávka sociálnej pomoci,
- e. sociálne služby, peňažné príspevky na kompenzáciu a peňažný príspevok za opatrovanie.⁶⁴⁵

Od 1. januára 2009 nadobúda účinnosť Zákon č. 448/2008 Zb. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní, ktorý zrušil zákon č. 195/1998 Zb. o sociálnej pomoci. Tento zákon obsahuje výrazne zmeny aj definovaní pojmov. Nie je v ňom už definovaná sociálna núdza a formy jej riešenia. Sociálna pomoc je nahradená pojmom sociálna služba, ktorá je vymedzená ako „odborná činnosť, obslužná činnosť alebo ďalšia činnosť alebo súbor týchto činností, ktoré sú zamerané na:

- a. prevenciu vzniku nepriaznivej sociálnej situácie, riešenie nepriaznivej sociálnej situácie alebo zmiernenie nepriaznivej sociálnej situácie fyzickej osoby, rodiny alebo komunity
- b. zachovanie, obnovu alebo rozvoj schopnosti fyzickej osoby viesť samostatný život a na podporu jej začlenenia do spoločnosti
- c. zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojovanie základných životných potrieb fyzickej osoby a rodiny
- d. prevenciu sociálneho vylúčenia fyzickej osoby a rodiny“⁶⁴⁶

V tomto zákone sú definované všetky formy poskytovaných sociálnych služieb na zabezpečenie nevyhnutných podmienok na uspokojenie základných životných potrieb a riešenie nepriaznivej sociálnej situácie.

⁶⁴³ NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon č. 599/2003 Zb. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.

⁶⁴⁴ NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon o sociálnej pomoci č. 195/1998 Z. z.* Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.

⁶⁴⁵ NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon o sociálnej pomoci č. 195/1998 Z. z.* Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.

⁶⁴⁶ NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon č. 448/2008 Zb. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov č. 448/2008 Z. z.* Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.

4 Úloha a miesto štátu na vznik a na riešenie stavu núdze

Štát priamo aj nepriamo vplýva na vznik stavu núdze. Jeho najväčší vplyv na občanov štátu je nepriamy, a to tým, že vytvára zákony a formuluje zákonné podmienky pre svojich občanov. Formuluje sociálne zákony, zákony o vytváraní a odvádzaní poistného a aj zákony o zamestnávaní. Druhá skupina vplyvu štátu je na poli sociálnej pomoci a finančnej pomoci. Táto úloha je realizovaná zákonodarnou a výkonnou činnosťou štátu. Všetky tieto úlohy môžu byť napĺňané len cez legislatívnu činnosť štátu.

Akýkoľvek druh pomoci a riešenia stavu núdze musí spĺňať požiadavky spravodlivosti, solidarity a subsidiarity. Solidarita je základným princípom, podľa ktorého existuje pomoc v spoločnosti. Je veľmi ťažké nájsť spôsob konkrétnej a adekvátnej pomoci, aby nebol jednotlivými členmi spoločenstva zneužívaný. Na to slúži subsidiarita, čo je schopnosť spoločenstva racionálne a spravodlivo pomáhať členom spoločenstva v núdzi.⁶⁴⁷

Myslím, že štát si je vedomý tejto povinnosti a s plnou mierou zodpovednosti vytvára zákony a koordinuje celú zákonnú činnosť na riešenie sociálnych stavov a ekonomických stavov núdze občanov a nadnárodného spoločenstva. Tretia cesta, ktorú preferuje súčasná slovenská politika je na najlepšej ceste zničiť vyvážené hospodárenie verejných financií s miernym deficitom - najlepšie s deficitom do 3 %.

Na to používa paradoxne cestu redukcie výdavkov zo štátneho rozpočtu zameraného na znižovanie vyplácania určitých dávok. Pomoc nie je podľa princípov subsidiarity adresná a konkrétna, a preto nastáva veľký tlak na verejné financie a zároveň sa zvyšuje miera chudoby v určitých skupinách obyvateľstva.

Príkladom sú posledné rozhodnutia vlády, ktorá k 1.1.2010 zvýšila minimálnu mzdu a zmenu vyplácania rodičovského príspevku. Minimálna mzda vyvoláva tlak na financie zamestnávateľov a to môže spôsobiť zvyšovanie nezamestnanosti a zároveň to otvára možnosť na zvyšovanie čiernej práce.⁶⁴⁸

Vyplácanie vyššieho rodičovského príspevku podľa súčasnej vlády znevýhodňuje matky, ktoré sú na tzv. kontinuálnej materskej dovolenke. To znamená, že matka ostáva na ďalšej materskej dovolenke následne po, alebo ešte v rámci predchádzajúcej materskej dovolenky a nespĺňa podmienku priznania vyššieho rodičovského príspevku - v posledných dvoch rokoch pred pôrodom nebola nemocensky poistená najmenej 270 dní. Týka sa to aj žien, ktoré otehotneli hneď po ukončení štúdia, alebo boli nezamestnané. Podľa vládneho návrhu je tento rozdiel až 100 Eur.⁶⁴⁹ Takto pripravovaná právna norma je v priamom rozpore s politikou demografického vývoja slovenskej spoločnosti, pretože znevýhodňuje vyššie spomínané matky.

Veľmi dôležitým členom rozhodovania je preto samotný občan, ktorý si priamo volí jednotlivú sociálnu politiku, cez voľby - či už v lokálnom, krajskom, alebo štátnom parlamente. Občan taktiež ovplyvňuje voľbu prezidenta, ktorý podpisuje a schvaľuje prijaté zákony. Sumárne môžeme povedať, že o stave núdze priamo rozhoduje každý občan spoločnosti. Preto zodpovednosť je na každom občani. Prejavuje sa pri voľbe, ale aj na každom členovi spoločenstva nepriameho zamestnávateľa (zákonodarcovia, súdna moc a výkonná moc) pri presadzovaní svojich predstáv riešenia sociálnej a hmotnej núdze.

⁶⁴⁷ Porov.: KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2007, s. 28.

⁶⁴⁸ *Tripartita sa na minimálnej mzde nedohodla, rozhodne vláda*. In: <http://ekonomika.sme.sk/c/5013842/tripartita-sa-na-minimalnej-mzde-nedohodla-rozhodne-vlada.html> (11.2.2010).

⁶⁴⁹ Porov.: *Na rodičovskej môžete dostať dvojnásobok*. In: <http://hnonline.sk/ekonomika/c1-38563100-na-rodicovskej-mozete-dostat-dvojnásobok> (4.2.2010).

Záver

Každý občan, ktorý môže ovplyvňovať priamo, či nepriamo výber a formovanie nepriameho zamestnávateľa, si musí byť vedomý svojej zodpovednosti. Každý nepriamy zamestnávateľ si musí uvedomovať, že síce bol zvolený ľuďmi, ale moc dostáva od Boha a tak sa musí riadiť podľa Božieho - prirodzeného zákona. Nemá presadzovať svoju osobnú vôľu a postavenie zneužívať pre dosahovanie svojich osobných cieľov. Politika súčasnej vlády je síce verejne proklamovaná ako prosociálna, ktorá má zabezpečiť vyššiu životnú úroveň všetkých občanov, no zdá sa, že jej opatrenia smerujú len k redukcii verejných výdavkov, ale na tých miestach, kde je to nesprávne a nevhodné.

Jedinou cestou, ktorá je vyskúšaná rokmi, je cesta pravicového prístupu k spoločnosti, pretože je postavená na prirodzenosti človeka a spoločnosti. Skutočne je len na občanoch, akú cestu si vyberú a čo budú preferovať.

Zoznam použitej literatúry:

- JÁN PAVOL II.: *Laborem exercens*. In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008. 597 s. ISBN 978-80-7162-694-7.
- PIUS XI.: *Divini redevptoris*. In: *Dokumenty sociálnej náuky Cirkvi*. Trnava : SSV, 2008. 597 s. ISBN 978-80-7162-694-7.
- KOŠČ, S.: *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity, 2007. ISBN 978-80-8084-151-5.
- OBDRŽÁLEK, Z. - HORVÁTHOVA, K. a kol.: *Organizácia a manažment školstva. Terminologický a výkladový slovník*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2004. ISBN 80-10-00022-1.
- NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon o sociálnej pomoci č. 195/1998 Z. z.* Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.
- NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon č. 599/2003 Zb. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.
- NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon č. 601/2003 Zb. o životnom minime a o zmene a doplnení niektorých zákonov*. Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.
- NÁRODNÁ RADA SLOVENSKEJ REPUBLIKY: *Zákon č. 448/2008 Zb. o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov č. 448/2008 Z. z.* Bratislava : Zbierka zákonov Slovenskej republiky.
- STANEK, V.: *Sociálna politika*. Bratislava : Sprint dva, 2008. 375 s. ISBN 978-80-89393-02-2.

Elektronické zdroje:

- Dávka v hmotnej núdzi*. In: <http://www.employment.gov.sk/DIS/dis/index.php?SMC=1&id=160> (9.10.2009).
- Na rodičovskej môžete dostať dvojnásobok*. In: <http://hnonline.sk/ekonomika/c1-38563100-na-rodicovskej-mozete-dostat-dvojnásobok> (4.2.2010).
- Pomoc v hmotnej núdzi*. In: <http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=39&aid=846> (10.2.2010).
- Tripartita sa na minimálnej mzde nedohodla, rozhodne vláda*. In: <http://ekonomika.sme.sk/c/5013842/tripartita-sa-na-minimalnej-mzde-nedohodla-rozhodne-vlada.html> (11.2.2010).

PaedDr. ThDr. Anton Lisnik, PhD.

Katedra spoločenských vied a Sociálnej náuky Cirkvi
Detašované pracovisko
Pedagogickej fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku
Nábřežie Jána Pavla II. 15
058 01 Poprad
Slovensko
E- mail: anton.lisnik@ku.sk Mobil: +421 915 964 858

POSTAVENIE RODINY Z POHLADU PRÁVA SOCIÁLNEHO ZABEZPEČENIA

Macková Zuzana

Úvod

Rodina aj v 3.tisícročí predstavuje nezastupiteľnú a základnú bunku spoločnosti i štátu. Akékoľvek pokusy nahradiť rodinu niečím iným vždy stroskotali. Rodinu možno považovať za sociálnu skupinu, v rámci ktorej sa formuje osobnosť jednotlivca a jeho spoločenský charakter. Rodina je produktom spoločnosti a zákonite reaguje na spoločenské javy, ktoré zároveň ovplyvňuje a spoluvytvára.

Úroveň zabezpečenia rodín s deťmi determinuje celý rad faktorov, napr. historické tradície krajiny, ekonomická a kultúrna vyspelosť krajiny, vekové zloženie obyvateľstva, náboženstvo, atď.

Rodinná politika (*ide o pojem, ktorý je je častokrát spochybňovaný a o ktorom sa veľa diskutuje*) - t.j. systém všeobecných pravidiel, opatrení a nástrojov, ktorými štát priamo a sprostredkované podporuje mimoriadny význam rodiny pre rozvoj každého človeka i celej spoločnosti a vyjadruje jej svoju podporu sa realizuje nielen na úrovni štátu, ale aj na úrovni regionálnej (i lokálnej) a komunálnej prostredníctvom opatrení samosprávnych orgánov, t.j. v spolupráci s rôznymi organizáciami, mimovládnyimi inštitúciami, s cirkevnými spoločenstvami i s jednotlivými občanmi, kde sa prejavuje najmä **princíp blaha dieťaťa, solidarity a subsidiarity**.

Pojem „rodinnej politiky“ chápaný ako ucelený systém ochrany a podpory rodinám, namiesto jednotlivých opatrení zameraných napr. na pôrodnosť, ekonomickú podporu rodín s deťmi, rozvoj služieb pre rodiny s malými deťmi a pod. sa v európskom priestore začal výraznejšie presadzovať paradoxne až v období tzv. krízy sociálneho štátu,¹ t.j. v období 70. a 80. rokoch 20.storočia, keď k moci nastúpili Margaret Thatcher a Ronald Reagan s programom odstránenia štátu z hospodárstva a rozvojom trhového mechanizmu. Od tohto okamihu možno konštatovať skutočný vznik globálneho kapiatlizmu.² Tento globálny režim v ekonomike a finančných záležitostiach má prednosť pred plnením iných sociálnych cieľov. „Trhy sú určené na to, aby uľahčili voľnú výmenu tovarov a služieb, ale samy osebe nie sú schopné postarať sa o kolektívne potreby.“³ Tento proces globalizácie mal za následok demontáž sociálnych štátov, najmä z dôvodu, že „bremeno zdanenia sa presunulo z majiteľov kapitálu na spotrebiteľov, z bohatých na chudobných a stredné vrstvy“.⁴ Výhody sú jednoznačne na strane finančného kapitálu, pretože globalizácia uprednostňuje zisky a akumuláciu súkromného bohatstva pred poskytovaním verejného blaha. „Ekonomický rozvoj vyžaduje akumuláciu kapitálu a ten naopak vyžaduje nízke mzdy“.⁵ Výsledkom je, že bremeno daní sa presunulo z kapitálu na občanov, t.j. dane na kapitál a zamestnanosť sa znížili, avšak ostatné formy zdaňovania, najmä spotrebné dane tovaru a služieb najmä pre rodiny s nezaopatrenými deťmi sa zvýšili.

Vlády si síce ponechali právomoc zasahovať do ekonomiky, avšak stále viac a viac podliehali a naďalej podliehajú silám globálnej konkurencie a preto sa snažia držať nízke mzdy, motivovať

¹STANEK, V. a kolektív: Sociálna politika. Vydavateľstvo EKONÓM 2004, str. 298.

²SOROS,G.:Kríza globálneho kapitalizmu. (Otvorená spoločnosť v ohrození). Kalligram. Bratislava 1999, str. 118-119.

³SOROS,G.: Bublina americkej nadvlády. (Ako napraviť zneužitie americkej sily). Kalligram. Bratislava 2004, str. 79.

⁴SOROS,G.: Tamže. str. 80.

preferované podniky (*poskytovaním daňových úľav*), znižovať výdavky na sociálne zabezpečenie svojich občanov, t.j. na dávky v tehotenstve, materstve, v chorobe, v nezamestnanosti, v invalidite, starobe, atď. Tento prebiehajúci proces ekonomickej globalizácie má za následok podporu individualizmu, čo sa zákonite prejavuje aj v živote nielen jednotlivca, ale aj rodín.

Nadmerný individualizmus je príčinou rozkladu spolunažívania v rodine, v spoločnosti i v globálnom svete, ako aj obmedzovania slobody, súdržnosti a solidarity.

1. Situácia na Slovensku po roku 1989

Z hľadiska ekonomického, politického i sociálneho situáciu na Slovensku na prahu 21.storočia, resp. 3.tisícročia možno považovať za nesmierne komplikovanú. Obyvateľstvo strednej a východnej Európy prejavilo nespokojnosť so skúsenosťami systému kapitalistického (*Február 1948*), ako aj systému socialistického (*November 1989*). Hľadá sa tzv. tretia cesta „najracionálnejšieho a najľudskejšieho ekonomického systému, ktorý sa spolieha na regulované trhy, alokujúce zdroje a štát zabezpečujúci minimálny materiálny blahobyť pre každého“.⁶ Pre Slovenskú republiku je realitou, že sa opätovne prihlásila ku kapitalizmu, pričom prechod od socialistickej plánovanej ekonomiky na trhovú, sprevádzanú radikálnymi politickými a ideologickými zmenami, bol zo začiatku spojený s ilúziami, že „trhový mechanizmus pretransformuje Slovensko na blahobytnú krajinu ako Švajčiarsko“.

Reštrukturalizáciu a naštartovanie trhovej ekonomiky mal umožniť nádejný proces „privatizácie“, ktorý mal zmeniť najmä vlastnícke vzťahy. Očakávania sa však nenaplnili.⁷ Možno konštatovať, že privatizácia na Slovensku vôbec neposlúžila ekonomike, ale poslúžila iba upevneniu politickej moci vládnucich garnitúr. Avšak netreba zabúdať, že „privatizácia sa ešte v žiadnej krajine neprejavila ako spravodlivá a je zdrojom politických svárov“.⁸ Spravodlivosť v privatizácii nemožno hľadať, pretože každý človek – jedinec je iný. Jeden je morálny, iný nebojácny, druhý túži vlastniť čoraz viac a viac, ďalší po vlastníctve vôbec netúži, atď.

Dvadsaťročné obdobie ukázalo, že proces prechodu k trhovej ekonomike – od prechodu štátneho majetku do súkromných rúk – nie je bezbolestný. Naopak, je sprevádzaný mnohými prekážkami a spôsobuje politické i sociálne napätia vyplývajúce z rozdeľovania majetku, moci, cenovej liberalizácie, ktorá nie je dostatočne kompenzovaná stratou na reálnych príjmoch pomocou účinného systému vyrovnávania, zo zníženia životnej úrovne, poklesu produkcie, ale najmä obrovského zvýšenia nezamestnanosti (*najmä obdobie konca 90.rokov 20.storočia*), atď. Výsledkom je zákonite rozčarovanie obyvateľstva a „agresívna“ neoliberalná kritika sociálneho štátu, ktorá neustále smerovala a zo strany určitého politického spektra neustále smeruje k čoraz väčšiemu oslabovaniu sociálnej ochrany obyvateľstva.

Slovenskú spoločnosť možno prirovnať „k presýpacím hodinám“, pretože „popri neformálnych väzbách na základni (*rodina, klientské vzťahy*) a na špici (*staré spojenectvá, sieťový korporativizmus, politická príslušnosť*) je typický nedostatok sociálneho rozvrstvenia v strede, čo je práve nesmierne dôležité pre demokracie“.⁹

Zmeny v správaní obyvateľstva, ako aj v politickom systéme a ekonomickej oblasti majú za následok aj zmeny v sociálnej sfére, ktoré vo všeobecnosti možno považovať za

⁵SOROS,G.: Kríza globálneho kapitalizmu. (Otvorená spoločnosť v ohrození). Kalligram. Bratislava 1999, str.120.

⁶ PRZEWORSKI,A.: Demokracia a trh. Cambridge University press 1992, Ekoloógia a život č. 4/1994, s. 30.

⁷ REPTOVÁ, O.: Privatizácia. Fórum občianskej spoločnosti, september 1999.s. 8.

⁸ REPTOVÁ, O.: Privatizácia. Fórum občianskej spoločnosti, september 1999.s. 11.

⁹DAUDERSTADT, M.: Cesta strednej Európy z postkomunistického tunela do európskej hmly. Nadácia Friedricha Eberta, Bratislava 1996, str. 8.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

najzložitejšie z dôvodu, že viac-menej zasahujú do života každého jednotlivca a zákonite aj rodín.

Sme svedkami vzniku konfliktu medzi viacej „mat“ a viacej (väčším) „byt“. Neraz ten, kto viac má, stáva sa otrokom svojho majetku, a najmä otrokom úsilia vlastniť čo najviac, nevoľníkom vlastníctva pre vlastníctvo, moci pre moc, sily pre silu. „Viac byt“ dáva človeku vnútornú slobodu. Ide o schopnosť s mierou užívať veci tohto sveta, poznať mieru svojich skutočných potrieb.

Charakteristickými znakmi dnešných dní najmä v krajinách strednej a východnej Európy Slovensko nevynímajúc sa stala „konzumná mentalita“ - t.j. vlastníctvo pre vlastníctvo, vytváranie nejestvujúcich potrieb na to, aby ich mohli ľudia uspokojovať a „sociálna nespravodlivosť“, ktorá je plodom konzumnej spoločnosti, v ktorej sa bohatí stávajú čoraz bohatšími, chudobní čoraz chudobnejšími, pretože bohatstvo jedných vyrastá z biedy druhých. Je to výsledok ľudského egoizmu, ktorý zákonite plodí úpadok. „Nijaká sociálna skupina však nemá právo neobmedzene dvíhať úroveň svojho blahobytu, keď milióny ľudí hynú od hladu a žijú v biede, pod úrovňou minima potrebného pre ľudskú existenciu“.¹⁰

Potvrdilo sa, že je veľmi jednoduché spoločnosť v priebehu pár rokov rozdeliť majetkovo i sociálne na bohatých a chudobných prostredníctvom daňovej i sociálnej politiky (v *prospech menšiny a ekonomicky silných – najmä reformy z roku 2004*), ale je veľmi ťažké zbaviť sa rovnostárskych tendencií, prejavujúcich sa v celoplošnej záťaži vo výdavkovej časti štátneho rozpočtu, ktorú znáša najmä pomaly, ale iste zanikajúca už aj tak veľmi slabá „stredná vrstva“, tvoriaca základ všetkých vyspelých demokracií.

Uvedené sa neodmysliteľne odzrkadľuje aj v živote rodín najmä s malými deťmi, ako aj v rodinách s viacerými deťmi, prípadne v rodinách iba s jediným príjmom, ako aj v neúplných rodinách, na čele ktorých sú zväčša ženy, často ženy mladé, ktoré musia plniť aj úlohu muža, otca, hlavy – žiteľa rodiny.

Vyspelé štáty nežijú iba z prítomnosti, ale svojím konaním vytvárajú priestor aj pre budúcnosť a predpoklady pre rozvoj nastupujúcej generácie. Ich opatrenia sa prejavujú najmä v ochrane rodiny, predovšetkým v ochrane žien (i mužov) v súvislosti s ich starostlivosťou o deti v období, keď je matka pre dieťa takmer nenahraditeľná, t.j. v čase materskej a rodičovskej dovolenky.

Možno konštatovať, že ochrana žien (matiek) v Slovenskej republike z pohľadu pracovného práva, ako aj práva sociálneho zabezpečenia je na pomerne vysokej úrovni. Dávky v tehotenstve a materstve (*t.j. dávky nemocenského poistenia – vyrovnávací dávka a materské, štátne sociálne dávky – rodičovský príspevok, príspevok pri narodení dieťaťa, prídavok na dieťa, atď.*) sú čo do počtu, ako aj dĺžky doby ich poskytovania relatívne veľkorysé.

Je však otázne, či sa v priebehu takmer dvadsaťročného obdobia vzhľadom na ekonomickú situáciu podarilo vytvoriť reálne také hospodárske podmienky a usmerniť daňovú i sociálnu politiku takým smerom, aby rodičia prostredníctvom svojich príjmov zo zárobkovej činnosti mohli skutočne zabezpečiť seba a vlastným deťom zodpovedajúcu životnú úroveň. Z tohto pohľadu reálna výška dávok v tehotenstve a materstve, či už dávok nemocenského poistenia (*t.j. vyrovnávacej dávky a najmä materského*), ako aj dávok štátnej sociálnej podpory (*t.j. rodičovského príspevku*) sa nejaví až taká štedrá nejaví.¹¹

¹⁰ TUROWICZ, J.: Cirkev chudobných. Fórum občianskej spoločnosti, č. 1/2000, str. 50.

¹¹ Poznámka autorky: Materské sa vypláca vo výške 100% príjmu v Luxembursku, Holandsku, Estónsku, Španielsku, Francúzsku, Lotyšsku, Litve, Poľsku, Portugalsku a Slovinsku. V Nemecku je výška materského na úrovni priemerného čistého príjmu zníženého o povinné odvody, vo Veľkej Británii 90% príjmu, v Belgicku 82% príjmu a vo Švédsku, Taliansku a na Islande je výška materského 80% príjmu, v Írsku a na Cypre 75% priemerného týždenného príjmu a v Českej republike 69% denného vymeriavacieho základu. Zdroj: Rievajová, E., a kolektív: Sociálne zabezpečenie. Sprint 2006, str. 74. (V Slovenskej republike je to najmenej, a

to iba 55% denného vymeriavacieho základu – ide rozpor s ratifikovaným dohovorom MOP č. 130/1969 o lekárskej starostlivosti a o nemocenských dávkach).

A práve problematike zabezpečenia rodín z pohľadu práva sociálneho zabezpečenia budeme venovať pozornosť v nasledujúcich riadkoch.

2. Rodina - definovanie

Rodina je pojem, ktoré bežne používame v každodennom slovníku. Je ale otázne, či význam je jednoznačný. Pojem „**rodiny ako prirodzenej a základnej jednotky spoločnosti**, ktorá má nárok na ochranu zo strany spoločnosti a štátu“ vymedzujú základné pramene práva sociálneho zabezpečenia počnúc **Všeobecnou deklaráciou ľudských práv (čl. 16 ods. 3 – zo dňa 10.12.1948)**, **Medzinárodným paktom o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach (zo dňa 16.12.1966)** v čl. 10 ods. 1, v ktorom sa taktiež ustanovuje, že „rodine, ktorá je prirodzenou a základnou jednotkou spoločnosti, by sa mala poskytnúť najširšia možná ochrana a pomoc, najmä na jej založenie a po čas, keď zodpovedá za starostlivosť a výchovu maloletých detí. **Dohovor MOP č. 102/1952 o minimálnej norme sociálneho zabezpečenia** v VII. časti – rodinné dávky - čl. 39 až 45 zaväzuje každý členský štát, ktorý je viazaný touto časťou Dohovoru, poskytovať chráneným osobám rodinné dávky na zabezpečenie starostlivosti o deti. **Európska sociálna charta** v čl. 16 ustanovuje záväzok zmluvných strán na zabezpečenie potrebných podmienok pre plný rozvoj rodiny, ktorá predstavuje základnú jednotku spoločnosti, podporovať ekonomickú, právnu a sociálnu ochranu rodinného života takými opatreniami ako sú sociálne a rodinné dávky, fyzikálne opatrenia, zabezpečenie bývania pre rodiny, príspevky novomanželom a ďalšie vhodné opatrenia. **Revidovaná Európska sociálna charta (zo strany Slovenskej republiky ratifikovaná v roku 2009)**, v článku 16 zakotvuje záväzok zo strany zmluvných strán podporovať hospodársku, právnu a sociálnu ochranu rodinného života na zabezpečenie nevyhnutných podmienok na plný rozvoj rodiny ako základnej jednotky spoločnosti prostredníctvom sociálnych a rodinných dávok, finančnými opatreniami, výstavbou bytov na bývanie rodín, pomocou mladým manželstvám alebo inými vhodnými opatreniami. **Ústavný zákon č. 23/1991 Zb., ktorým sa uvádza Listina základných práv a slobôd** v čl. 32 vymedzuje, že rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona, zaručuje osobitnú ochranu detí a mladistvých, osobitnú starostlivosť žien v tehotenstve, ako aj ich ochranu v pracovných vzťahoch a zodpovedajúce pracovné podmienky, taktiež vymedzuje, že starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov, ako aj právo detí na rodičovskú starostlivosť a výchovu s tým, že práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti ich vôli iba rozhodnutím súdu na základe zákona a taktiež garantuje právo rodičov, ktorí sa starajú o deti, na pomoc štátu.

Uvedené sociálne práva zakotvuje aj **Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v článku 41**, kde je vyjadrená **jednoznačne ochrana a podpora manželskej rodine** („**Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona.....,Rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc štátu....., atd'.**“).

Manželstvo ako zväzok muža a ženy vymedzuje zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov v čl. 1 základných zásad a taktiež v čl. 2 je ustanovené, že „rodina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti“.

V súčasnej dobe sa vynára aj otázka, **kto rodinu – prirodzenú a základnú jednotku spoločnosti** - na prahu 3.tisícročia vlastne tvorí. Z hľadiska sociologického rodina predstavuje **spolužitie muža a ženy (klasický vzor manželstva, resp. manželskej dvojice) a ich detí (slobodných, vlastných alebo adoptovaných) žijúcich v jednej domácnosti**. Ide o tzv. typ **nukleárnej rodiny**. Tento spôsob organizácie rodinných vzťahov je v európskom priestore vrátane Slovenska najviac rozšíreným. Avšak v tzv. vyspelých krajinách západnej Európy sa vyskytujú aj iné typy rodín, ako napr. **rozšírená rodina**, v ktorej okrem rodičov

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

a detí žijú aj iní príbuzní, napr. starí rodičia, tety, strýkovia, **jednorodičovská rodina**, v ktorej je prítomný iba jeden rodič, napr. slobodná matka, ovdovený rodič, rozvedený rodič, osamelý rodič, **rekonštituovaná rodina**, v ktorej jeden z rodičov bol už raz ženatý, resp. vydatá a nachádzajú sa tam deti z predchádzajúceho manželstva (resp. rodiny), ako aj deti zo súčasného manželstva a **tzv. kohabitácia** – ide o rodinu, v ktorej žijú nezobášaní rodičia so svojimi deťmi.¹²

Vychádzajúc z uvedeného možno konštatovať, že **rodina** je a naďalej bude **základnou bunkou spoločnosti i štátu** aj v 3. tisícročí. V rámci rodiny dochádza k naplneniu a realizácii jej **funkcií**, a to nielen **biologickej – reprodukčnej**, ale aj **ekonomickej, výchovnej, spoločenskej i sociálnej**. Vo všeobecnosti má rodina univerzálny charakter a má neustále veľký význam a mimoriadne dôležitú hodnotu najmä z dôvodu starostlivosti o dieťa a jeho výchovy, ktorá bola, je a naďalej bude výsostne rodinnou záležitosťou. Aj keď sa **rodina** javí **súkromnou záležitosťou**, je zároveň aj záležitosťou **verejnou**, t.j. je vecou štátu, pretože pre štát má význam iba **rodina „funkčná“**, v rámci ktorej sa deti vychovávajú k zmysluplnej práci v dospelosti, je schopná postarať sa o svojich chorých a starých a je aktívna i vo svojom okolí – t.j. viac spoločnosti svojou činnosťou dáva ako od spoločnosti dostáva. „**Nefunkčná rodina** sa stáva sociálnym problémom a predmetom pôsobenia sociálnej politiky“.¹³

Význam rodiny vymedzuje aj Encyklika *Centesimus annus* (1999), ktorá zdôrazňuje solidaritu, starostlivosť a zodpovednosť za každého človeka, význam a podporu spravodlivosti, s poukazaním na skutočnosť, že **rodina tvorí základ pre hľadanie a uplatňovanie kresťanských princípov a ideálov v transformácii spoločnosti na sociálne spravodlivú spoločnosť**.

Rodina (funkčná) je a stále bude aj symbolom istoty a stability pre každého jedinca v dnešnom hektickom a polarizovanom svete.

3. Rodinná politika – jej modely

Rodinná politika ako súčasť sociálnej politiky vo väčšine krajín Európskej únie tvorí zároveň aj súčasť politického života - napr. v Nemecku, v Belgicku, vo Francúzsku (*tzv. sociálno-trhový model*), ale najmä vo Švédsku, Fínsku a Nórsku (*tzv. univerzalistický model*). Základným rysom je podpora rodín veľkým množstvom peňažných dávok, službami, veľkorysou právnou úpravou materskej a rodičovskej dovolenky, ako aj zabezpečenie podmienok pre vysokú účasť žien na trhu práce. Opatrenia v prospech rodiny spočívajú v kombinácii priamej, ako aj nepriamej pomoci rodinám s deťmi.

Rodine škodí nielen príliš veľa zásahov, ale aj ak je zásahov príliš málo. Základným východiskom pre správne určenie smeru rodinnej politiky je nájdenie "zdravého streda" medzi dvoma extrémami, a to medzi ochranárskym paternalizmom (*typickým pre ľavicové koncepcie*) a extrémnym liberalizmom (*typickým pre koncepcie pravícové*).

Podstatná časť sústavy spoločenskej pomoci rodinám s nezaopatrenými deťmi, ktorými štát pokrýva predovšetkým náklady na výchovu a výživu malých a nezaopatrených detí sa realizuje prostredníctvom poskytovania štátnych sociálnych dávok, resp. systémom *tzv. štátnej sociálnej podpory*. Ide o jeden zo základných systémov práva sociálneho zabezpečenia v Slovenskej republike.

¹² STANEK, V. a kolektív: Sociálna politika. Vydavateľstvo EKONÓM 2004, str. 294.

Poznámka autorky: V súčasnosti sa v Európe čoraz viac objavujú neštandardné typy rodín, napr. partnerstvo ľudí rovnakého pohlavia, manželstvá heterosexuálne orientovaných párov, čo vyvoláva mnohé diskusie a ma za následok aj zmeny v rodinnej politike tej-ktorej krajiny.

¹³ STANEK, V. a kolektív: Sociálna politika. Sprint 2002, str. 263.

Pri koncipovaní zákonov štátnej sociálnej podpory by sa mali rešpektovať najmä tieto základné východiská:

životná úroveň občanov a ich rodín by mala vychádzať najmä z pracovných príjmov (*t.j. z príjmov zo závislej činnosti alebo zo samostatnej zárobkovej činnosti, t.j. z podnikania*),

sociálne prerozdelenie by malo zmierňovať rozdiely v príjmoch tak, aby štátne sociálne dávky neboli náhradou rodinných príjmov, ale aby pomáhali riešiť štátom uznané sociálne udalosti na spoločensky uznanej úrovni – t.j. poskytovanie dávok nesmie byť demotivačné vo vzťahu k práci, avšak zároveň sa musí dbať na to, aby sa znížila závislosť rodín iba od sociálnych príjmov (*dávok*),

mal by sa brať zreteľ na hospodárnosť, účelnosť a v určitých ustanovených prípadoch aj na adresnosť (*najmä v prípade ťažko zdravotne postihnutých detí, atď.*),

mala by sa rozšíriť „reálna“ rovnosť šancí pre všetky deti bez ohľadu na ekonomickú úroveň rodiny (*t.j. zabezpečiť prístup k športu, k umeniu – k j. k výtvarnému, hudobnému, atď. prostredníctvom výberových konaní a dotáciou zo štátneho rozpočtu*).

Základným princípom systému štátnych sociálnych dávok, resp. tzv. štátnej sociálnej podpory je princíp celospoločenskej solidarity medzi rodinami bezdetnými a rodinami s deťmi, ako aj medzi rodinami s deťmi s vyššími príjmami a nižšími príjmami a taktiež medzi ekonomicky aktívnym obyvateľstvom a ekonomicky neaktívnym obyvateľstvom a medzi zamestnanými a nezamestnanými.

Rodina na Slovensku predstavuje pre ľudí pomerne veľmi dôležitú a stabilnú hodnotu (*avšak nie pre zamestnávateľské subjekty a investorov*). V živote každej rodiny významnou zmenou je najmä narodenie dieťaťa. Narodenie a výchova dieťaťa, ako aj starostlivosť o nezaopatrované dieťa (*do skončenia povinnej školskej dochádzky, príp. až do skončenia sústavnej prípravy na budúce povolanie - maximálne do 25. roku veku v zmysle zákona o prídavku na dieťa*) predstavujú zákonite zvýšenie výdavkov rodiny na stravovanie, oblečenie, ako aj na bývanie.

V júni 1996 vláda Slovenskej republiky prijala Konceptiu štátnej rodinnej politiky Slovenskej republiky a v prebiehajúcom procese transformácie sociálneho zabezpečenia populačná politika sa postupne nahradila politikou rodinnou, smerujúcou k "sociálnemu blahu" rodiny ako takej. Vzhľadom na to, Slovenská republika sa zaraďuje medzi krajiny s tzv. *explicitnou rodinnou politikou*, t.j. takou, ktorej objektom je rodina ako celok.

Je však otáznosť, akou cestou sa bude uberať do budúcnosti, t.j. či sa naďalej bude posilňovať táto tzv. *explicitná rodinná politika* alebo tzv. *implicitná rodinná politika*, t.j. ktorá vo väčšej miere berie do úvahy práva jednotlivých členov rodiny (*ako napr. v škandinávskych krajinách*).

4. Právna úprava pracovných podmienok v záujme rodiny

Pracovnoprávna ochrana žien a mužov starajúcich sa o dieťa je obsiahnutá najmä v ustanoveniach § 160 až 170 Zákonníka práce (*d'alej len „ZP“*). Najmä v článku 1 Základných zásad a v ustanovení § 13 ZP sa zakotvuje zásada rovnakého zaobchádzania. Možno konštatovať, že ZP vychádza zo smernice č. 76/207/EHS, zo smernice č. 2000/43/ES o rovnakom zaobchádzaní s osobami bez ohľadu na ich rasový alebo etnický pôvod, ako aj zo smernice č.2000/78/ES, ktorá ustanovuje všeobecný rámec rovnakého zaobchádzania v zamestnaní a zárobkovej činnosti vrátane zákazu diskriminácie v závislosti od náboženstva, veku, zdravotného postihnutia a sexuálnej orientácie.

V zmysle čl. 8 Základných zásad ZP „zamestnanci majú právo na hmotné zabezpečenie pri neschopnosti na prácu, v starobe a v súvislosti s tehotenstvom a rodičovstvom na základe predpisov o sociálnom zabezpečení a pracovnoprávne vzťahy sú v čase neschopnosti zamestnancov na prácu z dôvodov choroby, úrazu, tehotenstva alebo materstva a rodičovstva

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

vo zvýšenej miere chránené zákonom“. Uvedené vyplýva najmä z článku 39 ods. 1 Ústavy SR, v zmysle ktorého „občania majú právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe a pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa“ a podrobnosti hmotného zabezpečenia konkretizuje najmä zákon č.461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

4.1. Pracovné podmienky žien a mužov starajúcich sa o deti (§ 160 – 162 ZP)

Zamestnávateľ je povinný zriaďovať, udržiavať a zvyšovať úroveň sociálneho zariadenia a zariadenia na osobnú hygienu pre ženy. Ženy nesmú byť zamestnávané prácami, ktoré sú pre ne fyzicky neprimerané alebo škodia ich organizmu, najmä prácami, ktoré ohrozujú ich materské poslanie. Zoznamy prác a pracovísk, ktoré sú zakázané všetkým ženám, tehotným ženám, matkám do konca deviateho mesiaca po pôrode a dojčiacim ženám, ustanoví nariadenie vlády Slovenskej republiky.

Tehotná žena nesmie byť zamestnávaná ani prácami, ktoré podľa lekárskeho posudku ohrozujú jej tehotenstvo zo zdravotných príčin spočívajúcich v jej osobe. To platí rovnako o matke do konca deviateho mesiaca po pôrode a dojčiacej žene.

4.2. Preradenie na inú prácu a dočasná úprava pracovných podmienok v zmysle ZP

Zamestnanec je povinný vykonávať práce iného druhu alebo v inom mieste, ako boli dohodnuté v pracovnej zmluve iba výnimočne.

Zamestnávateľ v zmysle ustanovenia § 55 ods. 2 ZP je povinný preradiť zamestnanca na inú prácu v tých prípadoch, ak

stratil vzhľadom na svoj zdravotný stav podľa lekárskeho posudku alebo rozhodnutia orgánu štátnej zdravotníckej správy, alebo rozhodnutia orgánu sociálneho zabezpečenia dlhodobu spôsobilosť vykonávať naďalej doterajšiu prácu, alebo ak ju nesmie vykonávať pre chorobu z povolania alebo pre ohrozenie touto chorobou, alebo ak dosiahol na pracovisku najvyššiu prípustnú expozíciu určenú záväzným posudkom príslušného orgánu na ochranu zdravia,

tehotná žena alebo matka dieťaťa mladšieho ako deväť mesiacov vykonáva prácu, ktorou sa nesmú tieto ženy zamestnávať alebo ktorá podľa lekárskeho posudku ohrozuje jej tehotenstvo alebo materské poslanie,

je to nevyhnutné podľa lekárskeho posudku alebo rozhodnutia orgánu na ochranu zdravia v záujme ochrany zdravia iných osôb pred prenosnými chorobami (*d'alej len „karanténne opatrenie“*),

je to nevyhnutné podľa právoplatného rozhodnutia súdu alebo iného príslušného orgánu,

zamestnanec pracujúci v noci na základe lekárskeho posudku je uznaný za nespôsobilého na nočnú prácu,

tehotná žena alebo matka dieťaťa mladšieho ako deväť mesiacov pracujúca v noci požiada o preradenie na dennú prácu.

V prípade, ak nemožno dosiahnuť účel preradenia preradením zamestnanca v rámci pracovnej zmluvy, zamestnávateľ môže preradiť zamestnanca v týchto prípadoch po dohode aj na prácu iného druhu, ako bol dohodnutý v pracovnej zmluve.

Práca, na ktorú zamestnávateľ preraďuje zamestnanca však musí zodpovedať zdravotnej spôsobilosti zamestnanca na prácu. Zamestnávateľ je zároveň povinný prihliadnúť aj na to, aby táto práca bola pre zamestnanca vhodná vzhľadom na jeho schopnosti a kvalifikáciu.

Dočasná úprava pracovných podmienok

V prípadoch, ak tehotná žena vykonáva prácu, ktorá je tehotným ženám zakázaná alebo ktorá podľa lekárskeho posudku ohrozuje jej tehotenstvo, podľa § 162 ZP zamestnávateľ má povinnosť vykonať dočasnú úpravu pracovných podmienok.

Ak úprava pracovných podmienok nie je možná, zamestnávateľ ženu preradí dočasne na prácu, ktorá je pre ňu vhodná a pri ktorej môže dosahovať rovnaký zárobok ako pri doterajšej práci v rámci pracovnej zmluvy, a ak to nie je možné, preradí ju po dohode s ňou aj na prácu iného druhu.

Ak žena dosahuje pri práci, na ktorú bola preradená bez svojho zavinenia, nižší zárobok ako pri doterajšej práci, poskytuje sa jej na vyrovnanie tohto rozdielu vyrovnávací príspevok v tehotenstve a v materstve podľa osobitného predpisu, t.j. od 1.1.2004 vyrovnávaciu dávku podľa zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, ktorá čiastočne nahrádza stratu časti príjmu (*t.j. mzdy alebo platu*). Prostredníctvom vyrovnávacej dávky sa zabezpečuje ochrana zdravia tehotných žien v období tehotenstva a matiek v období materstva až do konca deviateho mesiaca po pôrode, ako aj ochrana ich očakávaných budúcich detí a zároveň sa vyrovnáva rozdiel medzi príjmom (*mzdou, platom*), ktorý mali tehotné ženy pred preradením na inú prácu a príjmom (*mzdou, platom*), ktorý majú po preradení na inú prácu, ak dosahujú nižší zárobok bez vlastného zavinenia.

Význam tejto dávky nemocenského poistenia postupne z hľadiska počtu prípadov poskytovania klesá, a to najmä vzhľadom na skutočnosť, že čoraz viac žien využíva po narodení dieťaťa nielen materskú dovolenku (*28 týždňov, príp. 37 týždňov – v tomto období sa poskytuje materské*), ale aj rodičovskú dovolenku (*do troch rokov veku dieťaťa, príp. do šiestich rokov veku dieťaťa - v v tomto období sa poskytuje rodičovský príspevok*).

Tabuľka č. 1:

Dávka nemocenského poistenia	Podmienky nároku a výška dávky
vyrovnávací a dávka (zákon č. 461/2003 Z.z.) pri preradení na inú prácu (§ 55 ZP) a dosahovaní nižšieho zárobku ako pred preradením <u>iba zamestnankyniam</u>	za kalendárne dni doba poskytovania v tehotenstve: do nástupu na materskú dovolenku doba poskytovania v materstve: do konca 9.mesiaca po pôrode výmera: 55% z rozdielu medzi mesačným vymeriavacím základom a vymeriavacím základom, z ktorého zamestnankyňa platí poistné na nemocenské poistenie v jednotlivých kalendárnych mesiacoch po preradení na inú prácu

4.3. Úprava pracovného času, nočná a nadčasová práca (§ 164 – 165 ZP)

Zamestnávateľ podľa § 164 ZP je povinný prihliadať pri zaradovaní zamestnancov do pracovných zmien aj na potreby tehotných žien a žien a mužov starajúcich sa o deti.

Ak tehotná žena a žena alebo muž trvale sa starajúci o dieťa mladšie ako 15 rokov požiada o kratší pracovný čas alebo o inú vhodnú úpravu určeného týždenného pracovného času, **zamestnávateľ je povinný ich žiadosti vyhovieť**, ak tomu nebránia vážne prevádzkové dôvody. Uvedené sa vzťahuje aj na zamestnanca, ktorý sa osobne stará o blízku osobu, ktorá je prevažne alebo úplne bezvládna a neposkytuje sa jej starostlivosť v zariadení sociálnych služieb alebo ústavná starostlivosť v zdravotníckom zariadení.

Tehotná žena, žena alebo muž trvale sa starajúci o dieťa mladšie ako tri roky, osamelá žena alebo osamelý muž, ktorí sa trvale starajú o dieťa mladšie ako 15 rokov, sa **môžu zamestnávať pracou nadčas**, avšak **iba s ich súhlasom. Pracovná pohotovosť sa s nimi môže tiež len dohodnúť**.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Nočná práca tehotných žien a žien starajúcich sa o dieťa mladšie ako deväť mesiacov je možná **iba s ich súhlasom**. V prípade, **ak tieto zamestnankyne požiadajú zamestnávateľa o preradenie na dennú prácu, zamestnávateľ** v zmysle § 55 ods. 2 písm. f) ZP **je povinný ich žiadosti vyhovieť a preradiť ich na dennú prácu**.

Tehotnou zamestnankyňou v zmysle § 40 ods. 6 ZP sa rozumie zamestnankyňa, ktorá svojho zamestnávateľa **písomne informovala** o svojom stave a predložila o tom lekárske potvrdenie.

Dojčiacou zamestnankyňou v zmysle § 40 ods. 7 ZP sa rozumie zamestnankyňa, ktorá svojho zamestnávateľa **písomne informovala** o tejto skutočnosti.

Osamelým zamestnancom v zmysle § 40 ods. 1 a 2 ZP je zamestnanec, ktorý žije sám a je slobodný, ovdovený alebo rozvedený muž, slobodná, ovdovená alebo rozvedená žena. Za osamelého zamestnanca sa považuje aj osamelý muž alebo žena z iných vážnych dôvodov.

ZP pojem blízkej osoby nevymedzuje, avšak v zmysle Občianskeho zákonníka (*d'alej len „Obč.z.“*) **blízkou osobou** v zmysle § 116 Obč.z. sa rozumie príbuzný v priamom rade, súrodenec a manžel. Príbuznými v priamom rade sú priami predkovia (ascendenti) a priami potomkovia (descendenti), napr. rodičia a deti, starí rodičia a vnuci.

4.4. Prestávky na dojčenie (§ 170 ZP)

Zamestnávateľ má povinnosť matke, ktorá dojčí svoje dieťa okrem prestávok v práci poskytnúť aj osobitné prestávky na dojčenie.

Matke, ktorá pracuje po určený týždenný pracovný čas, patria na každé dieťa do konca šiesteho mesiaca jeho veku dve polhodinové prestávky na dojčenie a v ďalších šiestich mesiacoch jedna polhodinová prestávka na dojčenie za zmenu. Tieto prestávky možno zlúčiť a poskytnúť na začiatku alebo na konci pracovnej zmeny. Ak pracuje po kratší pracovný čas, ale aspoň polovicu určeného týždenného pracovného času, patrí jej len jedna polhodinová prestávka na dojčenie, a to na každé dieťa do konca šiesteho mesiaca jeho veku.

Prestávky na dojčenie sa započítavajú do pracovného času ženy a poskytuje sa za ne náhrada mzdy v sume jej priemerného zárobku.

4.5. Ochrana pred prepustením (§ 163 ZP)

Zákaz výpovede podľa § 64 ZP **platí pre** tehotnú zamestnankyňu, zamestnankyňu na materskej dovolenke, zamestnankyne a zamestnancov na rodičovskej dovolenke, osamelú zamestnankyňu alebo osamelého zamestnanca, ak sa stará o dieťa mladšie ako tri roky.

Tento zákaz **sa vzťahuje aj na náhradnú rodičovskú starostlivosť**.

Zvýšená právna ochrana **sa nevzťahuje** na rozviazanie pracovného pomeru v skúšobnej dobe, ani na prípad skončenia pracovného pomeru dohodnutého na dobu určitú uplynutím tejto doby.

Zákaz výpovede sa však nevzťahuje na výpoveď danú tehotnej zamestnankyni, resp. zamestnankyni na materskej dovolenke a zamestnankyni a zamestnancovi na rodičovskej dovolenke z dôvodov ustanovených v § 63 ods.1 písm.a) ZP, t.j.v prípade, ak sa zamestnávateľ alebo jeho časť zrušuje alebo premiestňuje.

Zamestnávateľ však nemôže pracovný pomer skončiť okamžite s tehotnou zamestnankyňou, so zamestnankyňou na materskej dovolenke alebo so zamestnankyňou a zamestnancom na rodičovskej dovolenke, s osamelou zamestnankyňou alebo s osamelým zamestnancom, ak sa stará o dieťa mladšie ako tri roky, alebo so zamestnancom, ktorý sa osobne stará o blízku osobu, ktorá je osobou s ťažkým zdravotným postihnutím. Môže však s nimi okrem zamestnankyne na materskej dovolenke a zamestnanca na rodičovskej dovolenke skončiť pracovný pomer výpoveďou z dôvodov uvedených v § 68 ods. 1 písm. a) a

b) ZP, t.j. ak boli právoplatne odsúdení pre úmyselný trestný čin alebo porušili závažne pracovnú disciplínu.

5. Materská a rodičovská dovolenka (§ 166 - § 169 ZP)

Materskou dovolenkou v prípade zamestnankyne a rodičovskou dovolenkou v prípade zamestnanca (muža) sa rozumie pre tento prípad dovolenka v rozsahu (*iba*) 28 týždňov, resp. 37 týždňov.

V súvislosti s pôrodom a starostlivosťou o novonarodené dieťa patrí žene **voľno bez náhrady mzdy – materská dovolenka** po dobu 28 týždňov, resp. 37 týždňov a **rodičovská dovolenka** až do troch rokov veku, resp. až do šiestich rokov veku dieťaťa.

Ide o **dôležité osobné prekážky v práci podľa § 141 Zákonníka práce** (*d'alej len „ZP“*). Táto doba sa považuje za **ospravedlnenú neprítomnosť v práci**. Za tento čas žene, ani mužovi nepatrí náhrada mzdy, ale poskytuje sa im **hmotné zabezpečenie** podľa osobitných predpisov v zmysle práva sociálneho zabezpečenia, a to **materské** podľa zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

5.1. Materská dovolenka ženy

V súvislosti s pôrodom a so starostlivosťou o narodené dieťa patrí žene materská dovolenka **v trvaní 28 týždňov**. V prípade, ak žena **porodila zároveň dve deti alebo viac detí** alebo ak ide o **osamelú ženu**, patrí jej materská dovolenka **v trvaní 37 týždňov**.

Osamelou ženou sa rozumie fyzická osoba, ktorá **žije sama a je slobodná, ovdovená, rozvedená alebo je osamelá z iných vážnych dôvodov**.

Žena **nastupuje** na materskú dovolenku spravidla **od začiatku šiesteho týždňa pred očakávaným dňom pôrodu, najskôr však od začiatku ôsmeho týždňa pred týmto dňom**. Ak žena vyčerpá z materskej dovolenky pred pôrodom menej ako šesť týždňov, pretože pôrod nastal skôr, ako určil lekár, patrí jej materská dovolenka odo dňa nástupu až do uplynutia 28 týždňov, resp. 37 týždňov.

Ak žena vyčerpá z materskej dovolenky pred pôrodom menej ako šesť týždňov z iného dôvodu, poskytne sa jej materská dovolenka odo dňa pôrodu len do uplynutia 22 týždňov alebo 31 týždňov, ak ide o ženu, ktorá porodila zároveň dve alebo viac detí, alebo ak ide o osamelú ženu.

Nárok na materskú dovolenku má aj žena, ktorá prevzala na základe právoplatného rozhodnutia príslušného orgánu dieťa do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov, ktoré jej bolo zverené rozhodnutím príslušných orgánov na neskoršie osvojenie alebo do pestúnskej starostlivosti, alebo dieťa, ktorého matka zomrela.

Materská dovolenka pri náhradnej rodinnej starostlivosti sa poskytuje žene odo dňa prevzatia dieťaťa v trvaní 22 týždňov, resp. ak žena prevzala dve deti alebo viac detí alebo ak ide o osamelú ženu v trvaní 31 týždňov, najdlhšie však do dňa, keď dieťa dosiahne vek osem mesiacov.

5.2. Prerušenie materskej dovolenky a kratšia materská dovolenka

Materská dovolenka sa môže v niektorých zákonom stanovených prípadoch aj **prerušiť**. Ide o situácie, ak dieťa zo zdravotných dôvodov prevzal do starostlivosti dojčenský ústav alebo iný liečebný ústav a žena zatiaľ nastúpi do práce, preruší sa týmto nástupom materská dovolenka **najskôr po uplynutí šiestich týždňov odo dňa pôrodu**. Jej nevyčerpaná časť sa žene poskytne odo dňa, keď prevzala dieťa z ústavu opäť do svojej starostlivosti a prestala preto pracovať, nie však dlhšie ako do troch rokov veku dieťaťa.

Žene, ktorá sa prestala o narodené dieťa starať a ktorej dieťa z toho dôvodu bolo umiestnené do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov, ako aj žene, ktorej dieťa je

v dočasnej starostlivosti detského domova alebo obdobného ústavu z iných ako zdravotných dôvodov, materská dovolenka za obdobie, počas ktorého sa o dieťa nestará, nepatrí.

Materská dovolenka môže byť v niektorých prípadoch aj **kratšia**. Ak sa dieťa narodilo mŕtve, patrí žene materská dovolenka po dobu 14 týždňov.

Materská dovolenka v súvislosti s pôrodom **nesmie byť kratšia ako 14 týždňov a nemôže sa skončiť ani prerušiť pred uplynutím šiestich týždňov odo dňa pôrodu**.

V prípade, ak dieťa zomrie v dobe, keď je žena na materskej dovolenke, poskytuje sa jej táto dovolenka ešte počas dvoch týždňov odo dňa úmrtia dieťaťa, najdlhšie však do dňa, keď by dieťa dosiahlo jeden rok.

Počas materskej dovolenky sa žene poskytuje dávka nemocenského poistenia, a to **materské** podľa zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov.

Materská dovolenka je právnym nárokom ženy, o ktorý nemusí osobitne žiadať. Stačí, ak zamestnávateľovi nástup na materskú dovolenku oznámi na predpísanom tlačive, potvrdenom príslušným lekárom. Čas nástupu na materskú dovolenku určí lekár, v starostlivosti ktorého tehotná žena je. Zákonník práce určuje hranicu, kedy môže žena najskôr nastúpiť na materskú dovolenku – t.j. najskôr od začiatku ôsmeho týždňa pred očakávaným dňom pôrodu (§ 167 ods. 1 ZP). V prípade nepriaznivého zdravotného stavu ženy, ktorý spočíva napr. v jej tehotenstve, žena - zamestnankyňa môže z dôvodu dočasnej pracovnej neschopnosti (napr. rizikového tehotenstva) poberať počas celého tehotenstva dávku sociálneho zabezpečenia, t.j. náhradu príjmu podľa zákona č. 462/2003 Z.z. v znení neskorších predpisov (po dobu prvých desiatich dní) a nemocenské podľa zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov (t.j. dávku nemocenského poistenia - od 11. dňa trvania dočasnej pracovnej neschopnosti, t.j. rizikového tehotenstva) až do nástupu na materskú dovolenku. (Poznámka: V prípade ženy - povinnej nemocensky poistenej SZČO alebo dobrovoľne nemocensky poistenej osoby v prípade rizikového tehotenstva, t.j. od prvého dňa dočasnej pracovnej neschopnosti vzniká nárok na dávku nemocenského poistenia, a to na nemocenské podľa zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, taktiež až do nástupu na materskú dovolenku).

Zamestnávateľ je povinný ospravedlniť jej neprítomnosť v práci po celý čas materskej dovolenky. Počas čerpania tejto materskej dovolenky nesmie zamestnávateľ obsadiť pracovné miesto iným zamestnancom, iba ak na pracovný pomer na dobu určitú. Po návrate do práce po skončení tejto materskej dovolenky (do 28 týždňov, resp. 37 týždňov), zamestnávateľ je povinný ženu zaradiť na pôvodnú prácu a pracovisko (§ 157 ZP).

5.3. Rodičovská dovolenka muža (§ 166 ods. 1 ZP)

V súvislosti so starostlivosťou o narodené dieťa **patrí aj mužovi od narodenia dieťaťa rodičovská dovolenka** v rovnakom rozsahu ako patrí žene materská dovolenka, ak sa stará o narodené dieťa.

V tomto prípade je muž taktiež zabezpečený **dávkou nemocenského poistenia**, a to **materským**, ktoré sa však mužovi poskytuje iba za osobitných podmienok. (Pozri bod 4.3.).

Zamestnávateľ je povinný poskytnúť pracovné voľno aj mužovi už od narodenia dieťaťa, a to v rovnakom rozsahu ako žene, ak sa stará o narodené dieťa. Toto právo môže uplatniť aj žena v súvislosti s pôrodom a so starostlivosťou o narodené dieťa.

Počas čerpania tejto rodičovskej dovolenky muža nesmie zamestnávateľ obsadiť pracovné miesto iným zamestnancom, iba ak na pracovný pomer na dobu určitú. Po návrate do práce po skončení tejto rodičovskej dovolenky (do 28 týždňov, resp. 37 týždňov), zamestnávateľ je povinný muža zaradiť opätovne na pôvodnú prácu a pracovisko (§ 157 ZP).

Zamestnávateľ nesmie určiť čerpanie dovolenky na dobu, po ktorú je zamestnankyňa na materskej dovolenke a zamestnanec na rodičovskej dovolenke (§ 166 ods. 1 ZP – t.j. v období 28 týždňov, resp. 37 týždňov). **Nástup zamestnankyne na materskú**

dovolenku a zamestnanca na rodičovskú dovolenku podľa § 166 ods. 1 ZP je dôvodom prerušenia dovolenky (§ 114 ZP).

Táto doba materskej dovolenky (ženy) a rodičovskej dovolenky muža podľa § 166 ods. 1 ZP (tj. v období 28 týždňov, resp. 37 týždňov) sa na účely dovolenky posudzuje ako výkon práce (tj. ako odpracovaná doba) a započítava sa aj do času trvania pracovného pomeru (tj. pre zápočet dób na účely dovolenky podľa § 103 ods. 5 ZP ako doba trvania pracovného pomeru).

Tabuľka č. 2:

<p>Dávka nemocenského poistenia poskytovaná poistencovi počas materskej dovolenky ženy a rodičovskej dovolenky muža (§ 166 ods. 1 ZP)</p>	<p>Výška a doba poskytovania</p>
<p>Materské (§ 31 a § 48 až 53 zákon č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov) poskytované poistencovi: zamestnankyni, povinne nemocensky poistenej SZČO a dobrovoľne nemocensky poistenej osobe počas materskej dovolenky ženy a rodičovskej dovolenky muža (§ 166 ods. 1 ZP) za kalendárne dni</p>	<p>Výška dávky: od 1.dňa - do uplynutia 28.týždňa, resp. 37 týždňov – 55% denného vymeriavacieho základu</p> <p>Čakacia doba: 270 kalendárnych dní účasti na nemocenskom poistení v posledných 2 rokoch pred pôrodom</p> <p>Doba poskytovania: po dobu 28 týždňov – 6 týždňov pred pôrodom a 22 týždňov po pôrode (1 dieťa) po dobu 37 týždňov – 6 týždňov pred pôrodom a 31 týždňov po pôrode (2 a viac detí alebo ak ide o osamelú osobu)</p>

6. Systém štátnych sociálnych dávok

Po roku 1990 v Slovenskej republike k najpodstatnejším zmenám došlo práve v oblasti poskytovania štátnych sociálnych dávok prostredníctvom ktorých sa realizuje sociálno-ekonomické zabezpečenie rodín a ktoré môžu byť jednorazové alebo opakované. Medzi štátne sociálne dávky v súčasnosti patria:

- prídavok na dieťa,
- príplatok k prídavku na dieťa (zavedený od 1.1.2008),
- príspevok pri narodení dieťaťa,
- príplatok k príspevku pri narodení dieťaťa (zavedený od 1.1.2007),
- príspevok rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá,
- rodičovský príspevok,
- príspevok na starostlivosť o dieťa (zavedený od 1.1.2009),
- zaopatrovací príspevok (zrušený k 1.1.2006),
- príspevky pestúnskej starostlivosti (zrušené k 1.1.2006),
- príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa (zavedené od 1.1.2006),

- príspevok na pohreb.

Výška niektorých štátnych sociálnych dávok (príspevkov) **sa upravuje** (valorizuje) **povinne Opatrením Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky každý kalendárny rok k 1.septembru** v závislosti od úpravy (valorizácie) súm životného minima. Ide napr. o **príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa** podľa zákona č. 627/2005 Z.z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa.

Od 1.januára 2010 sa povinne valorizuje **rodičovský príspevok** podľa zákona č. 280/2002 Z.z. o rodičovskom príspevku v znení neskorších predpisov, ako aj **prídavok na dieťa a príplatok k prídavku na dieťa** podľa zákona č. 600/2003 Z.z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov, avšak vždy od 1.januára nasledujúceho kalendárneho roka.

Sumy týchto príspevkov platné k 31.decembru tohto kalendárneho roka sa vynásobia koeficientom, ktorým sa upravili sumy životného minima k 1.júlu tohto kalendárneho roka.

Ostatné štátne sociálne dávky, ako napr. **príspevok pri narodení dieťaťa, príplatok k príspevku pri narodení dieťaťa, príspevok rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá** podľa zákona č. 235/1998 Z.z. o príspevku pri narodení dieťaťa, o príspevku rodičom, ktorým sa súčasne narodili tri deti alebo viac detí alebo ktorým sa v priebehu dvoch rokov opakovane narodili dvojčatá a ktorým sa menia ďalšie zákony v znení neskorších predpisov, ako aj **príspevok na pohreb** podľa zákona č. 238/1998 Z.z. o príspevku na pohreb takémuto **pravidelnému povinnému valorizačnému mechanizmu nepodliehajú.**

Uvedené zákony upravujúce tieto štátne sociálne dávky vo svojich ustanoveniach vládu Slovenskej republiky „iba“ splnomocňujú k úprave (*k zvýšeniu*) výšky príspevkov, t.j. vláda Slovenskej republiky nariadením môže (*ale nie je povinná*) zvýšiť sumy týchto príspevkov k 1.septembru daného kalendárneho roka.

Tabuľka č. 3: Súhrnná tabuľka štátnych sociálnych dávok a ich výška od 1.januára 2010

Štátne sociálne dávky	ich výška od 1.januára 2010
rodičovský príspevok zákon č. 280/2002 Z.z. v znení neskorších predpisov	<ul style="list-style-type: none"> • 164,22 € mesačne • 256 € mesačne, do konca kalendárneho mesiaca, ak sa oprávnenej osobe pred vznikom nároku na rodičovský príspevok vyplácalo materské alebo nevyplácalo materské a oprávnená osoba bola v posledných dvoch rokoch pred narodením tohto dieťaťa najmenej 270 dní nemocensky poistená; pričom do tohto obdobia sa započítava aj obdobie prerušenia povinného nemocenského poistenia
príspevok pri narodení dieťaťa zákon č. 235/1998 Z.z. v znení neskorších predpisov	<ul style="list-style-type: none"> • 151,37 € mesačne
príplatok k príspevku pri narodení prvého, druhého a tretieho dieťaťa, ktoré sa dožilo aspoň 28 dní	<ul style="list-style-type: none"> • 678,49 € mesačne
príspevok rodičom	<p>pre dieťa do 6 rokov veku</p> <ul style="list-style-type: none"> • 81,99 € mesačne <p>pre dieťa od 6 do 15 rokov veku</p> <ul style="list-style-type: none"> • 101,25 € mesačne

	<p>pre dieťa vo veku 15 rokov veku</p> <ul style="list-style-type: none"> • 107,55 € mesačne
<p>prídavok na dieťa zákon č. 600/2003 Z.z. v znení neskorších predpisov</p> <p>príplatok k prídavku na dieťa zákon č. 532/2007 Z.z. – účinný od 1.januára 2008</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 21,25 € mesačne • 9,96 € mesačne
<p>príspevok na pohreb zákon č. 238/1998 Z.z. v znení neskorších predpisov</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 79,67 €
<p>zaopatrovací príspevok zákon č. 236/1998 Z.z. v znení neskorších predpisov</p>	<ul style="list-style-type: none"> • zrušený od 1.1.2006
<p>príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa zákon č. 627/2005 Z.z. (od 1.1.2006)</p> <p>jednorazový príspevok pri zverení dieťaťa do náhradnej starostlivosti</p> <p>jednorazový príspevok dieťaťa pri zániku náhradnej starostlivosti</p> <p><u>opakovaný príspevok dieťaťa</u> zverenému do náhradnej starostlivosti</p> <p><u>opakovaný príspevok</u> <u>náhradnému rodičovi</u></p> <p><u>osobitný opakovaný</u> <u>príspevok</u> <u>náhradnému rodičovi</u></p>	<ul style="list-style-type: none"> • 344,25 € • 862,33 € • 129,17 € mesačne • 164,22 € mesačne • 67,68 € mesačne

Záver

Na základe uvedeného možno konštatovať, že „súčasná globálna finančná a hospodárska kríza je jasným dôkazom toho, že ak kapitalizmus nie je regulovaný, vedie k nestabilite, nerovnosti a zároveň obchodné trendy majú dramatické dopady tak v Európe, ako aj v ostatných rozvinutých krajinách. Začleňovanie mnohých krajín s veľkým počtom nekvalifikovaných pracovných síl do medzinárodnej ekonomiky, štátov s „mäkkými“ pracovnými predpismi a neexistujúcimi sociálnymi systémami (najmä z Ázie) malo za následok tlak na sociálne a ekologické štandardy vo vyspelých krajinách vrátane poklesu miezd nekvalifikovaných zamestnancov alebo nárast nezamestnanosti“.¹⁴

Tieto trendy sú známe aj Slovenskej republike. Vládne koalície neustále stoja pred dilemou – robiť solidárnu politiku alebo zostať pri moci. Daňová politika – znižovanie priamych daní (*zavedenie tzv. rovnej dane v roku 2004 – správne by malo byť „rovnakej“ – t.j. 19% dane*) je jasným dôkazom, že sa zvýšili dane nepriame.

Zákonnite došlo k rapidnému znižovaniu výdavkov na sociálne zabezpečenie vzhľadom na oslabenie priebežného a univerzálneho systému financovania dôchodkov (*poistné na starobné poistenie sa znížilo z 28 % na 18 %*) a k posilneniu povinného a doplnkového kapitalizačného systému financovania dôchodkov (*odvod od 1.1.2005 na starobné dôchodkové sporenie vo výške 9 % a od 1.1.2005 do Sociálnej poisťovne tiež iba 9 % - cca z 2 200 000 poistencov vstúpilo do kapitalizácie cca 1 500 000 poistencov*). Taktiež aj liberalizácia Zákonníka práce (*opätovné zavedenie dohôd o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru, z ktorých sa vôbec neplatí poistné na nemocenské poistenie, na dôchodkové poistenie, ani na poistenie v nezamestnanosti – v dôsledku toho, mnohí nezamestnaní nemajú nárok na žiadnu dávku v nezamestnanosti, resp. im nevzniká ani nárok na starobný, resp. invalidný, vdovský alebo vdovecký, príp. deťom nevzniká ani nárok na sirotský dôchodok*), to všetko malo za následok zníženie sociálnej ochrany ekonomicky činného obyvateľstva Slovenskej republiky, t.j. došlo k popretiu základnej funkcie systému sociálneho poistenia, čo má za následok, že mnohé ekonomicky činné subjekty s nižšími (*podpriemernými*) príjmami v prípade dlhotrvajúcich nepriaznivých sociálnych udalostí (*napr. choroby, ošetrovania člena rodiny, napr. viac ako 6 mesiacov*) sa prepádajú aj so svojimi rodinnými príslušníkmi (*t.j. nezaopatrenými deťmi a manželmi*) do hmotnej núdze (*t.j. do biedy a chudoby*) a sú odkázané na dávky zo systému sociálnej pomoci. Sme svedkami, že zmeny sa uskutočnili opätovne úplne v rozpore so základnými funkciami (*tj. ochranná – zmierňovanie dôsledkov určitých sociálnych udalostí, v ktorých je jedinec alebo rodina znevýhodnená vo vzťahu k ostatným, funkcia rozdeľovacia – tj. prerozdelenie toho, čo už raz bolo „nespravodlivo“ rozdelené trhom, ide o vytváranie „rovnosti“ šanci*), ako aj princípmi práva sociálneho zabezpečenia (*tj. sociálna spravodlivosť, subsidiarita, sociálna solidarita, sociálna rovnosť, univerzalita, atď.*) a sú vhodné iba pre tých, ktorí systém sociálneho zabezpečenia vôbec nepotrebujú, tj. pre zdravých, ekonomicky schopných a aktívnych.

Právna úprava systému sociálneho poistenia od 1.1.2004 v zmysle zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov **nesplňa úroveň hmotného zabezpečenia**, ktorá v intenciách Ústavy SR musí byť „**primeraná**“. Táto primeranosť by mala byť upravená priamo v zákone č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov a mala by dosahovať úroveň v zmysle ratifikovaných dohovorov MOP, pričom najnižšia (minimálna) úroveň hmotného zabezpečenia by nemala byť nižšia ako je ustanovená v Dohovore MOP č. 102/1952 o minimálnej norme sociálneho zabezpečenia.

Z uvedeného vyplýva, že v prípade dávok nemocenského poistenia (tj. nemocenského, materského, ošetrovneho i vyrovnávacej dávky) podľa ratifikovaného (v roku 1972) Dohovoru MOP č. 130/1969 o preventívno-lekárskej starostlivosti a o nemocenských dávkach, by ich výška mala dosahovať aspoň (najmenej) 60% predchádzajúceho zárobku, alebo 60% minimálnej mzdy (tj. ak ide o zamestnanca s príjmom vo výške minimálnej mzdy),

alebo najmenej 60% priemernej mzdy v hospodárstve SR. Podľa zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov výška dávok nemocenského poistenia v zmysle ratifikovaného (až v roku 1991) Dohovoru MOP č. 102/1952 o minimálnej norme sociálneho zabezpečenia dosahuje aspoň (najmenej) 45% predchádzajúceho zárobku, alebo 45% minimálnej mzdy (t.j. ak ide o zamestnanca s príjmom vo výške minimálnej mzdy), alebo 45% priemernej mzdy v hospodárstve SR).

V prípade dávok dôchodkového poistenia (t.j. starobného dôchodku, invalidného dôchodku a dôchodku pozostalých) podľa Dohovoru MOP č. 128/1967 by výška starobného dôchodku mala dosahovať aspoň (najmenej) 45% predchádzajúceho zárobku, alebo 45% minimálnej mzdy (t.j. ak ide o zamestnanca s príjmom vo výške minimálnej mzdy), alebo 45% priemernej mzdy v hospodárstve SR, výška invalidného dôchodku aspoň 50% a výška vdovského, príp. vdoveckého a sirotského dôchodku aspoň 45% priemernej mzdy v hospodárstve SR.

Taktiež sa reálne znížili aj štátne sociálne dávky, ako aj dávky sociálnej pomoci.

Aj napriek presadzovaniu liberálneho modelu sociálneho zabezpečenia (*najmä v rokoch 2002 až 2006*) s neustálym znižovaním zásahov štátu, základným princípom najmä v rodinnej politike zostáva naďalej proklamovaný princíp solidarity. Miera solidarity je však závislá od politického konsenzu spočívajúceho v spolupráci vlády so sociálnymi partnermi (t.j. s odbormi a zamestnávateľskými zväzmi), ako aj od príjemcov i od sociálnych platiteľov daní i príspevkov. **Solidaritou nerozumieme rovnosť, ale rešpektovanie záujmu slobodného jedinca, a najmä kolektívnu ochranu pred rizikami, ktoré prináša moderná spoločnosť v čase globalizácie a trhové hospodárstvo.**

A práve dnes osud a blaho celého ľudstva je viac ako kedykoľvek predtým závislé od princípu solidarity. **Každý človek je súčasťou celku a má právo, primerane k podmienkam času a miesta, svojmu postaveniu, spoločenskej funkcii a svojmu povolaniu, aby mohol nielen uspokojovať svoje základné materiálne potreby, ale aby mal prístup k pracovným prostriedkom, k nástrojom pôsobenia, k prostriedkom rozvíjania svojej kultúry, svojho ducha.**

Súčasná kríza rodiny je jednoznačne prejavom realizovaných neoliberálnych doktrín, ktoré sa presadzovali a neustále presadzujú najmä v strednej i východnej Európe Slovensko nevynímajúc s odôvodnením, že si nemôžeme dovoliť vysoké sociálne štandardy a že Slovenská republika môže konkurovať iba v prípade udržiavania nízkych miezd (*v SR sú stále najnižšie mzdy aj z pohľadu krajín V4, zvýšenie minimálnej mzdy od 1.1.2010 iba o 4 % namiesto 8,1 % - t.j. z 295,50 € mesačne na 307, 70 € mesačne*) a nízkych daní (*19 % daň z príjmu, nezdaňovanie dividend, atď.*).

„Dôstojný kapitalizmus“ podľa Amartya Sena, je „kapitalizmus, ktorý rešpektuje dôstojnosť človeka a ktorý potrebuje efektívnu verejnú politiku“. **Práve Európa svojím sociálnym rozmerom trhovej ekonomiky, postavená na kresťanských princípoch môže zohrať významnú rolu a ovplyvniť nový model globalizácie založenej na regulácii svetového obchodu, najmä finančných trhov, na podpore dôstojných podmienok pre pracujúcich na celom svete a celkovej sociálnej ochrany (vrátane zabezpečenia rodín) a na spolupráci štátov a medzinárodných inštitúcií, najmä s OSN, Medzinárodnou organizáciou práce (MOP) a Svetovou zdravotníckou organizáciou (WHO).**

O tom, či sa zachovávajú normatívne korene západoeurópskeho „sociálneho štátu“ a „sociálne trhovu orientovanej ekonomiky“ a v akom spoločenstve, my Európania a budúce generácie chceme ďalej žiť, o tejto skutočnosti nerozhoduje ani trh, ani bruselská byrokracia, ale iba samotní občania jednotlivých členských štátov EÚ, občanov Slovenskej republiky nevynímajúc.

¹⁴ERFRIED, A., LARISCHOVÁ, K., ROUČEK, L.: Evropské odpovědi na globální výzvy 21. století. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009. str. 25-26.

Zoznam literatúry:

1. STANEK, V. a kolektív: Sociálna politika. Sprint 2002.
2. STANEK, V. a kolektív: Sociálna politika. Vydavateľstvo EKONÓM 2004.
3. SOROS,G.: Kríza globálneho kapitalizmu. (Otvorená spoločnosť v ohrození). Kalligram. Bratislava 1999.
4. SOROS,G.: Bublina americkej nadvlády. (Ako napraviť zneužitie americkej sily). Kalligram. Bratislava 2004.
5. PRZEWORSKI,A.: Demokracia a trh. Cambridge University press 1992, Ekoloógia a život č. 4/1994, s. 30.
6. REPTOVÁ, O.: Privatizácia. Fórum občianskej spoločnosti, september 1999.s. 8.
7. DAUDERSTADT, M.: Cesta strednej Európy z postkomunistického tunela do európskej hmly. Nadácia Friedricha Eberta, Bratislava 1996, str. 8.
8. TUROWICZ,J.: Cirkev chudobných. Fórum občianskej spoločnosti, č. 1/2000.
9. ERFRIED,A.,LARISCHOVÁ,K.,ROUČEK,L.: Evropské odpovědi na globální výzvy 21.století. Friedrich-Ebert-Stiftung, 2009.

Kontakt:

JUDr. Zuzana Macková, PhD.
odborná asistentka
Katedra pracovného práva a
práva sociálneho zabezpečenia
Univerzity Komenského v Bratislave

NIEKOĽKO POZNÁMOK K HISTORICKO-SOCIÁLNYM ASPEKTOM FUNGOVANIA MANŽELSTVA A RODINY

Mazúrek Jaroslav

Úvod

Už niekoľko rokov prechádza slovenská spoločnosť, okrem iného, evolučným procesom sociálnych zmien tzv. moderného charakteru. Prelomovým dátumom bol november 1989, ktorý priniesol pre naše obyvateľstvo nielen staronové myšlienky o demokracii, slobode a ľudských právach, ale otvoril aj cestu menej pozitívnym skutočnostiam. Máme na mysli také sociálne fenomény, akými sú rastúca kriminalita a organizovaný zločin, obchod s narkotikami a drogová závislosť, prostitúcia, pornografia, zneužívanie žien a deti. Tieto javy sú bezpochyby negatívne. Svojimi dôsledkami devastujú nielen život jednotlivcov, ale celej spoločnosti, rozkladajú tradičné hodnoty slovenského človeka a útočia na jeho čnosť, mravnosť i dôstojnosť. Otvorením sa svetu Slovensko zachytilo celý rad moderných (alebo pokrokových?) tendencií: dvojdetná rodina, zvyšujúca sa veková hranica ľudí vstupujúcich do manželstva, emancipácia žien a ich širšie uplatňovanie sa vo vyšších riadiacich funkciách, ekonomická nezávislosť žien od manžela, občianske a politické aktivity žien, predmanželské spolužitie na skúšku, najnovšie trendy v otázkach zdravej výživy a životosprávy. Aký význam zohrajú progresívne tendencie v nasledujúcom vývoji našej spoločnosti, je zložité a ťažko predvídateľné (môžeme len predpokladať analogický postup vývinu, samozrejme zohľadňujúc špecifiká Slovenska a jeho obyvateľstva).

K negatívnym sociálnym javom dnešnej slovenskej spoločnosti patrí neustále sa zvyšujúca rozvodovosť. Dost' diskutabilné by bolo skúmanie, odkiaľ sa tento znak u nás objavil. Odpoveď na otázku, či patrí do skupiny pokrokových alebo nie, je zrejma. Spomíname ju tu aj z iného dôvodu – rozvodovosť ako taká, exaktným a kvantifikovaným spôsobom zohľadňuje počet stroskotaných, ak nechceme použiť prívlastok skrachovaných, manželstiev.

Príčiny rozpadu manželských zväzkov a rodiny sú mnohoraké. Napriek tomu disponujú istou dávkou výpovednej hodnoty, lebo práve ich existencia a neexistencia ich protipólov spôsobuje rozvody, t. j. neúspešné manželstvá. Štúdium týchto dôvodov a ich opakov by viedli k podobným záverom. Negácie príčin rozpadov manželstiev majú ďalší znak – konkretizovať a analyzovať ich možno len ex post, teda až po zániku manželstva. Nám však skôr ide o teoretické definovanie sociálnych predpokladov úspešného manželstva, t. j. také sociálne skutočnosti, ktorých prítomnosť v odporúčanej miere pozitívne ovplyvní vývoj vzťahu manželov ex ante, a preto našu pozornosť obráťme na faktory vytvárajúce úspešný manželský život nekončiaci sa pred rozvodovým súdom. Tým však sa nedá tvrdiť, že každé manželstvo, ktoré nebolo rozvedené, je úspešné. Aj keď z pohľadu suchej štatistiky pravdepodobne áno.

K výskumu

Najzákladnejšou podmienkou, bez ktorej sa nerealizuje ani jedno manželstvo, je výber budúceho manželského partnera. Tento akt, ako by sa na prvý pohľad mohlo zdať, nie je absolútne personalizovaný a sociálne neregulovaný. Jednotlivé spoločnosti si samé stanovujú reštriktívne pravidlá, kto sa s kým môže, či nemôže zosobášiť. Okruh ľudí, ktorí sú vylúčení ako manželskí partneri, bližšie vymedzuje exogamické pravidlo⁶⁵⁰. Podl'á neho je v súčasnosti

⁶⁵⁰ Rosputinský, P.: Vybrané sociálne predpoklady úspešného manželstva. Banská Bystrica FPVaMV UMB 2001, str. 5

manželstvo neprípustné medzi blízkymi pokrvnými príbuznými – tzv. zákaz incestu. Tento princíp sa akceptuje v celom vyspelom svete. Iný druh obmedzenia reprezentuje zákaz manželstva s príslušníkom odlišného náboženstva alebo inej kasty. Protipól predstavuje endogamické pravidlo doporučujúce uzatváranie manželských zväzkov s istou časťou populácie. Najčastejšie ide o odporúčania týkajúce sa voľby manželského partnera z rovnakej (tej istej) spoločenskej skupiny alebo kategórie (sociálna vrstva, trieda, komunita, náboženstvo, kultúra, status, kmeň). Týmto sa sleduje dosiahnutie optimálneho výberu aj v otázkach rasy, majetku, vzdelania a veku, ktoré má zabezpečiť stabilitu manželstva.

Exogamické a endogamické pravidlo sú spoločenskou, prípadne aj právnou reglementáciou a stanovujú všeobecné, pre spoločnosť prijateľné podmienky, ktoré by mali jednotlivci vstupujúci do manželstva akceptovať. Úspešnosť manželského zväzku nepodmieňuje len láska a vzťah dvoch ľudí, ale aj ich sociálne skupiny a okolie. Ak by sa uzavrelo neodporúčané alebo dokonca konvenciami zakázané manželstvo, je celkom reálne, že zväzok nebude spoločnosťou uznaný. Partneri môžu byť potom diskriminovaní, segregovaní alebo vylúčení zo spoločnosti. Žili by pod neustálym tlakom, bez akejkoľvek podpory, s vedomím spoločenského nesúhlasu a odsúdenia. Všetky tieto faktory negatívne pôsobia na manželov, pričom je pravdepodobné, že ich vzťah sa skôr či neskôr rozpadne, ak danú spoločnosť neopustia. Ďalšiu alternatívu – donútenie v podobe fyzického násillia alebo rozhodnutia súdu – uplatňuje societa proti narušiteľom zásad len v zriedkavých prípadoch. Fyzické prinútenie, používané najmä príbuznými a známymi, je rovnako nezákonné a neprípustné ako samotné manželstvo napríklad medzi blízkymi príbuznými. Najvyššou formou, ktorou sa docielia zánik spoločnosťou neuznaného zväzku, je právoplatné a záväzné rozhodnutie súdu, ktorému sa musia partneri podrobiť.

Pri voľbe manžela a manželky sa ľudia vedome či nevedome riadia jednou z dvoch základných alternatív – homogénnou alebo heterogénnou. Homogénnu tendenciu preferujú tí, ktorí si za svojho manželského partnera vyberajú osobu opačného pohlavia s podobnými alebo rovnakými charakterovými, spoločenskými, kultúrnymi a inými vlastnosťami. Heterogénny spôsob výberu partnera uplatňujú ľudia hľadajúci partnera opačného pohlavia s protikladnými alebo odlišnými vlastnosťami. Po vzájomnom porovnaní oboch spôsobov nemožno jednoznačne prehlásiť jeden z nich za lepší, teda taký, ktorý vedie k väčšiemu množstvu vydarených manželstiev. Vždy záleží iba na jednotlivcovi a jeho sympatiách k druhej osobe. Ak budeme hodnotiť tieto prístupy z pohľadu našich úsloví vrana k vrane sadá, rovný rovného si hľadá a protiklady sa priťahujú, prednosť by sme mali dať princípu heterogénnosti z jednoduchého dôvodu. Výber manželského partnera totiž vôbec nepovažujeme za sústavnú pátraciu činnosť, ktorej jediným cieľom je svadba (hoci ani takýto prístup nemožno absolútne vylúčiť). Úlohu tu v neposlednom rade zohráva fenomén lásky, moment spontánnosti, prvok šťastia i zhody okolnosti. U väčšiny obyvateľstva, predovšetkým vo vyspelých štátoch, prevláda homogénna tendencia. Ľudia sa cítia príjemnejšie v kruhu osôb s rovnakými vlastnosťami, s ktorými si majú stále čo povedať, podvedome sú im sympatické a vyhľadávajú ich prítomnosť. Preferujú viac súlad a harmóniu pred konfliktami a rozdielmi, aj keď to nedeterminuje tú skutočnosť, že takéto homogénne manželstvo musí byť nutne úspešnejšie, dlhšie trvajúcejšie a stabilnejšie ako jeho heterogénna alternatíva.

Za najpodstatnejší faktor vplývajúci na optimálny výber celoživotného partnera a podmieňujúci úspešnosť manželstva, pokladáme lásku. Toto tvrdenie sa však neteší všeobecnej a absolútnej platnosti. Akceptuje ho viac-menej len vyspelý svet Európy, Ameriky a Austrálie. Láska ako intenzívny citový vzťah dvoch ľudí a ich vzájomná náklonnosť je v mnohých kultúrach považovaná nie za predpoklad, ale výsledok spoločného manželského života. Pretože láska je aj búrlivá, nestála a ničivá, môže byť veľkým ohrozením poriadku

a stability základov rodiny a spoločenského života⁶⁵¹. Práve z tohto dôvodu mnoho spoločností ako predpoklady a požiadavky uprednostňuje čestnosť, serióznosť, bezúhonnosť, poctivosť, bohatstvo a pod. Lásku ako jediný dôvod uzavretia manželstva neuznávajú.

Od lásky treba odčleniť zaľúbenosť (zamilovanosť), prechodný, nestály cit silnej citovej náklonnosti a fyzickej príťažlivosti. Tak ako je pre manželstvo láska nevyhnutná, zamilovanosť je nebezpečná. Zamilovaný človek sa extrémne pevne viaže na partnera (z emocionálnych alebo pudovo-sexuálnych dôvodov), správa sa voči nemu prehnane nekriticky. Po uzatvorení manželstva v tejto etape vývinu vzťahu sa zvyčajne zamilovanosť a citovosť postupne v každodennom spoločnom živote vytratí. Doba to už neskorá na zistenie, že partner, s ktorým som ešte pred niekoľkými týždňami chcel prežiť celý život, je v skutočnosti úplne iný, ako som si ho predstavoval. Príčinou rozchodu býva v týchto situáciách najčastejšie neautentické správanie sa, úmyselné plnenie všetkých predstáv partnera, jeho idealizácia až glorifikácia, ignorovanie jeho chýb a prehliadanie nedostatkov v období ešte pred uzatvorením manželstva. Preto jedinou cestou kvalitného manželstva je partnerská láska – úprimný, hlboký, trvalý, nezištný vzťah k milovanému človeku založený na vzájomnej dôvere, pochopení a spolupráci, ktorý berie do úvahy realitu, vedie k istote a umožňuje poznávať partnera takého, aký naozaj je.

Predpokladom nielen rozlíšenia lásky a zamilovanosti, ale i samotného manželstva je zrelosť. Predstavuje výsledok dlhodobého a uceleného vývoja jednotlivca pozostávajúceho z troch čiastkových zrelosti – fyzickej, psychickej (duševnej) a spoločenskej. Len osoba fyzicky, duševne a sociálne zrelá môže byť ideálu sa blížiacim subjektom schopným dokonale plniť všetky funkcie manželstva. Fyzická zrelosť je viac biologickou kategóriou ako sociologickou. Približne už 15-roční teenageri sú fyzicky schopní naplniť reprodukčnú funkciu rodiny (a tým de facto i manželstva), ale v žiadnom prípade nie sú pripravení na rodičovstvo a manželský život. Zrelosťou duševného vývoja sa zaoberá skôr psychológia. Pre sociológiu je relevantný z hľadiska tejto zrelosti rozvoj všetkých zložiek osobnosti, rozumových schopností a charakterových vlastností, ktorý tvorí východisko pre plnohodnotné partnerské spolužitie. Najvyššou úrovňou zrelosti je spoločenská zrelosť, v dôsledku ktorej si človek uvedomuje všetky následky svojho konania a je schopný niesť za ne v každej situácii zodpovednosť. Produktom procesu socializácie je tzn. bio-psycho-sociálna osobnosť. Neexistuje žiadna univerzálna veková hranica vymedzujúca mieru tejto zrelosti. V jednotlivých štátoch sa za takúto hranicu považuje 18., 20. alebo 21. rok života.

Ďalším aspektom pozitívne vplývajúcim na budúci spoločný život manželov je dobrovoľnosť uzatvorenia zväzku. Akýkoľvek psychický alebo dokonca fyzický nátlak, vydieranie a nútenie sú neprípustné a ohrozujú platnosť takto uzavretého manželstva. V moderných spoločnostiach je jediným legitímnym dôvodom vznikajúceho manželstva rozhodnutie na základe slobodnej vôle oboch partnerov. Rodičmi vybraný partner (v tradičných spoločnostiach) vôbec nemusí reflektovať predstavy, orientáciu jednotlivca a zvyčajne odpadáva aj potreba lásky.

Manželský vzťah významnou mierou ovplyvňuje okrem iného aj dĺžka známosti. Pod týmto pojmom rozumieme obdobie od prvého stretnutia sa partnerov až po uzavretie manželstva.

Najčastejšie odporúčaná minimálna doba zvyčajne neklesá pod 24 mesiacov.⁶⁵² Počas tohto obdobia sa partneri najprv zoznamujú a postupne spoznávajú (tzv. chodenie). Čas dvoch rokov je relatívne dlhé obdobie v živote človeka. Ale ak vezmeme do úvahy dôležitosť rozhodnutia vstúpiť do manželského zväzku, a tak prakticky rozhodnúť o zvyšku svojho života, mal by si každý pár dobre premyslieť svoj krok. Preto majú potenciálni manželia

⁶⁵¹ Košta, X: Sociológia. Bratislava 1996, str. 171

⁶⁵² Rosputinský, P.: Vybrané sociálne predpoklady úspešného manželstva. Banská Bystrica FPVaMV UMB 2001, str. 7

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

k dispozícii neobmedzený čas na vzájomné spoznávanie sa nielen pri niektorých príležitostiach, ale aj v každodenných, záťažových i hraničných situáciách. To, či manželstvo neskončí rozčarovaním alebo rozvodom, odráža predovšetkým kvalitu vzájomného poznania sa v tejto etape vzťahu.

Z hľadiska veku manželov rozlišujeme dva aspekty: optimálny vek pre uzavretie zväzku a vekový rozdiel medzi partnermi. Ideálny vek pre vstup do manželstva nie je exaktne určený. Definovaná približná hranica od 24 do 29 rokov má za cieľ odrážať sociálnu zrelosť, vyspelosť a pripravenosť pre takéto závažné rozhodnutie. Odporúčaný vyšší vek prvomanželov v skutočnosti rešpektujú len obyvatelia Škandinávie, kde veková hranica skutočne osciluje okolo tridsiatky. Z európskeho hľadiska sa u nás už tradične uzatvárajú manželstvá vo veľmi nízkom veku, v priemere 25,4 rokov u mužov a 22,7 u žien. v prípade prvých sobášov je veková hranica ešte nižšia – okolo 24 rokov u mužov a 21 u žien.⁶⁵³ Vo všeobecnosti sa dá povedať, že s klesajúcim vekom pri uzatváraní manželstiev stúpa eventualita rozvodov. Dokumentujú to aj štatistiky – manželstvá uzatvorené do obdobia dospievania (21 rokov) sa rozpadávajú najrýchlejšie a najčastejšie.

Ak hovoríme o nedoceňovaní doporučení sociológov v otázke vhodného veku, tak pri vekových rozdieloch a ich vplyvoch na úspešnosť manželského zväzku môžeme hovoriť o preceňovaní. Ľudia zvyčajne považujú za riskantné a nevýhodné vstupovať do manželstva s desať a viacročnou vekovou diferenciou. Predsudky má tak isto mnoho mužov, pokiaľ ide o sobáš so staršou ženou. Možno aj z týchto dôvodov sa drvivá väčšina manželstiev uzatvára s nižším ako päťročným vekovým rozdielom. Treba však poznamenať, že vekový rozdiel sám o sebe nie je ani pozitívnym ani negatívnym faktorom. Je samozrejmé, že pri 20-ročnej diferencii môže častejšie dochádzať k rozporom, hádkam, odlišnostiam v záujmoch a názoroch, ale minimálne rovnako významnú rolu plní súlad osobnosti, naplnenosť očakávaní partnerov, porozumenie, tolerancia, ohľaduplnosť, vzájomné rešpektovanie sa, umenie vychádzať si v ústrety. A to nie je primárne podmienené výškou veku partnerov.

Analogickým spôsobom môže ovplyvniť kvalitu manželstva aj vzdelanie. Máme na mysli výšku dosiahnutého vzdelania partnerov a ich eventuálne rozdiely. Za najperspektívnejšie sa pokladá manželstvo, v ktorom majú obaja partneri vysokoškolské vzdelanie. To dáva odpoveď na obe otázky zároveň: čím je vzdelanostná úroveň vyššia a vzájomné diferencie nižšie, tým je reálnejšia šanca úspešného manželstva. Z hľadiska rozvodovosti môže rizikovo pôsobiť aj vyššie vzdelanie manželky. S postavením ženy súvisí aj otázka partnerského modelu deľby rôl v manželstve (tzv. dvojkariérové manželstvo). V podstate ide o to, či môže manželstvo efektívne fungovať, ak sa na pracovnú kariéru sústredia obaja manželia. Tento model uprednostňuje na Slovensku pred klasickým – patriarchálnym (s dominantným postavením muža) až 50% žien a len 42% mužov.⁶⁵⁴ Rovnako má dôležitý vplyv neprotichodnosť profesionálnych orientácií vychádzajúca zo špecializácií partnerov. Ťažko si predstávime pokojný život radikálnej ekologičky a vlastníka chemickej továrne. Samozrejme, tento vzťah nemusí byť bezpodmienečne konfliktným. Ale tu už vzdelanie prerastá do širších súvislostí a stáva sa oporným bodom pre profesné zameranie, ktorému sa prisudzuje ešte väčšia dôležitosť ako vzájomne si neprotirečiacim vzdelaniam. Na druhej strane aj prílišná upätosť a jednostranná orientácia na zamestnanie môžu spôsobovať znižovanie kvalitatnosti vzťahu. Workoholizmus a karierizmus vyvolávajú zanedbávanie partnera, resp. rodiny a v najextrémnejších prípadoch vedú k rozchodu.

Neexistencia sporov a konfliktov je jednoznačne prijímaná pozitívne, ale v dnešnej dobe (a určite ani v minulosti) nepostačuje pre plnohodnotný rozvoj vzťahu dvoch ľudí. Pre ich každodenný život majú oveľa väčší význam podobné hodnotové orientácie, spoločné

⁶⁵³ Rosputinský, P.: Vybrané sociálne predpoklady úspešného manželstva. Banská Bystrica FPVaMV UMB 2001, str. 9

⁶⁵⁴ Bútorová, Z. a kol: Ona a on na Slovensku. Bratislava 1996, str. 71

záujmy a ciele. Jedine aktívnym spoločným prežívaním voľného času naplňajú jednu z podstat manželstva, tzv. terapeutickú funkciu⁶⁵⁵, čiže poskytovanie si vzájomnej pomoci a podpory, akejsi domácej psycholiečby – a takto si uspokojujú svoje duševné a čiastočne aj sociálne potreby. Avšak ani tento princíp netreba absolutizovať. Najmä v spoločenskej sfére platí staré a osvedčené: Všetko s mierou! Každý partner by mal mať aj vlastné, druhou polovičkou tolerované záľuby, tak trochu autonómny svet so svojimi známymi a priateľmi. Zabraňuje to takzvanej ponorkovej chorobe – presýteniu sa jedného druhým, vzájomnému neznášaniu prítomnosti partnera. Jej výsledkom sú najčastejšie úniky od manžela alebo manželky, či už vo forme nevery, alkoholu, hracích automatov alebo drog.⁶⁵⁶

Záver

Kategórie, nad ktorými sme uvažovali (rešpektovanie spoločnosťou vymedzených kritérií, láska, doba známosti, absencia akéhokoľvek nátlaku, zrelosť, vek, vzdelanie, spoločné záujmy a ciele), sú všeobecne pokladané za primárne sociálne podmienky úspešného manželstva. Môžeme konštatovať, že extrémne porušenie viacerých odporúčaní má s vyššou či nižšou pravdepodobnosťou za následok menej úspešný manželský zväzok končiaci sa v tom najhoršom prípade rozvodom. Závažnosť týchto faktorov však netreba ani bezmyšlienkovito preceňovať. Zdôraznili sme ich z toho dôvodu, lebo ich pokladáme za najdôležitejšie pred samotným uzatvorením manželstva. Ak by sme chceli rozsiahlejšiu teoretickú štúdiu, rozhodne by sme venovali pozornosť a priestor množstvu ďalších zaujímavých javov. Pre názornosť aspoň niektoré: ekonomické zabezpečenie budúcej rodiny, samostatné bývanie, vzájomná informovanosť o zdravotnom stave, spoločné rozhodovanie o rodičovstve a výchove, poznanie partnerových názorov na príbuzenské vzťahy, socio-kultúrne zázemie, zladenie postojov a životných štýlov, vplyv odlišnej národnosti a vierovyznania, nerovnaká majetková situácia rodičov oboch manželov, nezávislosť od rodičov, porozumenie v oblasti sexuálneho spolužitia, empatia, dôvera atď. Všetky tieto javy zasahujú vzťahy manželských partnerov. Asi budeme konzervatívni alebo dokonca staromódni, ak skonštatujeme, že za najpevnejší základ úspešného manželstva považujeme vzájomnú lásku, sympatie, priateľstvo partnerov a počas celého trvania zväzku existenciu úprimného, tolerantného a korektného vzťahu medzi nimi.

Kontakt:

Doc. PaedDr. Jaroslav Mazúrek, CSc.
Pedagogická fakulta KU v Ružomberku
Detašované pracovisko v Poprade

⁶⁵⁵ Bútorová, Z. a kol.: Ona a on na Slovensku. Bratislava 1996, str. 72

⁶⁵⁶Prevendárová, J., Kubičková, G.: Základy rodinnej a sexuálnej výchovy. Bratislava, 1995, str.38

KRYZYS RODZINY W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

Mazur Piotr

Środowiskiem życiowym niemal każdego człowieka jest rodzina. Po okresie dzieciństwa i osiągnięciu wieku dojrzałego zdecydowana większość kobiet i mężczyzn zakłada własne rodziny. Są to tzw. rodziny prokreacji, które odróżniamy od tzw. rodzin pochodzenia, w których mąż i żona się urodzili⁶⁵⁷.

Rodzina jest więc podstawowym miejscem integralnego rozwoju. W niej człowiek najpełniej rozwija się pod względem biologicznym, intelektualnym, społecznym i duchowym. Jest to naturalne środowisko rozwoju ku pełni człowieczeństwa.

W chrześcijaństwie rodzina stanowi wielką wartość, można nawet powiedzieć, że swoiste *sacrum*. Wartość rodziny i jej znaczenie podniósł sam Chrystus. Syn Boży narodził się w rodzinie, w niej rozwijał się i dojrzewał. Swoją obecnością uświęcił rodzinę. Również podczas swojej publicznej działalności Jezus akcentował wielką wartość małżeństwa i rodziny.

Podstawę instytucji małżeństwa wskazuje nam Pismo święte: „Nie jest dobrze, żeby mężczyzna był sam, uczynię mu zatem odpowiednią dla niego pomoc”⁶⁵⁸. Biblia relacjonuje, jak Bóg stworzył Adama i Ewę oraz jak połączył ich w małżeństwo: „Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę. Po czym Bóg im błogosławił, mówiąc do nich: <<Bądźcie płodni i rozmnażajcie się, abyście zaludnili ziemię i uczynili ją sobie poddaną; abyście panowali nad rybami morskimi, nad ptactwem powietrznym i nad wszystkimi zwierzętami pełzającymi po ziemi>>” (Rdz 1,27-28). Głównym celem małżeństwa jest miłość i przekazywanie życia⁶⁵⁹.

Kościół w swoim nauczaniu przed Soborem Watykańskim II akcentował dwa zasadnicze cele rodziny: prokreację i wychowanie potomstwa. Na soborze bardzo mocno podkreślono jeszcze jeden cel – miłość, która jest fundamentalną wartością małżeństwa i rodziny⁶⁶⁰. Współczesne dokumenty Kościoła podkreślają, że małżeństwo i rodzina mają być wspólnotą życia i miłości. *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym* zaznacza, że małżeństwo to „Głęboka wspólnota życia i miłości małżeńskiej ustanowiona przez Stwórcę i unormowana Jego prawami, zawiązuje się przez przymierze małżeńskie, czyli przez nieodwołalną osobistą zgodę” (KDK 48).

Jan Paweł II nawiązując do nauczania soborowego podkreśla, że rodzina „na mocy swego posłannictwa ma stawać się bardziej tym, czym jest, czyli wspólnotą życia i miłości

⁶⁵⁷ Zob. Z. Tyszka, *Rodzina*, w: *Encyklopedia Pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1997, s. 695.

⁶⁵⁸ W modlitwie Tobiasza znajdujemy takie słowa: „Tyś stworzył Adama, i stworzyłeś dla niego pomocną ostoję – Ewę, jego żonę, i obojga powstał rodzaj ludzki. I Ty rzekłeś: <<Nie jest dobrze, być człowiekowi samemu, uczynimy mu pomocnicę podobną do niego>>” (Tb 8,6).

⁶⁵⁹ W adhortacji *Familiaris consortio* papież stwierdza: „Bóg stwarzając mężczyznę i kobietę na obraz swój i podobieństwo, wieńczy i doprowadza do doskonałości dzieło swych rąk – powołuje ich do szczególnego uczestnictwa w swej miłości, a zarazem w swej mocy Stwórcy i Ojca poprzez ich wolną i odpowiedzialną współpracę w przekazywaniu życia ludzkiego” (FC 28). Zob. K. Romaniuk, *Małżeństwo i rodzina według Biblii*, Warszawa 1994, s. 11-20.

⁶⁶⁰ Zob. W. Piwowski, *Rodzina w społecznym nauczaniu Kościoła: trwałość i zmienność*, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, red. P. Kryczka, Lublin 1997, s. 180; F. Adamski, *Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy*, Kraków 2002, s. 107; J. Wilk, *Kulturowy kontekst wychowania w rodzinie*, w: *Wychowanie chrześcijańskie a kultura*, red. M. Nowak, T. Ożóg, Lublin 2000, s. 165; M. Stepulak, *Rodzina jako „Domowy Kościół” a Kościół instytucjonalny*, w: *Socjologia religii. Kościół instytucjonalny a rodzina*, red. J. Baniak, Poznań 2007, s. 163-176; tenże, *Duchowość chrześcijańska małżeństwa i rodziny*, w: *Rodzina w świetle psychologii pastoralnej*, red. B. Soiński, Łódź 2007 s. 151-161.

<<w dążeniu>>, które – podobnie jak każda rzeczywistość stworzona i odkupiona – znajdzie swoje ostateczne spełnienie w Królestwie Bożym” (FC 17).

Podczas homilii w Szczecinie papież podkreślił sacrum rodziny: „Rodzina, według zamysłu Bożego, jest miejscem świętym i uświęcającym. Na straży tej świętości Kościół stał zawsze i wszędzie, ale w szczególny sposób pragnie być blisko rodziny, gdy ta wspólnota życia i miłości, i arka Przymierza z Bogiem, jest zagrożona czy to od wewnątrz, czy też – jak to dziś, niestety, często bywa – od zewnątrz. I Kościół na naszej ziemi stoi wiernie po stronie rodziny, po stronie jej prawdziwego dobra, nawet gdy czasem w niej samej nie znajduje należytego zrozumienia”⁶⁶¹.

Rodzina jest podstawowym środowiskiem życia człowieka, miejscem jego integralnego rozwoju. W związku z tym ma ona ogromne znaczenie, ponieważ w największym stopniu wpływa na kształtowanie poglądów i postaw.

W ujęciu chrześcijańskim rodzina powinna być wspólnotą życia i miłości, której celem jest wspólne dążenie do świętości. Pedagogika pastoralna stawia zatem przed duszpasterzami zadanie, aby przypominać o wielkiej roli rodziny i jej znaczeniu w życiu jednostki i społeczeństwa.

Jan Paweł II w adhortacji *Familiaris consortio* wymienia cztery fundamentalne zadania rodziny chrześcijańskiej:

- a) tworzenie wspólnoty osób;
- b) służba życiu;
- c) udział w rozwoju społeczeństwa;
- d) uczestnictwo w życiu i posłannictwie Kościoła.

Według nauki Soboru Watykańskiego II rodzina chrześcijańska jest „głębką wspólnotą życia i miłości”. Podstawą wspólnoty osób jest miłość, która opiera się na ofiarności każdego z członków rodziny, wzajemnym zrozumieniu, przebaczeniu i pojednaniu⁶⁶².

Specyfikę wspólnoty rodzinnej wyjaśnił papież Jan Paweł II: „Rodzina jest bowiem wspólnotą najpełniejszą z punktu widzenia więzi międzyludzkiej. Nie ma więzi, która by ściślej wiązała osoby, niż więź małżeńska i rodzinna. Nie ma innej, którą można by z tak pełnym pokryciem określić jako ‘komunię’. Nie ma też innej, w której wzajemne zobowiązania byłyby równie głębokie i całościowe, a ich naruszenie godziłoby bardziej boleśnie w ludzką wrażliwość: kobiety, mężczyzny, dzieci, rodziców”⁶⁶³.

Zadaniem rodziny jest służenie życiu, które oznacza udział w boskiej sile stwórczej i ożywiającej. „Rodzina, służąc wydawaniem na świat potomstwa, przekazuje tym obraz Boga z człowieka na człowieka. Służba życiu nie polega więc tylko na fizycznym powołaniu do życia kolejnego ludzkiego ciała, ale koniecznie na przekazaniu potomstwu (poprzez wychowanie) tajemnicy życia nadprzyrodzonego, zasad moralnych i duchowych”⁶⁶⁴. Rodzina jako „Kościół domowy” jest powołana do głoszenia i służenia Ewangelii życia.

Sobór Watykański II określił rodzinę jako „pierwszą i żywotną komórkę społeczeństwa”. Ona bowiem pełni podstawową rolę w życiu i rozwoju społeczeństwa. Cechy osobowości, które kształtują się w rodzinie, są następnie przenoszone do społeczeństwa. Ukształtowane w rodzinie postawy bezinteresowności i otwartości na drugiego człowieka przeradzają się w wymiarze społecznym w postawę służenia swoimi umiejętnościami i pomocą

oraz

⁶⁶¹ Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawianej dla rodzin, Szczecin 11.06.1987, w: Jan Paweł II. Pielgrzymki do..., dz. cyt., s. 453. Zob. J. Śledzianowski, Troska Jana Pawła II o polską rodzinę, w: Jan Paweł II stróżem ludzkiej rodziny, red. J. Śledzianowski, T. Sakowicz, Kielce 2006, s. 23-34.

⁶⁶² Zob. T. Grabińska, M. Zabierowski, Aksjologiczny krąg..., dz. cyt., s. 17.

⁶⁶³ Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na lotnisku w Masłowie, Kielce 3.06.1991, w: Jan Paweł II. Pielgrzymki do..., dz. cyt., s. 614.

⁶⁶⁴ T. Grabińska, M. Zabierowski, Aksjologiczny krąg..., dz. cyt., s. 18.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

w międzyludzką solidarność. Tak więc poprzez rodzinę dokonuje się humanizacja i upodmiotowienie społeczeństwa⁶⁶⁵.

Rodzina jest szkołą cnót społecznych, w niej uczymy się postawy braterstwa i solidarności. Doświadczenie miłości społecznej nakazuje pomoc dzieciom z innych rodzin, które są w potrzebie, a także ludziom starszym, samotnym, chorym, niepełnosprawnym, wszystkim oczekującym pomocy⁶⁶⁶.

Ojciec święty Jan Paweł II, zatroskany problemami rodziny, mówił: „Co dnia przekonujemy się, jak wiele jest cierpiących niedostatek rodzin, szczególnie wielodzietnych. Wiele jest samotnych matek borykających się z ogromnymi trudnościami w utrzymaniu własnych dzieci; wielu opuszczonych i pozbawionych środków do życia ludzi w podeszłym wieku. W domach dziecka nie brak tych, którym niedostaje codziennego chleba i odzienia. Jak nie wspomnieć chorych, którzy z braku środków nie mogą być otoczeni należytą opieką? (...) nie możemy pozostać obojętni na tych, którym brakuje codziennego chleba. Trzeba o nich mówić, ale też trzeba odpowiadać na ich potrzeby”⁶⁶⁷.

Współczesna cywilizacja europejska doznaje widocznej erozji, przejawia się to osłabieniem wartości rodziny, jej pozycji w społeczeństwie. W krajach europejskich zauważyć możemy niepokojące decyzje, które pomniejszają jej społeczną rolę. Do najbardziej destruktywnych zaliczyć należy: łatwość rozwodów, legalizację konkubinatu oraz związków homoseksualnych⁶⁶⁸.

Współczesny kryzys rodziny dotyczy także polskiej rodziny i przejawia się w wielu dziedzinach. Na ten temat bardzo zwięźle wypowiedział się Jan Paweł II w czasie homilii wygłoszonej 3 czerwca 1991 roku w Kielcach: „Ten kryzys nie ominął rodziny, nie ominął on, niestety, polskiej rodziny! Powoduje tyle obrazy Boga, jest przyczyną wielu nieszczęść i zła. Dlatego jest przedmiotem szczególnej wrażliwości i szczególnej troski Kościoła. Za cyframi wszak, za analizami i opisami stoi tu zawsze żywy człowiek, tragedia jego serca, jego życia, tragedia jego powołania. Rozwody... wysoka liczba rozwodów. Trwale skłócenia i konflikty w wielu rodzinach, a także długotrwałe rozstania na skutek wyjazdu jednego z małżonków za granicę. Prócz tego coraz częściej dochodzi też do zamykania się rodziny wyłącznie wokół własnych spraw, do jakiejś niezdolności otwarcia się na innych, na sprawy drugiego człowieka czy innej rodziny. Co więcej, zanika czasem prawdziwa więź wewnątrz samej rodziny: brakuje niekiedy głębszej miłości nawet między rodzicami i dziećmi czy też wśród rodzeństwa. A ileż rodzin choruje i cierpi na skutek nadużywania alkoholu przez niektórych członków!”⁶⁶⁹.

Do istotnych przymiotów małżeństwa należy jedność i nierozzerwalność. Prawdę tę akcentował w swoim nauczaniu Sobór Watykański II: „Przez równą godność osobistą kobiety i mężczyzny, która musi być uwzględniona przy wzajemnej i pełnej miłości małżonków, ukazuje się także w pełnym świetle potwierdzona przez Pana jedność małżeństwa”(KDK 49).

Struktury małżeńsko-rodzinne w społeczeństwach liberalnych w zakresie obyczajowości ulegają przeobrażeniom. Amerykańscy socjologowie E. W. Burgess i H. J.

⁶⁶⁵ Zob. T. Grabińska, M. Zabierowski, Aksjologiczny krąg..., dz. cyt., s. 18; Babiarsz M., Rodzina wiejska. Jej wpływ na sytuację edukacyjną dziecka, w: Współczesna rodzina polska-jej stan i perspektywy, t. 3, red. H. Cudak, H. Marzec, Mysłowice 2004.

⁶⁶⁶ Zob. T. Grabińska, M. Zabierowski, Aksjologiczny krąg..., dz. cyt., s. 18.

⁶⁶⁷ Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św. odprawionej na dawnym radzieckim lotnisku wojskowym, Legnica 2.06.1997, w: Jan Paweł II. Pielgrzymki do..., dz. cyt., s. 893-894.

⁶⁶⁸ Zob. P. Mazur, Zagrożenia cywilizacyjne współczesnej rodziny, w: Szkolnictwo katolickie w myśli Kościoła, red. J. Zimny, Stalowa Wola 2007, s. 155-162.

⁶⁶⁹ Jan Paweł II, Homilia w czasie Mszy św ..., Kielce 3.06.1991, dz. cyt., s. 615-616. Zob. J. Stala, Rodzina na przełomie wieków, w: Przyszłość wychowania, red. A. Solak, Tarnów 2001, s. 71-76, J. Karbowniczek, Ubóstwo rodziny w myśli Jana Pawła II, w: Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet II. Chudoba, red. P. Budaj, M. Čevan, M. Špánik, Poprad 2009, s. 68-71.

Locke określili tendencję do przeobrażeń rodziny jako ewolucję, czyli jako przechodzenie od rodziny (instytucji normowanej przez szersze grupy społeczne) do prywatnych związków przyjacielskich. Zauważa się przejście od małżeństw dwurodzicielskich (nuklearnych) ku związkom małżeńskim i rodzinnym jedno i/lub dwurodzicielskim – czasowo lub na stałe, bez formalnej podstawy ich funkcjonowania. Są to tzw. związki partnerskie, konsensualne (kohabitacje, konkubinaty)⁶⁷⁰.

Związek kohabitacyjny to związek mężczyzny i kobiety, którzy jako małżonkowie i rodzice żyją bez żadnego formalnego związku małżeńskiego. Przyczyną może być niechęć do formalizowania swojego życia rodzinnego, negatywny stosunek do małżeństwa i rodziny jako instytucji. W Polsce najczęściej są to wspólnoty rodzinne założone przez osoby rozwiedzione⁶⁷¹.

Związki kohabitacyjne, w porównaniu ze związkami małżeńskimi, z reguły są związkami mniej trwałymi. Osoby tworzące tego typu związek nastawione są przede wszystkim na poszukiwanie szczęścia. Stąd też, gdy nie odnajdują go w jednym związku, szukają go w kolejnych. Oczywiście ma to ujemny wpływ na rozwój i wychowanie dzieci w tego typu luźnych układach partnerskich⁶⁷².

We współczesnym społeczeństwie nastąpiła zmiana celu związku dwojga ludzi. W tradycyjnym modelu rodziny liczyła się przede wszystkim ciągłość pokoleń. Celem związku było zapewnienie przetrwania rodzaju ludzkiego. Obecnie, zarówno w małżeństwie jak i wolnym związku, poszukuje się przede wszystkim szczęścia. Stąd też partnerzy są bardzo wymagający, gdy idzie o jakość wzajemnych stosunków. Żyją razem, by być szczęśliwymi, zaś nie akceptują niepowodzeń czy trudności. Chcą osiągnąć całkowite porozumienie we wszystkich dziedzinach i nie znoszą żadnych zadrażeń⁶⁷³.

Nierozerwalność małżeństwa jest nakazem naturalno-prawnym. Chrystus nakaz ten przypomina i w całej pełni potwierdza (por. Mt 19,8). Wierność małżeńska jest przede wszystkim odniesieniem do osoby i jej wartości. Przyczyn rozwodów należy szukać w czynnikach wewnętrznych, które mają swe źródło w sercu – sumieniu człowieka. Należą do nich:

- a) niewierność wewnętrzną;
- b) niewierność zewnętrzną;
- c) desakralizacja małżeństwa;
- d) przyczyny społeczne⁶⁷⁴.

W Polsce w 2000 roku na ok. 200 tys. zawartych małżeństw zarejestrowano ok. 40 tys. rozwodów (20%). Współczesna łatwość uzyskania rozwodu odzwierciedla uległość ustawodawców wobec tej części społeczeństwa, która desakralizuje małżeństwo. W związku dwojga ludzi coraz więcej małżeństw dostrzega jedynie doznawanie hedonistycznie pojętego szczęścia, a nie współodpowiedzialną drogę przez całe życie. Konsekwencją takiego pojmowania małżeństwa są coraz liczniejsze rozwody, częsta zmiana „partnerów” oraz nieobliczalna krzywda wyrządzana dzieciom pozbawionym miłości rodzicielskiej. Dostrzegając skalę zniszczeń duchowych tego zjawiska, Ojciec święty Jan Paweł II nazwał rozwody „jątrzącą raną”, która niszczy życie społeczne⁶⁷⁵.

⁶⁷⁰ Zob. J. Turowski, *Problemy współczesnej...*, dz. cyt., s. 10-11; S. Kawula, *Kształty rodziny...*, dz. cyt., s. 145.

⁶⁷¹ Zob. L. Dyczewski, *Rodzina Karty Praw Rodziny w kontekście społeczeństwa polskiego*, w: *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, red. P. Kryczka, Lublin 1997, s. 152.

⁶⁷² Zob. M. Smereczyńska, *Rodzina podmiotem...*, dz. cyt., s. 49.

⁶⁷³ Zob. L. Kocik, *Spoleczna kondycja...*, dz. cyt., s. 23.

⁶⁷⁴ Zob. E. Jarmoch, J. Jaroń, H. Piliś, *Człowiek darem...*, dz. cyt., s. 229-230.

⁶⁷⁵ Zob. M. Miszański, *Poważne przestrogi Ojca Świętego*, „Niedziela” 2002 nr 8, s. 20.

Tabela 3. Liczba rozwodów w Polsce w latach 1950-1990

Rok	Liczba rozwodów
1950	11 000
1960	14 000
1970	34 500
1980	39 800
1985	49 100
1990	53 000

Źródło: Z. Domagalski, *Małżeństwo darem i wezwaniem*, Gniezno 1992, s. 41.

Rozwody przede wszystkim negatywnie wpływają na postawy dzieci, które zaczynają osiągać gorsze wyniki w nauce, uciekają z domu i szkoły, sięgają po papierosy, alkohol, narkotyki, seks. W zdecydowanej większości wynika to z niewystarczającej lub niedostatecznej opieki matki. Ponadto nieudane związki powodują skutki psychiczne. H. Piluś wskazuje, iż „Trudności małżonków wynikają z tego, że po zawodzie, jakiego doznały ze strony własnych rodziców rozbijających dom rodzinny i opuszczających go, nastawione są bardziej na zachowania wrogie wobec siebie. Są zazdrosne, nieufne wobec współmałżonka i otoczenia”⁶⁷⁶.

Rozejście się rodziców ma szkodliwy wpływ na psychikę dziecka i jest źródłem poczucia krzywdy, nerwic, kompleksów, a także pomniejszonej akceptacji siebie i wiary w swoją wartość. Rozwód rodziców ma również charakter społeczny, powoduje on u młodych ludzi lęk przed zawarciem związku małżeńskiego. Ponadto młodzi małżonkowie pochodzący z rodzin rozbitych rozwodzą się częściej aniżeli małżonkowie z małżeństw trwałych⁶⁷⁷.

Ważną rolę w szerzeniu się zjawiska rozwodów odgrywa atmosfera społeczna. Według F. Adamskiego wyraźnie sprzyja ona praktyce rozwodzenia się. Jego zdaniem „zjawisko to przybiera cechy choroby społecznej, choroby zaraźliwej; w pewnym sensie rozwód stał się czymś modnym, i to właśnie po wielu latach wspólnego pożycia. Odczuwa się tu szczególnie brak odpowiedzialności otoczenia sąsiedzkiego, koleżeńskiego a także i rodzinnego za trwałość małżeństwa osób najbliższych”⁶⁷⁸.

Z badań przeprowadzonych wśród młodzieży wynika, że rozwody stały się jednym z akceptowanych środków rozwiązywania problemów małżeńsko-rodzinnych. W kwestii rozwodu młodzież udzieliła następujących odpowiedzi: 28,2% - dopuszczalne; 21,4% - niedopuszczalne; 42% - to zależy; 4,2% - nie umiem ocenić; oraz 4,2% - brak odpowiedzi⁶⁷⁹.

Spadek zawieranych małżeństw wskazuje jednoznacznie na wystąpienie w Polsce kryzysu małżeński. Wyrazem tego kryzysu jest m.in. spadek współczynnika pierwszych małżeństw. Z obserwacji tego czynnika wyciągnąć należy następujące wnioski:

- 1) dynamika spadku w grupie mężczyzn jest niższa niż w grupie kobiet;
- 2) występuje wyraźne przesunięcie decyzji o zawieraniu małżeństwa przez kobiety na wiek 25-29 lat i 30-34 lata⁶⁸⁰.

⁶⁷⁶ E. Jarmoch, J. Jaroń, H. Piluś, *Człowiek darem...*, dz. cyt., s. 232-233.

⁶⁷⁷ Zob. J. Przybyłowski, *Znaczenie nowej...*, dz. cyt., s. 150.

⁶⁷⁸ F. Adamski, *Sytuacja społeczno-moralna...*, dz. cyt., s. 61.

⁶⁷⁹ Zob. K. Pawlina, *Polska młodzież przelomu wieków*, Warszawa 1998, s. 65; J. Przybyłowski, *Znaczenie nowej...*, dz. cyt., s. 151.

⁶⁸⁰ Zob. K. Kluzowa, K. Slany, *Przemiany realizacji...*, dz. cyt., s. 85; *Ochrona życia dziecka poczętego a dietność polskich rodzin*, w: *Polska Rodzina na progu Trzeciego Tysiąclecia*, red. R. Ryszka, Lublin 2000, s. 123.

Tabela 4. Liczba małżeństw zawartych w latach 1990-1998

Rok	Liczba małżeństw
1990	225,4
1993	207,7
1996	203,6
1997	204,9
1998	209,0

Źródło: *Ochrona życia...*, dz. cyt., s. 123.

We współczesnej cywilizacji obserwujemy osłabienie wartości rodziny i jej pozycji w społeczeństwie. Najbardziej destrukcyjnymi czynnikami są: łatwość rozwodów, legalizacja konkubinatu i związków homoseksualnych. Kościół powinien z większym zaangażowaniem ukazywać rolę i wartość rodziny. W prowadzonej działalności duszpasterskiej należy akcentować przymioty małżeństwa: miłość, jedność, wierność, nierozzerwalność. Podjęte działania powinny uzmysławiać młodym ludziom, jak wielką i cenną wartością jest szczęśliwie życie rodzinne.

FENOMÉN ROZVODU A JEHO DOPAD NA ŽIVOT DIEŤAŤA

Migrová Mária, Nemcová Anna

Abstrakt

V príspevku rozoberáme vplyv rozvrátených rodín na zdravie spoločnosti, ale i zdravie detí v narušených rodinách. Všímame si hroziace krízy v manželstve a prežívanie rozvodu rodičov deťmi. Zamýšľame sa nad súčasným postavením rodiny v spoločnosti.

Kľúčové slová: Dieťa. Rodina. Rozvod.

Abstract

The article dealt with the impact of broken families, the health of society, but also the health of children in impoverished families. We note the impending crisis in marriage and divorce, parent child survival. Think about the current status of the family in society.

Key words: Child. Family. Divorce.

Úvod

Rozvod je jednou z najťažších skúšok v živote človeka. Kladie nesmierne nároky na psychiku rodičov i na psychiku dieťaťa. Existuje len veľmi malé percento detí, ktoré by rozvod rodičov negatívne nezasiahlo. Niektoré sa s ním vyrovnajú lepšie, iné horšie, všetky však nejakou poznamená. U niektorých detí zostávajú trvalé následky, ktoré môžu značne ovplyvniť ich budúci život. Vôbec sa nemusíme príliš rozhliadať a takéto príklady poznamenania by vedel zdokumentovať každý. Napriek tomu nie je nutné podliehať prílišnému pesimizmu a beznádejí, čo sa týka rozvodovej problematiky, nakoľko existujú mnohé účinné cesty ako zmierniť deťom ich bolesť a obmedziť negatívny dopad rozvodu na ich psychiku. Dieťa sa stáva jednou z najťažších obetí rozvodu napriek tomu, že na ňom nenesie vinu a že záleží len na jeho rodičoch, či mu jeho pozíciu uľahčia alebo sťažia.

Súčasná rodina

Mnohé rodiny dnes žijú pod obrovským tlakom. Partnerské vzťahy sa často rýchlo rozpadajú, čoraz viac detí vyrastá v problémových či neúplných rodinách, pôrodnosť klesá. Mnohí z nich sú vo veľmi stresovej situácii: na jednej strane chcú byť dobrými rodičmi a manželmi, na strane druhej sa chcú presadiť v rastúcej konkurencii na pracovisku. Možno je ohrozená samotná podstata rodiny. Dlhodobé trendy naznačujú, že žijeme v post-rozvodovej spoločnosti, a navyše rýchlo prechádzame k post-manželskej ére, v ktorej sa zbytočným stáva oficiálny manželský zväzok.

Takýto stav sa priamo dotýka i oblasti verejných financií. Oslabená rodina stojí štát priamo i nepriamo peniaze. A štát by mal mať verejný záujem o posilnenie rodiny bez ohľadu na jej formu a štruktúru. No politický záujem štátu o rodinu je však ešte hlbší, pretože rodina je základom občianskej spoločnosti, miestom, kde sa po prvýkrát zoznamujeme s morálnymi hodnotami. Rodina vytvára sociálny kapitál – buduje dôveru a učí vytvárať vzťahy, vďaka ktorým jednotlivci môžu navzájom spolupracovať. A preto rozpad rodín významným spôsobom ovplyvňuje pokles hodnoty sociálneho kapitálu a prispieva k sociálnej dysfunkcii. Štátu primárne záleží na predchádzaní tohoto stavu.

Existuje však aj všeobecnejšie tvrdenie: budúci hospodársky rast, intenzita a životaschopnosť nášho komunálneho života a kultúry, životná úroveň dôchodcov, to všetko bude závisieť od schopnosti rodiny vychovávať deti, ktoré budú občanmi a zamestnancami v

budúcnosti. V krátkosti povedané, štát musí mať skutočný záujem o to, aby sa našim deťom žilo dobre.

Diskusie o význame rodiny, napriek dôležitej úlohe, ktorú zohrávajú, sú veľmi depresívne. Konzervatívci lamentujú nad trendmi, ktoré v rodine prevládajú, liberáli oslavujú zvýšenie slobody jednotlivca, ktorá zmeny v rodine sprevádza. Diskusia o zvýšení kvality života detí a o posilnení rodiny sa stráca v bezplodných sporoch niekde medzi týmito dvoma pólmami.

Ani jedno z uvedených stanovísk však úplne nepostihuje dynamiku zmien. Liberáli vedome nepriznávajú cenu, ktorú za sociálne zmeny rodina platí, tradicionalisti nesprávne interpretujú poučenia z histórie. V skutočnosti tu ide o proces úpadku i pokroku. Zmena charakteru rodiny priniesla väčšiu slobodu a autonómiu, ale tento proces má svoju cenu, ktorú platia hlavne deti.

Existuje nezdravá polarizácia medzi názormi liberálov, presadzujúcimi individualizmus a hľadiacimi relativisticky na tradičné rodinné hodnoty a štruktúru rodiny, a názormi konzervatívcov, ktorí venujú veľkú pozornosť tradičným rodinným hodnotám, ale zanedbávajú otázku rodinnej ekonomiky. Dôsledkom toho je zablokovaný vývoj politiky štátu voči rodine. Máme možnosť si vybrať medzi dvoma zlami. Problém, s ktorým sa dnes rodina stretá, je založený na ekonomickom tlaku a na dezintegrácii rodiny. Pokroková politika štátu voči rodine musí riešiť obe uvedené otázky naraz, inak nebude úspešná.

Plný rozsah ceny, ktorú spoločnosť platí za to, že v súčasnosti rodiny menej efektívne vychovávajú svoje deti, si ešte len začíname uvedomovať. Dozrel čas sformulovať novú modernú politiku štátu voči rodine, v centre ktorej by bolo dieťa a ktorá by zodpovedala novej realite a potvrdzovala pretrvávajúce hodnoty. Úlohou vlády bude nájsť cestu na stabilizáciu rodiny v ére globalizácie a na posilnenie schopnosti rodiny starať sa o deti, pritom musí nájsť východisko bez neprimeraného zvyšovania záťaže daňových poplatníkov a štátneho rozpočtu.

Tradičná rodina, pod ktorou chápeme otca – živiteľa, matku starajúcu sa o domácnosť a dve deti, stráca dnes medzi rôznymi formami rodiny svoje dominantné postavenie a je príliš limitujúca na to, aby mohla rodinnej politike slúžiť ako vzor. Určiť najlepší druh rodinnej jednotky je však mimoriadne ťažké. Asi najjednoduchší spôsob určenia modelu rodinného života, na ktorý by sa mala nová politika zamerať, je návrat k základným princípom a k tvrdeniu, že tam, kde sú deti, je aj rodina bez ohľadu na to, či je úplná, alebo nie.

Vo všeobecnosti možno povedať, že väčšina diskusií o rodine sa príliš zameriava na rozdiely medzi rôznymi formami rodiny. Málo pozornosti sa venuje článkom spájajúcim model tradičnej a netradičnej rodiny, ako aj prechodným formám. Túto polaritu je potrebné prekonať. Cieľom je zamerať sa na narušené rodiny, posilniť ich a súčasne propagovať a posilňovať formu úplnej rodiny, pozostávajúcej z oboch rodičov, spojených manželským zväzkom. Alebo, priznať existenciu priepasti medzi rodinou, v ktorej žijeme, a symbolickou rodinou, ktorá je pre nás vzorom. Treba vyvíjať menší nátlak, menej morálne odsudzovať a viac sa zamerať na vytváranie podmienok pre zmenu kultúrneho vzoru.

Hroziace krízy v manželstve

Nad žiadnym manželstvom nesvieti neustále iba slnko. Z času na čas sa vyskytnú aj mraky. Romantické manželstvo bez mrakov je skôr iba ilúziou. Každé manželstvo prechádza rôznymi fázami vývoja a má svoje kritické obdobia. Keď sa človek rozhodne vstúpiť do manželstva musí počítať s tým, že či už v blízkej alebo ďalekej budúcnosti sa nejaký problém dostaví. Sú najmä tri krízy, ktoré sa u väčšiny párov určite dostavia.

Prvá kríza

- objavuje sa medzi 3. až 7. rokom manželstva a trvá asi rok

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- spôsobuje ju náhrada mileneckého vzťahu trvalým spolužitím, ktoré prináša potrebu spoločného rozhodovania
- klesá frekvencia intímneho styku
- nastáva úbytok romantiky a nastupujú stereotypy
- prichádza k porovnávaniu partnera pred manželstvom a teraz

Druhá kríza

- objavuje sa po 17 až 25 rokoch manželstva
- je menej hlboká ako prvá kríza a trvať môže jeden i viac rokov
- prejaví sa okolo 40. roku veku, keď sa u ľudí zvyšuje citlivosť a obavy (strata krásy, nespokojnosť so spoločenským postavením)
- odchodom detí z domova vzniká pocit osamelosti
- muži starnú pomalšie ako ženy, vzniká problém s neverou, muž si hľadá mladšiu a krajšiu partnerku

Tretia kríza

- udeje sa v 50. až 60. rokoch manželstva
- odchodom do dôchodku vzniká pocit nepotrebnosti
- hormonálne zmeny, prichádza staroba
- nastáva citlivé obdobie, napätie, nervozita a ich prenášanie na partnera

Niektoré páry práve takéto skúšky života ešte viac spoja a robia ich odolnejšími. Avšak sú aj takí, ktorí to psychicky nezvládajú a postupne zo vzťahu odchádzajú.

Ak človeka jeho práca nebaví, nenachádza zmysel, stráca motiváciu, postupne podáva stále slabší výkon, až nakoniec odchádza zo zamestnania. Podobne je to aj vo vzťahu. Pokiaľ jeden z partnerov už nechce vyskúšať zabojsť o udržanie vzťahu, v takýchto prípadoch sa rodina rozpadáva. Predtým než sa pevne rozhodne niektorý z partnerov podať rozvod bolo by dobré zvážiť, či je to naozaj jediné východisko. Niekedy stačí zájsť k manželskému psychológovi, ktorý má mnohé skúsenosti a nejednému páru dokáže pomôcť. Možno bude potrebné iba zlepšiť komunikáciu a formulovať svoje pocity tak, aby partner porozumel. Ale ak už nie je iné východisko a rozvod je jediným riešením, je potrebné sa o tom porozprávať s dieťaťom. Vystáva otázka, kedy povedať a ako to povedať dieťaťu.

Narušenie rodiny

V súčasnosti sa stále viac hovorí o kríze rodiny. Tradičná rodina stráca svoje opodstatnenie, čoho prejavom je aj rast počtu nezosobášených párov s deťmi, slobodných matiek a neustály nárast rozvodov. Rozvod sa stal bežnou, prijateľnou záležitosťou, ktorá sa dnes považuje za úplne normálny spôsob riešenia problémov. Do úzadia ustupujú názory, ktoré rozvod pokladajú za neprípustný alebo nesprávny.

Za najrozšírenejšiu formu narušenia úplnej rodiny sa pokladá rozvod. Príčiny rozvodov sú rôzne. Niektoré sú objektívne, iné spočívajú v nestálosti a nezodpovednosti. Sú rodiny, kde namiesto porozumenia a lásky vládne nenávisť a rodinný život je plný konfliktov a hádok. Mnohí rodičia sa rozhodnú pre rozvod práve preto, aby uchránili deti pred prípadnými následkami nezdravej rodinnej atmosféry. V niektorých prípadoch je takéto riešenie jediným možným riešením aj objektívne.

Podľa štatistík najčastejšie príčiny rozvodu sú nevera, alkoholizmus, rozdielnosť pováh, názorov a záujmov, žiarlivosť, ľahostajnosť – nezujem o rodinu, sexuálny nesúlad, zásahy príbuzných,... Nie sú to však skutočné príčiny, ale zväčša iba subjektívne pociťované príčiny. Skutočnými príčinami sú neprispôsobivosť, neschopnosť, nepripravenosť manželov vyrovnáť sa s novými podmienkami ich života. Z toho možno usúdiť, že príčinou rozvodov je

to, že manželia hľadajú niečo, čo v manželstve chýba. Chýba im schopnosť vo vzťahu k manželstvu, schopnosť brať na seba „podstatné manželské práva a povinnosti, ktoré musia navzájom odovzdávať a prijímať.“ (Kán, 1095). Jednou vetou povedané manželstvo rozkladá „strata lásky, najčastejší následok nešetrného zaobchádzania s partnerom.“ (Rozinajová, 1984)

Dopad rozvodu na dieťa

Konflikt pred rozvodom sa dotýka manželských partnerov, no rozvod sa už nedotýka len rodičov, ale silne zasahuje aj na citový život dieťaťa. Dieťa sa cíti byť nemilované, opustené, zradené, a to tými, ktorým najviac dôverovalo, verilo, ktorých najviac milovalo, ktorí boli jeho jedinou životnou istotou. Odchodom rozvedeného rodiča sa dostáva dieťa do náročnej životnej situácie, musí znášať neuveriteľnú ťažbu.

Keď jeden z rodičov opúšťa rodinu dieťa je silne flustrované – stráca sebaistotu a dôveru k celému svetu, reaguje smútkom a regresiou, narúša sa jeho schopnosť vytvárať si úprimné a spontánne vzťahy k okoliu. Po odchode rodiča si dieťa začína uvedomovať svoju odlišnosť od väčšiny detí, vyrovnáva sa s množstvom nových problémov a otázok, stáva sa samotárske a uchyluje sa k sneniu, v ktorom svet je taký, aký by ho chcelo mať. Rozvádajúci sa rodičia by sa preto mali uvedomiť, že ich dieťa potrebuje v tomto kritickom čase oveľa viac pozornosti ako predtým.

Konfliktová situácia vyvolaná odlúčením rodiča od dieťaťa po rozvode, ako i konfliktová situácia pred rozvodom pôsobí na dieťa rovnako negatívne. Existujú viaceré teórie o tom, pre ktorý vek dieťaťa je rozvod rodičov najmenej bolestivý. Vo všeobecnosti možno povedať, že ak odchádza od rodiny otec dieťaťa najútlejšieho veku, dieťa nepocituje jeho odchod takmer vôbec. V predškolskom období si však začína uvedomovať, že v rodine niekto chýba. Tento pocit sa u neho môže prejavovať v malej schopnosti presadiť sa, v zosilnenom strachu zo smrti matky alebo straty jej lásky. Chlapci tiež postrádajú otca ako model nápodoby, u dievčat sa zasa oslabuje schopnosť vytvárať si vzťahy s mužmi. V období mladšieho školského veku deti spravidla horšie znášajú rozvod svojich rodičov a vôbec rodinné konflikty než v období predchádzajúcom a nasledujúcom (Matějček, 1996).

Možno konštatovať, že rodinné konflikty a napätie pred rozvodom a okolo rozvodu sú dnes jedným najčastejším rozptyľujúcim činiteľom u školských detí. Sociálne, ekonomické, emocionálne a psychické vzťahy medzi dieťaťom a rodičmi bývajú najmä v dobe prebiehajúceho rozvodového konania natoľko narušené, že dieťa sa nielenže nemôže plne venovať svojim školským povinnostiam, ale – pretože cíti, že je ohrozená sama podstata jeho bytia – dochádza nezriedka (i keď dočasne) k rozkladu osobnosti dieťaťa. „Rozvrat v rodine poruší citovú rovnováhu dieťaťa, spôsobí mu ťažké starosti a zbavuje ho vnútornej istoty“ (Prchal, 1976).

Úzkosť alebo citové problémy môžu mať vplyv na vznik hyperaktivity, ktorá významne prispieva k školským neúspechom.

Deti v prostredí konfliktov medzi rodičmi trpia psychicky, morálne, strácajú životný optimizmus, otupuje sa ich citový vzťah k rodičom. Vo svojom najbližšom prostredí vidia rozvrat, nepoznajú pozitívne príklady, ktoré by ich stimulovali, nemajú pokoj pri práci. To všetko má značný vplyv na ich výkon v škole. Aj po prekonaní krízy v rodine, po rozvode rodičov ostane v dieťati tiež rozvadeného rodinného prostredia a pocituje jeho následky aj v ďalšom živote.

V neúplnej rodine sa od základov menia výchovné okolnosti. Zostávajúci rodič musí vykonávať všetky funkcie. Tu sa ponúkajú dve možnosti. Buď manželský partner zostane sám, alebo uzavrie nové manželstvo. Obidva prípady môžu mať tak pozitívne, ako aj negatívne dôsledky. V prípade, že zostane sám, je nútený prevziať hospodársku a výchovnú

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

starostlivosť na seba. Na výchovu nemá dost času ani síl, často nejví ani záujem o prácu dieťaťa v škole, o jeho výsledky a záujmy. Dieťa ostáva samo, stráca záujem o učenie.

Možno však konštatovať, že len v malom percente sa manželia rozvádzajú, že chcú naďalej zostať sami. Väčšinou aspoň jeden z nich chce niekde inde s niekým iným začať znovu. Ba veľakrát už fakticky je toto príčinou rozvodu. Príchod nového partnera znamená vždy nejaký zásah do predchádzajúceho rodinného systému. Od toho sa môže vyvíjať celý rad nepriaznivých komplikácií. Detské psychologické poradne majú s problémami takýchto rodín veľa práce. Rodičia prichádzajú s dieťaťom, ktoré uteká z domu, ktoré sa prestalo učiť... Vyšetrenia dieťaťa ukázali, že jadro problému nie je často v dieťati samotnom, ale práve v rodinných vzťahoch (Matějček, 1994).

Po rozvode je najdôležitejšou podmienkou správnej výchovy detí upraviť vzájomné vzťahy medzi rodičmi. V podmienkach neúplnej rodiny, prípadne novým manželstvom utvorenej rodiny by sa mali rešpektovať všetky zásady, ktoré sa vo vzťahu k deťom uplatňovali zo strany rodičov v úplnej rodine.

Príčiny mnohých školských problémov u detí s neraz dávajú do súvislosti so zamestnanosťou matiek, ktorá bráni, aby sa mohla plne venovať výchove detí. Vstupom matky do zamestnania sa zmenil chod väčšiny domácností, atmosféra rodiny i postavenie jednotlivých členov rodiny. Mnohé matky (najmä s vysokoškolským vzdelaním) sa nechcú realizovať iba vedením domácnosti a výchovou detí, ale hľadajú stále častejšie aj uplatnenie v zamestnaní, kde sa vyskytuje aj možnosť sebarealizácie (Bakošová, 1994). „Veľké možnosti pre realizáciu ženy spôsobili však vážny rozpor medzi možnosťami uplatnenia a duševným preťažením. Preťaženie spôsobuje depresie, ktoré sa prenášajú na rodinu a vplývajú negatívne na atmosféru rodiny“ (Špánik, 1994).

Je potrebné si uvedomiť, že pre úroveň výchovného vplyvu matky je dôležitá nielen dĺžka času venovaného deťom, ale práve najmä kvalita a intenzita výchovného pôsobenia.

Záver

Dobre fungujúca rodina znamená aj dobre fungujúcu spoločnosť a naopak. Práve v rámci rodiny sa učíme vzájomnej dôvere, vytvárame si spoľahlivé vzťahy, sme jeden k druhému otvorený a súčasne sa učíme vzájomnej tolerancii. Ak pochopíme, že stabilná rodina je základom stabilnej komunity, môžeme začať tvoriť sociálnu politiku, ktorej cieľom bude posilniť a chrániť rodinu. Prínos dobre fungujúcej rodiny alebo naopak škody spôsobené nefungujúcou rodinou môžeme hodnotiť tak, že vydvihneme práve schopnosť rodiny ovplyvniť celkový stav alebo zdravie spoločnosti. Preto by mala každá spoločnosť podporovať úplné rodiny, uzatváranie manželstiev a bojovať proti krízam v rodinách.

Literatúra

1. BAKOŠOVÁ, Z.: *Sociálna pedagogika. Vybrané problémy*. Bratislava: Filozofická fakulta UK, 1994. ISBN 80-223-0817-X
2. KÓDEX KÁNONICKÉHO PRÁVA. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1996. ISBN 80-7162-061-0
3. MATĚJČEK, Z.: *O rodine vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994.
4. MATĚJČEK, Z.: *Rodiče a děti*. Praha: Avicenum, 1986.
5. PRCHAL, J.: *Vychovávame děti*. Praha: Práce, 1976.
6. ROZINAJOVÁ, H.: *Sex – manželstvo – rodičovstvo*. Martin: Osveta, 1984. ISBN 70-011-84
7. <http://changenet.sk/?section=forum&x=98931&cat=14665>
8. <http://rozvod.euroweb.cz/rozvod.html>

Kontaktná adresa

Ing. Mária Migrová
Katolícka univerzita
Pedagogická fakulta
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
ing.maria.migrova@ku.sk

Mgr. Anna Nemcová
Katolícka univerzita
Pedagogická fakulta
Inštitút Juraja Páleša v Levoči
Kláštorská 38
054 01 Levoča
anna.nemcova@ku.sk

ZÁKLADNÁ CHARAKTERISTIKA RODINY A VNÚTORNÉ VÄZBY RODIČOV A DETÍ V OBDOBÍ ADOLESCENCIE

Mikulová Dagmar

Abstrakt

Príspevok charakterizuje rodinu v súčasnej spoločnosti, vplyv rodiny na výchovu detí, charakterizuje obdobie adolescenta, jeho postavenie a vzťahy v rodine.

Kľúčové slová: Rodina, deti, obdobie adolescenta,

Abstract

The contribution characterises family in contemporary society, it's influence when raising children. It also describes adolescent period, the status of a grown up individual and family relationships.

Key words: Family, children, the period of adolescent

Rodina je základom našej spoločnosti a je najdôležitejšou sociálnou primárnou skupinou, ktorá je spojená vzťahom manželstva a vzťahom rodičov a detí. Je produktom historického vývoja spoločnosti, ktorý prešiel niekoľkými formami vývoja.

Rodina stojí na nerozlučiteľnom manželstve medzi mužom a ženou, ktorí doň vstupujú, aby sa v ňom delili o život, o lásku. Podľa Gogovej rodina tiež znamená určenie príbuzenských vzťahov.⁶⁸¹

Najmodernejšie výskumy ukazujú, že práve rodina je prvým miestom, kde sa dieťa učí láske, úcte a rešpektu. Rodina sa stáva základným kameňom zdravej osobnosti človeka, pokiaľ v nej vládne láska a pokiaľ je dobrým príkladom.

Základom úspechu pri rodinnej výchove je niekoľko znakov, ktoré poukazujú na správne výchovne pôsobenie. K týmto znakom patrí usporiadaná a stabilná rodina, v ktorej vládnu úprimné a dobré vzťahy medzi partnermi i medzi súrodencami a aj navzájom. Deti zvyčajne odporujú od rodičov správanie – dobré i zlé stránky a osvojujú si nielen vonkajšie prejavy-komunikácia, no i názory a postoje k práci, k ľuďom, spoločnosti. Základom dobrej rodinnej výchovy je priateľský vzťah medzi rodičmi a deťmi. Naopak prísny postoj u detí vyvoláva strach a vzdorovitosť.

Skúsenosti ukazujú, že ľudský jedinec je trvalo poznačený rodinným prostredím i vlastnými rodičmi. Ich vzájomným pôsobením sa u dieťaťa kladú základy pre formovanie jeho morálnych vlastností. Patrí medzi ne ohľaduplnosť, trpezlivosť, mierumilovnosť, vytrvalosť i poriadkumilovnosť. Viest' dieťa k humanistickému ideálu znamená naučiť ho tolerancii k rozdielnostiam u iných. Rodičia by mali poznať a používať poznatky ku ktorým dospeli humanitné vedy a tak pomáhať deťom rozvíjať ich najlepšie vlastnosti. Deti treba vychovávať k sebaúcte, čím si dieťa utvára reálnu predstavu o sebe samom. Majú sa tiež cítiť bezpečne, ľúbené rodičmi a akceptované spoločnosťou. K dobrej výchove nepatrí totiž nič neobvyklé, alebo ťažko prístupné. Ide tu iba o samozrejmosť dobrého spôsobu života, ku ktorým patrí poďakovanie, pozdrav, prepáčenie, či preukazovania úcty.

W. Brezinka to zhrnul do 5 výchovných cieľov:

1. *Základná dôvera* – t. j. citový postoj, ktorý človeku umožňuje pozitívne hodnotiť svoj vlastný život, očakávať peknú budúcnosť, vie sa otvoriť svojim blíznym, nadväzuje spojenia. Najpožehnanějšíou formou je dôvera v Boha.

⁶⁸¹ Gogová, A.: Sociológia výchovy. Nitra: PF, 1995, s. 97

2. *Pripravenosť postarať sa o seba vlastnými silami* – človeku by mali byť samozrejme vlastnosti ako pracovitosť, ochota podstupovať námahu, spoľahlivosť, vytrvalosť, trpezlivosť, presnosť, svedomosť ...

3. *Realistické chápanie sveta a seba samého* – osvojenie si základných znalostí o svete a sebe samom ...

4. *Dobromyselnosť alebo kultúra srdca* – budovanie si hodnôt, ktoré si zasluhujú lásku a dávajú životu zmysel, uprednostňovanie vyšších záujmov, pozitívnych medziľudských vzťahov, dobrých myšlienok a pekných vnútorných obrazov.

5. *Sebadisciplína* – ohľaduplnosť k blíznym, ochota plniť úlohy a povinnosti, pocit zodpovednosti za následky vlastného konania, neovplyvniteľnosť nadbytočnými potrebami.⁶⁸²

Podľa Hurrelmana nemožno mať žiadne pochybnosti o tom, že rodina ako primárny socializačný činiteľ, tvorí rozhodujúci rámec pre budúcu životnú dráhu mladého človeka, pre jeho motiváciu v učení i v jeho výkonnosti vôbec, pre rozvoj jeho schopností, jeho morálku a kognitívnu aktivitu, jeho emocionálnu a sociálnu kompetenciu, jeho sociálne správanie a jazykovú kultúru, úroveň jeho aspirácií, jeho schopnosť vyrovnávať sa so sklamaniami a jeho pripravenosť zvládnuť uspokojovanie vlastných potrieb, prípadne uskutočňovať ich rozhodujúce preformovanie.⁶⁸³

Vplyv rodiny môžeme podľa Kollárika sledovať v troch rovinách:

- súdržnosť rodiny a jej celková atmosféra – pozitívna atmosféra, úprimné a vyrovnané vzťahy medzi rodičmi kladne pôsobia na vývin jednotlivca a podporujú adekvátne formy správania, zatiaľ čo neusporiadaná rodina túto funkciu nemôže v plnom rozsahu plniť.
- aplikované výchovné techniky zo strany rodičov – za extrémne štýly výchovy je pokladaný autokratický a liberálny spôsob výchovy, pričom ani jedna z týchto krajných možností nemôže priniesť želané výchovné výsledky. Pri správnom a citlivom prístupe k výchove mladého človeka je vhodné najstť taký kompromis medzi týmito výchovnými štýlmi, ktorý v čo najväčšej miere rozvinie jeho osobné danosti a schopnosť sebauplatnenia v budúcom živote.
- miesto, resp. postavenie v hierarchii detí – každé z narodených detí sa v rodine dostáva do iných sociálnych podmienok, vzťahov a väzieb. Tento vplyv je zrejmy v celom ďalšom vývoji jednotlivca.⁶⁸⁴

Rodičia a ich dospievajúce deti – adolescenti majú často odlišné hodnoty, názory, životný štýl, ba dokonca aj vnímanie času.

Najdôležitejšie charakteristiky obdobia adolescencie zhrnul v niekoľkých bodoch Cole:

1. *Celkové emocionálne dozrievanie* – od deštruktívnych cieľov a nedostatku rovnováhy k cieľom konštruktívnym a k dosiahnutiu emocionálnej rovnováhy; od subjektívnej interpretácie situácie k interpretácii objektívnej; od vyhýbania sa konfliktom k zamedzeniu ich priebehu.
2. *Ustalovanie záujmu o druhé pohlavie* – od záujmu o to isté pohlavie nastáva prechod k záujmu o druhé pohlavie; od uvedomovania si sexuálneho rozvoja, jeho výrazného priebehu, k dosiahnutiu sexuálnej zrelosti.
3. *Dozrievanie spoločenské* – od prežívania neistoty v skupine vrstovníkov k dosiahnutiu istoty; od spoločenskej bezradnosti k pevnej pozícii, od pasívneho napodobňovania vrstovníkov k vymaneniu sa z ich vleku; od spoločenskej netolerancie k tolerancii.

⁶⁸² Brezinka, W.: Dnešná rodinná výchova – potreba presvedčenia o hodnotách. Pedagogická revue, roč. XVIII, 1991, č. 8

⁶⁸³ Ondrejko, P.: Úvod do sociológie výchovy. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 1998, s. 86

⁶⁸⁴ Kollárik, T.: Sociálna psychológia. Bratislava: SPN, 1993, s. 37

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

4. *Vymanenie sa (emancipácia) z domáceho dohľadu* – od hľadania opory v rodičoch ku spoliehaniu sa na seba samého; od uznávania rodičov vzoru pre jednanie k dosiahnutiu priateľského vzťahu k rodičom.
5. *Dozrievanie intelektu* – od dôvery k autoritám a od viery v authority k požadovaniu dôvodov, od faktov k objasňovaniu, od rôznorodých záujmov k len niekoľkým stálym záujmom.
6. *Výber povolania* – od záujmov o atraktívne povolania k záujmom o výnosné povolania (pozn.: prestáva byť pravidlom, vzhľadom na prechod od materialistických hodnôt k postmaterialistickým, ktorý môžeme v súčasnosti u mládeže sledovať), od preceňovania, alebo nedoceňovania vlastných schopností k správne mu oceneniu, od záujmu o mnohé povolania k záujmu len o niekoľko povolání.
7. *Využívanie voľného času* – od záujmov o hry, v ktorých sa uplatňuje sila jednotlivca, k záujmom o hry kolektívne, od priamej účasti na súťažiach a hrách k pasívnemu prihliadaniu týmto akciám, od záujmu o rôzne hry k záujmom len o niektoré.
8. *Filozofia života (svetonázorové otázky)* – od nevyhranosti k zvýšenému záujmu o tieto otázky, od konkrétnych morálnych zvyklostí k zovšeobecneniu zásad jednania.⁶⁸⁵

Podľa Řičana správanie adolescentov je pre dospelých väčšinou nepochopiteľné, pretože nepoznajú jeho dôvody. Adolescent túži po samostatnosti a nezávislosti. Život rodičov sa mladým ľudom javí ako prázdny, zmarený, ich záujmy nudné a starosti malicherné, ich životné kompromisy úbohé, morálne názory beznádejne zastaralé, inteligencia pochybná, vzťahy neúprimné, ich spoločnosť nemožná.⁶⁸⁶ Vôbec si nevedia predstaviť, že by mal ich život vyzerat' podobne. Rozdiely v názoroch a obhajovanie vlastnej pravdy vedie zákonite ku konfliktom. Boj adolescenta za osobnú autonómiu je len ďalším dôvodom k hádkam medzi rodičmi a ich adolescentnými deťmi. Adolescent chce mať všetky práva dospelých, ale ešte nie je ochotný niesť plnú zodpovednosť za svoje skutky a niekedy má odmietavý postoj k plneniu povinností. Adolescent je absolutista, ktorý veľmi kriticky posudzuje okolitý svet i seba. Zvyčajne vidí veci čierno – bielo, sú alebo zlé alebo dobré a nič medzi tým. Končeková vidí dôvod tejto jednostrannosti, netolerantnosti a kategorickosti v rozpore medzi vyspelým mechanizmom rozumových operácií a obmedzeným rozsahom i obsahom myslenia. Vzhľadom na nedostatok životných skúseností adolescent často zovšeobecňuje unáhle a môže sa vo svojich úsudkoch mýliť. Ďalej uvádza, že dospelí často adolescentove snahy o samostatnosť radikálne potláčajú, ale na druhej strane vyžadujú plnenie povinností ako u dospelého.⁶⁸⁷

Pokiaľ sú dospelí schopní pristupovať k dospievajúcemu ako k rovnocennému partnerovi a priznať mu jeho stupeň práv, ich vzájomný vzťah sa môže vyvíjať kladne a harmonicky. Takých dospelých si adolescent váži a prijíma ich vysvetlenia, argumenty i poučenia.

⁶⁸⁵ Kuric, J.: Ontogenetická psychologie. Praha: SPN, 1986, s. 232

⁶⁸⁶ Řičan, P.: Cesta životem. Praha: Panorama, 1990, s. 229

⁶⁸⁷ Končeková, L.: Psychologie puberty a adolescence. Prešov: Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach – PF, 1996, s. 91

ZMYSEL, POSLANIE A OHROZENIE RODINY V NÁUKE

JÁNA PAVLA II.

Mordel Stefan

Ján Pavol II. venoval počas svojho pontifikátu osobitnú pozornosť sociálnemu učeniu Cirkvi a zvlášť sa sústredil na zmysel a poslanie rodiny v dnešnom svete. Vo jeho prvej encyklike *Redemptor hominis* (Vykupiteľ človeka) nachádzame mnoho styčných bodov a myšlienok s kresťanskou sociológiou, najmä ak ide o dôstojnosť človeka a jeho ľudské práva. Ľudstvo hoci dosiahlo veľký pokrok v oblasti technického rozvoja, ale predsa z druhej strany je tu veľmi evidentný proces úpadku rodiny a jej sociálnych väzieb.

Ján Pavol II. k súčasnej situácii a perspektíve ľudstva hovorí, že sa dnešný človek nesmie nechať fascinovať tým, čo dosiahol, ale naopak, „všetci si musíme čestne, objektívne a s pocitom mravnej zodpovednosti položiť zásadné otázky, ktoré sa týkajú situácie človeka dnes i v budúcnosti. Pápež si kladie otázky, či sú všetky tie doterajšie, ako i ďalšie, technikou do budúca plánované vymoženosti v zhode s mravným a duchovným pokrokom človeka? Či sa sám človek v ich rámci rozvíja a napreduje, alebo skôr upadá a degraduje sa vo svojej ľudskosti? Prevláda v ľudoch, „vo svete človeka“, ktorý je svetom mravného dobra i zla, dobro nad zlom? Rastie v ľudoch a medzi ľuďmi láska k iným ľuďom, rešpektovanie práv iných, tak každého človeka ako aj národa alebo ľudu, alebo naopak rastú rôzne prejavy egoizmu, prehnaný nacionalizmus, namiesto pravej lásky k vlasti, túžba ovládať iných na úkor ich práv a zásluh a najmä túžba využívať všetok hmotný technicko-výrobný pokrok výlučne na ovládanie iných alebo v prospech toho či onoho imperializmu?“⁶⁸⁸

Ďalej pápež poukazuje na to, že síce mnohí hovoria o téme rozvoja a pokroku, mnoho sa o tom píše v novinách i rôznych publikáciách takmer vo všetkých rečiach súčasného sveta, a predsa to samo o sebe ešte neprináša istotu. Stále sú tu otvorené otázky a obavy, ktoré nemožno brať na ľahkú váhu. Stále naliehavejšie sa tu hlási základná úloha, aby sa človek staral o človeka, aby sa uskutočňovala prvá ľudskosť a prejavovala sa starostlivosť o budúcnosť ľudí na tejto zemi. Ak porovnáme tieto pápežove myšlienky so štatistikami, ktoré poukazujú na stále sa prehlbujúcu mravnú krízu spoločnosti, potom si uvedomujeme aktuálnosť týchto jeho slov.

Ján Pavol II. si veľmi intenzívne uvedomoval, že spoločnosť závisí od rodiny. Je tu priama väzba medzi rodinou a spoločnosťou. Ak je rodina nestabilná, prejavuje sa to aj na spoločnosti a jej sociálnych väzbách. Z druhej strany aj spoločnosť vplýva na rodinu a dekadencia mravných postulátov sa negatívne premieta aj na rodinu a destabilizuje jej vnútorné väzby. Cirkev si túto skutočnosť živo uvedomuje, preto otázkam manželstva a rodiny sa venuje vo viacerých svojich dokumentoch. Zaoberá sa touto otázkou Druhý vatikánsky koncil v *Gaudium et spes*, taktiež sa tejto otázky dotýka aj encyklika Pavla VI. *Humanae vitae*, a napokon apoštolská exhortácia Jána Pavla II. *Familiaris consortio*.

Cirkev poukazuje na to, že manželstvo a rodina tvoria jedno z najcennejších bohatstiev ľudstva, preto aj sama ponúka svoju pomoc a chce, „aby jej hlas počuli tí, ktorí už poznajú hodnotu manželstva a rodiny a usilujú sa verne žiť v tomto duchu, ale aj tí, čo sú neistí a túžobne hľadajú pravdu, a napokon aj tí, ktorým sa nespravodlivo bráni, aby slobodne uskutočnili svoje rodinné plány.“⁶⁸⁹ Dôkazom tejto starostlivosti Cirkvi o súčasné manželstvá a rodiny je podľa Jána Pavla II. Biskupská synoda v Ríme z roku 1980. Tá si ako hlavnú

⁶⁸⁸ *Redemptor hominis* III. kap., bod. 15, zdroj: www.kbs.sk, Pápežské dokumenty

⁶⁸⁹ Porov. *Fam. Cons.* Úvod, bod 1

úlohu určila vypracovať dokument o právach a úlohách kresťanskej rodiny v súčasnom svete. Takto, vlastne na podnet synody vznikol dokument pod názvom *Charta práv rodiny*. Vypracovaním Charty poveril Ján Pavol II. Apoštolskú stolicu. A tak 22. októbra 1983 Svätá stolica predložila tento dokument širokej verejnosti.

Je nepopierateľný fakt, že nijaké iné prirodzené spoločenstvo nezasahuje ľudskú osobu tak hlboko, ako práve manželstvo a rodina. Človek prichádza na svet v rodine. V nej rastie, v nej sa stvárnjuje a pripravuje sa pre ďalší život. Väčšina ľudí, keď dorastie, uzatvára manželstvo a buduje si rodinu.

Druhý V.K. v pastorálnej konštitúcii hovorí, že blaho človeka a ľudskej i kresťanskej spoločnosti úzko súvisí s priaznivým položením manželského a rodinného spoločenstva a preto kresťania spolu s tými, ktorí majú tento zväzok vo veľkej vážnosti, zveľadujú tento zväzok lásky i úctu k životu.⁶⁹⁰

Manželstvo je jednak spoločenstvo lásky a jednak inštitúcia. Musí sa preto začleniť do trvalého a istého poriadku, čomu hovoríme manželská inštitúcia. Liberalistické tendencie sa usilujú negovať manželstvo ako trvalú inštitúciu. Mnohí súčasníci vidia v manželstve formu prísnosti, tvrdosti, neslobody. Kresťanská viera však pevne zachováva podstatný charakter manželstva ako inštitúcie.

V koncilovom dokumente má výraz inštitúcia dvojaký význam. V prvom rade hovorí, že Boh chcel a ustanovil manželstvo a obdaril ho vznešenými vlastnosťami cieľmi. Druhý význam: Uzavretie platného manželstva sa stane objektívnou a spoločenskou realitou. Nie je teda súkromnou dohodou, čo sa môže dojednať a zrušiť kedykoľvek a podľa ľubovôle manželov. Manželský zväzok je spoločensko-bytostná realita v Cirkvi i v štáte. Druhý vatikánsky koncil uvádza tieto ciele manželstva a rodiny: vlastné zdokonalenie, vzájomné posväcovanie, oslavovanie Boha, blaho manželov, potomstva a spoločnosti. Tieto ciele zahŕňajú v sebe tiež vzrast v láske. Manželská láska dáva vznik novým životom. V kresťanskom manželstve je dieťa práve tak dôležité, ako je láska sama. Rozvod protirečí manželskému poslaniu.⁶⁹¹

Všimnime si teraz bližšie dokument Jána Pavla II., ktorý pojednáva priamo o rodine a analyzuje v ňom vzájomné vzťahy manželov, vzťahy medzi rodičmi a deťmi a približuje v ňom svetlé i tienisté stránky manželstiev i rodín v súčasnosti. V prvej časti pojednáva o význame rodiny vo vzťahu ku spoločnosti.

1. Význam rodiny pre prosperitu spoločnosti

Apoštolská exhortácia Jána Pavla II. *Familiaris consortio* (Rodinné spoločenstvo). Analýza základných myšlienok exhortácie: Rodina ako základná bunka spoločnosti má rozhodujúci význam pre život a prosperitu spoločnosti. Zastáva sociálnu funkciu v tom, že sa v nej rodia deti a vyrastajú občania. Aj Cirkev si je toho vedomá, preto prispieva podielom k osvetleniu komplexu rodinných problémov a prehľbuje svoju pastoračnú činnosť v prospech rodín. V tom je i úsilie pápežskej exhortácie *Familiaris consortio*. Pápež Ján Pavol II. chce v ňom poukázať na cesty a prostriedky, akými môže kresťanská rodina najlepšie dosiahnuť svoj cieľ. List Rodinné spoločenstvo má exhortačný charakter, je „apoštolským povzbudením“ k plneniu úloh kresťanskej rodiny v dnešnom svete. Apoštolský dokument má úvod a štyri časti: v prvej časti pápež predstavuje situáciu rodiny v dnešnom svete, v druhej časti pojednáva o rodine z hľadiska teologického a dogmatického a poukazuje na miesto rodiny v Božom pláne, v tretej časti zdôrazňuje úlohy kresťanskej rodiny z morálneho a teologického hľadiska a v štvrtej časti hovorí o pastoračnej službe v kresťanských rodinách.

Pozrime sa však na tento veľmi dôležitý dokument trochu bližšie: v úvode pápež doslovne hovorí: „Rodinné spoločenstvo v súčasnosti zasiahli - azda viac ako iné inštitúcie -

⁶⁹⁰ Gaudium et spes 2. časť, bod 47

⁶⁹¹ Porov. tamtiež

rozsiahle, hlboké a rýchle zmeny v spoločnosti a kultúre. Mnohé rodiny prežívajú túto situáciu vo vernosti tým hodnotám, ktoré tvoria základ rodinného zriadenia. V iných rodinách zavládla neistota a rozpaky, pokiaľ ide o vlastné úlohy, alebo dokonca pochybnosti a takmer nevedomosť o hlavnom celi a podstate manželského a rodinného života... Cirkev si uvedomuje, že manželstvo a rodina tvoria jedno z najcennejších bohatstiev ľudstva. Preto ponúka svoju pomoc a chce, aby jej hlas počuli tí, ktorí už poznajú hodnotu manželstva a rodiny a usilujú sa verne žiť v tomto duchu, ale aj tí, čo sú neistí a túžobne hľadajú pravdu, a napokon tí, ktorým sa nespravodlivo bráni, aby slobodne uskutočňovali svoje rodinné plány. Prvých z nich chce Cirkev podporovať, druhých osvecovať, tretím pomáhať, a pritom ponúka svoje služby každému človeku, ktorý sa zamýšľa a uvažuje o údele manželstva a rodiny.⁶⁹²

V prvej časti (čl. 4 - 10) hovorí Ján Pavol II. o svetlých a tienistých stránka dnešnej rodiny. Pre činnosť Cirkvi, pokiaľ ide o rodinu, je veľmi dôležité poznať a seriózne posúdiť situáciu, v akej sa nachádza dnešná spoločnosť a v nej žijúce rodiny. Položenie dnešnej rodiny sa dá najlepšie chápať na pozadí a vo svetle moderného úsilia po dosiahnutí slobody. Tu musí Cirkev účinne zasiahnuť svojím vplyvom, poukazujúc na svetlo evanjeliovej pravdy a opierajúc sa o nadprirodzený dar poznávania a rozlišovania pravdivého. Práve Cirkev nás informuje ako možno poznať celú pravdu a plnú dôstojnosť manželstva a rodiny. Pápež v tejto súvislosti prízvukuje poslanie Učiteľského úradu Cirkvi, ktorý sa z Kristovho poverenia stará o cieľavedomé uplatňovanie ducha viery u všetkých veriacich a vychovávať ich k stále dokonalejšiemu rozlišovaniu vo svetle Evanjelia.

Cieľu primeraný život manželov a rodín v duchu Evanjelia je vecou a dielom nielen pastierov Cirkvi, ale všetkých členov, teda i laikov, pretože Svätý Duch sprostredkuje všetkým veriacim nadprirodzený dar viery (čl. 5). Týmto sa vlastne podčiarkuje myšlienka dogmatickej konštitúcie o Cirkvi Druhého vatikánskeho koncilu, podľa ktorej všetci, celý Boží ľud, sa podieľa na diele spásy.

Situácia, v ktorej sa nachádza dnešná rodina, poukazuje tak na kladné, ako aj na záporné aspekty. Na pozadí myšlienkových prúdov súčasnej spoločnosti pápež vyzdvihuje najprv to, čo kladne vplýva na partnerov manželského zväzku a celej rodiny. Ovocím moderného morálneho úsilia po slobode je aj povedomie obojstrannej zodpovednosti manželských partnerov. Táto hodnota zodpovednosti sa rozširuje i na vzťah medzi rodičmi a deťmi. No nezastavuje sa v tomto bode, ale ide ďalej a prerastá i úzky rámec vlastnej rodiny, zacielfujúc sa na medziľudské vzťahy v širšom zmysle. Mnohostranná zaangažovanosť veriacich na cirkevno-spoločenských úlohách je toho svedkom. A tak rodina slúži nielen sebe, ale aj farskému spoločenstvu, štátu a celej spoločnosti. Svetlé stránky rodinného života však zatieňujú aj veľké nedostatky, ktoré prináša súčasný život. Pápež ich konkretizuje takto: „No na druhej strane nechýbajú ani príznaky vážneho úpadku niektorých základných hodnôt. Napríklad je chybou teoretické a praktické chápanie vzájomnej nezávislosti medzi manželmi, dvojakoosti v autorite rodičov voči deťom, ďalej sú to konkrétne ťažkosti, s ktorými sa rodina často stretáva pri sprostredkovaní hodnôt, rastúci počet rozvodov, zlo, akým je umelý potrat, stále častejšie používanie sterilizácie a prenikanie antikoncepcnej mentality. Koreňom týchto záporných javov je nezriedka skazené chápanie a uplatňovanie slobody, ktorá sa berie nie ako schopnosť uskutočňovať pravdu Božieho plánu o manželstve a rodine, ale ako nezávislá sila osobne sa uplatňovať, často aj na úkor iných, len pre vlastný, sebecký blahobyť.“⁶⁹³

Svätý Otec si teda všima neblahé javy súčasných manželstiev a rodín, pričom poukazuje na príčiny záporných aspektov a zaujíma k nim postoj. Poukazuje na to, že takéto postoje sú pomýlené a nesprávne chápanie ľudskej slobody je poznačené silným sebecstvom. K tomu pristupuje ďalší koreň zla, t.j. škodlivá propaganda hromadných oznamovacích

⁶⁹² Familiaris consortio, zdroj: www.kbs.sk

⁶⁹³ Familiaris consortio, čl. 6, zdroj: www.kbs.sk

prostriedkov, ktorá sa usiluje vždy len o senzáciu a finančný zisk, a tak vyzdvihuje manželskú neveru a neviazaný pohlavný život ako niečo samozrejmé. Do znepokojujúcich úkazov Svätý Otec spolu so synodálnymi otcami počíta nárast rozvodov aj u veriacich a vstup do nového manželstva a vôbec uzatváranie civilných manželstiev bez záujmu o sviatosť manželstva. Pápež pripomína ešte ďalšiu negatívnu črtu v tejto súvislosti. Ide o veľmi častý a známy pastoračný problém, keď sa totiž sviatosť manželstva uzatvára celkom povrchno, bez hlbšej známky viery a náboženského povedomia. A napokon veľkou prekážkou kresťanských manželstiev je aj odmietanie mravných noriem v sexuálnom živote.

Podmienky, v ktorých sa manželstvo a rodina nachádzajú, prestupujú sa navzájom tieňmi a svetlom. Historický vývin nemusí jednoducho a nevyhnutne smerovať k lepšiemu, ale predstavuje skôr boj, zápas o slobodu medzi protichodnými prúdmi. Svätý Otec tu siaha po Augustínovej mienke, podľa ktorej dejiny predstavujú konflikt dvojakej lásky: lásky k Bohu, čo siaha až k sebaopohrdaniu a lásky k sebe, čo vedie až k pohrdaniu Boha. No výchova v láske preniknutej vierou uschopňuje človeka rozpoznať „znamenia doby“, ktoré sú práve výrazom tejto dvojakej lásky. Cirkev musí neodkladne prispieť svojím podielom, lebo má k dispozícii evanjeliovú múdrosť. Nový humanizmus sa musí obnoviť v duchu kresťanskej viery. Naša doba si vyžaduje veľkú múdrosť, aby veda a technické vymoženosti slúžili spoločnosti. Výchova sebavedomia sa musí dostať do popredia, aby sa jej prostredníctvom ľudia naučili poznávať pravdu a správne hodnotiť život.

V tejto súvislosti tu pápež vyzdvihuje myšlienku „graduality“, ktorú si už biskupská synoda vzala na pomoc pri osvetľovaní kresťanskej cesty obrátenia (*conversio*). Negatívne stránky moderného humanizmu sa totiž ukazujú v páchaní hriechu, a preto sa mu človek musí postaviť na odpor konverziou, t.j. obrátením svojej mysle a srdca. Obrátenie je však neustálym dynamickým procesom po stupňoch. Preto je potrebná pedagogická cesta napredovania, aby sa získaný poklad viery stal súčasťou života a konania tak jednotlivcov ako aj národov. Univerzálnosť kresťanstva presahuje okruhy jednotlivých kultúr, neobmedzuje sa preto na jednu kultúru alebo tradíciu, ale má snahu o všeobecnú „inkulturáciu“, t.j. o vštepenie kresťanskej blahozvesti o manželstve a rodine do rozličných kultúr.

2. Manželstvo a rodina v Božom pláne

Druhá časť (čl. 11 - 16) exhortácie *Familiaris consortio* obsahuje niekoľko dôležitých vieroučných výpovedí, ktoré majú napomôcť kresťanské chápanie manželstva. Svoj výklad nezačína však Ján Pavol II. hneď manželskou problematikou, ale najprv túto problematiku antropologicky objasňuje, čiže poukazuje na človeka ako takého. Je to príznačné pre jeho teologické myslenie. Úvahy o človekovi formuluje s veľkou precíznosťou. Pápež vychádza z idey, ktorú vyslovil už pri návšteve Spojených štátov amerických v roku 1979. Človek je stvorený na Boží obraz a preto je schopný milovať. Človek je teda stvorený pre lásku. Láska je potom základným a prirodzeným povolaním každého človeka.⁶⁹⁴ Toto poslanie milovať platí pre človeka v jeho celosti, t.j. pre človeka ako osobu. Človek je duch v tele.

Keďže nesmrteľná duša dáva telu dokonalosť, človek ako celok je schopný lásky, čiže je povolaný milovať. Láska zahŕňa v sebe i ľudské telo a ono sa spoluzúčastňuje na duchovnej láske.⁶⁹⁵ Sexualita nie je len biologická, čiže telesná záležitosť, ale týka sa človeka v jeho celosti. Láska požaduje celého človeka. V tomto tkvie základný pilier sexuálnej morálky, ktorú bráni pápež. Telesné darovanie sa muža a ženy je znakom darovania sa celej osoby jeden druhému a nesie so sebou aj časový rozmer záväznosti až do smrti. Čisto libidinózný, erotický vzťah nie je nijaká láska, lež obyčajný sebaklam, hriech. Láska je viac ako žiadostivosť. Nevidí v druhom iba predmet svojho sebeckého ja, ale naopak, je výrazom úplného a obapolného darovania sa. A tak je zrejmé, že jediným miestom, kde sa môže

⁶⁹⁴ *Familiaris consortio*, čl. 11, zdroj: www.kbs.sk

⁶⁹⁵ Tamtiež

uplatniť totálna osobná láska, je práve manželstvo. Ako kresťania nachádzame iba v Bohu základ svojej schopnosti milovať a pozitívny dôsledok osobnej lásky. Mnoho neistoty a pomýlenosti v sexuálnych vzťahoch pramení práve z nedostatku viery a dôvery v Boha.

Po antropologických úvahách pápež pristupuje k teologickému rozboru sviatosti manželstva. Začína prirovnaním zo Starého zákona, keď Boh uzaviera zmluvu lásky s izraelským národom na spôsob zväzku medzi mužom a ženou. Manželský zväzok je teda symbolom lásky, čo spája Boha s vyvoleným národom. Tieto skutočnosti nadobúdajú však definitívnu podobu v Novom zákone, kde sa manželská zmluva stáva sviatosťou. Kristus povyšuje manželstvo na sviatosť. Smrťou na kríži sa obetoval za svoju nevestu Cirkve. A tak v Novom zákone základnou formou lásky sa stáva kríž. V znamení kríža sa uskutočňuje ozajstná láska. Vďaka sviatostnému charakteru manželstva muž a žena vstupujú do nerozlučného zväzku. Vzťah Krista k Cirkvi dáva ich vzájomnej spolupatričnosti sviatostnú pečať. A tak manželia sú pre Cirkve stálou pripomienkou toho, čo sa odohralo na kríži.⁶⁹⁶ Kristovo nerozlučné spojenie s Cirkvou, ktoré spečatil na kríži, má byť vzorom pre manželský zväzok. Ľudská láska pokrstených manželov sa sviatosťou manželstva začleňuje do Božej lásky a posilňovaná Kristom uschopňuje manželov plniť poslanie otca a matky.

Manželská láska prerastá seba samu, podľa Božieho plánu smeruje k plodeniu a výchove potomstva a je základom rodinného života. Posledný koncil to vyjadruje v pastorálnej konštitúcii o Cirkvi takto: „Manželstvo a manželská láska sú svojou povahou zamerané na plodenie a výchovu potomstva. Deti sú preto najvzácnejším darom manželstva a najviac prispievajú k dobru samých rodičov.“⁶⁹⁷ Tým, že rodičia darujú deťom život, stávajú sa Božími spolupracovníkmi a berú na seba plnú zodpovednosť za ne. V kresťanskom manželstve dieťa je práve také dôležité ako sama láska. No manželstvo nestráca na cene ani vtedy, ak manželia, nezávisle od svojej vôle, nemajú deti. Ich láska patrí nielen im, ale dáva sa do služby aj iným ľuďom a zachová si tak pravú hodnotu obety a darovania sa.

V závere druhej časti apoštolského listu Svätý Otec pripája ešte niekoľko myšlienok o panenstve a bezženstve. Pritom zdôrazňuje, že tak panenstvo, ako aj bezženstvo v nijakom prípade nestoja v rozpore s nepopierateľnou hodnotou manželstva, lež ho predpokladajú a upevňujú. Panenský človek sa síce zrieka telesnej plodnosti, ale namiesto nej sa stáva duchovne plodným, pretože prispieva k rozmachu rodinného života mnohých iných ľudí.

3. Úlohy kresťanskej rodiny

V tretej časti (čl. 17 - 64) pápež poukazuje na to, že v Božom stvoriteľskom a vykupiteľskom pláne rodina nachádza nielen svoju identitu, čiže to, čím v skutočnosti je, ale aj svoje poslanie, čiže to, čo rodina má a musí konať.⁶⁹⁸ Svätý Otec uvádza v apoštolskom liste štyri všeobecné úlohy kresťanskej rodiny, ako ich už predtým formulovala biskupská synoda:

- I. vytvorenie spoločenstva osôb
- II. služba životu
- III. účasť na rozvoji ľudskej spoločnosti
- IV. účasť na živote a poslaní Cirkvi.

I. Úloha rodiny: vytvorenie spoločenstva osôb

Pokiaľ ide o prvú úlohu rodiny, čiže o vytvorenie rodinného spoločenstva osôb, pápež podčiarkuje lásku, ktorá musí byť vnútorným základom, stálou podmaňujúcou silou a konečným cieľom rodiny. Vzájomná láska manželov a láska voči deťom utvára rodinu ako

⁶⁹⁶ Familiaris consortio, čl. 13, zdroj: www.kbs.sk

⁶⁹⁷ Gaudium et spes, čl. 50, zdroj: www.kbs.sk

⁶⁹⁸ Familiaris consortio, čl. 17, zdroj: www.kbs.sk

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

spoločenstvo osôb. Tak ako nejestvuje bez lásky nijaké spoločenstvo osôb, tak ani rodina nemôže byť bez lásky, nemôže vzrastať a zdokonaľovať sa ako spoločenstvo osôb.⁶⁹⁹

Manželský zväzok ďalej charakterizuje a zaväzuje jednota, ktorá sa má vyznačovať trvalou vernosťou. No nielen jednota je charakteristickou známkou manželstva, lež aj jeho nerozlučiteľnosť. Biskupská synoda potvrdila náuku o nerozlučiteľnosti manželstva a Svätý Otec v apoštolskom liste znova pripomína vieroučné princípy, v ktorých manželská nerozlučiteľnosť nachádza svoje odôvodnenie. Manželská nerozlučiteľnosť nie je iba zákonným ustanovením, ale oveľa viac, je znakom vernej lásky Boha k človekovi, Krista k svojej Cirkvi. Sviatosť manželstva zaväzuje manželov prekonávať skúšky a ťažkosti a zachovať si navždy vernosť. „Čo Boh spojil, človek nech nerozlučuje!“⁷⁰⁰ Manželská nerozlučiteľnosť a absolútna vernosť manželov sú naliehavou požiadavkou našej doby a zároveň nevyhnutnou povinnosťou kresťanských manželov. Súčasnosť nakopila už príliš veľký myšlienkový labyrint, čo najviac odmieta tak nerozlučiteľnosť ako aj vernosť manželov.

Manželstvo tvorí základ, na ktorom sa buduje širšie rodinné spoločenstvo, čiže spoločenstvo rodičov a detí, bratov a sestier, príbuzných a iných príslušníkov rodiny. Zodpovednosť o výstavbu rodiny musí ležať na srdci všetkým členom rodinného spoločenstva. Títo sa musia usilovať vybudovať z rodiny školu s vysoko rozvinutou humánnosťou. Kresťanská rodina musí mať na zreteli ideál, ktorým je „domáca cirkev“. Spoločná zodpovednosť za rodinu platí predovšetkým pre oblasť výchovy. V súčasnosti je autorita rodičov tak veľmi rozdiskutovaná a podkopávaná množstvom protirečivých pedagogických teórií, že sa rodičia už stávajú neistými v úlohe vychovávateľov. Pápežská exhortácia však jasne hovorí: Autorita rodičov pri výchove detí je nenahraditeľná, najmä keď ide o hmotné a duševné dobro detí, t.j. o vychovávanie detí k dospelosti, aby mohli získať naozaj zodpovednú slobodu.

Osobitnú pozornosť venuje Svätý Otec úlohe ženy v rodine a spoločnosti. Text encykliky najprv poukazuje na starozákonné stvoriteľské dielo, keď Boh stvoril muža a ženu a obdaril ich rovnakou ľudskou dôstojnosťou, rovnakými právami a zodpovednosťou. Veľkej úcte sa teší žena v Novom zákone. Sám Kristus, aby mohol uskutočniť svoje vykupiteľské dielo a spasit' svet, vzal si telo zo ženy, z Panny Márie. Už za svojho pozemského života povoláva ženy do svojej služby a pozýva ich až dodnes, aby mu slúžili a nasledovali ho.

V minulosti sa prisudzovala žene úloha mužovej pomocníčky a rodičky potomstva bez toho, aby sa jej umožnil prístup k verejným, mužom rezervovaným úlohám. Pápež víta v apoštolskom liste snahy o rovnoprávne miesto v pracovnom procese a vo verejnom živote. Právom vyslovuje požiadavku obnoviť „teológiu práce“, ktorá by postavila do správneho svetla význam práce pre kresťana a vzťah práce a rodiny. V tejto súvislosti možno azda podotknúť, že Ján Pavol II. svojou encyklikou *Laborem exercens* dal už určitý podnet tejto teológii práce. Ide totiž o to, aby práca, ktorú žena koná v rodine a pre rodinu, dostala správne ocenenie a stala sa integrálnou časťou spoločenských úloh. Slová Svätého Otca, ktorými sa tak veľmi zasadzuje za zrovnoprávnené postavenie žien v spoločnosti, sú potvrdením a rozvinutím výrokov, ktoré signalizoval už Druhý vatikánsky koncil. Do tohto kontextu postavenia ženy dobre zapadá aj myšlienka zachytená v pápežskom dokumente, že treba prekonať dojem, že na nezávislosť ženy vplyva viac povolanie ako láska k rodine. A pápež to dopĺňa požiadavkou, aby muži plne rešpektovali dôstojnosť ženy, opravdivo ju milovali a aby tiež spoločnosť napomáhala vytvoriť zodpovedajúce podmienky pre domácu prácu ženy.⁷⁰¹

Nato pápež zaujíma v apoštolskom liste kritické stanovisko k rozličným spoločenským zjavom, čo poškodzuje dôstojnosť ženy, okrádajú ju o ľudskú česť alebo degradujú na

⁶⁹⁹ Tamtiež, čl. 18

⁷⁰⁰ Mt 19, 6

⁷⁰¹ Familiaris consortio, čl. 23, zdroj: www.kbs.sk

obyčajný predmet. Sú to viaceré formy, ktoré urážajú a diskriminujú ženu, ako pornografia, prostitúcia, diskriminácia v povolani, pri odmeňovaní, ťažké polozenie bezdetných žien, vdov, rozvedených žien a slobodných matiek.

Pri budovaní rodinného spoločenstva hrajú vážnu úlohu deti. Rodičia musia vzájomnou spoluprácou zaručiť dobrú výchovu detí. V pápežskom dokumente sa hovorí, že v rodine, ako v spoločenstve osôb, sa musí dieťaťu venovať osobitná spoločnosť, treba uznávať a vážiť si jeho dôstojnosť a slúžiť jeho právam. To platí pre každé dieťa, no osobitným spôsobom vtedy, keď je dieťa ešte malé a bezmocné, choré alebo telesne postihnuté.⁷⁰²

V závere úvah o rodine ako spoločenstve osôb sa pápež Ján Pavol II. dotýka ešte problému starých ľudí, pretože aj títo patria do širšieho rodinného spoločenstva. Poukazuje na to, že naša moderná a priemyselne rozvinutá spoločnosť zapríčinila zmenu štruktúry v súčasnej rodine. Spoločenský vývin vytláča starých ľudí na okraj rodiny a spoločenského života. Prirodzene, starí ľudia trpia v dôsledku tejto situácie a z druhej strany aj samotná rodina sa tým duchovne ochudobňuje. Apoštolský list vidí preto dôležitú pastorálnu úlohu aj v rodinnej a spoločenskej reintegrácii starých ľudí.⁷⁰³

II. Úloha rodiny: služba životu

To, čo Svätý Otec hovorí v apoštolskom liste o službe životu, by si každý mal vziať k srdcu, pretože ide o závažné slovo Kristovho námestníka v kardinálnej otázke ľudského života, tak veľmi zľahčovanej v súčasnej spoločnosti. Základnou úlohou rodiny je slúžiť životu. To je prvé závažné konštatovanie v tomto odseku pápežského listu. K nemu sa pridružuje ďalšie: Život sa rodí z lásky. Inými slovami: k podstate lásky patrí plodnosť. Manželskou plodnosťou sa muž a žena zúčastňujú na Božom stvoriteľskom pláne. Je preto na rodičoch, aby si uvedomovali vznešené poslanie, čo im Boh určil. Kresťanské manželstvo sa teda buduje na pevnej osobnej láske, ktorá je zameraná na dávanie života. Láska manželov sa zúčastňuje na tajomstve života a na Božej láske, preto Cirkev musí stoj čo stoj chrániť nesmiernu hodnotu akou je život. Pápež si pri objasňovaní otázok života berie na pomoc učenie Druhého vatikánskeho koncilu a encykliku pápeža Pavla VI. *Humanae vitae*. Tieto dokumenty jasne formulujú povahu pravej manželskej lásky, keď tvrdia, že táto láska nemá nijaké právo vylučovať život, ale naopak, musí byť zameraná na darovanie života, a tak ochotne spolupracovať s láskou Boha - Stvoriteľa.⁷⁰⁴ Je nutné však konštatovať, že spoločenská aj kultúrna situácia vo svete je veľmi nepriaznivá pre realizáciu opravdivej manželskej lásky, pretože súčasný konzumný spôsob života podporuje práve negatívny postoj voči životu. Blahobytné a konzumné zmýšľanie modernej spoločnosti nechce chápať pravú hodnotu ľudského života a zo strachu pred budúcnosťou odmieta prijať nový život. Cirkev však má dôveru v Božiu prozreteľnosť, a preto si váži každý nový život ako Boží dar. Rozhodne sa stavia na odpor proti všetkým manipuláciám, ktoré organizujú štátne orgány vo forme antikoncepčných prostriedkov, sterilizácie a potratov. Kardinál Ratzinger, terajší pápež Benedikt XVI., počas Rímskej biskupskej synody o rodine v roku 1980 vyjadril v liste adresovanom kňazom a diakonom tieto myšlienky: „Ľudia preniknutí náboženskou mentalitou a kultúrou, kladú dar života na jednu rovinu s požehnaním. Život je dar a rodina, ktorá má deti, je preto šťastná rodina. A túto mienku podopiera ešte citát indického básnika Rabindranáta Tagore: Každé dieťa nás upevňuje v nádeji, že Boh nestratil dôveru v človeka. No západná babylonská a konzumná civilizácia prevrátila hranicu hodnôt a vidí v živote nebezpečenstvo, pred ktorým sa treba brániť.“⁷⁰⁵ Súčasná doba sa prejavuje skutočne egoistickou mentalitou, pretože moderný človek je priam ovládaný vlastníckym pudom, že za

⁷⁰² Familiaris consortio, čl. 26, zdroj: www.kbs.sk

⁷⁰³ Tamtiež, čl. 27

⁷⁰⁴ Vragaš, Š.: Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi, CMBF UK, Bratislava 1966, str. 81

⁷⁰⁵ Kardinál Ratzinger, J.: Brief an die Priester, Diakone und an alle im pastoralen Dienststehenden, den 8. Dezember 2008

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

každú cenu sa snaží veci vlastniť, čiže „mať“, ale nesnaží sa z druhej strany aj „byť“. Ak sa však človek súčasne nesnaží aj o rozvíjanie svojho bytia v rovine existenciálnej, potom, ako to hovorí ďalej kardinál Ratzinger, „vlastnenie potláča, pohlcuje bytie človeka“.⁷⁰⁶

Cirkev si je vedomá demografického problému, čiže enormného vzrastu obyvateľstva, no i tak je presvedčená, že autentické učenie Druhého vatikánskeho koncilu a encykliky *Humanae vitae* o regulácii pôrodnosti, sú solídnu bázou a zárukou pre riešenie otázky. Pápež súčasne vyzýva teológov, aby pomáhali Učiteľskému úradu Cirkvi pri propagovaní a objasňovaní mravných zásad v týchto dôležitých bodoch. Kresťanské chápanie manželstva plne priznáva hodnotu pohlavnému životu manželov. Apoštolský list preto zdôrazňuje hodnotu úkonov vzájomnej lásky, ktorými manželia dôverne spolunažívajú a ktorými sa prenáša život. Pokiaľ ide o reguláciu pôrodnosti, vyzdvihuje sa znova argumentácia encykliky Pavla VI. *Humanae vitae*. Ide o prirodzené prostriedky regulovania pôrodnosti, čiže o metódu prirodzenej časovej voľby. Metódy rešpektujúce prirodzené časové rytmy zodpovedajú mravným požiadavkám, pretože sú v súlade s Božím plánom a vylučujú ľudské manipulovanie so sexualitou.

Pápež v apoštolskej exhortácii vyzdvihuje aj mravné hľadisko metódy prirodzených časových rytmov plodnosti a neplodnosti, poukazujúc na antropologický a morálny rozdiel medzi touto metódou a zabránením počatiu umelými prostriedkami. Medzi oboma leží veľká priepasť, a to nielen z čisto ľudského, ale aj morálneho hľadiska. V čom tkvie táto priepasť? Rozhodnutie sa pre prirodzenú metódu časových rytmov neplodnosti zahŕňa zároveň rešpektovanie času u druhého partnera. Spájajú sa s tým ďalšie hodnoty medziľudských vzťahov ako dialóg, vzájomný ohľad, vzájomná zodpovednosť a sebaovládanie. S fenoménom „času“ sa zase zlučuje aspekt „osoby“. Jednota tela i duše, lásky i vernosti. Takto dostávajú intímne úkony vzájomnej lásky duchovnú i telesnú náplň a celá sexualita nadobúda správny ľudský rozmer. Svätý Otec sa pri objasňovaní otázok sexuality odvoláva na autoritu svojho Učiteľského úradu, ktorá ho oprávňuje na autentický výklad. Sexualita sama osebe má teda hodnotu a poslanie pre celého človeka. V užívaní antikoncepčných prostriedkov vidí pápež odsúdeniahodnú manipuláciu sexuality, porušovanie telesnej integrity. Pápežovo stanovisko podporuje i list kardinála Ratzingera, keď píše: „Antikoncepčné metódy robia zo sexuality obyčajnú egoistickú drogu bez osobnej zainteresovanosti na partnerovi. Z opojných chvíľ nepovstane totiž nič stabilné. Naša chorá civilizácia už vôbec nepozná zdržanlivosť, a preto trpí únavou z používania piluliek.“⁷⁰⁷

Cirkev musí stáť kresťanským rodičom po boku vo všetkých otázkach manželského spolunažívania, ako sú zodpovedné rodičovstvo, regulácia pôrodnosti, metóda prirodzenej časovej voľby plodných a neplodných dní. Je to požiadavka, ktorú Svätý Otec nastoľuje v ďalšom úseku apoštolskej exhortácie. Cirkvi náleží poučovať, aké mravné normy treba rešpektovať pri plodení nového života. Cirkev je pevne presvedčená, že nemôže byť rozpor medzi Božím zákonom a tým, čo podporuje pravú manželskú lásku. Vo svojej pastoračnej práci Cirkev musí viesť manželov k tomu, aby uznali predovšetkým učenie encykliky *Humanae vitae* ako normu pre svoj pohlavný život.⁷⁰⁸

Úlohou Cirkvi je tiež chrániť a zabezpečiť právo rodičov na výchovu a s tým spojenú povinnosť vychovávať deti. Toto základné ľudské právo je zakotvené v Deklarácii OSN, v ústavách štátov a v ďalších zmluvách. Právo a povinnosť vychovávať deti obsahuje i pápežský list *Rodinné spoločenstvo*. Pápežovi ide o antropologické a teologické prehĺbenie tohto prirodzeného a nepopierateľného práva. Úloha vychovávať deti má korene v poslaní rodičov spolupracovať na stvoriteľskom Božom diele.⁷⁰⁹ Rozhodujúci element rodičovskej

⁷⁰⁶ Vragaš, Š.: Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi, CMBF UK, Bratislava 1966, str. 81

⁷⁰⁷ Vragaš, Š.: Základné otázky sociálneho učenia Cirkvi, CMBF UK, Bratislava 1966, str. 82

⁷⁰⁸ Familiaris consortio, čl. 33, zdroj: www.kbs.sk

⁷⁰⁹ Familiaris consortio, čl. 36, zdroj: www.kbs.sk

výchovy tvorí však rodičovská láska. Ona je prameňom, dušou i normou celej výchovnej činnosti. Výchova v láske a k láske zahŕňa i sexuálnu výchovu, ktorá má byť pravdivá, budovaná na ľudskom cite a slúžiaca k obohateniu celej osoby. Svätý Otec opäť dôrazne pripomína, že rodičia sú povolani ako prví vychovávať deti k všestrannej kultúre lásky, ktorá nesmie obísť ani hodnotu čistoty a panenstva. Škola a ostatné inštitúcie majú pritom úlohu podporovať rodičov v ich výchovnom úsilí. Cirkev sa preto rozhodne stavia proti takému druhu rozširovania sexuálnej informácie, čo porušuje mravné normy a vedie deti na chybnú cestu.⁷¹⁰

Kresťanskí rodičia nachádzajú odôvodnenie a zároveň zdroj sily pre výchovu detí práve v sviatosti manželstva. Výchovou detí rodina prispieva k výstavbe Cirkvi. Synodálnym otcom biskupom išlo veľmi o to, aby kresťanskí rodičia mohli dôsledne plniť svoju vychovávateľskú povinnosť, a preto vyslovili požiadavku zostaviť a vydať vhodný rodinný katechizmus.⁷¹¹

III. Úloha rodiny: účasť na rozvoji ľudskej spoločnosti

Egoistické presadzovanie nárokov jednotlivcami na úkor spoločnosti bolo vždy prekážkou zdravého spoločenského rozvoja. Proti egoistickému uplatňovaniu nárokov Cirkev bojuje tak, že sa usiluje predstavovať práva človeka vo svetle mravných povinností. Nijaká spoločnosť nemôže obstáť a prosperovať, ak sa neriadi základnými mravnými princípmi. Obráťme však pozornosť na rodinu. Rodina je základnou bunkou ľudskej spoločnosti, a tak spoločnosť žije a prosperuje vďaka rodine. Rodina dáva a vychováva spoločnosti nových členov. Rodina je miesto, kde jej členovia poznávajú a žijú základné hodnoty spoločného života ako sú spravodlivosť, dialóg a láska.⁷¹² V nej sa formujú najelementárnejšie náhľady na mravný poriadok, bez čoho nemožno zaručiť dôstojné spolužitie. V tomto zmysle je rodina vskutku najpovolanejšie miesto a najlepší prostriedok na humanizovanie a personalizovanie spoločnosti.⁷¹³

Keďže rodina má svoju špecifickú funkciu a z etického hľadiska je nenahraditeľná, preto má právo na podporu zo strany štátu. Spoločnosť by utrpela naozaj nenapraviteľnú škodu, keby rodina nedostala náležitú pomoc a keby nemohla plniť svoje výchovné poslanie. Vo vzťahu k rodine má štát nápomocnú, podpornú funkciu. Štát nesmie preto vziať rodine úlohy, na ktoré je sama povolaná a ktoré sa jej koniec koncov prisudzujú prirodzeným právom. Pápež právom odsudzuje svojvoľné zásahy do prirodzených práv rodiny, čím je, žiaľ, veľmi poznačená súčasná doba. Inštitúcie a zákony svojvoľne znevažujú neodcudziteľné práva rodiny ako aj ľudskej osoby a spoločnosť namiesto toho, aby slúžila rodine, násilne zakročuje proti hodnotám a základným požiadavkám rodiny. Rodina je však mravná ustanovizeň svojho druhu, ktorú treba rešpektovať a všemožne napomáhať v rozvoji jej neodňateľných práv. Cirkev preto otvorene bráni rodinu pred nespravodlivým porušovaním práv spoločnosťou a štátom.⁷¹⁴

Ján Pavol II., odvolávajúc sa na synodálnych otcov biskupov, predkladá v apoštolskej exhortácii celú škálu rodinných práv pre tzv. *Chartu práv rodiny*. Vypracovaná charta sa potom poslala na všetky zodpovedné authority a inštitúcie. V načrtnutom zozname jednotlivých práv pre uvedenú chartu sa odzrkadľuje úzky vzťah medzi právami a mravnou zodpovednosťou. Uzatvárajúc tento odsek apoštolskej exhortácie Svätý Otec poukazuje na úlohy rodiny v charitatívnej a sociálno-politickej oblasti. Angažovať sa za ľudské práva rodiny prispieva jednoducho k výstavbe nového spoločenského poriadku.⁷¹⁵

⁷¹⁰ Tamtiež čl. 37

⁷¹¹ Tamtiež čl. 39

⁷¹² Porov. Familiaris consortio, čl. 43, zdroj: www.kbs.sk

⁷¹³ Tamtiež čl. 43

⁷¹⁴ Tamtiež čl. 46

⁷¹⁵ Familiaris consortio, čl. 48, zdroj: www.kbs.sk

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

IV. Úloha rodiny: účasť na živote a poslaní Cirkvi

Rodina má v živote Cirkvi svoje poslanie. K jej základným úlohám patrí napomáhanie dejinnej výstavby Božieho kráľovstva svojou účasťou na živote a poslaní Cirkvi. Pápež hovoril už pri otvorení biskupskej synody o rodine ako o „malej domácej Cirkvi“. V exhortácii *Familiaris consortio* (Rodinné spoločenstvo) rozvíja a prehĺbuje ešte viac túto myšlienku. Rodinu treba vidieť ako živý obraz a sprítomnenie tajomstva Cirkvi v čase. Účasť rodiny na živote Cirkvi sa konkretizuje v troch formách, stojacich vo vzťahu ku Kristovi prorokovi, kňazovi a kráľovi:

- a) rodina ako „veriace a evanjelizujúce spoločenstvo“,
- b) rodina ako „spoločenstvo v dialógu s Bohom“,
- c) rodina ako „spoločenstvo v službe ľuďom.“⁷¹⁶

Manželstvo a rodina majú u kresťanov eminentné postavenie a poslanie, čo však možno chápať a uskutočňovať iba vo svetle viery. V akej miere rodina prijme Kristovo Evanjelium, v takej miere sa môže stať svedkom Božieho kráľovstva tu na zemi a zároveň svedkom večného života. Rodina, čo žije v ovzduší nadprirodzených hodnôt, je najlepším seminárom pre povolanie k životu zasvätenému Bohu.⁷¹⁷ Pápež pritom nezabúda ani na ťažkosti, na ktoré narážajú rodičia pri náboženskej výchove svojich detí. Povzbudzuje preto rodičov, aby ťažkosti prekonávali s odvahou a trpezlivosťou. Tak ako sú sviatosti stredobodom cirkevného života, tak sú potrebné aj pre život „domácej cirkvi“, čiže rodiny. Najvlastnejším prameňom posväcovania manželov a kresťanskej rodiny je sviatosť manželstva.⁷¹⁸ Milosť získaná pri vysluhovaní sviatosti manželstva sa znovu obnovuje a rozmnožuje slávením Eucharistie a prijímaním sviatosti pokánia. Tak Eucharistia ako aj sviatosť pokánia majú mimoriadny význam v živote kresťanských rodín. Ďalej Svätý Otec poukazuje na naliehavosť modlitby v rodine a na povinnosť rodičov vychovávať deti k modlitbe. Osobný príklad rodičov je najlepšou školou modlitby, či už ide o liturgickú alebo súkromnú modlitbu.⁷¹⁹ Kresťanská rodina, vnútorne posilňovaná sviatostným životom a modlitbou, je dobre pripravená na apoštolát lásky. V činorodej láske k blízkym rodina uskutočňuje svoje poslanie a robí si zásluhy o spravodlivejší život na zemi.

⁷¹⁶ Tamtiež čl. 50

⁷¹⁷ *Familiaris consortio*, čl. 53, zdroj: www.kbs.sk

⁷¹⁸ Tamtiež čl. 56

⁷¹⁹ Tamtiež čl. 58-61

MODERNÍ KŘESŤANSKÁ RODINA?

A modern Christian family?

Muchová Ludmila

Souhrn

Autorka se zabývá sociologickým, filosofickým, psychologickým a nábožensko pedagogickým pohledem na problém současné rodiny a současné křesťanské rodiny. Ukazuje na krizové prvky v životě současných rodin. Charakterizuje obraz tradiční křesťanské rodiny a změněný teologický pohled římskokatolické církve na rodinu a manželství s jeho psychologickými dopady na životní praxi manželů. V závěru vyslovuje nábožensko pedagogické impulsy pro praxi křesťanské výchovy k manželství.

Klíčová slova: současná rodina, tradiční rodina, teologický pohled na manželství a rodinu, životní praxe křesťanských manželů.

Summary

The author deals with sociologic, philosophic, psychological and religion pedagogic view of problem of nowadays family and nowadays Christian family. She shows crisis elements in life in nowadays family and nowadays Christian family. She characterizes a picture of a traditional Christian family and changed theological view of Roman Catholic Church of a family and marriage with psychological impact for life experience of a married couple. In conclusion she brings out impulsions for praxis of Christian education for life in a family.

Key words: Nowadays family, traditional family, theological view of marriage and family, life experience of Christian couples.

Úvod

Na první pohled by se mohlo zdát, že není tak obtížné vyslovit se zasvěceným způsobem k problémům současné křesťanské rodiny. I ti, kteří jako dospělí lidé nežijí rodičovským způsobem života v rodině, kterou založili, mají zkušenosti s rodinou svého dětství nebo se širší rodinou – s rodinami svých sourozenců, sestřenic nebo neteří. A z tohoto prvního zorného úhlu pohledu asi budeme všichni souhlasit s výrokem, že současná rodina prožívá krizi: děti některých našich příbuzných se nežení a nevdávají, když ano, zase se brzy rozvádějí, odkládají dobu pro narození a výchovu dětí, a to vše v míře, která se již nedá vysvětlit pouze výjimkou, která potvrzuje pravidlo. A co horšího – není to záležitost, která by se týkala pouze onoho nevěřícího světa, který za vysokými zdmi oddělujícími naši skupinku věrných katolíků, páše nepravosti. Mnozí hluboce věřící rodiče zažívají trauma a bezmoc, když sledují, jak se jejich dospělé děti, kterým dali podle svých sil poctivou křesťanskou výchovu, začínají chovat podobně krizově jako většinová sekularizovaná společnost. Slovenská autorka E. Dirgová z této situace vyvozuje i důsledek pro křesťany žijící v tomto světě:

“Je proto nevyhnutelný dialog s církví, která se podílí na prezentaci křesťanských hodnot v kultuře a je morální povinností křesťanů, aby v sobě obnovili schopnost vést dialog s člověkem postmoderní kultury. Proces implementace křesťanských hodnot a křesťanské mravnosti v kultuře má nasměrovat člověka dnešní doby k pochopení objektivního dobra

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

*a k vnútrnej afirmácii objektívnych morálnych norem, respektovaním ktorých je možné tohoto dobra dosáhnout.*⁷²⁰

Chci se o to pokusit na následujících řádcích.

1 Je současná rodina v krizi?

Podívejme se, jak smýšlejí o charakteru rodiny v současné západoevropské společnosti odborníci. Zůstaneme zatím v prostoru sociologie, která nebere v úvahu křesťanské ideály. Budeme překvapeni. Mnozí z nich se domnívají, že vlastně nejde ani o krizi, ani o špatný vývoj. Jiní jim v tom vehementně odporují. V českém prostoru považují za reprezentanta těch prvních Ladislava Rabušice.⁷²¹ Rabušic se zabývá otázkami spojenými se smysluplností manželské instituce v souvislosti s otázkou, proč na konci 20. a na začátku 21. století dramaticky klesla v české společnosti porodnost, takže demografické odhady do budoucnosti bijí na poplach: bude-li tato tendence nadále pokračovat, budou za 50 let v ČR na jednoho důchodce pracovat necelé dvě osoby v produktivním věku. Dnes se toto číslo pohybuje mezi 4 -5. Ukazuje na dvě vlny dramatického snížení porodnosti v zemích západního světa, z nichž první, datovaná do 30. let 20. století, byla následkem změněného pohledu dospělé populace na hodnotu dítěte ve společnosti, druhá, datující se do poloviny 70. let téhož století, měla svůj první důvod podle něho v začátku masového užívání a stále efektivnější antikoncepce. Velkou roli zde přitom sehrála postupná sekularizace společnosti. Rabušic dovozuje, že tento vývoj nastolil logicky otázku, zdali je vůbec manželství nezbytné k tomu, aby mladí lidé spolu mohli bydlet a sexuálně žít. A od otázky již nebylo daleko k uskutečnění tzv. nesezdaných soužití. Mladí lidé začali od sňatku upouštět i v případě, že se jim v tomto soužití narodilo dítě. V současné době vyústil tento trend v tzv. „dobrovolnou bezdětnost“, pro kterou se podle odhadů sociologů bude rozhodovat v západoevropské společnosti v nejbližší budoucnosti asi 15 – 20 % populace. Rabušic referuje o čtyřech základních podobách, v nichž dnes lidé žijí jako v nesezdaných soužitích:

- soužití porozvodové – v němž spolu žijí lidé, kteří prošli rozvodem a nechtějí z toho důvodu uzavírat sňatek
- soužití snoubenecké – v němž spolu žijí lidé, kteří v budoucnosti chtějí uzavřít sňatek
- soužití dočasné – v němž spolu žijí mladí lidé, kteří nahradili první fázi milostného vztahu, tzv. „chození spolu“, rovnou mileneckým způsobem života
- soužití namísto manželství – v němž spolu žijí lidé, kteří nemíní nikdy uzavřít sňatek.

Uvádí řadu pozitivních faktorů, které nesezdaná soužití doprovázejí: hledání kvality vztahu, důraz na osobnostní vlastnosti partnerů a na oboustranný emocionální přínos partnerského vztahu, nejistota v soužití, která nutí k odpovědnému a ohleduplnému chování, neboť pokud se dopustí jeden z partnerů nevěry, je to důvod buď k tomu, aby se druhý zachoval podobně, nebo aby vztah úplně zrušil. Co do stability nesezdaného soužití a manželství však podle něho empirické výzkumy nezaznamenaly žádný podstatný rozdíl – obě míry jsou vysoké. Proto je pravděpodobnost, že člověk naváže v životě více partnerských svazků, vysoká. Rabušic nazývá tuto situaci „sukcesivní monogamií“. Ve srovnání se zánikem manželství však nejsou stanovena žádná závazná právní pravidla, takže se může stát, že slabší partner dojde větší újmy při rozchodu než v případě rozvodu manželství.

⁷²⁰ DIRGOVÁ, E.: *Poslanie kresťanov v multikulturálnom sociálnom prostredí*. In.: Disputationes Scientificalae Universitatis catholicae in Ružomberok. -Ružomberok: Katolícka univerzita, 2006, roč. 6, č. 4, S. 154. -ISSN 1335-9185

⁷²¹ Srov. RABUŠIC, L. *Kde ty všechny děti jsou? Porodnost v sociologické perspektivě*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2001, s. 184 – 204.

Podstatný rozdíl mezi manželstvím a nesezdaným soužitím však spočívá podle Rabušice v tom, že se v něm mění rozsah a ohnisko citu. V podstatě milenecký cit, který sdílejí oba partneři, nemusejí skrývat – sdílejí ho s rodiči a přáteli zcela bez ostychu, ale ohniskem pozornosti všech je tento samotný pár, nikoliv dítě, jak tomu bylo v rodinách dříve. Dítě není náplní a smyslem společného života obou partnerů, a už vůbec ne garantem jejich vztahu.

Rabušic uzavírá: „*Současné společenské klima, jež klade důraz na rovnost pohlaví, na individuální volbu a na seberealizaci osobnosti, je v zásadě s manželstvím v jeho tradiční podobě obtížně slučitelné. Manželské chování se tomu přizpůsobuje, sňatky se v západních společnostech – pokud se vůbec uzavírají – odkládají do pozdějšího věku a redukuje se počet dětí v rodině....*“⁷²² O tom, že Rabušic nevidí na tomto vývoji nic pohoršlivého ani znepokojujícího, svědčí jeho slova o tom, že jistému stavu vývoje společnosti, v našem případě modernismu, odpovídá i určitý režim rodinného a reprodukčního chování. S určitými sociálními a ekonomickými strukturami se pojí i určité vzorce populačního chování, a to zpětně ovlivňuje socioekonomické struktury a dále je formuje. A přesně to se děje podle něho nyní v české společnosti, protože jsme se prostě začali začleňovat do rodiny moderních evropských společností. „*Výkřiky paniky*“ zejména nad populačním vývojem je proto podle něho potřeba brát s určitou rezervou a klidně. Konec konců, z kočáru, v němž se v tomto vývoji vezeme, podle něho stejně nelze vystoupit, leda bychom vypudili ženy z trhu práce a ze vzdělání a dramaticky zvýšili rozdíly v odměňování práce mužů a žen a vydali se tak na cestu změny v uznání rovnosti práv mezi mužem a ženou.⁷²³ Logika Rabušicova hodnocení je jasná: výrobní síly určují lidské dějiny. Pozor ovšem, to je marxistická téze, vzpomeňme na marxistické vidění dějin jako dějin společensko – ekonomických formací.

Co je pro mě na tomto Rabušicově popisu reality ještě zarážející, je jeho odvaha prostě zkonstatovat, že je věci logiky lidského rozumu, aby člověk využil ve svůj individuální prospěch možnosti, které mu nabídne věda, tržní hospodářství a reklama, bez ohledu na důsledky, jaké to bude mít pro něho samého a pro jeho – dnes většinou jediný – dítě. Úvaha typu „po nás potopa“ přece z dlouhodobějšího hlediska logiku postrádá. Jednoduchý příklad: diskutovala jsem nedávno s diplomantkou, která do své budoucí diplomové práce zahrnula údaje o demografických odhadech vývoje populace v ČR a doprovodila je obecnými slovy o tom, v jak tristní situaci se ocitne populace seniorů za padesát let, jestliže nedojde k reformě důchodového pojištění a k masové výstavbě domovů důchodců. Hovořila s velkým odstupem a chladem. Upozornila jsem ji, že vzhledem k jejímu současnému věku hovoří o své vlastní budoucnosti. Okamžitě změnila slovník i směr uvažování. Ptám se, jak je možné, že vysokoškolský student sám nedomyslí z logického hlediska téměř evidentní důsledek...

Naopak český sociolog Ivo Možný považuje současný obraz rodiny v západní kultuře za ukázkový příklad toho, že tato kultura je za svým vrcholem a očekává ji už pouze cesta dolů. Cesta, která může trvat ještě několik století, ale je podle něho nevyhnutelná, protože některé problémy, které tato kultura vytvořila, jsou neřešitelné. Vyslovuje tuto thési právě v souvislosti se změnou podoby rodiny, která se vyznačuje prvky, jak jsme je popsali výše.

Na druhou stranu často opakovaný argument sociologa Ivo Možného, podle něhož může žena v současné době dobře skloubit svůj nárok na pracovní kariéru s výchovou dětí, se mi jeví jako poněkud nedomyšlený. Podle něho má tato žena s prodlužujícím se věkem před sebou v době, kdy už dospívající děti nepotřebují její bezprostřední péči, tedy ve věku kolem 40 let, před sebou ještě dvacetiletou pracovní kariéru, během níž se může dobře vypracovat. Jakoby tento vážený sociolog nevěděl nic o neochotě zaměstnavatelů zaměstnat lidi ve vyšších věkových kategoriích, ale zejména jakoby „zapomněl“ na generaci rodičů, vůči níž by snad rodina dospívajících dětí měla cítit také odpovědnost. Odpovědnost za rodinu nezahrnuje pouze odpovědnost za výchovu dětí, ale také odpovědnost za péči o stárnoucí rodiče, aby

⁷²² Tamtéž, s. 204.

⁷²³ Srov. tamtéž, s. 238.

prožili lidsky důstojné završení života. Protože automatika odkládání stárnoucích rodičů do anonymních ústavů je podle mého názoru též svědectví toho, že kultura založená na křesťanských hodnotách, zahájila cestu úpadku. Což vyslovuji i s vědomím komplikovanosti problému spojeného s medicínskými možnostmi prodlužovat délku života, při současné nemohoucnosti udržet jeho kvalitu.

Z mého pohledu tedy ukazují odkazy těchto dvou sociologů na závažnou skutečnost: Problémy, které současné moderní rodiny řeší ve svůj individualizovaný prospěch na úkor budoucnosti, jsou ukazateli krize, která nepostihuje pouze je samotné, ale kulturu jako celek. Ale žít bez ohledu či dokonce na úkor druhých lidí je především morální selhání. Ačkoliv tedy sociologové neřeší ve svých šetřeních etické otázky, jejich závěry na tento současný problém ukazují.

2 Současná podoba křesťanské rodiny x tradiční křesťanská rodina

Zmíněné sociologické studie věnující se současné tváři moderní rodiny se často odvolávají na skutečnost, že v postmoderní společnosti zanikl model křesťanské, resp. katolické rodiny. Popisují však tento model jen velmi povrchně. Věnujme tedy pozornost otázce, co vlastně v sobě takový model zahrnuje.

Český křesťanský filosof Tomáš Machula udává tři základní charakteristiky tradičního křesťanského manželství, které je základem rodiny⁷²⁴:

1. Monogamní vztah
2. Otevřenost potomstvu
3. Odpovědnost za druhého

Charakteristiku monogamního vztahu opírá o argumentaci Tomáše Akvinského, který se opírá o aristotelský koncept dokonalého přátelství. Manželství je ve své podstatě nejdokonalejší a nejhlubší druh lidského přátelství. V polygamních společenstvích však je žena chápána spíše než jako přítelkyně jako majetek nebo jako služebnice. T. Machula považuje za nejdůležitější moment v diskusi o monogamii či polygamii manželství personlaistický pohled na člověka, který je biblicky vyjádřen jako individuální jedinečnost člověka a jako odpovědnost každého člověka před Bohem. Rovnoprávné postavení ženy tedy plyne z křesťansky inspirovaného pojetí osoby. V kontextu problematiky rodiny vyžaduje zájem rodiny jako celku osobní vazby mezi manžely a jejich potomky. Plné odevzdání se v těsném poutu na nejbližší členy rodiny je v rámci polygamie neřešitelné. Vzájemný vztah manželů v katolickém pojetí je znamením vztahu Krista a církve: „*Křesťanské manželství se tak stává účinným znamením, svátostí smlouvy mezi Kristem a církví. Protože manželství mezi pokřtěnými vyjadřuje a udílí milost, je pravou svátostí nové smlouvy.*“⁷²⁵

Machula také ukazuje na hlubší zakořenění cíle zaměřeného na otevřenost vůči potomstvu než je pouhá živočišná povaha plození potomstva. Hovoří o tzv. „pro-rodinném instinktu“, který převažuje nad pudem sexuálním. Rodina tak není pouze místem vzniku nového života, ale především místem jeho rozvoje a zrání, místem které poskytuje oporu a bezpečí všem svým členům, nejenom dětem, je to zakládající a stabilizující prvek nutný k získání a udržení lidské identity a integrity. Jak to vyjadřuje Katechismus katolické církve: „*Plodnost manželské lásky se rozšiřuje na plody mravního duchovního i nadpřirozeného*

⁷²⁴ Srov. Machula, T.: Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.): *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice, Brno : 2008, s. 24 – 29.

⁷²⁵ *Katechismus katolické církve*. Praha : Zvon, 1995, 7. článek, odst. 1617, s. 409.

*života, který rodiče předávají svým dětem výchovou. ... základním úkolem manželství a rodiny (je) být ve službě životu.*⁷²⁶

V souvislosti s odpovědností za druhého v kontextu rodiny poukazuje Machula na spontánní a přirozenou strukturovanost rodiny, z níž vyplývá různá míra odpovědnosti jedněch za druhé. Proto zde mají místo pojmy poslušnost a autorita. To však automaticky neznamená, že autorita bude zneužita tak, aby se vztahy v rodině změnilly na vztahy nadřazenosti

a podřazenosti. Hierarchie různých úkolů, funkcí a služeb má komplementární charakter. Mít autoritu znamená přebírat odpovědnost a péči o druhé. Což neplatí pouze vzhledem k autoritě rodičů vůči dětem, ale i o autoritě, kterou mají vůči sobě manželé navzájem. Zastávají ji oba, pouze v různých oblastech. Právě proto se bez kontextu rodiny dostává člověk snadno do izolace, pocitu ohrožení, nebezpečí a nejistoty. Naopak uvnitř rodinného společenství to znamená, že děti vyrůstají v ovzduší vzájemného dialogu, smysluplnosti v občasném podřizování se, v duchu obětování se pro druhého... To všechno jsou hodnoty, které jsou uváděny do života jako součást „společného úsilí o společné dobro“. Machula svoji úvahu zakončuje: „*Společenství stolu vyjadřující péči o fyzické potřeby nejbližších osob a sdílení společného pokrmu, stejně jako společenství kultu vyjadřující podřízení se vyšší autoritě a vyššímu zákonu k rodině patří, ale v dnešní situaci nejsou snadno udržitelné.*“⁷²⁷

3 Moderní křesťanská rodina?

To, co Machula ve své úvaze konstatoval spíše implicitně, vyjadřuje explicitně křesťanský psycholog a velká autorita v křesťanském manželském poradenství Josef Zeman. Odvolává se přitom především na konstituci Druhého vatikánského sněmu *Gaudium et spes* – manželství je společenství života a manželské lásky - a na katecheze Jana Pavla II. z konce sedmdesátých let: Nejen skrze své lidství, nýbrž také skrze společenství osob se člověk stává Božím obrazem..

Zeman samozřejmě reflektuje změněnou kulturní situaci, v níž je vyzdvihován význam osobní svobody člověka, současně ale ukazuje, že katolická církev na Druhém vatikánském koncilu tento prostor osobní svobody nejen akceptovala, ale prorocky anticipovala. Jan Pavel II. hovoří dokonce o společném dobru, které chápe jako vztah mnohovrstevné lásky, což psychologicky podle Zemana znamená, že cílem života ve společenství není naplnění společenské normy, ale osobní zrání skrze vzájemnou službu v partnerství. Psychologicky zde ovšem nastává problém: osobní zrání člověka souvisí velmi úzce s jeho subjektivním prožitkem, kterému nemusí vždy druhá strana dobře porozumět. Pohled na manželství jako společenství rovnoprávných osob, s nímž je spojen důraz na prostor osobní svobody je podmínkou, aby mohl mezi manželi růst vztah skutečné lásky. Prakticky to však znamená ohromný nárok na člověka: nesmí se fixovat pouze na vnější projevy druhého člověka, protože jim nemusí dobře rozumět, může je špatně interpretovat, může pochybovat o jejich čestné motivaci, ale musí mu i přes to vše zachovat vztah důvěry: Láska je víra v toho druhého. To ale znamená veliký nárok na kvalitu osobností partnerů. Zeman dovozuje, že pohlížet na křesťanské manželství očima tohoto nového paradigmatu znamená tři předpoklady psychologické povahy:

1. Manželství je dlouhodobý (celoživotní) úkol, jehož zadání není úplně jasné. Každý z novomanželů může pojmy láska, úcta a věrnost subjektivně chápat odlišně. Jazykem víry vyjádřeno: Nevím, co ode mne Bůh v tomto manželství očekává, ale chci to

⁷²⁶ Tamtéž, , 7. článek, odst. 1653, s. 418.

⁷²⁷ Machula, T.: Filosoficko-antropologický pohled na tradiční rodinu. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.): *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice, Brno : 2008, s. 29.

splnit. Míra nejistoty vzhľadom k normám a vzhľadom k tomu, jak splním očekávání druhého, je v současné době mnohem vyšší než v předcházejících staletích.

2. Průběžným i vzdáleným cílem manželství není štěstí toho druhého, ale jeho osobnostní růst. Jazykem víry vyjádřeno: Hledáme Boží vůli a snažíme se společně o spásu. Zvláště naléhavě zde vystupuje prvek důvěry, tedy přesvědčení, že tomu druhému jde vždy o společné, nikoliv soukromé dobro. Ne vždy proto jsou manželské situace pouze plné harmonie a lásky, tento nárok na projevy vzájemné důvěry předpokládá, že bude docházet ke krizím, a tudíž odhodlání vytrvat ve vztahu i v okamžiku, kdy nenabízí „krásnou lásku“.
3. Manželský vztah musí být dotován v podstatě stejnými zdroji jako osobnostní růst a osobní cesta ke spásu. Všechny podněty, které člověk dostává ve světě práce nebo ve svých individuálních vnitřních prožitcích, mají být zdrojem růstu pro druhého. To například znamená, že muž nemůže od ženy očekávat automaticky, že mu vytvoří prostředí plné pochopení a radosti, aby se mohl s plnou energií nasadit v zaměstnání nebo ve svém duchovním životě, ale musí se také vážně ptát, jak on vytvoří pro svoji ženu prostředí plné pochopení a radosti, aby i ona mohla růst ve svém zaměstnání nebo ve svém duchovním životě.

Zeman v závěru své úvahy nabízí také novou teologickou interpretaci postulátu nerozlučitelnosti manželství: Není chápána úzce jako zákaz rozvodu, po kterém následuje sankce, ale je nabízena především jako postoj, jak naplnit osobní úkol, tedy vytvářet společenství lásky i mezi chybujícími a nedokonalými osobami.⁷²⁸

Při srovnávacím pohledu na pohled na manželství a rodinu sekulárního sociologa a křesťanského psychologa shledáváme, že rozdíl je velmi jednoduchý. V obou případech si autoři všímají postulátu antropocentrismu, na který se orientuje současná společnost. Zatímco v případě sekulárního pohledu je tento antropocentrismus vnímán jako právo na egoismus na úkor druhých, v případě křesťanského pohledu jde o antropocentrismus ve vztahu člověk – člověk a Bůh člověk: nejde o egoismus, ale o mravní povinnost pečovat o osobnostní a duchovní růst těch druhých. Antropocentrismus v prvním pojetí se jeví jako zdroj krize současné rodiny, antropocentrismus křesťanský jako výzva k náročnému pojetí manželského a rodinného soužití.

Závěr

Samozřejmě, že takto náročně pojaté vidění celoživotního manželského svazku jako základu křesťanské rodiny klade na manžele vysoké nároky. Vlastně by měli nabízet velmi náročnou alternativu současné výkonové společnosti, která často směřuje k individualistickému chápání lidské identity, orientuje se především na výkon a konzum a možnost opouštění vztahu, ve kterém člověku vznikly trvalé závazky, považuje za jeho právo, nikoliv selhání.

Z tohoto úhlu pohledu by bylo z nábožensko pedagogického hlediska velmi žádoucí položit si vzhľadom k současné náboženské výchově v našich zemích otázku, do jaké míry se podílí na utváření křesťanské identity mladých křesťanů, která je kromě jiného i vyjádřením jejich odhodlání žít s ostatními lidmi ve vztazích umožňujících druhým lidem osobnostní růst a transcendenci. A pokud máme tu možnost, potom jako teologové, psychologové nebo pedagogové začít tento rozměr systematicky vnášet jak do školní výuky náboženství, tak do církevní katecheze.

⁷²⁸ Srov. Zeman, J.: Nové prvky psychologického obrazu manželství a jejich dopady do společenské praxe. In ŠRAJER, J., MUSIL, L. (eds.): *Etické kontexty sociální práce s rodinou*. České Budějovice, Brno : 2008, s. 40 – 45.

Na závěr tohoto svého příspěvku proto uvedu jedno důležité východisko, které také výstižně naznačuje směr. v Okružním listě č. 520/2009 Kongregace pro katolickou výchovu předsedům biskupských konferencí o výuce náboženství na školách z 5. května r. 2009 se říká: *„Výuka náboženství na školách vychází z antropologického pojetí, které je otevřené transcendentnímu rozměru lidské bytosti: je to jeden z aspektů práva na výchovu. Bez této materie by byli žáci zbaveni podstatného prvku své formace a vývoje osobnosti, který jim pomáhá k dosažení živé harmonie mezi vírou a kulturou. Morální formace a náboženská výchova také upřednostňují rozvoj osobní a sociální zodpovědnosti a ostatních občanských ctností a podstatně se tak podílí na obecném dobru společnosti.“*⁷²⁹

Východiskem zde je antropologické pojetí osobnosti, která směřuje k transcendentnímu rozměru lidské bytosti. Směrem je vedení nikoliv k uzavření náboženské výuky a vzdělávání současné společenské a kulturní situaci a vzbuzování odporu vůči němu. Mladé lidi nemůžeme ani přesvědčovat o funkčnosti křesťanské rodiny, která byla zasazena do společenských a kulturních poměrů devatenáctého nebo začátku dvacátého století a vychovávat je pro ni. Ale měli bychom se zamýšlet nad dialogickými formami vzdělávání a výchovy, které povedou mladé lidi k harmonii mezi tím, o jaký obraz křesťanské rodiny se sami za přispění církve snaží a mezi obrazy rodiny okolní společnosti. Harmonie může znamenat vzájemné porozumění a ocenění, které nebere odvahu žít hlouběji, opravdověji, odvážněji. Chápu současný teologický obraz rodiny i s psychologickými dopady, které to má na praktický život křesťanských manželů, za velkou výzvu. Chceme-li se jako křesťané podílet na zlepšování světa kolem sebe, měli bychom umět tuto výzvu také našemu nevěřícímu okolí zpřístupnit.

Děkuji vám za pozornost.

⁷²⁹ Okružní list č. 520/2009 Kongregace pro katolickou výchovu (semináře a studijní instituty) předsedům biskupských konferencí o výuce náboženství na školách. Kap. III, odst. 10. Dostupné na <http://katechet.cirkev.cz/okruzni-list-c-520-2009-o-vyuce-nabozenstvi-na-skolach.html> (cit. 12. 2. 2010)

DOBRA RODINA – NÁDEJ BUDÚCNOSTI

Nagranová Mária

Abstrakt

Tento príspevok poukazuje na krízu rodiny a spoločnosti v dôsledku absencie výchovy detí a mládeže a pastorácie rodín. Správa Štatistického úradu o populačnom vývoji na Slovensku hovorí o dlhodobo zvyšujúcom sa počte rozvodov a rastúcom počte pôrodov mimomanželských detí, čo poukazuje na vážny spoločenský problém – krízu, ktorá poznačila všetky oblasti života. Materiálna kríza je len vonkajším prejavom krízy vnútornej – duchovnej. Príspevok sa opiera o učenie Jána Pavla II. o rodine, ktorý vyzdvihuje rodinu a poukazuje na potrebu zaoberať sa jej problémami. Nakoľko rodinný život úzko súvisí so životom spoločenským, je pre spoločnosť dôležité zamerať sa na výchovu k manželstvu a rodičovstvu. K zlepšeniu stavu v rodine môže významne prispieť aj pastorácia rodín.

Kľúčové slová: rodina, kríza, výchova, pastorácia

Abstract

This article highlights the crisis of the family and society due to lack of children and young people education and family pastoral ministry. The report of the Statistical Office of Slovakia on population development in Slovakia, shows the long-increasing number of divorces and a growing number of extramarital births of children, which indicates a serious social problem - a crisis which marked all areas of life. Material crisis is only the outer manifestation of inner – spiritual crisis. The article is based on the doctrine of John Paul II. about family, who emphasizes family and points to the need of concentrating on its problems. Since family life is closely connected to the social life, it is important for society to focus on marriage and parenthood education. This can significantly contribute to the pastoral of families.

key words: family, crisis, education, pastoral

Úvod

Všade okolo nás sa hovorí o kríze. V novinách sa objavil článok s výstižným názvom „*Kríza? Ale čoho?*“ Hospodárska kríza je častou témou rozhovorov a poznačila azda všetky oblasti života. Predstavitelia štátov, ale aj Cirkvi hľadajú rôzne opatrenia, aby zmiernili jej následky. Možno povedať, že táto materiálna kríza je len vonkajším prejavom krízy vnútornej – duchovnej. Čoraz častejšie a čoraz hlasnejšie sa hovorí o kríze rodiny. Hodnota rodiny je ohrozená. Tento vzrastajúci fenomén je výzvou pre celú spoločnosť a zvlášť pre Cirkev.

Cieľom tohto príspevku je poukázať na krízu rodiny a spoločnosti v dôsledku absencie výchovy detí a mládeže a pastorácie rodín. Príspevok sa opiera o *Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013*, ktorý rodinu uvádza ako prioritnú pastoračnú skupinu a zdôraznená je aj pastorácia mládeže. V príspevku sú tiež zohľadnené výsledky Štatistického úradu o populačnom vývoji na Slovensku, ktorý vo svojej správe hovorí o dlhodobo zvyšujúcom sa počte rozvodov a rastúcom počte pôrodov mimomanželských detí, čo poukazuje na vážny spoločenský problém – krízu, ktorá poznačila všetky oblasti života. Na základe týchto výsledkov, ako aj na základe učenia Jána Pavla II., ktorý vyzdvihoval rodinu a poukazoval na potrebu zaoberať sa jej problémami, tento príspevok chce poukázať na možnosti, ktoré môžu prispieť k zmierneniu tohto problému zo strany Cirkvi – zvýšenou

pastoráciou rodín a výchovou detí a mládeže k zodpovednému rodičovstvu a ku kresťanským hodnotám.

1 Dobrá rodina – nádej budúcnosti

Rodina je zvláštnym spoločenstvom ľudí, je čosi viac ako len partnerský zväzok. Je základným prostredím lásky a života, z ktorého vyvierajú do ostatných oblastí ľudskej existencie. Odtiaľ vyrastá národ – „rodina rodín“.

1.1 Rodina – pravzor spoločenstva

Rodina je pravzor akéhokoľvek spoločenstva. Jednota i rôznorodosť jej členov, individuálne a spoločné dobro, sloboda a autorita, láska a poslušnosť, starosť o dobro telesné a duchovné sa spájajú v rodine do dokonalého celku. To, čím disponujú skupiny organizované v spoločenstvách, sa nachádza v rodine, veď ona obsahuje v sebe dedičstvo najdôležitejších vlastností národa, akými sú zdravie alebo choroba, tradícia a kultúra, minulosť, súčasnosť i budúcnosť.⁷³⁰

„Preto práve kresťania musia klásť dôraz na duchovný rozmer kultúry, ktorý umožňuje človeku plný rozvoj morálnosti ľudskej osoby. Kresťanstvo zohralo dôležitú morálnu úlohu v histórii európskej kultúry, keď prispievalo k rozvoju duchovného rozmeru života človeka a v dnešnej situácii nadobúda toto poslanie bytostne dôležitý význam, pretože technický a ekonomický rozvoj oslabuje etickú citlivosť človeka žijúceho v epoche postmodernizmu.“⁷³¹

Súčasný svet propaguje alternatívy tradičného modelu rodiny. Človeku sa akoby zdudila monogamia a nerozlučiteľnosť manželstva, ba aj zväzok medzi mužom a ženou. Čoraz viac ľudí žije „single“ alebo vo voľných zväzkoch, stúpa tendencia k legalizácii homosexuálnych zväzkov. Tieto alternatívy sa nedajú ospravedlniť toleranciou takéhoto správania tvrdením, že každý má právo slobodne sa rozhodnúť. Zástancovia alternatívneho modelu rodiny chápu slobodu ako skutočnosť bez ohraničení, na zásade „robte, čo chcete“. Je to existenčné zdanie - klam, pretože človek nemôže všetko, čo chce, a aj keď môže, nie je mu to za každých podmienok dovolené. Slobodný človek, ak chce byť skutočne zodpovedný a chce skutočne milovať, vidí a akceptuje hranice svojej slobody, lebo to je vrchol zodpovednosti a lásky. Tendencie, ktoré sa pokúšajú zastúpiť tradičný model rodiny, sa nedajú ospravedlniť emancipáciou, lebo človeka nemožno oddeľovať od toho, čo je prirodzené, čo je normálne, morálne dobré a hodné.

V čase globalizácie sme povinní starať sa nielen o dobrá materiálne, ale aj o to, čo je najdôležitejšie – o človeka. Komerčnosť, štýl života zo zahraničia, ktorý človeku ponúkajú médiá, značne ovplyvňujú životné postoje súčasného človeka. Ľudia často bývajú zapozieraní do seba, ubehaní, chýbajú im voľné chvíle strávené s deťmi alebo spoločný obed. Hodnota rodiny začína byť ohrozená. Manželia si nevážia jeden druhého, neprivádzajú na svet deti zo strachu pred stratou práce, nedostatkom materiálnych potrieb, či schopnosti vytvoriť skutočné rodinné teplo. Taká je realita. Aké kroky sa dajú podniknúť, aby sa zmenila? Čo robiť, aby sme o rodine mohli povedať, že je naozaj základnou bunkou spoločnosti? Ako obnoviť funkčnosť rodiny s jej morálnymi vlastnosťami?

⁷³⁰ Porov. SLIVKOVÁ, M.: *Rodina, zdroj i model wspólnoty międzyludzkiej*. Ząbki : Apostolicum 2010, s. 5.

⁷³¹ DIRGOVÁ, E.: *Poslanie kresťanov v multikulturálnom sociálnom prostredí*. In.: *Disputationes Scientificalae Universitatis catholicae in Ružomberok*. -Ružomberok: Katolícka univerzita, 2006, roč. 6, č. 4, S. 153. – ISSN 1335-9185

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

1.2 Rodina v učení Jána Pavla II.

Rodina je kolískou ľudstva, pretože v jej lone sa overujú ideály života, vlastenectvo, tu sa zisťuje, či národ je pracovitý, verný, striedmy, náboženský, zodpovedný.⁷³² Možno práve preto Ján Pavol II. pripomínal svetu, že „*manželstvo a rodina tvoria jedno z najcennejších dohier ľudstva.*“ (FC 1) V apoštolskej exhortácii *Familiaris consortio o úlohách kresťanskej rodiny v dnešnom svete* obracia Ján Pavol II. pozornosť na dôležitosť rozpoznania skutočnej situácie rodiny, čiže poznania pravdy dotýkajúcej sa lásky, manželstva a rodiny. Svätý Otec hovorí: „*V terajšej historickej chvíli, keď rodinu napádajú početné sily, ktoré sa ju usilujú rozvrátiť alebo aspoň pokriviť, Cirkev si uvedomuje, že dobro spoločnosti i jej vlastné dobro je tesne zviazané s dobrom rodiny. Preto pociťuje veľmi živo a naliehavo svoje poslanie hlásať všetkým Boží plán o manželstve a rodine, zaisťovať im plnú životnosť spolu s ľudským a kresťanským zdokonaľovaním, a tak prispievať k obnove spoločnosti i samého Božieho ľudu.*“ (FC 3)

Svätý Otec Ján Pavol II. počas celého svojho pontifikátu vyzdvihoval rodinu, poukazoval na jej výnimočnosť a dôležitosť nielen pri výchove detí, ale aj v spoločnosti. V *Liste rodinám*, napísanom v roku 1994 z príležitosti Roka rodiny, Ján Pavol II. zdôraznil a potvrdil ústrednú dôležitosť rodiny a „vyjadril nielen to, že sa „patrí“ zaoberať sa rodinou, ale spojil službu rodine so zdravou existenciou človeka.“⁷³³ Píše: „*Medzi tými početnými cestami je rodina prvá a najdôležitejšia: cesta spoločná, i keď zostáva zvláštnou, jedinou a neopakovateľnou, ako je neopakovateľný každý človek; cesta, ktorej sa nemôže vyhnúť žiadna ľudská bytosť.*“⁷³⁴

Cirkev i ľudstvo aj dnes vkladajú nádej do rodiny ako spoločenstva lásky a života a očakávajú, aby sa stala sprievodkyňou v budovaní civilizácie lásky a kultúry života. Jedine na fundamente rodiny môže ľudstvo vybudovať civilizáciu lásky.⁷³⁵ Civilizácia lásky začína správnou výchovou v rodine. Veď najvyššou a večnou hodnotou je láska. To, čo sa v rodine zaseje, prenáša sa do spoločnosti. Je potrebné, tak ako to učí Ján Pavol II., postaviť „byť“ pred „mať“, dať prvenstvo *etike* pred *technikou*.

2 Rozvod – znak rozkladu rodiny a úpadku ľudskej civilizácie

Veta „Rodina je základná bunka spoločnosti“ mnohým znie ako opotrebovaná fráza. Označenie rodiny ako základnej bunky spoločnosti sa nachádza v preambulách mnohých dokumentov súčasného sveta, avšak rodina ako základná bunka spoločnosti nie je braná do úvahy ako skutočnosť v tvorení súčasného obrazu sveta. Podľa rodiny sa však posudzuje stav nielen Cirkvi, ale aj celého národa a štátu. Preto rodina by nemala byť pre Cirkev, národ a štát ľahostajná. Zdôraznil to vo svojom príhovore na tému demografickej situácie na Slovensku pri príležitosti sviatku Svätej rodiny aj kardinál Jozef Tomko.⁷³⁶

Štatistický úrad Slovenskej republiky zverejnil začiatkom decembra 2009 štúdiu „Populačný vývoj na Slovensku“. Obsah štúdie by nemal nechať ľahostajných nielen predstaviteľov štátu a Cirkvi, ale každého človeka. Zverejnené výsledky sú alarmujúce.

Podľa výskumu plodnosť na Slovensku patrí medzi jednu z najnižších v Európe: iba 1,3 dieťaťa pripadá na jeden manželský pár, čiže sme hlboko pod hranicou reprodukcie obyvateľstva, ktorou je 2,1 detí na výmenu rodičov. V rámci Európskej únie patrí Slovensko naďalej ku krajinám s najvyššou úmrtnosťou. Populácia u nás starne, máme už zhruba 80

⁷³² SLIVKOVÁ, M.: Rodzina, źródło i model wsólnoty międzyludzkiej. Żąbki : Apostolicum 2010.

⁷³³ FOGASSY, J.: *Rodinná katechéza*. Bratislava : Komisia pre katechizáciu a školstvo KBS 2010, s. 10.

⁷³⁴ JÁN PAVOL II.: *List rodinám*. SSV : Trnava 1994, bod 2

⁷³⁵ Porov. JÁN PAVOL II.: *Ecclesia in Europa*. Krakow : Znak 2003, s. 96.

⁷³⁶ Príhovor kardinála Jozefa Tomku Demografické otázky nad Slovenskom vo Vatikánskom rozhlase 27. 12. 2009. In: <http://www.radiovaticana.org/slo/Articolo.asp?c=345135> (02.03.2010).

seniorov na sto detí do 15 rokov a onedlho, ak sa situácia nezmení, sa ten pomer celkom obráti a známa veková pyramída bude stáť na špičke, čiže stúpajúci počet dôchodcov prevýši počet detí. Zarážajúce sú však dve skutočnosti: • počet pôrodov mimo manželstva presiahol tridsať percent, čiže tretina novorodencov sú nemanželské deti; • počet rozvodov dlhodobo rastie a v súčasnosti sa rozvedie 41 zo 100 manželstiev. V roku 2008 to bolo 12 675 párov, čo je takmer dvojnásobný počet oproti začiatku deväťdesiatych rokov.

Štatistika rozvodovosti je alarmujúca a poukazuje na vážny spoločenský problém. Vývoj rozvodovosti na Slovensku má rastúci trend. Štatistiky uvádzajú, že v roku 2007 najvyšší počet rozvádžajúcich sa je vo vekovej skupine 30-34-ročných a potom nasleduje skupina 35-39-ročných. Podľa údajov o rozvod žiadajú z dvoch tretín ženy. Príčiny rozvodov sú rôzne, ide prevažne o rozdielnosť pováh, názorov, záujmov, ale aj alkoholizmus a nevera. K rýchlemu rozvodu vedie aj neuváženosť pri vstupe do manželstva.⁷³⁷

K 30. septembru 2009 mala Slovenská republika 5 421 937 obyvateľov. V 1. až 3. štvrtroku 2009 bolo uzavretých 20 897 manželstiev a rozviedlo sa 9 330 manželských párov.⁷³⁸

„Tento stav privádza pred oči celú problematiku rozvodu,“ - uvádza vo svojom príhovore kardinál Tomko. „Tá by sa dala zhrnúť do jednej otázky, na ktorú si musí odpovedať každý rozmýšľajúci človek bez ohľadu na to, či je veriaci alebo neveriaci: je rozvod znakom pokroku? Rozumie sa pritom ľudský pokrok manželov, ich detí aj celkovej spoločnosti, národa, štátu i civilizácie. Je teda nárast rozvodov na Slovensku znakom pokroku alebo úpadku našej rodiny a tým aj našej spoločnosti?“⁷³⁹

Rozvod je najväčším nepriateľom manželstva a rodiny, pretože sa protiví ozajstnej láske, ktorá spočíva v úplnom darovaní sa a je verná až do smrti. Nevinnými obeťami rozvodov sú deti, ktoré k zdravému rastu a dozrievaniu potrebujú lásku otcovskú i materinskú. „Rozvod spôsobuje dieťaťu afektívnu ranu, ohrozuje jeho citovú rovnováhu.“⁷⁴⁰ Rozvod nie je znakom ľudského pokroku. Ba naopak, je znakom rozkladu rodiny a tým aj úpadku každej ľudskej civilizácie, ako to dokazuje história.

3 Pastорácia rodín podľa Pastoračného plánu Katolíckej cirkvi na Slovensku

Cirkev si uvedomuje vážnosť situácie, v ktorej sa rodina nachádza. Svedčí o tom aj pozornosť zo strany Cirkvi. Vo svojom pastoračnom pláne na roky 2007 – 2013 uvádza rodinu ako prioritnú pastoračnú skupinu. Zvýšenej pastoračii rodín venovala Cirkev svoju pozornosť už v predchádzajúcom pastoračnom pláne na roky 2001 – 2006. V celej pastoračii, v jej cirkevnom, ako aj sociálnom rozmere prináleží rozhodujúca úloha rodine, ktorá nie je len objektom, ale aj aktívnym subjektom rodinnej pastoračie.⁷⁴¹

3.1 Postavenie rodiny podľa Pastoračného plánu Katolíckej cirkvi na Slovensku 2001 – 2006

V súčasnosti azda nijaká iná inštitúcia nie je terčom toľkých útokov ako práve manželstvo a rodina. Zaiste nechýbajú pozitívne aspekty, medzi ktoré patrí sloboda prejavu, dôraz na rešpektovanie ľudských práv (za predpokladu vyváženosti medzi právami detí a rodičov, žien a mužov) a dôstojnosti ľudskej osoby, snaha o rešpektovanie dôstojnosti ženy v jej osobnom, rodinnom a verejnom živote, rozvoj teológie a spirituality manželstva a rodiny, chápanie

⁷³⁷ Porov. www.nasa.sk/web/index.php?option=com_content&view=article&id=95:rozvod&catid=18:pravna-porada&Itemid=179(03.03.2010).

⁷³⁸ <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=5639>(03.03. 2010).

⁷³⁹ TOMKO, J.: *Demografické otázky nad Slovenskom*. In: <http://www.radiovaticana.org/slo/Articolo.asp?c=345135>(01.03.2010).

⁷⁴⁰ TOMKO, J.: *Demografické otázky nad Slovenskom*.

In: <http://www.radiovaticana.org/slo/Articolo.asp?c=345135>(01.03.2010)

⁷⁴¹ Porov. FULA, M.: Pastорácia rodiny ako sociálneho subjektu. In: *Acta*, 2003,3 / 4, s. 384.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

manželstva a rodičovstva ako povolania k láske a k svätosti, zdôrazňovanie zodpovednosti rodičov za výchovu a evanjelizáciu svojich detí, iniciatívy a hnutia zamerané na podporu a vzájomnú pomoc rodín.

(...) Súčasne vidíme rôzne ťažkosti, do ktorých sa rodina na Slovensku často dostáva(...). Manželstvo a rodina je oslabovaná hodnotovo, morálne, ale aj postavením v spoločnosti a narušujú ju aj nevhodné sociálne a ekonomické podmienky. Deti často vyrastajú bez aktívnej účasti mužov vo výchovnom procese („generácia bez otcov“), čo veľmi negatívne ovplyvňuje ich vývin; niektoré výskumy vidia v tom jednu z príčin týrania a zneužívania detí.

Katolícka cirkev na Slovensku reaguje na tieto výzvy rozvíjaním učenia o rodine a ponukou prostriedkov a hodnôt, na ktorých možno vybudovať harmonické a stabilné manželstvo. Cirkevné dokumenty (*Familiaris consortio*, *Humanae vitae*, *List rodinám*, *Evangelium vitae*, *Sexualita – pravda a význam*) sú spoľahlivou orientáciou pre rodiny hľadajúce odpoveď na svoje otázky. Aby sa cirkevné dokumenty premietli do života rodín, jestvuje v praxi základný pastoračný program rodín, ktorý má tieto časti: • príprava na manželstvo (pred sobášom); • príprava na rodičovstvo (pred krstom); • výchova detí a mládeže (pred prvým sv. prijímaním a birmovkou); • liturgie pre rodiny (príležitostne); • stretnutia rodín (pravidelne alebo príležitostne); • manželské rekolekcie; spoločenstvá rodín.

Zároveň boli vytýčené tieto ciele a odporúčania:

Ciele:

- Pomáhať veriacim chápať ľudskú sexualitu ako dar, za ktorý sme zodpovední, a manželstvo ako povolanie k láske.
- Dosiahnuť to, aby sa pastoračia týkala všetkých členov rodiny.
- Pomáhať tým, ktorí sú v zvláštnych situáciách – odlúčení, rozvedení, vdovy a vdovci, bezdetné rodiny, rodiny s nízkymi príjmami.
- Zlepšiť vzdialenú a blízku prípravu na manželstvo a rodičovstvo.
- Pomáhať rodičom v prehlbovaní vzájomnej lásky a vo výchove detí.
- Hľadať cesty, ako pomáhať všetkým rodinám, nielen veriacim.
- Spolupracovať s mimovládnyimi organizáciami zameranými na otázky rodiny.

Odporúčania (na úrovni farnosti):

- v každej farnosti vytvoriť podmienky (miestnosti, pomôcky) pre stretávanie rodín, zlepšenie prípravy na manželstvo, prípravy na rodičovstvo, poskytovanie pomoci manželom, ktorí sú v kríze;
- usilovať sa o to, aby farnosť bola domovom pre všetkých, kde nájdu všestrannú pomoc, podporu a radu aj samostatne vychovávajúci, manželia s problémovými deťmi, rodiny s nízkymi príjmami atď.;
- usporiadať akcie, zamerané na kompletne rodiny (sväté omše, adorácie, ale aj výlety a slávnosti);
- raz do roka v nedeľu sláviť Deň rodiny;
- osobitnú pozornosť venovať mladým matkám, pomáhať im v prehlbovaní viery a vo výchove (audiokazety pre matky, detské ihriská, pomôcky pre výchovu detí...);
- rozvíjať pastoračiu mužov, posilňovať ich identitu muža a otca, vrátiť manželov a otcov rodine;
- pomáhať rodičom pri výchove detí a v spolupráci s rôznymi generáciami (konzultácie pri riešení výchovných problémov, literatúra, prednášky);
- vstúpiť im presvedčenie, že ovocie výchovy závisí predovšetkým od Božej pomoci a vzťahu medzi manželmi;
- pomáhať manželom žiť manželskú čistotu ako tajomstvo a ako cestu dozrievania v láske; rozvíjať vo farnostiach úzku spoluprácu medzi kňazom, rodičmi a pedagogickými zborníkmi, ako aj – so zapojením laikov - s predstaviteľmi samosprávy a miestnymi štátnymi orgánmi.

Na diecéznej a celoslovenskej úrovni:

- vybudovať diecézne centrá pre rodinu s trvalými pracovníkmi a vytvoriť podmienky pre ich riadne fungovanie;
- rozvíjať a podporovať osvedčené dialogické metódy pastoracie rodín: manželské rekolekcie, spoločenstvá rodín, ktoré pomáhajú riešiť rodinné problémy očami viery, stretnutia rodín s diecéznym biskupom, konferencie rodín, kongresy o rodine, kurzy, semináre, prednášky;
- hľadať možnosti otvoriť rôzne formy Rodičovskej akadémie, zameranej na vzťahy medzi manželmi a výchovu detí;
- v rámci permanentnej formácie

kňazov viesť kňazov pôsobiacich vo farnostiach k otvorenosti pre pastoráciu rodín, ponúkať im semináre týkajúce sa praktickej pastorácie rodiny, nové pedagogicko-psychologické poznatky, tvorivé spôsoby spolupráce s laikmi vo farnostiach ako aj praktické skúsenosti; • spolupracovať s vládnymi a mimovládnymi organizáciami, ktoré sa angažujú v prospech rodín a členov rodín na úrovni diecézy, dekanátu a farnosti v súlade so zásadami zdravej etiky.”⁷⁴²

3.2 Zmeny v prístupe v pastorácii podľa Pastoračného plánu Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 -2013

So zmenami v spoločnosti je potrebné zmeniť aj prístup v pastorácii. Slovensko v súčasnosti pociťuje ohrozenie manželstva a rodiny, ako aj zníženú sociálnu vážnosť hodnoty manželstva. Snaha o spochybnenie udržateľnosti modelu rodiny postaveného na trvalom manželskom zväzku jednej ženy a jedného muža je jednou zo zásadných charakteristík prostredia, v ktorom dnes rodiny žijú. Ak sa donedávna pastorácia rodín prirodzene opierala o všeobecné akceptovanie takéhoto modelu rodiny, mohla byť postavená na pastoračných prístupoch, ktorým toto všeobecné akceptovanie napomáhalo. Zásadná zmena v tejto oblasti je však výzvou, aby sa pastorácia rodín v súčasnom živote Cirkvi stala predmetom obnovy a intenzívnejšie pokračovala v úsilí na podporu rodín.

Veľký vplyv na kvalitu pastorácie rodín má šíriaci sa sekularizmus. Rodičia často žiadajú pre svoje deti krst a chcú, aby pristúpili k prvému svätému prijímaniu, ale bez toho, aby okrem týchto okamihov “posvätného prechodu” mala viera nejaký vplyv na ich rodinný život. Jednotlivé osoby sa postupne stávajú nevercami. Táto situácia vo veľkej miere oslabuje najmä proces výchovy detí. Chýba základná katechéza a v mnohých rodinách aj svedectvo žitej viery rodičov, a tak deti často prijímajú vieru iba ako tradíciu alebo dočasnú požiadavku rodičov. Tretím faktorom silne ovplyvňujúcim pastoráciu rodín sú zmeny, ktorými za posledné storočie prešla inštitúcia rodiny chápaná v tradičnom význame. Ide o prechod od predindustriálnej rodiny k postmodernej forme relatívne autonómnej rodiny. Zmeny, ktoré sa silno prejavujú aj v živote rodín na Slovensku, priniesli ohrozenia, ktoré je možné na základe analýz rôznych prieskumov zhrnúť do štyroch základných oblastí: • izolovanosť rodín zvlášť vo veľkých mestách, • slabá pripravenosť mladých ľudí na zvládnutie manželských vzťahov a výchovy detí, • nezamestnanosť a chudoba, • problémové situácie v rodine (závislosti, násilie, prítomnosť ťažko hendikepovaného člena rodiny a mnohé iné).

Pri riešení týchto problémov sa vo veľkej miere pastoračné úlohy prelínajú s povinnosťami štátu voči rodine, ako aj s možnosťami rôznych rodinných a občianskych združení.⁷⁴³

4 Pastorácia mládeže a výchova k hodnotám a zodpovednému rodičovstvu

Mladí ľudia predstavujú v každej komunite a v každej spoločnosti nádej. Dnešný mladý človek je poznačený pluralizmom, v ktorom víťazí konzumizmus, liberalizmus a relativizmus. Rodina už prestala byť miestom odovzdávania viery, aj keď jej jednotliví členovia sa k viere a k Cirkvi hlásia. Mladí rodičia v podstate chcú, aby ich deti boli veriace, ale nechcú ich k tomu aktívne viesť (alebo to nevedia, lebo často odmietajú spôsoby, ako im odovzdávali vieru ich rodičia). Mladý človek má veľa príležitostí na osobnú skúsenosť s vierou, ale musí sa naučiť vyberať. Veľmi dôležitá je spojitosť a prepojenosť pastorácie mládeže s pastoráciou

⁷⁴² Porov.: KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA: Pastoračný plán katolíckej Cirkvi na Slovensku 2001 - 2006. In: JARAB, J.: *Rodina v učení pápeža Jána Pavla II.* (Pastorálna reflexia).

In: http://www.kapitula.sk/files/jarab/rodina_v_uceni_papeza_jana_pavla_ii.doc (01.03.2010)

⁷⁴³ Porov. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA: *Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013.* Trnava : SSV 2007, s. 34.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

rodín. „Od chvíle puberty a rozvoja sexuality s jej osobitnou afektívnosťou je nutná *integrálna formácia mladého človeka aj v zmysle vzdialenej prípravy na kresťanské manželstvo. Malo by ísť o serióznu, pozitívnu a propozitívnu výchovu sexuality a afektivity, zahrňujúcu aj etický rozmer, čo bude v súlade s vývojom adresátov (detí, adolescentov a mladých) a s rozvojom ich afektívnych vzťahov.*“⁷⁴⁴

4.1 Pastорácia mládeže

Správne zacielenie pastорácie mládeže znamená: • primeraným spôsobom sa priblížiť k mladému človeku, • komunikovať s ním jazykom, ktorému rozumie, • viac svedčiť než hovoriť, • nechať mu priestor na vlastný výber.

Mladý človek prechádza štádiom formovania vlastnej osobnosti a preberá vzory, spôsoby správania, konania a uvažovania, ktoré sa mu ponúkajú. Mení sa často podľa charakteru spoločnosti. Z toho vyplýva potreba jasne rozlíšiť vplyvy na mladého človeka na *vonkajšie* - potrebné k jeho rastu ku skutočnej zrelosti a na *vnútorné* - vychádzajúce z psycho-sociálneho vývoja mladého človeka.

Vonkajšie faktory: • nedostatočná funkčnosť rodiny – nezdravý osobný vzťah s rodičmi, absencia vzájomnej lásky medzi rodičmi; forma prežívania viery u rodičov (tradicionalizmus, fanatizmus, ateizmus, indiferentizmus); • moderné informačné technológie (internet, mobilný telefón) – prostriedky komunikácie, ale aj na vzdelávanie a zábavu.

Vnútorné faktory (psychosociálny vývoj): • snaha nájsť svoje miesto v živote (povolanie), prijatie vlastnej hodnoty, prijatie osobnej identity (muža, ženy); • mladý človek hľadá seba samého prostredníctvom stretnutia s inými – často sa to deje skrze odlišenie sa a oddelenie od tradične a inštitucionálne vnímaného sveta; hľadá potvrdenie vrstovníckou skupinou alebo akceptovanou skupinou – týka sa to aj otázky náboženstva a vzťahu mladého človeka k Bohu - jeho postoj je podmienený vrstovníckou skupinou.⁷⁴⁵

4.2 Výchova k hodnotám a zodpovednému manželstvu a rodičovstvu v škole

Nakoľko rodinný život úzko súvisí so životom spoločenským, je pre spoločnosť dôležité zamerať sa na výchovu k hodnotám a k zodpovednému manželstvu a rodičovstvu. Cirkvev na to nezabúda a tieto aspekty zohľadňuje aj v učebných osnovách katolíckeho náboženstva pre základné a stredné školy (ďalej len ZŠ a SŠ). Vo výchovno-vzdelávacom procese vznikla potreba nového systému vzdelávania, čo si vyžadovalo aj zmenu štruktúry učebných osnov. Nové učebné osnovy katolíckeho náboženstva pre ZŠ a SŠ kladú dôraz na žiaka a rozvinutie jeho kompetencií, ktoré sú potrebné pre jeho osobný život a život v spoločnosti. Ako najvhodnejšia sa javí špirálová štruktúra, ktorá je kombináciou cyklickej s lineárnou. Špirálové usporiadanie obsahu učiva umožňuje postupné prehĺbovanie učiva v nasledujúcich ročníkoch vždy na náročnejšej úrovni.⁷⁴⁶

Rodina je predstavená ako spoločenstvo života a lásky. Je však potrebné trpezlivo viesť žiaka k pravým hodnotám. Sú to predovšetkým dve najzákladnejšie a najcitlivejšie hodnoty a prejavy: život a láska. Dnes je rodina v kríze, čo je jedným zo znakov úpadku v každej z doterajších civilizácií. Možno hovoriť o kríze dvoch hodnôt, z ktorých a pre ktoré manželstvo i rodina žijú, a to sú „láska a život“.⁷⁴⁷

⁷⁴⁴ FULA, M.: Valorizácia adekvátnej antropológie v rodinnej pastорácii na Slovensku. In: *Teologický časopis*, ročník VII., 2009, číslo 1, s. 138.

⁷⁴⁵ Porov.: KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA: Pastорačný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013, s. 43 - 44.

⁷⁴⁶ Porov.: HURAJTOVÁ, J.: Predstavenie projektu nových učebných osnov predmetu náboženstvo/náboženská výchova. In: *Katolícky učiteľ* 1/2006, s. 12.

⁷⁴⁷ Porov.: GEMBALOVÁ, A.: *Hodnoty a rozhodnutia. Metodická príručka katolíckeho náboženstva pre 2. ročník stredných škôl*. Spišská Nová Ves : Katolícke pedagogické a katechetické centrum, 2008, s. 6.

V projekte nových učebných osnov je výchova k manželstvu a rodičovstvu definovaná v oveľa širšom význame, pretože ide o komplexnú výchovu zameranú na sebaúctu, dôstojnosť človeka, objavenie sexuálnej identity, na hodnotu manželstva a rodiny a na zodpovednosť za seba a za iných (na sociálnu zodpovednosť – úctu k človeku v prenatalnom období, v období staroby a choroby). Kvalita vzťahov v rodine odzrkadľuje ich sociálne cítenie s druhým človekom. Je potrebné si uvedomiť, že s výchovou k manželstvu a rodičovstvu začíname už pred narodením dieťaťa v čase budovania vzťahu budúcich manželov a rodičov, ktorí vytvárajú svojim vzájomným vzťahom prostredie pre výchovu dieťaťa a sú jeho reálnymi vzormi. Rodinné vzťahy majú vytvárať prostredie istoty, bezpečia a domova. V rodinnom aj školskom prostredí má výchova k manželstvu a rodičovstvu svoje miesto v každej vekovej kategórii – vždy primerane veku dieťaťa.⁷⁴⁸

Nezanedbateľná je aj výchova ku kritickému mysleniu, ktoré je súčasťou celistvej výchovy žiakov. Prvoradou požiadavkou pre takéto myslenie je uvedomenie si svojej identity, rozvíjanie sebavedomia a primerané vyhodnocovanie reality okolo nás.

Rodina je prvým a základným vzťahovým spoločenstvom v živote človeka, preto výchova k manželstvu a rodičovstvu tu hrá nezastupiteľnú úlohu. Môžeme povedať, že má významný vplyv na kvalitu budovania osobných vzťahov, čo sa odzrkadľuje aj na kultúre spoločnosti. Keďže spoločnosť vytvárajú jednotlivci, ich formácia je výzvou a záväzkom pre všetkých, ktorí sa podieľajú na výchove a vzdelávaní mladej generácie. Každý pedagóg k nej prispieva aj svojím osobným postojom a deklarováním hodnôt, ktoré vyznáva.

Záver

Rodina určuje mieru šťastia u ľudí. Šťastie človek zvykne merať vydareným rodinným životom, preto by sa tento život nemal zanedbávať. Ak sa hovorí o kríze v spoločnosti, možno povedať, že istý symptóm sa dotkol aj obrazu rodiny. Jeho pôvodom môže byť zmena prístupu ľudí k téme rozvodov, ako aj predmanželského života „na skúšku“. Vidno tu čoraz silnejší prejav starostlivosti o vlastný záujem. V týchto podmienkach stoja pred výchovou a pastoráciou dôležité úlohy - mladých ľudí formovať a vychovávať. Kríza rodiny predstavuje veľkú výzvu pre Západ i Slovensko, aj od veriacich iných náboženstiev a od všetkých ľudí, ktorým leží na srdci jedinečná hodnota ľudskej osoby a rodiny.⁷⁴⁹

Cieľom tohto príspevku bolo poukázať na potrebu aktívneho vstupu a zaangažovania sa do výchovy mladých ľudí a do pastorácie rodín. Rodina ako spoločenstvo milujúcich sa ľudí je dnes vystavená mnohým útokom. Hodnota tradičnej rodiny spočíva v tom, že vytvára chránené prostredie pre všestranný rozvoj každého z jej členov. Poskytuje oporu, uznanie, pomoc a podporu. Dobrá rodina má pre spoločnosť neoceniteľnú hodnotu, preto aj školy majú prispievať k výchove mladej generácie, ktorá bude rozvíjať novú kultúru života a civilizáciu lásky. Toto môžeme považovať za výzvu do boja za obnovu a ochranu rodiny pre celú spoločnosť, nielen pre Cirkev.

⁷⁴⁸ GEMBALOVÁ, A.: Výchova k manželstvu a rodičovstvu. In: *Hodnoty a rozhodnutia. Metodická príručka katolíckeho náboženstva pre 2. ročník stredných škôl*. Spišská Nová Ves : Katolícke pedagogické a katechetické centrum, 2008.

⁷⁴⁹ Porov. FULA, M.: Valorizácia adekvátnej antropológie v rodinnej pastorácii na Slovensku. In: *Teologický časopis*, ročník VII., 2009, číslo 1, s. 133.

Použitá literatúra

1. JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*. Trnava : SSV 1993.
2. JÁN PAVOL II.: *Ecclesia in Europa*. Krakow : Znak 2003.
3. JÁN PAVOL II.: *List rodinám*. SSV : Trnava 1994.
4. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA: Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007
5. 2013. Trnava : SSV 2007.
6. FOGASSY, J.: *Rodinná katechéza*. Bratislava : Komisia pre katechizáciu a školstvo KBS 2010.
7. GEMBALOVÁ, A.: Hodnoty a rozhodnutia. Metodická príručka katolíckeho náboženstva pre 2. ročník stredných škôl. Spišská Nová Ves : Katolícke pedagogické a katechetické centrum, 2008.
8. SLIVKOVÁ, M.: Rodzina, źródło i model wsólnoty międzyludzkiej. Zabki : Apostolicum 2010.

Články

1. DIRGOVÁ, E.: Poslanie kresťanov v multikulturálnom sociálnom prostredí. In.: *Disputationes Scientifical Universitatis catholicae in Ružomberok*. -Ružomberok: Katolícka univerzita, 2006, roč. 6, č. 4, S. 152-157. -ISSN 1335-9185
2. FULA, M.: Pastoračia rodiny ako sociálneho subjektu. In: *Acta*, 2003,3 / 4, s. 384.
3. FULA, M.: Valorizácia adekvátnej antropológie v rodinnej pastoračii na Slovensku. In: *Teologický časopis*, ročník VII., 2009, číslo 1.
4. HURAJTOVÁ, J.: Predstavenie projektu nových učebných osnov predmetu náboženstvo/náboženská výchova. In: *Katolícky učiteľ* 1/2006..

Internetové zdroje

1. KONFERENCIA BISKUPOV SLOVENSKA: Pastoračný plán katolíckej Cirkvi na Slovensku 2001 2006
In: JARAB, J.: *Rodina v učení pápeža Jána Pavla II.* (Pastorálna reflexia).
In: http://www.kapitula.sk/files/jarab/rodina_v_uceni_papeza_jana_pavla_ii.doc
(01.03.2010)
2. TOMKO, J.: *Demografické otázky nad Slovenskom*. In:
<http://www.radiovaticana.org/slo/Articolo.asp?c=345135>(01.03.2010).
3. <http://www.radiovaticana.org/slo/Articolo.asp?c=345135>(02.03.2010).

Autor:

ThDr. PaedDr. Mária Nagranová, PhD.

KU PF v Ružomberku.

Katedra Spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi Poprad

m.nagranova@zoznam.sk

RODINA A RODINNÉ PROSTREDIE

Pattie Miriama

Abstract

This report will define the family from the frame of reference of experts. It will describe family lifestyles and deal with the problem of parents and their ability to find some time for a dialogue and spending their free time with their children at these hectic days.

Key words: Family, family background/ambiance, kinds of family lifestyle, family structure, goals of family upbringing

By Rozinajová, family is the cradle of mankind, it is the cradle of upbringing.

A healthy psychical and physical development of the child and his/her happiness depend on the family he/she is grown up. There are various types of families – happy, unhappy, solid or disordered. Child's happiness is contingent on the harmony of husband and wife. The roots of this happiness originate from the childhood. Because of these far-reaching consequences of the family life, the questions of a partnership between a man and a woman, the marriage and the parenthood have not only become personal affairs but they also have a social character because it is the families "the blood of the nation flows through".⁷⁵⁰

By Orvin, family is a psychological supportive system designated to support its individuals during the period of revolting against somebody. The society needs an endless source of individuals able to substitute those who had died. Families are expected to provide these substitutions and the society gives family its share of responsibility for social values passing on from generation to generation. The author also states that the society is structuralised and everything families are expected to do should be provable and clear. The society asks for formal agreement and approval between the man and the woman not only as the precaution against the sexual irresponsibility but also as the guarantee for parental responsibility of caring about potential offsprings.⁷⁵¹

The family background is the substantial surrounding of upbringing/education. At present it is more prominent than ever before. It is the ambiance which provides a child with feeling of being safe as well as with an appropriate emotional response. Parents are considered to be the first and the fundamental tutors of their children. Family is considered to be the first institution where the process of upbringing is realised. It is the first background where the process of preparing for social life begins and where upbringing and forming of child's personality begins as well. The first relationships, opinions, child's attitudes towards the society and his/her values are formed in the family. Kratochvílová states onwards that the child gains the first experience in the relationship with the surrounding world in the ambiance of his/her family and his/her value system is formed here.⁷⁵² In everyday natural situations the child goes through opinions, values, attitudes of his/her parents, siblings, later friends, teachers, acquaintances, mainly people he/she is emotionally bound.

Family belongs to the oldest institutions which primary function is to affect educationally. Family live in its own ambiance. It is an important component between the individual and the society.

⁷⁵⁰ Rozinajová, H.: Pedagogika pre rodičov. Martin: Osveta, 1988, s. 7.

⁷⁵¹ Orvin, H.: Dospívání – kniha pro rodiče. Praha: Grada publishing, 2001, s. 22.

⁷⁵² Kratochvílová, E.: Rodina v hodnotovom systéme detí a mládeže. Učiteľské noviny. Roč. 44. 1994, s. 10

Family upbringing should develop:

- the relationship with ourselves
- the relationship with family
- the relationship with nature

The author points at the conditions of family background as well:

- demographical conditions – size of the family, employment of parents, character of a job, age of parents
- financial support – incomes, expenses, consumption, number of employed members, presence of a handicapped member
- psychological conditions – atmosphere in the family, husband and wife's relationship, children and parents' relationship, relationship with other children
- cultural conditions – qualification of parents, way of family life, values, spending free time, making the family surrounding more pedagogical.⁷⁵³

Bujnová differentiates family from the point of structure:

- the nuclear family – consists of parents and children, both of parents have impact on their child – this provides an optimal possibility to form a suitable idol and imagination of mother and father's role
- the single-parent /broken nuclear family - involves a single person and children. These families suffer from a loss of one of parents caused by divorce, by changing the residence or not creating the family bounds at all, e.g. unmarried mothers.⁷⁵⁴

In addition to the family structure the family lifestyle affects the value orientation of young people. Kohútová has identified 4 types of family lifestyles. Moreover, these ones mould new combinations in different circumstances but only one is dominant:

The consumer type – family is focused on material needs. Money is important as the means of gaining fashionable goods which serve them to show up. Their fridges are full of unhealthy food, they always have new electrical appliances and gadgets, they watch television and other kinds of electronic products. Children are brought up by TV and street, because their parents are short of time. Parents often buy their children expensive things to prove their parental care. The most problematic children come from these families. Except for dealing with material values they have no other experience. Today, some dog breeders also belong to this category. A dog is only the status symbol, it is not the mark of relationship with animals and this could be also seen in the way they take care about these animals. Similarly, they own expensive mountain bicycles and other sport equipment without any relations to sports. This is only the display of snobbism and fashionable trends. The consumer type is often combined with a village one, less often with a Christian type.

The Christian type – the belief in God and activities related to this belief are dominant in this family. These people go to church, they participate on the life of church community via some organisations. The movement of Christian families in Slovakia has a very positive meaning for families because of this endeavour families meet, exchange their experience and except for common prayers they solve problems together. Members of these families do not feel lonely and isolated in the housing estates, they have natural fellowship, their children also rank to Communities of children, they do various activities and are connected to social prevention centres and leisure time centres. Thus children get down to prime, catching and interesting free time activities in a valuable homogenous ambience. Parents naturally devote more time and attention to family life, children are brought up in mutual respect and love. The Christian type is often combined with a village one, less often with a consumer type.

⁷⁵³ [http://www.spph-piestany.sk/socialna/20pedagogika.ppt\(2007-09-04\)](http://www.spph-piestany.sk/socialna/20pedagogika.ppt(2007-09-04))

⁷⁵⁴ Bujnová, E.: Príprava na rodinný život v rodinnom a školskom prostredí. Nitra: UKF v Nitre, 2005, s. 41

The village type – is formed by generations of parents who had come from villages and are closely in touch with family ambiance. They often spend not only their holiday but also their weekends in the village. Their children spend all their holidays in the village. They are characterised by outward impression of spirituality, kitsch household equipment. They are relatively rich because they are supplied by the village. Electronics, they buy, usually lie dormant. They often own cars bought by their parents and used only at weekends or during holidays. They do not know anything about healthy lifestyle. They often use dialect. They suffer from complex and they try to heal it through their children who are pushed to university education. Although parents focus on upbringing their children, children from these families also suffer from problems though less problems than children from consumer families. But they often work together with parents at their grandparents'. Grandparental and village value influence is evidential. Members of this type work most at weekends and they plan to come back when retired to live in in the village in the house they had prepared ahead. This type of family is often combined with the Christian type.

The natural type – is the youngest type of lifestyle. It is created intentionally by people who are aware of nature and health values. They spend their free time in the country, they do various activities – pick up the forest fruit, go picknicking, do demanding sports activities. They prefer hiking and cross-country skiing. They take care of health and harmonic development of all family members. Ecologists and nature protectors are born in these families. They usually believe in God but they do not take part in worship or other church ceremonies. Nature is their temple. Their life is modest, they do not concentrate their efforts on technology or chemicals. Money and material possessions are of no importance as well as in Christian families. This type is crystalized, it is rarely combined with other types of families.⁷⁵⁵

Nowadays, in this hectic period it is not all the parents who could spend some time talking to children and spending free time with them. We incline to the opinion of Slavik who states that it is not only children but also the marriage that suffer from adults' being overworked. Overworked, stressed out and tired parents have less and less time for their children. The marriage becomes not only the means of earning money and providing basic needs of the family but also the field of loosing tension through reproofs, misunderstanding and conflicts which end up in breakup or divorce. There are many childless marriages trying to adopt a child as well as a number of those who prefer childless lifestyle to avoid restrictions and burden caused by taking care about children. The main goal of family education is to bring up moral people of a good character, i.e. ones who would be able to take care about themselves and stand family and social life. In the family background there are moulded one's character, attitudes towards people, work, society. The value system is created in the family. Family has a great influence on young people's interest in learning and their attitude to job preparations.⁷⁵⁶

The lifestyle is an important element moulding values. We can't omit the way of upbringing. A universal way of raising children does not exist and therefore it is not easy at all. Those parents who are able to accept their child and expect accomplishable goals, those ones whose child can feel their love do it in the right way.

⁷⁵⁵ Kohútová, R.: Problémy ľudí na sídliskách, výskumná štúdia. Bratislava, 2000

⁷⁵⁶ Slávik, M.: Nekvalita a jej vplyv na naše zdravie. Psychosociálne a zdravotné aspekty nekvality života. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov, 2006

NESTABILITA EKONOMICKÉHO SYSTÉMU VERSUS STABILITA RODINY

Píteková Jana

Úvod

Slovo kríza je v súčasnosti skloňované vo všetkých podobách. Krízovými obdobiami prechádza v svojom živote každý človek, každá rodina, ale aj hospodárske systémy. Cyklické výkyvy sú súčasťou vývoja ekonomického systému už takmer 200 rokov. Odborníci sa zhodujú v tom, že príčiny každej krízy sú jedinečné a neopakovateľné a presné riešenia na ich odstránenie v podstate neexistujú. Cieľom príspevku je vysvetliť príčiny vzniku súčasnej finančnej a hospodárskej krízy, pokúsiť sa vyjadriť vlastný názor na mieru zodpovednosti za jej vznik a poukázať na súvislosť medzi možnosťami jej predchádzania, resp. riešenia následkov a stabilitou rodinného prostredia. Za všetkými rozhodnutiami – aj v rámci ekonomiky stojí človek a každý z nás je súčasťou rodiny, ktorá má významný vplyv na formovanie osobnosti. Na druhej strane je možné nájsť úzku koreláciu medzi stabilitou rodiny a zmiernením najmä ekonomických dôsledkov negatívnych javov vyplývajúcich z krízových situácií v spoločnosti (hospodársky pokles, kriminalita, drogová závislosť atď.)

Cyklický vývoj ekonomiky

Hospodársky vývoj v jednotlivých krajinách neprebíha ako proces nepretržitého rastu, ale je sprevádzaný kolísaním reálneho produktu okolo potenciálneho produktu. Po formálnej stránke sa ekonomický rast vyjadruje rastom potenciálneho produktu, ktorý je ovplyvňovaný rastom množstva výrobných faktorov a zároveň lepším využívaním inputov cez technické, technologické a organizačné zmeny vo výrobnom procese. Vo vývoji reálneho produktu je možno identifikovať v podmienkach trhového hospodárstva dva zásadné trendy:

1. z dlhodobého hľadiska – vplyvom permanentného rastu množstva výrobných činiteľov a aplikácie výsledkov vedecko-technického pokroku vo výrobnom procese, sa presadzuje trend k celkovému ekonomickému rastu, sprevádzaného rastom potenciálneho produktu,
2. z krátkodobého hľadiska, pôsobením trhových síl prebieha vývoj reálneho produktu nerovnomerne, vykazuje vlnenie, s rôznou intenzitou a dĺžkou trvania sa odchyľuje od potenciálneho produktu (Uramová a kol., 2000, s. 130 - 131).

Podľa P. Nemca (In Vlček, 2010, s. 9) je krízový pokles vždy spojený so vznikom špekulačnej bubliny na finančných trhoch. Spľasnutie špekulačnej bubliny vyvolá reťazovú reakciu, ktorá sa v prvých fázach obmedzí na finančné trhy, ale následne doľahne na reálne hospodárstvo.

Súčasný ekonomický pokles, ktorý je najväčšou svetovou hospodárskou krízou od druhej svetovej vojny bol prijatý politikmi a ekonómami s prekvapením, ako neočakávaný proces. V zásade nikto nástup krízy nepredpovedal a nebola pripravená protikrízová stratégia. Kríza otriasla predstavou, že ekonomika je autonómny systém schopný samoregulácie, ktorý nepotrebuje žiadny vonkajší zásah verejnej moci (Vlček, 2010, s. 10). Na druhej strane sa stretávame s názormi, že príčinu súčasnej hospodárskej krízy je potrebné hľadať v inštitúciách, ktoré vznikli z rozhodnutia verejnej moci a nie pôsobením samotného trhu (Federálny rezervný systém v USA).

Vývoj ekonomickej teórie a praxe v poslednom storočí je konfrontáciou názorov typu „samoregulačný trh versus štátna intervencia“. V hospodárskej politike rozlišujeme intervencionistický a neokonzervatívny typ hospodársko-politickej koncepcie a keď bližšie skúmame argumenty oboch koncepcií, tak v každej z nich nachádzame racionálny základ. Pôsobenie trhu ako aj moc štátu majú svoje pozitívne i negatívne stránky a nie je možné jednoznačne povedať, čo zlyháva viac. Moderná makroekonomická teória a prax dokázala v mnohých oblastiach preventívne zasiahnuť, resp. napomôcť riešeniu najmä krátkodobých konjunkturálnych výkyvov. Dokonca to v obdobiach ekonomického rastu viedlo k záverom, že problém hospodárskeho cyklu bol vďaka modernej makroekonomickej politike vyriešený.

Ak chceme odhaliť ako je možné riešiť súčasnú globálnu krízu a aký má vplyv na ekonomické správanie sa obyvateľstva, musím sa pokúsiť nájsť jej príčiny. Napriek nespočetným informáciám, ktoré sú počas predchádzajúcich dvoch rokov k dispozícii, je evidentné, že fundované materiály chýbajú alebo nie sú bežne dostupné. Odborníci z oblasti ekonomickej teórie a hospodárskej praxe publikujú články a knihy, ktoré sú na jednej strane plné konvenčných fráz a na strane druhej sa uchylujú k populistickým prehláseniam a kontroverzným názorom. Charakteristickým znakom obdobia, ktoré začalo v lete 2007, sú chyby oficiálnych inštitúcií (centrálnej banky, vlády) v prognózach makroekonomických veličín a ich neustále spresňovanie. Perspektívy ekonomického vývoja väčšiny štátov sú zvažované vo variantoch písmen: „V“ (strmý prepád, strmý vzostup), „U“ (dostali sme sa na ploché dno a spamätávať sa budeme pomaly), „L“ (čaká nás slabý alebo žiadny ekonomický rast) a „W“ (po kríze príde slabé oživenie, ktoré vystrieda ďalšie kolo krízy) (Vlček, 2010, s. 12).

Príčiny súčasnej svetovej hospodárskej krízy

Kolískou vzniku súčasnej svetovej hospodárskej krízy sú Spojené štáty americké. Impulzom sa stala špekulačná bublina na americkom hypotekárnom trhu, ktorá vyústila ku zníženiu dôveryhodnosti bánk. Kríza dôvery bankovému systému vyvolala turbulencie na finančných trhoch. Ich prejavom boli krachy bankových domov a problémy firiem pri získavaní hotovosti, ktorú potrebujú pre svoje investičné zámery. Problémy s investíciami viedli najskôr k spomaleniu ekonomického rastu vo väčšine krajín a postupne k prepádu reálnej ekonomiky do červených čísel. Skutočnosť, že epicentrum krízy bolo v USA, má hlbšie a dlhodobjšie príčiny. Korene súčasnej krízy vyrastajú z procesov, ktorú súvisia s globalizáciou, dereguláciou a rastúcou zadlženosťou. Spojené štáty americké vykazujú od roku 1980 takmer nepretržite pasívne saldo bežného účtu platobnej bilancie (spotrebovávajú viac, než vyrábajú). Obchodný deficit sa v posledných dvoch rokoch pohyboval okolo 700 mld dolárov, čo je približne 6 % HDP. USA sú v súčasnosti najväčším importérom na svete a zároveň najväčším dlžníkom. Americká ekonomika však môže „žiť na dlh“, pretože využíva výhodu emitenta rezervnej meny. Podľa S. Janáčkovej (In Vlček, 2010, s. 12) doláre získané vývozom do USA a nepoužitie k nákupu amerického tovaru boli hlavným zdrojom devízových rezerv zvyšku sveta. Ten sa ich často snažil zhodnotiť spätným umiestnením na americký finančný trh a do dlhopisov americkej vlády. Takže do USA jednostranne „pritekal“ nielen tovar, ale aj kapitál. Hromadenie dolárových rezerv vytvorilo veľkú globálnu nerovnováhu. Jednu stranu predstavujú Spojené štáty ako čistý dovozca tovarov a kapitálu. Druhú stranu tvorí skupina štátov závislých na vývoze tovarov do USA a ochotných v záujme udržania hodnoty svojich dolárových rezerv financovať akékoľvek veľké schodky amerického rozpočtu. Podľa Medzinárodného menového fondu tvorí podiel amerického dolára na rezervách centrálnych bánk v druhom štvrtroku roku 2009 62,8 % (v globálnych rezervách je 6 800 mld. dolárov).

Podľa J. B. Fostera, a F. Magdorfa (In Vlček, 2010, s. 12) v USA trvale klesá podiel priemyslu na HDP, pretože v rámci znižovania nákladov dochádza k vývozu pracovných

miest do zahraničia. V Číne, Indii, Brazílii a v ďalších krajinách, ktoré realizujú stratégiu nazývanú „exportom ťahaný rast“, sa vyrábajú výrobky, ktoré predtým produkovali USA a sú dodávané na americký trh. Outsourcing nákladov spojený s presunom výrobných kapacít vytvoril ohromný priestor pre zisk. Produkcia vyrobená v týchto krajinách je v USA predávaná za cenu len o niečo nižšiu, ako keby bola vyrobená v USA. Náklady na pracovnú silu sú pritom zlomkom amerických nákladov, cca 20 krát menšie.

Hromadenie nadbytočných (nevyužitých) výrobných kapacít znižuje investičné príležitosti a núti podnikateľov (korporácie) hľadať nové možnosti pre ďalšie rozmnoženie finančného kapitálu. Finančný sektor zareagoval na zvýšenie dopytu po svojich „produktov“ a ponúkol mnoho nových finančných nástrojov (termínovaných podielov, opcií, derivátov, hedgeových fondov a pod.) Vznikla finančná eufória, v rámci ktorej sa špekulatívne peniaze začali odpútať od svojich väzieb na výrobu a začali častejšie vznikať finančné bubliny. Tradičný predpoklad o vzájomnej previazanosti výrobných investícií a finančných investícií, podľa ktorého si sporiteľ zakúpi finančnú pohľadávku na reálne aktíva od podnikateľa a ten následne takto získané finančné prostriedky použije k rozšíreniu výroby, prestal platiť. Ukázalo sa, že priamy vzťah medzi hromadením finančných aktív a výrobnými investíciami nie je nutný a že oba aspekty môžu existovať do značnej miery autonómne. Ekonomický vývoj však ukazuje, že špekulatívne financie sa odpútať od svojich väzieb na výrobu len zdanlivo, pretože nakoniec vždy došlo k splasnutiu finančnej bubliny (Vlček, 2010, s. 14).

J. B. Foster a F. Magdorf (In Vlček, 2010, s. 14) upozorňujú, že značné množstvo peňazí sa „prelieva sem a tam“ po svete a trvale je ohrozená stabilita svetového hospodárstva. Každodenné transakcie so svetovými menami v súčasnej dobe dosahujú v priemere 1,8 biliónov dolárov (v roku 1977 to bolo 18 mld denne). Znamená to, že „...každých štyridsaťdva dní sa hodnota menových transakcií vyjadrená v dolároch vyrovná celosvetovému ročnému HDP.“ Na hazardné správanie sa subjektov na peňažných a kapitálových trhoch mala vplyv aj extrémna deregulácia týchto trhov. Hypotekárny trh v Spojených štátoch amerických bol v podstate len štartovacou žiarovkou procesu, ktorý sa začal pred tridsiatimi rokmi.

Hypotekárny trh v USA a zásah vlády

V roku 1977 bol v USA prijatý zákon Community Reinvestment Act, ktorý umožnil bankám požičať peniaze aj tzv. podradným (subprime) dlžníkom, u ktorých bolo zrejme, že nebudú schopní úvery riadne splácať. Jednalo sa v podstate o štátny zásah, ktorý prispel k urýchleniu expanzívnej fázy hospodárskeho cyklu. Americká vláda sa dlhodobo snažila zlepšiť dostupnosť bývania, ale práve takýmto postupom narušovala prirodzene fungujúci trh. Osobne sa prikláňam k názoru, že v tomto prípade to nebol voľný trh, ktorý zlyhal, ale štát, resp. štátne regulačné zásahy. Finančná bublina v USA praskla už v roku 2000. Investori precenili ziskový potenciál informačných technológií a vo veľkom rozsahu nakupovali akcie. Rast cien akcií sa sám o sebe stal impulzom k ich ďalšiemu rastu a bublina sa nafukovala. V roku 2000 však už nebolo dostatok investorov a celý systém sa zrútil. Niečo podobné postihlo aj Japonsko na konci 80-tych rokov.

Po prepade finančných trhov sa v USA v roku 2000 stala motorom ekonomiky realitná bublina. Jej expanzii pomohol Federálny rezervný systém (FED – centrálna banka USA), ktorý v snahe zabrániť pádu ekonomiky do recesie, výrazne znížil úrokové sadzby (zo 6,5 % na 3,5 % a po 11. 9. 2001 až na 1% - najnižšia sadzba za posledné polstoročie). Túžba Američanov po vlastníckom bývaní (náklady na splácanie hypotéky + na údržbu domu boli približne rovnaké ako prenájom) podporovaná štátom (zákon z roku 1977) umožnili bankám požičať nezávisle na tom, akí sú dlžníci. Finanční „odborníci“ objavili medzeru na trhu a začali ponúkať ľuďom s veľmi nízkymi príjmami nové typy hypoték, ktoré neboli schopní splácať. Ľudia získali hypotéku bez toho, aby museli dopredu zložiť akúkoľvek zálohu, alebo

táto záloha bola veľmi nízka. Zárukou bola samotná nehnuteľnosť. Pri štandardných tridsaťročných hypotékach sa začal uplatňovať model 2 + 28. Ide o úver s premenlivou úrokovou sadzbou, keď záujemca v prvých dvoch rokoch splácal veľmi nízke – takmer nulové úroky a po uplynutí týchto dvoch rokov sa úroky zvýšili na obvyklú mieru. Ak by dlžník nebol schopný splácať, príde o dom a ten sa predá.

Banky a ostatní poskytovatelia týchto neštandardných hypoték ignorovali poučenia z minulých realitných „boomov“ a verili, že ceny nehnuteľností budú donekonečna rásť. Realitná hystéria spôsobila, že napr. v roku 2005 tvorila celková úroveň hypotekárnych dlhov v USA takmer 70 % ročného HDP. Finančníci sa veľmi nezaoberali kvalitou týchto pôžičiek, zbavovali sa rizika a obratom ich predávali investorom, ktorí veľmi nerozumeli tomu, čo vlastne kúpili. Podľa F. Ackera (In Vlček, 2010, s. 17) dochádzalo k procesu tzv. sekuritizácie hypoték, ktorý bankám umožnil presunúť riziko na iného investora a zároveň znížiť náklady na získavanie kapitálu. Sekuritizácie úverov umožnila premenu úrokového obchodu na sprostredkovateľský obchod. Banky združovali hypotekárne úvery do fondov (balíkov), ktoré predávali sprostredkovateľským (nebankovým) spoločnostiam SPV (Special Purpose Vehicles). Tieto následne vydávali cenné papiere, ktoré mali oporu v peňažných tokoch plynúcich z týchto úverov a v ich zaistení nehnuteľnosťou. Takéto cenné papiere nakupovali inštitucionálni investori. Ratingové agentúry (Standards and Poor's, Fitch, Moody's) hodnotili sekuritizované cenné papiere vyšším ratingom, než boli oceňované podkladové aktíva (nehnuteľnosti). Investori (napr. penzijné fondy) vo veľkom tieto akcie nakupovali a financovanie hypoték tak bolo zaistené. Týchto kapitálových transakcií sa čím ďalej tým viac zúčastňovali aj európske subjekty. Pre potrebu poistenia sa proti platobnej neschopnosti cenných papierov vznikli ďalšie finančné deriváty- napr. credit default swaps (produkt zaistujúci splácanie úveru), čo sú dohody o poistení ponúkané makléorskými obchodnými bankami. Objem týchto kontraktov dosiahol v roku 2007 hodnotu ročného HDP celého sveta.

Tento systém fungoval dovtedy, kým ceny realít rástli a hypotéky nedokázalo splácať len málo dlžníkov. Bola to len otázka času, kedy sa systém zrúti presne tak ako už veľakrát predtým – prvým príkladom môže byť tzv. Ponzioho schéma (Charles Ponzi na základe sľubu, že zdvojnásobí vložené finančné prostriedky v priebehu 90 dní, vylákal v roku 1919 od cca 40 tisíc amerických investorov v priebehu ôsmich mesiacov takmer 15 miliónov dolárov. Šlo o pyramídovú hru, v ktorej priebehu Ponzi nenakupoval poštové kupóny, ako sľuboval, ale len zo získaných peňazí preplácal nároky predchádzajúcich investorov. Hra fungovala dobre, pokiaľ do každého nasledujúceho kola vstúpilo viac investorov, ktorí vložili viac peňazí než predchádzajúca skupina).

Rizikové správanie sa bánk posilňované uvoľnenou menovou politikou americkej centrálnej banky vyústilo do zrýchlenia ekonomického rastu a postupne viedlo k vzniku inflačných tlakov. Základný protiinflačný nástroj je znižovanie množstva peňazí v obehu a presne takto na danú situáciu začal reagovať FED, ktorý začal pomaly (o 0,25 %) zvyšovať základné úrokové sadzby a došlo tak k „napichnutiu“ realitnej bubliny. V roku 2007 sa základná úroková sadzba pohybovala na úrovni 4 %. Táto situácia sa premietla do zvyšovania splátok za hypotéky a už začiatkom roka 2007 14 % dlžníkov nedokázalo splácať svoje dlhy. Dlžníci prichádzali o nehnuteľnosti, ktoré sa banky snažili predáť. Na realitnom trhu sa prudko zvýšila ponuka nehnuteľností a ich cena prirodzene začala klesať. Zníženie cien domov viedlo k poklesu cien dlhopisov, ktoré boli viazané na hypotéky. Všetko tak bolo pripravené na konečné štádium realitnej bubliny, ktorá praskla v júni 2007, keď podľa J. B. Fostera a F. Magdorfa (In: Vlček, 2010, s. 19) skolabovali dva hedgeové fondy investičnej banky Bear Stearns, ktoré spolu držali takmer 10 mld dolárov v cenných papieroch krytých hypotékami. Jeden stratil 90 % svojej hodnoty a druhý zbankrotoval úplne. Na finančných troch vznikla panika a po celom svete sa začal šíriť dominový efekt. Vláda USA v snahe

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

zachrániť aspoň niektoré finančné inštitúcie, reagovala požičovaním peňazí. Napríklad AIG požičala 85 miliárd dolárov. Až budúcnosť ukáže skutočné následky týchto intervencií.

Splasnutie realitnej bubliny spôsobilo platobnú neschopnosť veľkého počtu ekonomických subjektov. Prepukla finančná kríza a jej sprievodným javom sa stala strata dôvery, ktorá komplikuje bankám prístup k peniazom. Týka sa to predovšetkým investičných bánk, ktoré môžu získať finančné prostriedky len na finančných trhoch (komerčné banky ich môžu čerpať z vkladov klientov). Problémy s investíciami sa tak stali „prevodovým kolesom“, ktoré viedlo k útlmu ekonomiky, Nástup svetovej hospodárskej krízy v roku 2008 túto skutočnosť potvrdil. Boj s recesiou si žiada väčšie angažovanie štátu v ekonomike. Vo väčšine krajín dochádza k zmene zo strany ponuky opäť na prednostnú podporu agregátneho dopytu. Väčšinou obyvateľstva sú akceptované aj nesystémové kroky ako zoštatňovanie veľkých úverových inštitúcií a priemyselných podnikov. V rámci hospodárskej politiky sa krajiny orientujú na stabilizáciu finančného systému a tvorbu nových pracovných príležitostí. Ukazuje sa, že spoločným menovateľom použitých riešení je, obrazne vyjadrené „nalievanie peňazí“ do ekonomiky. Je to paradoxne rovnaký prístup, ktorým bola kríza v USA spustená. (Vlček, 2010, s. 20).

Z vyššie uvedeného textu je zrejmé, že tento proces je v podstate nekonečný a jeho úplné vyriešenie neexistuje. Nemá zmysel neustále polemizovať nad tým, či zlyhal trh alebo zlyhala vláda, resp. centrálna banka. Trh je systém, ktorý nemá cit ani rozum, je to systém, ktorý „len“ pôsobí. Umiestňuje statky a služby tam, kde sú peňažné hlasy a nie tam, kde sú potreby. Človek v snahe maximalizovať uspokojenie svojich potrieb vzhľadom na nedostatok zdrojov bude neustále hľadať možnosti ako túto dilemu vyriešiť čo najefektívnejšie. Na druhej strane – vo vláдах (ako aj vo všetkých finančných inštitúciách) sú „len“ ľudia, ktorí prijímajú strategické rozhodnutia. Sú v podstate členmi „firiem“ a zo svojej mzdy sú nútení v trhovom prostredí uspokojiť svoje potreby a potreby svojich rodín. Teória verejnej voľby (Buchanan, Tullock) vysvetľuje, že správanie sa politikov je v podstate identické ako správanie sa spotrebiteľov na trhu. V snahe obhájiť v nasledujúcich voľbách svoje pozície sa snažia „zapáčiť“ voličom a preto inklinujú k expanzívnym opatreniam – podporiť, aby každá rodina mala svoje vlastné bývanie. Takmer každý zamestnanec finančnej inštitúcie má taktiež eminentný záujem o tom, aby na čoraz vyššej úrovni uživil seba a členov svojej rodiny. Celé roky muselo byť tisícom ľudí zrejmé, že táto situácia nie je dlhodobou udržateľná, ale na žiadnej úrovni – domácnosť, podnik, finančná inštitúcia, vláda, centrálna banka – sa nenašlo dost síl a odvahy na to, aby sa tento proces včas zvrátil. Ak na tom stále zarába ten druhý, tak prečo by som nemohol aj ja. Kto vlastne v tomto systéme zlyháva? Som presvedčená, že len a len človek so svojou hierarchiou rebríčka hodnôt. Každý z nás musí niečo jesť, obliecť sa, niekde bývať, mať zaistené základné životné istoty – ale kde je tá hranica, ktorá keď sa prekročí, tak vedie k celosvetovej hospodárskej kríze? Už desaťročia sa objavujú názory, že konzum nás raz zničí a súčasnosť tieto slová len potvrdzuje. V ktorej inštitúcii sa budujú základy rebríčka hodnôt všetkých ľudí? Touto inštitúciou je jednoznačne rodina.

Stabilita rodiny ako základ zdravej hodnotovej orientácie

Podľa S. Košča (2008, s. 93 - 94) vníma Cirkev rodinu ako prvé a najzákladnejšie prirodzené ľudské spoločenstvo, obdarené – ako také – zvrchovanými právami a tvoriace podstatu, „základnú bunku“ každého spoločenstva. Myslí sa na rodinu založenú na manželstve, kde vzájomné darovanie sa muža a ženy tvorí životné prostredie pre všestranný harmonický vývoj detí k uvedomeniu si svojej dôstojnosti. Dnes je však rodina často a po celom svete vystavená „obmedzovaniu, potláčaniu a záhube prameňov života“, ktoré sú prejavom morálnej zvrátenosti eticko-kultúrneho systému, podriadeného výlučne kritériám ekonomickej užitočnosti. Preto sa nezriedka hovorí i o „kríze rodiny“ – ktorá na jednej strane reflektuje vážne problémy, v ktorých sa nachádza súčasná rodina, ale na druhej strane možno

konštatovať, že ich do istej miery i vytvára. Kríza rodiny vyúsťuje do krízy systému ako takého, lebo za rozhodnutiami všetkých inštitúcií stojí človek ako člen nejakej rodiny.

Práve stabilita je Cirkvou ponímaná ako najdôležitejší sociálny atribút rodiny. Jednota a nerozlučiteľnosť manželstva je ponímaná nielen ako náboženská požiadavka, ale aj ako spoločensky užitočná kategória. Z makroekonomického pohľadu, čo sa týka finančnej náročnosti na výdavkovú stránku štátneho rozpočtu nižšia rozvodovosť by jednoznačne priniesla nižšie nároky na vyplácanie rôznych sociálnych dávok, pozitívne by vplývala na úroveň kriminality a drogovú prípadne inú závislosť. Samozrejme ľudské strádanie a utrpenie v dôsledku nestability rodín je závažnejšie ako finančná náročnosť riešenia týchto následkov.

Katolícka sociálna náuka (Košč, 2008, s 98) sa zaoberá aj vzťahom rodiny a ekonomického systému založeného na trhovom mechanizme. Upozorňuje na to, že nie je dobré preceňovať jeho pôsobenie. Naopak, pokiaľ sa trhový mechanizmus stáva akousi modloslužbou, vedie spoločnosť k „odcudzeniu“. Podoby tohto odcudzenia sú najmä dve:

- konzum, ktorý človeka vzťahuje do siete falošného a povrchného pôžitkárstva namiesto toho, aby mu pomáhal opravdivo a konkrétne realizovať svoju osobnosť
- práca, keď sa organizuje tak, aby sa maximálne sústreďovala na produkciu a zisk, a nedbá sa, či sa robotník svoju prácou realizuje viac alebo menej ako človek.

Katolícka sociálna náuka v podstate presne udiera klinec po hlavičke. Nadmerný konzum, ktorý mal byť motorom dlhodobého ekonomického rastu sa v konečnom dôsledku stal jeho hrobárom.

Záver

Príspevok vysvetľuje, že súčasná finančná a hospodárska kríza nie je náhodný a úplne neočakávaný jav, ale jej semienko bolo zasiate už pred desaťročiami. V snahe zabezpečiť stabilný a dlhodobý ekonomický rast vlády často krát neprimerane a intenzívnejšie ako by si to vyžadoval samotný trh zasahujú do ekonomík a rôznymi spôsobmi sa snažia predĺžiť a zvýrazniť expanzívnu fázu ekonomického cyklu. Každý človek si potrebuje uspokojiť svoje základné i nadstavbové potreby a z tejto pozície jedná či už zo strany domácností alebo zo strany podniku, v ktorom pôsobí. Všetky inštitúcie, ktoré akýmkoľvek spôsobom zasahujú do makroekonomického prostredia (centrálne banky, vláda, rôzne fondy, významné nadnárodné spoločnosti) sú v podstate riadené ľuďmi. Za každým rozhodnutím stojí človek, ktorý je síce ovplyvňovaný systémom, v ktorom pôsobí, ale na druhej strane to nie je dôvod, aby sa musel vzdať svojho hodnotového rebríčka.

Stabilnú rodinu považujeme za záruku zdravého hodnotového rebríčka. V súčasnosti toľko spomínaná „kríza rodiny“ sa týka aj trhového a často krát egoistického správania sa aj v rámci rodiny samotnej. Neskoré uzatváranie manželstiev, obávajúce sa zodpovednosti z vychovávaní detí, radšej pes ako dieťa. Ak už dieťa, tak jedno, maximálne dve, je to predsa drahý špás – aký preferenčný rebríček hodnôt to máme? Nesprávame sa v rodine presne tak isto ako sa správajú finančné trhy, ako sa správa vláda, atď.? Veď to nie sú inštitúcie, to sú ľudia. Nie je kríza rodiny plápolajúcim uhlíkom ekonomického krízového ohňa?

Veľmi v dobrom spomínam na minuloročný zážitok z tejto konferencie, aj keď som na nej mohla byť len pár hodín. Ale vďaka doc. Vlčkovi som mohla podať komplexnejší obraz o vzniku krízy. Záver je ten istý ako pred rokom: prezentované ekonomické teórie majú svoju racionálnu podstatu, veľa sa dá dozvedieť o fungovaní systému ako takého, aj keď sú polemické a často krát kontroverzné. Ale zabúda sa v nich na kľúčovú úlohu človeka. Sociálne encykliky, resp. katolícka sociálna náuka – presne naopak. Človek je kľúčová

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

postava číslo jeden – bez diskusie. Preto tento príspevok považujem za plynulé pokračovanie snahy prepájať ekonomickú teóriu s katolíckou sociálnou náukou a formovať predovšetkým srdce. Potom sa nebudeme musieť obávať zlyhávania človeka či už v pozícii rodiny alebo ktorejkoľvek inštitúcie. Teším na novú tému konferencie a stretnutie o rok.

Literatúra:

1. GLOS, J. 2001. Prínos kresťanstva do rozvoja ekonomického myslenia. Banská Bystrica, Studia oeconomica 13, 2001. ISBN 80-8055-578-8.
2. KOŠČ, S. 2008. Katolícka sociálna náuka. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU, 2008, 128 s. ISBN 978-80-8084-340-3.
3. KOŠČ, S. a kol. 2008. Výkladový slovník katolíckej sociálnej náuky. Ružomberok: Pedagogická fakulta KU, 2008, 151 s. ISBN 978-80-8084-338-0.
4. PITEKOVÁ, J. 2002. Vybrané problémy globalizácie v sociálnych encyklikách rímsko-katolíckej cirkvi. In: Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie: Globalizácia a jej vplyv na transformujúce sa ekonomiky (pozitíva a negatíva). Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta prevádzky a ekonomiky dopravy a spojov, 2002, s. 236 – 242. ISBN 80-8070-005-2.
5. REKTOŘÍK, J. 2000. Ekonomická dimenze křesťanství a církve. Její reflexe v ČR. Brno: Masarykova univerzita, 2000. ISBN 80-210-2293-0.
6. SOCIÁLNE ENCYKLIKY – LEV XIII., PIUS XI., JÁN XXIII., PAVOL VI., JÁN PAVOL II. 1997. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1997. ISBN 80-7162-203-6.
7. URAMOVÁ, M. a kol. 2000. Makroekonómia. Banská Bystrica: Ekonomická fakulta UMB, 2000, 172 s. ISBN 80-8055-346-5.
8. VLČEK, J. 2010. Současná ekonomická krize a její vliv na zahraniční poptávku po cestovním ruchu. In Zborník vedeckých príspevkov Zmierňovanie regionálnych disparít rozvojom cestovného ruchu a vplyvy súčasnej hospodárskej krízy. GO a REGIONTOUR 2010. Praha: Vysoká škola hotelová, s. r. o. 83 s.

doc. Ing. Jana Piteková, PhD.
UMB Ekonomická fakulta
IMS – detašované pracovisko Poprad
Nábr. Jána Pavla II. 3
058 01 POPRAD

e-mail: jana.pitekova@umb.sk

„Máme tedy všechny důvody se ženit...“ (*Strom. II,140,1*)
IDEÁL KŘESŤANSKÉHO MANŽELSTVÍ PODLE KLEMENTA
Z ALEXANDRIE⁷⁵⁷

Plátová Jana

Titus Flavius Klement, známý pod přízviskem Strómateus, je považován za jednoho z nejplodnějších řecky píšících spisovatelů předkonstantinovské éry. Místem působení tohoto originálního myslitele byla Alexandrie druhého století, egyptská metropole, v níž se střetávaly nejrůznější filozofické školy, kultury a kulty. Ve svém díle, především ve *Strómatech* a *Paidagogu*, přináší Klement jakýsi souhrn křesťanské etiky a pokouší se též předložit základy teorie poznání, to vše v konfrontaci s křesťanskými heterodoxními směry na jedné straně a s dědictvím klasické řecké vzdělanosti na straně druhé. V návaznosti na řeckou filozofickou tradici rozpracovává biblické poselství a vytváří svébytnou teologii, jejíž kostrou je nauka o božském Slově jakožto principu racionality světa i rozumně vedeného života. Cílem tohoto příspěvku je přiblížit co možná nejširšímu publiku čtenářů Klementův originální pohled na manželství.

1. Kontext Klementových úvah o manželství a rodinném životě

Rámec Klementovy obhajoby křesťanství tvoří pestrá paleta více či méně do sebe uzavřených skupin: přehnaně zdrženliví Tatiánovi či Markiónovi stoupenci na jedné straně, Karpokratovi následovníci uvolněných mravů, nikolaité, prodikovci, aj. na straně druhé; rádobý křesťanské sekty „znásilňující“ Ježíšovy výroky v evangeliu, nedůvěryhodní vykladači překrucující učení samotného Platóna, a nakonec všudypřítomní gnostikové hledající v novém náboženství možnost duchovního probuzení a znovuzrození.⁷⁵⁸ Posledně jmenovaní Klementa snad i přitahovali, je však jisté, že alexandrijský učitel se jejich pokryteckou pseudomoudrostí nakonec nedal svést ani zastrašit.

Na rozdíl od křesťanského postoje, který věří, že svět je dílem jediného dobrého Stvořitele, je gnosticky orientovaným skupinám společný negativní vztah k hmotnému světu. Toto naladění je dáno základní gnostickou představou, že ke vzniku světa došlo osudovým omylem, chybou nějakého nižšího božstva, jež upadlo do hmotného světa, a tím ztratilo svůj božský původ. Zatímco křesťan chápe odcizení, jemuž je člověk žijící v tomto těle vystaven, jako důsledek vlastní viny (hříchu), pro gnosticky smýšlejícího je odcizení božskému prostoru dáno samotným vznikem hmotného světa. V něm jsme podle gnostiků uvězněni a záměrně udržováni v nevědomosti, zachránit se můžeme jedině tím, že v sobě objevíme „jiskru božství“, jinak řečeno svou původní přirozenou božskou podstatu, a v důsledku tohoto „poznání“ se vrátíme z nižšího nepodařeného světa zpět do oné duchovní sféry.⁷⁵⁹

⁷⁵⁷ Studie byla realizována v rámci projektu *Centrum pro práci s patristickými, středověkými a renesančními texty* (výzkumný záměr CMTF UP v Olomouci, MSM 6198959202).

⁷⁵⁸ Polemika proti jednotlivým skupinám je předmětem zvláště třetí knihy *Stromat*. Podrobnou charakteristiku neortodoxních proudů raného křesťanství na základě heresiologické literatury druhého a třetího století podal A. LE BOULLUEC, *La notion d'hérésie dans la littérature grecque (IIe-IIIe siècles)*, Paris 1985 (ke Klementově době viz především druhý svazek). Z gnostických skupin Klement vystupuje především proti stoupencům Basileida a Valentína; k jejich učení srv. W. A. LÖHR, *Basilides und seine Schule. Eine Studie zur Theologie- und Kirchengeschichte des zweiten Jahrhunderts*, WUNT 83, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) 1996; Ch. MARKSCHIES, *Valentinus gnosticus? Untersuchungen zur Valentinianischen Gnosis mit einem Kommentar zu den Fragmenten Valentins*, WUNT 65, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) 1992.

⁷⁵⁹ K fenoménu gnóze ve starověku obecně srv. např. K. RUDOLPH, *Die Gnosis. Wesen und Geschichte einer spätantiken Religion*, UTB 1577, Vandenhoeck & Ruprecht 1990³; Ch. MARKSCHIES, *Die Gnosis*, München: C.

Znalosť kontextu Klementových úvah je nezbytným predpokladom pochopení jeho argumentácie. Na rozdiel od jiných autorů heresiologické literatury se Klement od terminologie, kterou „heretikové“ používají, a priori nedistancuje, ale naopak: ve snaze přiblížit se duchu své doby ji zahrnuje do svého způsobu vyjadřování; dává jí ovšem naprosto odlišný význam. Na protivníka tak vlastně útočí jeho vlastními zbraněmi. Vybízí své posluchače, aby se stali opravdovými duchovními znalci – gnostiky, nejen povrchními mudrlanty, kteří své nauky přizpůsobují tomu, co se jim zrovna hodí. Být gnostikem podle Klementa znamená nechat se poučit a vést samotným Slovem a v souladu s poznáním založeným na víře utvářet svůj život k Božímu obrazu.

2. Klementův ideál manželského života

Klement byl člověkem jemných mravů a klasického vzdělání. Ve své uměřené konzervativnosti považoval za užitečné zásady, jimž vyučovali staří filozofové a které se v popularizované podobě osvědčily jak pro potřeby běžných lidí, tak v životě kultivované městské aristokracie. Péče o děti a domácnost, stejně jako povinnosti manželského lože Klement upravil potřebám křesťanských rodin, jejichž problémy a každodenní starosti nechápal jako zátěž brzdící člověka na cestě k duchovní dokonalosti, nýbrž jako vzácné okamžiky, jejichž posvátnost je dána a garantována samotným Bohem. Svobodnými skutky vědomého mravního úsilí Klement zval alexandrijské křesťany ke spolupráci na zkrášlování stvořitelského díla. Život ve službě Bohu, Stvořiteli vesmíru, neznamená přijmout roli nesvobodného otroka, nýbrž mít již zde, v tomto životě, účast na svobodě Božích dětí.⁷⁶⁰

Není divu, že některé praktické rady týkající se manželského a rodinného života nám dnes připadají poněkud nautní, někdy příliš staromódní, jindy nás naopak překvapí otevřeností svých formulací. Kromě zásad slušného chování, zvláště při společném jídle,⁷⁶¹ nejsme ušetřeni ani snad až příliš intimních popisů, jak přesně si počínat při pohlavním styku, a co se naopak s důstojností křesťana neslučuje.⁷⁶² Příležitostně Klement zabrousí i do oboru zdravotní péče. Tak se mimoděk dozvídáme, že lůžko na spaní by mělo být tvrdé, což je prý kromě prevence změkčilosti nejlepší způsob, jak se zbavit bolestí páteře.⁷⁶³ Uměřené péči o vlastní tělo věnuje Klement poměrně dost času, neboť nejen náš duch by měl být nositelem posvěcení, ale také naše chování, zvyklosti a samotné tělo, dokonce i mužské sperma.⁷⁶⁴ Pohrdání sexuálními životem je Klementovi vzdálené, stejně jako nepřiměřené užívání si životních slastí.⁷⁶⁵ Jednou z vůdčích myšlenek, spojujících Klementovo záměrně neuspořádané dílo, je stoický ideál života osvobozeného od vášní, *apatheia*.⁷⁶⁶ Nežijeme zotročováni strachem, pudy nebo jinými hnutími, která není v naší moci ovlivnit, nýbrž jednáme svobodně, volíme si dobré a krásné jednání odpovídající Logu (Slovu/rozumu).⁷⁶⁷ Proto ani do manželství nevstupujeme z jiného důvodu než z rozumné volby. Život v celibátu

H. Beck 2001; v češtině především P. POKORNÝ, *Píseň o perle. Tajné knihy starověkých gnostiků*, Praha: Vyšehrad 1998².

⁷⁶⁰ Klementovu prakticko-teologickému učení o manželství se ve své monografii věnoval např. J. P. BROUDÉHOUS, *Mariage et Famille chez Clément d'Alexandrie*, Paris 1970.

⁷⁶¹ Tyto zásady jsou součástí druhé knihy *Paidagogu*: srv. např. II,13,1; 33,4; 54,3; 60,2-4 aj.

⁷⁶² Srv. *Paid.* II,83,3; 93,1 nebo 97,2.

⁷⁶³ Srv. *Paid.* I,77,3.

⁷⁶⁴ Srv. *Strom.* II,145,1; III,47,1. K posvátnosti pohlavního styku srv. také *Strom.* III,104,1.

⁷⁶⁵ K tomu srv. obecnější studii P. BROWNA, *Tělo a společnost. Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*, Brno: CDK 2000, ke Klementovi zvl. str. 101-113.

⁷⁶⁶ Mluvit dnes o oproštění se od „vášně“ může být zavádějící. Pod pojmem vášně si Klement nepředstavoval to, čemu my říkáme pocity, ale spíše to, co znesvobodňuje člověka a brání mu v uplatňování vyšších, ušlechtilých citů. Myslet si, že cílem křesťana usilujícího o dokonalost, charakterizovanou stoickým termínem *apatheia*, je dosažení jakéhosi apatického stavu bezcitnosti, by bylo v příkrém rozporu s Klementovým učením.

⁷⁶⁷ Srv. *Strom.* II,143,1; *Paid.* II,99,3. Mnohovýznamovosti řeckého výrazu *logos* Klement často využívá.

zase není věcí nějakého zvláštního vyvolení, záleží jen a jen na člověku, pro jaký životní stav se rozhodne.⁷⁶⁸ Vyvolení jsou totiž všichni křesťané, bez ohledu na to, jaký konkrétní způsob života si z lásky k Bohu zvolí.⁷⁶⁹

Instituci manželství znali a její výhody opěvovali již staří Řekové, jako např. Homér či Menandros. Vedle nich Klement cituje názory Platóna, Démokrita i Epikúra, neopomene ovšem zdůraznit, že jejich pojetí manželství se od křesťanského, do něhož člověk vstupuje na základě rozumné volby (*kata logon*, podle Slova), přece jen poněkud liší.⁷⁷⁰ Celý exkurz do historie manželské instituce uzavírá Klement jednoduše rekapitulací výhod, které takový život mužům přináší, a výčtem důvodů, proč se nakonec vyplatí do manželství vstupovat:

„Máme tedy všechny důvody se ženit: kvůli vlasti, abychom po sobě zanechali děti, a také proto, aby byl svět dovršen, nakolik je to v naší moci... Jak je manželství nutné, se nejvíce ukazuje při tělesné nemoci. Péče ženy a její trpělivá píle předčí oddanost ostatních příbuzných a přátel, neboť ona více než kdo jiný touží s mužem soucítit a být mu nablízku.“⁷⁷¹

Klementova obhajoba života ve dvou nepramení, jak vidno, jen z ryze nezištné lásky; alexandrijský učitel není v prvé řadě mentorující asketa, ale spíše laskavý učitel mající pochopení pro lidské potřeby. Manželství je darem stejně jako celibát a přijetí a rozvinutí této Boží milosti s sebou nese v obou případech vedle nutného odříkání také chvíle autentického lidského štěstí a pocitu uspokojení. Jisté je, že ani jedno ani druhé nemá nic společného s oním pohrdlivým či dokonce nenávisným postojem vůči světu, který Klement pozoroval u svých rádoby duchovnějšších kolegů.⁷⁷²

Pro svou vizi křesťanské rodiny Klement neváhá použít nejen jeden biblický citát, mezi jinými i výrok, v němž Ježíš podle *Mt 18,20* zaslubuje svou povelikonoční přítomnost lidem shromážděným v jeho jménu. Kdo jiný, ptá se Klement s dojemnou starostlivostí, by měli být oni „dva nebo tři, s nimiž je Pán“ než právě muž, žena a jejich dítě?⁷⁷³ Klementova prostá úvaha překvapí svou nekonformitou až o několik století později. V dějinách křesťanské spirituality počínaje Órigenem byl totiž tento verš až do moderní doby rezervován pro společenství křesťanů usilujících o život v naprosté sexuální zdrženlivosti.⁷⁷⁴ Bez ohledu na „tichou většinu“ ženatých a vdaných křesťanů církev na východě i západě jednoznačně upřednostnila ideál panictví.⁷⁷⁵

Zhodnocení manželství jako duchovně hodnotné životní cesty má ovšem svůj důsledek i pro církevní praxi. S neochvějným přesvědčením, že i apoštolové, jmenovitě Petr a Pavel byli ženatí,⁷⁷⁶ Klement neváhá s odvoláním se na verš 1Tm 3,4n. napsat:

„Také manželství, podobně jako celibát, s sebou nese své specifické povinnosti a službu Pánu. Tím myslím starost o děti a manželku. Společné soužití manželů je, jak se zdá, dobrou příležitostí k tomu, aby člověk dosáhl dokonalosti v manželství, když na sebe bere starost o všechno, co souvisí s chodem společné domácnosti. Proto Pavel například říká, že biskupy mají být ustanoveni muži, kteří se vedením vlastní domácnosti naučili řídit celou církevní obec.“⁷⁷⁷

⁷⁶⁸ Srv. *Strom.* VII,78,5; II,137,3-4; III,67,1-2.

⁷⁶⁹ K přednostem i úskalím obojího srv. *Strom.* III,4,1-3.

⁷⁷⁰ Srv. *Strom.* II,138,2nn. (zvl. 143,1).

⁷⁷¹ *Strom.* II,140,1-2 (cituji v překladu V. Černuškové).

⁷⁷² Srv. *Strom.* III,105,1.

⁷⁷³ Srv. *Strom.* III,86,1.

⁷⁷⁴ K dějinám výkladu tohoto verše viz G. ROSSÉ, *L'ecclesiologia di Matteo: interpretazione di Mt 18,20*, Roma: Città Nuova 1987.

⁷⁷⁵ K situaci křesťanů – laiků viz P. BROWN, op. cit., str. 113.

⁷⁷⁶ Srv. *Strom.* III,52,4; 53,1 a VII,63,3.

⁷⁷⁷ *Strom.* III,79,5-6.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Klement byl dobrý pozorovatel společnosti, již se cítil být součástí. Vyžadovala-li to situace, uměl své postřehy okořenit jemnou ironií:

„...ale všiml jsem si, že z těch, kdo se zříkají sňatku z jiného důvodu než kvůli svatému poznání, se časem stávají mrzouti a ztrácí se jim laskavost, zatímco jiní se pod záminkou manželství nechají spoutat a propadnou požitkářství, neboť si takto vykládají zákon, a tím se *připodobňují dobytčatům*, jak říká prorok.“⁷⁷⁸

Žít zcela osvobozen od iracionálních hnutí – vášní, které člověku brání v rozumném rozhodování a krásném jednání, je úkolem křesťana zde na zemi. Pro Klementa není pochyb o tom, že vhodným prostředím k uskutečňování tohoto ideálu je právě rodina. „Bavit se a radovat v očekávání dobra, nechat se dobrem řídit a zakoušet s Bohem nesmírné štěstí,“⁷⁷⁹ to je cíl, kterému stojí za to podřídít vlastní pohodlí i navyklý způsob života.

Závěr

Odhlédneme-li od jednotlivostí Klementovy nauky, které jsou nám dnes už příliš vzdálené nebo se nad nimi prostě jen shovívavě pousmějeme, a nenecháme-li se odradit jeho specifickým způsobem vyjadřování, daným prostředím, v němž tento alexandrijský učenec žil a působil, můžeme jeho dílo s užitkem přijmout jako cenné svědectví o hledání autentických hodnot. Klementova obhajoba křesťanství je originálním pokusem, jak průměrně vzdělanému člověku žijícímu v tehdejší komplikované společnosti (ostatně v mnohém podobnému člověku postmodernímu), nabídnout instituci manželství a rodiny jakožto důstojnou, plnohodnotnou a k hlubšímu poznání vedoucí životní cestu.

⁷⁷⁸ *Strom.* III,67,2; s narážkou na Ž 48(49),13.21.

⁷⁷⁹ *Paid.* I,22,1.

Seznam použité literatury**Primární:**

1. *Novum Testamentum Graecae*, eds. E. Nestle – B. et K. Aland, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1993²⁷.
2. *Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. ČEP*, Praha: Česká biblická společnost 1998¹¹.
3. *Clemens Alexandrinus I-IV*, ed. O. Stählin – L. Früchtel – U. Treu, GCS 12, 15, 17 a 39, Berlin: Akademie-Verlag 1970-85.
4. *Klement Alexandrijský, Stromata I*, přel. J. Plátová, úvodní studie a pozn. M. Šedina, Praha: Oikúmené 2004.
5. *Klement Alexandrijský, Stromata II-III*, přel. V. Černušková – J. Plátová, úvodní studie a poznámky M. Šedina, Praha: Oikúmené 2006.
6. *The Coptic Gnostic Library: A Complete Edition of the Nag Hammadi Codices*, ed. J. M. Robinson, Leiden: Brill, 2000.
7. *Novozákonní apokryfy I-III.*, eds. J. A. DUS – P. POKORNÝ, Praha: Vyšehrad 2001-2007.
8. *Jidášovo evangelium*, přel. M. Dospěl, Praha: KLP 2006.
9. *Corpus Hermeticum*, přel. R. Chlup, Herrmann & synové 2007.

Sekundární:

1. P. BROWN, *Tělo a společnost. Muži, ženy a sexuální odříkání v raném křesťanství*, Brno: CDK 2000.
2. J. P. BROUDÉHOUS, *Mariage et Famille chez Clément d'Alexandrie*, Paris 1970.
3. A. LE BOULLUEC, *La notion d'hérésie dans la littérature grecque (IIe-IIIe siècles)*, Paris 1985.
4. W. A. LÖHR, *Basilides und seine Schule. Eine Studie zur Theologie- und Kirchengeschichte des zweiten Jahrhunderts*, WUNT 83, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) 1996.
5. Ch. MARKSCHIES, *Die Gnosis*, München: C. H. Beck 2001.
6. Ch. MARKSCHIES, *Valentinus gnosticus? Untersuchungen zur Valentinianischen Gnosis mit einem Kommentar zu den Fragmenten Valentins*, WUNT 65, Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) 1992.
7. P. POKORNÝ, *Píseň o perle. Tajné knihy starověkých gnostiků*, Praha: Vyšehrad 1998².
8. G. ROSSÉ, *L'ecclesiologia di Matteo: interpretazione di Mt 18,20*, Roma: Città Nuova 1987.
9. K. RUDOLPH, *Die Gnosis. Wesen und Geschichte einer spätantiken Religion*, UTB 1577, Vandenhoeck & Ruprecht 1990³.

Kontakt:

Mgr. Jana Plátová, PhD.
 Centrum pro práci s patristickými,
 středověkými a renesančními texty
 CMTF UP
 Univerzitní 22
 771 11 Olomouc, Česká Republika
 janaplatova@seznam.cz

RODZINA WSPÓLCZESNA JAKO ŚRODOWISKO WSPARCIA EDUKACYJNEGO DZIECKA W WIWKU SZKOLNYM

Pleczkan Alojzy Klemens

Na przełomie ostatnich lat uległo zmianie wiele elementów rzeczywistości. Dokonała się zmiana formacji społeczno-ekonomicznej rodzin, pojawiło się i wciąż trwa wysokie bezrobocie, kryzys uznawanych i realizowanych wartości, czego zewnętrznym przejawem może być zaobserwowana zmiana modelu czy struktury rodziny, itp.

Współczesna rodzina polska, w kontekście przemian społeczno-politycznych i gospodarczych, przeżywa swoje problemy i niejednokrotnie dramaty. Wspomniane fakty mogą mieć różny wpływ na poszczególnych członków rodziny, a także na jej całość.

Pojawienie się nowych elementów rzeczywistości może znacznie wpłynąć na funkcjonowanie rodziny i procesów zachodzących w jej „wnętrzu”.

Zmiany te oraz wszystkie napływające informacje mogą w istotny sposób wpłynąć na podejmowane przez rodziców działania wychowawcze, opinie o działaniach, czy też ich przyczynach.

Pomimo wielu trudności, z jakimi boryka się rodzina współczesna, powinna ona być podstawowym środowiskiem wspierania potrzeb i aspiracji dzieci.

Zdaniem H. Sęk⁷⁸⁰ wsparcie jest rodzajem interakcji, która charakteryzuje się:

- zainicjowaniem przez jedną lub dwie strony w sytuacji problemowej lub trudnej,
- wymianą (w trakcie interakcji) informacji,
- jednostronną lub dwustronną wymianą,
- występowaniem osoby wspierającej i wspieranej,
- zgodnością pomiędzy rodzajem wsparcia a potrzebami odbiorcy,
- występowaniem celu wsparcia – zbliżenia uczestników interakcji do rozwiązania problemu.

S. Kawula⁷⁸¹ wsparcie łączy z ideą wspólnoty i podmiotowością człowieka. Pojęcie to ujmuje w dwóch znaczeniach:

- jako pomoc dostępną jednostce lub grupie w sytuacjach trudnych, a których bez wsparcia nie jest w stanie przezwyciężyć,
- jako rodzaj interakcji społecznej, w której dochodzi do wymiany informacji.

Cytowany autor wsparcie określa jako „typ relacji międzyludzkich, z którymi wiążemy na ogół korzyści przeżyć i związanych z nimi działań jednostek lub grup ludzkich, będących uczestnikami tego aktu (procesu).”⁷⁸²

Systemy wsparcia społecznego, zdaniem autora, mogą mieć charakter spontaniczny (pomoc przyjacielska) lub ciągły (pomoc rodzinna) i występować w pięciu płaszczyznach: emocjonalnej

wartościującej
instrumentalnej
informacyjnej
duchowej

Natomiast relacje wsparcia mogą występować w czterech podstawowych układach życia ludzkiego:

⁷⁸⁰ H. Sęk, *Wsparcie społeczne – co zrobić aby stało się pojęciem naukowym?*, „Przegląd Psychologiczny”, 1986/3.

⁷⁸¹ S. Kawula, *Spirala życzliwości: od wsparcia do samorozwoju*, „Wychowanie na co dzień”, 1996/10-12.

⁷⁸² S. Kawula, *Spirala życzliwości...*

- człowiek – człowiek
- człowiek – grupa
- człowiek – instytucje
- człowiek – szersze układy.⁷⁸³

Z kolei A. Olubiński wsparcie określa jako „aktywowanie sił społecznych w procesie wychowania.”⁷⁸⁴

Wsparcie jest określane również jako otrzymywanie pomocy ze strony znaczących a bliskich osób lub instytucji, w formie emocjonalnego wsparcia, praktycznej pomocy, rady i informacji.

Wsparcie może chronić przed poczuciem wyobcowania, jest konieczne w sytuacjach stresowych w celu ich przezwyciężania.

Człowiek otrzymuje wsparcie permanentnie w życiu codziennym, w trakcie ciągłych interakcji i relacji z innymi ludźmi, zaś zapotrzebowanie na nie wzrasta szczególnie w sytuacjach trudnych.⁷⁸⁵

Na wsparcie w domu rodzinnym zwrócił uwagę A. Janke, twierdząc że: „wsparcie [...] niezależnie od zmieniającego się kontekstu historyczno-społecznego dotyczyło zawsze człowieka – jednostki ludzkiej i tego co wyraża najpełniej ludzką naturę i jest najbliższe człowiekowi, jak to tylko w określonych warunkach możliwe, czyli rodziny – wspólnoty życia.”⁷⁸⁶

Autor wyróżnił kilka postaci wsparcia rodzinnego:

- wewnętrzna samopomoc rodzinna – wzajemna pomoc świadczona przez członków rodziny w sytuacjach trudnych,
- pomoc w kręgu rodzinnym – korzystanie przez młodych, którzy założyli rodzinę z pomocy rodziców,
- pomoc międzyrodzinna w otoczeniu sąsiedzkim bądź w środowisku lokalnym.

Analizując powyższe rozważania można stwierdzić, że wsparcie nabiera szczególnego znaczenia w środowisku rodzinnym i procesie wychowania dziecka, szczególnie w okresach dla niego przełomowych, trudnych, stresowych czy konfliktowych.

Wsparcie potrzeb i aspiracji dzieci może odegrać istotną rolę w sytuacjach trudnych oraz wobec zjawisk charakterystycznych dla XXI wieku, jak konsumpcyjny tryb życia, orientacja „mieć”, alienacja, gonitwa za pieniądzem.

W tym kontekście odwołać się można do poglądów J. Tarnowskiego⁷⁸⁷, który dostrzega dramatyzm ludzkiej egzystencji, uwikłanej w różne paradoksy, które są nieustannie źródłem lęku i niepokoju. Wobec zaprezentowanych elementów szczególnego znaczenia nabiera wsparcie potrzeb i aspiracji dzieci w środowisku rodzinnym. Uwarunkowane jest ono różnorodnymi działaniami podejmowanymi przez rodziców, charakteryzującymi się kreatywnością i opartymi na porozumieniu się z dzieckiem oraz wzajemnym odczuwaniu.

Poruszając problem wsparcia potrzeb i aspiracji dzieci w kontekście działań podejmowanych przez rodziców należy zwrócić uwagę na postawy wychowawcze rodziców. Na problem ten zwrócił uwagę M. Szczodrak⁷⁸⁸, który przedstawił następującą kategoryzację postaw wyróżniając:

⁷⁸³ S. Kawula, Wsparcie społeczne – kluczowy wymiar pedagogiki społecznej, „Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze”, 1996/10-12.

⁷⁸⁴ A. Olubiński, Wsparcie społeczne w pracy socjalno-wychowawczej. Zarys problematyki, „Wychowanie na co dzień”, 1996/11-12.

⁷⁸⁵ M. Gogacz, Człowiek i jego relacje. Materiały do filozofii człowieka, Warszawa 1985.

⁷⁸⁶ A. Janke, Rodzina jako źródło wsparcia społecznego, w: Wsparcie społeczne w różnych układach ludzkiego życia, red. E. Kantowicz, Olsztyn 1997, s. 5.

⁷⁸⁷ J. Tarnowski, Jak wychowywać, Warszawa 1993.

⁷⁸⁸ M. Szczodrak, Myślenie i działanie pedagogiczne rodziców: próba diagnozy i typologii, Kielce 1985.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

- postawy kreatywne – charakteryzujące się aktywnością wychowawczą, refleksywnością i samodzielnością działania. Polegają na niestereotypowym pobudzaniu dziecka do zachowań pożądanych. Wiedza na temat wychowania dziecka jest operatywna, modyfikowana nowymi doświadczeniami i perspektywą dziecka;
- postawy receptywne – cechują się wysoką aktywnością oraz schematyzmem w myśleniu i działaniu. Rodzice posiadają zespół reguł i wskazówek pedagogicznych, zgodnie z którymi chcą wychować dziecko. Od dziecka oczekują przestrzegania wyznaczonych reguł postępowania. W przypadku pojawienia się konfliktu, zastanawiają się, którą zasadę wybrać i zastosować, nie licząc się z perspektywą dziecka;
- postawy reaktywne – charakteryzują się spontanicznością. Rodzina reagująca w sposób wybuchowy, gwałtowny i chaotyczny. Działania podejmują przypadkowo i są niekonsekwentni w ich podejmowaniu. Ich potencjalna wiedza jest rozbieżna z podejmowanymi działaniami, które można określić jako żywiołowe i niepewne;
- postawy pasywne – cechują się brakiem ingerencji w sytuacje wychowawcze. Stanowią sporadycznie spotykaną grupę. Rodzice nie tworzą sytuacji wspomagających rozwój dziecka, są pasywni wychowawczo, bierni. Wpływają destrukcyjnie na dziecko, ponieważ nie otrzymuje ono żadnych informacji zwrotnych, nie zna norm postępowania, których mogłoby wspólnie z rodzicami przestrzegać.

Analizując wyodrębnione typy postaw do przyjętego wychowania w rodzinie jako wsparcia potrzeb i aspiracji dzieci można stwierdzić, że jedynie przyjęcie przez rodziców postawy kreatywnej wychowawczo może przyczynić się do wspomnianego wsparcia.

Aktywność rodziców powinna więc sprowadzać się do pośredniego wpływu na dziecko, organizowania sytuacji sprzyjających rozwojowi, poznawania i stymulowania potrzeb dzieci, poszanowania podmiotowości dziecka, szeroko rozumianej konstrukcji popartej na współdziałaniu i partnerstwie.

Na stosunki międzyludzkie, z położeniem nacisku na bariery komunikacyjne, zwrócił uwagę m.in. T. Gordon⁷⁸⁹. Wystąpił on przeciwko władzy, posługiwaniu się siłą i lękiem w kontaktach z innymi, a zwłaszcza dziećmi. Prezentował stanowisko, by stosunki wychowawcze opierały się na wzajemnym poszanowaniu potrzeb, miłości, odpowiedzialności.

Komunikacja rodziców z dzieckiem może odegrać ogromną rolę we wsparciu jego potrzeb i aspiracji, ponieważ jak twierdzi R. Gloton i C. Clero⁷⁹⁰ powoduje:

- wyzwolenie autonomicznych sił psychicznych dziecka poprzez pobudzanie jego wewnętrznej motywacji oraz zapewnienie warunków do podejmowania twórczej aktywności, co prowadzi do samorealizacji,
- zaspokojenie potrzeby komunikowania, porozumiewania, wymiany z otoczeniem, by otrzymać nowe impulsy do twórczości.

Komunikacja z dzieckiem może być jednym z warunków skuteczności wychowania. Jest to problem niezwykle złożony, wymagający od wychowawcy ogromnych umiejętności, a przede wszystkim unikania: rozkazywania, ostrzegania, moralizowania, doradzania, pouczenia, krytykowania czy obwiniania. Ważną rolę w tym procesie spełnia umiejętność słuchania dziecka, polegająca na śledzeniu tego, co chce zakomunikować. W kontaktach z dzieckiem należy okazywać zaufanie, pomagać w rozwiązywaniu problemów, spędzać dużo czasu z dzieckiem, zachowywać dyskrecję, przyjąć postawę akceptacji, autentyczności i empatii.

O skuteczności stosowanych oddziaływań wychowawczych w rodzinie, zdaniem cytowanych autorów, decydują następujące elementy:

⁷⁸⁹ T. Gordon, *Wychowanie bez porażek*, Warszawa 1991.

⁷⁹⁰ R. Gloton, C. Clero, *Twórcza aktywność dziecka*, Warszawa 1988.

- więź emocjonalna w rodzinie (opierająca się na wzajemnym poszanowaniu, uznaniu, zaufaniu, akceptacji);
- znajomość własnego dziecka (czuwanie nad przebiegiem rozwoju, znajomość potrzeb, dążeń, motywów dziecka);
- atmosfera panująca w domu rodzinnym (pełna miłości, poszanowania, zrozumienia, troski o członków rodziny);
- partnerski stosunek do dziecka;
- przyjęcie postawy kreatywnej wychowawczo;
- bogacenie środowiska informacyjnego dziecka (sprzyjające wytyczaniu sobie zadań, wartościowaniu ich i wytyczaniu sposobów ich realizacji).

W kontekście działań podejmowanych przez rodziców proces wychowania, rozumiany jako wspieranie potrzeb i aspiracji dzieci, powinien sprowadzać się m.in. do:

- inspirowania
- akceptowania
- wyjaśniania
- działania przykładem
- bogacenia zasobu informacji
- wyrażania aprobaty
- stymulowania
- wyrażania dezaprobaty
- ukierunkowania przy podejmowaniu zadań, itp.

Działania te są szczególnie istotne, ponieważ potrzeby i aspiracje są uzależnione nie tylko od wewnętrznej organizacji, ale również od związków, jakie łączą człowieka z rodziną. Tak więc różnorodne działania podejmowane przez rodziców powinny aktywizować potrzeby i aspiracje dzieci.

PROBLEMATYKA BADAWCZA

Celem podjętych działań było zebranie opinii na temat rodzinnego wsparcia edukacyjnego dziecka ze szczególnym uwzględnieniem takich elementów, jak:

- metody oddziaływania wychowawczego na dziecko w środowisku rodzinnym
- wspieranie rozwoju zainteresowań dzieci.

Ze względu na obszerność tematyki, zdecydowano się na określenie dwóch wymienionych obszarów badań, z zamiarem ustalenia, na ile te działania wpływają na wspieranie potrzeb i aspiracji dzieci.

Badaniami objęto rodziców mieszkających w środowisku miejskim w liczbie 300 osób.

Jako metodę badań wybrano sondaż diagnostyczny, a w jego obszarze zastosowano ankietę jako technikę badawczą. Badania ankietowe polegały na udzieleniu odpowiedzi na pytania skategoryzowane i otwarte. Kwestionariusz ankiety składał się z instrukcji danych osobowych respondenta oraz pytań zasadniczych, dotyczących badanej problematyki.

Badania te przeprowadzono w miesiącu marcu 2008 roku.

ANALIZA WYNIKÓW BADAŃ

Jednym z czynników warunkujących wspieranie edukacyjnych potrzeb dzieci jest aktywność rodziców, mająca na celu ich stymulowanie.

W świetle uzyskanych badań wyodrębniono cztery rodzaje aktywności:

- aktywność wielostronną, zróżnicowaną, przejawiającą się w podejmowaniu

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

różnorodnych działań (troska o zapewnienie dziecku pokoju /miejsca/ do nauki, zakupienie sprzętu do rozwoju zainteresowań, posiadanie księgozbioru w bibliotece domowej, umożliwienie uczestnictwa w kołach zainteresowań, umożliwienie uczęszczania do różnego typu szkół, udzielania korepetycji, wyposażenia dziecka w podręczniki, itp.);

- aktywność częściową (fragmentaryczną) – przejawiającą się w podejmowaniu różnorodnych działań z ograniczeniem w ich stosowaniu wynikającym z przesłanek ekonomicznych;
- brak aktywności motywowany niedostrzeganiem potrzeby przejawiającej się w zapewnieniu dzieciom wyposażenia (tylko zeszyty ćwiczeń, podręczniki, przybory szkolne, pozostawiając dalszą aktywność dziecku);
- brak aktywności motywowany czynnikami ekonomicznymi i intelektualnymi – występuje tu brak podejmowania jakiegokolwiek aktywności ze względu na czynniki ekonomiczne lub intelektualne.

Pierwszym analizowanym problemem, mającym wpływ na edukacyjne wspieranie dziecka, były stosowane w badanych rodzinach metody wychowawcze.

Zdaniem E. Fromma współcześni rodzice tłumią spontaniczność u dziecka „już w początkach wychowania zniechęca się dzieci do samodzielnego myślenia, wtłaczając im do głowy gotowe myśli, (...) Lekceważy się u dziecka dążenia poznawcze, albo częściej zachowuje się względem dziecka nieszczerze, ukazując mu fikcyjny obraz świata, ukrywając przed nim fakty, o których dziecko nie powinno wiedzieć.”⁷⁹¹

Jak twierdzi T. Gordon „... w wychowaniu własnych dzieci i przy zmaganiu się z problemami wewnątrz rodziny rodzice dzisiejsi wciąż stosują wszędzie te same metody, które stosowali ich rodzice, rodzice ich rodziców i dziadkowie ich rodziców. W przeciwieństwie do prawie wszystkich dziedzin cywilizacji stosunki wzajemne rodziców i dzieci zdają się pozostawać wciąż niezmiennie. Rodzice wciąż zawierają metodom, jakimi posługiwali się przed dwoma tysiącami lat.”⁷⁹²

Analizując opinie rodziców na temat doboru metod wychowania, największa liczba respondentów deklarowała stosowanie działania przykładem (63,0%). Dziecko wraz z rozwojem stara się naśladować dorosłych, stąd tak ważne jest dostarczenie mu dobrych wzorów.

Drugą z kolei deklarowaną przez 39,5% respondentów metodą wychowania winno być karanie. Jak stwierdzali badani rodzice, jest ono stosowane w celu osiągnięcia zmiany w zachowaniu, postępowaniu dziecka, realizacji zadań, osiągania efektów w nauce.

Precyzując określenie wychowania jako wsparcie potrzeb i aspiracji dzieci w kontekście stosowania kar należy stwierdzić w świetle przeprowadzonych badań, że rodzice wyrażają opinię, że kara pomaga w egzekwowaniu wymagań wobec dziecka. Rodzice stosują różnego typu kary, aby wymusić na dziecku to, czego od niego oczekują. Są to najczęściej kary łagodne stosowane przez 65,0% badanych respondentów (np. ograniczenie dziecku swobody, zakaz oglądania telewizji, zakaz korzystania z komputera), 43,5% rodziców stosuje dezaprobatę, 42,5% stosuje krzyk. Nikt z badanych nie przyznał się do stosowania wobec dziecka kar cielesnych, ale z pewnością nie można wykluczyć, że nie są one stosowane w ogóle. Wszyscy respondenci stwierdzili, że wychowanie dziecka bez karania jest wręcz niemożliwe.

Rodzice stosują karę, gdyż „tak ich wychowano” – 21,0%, uważają, że jest to „dobra i skuteczna metoda oddziaływania na dziecko” – 37,5%, że często zbyt spontanicznie reagują na zaistniałą sytuację – 23,5%, czy też, że to zależy od sytuacji i okoliczności – 41,0%.

⁷⁹¹ E. Fromm, *Wojna w człowieku*, Gdańsk 1989.

⁷⁹² T. Gordon, *Wychowanie bez porażek ...*, s. 259.

Istotnym zagadnieniem było również uzyskanie informacji za co są dzieci karane. Z badań wynika, że rodzice karzą za:

- kłamstwo – 59,5%
- nieposłuszeństwo – 54,5%
- nie wypełnienie obowiązków – 53,5%
- za nieadekwatne do oczekiwań rodziców wyniki w nauce – 49,0%
- spóźnione powroty do domu – 21,0%
- wagary – 13,5%
- przebywanie w złym towarzystwie – 13,0%
- palenie papierosów – 10,5%
- spożywanie alkoholu – 9,7%.

Stosowanie kar wymienionych przez rodziców poniekąd wskazuje na ich zainteresowanie losem i osobą dziecka. Być może intencją rodziców było wsparcie potrzeb i aspiracji dzieci.

Znaczące miejsce wśród stosowanych metod wychowania, mający charakter wspierający dziecko, są nagrody.

E. Martynowicz-Hetka stwierdza, że „... w przypadku nagród niekorzystną sytuację stwarza ich brak, jak również nadmiar.”⁷⁹³

Analiza materiału badawczego wykazała, że większość respondentów (77,0%) deklarowała nagradzanie dzieci. Może to wskazywać na to, że większość rodziców być może odczuwała potrzebę wsparcia potrzeb i aspiracji dzieci poprzez nagradzanie ich. Wśród badanych byli i tacy rodzice, którzy byli przeciwnikami nagradzania (23,0%), nie mieli środków, żeby nagradzać (22,5%), czy też 31,5% nie myśli o nagradzaniu, gdyż ma ważniejsze sprawy rodzinne, zawodowe.

Rodzice nagradzający dzieci stwierdzili, że trzeba dziecko nagradzać, bo to je motywuje do lepszego zachowania, do osiągania wyższych wyników w nauce, do wysuwania perspektyw życiowych.

Znaczna liczba respondentów (75,0%) stwierdziła, że należy docenić dobre zachowanie dziecka, zgodne z oczekiwaniami rodziców, 55,0% rodziców uważa, że tak należy postępować, dla 43,0% respondentów nagradzanie dziecka sprawia im przyjemność, czy też 12,5% rodziców wynagradza dziecku swoją nieobecność w domu, czy też 12,0% stać na to, by dziecko w miarę często było nagradzane i to w sposób materialny.

Największa liczba rodziców deklarowała stosowanie nagród słownych w postaci pochwały i wyrażania aprobaty dla postępowania dziecka, i tak:

- pochwałę wymieniło 47,5% respondentów
- udzielenie aprobaty – 41,0%
- stosowanie nagród materialnych – 28,0%
- spełnianie potrzeb dziecka – 26,0%.

Reasumując należy stwierdzić, że badani w procesie wychowania dziecka prezentowali podejście adaptacyjne. Rodzice być może oczekiwali od dzieci zaadaptowania do stawianych przez siebie wymagań. Rodzice stwierdzili również, że nagradzane dzieci za efekty pracy szkolnej może stymulować dzieci do wkładania coraz większego wysiłku we własną karierę edukacyjną. Tym samym wskazuje to na to, że intencją rodziców nagradzających dzieci za dobre wyniki w szkole mogło być wspieranie potrzeb i aspiracji edukacyjnych dzieci.

Dziecko, które wzrasta w środowisku stymulującym jego aktywność, musi samo

⁷⁹³ E. Martynowicz-Hetka, Rodziny dzieci przekraczających próg szkolny – rozmiary zagrożenia rozwojowi, w: Rodzina..., s. 102.

znaleźć motywy własnej aktywności i rozwijać postawę twórczą w działaniu.⁷⁹⁴

W dzisiejszej rzeczywistości rodzinnej, rodzice nie potrafią być dobrymi przewodnikami dla swoich dzieci. Zbyt mało poświęcają im czasu, zbyt mało interesują się problemami dziecka, zbyt mało prowadzą z nimi rozmów, za mało dają z siebie, a oczekiwania zaś wobec dzieci mają za wysokie. Okres przemian globalizacyjnych powoduje znaczące zmiany w życiu, które nie zawsze mają pozytywny wpływ na rodziny, na wychowujące się w niej dziecko.

Mając na uwadze wspieranie edukacyjnych potrzeb dzieci, istotnym elementem jest wpływanie rodziców na rozwój zainteresowań dzieci.

Zainteresowanie jest cechą osobowości bezpośrednio zależną od potrzeb i motywów działania, dlatego też jego rozwój zależy od stopnia ich zaspokojenia. Zainteresowanie jest czynnikiem dynamicznym, kierującym działanie jednostki lub określonym przedmiotem lub zjawiskiem w celu pogłębienia wiedzy o nich. Z zainteresowania wynika „ciekawość” poznania świata.

Na rozwój zainteresowań dzieci mogą mieć wpływ warunki materialne rodziców, ich status społeczny, aktywność zawodowa, rozumienie potrzeb dziecka, miejsce zamieszkania, zaangażowanie rodziców w proces wychowania itp.

Większość badanych rodziców (815%) twierdziło, że rozwój zainteresowań ich dzieci jest dla nich bardzo ważny, stąd podejmują w tym kierunku różnego typu działania. Pozostała grupa badanych (18,5%) odpowiedziała, że istotnie rozwój zainteresowań jest ważny dla dziecka, ale ze względu na brak czasu, na brak możliwości w tym zakresie działania w tym kierunku podejmują sporadycznie, bądź w ogóle.

Wielu rodziców (34,5%) umożliwiło dziecku rozwój zainteresowań poprzez zapewnienie mu uczestnictwa w działalności różnego rodzaju kół zainteresowań, które są organizowane w placówkach pozaszkolnych. Uczestnictwo w działalności kół jest odpłatne, stąd też raczej mało dzieci korzysta z tej formy działalności. Dzieci badanych rodziców uczestniczą na zajęcia muzyczne, zajęcia sportowe, zajęcia modelarskie, plastyczno-konstrukcyjne, itp. Wiele dzieci uczy się języków obcych (szczególnie j. angielskiego) organizowanych przez prywatne szkoły językowe.

Rodzice posyłając dziecko na różnego typu zajęcia. W większości przypadków liczą się z umiejętnościami dziecka w tym zakresie i jego decyzją.

Dzieci uczestniczące w działalności kół zainteresowań pochodzą z tych rodzin, które stać jest na ponoszenie kosztów z tego tytułu. Ponadto niekiedy rodzice posyłają dzieci do szkół niepublicznych, stwarzając dzieciom kontynuację nauki zgodnie z kierunkiem zainteresowań, czy też posyłając na dodatkowe zajęcia w formie korepetycji.

Grupa badanych rodziców (47,5%) rozwój zainteresowań dziecka podejmuje we własnym zakresie poprzez różnego typu działania, np.

- udostępnianie literatury (23,5%)
- zakup niezbędnego sprzętu (21,0%)
- wspólne spędzanie wolnego czasu z dzieckiem (20,0%)
- rozmowy z dzieckiem (18,5%).

Rodzice ci stwierdzili, że nie mogą pozwolić sobie na to, by ich dziecko uczęszczało na dodatkowe odpłatne zajęcia związane z rozwojem ich zainteresowań ze względu na sytuację materialną rodziny. Stąd też, w miarę możliwości podejmują takie działania, które w jakiś sposób pozwoliłyby zrekompensować braki finansowe przeznaczone na ten cel.

Niepokojący jest zatem fakt, że tak mało dzieci może uczęszczać na dodatkowe zajęcia wpływające na rozwój ich zainteresowań. Sytuacja ekonomiczna większości rodzin

⁷⁹⁴ H. Winnicka, Wychowanie do zmian i współdziałania, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1992/1, s. 20.

nie jest zadowalająca. Rodzice, w pierwszej kolejności muszą zaspokoić podstawowe, egzystencjalne potrzeby dziecka. Można również wnioskować z badań, że nie wszystkie dzieci z rodzin o dobrym statusie materialnym uczestniczą w znacznym stopniu od miejscowości, możliwości dziecka i jego chęci, decyzji rodziców.

Wśród dzieci uczęszczających na zajęcia pozaszkolne znikoma liczba (4,5%) to dzieci z rodzin o niskim statusie ekonomicznym. Rodzice starają się zdobyć środki na ten cel, gdyż jak stwierdzili to inwestycja w edukację dziecka jest dla nich bardzo ważna.

Rozwój zainteresowań dzieci związany jest również z wykształceniem rodziców. Badania wykazały, że wraz ze wzrostem wykształcenia zwiększał się odsetek rodziców deklarujących rozwój zainteresowań dzieci.

Rodzice legitymujący się wykształceniem podstawowym czy zawodowym w małym stopniu mogą udzielać dzieciom osobistej pomocy i porady, ponieważ ich możliwości intelektualne mogły być niższe niż rodziców z wykształceniem np. średnim czy wyższym.

W świetle przeprowadzonych badań można stwierdzić, że 34,5% badanych rodziców w zakresie rozwoju zainteresowań dziecka przejawia aktywność wielostronną, zróżnicowaną. 47,5% przejawia aktywność częściową, fragmentaryczną w zakresie rozwoju zainteresowań dzieci ze względu na uwarunkowania ekonomiczne. Zaś 18,5% badanych rodziców nie dostrzega potrzeby rozwoju zainteresowań, stąd też przyjmuje bierną postawę, aczkolwiek stwierdzają, że jest to ważna sfera rozwoju dziecka.

Środowisko rodzinne powinno być miejscem wspierania potrzeb edukacyjnych dziecka, ale rzeczywistość niejednokrotnie okazuje się być inna. Przyczyny tego stanu rzeczy są zróżnicowane. Zebrany materiał empiryczny pozwolił na sformułowanie wniosku, że nie wszystkie badane rodziny mogą, chcą, czy potrafią wspierać dziecko w jego dążeniach i osiągnięciach edukacyjnych. Jest to uzależnione od wielu czynników, w tym od metod wychowawczych stosowanych w rodzinie, od postaw rodziców, przejawianej przez nich aktywności w zakresie podejmowania działań mających na celu rozwijanie zainteresowań dzieci. Omówione czynniki w niniejszym opracowaniu to tylko niewielki wycinek badań dotyczący środowiska rodzinnego jako wsparcia edukacyjnego dziecka. Temu zagadnieniu należy poświęcić więcej uwagi.

SÚČASNÁ RODINA V SLOVENSKEJ REPUBLIKE A PROBLEMATIKA RODINNÉHO ŽIVOTA V 21. STOROČÍ

The present family in the Slovak Republic and the issues of family life in the 21st century

Podmanický Ivan, Podmanická Zuzana

Abstrakt

Cieľom príspevku je popísať problematiku rodinného života, naznačiť možné východiská pre podporu rodinnej politiky a rodinnej výchovy. Z hľadiska obsahu sú stručne charakterizované rodinné štruktúry a ich vývoj v Slovenskej republike i s poukázaním na regionálne rozdiely. Vychádzajúc z týchto štatistických údajov príspevok ďalej zvyrazňuje potrebu rodinnej výchovy ako základného predpokladu nielen prevencie voči nežiaducim javom ako šikanovaniu, závislosti, ale aj pozitívnych zmien v rodinnom živote slovenskej populácie a načrtáva možnosti jej rozvoja.

Abstract

The paper aims to describe the issues of family life and to identify possible ways to support the family policy and family education. It gives short characteristics of family structures and their development in the Slovak Republic, including regional differences.

Based on statistical data, the paper highlights the need for the family education as a prerequisite of positive changes in the family life of the Slovak population, and outlines possibilities of its development.

„Hľa, poučenie na dnes: je nevyhnutné učiť sa slobode. Najmä je nutné, aby v rodinách rodičia vychovávali svoje deti k správnej slobode, pripravujúc ich na to, aby raz vedeli dať správnu odpoveď na Božie povolanie. Rodiny sú tým sadom, v ktorom vyrastajú sadenice nových generácií. V rodinách sa formuje budúcnosť národa.“ (1)

Manželstvo a rodina boli, sú a predpokladáme že budú v centre záujmu aj človeka 21. storočia. Na rozdiel od iných inštitúcií a foriem spoločenského života, ktoré pri svojich častých zmenách vznikajú a zanikajú, manželstvo a rodina, napriek kríze, pochybnostiam či snahám o ich degradáciu, stále pretrvávajú a sú naďalej základným pilierom ľudského jestvovania, tvoriacim bazálne východisko pre každú inú organizovanú ľudskú spoločnosť a štát. Veď kde inde by sa mohla optimálnejšie realizovať prirodzená potreba človeka vytvárať pozitívne medziosobné vzťahy, prostredníctvom ktorých sa zvyrazňuje jeho jedinečnosť a výlučnosť. Vzťah je vzájomnosť umožňujúca voľiť a byť volený. Je základným predpokladom pre zmysluplnú realizáciu ľudskej existencie v každom historickom období. Pokiaľ rodičia a deti nájdu odvahu existovať ako slobodné bytosti ponúkajúce seba pre partnerský dialóg a vstupovať do vzájomných vzťahov v pravde, môžu nielen odolávať pohlteniu politickou mocou či konzumnou závislosťou, ale zároveň byť stabilizujúcim prostredím napomáhajúcim poľudšťovať svet. Štruktúra lásky a dôvery v rodine, nie je získaný alebo náhodný jav, ale je zaistená už samotnou prírodou (2). Prirodzenú nutnosť spojenia lásky a dôvery môžeme vidieť na príklade bezmocnosti novorodenca, ktorú nevnímame ako nedostatok, ale bohatstvo.

Spôsob diskusie o súčasnom stave a premenách rodiny naznačuje, že ide o čosi viac ako o obavu vedcov. Ide i krízový stav globálneho charakteru, ktorý zasahuje antropologickú, sociálnu, politickú i náboženskú dimenziu. Kríza na jednej strane poukazuje na rigiditu a neaktuálnosť nosných ideí, preferovaných hodnôt či modelov sociálnych vzťahov, ale na

strane druhej, má šancu byť výzvou k pozitívnej zmene. Pokiaľ ju vnímame ako určitý bod zlomu, môže byť dynamizmom napomáhajúcim na základe analýzy, pomenovania príčin a nových riešení hľadať nové vymedzenie kompetencií inštitúcií i jednotlivcov v realizácii projektu ľudského života v jeho sociálnej i eschatickej dimenzii. Dobovou reakciou na túto výzvu je exortácia Jána Pavla II *Familiaris consortio* (3).

Ľudská spoločnosť sa vo viacerých smeroch stáva chorou spoločnosťou, pre ktorú je typický rozporný úkaz. Na jednej strane honba za šťastím, a na strane druhej spoločnosť ľudí „*osamelých, úzkostou naplnených, deprimovaných, závislých – ľudí, ktorí sú radi, keď sa im podarí zabiť čas...*“ (4)

Napriek nesporným pozitívam západnej civilizácie sa dnes vyrovnávame s negatívnymi dôsledkami konzumnej a hedonistickej kultúry, najmä s nivelizáciou základných hodnôt, týkajúcich sa dôstojnosti človeka i ľudského života vôbec, s nastupujúcim mravným nihilizmom a s prehĺbujúcou sa existenčnou krízou človeka. Postmoderné myslenie nielen spochybňuje a relativizuje každé poznanie, ale i všetky rituály, tradície, inštitúcie a v konečnom dôsledku manželstvo i rodinu. Tento prístup vytvára „začarovaný kruh“, keď najprv relativizuje a spochybňuje každú skutočnosť, potom ju cielene deštruuje, aby následne z vytvorených fragmentov skonštruoval novú premenlivú skutočnosť, ktorú je možné opäť spochybniť a deštruovať.

Problémy ale nevidíme len „v zlyhávaní inštitúcií“. Jedným z vážnych dôvodov, prečo sa človek v mnohých prípadoch stáva úplným konzumentom, hedonistom a egoistom je duchovné a intelektuálne zlyhanie. V tomto prípade intelekt, podľa Tholta a Nedzníka (5), nestotožňujeme s umom, t.j. s čisto logickou formou myslenia, ale rozumieme pod ním súhrn všetkých duchovných mohutností, ktoré má človek k dispozícii pre svoju orientáciu.

Skutočnosť, že postmoderné myslenie upúšťa od hľadania pravdy, lebo tú si môžeme vytvárať sami, sa premietla aj do etiky, ktorá v tomto vnímaní nepozná povinnosť ani sankciu, pozná len právo na uspokojenie túžby a právo na individuálne šťastie. Jednotlivcovi sú ponúkané rôzne alternatívy riešení, optimalizačné spôsoby spolužitia zdôrazňujúce možnosti voľby, ktoré zahŕňajú manželstvo, život na báze voľnej dohody, možnosť byť samostatným rodičom, život osamote, život v komunitách, dokonca skupinové manželstvá, manželstvá ľudí rovnakého pohlavia, atď. Popritom sa vedú rozsiahle diskusie o výhodách a nevýhodách jednotlivých spôsobov, často ovládané negatívnymi emóciami. Rodina nie je ľudský vynález určený na dosahovanie egoistických cieľov, ktorý je možné prerábať a manipulovať tak, aby bolo možné dosahovať ciele iné. Ona je špecifická, typicky ľudská sociálna sústava, ktorá z logoterapeutického hľadiska potrebuje orientáciu na zmysel. To, či bude priestorom pre raj alebo peklo, zdrojom lásky alebo utrpenia závisí od toho, čo z nej urobia jej jednotliví členovia (6).

V rodine sa učíme prirodzene vnímať akt reciprocity, zvyrazňujúci na jednej strane ľudskú spätosť i vzájomnú závislosť a na strane druhej, umožňujúci prekonávať rozdiel medzi vlastným ja a ostatnými ľuďmi práve formou obojstrannej výmeny hodnôt, pomoci a darov. Človek ani v dospelosti nie je sebestačná bytosť i keď moderná kultúra mu môže nahovárať niečo iné. Choroby, jednotlivé životné krízy, opustenosť, samota sú tými medzníkmi v jeho živote, kedy si začne uvedomovať hranice svojej „nedotknuteľnosti“ a tým aj nezávislosti na druhých. Potreby, ktoré si dokázal zabezpečiť svojimi silami mu zrazu zabezpečuje niekto iný. Pochopenie vlastnej zraniteľnosti umožňuje človeku prijímať pomoc druhých a zároveň si vytvárať prístup k slabostiam iných (7).

Preto je potrebné ponímať problém rodiny a nachádzania jeho riešenia v spoločnosti tak, aby rodina mala možnosť plniť funkcie, v ktorých nemôže byť nikdy nahradená. Z nich spomenieme aspoň tieto:

a) primárna socializácia dieťaťa (oveľa skôr než sa dieťa naučí učiť, učí sa napodobňovaním);

b) stabilizácia osobnosti dospelých členov (rodina vytvára zázemie a zároveň je bránou do vonkajšieho sveta) (8).

Rodinné štruktúry

Charakterizovať súčasnú rodinu príp. naznačiť trendy v jej vývoji umožňujú štatistické zisťovania. Údaje o rodinných štruktúrach a vývoji rodinného správania obyvateľstva sa v SR získavajú prostredníctvom vyčerpávajúceho štatistického zisťovania „Sčítanie obyvateľov domov a bytov“ (cenzus) v desaťročných intervaloch. Ostatné sčítanie sa v našich podmienkach uskutočnilo v roku 2001. Obdobia medzi jednotlivými cenzami môžu byť charakterizované rôznymi spoločensko-politickými zmenami. Čo sa nám však javí ako problematické je, že niekedy sa pod rúškom slobody a pluralizmu názorov šíria informácie či tvrdenia, ktoré sú často bez základu poznania javu, resp. bez snahy rešpektovať ho.

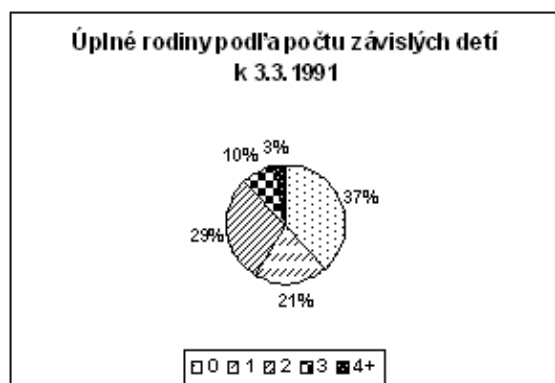
Obraz rodiny v Slovenskej republike podľa výsledkov cenzu 2001 reálne odzrkadľuje zmeny, ktoré sú dôsledkom meniaceho sa postoja k tradičnému rodinnému modelu, dominujúcemu v našej krajine dlhé predchádzajúce obdobie. Napriek tomu v roku 2001 žilo 60,4 % dospelých (starších ako 18 rokov) v manželských zväzkoch a 54,9 % všetkých cenzových domácností sú domácnosti manželských párov (cenzovú domácnosť tvoria osoby, ktoré spoločne bývajú v jednom byte na základe ich rodinných alebo iných vzťahov v rámci jednej hospodáriacej domácnosti).

Úplné rodiny

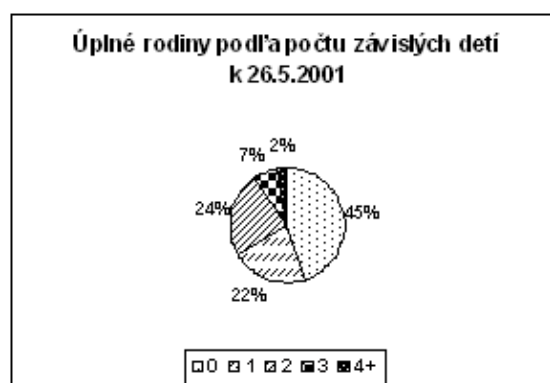
Úplnou rodinou sa v sčítaní rozumie manželská dvojica alebo spolužitie druha a družky bez detí alebo s deťmi, bez ohľadu na ich vek (ak dospelé deti netvoria samostatnú cenzovú domácnosť). Posledné medzicenzálne obdobie (1991-2001) je charakteristické poklesom počtu úplných rodinných domácností z 1 234 473 na 1 168 023, čo v podiele všetkých cenzových domácností predstavuje zmenu zo 67,4 % na 56,4 %. Hlavnú príčinu vidíme v náraste domácností slobodných, pretože mladí ľudia odkladajú zakladanie rodiny do vyššieho veku.

Podiel úplných rodín so závislými deťmi v roku 2001 tvoril 55,1 %, kým v roku 1991 predstavoval 61,3 %. Zmenila sa i štruktúra úplných rodín podľa počtu detí (viď grafy 1, 2), kde sa zvýšil počet malodetných rodín oproti viacdetyňm a mnohodetným rodinám. Ide o dôsledok vývoja demografických procesov, ktorých prejavom sú predovšetkým predlžovanie strednej dĺžky života, odsúvanie rodenia detí do vyššieho veku pri rovnakom, resp. dokonca sa skracujúcom období plodnosti (9).

Graf 1

Graf 2

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Tradičné rodiny

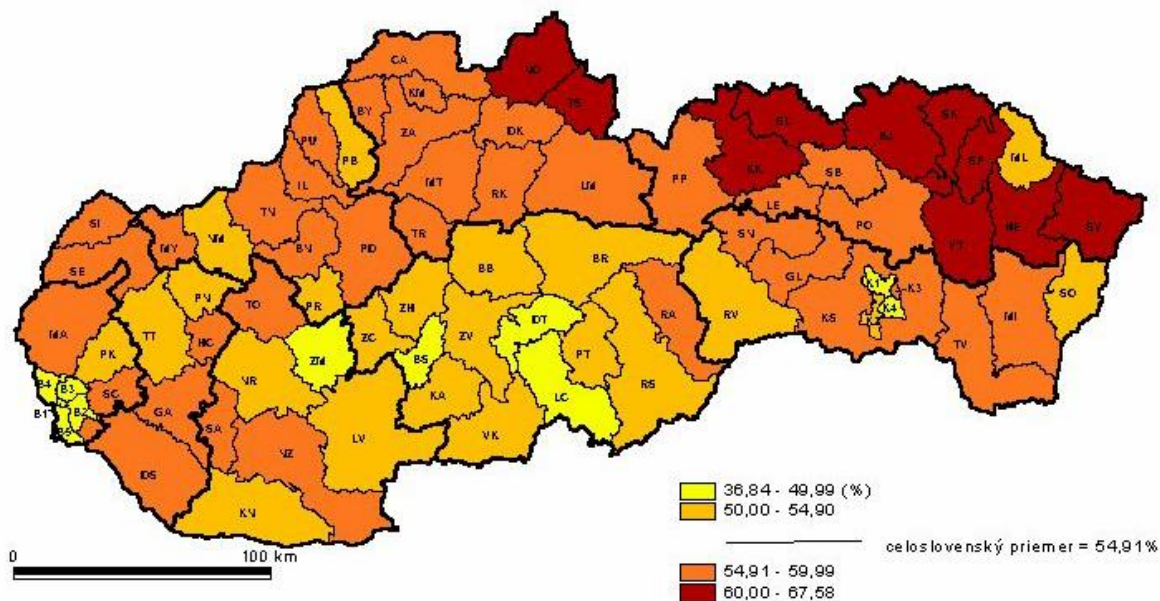
Tradičná rodina je charakteristická manželským vzťahom, ktorý sa od voľných vzťahov líši predovšetkým tým, že v sebe obsahuje verejne deklarovaný záväzný sľub na celoživotné spoločenstvo muža a ženy a to vo všetkých troch základných dimenziách človeka, t.j. duchovnej, duševnej i telesnej. Navyše je pre deti, okrem iného, predpokladom istoty a uvedomovania si vzájomnej spolupatričnosti. Zákon o rodine (94/1963 Zb.) hovorí: „Rodina založená manželstvom je základným článkom našej spoločnosti, ktorá všestranne chráni rodinné vzťahy. ...Manželstvo v našej spoločnosti spočíva na pevných citových vzťahoch medzi mužom a ženou. Obidvaja sú si v ňom rovní. Hlavným spoločenským účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí.“

Výsledky ostatných dvoch cenzov v Slovenskej republike ukázali pokles počtu tradičných rodín, tzn. rodín založených manželstvom. Podľa cenzu 2001 tradičné rodiny predstavovali 54,9 % (1 137 557), podľa cenzu 1991 to bolo 66,3 % (1 213 609) zo všetkých cenzových domácností.

Z regionálneho pohľadu 34 okresov malo nižší podiel tradičných rodín ako je celoslovenský priemer. Najmenší podiel manželských párov bol v okrese Bratislava I (36,8 %), najvyšší v okrese Bardejov (67,6 %). Závislé deti malo 55,2 % tradičných rodín. Jednotlivé okresy sa líšili i štruktúrou tradičných rodín podľa počtu detí (10).

Mapa 1

Podiel tradičných rodín (s deťmi alebo bez detí) na celkovom počte cenzových domácností v SR k 26.5.2001

Zdroj údajov: ŠÚ SR
Mapový podklad: ÚGKK

Záverom tejto časti si dovoľíme skonštatovať, že tradičná rodina je jeden z najdôležitejších prvkov (ak nie najdôležitejší) pre priaznivý populačný vývoj jednak z hľadiska počtu populácie ale i jej ľudskej kvality. Ak bude podporovaná, potom sa môže stať:

- určujúcou pre vývoj spoločnosti,
- schopnou brániť mravné princípy,
- nenahraditeľnou pre formovanie mladej generácie,
- obrannou voči masovej manipulácii,
- ...

Faktické rodiny

Faktické spolužitie muža a ženy je nemanželskou kategóriou úplných rodín a dôvody prečo sa niektoré páry rozhodujú pre túto formu sú rôznorodé (začiatok spolužitia, ktoré plánujú vyústiť do manželstva; vnímanie rozdielov manželského a nemanželského spolužitia len ako „kus papiera“; zlé skúsenosti z predchádzajúceho manželského spolužitia, atď.).

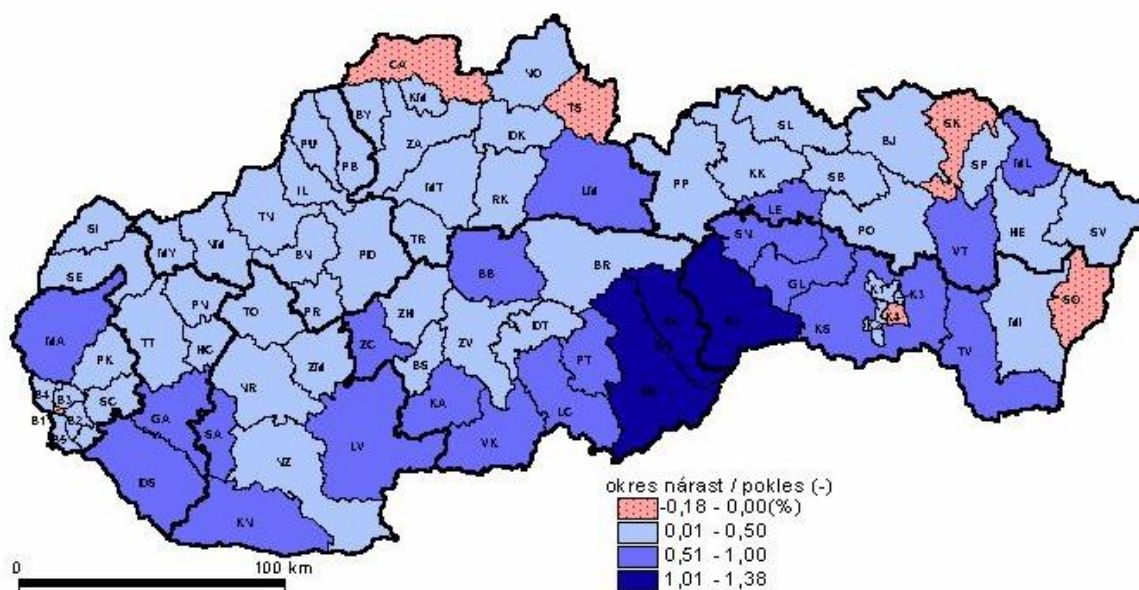
Väčšina odborných výskumov však túto formu spolužitia nehodnotí pozitívne ani vo vzťahu k partnerom ani vo vzťahu k deťom a v konečnom dôsledku ani pre spoločnosť.

V Slovenskej republike skupina faktických rodín tvorila len malý podiel, i keď v medzicenzálnom období zaznamenala nárast z 1,1 % (20 864) na 1,5 % (30 466) v rámci všetkých cenzových domácností. Na 37 tradičných rodín tak v roku 2001 pripadla 1 faktická dvojica, kým v roku 1991 pripadala 1 faktická rodina na 40 tradičných rodín. Závislé deti malo 52,9 % faktických rodín podľa cenzu 2001.

Z regionálneho pohľadu 36 okresov malo vyšší podiel faktických rodín ako celoslovenský priemer. Najvyšší podiel faktických rodín mal okres Rimavská Sobota 3,6 % a najnižší okres Námestovo 0,2 %. V porovnaní s cenzom v roku 1991 zaznamenalo 6 okresov pokles podielu faktických rodín na cenzových domácnostiach, v ostatných okresoch sa podiel zvýšil (10).

Mapa 2

Zmeny podielu faktických rodín na celkovom počte cenzových domácností v SR, stav k 26.5.2001 mínus stav k 3.3.1991

Zdroj údajov: ŠÚ SR
Mapový podklad: ÚGKK

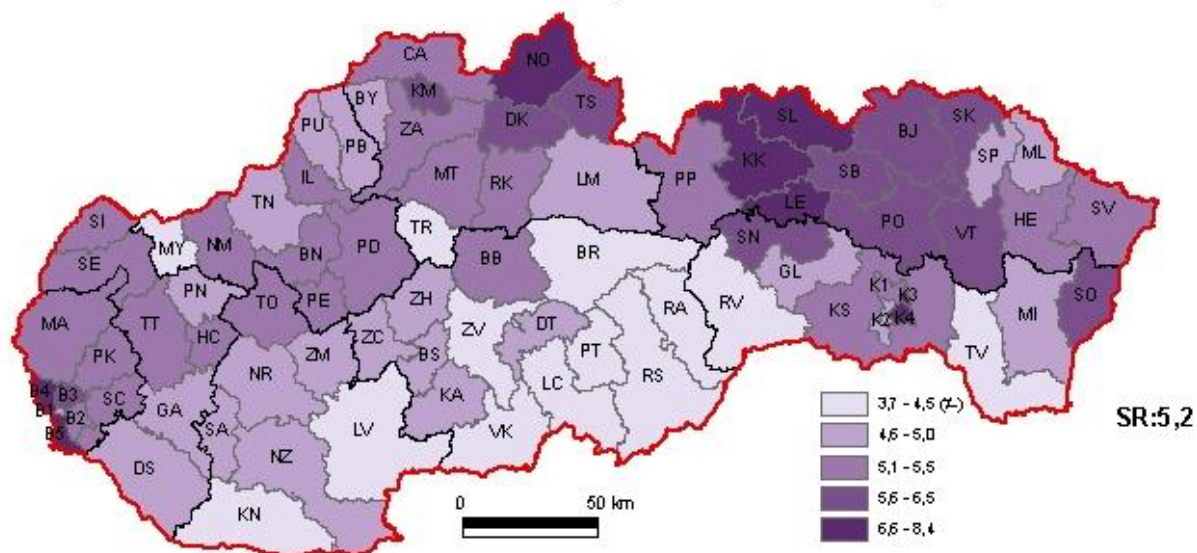
Na základe uvádzaných faktov relatívne najstabilnejšou oblasťou na území Slovenska v medzicenzálnom období sa javí pásma popri severnej hranici, t.j. Kysuce, Orava a okresy Prešovského kraja. V rámci tohto pásma vyniká okres Námestovo, ktorého charakteristiky ako podiel tradičných rodín, podiel tradičných rodín s deťmi, podiel tradičných rodín s tromi a so štyrmi a viac závislými deťmi patria medzi tri najvyššie hodnoty v rámci celej republiky. Oblasti s relatívne negatívnymi trendmi majú svoje ohniská v Bratislave, Košiciach a na území Banskobystrického kraja.

Na tomto mieste by sme radi upozornili na niektoré zaujímavé skutočnosti. Aj keď nie je zámerom nášho príspevku venovať sa aj iným demografickým ukazovateľom, v prípade okresov, ktoré majú najnižší podiel faktických rodín (Námestovo, Tvrdošín) môžeme vidieť

priaznivé aj ďalšie demografické ukazovatele v rámci SR: najvyššia úroveň sobášnosti, pôrodnosti a najnižšie ukazovatele rozvodovosti či interrupcií. Pastor (11) vidí dokonca úzku koreláciu medzi sobášnosťou a pôrodnosťou, keď tvrdí, že hlavnou príčinou súčasného poklesu pôrodnosti na Slovensku je pokles sobášnosti.

Mapa 3

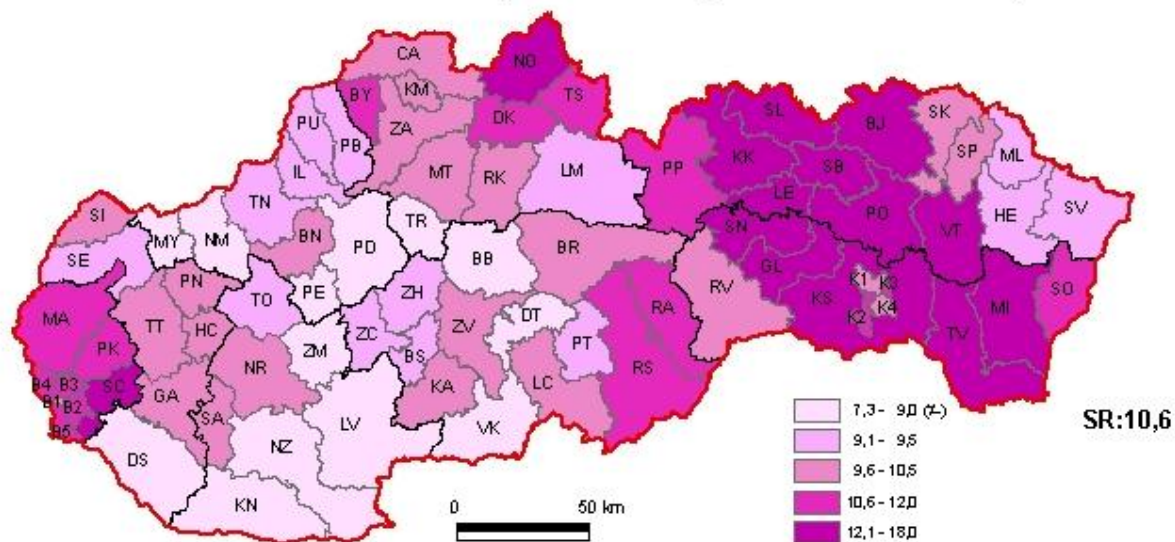
Počet sobášov na 1 000 obyvateľov v okresoch SR, rok 2008

Zdroj údajov: ŠÚ SR
Mapový podklad: ÚGKK

Mapa 4

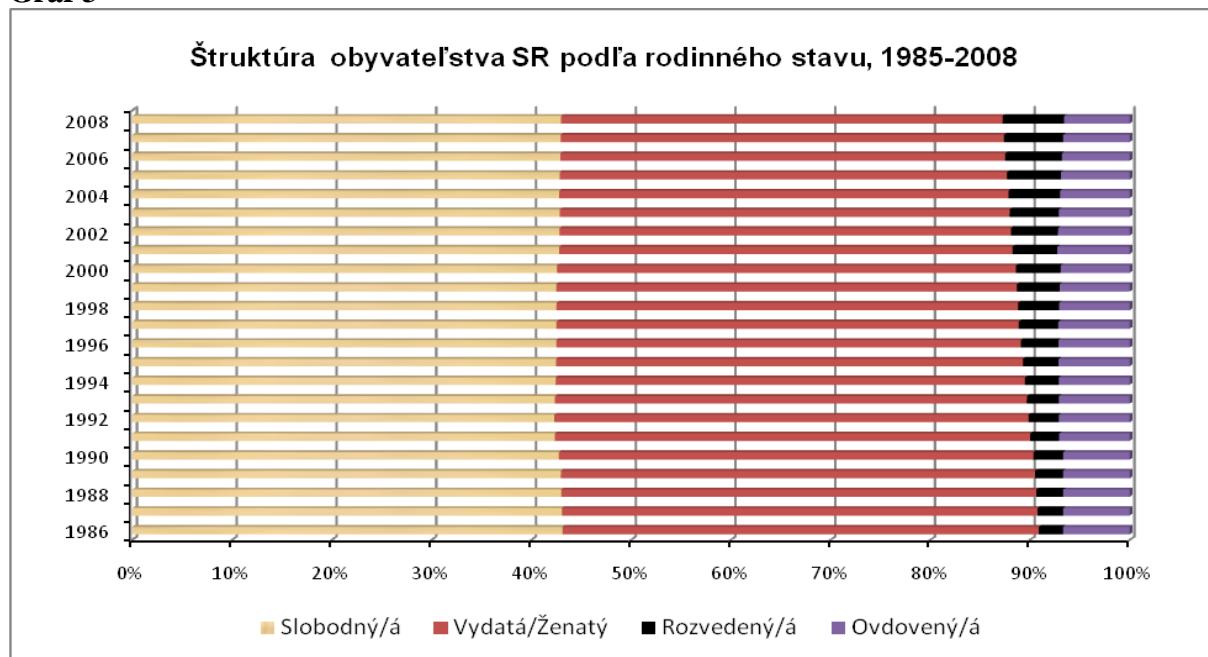
Počet živonarodených na 1 000 obyvateľov v okresoch SR, rok 2008

Zdroj údajov: ŠÚ SR
Mapový podklad: ÚGKK

V medzicenzálnom období sa aktualizujú len rodinné štruktúry podľa legálneho rodinného stavu, t.j. podľa stavu „de jure“. Na základe týchto výsledkov je vývoj tejto štruktúry obyvateľstva SR uvedený v nasledujúcom grafe (10).

Graf 3

Zdroj údajov: ŠÚ SR

Zmeny statusu inštitúcie manželstva v súčasnosti postupne vedú k znižovaniu jeho autority, prestíže a popularizácii nových foriem spolužitia. Predpokladá sa rozširovanie kohabitácií (Just Living Together) a „spolužití“ v oddelených domácnostiach (Living Apart Together). Posledne menované existuje predovšetkým u mladších vekových skupín. V praktickom živote to funguje tak, že mladí ľudia individuálne užívajú atmosféru vlastnej rodiny, ale spolu neformujú vo svojom partnerskom vzťahu nič podobné (10). Každý býva, stravuje sa a využíva ďalšie materiálne i duchovné dobro vo vlastnej rodine, z ktorej vyšiel a s partnerom sa stretáva len účelovo (dovolenky, nákupy, trávenie voľných chvíľ či realizácia intímnych vzťahov...). Hrozí riziko, že mladí ľudia si na tento „full servis“ zvyknú a v budúcnosti môžu mať problém sami vytvárať či zdokonaľovať stabilný rodinný vzťah. Vo vyšších vekových skupinách je tento typ spolužitia typický pre mestské a dobre situované obyvateľstvo. (12) Hamplová, 2003)

Rodinný život v súčasnosti

Dôležitú úlohu v novom demografickom systéme hrajú nielen ekoetické objavovanie zodpovednosti v priestore rodičovstva, ale aj neekologické antikoncepcné a abortívne prístupy, ktoré nie sú vždy eticky reflektované a často sa vymykajú základným etickým princípom (3). Sex sa v priebehu cca 50 rokov presunul z oblasti morálky do oblasti slasti a stal sa predajným tovarom určeným „pre verejnú konzumáciu“.

Spoločensko-historický proces, v ktorom získali individuálne práva nadradenosť nad povinnosťami ovplyvnil i predstavu o úcte a oddanosti deti k rodičom. Navonok síce rešpektujeme aspoň zhruba štvrté prikázanie, ale jeho obsah nám v praktickom živote kdesi uniká (13). Deti nie sú vedené k tomu, aby si ctili svojich rodičov (a naopak), ale aby realizovali svoje „šťastie“, principiálne za akúkoľvek cenu. Aby sa v živote „nestratili“, lebo podstatné je uspokojovanie vlastných potrieb nie záujem o druhého.

Bolo by veľkým zjednodušením povedať, že súčasné deti sú horšie. Sú iba odrazom doby, v ktorej vyrastajú a môžeme od nich očakávať len to, čo do nich vložíme. Súpis rodičovských prehreškov je dosť dlhý. Nesledujú dosť zblízka činnosť svojich detí, ich záujmy, radosti, bolesti, zbavujú sa zodpovednosti za ich výsledky (študijné i výchovné). Deti pociťujú absenciu ich záujmu veľmi výrazne. Jeden z dôsledkov nezájmu rodičov sa

prejavuje aj tým, že svoju častú neprítomnosť doma nahrádzajú kupovaním módnych potrieb rôzneho druhu a nemajú čas rozvíjať tak potrebný osobný vzťah. Citová prázdnota detí v konečnom dôsledku môže prerásť do vydobývania si svojich nenaplnených potrieb aj za cenu ubližovania slabším, čo sa môže v školskom prostredí prejavovať aj vo forme šikanovania.

Keď hovoríme o výchove, hovoríme v prvom rade o vzťahoch, keď hovoríme o vzťahoch, myslíme tým aj na čas. Lebo každý vzťah sa môže rozvíjať na základe predpokladu, že máme na seba čas. V súčasnej dobe by sme nemali hovoriť o skazených deťoch, ale o skazených rodičoch (14).

Aj v dnešnej dobe potrebuje rodinná výchova typické znaky, bez ktorých nemôže existovať v žiadnom historickom období - autoritu, tradície, rituály. Kríza autority súvisí s krízou tradícií, s krízou nášho vzťahu k minulosti (15). Základom *pietas* (lat. spravodlivosť, poctivosť, mravnosť, bezúhonnosť, súcit, zbožnosť, vďačnosť, láska, vernosť) je úcta k minulosti (16), t.j. okrem iného zastávať názor, že naši predkovia môžu byť príkladom, ktorý sa oplatí nasledovať. Mýtus o pokroku je zakomponovaný v predstave, že sa treba úplne oslobodiť od skúseností či názorov našich predkov ako nepodstatných archaizmov. Táto úcta k minulosti sa v prítomnosti premieta aj do vzťahu k žijúcim starým ľuďom ako vzorom, ku ktorým sa oplatí približovať, čo je podstatné aj pre výchovu mladej generácie. Tento moment zvýrazňuje i Benedikt XVI. (In:17), keď hovorí, že štvrté prikázanie obsahuje aj tichú kapitolu o zaobchádzaní so starým človekom, je v nej aj podmienka našej vlastnej budúcnosti – aby sme sa neskoršie mohli s dôverou vydať v ústrety starobe. Dešpekt k starobe (v modernej dobe vnímanej skôr ako choroba, nešťastie, nepotrebnosť) i k predkom nivelizuje rozmer lásky a bagatelizuje jej pravú podstatu. Je len prirodzené, aby spomínané ekvivalenty pojmu *pietas* boli nosnými piliermi nielen rodinnej výchovy, ale aj školskej edukácie.

Radi by sme náš príspevok ukončili optimisticky. Napriek spomínaným mnohým negatívam, vnímame v súčasnosti veľa pozitívnych signálov.

Prvým je objavenie novej paradigmy partnerstva a rovnosti vo vzťahu muža a ženy súvisiacej s prijatím odlišnosti ako komplementárnej hodnoty prežívania vzájomného vzťahu.

Za druhé pozitívum považujeme fakt, že láska a vernosť patria stále k vysoko ceneným hodnotám. Láske sa treba ale učiť, preto je dôležité, aby sa výchova k láske stala súčasťou výchovy k manželstvu a rodičovstvu.

Tretím dôvodom pre optimizmus je stála možnosť objavenia krásy evanjelia života inšpirovanej trinitárnou teológiou.

Štvrtým dôvodom je učenie sa integrovať sexuálnu komunikáciu do procesu výchovy k vzťahom v rámci školskej edukácie i celej, univerzálnej Cirkvi.

Za pozitívny signál považujeme i vznik a vývoj vedných disciplín venujúcich sa manželstvu a rodičovstvu ako: matrimoniológia, matrimoniagogika, familiológia, gamológia.

Z technických riešení, napomáhajúcich riešiť súčasné problémy manželstva a rodičovstva uvedieme aspoň tieto:

- vhodná transformácia rodinného práva;
- eliminácia otvorených útokov voči tradičnej rodine;
- preferovanie tradičnej rodiny ako optimálneho modelu rodinného života;
- deklarovanie a dodržiavanie morálnych postojov v súvislosti s rodinným životom;
- výskumy zamerané na rodinu s dôrazom na regionálne špecifiká;
- flexibilita a odbornosť spracovanie výstupov do tvorby rodinnej politiky

Napriek negatívnym tendenciám súčasnej postmodernej doby, nie je nutné ani vhodné rezignovať a podľahnúť pesimizmu či ľahostajnosti. Naučme sa ju prijímať a prinášať do nej to, čo sa nám z nej vytráca – vieru, nádej a lásku. Vtedy je predpoklad, že sa budú naplňovať slová Matky Terezy: „*Musíme pamätať na to, že láska začína doma, a musíme mať tiež na pamäti, že budúcnosť humanity prechádza rodinou.*”

¹Príspevok vznikol a bol podporený grantovou agentúrou VEGA – projekt č.
1/0065/09

Literatúra

1. JÁN PAVOL II: Omellia di Giovanni Paolo II. Viaggio apostolico di sua santita Giovanni Paolo II. in Slovacchia. Banská Bystrica, 12.9.2003.
2. SCHALLER, K.: Studie k systematické pedagogice. In: *Studia paedagogica* 9, s. 15. Praha: PdF UK, 1993, ISSN 0862-4461.
3. MRÁZ, M.: *Matrimoniológia*. Študijný materiál pre študentov. Trnava: Pedagogická fakulta, 2009, nepublikované.
4. FROMM, E.: *Mít nebo být ?* Praha: Naše vojsko, 1994, s. 12, ISBN 80-2060-469-3
5. THOLT, P., NEZNÍK, P.: Noogénne depresie a problém závislostí. In: *Verbum*, roč. X. 1999, č. 2, s. 5 Košice: Verbum, ISBN 1210-1605.
6. LUKASOVÁ, E.: *Logoterapie vo výchově*. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-180-0.
7. HENRIKSEN, O. J. – VETLESEN, J. A.: *Blízke a vzdálené*. Boskovice: Albert, 2000, ISBN 80-8534-85-5.
8. PARSON, T. , BALES, R. F.: *Family, Socialization and Interaction Process*. London: Routledge, 1998, ISBN: 978-0-415-17647-7
9. SCHIRRMACHER, Frank: *Spiknutí metuzalémů*. Knižní klub, 2005, ISBN 80-242-1496-2.
10. PODMANICKÁ, Z. a KOL.: *Vývoj obyvatelstva SR*. Bratislava: ŠÚ SR, 2009, ISBN 978-80-89-358-30-4.
11. PASTOR, K.: Spoločenský rozmer ľudskej sexuality. In: *Zborník prednášok a postupov VMR -I.časť*. Bratislava: MC 2003, ISBN 80-8052-181-6.
12. HAMPLOVÁ, D.: Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích. In: *Sociologický časopis*, roč. 42, č. 1/2006, s. 21, Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
13. PODMANICKÝ, I.: Axiologické východiská výchovy v rodinnom prostredí. In: *Zborník referátov z konferencie „O výchove v rodine“*. Bratislava: SSPRZR , 2001, ISBN 80-968318-7-9.
14. LIPOVETSKY, G.: *Soumrak povinnosti*. Praha: Prostor, 1999, s.185, ISBN 80-7260-008-7.
15. PINC, Z.: *Fragmenty k filozofii výchovy*. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 48, ISBN 80-7298-004-1.
16. NOVOTNÝ F. a kol.: *Latinsko – český slovník*. Praha: SPN, 1955.
17. PAŠTEKA, J.-KUBÍK, K.: *Priznanie a vyznanie*. Myšlienky Benedikta XVI. Bratislava: LÚČ, 2005, s. 62, ISBN 80-7114-512-2.

Autori

Mgr. Ivan Podmanický, PhD.
Katedra pedagogických štúdií
Pedagogická fakulta TU
Trnava
ipodmanicky@pobox.sk

RNDr. Zuzana Podmanická
Sekcia sociálnej štatistiky a demografie
Štatistický úrad SR
Bratislava
zuzana.podmanicka@statistics.sk

ANALÝZA SÚČASNÉHO STAVU A VÝVOJA NEZAMESTNANOSTI

Analysis of the current state and development of unemployment

Polakovičová Zuzana, Vaverčáková Marta, Gergelová Ľubica

Abstrakt

Súčasná finančná a hospodárska kríza negatívne ovplyvňuje vývoj nezamestnanosti na Slovensku. Nezamestnanosť na Slovensku patrí k faktorom, ktoré traumatizujú celú spoločnosť. Dopady finančnej krízy na reálnu ekonomiku budú viesť k spomaleniu ekonomického rastu a zrejme aj k ďalšiemu znižovaniu zamestnanosti. Stúpa počet nezamestnaných. Firmy v dôsledku hospodárskej krízy prichádzajú o objednávky, znižuje sa dopyt po ich produktoch.

Kľúčové slová: Nezamestnanosť. Vývoj štruktúry nezamestnanosti. Sociálny status obyvateľstva. Ekonomická a hospodárska kríza.

Abstract

Current financial and economic crisis negatively influences the development of unemployment in Slovakia. The unemployment in Slovakia belongs to the group of factors which traumatize whole society. Impacts of the financial crisis on actual economy will lead to slower economic growth and probably to another decrease of employment. The number of unemployed people rises. As a consequence of the economic crisis companies lose their orders and demand for their products decreases as well.

Key words: Unemployment. Development of the unemployment structure. Social status of the population. Financial and economic crisis.

Nezamestnanosť ako sociálny jav

Nezamestnanosť nie je len ekonomický, ale aj psychosociálny jav. Z hľadiska psychológie je nezamestnanosť zážitkom straty:

- a) štruktúry dňa pôvodne určovanej prácou ekonomickej istoty
- b) perspektívy pracovného postupu
- c) spoločenského uznania
- d) spoločenských kontaktov s kolegami
- e) pocitu vlastnej dôležitosti pre spoločnosť
- f) inšpirácie, ktorú poskytovalo pracovné prostredie
- g) roly „živiteľa“ rodiny

Nezamestnanosť je šokujúca životná udalosť, ktorá vytvára v živote človeka zlom. Pretože ohrozuje všetky oblasti života nezamestnaného, je nezamestnanosť viac ako len vyčlenenie z procesu produkcie. Ekonomické problémy pritom nie sú najpodstatnejšie. Sociálna sieť poistenia v nezamestnanosti zmierňuje vážne finančné problémy, ale nezamestnanosť prináša aj stratu spoločenských kontaktov, zosun do sociálnej izolácie, rastúci pocit bezmocnosti a predstavuje tak podstatnú poruchu v osobnom vytváraní identity a v seba rozvoji človeka. Nezamestnanosť je sociálno – ekonomický jav spojený s trhom práce. Definícia nezamestnanosti je založená na tom, že osoba schopná práce je vyradená z možnosti pracovať a byť za odvádzanú prácu odmeňovaná.

Nezamestnanosť býva často označovaná za prejav porúch na trhu práce a je rozsah sa meria ukazovateľom miery nezamestnanosti. Ten sa vypočítava ako pomer počtu

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

nezamestnaných a celkovo ekonomicky aktívneho obyvateľstva. Medzinárodný úrad práce (ILO - International labour organisation) definuje tri podmienky nezamestnanosti:

a) osoba je **schopná** vykonávať prácu – vekom, zdravotným stavom, osobnou situáciou a pod. b) osoba **má záujem** pracovať – táto podmienka eliminuje tých, ktorí volia alternatívnu životnú stratégiu: sú zabezpečení inými príjmami, napr. zisk, výnos, renta, štipendium

c) osoba je aj napriek snahe nájsť si zamestnanie v daný okamih bez práce. Snahou sa myslí pravidelná návšteva úradu práce

Nezamestnanosť sa stala jedným z fenoménov, ktorý výrazne ovplyvnil vývoj na Slovensku po roku 1989. Ako relatívne dlho v slovenskej spoločnosti nepoznaný jav a jej prudký vzostup na začiatku 90-tych rokov, predznamenala i rozpad československej federácie a ovplyvnila, a i v súčasnosti ovplyvňuje, celý rad spoločenských a politických procesov. Cieľom štúdie bolo poukázať na príčiny jej vzniku, faktory ktoré najvýraznejšie ovplyvnili jej vývoj, prístupy a opatrenia k jej riešeniu, v jednotlivých etapách spoločensko-politického vývoja.

Nezamestnanosť predstavuje jeden z najzávažnejších problémov, ktorý zasahuje do takmer všetkých stránok života nielen nezamestnaného jednotlivca, ale aj jeho blízkych a v konečnom dôsledku sa týka nielen tých, ktorí musia denne riešiť problém či obmedzených možností svojho statusu a ich blízkych, ale pociťuje to aj spoločnosť ako celok. V minulosti pojem „byť zamestnaný“ bol pokladaný za samozrejmu súčasť života, v niektorých prípadoch dokonca ako „nutné zlo“, ktorému je potrebné sa podriaďovať. Až reálne pociťovanie dôsledkov, ktoré spôsobuje nezamestnanosť, zmenilo zmýšľanie ľudí a ich rebríček hodnôt, v ktorom zamestnanie zastáva jedno z popredných miest. V súčasnosti je takmer každé rozhodnutie človeka konfrontované s možnosťou straty zamestnania.

Realizácia mnohých plánov je nevyhnutne spojená s predpokladom základných životných istôt, o ktoré nezamestnaný človek automaticky prichádza. Niektorí sa v pozícii nezamestnaného ocitne z objektívnych dôvodov (napríklad skrachuje podnik, v ktorom pracoval), ale vyvíjajú pritom maximálne úsilie, aby bol v radoch nezamestnaných čo najkratšie, na druhej strane sú ľudia, ktorým vyhovuje bezpráčne dostávať štátne dávky. Niektorí ľudia sú často „dobrovoľne donútení“ (najmä matky s malými deťmi) rozšíriť rady nezamestnaných a pomerne dlho zotrvať v nich, v dôsledku neschopnosti zosúladiť pracovný život s ostatnými stránkami života. V súčasnosti už nikto nemôže povedať, že jeho sa tento problém netýka. Dnes možno ešte nie, ale zajtra, o týždeň, o pár rokov sa v pozícii nezamestnaného môže ocitnúť každý. Existencia jedného pracovného miesta je ovplyvňovaná existenciou iných pracovných miest. S cieľom boja s nezamestnanosťou sa neustále prijíma veľké množstvo opatrení, ktoré niekedy okrem toho, že neprinesú pozitívne výsledky, pôsobia dokonca v opačnom smere.

Nezamestnanosť po roku 1989 vznikla dôsledkom radikálnych zmien vo fungovaní hospodárstva a ani mnohé pokusy o jej riešenie nedokázali tento vážny, nielen ekonomický, ale aj sociálny problém uspokojivo vyriešiť. Od tohto času bolo prijatých obrovské množstvo opatrení a vypracovaných stratégií boja s nezamestnanosťou. Najväčšie problémy spôsobuje vyriešenie predovšetkým problému dlhodobej nezamestnanosti, ktorá podľa Mareša (2002, s. 46) najviac postihuje „nepružnú, dlhodobu nezamestnanú pracovnú silu, nekvalifikovanú pracovnú silu, osoby s kumulovanými osobnými a sociálnymi handicapmi, príslušníkov etnických minorít a im grantov, obyvateľov zo zaostávajúcích a vidieckych oblastí, zdravotne postihnutých a mladistvých, najmä problémových jedincov“. Hoci v súčasnosti táto situácia vyjadrená v číslach nevyzerá až tak hrozivo ako v minulosti, zmeniť štruktúru nezamestnanosti nebolo a ani nebude jednoduché za predpokladu, že to bude vôbec možné.

Stav nezamestnanosti v roku 2009, hospodárska kríza a jej dopad na počet nezamestnaných

Trh práce prudko zasiahla hospodárska kríza. Podniky, organizácie nemajú zákazky, nastáva prepúšťanie zamestnancov. Úrady práce evidujú viac nezamestnaných. Prognózy vývoja hospodárskej krízy sú rozdielne. Odhady hovoria o tom, že posledný štvrtýrok 2009 sa stal dnom, od ktorého sa musí momentálne hospodársky vývoj odraziť. Existujú však opačné tvrdenia, že je to príliš optimistické a nereálne. Financovanie aktívnej politiky na trhu práce sa na Slovensku vykonáva cez Európsky sociálny fond, v tomto programovom období je na tento projekt vyčlenených 881 801 578,- eur, práve na podporu uchádzačov o zamestnanie, SZČO, zdravotne postihnutých, študentov, absolventov.

Nezamestnanosť je zisťovaná podľa počtu zaevidovaných uchádzačov o zamestnanie ÚPSVR a podľa výberového zistenia pracovnej sily podľa metodiky Eurostatu, čo je modifikovaná metóda Medzinárodnej organizácie práce, ktorú štvrtročne zisťuje na Slovensku Štatistický úrad Slovenskej republiky.

Počet evidovaných nezamestnaných dosiahol v júni 2009 podľa Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny 11,81%, čo predstavuje 331 000 ľudí bez práce. Nezamestnanosť sa začiatkom roka 2010 zvýšila na Slovensku až na 12,89 percenta. Podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny pripravila kríza na Slovensku v roku 2009 o prácu vyše 130-tisíc ľudí. Počet nezamestnaných sa v januári 2010 vyšplhal na 380-tisíc a miera nezamestnanosti dosiahla 12,7 percenta. Analytici očakávajú, že nezamestnanosť bude na Slovensku naďalej rásť, aj keď pomalším tempom. Nárast miery nezamestnanosti zaznamenali v decembri minulého roku všetky kraje na Slovensku. Evidovaná nezamestnanosť v roku 2010 k poslednému dňu mesiaca bola za mesiac január na 346 379 osôb.

Len štvrtina obyvateľov EÚ má vysokú úroveň kvalifikácie. Percento zamestnanosti Európanov s vysokou úrovňou kvalifikácií je 84 %, so strednou úrovňou 70 % a u ľudí s nízkou úrovňou kvalifikácií predstavuje 49 %. Každý tretí Európan v produktívnom veku má len málo alebo takmer žiadne formálne kvalifikácie, čo spôsobuje, že má o 40 % menšiu šancu zamestnať sa v porovnaní s ľuďmi, ktorí majú strednú úroveň kvalifikácie. Takmer jedna tretina obyvateľov Európy vo veku od 25 do 64 rokov nemá žiadnu, alebo len nízku, formálnu úroveň kvalifikácie a iba jedna štvrtina obyvateľstva má vysokú úroveň kvalifikácie. Ale ani kvalifikovaní ľudia však ešte nemusia mať vždy tie kvalifikácie, ktoré požaduje zamestnávateľ, čo vytvára nesúlad na trhu práce. Nezamestnanosť v EÚ ku koncu roka 2009 dosiahla 9,6 % a jej rast stále pokračuje, no ukazuje sa, že dostatočne kvalifikovaná pracovníci majú väčšiu šancu na udržanie pracovného miesta. Tie firmy, ktoré svojich zamestnancov pravidelne školia, majú o 2,5 krát nižšiu pravdepodobnosť zániku ako tie ostatné.

Podľa nedávnych odhadov Európskeho strediska pre rozvoj odborného vzdelávania (CEDEFOP) sa v nasledujúcom desaťročí očakáva vytvorenie okolo 80 miliónov nových pracovných príležitostí. Z toho má byť takmer 7 miliónov nových pracovných miest, z ktorých prevažná väčšina bude vyžadovať pracovníkov s vysokou úrovňou kvalifikácií. Čo sa týka zamestnanosti, v roku 2010 sa na Slovensku neráta so žiadnymi pohybmi smerom dolu, čo znamená, že v žiadnom prípade nebude menej pracovných miest, ako bolo v roku 2009. Pokiaľ ide o celkový priemer Európskej únie, očakáva sa pokles zamestnanosti o mínus 1,2 percenta. V Írsku napríklad pôjde zamestnanosť dolu takmer o 4 percentá, v Estónsku mínus 2,5 percenta, v Litve mínus 5,6 percenta, v Lotyšsku mínus 2,4 percenta. Pokiaľ ide o nezamestnanosť, Európska komisia predpokladá v roku 2010 nezamestnanosť na Slovensku na úrovni 12,8 percenta, pričom priemer Európskej únie je plánovaný na úrovni 10,3 percenta. Nárast nezamestnanosti v celej Európskej únii je v priemere o 3,3 percenta, čo je rovnaké číslo ako v prípade Slovenska.

Nezamestnanosť podľa Výberového zisťovania pracovných síl v roku 2009

Ukazovateľ	2008	2008	2008	2008	rok	2009	2009	2009	2009	rok
	1.Q	2.Q	3.Q	4.Q		1.Q	2.Q	3.Q	4.Q	
Počet nezamestnaných	280,5	270,8	244,1	234,4	257,5	281,0	302,1	339,0	374,6	324,2
Index	92,6	93,0	81,9	85,1	88,2	100,2	111,6	138,9	159,8	125,9
Miera nezamestnanosti	10,5	10,1	9,0	8,7	9,6	10,5	11,3	12,5	13,9	12,1

Evidovaná nezamestnanosť v SR za 1/ 2010

Ukazovateľ	Január 2010
Počet uchádzačov o zamestnanie a/	391 499
b/	346 379
Miera evidovanej nezamestnanosti v %	12,9

Poznámka:

- a) počet uchádzačov o zamestnanie v osobách
- b) počet disponibilných uchádzačov o zamestnanie

Nezamestnanosť v Trnavskom kraji za január 2010

Vývoj v oblasti nezamestnanosti v regióne Trnava naznačuje, že hromadné prepúšťania by mohli byť už zažehnané a počet pracujúcich porastie vďaka sezónnym prácam. Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) nemá nahlásené a ani nemá signály, že by sa pripravovalo ďalšie hromadné prepúšťanie. Miera nezamestnanosti v regióne ale zatiaľ neklesá. V decembri 2009 bolo bez práce 4 884 ľudí, čo predstavovalo 6,24 %, v januári 2010 mal ÚPSVaR v evidencii 5 094 uchádzačov o prácu, čo je 6,45 %. V mesiaci február je šanca, že počet evidovaných sa zníži v dôsledku sezónnych práce. Neskôr ale opäť pribudnú do evidencie absolventi vysokých a v septembri stredných škôl. Trnavský ÚPSVaR má v zálohe priemerne 70 až 100 voľných pracovných miest. V prevahe sú robotnícke profesie a sezónne pracovné príležitosti, ale teraz sa napríklad nájdu aj ponuky pre učiteľov a zopár aj pre stredoškolsky vzdelaných ľudí.

Pozitívne a negatívne riziká prognózy vývoja ekonomiky na rok 2010

Medzi pozitívne riziká patrí skutočnosť, že oživenie globálnej ekonomiky môže byť rýchlejšie, ako sa v súčasnosti očakáva, čo potvrdzujú aj indikátory sentimentu. Ďalším faktorom je možný presun investícií z vyspelých krajín z dôvodu menej efektívnej výroby a zvyšovania daní do krajín s nižšími nákladmi na výrobu v rámci eurozóny, ako je Slovensko. Negatívne riziká prognózy vyplývajú prevažne z domáceho prostredia. Zamestnanosť ešte naplno neodráža výrazný pokles produktivity a hrozí riziko hysterézných efektov a rastu štrukturálnej nezamestnanosti. Rastúca nezamestnanosť a klesajúce mzdy zvýšia mieru úspor a oslabia domáci dopyt. Na strane investícií stále pretrvávajú nevyužitú výrobnú kapacitu a prísne úverové podmienky, čo zvyšuje neistotu ohľadom ich budúceho vývoja. V externom prostredí existuje riziko rastúcej zadlženosti krajín a potreby refinancovania vo vysokom objeme, najmä kvôli záchranným balíčkom a výpadkom daňových príjmov.

Skupiny, najviac ohrozené nezamestnanosťou

Nezamestnanosť patrí k vážnym spoločenským problémom, no najviac sa bytostne dotýka a predstavuje pomerne ťažko riešiteľný problém pre určité skupiny nezamestnaných obyvateľov, pre ktorých je komplikovanejšie zbaviť sa statusu nezamestnaného z dôvodu, že bez ohľadu na to, či chcú alebo nie, patria jednoducho do určitej skupiny obyvateľov, ktorá má značné problémy získať respektíve udržať si zamestnanie. Týchto uchádzačov o zamestnanie označuje zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti ako znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, pričom za znevýhodneného uchádzača označuje:

a) „občana, ktorý je mladší ako 25 rokov, ktorý skončil sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvomi rokmi a nezískal svoje prvé pravidelne platené zamestnanie,

b) občana, ktorý je starší ako 50 rokov,

c) občana, ktorý je vedený v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 12 mesiacov z predchádzajúcich 16 mesiacov,

d) občana, ktorý nevykonával zárobkovú činnosť ani sa nepripravoval na povolanie v rámci sústavnej prípravy na povolanie alebo v systéme ďalšieho vzdelávania z dôvodu, že nemohol zosúladiť pracovné povinnosti s plnením rodičovských povinností,

e) občana, ktorý je rodič alebo osoba starajúca sa o tri a viac detí, alebo osamelý občan starajúc sa o dieťa,

f) občana, ktorý stratil schopnosť vykonávať svoje doterajšie zamestnanie zo zdravotných dôvodov a nie je občan so zdravotným postihnutím,

g) občana, ktorý sa sťahuje alebo sa sťahoval v rámci územia členských štátov Európskej únie, alebo občana, ktorý má pobyt na území členského štátu Európskej únie na účel výkonu zamestnania,

h) občana so zdravotným postihnutím,

i) cudzinca, ktorému bol udelený azyl“.

Záver

Slovensko má dlhodobo najvyššiu mieru nezamestnanosti a taktiež dlhodobej nezamestnanosti, je viac než pravdepodobné, že rastúce čísla ľudí bez práce sa budú znižovať veľmi ťažko. Dôležité je venovať sa aktívnej politike trhu práce, najmä nástrojom na uplatnenie absolventov na trhu práce. Štátna aktívna politika trhu práce je jedinou reálnou možnosťou zníženia vplyvov krízy na zamestnanosť, na vzdelávanie a podporu štrukturálnej a geografickej mobility.

Použitá literatúra

1. Buchtová, B. et al. 2002. Nezaměstnanost – psychologický, ekonomický a sociální problém. Praha: Grada Publishing, 2002. 240s. ISBN 80-247-9006-8
2. Mareš, P. 2002. Nezaměstnanost jako sociální problém. 3. rozš. vyd., Praha: Slon, 2002. 172s. ISBN 80-86429-08-3
3. Matoušek, O. et al. 2005. Sociální práce v praxi. Praha: Portál, 2005. 352s. ISBN 80-7367-002-X
4. ŠÚ SR. [online]. Dostupné na internet: <http://www.susr.sk/>
5. USPVAR SR. (online). Dostupné na internete: <http://www.uspvar.sk/>

PhDr. Zuzana Polakovičová
Kozácka 57
917 02 Trnava

mail:

gasparova@ttonline.sk, marta.vavercakova@gmail.com, lgergel@truni.sk

ZAMESTNANECKÉ VZŤAHY A KRÍZA

Employee relations and crisis

Pružinský Michal

Abstrakt

Definovanie celého nového konceptu práce a zamestnávania, ktorý pokrýva také problémy ako je pracovná doba, vzťahy medzi podnikom a zamestnancami alebo rovnováhu medzi pracovnou a mimopracovnou aktivitou, medzi rodinou a zamestnaním je dôležité najmä v čase, keď hospodárstvo nevykazuje pozitívne výsledky. Podrobnejšie sa individualizujú a diferencujú pracovné miesta, ako aj kvantitatívne aspekty spojené s prácou, ako je presná regulácia pracovného času. Stávajú sa významnejšími aj s ohľadom na trend zamestnávať na skrátený pracovný čas. Súčasne sa zdôrazňuje dôležitosť kvalitatívnych aspektov, napr. podnecovanie angažovanosti a iniciatívy pracovníkov, tímová práca, alebo vytváranie učiacej sa organizácie.

Kľúčové slová: Práca. Zamestnanie. Angažovanosť. Iniciatíva.

Abstract

Defining the whole new concept of work and employment, covering such issues as working hours, and the relationship between businesses and employees or the balance between the duration of working activity, between family and employment is particularly important when the economy does not show positive results. More is individualized and diverse jobs, as well as quantitative aspects of work-related, such as precise control of working time. They become more significant with respect to the trend to employ part-time work. At the same time emphasizes the importance of qualitative aspects (for example: encouraging staff involvement and initiative, teamwork, and creating learning organizations).

Keywords: Work. Job. Commitment. Initiative.

Úvod

Finančná kríza negatívne ovplyvnila finančný svet a svetovú ekonomiku. Prejavila sa v poklese dopytu, obavách spotrebiteľov a strachu bánk poskytovať úvery. Úverovú tieseň už pred viac ako 80 rokmi popísal J. M. Keynes. Komplex uvedených skutočností odštartoval defláciu prejavujúcu sa v postupnom znižovaní cien tovarov. To sa u obyvateľstva odráža v odkladaní spotreby, u firiem v znižovaní objednávok, poklese výroby, zvyšovaní režijných nákladov a nevyhnutnosti hľadať úsporné opatrenia vo firmách, ktoré chcú obdobie krízy prežiť a obstať v konkurencii. Firmy v čase šetrenia musia bezpodmienečne objavovať skryté rezervy a znižovať výdavky takým spôsobom, ktorý je prijateľný pre dlhodobý rozvoj firiem, kontinuitu pracovných procesov a stabilitu perspektívnych pracovných síl. Práca v oblasti human resource si vyžaduje ovládanie výkladu pracovnoprávných, daňových a iných právnych noriem, úzku komunikáciu jednotlivých útvarov v systéme firemnej hierarchie a zároveň nachádzanie riešení, ktoré pri čo najmenších nákladoch zabezpečia definované požiadavky. Dôležitou súčasťou firemnej stratégie je starostlivosť o zvyšovanie finančnej gramotnosti zamestnancov. Správna starostlivosť o zamestnancov v čase krízy nemôže obsahovať len hmotnú stimuláciu a benefity určené na regeneráciu pracovnej sily, ale najmä poskytovanie rád a riešení, ako čo najefektívnejšie riadiť svoj rodinný rozpočet, poznať práva spotrebiteľa a poznať úskalía úverových produktov, ktoré u mnohých zamestnancov predstavujú významný podiel na celkových disponibilných príjmoch. Pracovné právo je bezprostredne spojené aj so zdaňovaním príjmov, sociálnym zabezpečením, vysielaním

pracovníkov do zahraničia a riešením citlivých otázok prepúšťania nadbytočných pracovníkov. V čase krízy viac ako inokedy platí pravidlo, že učiť sa je lepšie na chybách a skúsenostiach iných.

Zamestnávanie

V súčasnej dobe sme, predovšetkým v EU, svedkami úsilia o nové definovanie celého konceptu práce a zamestnávania, ktorý pokrýva také problémy, ako je pracovný čas, vzťahy medzi podnikom a zamestnancami alebo rovnováhu medzi pracovnou a mimopracovnou aktivitou, medzi rodinou a zamestnaním. Pracovné miesta sa síce individualizujú a diferencujú a kvantitatívne aspekty spojené s prácou, ako je presná regulácia pracovného času, sa stávajú menej významnými. Zdôrazňuje sa naopak dôležitosť kvalitatívnych aspektov, napr. podnecovanie angažovanosti a iniciatívy pracovníkov, tímová práca, alebo vytváranie učiacej sa organizácie.⁷⁹⁵

Prečo taká pozornosť voči novým formám organizácie práce a zamestnania? Nové formy organizácie práce majú napomôcť zvýšiť flexibilitu trhu práce a podnikateľskému prostrediu dodať viac dynamiky. Existujú reakcie na potrebu zvýšiť globálnu konkurencieschopnosť a liberalizovať trh, reakcie na zmeny v technologických procesoch a rastúca dôležitosť sektoru služieb. Nové trendy v zamestnaneckých vzťahoch sa týkajú zvlášť Európy, v menšom stupni naopak Ázie, kde sa MNC/TNC snažia získať späť konkurenčné výhody, ktoré stratili inde vďaka vysokým nákladom práce. Mnoho európskych firiem prechádza rovnakým procesom, ktorým prešli firmy v USA v uplynulom desaťročí. Niektoré zo súčasných zmien boli vybojované odborami, ale stále viac je zrejme, že porovnávajú národné hodnoty z realitou globálnej konkurencie, víťazí skôr druhá strana.⁷⁹⁶

Európske firmy začínajú reagovať na globálnu konkurenciu mnohými spôsobmi. Jedným z nich je flexibilná organizácia práce, ktorá pomáha zefektívniť využívanie pracovnej sily, udržať prijateľnú úroveň nákladov a zároveň lepšie sklbiť nároky práce s mimopracovnou aktivitou. Na druhej strane musíme zdôrazniť, že zvlášť aspekt spojený s novými formami zmluvnej podoby pracovných vzťahov obsahuje pre niektoré kategórie pracovníkov aj nevýhody. Ide predovšetkým o pracovníkov, u ktorých nie sú nové formy zamestnávania a zmluvných vzťahov výsledkom slobodnej voľby, ale výsledkom nutnosti, pretože to môže byť jediný spôsob, ako získať prácu. Vzniká tu reálne nebezpečenstvo, že niektorí ľudia zostanú kompletne neuchránení a nakoniec môžu byť sociálne a ekonomicky z trhu práce vylúčení.

Flexibilná organizácia práce a zamestnávania je spojená predovšetkým s nasledujúcimi formami:

- zamestnávanie na čiastočne pracovné úväzky,
- väčšie využívanie zmenových prevádzok,
- zmluvy na dobu určitú,
- rastúci rozsah subkontrahovania práce,
- flexibilný pracovný čas,

⁷⁹⁵ KIRKMAN, Bradley L. – SHAPIRO, Debra L. 2001. The Impact of Cultural Values on Job Satisfaction and Organizational Commitment in Self-Managing Work Teams: The Mediating Role of Employee Resistance. *In The Academy of Management Journal*, Vol. 44, No. 3 (Jun., 2001), pp. 557-569 (article consists of 13 pages). Published by: Academy of Management. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3069370>. [citované 12. 3. 2010].

⁷⁹⁶ CAMPBELL, Donald J. 1993. The Proactive Employee: Managing Workplace Initiative. *In The Academy of Management Executive* (1993), Vol. 14, No. 3, Themes: Structure and Decision Making (Aug., 2000), pp. 52-66 (article consists of 15 pages). Published by: [Academy of Management](http://www.jstor.org/stable/4165659). Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/4165659>. [citované 12. 3. 2010].

- tele – working,
- práca na jednotlivých projektoch, zákazkách na základe zmluvy na tieto zákazky,
- práca vo virtuálnych tímoch.

Práca na čiastočný úväzok je zrejme najrozšírenejšia forma flexibility v Európe. V súčasnej dobe je v EU jeden zo siedmich pracovníkov zamestnávaný na čiastočný pracovný čas a počas uplynulých rokov sa v tejto forme zamestnávania objavilo najviac nových pracovných miest. Podľa odhadu OECD vzrástlo napr. v období 1983 – 1996 percento ľudí zamestnaných na čiastočný úväzok v Írsku zo 6,7 % na 11,6 %, vo Francúzsku z 9,6 % na 16 %, v Nemecku z 12 % na 16 %, v Holandsku z 21 % na 36,5 %.

Veľké množstvo foriem má taktiež **časovo obmedzené zamestnávanie**. Typickým príkladom je pracovný pomer na dobu určitú, dohoda o pracovnej činnosti alebo o vykonaní práce. Viacerí manažéri vidia v časovo obmedzených zmluvách mnoho výhod:

- ľahšie prispôsobenie rozsahu práce oproti dopytu,
- ukončenie pracovného pomeru nie je spojené s dodatočnými nákladmi na strane zamestnávateľa,
- zamestnávateľ si môže bez rizika overiť, či prijímaný pracovník bude na pracovné miesto skutočne vhodný,
- je to vynikajúci spôsob, ako sa vyrovať so situáciou, kedy zamestnávateľ potrebuje okamžite použiť na určitý projekt alebo zákazku pracovníkov so špecifickými schopnosťami, pričom nie je nutné investovať do ich vzdelávania,
- títo pracovníci spravidla nedostávajú rovnaké benefity, ako kmeňoví zamestnanci.

Pracovné zmluvy na skrátený týždenný pracovný čas nie sú zo strany tých pracovníkov, ktorí môžu byť ľahko nahradení inými, ničím príjemným a žiadaným. Znižujú istoty zamestnanca. Odborové zväzy sa usilujú o väčšiu ochranu pracovníkov aspoň vo forme právnej úpravy.⁷⁹⁷ Konkrétne ide napr. o zákaz opakovania pracovných pomerov na dobu určitú alebo o právo na rovnaké pracovné podmienky a výhody, aké získavajú kmeňoví zamestnanci.

Subkontrahovanie práce znamená nahradenie pracovnej zmluvy obchodnou zmluvou. Používa sa vtedy, keď sa chce organizácia sústrediť len na svoju hlavnú činnosť a ostatné činnosť subkontrahovať. Stále častejšie je pri tom využívanie špecializovaných agentúr. Agentúra v tomto prípade vystupuje v úlohe zamestnávateľa, ktorý prenajíma pracovníkov na dobu určitú tretiemu subjektu. Pracovníci vykonávajú pre túto užívateľskú organizáciu podľa ich dohodnutých inštrukcií práce. Výskumy ukazujú, že v posledných rokoch rastie rozsah subkontrahovania práce vo všetkých západoeurópskych krajinách. Zároveň vznikajú aj odborové zväzy zastupujúce pracovníkov, ktorí pracujú v dočasných pracovných pomeroch a odborové zväzy zamestnávateľov. Ich zmyslom je upraviť princípy zamestnávania a všeobecne záväzné predpisy, ktoré regulujú tento stále rozšírenejší spôsob zamestnávania.

Forma, rozsah a charakter flexibilnej práce, ktorá je pre zamestnávateľa najbežnejšia sa medzi jednotlivými krajinami líši. Flexibilita nie je determinovaná iba všeobecne záväznými predpismi upravujúcimi pracovnoprávne vzťahy. Krajiny s vysokou reguláciou, ale i krajiny s nízkou reguláciou používajú istý rozsah flexibilných foriem organizácie práce a vykazujú veľmi podobnú úroveň ich nárastu.

⁷⁹⁷ MIHALČOVÁ, B. 2002. Mapovanie podnikateľského prostredia a tvorba stratégie malých stavebných podnikov na Slovensku. In *Mezinárodní pracovní setkání MOMAN 02 „MODERN MANAGEMENT“*. Praha, 20. března 2002. Plzeň : Sdružení EVIDA, 2002. s. 205-216. ISBN 80-86596-03-6.

Zamestnávanie na skrátenej alebo pružnej pracovnej dobe

Často sa stretávame so zdôvodňovaním, že práca na skrátenej alebo pružnej pracovnej dobe napomáha vyrovnať sa s tlakom na znižovanie nákladov. Spravidla sa jedná o nasledujúce príklady:

1. Nemecká spoločnosť CED Informationstechnik GmbH je malou firmou montujúcou počítače. Podniková kolektívna zmluva firme dovoľuje znížiť počet pracovníkov v závislosti od počtu objednávok. Vzhľadom k tomu, že je schopná realizovať dodávku do 24 h po prijatí objednávky, nemusí vytvárať zásoby tovaru na sklade. Počet pracovníkov je úzko spojený s rozsahom objednávok. Firma má 200 kmeňových pracovníkov, ktorí majú pracovnú zmluvu na dobu neurčitú. Druhá skupina asi 40 zamestnancov má zmluvu, ktorá im garantuje minimálne 1000 hodín úväzku ročne, takže títo ľudia môžu počítať s priemerne 20 hodinami týždennej práce, prípadne s vyšším počtom podľa vývoja objednávok. Zvyšných 300 pracovníkov CED pracuje podľa potreby, ale nemá garantovaný rozsah práce. „Nárazovú skupinu pracovníkov“, ktorí pokrývajú výkyvy v dopyte, tvoria emigranti, ľudia, ktorí sa po dlhšej dobe vracajú na trh práce, zdravotne hendikepovaní, prípadne študenti.⁷⁹⁸
2. Iným príkladom ako sa vyrovnať s výkyvmi potreby pracovníkov môže byť švédská spoločnosť SOS Alarm, ktorá prevádzkuje telefónnu sieť tzv. call center napojenú na systém centra záchranej služby, hasičov a ďalších pohotovostných skupín. Celá sieť funguje v nepretržitom 24 hodinovom režime, musí sa pritom vyrovnať s výraznými výkyvmi počas prevádzky. Pre jednotlivé pracovné skupiny, ktoré zahŕňujú v priemere 25 spolupracovníkov sú plánované zmeny vždy v 4-týždňovom cykle. Len čo pracovníci dostanú návrh rozvrhu zmien na budúci mesiac, majú po dobu 1 týždňa možnosť v rámci pracovnej skupiny dohodnúť určité presuny. Nasledné je rozvrh uzavretý a platný. Pre prípad neočakávaného výpadku, napr. z dôvodu choroby, sú plánované pohotovosti (pracovníci sú za ne odmeňovaní nižšou hodinovou sadzbou). V rámci pracovnej skupiny sa uskutočňuje striedanie pracovných činností (ang. job rotation) na jednotlivých pracovných pozíciách. Ľudia sú tak v prípade potreby zaškolení nielen na svoje pracovné miesto, ale môžu zastúpiť ktoréhokoľvek kolegu. Ochota participovať na rozvrhu pracovnej doby alebo pracovať v menej výhodných hodinách je jedným z kritérií pracovného hodnotenia. Vysoká miera participácie sa v spoločnosti SOS Alarm prejavila vo väčšej lojalite zamestnancov voči podniku a vo výraznom pracovnom nasadení.

Zmyslom nových foriem organizácie práce a zamestnávania je zvýšenie flexibility a zároveň istoty zamestnania podmienené firemnou prosperitou. Mnoho odborových organizácií si uvedomilo nebezpečenstvo, ktoré predstavuje možnosť MNC/TNC preniesť veľmi rýchlo výrobu do iných krajín a regiónov. Postupne menia svoje prístupy k zamestnávateľom. Ustupujú od kladenia požiadaviek a preferujú vzájomné výhodné

⁷⁹⁸ LISNÍK A. 2009. Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby. (Means of the indirect employer for preventing poverty). In Zborník vystúpení: II. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“ na tému „Chudoba“ Reflexie cez prizmu spoločenskej náuky Cirkvi, spoločenských a ekonomických vied v dňoch 26. – 27. marca 2009. Poprad : Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi. s. 355-361. ISBN 978-80-8084-459-2

vyjednávanie.⁷⁹⁹ Napr. nemecký odborový zväz robotníkov v chemickom priemysle IG Chemie podpísal nedávno kolektívnu zmluvu, ktorá dokonca podmiennečne dovoľuje znížiť mzdy výmenou za istotu práce.

Vo výrobných podnikoch je súčasný trend, a to aj v tých, ktoré majú trojzmennú prevádzku uzatvárať pracovné zmluvy na dobu určitú, spravidla na 1 rok. Po roku na základe obojstrannej spokojnosti sa zmluvy buď predĺžia o ďalší rok, prípadne pracovný pomer sa upraví na dobu neurčitú.

V priemere až 8 % pracovníkov, ktorí pracujú pre výrobné podniky je získavaných prostredníctvom pracovnej agentúry. Z toho vyplývajú niektoré výhody, ale i nevýhody takéhoto zamestnávania. Výhodou pre firmy je to, že pracovníka z agentúry získavajú vo veľmi krátkom čase (počas jedného dňa), nemusia mu zabezpečovať pracovné oblečenie (to je úlohou agentúry), platiť odvody, a v prípade nespokojnosti sa okamžite s pracovníkom rozlúčia.

Hlavnou nevýhodou získavania pracovníkov prostredníctvom agentúry je ich nedostatočné pracovné nasadenie, z dôvodu slabej motivácie. Pracovník nevie, ako dlho bude pre podnik pracovať, nepoberá príplatky za prácu nadčas a počas noci. Peniaze za prácu sú poukazované agentúre, časť z nich si táto ponecháva a pracovníkovi vyplatí len podiel. Samozrejme, že pracovník nie je dostatočne finančne motivovaný. To má za následok výkyvy v jeho pracovnom nasadení, výkonoch a samozrejme aj v kvalite práce.

Záver

V čase krízy naozaj platí asi viac ako inokedy pravidlo, že učiť sa je lepšie na chybách a skúsenostiach iných. Dobrá rada a najaktuálnejšie informácie sú tak mnohokrát cennejšie ako finančný kapitál. To v plnom rozsahu platí aj v oblasti práce s kapitálom v podobe kvalitných, lojálnych a pracovne i odborne erudovaných zamestnancov. Práca, ako najvýznamnejší výrobný faktor skrýva v sebe veľa nepoznaného, je zdrojom štúdia, inšpirácie, príkladu. Jej formy sú pestré a dynamicky sa vyvíjajúce. Snahou zamestnávateľov je zamestnávať len potrebný počet zamestnancov na splnenie cieľov firmy a logickou požiadavkou zamestnancov je byť zamestnaní s dlhodobou perspektívou a primeraným kariérnym rastom.

⁷⁹⁹ FRESE, Michael – FAY, Doris 2001. Personal initiative: an active performance concept for work in the 21st century. In *Research in Organizational Behavior*, Volume 23, pages 133-147. Copyright © 2001 by Elsevier Science Ltd. All rights of reproduction in any form reserved. ISBN: 0-7623-0842-7. [citované 12. 3. 2010].

Zoznam použitej literatúry

1. CAMPBELL, Donald J. 1993. The Proactive Employee: Managing Workplace Initiative. *In The Academy of Management Executive (1993)*, Vol. 14, No. 3, Themes: Structure and Decision Making (Aug., 2000), pp. 52-66.
(article consists of 15 pages). Published by: [Academy of Management](#). Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/4165659>. [citované 12. 3. 2010].
2. FRESE, Michael – FAY, Doris 2001. Personal initiative: an active performance concept for work in the 21st century. In *Research in Organizational Behavior*, Volume 23, pages 133-147. Copyright © 2001 by Elsevier Science Ltd. All rights of reproduction in any form reserved. ISBN: 0-7623-0842-7. [citované 12. 3. 2010].
3. KIRKMAN, Bradley L. – SHAPIRO, Debra L. 2001. The Impact of Cultural Values on Job Satisfaction and Organizational Commitment in Self-Managing Work Teams: The Mediating Role of Employee Resistance. *In The Academy of Management Journal*, Vol. 44, No. 3 (Jun., 2001), pp. 557-569
(article consists of 13 pages). Published by: Academy of Management. Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3069370>. [citované 12. 3. 2010].
4. LISNÍK A. 2009. Prostriedky nepriameho zamestnávateľa na odstraňovanie chudoby. (Means of the indirect employer for preventing poverty). *In Zborník vystúpení: II. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“ na tému „Chudoba“ Reflexie cez prizmu spoločenskej náuky Cirkvi, spoločenských a ekonomických vied v dňoch 26. – 27. marca 2009*. Poprad : Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra spoločenských vied a sociálnej náuky Cirkvi. s. 355-361. ISBN 978-80-8084-459-2.
5. MIHALČOVÁ, B. 2002. Mapovanie podnikateľského prostredia a tvorba stratégie malých stavebných podnikov na Slovensku. *In Mezinárodní pracovní setkání MOMAN 02 „MODERN MANAGEMENT“*. Praha, 20. března 2002. Plzeň : Sdružení EVIDA, 2002. s. 205-216. ISBN 80-86596-03-6.

Autor:

prof. Ing. Michal Pružinský, CSc.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Pedagogická fakulta
Katedra manažmentu a marketingu
Nábřeží Jána Pavla II 15, 058 01 Poprad, Slovenská republika
tel.: +421 44 432 68 42, linka 1840 mobil: +421 918 722 113
e-mail: michal.pruzinsky@ku.sk

KREŠŤANSKÁ ETIKA DEKALÓGU V NÁUKE JÁNA PAVLA II.

A 4. A 7. PRIKÁZANIE – RODINA A SPOLOČNOSŤ

Szanniszló Inocent – Mária V., OP, Demočko Daniel

Abstract

When we want to talk about inheritance and social message of pope John Paul II., we can't leave Decalogue ethics in his encyclics and documents out. There we can see a recency of his teaching, which doesn't lose its foundation for nowadays' people. The contribution offers still actual ideas from his works and documents thru commandments of Decalogue, which are now helping not only in work with theologians, but with politics, laborers, bioethicist, doctors and others professions.

Abstrakt

Ak chceme hovoriť o dedičstve a sociálnom odkaze Jána Pavla II, nemôžeme vynechať etiku dekalógu, nachádzajúcu sa v jeho encyklikách a dokumentoch. V nich je možné vidieť aktuálnosť jeho náuky, nestrácajúcu opodstatnenie pre ľudí dnešného sveta. Príspevok ponúka stále aktuálne myšlienky z jeho diel a dokumentov skrze prikázania Desatora, ktoré dnes nepomáhajú v práci iba teológom, ale taktiež politikom, zamestnancom, bioetikom, lekárom a iným profesiám v spoločnosti.

Ján Pavol II. ako významný teológ a kresťanský etik znamenal pre teológiu i spoločnosť obrovský prínos a jeho myšlienky majú na teologickom poli stále rozsiahly vplyv. Je vhodné taktiež poukázať na jeho veľkú pastiersku starostlivosť o páľčivé problémy dnešných kresťanov, rodín a spoločnosti, z ktorej čerpá aj dnešná Sociálna náuka Cirkvi. V tomto kontexte vynikne jeho sociálne poslanstvo pre svet 21. storočia, ktoré ponúka tento príspevok v rámci 4. a 7. prikázania Dekalógu.

RODINA

Zhrnutím druhej tabule Dekalógu, teda 4.-10. Prikázania, je pre kresťanov práve život v Kristovi⁸⁰⁰: „Milovať budeš svojho bližneho ako seba samého“ (Mk 12,29-31; Rim 13,8-10).

Prvé prikázanie druhej tabule Mojžišovho zákona, teda celkove štvrté, je zároveň kladne vyjadrené ako forma povinnosti⁸⁰¹. **Toto prikázanie, ktoré je jedným zo základov sociálnej náuky Cirkvi**, sa stáva uvádzateľom nasledujúcich prikázaní z druhej tabule, ktoré sa týkajú osobitnej úcty k životu, k manželstvu, k pozemským dobrám a k slovu (KKC § 2198). Tieto témy boli bytostne vlastné práve Jánovi Pavlovi II.

I. Rodina v Božom pláne

Podstata štvrtého prikázania spočíva v tom, že rodičia sú v Božom pláne pôvodcovia človeka, ktorým vďačíme aj za poznanie Boha. Preto im patrí v desatore miesto hneď za Bohom. Týmto prikázaním sa ozrejmuje poriadok lásky. Rodičia sú pre naše dobro obdarení

⁸⁰⁰ KKC dodáva ešte Ježišov výrok učeníkom Jn 13, 34 ako zhrnutie tzv. druhej tabule dekalógu. Ku IV. prikázaniu zasa priradzuje výrok o poslušnosti Ježiša po jeho nájdení v chráme (Lk 2, 51) a výrok sv. Pavla Efezanom Ef 6, 1-3 v návaznosti na Mk 7, 8-13; KKC 536.

⁸⁰¹ Tejto téme sa venuje v dostupnej literatúre morálnej teológie KKC 536-548 (§ 2196-2257); S 161-182; G III/a 127-333; KHP II 457-550.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

autoritou a človek je povinný si vážiť všetkých, ktorých Boh pre naše dobro touto autoritou obdaril (KKC § 2197).

Neposlušnosť voči rodičom je v istom zmysle vzburou voči Bohu. Požiadavka úcty zahrňuje aj pomoc a starosť o rodičov⁸⁰². Deti dlhujú svojim rodičom lásku a úctu. Súčasne toto prikázanie obsahuje aj odmenu, teda jeho zachovávanie prináša spolu s duchovným ovocím aj časné ovocie pokoja a blahobytu. Naopak, jeho nezachovávanie spôsobuje spoločenským a jednotlivcom veľké škody, KKC § 2200.

Ide tu aj o príbuzenskú úctu k ďalším členom rodiny, starým rodičom a predkom a napokon ide o povinnosť úcty žiakov voči učiteľom, zamestnancov voči zamestnávateľom, podriadených voči nadriadeným, občanov voči svojej vlasti a voči tým, čo ju spravujú a v nej vládnu. Samozrejme, že recipročne (alebo nepriamo) zahŕňa toto prikázanie povinnosti rodičov, poručníkov, vyučujúcich, vedúcich, vysokých štátnych úradníkov, vládnych činiteľov a všetkých tých, ktorí vykonávajú moc nad inými alebo spoločnosťou osôb (KKC § 2199). Jedná sa tu teda o vykonávanie moci a autority nad inými (KHP II 463-468).

Práve Katechizmus v spolupráci s ďalším dokumentom Jána Pavla II. *Familiaris consortio* podčiarkuje, že **kresťanská rodina je domáca cirkev** (KKC § 2204; FC 21). U rodiny sa jedná o osobitný prejav cirkevného spoločenstva viery, nádeje a lásky⁸⁰³. Základy neskoršieho náboženského života sú položené v rodičovskom dome. Kresťanská rodina je znakom a obrazom spoločenstva Božskej trojice. Plodivá a výchovná úloha kresťanskej rodiny je odrazom Otcovho stvoriteľského diela. Táto rodina je povolaná mať účasť na Kristovej obeti a modlitbe (každodenná modlitba a čítanie sv. Písma posilňujú v nej lásku a evanjelizačnú a misionársku činnosť, KKC § 2205).

Spomenutý dokument **Familiaris consortio** (FC) je apoštolská exhortácia Jána Pavla II. (1981)⁸⁰⁴ o úlohách kresťanskej rodiny v dnešnom svete, venujúca sa manželstvu a rodine. Dokument ukazuje, že rodina má ukázať ľudskú lásku ako účasť na Božskej láske spoločnosťou, službou životu, účasťou na vývoji spoločnosti a na živote Cirkvi. Pojednáva sa tu o jednote manželov (oproti polygamii), o nerozlučiteľnosti, o regulácii pôrodnosti, o práve a povinnosti výchovy, o neprípustnosti manželstva na skúšku, o voľných zväzkoch, civilnom manželstve, situácii rozvedených a možnosti rozvodu vôbec (dokonca aj o tom, či simultánni bigamisti smú prijímať eucharistiu, FC 84).

Manželské spoločenstvo je založené na dobrovoľnom súhlase manželov (KKC § 2201). Manželstvo a rodina sú zamerané na **dobro manželov a na plodenie a výchovu detí**. Obaja manželia majú rovnakú dôstojnosť, KKC § 2203. Toto je veľmi dôležité vyjadrenie s koreňmi už v FC.

Predpoklad na zvládnutie ťažkostí spojených s manželskou čistotou je trpezlivosť, pokora, statočnosť, modlitba, eucharistia a spoveď.

Verejné autority, ktoré chcú obmedziť slobodu manželov vo voľbe počtu detí a udeľujú hospodársku pomoc pre toto obmedzenie, je potrebné rázne odsúdiť (FC 30).

KKC § 2211 ukazuje **vzťah politického spoločenstva a ochrany rodiny**. Samotný štát musí rodinu chrániť (GS 52), KKC § 2210. Ján Pavol II. k tomu dodáva, že medzi rodinné práva⁸⁰⁵ patrí (FC 46) právo na manželský a rodinný život a potrebné prostriedky na jeho zachovanie⁸⁰⁶ (právo aj na primeranú štátnu pomoc pri starostlivosti o deti⁸⁰⁷ - manželia

⁸⁰² Porov. SKOBLÍK Jiří, *Průhled křesťanské etiky*; Karolinum, Praha, 1997, s. 161.

⁸⁰³ Porov. JENČO, J., *Princípy katechézy detí predškolského veku*, Košice, Seminár sv. Karola Boromejského 2008, s. 124: „formovanie svedomia malého dieťaťa sa nesmie zamerať na plnenie nejakých príkazov alebo zákazov, ale na predstavenie Osoby, ktorú môže dieťa nasledovať a s ktorou sa môže identifikovať...“.

⁸⁰⁴ <http://www.kbs.sk/?cid=1117276376>

⁸⁰⁵ Charta práv rodiny sa nachádza práve na internetovej stránke FC <http://www.kbs.sk/?cid=1117276376>.

⁸⁰⁶ V tomto kontexte nie je nezaujímavé vidieť snahu arcibiskupa Celestína Miglioreho, stáleho pozorovateľa Svätej stolice pri OSN z 5.3. 2008, pri kampani na financovanie žien v domácnosti, *poz.* <http://www.kath.net/detail.php?id=19218>.

s deťmi nesmú byť diskriminovaní), na samostatné rozhodovanie o počte detí a ich výchove, na intimitu v manželskej a rodinnej oblasti, na trvalý zväzok, vieru a jej vyznávanie, náboženskú výchovu včítane príslušných prostriedkov a zariadení, telesné, sociálne, politické a hospodárske zaistenie zvlášť chudobných a chorých (právo na vlastný byt, ktorý umožní primeraný rodinný život), možnosť vyjadriť sa k rodinným problémom pred príslušnými inštanciami, na vytváranie zväzkov s inými rodinami a inštitúciami, na ochranu maloletých pred škodlivým vplyvom pornografie, alkoholizmu, a pod. pomocou príslušného zákonodarstva, na zmysluplný život a dôstojnú smrť a nakoniec na odchod do cudziny kvôli lepším životným podmienkam.⁸⁰⁸

Štát a úloha otca (ako nositeľa štátnej authority⁸⁰⁹)

Skoblík poukazuje aj na tento aspekt funkcie štátu a jeho reflexiu v diele Jána Pavla II. *Centesimus annus*. Predstavitelia politickej moci sú povinní rešpektovať základné práva ľudskej osoby a spravodlivosti⁸¹⁰. Spoločnosti, ktoré nepoznajú, alebo odmietajú zjavené náboženstvá, nestrpia žiadne objektívne kritérium dobra a zla, a ako učí história, osobujú si zjavne alebo skryto úplnú moc nad človekom a jeho osudom⁸¹¹.

II. Rodina a spoločnosť

Rodina je prvotná bunka spoločenského života, ktoré katechizmus nazýva **prirodzené spoločenstvo** darovania seba v láske a v darovaní života, KKC § 2207.

Autorita, stálosť a životné vzťahy vnútri rodiny tvoria základy slobody, bezpečnosti a bratstva v rámci spoločnosti. V rodinnom spoločenstve sa už od detstva osvojujú morálne hodnoty, uctievanie Boha a správne užívanie slobody. Ide tak o uvádzanie do života spoločnosti, KKC § 2207.

Len pomocou dopĺňovania prostredníctvom spoločnosti môže človek rozvinúť svoju bytosť do plnosti vlastnej jeho povahy, KHP II 456. Starostlivosť v rodine je nutná ako o mladých, tak aj o starých, prípadne chorých a postihnutých. Niekedy však musia pomôcť iní, alebo aj spoločnosť ako taká, KKC § 2208.

Rodina je nenahradiateľná (GS 52, *Pacem in Terris* 17) a tvorí základnú, biologickú, sociologickú, pedagogickú a ekonomickú jednotku ľudskej spoločnosti. Aj veda dokazuje jej nezastupiteľný význam pre rozvoj človeka od jeho počiatku.

Úloha rodiny je teda prirodzeného práva, daná Stvoriteľom, a nie je dejinne podmienená úrovňou spoločnosti v jej vývoji.⁸¹²

Čo sa **ochrany rodiny sociálnymi opatreniami** týka, podľa princípu subsidiarity (výpomoci) sa majú väčšie spoločenstvá vyvarovať toho, aby si neoprávnene privlastňovali práva rodiny a miešali sa do jej života, KKC § 2209. Táto ochrana sa uskutočňuje pomocou **princípu subsidiarity**, teda istým vyvážením medzi centralizáciou a decentralizáciou. Toto v praxi znamená, že nadriadená spoločnosť má ponechať menším skupinám alebo jednotlivcom to, čo sú schopní vykonať vlastnými silami a byť im nápomocnou tam, kde nie sú schopní vykonať nejakú nevyhnutnú, alebo prinajmenšom užitočnú úlohu⁸¹³.

Katechizmus nakoniec dodáva, že v bratoch a sestrách vidíme deti svojich rodičov, v bratrancoch a sesterniciach potomkov našich predkov, v spoluobčanoch synov a dcéry našej vlasti a v pokrstených deti našej matky Cirkvi, v každom človekovi deti nebeského Otca,

⁸⁰⁷ Takisto *Familiaris consortio*, 23: ak sa má ženám priznať rovnako ako mužom právo prevziať rôzne verejné úlohy, musí byť súčasne štruktúra spoločnosti taká, aby vydaté ženy a matky neboli prakticky nútené pracovať mimo domu, KHP II 481.

⁸⁰⁸ Porov. SKOBLÍK Jiří, *Průhled křesťanské etiky*; Karolinum, Praha, 1997, s. 163 -164.

⁸⁰⁹ Porov. SKOBLÍK Jiří, *Průhled křesťanské etiky*; Karolinum, Praha, 1997, s. 175.

⁸¹⁰ Ján Pavol II, *Centesimus annus* (CA) 25, poz. KKC § 2236, <http://www.kbs.sk/?cid=1117280649> .

⁸¹¹ Ján-Pavol II., CA 45-46.

⁸¹² Porov. SKOBLÍK Jiří, *Průhled křesťanské etiky*; Karolinum, Praha, 1997, s. 166.

⁸¹³ KHP II 461.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

a tým priznávame bližnemu **osobný charakter** (nejde o jedinca v kolektíve, ale osobu, zasluhujúcu si úctu a osobitnú pozornosť), KKC § 2212. Ľudské spoločenstvo je zložené z osôb, a preto všetky spoločenské vzťahy nie sú len o zmluvách, právach a povinnostiach, ale predpokladajú prirodzenú dobroprajnosť, v zhode s dôstojnosťou ľudskej osoby v spravodlivosti a bratstve, KKC § 2213.

III. Povinnosti členov rodiny

- **vzájomné povinnosti manželov:** láska, vernosť, spoločné bývanie a vzájomná podpora hmotná, duševná a duchovná.⁸¹⁴ Materská láska má byť regulovaná manželskou láskou. Skoblík dodáva, že otec miluje na začiatku dieťa tak, že miluje jeho matku. Takto začne dieťa oslobodzovať od matky, čo je nutné pre jeho rozvoj. Láskou muža a manželku tak otec nahradí matke lásku odchádzajúcich detí.⁸¹⁵

Prehrešenie sa proti manželskej láske môže byť spôsobené malichernou žiarlivosťou, rozhadzovaním spoločného majetku, despotickým vedením rodiny, dlhodobou neprítomnosťou bez zodpovedajúceho dôvodu a porušenia manželskej vernosti.

- **povinnosti detí:**

- **láska a vd'ačnosť:** detská láska musí byť predovšetkým vd'ačná (Sir 7, 29- 30), KKC § 2215. Ide o lásku vnútornú (chcenie dobra pre rodičov) a vonkajšiu (odvrátenie zla a pomoc v potrebách).

- **pravá ochota a poslušnosť** (Prís 6, 2022; Prís 13, 1), KKC § 2216. Poslušnosť prestáva osamostatnením sa, ale neprestáva tu úcta (KKC § 2217).

- **úcta a vážnosť** - tá má koreň v bázni voči Bohu ako dare Ducha svätého, KKC § 2217.

- **zodpovednosť voči rodičom** ako hmotná a morálna podpora (Mt 7, 10- 12; Sir 3, 3- 7; Sir 3, 14- 15.18), KKC § 2218.

- **znášanie sa so súrodencami** (Prís 17, 6; Ef 4, 2), KKC § 2219, S 169-170.

- **osobitná vd'ačnosť** tým, od ktorých prijali dar viery- rodičia, starí rodičia, duchovní pastieri, katechéti, učitelia, priatelia (2 Tim 1, 5, KKC § 2220). Čo sa **priateľstva** týka, Skoblík uvádza pohľady na primeranosť duchovného priateľstva. Priateľstvo medzi mužmi, členmi rehoľných spoločenstiev, nebolo videné jednoznačne. Sv. Bazil Veľký požadoval, aby sa mnísi rovnakej komunity milovali bez rozdielu rovnako a odmietal tvorbu priateľských kruhov (rovnako aj sv. František Saleský, Nasledovanie Krista a sv. Vincent z Pauly). Naopak cisterciiti toto priateľstvo podporovali a ako kritérium prospešnosti tu bolo posilnenie lásky k Bohu a bližnemu. Duchovné priateľstvo medzi mužom a ženou sa môže vydať len tam, kde priateľská láska a výmena srdca slúžia spoločnému povolaniu a ceste k Bohu (sv. František z Assisi a sv. Klára, sv. Terézia Veľká a Hieroným Gracián, sv. František Saleský a sv. Františka Chantal). Inak sa ľahko môže stať tento vzťah vzťahom podobným manželstvu.⁸¹⁶

- **povinnosti rodičov:**

Najdôležitejšou povinnosťou rodičov voči deťom je **dobře usporiadaná láska**⁸¹⁷, ďalej telesná (život, zdravie a životospráva), duchovná (náuka, príklad, náprava) a duševná starostlivosť (výchova a vzdelanie), KKC § 2228, S 170. Výchovná úloha rodičov je prvoradá a neodcudziteľná, KKC § 2221.

Deti sú **deti Božie** a majú byť rešpektované ako ľudské osoby. Rodičia ich vychovávajú k zachovávaní Božieho zákona tak, že sami prejavujú poslušnosť vôli nebeského otca (KKC § 2222).

⁸¹⁴ Porov. SKOBLÍK Jiří, *Průhled křesťanské etiky*; Karolinum, Praha, 1997, s. 168.

⁸¹⁵ Porov. SKOBLÍK Jiří, *Průhled křesťanské etiky*; Karolinum, Praha, 1997, s. 169.

⁸¹⁶ Porov. SKOBLÍK Jiří, *Průhled křesťanské etiky*; Karolinum, Praha, 1997, s. 169 – 169.

⁸¹⁷ Láska ukazuje nutné hranice a cesty k rastu lepšie než tuhé pravidlá a ich nepružné uplatňovanie. Pozitívne povzbudenie dosiahne častejšie obrat k dobrému ako kritika, KHP II 483.

Rodičia **tvoria rodinu**⁸¹⁸, kde sa vychováva k čnostiam a vládne nežnosť, odpustenie, úcta, vernosť a nezištná služba. Toto si vyžaduje odriekanie, zdravý úsudok a sebaovládanie ako podmienky každej pravej slobody. Rodičia dávajú deťom dobrý príklad⁸¹⁹ (KKC § 2223) a učia ich vyvarovať sa nebezpečenstvu a nemravnosti ohrozujúcich ľudskú spoločnosť (KKC § 2224).

Medzi povinnosťami rodičov patrí aj **evanjelizovanie detí**, ktoré sami deklarujú ich krstom. Deti sa majú od najútlejšieho veku zapájať do života Cirkvi (KKC § 2225). Farnosť je eucharistické spoločenstvo a srdce liturgického života kresťanských rodín a miestom na katechézu detí a rodičov (KKC § 2226). Takto potom deti prispievajú k rastu rodičov vo svätosti (KKC § 2227).

Medzi povinnosťami, ale aj práva rodičov patrí aj vybrať školu, zodpovedajúcu ich vlastnému presvedčeniu. V tomto im má v tom pomôcť verejná moc (KKC § 2229). Takisto musia rešpektovať právo detí zvoliť si v dospelosti svoje povolanie a životný stav (KKC § 2230).

Rodičia sú takisto povinní umožniť štátu a Cirkvi podiel na výchove detí, u Cirkvi hlavne výuka náboženstva a cirkevné školy. **Autorita rodičov** je primárna a základná, zatiaľ čo štátu a Cirkvi sekundárna a subsidiárna⁸²⁰.

Strata rodičovských práv rodičov ich automaticky nezabavuje rodičovských povinností. To sa týka hlavne nemanželských detí, alebo rozvedených rodičov.

IV. Rodina a Božie kráľovstvo

Kresťania žijú už na tejto zemi Božie kráľovstvo, a to v každej spoločenskej oblasti. Dorastaním sa upevňuje povolanie dieťaťa od Boha. Rodičia tomu majú napomôcť, aby deti vedeli odpovedať a nasledovali toto povolanie: patriť do Božej rodiny- spoločnosti, nasledovať Ježiša Krista (Mt 10, 37), KKC § 2232-33.

Starostlivosť o spoločnosť je starostlivosťou o vlastné blaho, blaho blízkych a nakoniec aj starostlivosťou o uskutočnenie toho posledného určenia, do ktorého služby je povolaný každý človek i spoločnosť ako celok, teda Božie kráľovstvo, Boží plán stvorenia a spásy pre celé ľudstvo.

Peschke uzatvára, že len takým chápaním prirodzenosti a určenia človeka sa dá oceniť jeho dôstojnosť a byť jej zárukou⁸²¹.

SOCIÁLNY ŽIVOT

Výklad siedmeho prikázania Dekalógu, pojednávajúceho o vlastníctve, je najviac ovplyvnený myslením Jána Pavla II. v jeho dokumentoch. Pápež zdôrazňuje, že **sociálna náuka Cirkvi je súčasťou hlásania evanjelia**. Využívanie nerastných, rastlinných a živočíšnych zdrojov nemožno oddeľovať od rešpektovania morálnych požiadaviek⁸²².

⁸¹⁸ Peschke tvrdí, že rodičia smú splodiť deti, len ak majú oprávnenú nádej, že sa o nich budú starať a ich vychovávať naozaj ľudským spôsobom. Nesmú darovať život viacerým deťom, ako sú schopní ich užiť a zabezpečiť, KHP II 482.

⁸¹⁹ Ak si sami vedia pred nimi uznať chyby, lepšie ich budú viesť a naprávať (Sir 30, 1-2; Ef 6, 4). Takisto majú deti učiť podriaďovať materiálne a prirodzené dimenzie vnútorným a duchovným, *Centesimus annus* 36.

⁸²⁰ „Rodičovská autorita je službou dieťaťu. Je vyjadrením zrelého vzťahu a lásky, ktorá ochraňuje, napráva a vedie. Takáto forma autority je nevyhnutná k zdravému vývoju dieťaťa.“ JENČO, J., *Situácia a perspektívy predškolskej katechézy*, Košice, Seminár sv. Karola Boromejského 2008, s. 46.

⁸²¹ KHP II 456-457.

⁸²² Vláda nad týmito vecami nie je absolútna, ale vymedzená starostlivosťou o kvalitu života bližšieho, vrátane budúcich generácií; vyžaduje posvätnú úctu k neporušiteľnosti stvorenia (CA 37-38).

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Sociálne otázky rieši pápež aj v encyklikách: *Laborem exercens* (LE) 1981⁸²³, týkajúcej sa ľudskej práce, *Sollicitudo rei socialis* (SRS) 1987⁸²⁴ vydanéj z príležitosti 20. výročia encykliky Pavla VI. *Populorum progressio* a *Centesimus annus* (CA) znova vydanéj z príležitosti stého výročia encykliky Leva XIII. *Rerum novarum*⁸²⁵. Tieto encykliky úmerne k sociálnej situácii aplikujú tri základné sociálne princípy (S 226):

1. Personálny princíp – v dokumente *Mater et Magistra* hovorí Ján XXIII.⁸²⁶, že človek je nositeľom, tvorcom a cieľom všetkých hospodárskych zariadení.
2. Princíp solidarity – jedinec je zodpovedný za spoločnosť, spoločnosť za jednotlivca; STQ hovorí, že individuum je pre spoločnosť a spoločnosť pre osobu.
3. Princíp subsidiarity – rešpektovanie kompetenčnej sféry nižších zložiek vyššími, teda samostatnosť ľudskej osoby môže byť obmedzovaná spoločenskými väzbami a inštitúciami len takou mierou, nakoľko je to nutné v jej vlastnom záujme a v záujme všeobecného dobra.

Každý systém, podľa ktorého by sociálne vzťahy mali byť úplne určované ekonomickými faktormi, je proti prirodzenosti ľudskej osoby a jej konania⁸²⁷. Systém, ktorý podriaďuje „základné práva jednotlivých osôb a skupín kolektívnemu organizovaniu výroby“ (GS 65) je proti ľudskej dôstojnosti⁸²⁸.

Cirkev zavrholá totalitné a ateistické ideológie, ktoré sú v modernej dobe spojené s komunizmom a socializmom. V praxi kapitalizmu tiež odmietla individualizmus a absolútny primát trhového zákona nad ľudskou prácou⁸²⁹. Treba teda propagovať rozumnú reguláciu obchodu a hospodárskeho podnikania, podľa správnej hierarchie hodnôt, so zreteľom na spoločné dobro (KKC § 2425).

Hospodárska etika nám odpovedá na otázku, akými zásadami sa musí človek riadiť, aby jednal v súlade s pravdou človeka, keď spravuje hmotné statky? Akými zásadnými požiadavkami sa ľudia musia riadiť, aby mohli získať, vlastniť a užívať hmotné dobro, v práci, v produkcii, konzume a rozdeľovaní týchto dobier slúžili zmyslu svojho života, všeobecnému dobru a podpore spoločenstva namiesto toho, aby ho rozdeľovali?

Magistérium nie je kompetentné riešiť konkrétne otázky hospodárskych systémov, ktorých sa týka autonómia svetských vecí (GS 36). Človek sa však nesmie spreneveriť pravde o ňom samom. Ján Pavol II tu dodáva, že **mimo evanjelia niet skutočného riešenia sociálnej otázky** (CA 5).

Ľudská práca má svoj pôvod bezprostredne v osobách stvorených na Boží obraz a povolaných na to, aby jedny s druhými a pre druhých pokračovali v diele stvorenia tým, že ovládnu zem. Práca je teda povinnosťou, oslavuje Stvoriteľove dary a schopnosti, ktoré človek dostal a môže byť aj vykupiteľská⁸³⁰. Práca sa môže stať prostriedkom posväcovania a oživovania pozemských skutočností v Kristovom duchu (KKC § 2427).

⁸²³ <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176>

⁸²⁴ <http://www.kbs.sk/?cid=1117276830>

⁸²⁵ <http://www.kbs.sk/?cid=1117280649>

⁸²⁶ <http://www.kbs.sk/?cid=1117035308>

⁸²⁷ CA 24. Teória, ktorá zo zisku robí výlučne pravidlo a posledný cieľ ekonomickej činnosti (človek bez peňazí nemá cenu), nie je morálne prijateľná. Nezriadená túžba po peniazoch nevyhnutne spôsobuje svoje zvrátené následky. Je jednou z príčin početných konfliktov, ktoré narúšajú sociálny poriadok (GS 63; LE 7; CA 35- KKC § 2424). Zisk je však nutný, pretože umožňuje budúcnosť podnikov a zamestnanosť, S 220.

⁸²⁸ Každé konanie, ktoré redukuje osoby iba na číre prostriedky zisku, zotročuje človeka, vedie k zbožňovaniu peňazí a prispieva k šíreniu ateizmu.

⁸²⁹ Riadenie hospodárstva iba pomocou centralizovaného plánovania prevracia v základe spoločenské vzťahy; riadenie iba prostredníctvom trhového zákona narúša sociálnu spravodlivosť, „lebo sú niektoré ľudské potreby, ktoré sa netýkajú trhu“ (teda nemajú prístup k trhu, CA 34).

⁸³⁰ Znášaním útrap v spojení s Ježišom istým spôsobom spolupracuje človek s Božím Synom na jeho vykupiteľskom diele, dokazuje, že je Kristovým učeníkom, nesúc každodenný kríž v činnosti pre ktorú je povolaný (LE 27).

Práca je takto vedomé nasadenie ľudskej osoby s jej duševnými a telesnými schopnosťami za účelom tvorby trojakých hodnôt: seba samého rozvinúť ako človeka, prispieť k dobru spoločnosti a uskutočniť Božie plány so svetom.

Práca je pre človeka dobrom nielen preto, že podľa svojich potrieb premieňa prírodu, ale aj preto, že sám seba uskutočňuje ako človeka, dokonca sa človekom viac stáva. Istým spôsobom ide o podmienku pre založenie rodiny a zvyrazňuje v rodine tiež proces výchovy.

Objektívny zmysel práce je v tom, čo je vykonané a v prostriedkoch, ktoré sa pri tom použijú. Subjektívny zmysel- ide o toho, kto pracuje. Teda práca je naozaj ľudskou činnosťou, ak sa v nej človek svedomite a zodpovedne angažuje z jadra svojej bytosti.

Posledným zmyslom práce nie je teda produkt, nech už ide o čokoľvek aj veľmi vznešené, ale sám človek a jeho realizácia (LE 12). Z toho vyplýva nutnosť neprekračovať pri práci hranice ľudských možností (bezohľadnosť štátnej prestíže, ktorá obetuje pracujúcich).

Človek nesmie prácou zakrpatieť. Previnenie voči dôstojnosti ľudskej osoby je stavať objektívny zmysel práce nad subjektívny. Je potrebná nutnosť kultúry práce (CA 15), kam patrí možnosť do vzdelávania sa a zvyšovanie kvalifikácie.

Kto kritizuje socializmus, musí si uvedomiť, že ho zrodil kapitalizmus a jeho neľudské podmienky v 19. storočí, ktorý bol vo vykorisťovaní, teda dehumanizácii človeka tak krátkozraký, že si nepripúšťal trest za svoje konanie, a ten logicky prišiel. Dôstojnosť práce neplynie len z filozofických úvah, ale takisto z viery: človek je povolaný uskutočňovať sám seba ako Boží obraz tak, že zobrazuje Boha, ktorý je činný vo svojom stvorení. Rovnako to platí o nasledovaní Krista. Na prácu sa poukazuje aj ako na prostriedok duchovného života (svätosť klerikov je podľa koncilu funkčná).

LE 27 dodáva, že námahy práce stavajú človeka po boku Kristovom, ktorý nesie kríž ku spásu sveta a nepochybuje o povinnosti človeka nevyháňať sa práci. Druhá strana mince je potom právo na prácu, vyplývajúce z práva na to, čo nutne prispieva k rozvoju človeka a splneniu jeho poslania⁸³¹.

Základná hodnota práce závisí od samého človeka, ktorý je jej pôvodcom i cieľom. Práca je pre človeka a nie človek pre prácu (LE 6). Každý má mať možnosť čerpať z práce prostriedky na udržiavanie vlastného života a života svojich rodinných príslušníkov a na preukazovanie služby ľudskému spoločenstvu (KKC § 2428).

Právo na hospodárske podnikanie má každý, kto náležite využíva svoje schopnosti, aby prispel k hojnosti osožnej všetkým a aby zbieral spravodlivé ovocie svojich námah⁸³² (KKC § 2429). Konflikty ekonomických záujmov sa majú usilovať urovnať rokovaním, ktoré rešpektuje práva a povinnosti každého sociálneho partnera (KKC § 2430).

Zodpovednosť štátu: ekonomická činnosť, najmä ak sa týka trhu sa nemôže rozvíjať bez inštitucionálnych zákonov, právnych a politických noriem. Naopak predpokladá istotu slobody jednotlivcov a vlastníctva, stabilnú menu a dobre fungujúce verejné služby.

Hlavná úloha štátu je zabezpečiť takú istotu, aby ako robotník, tak aj výrobca mohli používať ovocie svojej práce a boli podnecovaní vykonávať svoju prácu efektívne a statočne.

Štát má dozeráť na uplatňovanie ľudských práv v ekonomickej oblasti a riadiť ho. Prvoradá zodpovednosť však patrí jednotlivcom a skupinám a združeniam, z ktorých sa spoločnosť skladá (CA 48, KKC § 2431).

Cirkev víta spolurozhodovanie zamestnancov vo vlastnom podniku- ved' ide o zväz ľudí (CA 43) bez toho, aby tým bolo spochybnené vlastnícke právo majiteľa podniku.

Hospodársky pokrok sa týka poľnohospodárskej, ako aj priemyselnej produkcie alebo objemu obchodu vrátane zahraničného. O pokrok ide len vtedy, ak ostáva pokrokom

⁸³¹ článok 23/1 *O ľudských právach*, OSN 1948 a GS 26 hovoria o práve človeka na prácu a ochranu pred nezamestnanosťou, S 227.

⁸³² Má dbať na to, aby konal podľa nariadení vydaných zákonitými autoritami v prospech spoločného dobra (CA 32).

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

celkového rozvoja človeka a spoločnosti, vrátane duchovného života⁸³³ (problematický pokrok spoločnosti vďaka úspešnému obchodu so zbraňami). Tento pokrok nie je automatický proces, ale vyžaduje premyslenosť a zodpovednosť nielen za jednu malú vrstvu spoločnosti, ale za všetkých. Ján Pavol II v SRS upozorňuje na dva extrémny: nadmerný rozvoj, vedúci k stále väčšej a rýchlejšej výmene tovaru dobrého za nedôležitý tovar ešte lepší, čo sa týka malej skupiny bohatších (autá za autá, nábytok za nábytok). Tieto tendencie sa označujú za konzumizmus- spôsobujúci plytvanie, ktoré má za následok veľký nárast odpadu. Mať stále viac a lepšie neznamena zdokonaľovanie osoby v jej bytí. Druhý extrém je nedostatočný rozvoj, ktorým trpí mnoho národov a ľudí neschopných realizovať svoje ľudstvo kvôli nedostatku elementárnych potrieb (SRS 28).

Trhové hospodárstvo je systém, kde hospodársky život určujú z jednej strany výrobcovia a predavači a z druhej strany konzumenti a kupujúci. Tento systém nepracuje automaticky, ale musí byť tak zorganizovaný, aby slúžil ľudským potrebám a všeobecnému dobru. Ide o alternatívu riadeného, centrálného hospodárstva, ktoré zrušením ukázalo na ekonomickú výhodnosť trhového hospodárstva. Zladenie ponuky a dopytu je prostriedok, avšak účelom je tu služba človeku.

Toto nie je katolícky systém, pretože taký neexistuje, zdôrazňuje Ján Pavol II (S 229), ale CA 42⁸³⁴ ho označuje za vyhovujúci pre sociálnu náuku Cirkvi, ak nie je príliš otrávený radikálnym kapitalizmom. Rešpektuje sa tu totiž ľudské právo na hospodársku iniciatívu, vlastníctvo, slobodu v hospodárskej sfére. Umožňuje to sebaurčenie, zodpovednosť, rozvinutie a tvorivosť. Zabraňuje sústredeniu moci do jedných rúk, keďže trh je miestom stáleho stretávania sa slobodných ľudí vedených vlastnými záujmami, miestom informácií, komunikácie a výmeny tovaru. Dôležitým prvkom je tu aj **etika produkcie**⁸³⁵.

Vzťah ekológia - ekonómia je dnes veľmi aktuálny, pretože sa zdá, že ide o súperenie. Pesimisti tvrdia, že ekonómia má navrch a blíži sa katastrofa. Etika má jasný cieľ: štát musí popri ekonómii dbať aj na ekológiu, a to aj v medzinárodnom merítku (čisté energetické zdroje). Ján Pavol II. tu dodáva, že ku mravnej výchove patrí aj dávanie prednosti produktom finančne menej dostupným, ale ekologicky menej závadným⁸³⁶.

Takto sme sa v kocke pokúsili ukázať stálu aktuálnosť sociálneho poslanstva Jána Pavla II. pre život spoločnosti a rodiny. Uplatňovanie týchto zásad Dekalógu – základných pravidiel pre život - by malo byť výzvou pre dnešného človeka poznačeného krízou hodnôt a hľadajúceho pravdu a dobro.

⁸³³ Ekológia k tomu pripája varovnú poznámku ohľadne čistoty vody, ovzdušia a vyčerpania zdrojov energie, S 228. Východisko vidí Skoblík v kvalitatívnom, namiesto kvantitatívnom rozvoji. Výskum má tu za úlohu zistiť, ako z menej investovanej energie a látok vyrobiť viac produktov ako doposiaľ.

⁸³⁴ CA: Hospodárska sloboda nie je najvyššia hodnota, ale sa musí vyrovnat' so sociálnou spravodlivosťou, všeobecným dobrom a solidaritou. Sociálny ohľad nepatrí k pravému trhovému hospodárstvu dodatkovu, ale zvnútra sám o sebe. Obraz človeka nie je ako v komunizme a radikálnom liberalizme utopistický, ale realistický. Snahy človeka nie sú skazené, ani ideálne, ale musia byť usporiadané a ovládané. Cieľ snaženia, zisk, majetok, výkon, uznanie nie je ničím záporným, naopak predstavuje motiváciu k hospodárskemu rastu (35).

⁸³⁵ Rozdeľovanie majetku reguluje nielen spravodlivosť, ale aj láska. Za zvlášť cennú almužnu je považovaný čas venovaný opustenému človekovi, hlavne ak je nepohyblivý. CA 36 a SRS 31 zdôrazňuje poskytovanie nielen z prebytku, ale aj z potrebného, S 234.

⁸³⁶ Lepší vzduch, more a lesy sú cennejšie ako väčší luxus v obliekaní, potrave, bývaní, alebo turistike (B. Sutor, *Politická etika*), S 237. Človek, ktorý sa stará len o pôžitok, nemôže byť slobodný. Poslušnosť voči pravde dovoľuje človekovi usporiadať svoje prania a spôsob ich vyplnenia do správnej hierarchie, teda vlastníctvo sa stáva pre neho prostriedkom k rastu (CA 41). Chybná teda nie je túžba po lepšom živote, ale spôsob, ktorý predstiera, že je lepší vtedy, keď dáva prednosť „mat“ pred „byt“ (CA 36).

Skratky a použitá literatúra:

1. KHP II= PESCHKE Karl-Heinz, *Křesťanská etika*, Vyšehrad, Praha, 1999
2. G III/a= GÜNTHÖR Anselm, *Morálna teológia III/a (G III/a)*, Spolok sv. Vojtecha, Trnava, 1996
3. T II= TONDRA František, *Morálna teológia II, Prikázania*, Spišská kapitula, 1994
4. B II= BENEŠ Albert, *Morálna teologie*, Krystal, Praha, 1994
5. S= SKOBLÍK Jiří, *Průhled křesťanské etiky*; Karolinum, Praha, 1997.
6. KKC= *Katechizmus Katolíckej Cirkvi*, SSV, 1999
7. KKCK= *Kompendium KKC*, SSV 2006
8. VS= *Veritatis Splendor*, SSV, 1994, <http://www.kbs.sk/?cid=1117281664>
9. GS= *Gaudium et Spes*, Dokumenty II. Vatikánskeho koncilu, SSV, <http://www.kbs.sk/?cid=1118410965>
10. BH = HÄRING Bernhard, ČSSR, *Láska je víc než přikázání*, Vyšehrad, Praha, 1997
11. NZ = Nový zákon; SZ= Starý zákon (Biblické skratky podľa slovenského vydania Sv. Písma, SSV, Trnava 1995)
12. ST= Teologická Summa sv. Tomáša Akvinského
13. STQ= sv. Tomáš Akvinský
14. *Pacem in terris*, http://www.kbs.sk/do_pdf/index.php?cid=1117035321
15. *Familiaris consortio*, <http://www.kbs.sk/?cid=1117276376>
16. *SRC=Solicitudo rei socialis*, <http://www.kbs.sk/?cid=1117276830>
17. *EV= Evangelium Vitae*, <http://www.kbs.sk/?cid=1117282943>
18. *CA= Centesimus annus* <http://www.kbs.sk/?cid=1117280649>
19. *LE =Laborem exercens*, <http://www.kbs.sk/?cid=1117276176>
20. *Mater et Magistra Jána XXIII.*, <http://www.kbs.sk/?cid=1117035308>
21. JENČO, J., *Princípy katechézy detí predškolského veku*, Košice, Seminár sv. Karola Boromejského 2008
22. SUTOR, B., *Politická etika*, Oikomene, Praha, 1996.

Autori:

Doc. ThDr. Ing. Inocent – Mária Vladimír Szaniszló OP, PhD.,

email: inocent@bluewin.ch

Mgr. Daniel Demočko, email: ddemocko@gmail.com

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach, Katedra systematickej teológie

VÝZNAM RODINY PRE ONKOLOGICKY CHORÉ DIEŤA

Meaning of family for a child with cancer.

Šišanská Katarína

Abstrakt

Príspevok poukazuje na špecifiká onkologického ochorenia v období detstva a dospelovania. Definuje sociálnu oporu ako významný činiteľ pri zvládaní onkologického ochorenia. Autorka charakterizuje rodinu ako spoločenskú inštitúciu a zaraďuje ju medzi najvýznamnejšie zdroje sociálnej opory, do sociálnej siete onkologicky chorého dieťaťa. V závere príspevok prezentuje výsledky prieskumu, ktorého čiastkovým cieľom bolo zistiť obsah sociálnej opory v prirodzenej sociálnej sieti onkologicky chorého dieťaťa.

Kľúčové slová: Onkologické ochorenie. Detstvo a dospelovanie. Sociálna opora. Sociálna sieť. Význam rodiny.

Abstract

The article mentions the specifics of cancer in childhood and adolescence. It defines social support as an important factor in handling any kind of cancer. The author characterizes family as a social institution and considers it as one of the most important sources of social support, as part of the social network of a child with cancer. In the end, the article presents results of research, of which the partial goal was to find out the content of social support in natural social network of a child with cancer.

Keywords: Cancer. Childhood and Adolescence. Social support. Social Network. Meaning of family.

Úvod

Zistenie onkologickej diagnózy je faktom, s ktorým sa musí pacient/ka vyrovnáť. Špeciálnou otázkou je výskyt rakoviny u detí. Aj dieťa si svoju chorobu uvedomuje a prežíva. Závislosť dieťaťa na okolí je oveľa väčšia a závažnejšia než u dospelého jedinca. Dieťa potrebuje zdravú a dobre fungujúcu rodinu, o to viac choré dieťa.

Onkologické ochorenie v kontexte obdobia detstva a dospelovania

„Rakovina predstavuje veľmi zložitú chorobu, ktorá vzniká súčinnosťou viacerých rizikových faktorov. Za najznámejšie modely vysvetľujúce vznik rakoviny sú považované tie, ktorých základ tvorí bio-psycho-sociálny model zdôrazňujúci princíp multikauzálnej genézy chorôb. Napríklad Engelov model zvyrazňuje nasledujúce patogénne činitele:

- genetická predispozícia,
- konštitučná predispozícia,
- charakteristiky osobnosti a správania,
- sociálna opora“ (1).

Detstvo je obdobie vývinu dieťaťa, jeho príprava na dospelosť. Závisí na bezprostrednom okolí. Smeruje k dosiahnutiu vlastného miesta v spoločnosti, teda k sociálnemu statusu a roli v ňom. Choroba nepostihuje len jednotlivé orgány a ich funkcie, ale aj celú osobnosť dieťaťa. Okrem záťaže organizmu, znamená choroba pre dieťa aj zmenenú životnú situáciu, s ktorou sa musí vyrovnáť. Chorobu dieťaťa si samozrejme uvedomuje a prežíva jeho najbližšie sociálne okolie, reaguje na zmenenú sociálnu situáciu a vyrovnáva sa s ňou (2).

V problematike onkologického ochorenia dieťaťa sa stretávame s existenciou mnohých falošných obáv a predstáv. Niektorým sa niet čo diviť. Deti sa obávajú, ako budú vyzerat', keď ostanú na žive a budú dospievať. Obávajú sa, ako ich príjmu vrstovníci, keď budú „iní“. Onkologické ochorenie prináša mimoriadny zásah do života dieťaťa, jeho rodiny a často aj do života v širokom okolí pacienta. Pri ošetrovaní onkologicky chorých zohráva nepriaznivú úlohu po storočia pretrvávajúci a stále živý „mýtus o rakovine“. Ide o falošné predstavy o ochorení sprevádzanom veľkým utrpením a neodvratnou smrťou. Tiež prirodzená a hlboko zakorenená predstava, že deti nemajú byť ohrozené na živote, že nemajú umierať, ale žiť. Táto predstava je náhle zvrátená, pretože ochorenie prichádza často bez varovania, ako „blesk z čistého neba“, u dieťaťa, ktoré bolo do tejto doby celkom zdravé. Odstrániť tieto mýty je rovnako dôležité ako nádorové ochorenie včas rozpoznať a čo najviac ich vyliečiť (3).

Obdobie po oznámení onkologickej diagnózy, pred operáciou a po operácii, počas jednotlivých terapií (chemoterapia, rádioterapia a pod.) je obdobím, ktoré je ťažké nielen pre jednotlivca, ale pre celé jeho najbližšie prostredie. Obavy a strach prežívajú nielen samotní pacienti ale i najbližší rodinní príslušníci (10).

Zvlášť špecifická a ťažká je situácia, ktorá nastáva v prípade onkologicky chorých adolescentov. „Dospievajúci sa sústreďujú na riešenie základných existenčných otázok - osobnej identity (Kto som?) a životného zmyslu (Kým budem? Kým sa stanem? Kam smerujem?). Neistota, citová nevyrovnanosť (labilita) nadmerná sústredenosť na seba (egocentrizmus) a závislosť sú obvyklými charakteristikami prežívania, zvlášť v prvých rokoch dospievania. V čase dotvárania svojej identity sa oslabujú väzby s pôvodnou rodinou a nové, stabilnejšie sociálne väzby nie sú ešte dotvorené. Fakt choroby, s eventuálnym trvalým obmedzením do budúcnosti, spracovávajú adolescenti oveľa ťažšie ako mladšie deti alebo dospelí. Ohrozenie života, realitu smrti chápu ako šokujúcu, nespravodlivú, zničujúcu, traumatizujúcu skutočnosť. Reagujú hnevom, zmätene, odporom, deštruktívnym správaním (externalizujú) alebo únikom od aktivity, stiahnutím sa do depresie (internalizujú). Objavujú sa aj únikové reakcie v podobe zneužívania škodlivých látok alebo iných autodeštruktívnych prejavov. Depresia sa ľahko prehĺbuje a vážnym rizikom je možnosť suicídia (u adolescentov všeobecne častejšie)“ (4).

Rodina ako významný zdroj sociálnej opory pre onkologicky choré dieťa

Samotný pojem sociálnej opory je relatívne nový, v odbornej literatúre figuruje o niečo dlhšie ako 30 rokov. „O jeho zavedenie sa postarali predovšetkým traja bádatelia a to Caplan (1974), lekár-epidemiológ Cassel (1976) a psychiater Cobb (1976)“ (5).

Sociálnu oporu je možné definovať ako „súbor vzťahov, ktoré jedinec vníma ako subjektívne významné pri riešení bežných i náročných situácií. Ide teda o pomoc, podporu zo strany iných, ktorá uľahčuje a zmierňuje negatívne následky záťaže a stresu na človeka. Novšie teórie priznávajú aj priamy účinok na zdravotný stav, a to aj v prípade, keď človek nie je vystavený stresu“ (6).

Opора zo strany sociálneho prostredia bola definovaná rôznymi spôsobmi: v niektorých epidemiologických štúdiách sa definovala ako počet sociálnych kontaktov udržiavaných danou osobou, čiže ako rozsah sociálnej siete; novšie štúdie zdôrazňujú potrebu uvedomovania si spolupatričnosti. Ľudia, ktorých vnímame ako príslušníkov sociálnej siete, sú takí ľudia, na ktorých sa môžeme spoľahnúť a o ktorých vieme, že nás uznávajú, že sa o nás starajú, alebo že nás majú radi (9).

V rámci sociálneho prostredia chorého dieťaťa je dôležité vybudovanie kvalitnej siete sociálnej opory. V tomto zmysle J. Křivohlavý používa výstižnejší pojem a to pojem oporná sociálna sieť (supportive network), čiže súbor všetkých, k danému jedincovi zameraných podporných dyadických vzťahov. Napríklad vzťah rodičov k dieťaťu, alebo vzťah personálu nemocničného oddelenia k danému pacientovi (7).

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Rodina je najstaršia základná spoločenská skupina, zopnutá najrôznejšími vzťahmi vo vnútri i navonok - funkciami, činnosťami, ktoré zabezpečujú potreby svojich členov a spoločnosti ako celku. Vo svojom historickom vývoji sa adaptuje na najrôznejšie premeny a tým udržuje život človeka prakticky vo všetkých jeho sférach. Je najvýznamnejšou súčasťou spoločenskej mikroštruktúry. Ide o „malú primárnu spoločenskú skupinu, založenú na zväzku muža a ženy, na pokrvnom vzťahu rodičov a detí či vzťahu osvojenia, na spoločnej domácnosti, ktorej členovia plnia spoločensky určené a uznané role vyplývajúce zo spolužitia, na súhrne funkcií, ktoré podmieňujú existenciu tohto spoločenstva a dávajú mu vlastný význam vo vzťahu k jedincom a k celej spoločnosti“ (2).

Členovia rodiny môžu slúžiť deťom a adolescentom ako zdroje poskytovaním sociálnej opory. Táto opora môže byť priama alebo sprostredkovaná. Priama sociálna opora slúži ako nárazník pri negatívnych dôsledkoch stresu najmä v útlom veku, kedy opatrovníci dieťaťa fungujú ako zdroje zvládania za dieťa. V podstate jediný interpersonálny zdroj, ktorý dieťa v útlom veku potrebuje, je možnosť vytvárať bezpečný a produktívny vzťah s opatrovníkom, ktorý neskôr vo vývinovom období podporuje aj rozvoj osobných zdrojov zvládania. Ako sprostredkovaná sociálna opora slúži rodina vtedy, keď členovia rodiny, predovšetkým rodičia slúžia ako vzory pre deti pri osvojovaní si zvládacích stratégií. Deti ich „coping“ pozorujú a identifikujú sa s ním. Širší rámec pre sprostredkovanie sociálnej opory, ktorý ovplyvňuje stratégie zvládania jedinca poskytuje vytváranie pravidiel, tradícií a rituálov uplatňovaných pri riadení rodiny a formovaní správania jej členov. Ide v podstate o regulačné mechanizmy, ktoré poskytujú pravidlá pre prijímanie a uplatňovanie zvládacieho správania v rodine. Napr. sú rodiny, v ktorých sú vonkajšie prejavy emócií neprípustné, a zverejňovanie negatívnych a dôverných informácií o rodine zakázané. V iných rodinách sú deti k prejavom emócií pobádané a pri nepriaznivých udalostiach hľadá rodina pomoc u iných (8).

Starostlivosť o choré dieťa znamená vždy pre rodinu zvýšenú psychologickú a ekonomickú záťaž, väčšinou tradične viac pre matku ako pre otca. Je známe, že starostlivosť o choré dieťa môže viesť aj k rozpadu rodiny, kedy otec matku s chorým dieťaťom opustí. Tým sa ešte výrazne zhorší jej psychologické a sociálne zaťaženie. Pre väčšinu týchto rodín je však pomocou systematická spolupráca s odborníkmi. Je dôležité aby sa rodina stretávala aj s inými ľuďmi, ktorí jej môžu byť nápomocní. Veľmi pozitívnou črtou je vyvíjanie spolkovej a klubovej činnosti rodičov rovnako postihnutých detí, ktoré sa začalo zhruba od roku 1989. V súčasnej dobe ich existuje už celý rad, skladajú sa z laikov ale spolupracujú aj s odborníkmi, lekármi a psychológmi.

Uvedené teoretické východiská sa jednoznačne potvrdili i v prieskume, ktorý realizovala autorka príspevku. Hlavným cieľom prieskumu bolo zistiť obsah sociálnej opory v potenciálnej sieti sociálnej opory onkologicky chorého dieťaťa. Jedným z čiastkových cieľov bolo zistiť obsah sociálnej opory v prirodzenej sociálnej sieti onkologicky chorého dieťaťa (rodičia, súrodenci, širšia rodina). Výskum bol realizovaný formou kvalitatívnej analýzy, v rámci nej bola použitá metóda pološtrukturovaného rozhovoru a metóda dotazníka. Výskumnú vzorku tvorilo 16 detí s diagnózou onkologického ochorenia a ich rodičov. Pre ilustráciu uvádzame niekoľko nasledujúcich kategórií, ktoré potvrdzujú nezastupiteľný význam rodiny.

- Deti sa vyrovnávajú s chorobou rýchlejšie vtedy, ak majú okolo seba blízkych ľudí a profesionálov, ktorí ich podporujú.

Povedané inými slovami, ak majú okolo seba dostatočne vyhovujúcu sieť sociálnej opory, z ktorej môžu čerpať energiu na boj. Spoliehajú sa na svojich rodičov, priateľov, spolužiakov, lekárov, zdravotné sestry, učiteľky...

- Najväčším zdrojom sociálnej opory v živote dieťaťa s onkologickým ochorením je jeho matka.

Tá je najčastejšie osobou, ktorá je prítomná v prípadoch oznámenia diagnózy dieťaťu, po prípadne je sama tou osobou, ktorá diagnózu dieťaťu oznámi a vysvetlí mu, čo so sebou prinesie. Zároveň je prítomná počas všetkých vyšetrení, i počas samotnej liečby v nemocničnom prostredí. Pokiaľ má oddelenie vytvorené podmienky pre nonstop prítomnosť rodiča počas liečby, väčšinou je touto osobou práve matka a jej prítomnosť je takmer 24 hodinová. Matka má s dieťaťom vytvorený dôverný vzťah, zo strany detí často charakterizovaný až ako kamarátsky, ktorý je výrazne pozitívnym faktorom pri liečbe onkologicky chorého dieťaťa. V najväčšej miere práve od matky dieťa očakáva oporu. Počas liečby dieťaťa, matka drží rodinu pohromade, snaží sa povzbudzovať aj manželského partnera, často pred ním z milosti tají niektoré neprijemné zážitky a nesie ich ťažobu sama na svojich pleciach. Oživuje nádej a vieru v uzdravenie dieťaťa. Po nemocničnej liečbe je opäť tou osobou, ktorá ostáva s dieťaťom doma a starostlivosti oň venuje všetok svoj voľný čas. Nakoniec zohráva významnú úlohu pri opätovnom zaraďovaní sa dieťaťa do normálneho života po ukončení liečby.

- Za ostatné zdroje sociálnej opory z najbližšieho okolia onkologicky chorého dieťaťa môžeme považovať otca dieťaťa, jeho súrodencov, starých rodičov.

Otec plní dôležitú úlohu formou častých návštev v nemocnici, formou nosenia darčiekov, zabezpečovania materiálnej pomoci, predovšetkým financií a liekov. Zatiaľ čo matka sa starala doma o dieťa a poberala opatrovateľský príspevok, otec chodil do zamestnania a zabezpečoval prítok financií, potrebných na zabezpečenie rodiny a predovšetkým na liečbu onkologicky chorého dieťaťa. Podobný podporný vplyv mali aj starí rodičia a súrodenci.

- Aby sa rodičia mohli stať pozitívnym zdrojom sociálnej opory pre svoje dieťa, sami potrebujú čerpať sociálnu oporu od svojho okolia.

Ako nám vyplynulo z prieskumu, onkologicky choré dieťa vníma predovšetkým rodiča, ako najväčší zdroj sociálnej opory zo svojho prirodzeného prostredia. Rodič onkologicky chorého dieťaťa je však chorobou svojho dieťaťa postihnutý tiež. Je to preň ťažká životná situácia, ktorá sa ho bytostne dotýka, dieťa je jeho súčasťou, jeho pokračovateľom, je zaň zodpovedný, miluje ho. Na to, aby sa mohol stať pozitívnym zdrojom sociálnej opory pre svoje choré dieťa rodič sám, tiež potrebuje čerpať sociálnu oporu od svojho najbližšieho okolia. Rodičia za takéto zdroje najčastejšie označujú manželského partnera, ostatnú rodinu, priateľov a známych. Pre rodičov majú veľký význam aj „podporné a svojpomocné skupiny, ktoré im pomáhajú prekonávať sociálnu izoláciu; vzájomné stretnutia a akcie ich vedú k pocitu spolupatričnosti“ (11).

Záver

Aj napriek prevládajúcemu názoru vo verejnosti o kríze rodiny v súčasnej spoločnosti môžeme jednoznačne konštatovať, že význam rodiny pre onkologicky choré dieťa je nepopierateľný. Rodina predstavuje pre choré dieťa bezpečné útočisko, nezištnú pomoc a podporu v najťažších chvíľach. Na základe teoretických východísk i empirických zistení tvrdíme, že rodina je najvýznamnejším zdrojom sociálnej opory pre onkologicky choré dieťa.

Literatúra

- (1) ŽIAKOVÁ, Eva. 2001. Možnosti psychologickkej a sociálnej pomoci onkologickým pacientom. In *Práca a sociálna politika*, ISSN 1210-5643, roč. 9, č. 9, s. 17-19.
- (2) DUNOVSKÝ, Jiří. 1999. *Sociální pediatrie*. Praha : Grada, 279 s. ISBN 80-7169-254-9.
- (3) KOUTECKÝ, Josef. 2002. *Detská onkológia pre prax*. Praha: Triton, 179 s. ISBN 80-7254-288-5.
- (4) GLASOVÁ, Mária. 1999. Zomierajúci adolescent - problém sprevádzania. In *Medicínska etika a bioetika*, ISSN 1335-0560, roč. 6, č. 1-2, s. 13-14.
- (5) MAREŠ, Jiří. 2002. Diagnostika sociálnej opory u detí a dospelých. In *Pedagogika*, ISSN 3330-3815, roč. 52, č. 3, s. 267-289.
- (6) KOUBEKOVÁ, Eva. 2001. Vzťahy medzi percipovanou sociálnou oporou a niektorými osobnostnými charakteristikami adolescentov. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, ISSN 0555-5574, roč. 36, č. 1, s. 39-49.
- (7) KRIVOHLAVÝ, Jaro. 1999. Moderátor zvládania záťaže typu sociálnej opory. In *ČS psychologie*, ISSN 0009-062X, roč. XLIII, č. 2, s. 106-118.
- (8) MEDVEDOVÁ, Luba. 1995. Rodina ako sociálna opora zvládania (coping) stresu u pubescentov. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, ISSN 0555-5574, roč. 30, č. 2, s. 171-182.
- (9) MESÁROŠOVÁ, Margita, KOČIŠOVÁ, Agnesa. 2007. Sociálna opora a emocionalita pacientok s rakovinou. In Mesárošová et al. *Psychologické determinanty zvládania onkologických ochorení*. Košice: VÚSI, s.r.o., s. 149-166. ISBN 978-80-89338-00-9.
- (10) KOČIŠOVÁ, Agnesa, WAGNEROVÁ, Mária. 2009. Sociálny kapitál ako významný zdroj liečby onkologicky chorých. In *Acta Chemotherapeutica*, ISSN 1335-0579, roč. 18, č. 2, s. 102-112.
- (11) KOČIŠOVÁ, Agnesa – WAGNEROVÁ, Mária. 2007. Psychosociálne aspekty zvyšovania kvality života onkologických pacientov. In *Acta Chemotherapeutica*, ISSN 1335-0579, roč. 17, č. 1-2, s. 56-64.

Kontakt

PhDr. Katarína Šišňanská
Filozofická fakulta UPJŠ
Katedra sociálnej práce
Popradská 66, 042 31 Košice
katka@ckr.sk

EFEKTÍVNA PENITENCIÁRNA A POSTPENITENCIÁRNA STAROSTLIVOSŤ AKO POMOC PRI ZACHOVANÍ RODINNÝCH VÄZIEB

Effective penitentiary and postpenitentiary care as a help with the keeping the family ties.

Špániková Martina

„Nikto nemá, čo by chcel. A kto má, ten to neocení, pretože nevie, že má niečo, čo by chcel, keby to nemal.

Emil Hakl (2010)

Abstrakt

Jedným z faktorov, ktoré ovplyvňujú do veľkej miery úspešné začlenenie osôb po výkone trestu odňatia slobody do spoločnosti je ich rodinné zázemie. Posilňovanie rodinných väzieb je v rámci penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti dôležité v záujme prevencie recidívy odsúdených. Príspevok sa venuje definovaniu základných pojmov v tejto oblasti a stručnej charakteristike činnosti neziskovej organizácie EDUKOS. Vo svojej činnosti už niekoľko rokov využíva aj skúsenosti z medzinárodných projektov.

Kľúčové slová: odsúdená osoba, osoba prepustená z výkonu trestu odňatia slobody, penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť, nezisková organizácia, projekty, rodina, rodinné väzby.

Abstract

One of the factors which influence to a great degree the successful integration of people after the execution of a punishment imprisonment into the society is their family background. Within penitentiary and postpenitentiary care, strenghtening of the family ties is very important for the sake of prevention of the offense of the convicted person. This article defines the basic terms in this sphere and briefly describes the activity of the non- profit organisation EDUKOS. For many years this organisation has also used the experience from some international projects.

Key words: Penitentiary and postpenitentiary care, convicted person, **person discharged** from **execution** of a **punishment** imprisonment, non-profit organisation, projects, family, family ties.

Úvod

Rodina je základom spoločnosti a jedinečným miestom, kde sa človek učí láske, úcte, rešpektu. Citová väzba v rámci rodiny je veľmi dôležitá, je základom prvotnej a všeobecnej adaptácie na prostredie, v ktorom dieťa žije. Rodina tvorí vo všeobecnosti emocionálne zázemie, piliere bezpečia, istoty, stimulácie, podnetov či uznania, je miestom získavania elementárnych skúseností. Kvalita pôsobenia rodiny na jedinca sa odráža v celom jeho sociálnom vývine, schopnosti uplatniť sa v širších spoločenských skupinách a v plnení ďalších sociálnych rolí v živote. Pozitívne vplývať môže len rodina funkčná a stabilná. Takáto rodina môže byť vo veľkej miere významnou pri práci s odsúdenými, počas návratu z výkonu trestu odňatia slobody či ako podporná inštitúcia v zmysle prevencie recidívy odsúdených a naopak pri udržiavaní rodinných väzieb je vo veľkej miere dôležitá kvalitná penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť.

1 Charakteristika rodiny a jej funkcií

Rodina je prvotnou inštitúciou, v ktorej prebieha proces socializácie výchovy dieťaťa. Je základnou jednotkou spoločnosti. Z pohľadu sociológov je možné hovoriť o rodine ako o malej sociálnej skupine a z pohľadu psychológov ako o kolektívnej bunke, v ktorej jedinec nájde uspokojenie svojej základnej sociálnej potreby – nebyť osamelý, mať spoločnosť.⁸³⁷ Z pohľadu sociológie sa rodina ďalej vymedzuje ako dvojgeneračná alebo viacgeneračná sociálna skupina, medzi členmi ktorej sú príbuzenské vzťahy a ktorej základnou funkciou je primárna socializácia jej detských členov dospelými.⁸³⁸ Z tejto definície vyplýva, že najdôležitejší význam rodiny sa kladie na jej socializačnú funkciu. Rodina však zohráva významnú úlohu nielen počas primárnej socializácie, ale aj v ďalších štádiách socializácie.

Rodina plní okrem spomenutej socializačnej funkcie aj ďalšie funkcie. Prevendárová a Kubíčková⁸³⁹ uvádzajú nasledovné funkcie rodiny:

- *Biologicko-reprodukčná funkcia*: v rodine je možné uspokojovať sexuálne potreby partnerov, ktoré sa viažu na rozmnožovací proces. Funkciu biologickej reprodukcie neplní každá existujúca rodina, ale pre rodinu je táto funkcia charakteristická. Napriek rôznym experimentom (napríklad s komúnami, voľným spoložitím partnerov) sa rodina spolu s manželstvom javí ako najvhodnejší spôsob zabezpečovania potomstva a tým i biologického prežitia spoločnosti.

- *Ekonomická funkcia*: kedysi bola rodina človeku predovšetkým ekonomickou oporou. Jej členovia si navzájom pomáhali pri práci v rodinnom podniku, hospodárstve. Hoci sa väčšina rodín nevenuje bezprostrednej výrobnjej činnosti, ekonomická funkcia v zmysle materiálneho zabezpečenia zostáva významnou úlohou každej rodiny.

- *Citová funkcia*: rodina človeku poskytuje dôležité zázemie, ktoré je nevyhnutné pre zdravý vývin detí a psychickú stabilitu dospelých osôb žijúcich v rodine. Pomáha pri riešení životných problémov, zabezpečuje citovú oporu v chorobe, či starobe. Pocit lásky a spolupatričnosti, bezpečnosti a ochrany, pochopenie, uznanie a úcta, pocit, že človek niekam patrí, niekomu sa môže so svojimi problémami zdôveriť, je pre neho významnou hodnotou.

- *Odpočinková a regeneračná funkcia*: poskytuje pocit intimity a bezpečia, ktorý je dôležitý pre psychickú rovnováhu človeka. Zabezpečuje duševnú podporu a oporu v ťažkých životných chvíľach. Pomáha prekonávať stres, neúspechy, problémy.

- *Výchovná a socializačná funkcia*: sú navzájom úzko späté. Poslaním výchovnej funkcie je zabezpečiť deťom všestranný duševný a telesný rozvoj, starostlivosť o harmonický, fyzický, intelektuálny, citový a morálny vývin obohatený o rodičovskú lásku. Výchovnou funkciou je utváranie osobnosti človeka. Pojem socializácia znamená zospoločenšenie, prechod od vedomia JA k vedomiu MY, učenie sa žiť spolu s inými ľuďmi.

- *Funkcia prenosu sociálneho statusu*: rodina sa v spoločnosti pokladá za dôležitý mechanizmus umiestňovania nových členov spoločnosti do jej sociálnej štruktúry. Deti preberajú po rodičoch značné množstvo sociálnych statusov a rolí (status v hierarchii vlastníctva materiálnych predmetov, kultúrny status ai.).

Zo všetkých spomenutých funkcií rodiny vyplýva veľmi významný vplyv rodiny nielen na dieťa v procese socializácie, ale aj na človeka odsúdeného, či už mladého odsúdeného, ale rovnako v každom veku, no tento vplyv je pozitívny len v prípade funkčnej a stabilnej rodiny.

⁸³⁷ Kovačič, V. : *Model funkčnej rodiny a formovania osobnosti*. Vrútky : ProKonzult, 2002. s. 95.

⁸³⁸ Košta, J. : *Sociológia*. Bratislava : Ekonóm, 2004. s. 111.

⁸³⁹ Prevendárová, J., Kubíčková, G.: *Základy rodinnej a sexuálnej výchovy*. Bratislava : SPN, 1995. s. 82.

2 Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť

Každý človek má podľa Uháľa⁸⁴⁰ isté prirodzené potreby a túžby, ale nie každý si ich plne uvedomuje a tvorivo naplňuje a rozvíja. Sú ľudia, ktorí netriedia svoje skutky na vhodné a nevhodné, ktorým by sa potom vyhli, lebo ich prínos či účinnosť je neefektívna, neetická a nedôstojná. Inak povedané, nie každý svoje potreby a túžby naplňa uvedomelo a nie každý to robí vhodným a pre človeka dôstojným spôsobom. Teda tak, aby napĺňanie jedných potrieb nekazilo iné⁸⁴¹. Zložité postavenie majú vracajúci sa z výkonu trestu odňatia slobody do prostredia, založenom na turbulencii ekonomiky a následkoch globalizácie, do komunity, ktorá má často svoje postoje vytvorené na predsudkoch a v ktorej bude komplikovaný a dlhodobý proces budovania sociálnych väzieb (sociálnej siete, ktorej súčasťou je aj ich vlastná rodina). Ich vlastné postoje môžu byť rovnako založené na predsudkoch, pochádzajúcich často napr. z pocitu nespravodlivosti vyplývajúcej z tvrdosti zákona, ktorým ich spoločnosť odsúdila a izolovala od rodiny a komunity, ktorej boli súčasťou⁸⁴². Ďalším faktorom, ktorý vo väčšine prípadov sťažuje ich návrat do bežného života, je nedostatok finančných zdrojov na zabezpečenie existencie, v krajnom prípade dokonca s dlhom, ktorý človek po návrate z výkonu trestu odňatia slobody má⁸⁴³.

Penitenciárna starostlivosť je zameraná na jedincov vo výkone trestu nepodmienečného odňatia slobody priamo vo väzení. Intencionálnu výchovu a vzdelávanie odsúdených jedincov primárne zabezpečuje oblasť penitenciárnej pedagogiky. Kalvodová⁸⁴⁴ píše, že pojem resocializácia v izolovanom prostredí väzňov je nahradzovaný pojmom „program zaobchádzania“. Definuje ho ako základnú formu cieľavedomého pôsobenia na odsúdeného, ktorý je spracovaný na základe komplexnej správy o odsúdenom, pričom sa zohľadňujú nasledujúce kritériá: dĺžka trestu, charakteristika osobnosti a príčiny trestnej činnosti“. Na Slovensku sa označuje pojmom „zaobchádzanie s odsúdeným“. V zmysle § 11 zákona o výkone trestu odňatia slobody⁸⁴⁵ sa zaobchádzaním s odsúdeným rozumie súhrn aktivít, ktorých účelom je diferencovaným spôsobom zabezpečiť výkon práv a povinností podľa tohto zákona, podporovať a rozvíjať zmysel pre zodpovednosť, dodržiavanie zákonov a spoločenských noriem, pozitívne osobnostné vlastnosti, úctu k iným, sebaúctu a pozitívny vzťah k rodine. Pri zaobchádzaní s odsúdeným sa dbá aj na obmedzovanie nepriaznivých vplyvov väzenského prostredia. Pri zaobchádzaní s odsúdeným sa na splnenie cieľov programu zaobchádzania, ktorý bol konkrétnemu odsúdenému vypracovaný určeným pedagógom, využívajú formy a metódy pedagogického a psychologického pôsobenia, metódy sociálnej práce, ústavný poriadok, disciplinárna právomoc, zaraďovanie do práce, vzdelávanie a kultúrno-osvetová činnosť.⁸⁴⁶ Pobyt vo väzení, ako v každom neprirodzenom sociálnom prostredí, môže nepriaznivo vplývať na duševné aj telesné zdravie odsúdených. Časť z nich už do výkonu trestu nastupuje s duševnými poruchami⁸⁴⁷ resp. so zdravotnými problémami.

⁸⁴⁰ Uháľ, M. : *Sociálna náuka cirkvi v základných princípoch*. Košice : TF KU v Ružomberku, 2006. s. 119-120.

⁸⁴¹ Človek vedome porušujúci platný zákon, aj napriek vnútornému ospravedlňovaniu svojho konania zabezpečením existencie svojej rodiny, týmto spôsobom síce problému uniká. Riskuje však zničenie práve tejto hodnoty vlastného života – manželstva resp. rodiny. (Špánik, M., 2009, 418)

⁸⁴² Proces resocializácie je podľa forezných (súdnych) psychológov podmienený uznaním vlastnej viny, oľutovaním vlastných činov a prijatím trestu. Teda ide jednoznačne o zmenu jeho postojov.

⁸⁴³ Podrobnejšie sa danej problematike venuje napr. M. Špánik, 2009, 418-427.

⁸⁴⁴ Kalvodová, V. : *Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002. s.209-210.

⁸⁴⁵ Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení platných predpisov.

⁸⁴⁶ Kreslová, M. : Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť v slovenskej republike v čase vstupu do schengenského priestoru. 4. ročník konferencie „Bezpečná Európa“. Košice, 2007. Dostupné na : <<http://www.vskv.cz/be/HTML/kresl.htm>>

⁸⁴⁷ Zriadenie detenčného centra na Slovensku sa stále odkladá, predpokladaný počet odsúdených s duševnými poruchami je približne 3-násobne vyšší ako predpokladaná kapacita plánovaného zariadenia.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Bez zabezpečenia komplexnej starostlivosti aj v týchto oblastiach sa u odsúdených po odpykaní trestu zvyšuje riziko exklúzie⁸⁴⁸.

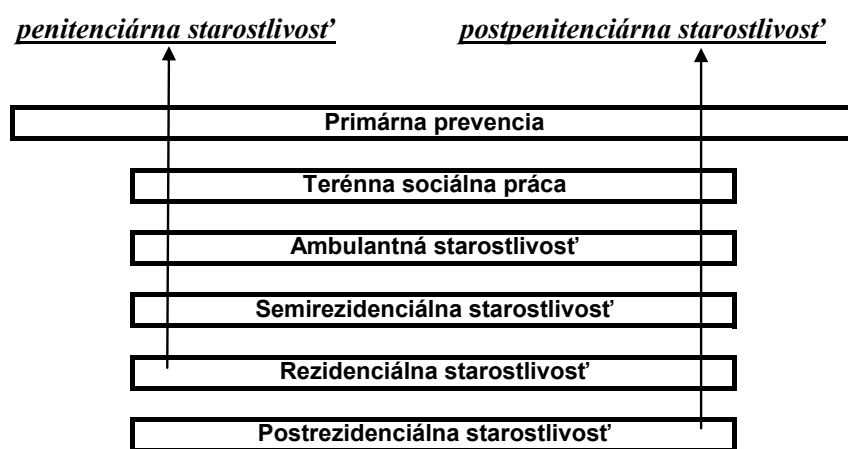
Na penitenciárnu starostlivosť nadväzuje postpenitenciárna starostlivosť, ktorá sa zaoberá formami adaptácie páchatel'ov trestných činov do občianskeho života (ich reintegrácie do spoločnosti). Postpenitenciárnu starostlivosť charakterizujeme ako súbor osobitných opatrení zo strany štátnych orgánov alebo spoločenských, charitatívnych a iných organizácií zameraných na dovŕšenie nápravy odsúdených a poskytnutie pomoci pri opätovnom začlenení do spoločnosti po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody v záujme prevencie ich recidívy k trestnej činnosti. Obsahom postpenitenciárnej starostlivosti je súhrn pôsobenia rôznych foriem metód a prostriedkov pomoci a dozoru voči osobám prepusteným z výkonu trestu odňatia slobody. Členíme ju teda na :

- *nútenú* postpenitenciárnu starostlivosť, ktorá je vymedzená zákonom, nariadená súdom a realizovaná štátnymi orgánmi a

- *dobrovoľnú* postpenitenciárnu starostlivosť, ktorá je založená na slobodnom rozhodnutí klienta a realizovaná zväčša mimovládnyimi a charitatívnymi organizáciami.

Kreslová⁸⁴⁹ popisuje, že zapojeniu bývalých odsúdených do normálneho občianskeho života a prekonaniu ich prvých (materiálnych i sociálnych) ťažkostí spojených s pobytom na slobode napomáha i zriaďovanie útulkov, krízových, resocializačných a rehabilitačných stredísk. Tu zohrávajú pozitívnu úlohu rôzne samosprávne a neštátne subjekty, ako napr. charitatívne a cirkevné organizácie, ktoré sa môžu uchádzať aj o príspevok zo štátneho rozpočtu na poskytovanie postpenitenciárnej starostlivosti.

Na neformálnom poskytovaní postpenitenciárnej starostlivosti má svoj nenahraditeľný podiel aj pomoc súkromných osôb a pomoc poskytovaná rodinnými príslušníkmi prepustených. V neposlednom rade aj postoje „mlčiacej väčšiny“.

Obrázok 1 : Viacúrovňový model sociálnej starostlivosti (Labáth, V, 2004, 23)

Pre lepšiu názornosť celkového postavenia penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti v rámci sociálnej práce je možné využiť viacúrovňový model sociálnej starostlivosti.⁸⁵⁰ Penitenciárnu starostlivosť radíme k rezidenciálnej starostlivosti, následnú postpenitenciárnu radíme k postrezidenciálnej starostlivosti (pozri Obrázok 1).

⁸⁴⁸ Z dostupných zdrojov nie je možné jednoznačne a objektívne zistiť celkovú úroveň starostlivosti vo väzniciach v SR. V Česku v súčasnosti monitoruje stav väznenstva aj v sledovaných oblastiach Český helsinský výbor. (porovnaj napr. Synáčová, J., Křivka, V., 14.6.2010, 1).

⁸⁴⁹ Kreslová, M. : Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť v slovenskej republike v čase vstupu do schengenského priestoru. 4. ročník konferencie „Bezpečná Európa“. Košice, 2007. Dostupné na : <<http://www.vskv.cz/be/HTML/kresl.htm>>

⁸⁵⁰ Labáth, V. : *Rezidenciálna starostlivosť*. Vyd. 1., Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2004. s. 23-24.

3 Konzultačné a informačné centrum EDUKOS

Činnosť organizácie EDUKOS je od založenia (10 rokov, vznikla cielene v rámci projektu TEMPUS na prehlbovanie zručností študentov a absolventov študijného odboru sociálna práca) zameraná na prácu so znevýhodnenými skupinami, ako sú ľudia so zdravotným postihnutím, nezamestnaní, osamelé ženy, osoby po prepustení z výkonu trestu, riziková mládež a delikventi, ale aj rodiny, z ktorých pochádzajú. Hlavným cieľom organizácie je napomáhať pri zlepšení kvality ich života obyvateľstva, predovšetkým preventívnou činnosťou proti sociálno-patologickým javom, vzdelávaním, tréningami, výmenami skúseností, poradenstvom a konzultáciami v oblasti sociálno-právnej legislatívy a spoluprácou s inými subjektmi, ktoré majú podobné ciele.

Veľkú pozornosť EDUKOS venoval v posledných rokoch v rámci svojich projektov mladým delikventom a ľuďom vracajúcim sa z výkonu trestu. Ich cieľom bolo zmiernovať resp. odstraňovať predsudky voči nim, napomôcť im pri reintegrácii do spoločnosti a uplatnení sa na trhu práce, vytvoriť podmienky pre zavádzanie alternatívnych trestov do života a pobyt vo väzniciach obmedzovať len na najnutnejšie prípady.

Z prvých možno spomenúť projekty **Život na slobode** a **Nový život** na slobode realizované v rokoch 2001-2003 z predvstupovej pomoci EÚ prostredníctvom NPOA/Phare. Zamerané boli na postpenitenciárnu starostlivosť (o mladistvých, ktorí sa vracajú z výkonu trestu na slobodu), ale do cieľovej skupiny patrili aj rodiny, do ktorých sa mladiství po výkone trestu vracali. Projekt sa zaoberal monitorovaním situácie odsúdených vo veku do 25 rokov, priamou prácou s klientmi s využitím VIT komunikácie zahŕňajúcej prevenčnú činnosť a sociálne poradenstvo, a hľadaním možností skvalitnenia postpenitenciárnej starostlivosti na Slovensku a odbornou prípravou pracovníkov pracujúcich s takouto skupinou obyvateľstva.

Ďalším veľmi rozsiahlym projektom, ktorý EDUKOS realizoval v období 2005-2008, bol projekt IS EQUAL **Šanca odsúdeným**. Projekt sa venoval eliminovaniu a odstraňovaniu predsudkov a diskriminácie voči mladistvým odsúdeným a prepusteným z výkonu trestu odňatia slobody, najmä rómskej skupiny zo spádových regiónov Oravy a Spiša, napomáhaniu pri ich reintegrácii do spoločnosti a uplatnení sa na trhu práce, vytvorení podmienok pre zavádzanie alternatívnych trestov do života a obmedzovaniu pobytu vo väzniciach len na najnutnejšie prípady. Išlo o nadnárodný projekt, ktorého súčasťou boli partneri zo **Španielska, Francúzska, Talianska, Poľska, Francúzska a Litvy**. V rámci projektu boli na národnej úrovni riešené problémy súvisiace s reedukačným, resocializačným, ale aj reintegračným procesom odsúdených. Dôraz sa kládol na individuálny prístup, možnosti zapojenia sa odsúdených do tréningových a vzdelávacích programov tak, aby sa dokázali úspešne reintegrovať do spoločnosti a zvýšili sa ich šance na uplatnenie sa v živote.

V rámci projektu Šanca odsúdeným bol uskutočnený prieskum⁸⁵¹, ktorého cieľom bolo porovnať, či projekt EQUAL zmenil postoje verejnosti k odsúdeným. Prieskum sa zamerail na 5 okruhov otázok : Aká je viera spoločnosti v nápravu odsúdených, názor spoločnosti na alternatívne tresty, názor spoločnosti na možnosť zamestnania (sa) odsúdených, kde vidí spoločnosť príčiny vzniku delikvencie, schopnosť a ochota verejnosti pomôcť bývalým odsúdeným v resocializácii. Z tohto prieskumu (r. 2005, n=1012; r. 2008, n=891) sú zaujímavé výsledky, ktoré súvisia s negatívnymi faktormi (predsudkami), ovplyvňujúcimi úspešnosť inklúzie odsúdených po návrate z výkonu trestu a je úlohou sociálnych pracovníkov ich minimalizovať. Napriek prevažujúcim negatívnym postojom k bezúhonnosti odsúdených je zjavný posun z obdobia pred uskutočnením projektu zameraného na inklúziu tejto skupiny. Mierne prevažujú respondenti, ktorí veria, že odsúdení vo väzení oľutujú svoj trestný čin. K

⁸⁵¹ Rosický, R. : *Prieskum postojov verejnosti k odsúdeným (komparatívna analýza)*. Dolný Kubín: EDUKOS, 2008. 29 s. Dostupné na: < http://www.edukos.sk/userfiles/file/sprava_equal.pdf > [citované 10.2.2010]

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

miernemu zhoršeniu ale došlo pri postojoch respondentov k poskytnutiu druhej šance odsúdeným po návrate na slobodu. Koreluje to s prevažne kladnými postojmi respondentov v otázke použitia alternatívnych trestov a potreby zabezpečenia zamestnania pre odsúdených aj počas výkonu trestu odňatia slobody. K miernemu zhoršeniu ale došlo pri negatívnych postojoch k prípadnej spolupráci s odsúdeným po návrate na slobodu.

K ďalším projektom patrí **Nová cesta**, ktorého cieľom bolo zabrániť diskriminácii odsúdených po prepustení na slobodu, pri ich uplatnení sa v živote, pomôcť im pri hľadaní nových záujmov a tým presvedčiť okolie o ich snahe viesť normálny život a zabrániť recidíve trestnej činnosti mladistvých. V rámci projektu to bolo uskutočnené realizáciou kurzov a motivačných vzdelávacích a výcvikových aktivít, formujúcich osobnosť. Následne na slobode po ich prepustení im účastníci projektu poskytovali poradenstvo, pomáhali pri hľadaní práce a boli s nimi v kontakte prostredníctvom dobrovoľníkov, väčšinou študentov sociálnej práce.

4 Projekty Compares a Network v rámci medzinárodnej spolupráce

Vďaka niekoľkoročným skúsenostiam s cieľovou skupinou bol EDUKOS oslovený s ponukou zapojiť sa do viacerých medzinárodných projektov. K tým najaktuálnejším patria projekty Compares a Network, obidva zastrešené európskym programom Leonardo da Vinci. Medzi partnerov projektov patrí 11 organizácií z Francúzska, Talianska, Slovenska a Švajčiarska, pracujúcich v oblasti väznenstva, trestnej justície a z vedeckých pracovísk (zo zahraničných napr. Bolonská univerzita).

Leonardo da Vinci

Cieľom projektu **Compares** (Compétences-Partenariat-Réseaux, t.j. Zručnosti-Partnerstvo-Siete) je vytvoriť nástroje, stratégiu, model vzdelávania partnerov siete pomáhajúcich profesií, pracujúcich s cieľovou skupinou odsúdených a prepustených z výkonu trestu odňatia slobody a vytvorený model po otestovaní uviesť do praxe v zúčastnených krajinách. Projekt Compares sa venuje vzniku nových kompetencií pre kvalitnejšie sociálne sprevádzanie v procese začlenenia najviac znevýhodnených cieľových skupín. Spája teda nielen prijímateľov pomoci s odborníkmi, ale i príslušné inštitúcie a v širšom kontexte i všetkých aktérov v spoločnosti (podniky, samosprávu, tretí sektor, úrady).

Projekt **Network** (Towards an European network for social inclusion in favour of offenders and ex-offenders) dopĺňa predchádzajúci. Ide v ňom o získavanie skúseností a prezentovanie výsledkov formou mobilít. Významnú úlohu tu zohráva napríklad talianska Bolonská univerzita, ktorá bude zároveň koordinovať tvorbu štvorjazyčného výkladového elektronického slovníka v oblasti sociálnej starostlivosti za spolupráce zúčastnených organizácií a zahraničných študentov. Cieľom projektu je spoločne pripraviť podmienky na budúcu multilaterálnu spoluprácu a transfer dobrej praxe. Aktivity sú zamerané na rozvoj mladistvých a dospelých odsúdených a na ich stabilitu v zamestnaní. Partneri projektu budú realizovať program a nadnárodné výmenné pracovné pobyty verejné aj privátne, cieľom ktorých bude vytvoriť kľúčové zručnosti v príprave odborníkov pre prácu so znevýhodnenými skupinami. Súčasťou projektu je zdefinovať oblasti, obsah, siete, cieľové skupiny, spoločné

postupy, spoločné hodnotiace systémy každého zúčastneného partnera a následná diseminácia v každej krajine prostredníctvom tlače, konferencií a seminárov.

Jedným zo spolupracujúcich akademických pracovísk je aj Ústav sociálnych vied pri PF KU v Ružomberku a Inštitút Andreja Radlinského PF KU so sídlom v Dolnom Kubíne. EDUKOS je jednou z organizácií, v ktorej sa už niekoľko rokov študenti sociálnej práce zapájajú do praktickej činnosti. Počas odborných praxí si študenti ďalej dopĺňajú a aplikujú široké teoretické vedomosti, ktoré získavajú počas svojho štúdia na Katolíckej univerzite.

Záver

Jedinečnosť každej rodiny spočíva v jej sile a hodnote každého jej člena, ale aj rodiny ako celku. Je základným spoločenstvom, kde sa človek rozvíja, kde získava svoje prvé skúsenosti, rešpekt, toleranciu alebo naopak pohrdanie, nadmernú kritiku, netoleranciu, niekedy aj násilie. To všetko rôznou mierou ovplyvňuje jedinca. Rodina neexistuje ako uzavreté spoločenstvo, ale v symbióze s pravidlami spoločnosti. Je preto potrebné usmerňovať rodinnú politiku tak, aby bola schopná ovplyvňovať ľudský a spoločenský život s cieľom objaviť jestvujúce spojivo medzi verejnými a súkromnými hodnotami.⁸⁵²

Slovensko patrí medzi krajiny s vysokou mierou recidívy páchatel'ov trestnej činnosti. Je dobré, ak v spoločnosti existujú subjekty, ktorým osud týchto ľudí nie je ľahostajný a sú ochotné využívať svoj vedomostný či kapacitný potenciál na pomoc iným. Prítom prihliadajú na dôležitosť rodinných väzieb a svoje aktivity smerujú nielen smerom k odsúdeným, ale aj smerom k rodinám, ktoré tvoria dôležitú súčasť prevencie recidívy.

⁸⁵² Di Felice, F.: Rodina a etika. In: Rodina na prelome tisícročí – subjekt kultúry kresťanských a všel'udských hodnôt. Trnava: USCM, 1999. s. 16.

Literatúra:

1. DI FELICE, F.: Rodina a etika. In: *Rodina na prelome tisícročí – subjekt kultúr kresťanských a vŕšľudských hodnôt*. Trnava: USCM, 1999. 240 s. ISBN 80-968191-3-5.
2. HAKL, E.: *Pravidla směšného chování*. Praha: Argo, 2010. 136 s. ISBN 978-80-257-0262-8.
3. Interné materiály z projektov Konzultačného a informačného centra EDUKOS (dostupné tiež na www.edukos.sk).
4. KALVODOVÁ, V. : *Postavení trestu odnětí svobody v systéme trestněprávních sankcí*. Brno : Masarykova univerzita, 2002. 272 s. ISBN 80-210-3025-9.
5. KOŠTA, J. : *Sociológia*. Bratislava : Ekonóm, 2004. 165 s. ISBN 80-225-1819-0.
6. KOVAČIČ, V. : *Model funkčnej rodiny a formovania osobnosti*. Vrútky : ProKonzult, 2002. 95 s. ISBN 80-88754-09-7.
7. KRESLOVÁ, M. : Penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť v slovenskej republike v čase vstupu do schengenského priestoru. In: *4. ročník konferencie „Bezpečná Európa“*. Košice : Rada vlády pre prevenciu kriminality a OU v Košiciach, 2007. Dostupné na: <<http://www.vskv.cz/be/HTML/kresl.htm>> [citované 2.2.2010]
8. LABÁTH, V. : *Rezidenčná starostlivosť*. Vyd. 1., Bratislava : Občianske združenie Sociálna práca, 2004. 144 s. ISBN 80-89185-03-7.
9. PREVENDÁROVÁ, J., KUBÍČKOVÁ, G.: *Základy rodinnej a sexuálnej výchovy*. Bratislava: SPN, 1995. 82 s. ISBN 80-08-01212-9.
10. ROSICKÝ, R. : *Prieskum postojov verejnosti k odsúdeným (komparatívna analýza)*. Dolný Kubín : EDUKOS, 2008. 29 s. Dostupné na : <http://www.edukos.sk/userfiles/file/sprava_equal.pdf> [citované 10.2.2010]
11. SYNÁČOVÁ, J., KŘIVKA, V. : Lékařská péče za mřížemi je mizerná, stěžují si vězni. In : Lidové noviny, 14.6.2010, r. XXIII, č.137, s. 1. ISSN 1213-1385.
12. ŠPÁNIK, M. : Možnosti znižovania rizika chudoby u odsúdených. In: *Zborník príspevkov z konferencie „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II pre dnešný svet II. - chudoba“* Ružomberok: PF KU v Ružomberku, 2009. s. 418-427. ISBN 978-80-8084-459-2.
13. UHÁĽ, M. : *Sociálna náuka cirkvi v základných princípoch*. Košice : TF KU v Ružomberku, 2006. 160 s. ISBN 80-89089-49-6.
14. Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody v znení platných predpisov.

Kontakt :

Ing. Martina Špániková

Konzultačné a informačné centrum EDUKOS, Dolný Kubín

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta

Inštitút Andreja Radlinského pri PF KU so sídlom v Dolnom Kubíne

E-mail: martina.spanikova@ku.sk

RODINA A NÁBOŽENSKÁ FORMÁCIA

Štefaňak Ondrej

Abstrakt

Rodina a náboženstvo – dve základné sociálne inštitúcie, ktoré zaujímajú sociológov už od času vzniku „ich vedy“, podliehajú v súčasnom svete mnohým zmenám. Menia sa ich formy, štruktúra, realizované hodnoty, normy i vzory správania. Pre sociológiu, na poli ktorej vzniká táto štúdia, je veľmi zaujímavé aj vzájomné prepojenie rodiny a religiozity. Pýtame sa napr.: Aké miesto má súčasná rodina v praktizovaní a odovzdávaní náboženských hodnôt a noriem? Plní si túto úlohu alebo skôr ju prenecháva „profesionálom“ – kňazom, katechétom resp. nábožensky orientovaným médiám? Zaujíma nás tiež fenomén „dedenia viery“ resp. zmien religiozity v nasledujúcich generáciách. Na tieto i ďalšie otázky sa snaží odpovedať prezentovaná štúdia, ktorá sa okrem iného opiera aj o výsledky vlastného sociologického výskumu religiozity mládeže z novembra roku 2006.

Úvod

Rodina dostávala v minulosti a dostáva i v súčasnosti mnohé prívlastky. Hovoríme o nej ako o základnej bunke spoločnosti, kolíske každého človeka, domácej cirkvi, škole ľudskosti a pod. Sú to krásne prívlastky, ktoré poukazujú aj na funkcie resp. úlohy, ktoré má rodina plniť – vo vzťahu k spoločnosti, k Cirkvi a predovšetkým k samotnému človeku najmä v prvých štádiách jeho života. Tieto funkcie či úlohy rodiny si začíname akosi viac uvedomovať v dobe, keď nie sú dostatočne realizované. Zdá sa, že práve v takejto dobe žijeme, hoci rozprávanie o kríze človeka je rovnako staré ako sám človek.

Jednou z úloh veriacej rodiny resp. veriacich rodičov je náboženská socializácia a formácia detí. Najmä v cirkevných dokumentoch sa často zdôrazňuje povinnosť veriacich rodičov vychovávať svoje deti vo viere.⁸⁵³ Za touto všeobecnou formuláciou sa skrývajú rôzne činnosti – od spoločnej modlitby a návštevy bohoslužieb, cez čítanie Svätého písma a duchovnej literatúry, až k rozhovorom a vysvetleniam jednotlivých právd viery a morálky. V rámci sociológie rodiny, v rámci sociológie náboženstva a morálky, ale i na poli cirkevného života sa možno pýtať, ako si súčasné veriace rodiny plnia načrtnuté úlohy? Vo všeobecnosti konštatujeme oslabenie plnenia týchto náboženských úloh resp. ich prenechávanie „profesionálom“ – kňazom, katechétom či nábožensky orientovaným médiám.

Napriek tomu rodina naďalej ostáva tým základným rámcom, ktorý natrvalo ovplyvňuje náboženský život nasledujúcich generácií. Dokazujú to výsledky rôznych empirických výskumov. V nasledujúcich riadkoch chcem predovšetkým na základe vlastného sociologického výskumu religiozity mládeže z novembra roku 2006 priblížiť niektoré konkrétne otázky, ktoré sa s danou problematikou spájajú.⁸⁵⁴ Urobím tak v dvoch častiach. V prvej sa budem venovať otázke kondície a vzťahu rodiny a religiozity na základe sociologickej literatúry i vlastného empirického výskumu. V druhej sa dotknem problému „dedenia viery“ resp. trvania alebo zmeny medzigeneračnej religiozity.

⁸⁵³ Por. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, Spolok Svätého Vojtecha, Trnava 1998, s. 325.

⁸⁵⁴ Išlo o kvantitatívny výskum zrealizovaný prostredníctvom dotazníka ankety. Terénne zbieranie dát sa uskutočnilo v novembri roku 2006. Cieľovou skupinou (*základným súborom*) bola 17-18 ročná mládež Spišskej diecézy. Zo *základného súboru* bol zámerno-náhodným spôsobom vyčlenený *výberový súbor*, ktorý tvorilo 663 mladých ľudí (24 tried z 8 štátnych a jednej cirkevnej školy). *Zrealizovaný súbor* predstavuje 629 respondentov, čo tvorí 94,87 % *výberového súboru*.

1. Rodina a religiozita v čase sociálno-kultúrnych premien

Ak uvažujeme o kondícii rodiny zo zorného uhla sociológie, možno povedať, že táto sociálna jednotka nesie v sebe na jednej strane čosi stále a nemenné a na strane druhej môžeme zo sociologického zorného uhla pozorovať okrajové (marginálne), ale i radikálnejšie (centrálne) premieny. Otázka kondície súčasnej rodiny je mnohorozmerná. V tzv. druhej demografickej zmene sa vymenovávajú také javy, ako: odkladanie uzatvárania manželstiev, odkladanie rozhodnutia priviesť na svet dieťa, nárast počtu neformálnych partnerských zväzkov a mimomanželských pôrodov, nárast počtu rozvodov, výrazný pokles počtu živonarodených detí, rozširujúci sa jav *singles* (muži a ženy, ktorí sa vedome rozhodujú pre život bez trvalého partnera resp. partnerky) a tiež *dual income-no kids* (bezdetné manželstvá na základe vlastného rozhodnutia). Načrtnutý trend má výrazný demografický charakter. Niektorí v tejto súvislosti hovoria dokonca o „postrodinnej rodine“.⁸⁵⁵

V západnej kultúre sa v rodinnom živote zaznamenávajú výrazné zmeny. Sociológovia poukazujú na vzrastajúcu nestabilitu manželstva a rodiny, ktorá je dôsledkom procesov dezinštitucionalizácie tradičných rodinných štruktúr, a tiež na pluralizmus foriem rodinného života a mnohosť tzv. nových modelov života. Nedávne sociologické výskumy v západnom svete (Veľká Británia a USA) poukazujú na vzrastajúcu obavu z toho, že manželstvo ako inštitúcia je na úpadku. Tieto obavy pochádzajú z dvoch prameňov. Jedným je vzrastajúca rozvodovosť a druhým, že manželstvo „vychádza z módy“. Ukazuje sa čoraz viac kohabitácií a čoraz viac detí je vychovávaných mimo manželstva.⁸⁵⁶ Všetky tieto skutočnosti majú priamy alebo nepriamy súvis s religiozitou i morálkou, a tiež s plnením úlohy veriacich rodičov vychovávať svoje deti vo viere.

Otázka súčasných foriem religiozity nie je menej zložitá než otázka súčasných foriem rodiny. Na tomto mieste možno v krátkosti spomenúť v súčasnosti na Slovensku prevládajúci trend v smere tzv. selektívnej religiozity, ktorú niektorí nie bezdôvodne nazývajú aj slovným spojením „bežná religiozita“. Zdá sa, že spomenuté názvy možno v istom stupni zamieňať. P. M. Zulehner nazýva osoby, ktoré patria do opisovaného typu, „kresťanmi voľby“. Ich zoskupenie do jednej kategórie kresťanov voľby má svoje logické opodstatnenie. Ich charakteristickou črtou je uskutočňovanie výberu. Rozdiely sa dotýkajú predmetu tohto výberu a druhu „kúpeného cirkevného produktu“. Pre tieto osoby je príznačný súhlas s tým, že cirkev môže stanoviť isté normy a zákazy, ba čo viac – to sa od cirkvi aj vyžaduje. Súčasne sa však cirkvi odopierajú práva na vymáhanie správania, ktoré bude v súlade s ustanovenými vzormi správania.⁸⁵⁷ Mnoho katolíkov vyberá z pokladu viery to, čo zodpovedá ich subjektívnym potrebám. Selektívne postoje k náboženstvu a cirkvi sú predovšetkým prejavom dezinštitucionalizácie, ktorá môže v budúcnosti viesť tak k náboženskej individualizácii, ako aj ľahostajnosti, ba dokonca aj nevere.⁸⁵⁸

Problematiku vzťahu rodiny a religiozity možno na poli sociológie reflektovať z rôznych zorných uhlov. Možno sa zaoberať otázkou individualizácie religiozity a jej vplyvu na individualizáciu manželsko-rodinných foriem; možno sa venovať problematike vplyvu religiozity na manželsko-rodinnú morálku; možno sa zaoberať otázkou miesta rodiny v náboženstve alebo otázkou miesta náboženstva v rodine a pod. Práve naposledy načrtnutej témy sa chcem v krátkosti dotknúť. Pýtam sa a chcem aspoň čiastočne odpovedať na nasledovné otázky: Aké je miesto náboženstva v rodine resp. ako vplýva rodina na religiozitu

⁸⁵⁵ M. Kolník, S. Vojtko, Sytuacja współczesnej rodziny słowackiej. Kierunki i formy pomocy rodzinie, in: Sytuacja rodziny we współczesnym społeczeństwie – doświadczenia Europy Środkowo-Wschodniej, red. J. Gorbaniuk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 71-76; Por. M. Drotován, B. Bleha, Analýza fenoménu singles v Európe a na Slovensku, „Sociológia“ 2008, nr 1, s. 62-81.

⁸⁵⁶ Por. J. Scott, G. Marshall, Oxford dictionary of sociology, Oxford University Press, New York 2005, s. 383.

⁸⁵⁷ P. M. Zulehner, Religia z wyboru jako dominująca forma społeczna, in: Socjologia religii. Antologia tekstów, red. W. Piwowarski, NOMOS, Kraków 2003, s. 391.

⁸⁵⁸ J. Mariański, Społeczne formy religijności, „Universitas Gedanensis” 2007, nr 1-2, s. 41.

dorastajúcich detí a mládeže? Aký je vplyv rodiny na náboženskú výchovu detí, na ich vedomosti a názory v náboženských otázkach? Je to vplyv skôr dominantný alebo skôr okrajový? To sú otázky, na ktoré nám odpovedá samotná mládež vo vlastnom sociologickom výskume i v mnohých iných empirických výskumoch.

Aby som získal zreteľnejší obraz tohto vplyvu, porovnáam ho s vplyvom azda najväčších „konkurentov“ rodiny v tejto otázke – kňazov, katechézy a rovesníkov. Ako sa situácia rysuje v slovenskej rodine, možno vidieť v nasledovnej tabuľke (1), ktorá obsahuje odpovede mládeže spišskej diecézy na otázku: „Aký vplyv na Tvoje vedomosti a názory v náboženských otázkach majú: rodina, kňazi, rovesníci a katechéza?“

	Veľmi veľký vplyv	Skôr veľký vplyv	Skôr malý vplyv	Veľmi malý vplyv	Nemá vplyv	Ťažko povedať	Neodpovedal(a)	Spolu
Rodina	26,6	35,1	16,1	7,9	10,2	3,0	1,1	100,0
Kňazi	18,9	21,8	17,6	11,1	24,3	4,6	1,6	100,0
Rovesníci	11,0	22,7	26,4	12,9	22,4	2,7	1,9	100,0
Katechéza	11,8	19,9	14,6	9,7	32,8	9,4	1,9	100,0

Tabuľka 1. Vplyv vybraných subjektov na vedomosti a názory mládeže v náboženských otázkach (v %)

Sociologický výskum mládeže spišskej diecézy nám potvrdzuje, že vplyv rodiny na náboženské vedomosti a názory, či už v prospech alebo neprospech náboženského prežívania, je skutočne značný; väčší, než vplyv kňazov a omnoho väčší než vplyv katechézy či náboženského vyučovania v škole. Podľa získaných empirických ukazovateľov je aj vplyv rovesníkov o niečo väčší než vplyv katechézy.⁸⁵⁹ Ak berieme do úvahy veľmi veľký a skôr veľký vplyv, po ich sčítaní máme nasledovné percentuálne rozdiely: rodina – 61,7 %, kňazi – 40,7 %, rovesníci – 33,7 % a katechéza – 31,7 %. Deklarácie skúmanej mládeže v tejto otázke nám potvrdzujú tézu, že rodina je rozhodujúcou inštanciou v problematike formovania náboženských vedomostí a názorov dorastajúcej generácie.

Druhým empirickým potvrdením trvajúceho „bezkonkurenčného“ vplyvu rodiny na religiozitu dorastajúcej mládeže je vysoká štatistická závislosť medzi náboženskou atmosférou v rodičovskom dome a konkrétnymi ukazovateľmi religiozity skúmaných mladých ľudí. Hoci rodina prestala byť jediným sociálnym a normatívnym prostredím, do ktorého je jednotliviec takpovediac „vpísaný“, jej vplyv na religiozitu dorastajúcej generácie je naďalej značný. Nemožno síce hovoriť o dokonalom či stopercentnom odovzdávaní pokladu náboženskej viery v rodine, avšak rodina aj naďalej ostáva hlavným činiteľom kontinuity morálnej a náboženskej kultúry, dedenej z minulosti a podliehajúcej premenám v súčasnosti.⁸⁶⁰

Skúmanej mládeži bola v dotazníku ankety vlastného empirického výskumu položená aj otázka: „Aká je náboženská atmosféra v Tvojom rodičovskom dome?“ Najväčšia časť skúmaných deklarovala „dosť pobožnú“ náboženskú atmosféru vo svojej rodine (46,3 %). Značné percento sa priklonilo k tvrdeniu, že v ich rodičovskom dome je náboženská atmosféra len „málo pobožná“ (32,6 %) alebo, že je „nábožensky ľahostajná“ (15,7 %). Len veľmi nízke percento deklarovalo „veľmi pobožnú“ náboženskú atmosféru vo svojej rodine (2,9 %) resp. nepriateľskú voči náboženstvu (1,7 %). Celkovo približne polovica skúmaných

⁸⁵⁹ Viac k tejto problematike pozri: O. Štefaňak, *Religiozita mládeže. Na príklade Spišskej diecézy*, Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, Ružomberok 2009, s. 148-151.

⁸⁶⁰ J. Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości?* Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 330.

mladých ľudí vyjadriala presvedčenie, že v ich rodine „cítit“ náboženskú atmosféru, kým druhá polovica opisuje svoje rodiny ako „málo pobožné“ alebo „nábožensky ľahostajné“.⁸⁶¹

Čo ma však v tejto otázke zaujíma osobitne a na čo chcem poukázať, je vysoká štatistická závislosť medzi deklarovanou náboženskou atmosférou v rodičovskom dome a konkrétnymi ukazovateľmi religiozity skúmanej mládeže. Fakt, že napr. štatistické závislosti medzi náboženskou atmosférou v rodičovskom dome a deklarovaným vzťahom k náboženskej viere ($p < 0,0005$; $V = 0,359$), frekvenciou navštevovania bohoslužieb ($p < 0,0005$; $V = 0,444$), frekvenciou pristupovania k sviatosti zmierenia ($p < 0,0005$; $V = 0,387$), frekvenciou praktizovania privátnej modlitby ($p < 0,0005$; $V = 0,281$) či deklarovanými postojmi k interrupcii ($p < 0,0005$; $V = 0,264$), sú výrazné, potvrdzuje tézu, že religiozita je v značnom stupni dôsledkom vplyvu prostredia, najmä rodiny.

Aj na základe vlastného empirického výskumu možno povedať, že religiozita je v značnej miere odovzdávaná dorastajúcej mládeži v rodičovskom dome. Z druhej strany treba podčiarknuť, že náboženský vplyv sociálneho prostredia nie je dokonalý a stopercentný. Ani hlboko nábožensky založená mládež nepochádza vždy z pobožných rodín, ani mládež opúšťajúca náboženstvo nepochádza vždy z nábožensky ľahostajných rodín. Napriek tomu platí, že náboženská atmosféra rodičovského domu má naďalej výrazný vplyv na formovanie náboženských postojov i náboženskej praxe mládeže.⁸⁶² Hoci jestvuje katechéza, školské vyučovanie náboženstva, náboženské združenia a inštitúcie, púte a duchovné obnovy, nábožensky orientované médiá a internetové stránky, prvoradou aj naďalej ostáva náboženská formácia detí a mládeže vo vlastnej rodine.

2. Trvanie či zmena medzigeneračnej religiozity?

Veľmi dôležitým ukazovateľom náboženskej životaschopnosti veriacich je proces premien, ktorým podlieha religiozita skúmaných osôb. Všeobecné tendencie premien náboženských postojov patria do oblasti, ktorú možno nazvať dynamickým výskumom náboženskej skutočnosti v ponímaní a hodnotení samotných jednotlivcov, ktorí sú predmetom empirického výskumu. Postoj ľudí vo vzťahu k viere môže byť v časovom horizonte stabilný, ale môže rovnako podliehať premene v dvoch smeroch: v smere oslabenia religiozity alebo jej prehlbenia. V negatívnom smere môže dôjsť až k úplnému zániku náboženskej viery u konkrétneho jednotlivca.⁸⁶³ Tieto procesy možno pozorovať v živote jednotlivcov, ale aj v medzigeneračnom priestore. Práve v tomto bode prichádzame k jadrú problematiky, ktorá bude predmetom začínajúcej sa druhej časti prezentovanej štúdie.

Je zaujímavé a pre poznanie užitočné vnímať samohodnotenia religiozity súčasnej mládeže v porovnaní s religiozitou ich rodičov. Na základe získaných empirických výsledkov vlastného sociologického výskumu bude možné aspoň všeobecne sa zorientovať, nakoľko sa v najužšom sociálnom prostredí skúmanej mládeže prejavuje stabilita a zmena religiozity medzi dvomi najbližšími generáciami, t. z. medzi rodičmi a deťmi. Všeobecne možno prijať, a mnohé empirické výskumy to potvrdzujú, že religiozita, ako vzťah človeka ku skutočnosti *sacrum*, je vo veľkej miere dôsledkom pôsobenia sociálneho prostredia, v ktorom prebieha primárna i sekundárna socializácia. Vo vzťahu k náboženstvu vieme, že religiozita je

⁸⁶¹ Viac k tejto problematike pozri: O. Štefaňak, Wartości prorodzinne i jakość środowiska rodzinnego w świadomości młodzieży słowackiej. Na przykładzie diecezji spiskiej, in: Wartości i postawy młodzieży polskiej, red. D. Walczak-Duraj, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, tom 1, s. 188-190.

⁸⁶² J. Mariański, Rodzina w świadomości młodzieży ponadgimnazjalnej, in: Kościół instytucjonalny a rodzina. Problem relacji i więzi wzajemnych, red. J. Baniak: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, Poznań 2007, s. 195.

⁸⁶³ E. Jarmoch, Zmiany postaw religijnych i dogmaty wiary, in: Postawy społeczno-religijne mieszkańców Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej, red. W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba, Szczecińskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Ottonianum“, Szczecin 2006, s. 46, 51.

odovzdávaná deťom prostredníctvom rodičov, hoci odlišným spôsobom ako je to napr. pri formovaní materinského jazyka. Socializácia v oblasti religiozity sa vzťahuje na čas dozrievania, ale prebieha aj v dospelosti.⁸⁶⁴

V tradičných spoločnostiach, v ktorých kresťanstvo (alebo širšie – náboženstvo) prenikalo všetky sféry sociálneho života, plnili základné socializačné funkcie v morálnej, etickej a náboženskej oblasti rôzne sociálne inštitúcie (predovšetkým rodina, cirkev, škola, magistrát mesta a ďalšie), ba dokonca celá spoločnosť. Zdá sa, že aj keď pozorujeme významné zmeny v tejto oblasti, predsa kľúčovú socializačnú rolu (taktiež v náboženskej a morálnej oblasti) naďalej zohráva rodinné spoločenstvo, v súčasnej dobe najmä najužšia rodina. Rodičia najvýznamnejšie formujú postoje a systémy hodnôt mladej generácie, pričom sú pre nich naďalej najdôležitejšími tzv. „významnými inými“.⁸⁶⁵

Hodnotenie vlastnej religiozity a jej porovnanie s religiozitou rodičov nám umožňuje uskutočniť úvodnú diagnózu, do akej miery sa udržiava viera otcov a do akej miery máme do činenia s jej prehĺbením alebo oslabením v nastupujúcej mladej generácii. Treba naďalej pamätať, že ide o subjektívne hodnotenia mladých, a preto majú dôležitý, hoci nie vždy objektívny charakter. Hoci nemáme k dispozícii samohodnotenia religiozity rodičov, ktoré by sme mohli porovnať so samohodnotením religiozity ich detí, predsa možno tvrdiť, že náboženské postoje rodičov majú na deti významný vplyv. Ukazujú na to relatívne vysoké percentá skúmaných mladých ľudí, ktorí deklarujú, že sú približne rovnako nábožensky založení ako ich rodičia, alebo – predovšetkým v porovnaní s religiozitou matky – o niečo menej.

Celkovo približne jedna tretina skúmanej mládeže hodnotí svoju religiozitu na tej istej úrovni ako aj religiozitu vlastného otca alebo matky. Jedna tretina skúmaných si myslí, že je menej nábožensky založená ako ich matka a jedna sedmina, že je menej nábožensky založená ako ich otec. Z druhej strany len jedna desatina skúmanej populácie hodnotí vlastnú religiozitu vyššie v porovnaní s religiozitou ich matky. Vo vzťahu k náboženskému založeniu otca je podobný ukazovateľ dvakrát vyšší. Zaiste budú zaujímavé analýzy vzhľadom na demografickú charakteristiku „pohlavie“. Je taktiež pravdou, že značné percento skúmaných osôb má ťažkosti s uskutočnením porovnania vlastnej náboženskej viery s náboženskou vierou svojich rodičov.⁸⁶⁶

V koreláciách s vybranými nezávislými premennými, o štatisticky významnej závislosti na hladine významnosti 0,01 možno hovoriť v prípade nasledujúcich charakteristík: pohlavie (len vzhľadom na religiozitu otca), aktuálne bydlisko (len vzhľadom na religiozitu otca), výsledky vo vyučovacom procese, všeobecný vzťah k viere a účasť na svätej omši. Vzhľadom na pohlavie možno konštatovať slabú štatistickú závislosť v porovnaní vlastnej religiozity skúmaných s religiozitou ich otca ($p = 0,002$; $V = 0,169$). V prípade porovnania vlastnej religiozity skúmaných s religiozitou ich matky je situácia homogénnejšia – tak chlapci ako aj dievčatá častejšie situujú úroveň svojej religiozity nižšie než úroveň religiozity matky.

Dievčatá si omnoho častejšie (25,9 %) než chlapci (13,9 %) myslia, že sú viac nábožensky založené ako ich otec. Z druhej strany si chlapci častejšie (32,2 %) než dievčatá (29,0 %) myslia, že v porovnaní s religiozitou otca sú na tom rovnako. Získané empirické výsledky sprostredkované poukazujú na správnosť hypotézy v súvislosti s pohlavím

⁸⁶⁴ M. Jarosz, Asymetryczny wpływ rodziców na religijność dzieci w okresie dorastania, in: Kościół instytucjonalny a rodzina. Problem relacji i więzi wzajemnych, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, red. J. Baniak, Poznań 2007, s. 211-212.

⁸⁶⁵ A. Górny, Kościół i rodzina a socjalizacja młodego pokolenia początków XXI wieku – razem, obok siebie czy przeciw sobie? in: Kościół instytucjonalny a rodzina. Problem relacji i więzi wzajemnych, red. J. Baniak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, Poznań 2007, s. 319.

⁸⁶⁶ Viac a konkrétnejšie k tejto problematike pozri: O. Štefaňak, Religiozita mládeže. Na príklade Spišskej diecézy, Pedagogická Fakulta Katolíckej Univerzity v Ružomberku, Ružomberok 2009, s. 108-114.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

skúmaných osôb. Dievčatá častejšie situujú úroveň svojej religiozity vyššie od religiozity otca. Medzi chlapcami je situácia opačná. V porovnaní s religiozitou matky sa dievčatá priemerne považujú za niečo menej nábožensky založené, a chlapci za omnoho menej. Možno teda potvrdiť mierny intergeneračný pokles úrovne religiozity, ktorý čiastočne vyplýva z prirodzeného obdobia dozrievania mládeže.

V prípade aktuálneho bydliska môžeme rovnako hovoriť o štatisticky slabšej závislosti vzhľadom na porovnanie vlastnej religiozity s náboženským založením otca ($p = 0,005$; $V = 0,134$). Mládež z menších obytných zón oveľa častejšie ako mládež z väčších obytných zón považuje svoju religiozitu za takú istú ako religiozitu ich otca (dedinská mládež až v 37,2 %), namiesto toho mládež z väčších obytných zón často nedokáže podať konkrétnu odpoveď na položenú otázku. Podobná situácia sa opakuje aj vo vzťahu k religiozite matky. Nevedno, prečo je to tak – azda v sekulárnejšom mestskom prostredí sa viera dostala ďalej do privátnej oblasti jednotlivca, a tak nevedno, nakoľko sú tí druhí nábožensky založení – hoci ľudia žijú pod jednou strechou. Na základe získaných empirických výsledkov sa zdá, že rovnako menšie ako aj väčšie obytné zóny prajú „dedeniu“ náboženskej viery alebo náboženskej nevery.

Výsledky v škole rozdeľujú skúmanú populáciu mládeže so štatisticky slabou silou závislosti (vzhľadom na religiozitu otca: $p < 0,0005$; $V = 0,176$; vzhľadom na religiozitu matky: $p = 0,003$; $V = 0,136$). Možno povedať, že lepšie výsledky v škole viac prajú prinajmenšom dedeniu viery (niekedy i prehlbovaniu viery otcov). Spolu so zhoršovaním školských výsledkov narastajú percentá menej nábožensky založených skúmaných mladých ľudí v porovnaní s religiozitou ich rodičov. Je zaujímavé, že kým takmer jedna tretina skúmanej mládeže, ktorá deklaruje veľmi dobré výsledky v škole, sa považuje za viac nábožensky založenú ako ich otec, len 6,7 % skúmanej mládeže v tejto kategórii hodnotí svoju religiozitu nižšie ako úroveň religiozity svojho otca. Vo vzťahu k religiozite matky sa skúmaná mládež častejšie situuje na nižšiu úroveň, najviac to je vidieť medzi žiakmi deklarujúcimi stredné alebo slabšie výsledky vo vyučovacom procese (36,0 %).

V prípade deklarovaného vzťahu k náboženskej viere konštatujeme stredne silnú štatistickú závislosť (vzhľadom na religiozitu otca: $p < 0,0005$; $V = 0,239$; vzhľadom na religiozitu matky: $p < 0,0005$; $V = 0,219$). Takmer všetci hlboko veriaci sa považujú za rovnako alebo viac nábožensky založených ako je ich otec. V súvislosti s religiozitou matky podobný ukazovateľ predstavuje 78,7 % skúmaných. Na základe získaných empirických výsledkov sa zdá, že najčastejšie sa dedí hlboká viera matky a ľahostajnosť vo vzťahu k viere alebo náboženská nevera u otca. Nemožno si však nevšimnúť, neberúc do úvahy skupinu hlboko veriacej mládeže, že naberá na sile intergeneračný pokles religiozity, predovšetkým v porovnaní s religiozitou matky.

Zaujímavé je aj porovnanie opisovanej anketovej otázky s účasťou na svätej omši. Z pohľadu štatistiky možno hovoriť o slabšej závislosti (vzhľadom na religiozitu otca: $p < 0,0005$; $V = 0,193$; vzhľadom na religiozitu matky: $p < 0,0005$; $V = 0,178$). Je možné, že porovnávajúc intenzitu vlastnej religiozity s religiozitou rodičov skúmaná mládež myslela predovšetkým na pravidelnú účasť na svätej omši. Majúc to na pamäti možno tvrdiť, že procesy dedenia viery sú u skúmaných mladých ľudí viditeľné. Jednotlivé kategórie mládeže – v závislosti od pravidelnej účasti na svätej omši – sa v porovnaní s ich rodičmi veľmi často považujú za rovnako nábožensky založené ako ich rodičia. Hoci mládež, ktorá prakticky vôbec nechodí do kostola, zriedkavejšie ako ostatní hovorí o vyššej úrovni vlastnej religiozity v porovnaní s religiozitou rodičov, predsa s týmto poklesom nejde ruka v ruku nárast deklarácií nižšej religiozity, ale nárast percenta odpovedí „ťažko povedať“. Je to zrozumiteľné, pretože mládeži, pozerajúcej na ľahostajnosť rodičov vo vzťahu k viere a náboženskej praxi, je ťažko povedať, kto z nich je viac (menej) nábožensky založený.

Končiac opis korelácií vlastnej religiozity v porovnaní s religiozitou rodičov treba povedať, že viera je v značnom stupni záležitosťou dedenia, keďže chlapci sa najčastejšie

považujú za rovnako nábožensky založených ako ich otcovia (32,2 %), a dievčatá zasa ako ich matky (37,0 %). Taktiež si možno všimnúť, že tak chlapci ako aj dievčatá o niečo častejšie situujú svoju religiozitu nižšie ako je úroveň religiozity otca (chlapci) alebo matky (dievčatá). Je možné, že časť negatívnych premien religiozity sa dá vysvetliť prirodzeným prechodom z detstva do obdobia mladosti, avšak nemožno tento jav úplne banalizovať. Predstavené empirické ukazovatele poukazujú na skutočnosť, že v čase sociálnej modernizácie viera už nie je len záležitosťou dedenia a socializácie v rodine, hoci vplyv rodičov na jej formovanie a odovzdávanie je nespochybniteľný.

Záver

V závere možno opäť položiť otázku, či a nakoľko si súčasná slovenská rodina plní úlohu náboženskej socializácie detí? Podľa niektorých sociológov tzv. postmoderná rodina stráca svoje základné socializačné funkcie, už nedokáže pripraviť ľudí na život v spoločnosti, ba ani nepomáha dostatočne pri budovaní ich osobnej identity.⁸⁶⁷ Napriek tomu ostáva miestom, kde človek v dôsledku výchovného pôsobenia spoznáva prvé náboženské i morálne normy, učí sa odlišovať dobro od zla, a tiež klasifikovať osoby, predmety a javy podľa stupňa ich dôležitosti. Uskutočňuje sa to prostredníctvom pozorovania, napodobňovania, identifikácie či modelovania. Rodina si vytvára vlastnú hierarchiu hodnôt a noriem, ktoré odovzdáva nasledujúcej generácii.⁸⁶⁸

Pre efektívne odovzdávanie náboženských i morálnych hodnôt a noriem je veľmi dôležitá subjektívne pociťovaná kvalita vlastného rodinného prostredia. Čím pozitívnejšie je hodnotený rodičovský dom, vzájomné vzťahy medzi rodičmi a deťmi či výchovný štýl, tým väčší je predpoklad odovzdania hodnôt a noriem, ktoré sú v danej rodine uznávané i realizované.⁸⁶⁹ Preto v závere tejto štúdie chcem vysloviť apel, na ktorý možno nemám právo ako sociológ, ale iste ho mám ako člen ľudskej spoločnosti, v ktorej žijem a na ktorej mi záleží, aby sme chceli i skutočne pracovali pre dobro rodiny, ktorá je a vždy bude základnou školou ľudskosti. Pre dobro ľudskej spoločnosti, a predovšetkým nasledujúcich generácií, je potrebné pracovať na tom, aby do manželstva vstupovali a rodinu zakladali zrelí ľudia, ktorí budú schopní vytvoriť priaznivé rodinné prostredie pre prijatie a kvalitnú ľudskú i kresťanskú výchovu detí.

⁸⁶⁷ J. Mariański, *Kryzys moralny czy transformacja wartości?* Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 289.

⁸⁶⁸ L. Smyczek, *Dynamika przemian wartości moralnych w świadomości młodzieży licealnej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002, s. 302-303.

⁸⁶⁹ J. Mariański, *Rodzina w świadomości młodzieży ponadgimnazjalnej*, in: *Kościół instytucjonalny a rodzina. Problem relacji i więzi wzajemnych*, red. J. Baniak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, Poznań 2007, s. 190.

Bibliografia

1. Drotován M., Bleha B., *Analýza fenoménu singles v Európe a na Slovensku*, „Sociológia“ 2008, nr 1, s. 62-81.
2. Górny A., *Kościół i rodzina a socjalizacja młodego pokolenia początków XXI wieku – razem, obok siebie czy przeciw sobie?* in: *Kościół instytucjonalny a rodzina. Problem relacji i więzi wzajemnych*, red. J. Baniak, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, Poznań 2007, s. 317-331.
3. Jarmoch E., *Zmiany postaw religijnych i dogmaty wiary*, in: *Postawy społeczno-religijne mieszkańców Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej*, red. W. Zdaniewicz, S. H. Zaręba, Szczecińskie Wydawnictwo Archidiecezjalne „Ottonianum“, Szczecin 2006, s. 46-65.
4. Jarosz M., *Asymetryczny wpływ rodziców na religijność dzieci w okresie dorastania*, in: *Kościół instytucjonalny a rodzina. Problem relacji i więzi wzajemnych*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, red. J. Baniak, Poznań 2007, s. 211-226.
5. *Katechizmus Katolíckej cirkvi*, Spolok Svätého Vojtecha, Trnava 1998.
6. Kolník M., Vojtko S., *Sytuacja współczesnej rodziny słowackiej. Kierunki i formy pomocy rodzinie*, in: *Sytuacja rodziny we współczesnym społeczeństwie – doświadczenia Europy Środkowo-Wschodniej*, red. J. Gorbaniuk, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 71-76.
7. Mariański J., *Kryzys moralny czy transformacja wartości?* Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001.
8. Mariański J., *Rodzina w świadomości młodzieży ponadgimnazjalnej*, in: *Kościół instytucjonalny a rodzina. Problem relacji i więzi wzajemnych*, red. J. Baniak: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza – Wydział Teologiczny, Poznań 2007, s. 187-210.
9. Mariański J., *Společne formy religijnosti*, „Universitas Gedanensis“ 2007, nr 1-2, s. 36-53.
10. Scott J., Marshall G., *Oxford dictionary of sociology*, Oxford University Press, New York 2005.
11. Smyczek L., *Dynamika przemian wartości moralnych w świadomości młodzieży licealnej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2002.
12. Štefaňak O., *Religiozita mládeže. Na príklade Spišskej diecézy*, Pedagogická Fakulta Katolíckej Univerzity v Ružomberku, Ružomberok 2009.
13. Štefaňak O., *Wartości prorodzinne i jakość środowiska rodzinnego w świadomości młodzieży słowackiej. Na przykładzie diecezji spiskiej*, in: *Wartości i postawy młodzieży polskiej*, red. D. Walczak-Duraj, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2009, tom 1, s. 179-195.
14. Zulehner P. M., *Religia z wyboru jako dominująca forma społeczna*, in: *Socjologia religii. Antologia tekstów*, red. W. Piwowarski, NOMOS, Kraków 2003, s. 383-408.

RODINA – ZÁKLAD SPOLOČNOSTI

Štefancová Jana

Súčasná rodina je výsledkom a dovŕšením mnohotisícročného vývoja. Rodina ako spoločenská inštitúcia vo svojom vývoji prešla zložitou cestou. Z historického hľadiska sa vyvíjala od voľného spoluzitia a matriarchálnej rodiny cez rozsiahlu, veľkú patrimoriálnu rodinu, veľkú príbuzenskú patriarchálnu rodinu až k dnešnej malej základnej (nukleárnej) rodine. (Oliverius, 1989)¹ Rodina je vysoko hodnotená svetovými mysliteľmi. August Comte nazval rodinu spojovacím mostom medzi jedincom a spoločnosťou, preto má základnú úlohu v spoločnosti. Platón považoval rodinu za základnú bunku spoločnosti, hlavnú výchovnú inštitúciu.² Ján Pavol II. nazval rodinu svätynňou života, považuje rodinu za ustanovizeň, ktorá sa nedá ničím nahradiť.

Podľa Rievajovej je rodina stále základnou reprodukčnou jednotkou spoločnosti. V každej kultúre rodina symbolizuje istotu, stabilitu – niekedy jedinu, ktorú svet jednotlivcovi poskytuje.

Problematika rodiny púta pozornosť rôznych vedných odborov, každý prináša v súčasných spoločenských podmienkach osobitný prínos v rovine spoločnosť – rodina – jedinec. Univerzálna definícia rodiny neexistuje, existujú len rôzne pohľady na to, čo rodina je a čím má byť, rad prístupov, ktoré skúmajú rodinu zo statického pohľadu a dynamickej stránky. Napríklad Štefan Strieženec chápe rodinu ako „ako najdôležitejšiu sociálnu skupinu, ktorá je ekonomickou, sociálnou bunkou spoločnosti s viacerými úlohami. Jej hlavnou úlohou je reprodukcia trvania a výchova, respektíve socializácia potomstva. Ako spoločenská inštitúcia je tiež základným článkom sociálnej štruktúry spoločnosti. Je to skupina najmenej dvoch osôb, ktorú tvorí manželský pár, prípadne ich slobodné deti. V rodine sa zabezpečuje obnovovanie a výchova generácií, a preto je základnou bunkou spoločenského života.“³

V Slovníku spoločenských vied je rodina definovaná ako „najmenšia autonómna sociálna skupina zložená z dvoch alebo viacerých osôb žijúcich spolu v jednej domácnosti, ktoré sú spojené manželskými, pokrvnými alebo adoptívnymi zväzkami. Základ rodiny tvoria manželia, spolu s deťmi vzniká tzv. nukleárna rodina. Širšia rodina zahŕňa ďalších príbuzných, ktorých viažu nielen pokrvné zväzky, ale aj spoločné záujmy, postoje, tradície a spoločný majetok.“⁴

Každý z názorov vysoko hodnotí rodinu, jej spoločenský a individuálny význam, vzájomnú interakciu a zodpovednosť spoločnosti voči rodine a opačne. I keď vplyvom sociálno-ekonomických, kultúrnych, politických i demografických faktorov dochádza v historickom vývoji k zásadným zmenám v charaktere života rodiny, foriem spoluzitia, vzťahov medzi manželskými partnermi, ako i deťmi a rodičmi, v postavení a v úlohách jednotlivých členov rodiny, rodina má naďalej nespochybniteľný význam, dôležitosť, hodnotu pre jednotlivca i spoločnosť.

OLIVERIUS, R. a i. 1989. Psychologické problémy rodiny a rodinných vzťahov. 1. vyd. Praha. 1989. ISBN 17-381-89
 VIŠŇOVSKÝ, L. 1998. Vybrané kapitoly z teórie výchovy. 1. vyd. Banská Bystrica, 1998. ISBN 80-8055-135-9
 STRIEŽENEC, Š. 1996. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava: AD, 1996. ISBN 80-967589-0-X
 KICZKO, L. a i. 1997. Slovník spoločenských vied. 1. vyd. Bratislava: SPN, 1997. ISBN 80-08-02592-1

Môžeme konštatovať, že rodina ako spoločenstvo osôb je základným predpokladom morálnej a zdravej spoločnosti ako aj účinného sociálneho a ekonomického rozvoja. Základom silných rodín musí byť manželstvo, ktoré nie je iba zmluvou, ale záväzkom muža a ženy voči životu.

„Rodina je miestom vzniku života, formovania charakteru človeka, osvojenia hodnôt, ako najcennejšieho potenciálu človeka. Aby sa tieto a ďalšie predpoklady mohli stať skutočnosťou, aby rodina mohla plniť svoje funkcie voči svojim členom aj voči spoločnosti, potrebuje prostredie, ktoré vytvára priestor na uspokojovanie jej hmotných, kultúrnych a duchovných potrieb a podporuje jej stabilitu a sociálnu kvalitu vzťahu.“⁵

Rodina na Slovensku sa na základe poznatkov ukazuje byť stabilnou hodnotou v živote ľudí, udržiava si vysoký status, avšak sa mení. Tieto zmeny sú dôsledkom meniacich sa podmienok, ktoré tvoria vonkajšie prostredie rodiny, a to meniace sa ekonomické, politické, demografické a sociálne štruktúry spoločnosti.

V zásade možno konštatovať, že procesy spoločenských zmien majú vplyv na rodiny a sociálne zmeny v rodinách majú svoj vplyv na spoločnosť. Individuálne formy správania sa upevňujú a etablujú v spoločenských štruktúrach a spätne pôsobia na individuálne správanie jednotlivcov, čo znamená, že súčasnú situáciu rodín možno interpretovať ako výsledok takéhoto vzájomného pôsobenia.

Najdôležitejšími determinantami spoločenských zmien sú demografické trendy:⁶

SOBÁŠNOSŤ - na začiatku 90. rokov sa začala významná etapa premeny populačného správania obyvateľstva Slovenska, ktorá sa vo veľkej miere prejavila aj v procese sobášnosti. Ten sa dlhodobo vyznačoval svojou vysokou intenzitou a pomerne nízkym vekom osôb vstupujúcich do manželstva. Po niekoľkých rokoch sa však toto uniformné sobáše správanie výrazne zmenilo. Medzi koncom 80. rokov a začiatkom 21. storočia došlo k prudkému poklesu prvosobášnosti. V posledných rokoch sme síce svedkami zvýšenia intenzity sobášnosti vo veku nad 25 rokov pravdepodobne v dôsledku realizácie odložených sobášov v mladšom veku.

Počet uzatváraných manželstiev na Slovensku po roku 1989 výrazne klesal. Historicky najnižšia úroveň bola v roku 2001, keď do manželstva vstúpilo menej ako 23 795 párov. Od tohto momentu došlo v rokoch 2002–2004 k miernemu nárastu, no pozitívny vývoj v počte uzatváraných manželstiev bol v rokoch 2005 a 2006 vystriedaný ďalším poklesom. Toto prechodné zníženie však v posledných dvoch rokoch nepokračovalo, naopak, počet sobášov pomerne výrazne vzrástol. V roku 2008 do manželstva vstúpilo takmer 28 293 párov, čo je najvyšší počet od roku 1993.

ROZVODOVOSŤ - intenzita rozvodovosti v populácii Slovenska naďalej rastie. Rozvod sa pravdepodobne stal plne akceptovaným prostriedkom riešenia manželských problémov. Určité pozitívum je možné vidieť v postupnom predlžovaní priemernej dĺžky trvania manželstva pri rozvode, ktorá nasvedčuje snahe o ochranu maloletých detí pred negatívnym pôsobením rozvodu. Manželské krízy sa tak pravdepodobne vo väčšej miere riešia rozvodom až po dosiahnutí určitého veku detí. Aj napriek tomu je potrebné povedať, že rozvodovosť zohráva v populačnom vývoji Slovenska čoraz významnejšiu úlohu, a preto je potrebné jej venovať do budúca zvýšenú pozornosť.

V prvej polovici 90. rokov sa ročne priemerne rozviedlo 8,8 tisíc manželstiev. Do roku 2000 sa tento počet zvýšil pri klesajúcej intenzite sobášnosti na úroveň 9,2 tisíc. V rokoch 2006 až 2008 už evidujeme ročne viac ako 12 tisíc rozvodov (12 675 v roku 2008).

PÔRODNOSŤ - vo vývoji plodnosti sa v roku 2008 prejavilo dlho očakávané oživenie, ktoré sa odrazilo tak v počte narodených, ako aj na ukazovateľoch intenzity. Z hľadiska

hlavných trendov pokračoval v rokoch 2007 a 2008 proces odkladania rodičovstva do vyššieho veku, s ktorým bezprostredne súvisí nárast ukazovateľov plodnosti, a ktorý sa prejavil dynamickejšie než v období rokov 2003–2007. Aj naďalej sa zvyšuje podiel detí narodených mimo manželstva – v roku 2008 presiahol 30 %.

V roku 2008 sa prejavil očakávaný nárast plodnosti. Po prekvapivom miernom poklese počtu narodených v roku 2006 došlo v roku 2007 k nárastu na úroveň roka 2005 a v roku 2008 sa počet živonarodených detí zvýšil o 2936 na 57 360, čo je najvyšší počet od roku 1999. Zvýšil sa aj počet mŕtvonarodených, čo súvisí s nárastom počtu ukončených tehotenstiev.

STARNUTIE POPULÁCIE - „Svetové populačné zhromaždenie v roku 2002 v Madride konštatovalo, že starnutie populácie je fenomén bez precedensu, je to fenomén univerzálny, nezvratný, závažný a rýchly! Mení sa spôsob života starších ľudí – populácia strane, ale starší ľudia zajtrajška budú menej a menej starší. To je ozajstná kultúrna revolúcia v Európe!“ (Tkáč, 2005, s. 11)⁷

I napriek problémom vývoj nesmeruje k zániku rodiny. Je totiž zrejmé, že človek nedospel k inej, vhodnejšej forme spolužitia, ktorá by mohla zodpovedajúco nahradiť rodinu a v plnom rozsahu zabezpečovať jej základné funkcie.

Význam rodiny sa priamoúmerne zvyšuje s rastom celosvetových problémov a rodina v súčasnom období sa stáva miestom nádeje, utlmovania negatívnych vplyvov vonkajšieho prostredia, filtrovania neistoty a úzkosti. (Vlčková, 2001)⁸

Sociálna realita rodinného života je veľmi rôznorodá a problematika života rodiny na Slovensku je nesmierne rozsiahla. Obsahuje sociálne zmeny v rodine, dlhodobé i aktuálne demografické správanie obyvateľstva, partnerské a rodinné spolunažívanie, utváranie rodinných vzťahov vrátane príbuzenských, medzigeneračných, mimomanželských, starorodičovských, ekonomická situácia a i. Uvedené problémy majú aj svoju hlbšiu kvalitatívnu dimenziu vnútorného emocionálneho prežívania a predstavujú enormné množstvo aspektov.

Podľa výskumu Strediska pre štúdium práce a rodiny s názvom „Rodinná politika a potreby mladých rodín“ vnímajú rodiny v porovnaní s predchádzajúcim obdobím – 1989 svoju sociálno-ekonomickú situáciu ako horšiu, ale nielen vzhľadom na svoju rodinu, ale aj iné sociálne skupiny. Očakávania smerom k budúcnosti boli vo väčšine prípadov negatívne. Výrazne sa prejavoval pocit neistoty (prejavujúci sa aj v nedôvere voči pôžičkám, bankovým úverom) a strach z prípadnej straty zamestnania.

Na to, aby rodina mohla plne fungovať, aby sme aj naďalej mohli rodinu označiť za základnú bunku spoločnosti, musí aj spoločnosť prispieť k jej rastu. Preto je potrebné, aby sa otázkami a problematikou rodiny a rodinnej politiky zaoberali kompetentné orgány, a tak napomáhali rozvoju rodín a ich existencii.

Rodinnú politiku je nevyhnutné prispôbiť zmenám, ktoré sa v spoločnosti odohrávajú a nie naopak – hľadať rodinnú politiku, ktorá chce silou mocou meniť trendy.

Rodina na plnenie svojich funkcií potrebuje mať vytvorené rámcové legislatívne, ekonomické, sociálne a kultúrne podmienky a len tak bude schopná uplatniť svoju zodpovednosť za seba a za budúcnosť svojich členov. Zabezpečiť rodinám tieto rámcové životné podmienky a dať im priestor na slobodnú voľbu vlastného spôsobu života a na uplatňovanie vlastnej zodpovednosti je úlohou štátnej rodinnej politiky.

Existuje niekoľko definícií rodinnej politiky, ktoré sú si veľmi podobné a z hľadiska vymedzenia oblastí rodinnej politiky existuje medzi rôznymi autormi viac menej zhoda.

TKÁČ, V. 2005. Európska populácia na prahu tisícročia. In: Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Rodina na prelome tisícročia. Bratislava, 2005

VLČKOVÁ, M. 2001. Týrané dieťa. 1. vyd. Bratislava, 2001 ISBN 80-223-1574-5

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Podľa Sopisu⁹ je rodinná politika „systémom všeobecných pravidiel, opatrení a nástrojov, ktorými štát priamo i sprostredkované odobruje mimoriadny význam rodiny pre rozvoj každého človeka v spoločnosti a vyjadruje jej svoju podporu.“ Aj podľa Potúčka¹⁰ je poslaním rodinnej politiky ekonomická, sociálna a právna ochrana a podpora rodín a riadna výchova detí.

V zásade sa za hlavný cieľ rodinnej politiky vo väčšine krajín považuje sociálna garancia, ktorá spočíva v posilňovaní spoločenského významu rodiny, pomoci pri výchove a socializácii mladej generácie a účasti členov rodiny na spoločenskom a ekonomickom napredovaní krajiny.¹¹

Slovensko možno zaradiť medzi krajiny s explicitne formulovanou rodinnou politikou zameranou na posilnenie rodín vo výkone ich funkcií, na rešpektovanie významu rodiny v spoločnosti a v záujme jej budúcnosti, ktorá je rozpracovaná v Koncepcii štátnej rodinnej politiky SR, ktorá bola prijatá vládou 4. júna 1996. Koncepcia bola vypracovaná na základe dôkladnej analýzy vtedajšieho stavu rodiny v SR. Boli identifikované cieľové zámery štátu v rodinnej politike a sformulované do podoby strategických cieľov a princípov štátnej rodinnej politiky.

Z koncepcie vyplýva, že štát si ponecháva úlohu sledovať a analyzovať ekonomické, demografické a hodnotové aspekty správania rodín a v prípade potreby prijímať opatrenia korigujúce sociálnu a ekonomickú situáciu rodín.

V novom ponímaní sa rodinná politika chápe prierezovo, vstupuje do všetkých ostatných politík štátu s nárokom, aby slúžila ako východisko pre tvorbu ostatných politík. Opatrenia prijímané v rámci rodinnej politiky sa pripravujú za spoluúčasti odborníkov nielen z oblasti sociálnej politiky, ale aj školstva, zdravotníctva a ďalších, čím rodinná politika získava medzirezortný charakter.

Štát je však len jedným zo subjektov sociálnej pomoci. Základná povinnosť v zabezpečení sociálno-ekonomických podmienok pre svojich členov ostáva na rodine, ktorá nie je len subjektom rodinnej a sociálnej politiky, ale zároveň aj jej prijímateľom.

Cieľom, ku ktorému rodinná politika smeruje, by mali byť záujmy detí chápané ako vytváranie podmienok pre ich harmonický fyzický a duševný rozvoj v prostredí, ktoré im poskytuje bezpečnosť.¹²

Základné ciele štátnej rodinnej politiky sú:

- dosiahnutie relatívnej ekonomickej nezávislosti rodín ako základ ich občianskej nezávislosti a uplatnenia ich zodpovednosti a voľby vlastnej budúcnosti,
- úspešnosť rodín v realizácii ich funkcií,
- stabilita a sociálna kvalita manželských a rodičovských vzťahov v zmysle rovnoprávnosti a spoločnej deľby rodinných rolí,
- vytváranie optimálnych podmienok na sebareprodukciu spoločnosti,
- prijímanie takých opatrení, ktoré umožnia dôsledne uplatňovať princíp voľby resp. zlučiteľnosti pri rozhodovaní sa rodiča pre rodičovskú resp. pracovnú rolu.

SOPIRA, B. 1996. Úvod ku Koncepcii štátnej rodinnej politiky. In: Práca a sociálna politika. č. 10. 1996

POTÚČEK, M. 1995. Sociální politika. Praha: Slon, 1995 ISBN 80-85850-01-X

JUSKO, P. 2002. Základy sociálnej politiky. 1.vyd. Banská Bystrica: UMB PF, 2002 ISBN 80-8055-575-3

KVAPILOVÁ, E. 2000. Rôznorodosť rodinných foriem – výzva pre sociálnu politiku. In: Sociológia, roč. 32. č. 5, 2000

Tieto dlhodobé strategické ciele by sa mali realizovať najmä v štyroch oblastiach vecnej kompetencie štátu, a to:

- právna ochrana rodiny a jej členov,
- sociálno-ekonomické zabezpečenie rodiny,
- demografický vývoj a populačná politika,
- výchova detí a mládeže, príprava na manželstvo a rodičovstvo,
- ochrana zdravia jednotlivých členov rodiny.

Tieto oblasti sú odvodené na jednej strane od funkcií rodiny a na druhej strane od tej miery kompetencie štátu voči relatívnej autonómii rodiny, ktorá podľa zahraničných skúseností prislúcha demokratickému štátu. Miera zásahov štátu do života rodiny je špecifická pre každú krajinu v závislosti od konkrétnych životných podmienok rodín a ich členov, od národných tradícií, od hodnotových orientácií a nárokov občanov a pod. a podlieha spoločenskému konsenzu. Pritom možno objektívne predpokladať, že opatrenia v každej z týchto oblastí majú priamy alebo sprostredkovaný dopad na reprodukčné správanie obyvateľstva a jeho celkový demografický vývoj.

Štát musí podporovať rodinu ako svoju základnú stavebnú jednotku. Rodina dokáže tvoriť nielen rodovú kontinuitu, ale dokáže poskytnúť aj optimálne prostredie pre všetkých svojich členov osobitne pre výchovu detí. Mnohé, najmä mladé rodiny žijú dnes pod obrovským ekonomickým tlakom, v napätí, čo bude zajtra. Žijú pod hrozbou narušenia rodinných vzťahov. Rozpad rodín spôsobuje pokles hodnoty sociálneho kapitálu spoločnosti a je aj zdrojom mnohých sociálnych problémov. Aj hospodársky rast a životaschopnosť našej ekonomiky a kvalita života našich občanov závisia vo veľkej miere od schopnosti a kvality rodiny. Preto potrebujeme stabilizované rodiny, schopné vychovávať deti, ktoré sú tvorivým potenciálom budúcnosti. Práve preto musíme dbať, aby táto jej schopnosť zostala zachovaná. A čo je najdôležitejšie, explicitne ponímaná a dobre cielená rodinná politika, môže zásadným spôsobom ovplyvniť aj náš nepriaznivý demografický vývoj.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. KICZKO, L. a i. 1997. Slovník spoločenských vied. 1. vyd. Bratislava: SPN, 1997 ISBN 80-08-02592-1
2. KVAPILOVÁ, E. 2000. Rôznorodosť rodinných foriem – výzva pre sociálnu politiku. In: Sociológia, roč. 32. č. 5, 2000
3. OLIVERIUS, R. a i. 1989. Psychologické problémy rodiny a rodinných vzťahov. 1. vyd. Praha. 1989. ISBN 17-381-89
4. STRIEŽENEC, Š. 1996. Slovník sociálneho pracovníka. Trnava: AD, 1996 ISBN 80-967589-0-X
5. TKÁČ, V. 2005. Európska populácia na prahu tisícročia. In: Zborník referátov z medzinárodnej vedeckej konferencie Rodina na prelome tisícročia. Bratislava, 2005
6. VIŠŇOVSKÝ, Ľ. 1998. Vybrané kapitoly z teórie výchovy. 1. vyd. Banská Bystrica, 1998 ISBN 80-8055-135-9
7. VLČKOVÁ, M. 2001. Týrané dieťa. 1. vyd. Bratislava, 2001 ISBN 80-223-1574-5
8. edu.uniba.sk/.../rodinna.../10_Koncepcia_statnej_politiky.doc
9. <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=2464>
10. www.employment.gov.sk

INTRODUKCIA KU KATECHÉZE ZAMERANEJ NA PROBLÉMY A OHROZENIA MANŽELSTVA A RODINY V SÚČASNOSTI V SÚČASNOSTI

Tirpák Peter

Úvod

Rodina ako spoločenstvo je inštitúciou, ktorá nie je sama o sebe autonómna. Je podmanená a ovplyvňovaná zmenami ľudskej spoločnosti a kultúre tak, ako snáď žiadna iná inštitúcia. Veľa rodín zostáva pritom verných hodnotám, ktoré tvoria základ rodinného spoločenstva. Iné zasa nemajú istotu, aké sú ich úlohy, sú zmätené alebo sú aj na pochybách a takmer nepoznajú hlavný význam a pravdu týkajúcu sa manželského a rodinného života. Počet „nevydarených“ manželstiev, žiaľ, stále rastie pre nepripravenosť manželov, pre nedostatočné vzájomné poznanie a malú schopnosť znášať sa, čo vyúsťuje v disfunkčnosti rodín. V uvedenom príspevku sa autor bude snažiť priblížiť aspoň niektoré krízové oblasti rodín (a teda explicitne i manželstiev), ktoré možno rozvinúť v špecifických katechézach, ktorých cieľom bude budovať také nové manželstvá a rodiny, kde ten druhý bude Kristom.

Ohrozenie spôsobené degradáciou základných hodnôt

Dnes si je človek oveľa viac ako inokedy vedomý objektívnych práv, ktoré mu patria a taktiež morálneho záväzku brániť ich neporušenosť. Je prekvapujúco veľký počet tých, ktorí sú ochotní za nenarušenie základných ľudských hodnôt zaplatiť aj najvyššiu cenu – cenu straty slobody, ba dokonca aj života.⁸⁷⁰ Môžeme tu hovoriť o tom, že na jednej strane sa stretávame s hlbším uvedomením si osobnej slobody, pri ktorej človek túži prežívať určitú neviazanosť a zodpovednosť (DH 1), s venovaním sa väčšej pozornosti kvalite medziľudských vzťahov v manželstve a v rodine, s vyzdvihovaním dôstojnosti ženy, so zodpovedným rodičovstvom a výchovou detí.⁸⁷¹ Okrem toho si môžeme všimnúť uvedomovanie si potreby umocňovať zväzky medzi rodinami s cieľom prinášať vzájomnú duchovnú a materiálnu pomoc. Objavuje sa lepšie chápanie rodinného misijného poslania a jej zodpovednosti za budovanie spravodlivejšej spoločnosti. Z druhej strany si ale nemožno nevšimnúť fakty, ktoré vzbudzujú hlboké znepokojenie. Tí, ktorí tak veľmi deklarujú slobodu a neporušiteľnosť jednotlivca, sa v mene obrany práva tej istej ľudskej osoby usilujú najviac bezbranným a nevinným osobám – či už sa jedná o nenarodené deti alebo starých ľudí – zobrať právo na život a teda právo tvoriace základ všetkého, čo možno nazvať právom ľudskej osoby. Často dochádza k **degenerácii – ja by som dala degradácii** základných hodnôt mylným chápaním „nezávislosti“ manželov vo vzájomných vzťahoch. Tie majú neraz dopad na nezhody v názoroch na vzťah autority medzi rodičmi a deťmi, stále rastúci počet rozvodovosti, veľmi rozšírené zlo, akým je umelý potrat, čoraz častejšie používanie sterilizácie a mnohé ďalšie (FC 6).

Mnohoraká kríza súčasného sveta je vo svojej podstate krízou kultúry a základných ľudských hodnôt. Pápež Ján Pavol II. sa o tejto situácii vyjadril aj pri príležitosti Medzinárodného roku rodiny, kde spomína, že európsky model rodiny má svoje korene v spojení rímskeho práva s kresťanským posolstvom. Tento model dnes ale čelí problémom

⁸⁷⁰ Porov. STYCZEN, T.: *Familiris consortio – teksty i komentarze*. Lublin : KUL, 1987, s. 115.

⁸⁷¹ PETRÍK, L.: Šťastné manželstvo – predpoklad šťastnej rodiny. In: *Slovo. Časopis gréckokatolíckej cirkvi*. Prešov : Petra, 2003, roč. 35, č. 1, s. 26.

prichádzajúcim zo západnej civilizácie. Kríza rodiny je podmienená kultúrou a dosiahla stav, keď u mnohých ľudí mladšej generácie síce rodina zostala cieľom, ale sú takmer neschopní prevziať zodpovednosť správnym spôsobom.⁸⁷² Preto je dnes nevyhnutná obnova kultúry a utvorenie nového humanizmu. Nové formy ateizmu vyrastajú práve z tohto sekularizmu. Denne sa mnohými spôsobmi ukazuje spojitosť s týmto ateistickým sekularizmom. Neraz je to svetácky spôsob života, zameraný len na to, čo sa skonzumuje, pôžitkárstvo, ktoré sa vyhlasuje za najvyššie dobro, túžba po moci a vláde a toto vyvoláva rozličné napätia.⁸⁷³ Toto všetko sú neľudské vplyvy spomínanej degradácie hodnôt v živote. Na tieto vplyvy opäť reaguje aj pápež Ján Pavol II. pri Plenárnom zasadnutí Pápežskej rady pre rodinu, keď na adresu rodiny založenej na manželstve spomína, že práve ona je nezastupiteľnou inštitúciou a základným prvkom spoločného dobra každej spoločnosti. Pri nerešpektovaní jej identity a prekrúcaním jej úlohy sa spôsobuje hlboká rana spoločnosti, ktorá je často nenapraviteľná.⁸⁷⁴

Neprimerané chápanie a prežívanie slobody

Súčasný stav sa vyznačuje istými javmi a tendenciami všeobecnejšej povahy, v ktorých sa odráža celková mravná situácia dnešného sveta ako aj isté tendencie a postoje ohľadom sexuálnej a manželskej morálky. Vo vzťahu k všeobecnej mravnej situácii dnešného sveta môžeme vlastne hovoriť len o určitých podstatných javoch a tendenciách. Najširšou perspektívou sa tu vyznačuje isto dosť bežný jav mravnej skazy jednotlivcov i celých spoločností:

- nedostatok integrálneho pohľadu na ľudský život, strata zmyslu a cieľa života,
- otrásená alebo až zavrhnutá objektívna hierarchia hodnôt,
- stotožnenie dobra s tým, čo je ľahké a príjemné,
- jav mravnej permisívnosti,
- morálny relativizmus,
- etický situacionizmus,
- prehnaná dôvera a viera v to, čo prináša technický pokrok.

Všetky tieto javy a tendencie majú svoj odraz v súčasnej situácii manželstiev a rodín. Ján Pavol II. zároveň obracia pozornosť na to, čo je základom všetkých tých negatívnych javov. Ide tu o „skazené ponímanie a prežívanie slobody, ktorá sa nechápe ako schopnosť realizovať Boží úmysel s rodinou a manželstvom, ale ako nezávislá sila osobne sa uplatňovať, často aj na úkor iných, len pre vlastný, sebecký blahobyť“ (FC 6).

Spomínaná forma slobody má veľký podiel na funkčnosti manželstva a rodiny. Vlastnému prežívaniu slobody sa každý jedinec učí už od detstva. Práve v tom čase sa dieťa rozvíja, zdokonaľuje a naplňuje obraz a podobizeň Stvoriteľa. Má slobodu. Môže sa rozhodnúť. Pre dobro, ale i pre zlo. Úlohou rodičov je učiť dieťa slobode.⁸⁷⁵ Len vtedy vyrastie z dieťaťa slobodný jedinec, keď ho to niekto naučí. Môže to urobiť iba ten, kto sám žije slobodu. Tú ale treba chápať ako najvyššiu zodpovednosť.⁸⁷⁶ K tomuto názoru sa prikláňa aj učenie Cirkvi, ktoré tvrdí, že každý kresťan má pamätať na osobitné poslanie, ktoré mu bolo zverené a byť príkladným v zodpovednosti (GS 75), myslieť na práva mravného zákona, brať ohľad na práva iných, na svoje povinnosti voči ostatným a na všeobecné dobro (DH 7), ku ktorému sa človek môže prikloniť jedine slobodne (GS 17). Sloboda robí človeka zodpovedným za

⁸⁷² Porov. JÁN PAVOL II.: Manželstvo a rodina sú ohrozené. In: *Život Cirkvi*. Bratislava : TK KBS , 2004, roč. 11, č.38, s. 6.

⁸⁷³ Porov. PAVOL VI.: *Enagelii nuntiandy*. Trnava : SSV, 1999, čl. 55.

⁸⁷⁴ *Svätý Otec bráni inštitút rodiny*. In: *Život Cirkvi*. Bratislava : TK KBS , 2004, roč. 11, č. 48, s. 3.

⁸⁷⁵ DANCÁK, P.: *Otázka výchovy v náuke Jána Pavla II.* Prešov : Petra, 2001, s. 120.

⁸⁷⁶ TRNOVEC, S.: *Zborník referátov konferencie Rodinná politika v SR p vstupe do EÚ*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2004, s. 67.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

vlastné činy v takej miere, v akej sú dobrovoľné. Pokrok v čnosti, poznanie dobra a askéza posilňujú vládu vôle nad jej činmi (KKC 1734). Čím väčší človek koná dobro, tým sa stáva slobodnejším. Pravá sloboda je iba tá, ktorá je v službe dobra a spravodlivosti.

Podľa kardinála Wojtyły je sloboda schopnosťou – dynamikou človeka, ktorá sa v plnosti nevyjadruje tvrdením „chce sa mi“, ale skrze autentické „ja chcem“, ktoré je základom odhalenia transcencie osoby v čine.⁸⁷⁷ Sloboda sa najlepšie predstavuje pri zážitku, ktorý môžeme skrátiť ako „môžem – nemusím“. V tomto prípade je to nielen obsah vedomia, ale prejav dynamizmu vlastného človekovi.⁸⁷⁸ Žiť slobodu neznamena hovoriť a robiť čokoľvek. Byť slobodným neznamena byť – tak, ako sa dnes predstavuje – sebestačným a mať za cieľ jedine uspokojenie vlastných potrieb. Takéto prežívanie slobody zaťažuje morálny život a vedie k pokušeniu prehrašovať sa proti láske. Keď sa človek odvráti od morálneho zákona, siaha na vlastnú slobodu a stáva sa otrokom samého seba, rozbíja vzťahy a ohrozuje rodinu (KKC 1740). Oproti živočíšnemu inštinktu človek disponuje inteligenciou a slobodou. To mu dáva schopnosť žiť svoj život, inovovať okolie či tvoriť umelecké dielo.

Problém chápania a prežívania slobody bol už v prvokresťanských časoch. Preto apoštol Pavol spomína: „Všetko smiem. Ale nie všetko osoží. Všetko smiem. Ale ja sa ničím nedám zotročiť“ (1 Kor 16,12). Boh nás však neustále pozýva k pravej slobode, ku slobode Božích detí, ktorej zárukou a pôvodcom je on sám. „Túto slobodu nám vydobil Kristus. Stojte teda pevne a nedávajte sa znova zapriať do jarma otroctva“ (Gal 5,1).⁸⁷⁹

Ohrozenie osoby v kontexte manželstva a rodiny

Katolícka cirkev vždy bránila a bráni dôstojnosť manželstva a rodiny ako Božej ustanovizne. Dôkazom je i jestvovanie pomerne rozsiahleho počtu manželských prekážok, ktorých existencia medzi snúbencami zabraňuje vzniku platného manželstva. Medzi tieto prekážky patria podľa kánonickej doktríny aj tzv. eticko-právne manželské prekážky, z ktorých vyberieme aspoň tie, s ktorými sa často možno stretnúť v praktickom živote. Ide o: pokrvnosť,⁸⁸⁰ únos,⁸⁸¹ švagrovstvo,⁸⁸² resp. príbuzenstvo a verejná mravopochybnosť.⁸⁸³ Spomínaný text len v zlomku uvádza vážnosť neakceptovania alebo ignorovania ľudskej dôstojnosti, pretože cieľom tu nie je predstaviť všetko nebezpečenstvo danej problematiky, ale poukázať na to, že akceptovanie dôstojnosti človeka hlboko zasahuje do mnohých sfér. O tom, aké dôležité a nevyhnutné je chrániť dôstojnosť človeka a aký to má dopad, veľmi pekne hovorí pápež Ján Pavol II., keď zdôrazňuje, že „spoločnosť nemôže žiť v mieri a

⁸⁷⁷ WOJTYŁA, K.: *Osoba i czyn*. Kraków : PTT, 1985, s. 137-138.

⁸⁷⁸ WOJTYŁA, *Osoba i czyn*, 1985, s. 127.

⁸⁷⁹ NOWOSAD, S. – WYROSTKIEWICZ, M.: *Wolność*. In: Jan Paweł II.: *Encyklopedia nauczania moralnego*. Radom : Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2005, s. 582-584.

⁸⁸⁰ V priamej čiare je manželstvo neplatné medzi všetkými nahor i nadol a v druhom stupni bočnej čiary (brat a sestra). V bočnej čiare je manželstvo neplatné do štvrtého stupňa včítane. Medzi bratrancom a sesternicou je príbuzenstvo štvrtého stupňa bočnej čiary, mohli by platne uzavrieť manželstvo len na základe dišpenzu ordinára, ktorý môže udeliť len z vážnych dôvodov. Treba však od takýchto manželstiev všemožne odrádzať. Medzi bratrancami II. stupňa (prabratranci) niet manželskej prekážky.

⁸⁸¹ Nemôže byť platne uzavreté manželstvo medzi mužom - únoscom a unesenou ženou alebo ženou zadržívanou za účelom uzavretia manželstva s ňou.

⁸⁸² V priamej čiare nikdy nie je dovolené manželstvo (napr. zať a svokra). V bočnej čiare švagrovstvo nie je manželskou prekážkou (napr. muž môže uzavrieť manželstvo so sestrou svojej zomrelej manželky).

⁸⁸³ Vzniká z neplatného manželstva po začatí spoločného života a zo známeho, verejného konkubinátu. Rozlučuje manželstvo v prvom stupni priamej čiary medzi mužom a pokrvnými ženami a opačne medzi ženou a pokrvnými mužmi (napr. muž nemôže uzavrieť manželstvo s družkou svojho otca, matka nemôže uzavrieť manželstvo s druhom svojej dcéry). Porov. Pekarčík, M.: *Eticko-právne manželské prekážky*. <http://www.tribunal.kapitula.sk/2006-2/eticko.htm> (10.12.2007).

Taktiež: <http://www.synoda.kapitula.sk/documents/kat05.doc> (14.2.2008).

prosperite, nemôže dosiahnuť pravý pokrok bez toho, aby nechránila ľudskú osobu, nerozlučnosť manželstva a úctu k životu.“⁸⁸⁴

V súvislosti s tvrdením Svätého Otca treba teda bez váhania uznať, že chybné postavené kritérium hodnôt vedie k tyranii či degradácii človeka vôbec. Druhý vatikánsky koncil v jednom zo svojich dokumentov podčiarkuje, že „rastie vedomie neobvyklej dôstojnosti, aká prináleží ľudskej osobe, ktorá presahuje všetky veci, a ktorej zákony a taktiež záväzky majú všeobecný a nedotknuteľný charakter“ (GS 62). Možno teda hovoriť o tom, že dôstojnosť ľudskej osoby je na jednej strane vyvyšovaná a na strane druhej „pošliapaná“. Ján Pavol II. vidiac túto skutočnosť píše: „*Zamyslite sa nad rôznymi formami násilia, ktoré dnes ohrozujú človeka. Osoba, ak nie je uznaná a milovaná na mieru jej dôstojnosti, živého Božieho obrazu, je vystavená na najviac pokorujúce a znetvorené akty zinštrumentalizovania, výsledkom ktorých je to, že sa dostáva do otroctva silnejšieho. «Silnejší» môže mať rôzne mená: ideológia, ekonomická sila, neľudský politický systém či agresivita masovokomunikačných prostriedkov*“ (ChL 5). Pokiaľ je a má byť rodina stále viac jednotou a spoločenstvom osôb, nachádza v láske príčinu a trvalý podnet, aby uznávala v každom svojom členovi jeho vysokú dôstojnosť osoby a živý obraz, a ako taký ho rešpektovala a bránila (FC 22). Právom preto zdôrazňovali otcovia Druhého vatikánskeho koncilu, že mravným meradlom pravých manželských a rodinných vzťahov je rešpektovanie dôstojnosti a povolania jednotlivých osôb. A dokonalejšie nachádzajú samých seba iba vtedy, ak sa nezištne darujú (GS 24). Skutočná manželská láska predpokladá a vyžaduje, aby mal muž v hlbokjej úcte dôstojnosť ženy. V tomto svetle možno pochopiť a s radostnou vďakou obdivovať, k akej dôstojnosti povýšil Boh manželstvo a rodinu, keď ju učinil znakom a miestom zmluvy lásky medzi Bohom a ľuďmi, medzi Ježišom Kristom a Cirkvou, jeho nevestou (FC 51). Toto tvrdenie dopĺňa tiež Katechizmus Katolíckej cirkvi, v ktorom sa okrem iného o kresťanskom manželstve hovorí ako o znaku či sviatosti, ktorá medzi pokrstenými naznačuje a udeľuje milosť (KKC 1617).

Ohrozenie dôstojnosti života

Jedným z prejavov nesprávneho chápania ľudskej dôstojnosti je ochrana ľudského života od počatia po prirodzenú smrť. Nakoľko je táto téma dosť obsiorna, pokúsme sa ju rozdeliť do dvoch častí. V prvej by sme sa zamerali na ochranu života od jeho úplného počiatku a v časti druhej by sme mohli venovať pozornosť ochrane života dospelého, či vekom vyspelejšieho človeka. Oba tieto smery majú pôsobiská, ba svojím spôsobom ovplyvňujú manželstvo a rodinu. Rodina je miestom, kde prichádza na svet nový človek. Katechizmus rozširuje obzor tejto myšlienky a dodáva, že „*je prirodzeným spoločenstvom, v ktorom sú muž a žena povolaní k darovaniu seba v láske a v darovaní života*“ (KKC 2207). Je povinná strážiť dar počatého dieťaťa a dbať o jeho riadny rozvoj. Na druhej strane práve rodina má byť tá, ktorá sa stará o život vekom starších. Dôležité je chápať tiež rodinu ako spoločenstvo zabezpečujúce starostlivosť svojim členom v posledných fázach života, pretože aj keď sa existencia trojgeneračnej rodiny, v ktorej mal starý človek svoje čestné miesto, stala otázkou minulosti, aj v súčasnosti zastáva rodina veľmi dôležitú úlohu v živote starého človeka. Hoci sa starí ľudia usilujú udržať si čo najdlhšie svoju domácnosť, toto ich úsilie je preniknuté túžbou po blízkosti s inými členmi rodiny, predovšetkým so svojimi deťmi.⁸⁸⁵

Právo na život je základným ľudským právom. A predsa súčasná kultúra by ho chcela popierať, keď z neho urobila „nepohodlné“ právo, ktoré treba brániť a to z rôznych pohnútok. Nastáva boj o to, či sa počaté, no nenarodené dieťa môže dostať do rúk človeka (aj potenciálneho rodiča), ktorý rozhodne o jeho novej budúcnosti – živote či smrti. Často sa

⁸⁸⁴ Porov. Z myšlienok Jána Pavla II. na portáli o Misiách.

http://www.misie.sk/Misie/Myslienky/O_JanPavol.htm (14.2.2008).

⁸⁸⁵ ŠTEFKO, A.: *Dôstojnosť človeka v starobe, chorobe a zomieraní*. Bratislava : Dialógy, 2003, s. 40.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

prítom odvoláva na slobodnú voľbu ženy rozhodnúť o živote, ktorý nosí v lone. Nech je toto rozhodnutie akékoľvek, netreba zabúdať, že v zápornom slova zmysle ide o morálne zlo, ktoré vychádza z prikázania „nezabiješ“ (Ex 20,13). Tu sa ale treba pozastaviť a pripomenúť si učenie Cirkvi v osobe Jána Pavla II., ktorý vracajúc sa k výrokom Druhého vatikánskeho koncilu, ktorý proklamoval a odsúdil mnohé zločiny a útoky proti životu, sám znova rozširuje obzor nad slovom „nezabiješ“, pretože ako vo svojej encyklike hovorí, že „*všetko, čo je proti samému životu, ako vražda každého druhu, genocída, potrat, eutanázia, ako aj samovražda; všetko, čo porušuje celistvosť ľudskej osoby, ako okypťovanie, fyzické alebo duševné trýznenie, snaha znásilniť človeka v jeho vnútri; všetko, čo uráža ľudskú dôstojnosť, ničia civilizáciu, pričom viac poškvrňujú tých, ktorí ich páchajú, než tých, ktorí týmto bezprávím trpia a ťažko urážajú Stvoriteľa*“ (EV 3).

Vari toto prikázanie pripúšťa nejakú výnimku? Odpoveď je samozrejme – nie! Dokonca ani hypotéza legitímnej obrany, ktorá sa však nikdy netýka nevinného, ale vždy iba nespravodlivého agresora, musí rešpektovať princíp, ktorý moralisti kvalifikujú ako princíp korektnej obrany: aby bola legitímna, musí byť vykonaná tak, aby spôsobila čo najmenšiu škodu a pokiaľ je to možné, aby ušetrila život agresora. Prípád nenarodeného dieťaťa nepatrí do tejto situácie, pretože v lone matky počaté dieťa nie je nikdy nespravodlivým agresorom, ale je to bezbranná bytosť, ktorá očakáva, že bude prijatá, a že jej bude poskytnutá pomoc. V tomto nemožno povoliť nijaké formy povolenosti, ktoré by viedli k pošliapaniu ľudských práv a taktiež k zničeniu základných hodnôt, a to nielen jednotlivcov alebo rodín, ale aj samotnej spoločnosti.⁸⁸⁶

Rodina dostala dar odovzdávania ľudského života – dar materstva o otcovstva. Muž sa stáva otcom cez materstvo svojej ženy. Je to symbióza, ktorá má svoj pôvod v Bohu. Oddelenie daru života od daru totálnej manželskej lásky je zúbožením istoty manželského spoločenstva. Dieťa je tak ako človek Božím darom.⁸⁸⁷ Preto sa mu musí venovať veľká pozornosť s hlbokým citom pre jeho osobnú dôstojnosť. Týka sa to každého dieťaťa, ale je to zvlášť naliehavé, keď je dieťa ešte malé a bezmocné (FC 26). Preto Cirkev odsudzuje ako ťažkú urážku ľudskej dôstojnosti a spravodlivosti akúkoľvek činnosť vlád alebo iných verejných autorít, ktoré nejakým spôsobom obmedzujú slobodu manželov rozhodovať o potomstve. Je povinnosťou zákonodarcov a vládnucich osôb chrániť nevinných a to tým viac tých, ktorí sú najmenej schopní brániť sa, ktorých život je v nebezpečenstve a ktorým stroja úklady pre život. Medzi ne patria najmä deti počaté v materskom lone.⁸⁸⁸ Dôležitý úcty k životu pripomína aj Katechizmus Katolíckej cirkvi, v ktorom sa píše, že ľudský život ako taký má zvláštny vzťah k Stvoriteľovi, pretože práve on je Pánom, a to od jeho úplného začiatku (KKC 2258). Kto by chcel zničiť ľudský život tak, ako sa ničia veci či predmety, ten by tým samým potvrdil, že považuje ľudský život za tovar, ktorým možno arbitrálne disponovať.⁸⁸⁹

V dnešnej spoločnosti žijú tiež ľudia starí, chorí a nevládni. Neraz vidieť apatiu voči týmto ľuďom zo strany mladých, ktorí sa pozerajú na problémy staroby častokrát veľmi povrchné. Vo svojom myslení redukujú celú otázku staroby na ťažkosti, choroby a na čas očakávania konca.⁸⁹⁰ Hodnotný život človek vníma iba dovedy, pokiaľ má zabezpečený blahobyt a život podľa vlastných predstáv, naopak, ak prichádzajú bolesti a utrpenia, život sa stáva nezmyselným (EV 64). V tomto kontexte sa stáva možnosť využitia eutanázie naozaj

⁸⁸⁶ Porov. JÁN PAVOL II.: *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Nové mesto, 1995, s. 181-183.

⁸⁸⁷ GASIDŁO, W.: *Rodzina – dar i zadanie nadzieja ludzkości – II. międzynarodowy kongres teologiczny – duszpasterski rodzin*. Kraków : Wydawnictwo Czuwajmy, 1999, s. 81.

⁸⁸⁸ SPIAZZI, R.: *Sociálny kódex Cirkvi*. Trnava : Dobrá kniha, 2000, s. 86.

⁸⁸⁹ Porov. OTOWICZ, R.: *Etyka życia. Bioetyczny teologiczny kontekst problematyki życia poczętego*. Kraków : WAM, 1998, s. 157-174.

⁸⁹⁰ Porov. HAŠKOVCOVÁ, H.: *Fenomén stáří*. Praha : Panorama, 1989, s. 403.

ako veľmi dobrým prostriedkom, ktorým možno starého či chorého a nevládneho človeka zbaviť jeho „nezmyselného“ života. V súvislosti s týmto môžeme spolu s Magistériom Cirkvi skonštatovať, že eutanázia je vážnym porušením Božieho zákona ako morálne neprípustné dobrovoľné zabitie ľudskej osoby (EV 65). Cirkev je v skutočnosti miestom, kde sa rozličné generácie pozývajú zúčastňovať sa na pláne Božej lásky na úrovni vzájomnej výmeny dobier, ktorých nositeľom je každý z milosti Svätého Ducha. Je to výmena, v rámci ktorej sú starí ľudia nositeľmi náboženských a mravných hodnôt, ktoré predstavujú bohaté duchovné dedičstvo pre život kresťanských komunit, rodín a sveta.⁸⁹¹ Úlohou spoločnosti je preto postarať sa o týchto ľuďoch, ktorí už nie sú produktívni, ale zato nestratili svoju dôstojnosť, pretože prejavy solidarity v každej spoločnosti majú význam, ak sa jej členovia uznávajú medzi sebou ako osoby.⁸⁹² Treba tu zdôrazniť, že každý postoj, ktorý vylučuje pomoc týmto ľuďom, je neprijateľný. Nie je možné, aby človek ohrozoval zdravie alebo život iného človeka, čoho sme svedkami v dnešnej konzumnej spoločnosti. Týka sa to najmä problému eutanázie, ktorá azda najviac zasahuje do ľudskej dôstojnosti. Tu sa hedonistická spoločnosť nevyhnutne mení na spoločnosť, ktorá degeneruje svoju vlastnú dôstojnosť.⁸⁹³

Ohrozenie dôstojnosti života má dopad aj na samotné manželstvo a spôsobuje tak v mnohých prípadoch manželskú krízu. Manželia žijú neraz v prostredí, ktoré nie je vždy pripravené pomáhať im v napĺňaní ich dôstojného a jedinečného poslania. Medzi najčastejšie ohrozenia života, v konečnom dôsledku zasahujúce do harmonického manželstva, zaiste patrí abort či umelé oplodnenie. Koreňom týchto negatívnych spoločenských postojov je skazené chápanie a prežívanie slobody (FC 6). Pápež Ján Pavol II. pripomína, že na základe konzumných postojov a pohodlnosti sa vytvorila mentalita proti životu (FC 30), spojená s hedonistickým a nezodpovedným postojom k pohlavnému životu, čo sa stáva prekážkou plného rozvoja osobnosti človeka (EV 13). V konečnom dôsledku možno abort chápať nielen ako útok voči bezbrannému životu, ale je tiež útokom na skutočné povolanie ženy k láske. Takýto akt spôsobuje základné zranenie ženy v jej ženskosti, nezávisle od toho, či sa to môže konať v intenciách práva.

Podobne ako abort, aj umelé oplodnenie má svoj dopad na stálosť a kvalitu manželstva. Z morálneho hľadiska je takáto forma oplodnenia neprípustná, pretože oddeľuje od pravého kontextu manželského aktu a miesto toho ponúka rozličné technické postupy, zamerané na dosiahnutie ľudského počatia iným spôsobom, než je pohlavné spojenie muža a ženy.⁸⁹⁴

Kríz v chápaní a interpretácii lásky

Existuje mnoho podôb lásky. Toto tvrdenie potvrdzuje aj Svätý Otec Benedikt XVI. keď píše o viacerých podobách lásky. O tej, ktorú nám ponúka vnímať Biblia, o láske pochádzajúcej z Tradície Cirkvi a v neposlednom rade o ľudskej láske, pričom rozlišuje slová *eros*, ktorým sa označuje svetská láska od slova *agapé*, čo označuje lásku založenú na viere.⁸⁹⁵ Na inom mieste charakterizuje veľkosť Božej lásky tak, že jeho láska k človeku je zároveň pre človeka odpúšťajúcou láskou, ktorá je tak silná, že obracia Boha proti nemu samému – totiž jeho lásku proti jeho spravodlivosti.⁸⁹⁶ Z tejto lásky sa má odvíjať aj ľudská láska k blížnemu, ktorá je cestou stretnutia sa s Bohom.⁸⁹⁷ Všetky podoby lásky sú dôležité a majú

⁸⁹¹ Porov. PÁPEŽSKÁ RADA PRE LAIKOV: Dôstojnosť starého človeka a jeho poslanie v Cirkvi a vo svete. Trnava : SSV, 1999, s. 31.

⁸⁹² Porov. JÁN PAVOL II.: Encyklika *Sollicitudo rei socialis*. Rím : SÚSCM, 1989, čl. 33.

⁸⁹³ SCHOONYANS, M.: Bioetika a populácia. Rozhodnutie pre život. Bratislava : Serafín, 1997, s. 35.

⁸⁹⁴ Porov. ZONTAK, S.: Dôstojnosť ľudského plodenia v inštrukcii *Donum vitae*.

http://www.uski.sk/frames_files/ran/2005/ran-2005-2-07.pdf (14.3.2008).

⁸⁹⁵ Porov. BENEDIKT XVI.: Encyklika *Deus Caritas est*. Trnava : SSV, čl. 7, s. 13 – 14.

⁸⁹⁶ BENEDIKT XVI., Encyklika *Deus Caritas est*, 2001, čl. 10.

⁸⁹⁷ BENEDIKT XVI., Encyklika *Deus Caritas est*, 2001, čl. 16.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

svoje miesto v našom živote. Takouto láskou môže byť láska rodičov k deťom a naopak, láska priateľov, medzi príbuznými a láska k našim blízkym, ktorú nám opísal Ježiš vo svojom podobenstve o mužovi, ktorý idúc po ceste padol do rúk zbojníkov, ale zachránil ho istý milosrdný samaritán (Lk 10,30-37). Podstatným znakom každej formy lásky pri tom je úcta k blížnemu a rešpektovanie jeho svedomia (KKC 1789).

Každý vzťah vedie nutne ku kríze. Neraz dokonca badať, že láska nie je chápaná a zakúšaná v celej svojej harmónii. Zaiste to má na svedomí utilitarizmus,⁸⁹⁸ ktorý je významnou črtou dnešnej mentality a zároveň životného postoja súčasného človeka, ktorý sa už nepozera na človeka ako bytosť, ale skôr ako na vec. Práve spomínaný problém utilitarity, ktorý priamo zasahuje aj do rodín, stáva sa dôsledkom krízy. Tento fakt spomína aj pápež Ján Pavol II. vo svojom liste k rodinám, keď píše, že ovocím utilitarizmu je civilizácia, v ktorej sa osoby používajú ako veci. V súvislosti s týmto civilizačným nebezpečenstvom pôžitku sa žena môže stať pre muža predmetom, deti pre rodičov prekážkou, rodina miestom, ktoré neumožňuje slobodu a pod.⁸⁹⁹

Koniec koncov je ťažké pripisovať túto mentalitu a tento postoj iba súčasnému človekovi, pretože utilitarizmus predstavuje akoby odveké riečisko, ktorým má sklon plynúť život jednotlivých ľudí a taktiež ľudských spoločenstiev.⁹⁰⁰ Utilitarizmus sa predstavuje ako program konzekventného egoizmu bez akejkoľvek možnosti prejsť k autentickému altruizmu.⁹⁰¹ V nej sa ten druhý zrazu odhaľuje v pravom svetle, neraz vychádzajú na povrch veci, ktoré si človek u partnera spočiatku vôbec nevšimol, spoznávajú sa slabosti a nedostatky. Nemožno hovoriť, že táto kríza, ktorá sa odzrkadľuje v citoch – láske, je sama o sebe nepriateľom vzťahov. Práve naopak, pretože pri prekonaní tejto krízy sa skutočne ukáže, či je láska ozajstná. Žiadna láska nie je autentická, pokiaľ túto krízu neprežije.⁹⁰²

Nebude žiadnou novinkou, ak povieme, že v manželstve city lásky neraz ochabnú na určitú dobu a potom zasa akoby ožijú. No sú aj také manželstvá, kde sa zdá, že láska ochabla, ba dokonca sa stratila. Ako je potom možné znovu dôjsť k láske? Pre niektorých nie je táto otázka na mieste, pretože sami tvrdia, že „nič netrvá večne“, a teda ani láska netrvá večne. V týchto prípadoch zostávajú manželia spolu už „len“ kvôli deťom a nechávajú si voľnosť, aby si hlad po láske utíšili niekde inde. Títo ľudia hľadajú zasa iné manželské páry, ktoré to robia podobne, preto taký kompromis ich svedomie nezaťažuje. Iní manželia síce zistia vychladnutie vzájomnej lásky, ale hanbia sa za to a nechcú si to priznať, ani svojmu partnerovi. Preto hľadajú príčinu straty lásky u druhého: žena o seba už nedbá, muž už nie je taký prívetivý, obaja sa správajú bez ohľadu na druhého. Objektívne to snád' súhlasí, ale táto bezohľadnosť jedného partnera je výrazom toho, že sa cíti druhým zanedbávaný. Chyby partnera určite existujú, ale vidia ich len nemilujúce oči.⁹⁰³ Šťastné manželstvo a rodina nie je záležitosťou jedného partnera, ale oboch. Vo vzťahu muž – žena nemôže byť pomoc jednostranná, ale obojstranná, lebo muž a žena sú od počiatku povolani jestvovať vzájomne jeden pre druhého v každej oblasti ľudského spolunažívania. Nedá sa hovoriť o tom, že niektorý z partnerov by vo vzájomnom vzťahu musel nieť o niečo väčšiu zodpovednosť. Vzájomnosť totiž nevyzýva k jednostrannému zriekaniu, ale k múdrej dávke altruistickej lásky a obrany vlastnej dôstojnosti: je súčasne prosbou o lásku a volaním po spravodlivosti, aby sa obaja oslobodili od egoizmu.⁹⁰⁴ Skutočný vzťah a komunikácia je možná len medzi

⁸⁹⁸ Od lat. slova *utilitare* – zn. snaha ťažiť zo všetkého vo svoj vlastný prospech.

⁸⁹⁹ JÁN PAVOL II.: *Gratissimam sane – apoštolský list rodinám pri príležitosti Roku rodiny* 1994. <http://www.kbs.sk/?cid=1117282146> (30.11.2006).

⁹⁰⁰ WOJTYŁA, K.: *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin : KUL, 1982, s. 36-37.

⁹⁰¹ WOJTYŁA, K.: *Miłość i odpowiedzialność*, 1982, s. 39.

⁹⁰² Porov. BOULAD, H.: *Dimenze lásky*. Kostelní Vydří : Karmelitánske nakladateľství, 1995, s. 16.

⁹⁰³ BOVET, TH.: *Všedný deň a zázrak v rodine*. Bratislava : Serafin, 1996, s.14.

⁹⁰⁴ Porov. DI NICOLA, G.P. - DANESE, A.: *Amici a vita. Il segreto dell' amore coniugale*. Roma : Città Nuova, 2000, s. 13-14.

subjektmi, ktoré sa vzájomne uznávajú za sebe podobných a blízkych (empatia), majú sa v úcte, cítia sa rovnými a obaja pripisujú záväznosť každej autentickému túžbe druhého.⁹⁰⁵ V manželstve a jeho prejavoch má každý rovnaké úlohy a povinnosti. Ak si to partner neuvedomuje, výsledkom bývajú konflikty či nedorozumenia, ktoré neraz ohrozujú spoločný život. A práve z týchto konfliktov, nedorozumení, neprimeraných reakcií vznikajú tiež zranenia, ktoré sú hlboko poznačené v našom vnútri. Môžeme povedať, že každý človek má osobnú skúsenosť s touto skutočnosťou. Dôvody a okolnosti vzniku konfliktov sú rôzne a často bývajú zložité, lebo bývajú osobné a interpretované často s predsudkami.⁹⁰⁶

V konflikte sa prejavujú negatívne emócie, po ktorých človek neraz pociťuje nenávisť a túžbu toho druhého viac zraňovať. Ale tým, že ho zasiahnem, zraním seba práve vtedy, keď jeho reakciou bude láska smerujúca ku mne. Bolo by nesprávne myslieť si, že početné konflikty sú znakom nedostatočnej lásky. Manželia si to preto nemajú vyčítať. Je dobré, keď ku konfliktom dôjde, pretože v každom z nich vyjde na povrch niečo, čo sa ešte len má očistiť láskou. Ak to obaja takto prijímajú, lepšie sa spoznávajú a stávajú sa pokornejšími. Vo vzťahu už potom nevládne eufória lásky, ale vzniká prameň, z ktorého vyviera skutočná láska.⁹⁰⁷

Nahliadnime teraz do niektorých aspektov manželského života, kde nastávajú konflikty a následne i zranenia. Páter Augustyn, poľský jezuita, hovorí, že konflikty vznikajú neraz z bezradnosti vo vzájomnej komunikácii, neschopnosti otvoriť sa bližným, bojazlivým zaobreraním sa sebou, obavami pred utrpením. Ďalej tvrdí, že utrpenie oberá ľudí o rozum a že niekedy ľudia vo vzájomnom krivdení si ani nevedia, čo robia.⁹⁰⁸ Čím je vzťah medzi osobami intímnejší, tým ľahšie si môžu ublížiť. Mohli by sme povedať, že toto je základná axióma každého konfliktu v manželstve, keďže predpokladáme, že manželia vytvárajú to najintímnejšie spoločenstvo, ktoré ľudia môžu navzájom vytvoriť.

Niekedy sa môže stať, že partneri si nebudú mať čo povedať, pretože jeden bude cítiť, že ten druhý mu nerozumie, lebo už pozná jeho názory a postoje k danej téme z predchádzajúcich rozhovorov. Partner nemá chuť komunikovať, pretože vie, že ďalším rozhovorom by sa nič nevyriešilo. Tieto, niekedy až denné konflikty vznikajú aj vo „vzťahoch a normálnych“ manželstvách a rodinách, ktoré vedú každodenný život znepríjemniť. Vychádzajú často z neschopnosti vyjadrovať svoje city, postoje, ako aj z rôznorodosti záľub a túžob, zo zhonu, únavy. Táto denná realita spôsobuje, že sa tieto „drobné záležitosti a konflikty“ hromadia niekoľko dní, týždňov, mesiacov, ba aj roky a robia spoločný život čím ďalej, tým viac neznesiteľnejším.

Záver

Človek prežíva svoj život podľa toho, aký má rebríček hodnôt. Príspevok mal zachytiť negatívne javy, ktoré vplývajú tak na rodinu, ako i na manželstvo. V prvom prípade spoznávame, ako človek prežíva to najdôležitejšie – vlastnú slobodu. Vysvetľuje sa tu, že sloboda nie je neviazanosť, ale naopak, forma zodpovednosti. Druhá časť poukazuje na dôstojnosť a hodnotu života človeka, pričom sa opiera o fakt, že dôstojnosť sa začína už pri pohľade na samotný zrod života. Tretia časť zahrňuje a vysvetľuje dnešnú interpretáciu lásky, jej krízu a nereálne predstavy. Všetky spomenuté oblasti by mali byť podnetom na ďalšie spracovanie tejto témy, ktorá by, ako sa zdá pri pohľade na dnešnú rodinu a prežívanie manželstva, mohla byť vhodným prostriedkom pre príležitostnú katechézu.

⁹⁰⁵ FULA, M.: *Vzájomnosť muža a ženy*. In: Zborník z konferencie Úloha otca a matky v rodine. Bratislava : Vydala Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2003, s. 76.

⁹⁰⁶ Porov. SOJKA, J.: *Muž a žena*. Bratislava : Smena, 1985, s. 48.

⁹⁰⁷ GRÜN, A.: *Manželstvo - sviatosť pre spoločný život*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 56-57.

⁹⁰⁸ Porov. AUGUSTYN, J.: *Bolest' krivdy, radost' utrpenia*. Trnava : Dobrá kniha, 1999, s. 25-36.

Použitá literatúra

1. AUGUSTYN, J.: *Bolest' krivdy, radost' utrpenia*. Trnava : Dobrá kniha, 1999.
2. BENEDIKT XVI.: *Encyklika Deus Caritas est*. Trnava : SSV, 2006.
3. BOULAD, H.: *Dimenze lásky*. Kostelní Vydří : Karmelitánske nakladateľství, 1995.
4. BOVET, TH.: *Všedný deň a zázrak v rodine*. Bratislava : Serafín, 1996.
5. DANCÁK, P.: *Otázka výchovy v náuke Jána Pavla II.* Prešov : Petra, 2001.
6. DI NICOLA, G.P. - DANESE, A.: *Amici a vita. Il segreto dell' amore coniugale*. Roma : Città Nuova, 2000.
7. DRUHÝ Vatikánsky koncil: *Dignitatis humanae*. Rím : SÚSCM, 1970.
8. DRUHÝ Vatikánsky koncil: *Gaudium et spes*. Rím : SÚSCM, 1968.
9. FULA, M.: *Vzájomnosť muža a ženy*. In: Zborník z konferencie Úloha otca a matky v rodine. Bratislava : Vydala Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2003.
10. GASIDŁO, W.: *Rodzina – dar i zadanie nadzieja ludzkości – II. międzynarodowy kongres teologiczny – duszpasterski rodzin*. Kraków : Wydawnictwo Czuwajmy, 1999.
11. GRÜN, A.: *Manželstvo - sviatosť pre spoločný život*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004.
12. HAŠKOVCOVÁ, H.: *Fenomén stáří*. Praha : Panorama, 1989.
13. JÁN PAVOL II.: *Evangelium vitae*. Trnava : SSV, 1995.
14. JÁN PAVOL II.: *Familiaris consortio*. Trnava : SSV, 1994.
15. JAN PAWEŁ II.: *Gratissimam sane*. Poznań, 1994.
16. JÁN PAVOL II.: *Christifideles laici*. Bratislava : Lúč, 1990.
17. JÁN PAVOL II.: *Prekročiť prah nádeje*. Bratislava : Nové mesto, 1995.
18. JÁN PAVOL II.: *Sollicitudo rei socialis*. Rím : SÚSCM, 1989.
19. JÁN PAVOL II.: *Manželstvo a rodina sú ohrozené*. In: *Život Cirkvi*. Bratislava : TK KBS, 2004, roč. 11, č.38.
20. KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI. Trnava : SSV, 1999.
21. NOWOSAD, S. – WYROSTKIEWICZ, M.: *Wolność*. In: Jan Paweł II.: *Encyklopedia nauczania moralnego*. Radom : Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, 2005.
22. OTOWICZ, R.: *Etyka życia. Bioetyczni teologiczny kontekst problematyki życia poczętego*. Kraków : WAM, 1998.
23. PAVOL VI.: *Enagelii nuntiandy*. Trnava : SSV, 1999.
24. PÁPEŽSKÁ RADA PRE LAIKOV: *Dôstojnosť starého človeka a jeho poslanie v Cirkvi a vo svete*. Trnava : SSV, 1999.
25. PETRÍK, L.: *Šťastné manželstvo – predpoklad šťastnej rodiny*. In: *Slovo. Časopis gréckokatolíckej cirkvi*. Prešov : Petra, 2003, roč. 35, č. 1.
26. SCHOONYANS, M.: *Bioetika a populácia. Rozhodnutie pre život*. Bratislava : Serafín, 1997.
27. SPIAZZI, R.: *Sociálny kódex Cirkvi*. Trnava : Dobrá kniha, 2000. STYCZEN, T.: *Familiaris consortio – teksty i komentarze*. Lublin : KUL, 1987.
28. SOJKA, J.: *Muž a žena*. Bratislava : Smena, 1985.
29. ŠTEFKO, A.: *Dôstojnosť človeka v starobe, chorobe a zomieraní*. Bratislava : Dialógy, 2003.
30. TRNOVEC, S.: *Zborník referátov konferencie Rodinná politika v SR p vstupe do EÚ*. Bratislava : Slovenská spoločnosť pre rodinu a zodpovedné rodičovstvo, 2004.
31. WOJTYŁA, K.: *Miłość i odpowiedzialność*. Lublin : KUL, 1982.
32. WOJTYŁA, K.: *Osoba i czyn*. Kraków : PTT, 1985.
33. http://www.misie.sk/Misie/Myslienky/O_JanPavol.htm
34. http://www.uski.sk/frames_files/ran/2005/ran-2005-2-07.pdf

Kontakt:

Peter Tirpák
Prešovská univerzita, Gréckokatolícka teologická fakulta
Katedra aplikovanej edukológie
Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov
ptirpak@unipo.sk

OBCHODOVANIE S ĽUĎMI

Turacová Monika

Abstrakt

Hlavnou úlohou referátu je zamerať pozornosť na obchodovanie s ľuďmi ako na veľmi vážny a aktuálny fenomén dnešnej doby „novodobého vykorisťovania“, ktorý je globálnym javom a veľmi úzko súvisí s chudobou vo svete. Informácie sú zamerané na poukázanie na najčastejšie príčiny a formy obchodovania s ľuďmi, na obeť, na boj proti obchodovaniu s ľuďmi tak na svetovej úrovni ako aj v rámci Európskej únie.

V druhej polovici referátu sme venovali pozornosť vývinu tohto javu v Slovenskej republike. Tu obraciame pozornosť na prevenciu, na konkrétnu pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi a na nové výzvy pomoci obetiam.

Kľúčové slová: cieľová krajina, chudoba, migrácia, Medzinárodná organizácia pre migráciu, obeť, obchodovanie s ľuďmi, otroctvo, pomoc, prevencia, tranzitná krajina, trestná činnosť, vykorisťovanie

Úvod

Obchodovanie s ľuďmi znamená zlákanie, prepravu, transfer, ukrývanie alebo prevzatie osôb, prostredníctvom hrozby alebo použitia násillia alebo iných foriem donucovania, únosu, podvodu, klamstva, zneužitia moci alebo bezbranného postavenia alebo odovzdávania alebo prijímania platieb alebo výhod na dosiahnutie súhlasu osoby majúcej kontrolu nad inou osobou, na účely vykorisťovania. Vykorisťovanie teda zahŕňa prinajmenšom vykorisťovanie na prostitúciu alebo iné formy sexuálneho vykorisťovania, nútenú prácu alebo služby, otroctvo alebo praktiky podobné otroctvu, zotročovanie alebo odoberanie orgánov.⁹⁰⁹

V prípade *detí* zneužívanie môže zahŕňať nezákonnú medzinárodnú adopciu, obchodovanie kvôli predčasnému manželstvu, získavanie za účelom detských vojakov, na žobranie a šport (ako sú detský žokeji na ťavách alebo futbaloví hráči). [Obchodovanie s deťmi](#) často zneužíva *extrémnu chudobu rodičov*. Títo môžu predať deti obchodníkom, aby sa vyplatili z dlhov alebo získali príjem alebo sa môžu stať obeťou podvodu týkajúceho sa vyhládok na vyučenie sa detí a ich lepší d'alsí život. S deťmi sa obchoduje kvôli využívaniu na práce ako aj kvôli sexuálnemu zneužívaniu. *Ženy*, ktoré predstavujú okolo 80 % obetí obchodu s ľuďmi sú obzvlášť vystavené riziku, že sa stanú predmetom obchodu so sexom. Potenciálni únoscovia využívajú nedostatok príležitostí, sľubujú výhodné zamestnania alebo príležitosti na štúdium a následne prinútiť obeť, aby sa stali prostitútkami, zúčastňovali sa pornografie. Pomocou zástupcov a sprostredkovateľov, ktorí zariadia dopravu a umiestnenie v zamestnaní, sú ženy dopravené na miesta určenia a dopravené k svojim zamestnávateľom. Po príchode niektoré ženy zisťujú, že sa stali obeťami podvodu ohľadom druhu práce, ktorú budú robiť. Väčšine z nich sa klame o finančných podmienkach aj podmienkach práce a všetky zisťujú, že sa ocitli v nátlakovej a zneužívanej situácii, z ktorej uniknúť je tak ťažké ako aj nebezpečné. Hlavným motívom, prečo nejaká žena (v niektorých prípadoch nedospelé dievča) prijme ponuku od obchodníka s ľuďmi, sú lepšie finančné možnosti pre ňu a pre jej rodinu. V

⁹⁰⁹Rada Európy: *Dohovor Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi*. [online]. Bratislava : Informačná kancelária Rady Európy, Máj 2005. [citované 2010-04-14]. Čl. 4. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?dohovor-rady-euopy-o-boji-proti-obchodovaniu-s-ludmi-2005-c-197>

mnohých prípadoch obchodníci spočiatku ponúkajú 'legitímnu' prácu alebo sľubujú možnosť štúdia. Hlavnými druhmi ponúkanej práce sú práce v oblasti stravovania a v hoteloch, v baroch a kluboch, zmluvy pre modelky alebo au pair. Obchodníci niekedy sľubujú sobáš alebo používajú hrozby, vydieranie, zastrasovanie a únosy. U mužov takisto existuje riziko, že sa stanú predmetom obchodu na účely nekvalifikovanej práce, a to prevažne ťažkej práce. Iné formy obchodu zahŕňajú nebezpečnú prácu a prácu v manufaktúrach, nútené sobáše alebo práce ako domáci sluhovia.⁹¹⁰

1 Obete obchodovania – nová forma otroctva

Podľa odhadov sa ročne vo svete stane obeťou obchodovania s ľuďmi 700 000 až 2 000 000 osôb. Obchodovanie s ľuďmi je vážny fenomén, ktorý zasahuje krajiny na celom svete, pričom sa neustále objavujú nové spôsoby, akými nastáva. Podobne ako mnohé iné nelegálne činnosti, aj obchodovanie s ľuďmi organizujú rozsiahle hierarchicky štruktúrované zločinecké skupiny. Obchodníci s ľuďmi trúfalo prekračujú hranice suverénnych štátov vďaka najmodernejším technickým a komunikačným systémom, ale aj vďaka hospodárskym a iným krízam v niektorých zasiahnutých krajinách. Organizovaná trestná činnosť spojená s obchodovaním s ľuďmi je úzko prepojená s ďalšími kriminálnymi aktivitami, ako sú vydieranie, pranie špinavých peňazí, korupcia, obchod s drogami a podobne. Popri obchode so zbraňami a drogami ide o jeden z najvýnosnejších, ako aj najrýchlejších sa rozvíjajúcich nelegálnych obchodov na svete. Odhady o presnom rozsahu obchodovania s ľuďmi a počtoch obetí sa líšia, pretože ide o vysoko organizovanú ilegálnu činnosť na medzinárodnej úrovni. Všeobecne sa odhaduje, že počty odhalených prípadov tvoria len špičku ľadovca. Je totiž otázkou, koľkým obetiam sa podarí obchodníkom uniknúť a v koľkých prípadoch sa podarí získať dostatočné množstvo informácií smerujúcich k usvedčeniu obchodníkov s ľuďmi. Iba málo obetí je v dôsledku traumy spôsobenej obchodovaním ochotných svedčiť. Okrem toho existuje veľa metodologických a faktických prekážok, ktoré bránia presnému štatistickému zhodnoteniu daného fenoménu. Ide napr. o problém odlišného používania definícií rôznymi inštitúciami a krajinami, rôznu metodológiu zberu údajov, nedostatočný monitoring v oblastiach, kde sa obchodovanie s ľuďmi objavuje alebo čoraz rafinovanejšie stratégie obchodníkov, ktoré sťažujú identifikáciu tohto javu. V dôsledku týchto skutočností sú aj celosvetové odhadové počty obetí obchodovania s ľuďmi rôzne:

- Podľa každoročnej správy amerického ministerstva zahraničných vecí (tzv. TIP Report – Trafficking in Person Report) sa cez medzinárodné hranice obchoduje s 800 000 ľuďmi ročne. Toto číslo nezahŕňa osoby obchodované v rámci územia jedného štátu.
- Podľa Medzinárodnej organizácie práce je na svete 2,5 milióna obetí obchodovania s cieľom nútenej práce, vrátane sexuálneho vykorisťovania.
- UNICEF odhaduje, že každoročne sa vo svete obchoduje približne s 1 miliónom detí.
- Európska únia odhaduje, že ročne je to približne 175 až 250 tisíc osôb, s ktorými sa obchoduje na jej území, pričom geograficky prevláda trend z východu na západ.

Odhady zisku, ktorý dosahujú obchodníci s ľuďmi, sa takisto líšia. Odborníci v oblasti boja proti obchodovaniu s ľuďmi odhadujú, že obchodovanie je celosvetovo tretí najvýnosnejší nelegálny obchod po obchode s drogami a zbraňami. Neexistujú presné informácie o tom, ktorá z foriem vykorisťovania, pokiaľ ide o počet, vo svete prevláda. Je však pravda, že obchodovanie s ľuďmi na účel sexuálneho zneužívania je jedna z najčastejších foriem, a preto sa v rámci EÚ predpokladá, že ide o najväčšiu skupinu takýchto prípadov.

⁹¹⁰Wikipédia, Slobodná encyklopédia: *Obchodovanie s ľuďmi*. [online]. [citované 2010-04-03]. Dostupné na internete: http://sk.wikipedia.org/wiki/Obchodovanie_s_%C4%BEu%C4%8Fmi

Správnosť tohto predpokladu však s súčasnosťou naštrbuje čoraz väčší počet prípadov obchodovania s ľuďmi na účel nútenej práce a iných foriem ekonomického vykorisťovania.⁹¹¹

1.1 Boj proti obchodovaniu s ľuďmi

Boj proti obchodovaniu s ľuďmi musí byť taký dôsledný ako boj proti drogám a praniu peňazí, nakoľko ide o celosvetový jav vyskytujúci sa na národnej úrovni, alebo medzinárodnej úrovni.

Protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi (Palermský protokol)⁹¹² dopĺňajúci *Dohovor OSN proti nadnárodnému organizovanému zločinu* vytvoril základ pre medzinárodný boj proti obchodovaniu s ľuďmi.

Dohovor Rady Európy, ktorý vychádza z Palermského protokolu, bol podpísaný 16. mája 2005 vo Varšave pri príležitosti tretieho summitu hláv štátov a vlád Rady Európy. Pričom Rada Európy má ideálnu pozíciu na boj proti všetkým aspektom obchodovania s ľuďmi, nakoľko umožňuje krajinám pôvodu, tranzitu aj cieľovým krajinám dohodnúť sa na spoločnom záväznom postupe. Dohovor je komplexná zmluva, ktorej cieľom je:

- zabrániť obchodovaniu s ľuďmi,
- chrániť ľudské práva obetí obchodovania s ľuďmi,
- trestne stíhať obchodníkov.

Dohovor sa týka:

- všetkých foriem obchodovania: národných aj medzinárodných, spojených alebo nespojených s organizovaným zločinom,
- všetkých obetí: žien, mužov alebo detí,
- všetkých foriem vykorisťovania: sexuálneho vykorisťovania, nútenej práce alebo služby, otroctva alebo praktík podobných otroctvu, zotročovaniu alebo odoberania orgánov.

Zvyšujúce sa obavy z obchodovania s ľuďmi nabádajú aj medzinárodné agentúry ako Interpol, Medzinárodnú organizáciu práce (ILO), Medzinárodnú organizáciu pre migráciu (IOM) a Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OBSE), aby posilnili aktivity v tejto oblasti. Okrem toho mnohé mimovládne organizácie pracujú v oblasti pomoci obetiam.⁹¹³

Vláda Slovenskej republiky uznesením č. 423/2006 vyslovila súhlas k návrhu na uzavretie Dohovoru Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi. Dňa 30. januára 2007 Národná rada Slovenskej republiky svojím uznesením taktiež vyslovila súhlas s uzatvorením Dohovoru Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi Slovenskou republikou. Uvedený dohovor bol ratifikovaný prezidentom Slovenskej republiky 27. marca 2007 a vstúpil do platnosti 1. februára 2008.

Slovenská republika má prijatý *Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2008 – 2010*. Národný program vychádza z medzinárodných štandardov ochrany ľudských práv a smeruje k podporovaniu ochrany ľudských práv obetí za súčasného rešpektovania princípu rovnosti pohlaví (princíp rešpektovania ľudských práv). Keďže obchodovanie s ľuďmi je komplexný a mnohostranný fenomén, prístup k jeho riešeniu si vyžaduje medzirezortnú spoluprácu na interdisciplinárnej úrovni (princíp medzirezortnej spolupráce). Národný program by mal slúžiť obetiam obchodovania s ľuďmi a všeobecne celej spoločnosti, zároveň sa prispôsobuje podmienkam meniacim sa v čase (princíp udržateľnosti). **Subjektom, ktorý na národnej úrovni prevzal zodpovednosť za boj proti obchodovaniu s ľuďmi, je ministerstvo vnútra (MV SR).** Prvým materiálom bol *Národný*

⁹¹¹KUBOVIČOVÁ, Katarína: *Základné informácie o problematike obchodovania s ľuďmi*. Bratislava : IOM, 2009. s. 6 – 8.

⁹¹²*Protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi*. [online]. New York, 2000. [citované 2010-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.vsm.sk/files/forum/1595-40382-protokol-o-prevencii-obchodovania-s-ludmi.doc>

⁹¹³Rada Európy: *Boj proti obchodovaniu s ľuďmi*. Bratislava : Informačná kancelária Rady Európy, 2006. s. 7 – 9.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

akčný plán boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2006 - 2007, ktorý pripravila Expertná skupina pre prevenciu a pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi zriadenej pri Rade vlády Slovenskej republiky pre prevenciu kriminality.⁹¹⁴

Expertnú skupinu tvoria zástupcovia vecne príslušných útvarov rezortov vnútra, zástupcovia rezortov spravodlivosti, práce, sociálnych vecí a rodiny, zdravotníctva, zahraničných vecí, školstva, financií, takisto zástupca úradu vlády, úradu splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity, generálnej prokuratúry, ZMOS a zástupca IOM Slovensko. Občianska spoločnosť je v expertnej skupine zastúpená štyrmi mimovládnyimi organizáciami (*Občianske združenie Slovenské krízové centrum DOTYK, Občianske združenie Prima, Občianske združenie Kultúrne Združenie Rómov Slovenska, Slovenská katolícka charita a Medzinárodná organizácia pre migráciu Slovensko*) Týmto organizáciám boli poskytnuté finančné prostriedky zo štátneho rozpočtu SR s účelovým určením na projekty zamerané na:

- pomoc osobám, ktoré sa nachádzajú v záujmovom prostredí a sú potencionálnymi obeťami obchodovania s ľuďmi, s osobitným dôrazom na ich identifikáciu,
- priamu podporu a pomoc identifikovaným obetiam v súlade s Programom podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi a
- na prevenciu obchodovania s ľuďmi.⁹¹⁵

2 Prevencia a pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi na Slovensku

Obchod s ľuďmi na území Slovenskej republiky je pomerne novým fenoménom. Jeho nástup a následný rozvoj je spájaný so špecifickou migračnou situáciou po uvoľnení režimu na štátnych hraniciach európskych štátov začiatkom 90-tych rokov 20. storočia. V tom období sa predovšetkým ženy z východnej a juhovýchodnej Európy stali žiadaným tovarom na západoeurópskom trhu nelegálneho obchodovania s ľuďmi. Tento jav zasiahol aj Slovenskú republiku, ktorá sa **v priebehu 90-tych rokov zmenila z čisto zdrojovej krajiny na krajinu zdrojovo-tranzitnú**, a zároveň došlo aj k rozvoju ďalších foriem obchodovania s ľuďmi, vrátane pracovného vykorisťovania. Dôvodom týchto zmien bol najmä prechod na trhový systém ekonomiky, rastúci dopyt po lacnej pracovnej sile v tzv. sexbiznise, a tiež susedstvo s Rakúskom a Českou republikou. Jednou z hlavných príčin obchodu s ľuďmi je využívanie zložitej ekonomickej situácie časti obyvateľstva v zdrojových krajinách a následné úsilie páchatel'ov nalákať predovšetkým mladých ľudí na vidinu rýchleho zárobku v zahraničí.⁹¹⁶

Od roku 2002 sa Úrad Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) na Slovensku venuje aktivitám v oblasti prevencie a zvyšovania povedomia o probléme obchodovania s ľuďmi, ako aj budovaniu kapacít slovenských organizácii a inštitúcií pracujúcich v oblastiach, ktoré môžu prísť v rôznej forme do kontaktu s touto problematikou. Začiatkom roku 2008 bola IOM prostredníctvom výberového konania vybraná ako spolupracujúca organizácia v rámci programu podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi financovaného Ministerstvom vnútra SR (MV SR), ktorého cieľovou skupinou sú obeť obchodovania s ľuďmi tak slovenskí občania, ako aj cudzinci. *Program podpory a ochrany obetí obchodovania s ľuďmi* má za cieľ poskytnúť pomoc obetiam, ktoré sa chcú dobrovoľne vrátiť

⁹¹⁴MV SR: *Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2008 – 2010*. [online]. Bratislava : Informačná kancelária Rady Európy, Apríl 2010. [citované 2010-04-14]. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?obchodovanie-s-ludmi>

⁹¹⁵MV SR: *Nástroje, aktivity a možnosti*. [online]. Bratislava : MV SR, Apríl 2010. [citované 2010-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?boj-proti-obchodovaniu-s-ludmi-v-sr>

⁹¹⁶MV SR: *Obchodovanie s ľuďmi*. [online]. Bratislava : MV SR, Apríl 2010. [citované 2010-04-14]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?obchodovanie-s-ludmi>

na Slovensko alebo do svojej krajiny pôvodu, alebo sa už na Slovensku nachádzajú a hľadajú pomoc pri reintegračnom procese, v rámci programu majú právo na:

- izoláciu z kriminálneho prostredia,
- legalizáciu pobytu na území Slovenskej republiky,
- možnosť bezpečného ubytovania, po prípade anonymného ubytovania, ak o to obeť požiada,
- 40 dňovú dobu na zotavenie (od roku 2010 90 dňovú dobu) na zotavenie,
- komplexnú starostlivosť počas celej doby trvania trestného konania, ak sa obeť rozhodne spolupracovať s orgánmi činnými v trestnom konaní,
- finančnú podporu,
- sociálnu pomoc (humanitárna pomoc, pomoc pri kontaktoch s úradmi) a duchovnú pomoc,
- psycho – sociálne poradenstvo,
- psychoterapeutické služby,
- právne poradenstvo (pomoc pri právnych úkonoch a právne zastupovanie),
- tlmočenie,
- zdravotnú starostlivosť (vyhľadanie lekára, napr. gynekologické vyšetrenie, testy HIV a iné pohlavne prenosné choroby, neurologické vyšetrenie),
- rekvalifikačné kurzy (jazykové) a pomoc pri hľadaní práce,
- komplexnú starostlivosť počas doby na prípravu obeť na návrat do krajiny pôvodu, ak obeť prejaví záujem o vrátenie sa do krajiny pôvodu,
- možnosť zaradenia do programu ochrany svedka podľa osobitného Zákona č. 256/1998 Z. z. o ochrane svedka v znení neskorších predpisov,
- možnosť získania trvalého pobytu, ak je to v záujem Slovenskej republiky podľa osobitného Zákona č. 48/2008 Z. z. o pobyte cudzincov v znení neskorších predpisov,
- pomoc pri dobrovoľnom návrate do krajiny pôvodu a sprostredkovanie pomoci mimovládnej organizácie pôsobiacej v krajine pôvodu.

Obete obchodovania s ľuďmi môže do Programu referovať ktorákoľvek organizácia, inštitúcia alebo fyzická osoba, ktorá má podozrenie, že prišla do kontaktu s takouto obeťou. Na posúdenie oprávnenej pomoci je potrebné vyhlásenie kvalifikovanej referujúcej organizácie (mimovládnej organizácie pôsobiacej v oblasti pomoci obetiam obchodovania), polície alebo vstupný rozhovor, ktorý v zmysle medzinárodných pravidiel pre identifikáciu obetí realizujú pracovníci IOM.

Súčasťou spolupráce IOM a MV SR je aj *národná linka pomoci* obetiam obchodovania s ľuďmi 0800 800 818, je bezplatná a prevádzkovaná v pracovných dňoch od 9.00 do 17.00 hodiny, mimo pracovné dni je k dispozícii záznamník. Na linku možno telefonovať len zo SR. Služby linky sú tiež zamerané aj na prevenciu a elimináciu rizík spojených s prácou v zahraničí, pričom volajúci sú upozorňovaní na nebezpečenstvo obchodovania s ľuďmi, odporúčané rady sú na internete www.bezpecnecestovanie.iom.sk alebo www.iom.sk.⁹¹⁷

Medzi hlavné spôsoby *prevencie* obchodovania s ľuďmi patria: informácie, zvýšenie povedomia a vzdelávacie kampane pre osoby ohrozené obchodovaním s ľuďmi, aktivity zamerané na odrádzanie potenciálnych „zákazníkov“. Medzi ďalšie opatrenia potrebné na prevenciu patria kontroly zamerané na platnosť cestovných dokladov a dokladov totožnosti a hraničné kontroly. Obchodovanie s ľuďmi má mnoho podôb, pretína viaceré sféry a má vplyv na rôzne oblasti spoločnosti. Aby bol boj proti obchodovaniu účinný, musí byť koordinovaný

⁹¹⁷ Et al IOM: *Identifikácia obetí obchodovania s ľuďmi medzi migrantami v SR..* Bratislava : IOM, 2009. s. 63 – 69. ISBN 978-80-970307-1-1

a musia sa podniknúť opatrenia na vytvorenie a posilnenie spolupráce na národnej úrovni medzi inštitúciami zodpovednými za prevenciu a boj proti obchodovaniu s ľuďmi.⁹¹⁸

Záver

Obchodovanie s ľuďmi patrí medzi najzávažnejšie fenomény ohrozujúce ľudskú dôstojnosť v súčasnosti. Zločin obchodovania s ľuďmi je globálny jav, je nevyhnutná medzinárodná spolupráca a koordinácia v tejto oblasti, tak štátnych orgánov ako mimovládnych organizácií a dôležitú úlohu má aj občianska spoločnosť.

Keďže Slovensko je zdrojovou a tranzitnou krajinou pre obeť obchodovania s ľuďmi, je veľmi dôležité *pomôcť obetiam nájsť svoju hodnotu* a klásť v spoločnosti dôraz na *prevenciu* (najmä v školách) a na *vzor ženy so svojimi hodnotami*, ako sú mravnosť, jemnosť, dobrosrdečnosť, pravdovravnosť, duchovnosť, sebaúcta a pod. Veľký vplyv na vštepovanie hodnôt u žien má výchova v rodine a sama spoločnosť so svojou úctou k žene, k jej hodnotám, so správnym chápaním postavenia muža a ženy v spoločnosti. Často vidíme v televízii, v bulvárnych časopisoch, reklamách nevhodné spôsoby prezentácie hodnôt žien (napr. vyzdvihovanie krásy ženy nad jej ostatné hodnoty).

Cieľom preventívnych prednášok je rozšíriť poznatky občianskej spoločnosti, najmä mládeži o tomto jave a uznať, že existuje tento problém a vyvolať zmenu v postoji od ľahostajnosti k ochrane seba samého a iných. Prednášky sú zamerané na poskytovanie informácií o dokladoch, o pracovnom povolení, ako zaistiť ich legitímnosť a vyhovieť požiadavkám na vycestovanie, zameranie na varovanie pred možnými ponukami, ktoré obsahujú podozrivé prvky, ako sú sľuby, že „všetko sa vyrieši, len čo budete na mieste“, varovanie pred prípadným rozporom medzi pracovným miestom a sľúbeným platom. Snaha je poskytnúť informácie a odporúčania, nie odradiť od migrácie.⁹¹⁹

Spomenieme jednu z posledných aktivít Slovenskej katolíckej charity v tejto oblasti. 17. marca 2010 v Kňazskom seminári sv. Karola Boromejského v Košiciach usporiadala Konferencia vyšších predstavených ženských reholí na Slovensku v spolupráci so Slovenskou katolíckou charitou v Bratislave seminár *Obchodovanie s ľuďmi*. Lektorkou seminára bola sr. Eugenia Bonetti - misionárka Panny Márie Útechy (národná koordinátorka obchodovania s ľuďmi), ktorá sa od roku 1993 angažuje v diele záchrany žien na ulici v Taliansku a pomáha im znovu získať ich identitu, dôstojnosť a slobodu. Od roku 2000 jej činnosť podporuje aj Národná konferencia predstavených ženských reholí v Taliansku.

Sr. Eugenia s veľkou láskou a zaniatením odovzdáva svoje svedectvá a skúsenosti. Uvádza napr. princípy hodnotenia pre riziká ulice, ako sú choroby, cestné úrazy, potraty, nechcené tehotenstvá, zavraždené obeť. Tieto obeť strácajú na ulici svoju psychofyzickú identitu, žijú ako kultúrne vyvrhele. V Taliansku, najmä v 90 rokoch minulého storočia, tieto ženy (najviac z Nigérie) začali žiadať o pomoc rehole a charitu. Projekty sú orientované na rehabilitáciu a uzdravovanie obetí. Mnohé z týchto žien sú tehotné a nechcú prísť o svoje dieťa, pre tieto ženy sú zriadené centrá, kde majú šancu aby sa tieto deti narodili. Na Slovensko sr. Eugenia prichádza osloviť rehoľné spoločenstvá, aby sa začali v tejto oblasti venovať „prorockej úlohe - misii“ pomoci ženám a deťom, ktoré sa chytili do medzinárodnej siete obchodníkov, ako nové znamenie času, kde hlavnou úlohou je vytvoriť globálnu sieť pomoci v rámci cieľových krajín s krajinami pôvodu. Sr. Eugenia so svojimi spolupracovníkmi a s tímom rehoľníkov, ktorý je zložený z medzinárodných rehoľných

⁹¹⁸ Rada Európy: *Boj proti obchodovaniu s ľuďmi*. Bratislava : Informačná kancelária Rady Európy, 2006. s. 12.

⁹¹⁹ SKCH: *Pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi*. [online] . Bratislava : SKCH, Apríl 2010. [citované 2010-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.charita.sk/obete-obchodovania.html>

spoločenstiev, sa stretávajú so skupinami rehoľných sestier z celého sveta, ktoré potom vo svojich krajinách (najmä v krajinách pôvodu) budujú siete pomoci, napr. od roku 2007 je v Nigérii zriadený útulok pre obeť, ktoré sa vracajú domov.

Veľkou jej snahou je dávať dôraz na preventívne opatrenia, ale najmä naliehať na cirkevných predstaviteľov (kňazov, biskupov, rehoľníkov) krajín, z ktorých tieto obeť pochádzajú, aby začali klásť zásadný dôraz na ľudskú dôstojnosť a bezkonkurenčnú motiváciu zaangažovať sa do tejto problematiky. Odkaz pre nás všetkých je: „odložiť nabok všetky rozdiely“ a „v rámci princípu solidarity, v súlade s novými požiadavkami sveta, máme dávať obetiam novú nádej na budúci šťastný život“.

Zoznam bibliografických odkazov

1. Et al IOM: *Identifikácia obetí obchodovania s ľuďmi medzi migrantami v SR.* Bratislava : IOM, 2009. s. 63 – 69. ISBN 978-80-970307-1-1
2. KUBOVIČOVÁ, Katarína: *Základné informácie o problematike obchodovania s ľuďmi.* Bratislava : IOM, 2009. s. 6 – 8.
3. MV SR: *Obchodovanie s ľuďmi.* [online]. Bratislava : MV SR, Apríl 2010. [citované 2010-04-14]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?obchodovanie-s-ludmi>
4. MV SR: *Národný program boja proti obchodovaniu s ľuďmi na roky 2008 – 2010.* [online]. Bratislava : Informačná kancelária Rady Európy, Apríl 2010. [citované 2010-04-14]. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?obchodovanie-s-ludmi>
5. MV SR: *Nástroje, aktivity a možnosti.* [online]. Bratislava : MV SR, Apríl 2010. [citované 2010-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?boj-proti-obchodovaniu-s-ludmi-v-sr>
6. *Protokol o prevencii, potláčaní a trestaní obchodovania s ľuďmi, osobitne so ženami a deťmi.* [online]. New York, 2000. [citované 2010-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.vsm.sk/files/forum/1595-40382-protokol-o-prevencii-obchodovania-s-ludmi.doc>
7. Rada Európy: *Boj proti obchodovaniu s ľuďmi.* Bratislava : Informačná kancelária Rady Európy, 2006. s. 7 – 9, 12.
8. Rada Európy: *Dohovor Rady Európy o boji proti obchodovaniu s ľuďmi.* [online]. Bratislava : Informačná kancelária Rady Európy, Máj 2005. [citované 2010-04-14]. Čl. 4. Dostupné na internete: <http://www.radaeuropy.sk/?dohovor-rady-europy-o-boji-proti-obchodovaniu-s-ludmi-2005-c-197>
9. SKCH: *Pomoc obetiam obchodovania s ľuďmi.* [online]. Bratislava : SKCH, Apríl 2010. [citované 2010-04-15]. Dostupné na internete: <http://www.charita.sk/obete-obchodovania.html>
10. Wikipédia, Slobodná encyklopédia: *Obchodovanie s ľuďmi.* [online]. [citované 2010-04-03]. Dostupné na internete: http://sk.wikipedia.org/wiki/Obchodovanie_s_%C4%BEu%C4%8Fmi

Kontakt:

Mgr. Bc. Monika Turacová
hlavná diecézna sestra
Spišská katolícka charita
ADS Caritas
Majere 5
Ružomberok 034 01
tel. 044/432 53 14, 0904 501 417
e-mail: monika.turacov@caritas.sk

ODPUSTENIE A JEHO VÝZNAM PRE ČLOVEKA SÚČASNOSTI

Ulická Linda

Úvod

Kríza. Odchýlka od žiaduceho stavu, omyl, pochybenie, prelom, kritický stav, stagnácia, narušenie rovnováhy... Pojmy finančnej a hospodárskej krízy sa už celé mesiace skloňujú vo všetkých pádoch. Avšak, celkom úprimne, koľko pozornosti venujeme kríze duchovných hodnôt jednotlivca, rodiny, spoločnosti? „Hovoriť o láske rozhodne nie je kázanie“, konštatuje Erich Fromm (3, s.147), považujúc ju za najvyššiu potrebu každej ľudskej bytosti. Rollo May, autor poukazujúci na súčasnú krízu človeka na pozadí lásky a vôle – paradoxne, kým doteraz bola láska (a vôľa) odpoveďou na životné problémy človeka, teraz začala byť podľa autora problémom ona sama – pokladá súčasného človeka za schizoidného, vyhýbajúceho sa blízkym vzťahom a neschopného citu⁹²⁰.

Hoci vzťahy k ostatným ľuďom zohrávajú významnú úlohu pri formovaní osobnosti a udržiavaní duševného zdravia človeka, diskusiu o ich význame nemožno obmedziť len na život jednotlivca. Na neoddeliteľný súvis vzťahov so spoločenskou oblasťou poukazuje napríklad Fromm. Ak milovať znamená mať milujúci vzťah ku každému človeku, potom musí láska nevyhnutne existovať nielen vo vzťahu ku vlastnej rodine a priateľom, ale aj ku tým, s ktorými sa človek stýka pracovne, obchodne či profesionálne. Každý vzťah si však vyžaduje produktívnu aktivitu. Láska nie je „miestom oddychu“, zdôrazňuje Fromm, pokladajúc ju naopak za miesto pohybu, rastu a spoločnej práce. Takto prežívaná láska podľa neho predstavuje trvalú výzvu, pričom harmóniu alebo konflikt v nej považuje za druhoradé (3). Ved' napokon, konflikty – hoci ich často vnímame len ako zdroje narušenia rovnováhy vzťahov – predstavujú bežnú a nevyhnutnú súčasť nášho života. Existujú však rôzne spôsoby, ako sa s nimi vyrovnáť. Možno ich transformovať do eskalujúcej špirály hnevu a deštrukcie, alebo naopak, do riešenia podporujúceho a obnovujúceho vzťah kooperácie, empatie a lásky – do riešenia odpustením. Za veľkú lekciu pre nás považuje Benner bezprostredné odpúšťanie dieťaťa, charakterizujúc tento akt ako „úplný“ a „tak slobodne udeľovaný“ (1). Kvalitu odpustenia, ktorú dokážeme udeliť podľa autora do značnej miery ovplyvňuje aj kvalita odpustenia, ktorého sa nám dostalo v rodine – prvom a jedinečnom mieste, ktoré nás učí láske, slobode, rešpektu či práve odpusteniu, uzdravujúcemu narušené vzťahy.

Naším úmyslom je poňať koncept odpustenia najmä vo vzťahu k jednotlivcovi, od ktorého sa ďalej odvíja jeho význam pre rodinu i celú spoločnosť. Len milujúci a odpúšťajúci rodič môže tvoriť zdravý koreň milujúcej a odpúšťajúcej rodiny, základnej bunky milujúcej a odpúšťajúcej spoločnosti.

Pojem odpustenia

Zamýšľajúc sa nad hĺbkou pojmu „odpúšťať“, nachádzame v ňom najrôznejšie významy - prepáčiť, zabudnúť, zmieriť sa... Aká je však jeho skutočná podstata? Podstata „pravého“ odpustenia samému sebe alebo iným?

V bežnej praxi sa často stretávame s nepravými interpretáciami odpustenia. Smreková vyslovuje obavu z rozšírenia a nadužívania pojmu „pardon“, ktoré predstavuje možný zdroj deformácie jeho pôvodného zmyslu a následnej pojmovej konfúznosti. Fakt, že pojem odpustenia je asociovaný s inými blízkymi a často používanými pojmami, signalizuje

⁹²⁰ MAY, R.: *Láska a vôľa*. Bratislava, Ikar, 2005

možnosť ich vzájomnej zameniteľnosti s rizikom, že odpustenie s týmito pojmi splynie⁹²¹. Benner považuje nesprávnosť chápania pojmu odpustenie za bežné a objasnenie jeho nesprávnych interpretácií vníma ako podstatný krok zvyšujúci pravdepodobnosť odpustenia. „Odpustenie neeliminuje spomienky“, konštatuje autor, poukazujúc na problém mylného zamieňania odpustenia so zabudnutím (s.107)⁹²². Podobne ho nemožno stotožňovať ani so zmierením, predstavujúcim proces znovunastolenia vzťahu a urovnania jestvujúcich rozdielov do tej miery, aby nepriateľstvo a nedôvera boli prekonané. Nakoľko odpustenie nemusí nevyhnutne obnoviť narušený vzťah, možno tvrdiť, že zmierenie dáva obe strany dokopy spôsobom, akým to odpúšťanie nedokáže⁹²³. Prepáčenie, ktoré je tiež často považované za synonymum odpúšťania sa od neho odlišuje najmä závažnosťou udalosti, ktorej sa týka. Keď nám človek niečo prepáči alebo ospravedlní, uznáva, že sme mali dobré dôvody k tomu, čo sme urobili⁹²⁴. Odpustiť taktiež neznamená poprieť spravodlivosť, ignorovať, predstierať, kompenzovať (odškodnením alebo odčinením toho, čo sa stalo), zaujať povýšenecký a nadradený postoj, schvaľovať alebo podporovať.

Vo svojom pôvodnom, religióznom význame predstavuje odpustenie „akt rozhršenia“. Padovani o ňom hovorí ako o synonyme slova „kresťan“: „Kristus nám nezjavuje len to, že Boh nám odpúšťa, káže nám odpúšťať si navzájom a tiež samým sebe. Ak sa nazývame kresťanmi, musíme vedieť odpúšťať“ (s.48)⁹²⁵. Koncept odpustenia bol dlho považovaný za čisto teologický a preto sa oň zaujímal len veľmi málo sociálnych psychológov. Plne si uvedomujúc jeho úzku spätosť s náboženskou vierou, veď napokon, odpustenie je kľúčovým pojmom kresťanstva, našim úmyslom je poňať tento koncept najmä z hľadiska psychologického.

Odpustenie ako psychologický jav

Vo všeobecnej rovine má termín „odpustenia“ obvykle širší významový repertoár, avšak v psychológii, ktorá ho skúma ako psychologický jav, je význam tohto termínu podstatne zúžený. V súčasných psychologických štúdiách existuje niekoľko poňatí odpustenia:

- odpustenie ako interpersonálny jav
- odpustenie ako intrapersonálny jav
- odpustenie ako akt, kedy odpúšťam sám sebe
- odpustenie ako činnosť, kedy odpúšťam inštitúcii (podniku, kolektívu, strane, vláde a pod.)

hľadanie odpustenia a poskytovanie odpustenia
hľadanie odpustenia u Boha a odpustenie Bohu⁹²⁶.

pokusov čo najpresnejšie určiť, čo sa rozumie pod termínom „odpustenie“ v súčasných psychologických štúdiách, vyberá Křivohlavý tie definície, ktoré považuje za najvýstižnejšie. Obe kladú dôraz na dvojsmernosť procesu odpustenia - na jednej strane v smere potlačenia, na druhej strane naopak, posilnenia a presadenia niečoho:

McCullough, Pargament a Thoresen (5, s.112): „Odpustením sa rozumie osobná (vnútorná) zmena postoja charakterizovaná prosociálnym zameraním. Ide o postoj k človeku, ktorý je videný (chápaný, vnímaný) ako previnilec. Táto zmena je začlenená do sociálneho

⁹²¹ SMREKOVÁ, D.: Kde začína a kde končí svet odpustenia? *Filozofia*, 62 (2007), č.8, s.696-703, Bratislava, Filozofický ústav slovenskej akadémie vied, 2007

⁹²² BENNER, D.G.: *Hojenie emocionálnych poranení*. Nitra, Nádej, 1992

⁹²³ WILMOT, W.W. – HOCKEROVÁ, J.L.: *Interpersonálny konflikt*. Bratislava, Ikar, 2

⁹²⁴ KŘIVOHLAVÝ, J.: *Pozitívni psychologie*. Praha, Portál, 2004, 1. Vydanie

⁹²⁵ PADOVANI, M.H.: *Hojenie zranených emócií*. Nitra, Spoločnosť Božieho slova, 2000

⁹²⁶ KŘIVOHLAVÝ, J.: *Pozitívni psychologie*. Praha, Portál, 2004, 1. Vydanie

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

kontextu (medziľudských vzťahov) a má dvojaký charakter – je jednak interpersonálny, *jednak intrapersonálny*.“

Enright a kol. (s.112)⁹²⁷: „Odpustením sa rozumie ochota vzdať sa vlastného práva na rozmrzenosť (zlosť, hnev, odpor a pod.), negatívneho posudzovania a nevšímavého správania voči človeku, ktorý ma nespravodlivo zranil, a snaha živiť (pestovať) v sebe k nemu postoj šľachetnosti, veľkorysosti, nezaslúženého zľutovania, a dokonca i lásky.

Význam odpustenia

Kushner vyslovuje názor, že odpustenie je najvyšším druhom spôsobu zvládania neodvratných životných ťažkostí, psychických zranení, frustrácií a útokov. Schopnosť odpúšťať sebe alebo iným možno z tohto uhla pohľadu chápať aj ako autentickejší spôsob ľudského bytia, vlastnej existencie. Rovnako Benner považuje odpúšťanie za nesmierne dôležitú súčasť nášho života a osobnostného rastu. Odpustenie nás uvádza do plnšieho života, konštatuje Křivohlavý, vyzdvihujúc i ďalšie z jeho benefitov, spočívajúcich v oslobodení sa od minulých zranení, ťaživých myšlienok, výčitiek alebo hanby a naopak prinášajúcich väčší pocit klľudu, pokoja a šťastia. Môže aktivovať integratívne sily človeka, zachrániť jeho psychiku od vnútorných zmätkov a konfliktov, vyvieť ho z roztrieštenosti (fragmentácie) do integrovanosti, od osamotenía do zmierenia⁹²⁸. Mnohí iní autori zaoberajúci sa problematikou odpustenia, zdôrazňujú jeho pozitívne účinky ako na interpersonálne vzťahy, tak aj na kvalitu života a fyzické i mentálne zdravie.

Jampolsky načrtáva celý zoznam zdravotných problémov, ktoré môžu byť späté s „mysľou odmietajúcou odpustiť“: bolesti hlavy, bolesti chrbta, bolesti šije, žalúdočné vredy, depresie, nedostatok energie, nepokoj, podráždenosť, napätie, nespavosť a nespokojnosť, bezdôvodný strach, pocit nešťastia. Odpúšťanie považuje za najúčinnjší liek, ktorý človeku pomôže zbaviť sa myšlienok vyvolávajúcich príznaky uvedené v zozname.

Naše odsudzovanie a myseľ odmietajúca odpustiť sa premieňajú na stres, ktorý doslova atakuje celé naše telo a stáva sa rozhodujúcim faktorom v rozvoji psychosomatických príznakov mnohých druhov, ako aj rozvoja akútnych organických porúch. Neochota a neschopnosť odpúšťať má veľmi negatívny dopad na náš celkový zdravotný stav⁹²⁹. Na blízky vzťah medzi odpustením a zdravím poukazuje i Benner. U ľudí ktorí prežívajú permanentný hnev a ktorí nie sú schopní odpustiť iným, vzniknú skôr rakovinové a srdcové ochorenia. Ešte priamejšie ohrozenie života predstavuje podľa psychiatra E. Mansella Pattisona „vražda“, ktorá je úplným zlyhaním odpustenia druhému alebo „samovražda“ ktorá je úplným zlyhaním odpustenia sebe⁹³⁰.

Zložitosť procesu odpúšťania

Ak pochopíme deštruktívnosť hnevu a naopak liečivé účinky odpustenia, budeme sa snažiť odpustiť druhým rany, ktoré nám spôsobili tak rýchlo, ako je to len možné (1). Je však dôležité uvedomiť si skutočnosť, že odpustenie predstavuje veľmi zložitý vnútorný proces, v priebehu ktorého dochádza k rôznym psychickým zmenám u človeka, ktorému bolo ublížené. Benner vyslovuje názor, že „neexistuje pre človeka ťažší čin, než odpustenie“. Treba však podotknúť, že autor má na mysli odpustenie „**pravé, skutočné**“, ktoré odlišuje od odpustenia „**predčasného**“, kedy sa ľudia snažia odpustiť druhým ešte skôr, než vedia, čo vlastne odpúšťajú. Za dôležitú súčasť prípravy skutočného odpustenia pokladá predchádzajúce etapy znovuprežívania emócií a novej interpretácie rany. Vyhlásiť, že „odpúšťame“ skôr, než prežívame poranenie a hnev, môže predstavovať prvé pomocné kroky ku skutočnému

⁹²⁷ KŘIVOHLAVÝ, J.: Pozitivní psychologie. Praha, Portál, 2004, 1. Vydanie

⁹²⁸ Tamtiež 8

⁹²⁹ Jampolský, GG: Odpúšťanie, najúčinnjší liek, Bratislava SOFA, 2002

⁹³⁰ MAY, R.: Lásky a vôľa. Bratislava, Ikar, 2005

odpusteniu, keď sa toto vyjadrenie naozaj chápe iba ako prvý krok. Ak však naše prvé úsilie chápeme ako jediný nevyhnutný krok a očakávame, že už by sme nemali cítiť žiadnu ranu ani hnev, potom odpustenie používame len ako obranu proti rane spôsobom, ktorý prekáža jej zahojeniu. Na problém predčasného odpustenia upozorňuje aj Padovani. Situácie, keď ľudia len zabudnú, bez priznania si skutočnosti, že im bolo ublížené a bez následného zápasu a satisfakcie, hodnotí ako veľmi nebezpečné. Dôsledkom takéhoto predčasného odpustenia môže byť prejavenie skrytých negatívnych citov v nejakej inej negatívnej forme. Spomínaný autor považuje odhodlanie človeka postaviť sa neodpúšťajúcemu cíteniu a následné vyrovnávanie sa s ním napriek ťažkostiam, za začiatok procesu odpúšťania. Avšak len zriedkakedy sme pripravení zbaviť sa hnevu asociovaného s našou ranou, pokiaľ nepochopíme všetko, čo nám v tom bráni.

Benner vymenúva mnohé z dôvodov odolávania a prirodzenej obrany voči tomuto fenoménu. Za jednu z hlavných príčin považuje pripisovanie si **práva na hnev** a zotrúvanie v ňom. Ide o situáciu, kedy človek cíti opodstatnenie svojich nárokov hnevať sa. Ďalšiu príčinu môže predstavovať **prežívanie moci** voči osobe, ktorá nás zranila. Moc, alebo nadvláda nad človekom, v zmysle našej kompetencie zbaviť zraňujúcu osobu trápenia, alebo utrpenia zo skutku ublíženia, môže často zabezpečovať jedincovi i „status obete“. V súvislosti s prežívaním moci, spomína autor aj neochotu vzdať sa **morálnej nadradenosti**, na ktorej sú založené naše pocity samolúbej veľkodušnosti. Jedným z ďalších dôvodov je **trešenie** zraňujúcej osoby - „títo ľudia si trest zaslúžia za to, čo nám urobili“. Inou príčinou, pre ktorú sa odpusteniu bránime je presvedčenie, že ostatným môžeme odpustiť iba vtedy, ak si to **želajú**, ponúkajúc sľuby či odškodnenie.

Variáciou toho je i predstava, že možno odpúšťať len tým, čo si to **zaslúžia**, v domnienke toho, že zraňujúci človek dostane patričnú lekciu. Avšak nemožno zabudnúť ani na **strach** človeka pred **ďalším zranením**, prejavujúci sa hľadaním ochrany či už v ústupe alebo agresii. Benner na tomto mieste poukazuje na riziká neodpúšťania, dôsledkom ktorých je život v chronickej zatrpknutosti či nenávisti.

Faktory ovplyvňujúce proces odpúšťania

Odpúšťanie – ako už bolo načrtnuté vyššie - predstavuje nesmierne náročný, dlhodobý a komplexný vnútorný proces, zahŕňajúci ako kognitívny aspekt, tak aj emocionálnu dimenziu. Možno však tento proces u jednotlivých ľudí považovať za konštantný? Existujú interné (týkajúce sa samotnej obete) alebo externé (týkajúce sa vonkajšieho prostredia) faktory, ktoré mu môžu určitým spôsobom napomáhať alebo ho naopak spomaľovať? Kladúc si tieto a ďalšie otázky súvisiace s procesom odpúšťania sebe alebo iným ľudom, nachádzame mnohé odpovede v početných výskumných štúdiách, zaoberajúcich sa ako dispozičnými charakteristikami osobnosti, tak i situačnými okolnosťami vo vzťahu k ne/odpusteniu:

Podstatu procesu odpustenia možno podľa Křivohlavého charakterizovať ako radikálnu zmenu, v danom prípade ako zmenu od zamerania na odplatu vinníkovi k odpusteniu toho, čoho sa dopustil. **Postoj k ukriždeniu** a jeho **zmenu** (od pomsty k riešeniu konfliktu odpustením) tak možno chápať ako dôležitý interný faktor vplývajúci na priebeh odpúšťania. Proces v pozadí tejto zmeny stojí v centre pozornosti viacerých psychológov, ktorí k nemu pristupujú z rôznych strán, pozícií a teórií (viď Křivohlavý, 2004). Ďalší významný a mimoriadne silný faktor predstavuje veľkosť, resp. **hlbka zranenia** obete. Psychická bolesť sa dotýka tých najintímnejších vrstiev človeka a jej pociťovanie, prežívanie a prekonávanie však do značnej miery závisí aj od „filozofie“ bolesti jednotlivca – hodnoty, a zmyslu, ktorého je človek schopný nájsť vo svojom utrpení (bolesť a utrpenie ako motivačný faktor k posunu).

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Pozornosť autorov zaoberajúcich sa procesom odpúšťania je tiež zameraná na skúmanie osobnostných charakteristík korelujúcich s menšou schopnosťou, resp. neschopnosťou odpúšťať. Na základe výskumných zistení možno konštatovať, že hlavným znakom ľudí neschopných odpustiť sa javí osobnostná črta **narcizmu**. Křivohlavý objasňuje, že psychologické štúdie narcizmu zaznamenávajú u jedinca s jeho vysokou hodnotou často sa objavujúce fantázie, v ktorých sa jedná o pomstu a odplatu na ceste k moci, úspechu a sláve. Vyznačujú sa aj vyššou mierou neustáleho zaoberania sa tým, ako im bolo ublížené (rumination). Zistilo sa tiež, že títo ľudia sú bežne (trvale) vo vyššom napätí a strese (5). Výsledky výskumu autorov Exline, Baumeister, Buschnam, Campbell a Finkel (2004) plne podporovali ich predpoklad záporného vzťahu medzi odpustením a narcizmom.

Väčším obávaním sa o „náklady“ na odpustenie a menším presvedčením, že odpustenie môže mať pre odpúšťajúceho nejaký prospech (2). Ku skupine faktorov záporne korelujúcich s odpustením možno podľa Křivohlavého zaradiť aj **správanie typu A**, ktoré má mnoho spoločného s tým, čo bolo hovorené o narcizme. Ide o nadmernú citlivosť ku kritike, mocenskú orientáciu osobnosti a preceňovanie vlastných schopností, precitlivenosť k najmenšiemu neuspokojeniu a nedostatku (frustrácia), stretávame sa u nich tiež s nekludom a neschopnosťou odpočinúť si, hostilnými postojmi k druhým ľuďom s výraznou snahou činiť druhých ľudí závislými na osobnostnom type A, využívať ich k vlastným cieľom a správať a nevšímavo k tomu, čo druhí ľudia pociťujú (5). Na základe štúdií skúmajúcich vzťah odpustenia a osobnosti, je tiež známym faktom, že vyššie úrovne odpustenia sú obvykle asociované s nižšími stupňami **neurotizmu** (6).

Osobnostnou charakteristikou kladne korelujúcou s odpúšťaním je **empatia**. Ľudia schopní dobre sa vcítiť do situácie druhej osoby, sú tiež schopní v krízových interpersonálnych situáciách, v ktorých sú obeťami krivdy, vinníkovi odpustiť (5). Pozornosť si zasluhujú i ďalšie osobnostné charakteristiky, ktorými sú **pokora a skromnosť** (humility), v psychológii definované ako „dispozície vidieť seba samého ako v podstate rovnako hodnotnú osobu ako druhých ľudí“- hoci môžu byť medzi danou dvojicou rozdiely vekové, kultúrne, rozdiely v inteligencii či zrelosti osobnosti a pod. (5). Autori Walker a Gorsuch prichádzajú so zisteniami, že i aspekty **extraverzie, svedomitosti a otvorenosti ku skúsenosti** sú v kladnom vzťahu s odpustením seba a iným (6).

Významný externý faktor ovplyvňujúci proces odpustenia predstavuje **reakcia páchatel'a po transgresii**, ktorá môže mať značný dopad na následnú odpoveď obeť. Medzi negatívne správanie transgresora možno zaradiť napr. jeho popretie odohrania sa javu a poškodenia napadnutého, znižovanie významu transgresie (bagatelizácia), necitlivosť k bolesti obeť, neochotu požiadať o odpustenie a pod. Ospravedlnenie a uznanie svojej viny alebo požiadanie o odpustenie sú pozitívnymi formami páchatel'ovej reakcie, v prípade ktorých bude obeť pravdepodobne túto možnosť zvažovať. Podľa Wilmota a Hockerovej dávajú pocity žiaľu, ľútosť alebo pokánia zranenej strane najavo, že vinník má kontrolu nad tým, čo urobil. Nakoľko sociálne vzťahy predstavujú dôležité nápomocné zdroje pri zvládaní ťažkých životných situácií, dôležitý externý faktor predstavuje i **sociálna opora**. Sociálnou oporou označujeme pomoc, ktorá je v záťažovej situácii človeku poskytovaná a ktorá by mu mala danú situáciu uľahčovať.

V procese odpustenia, resp. pri zvládaní dôsledkov negatívnej situácie, zohráva okrem sociálnej opory človeka významnú úlohu i **vzor** – odpúšťajúci, milujúci, zvládajúci –

kresťanov zosobnený v Ježišovi Kristovi a jeho nasledovníkoch. Morálnym vzorom sa však môže stať i človek s podobnou životnou skúsenosťou, odovzdávajúci obeť „posolstvo“ svojim vlastným riešením negatívnej situácie

Modelovanie fáz procesu odpusteni

Odpúšťanie predstavuje dynamický jav (5). Dôkazom jeho zložitosti je i fakt, že neexistuje len jediná platná schéma vystihujúca tento komplexný proces. Okrem vyššie spomenutých interných a externých faktorov sa výskumníci – a to najmä v poslednom desaťročí - zamerali na preskúmanie a preverenie existujúcich intervencií zameraných výslovne na podporu odpustenia. Podrobný popis jednotlivých štádií procesu odpustenia v **Enrightovom modeli**, nám pomáha uvedomiť si jeho náročnosť a hĺbku. Tento model bol vyvinutý Enrightom v spolupráci s Human Development Study Group v roku 1991. Ich intervenčné stratégie boli postavené na rozsiahlom 17 - krokovom modeli odpustenia, ktorý zahŕňal kognitívne, afektívne i behaviorálne zložky. Model, ktorý bol neskôr rozšírený do 20 – krokov, popisuje viaceré možné fázy, ktorými by zranená osoba mohla prechádzať pred samotným odpustením (10). Prvá časť modelu (kroky 1-7) poukazuje na dôležitosť poznania, resp. identifikovania psychologickkej obrany; konfrontovania a uvoľňovania (releasing) hnevu a uvedomovania si ďalších psychických stavov, ktoré boli útokom spôsobené (napríklad úzkosť z opakovaného premietania si neprijemnej udalosti, pocity hanby, nespravodlivého utrpenia). Proces pokračuje rozhodnutím jednotlivca pre zmenu. Obet' môže pocítiť akúsi „premenu svojho srdca“ voči k útočníkovi a vytvorí si záväzok dopracovať sa k odpusteniu. Toto rozhodnutie je sprevádzané afektívnymi, mentálnymi i behaviorálnymi zmenami (kroky 8 a 9). Podľa Hebla a Enrighta, pri skutočnom odpustení útočníkovi, musia byť obeť schopné vidieť osoby týchto útočníkov v ich životnom kontexte a rozvinúť v sebe súcit a empatiu voči nim (kroky 10-13). Navyše, zranený jedinec, resp. človek, ktorému bolo ublížené môže mať potrebu akceptovať a prijať bolesť spôsobenú útokom (krok 14). K dosiahnutiu tohto môže jedinec pociťovať nevyhnutnosť znovuoživiť v spomienkach obdobia, keď bol/a vinníkom on/a a spôsobil/a iným ľuďom bolesť (krok 15). Takéto konanie pomáha obeť prežiť zmeny v emóciách voči útočníkovi (narastanie pozitívnych pocitov a naopak, oslabovanie negatívnych; krok 16) a napokon mu/jej umožňuje oslobodiť sa od bremena neodpustenia (krok 17).

V rozšírenej verzii do tohto modelu pribudli doplnením 3 ďalších krokov (krok 18, 19 a 20) a spojením predchádzajúcich krokov 16 a 17 do jedného (krok 20) štyri nové elementy. Tieto elementy (resp. kroky) zahŕňajú ochotu zvážiť odpustenie ako možnú voľbu k vysporiadaniu sa s útokom (krok 10), nachádzanie zmyslu v procese odpúšťania (krok 16), uvedomenie si toho, že človek nie je sám a jediný vo svojej skúsenosti prežívania poranenia (krok 18) a taktiež zistenie že zranenie mu môže ukázať nové ciele v jeho živote (krok 19).

Treba však podotknúť, že nejde o automatický proces, nevyhnutne postupujúci v tomto poradí. V niektorom z bodov môže byť pozastavený alebo dokončený len čiastočne; niektoré štádiá modelu tiež môžu byť preskočené, len aby sa k nim človek mohol neskôr v živote vrátiť (11).

Druhá množina intervencií môže byť zoskupená pod teoretickú orientáciu vyvinutú McCulloughom a Worthingtonom (10) a ďalej zdokonalenú do pyramídového modelu „Model to REACH Forgiveness“ obsahujúceho päť krokov k dosiahnutiu odpustenia. Každý z týchto krokov je reprezentovaný jedným písmenom slova „REACH“. Prvý krok (Recall) spočíva vo vybavovaní si bolestivej skúsenosti, ktoré by malo prebiehať v podporujúcom prostredí, povzbudzujúcom k spomínaniu na bolesť (a s ňou asociovaných myšlienok, pocitov a správania) tak plne, ako je to len možné. Je to podobné začiatku Enrightovho modelu, ktorý podporuje prieskum následkov ublíženia. Nasledujúci krok (Empathy) tohto modelu povzbudzuje účastníkov k budovaniu empatie voči vinníkovi. Empatia je dosahovaná rôznymi cvičeniami a diskusiami vedúcimi k chápaniu situačných faktorov vedúcich k bolesti. Účastníci sa pokúšajú vybaviť si myšlienky a pocity útočníka pred a po zraňujúcej udalosti.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Empatia pokračuje nasledujúcim krokom (Altruistic) nazvaným „dávanie altruistického daru odpustenia“. Pred samotnou myšlienkou „dávania daru odpustenia“, ktorá je v tomto kroku podávaná, spomínajú účastníci na obdobia, kedy práve oni prijali odpustenie za zranenia, ktoré spôsobili iným ľuďom. Tento krok je zameraný na rozvinutie zdravej úrovne pokory (Worthington, 2001) a podnietenie pocitu vďačnosti za prijatie odpustenia od niekoho iného. Vďačnosť, pokora a skromnosť sú vedené k väčšej ochote obete ponúknuť svoj vlastný „altruistický dar“ (odpustenie) páchatel'ovi. Vo štvrtom kroku (Commit) účastníci verejne (prostredníctvom diskusií a cvičení) prijímajú záväzok k odpusteniu. Tento záväzok k odpusteniu je prepojený s ďalším krokom (Holding), ktorým je udržanie si tohto záväzku, resp. zotrvanie v rozhodnutí odpustiť.

Štúdia autorov N. G. Wade a E. L. Worthington jr. (2005), posudzujúca postupy k podpore odpustenia, odhalila istú zhodu v používaných intervenciách. Konkrétne ide o nasledovné body: a) definovanie odpustenia, b) pomáhanie klientom vybaviť si bolesť, c) budovanie empatie v klientoch voči páchatel'ovi d) pomáhanie klientom pripustiť/priznať si ich vlastné minulé útoky/prečiny e) povzbudenie v odhodlaní odpustiť útočníkovi.

Záver

Konflikty sú bežnou a dokonca potrebnou súčasťou života, avšak zdrojom nášho osobnostného posunu a rastu sa môžu stať až prípade, že ich vnímame ako výzvy. Výzvy, ktoré v danej chvíli, zdá sa, presahujú naše možnosti a sily. Často si vôbec neuvedomujeme, že odpustenie je predovšetkým o nás samých - o našom osobnostnom raste, o našej vnútornej sile, o našej motivácii stať sa slobodnejším človekom... a to bez ohľadu na to či ho ponímame z hľadiska religiózneho, psychologického alebo filozofického.

Literatúra

1. **BENNER, D.G.:** Hojenie emocionálnych poranení. Nitra, Nádej, 1992
2. **EXLINE, J.J. – BUSHMAN, B.J – BAUMEISTER, R.F – CAMPBELL, W.K. – FINKEL, E.J.:** Too proud to Let Go: Narcissistic Entitlement as a Barrier to Forgiveness. In: Journal of personality and Social Psychology, 2004, Vol.87, No.6, 894-912
3. **FROMM, E.:** Umenie milovať. Bratislava, IKAR, 2006
4. **JAMPOLSKY, G.G.:** Odpúšťanie, najúčinnjší liek. Bratislava, SOFA, 2002
5. **KŘIVOHLAVÝ, J.:** Pozitivní psychologie. Praha, Portál, 2004, 1. vydanie
6. **MALTBY, J – DAY, L – BARBER, L.:** Forgiveness and mental health variables: Interpreting the relationship using an adaptational – continuum model of personality and coping. In: *Personality and Individual Differences* 37, 2004. Available online at www.sciencedirect.com
7. **PADOVANI, M.H.:** Hojenie zranených emócií. Nitra, Spoločnosť Božieho slova, 2000
8. **MAY, R.:** Láska a vôľa. Bratislava, IKAR, 2005
9. **SMREKOVÁ, D.:** Kde začína a kde končí svet odpustenia? Filozofia, 62 (2007), č.8, s.696-703, Bratislava, Filozofický ústav slovenskej akadémie vied, 2007
10. **WADE, N. G – WORTHINGTON, E.L. jr.:** In search of a common core: A content analysis of interventions to promote forgiveness. In: Psychotherapy: Theory, Research, Practise, Training, 2005. Vol. 42, No. 2. By the Educational Publishing Foundation.
11. **WILMOT, W. W - HOCKEROVÁ, J. L.:** Interpersonálny konflikt. Bratislava, Ikar, 2004

Autor:

Mgr. Linda Ulická

ÚAP UKF, Kraskova 1, Nitra 949 01

kontakt: lindaulicka@gmail.com.

MANŽELSTVO OČAMI JÁNA PAVLA II.

Marriage according to John Paul II.

Vansač Peter

Abstrakt

Ján Pavol II. zvykol hovoriť, že „Cirkev kráča proti prúdu,“ keď hovorí o nerozlučiteľnosti manželstva. Preto tento pápež sa vo svojom pontifikáte veľa venoval manželstvu a rodine. Snažil sa objasniť základy manželstva na biblickom podklade a na učení Cirkvi. Túto náuku sa snažil vysvetľovať vo svojich katechézach, príhovoroch, encyklikách a takto apelovať na hlas svedomia mladých ľudí, manželov a rodín.

Ján Pavol II. jasne videl moderné trendy v spolunažívaní muža a ženy, poukazoval na ne a apeloval najmä na mladých ľudí aby nezamieňali chvíľkový pôžitok za skutočnú lásku. Usporiadané manželstvo a rodina je podľa pápeža aj dnes najlepším predpokladom pre spoločnosť.

Kľúčové slová: Manželstvo, rodina, muž, žena, comunio personarum, sloboda, kríza.

Abstract

John Paul II. used to say that "the Church is moving upstream" when talking about indissolubility of marriage. Therefore, the Pope devoted great care to marriage and family in his pontificate. He tried to clarify the foundations of marriage in the biblical background and teachings of the Church. He tried to explain this doctrine in his catechesis, speeches, and the encyclicals thus appeal to the voice of conscience of young people, spouses, families. John Paul II. clearly understood the modern trends in co-existence of man and woman, he pointed them out and appealed mostly to young people not to commute a momentary pleasure for true love. According to the Pope's opinion: Ordered marriage and family are the best assumption for society.

Key words: Marriage, family, man, woman, comunio personarum, freedom, crisis

Úvod

Od počiatku svojho pontifikátu sa Ján Pavol II. veľmi živo zaujímal o manželstvo a rodinu. Svojou činnosťou sa snažil povzbudzovať manželov k životu podľa evanjelia a povzbudzovať rodiny. V motu proprio založil v r. 1981 nový rímsky úrad pod názvom Pápežská rada pre rodinu.

Ján Pavol II. svojou činnosťou rozvinul teológiu manželstva a rodiny omnoho viac, ako ktorýkoľvek z jeho predchodcov. Môžeme povedať, že manželstvo a rodina boli blízke pápežovmu srdcu. Tejto témy sa Ján Pavol II. dotýkal skoro vo všetkých dokumentoch. Túto tému pápež rozoberal často aj vo svojich príhovoroch, či už pri všeobecných audienciách každú stredu vo Vatikáne alebo pred nedeľnou modlitbou Anjel Pána. Pri svojich apoštolských cestách v rámci bohoslužieb a stretnutí oslovoval manželov a rodiny, a povzbudzoval ich k príkladnému manželskému a rodinnému životu.

Pápež sa po svojom uvedení do úradu zameril na problematiku manželstva a rodiny, a od 5. septembra 1979 mal katechézy na túto tému, ktoré označil slovami „*Muža a ženu ich stvoril.*“

Katechézy o manželstve a rodine, vypovedané cez pápeža Jána Pavla II. počas jeho všeobecných audiencií v rokoch 1979 – 1984 nepatria do minulosti, ale do celku jeho veľmi

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

bohatej náuky celého pontifikátu, oddaného službe manželstva a rodiny v súčasnom svete. Svätý Otec urobil pre manželstvo a rodinu v čase svojho pontifikátu veľmi veľa.⁹³¹

V tom čase, keď Ján Pavol II. na stredajších audienciách hovoril katechézy o manželstve, bola v Ríme od 26. septembra do 25. októbra 1980 Biskupská synoda o Rodine. Ovocie synody pápež zhrnul do exhortácie *Familiaris consortio*. V úvode tohto dokumentu píše: „*Manželstvo a rodina ustanovené Bohom už pri samom stvorení, vnútorne smerujú k tomu aby sa naplnili v Kristovi, a potrebujú jeho milosť, aby sa vyliečili z hriechu a aby sa vrátili k svojmu počiatku, to je k plnému poznaniu a uskutočňovaniu Božieho plánu.*“⁹³²

Teologické aspekty manželstva podľa Jána Pavla II.

„Evanjelium života“, píše Ján Pavol II., „*zaznelo hneď na počiatku pri stvorení človeka na Boží obraz,*“ lebo tento človek bol povolaný k plnému dokonalému životu.⁹³³

Boh tvorí mocou svojho slova „*Buď*“ (por. napr. Gn 1, 3). Je príznačné, že toto Božie slovo sa v prípade stvorenia človeka ešte dopĺňa týmito ďalšími slovami: „*Urobme človeka na náš obraz a podľa našej podoby!*“ (Gn 1, 26) Stvoriteľ skôr než stvoril človeka, akoby vstúpil do seba samého, akoby hľadal model a inšpiráciu v tajomstve svojho bytia, ktoré sa už tu prejavuje istým spôsobom ako Božské „*MY*“. Z tohto tajomstva cestou stvorenia pochádza ľudská bytosť.⁹³⁴ Boh akoby navonok pri tajomstve stvorenia chcel dať najavo svoje vnútro.

Sväté písmo zdôrazňuje zvláštnu blízkú podobnosť Bohu. Svätopisec píše: „*A stvoril Boh človeka na svoj obraz, na Boží obraz ho stvoril; ako muža a ženu stvoril ich.*“ (Gn 1, 27) Táto krátka správa obsahuje základné pravdy o človeku: človek je vrcholom a korunou všetkých stvorených bytostí vo viditeľnom svete; ľudské pokolenie, ktoré sa začína stvorením muža a ženy, korunuje celé dielo stvorenia.

Obaja, aj muž, aj žena, majú ľudskú prirodzenosť rovnako, obaja boli stворení na Boží obraz a jeho podobu.⁹³⁵ Môžeme povedať, že človek je tak zmyslom a cieľom stvorenia. Stojí na vrchole stvorenia a je stredom všetkého stvorenia. Všetko bolo stvorené pre neho. Toto zvláštne miesto človeka v stvorení vyplýva z jeho stvorenia na „*Boží obraz a podobu*“. To vyzýva človeka aby sa snažil čím viac pripodobniť Bohu – Stvoriteľovi, ktorého je obrazom.

Pápež Ján Pavol II. vo svojich príhovoroch o teológii tela pripomína, že pri našom uvažovaní o stvorení človeka musíme brať do úvahy aj hľadisko biblickej kritiky. Tá v opise stvorenia v knihe Genezis rozlišuje dva rôzne a časovo rozdielne vložené správy o stvorení človeka.⁹³⁶ Biblická kritika dáva vznik prvej správy o stvorení časovo neskôr ako druhú správu. Pôvod tej druhej je oveľa starší. Starší text označujeme ako „*jahvistický*“, pretože na označenie Boha používa výraz „*Jahve*“. Môžeme v nej čítať, že: „*Pán, Boh, utvoril z hliny zeme človeka, a vdýchol do jeho nozdier dych života. Tak sa stal človek živou bytosťou*“ (Gn 2,7).⁹³⁷ Tu môžeme vidieť tajomnú jednotu duše a tela. Táto jednota sa zakladá na stvoriteľskom akte Boha. V človeku, v jeho vnútri, v jeho duši, je tak vtlačený Boží obraz. Keď človek prijal od Stvoriteľa „*Boží obraz*“, zaujal popredné miesto v celom stvorení. Človek je teda jediný v celom stvorení, ktorý je stvorený na Boží obraz, a tak je povolaný vytvoriť „*communio personarum*“ – spoločenstvo osôb so svojím Stvoriteľom.

⁹³¹ MAJDAŃSKI, K., „Chciałbym tu wspomnieć także o moich katechezach“, v MNS t. IV., str. 5.

⁹³² FC, 3.

⁹³³ EV, 7.

⁹³⁴ LR, 6.

⁹³⁵ MD 6; podobne hovorí aj KKC 335: „Človek má v stvorení jedinečné miesto: je na Boží obraz, vo svojej prirodzenosti spája duchovný a hmotný svet...“; a KKC 362 hovorí: „Ľudská osoba, stvorená na Boží obraz, je bytosť zároveň telesná i duchovná. Biblický opis vyjadruje túto skutočnosť symbolickou rečou, keď tvrdí: „Pán, Boh, utvoril z hliny zeme človeka a vdýchol do jeho nozdier dych života. Tak sa stal človek živou bytosťou“ (Gn 2, 7). Teda Boh chcel celého človeka.“

⁹³⁶ V Biblii pozri prvý opis stvorenia Gn 1, 26 – 28; druhý opis stvorenia Gn 2, 13 – 25.

⁹³⁷ MNS, str. 9.

Opis stvorenia človeka je úplne iný ako opis stvorenia ostatných božích diel. Vyzdvihuje sa tu mimoriadna dôstojnosť človeka, a to najmä jeho „podobnosťou“ s Bohom, ktorého obrazom je človek. Ján Pavol II. vo svojich príhovoroch pripomína, že stvorený človek je postavený nad svetom, ako jeho vládca. Hoci v mladšej správe o stvorení sveta (por. prvé tri kapitoly knihy Genezis) je človek tak úzko spojený s viditeľným svetom (telo človeka predsa pochádza z hlíny zeme), Písmo sväté predsa nehovorí o jeho podobnosti s ostatným stvorením, ale jedine o jeho podobnosti s Bohom: „Boh stvoril človeka na svoj obraz, na Boží obraz ho stvoril... muža a ženu ich stvoril.“ (Gn 1, 27)⁹³⁸ V tomto tvrdení je zreteľne vyjadrená dôstojnosť každého muža a ženy v ich prirodzenej rovnosti ale aj v ich odlišnosti. Je to danosť, ktorá sa hlboko dotýka podstaty ľudskej bytosti. Z pohľavia ľudska osoba odvodzuje vlastnosti, ktoré z nej v biologickej i psychologickej rovine robia muža a ženu.⁹³⁹

Plán Boha – Stvoriteľa pre muža a ženu

Stvorením ženy sa končí samota prvého človeka. Človek prijíma ženu od Boha - Stvoriteľa ako pomoc, ktorá mu je podobná a zároveň ju prijíma ako veľký dar. Aj žena prijíma muža, ku ktorému ju postavil Stvoriteľ, ako veľký dar. Muž a žena sa navzájom prijímajú ako vzájomný dar. Tento vzájomný dar osôb rodí pocit spolupatričnosti a zároveň aj ukazuje tú skutočnosť, že muž a žena patria k sebe. Písmo sväté to vyjadruje slovami: „Preto muž opustí svojho otca i svoju matku a príčne k svojej manželke, a budú jedným telom“ (Gn 2, 24). Tieto slová vyjadrujú tak, ako to hovorí Ján Pavol II., vytvorenie prvého spoločenstva muža a ženy, spoločenstva osôb, ktoré sa vzájomne potrebujú a vzájomne si pomáhajú, vytvorenie prvého „communio personarum“. Slovo „communio“ poukazuje práve na tú pomoc, ktorá prichádza práve zo skutočnosti existencie človeka ako osoby „vedľa“ druhej osoby, existencie ženy vedľa muža. Takto už človek nejstvuje len pre seba, ale vníma aj druhú bytosť, ktorá mu je podobná, a spolu s ktorou on môže naplňať svoj život. Takto sa jestvovanie človeka stáva existenciou „pre osobu“, jestvovanie ženy je jestvovaním pre muža, jestvovanie muža je jestvovaním pre ženu.⁹⁴⁰

Práve toto spoločenstvo osôb - „communio personarum“, je základným plánom Boha – Stvoriteľa pre vzájomný život muža a ženy. Toto „communio personarum“ vytvára tú jednotu vzťahu, ktorú Písmo sväté vyjadruje slovami „budú jedno telo“. Pápež Ján Pavol II. hovorí, že tu sa vytvára „communio“ – úzke spoločenstvo. Toto úzke spoločenstvo sa vzťahuje na osobný vzťah medzi „ja“ muža a „ty“ ženy. Takto vzniká rodina, prvá ľudska spoločnosť. Vzniká, keď sa uskutoční manželska zmluva, ktorá otvára manželov pre večné úzke spoločenstvo života a lásky, ku ktorému ich povoláva Boh.⁹⁴¹

Táto jednotu muža a ženy ich navzájom tak pevne zjednocuje v manželstve, že sa stávajú – podľa slov knihy Genezis „jedným telom“ (Gn 2, 24). Takto muž a žena majú možnosť mať rovnakú účasť na schopnosti žiť vzájomne „v pravde a láske“. Toto povolanie žiť v pravde a vzájomnej láske má súčasne duchovný aj telesný rozmer. Aj prostredníctvom svojho ľudskeho tela sú muž a žena určení, aby vytvorili „tesné spoločenstvo osôb“ – „communio personarum“. Táto potreba pravdy a lásky otvára človeka voči Bohu, ale aj voči stvoreniam: otvára ho voči iným osobám, voči životu „v úzkom spoločenstve“, zvlášť voči manželstvu a rodine.⁹⁴²

To je ten prvý a základný plán Boha – Otca pre spoločný život muža a ženy. Vytvoríť spoločenstvo osôb navzájom medzi sebou, dokázať žiť jeden pre druhého vo vzájomnej obete

⁹³⁸ Por. MNS, str. 10.

⁹³⁹ JÁN PAVOL II., *Boží plán Desatoro pre tretie tisícročie*, s. 83.

⁹⁴⁰ MNS, str. 65, 32; por. tiež MNS t. II., str. 45.

⁹⁴¹ LR 7; por. tiež MNS t. II., str. 45.

⁹⁴² Por. LR 8; podobne aj DVK hovorí: „Jestvuje určitá podobnosť medzi jednotou Božských osôb a jednotou dietok Božích v pravde a láske. Toto podobenstvo vyjavuje, že človek – jediný tvor na zemi, ktorého Boh chcel kvôli nemu samému – nemôže nájsť v plnej miere sám seba, iba ak v nezištnej samožertve.“ (GS 24).

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

a láske, ale aj v tesnej blízkosti Božej. Aj v KKC sa píše v tomto duchu: „Muž a žena sú stvorení „jeden pre druhého“: nie že by ich bol Boh urobil len „napoly“ a „neúplných“; stvoril ich pre spoločenstvo osôb, v ktorom každý môže byť „pomocou“ pre druhého, lebo sú rovnakí ako osoby, a zároveň sa dopĺňajú ako muž a žena. V manželstve ich Boh spája tak, že tvoria „jedno telo“ (KKC 372).

Pápež ďalej pripomína, že láska vo vnútri spoločenstva manželov sa musí odovzdávať ďalej, a to je pozvaním Stvoriteľa pre muža a ženu, aby ďalej odovzdávali dar života svojim deťom. Preto už v raji Boh prvým ľuďom dáva príkaz, aby spolupracovali s ním pri odovzdávaní veľkého daru života svojmu potomstvu. Boh podľa slov Písma svätého hovorí prvým ľuďom: „Plodte sa a množte, a naplňte zem!“ (Gn 1, 28). Takto manželia, muž a žena, keď sa darujú sebe navzájom v telesnom živote lásky, môžu v spolupráci so Stvoriteľom darovať zo seba novú skutočnosť, dieťa. Dieťa má byť živým obrazom lásky svojich rodičov, a zároveň aj trvalým znakom ich manželskej jednoty. Takto vzťah muža a ženy, ich vzájomná manželská láska sú určené na plodenie, ale aj na výchovu Bohom darovaného potomstva. V tomto odovzdávaní seba, muž a žena ako manželia nachádzajú dovŕšenie svojho manželského života, svojej manželskej lásky.⁹⁴³

Sviatosťný charakter manželstva

Kódex kánonov východných cirkví charakterizuje sviatosťné manželstvo medzi mužom a ženou, ktorí sú pokrstení takto: „*Z Kristovho ustanovenia platné manželstvo medzi pokrstenými je tou samou sviatosťou, ktorou sa manželia na obraz dokonalej jednoty Krista a Cirkvi spájajú s Bohom a sviatosťou milosťou akoby zasväcujú a posilňujú.*“⁹⁴⁴

Pápež Ján Pavol II. v apoštolskej exhortácii *Familiaris consortio* o sviatosti manželstva píše, že je to „Dar Ježiša Krista,“ ktorý sa nevyčerpáva slávením sviatosti manželstva, ale sprevádza ich počas celého života. Ježiš Kristus zostáva s nimi a podporuje ich svojou milosťou, aby manželia žili vo vzájomnej láske a oddanosti a navždy sa verne milovali ako si on zamiloval Cirkev a seba samého obetoval za ňu.⁹⁴⁵

Cez sviatosť manželstva je Kristus prítomný v živote manželov. K tejto sviatosti privádza Kristus muža a ženu, on ich spája cez svoje požehnanie a zostáva navždy s nimi. Tu je podstatný rozdiel medzi sviatosťou a nesviatosťou formou manželstva. V manželstve sú dve osoby, v sviatosťnom manželstve je muž, žena a medzi nimi Kristus.⁹⁴⁶

Boh skrze manželský zväzok muža a ženy realizuje plán svojej lásky, žehná ich spolužitie a poznačuje ich jednotu sviatosťným znakom. Manželia zo sily sviatosti uskutočňujú svoje poslanie a dávajú príklad kresťanského a rodinného života svojmu okoliu. V ich manželstve nesmie chýbať modlitba, svätá spoveď a Eucharistia. Cez takúto komunikáciu s Bohom manželia čerpajú milosť a lásku pre svoj každodenný život.⁹⁴⁷

Kardinál Korec v knihe *K manželstvu a rodine* píše, že manželstvo je obeta a manželia vedia, že ich láske by chýbalo niečo podstatné, keby ona zostala len profánna a nebola by sviatosťou. Preto prosia Krista, aby ich ľudskú lásku svojou láskou premenil na čosi hlboké,

⁹⁴³ FC 14; por. tiež GS 50; por. tiež MNS t. IV., celá kapitola III. pojednáva o tejto problematike. Podobne hovorí aj KKC: „Muž a žena môžu odovzdávať ľudský život. Boh im prikázal: „Plodte a množte sa a naplňte zem!“ (Gn 1, 28). Keď muž a žena ako manželia a rodičia odovzdávajú svojim potomkom ľudský život, jedinečným spôsobom spolupracujú na diele Stvoriteľa.“ (KKC 372).

V podobnom duchu hovorí aj Cz. Bartnik: „Hlavný cieľ manželstva bol definovaný ako ľudská genéza, ktorá má zavládnuť nad celým stvorením: „Boh ich požehnal a povedal im: „Plodte a množte sa a naplňte zem! Podmaňte si ju...“ (Gn 1, 28). Bez manželstva by človek bol pravdepodobne pohltený cez prírodu a prirodzenosť, a zem by sa stala pustatinou bez človeka.“ *Sakrament manželstva*, v: RTK 37 (1990) z.2, str. 102.

⁹⁴⁴ CCEO, 776 §2, Podobne aj CIC 1983, v kan. 1055 § 1 a § 2.

⁹⁴⁵ FC, 56

⁹⁴⁶ TIRPÁK, P., *Pastoračná odpoveď Cirkvi na súčasnú krízu manželstva*, s. 52.

⁹⁴⁷ Tamže, s. 53

trvalé, posvätné a nerozlučiteľné a čo by odolalo všetkým slabostiam ľudskej povahy. Aj o manželoch platí Ježišovo slovo „Aby v nás boli jedno“ a v takomto darovaní nik nestráca, ale každý získava.⁹⁴⁸ Spojenie muža a ženy sprostredkúva milosť, ktorá spôsobuje, že manželia sú začlenení do mystického Kristovho tela. Prítomnosť Krista v manželstve znamená, že srdcia manželov bijú tým istým tepom. Tu sa najviac uskutočňuje výrok, že láska nie je to, že sa muž a žena pozerajú jeden na druhého, ale že láska je to, keď sa pozerajú jedným smerom a tým smerom je Ježiš Kristus.⁹⁴⁹

V kresťanskom sobáší manželia chcú začať spoločnú cestu s Bohom a nachádzať bezpečie v Božej láske. Predstupujú pred kňaza, ktorý zastupuje Krista. Svojím „Áno“ vstupujú obaja partneri do zväzku s Kristom. S jeho mocou sa môžu intenzívnejšie usilovať zachovať vzájomnú vernosť, odpúšťať si, prinášať obety a vždy začínať znova.⁹⁵⁰

Vydať sa na cestu manželského povolania podľa Jana Pavla II. pre manželov znamená učiť sa manželskej láske deň čo deň. Ja to láska duševná i telesná, láska ktorá je „trpezlivá a dobrotivá, nie je sebecká (...) a nemyslí na zlé“, láska, ktorá „sa raduje z pravdy“, láska, ktorá „všetko znáša“ (1 Kor. 13).⁹⁵¹

Sviatosťný charakter manželstva, jeho jednotu a nerozlučiteľnosť dramaticky narúša rozvod. Rozvod Ján Pavol II. nazýva drámou, kde sa iba zdanlivo riešia manželské problémy avšak v skutočnosti sa prenášajú a to v horšej podobe do iných oblastí života.

Dnes je mnoho prípadov, píše Ján Pavol II., keď ľudia zostávajú sami. Je tu kategória ľudí žijúcich v rozluke, rozvedení, slobodné matky. Cirkvi k takýmto prípadom má zaujať Ježišov milosrdný postoj.⁹⁵²

Ján Pavol II. bol človekom, ktorí vnímal problémy modernej doby, ktorá prináša úskalnia do manželského života. A tak s veľkou citlivosťou píše o sociálnych problémoch manželov takto: „Viem, že v dnešnej spoločnosti jestvujú veľké problémy, ktoré sú ťažkým bremenom najmä pre ženu. Nedostačujúce bytové podmienky, ekonomické a zdravotné problémy a často dokonca otvorene nepriateľský postoj k mnohým rodinám – to všetko zabraňuje väčšej populácii. Apelujem na všetkých zodpovedných, na všetky sily v spoločnosti: urobte všetko aby ste pomohli!“⁹⁵³

Negatívny prístup k manželstvu u mladých ľudí a návrh riešenia tohto fenoménu podľa Jana Pavla II.

Kresťanské Zjavenie nám odhaľuje dva spôsoby, ako zrealizovať povolanie človeka. Prvý spôsob je manželstvo a druhý spôsob panenstvo pre Božie kráľovstvo.⁹⁵⁴ V liste mladým pri príležitosti Medzinárodného roku mládeže pápež Ján Pavol II. píše mládeži o životnom povolaní ako o životnom projekte, kde mladosť je obdobím, keď veľká téma manželstva preniká dušu i telo každého mládenca a dievčaťa. V tomto období, píše pápež: „na obzore mladého srdca začína sa črtat' nová skúsenosť, skúsenosť lásky, ktorá si od začiatku vyžaduje, aby bola vpísaná do životného projektu, ktorý mladosť spontánne tvorí a formuje“.⁹⁵⁵

Pápež Ján Pavol II. v Liste k mládeži varuje mladých ľudí od pomýlenosti zásad manželskej morálky. Je tu snaha nanútiť určitým prostrediam, ba celým spoločnostiam model, ktorý sa označuje ako pokrokový a moderný. Avšak pri takomto modeli sa najmä žena zo

⁹⁴⁸ KOREC, J. Ch., *K manželstvu a rodine*, LÚČ Bratislava, s. 113

⁹⁴⁹ ČITBAJ, F., *Konkordát a moderný štát*, In: *Theologos* 2/2009, Prešov 2009, s. 207

⁹⁵⁰ HOFŠÜMMER, W., *Strom manželstva*, LÚČ Bratislava, 1999, s. 39

⁹⁵¹ JÁN PAVOL II., *Boží plán Desatoro pre tretie tisícročie*, s. 85.

⁹⁵² Tamže, s. 86-88. Podrobnejšie sa Ján Pavol II. takýmto prípadom venuje v exhortácii *Familiaris consortio*, čl. 82 – 85.

⁹⁵³ Tamže, s. 85.

⁹⁵⁴ FC, 11.

⁹⁵⁵ JÁN PAVOL II. Apoštolský list chlapcom a dievčatám celého sveta pri príležitosti Medzinárodného roku mládeže, Rím 1993, čl. 10.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

subjektu stáva objektom manipulácie a náplň lásky sa redukuje len na pôžitok a tento pôžitok neprestáva byť egoistickým ani vtedy, keď je obojstranný. Dieťa sa stáva príťažou v takomto ponímaní lásky. Konzumná civilizácia sa vtiera aj do tejto nádhernej oblasti manželskej lásky a pozbavuje ju hlboko ľudského obsahu.⁹⁵⁶

Pri návšteve Slovenska v roku 1995, Ján Pavol II. sa stretol z mládežou Slovenska v Nitre, a podobne ako v Liste mladých varoval mládež pred falošnou slobodou, ktorá v mene zdanlivého šťastia šíri indiferentizmus a relativizmus a tým pozbavuje svedomie hodnôt, ktoré dávajú zmysel. Mládeži Slovenska adresoval túto nádhernú výzvu: „*Pripravujete sa aj vy, chlapci a dievčatá, povolani na manželstvo a rodinný život....Učte sa od Krista pravej láske: je to láska náročná, nehľadá sebecký pôžitok ale je otvorená pre sebadarovanie. S takouto vnútornou dispozíciou budete schopní vytvoriť rodiny, ktoré budú opravdivými svätyňami lásky.*“⁹⁵⁷

Nesprávne a skazené chápanie slobody, ktorá sa berie ako nezávislá sila uplatňovať blahobyť len pre seba, je koreňom pýchy a odmietania Boha.⁹⁵⁸

Pápežská rada pre rodinu konštatuje, že dnes sa stretávame s „koróziou“ hodnôt manželstva. V mnohých národoch a vo vyspelejších krajinách poklesol počet sobášov a uzatváranie manželstva sa dnes posúva do vyššieho veku a stúpa počet rozvodov a rozlúk, ku ktorým dochádza už v prvých rokoch manželstva.⁹⁵⁹ Tu je na mieste otázka, prečo je to tak?

Vo vzťahoch dnešných mladých ľudí nastávajú nenormálne situácie a to sú manželstvo na skúšku a voľná láska. Manželstvo na skúšku nie je možné akceptovať ani z ľudského ani z náboženského hľadiska, lebo je nedôstojne robiť experimenty s ľudskými osobami, ktorých dôstojnosť skôr vyžaduje, aby ony boli vždy cieľom, ku ktorému smeruje láska vzájomného darovania sa bez akéhokoľvek obmedzenia. Uvedenej situácii možno väčšinou čeliť len vtedy, ak je človek už od detstva vychovávaný pomocou Kristovej milosti.⁹⁶⁰

Príčin voľných vzťahov u mladých ľudí podľa Jána Pavla II. je viacero. Niektorí mladí ľudia si myslia, že sú k tomu nútení nepriamo cez hospodársku, kultúrnu alebo náboženskú situáciu. Lebo keby uzavreli riadne manželstvo, stratili by hospodárske výhody alebo by boli nespravodlivo diskriminovaní. Avšak je tu ešte ďalší jav a fenomén, ktorý sa v mladých ľuďoch udomácňuje, a to je pohŕdanie, odmietanie spoločnosti a taktiež aj rodinnej ustanovizni a hľadanie iba pôžitku. Napokon iných k tomu dohnala nevedomosť a chudoba alebo psychická nezrelosť, ktorá v nich budí neistotu a strach z trvalého zväzku.⁹⁶¹

Ďalšiu príčinu negatívneho prístupu do manželstva pápež vidí v nesprávnom vysvetľovaní a tlmočení kresťanskej manželskej morálky. Vyvíja sa úsilie na niektorých miestach ba v celých spoločenstvách model, ktorý sa nazýva pokrokový a moderný. Avšak pri takomto modeli sa muž ale predovšetkým žena mení zo subjektu na objekt a celý obsah lásky sa sploštuje na pôžitok, ktorý hoci je obojstranný vo svojej podstate je sebecký.⁹⁶²

Podľa Jána Pavla II. myseľ mladého človeka ovplyvňujú média. Osobitne o televízii povedal: „*Súčasný spôsob života, najmä v priemyselne vyspelých krajinách, veľmi často vedie rodiny k tomu, že sa snažia zbaviť zodpovednosť za výchovu detí, lebo majú ľahký spôsob ako sa tomu vyhnúť, ako zaujať deti a dospievajúcu mládež a vyplniť ich čas (v domácnostiach je to hlavne televízia a určité relácie). Neraz je to na príčine aj to, že chýbajú dostatočné*

⁹⁵⁶ Tamže

⁹⁵⁷ PREJAVY SV. OTCA PRI JEHO NÁVŠTEVE SLOVENSKA V ROKU 1995, Bratislava 1996, s. 15.

⁹⁵⁸ FC, 6.

⁹⁵⁹ PÁPEŽSKÁ RADA PRE RODINU, Príprava na sviatosť manželstva, KBS 2004, čl. 1.

⁹⁶⁰ FC, 80.

⁹⁶¹ Tamže, 81.

⁹⁶² JÁN PAVOL II., Boží plán Desatoro pre tretie tisícročie, s. 85-86.

*štruktúry a infraštruktúry, ktoré by vedeli hodnotné naplniť voľný čas chlapcov a dievčat a usmerňovať ich energiu.*⁹⁶³

Láska medzi mužom a ženou sa nerodí z myslenia a vôle, ale istým spôsobom je človeku daná a presahuje ho, píše pápež Benedikt XVI. v encyklike *Boh je láska*. Grécke slová označujúce lásku sú: eros, filia a agape. Novozákonné knihy uprednostňujú slovo agapé. I napriek tomu kresťanstvo nezavrhuje túto lásku, ktorej obsahom je slovo eros, avšak kresťan má túto lásku správne pochopiť, lebo v minulosti bol eros degradovaný len na sex.⁹⁶⁴ Nedostatok chápania a prežívania lásky v mnohých prípadoch vyúsťuje do krízy vzťahov najmä u mladých ľudí a mnohí sú presvedčení, že láska má súvis len so sexuálnou potrebou či telesnou blízkosťou muža a ženy.⁹⁶⁵

Zmeny, ktoré sa silno prejavujú aj v živote rodín na Slovensku, konštatuje Pastoračný plán, priniesli ohrozenia, ktoré je možno zhrnúť do štyroch základných oblastí: izolovanosť rodín, zvlášť vo veľkých mestách, slabá pripravenosť mladých ľudí na manželstvo a výchovu detí, nezamestnanosť a chudoba, problémové situácie v rodine, ako sú závislosti, násilie, prítomnosť telesne alebo psychicky ťažko hendikepovaného člena rodiny.⁹⁶⁶

Modernú spoločnosť pokúša relativizmus, ktorý z mnohých ľudí robí skeptikov. Hodnoty morálky sa len málo uznávajú. Individualizmus a subjektivismus sa stávajú dominantnými charakteristikami pri uvažovaní a rozhodnutiach morálky. Dá sa povedať, že niekedy sa určité spôsoby konania považujú za normálne a morálne prijateľné len preto, lebo tak koná veľký počet osôb. Do tejto kategórie spôsobu života patrí manželstvo na skúšku a voľná láska.⁹⁶⁷

Rodinné spoločenstvo, píše pápež Ján Pavol II., v súčasnosti zasiahli rýchle zmeny. Preto mnohé rodiny prežívajú tieto zmeny vo vernosti tým hodnotám, ktoré tvoria základ rodinného zázemia. V iných rodinách zavládla neistota a rozpaky, pokiaľ ide o ciele manželského a rodinného života. Sú aj také rodiny, ktorým bránia uplatňovanie ich práv a to rôzne nespravodlivosti. Cirkev si uvedomuje, že rodina a manželstvo tvoria jedno z najcennejších bohatstiev ľudstva.⁹⁶⁸

Postavenie, v akom sa dnes rodina nachádza, má kladné i záporné stránky. Kladné stránky súčasnej rodiny sú: väčšia kvalita medziosobných vzťahov v manželstve, povznesenie dôstojnosti ženy, zodpovedné plodenie detí a ich výchova, rozvíjanie kontaktov medzi rodinami a vzájomná duchovná a hmotná pomoc. Medzi záporné stránky rodiny patria: nesprávne chápanie nezávislosti medzi manželmi, dvojaká autorita rodičov voči deťom, rastúci počet rozvodov, zlo, akým je umelý potrat, používanie sterilizácie a prenikanie mentality „anti life“ proti životu. Koreňom týchto záporných javov je nezriadené chápanie a uplatňovanie slobody, ktorá má slúžiť na uskutočňovanie Božieho plánu a takto slúži len pre vlastný a sebecký blahobyť.⁹⁶⁹

Pápež pomenúva nielen príčiny voľných vzťahov, ale aj navrhuje riešenie nápravy takýchto vzťahov. Do nápravy sa majú zapojiť duchovní pastieri a celá cirkevná komunita a poznávať každý takýto prípad osobitne. K tým, čo takýmto spôsobom žijú, majú sa približovať diskkrétne a ohľaduplne a pôsobiť na nich tpezlivým vysvetľovaním, láskavým dohováraním a svedectvom kresťanskej rodiny, ktorá im môže pomôcť usporiadať si svoje vzťahy.⁹⁷⁰ Ja to výzva do vnútra Cirkvi, dôkladne prehodnotiť a skvalitniť prípravu na

⁹⁶³ VOJTEK, Š., *Spravodlivosť základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*, Nitra 2004, s. 103.

⁹⁶⁴ DCE, 5.

⁹⁶⁵ TIRPÁK, P., *Pastoračná odpoveď Cirkvi na súčasnú krízu manželstva*, s. 111.

⁹⁶⁶ PPKCnS, čl. 37.

⁹⁶⁷ TIRPÁK, P., *Pastoračná odpoveď Cirkvi na súčasnú krízu manželstva*, s. 245.

⁹⁶⁸ FC, 1.

⁹⁶⁹ FC, 6.

⁹⁷⁰ Tamže, 81.

manželstvo ale i sprevádzanie manželov zo strany Cirkvi v priebehu aspoň prvých desať rokov manželského života.⁹⁷¹

Záver

Pápež Ján Pavol II. začal vo vzťahu k manželstvu a rodine používať výraz „communio personarum“. Vychádza pritom zo spoločenstva osôb ktoré je v Bohu, v Najsvätejšej Trojici, ktorá sa nám zjavuje ako spoločenstvo medzi Otcom a Synom v Duchu Svätom. Je to skutočné spoločenstvo Osôb – vzťah plný lásky. Pápež hovorí, že aj manželstvo a rodina, ako zjednotenie osôb, sú analógiou dokonalej komúnie Otca i Syna i Ducha Svätého. Aj manželstvo a rodina majú tak byť postavené na základe spoločenstva osôb – „communio personarum“.

Neochota dnešných mladých ľudí vstupovať do manželstva, dá sa prekonať trpezlivým dialógom v rámci vzdialenej i blízkej prípravy na manželstvo, o skutočnej láske, o hodnote sviatostného manželstva, o rodine, ktorá bude naplnením ich života.

Duchovná a telesná láska ma spájať manželov, ktorí hľadajú vzájomné dobro vo svojom spoločenstve, táto láska ich pohýna k tomu aby prekonávali ťažkosti, ktoré sa vyskytnú v ich manželstve a žili v pravde a láske.

Použité skratky:

CIC – Kódex kánonického práva

CCEO – Kódex kánonov východných cirkvi

DeV - Dominum et vivificantem, encyklika Jána Pavla II.

DVK - Druhý vatikánsky koncil.

EV - Evangelium vitae, encyklika Jána Pavla II.

FC - Familiaris consortio, apoštolská exhortácia Jána Pavla II.

GS - Gaudium et spes, konštitúcia DVK o Cirkvi v dnešnom svete.

KKC - Katechizmus Katolíckej cirkvi.

LG - Lumen Gentium, konštitúcia DVK o Cirkvi.

LR - List pápeža Jána Pavla II. rodinám.

MD - Mulieris dignitatem, apoštolský list Jána Pavla II.

MNS - Mężczyzną i niewiastą stworzył ich, katechézy Jána Pavla II.

MNS t. I. - Chrystus odwołuje się do „początku”.

MNS t. II. - Chrystus odwołuje się do „serca”.

MNS t. III. - Chrystus odwołuje się do zmartwychwstania.

MNS t. IV. - Sakrament.

PPKcNŠ - Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2007 – 2013.

RTK - Roczniki teologiczne – kanoniczne.

t. - tom – zväzok.

⁹⁷¹KOŠČ, S., *Sociálna agenda Cirkvi*, Ružomberok, 2008, s. 49. O príprave na manželstvo a sprevádzanie manželov hovorí: *Pastoračný plán Katolíckej cirkvi na Slovensku 2008 – 2013*, kde konštatuje, že u nás je celkom dobre rozvrhnutá sviatostná pastorácia spojená s rodinou, avšak najväčšou výzvou je posilnenie prípravy na sviatosť manželstva. Z veľkého množstva mladých ľudí, ktorí chcú uzavrieť sviatostné manželstvo, je stále viac tých, ktorí túžia po hlbšej príprave, ktorá je často nedostatočná alebo zanedbávaná najmä na úrovni vzdialenej prípravy, či už v prostredí rodiny alebo školy, s. 37.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

1. BARTNIK CZ., *Sakrament manželstva*, v: RTK 37 (1990).
2. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, Encyklika pápeža Benedikta XVI. o kresťanskej láske, Trnava 2006, ISBN 80- 7162 – 594 -9
3. ČITBAJ, F., *Konkordát a moderný štát*, In: Theologos 2/2009, Prešov 2009. s. 342, ISSN 13335-5570
4. DRUHÝ Vatikánsky koncil: *Gaudium et spes*. Rím : SÚSCM, 1968.
5. HOFŠÜMMER.W., *Strom manželstva*, LÚČ Bratislava, 1999, s. 95, ISBN80-7114-276-X
6. JÁN PAVOL II., *Evangelium vitae, encyklika*, Trnava 1995, ISBN 80 – 7162 -097 - 1
7. JÁN PAVOL II.: *Boží plán desatoro pre tretie tisícročie*, Bratislava: LÚČ, 1996, 186 s. ISBN 80-7114-782-5
8. JÁN PAVOL II, 1993, *Exhortácia Familiaris consortio*, Trnava 1993, ISBN 80-7162-052-1
9. JÁN PAVOL II.: *Apoštolský list rodinám Gratisimam sane*, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1994, 117 s. ISBN 80-7162-060-2
10. JÁN PAVOL II. *Apoštolský list chlapcom a dievčatám celého sveta pri príležitosti Medzinárodného roku mládeže*, Rím 1993, s. 83, ISBN 80-7114-089-9
11. JAN PAWEŁ II., *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*, wyd. 1, Watykan 1980.
12. JAN PAWEŁ II., *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich, Chrystus odwołuje się do „początku“*, t. I., Lublin 1998.
13. JAN PAWEŁ II., *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich, Chrystus odwołuje się do „serca“*, t. II., Lublin 1998.
14. JAN PAWEŁ II., *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich, Chrystus odwołuje się do zmartwychwstania*, t. III., Lublin 1998.
15. JAN PAWEŁ II., *Mężczyznę i niewiastę stworzył ich*, Sakrament, t.IV., Lublin 1998.
16. KODEKS KANONIV SCHIDNICH CERKOV. Latinsko – Ukrajinske vidannja, Rím, 1993.
17. KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI, Trnava 1999, ISBN 80-7162-259-1
18. KOREC CHRYZOSTOM, J.: *K manželstvu a rodine*. Bratislava: LÚČ, 2004, 237 s. ISBN 80-7114-418-5
19. KOŠČ, S., *Sociálna agenda Cirkvi*, Ružomberok, 2008, s. 88, ISBN 978-80-8084-341-0
20. PÁPEŽSKÁ RADA PRE RODINU.: *Ludská sexualita Pravda a poslanie*, Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1996, 126 s. ISBN 80-7162-163-3
21. PÁPEŽSKÁ RADA PRE RODINU.: *Príprava na sviatosť manželstva*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2004, 46 s. ISBN 80-7162-500-0
22. PASTORAČNÝ PLÁN KATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU 2007 – 2013, Spolok svätého Vojtecha, 2007, s. 80, ISBN 978-80-7162-695-4
23. PREJAVY SV. OTCA PRI JEHO NÁVŠTEVE SLOVENSKA V ROKU 1995, Pápežské misijné diela, Bratislava 1996.
24. TIRPÁK, P., 2009, *Pastoračná odpoveď Cirkvi na súčasnú krízu manželstva*, Krakow 2009, ISBN 978-83-7438-183-3
25. VOJTEK, Š., *Spravodlivosť základný pilier pre rozvoj ľudskej spoločnosti*, Nitra 2004, s. 132, ISBN 80-88741-51-3

Kontakt:

Peter Vansač

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva bl. P. P. Gojdiča v Prešove,

Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n. o. v Bratislave

Dilongova č. 13, 080 01 Prešov

pvansac@sinet.sk

RODINA V INTERAKCIÁCH SÚČASNÉHO KRÍZOVÉHO SVETA SO SPOLOČNOSŤOU A JEJ ORGANIZÁCIAMI

The Family in Interactions Today's Crisis World with Community and his Organizations

Varhoľák Peter

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá funkciami rodiny najmä z pohľadu manažmentu a ekonómie pri vzájomných interakciách so spoločnosťou a organizáciami sveta práce a pláce.

Kľúčové slová: Rodina. Funkcie rodiny. Spoločnosť. Organizácie. Migrácia. Práca. Odmeňovanie. Kríza.

Abstract

The article deals functions of the family from point of view of management and economy at mutual interactions with community and organizations of the world of work and wage.

Key words: Family. Functions of the family. Community. Organizations. Migration. Work. Wage. Crisis.

Úvod

Rodina je často krát chápaná ako základná bunka spoločnosti, je spojovacím článkom medzi jednotlivým človekom a spoločnosťou. Spojenie medzi človekom a spoločnosťou je mnohoraké, napríklad s inými ľuďmi, jednotlivými sociálnymi skupinami, prostredníctvom rôzneho počtu rôznych organizácií. To isté platí aj pre rodinu z ktorej jedinec pochádza a viac či menej sa k nej hlási. Medzi rodinou a ostatnými rodinami a organizačnými štruktúrami, či ich časťami a torzami existujú početné, rôzne kvalitatívne i kvantitatívne interakcie viac či menej plánovitého alebo náhodného charakteru s nepretržitým dynamickým vývojom. Členovia rodiny si osvojili vzory správania sa, ktorými sa vo všeobecnosti riadia a plnia isté sociálne úlohy. Rodina z pohľadu nášho záujmu plní nasledujúce charakteristické funkcie: **reprodukčnú, výchovnú, ekonomickú, výrobnú, ochrannú, emocionálnu** a ďalšie.

Tendencie funkcií rodiny

V posledných rokoch rodičovské a vzdelávacie funkcie sa významnejším spôsobom orientujú na externé agentúry a organizácie ako sú nemocnice, materské kliniky, materské domy, detské kliniky, detské záhrady a podobne. Moderný domov nie je vybavený pre prípravu detí pre ich dospelé kariéry, určite nie v potrebnom rozsahu, pretože špecializované zložky organizácií práce vyžadujú špecializované prípravy, ktoré sú schopné poskytnúť špecializované vzdelávacie agentúry.⁹⁷²

Produkčné funkcie strácajú na význame, najmä na Západe.⁹⁷³

Rodiny skôr prestávajú byť miestom ochrany ľudí odkázaných na cudziu pomoc v takej miere ako tomu bolo doposiaľ. Túto funkciu vo väčšej miere preberajú iné agentúry alebo organizácie. Avšak pre (malé) deti pretrváva potreba fyzickej a emocionálnej ochrany, tiež však s rôznou intenzitou, stačí analyzovať pomery na Slovensku alebo v Čechách s pomermi napríklad vo Veľkej Británii alebo v USA.

⁹⁷² Changing Family structure by [India](#) for [Socioquest](#) .

⁹⁷³ Changing Family structure by [India](#) for [Socioquest](#) .

Významne sa zmenila ekonomická funkcia rodiny. Rodina už nie je v takej miere ekonomickou ani sebestačnou jednotkou. Nie je už takým spôsobom spojená so vzájomnou prácou ako doposiaľ. Rodina však nestráca úplne túto svoju funkciu ale ju transformuje v prospech niektorých externých agentúr.⁹⁷⁴

Socializačné funkcie najmä v západnej spoločnosti získavajú na význame. Predchádzajúce generácie vedeli menej o rozvoji osobnosti. Dnes niečo vieme o úlohe emocionálneho rozvoja, úspechu kariérneho rozvoja, fyzickej pohody a iných aspektoch kvalitného života.⁹⁷⁵

Funkcie, ktoré sa rodine pripisujú (ascription) zoslabli, akcent je položený na dosiahnutý stav (status). Etnický, náboženský, triedny, neutralitný a iné druhy statusov sú pripisované rodinou k individuálnym prinajmenšom v počiatočných štádiách.⁹⁷⁶

Rekreačné funkcie rodiny stratili dôležitosť. Externé agentúry prevzali tieto funkcie. Moderná rekreácia je vysoko komercializovaná. Zúčastňujú sa jej samostatní členovia, páry, deti ale nie (spravidla) rodina ako taká. Táto okolnosť vplýva na kohéziu rodiny.⁹⁷⁷

Postavenie Európskej únie vo svete s vplyvom na rodinu a jej členov

Výhľad na rok 2025, ktorý predstavila Európska komisia na nedávnom výročnom zasadnutí najväčšieho združenia vedeckých spoločností sveta - Americkej asociácie pre povznesenie vedy, uskutočneného v San Diegu, tvrdí, že Európska únia prestane byť najväčším svetovým vývozcom (terajší podiel 39 percent klesne podľa predpokladov na 32 percent, vystrieda ju Ázia s 35 percentami objemu svetového vývozu oproti terajším 29 percentám), jej populácia dramaticky zostarne a Únia spoločne so Spojenými štátmi stratí vedeckú a technologickú prevahu vo svete. Namiesto dnešných 6,5 miliardy ľudí bude na svete žiť 8 miliárd obyvateľov, predpokladá štúdia. V Európskej únii bude v roku 2025 žiť len 6,5 percenta svetovej populácie (teraz 7,7 percenta). Svetové prvenstvo však Únia získa v podiele starších obyvateľov. Takmer tretina jej obyvateľov bude mať v roku 2025 viac ako 65 rokov. Hoci v tom čase bude pravdepodobne doba odchodu do dôchodku vyššia ako tento vek, aj tak sa dá predpokladať, že na jedného dôchodcu pripadnú dve pracujúce osoby (teraz sú to štyri). Ázijské krajiny tiež za 15 rokov presiahnu podiel 30 percent na svetovom hrubom domácom produkte, kým Európska únia bude mať 20-percentný podiel. Po roku 2025, skôr až v roku 2030, bude EÚ z okolitého sveta dovážať 70 percent surovín potrebných na výrobu energie. Smer preťahovania nadaných mozgov do USA a Európy sa zmení skôr na cirkuláciu vedcov po svete a Európania a Američania budú podstatne častejšie vedecky pracovať v ázijských krajinách. Ázia sa tiež zrejme stane hlavným miestom aplikovaného výskumu. Neduh obezity, ktorý v USA postihuje tretinu obyvateľstva sa rozšíri do sveta a predpokladá sa, že v Európe by mohla byť pätina obyvateľov obézna už v roku 2020, so sprievodnými problémami, najmä zdravotnými.⁹⁷⁸

Vplyvy súčasného sveta na rodinu

Fenomén hyperkultúry, ktorej sa prisudzuje negatívny vplyv na duševné zdravie spoločnosti, sa prejavuje v dezintegrácii rodiny, degradácii prostredia, v šokujúcich informáciách v masmédiách, v neobmedzenom komercializme, v honbe po moci a majetku, v nezvládnuteľnosti a v nezvládnutí rýchlosti premien vo vnútri spoločnosti a v sústavnom strese človeka.⁹⁷⁹

⁹⁷⁴ Changing Family structure by [India](#) for [Socioquest](#) .

⁹⁷⁵ Changing Family structure by [India](#) for [Socioquest](#) .

⁹⁷⁶ Changing Family structure by [India](#) for [Socioquest](#) .

⁹⁷⁷ Changing Family structure by [India](#) for [Socioquest](#) .

⁹⁷⁸ Tuček, J.: Európa priznáva: Ázia nás predbehne o 15 rokov.

⁹⁷⁹ Titul Doctor honoris causa Mironovi Zelinovi.

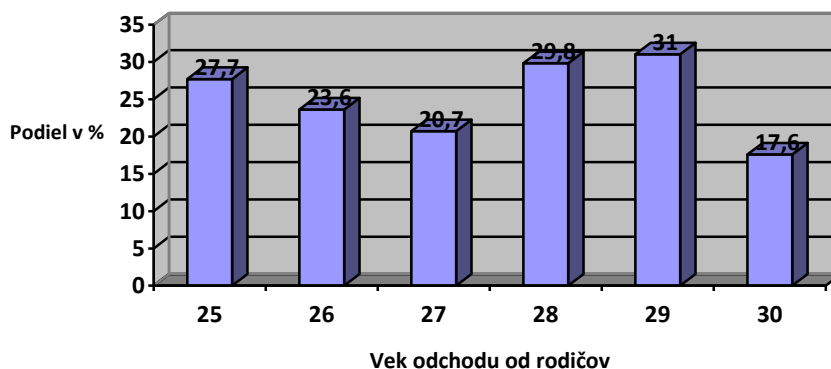
III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Jedným z východísk môže byť oprášenie univerzálnych hodnôt človeka a rodiny. Reformy prebiehajúce vo svete majú rozporuplný prínos, nie vždy a nie všetky sú v prospech riešenia krízových javov, niektoré sa sústreďujú len na kozmetické úpravy, na zmenu obalu bez podstatných zmien podstaty, na páčivý marketing, už lepšie sú reformy s inkrementálnymi malými pozitívnymi krokmi a najlepšie len ojedinele reformy s efektívnym ťahom na bránu. Tak je to často aj v prípade problematiky rodiny, výchovy, školstva a s tým súvisiacimi otázkami miesta a úlohy človeka v procesoch vedy, techniky, práce a pláce, v ekonómii a manažmente v organizáciách či štátnych útvaroch.

Charakteristika rodiny

Významne sa znížil rozsah viacgeneračných rodín, ktoré mali svoje miesto najmä na dedine. Spolužitie takýchto rodín malo svoje dôvody, výhody a nevýhody. Mladí ľudia v aktívnom veku sa venovali práci, starí rodičia sa venovali vnúčatám a robili niečo užitočné okolo domu. Neskôr bolo módnym odísť z domu a postaviť sa na vlastné nohy bez asistencie rodičov.

Aká je situácia v predmetnej veci na Slovensku dnes znázorňuje graf 1.

Graf 1 Podiel slobodných bývajúcich s rodičmi v SR v percentách

Zdroj: Upravené do grafu podľa: GFK Sociálna situácia v EÚ 2005 – 2006

Z tabuľky 1 je zrejmé, že Španieli, Taliani, Gréci, Slováci a Slovinci odchádzajú z domu neskôr ako príslušníci iných krajín. Najskôr odchádzajú z domu Briti, Francúzi, Nemci, Holanďania, Litovčania, Estónci, Belgičania Medzi týmito krajnými skupinami zostávajú Cyperčania, Lotyši, Rakúšania, Poliaci, Maďari, Česi, Íri a Portugalci. Medzi našimi historickými susedmi Poliakmi, Čechmi a Maďarmi (aj Rakúšanmi) je dosť veľký rozdiel Môže to súvisieť aj s relatívne krátkou samostatnosťou Slovenska (aj Slovinska) a je pravdepodobné, že tieto rozdiely sa môžu stierať. Môže to mať vplyv aj na menšiu ochotu odborníkov, vrátane študentov a pedagógov, cestovať za poznáním a praxou v mladšom veku, než u okolitých krajín.

Kedy odchádzajú deti od rodičov znázorňuje tabuľka 1.

Tabuľka 1 Čas odchodu detí od rodičov v niektorých krajinách

Vek \ Krajina	23	24	25	26	27	28	29	30	31
Briti	■	■							
Francúzi	■								
Nemci		■							
Holandania		■	■						
Litovčania			■						
Estónci			■						
Belgičania			■						
Cyperčania				■					
Lotyšši				■					
Rakúšania				■	■				
Poliaci				■		■	■		
Maďari					■				
Česi					■				
Íri						■			
Portugalci							■	■	
Španieli								■	
Taliani									■
Gréci									■
Slováci									■
Slovinci									■

Zdroj: Upravené podľa: Sociálna situácia v EÚ 2005 – 2006

V južnej Európe býva s rodičmi až šesťdesiat percent mladých ľudí vo veku osemnásť až tridsaťštyri rokov, v škandinávskych krajinách len desať percent, v severnej Európe od pätnásť do tridsať percent. Život s rodičmi prináša mladým ľuďom menej spokojnosti, ale čím je táto forma spolunažívania v spoločnosti rozšírenejšia, tým sa ich nespokojnosť znižuje. Dôvodom je stále sa predlžujúci čas štúdia., dlhšia závislosť od rodičov, pričom výchova je dnes liberálnejšia a ďalšou príčinou je pohodlnosť.⁹⁸⁰

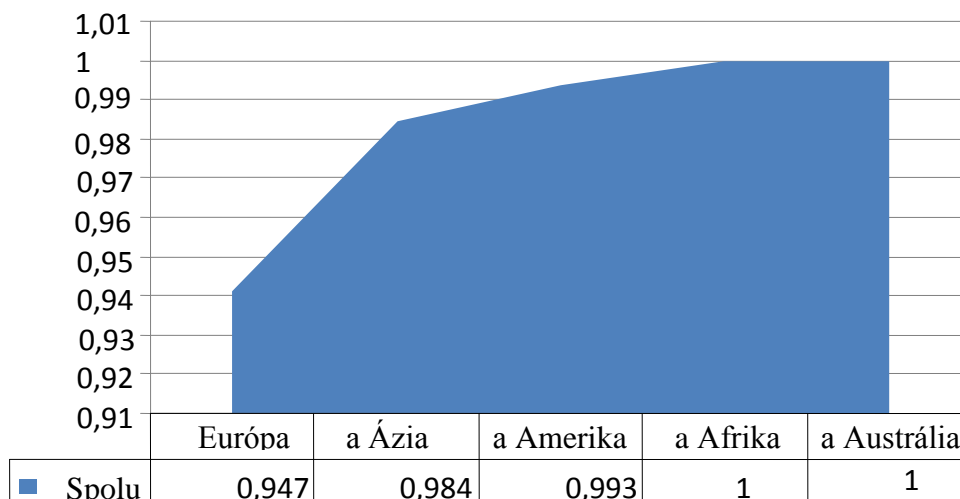
Imigrácia a jej vplyv na rodinu a regióny

„Migrácia je široký fenomén rozoznateľný v priestore a čase už od dôb prehistórie. Ľudia najčastejšie migrujú vo všeobecnom očakávaní lepšieho života, s vyhliadkou zvýšenia sociálnych štandardov alebo v snahe zaistenia bezpečnosti sebe či svojej rodine. Zintenzívnenie migrácie nastáva s procesom globalizácie, ktorý podporuje presuny ľudí v „zmenšujúcom sa svete.“⁹⁸¹ Vplyv imigrácie (a emigrácie) na rodinu a spoločnosť je evidentný. V dejinách spôsobil takmer dokonalé vyhladenie pôvodného amerického

⁹⁸⁰ Kopcsayová, I.: Mladým je s rodičmi dobre. Preč z domu sa neponáhľajú

⁹⁸¹ DIRGOVÁ, E.: *Migrácia ako cesta k zlepšeniu kvality života*. -Košice, 2009. [Migrácia-chudoba-nezamestnanosť a ich sociálne aspekty. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Košice, 2009.]-ISBN 978-80-970306-0-5 S.149.

obyvateľstva po objavení Ameriky. A z hľadiska počtu generácií to netrvalo tak dlho. Krajiny ako sú USA, Veľká Británia, či Francúzsko majú s uvedenými vplyvmi významné skúsenosti. V niektorých oblastiach USA predstavujú čínski prisťahovalci okolo 50% obyvateľstva. Aký je podiel prisťahovalcov jednotlivých kontinentov sveta na Slovensku ukazuje nasledujúci graf 2.

Graf 2 Prisťahovaní cudzinci a cudzinky na trvalý pobyt podľa regiónu (2007)

Zdroj: Prepočítané a upravené do grafu podľa: Filadelfiová, J.: Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín.

Počet prisťahovalcov na Slovensko predstavoval 7207 osôb, z toho 5227 mužov a 1980 žien (rok 2007). Prisťahovalci z Európy predstavujú viac ako 94% všetkých prisťahovalcov, spolu s prisťahovalcami z Ázie je to už viac ako 98%, s prírastkom z Ameriky je to viac ako 99% a spolu s Afrikou takmer 100%. Vplyv prisťahovalcov z Austrálie a Oceánie je nevýznamný.⁹⁸² Rozdelenie celkové a týkajúce sa mužov a žien je uvedené v grafe 3.

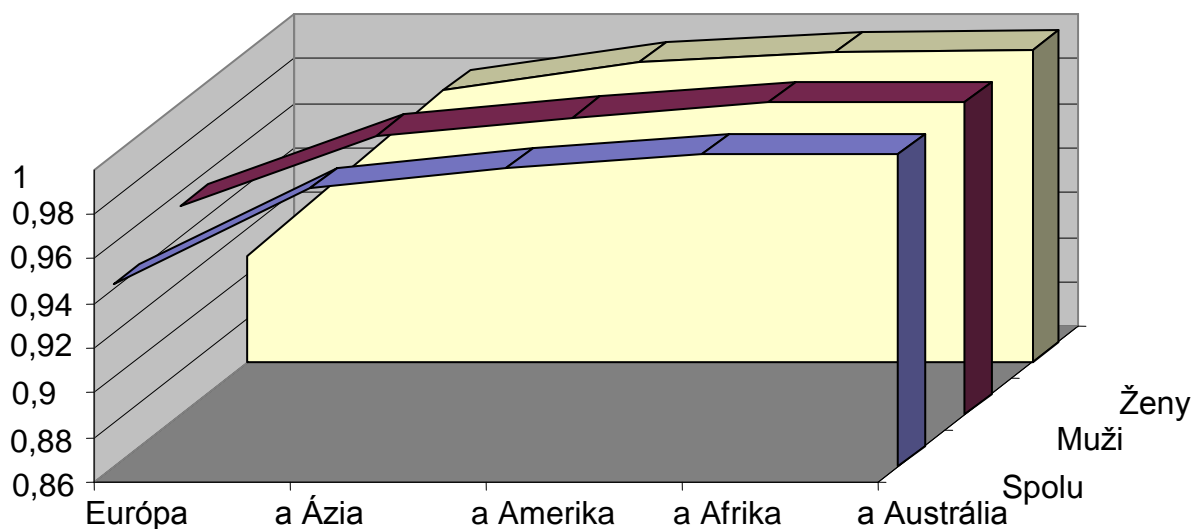
Zaujímavý je fenomén ženskej migrácie. Tá vo svete predstavuje asi 50% celkovej migrácie. Dochádza k jej nárastu vo svete. Migrujú na kratšie i dlhšie obdobie, na kratšie i dlhšie vzdialenosti, najmä v mladšom ale i staršom veku, slobodné i vydaté, bezdetné i matky, s rodinou i bez nej. Dôvodmi sú manželstvo, rodina a stále viac práca.⁹⁸³

Porovnanie medzi cudzincami, ktorí sú na Slovensku na trvalom pobyte, dlhodobom pobyte a s obvyklým pobytom a na Slovensku pracujú je v tabuľke 2.

V grafe 4 je zobrazená situácia cudzincov, ktorí na Slovensku žijú na trvalom, dlhodobom a obvyklom pobyte. Spolu je to takmer 63 tisíc, avšak pracuje ich u nás podľa uvedených údajov podľa tabuľky 2 len viac ako 10 tisíc. Bolo by zaujímavé preskúmať, z čoho žije zostatok cudzincov. Cudzinci z krajín Európa, Ázia, Amerika, Afrika, Austrália a Oceánie v grafe 5 podľa percent sú zobrazení v grafe 5.

⁹⁸² Filadelfiová, J.: Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín.

⁹⁸³ Filadelfiová, J.: Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín.

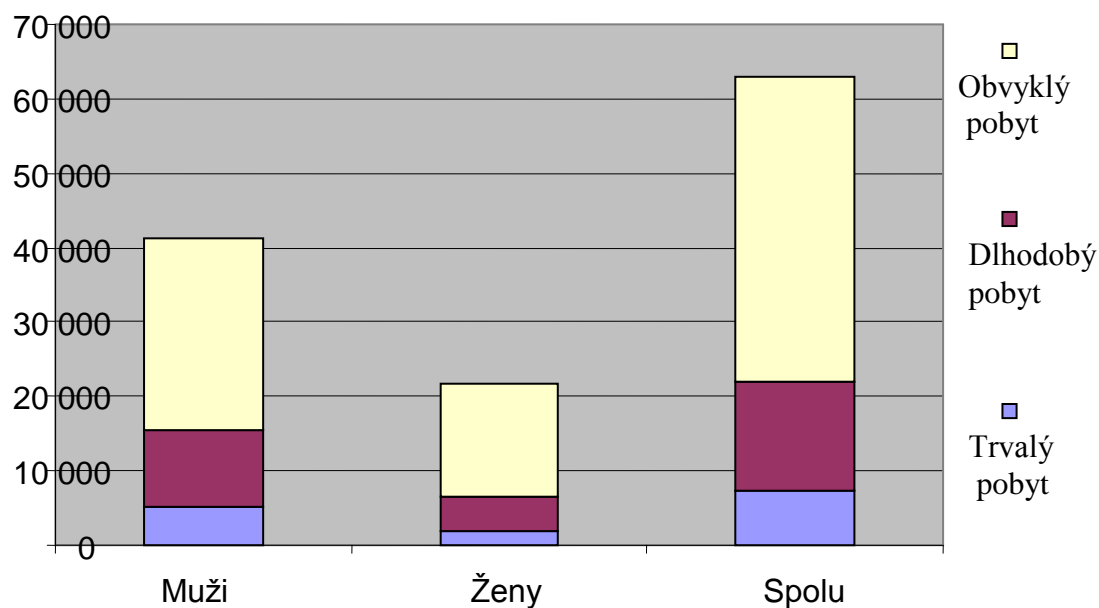
Graf 3 Prist'ahovaní cudzinci a cudzinky na trvalý pobyt podľa regiónu (2007) celkom a v rozdelení na mužov a ženy.

Zdroj: Prepočítané a upravené do grafu podľa: Filadelfiová, J.: Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín.

Tabuľka 2 Cudzinci na Slovensku

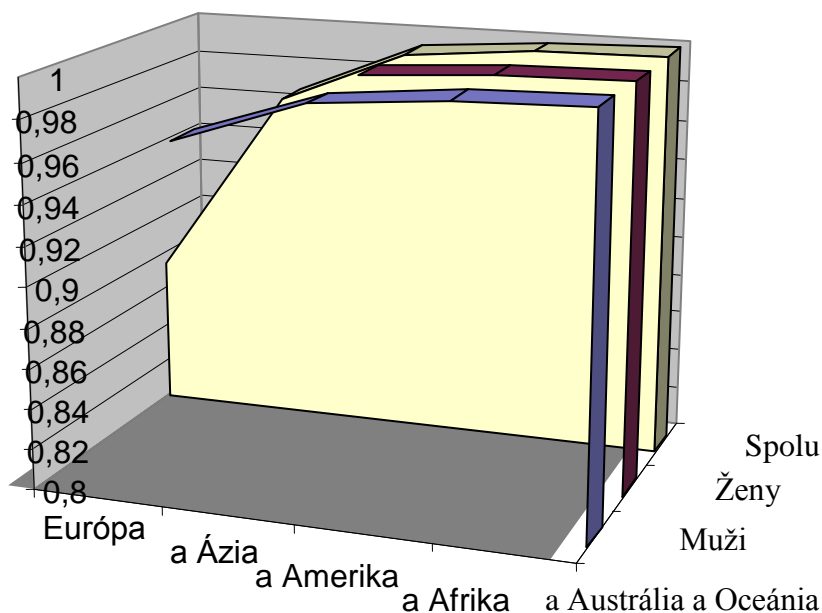
Pobyt v SR	Muži	Ženy	Spolu
Trvalý	5 227	1 980	7 207
Dlhodobý	10 184	4 664	14 848
Obvyklý	25 740	15 164	40 904
Počet zamestnaných	8 036	2 024	10 060

Zdroj: Upravené podľa: Filadelfiová, J.: Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín.

Graf 4 Cudzinci a cudzinky na trvalý, dlhodobý a obvyklý pobyt podľa regiónu (2007) celkom a v rozdelení na mužov a ženy.

Zdroj: Upravené do grafu podľa: Filadelfiová, J.: Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín.

Graf 5 Cudzinci a cudzinky zamestnaní na Slovensku podľa regiónu (2007) celkom a v rozdelení na mužov a ženy.

Zdroj: Prepočítané a upravené do grafu podľa: Filadelfiová, J.: Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín.

Rodina a jej členovia ako objekt záujmu organizácií

Pre (obchodné) organizácie sú rodina a jej členovia objektom mimoriadneho záujmu. Vystupujú v role zákazníkov a spotrebiteľov a preto sú predmetom systematického a sústredeného pôsobenia celého komplexu nástrojov reklamy, propagácie, marketingovej komunikácie. Zákazník je fenoménom ťahu na zásobovacie, obchodné, výrobné, dopravné, distribučné procesy spoločností, ktoré jeho prostredníctvom môžu dosahovať svoje podnikové, podnikateľské a obdobné ciele.

Mnohé závisí od hodnôt jedinca v role zákazníka, spotrebiteľa. Tieto sa spravidla vytvárajú hlboko v detstve a od nich závisí chovanie jedinca. Časom sa môžu modifikovať na základe starnutia a získavania životných skúseností. Odborníci na marketing postupujú skôr cestou dosahovania zmien v postojoch spotrebiteľov, zákazníkov voči produktom, než zmenou hodnôt v jeho životnej orientácii. Osobnými hodnotami môžu byť nasledujúce: pohodlný život, rovnoprávnosť, vzrušenie, sloboda, zábavný a vzrušujúci život, šťastie, vnútorný pokoj, zrelá láska, osobné úspechy, slasť, spasenie, bezpečnosť, sebanaplnenie, sebaúcta, pocit spolunáležitosti, spoločenské prijatie, múdrosť.⁹⁸⁴ Vzorce nákupného chovania môže v súčasnosti ovplyvňovať niekoľko nákupných spotrebiteľských trendov: zložitá vekovej štruktúry, meniac sa rola pohlaví, individualizmus, aktívny, zaneprázdnený životný štýl, život v ulite, túžba po pôžitkoch, dôraz na zdravie.⁹⁸⁵ Ovplyvňovanie správania obyvateľov formou marketingových kampaní je zrejme z grafu 6. Ten udáva náklady na jedného obyvateľa na marketingové účely vo vybraných krajinách.⁹⁸⁶

Okrem využívania pohlavia, veku, výšky príjmu, etnického pôvodu, vzdelania a ďalších demografických premenných sa marketingové pôsobenie orientuje aj na generačné skupiny. Generačná segmentácia využíva tú okolnosť, že ľudia zažívajú významné vonkajšie udalosti na konci adolescencie a na začiatku dospelosti, a že tieto udalosti majú vplyv na ich spoločenské hodnoty, postoje a preferencie. Kúpna sila generačných segmentov v USA, s ktorou kalkulujú odborníci na marketing je uvedená v grafe 7.⁹⁸⁷ Charakteristiky jednotlivých segmentov zobrazuje tabuľka 3.⁹⁸⁸

Na príslušníkov rodín pôsobia marketingové subjekty emočnými nástrojmi za účelom vytvárania vernosti k určitej značke. V reklamách využívajú nasledujúce emócie: dôvera, spoľahlivosť, priateľstvo, šťastie, bezpečie, pôvab – luxus, pokoj, hnev, ochrana tých, ktorých máme radi, romantika, vášeň, rodinné väzby – s rodičmi, so súrodencami, s deťmi, s ďalšími členmi rodiny.⁹⁸⁹

E-obchodovanie umožňuje novým spôsobom zabezpečovať služby a tovar pre príslušníkov rodiny. Príklad najpredávanejších kategórií tovaru v rámci e-obchodovania je uvedený v grafe 8.⁹⁹⁰ Tak ako sú elektronické médiá novým prostriedkom pre obchod sú novým prostriedkom ako duševná potrava, zdroj zábavy, poučenia, informovania alebo len relaxačného trávenia voľného času.

⁹⁸⁴ Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 64.

⁹⁸⁵ Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 69.

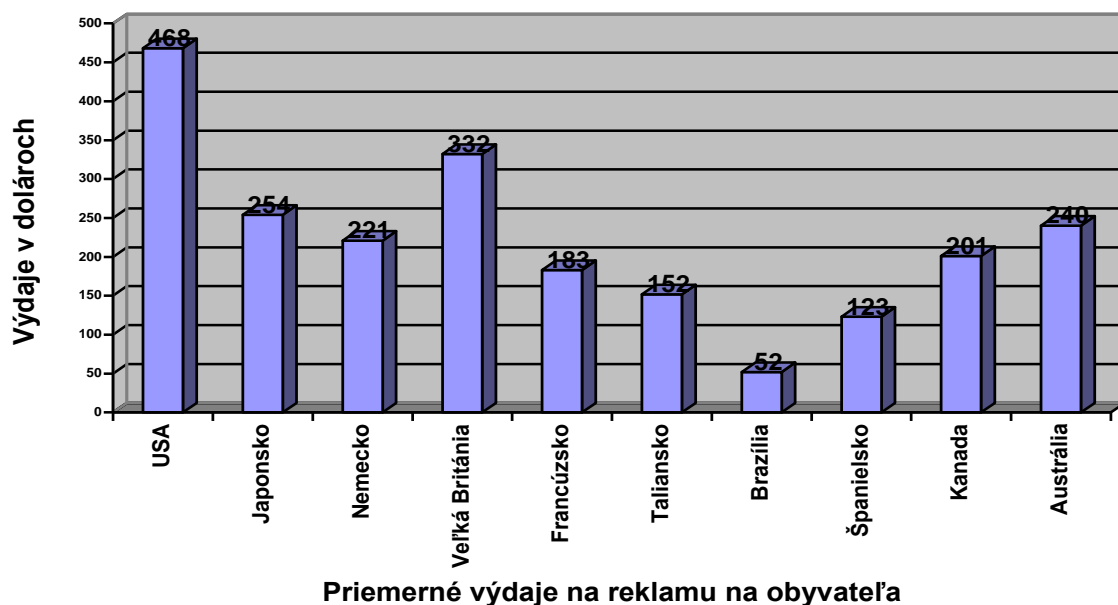
⁹⁸⁶ Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 102.

⁹⁸⁷ Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 110.

⁹⁸⁸ Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 110.

⁹⁸⁹ Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 174.

⁹⁹⁰ Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 389.

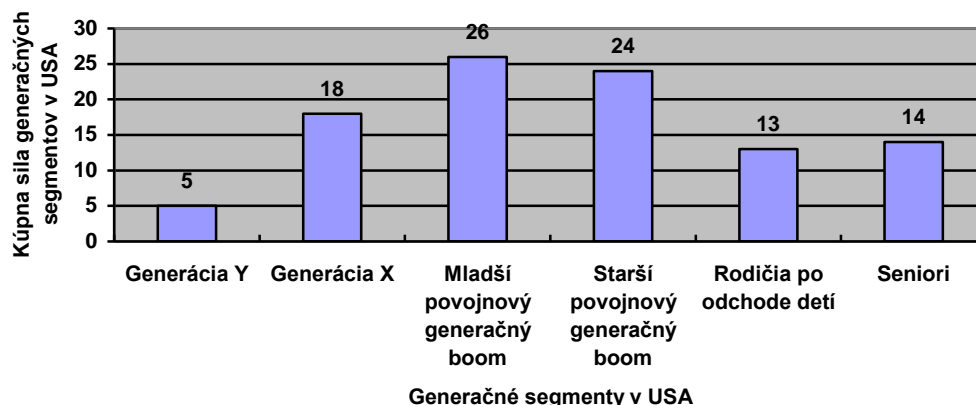

Graf 6 Výdaje na reklamu na obyvateľa vo vybraných krajinách (v dolároch)
Zdroj: Podľa: Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. s. 102

Tabuľka 3 Niektoré charakteristiky generačných segmentov v USA

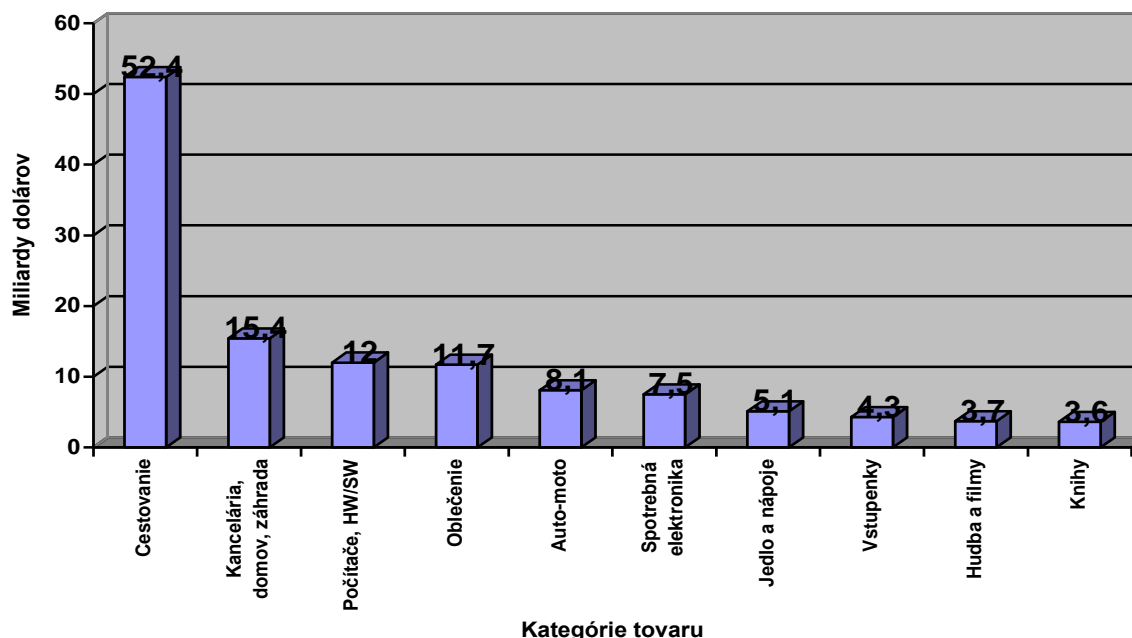
Generačné segmenty	Podiel	Vek	Charakteristika
Generácia Y	5%	18– 24	Oblečenie, automobily, vysokoškolské vzdelanie. Žijú v prenajatých bytoch a s rodičmi (90%). Dom, nábytok je nízkou prioritou. Míňajú za elektroniku, zábavu a zovňajšok
Generácia X	18%	25-34	Zameranie rodina a deti. Preferencia potravín, dopravy, bývania a osobných služieb. Nedostatok času. Najímanie pomoci na domáce práce a starosť o deti.
Mladší povojnový generačný boom	26%	35-44	Kúpna sila 1,1 bilióna dolárov. Uprednostňujú domov a rodinu. 60% má vlastné bývanie. Míňajú na splátky, nábytok a renovácie. Zostatok príjmov rodinné nákupy (hračky, domáce zvieratá a vybavenie ihriska) a voľnočasové aktivity (loď, väčší terénny automobil)
Starší povojnový generačný boom	24%	45-54	Kúpna sila 1 bilión dolárov. Vylepšovanie domova, zabezpečenie vzdelania, nezávislosti pre deti, luxusné produkty a exotické dovolenky, rekreačné aktivity. Poistenie, investície plánovanie budúcnosti a odchod do dôchodku.
Rodičia po odchode detí	1 3%	55- 64	Utrácajú za hypotéky, nový nábytok, nové automobily, osobnú pohodu. 80% má vlastné bývanie. Poistenie, investície, exkluzívne automobily,
Seniori	1 4%	65 a viac	Prudký pokles nákupných aktivít. Vydávajú na lieky zdravotnú starostlivosť a poistenie, zdravotnícke pomôcky a výdaje za liečbu

Zdroj: Podľa: Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace.
 Str. 110

Graf 7 Kúpna sila generačných segmentov v USA

Zdroj: Podľa: Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 110

Graf 8 Najpredávanejšie kategórie tovaru v rámci e-obchodovania

Zdroj: Podľa: Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Str. 389

Kríza a jej prekonávanie

Čo je kríza a čo ešte nie je kríza závisí často krát od uhla pohľadu. Jedno je isté, človek ako jednotlivec alebo ako člen rodiny a spoločnosti sa jej nemôže vyhnúť. Sprevdáva ho na jeho životnej dráhe a prihlási sa spravidla vtedy, keď je najmenej očakávaná.

Kríza môže mať univerzálny dosah na človeka, živú i neživú prírodu. Môže sa dotýkať kozmu, celej našej planéty, svetadielov, štátov, organizácií, podnikov, rodín, jednotlivcov v rôznych oblastiach, úrovniach a interakciách. Nevyhýba sa teda ani rodinám. Medzi úspešne fungujúcou rodinou a obdobne fungujúcou organizáciou existujú isté paralely. Tak ako úspešné organizácie majú pripravené krízové scenáre, tak i rodiny myslia na zadné vrátka. Tak ako predvídateľné firmy, či ich manažmenty majú prepracované finančné stratégie, tak aj

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

rodiny majú často krát dobre zavedené účtovné postupy a premyslené mechanizmy úsporného obstarávania stravy, nevyhnutných vecí každodennej potreby, zabezpečovania energií, investícií a pod.

Je užitočné počítať s tým, že kríza nebude trvať večne. Navyše núti zaujať konštruktívne a efektívne postupy pre elimináciu negatívnych dôsledkov. Je pozitívne vysloviť presvedčenie, že veci sa nakoniec na dobré obrátia. Existujú šance na posilnenie spoločnosti ako aj rodiny ako racionálne východisko z krízy. Treba mobilizovať sily každého jednotlivca i celých rodín. Prijat' racionálne opatrenia, presadzovať ich do širšieho priestoru navzdory zotrvačnosti nepružných a odolávajúcich síl. Trvať na všeludských etických hodnotách a hodnotách spravodlivosti. Posilňovať organizačné zdravie ako aj fyzické i duševné zdravie spoločnosti, rodiny i jednotlivca. Držať sa zdravého rozumu, dosiahnutého stavu vedomostí, ďalej ich rozvíjať a uplatňovať, kontrolovať uplatňovanie pozitívnych prístupov, zaviesť efektívny krízový manažment v prospech rodín. Je pravdepodobné, že budúca rodina v našich končinách (i spoločnosť) budú v diametrálne odlišnej situácii determinovanej populačnou krízou, prevahou obyvateľov v staršom veku, nedostatkom zdrojov a s tým súvisiacimi napätiami medzi štátmi a regiónmi. Na základe súčasného vývoja je možné, že súčasné vlády zanechajú dlhy, ktoré budú splácať nasledujúce generácie a budúce vlády budú musieť intenzívne riešiť problematiku starších, pretože títo budú predstavovať rozhodujúci volebný potenciál, navyše poučený predchádzajúcimi nesplnenými sľubmi.

Záver

Načrtli sme niektoré súvislosti interakcií jednotlivca, rodiny a spoločenských organizácií, ako aj celej spoločnosti. Rodina nie je izolovaná bunka, ale je mnohorakými a mnohotvárnymi spôsobmi pripútaná k spoločnosti. Má vlastnú viac menej konzistentnú štruktúru s neustálymi menšími i väčšími premenami a predstavuje akoby zmenšený model spoločenskej organizácie. Dianie v spoločnosti sa jej dotýka a je vystavená jej vplyvom. Späťne pripravuje pre organizácie jej robotníkov pokroku, rozvoja ale aj útlmu a degradácie. Podobne jej manažerov a vodcov s pozitívnymi i negatívnymi vlastnosťami. Postupom času sa mení, aby reprodukovala svoju nezastupiteľnú funkciu v novej podobe lepšie pripravenú pre prežitie v búrlivých časoch súčasnosti.

Literatúra

1. EKONOMICKA KRÍZA (online) (07.08.2009) Dostupné na <http://www.elminodarpop.estranky.sk/clanky/spravy/ekonomicka-kriza> (citované 8.3.2010)
2. Titul Doctor honoris causa Mironovi Zelinovi. Bratislava – Prešov 29. septembra 2009. In: Na pulze. Časopis prešovskej univerzity. Ročník 2, 2009, číslo 4. Dostupné na <http://napulze.unipo.sk/univerzity/akcie-a-projekty/406-titul-honoris-causa-mironovi-zelinovi.html> (citované 8.3.2010)
3. Alexy, J.: Sociálna politika v súčasnej finančnej kríze sveta. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. Dostupné na <http://www.employment.gov.sk/print.php?SMC=1&id=14552> (citované 8.3.2010)
4. Filadelfiová, J.: Rodinné a rodové aspekty integrácie migrantov z tretích krajín. Informácia o projekte: „*Súčasné trendy a výzvy ľudskej mobility a migrácie*“ (online) UNDP, Bratislava, 12.11.2009.
5. Changing Family structure by [India](#) for [Socioquest](#) . (online) (March 17, 2009) Dostupné na http://www.groundreport.com/Opinion/Changing-Family-structure_1/2891002 (citované 10.3.2010)
6. Kopcsayová, I.: Mladým je s rodičmi dobre. Preč z domu sa neponáhľajú (online) (27. 8. 2009). Dostupné na <http://zena.sme.sk/c/4984666/mladym-je-s-rodicmi-dobre-prec-z-domu-sa-neponahlaju.html> (citované 10.3.2010)
7. Tuček, J.: Európa priznáva. Ázia nás predbehne o 15 rokov. Aktuálně.cz (20.3.2010). Dostupné na <http://aktualne.centrum.sk/ekonomika/svet-a-ekonomika/clanek.phtml?id=1204279> (cit. 21.3.2010)
8. Clow, K. E, Baack, D.: Reklama, propagace a marketingová komunikace. Computer Press, a. s. 2008 ISBN 978-80-251-1769-9
9. DIRGOVÁ, E.: *Migrácia ako cesta k zlepšeniu kvality života*. -Košice, 2009. -ISBN 978-80-970306-0-5 S.149. Migrácia-chudoba-nezamestnanosť a ich sociálne aspekty. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie. Košice, 2009.

Ing. Peter Varholák, CSc.

Katedra manažmentu a marketingu PF KU, detašované pracovisko v Poprade
Nábřežie Jána Pavla II. 15
058 01 Poprad
isis62@azet.sk
tel.: 00421911820444

MANŽELSTVO, RODINA AKO PRINCIPIÁLNY PRVOK SPOLOČNOSTI

Vyhnal Petr

Abstrakt

Tento príspevok chce zdôrazniť dôležitosť uzatvárania manželstva a vytvárania rodín pre zdravý vývoj novej generácie. V stručnej forme chce poukázať na platnú legislatívu Slovenskej republiky, manželské právo a Katechizmus Katolíckej cirkvi, ktoré sa zaoberajú touto problematikou a v druhej časti sa vymedzujú rôzne negatívne vplyvy, ktoré v súčasnosti pôsobia na jestvujúce a vznikajúce manželstva. Záver je hymnom oslavy zodpovedného manželstva a rodiny.

Kľúčové slová: manželstvo, rodina, láska, rodičovstvo, muž, žena

Abstract

This contribution seeks to stress the importance of marriage and families create a healthy new generation. In summary form would highlight the current legislation of the Slovak Republic, matrimonial law and the Catechism of the Catholic Church to address this issue in the second part defines the various negative impacts that are currently operating on existing and emerging marriage. The conclusion is a hymn of celebration of marriage and family responsibility.

Keywords: marriage, family, love, parenting, male, female

Úvod

Život v spoločnosti je plný vplyvov, ktoré vytvárajú veľmi náročné prostredie pre jednotlivých ľudí, ale aj pre celé rodiny. Na jednej strane 20. a 21. storočie je charakteristické veľkými objavmi v oblasti vedy a techniky, novými trendmi v medicíne, astronómii, elektronike a iných progresívnych oblastiach, ale na strane druhej človek je dezorientovaný v množstve informácií, je tlačенý rytmom doby a vytrácajú sa hodnoty ľudskosti a citu. Všetka činnosť je prevažne orientovaná na hľadanie toho, ako uspieť, v čom uspieť a pod vedením koho. Inými slovami – ako hľadať a samozrejme nájsť úspech. Mnohé noviny a tlač sa predbiehajú vo vymenúvaní najúspešnejších manažérov a najlepšie zarábajúcich ľudí.

Podstata života nie je ani v biznise, ani v bezmedznom užívaní bohatstva, prípadne moci, ale hlavne vo fungujúcich rodinných vzťahoch, v zdraví a ekologicky čistom prostredí, v celosvetovom mieri a s tým všetkým súvisiacim pocitom istoty domova, miesta kde sa možno vrátiť a načerpať energiu. Nie všetci majú to šťastie mať domov, niekedy vlastným zapríčinením a niekedy aj objektívnymi okolnosťami. Úzkosť, núdza a strach, sú produktom takýchto pomerov a často prechádzajú do duševných chorôb, ktoré sú viditeľné aj na mladej generácii, pričom tento trend má stúpajúcu tendenciu.⁹⁹¹

POSTAVENIE RODINY V SPOLOČNOSTI

Rodina a jej postavenie podľa Ústavy SR a zákonov SR

Slovenská republika ako iné rozvinuté demokratické štáty si chráni rodinu ako základ spoločnosti, pričom v Zákone nie je presne vymedzený pojem rodina, ktorý niektorí ľudia

⁹⁹¹ porov. MIKULA M. a kol., *Sociálna adaptácia ako súčasť komplexnej starostlivosti*, Banská Bystrica: Diecézna charita Banská Bystrica, 2001, s. 25, ISBN 80-968597-9-X.

vnímajú ako univerzálne spoločenstvo súžitia muža a ženy, ale ešte horším pochopením je snaha o registrované spoločenstvo rovnakých pohlaví.

Ústava v článku č. 41 vymedzuje:

(1) Manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých.

(2) Žene v tehotenstve sa zaručuje osobitná starostlivosť, ochrana v pracovných vzťahoch a zodpovedajúce pracovné podmienky.

(3) Deti narodené v manželstve i mimo neho majú rovnaké práva.

(4) Starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov; deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Práva rodičov možno obmedziť a maloleté deti možno od rodičov odlúčiť proti vôli rodičov len rozhodnutím súdu na základe zákona.

(5) Rodičia, ktorí sa starajú o deti, majú právo na pomoc štátu.⁹⁹²

Tento článok Ústavy zhrnutím jednotlivých bodoch poukazuje, že Slovenská republika si hlboko váži každý život, rodinné spoločenstvo a má snahu uchovať rodinu ako jednotný celok. Presné vymedzenie práv a povinností neurčuje ústava, ale zákony SR, ktoré prechádzajú početnými úpravami a zmenami:

- Zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku,
- Zákon č. 154/1994 Z. z. o matrikách,
- Vyhláška č. 302/1994 Z. z., ktorú vykonáva zákon o matrikách,
- Vyhláška MŠ SR č. 196/1994 Z. z. o domovoch mládeže,
- Zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci (výňatok),
- Zákon č. 265/1998 Z. z. o pestúnskej starostlivosti,
- Zákon č. 280/2002 Z. z. o rodičovskom príspevku,
- Zákon č. 601/2003 z. z. o životnom minime,
- Zákon č. 452/2004 Z. z. o náhradnom výživnom,
- Zákon č. 36/2005 Z. z. o rodine.

Veľkým prínosom a upevnením rodiny ako základnej bunky spoločnosti bol Zákon č. 36/2005 Z. z, ktorý presne definuje manželstvo ako zväzok muža a ženy a hlavne úvodné články veľmi jasne formulujú poslanie rodiny:

Čl. 1

Manželstvo je zväzkom muža a ženy. Spoločnosť tento jedinečný zväzok všestranne chráni a napomáha jeho dobro. Manžel a manželka sú si rovní v právach a povinnostiach. Hlavným účelom manželstva je založenie rodiny a riadna výchova detí.

Čl. 2

Rodina založená manželstvom je základnou bunkou spoločnosti. Spoločnosť všetky formy rodiny všestranne chráni.

Čl. 3

Rodičovstvo je spoločnosťou mimoriadne uznávaným poslaním ženy a muža. Spoločnosť poskytuje rodičovstvu nielen svoju ochranu, ale aj potrebnú starostlivosť, najmä hmotnou podporou rodičov a pomocou pri výkone rodičovských práv a povinností.

Čl. 4

Všetci členovia rodiny majú povinnosť vzájomne si pomáhať a podľa svojich schopností a možností zabezpečovať zvyšovanie hmotnej a kultúrnej úrovne rodiny. Rodičia majú právo vychovávať deti v zhode s vlastným náboženským a filozofickým presvedčením a povinnosť zabezpečiť rodine pokojné a bezpečné prostredie.

O ochrane manželskej nerozlučiteľnosti hovorí v citovanom zákone aj § 20, ktorý je formulovaný takto:

⁹⁹² ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, Bratislava: Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2004, ISBN 80-89052-20-7

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Každý z manželov je oprávnený zastupovať druhého manžela v bežných veciach, najmä prijímať za neho bežné plnenia. Konanie jedného z manželov pri obstarávaní bežných vecí rodiny zaväzuje obidvoch manželov spoločne a nerozdielne.⁹⁹³

Rodina a jej postavenie podľa Cirkevných ustanovení a manželského práva

Kresťanské cirkvi a hlavne Katolícka cirkev považuje rodinu a manželstvo za najdôležitejší prvok správneho fungovania spoločnosti a samozrejme cirkevného spoločenstva. Zdôrazňuje sa posvätnosť manželstva, ktoré obsahuje v sebe božský prvok a to je láska, ktorá je základným princípom Najsvätejšej Trojice. Katechizmus katolíckej Cirkvi vyjadruje vznešenosť povolania – život v manželstve - kanónmi 2202 – 2206, kde možno čítať:

2202 Muž a žena spojení v manželstve tvoria spolu s deťmi rodinu. Táto inštitúcia nepotrebuje uznanie žiadnej svetskej autority; má oprávnenie sama v sebe. Je to prirodzený zväzok ľudí, je to bod, z ktorého možno vychádzať pri hodnotení rozličných foriem príbuzenstva.

2203 Tým, že Boh stvoril človeka ako muža a ženu, ustanovil ľudskú rodinu a stanovil jej základné usporiadanie. Jej členovia sú rovní hodnosťou. Pre spoločné dobro jej členov a dobro celej spoločnosti rodina zahrňuje rozmanité zodpovednosti, práva a povinnosti.

Kresťanská rodina

2204 "Kresťanská rodina je špecifickým prejavom a uskutočňovaním cirkevného spoločenstva; preto ju treba považovať akoby za domácu cirkev". Je to spoločenstvo viery, nádeje a lásky; v Cirkvi nadobúda osobitnú dôležitosť, ako to vyplýva aj z Nového zákona.

2205 Kresťanská rodina je spoločenstvom osôb, náznakov a obraz spoločenstva Otca a Syna v Duchu Svätom. Jej ploditeľská a vychovávateľská aktivita je odrazom tvoriteľského diela Otcovho. Je pozvaná, aby mala účasť na Kristovej modlitbe a obete. Každodenná modlitba a čítanie Božieho slova v nej posilňujú lásku. Kresťanská rodina má evanjelizačné a misionárske poslanie.

2206 Vzťahy v rodine vedú k príbuznosti citov, náklonností a záujmov, ktoré pramenia predovšetkým vo vzájomnej úcte jednotlivcov. Rodina je *privilegovaným spoločenstvom*, ktoré je povolané, aby uskutočňovalo "láskyplné porozumenie a zhodu medzi manželmi, ako aj svedomitú spoluprácu rodičov pri výchove detí".⁹⁹⁴

Problémom fungujúcej rodiny sa zaoberá aj Cirkevné právo, ktorého úlohou nie je sankciovanie priestupkov, ale hlavne preventívne chrániť nerozlučnosť manželov a rodiny, aby boli zachované základné istoty všetkých členov rodiny. Kanóny 1055 -1061 cirkevného práva veľmi jednoznačne definujú tento zväzok medzi mužom a ženou, pričom formulovanie manželstva je v mnohých smeroch dôkladnejšie a s väčšou úctou ako to robí civilný zákon z roku 2005:

Kán. 1055 -§ 1. Manželskú zmluvu, ktorou muž a žena ustanovujú medzi sebou spoločenstvo celého života a ktorá svojou prirodzenou povahou je zameraná na dobro manželov, ako aj na plodenie a výchovu detí, Kristus Pán povýšil medzi pokrstenými na hodnosť sviatosti.

§ 2. Preto medzi pokrstenými nemôže jestvovať platná manželská zmluva bez toho, aby zároveň nebola sviatosťou.

⁹⁹³ ZBIERKA ZÁKONOV č 36/2005, čiastka 20, s. 277.

⁹⁹⁴ KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI, Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1999, ISBN 80-7162-259-1.

Kán. 1056 - Podstatnými vlastnosťami manželstva sú jednota a nerozlučiteľnosť, ktoré v kresťanskom manželstve z dôvodu sviatosti nadobúdajú osobitnú pevnosť.

Kán. 1057 - § 1. Manželstvu dáva vznik súhlas stránok zákonne prejavovaný medzi právne spôsobilými osobami, ktorý nemôže nahradiť nijaká ľudská moc.

§ 2. Manželský súhlas je úkon vôle, ktorým sa muž a žena neodvolateľnou zmluvou navzájom odovzdávajú a prijímajú, aby ustanovili manželstvo.

Kán. 1058 - Manželstvo môžu uzavrieť všetci, ktorým to právo nezakazuje.

Kán. 1059 - Manželstvo katolíkov, hoci iba jedna stránka je katolícka, sa riadi nielen božským, ale aj kánonickým právom pri neporušení kompetencie občianskej moci, týkajúcej sa čisto občianskych účinkov toho istého manželstva.

Kán. 1060 - Manželstvo má priazeň práva; preto v pochybnosti treba trvať na platnosti manželstva, kým sa nedokáže opak.

Kán. 1061 - § 1. Platné manželstvo medzi pokrstenými sa nazýva iba uzavreté, ak nie je dokonané; nazýva sa uzavreté a dokonané, ak manželia ľudským spôsobom medzi sebou vykonali manželský úkon, sám osebe vhodný na splodenie dieťaťa, na ktorý je manželstvo svojou prirodzenosťou zamerané a ktorým sa manželia stávajú jedným telom.

§ 2. Ak po slávení manželstva manželia bývali spolu, prezumuje sa dokonanie, kým sa nedokáže opak.

§ 3. Neplatné manželstvo sa nazýva putatívne, ak bolo slávené aspoň jednou stránkou dobromyseľne, kým obidve stránky nenadobudnú istotu o jeho nulite.⁹⁹⁵

RÔZNORODOSŤ VPLYVOV NA DEŠTRUKCIU MANŽELSTVA.

Na stabilitu manželstva pôsobia rozličné javy, ktoré v mnohých prípadoch vedú vzájomný vzťah narušiť, ale aj rozložiť. Žijeme v spoločnosti, kde prevládajú protichodné názory na zväzok muža a ženy, ale zároveň sa dostávajú do popredia nezdravé teórie, ktoré propagujú život rovnakých pohlaví v registrovanom partnerstve.

Boží zámer bol celkom iný. Boh, ktorý stvoril najprv Adama z hlíny a vdýchol mu dušu vedel, že by nebolo dobré keby bol človek sám, a tak z jeho rebra utvoril Adamovi pomocníčku, čím dal najavo, to úzke spojenie medzi mužom a ženou.

Adam poznal tento zámer a tak hneď ako zbadal ženu zvolal:

„Napokon toto je kosť z mojich kostí

a mäso z môjho mäsa,

preto sa bude volať mužena,

*lebo z muža je vzatá.*⁹⁹⁶

Boli síce stvorení podľa tela, rozdielne ale podľa duše rovnako:

„A stvoril Boh človeka na svoj obraz,

na obraz Boží stvoril ho,

*muža a ženu stvoril ich.*⁹⁹⁷

Každému pohlaviu teda určil jeho úlohu. Keďže Adama stvoril ako prvého, tým dáva jemu ako mužovi autoritu, nie však preto, aby si ženu podmanil a vládol nad ňou, ale aby ju chránil. Z toho vyplýva i väčšia sila a tiež rozdielnosť v rozmyšľaní, čo dnes vieme i vďaka rozvinutej medicíne. Žene dal zasa inú úlohu, určite nie menej dôležitú. Má sa podriaďovať mužovi, ale nie aby mu slúžila, ale aby pod ochranou muža mohla byť dobrou a citlivou spoločníčkou, ale i matkou. Mnohí si však toto v celej histórii poprevracali. To však neznamená, že muž je múdrejší a preto má byť ten čo zaujme všetky dôležité posty, a zasa

⁹⁹⁵ Kódex kánonického práva: ŠTVRTÁ KNIHA - POSVÄCOVACIA ÚLOHA CIRKVI, On line: <http://www.kbs.sk/?cid=1117700007>, dňa 14. 2. 2010.

⁹⁹⁶ Gen 2;23, *PÍSMO SVÄTÉ*, Trnava: SSV, 1990, s. 37-38.

⁹⁹⁷ Gen 1;27, *PÍSMO SVÄTÉ*, Trnava: SSV, 1990, s. 32.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

žena hlúpejšia a predurčená sedieť iba doma, schopná starať sa len o domácnosť a deti. Znamená to len odlišnosť v používaní rozumu. Môže teda i žena v spoločnosti zastávať pozície rovnocenné s mužom podľa svojich schopností, len v niektorých závažných situáciách je lepšie, ak zasiahne muž, keďže jeho mozog je na to uspôsobený. Z biológie človeka vieme, že každý hypotalamus, teda aj hypotalamus i muža i ženy je rozdelený na dve polovice. Podľa výskumov jedna polovica pracuje viac s logickými operáciami, kdežto druhá skôr s citovými.⁹⁹⁸ Mužský mozog vždy oddeľuje – buď pracuje jednou alebo druhou polovicou. Ženský mozog pracuje oboma polovicami súčasne a tak je pre ňu ťažšie rozhodovať, konať bez citu. Preto je lepšie, ak v určitých situáciách zasiahne muž, nie preto, že je šikovnejší, múdrejší ako si to mnohí pripisujú. Rozumný a naozaj múdry muž toto nezneužíva, ale používa na správnu vec a múdra žena sa zasa dokáže v týchto zásadných a dôležitých situáciách podriať mužovi. O koľko by mohli byť ľudia šťastnejší keby si uvedomili prvotný zámysel Nebeského Otca.

Ďalší problém spočíva v tom, že nezdravé názory a dišputy o voľnej láske, o možnosti žiť s rovnakým pohlavím, prípadne polygamia vôbec neriešia, a ani nemôžu, najslabšie ohnivko týchto vzťahov a to sú deti. Pôsobenie na rodinu možno rozdeliť do troch základných skupín:

- vplyvy objektívne,
- vplyvy subjektívne,
- predpojatosť voči pohlaviu.

Vplyvy objektívne

Ak pôsobí na človeka skutočnosť, ktorá nie je závislá od jeho vedomia, ale jej pôsobenie spôsobujú faktory všeobecného rázu, hovoríme o vplyvoch z vonkajšieho reálneho sveta, čo sa môže označiť slovom objektívne vplyvy. Aj rodina a manželia sú vystavovaný takýmto účinkom a preto je nutné vybudovať si určitú ochranu pred týmito vplyvmi. Týmito činiteľmi sú:

- a) legislatíva a postoj štátu,
- b) začlenenie do spoločnosti podľa úspešnosti, vplyvu, majetku,
- c) spoločenské prostredie -zamestnanie, bydlisko, relax, voľno časové aktivity⁹⁹⁹,
- d) začlenenie sa so svojimi filozofickými a náboženskými názormi.

Vplyvy subjektívne

Týmito vplyvmi označujeme našu vnútornú dispozíciu, ktorá je výsledkom nejakého vlastného rozhodnutia, ktoré môže byť vykonané aj pod vplyvom objektívnych skutočností, ale v konečnom dôsledku je to rozhodnutie, za ktoré je zodpovedný sám jedinec:

alkohol a alkoholizmus

drogy

gemblérstvo

chorobná závislosť rôzneho druhu (televízia, cigarety, počítač, poštové známky a iné.)

Predpojatosť voči pohlaviu

Predpojatosť voči pohlaviu je problém, ktorý riešilo a rieši mnoho filozofov. Už v Starom Zákone v knihe Genézis je nastolená otázka prvotnej viny – je za to zodpovedný muž alebo žena. Odpoveď samozrejme nenájdeme, pretože tým by sme aj tak nič nevyriešili.

⁹⁹⁸ STORIG, H.J., *Malé dejiny filozofie*, Praha : České katolícke nakladatelství Zvon, 1991, s. 283-297, ISBN 80-7113-041-9.

⁹⁹⁹ porov.: ČEVAN, M.: *Nezamestnanosť ako problém*. In: Disputationes. Ružomberok 2/2007, s. 43, ISSN 1335-9185.

V mnohých prípadoch sa ukrivdené cítia ženy, nakoľko muži ich často nedocenia a tým vzniká akási nevraživosť a snaha po prestíži. Nájdeme, ale predpojatosť aj zo strany žien voči mužom, a to výraznejšie ako v minulosti. Ženy z dôvodu dostať sa z podriadenosti voči mužovi vyšvihli svoj záujem na druhú stranu. Vznikajú rôzne feministické skupiny, ktoré tvrdia, že život dokážu prežiť aj bez mužov a týmto vytvorili predpojatosť voči mužom. Takéto tvrdenie vyznieva nanajvýš egoisticky, pretože Boh chce vidieť muža a ženu vedľa seba, nakoľko obaja sú nenahraditeľný a to prevažne ako boží nástroj pre založenie a fungovanie rodiny.

Ochrana rodiny proti rôznorodým vplyvom

Analýza rodiny, manželstva, o predmanželské spoznávanie je často rozoberaná, rozdiskutovaná téma a predsa sa zvyšuje rozvodovosť a voľné zväzky a to aj v kresťanskom Slovensku a v Poľsku. Problémom nie je to, žeby ľudia nemali také možnosti ako v minulosti alebo nedostatok hmotných statkov, ale problém je v liberalizácii spoločnosti a vzájomných vzťahov. Príkladom nám môže byť všadeprítomný Internet, ktorý je dokonalým prvkom informovanosti, ale aj propagácie násilia, pornografie, neviazaného života. *Informačné technológie majú a naďalej budú mať významný vplyv na celú spoločnosť. Môžu byť dobrým pomocníkom, ale zlým pánom.*¹⁰⁰⁰ Riešením tohto problému môžu byť dve cesty (podľa Don Bosca – vychovávateľa mládeže * 16. august 1815, Becchi pri Turíne – † 31. január 1888, Turín):

cesta prevencie

cesta represie

Pod prevenciou si možno predstaviť skrytú múdrosť mnohých úspešných vychovávateľov, ktorá spočíva vo vyhľadávaní dobrých vlastností a čností v tom druhom, v našom prípade v partnerovi alebo v dieťati. Je nutné začať pozitívne myslieť a nájsť miesta kde ľudia majú k sebe najbližšie. Ján XXIII toto nazýva princípom spoločného dobra, *čo značí konať tak, aby sa jednotlivým ľuďom umožnil a napomáhal integrálny rozvoj ich osobností a všetkým inštitúciám naplnenie ich cieľa*¹⁰⁰¹.

V žiadnom prípade nemáme ostať pasívnymi článkami spoločnosti, ale od nás sa predpokladá účasť na spoločenskom dianí, a to účasť pri tvorbe legislatívy, pri zostavovaní programovej skladby televízií a rádii, účasť pri spoločenskom dianí ako sú voľby, účasť v zastupiteľstvách a podľa možnosti a predpokladov presadzovať zásady pre správnu výchovu novej generácie a rodín. V žiadnom prípade nemôže štát zasahovať do výchovy v rodinách podľa princípu subsidiarity, len v prípade zlyhania nižších zložiek spoločenstva, kde základnou bunkou je vždy rodina.

Princíp represie nastupuje až vtedy, keď rodina nevie riešiť vzniknutú situáciu a potrebuje externú pomoc. Pomoc môže prísť v podobe protialkoholického liečenia, v umiestnení špeciálnych a výchovných ústavov, pričom táto možnosť by mala byť vždy ako posledná. Sú prípady, že človek klesol až na dno a potom keď pochopil svoju ničotu nastala náprava.

¹⁰⁰⁰ JENČO, M. - LYSÁ, E.: *Vplyv informačných technológií na ekonomiku a spoločnosť*. (Impact of information technologies on economy and society. In: Zborník z konferencie Interakcie ekonomie, managementu a práva při rozvoji regiónu, Masarykova univerzita, PrF, Brno, Česká republika, 2006, s. 48. ISBN 80-210-4095-5

¹⁰⁰¹ KOŠČ S., *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2007, s. 38, ISBN 978-80-8084-151-5.

Záver

Rodina bola, od počiatku sveta, od stvorenia človeka a bude až do konca sveta, keď príde Pán Ježiš súdiť túto zem, na prvom mieste, keďže „blaho človeka a ľudskej i kresťanskej spoločnosti úzko súvisí s priaznivým položením manželského a rodinného spoločenstva“ (GS 47). Význam manželstva sa objasňuje vysokou dôstojnosťou tejto inštitúcie v Božích očiach a zdôvodňuje nevyhnutnosť jednoty a nerozlučiteľnosti tohto primárneho zväzku pre dosahovanie jeho cieľov – najmä v rovine rodiny.¹⁰⁰² Veľa problémov medzi mužmi a ženami by sa vyriešilo tým, že by sa prijali ako muž alebo ako žena a tak naplnili poslanie, ktoré im Boh zveril. Každý kto je povoláný k manželskému životu by si mal túto sviatosť v prvom rade vážiť a až potom si ju vyslúžiť. Potom by už neboli na mieste prázdne dišputy o registrovaných partnerstvách rovnakých pohlaví, o zosmiešňovaní reprodukčnej funkcie manželov alebo manželskej nevere.

Zoznam bibliografických odkazov

1. ČEVAN, M.: *Nezamestnanosť ako problém*. In: Disputationes, Ružomberok 2/2007, s. 43, ISSN 1335 - 9185.
2. JÁN PAVOL II, *Encyklika EVANGELIUM VITAE*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1995, ISBN 80-7162-097-1.
3. *LIST SVÄTÉHO OTCA JÁNA PAVLAI. STARŠÍM ĽUĎOM (1,10,1999)*, Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1999, ISBN 80-7162-308-3.
4. JENČO, M. - LYSÁ, L.: Vplyv informačných technológií na ekonomiku a spoločnosť. (Impact of information technologies on economy and society. In: Zborník z konferencie Interakcie ekonomie, managementu a práva pri rozvoji regiónu, Masarykova univerzita, PrF, Brno, Česká republika, 2006, s. 48. ISBN 80-210-4095-5
5. *KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1999, ISBN 80-7162-259-1.
6. *KATECHIZMUS KATOLÍCKEJ CIRKVI*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1999, ISBN 80-7162-259-1.
7. Kódex kánonického práva: ŠTVRTÁ KNIHA - POSVÄCOVACIA ÚLOHA CIRKVI, On line: <http://www.kbs.sk/?cid=1117700007>, dňa 14. 2. 2010.
8. KOŠČ, S., *Katolícka sociálna náuka*. Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2007, s. 52, ISBN 978-80-8084-151-5.
9. MIKULA, M. a kol., *Sociálna adaptácia ako súčasť komplexnej starostlivosti*. Banská Bystrica: Diecézna charita Banská Bystrica, 2001, s. 25, ISBN 80-968597-9-X.
10. PAVLÍČEK, I. A KOL., *Všeobecný encyklopedický slovník* Praha : OTTOVO nakladatelství, 2002.
11. STORIG, H.J., *Malé dějiny filozofie*. Praha : České katolické nakladatelství Zvon, 1991, s. 283-297, ISBN 80-7113-041-9.
12. *ÚSTAVA SLOVENSKEJ REPUBLIKY*. Bratislava: Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2004, ISBN 80-89052-20-7

Kontakt: PaedDr. Petr Vyhnal, PhD
člen KMaM KU v Ružomberku, d.p. Poprad
petr.vyhnal@ku.sk

¹⁰⁰² KOŠČ, S., *Katolícka sociálna náuka*, Ružomberok : Edičné stredisko Pedagogickej fakulty, 2007, s. 52, ISBN 978-80-8084-151-5.

ROLA RODZINY W OPINII NADZOROWANYCH GIMNAZJALISTÓW PRZEZ KURATORA SĄDOWEGO

Witek Paweł, Pelewicz Robert

Abstract

prezentuje szerokie spektrum warunków socjalnych w jakich funkcjonują współczesne rodziny, które są przedmiotem nadzoru kuratora sądowego pracującego w Wydziale Rodzinnym i Nieletnich. Rodzina w ujęciu podopiecznych kuratora jest charakteryzowana przede wszystkim pod kątem jej warunków materialnych i socjalnych. Nadzorowani twierdzą, iż to strona materialna wpływa na społeczne funkcjonowanie młodzieży w aspekcie edukacyjnym i wychowawczym.

Inspiracją do zaprezentowania niniejszego tekstu okazały się przeprowadzone badania odnoszące się do zjawiska wagarowania wśród gimnazjalistów oraz uczniów nadzorowanych¹⁰⁰³. Obecnie we współczesnej szkole dostrzega się coraz częściej nieregulaminową absencję szkolną, czyli wagarowanie¹⁰⁰⁴. Przy czym, należy zaznaczyć, iż wagary stanowią jedną z oznak niedostosowania społecznego¹⁰⁰⁵. Stanowią one sygnał dla najbliższych ucznia wagarującego, że pojawiła się jakaś sytuacja problemowa. Niekiedy przyczyną wagarowania jest dysfunkcja systemu szkolnego. Mając to na uwadze, należy podkreślić, iż przyczyny nieregulaminowej absencji szkolnej należy szukać nie tylko w samym dziecku, ale również w jego otoczeniu, tj. w środowisku rodzinnym i szkolnym. W celu wyeliminowania lub przynajmniej zmniejszenia skali zjawiska wagarowania powinni swoje działania połączyć rodzice wagarujących uczniów, pedagodzy szkolni, kuratorzy rodzinni oraz służby prewencyjne m. in. policja i straż miejska¹⁰⁰⁶. Niniejszy artykuł pokazuje w oparciu o badania, jak przedstawia się obecnie poziom współpracy pomiędzy wskazanymi osobami i instytucjami. Wskazuje również na te płaszczyzny współpracy, które należy w najbliższym czasie wypełnić.

W ramach badań wykorzystano kwestionariusz ankiety skierowanej do grupy badawczej 260 gimnazjalistów oraz analizę dokumentów- *akt sądowych*. Dodatkowo do badań zastosowano niestandardowy wywiad z nadzorowanymi oraz ich rodzicami. Na ich podstawie starano się ustalić następujące kwestie: strukturę rodziny nadzorowanego, wykształcenie rodziców, występowanie patologii w rodzinie, ilość rodzeństwa, warunki

¹⁰⁰³ P. Witek, Nieregulaminowa absencja szkolna gimnazjalistów jako przejaw niedostosowania społecznego [w:] Problematyka zjawisk społeczno-patologicznych w środowisku szkolnym- stan, prewencja, rozwiązania, Rużomberok 2008, s.588-597.

¹⁰⁰⁴ P. Witek, Wagary jako wynik niechęci szkolnej w kontekście dydaktyczno-wychowawczym [w:] Profilaktyka, Resocjalizacja i Rewalidacja- Pomocą Rodzinie, praca zbiorowa pod red. Barbary Kałdon, Sandomierz- Stalowa Wola 2007, s. 96-97.

¹⁰⁰⁵ O. Lipkowski, Pedagogika specjalna. Zarys, Łódź 1981, s. 106; M. Marek-Ruka, Niepowodzenia szkolne a niedostosowanie społeczne młodzieży, Warszawa 1976, s. 13; L. Pytka, Teoretyczne problemy diagnozy resocjalizacyjnej, Warszawa 1986, s. 91.

¹⁰⁰⁶ P. Witek, D.Grzesiak-Witek, Kurator rodzinny wobec negacji szkolnej podopiecznych, [w:] Pomoc rodzinie dysfunkcyjnej, praca zbiorowa pod red. Barbary Kałdon, Stalowa Wola 2006, s. 356-357; P. Witek, Kuratela rodzinna w polskim systemie resocjalizacji, [w:] Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна. Випуск 7, Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції "Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психології" Кам'янець-Подільський 2007, s. 342-346; D.Grzesiak-Witek, P.Witek, Zagrożenie wypaleniem zawodowym kuratora rodzinnego a działalność resocjalizacyjna, [w:] Wypalenie zawodowe pracowników służb społecznych, pod red. Teresy Zbyrad, Stalowa Wola 2008, s.470-473.

mieszkaniowe i materialne podopiecznych (m.in. rodzaj zajmowanego mieszkania, sposób ogrzewania), warunki do nauki w domu rodzinnym badanych gimnazjalistów, stan zdrowia nadzorowanych, ich sposób odżywiania, sposób spędzania czasu wolnego, atmosferę domową i samopoczucie nadzorowanego w środowisku rodzinnym, obowiązki domowe, problemy nadzorowanych, kontakty z rówieśnikami, oddziaływanie wychowawcze rodziców, trudności wychowawcze z nadzorowanymi, oczekiwania nieletnich dotyczące pomocy, wyniki w nauce.

Artykuł prezentuje rolę i funkcję rodziny nadzorowanych oraz uczniów gimnazjum nie objętych nadzorem sądowym w kształtowaniu postaw życiowych. Ponadto skupiono się w badaniu nad sytuacją materialną badanych do pokazania jak warunki materialne wpływają na zachowania społeczne oraz postrzegania roli rodziny w wychowaniu tj. zapewnieniu podstawowych środków materialnych.

Zanim jednak przystąpimy do naświetlenia spektrum warunków socjalnych, w jakich funkcjonują współczesne rodziny, które są przedmiotem nadzoru kuratora sądowego, zwłaszcza w kontekście nie budzącego od dawna poglądu, że elementarnym prawem dziecka jest prawo do życia we własnej rodzinie, do opieki ze strony rodziców oraz do rozwoju w warunkach i atmosferze pełnej miłości, szacunku i akceptacji przez osoby dziecku najbliższe¹⁰⁰⁷, dobrze będzie naszkicować w pierw układ okoliczności prawnych, mających znaczenie dla usytuowania instytucji rodziny i dziecka, gdyż w ich ramach rozważamy interesujący nas problem. Ponieważ w dobie współczesnej nie budzi wątpliwości stanowisko, że dla skuteczności wykreowanych praw i wolności fundamentalne znaczenie ma takie ukształtowanie przepisów wewnętrznych, aby nie pozostawały one w sprzeczności ze źródłami prawa międzynarodowego, to nasze rozważania rozpoczniemy od charakterystyki prawa do ochrony życia rodzinnego i prawa dziecka do życia w rodzinie oraz osobistej opieki rodziców wykreowanych w normatywach międzynarodowych. Analiza tych regulacji prowadzi do oczywistej konstatacji, że w prawie międzynarodowym prawa te są zaliczane do fundamentalnych praw człowieka i w związku z tym stanowią przedmiot wielu regulacji normatywnych o charakterze uniwersalnym i regionalnym. Stanowi też przedmiot wielu dokumentów o charakterze nienormatywnym, posiadających jednak znaczny walor moralny.

Ze względu na wielość tych aktów nie jest możliwe, ani też celowe, powoływanie wszystkich. Ponadto, także z uwagi na limitowaną objętość niniejszego opracowania, skoncentrujemy nasze uwagi jedynie na tych aktach, które mają zasadnicze znaczenie dla wypracowania standardów międzynarodowych. Należą do nich:

- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, przyjęta 10 grudnia 1948 r. w postaci rezolucji na Trzeciej Sesji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych w Paryżu, która weszła w życie w 1953 r.¹⁰⁰⁸;
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, nazywana też Europejską Konwencją Praw Człowieka, podpisana 4 listopada 1950 r. w Rzymie przez państwa będące członkami Rady Europy. W stosunku do Polski Konwencja weszła w życie 19 stycznia 1993 r.¹⁰⁰⁹;
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych 16

¹⁰⁰⁷ J. Hryniewicz, Ochrona prawa dziecka do życia w rodzinie, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum Est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grześkowiak*, pod red.: Antoniego Dembińskiego, Małgorzaty Gałązki, Radosława G. Hałasa i Krzysztofa Wiaka, Lublin 2006, s. 301.

¹⁰⁰⁸ Tekst Deklaracji zob. Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej, wzór powszechnej skargi konstytucyjnej, inne akty prawne, wprowadzenie i opracowanie wzoru skargi: L. Falandysz, Warszawa 1998 r., s. 143-152. W dalszej części opracowania określana będzie, dla uniknięcia powtarzania długiej nazwy jako Deklaracja.

¹⁰⁰⁹ Dz. U. Nr 61, poz. 284 jeśli chodzi o tekst Konwencji- z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami, i poz. 285 jeśli chodzi o oświadczenie rządowe o ratyfikacji. W dalszej części opracowania, dla uniknięcia powtarzania długiej nazwy określana będzie jako Konwencja.

grudnia 1966 r., przy czym w stosunku do Polski Pakt wszedł w życie 18 czerwca 1977 r.¹⁰¹⁰.

Deklaracja, na przykład gwarantuje ochronę życia rodzinnego (art. 12), stanowiąc dodatkowo, że „rodzina jest naturalną i podstawową komórką społeczeństwa i ma prawo ochrony ze strony społeczeństwa i Państwa” (art.16 ust. 3). Następnie Deklaracja precyzuje realizację prawa do ochrony życia rodzinnego, stwierdzając w art. 10, iż „Każdy człowiek ma prawo do stopy życiowej zapewniającej zdrowie i dobrobyt jego i jego rodziny” (art. 25 ust.1) i przyznaje szczególne uprawnienia dzieciom, zarówno małżeńskim, jak i pozamałżeńskim, które powinny korzystać z jednakowej ochrony społecznej (art. 25 ust.2).

Co prawda Deklaracja nie jest aktem prawa międzynarodowego w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale jednak jest ważnym elementem dążeń społeczności międzynarodowej. Świadczy o tym choćby i to, że powołują się na nią właściwie wszystkie akty prawa międzynarodowego. Potwierdzeniem tego faktycznego znaczenia i oddziaływania Deklaracji niech będzie następujący głos: „(...) Deklaracja stanowi oficjalny i uroczysty dokument, z którego korzysta się tylko w rzadkich wypadkach, przy formułowaniu zasad o większym, trwałym znaczeniu (...). W rezultacie, w miarę tego, jak to oczekiwanie podbudowane zostaje stopniowo przez praktykę państw, deklaracja może być na skutek zwyczaju uznana za tworzącą normy obowiązujące dla państw”¹⁰¹¹.

Także przy podpisywaniu Konwencji odwołano się do idei Deklaracji, ponieważ państwa będące członkami Rady Europy traktowały ją jako pierwszy krok w kierunku wspólnego wprowadzenia w życie niektórych praw zawartych w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Konwencja przyjmuje w art. 8 ust. 1 zasadę, iż każdy ma prawo do poszanowania życia rodzinnego, a następnie, zakazując zasadniczo władzy publicznej ingerencji w korzystanie z prawa do życia w rodzinie, enumeratywnie wymienia sytuacje, w których taka ingerencja jest możliwa (art. 8 ust. 2). W świetle tak skonstruowanych normatywów - naszym zdaniem - wykładnia wszystkich przepisów Konwencji - w powiązaniu z Konwencją z 20 listopada 1989 roku o prawach dziecka¹⁰¹², powinna uwzględniać zasadę ochrony interesu (dobra) rodziny i dziecka¹⁰¹³.

Z kolei Pakt eksponuje prawo rodziny i dziecka do najszerszej opieki i pomocy, stwierdzając, że „Należy udzielić jak najszerszej ochrony i pomocy rodzinie jako naturalnej i podstawowej komórce społeczeństwa, w szczególności przy jej zakładaniu i w okresie trwania odpowiedzialności rodziny za opiekę i wychowanie dzieci pozostających na jej utrzymaniu.” (art. 10 ust. 1).

Od czasu podpisania i ratyfikowania przez Polskę zobowiązań międzynarodowych, postanowienia tych aktów mają zasadnicze znaczenie dla zabezpieczenia podstawowych wolności i praw człowieka. Jednakże podstawowym gwarantem praw i wolności obywateli polskich jest, w pierwszej kolejności, system norm prawa polskiego, zakreślony przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku¹⁰¹⁴. W odniesieniu do przedmiotu niniejszych rozważań Konstytucja zawiera ogólną regułę wyrażoną w artykule 18, która brzmi: „rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”. Kreując taką regulację ochrony rodziny, Organizacja Narodów Zjednoczonych dostrzegła, iż warunki pełnego rozwoju umysłowego, duchowego i fizycznego dziecka, pełnego i harmonijnego rozwoju jego osobowości, można stworzyć tylko w rodzinie.

¹⁰¹⁰ Dz. U. Nr 38, poz. 169. W dalszej części opracowania, określany będzie z kolei jako Pakt.

¹⁰¹¹ A. Michalska: Podstawowe prawa człowieka w prawie wewnętrznym a Pakty Praw Człowieka, Warszawa 1976 r., s. 176 i n.

¹⁰¹² Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

¹⁰¹³ Postanowienie SN z 31.III.1999 r., I CKN 23/99, OSNC 1999, nr 11, poz. 188.

¹⁰¹⁴ Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r., Nr 78, poz. 483.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Akceptując zasadę racjonalnego ustawodawcy oraz przyjmując, że systematyka Konstytucji, czyli wewnętrzne ułożenie materii konstytucyjnej nie jest kwestią dowolności i arbitralności jej twórców, lecz wyrazem określonej logiki tego aktu, uznać należy, że ustrojodawca, układając tę materię w poszczególnych rozdziałach, uczynił to kierując się określonymi założeniami za którymi kryją się wartości ustrojowe, zasługujące jego zdaniem na preferencje. W konsekwencji przyjąć też trzeba, że systematyka ustawy zasadniczej jest próbą podkreślenia przez ustrojodawcę znaczenia określonych instytucji w życiu państwowym. Ma to kapitalne znaczenie dla oceny rangi prawa do ochrony rodziny w konstytucyjnym katalogu praw i wolności. Konstytucja zagwarantowała bowiem ochronę rodzinie i dziecku w rozdziale I, który określa zasady ustrojowe, a tym samym dała wyraz przekonaniu o hierarchii i jej znaczeniu dla państwa, narodu i społeczeństwa.

Posługując się już tylko tym argumentem, przyznać trzeba, że ustrojodawca polski nadając tak fundamentalne znacznie prawnym gwarancjom ochrony rodziny i praw dziecka do życia w rodzinie i opieki rodziców, zaaprobował w pełni międzynarodową pozycję rodziny i dziecka, zagwarantowaną wskazanymi wyżej normatywami. Świadczy o tym również redakcja art. 71 i art. 72 konstytucji, w których zapewniono szczegółowe uprawnienia do ochrony rodziny i życia dziecka w rodzinie¹⁰¹⁵. W pełni uprawnione jest więc twierdzenie, że ochrona rodziny i życia dziecka w rodzinie, w systemie prawa polskiego jest nie tylko świadectwem demokratyzacji stosunków społecznych i politycznych, ale stanowi jednocześnie podstawową zasadę ustrojową, wyznaczającą kierunki rozwoju cywilizacyjnego. Zwłaszcza jeśli się zważy, iż Konstytucja nie jest zbiorem deklaracji czy też manifestem politycznym lecz, przede wszystkim, ustawą zasadniczą, a jej przepisy mają charakter normatywny i z mocy art. 8 ust. 2, mogą być bezpośrednio stosowane.

W świetle wymienionych warunków oczywiste jest więc, że w aktualnym porządku konstytucyjnym prawu ochrony rodziny i prawu dziecka do życia w rodzinie i opieki rodziców, nadano podwójną rangę, uznając je za podstawowe prawo jednostki i podstawową zasadę ustrojową państwa¹⁰¹⁶. W konsekwencji, na podstawie zaprezentowanych normatywów łatwo zauważyć, że zarówno ustrojodawca międzynarodowy, jak i ustrojodawca polski, już dawno dostrzegł, iż warunki pełnego rozwoju umysłowego, duchowego i fizycznego dziecka, pełnego i harmonijnego rozwoju jego osobowości, można stworzyć tylko w rodzinie.

Jednakże, pomimo wykreowanych gwarancji prawnych o charakterze międzynarodowym i ustrojowym, funkcjonowaniu rodziny towarzyszą różnorodne uwarunkowania, które ułatwiają lub utrudniają zaspokojenie potrzeb rozwojowych dziecka wraz z oczekiwaniami społecznymi. Odróżnienie typowych rodzin patogennych, wymaga wskazania odmienności zagrożeń społecznych, jakie te rodziny stwarzają:¹⁰¹⁷

- rodzina patogenna, stanowiąca szkołę przestępczą;
- rodzina patogenna zamknięta (wyizolowana ze środowiska);
- rodzina patogenna otwarta (nieukrywającą demoralizację);
- rodzina patogenna uciążliwa społecznie.

¹⁰¹⁵ J. Hrynkiewicz, *Ochrona prawa dziecka do życia w rodzinie...*, dz. cyt., s. 309-310.

¹⁰¹⁶ Por. A. Zieliński, Środki ochrony wolności i praw według nowej Konstytucji, *Państwo i Prawo* 1997, nr 11-12, s. 19 i n.

¹⁰¹⁷ M. Kolejowa, *Rodzina patogenna a przestępczość*, [w:] Z. Tyszka (red), *Badania nad rodziną a praktyka społeczna*, Poznań 1991, s. 145, cyt. za H. Cudak, *Źródła patologii życia rodzinnego*, [w:] E. Trafiałek (red), *Nowe zagadnienia polityki społecznej. Patologie i dysfunkcje wybranych obszarów życia społecznego*, Tarnobrzeg 2006, s. 95.

Część badaczy uważa, iż odnoszenie się terminu patologia w stosunku do rodziny jest szkodliwe wobec niej samej, gdyż jest to termin piętnujący samą rodzinę. Wskazują oni na inną perspektywę badań jako problemów rodzinnych oraz trudności życiowych dzieci¹⁰¹⁸.

Do nich zaliczyć można bez wątpienia utrudnienia części polskich rodzin związanych z transformacją ustrojową¹⁰¹⁹ (utrata pracy oraz brak perspektywy jej uzyskania), zmiany w sferze obyczajowości, społeczne niepokoje w trakcie wprowadzania trudnych reform społeczno-gospodarczych (okres transformacji gospodarczej planu Balcerowicza). Wszelkie trudności, z jakimi może się spotkać rodzina mogą mieć bezpośredni wpływ na jej dysfunkcjonalność¹⁰²⁰. Analizując rodzinę w aspekcie funkcjonalności należy zwrócić uwagę na jej główną istotę: systematyczność oraz wspólnotowość. Jeżeli jedna z tych przesłanek nie jest spełniana w sposób trwały wówczas możemy wskazywać na początek procesu dysfunkcji¹⁰²¹. Jak trafnie zauważyli w swoich badaniach J. Raczkowska, S. Kawula, kiedy rodzina nie wypełnia swoich obowiązków względem dzieci w sposób odpowiedni, nie może poradzić sobie z wychowaniem w sytuacji kryzysowej możemy wówczas wyróżnić następujące rodzaje dysfunkcji rodziny: dysfunkcja całkowita i dysfunkcja częściowa¹⁰²².

Konsekwencją dysfunkcji rodziny jest niezaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych, emocjonalnych, edukacyjnych dzieci. Dzieci te poprzez brak poczucia bezpieczeństwa, wstyd wynikający z trudnej sytuacji materialnej rodziny czują się w jakimś sposób „inne”, niekiedy bezradne wobec codziennych spraw. Wszystko to oddziałuje negatywnie na sytuację psychospołeczną dziecka, wpływa pejoratywnie na kształtowanie osobowości oraz postaw społecznych¹⁰²³. Należy podkreślić, iż to rodzina¹⁰²⁴ jest najważniejszym budulcem emocjonalnym dziecka, wskazuje ona normy wychowawcze, przedstawia wzorce zachowań pozytywnych tak, aby nie doszło do dysfunkcji społecznej. Rodzina w ocenie Z. Tyszki spełnia następujące funkcje: materialno-ekonomiczną, opiekuńczo-zabezpieczającą, prokreacyjną, seksualną, legalizacyjno-kontrolną, socjalizacyjną, klasową, kulturową, rekreacyjno-towarzystwą, emocjonalno-ekspresyjną¹⁰²⁵.

¹⁰¹⁸ Z. W. Stelmaszuk, Zmiana paradygmatów w opiece nad dzieckiem, [w:] Z.W. Stelmaszuk (red.) Zmiany w systemie opieki nad dziećmi i młodzieżą. Perspektywa europejska, Śląsk 2001, s. 77-79; B. Smolińska- Theiss, Od opieki do prewencji, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1997, nr 10, s. 6-7.

¹⁰¹⁹ M. Lenarczyk, Rodzina a zagrożenia rozwojowe dziecka ze środowiskowego ogniska wychowawczego w okresie ustrojowej, „Opieka- Wychowanie-Terapia”, 2004, nr 1/2, s. 31-39.

¹⁰²⁰ G. Miłkowska-Olejniczak, Niedostosowanie społeczne uczniów szkół ponadpodstawowych, „Rocznik Lubuski”, T. 29, cz. 2 (2003), s. 155-173.

¹⁰²¹ S. Kawula, Rodzina o skumulowanych czynnikach patogennych, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Pedagogika rodziny, Toruń 1997, s.127.

¹⁰²² J. Raczkowska, Kiedy w rodzinie dzieje się źle, „Problemy -Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 6, s. 2; S. Kawula, Rodzina o skumulowanych czynnikach patogennych, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, Pedagogika rodziny, Toruń 1997, s.132.

¹⁰²³ K. Sawicka, Sytuacja dzieci ze środowiska biedy, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1997, nr 3, s. 9.

¹⁰²⁴ Sam termin „rodzina” w języku potocznym oraz praktycznym życiu społecznym odnosi się do pary małżeńskiej posiadającej dzieci. Takie ujęcie jest mało precyzyjne, dlatego badacze obejmują swym zasięgiem wszystkie formy życia rodzinnego. J. Szczepański w pracy pt. Podstawowe pojęcia w socjologii, Warszawa 1970, s.70 określa rodzinę jako małą grupę pierwotną złożoną z osób, które łączy stosunek małżeński i rodzicielski oraz silna więź międzyosobnicza, przy czym stosunek rodzicielski używany jest w szerokim, społeczno-prawnym rozumieniu tego terminu, umacniany z reguły prawem naturalnym, obyczajami i kontekstem kulturowym. Inni badacze, np. Z. Tyszka, w pracy pt. Socjologia rodziny, Warszawa 1979, s. 57 - rodzinę rozpatrują w kategoriach grupy, albo instytucji społecznej. W takim wyznaczniku rodzina to zbiorowość najbliższych mieszkających zarówno we wspólnym gospodarstwie lub poza nim, która posiada własne zadania i życiowe cele.

¹⁰²⁵ Z. Tyszka, Socjologia rodziny, Warszawa 1979, s. 112.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Inne spojrzenie na rodzinę ma M. Ziemska, która wskazuje na następujące funkcje: zarobkową, prokreacyjną, usługowo-opiekuńczą, socjalizującą, psychohigieniczną¹⁰²⁶. Natomiast S. Kawula wskazuje jedynie na cztery funkcje rodziny, gdyż zbyt wiele wyszczególnionych funkcji zacierają fundamentalny obraz funkcji podstawowych i pochodnych. Wobec czego wymienia on następujące funkcje rodziny: biologiczno-opiekuńczą, kulturalno-towarzystwą, ekonomiczną i wychowawczą¹⁰²⁷.

Zauważalnym problemem, jaki wysuwa środowisko kuratorów rodzinnych jest fakt, iż rodzice za mało czasu poświęcają swoim dzieciom. W wyniku takiej sytuacji dorośli nie znają bieżących spraw dzieci, zadawalają się kupieniem kolejnego prezentu w postaci komputera, markowego telefonu komórkowego, modnej odzieży. Poważnym zarzutem, jaki przedstawia kurator i pedagog szkolny¹⁰²⁸ jest brak miłości w stosunku do dziecka, przejawiający się w wychowaniu, zbyt dużym stawianiem wymagań oraz popełnianiu błędów rodzicielskich. Przełomową sprawą normującą postępowania w czynnościach kuratorskich stało się wprowadzenie *Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych*¹⁰²⁹, która obowiązuje od dnia 01.01.2002 r.

Kurator sądowy spełnia doniosłą rolę w systemie zapobiegania przestępczości wykonując orzeczenia sądowe w sposób profesjonalny. Słowo „kurator” z łac. oznacza opiekuna¹⁰³⁰. Większość społeczeństwa słowo kurator łączy z zadaniami kuratora szkolnego, jako kierownika urzędu- administracji szkolnej. Należy podkreślić, iż kurator spełnia funkcję w stosunku do swoich podopiecznych w postępowaniu przed sądami rodzinnymi. W swojej pracy kuratorzy rodzinni mają do czynienia zarówno z dziećmi, ale także z młodymi ludźmi, którzy w różnym stopniu potrzebują tej pomocy z powodu niewłaściwego wychowania, co prowadzi takie osoby do zachowań antyspołecznych, kryminogennych. Wówczas to rola kuratora sprowadza się do roli opiekuna nieletniego, obrońcy jego interesów i jego najbliższej rodziny. Jednocześnie kurator zawodowy współpracuje ze społecznymi kuratorami działającymi przy Sądach Rejonowych¹⁰³¹. Podobne czynności spełnia kurator rodzinny stykający się z niechęcią szkolną podopiecznych, który chce zmienić zachowanie dozorowanego w kwestii zachęcenia go do regularnego uczestnictwa w zajęciach lekcyjnych.

Kurator w swoich działaniach wychowawczych i resocjalizujących nie zastępuje rodziców, lecz współuczestniczy wraz z rodzicami w przekazywaniu poprawnych wzorców zachowań. Aby ta działalność kuratora była skuteczna musi być realizowana w sposób wszechstronny, spontaniczny i naturalny. Fundamentalną zasadą pracy kuratora jest wrażliwość społeczna, emocjonalna na potrzeby człowieka, który poddany jest nadzorowi. Ta wielopłaszczyznowa działalność ukierunkowana jest na pomoc w rozwoju fizycznym, społecznym i wychowawczym swoich podopiecznych. Kurator sądowy pionu rodzinnego wykonując czynności w środowisku otwartym, skupia się na procesie resocjalizacji oddziałując pośrednio na środowisko nieletniego, w szczególności na rodzinę. Należy zaznaczyć, iż proces resocjalizacji nadzorowanych nie nabiera sztywnych schematów które

¹⁰²⁶ M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1979, s. 236-252.

¹⁰²⁷ S. Kawula, *Rodzina o skumulowanych czynnikach patogennych*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 1997, s.57.

¹⁰²⁸ Szczegółowe standardy pracy pedagoga zostały przedstawione w pracy Mirosława Sałasińskiego i Beaty Badziukiewicz pt. *Vademecum pedagoga szkolnego*, Warszawa 2003, s. 22-23.

¹⁰²⁹ Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. z dnia 12. września 2001 r. Nr 98, poz. 1071; zm. Dz.U. z 2001 r. Nr 154, poz. 1787; Dz.U. z 2002 r. Nr 153, poz. 1271; Nr. 213, poz. 1802; Dz.U z 2003 r. Nr 228, poz. 2256).

¹⁰³⁰ *Słownik języka polskiego*, pod red. S. Skorupko, H. Auderska, Z. Lempicka, Warszawa 1993, s. 328; *Słownik wyrazów obcych*, pod red. E. Sobal, Warszawa 1995, s. 623.

¹⁰³¹ Z. Ostrihanska, A. Greczuszkin, *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2000, s. 9-12.

kurator realizuje wobec podopiecznych. Jest to działanie ukierunkowane właściwymi metodami oddziaływania psychologicznego, socjologicznego i wychowawczego. Ważnym czynnikiem resocjalizującym jest konsekwencja działań profilaktycznych wobec nadzorowanych zmierzająca do pokazania właściwych wzorców zachowań społecznych popartych własnym przykładem. Aby te działania wzmocnić kurator w swojej pracy resocjalizującej nawiązuje także współpracę z instytucjami opiekuńczymi, kulturalno oświatowymi. Ta współpraca z świetlicami szkolnymi, organizacjami parafialnymi oraz osiedlowymi domami kultury ma na celu oddziaływać poprzez grupę na indywidualne osoby.

Często zdarza się, iż wykonywane czynności rodzicielskie wobec dzieci niekorzystnie oddziałują wychowawczo na nieletniego¹⁰³². Wśród zawinionych i niezawinionych nadużyć władzy rodzicielskiej jako podstawy dysfunkcyjności rodziny należy zaliczyć: nakłanianie dzieci do popełnienia czynu karalnego, nadużywanie alkoholu, niezaradność życiowa lub nawet wykorzystywanie seksualne¹⁰³³. W takich okolicznościach to dobro dziecka jest dla kuratora najważniejsze. W takich okolicznościach państwo polskie przeciwstawia się łamaniu zasad życia społecznego oraz stara się zapewnić utrzymanie porządku publicznego, sprawując tzw. funkcję ochronną¹⁰³⁴. Funkcja ta podkreśla, iż decydującym kryterium ustalenia władzy rodzicielskiej jest wyłącznie dobro dziecka. Wówczas sąd może orzec pozbawienie władzy rodzicielskiej, ograniczenie tej władzy lub jej zawieszenie. Musi jednak pamiętać, że stosowane instytucje prawne, nie są ostatecznym celem sądowej ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej, lecz środkiem, który w założeniu ma służyć próbie odbudowania pierwotnej i naturalnej sytuacji, polegającej na przebywaniu dziecka wraz ze swymi rodzicami¹⁰³⁵, zaś europejskie standardy prawne kładą nacisk na aktywność sądów i konieczność ich pozostawiania w gotowości do szybkich działań w sprawach, w których chodzi o dobro dziecka¹⁰³⁶.

Polskie prawo w odniesieniu do Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego przewiduje różnorodne formy ograniczenia władzy rodzicielskiej. Najpopularniejszą stosowaną metodą ograniczenia władzy rodzicielskiej jest nadzór kuratora - w ramach orzeczenia sądowego. W takiej sytuacji kurator rodzinny uczestniczy we wszystkich sprawach dotyczących wychowania dziecka: m. in. w kontroli nauki szkolnej, sposobie spędzania czasu wolnego¹⁰³⁷, rozporządzaniu majątkiem dziecka.

¹⁰³² P. Witek, Niewłaściwa sytuacja rodzinna uczniów czynnikiem powstawania niechęci szkolnej, [w:] *Výchova v pedagogickom výskume a praxi. Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie*, Ján Danek (Ed.), Trnava 2008, s. 714-728.

¹⁰³³ A.M. Seweryńska, *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej*, Warszawa 2004, s. 11-14.

¹⁰³⁴ G. Seidler, H. Groszyk, J. Malarczyk (red.), A. Piniątek, *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2000, s. 62-63; Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 VI 1976 r., III CZP, OSN 1976, nr 9, poz. 184.

¹⁰³⁵ M. Andrzejewski, *Współpraca sądów rodzinnych i instytucji pomocy społecznej w umieszczaniu dzieci poza rodziną*, Państwo i Prawo 2003, nr 9, s. 87.

¹⁰³⁶ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 VII 1998 r., I CKN 785/97, LEX nr 50744.

¹⁰³⁷ P. Witek, *Pobyt w szkole a „atrakcyjność” czasu spędzonego poza nią w opinii wagarujących uczniów*, [w:] *Czas wolny, przeszłość-teraźniejszość-przyszłość*, pod red. J. Daszykowska, R. Pelczar, Stalowa Wola 2009, s. 109-117.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
 „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Tabela nr 1 Postawy życiowe nadzorowanych i ich rodziców

Kształtowanie postaw nadzorowanych uczniów i ich rodziców	Analiza akt sądowych i kart nadzoru		Otwarty wywiad pogłębiony z uczniami wagarującymi		Otwarty wywiad pogłębiony z matką nadzorowanego ucznia		Otwarty wywiad pogłębiony z ojcem nadzorowanego ucznia	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Rodzina	9	36,00	3	30,00	5	50,00	3	30,00
Szkoła	2	8,00	-	-	1	10,00	1	10,00
Środowisko szkolne	4	16,00	3	30,00	-	-	-	-
Środowisko lokalne	2	8,00	1	10,00	1	10,00	3	20,00
Media-telewizja i radio	3	12,00	1	10,00	2	20,00	1	10,00
Kurator	3	12,00	1	10,00	1	10,00	1	-
Sport	2	8,00	1	10,00	-	-	1	10,00
Książki	-	-	-	-	-	-	-	-
Razem	25	100	10	100	10	100	10	100

Analiza ta pokazuje, że rodzina pozostaje dominująca w kształtowaniu postaw życiowych zarówno nadzorowanych uczniów, ale także ich rodziców. Ważnym elementem kształtowania postaw w ocenie dokumentów sądowych i niestandardyzowanego wywiadu pozostaje środowisko szkolne i środowisko lokalne, w którym nadzorowani zamieszkują. Z dokumentów widać, że kurator oddziałuje na swoich podopiecznych w obszarze około 10-12 %, co w naszej ocenie powinno być wskazaniem wyższym. Szkoła pomimo nieskuteczności działań mobilizacyjnych wobec uczniów wagarujących nadal pozostaje obszarem kształtowania postaw życiowych. Czytelnictwo książek zarówno z dokumentów sądowych i wywiadu potwierdza, iż Polacy raczej z dużą niechęcią sięgają po książki. Sport w ocenie nadzorowanych uczniów wypełnia luki wolnego czasu i jednocześnie kształtuje postawy prozdrowotne.

Tabela nr 2 Wykształcenie rodziców uczniów nadzorowanych

Wykształcenie rodziców uczniów nadzorowanych	Analiza akt sądowych i kart nadzoru		Otwarty wywiad pogłębiony z uczniami wagarującymi		Otwarty wywiad pogłębiony z matką nadzorowanego ucznia		Otwarty wywiad pogłębiony z ojcem nadzorowanego ucznia	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
podstawowe	7	28,0%	2	20,0%	2	20,0%	2	20,0%
zawodowe	9	36,0%	5	50,0%	5	50,0%	7	70,0%
średnie	7	28,0%	3	30,0%	3	30,0%	1	10,0%
wyższe	2	8,0%	-	-	-	-	-	-
Razem	25	100,0%	10	100,0%	10	100,0%	10	100,0%

Z analizy dokumentów sądowych nadzorowanych uczniów i ich rodzin wynika, iż największą grupę stanowią nadzorowani, którzy rodzice posiadają wykształcenie zawodowe tj. 36,0%, dalej z dokumentów sądowych wynika, że wykształcenie podstawowe i średnie stanowi wskazanie 28,0%. Na końcu zawarte są informacje na temat wykształcenia wyższego, które stanowi 8,0 %. Można z tego faktu interpretować, że wykształcenie w istotny sposób

wpływa na zachowania wagarowania, ponieważ rodzic z wyższym wykształceniem jest bardziej przekonany o celowości edukacji i systematyczności uczestnictwa w tych zajęciach.

Otwarty wywiad pogłębiony z nadzorowanymi uczniami i ich rodzicami obrazuje, że zdecydowana większość rodziców posiada wykształcenie zawodowe. Dominującą grupą są ojcowie, którzy wskazali deklaratywnie na wykształcenie zawodowe w obszarze 70,0%, dla matki wykształcenie to jest deklarowane przez 50,0%. Nikt z nadzorowanych nie zadeklarował się, że posiada wykształcenie wyższe. Wszyscy uczniowie nadzorowani wobec, których zastosowano pogłębiony wywiad, wiedzieli jakie wykształcenie posiadają ich rodzice, odpowiedzi te były bardzo zbieżne.

Na kolejne pytanie ankietowe skierowanej do gimnazjalistów dotyczące oceny poziomu życia materialnego własnej rodziny, padło wiele ciekawych odpowiedzi, które szczegółowo prezentują tabela nr 3.

Tabela nr 3 *Poziom materialny rodziny badanych uczniów*

Deklaracje uczniów gimnazjum	Deklaracje uczniów gimnazjum					
	niewagarujących		wagarujących		Ogółem	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Poziom materialny rodziny						
niski	10	4,0%	4	1,6%	14	5,6%
średni	99	39,6%	42	16,8%	141	56,4%
wysoki	25	10,0%	16	6,4%	41	16,4%
trudno powiedzieć	40	16,0%	14	5,6%	54	21,6%
Razem	174	69,6%	76	30,4%	250	100,0%

Przede wszystkim przeważały odpowiedzi, że poziom materialny ich rodziny jest średni wskazało łącznie 141 badanych tj. 56,4 %. W tej zadeklarowanej grupie było 42 uczniów wagarujących tj. 16,8 % i uczniów niewagarujących 99 tj. 39,6 %. Niekiedy pojawiały się odpowiedzi *trudno powiedzieć*-54 wskazania tj. 21,6 % (uczniów wagarujących 14 tj. 5,6 %, niewagarujących 40 tj. 16,0 %) Na wysoki poziom materialny swojej rodziny wskazało łącznie 41 badanych tj. 16,4 % (wagarujących 16 tj. 6,4 % i niewagarujących 25 tj. 10,0 %). Na niski poziom materialny swoje rodziny wskazało jedynie 14 badanych tj. 5,6 % (wagarujących 4 uczniów tj. 1,6 % i uczniów niewagarujących 10 tj. 4,0 %). Przy czym należy dodać, iż ocenianie poziomu materialnego jest bardzo trudne, nie zawsze możliwe do pełnej obiektywnej analizy. Często ocena jest oceną subiektywną. Na zadeklarowaną odpowiedź często nie brane są uwarunkowania np. obciążenia kredytowe, które uczniowie nie zawsze są świadomi. Poziom życia materialnego pośrednio był związany ze stanem wyposażenia domu rodzinnego w wodę, gaz, energię elektryczną oraz w centralne ogrzewanie. Niemalże wszyscy badani uczniowie potwierdzali, że pierwsze trzy składniki wyposażenia są dostępne w ich domach. Sporadycznie domy nie posiadały centralnego ogrzewania, były natomiast ocieplane przez piece kaflowe.

Zdecydowana większość ankietowanych zaznaczyła wariant *tak* przy pytaniu *czy posiadasz własne pomieszczenie do pracy nauki, do odrabiania lekcji?* Niekiedy w ankietach pojawiła się dopisana informacja, iż pokój lub miejsce do nauki uczeń dzieli z siostrą lub bratem. Posiadanie bazy lokalowej lub miejsca do odrabiania lekcji jest ważnym czynnikiem usprawniającym proces edukacyjny badanych gimnazjalistów.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
 „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Tabela nr 4 Poziom życia nadzorowanych uczniów

Poziom życia nadzorowanych uczniów i ich rodziców	Analiza akt sądowych i kart nadzoru	Otwarty wywiad pogłębiony z uczniami wagarującymi	Otwarty wywiad pogłębiony z matką ucznia wagarującego	Otwarty wywiad pogłębiony z ojcem ucznia wagarującego
	Liczba odpowiedzi	Liczba odpowiedzi	Liczba odpowiedzi	Liczba odpowiedzi
Posiadam własny dom/lokal mieszkalny	21	8	8	8
Wynajmuję mieszkanie/dom	4	2	2	2
Posiadanie własnego pokoju lub własnego miejsca własny pokój	12	5	10	10
Posiadamy kredyty/pożyczki	8	3	3	3
Posiadamy samochód	15	6	6	6
Wyjeżdżam na wakacje	3	1	1	1
Posiadamy w domu wodę, gaz,	23	9	9	9
Pomaga nam rodzina w codziennych sprawach	19	10	10	9
Razem	105	44	49	48

Z naszych wyników badań zaprezentowanych w tabeli możemy interpretować, iż zdecydowana większość posiada własny dom lub mieszkanie, jednak nie wszyscy już nadzorowani wagarowicze posiadają swój pokój lub miejsce, w którym mogliby odrabiać np. zadanie domowe. Wszyscy badani oraz opisani w dokumentach sądowych twierdzą, iż otrzymują pomoc pośrednią od swoich najbliższej rodziny, np. dziadków, bliskich krewnych w postaci asortymentów żywnościowych, pomocy w pilnowaniu dzieci lub doraźną pomoc finansową.

Pomimo posiadania mediów w miejscu zamieszkania tj. gazu lub wody, standardy zamieszkania wielu rodzin pozostają wiele do życzenia, domu lub mieszkania wymagają remontu, często inne obciążenia finansowe w postaci pożyczek i kredytów wykluczają przeprowadzenie remontów i ewentualne przekreślają wspólne wyjazdy na wakacje.

Kolejne pytanie ankiety brzmiało **Czy w Twojej rodzinie występują problemy?** Dotyczyło ono kwestii występowania różnych problemów, które mogą wpływać na niedostosowanie społeczne badanych uczniów gimnazjum w postaci negacji szkolnej. Zdecydowana grupa uczniów gimnazjum, wobec których przeprowadzono badania wskazało, że nie ma problemów w domu 255 uczniów tj. 98,1 %, w tym aż 77 uczniów zadeklarowanych jako wagarujących tj. 29,6 %. W przypadku uczniów niewagarujących te proporcje przedstawiały się następująco: 178 uczniów tj. 68,5 %. Na problemy w domu rodzinnym wskazywało jedynie 5 uczniów tj. 1,9 % (wagarujących 2 tj. 0,8 %, niewagarujących 3 tj. 1,2 %) Należy podkreślić, że badana populacja gimnazjalistów jest grupą badawczą, aby pokazać

jaki jest obszar zjawiska wagarowania i jakie są uwarunkowania opuszczania zajęć lekcyjnych.

Tabela nr 5 Występowanie problemów rodzinnych wśród gimnazjalistów

Deklaracje uczniów gimnazjum			Deklaracje uczniów gimnazjum		Ogółem
			niewagarujących	wagarujących	
Problemy rodzinne	tak	Liczebność	3	2	5
		% z Ogółem	1,2%	,8%	1,9%
mam problemy w domu	nie	Liczebność	178	77	255
		% z Ogółem	68,5%	29,6%	98,1%
Ogółem		Liczebność	181	79	260
		% z Ogółem	69,6%	30,4%	100,0%

Inaczej prezentowały się wyniki badań jakościowych tj. wobec uczniów i ich rodziców. Wskazywali oni na problemy rodzinne jako negatywny czynnik oddziałujący na wychowanie i postrzeganie roli rodziny w tym wychowaniu. Powyższe dane prezentuje tabela nr 5.

Tabela nr 6 Problemy nadzorowanych uczniów i ich rodziców

Problemy występujące w rodzinie	Analiza akt sądowych i kart nadzoru		Otwarty wywiad pogłębiony z uczniami wagarującymi		Otwarty wywiad pogłębiony z matką nadzorowanego ucznia		Otwarty wywiad pogłębiony z ojcem nadzorowanego ucznia	
	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%	Liczba	%
Problemy z brakiem pieniędzy	18	72,0%	7	70,0%	6	60,0%	5	50,0%
Problemy z agresją w domu	2	8,0%	1	10,0%	1	10,0%	--	--
Problem z alkoholem	3	12,0%	1	10,0%	--	--	3	30,0%
Problemy w komunikacji pomiędzy rodzicami i dziećmi	2	8,0%	1	10,0%	3	30,0%	2	20,0%
Razem	25	100,0%	10	100,0%	10	100,0%	10	100,0%

Z dokumentów sądowych przeanalizowanych wynika, że największym problemem jest brak środków finansowych tj. 72,0% dalej problem z nadużywaniem alkoholu tj. 12,0% oraz agresja w życiu domowym 8,0% i problem komunikacji językowej pomiędzy rodzicami i dziećmi 8,0%. Wśród badanych rodziców i nadzorowanych pogłębionym wywiadem wynika, że większość badanych dostrzega jako największy problem brak środków finansowych w granicach 50,0%-70,0%, dalej j problem z alkoholem-ojciec 30,0% oraz problemy w komunikacji językowej rodzic-dziecko 30,0% - badana matka ucznia nadzorowanego.

Konkludując należy wskazać, iż rola rodziny jest istotnym czynnikiem kształtowania wychowania młodzieży, zarówno gimnazjalistów oraz samych nadzorowanych i ich rodzin. Jednak część badanych wskazywała na różnorodne problemy występujące w tych rodzinach tj. problemy materialne, problemy wychowawcze, które są postrzegane jako jedne z elementów niedostosowania społecznego rodziny, które utrudniają prawidłowy proces socjalizacji.

Bibliografia

1. Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o kuratorach sądowych (Dz. U. z dnia 12. września 2001 r. Nr 98, poz. 1071; zm. Dz.U. z 2001 r. Nr 154, poz. 1787; Dz.U. z 2002 r. Nr 153, poz. 1271; Nr. 213, poz. 1802; Dz.U z 2003 r. Nr 228, poz. 2256).
2. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 VII 1998 r., I CKN 785/97, LEX nr 50744.
3. Tekst Deklaracji zob. Konstytucje Rzeczypospolitej Polskiej, wzór powszechnej skargi konstytucyjnej, inne akty prawne, wprowadzenie i opracowanie wzoru skargi: L. Falandysz, Warszawa 1998.
4. Dz. U. Nr 61, poz. 284 jeśli chodzi o tekst Konwencji- z późniejszymi zmianami i uzupełnieniami, i poz. 285 jeśli chodzi o oświadczenie rządowe o ratyfikacji.
5. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 9 VI 1976 r., III CZP, OSN 1976, nr 9, poz. 184.
6. Postanowienie SN z 31.III.1999 r., I CKN 23/99, OSNC 1999, nr 11, poz. 188.
7. Dz. U. z dnia 16 lipca 1997 r., Nr 78, poz. 483.
8. Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.
9. Dz. U. Nr 38, poz. 169.
10. Andrzejewski M., Współpraca sądów rodzinnych i instytucji pomocy społecznej w umieszczaniu dzieci poza rodziną, Państwo i Prawo 2003, nr 9.
11. Cudak H., *Źródła patologii życia rodzinnego*, [w:] E. Trafiałek (red), *Nowe zagadnienia polityki społecznej. Patologie i dysfunkcje wybranych obszarów życia społecznego*, Tarnobrzeg 2006.
12. Grzesiak-Witek D., Witek P., *Zagrożenie wypaleniem zawodowym kuratora rodzinnego a działalność resocjalizacyjna*, [w:] *Wypalenie zawodowe pracowników służb społecznych*, pod red Teresy Zbyrad, Stalowa Wola 2008.
13. Hrynkiewicz J., *Ochrona prawa dziecka do życia w rodzinie*, [w:] *Hominum causa omne ius constitutum Est. Księga jubileuszowa ku czci Profesor Alicji Grzeskowiak*, pod red.: Antoniego Dembińskiego, Małgorzaty Gałązki, Radosława G. Hałasa i Krzysztofa Wiaka, Lublin 2006.
14. Kawula S., *Rodzina o skumulowanych czynnikach patogennych*, [w:] S. Kawula, J. Brągiel, A. W. Janke, *Pedagogika rodziny*, Toruń 1997.
15. Kolejowa M., *Rodzina patogenna a przestępczość*, [w:] Z. Tyszka (red), *Badania nad rodziną a praktyka społeczna*, Poznań 1991.
16. Lenarczyk M., *Rodzina a zagrożenia rozwojowe dziecka ze środowiskowego ogniska wychowawczego w okresie ustrojowej*, „Opieka- Wychowanie-Terapia”, 2004, nr 1-2.
17. Lipkowski O., *Pedagogika specjalna. Zarys*, Łódź 1981.
18. Marek-Ruka M., *Niepowodzenia szkolne a niedostosowanie społeczne młodzieży*, Warszawa 1976.
19. Michalska A., *Podstawowe prawa człowieka w prawie wewnętrznym a Pakty Praw Człowieka*, Warszawa 1976.
20. Miłkowska-Olejniczak G., *Niedostosowanie społeczne uczniów szkół ponadpodstawowych*, „Rocznik Lubuski”, T. 29, cz. 2 (2003).
21. Sawicka K., *Sytuacja dzieci ze środowiska biedy*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 1997, nr 3.
22. Sałasiński M., Badziukiewicz B., *Vademecum pedagoga szkolnego*, Warszawa 2003.
23. Seweryńska A.M., *Uczeń z rodziny dysfunkcyjnej*, Warszawa 2004.
24. Seidler G., Groszyk H., Malarczyk J. (red.), Pieniążek A., *Wstęp do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2000.
25. *Słownik języka polskiego*, pod red. S. Skorupko, H. Auderska, Z. Lempicka, Warszawa 1993.
26. *Słownik wyrazów obcych*, pod red. E. Sobal, Warszawa 1995.

27. Stelmaszuk Z.W., *Zmiana paradygmatów w opiece nad dzieckiem*, [w:] Z.W. Stelmaszuk (red.) *Zmiany w systemie opieki nad dziećmi i młodzieżą. Perspektywa europejska*, Śląsk 2001.
28. Smolińska- Theiss B., *Od opieki do prewencji*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 1997, nr 10.
29. Pytka L., *Teoretyczne problemy diagnozy resocjalizacyjnej*, Warszawa 1986.
30. Raczkowska J., *Kiedy w rodzinie dzieje się źle*, „Problemy -Opiekuńczo-Wychowawcze” 1999, nr 6.
31. Tyszką Z., *Socjologia rodziny*, Warszawa 1979.
32. Ostrihanska Z., Greczuszkin A., *Praca z indywidualnym przypadkiem w nadzorze rodzinnego kuratora sądowego*, Lublin 2000.
33. Witek P., *Nieregulaminowa absencja szkolna gimnazjalistów jako przejaw niedostosowania społecznego* [w:] *Problematyka zjawisk społeczno-patologicznych w środowisku szkolnym- stan, prewencja, rozwiązania*, Rużomberok 2008.
34. Witek P., *Wagary jako wynik niechęci szkolnej w kontekście dydaktyczno-wychowawczym* [w:] *Profilaktyka, Resocjalizacja i Rewalidacja- Pomocą Rodzinie*, praca zbiorowa pod red. Barbary Kałdon, Sandomierz- Stalowa Wola 2007.
35. Witek P., Grzesiak-Witek D., *Kurator rodzinny wobec negacji szkolnej podopiecznych*, [w:] *Pomoc rodzinie dysfunkcyjnej*, praca zbiorowa pod red. Barbary Kałdon, Stalowa Wola 2006.
36. Witek P., *Kuratela rodzinna w polskim systemie resocjalizacji*, [w:] *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія соціально-педагогічна. Випуск 7*, Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Актуальні проблеми корекційної педагогіки та психологій” Кам'янець-Подільський 2007.
37. Witek P., *Niewłaściwa sytuacja rodzinna uczniów czynnikiem powstawania niechęci szkolnej*, [w:] *Výchova v pedagogickom výskume a praxi. Zborník medzinárodnej vedeckej konferencie*, Ján Danek (Ed.), Trnava 2008.
38. Witek P., *Pobyty w szkole a „atrakcyjność” czasu spędzonego poza nią w opinii wagarujących uczniów*, [w:] *Czas wolny, przeszłość-teraźniejszość-przyszłość*, pod red. J. Daszykowska, R. Pelczar, Stalowa Wola 2009.
39. Zieliński A., *Środki ochrony wolności i praw według nowej Konstytucji*, Państwo i Prawo 1997, nr 11-12.
40. Ziemska M. (red.), *Rodzina i dziecko*, Warszawa 1979.

Info o autorech:

Mgr Paweł Witek- Sąd Okręgowy w Tarnobrzegu, Sąd Rejonowy w Sandomierzu (społeczny kurator sądowy) i asystent w Instytucie Pedagogiki Wydziału Zamiejscowego Nauk o Społeczeństwie Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Stalowej Woli.

Autor publikacji w czasopismach krajowych i zagranicznych w zakresie pedagogiki resocjalizacyjnej, profilaktyki społecznej oraz funkcjonowania kurateli sądowej

Mgr Robert Pelewicz- Sąd Okręgowy w Tarnobrzegu (Sędzia Sądu Okręgowego-Wydział Karny, specjalista w zakresie procedury karnej i procedury rodzinnej). Autor licznych publikacji obejmujących zagadnienia europejskiego prawa wspólnotowego w kontekście działalności orzeczniczej polskiego wymiaru sprawiedliwości. W roku 2002 i 2006 wywalczył tytuł Sędziego Europejskiego, w konkursie organizowanym przez Polską Sekcję Międzynarodowej Komisji Prawników.

ÚVEROVÉ ZDROJE BÁNK NA SLOVENSKU V ČASE HOSPODÁRSKEJ RECESIE

Zimmerman Ladislav, Zimmermanová Katarína

Abstrakt

Príspevok je zameraný na úvery poskytované bankami v SR počas hospodárskej recesie. Analyzuje objemy a druhy úverov poskytovaných v rokoch 2006-2009 podnikateľským subjektom a obyvateľstvu, skúma možné príčiny a dôsledky krízy na podnikateľské subjekty a obyvateľov, najmä ich prístup k cudzím zdrojom.

Úvod

Vonkajšie prostredie podniku možno vnímať ako prostredie, ktoré ho obklopuje. V rámci neho je možné vyčleniť prostredie, ktoré na podnik vplýva bez ohľadu na predmet jeho činnosti alebo postavenie na trhu – tzv. makroprostredie (všeobecné prostredie) a užšie prostredie, ktoré sa podniku týka špecificky (napríklad odvetvie, v ktorom podnik pôsobí), pre podnik je významnejšie.

Prvky, ktoré pôsobia v makroprostredí môžu mať na podnikateľské subjekty pozitívny (motivačný) vplyv, teda podporujú podnikateľské aktivity, ale tiež negatívny (demotivačný) vplyv, ktorý rozvoj podnikov brzdí. Niektoré prvky a ich pôsobenie nemusia podnikateľské aktivity výrazne ovplyvňovať – možno hovoriť o indiferentnom vplyve. Do makroprostredia, ktoré je spoločné pre všetky odvetvia a podnikateľské jednotky Marková (2003, s. 82) zaraďuje vplyvy: politické a legislatívne prostredie, ekonomické prostredie, sociálne (spoločenské) prostredie a vedecko-technické prostredie.

Vnútorne prostredie je determinované konkrétnou situáciou podniku, všetkými zdrojmi, čo má momentálne k dispozícii, vrátane ľudských.

V príspevku sa orientujeme najmä na vplyv všeobecného prostredia – hospodársku recesiu.

Finančná a hospodárska kríza, ktorá pred približne dvoma rokmi prepukla v USA zasiahla postupne mnohé ďalšie ekonomiky. Jej - najmä negatívne - dôsledky sa už prejavili aj na ostatných kontinentoch, v Európe, v našich podmienkach. Kríza je v súčasnosti predmetom mnohých diskusií. Odborníci a často aj laická verejnosť sa snažia identifikovať jej príčiny, pravdepodobný rozsah a časový priebeh, dôsledky a v neposlednom rade sa pokúšajú aj formulovať možné návrhy na riešenia tejto, pre mnohé subjekty zväčša nepriaznivej, situácie.

Kríza nepostihla iba veľké finančné inštitúcie, ktoré ju v podstate naštartovali, alebo len veľké nadnárodné spoločnosti, jej dôsledky siahajú oveľa ďalej. Problémy s odbytom produkcie veľkých spoločností sa rýchlo preniesli na malé a stredné podniky, ktoré sú často dodávateľmi alebo inými obchodnými partnermi veľkých podnikov. Dochádza k poklesu tržieb, resp. príjmov podnikov, ktorý môže viesť až k ich platobnej neschopnosti. Následne sa ekonomické problémy podnikateľských subjektov prenášajú na ich zamestnancov, a teda aj ich rodiny – prostredníctvom nižších odmien v dôsledku poklesu tržieb, prípadne až prostredníctvom nevyplácania miezd a prepúšťania zamestnancov. Recesia sa potom môže prehlbovať cez pokles kúpnej sily obyvateľstva a k následnému ďalšiemu poklesu tržieb podnikov.

Malé a stredné podniky sú v našich podmienkach významnými zamestnávateľmi. Dôsledky hospodárskej krízy v oblasti malého a stredného podnikania na Slovensku, ktoré sa prejavujú a ktoré sa ešte v budúcnosti môžu objaviť je potrebné identifikovať prostredníctvom skúmania relevantných oblastí hospodárenia malých a stredných podnikov. Okrem podmienok podnikov je nevyhnutné skúmať aj podmienky, za ktorých môžu získavať zdroje, teda zamerať sa na ponuku bankového sektora.

V príspevku sa zameriavame na zdroje, ktoré bankové inštitúcie pôsobiace na Slovensku poskytovali v skúmanom období – od roku 2006 po súčasnosť.

1. Úverové zdroje bánk v SR

Vo všeobecnosti sa v súčasnej situácii predpokladá sťažený prístup podnikov a obyvateľstva k cudzím zdrojom. Na jednej strane môžu byť príčinou aktuálne interné podmienky ich potenciálnych prijímateľov - podnikateľských subjektov alebo domácností, ktoré majú problém získať úver v dôsledku vlastnej nepriaznivej hospodárskej situácie a na druhej strane môže tento prístup sťažiť postoj bankových inštitúcií k poskytovaniu úverov.

Úverové zdroje, ktoré banky poskytujú svojim klientom, či už podnikateľským subjektom alebo obyvateľom, sú jedným zo základných zdrojov ich príjmu; úroky, ktoré dlžníci platia predstavujú pre banku výnos. Preto sa banky snažia poskytovať čo najviac prostriedkov svojim klientom (aktívnym i potenciálnym) pri čo najnižšom riziku delikvencie (nesplácania, resp. zlyhávania).

Podľa informácií Banky pre medzinárodné zúčtovanie cezhraničné bankové úvery v druhom štvrtroku roka 2009 klesli o viac ako jedno percento (v objeme viac ako 300 mld. USD). Na druhej strane však objem cezhraničných pôžičiek nefinančného sektora v priebehu druhého štvrtroka vzrástol o 48 mld. dolárov a medzibankové cezhraničné úvery pri konštantných výmenných kurzoch sa zmenšili o 375 mld. dolárov, čiže o 2 %. Banky obmedzili poskytovanie financií podnikateľským subjektom aj medzi sebou, hoci sa vlády a centrálné banky usilujú odblokovať paralyzované úverové trhy.

Bankové sektory stále čelia problémom, najmä štrukturálnym, hoci podľa ratingovej agentúry Fitch banky na Slovensku, v Česku, Poľsku a Turecku majú lepšiu kapitálovú flexibilitu a sú v lepšej situácii v porovnaní s bankovými sektormi iných krajín regiónu. Napríklad v porovnaní s bankovými sektormi v pobaltských krajinách majú vyšší potenciál podporovať ekonomický rast.

1.1. Bankový sektor na Slovensku

Zisk slovenského bankového sektora v minulom roku zaznamenal predbežne čistý zisk 278,7 mil. eur, čo v porovnaní s minulým rokom znamená pokles o 45,2 %. Za hlavné príčiny takéhoto medziročného poklesu možno považovať nižšie tempo úverovania, zhoršovanie kvality úverových portfólií a výpadok devízových príjmov spôsobený najmä prijatím spoločnej meny.

Pokles zaznamenali najmä úrokové príjmy, ktoré v minulých rokoch rástli pravidelne dvojcifernými číslami, v minulom roku sa však čistý úrokový výnos zvýšil len o jedno percento (na 1,561 mld. eur). Významný, až 77 % pokles predstavuje zisk sektora z devízových operácií, znížili sa tiež príjmy z poplatkov zo zahraničného platobného styku aj za tuzemské prevody (zisk z poplatkov klesol o 11 %). Z toho vyplýva, že na poklese ziskov bánk sa nepodieľa iba finančná kríza, ale v našich podmienkach aj zavedenie jednotnej meny. Okrem toho sa banky pripravujú na budúci rast zlyhaných úverov a tvoria opravné položky na krytie novej straty.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Aby sme vedeli posúdiť situáciu na slovenskom bankovom trhu komplexnejšie, skúmali sme objem poskytnutých úverov v rokoch 2006 až 2009. Analyzovali sme objemy poskytnutých úverov na Slovensku celkom, ďalej objemy poskytnutých úverov podľa druhu, podľa sektorov a podľa doby splatnosti.

1.2. Objemy poskytnutých úverov celkom

Informácie sme čerpali najmä z materiálov Národnej banky Slovenska. Najskôr uvádzame základné druhy úverov v použitej analýze tak, ako ich sleduje Národná banka.

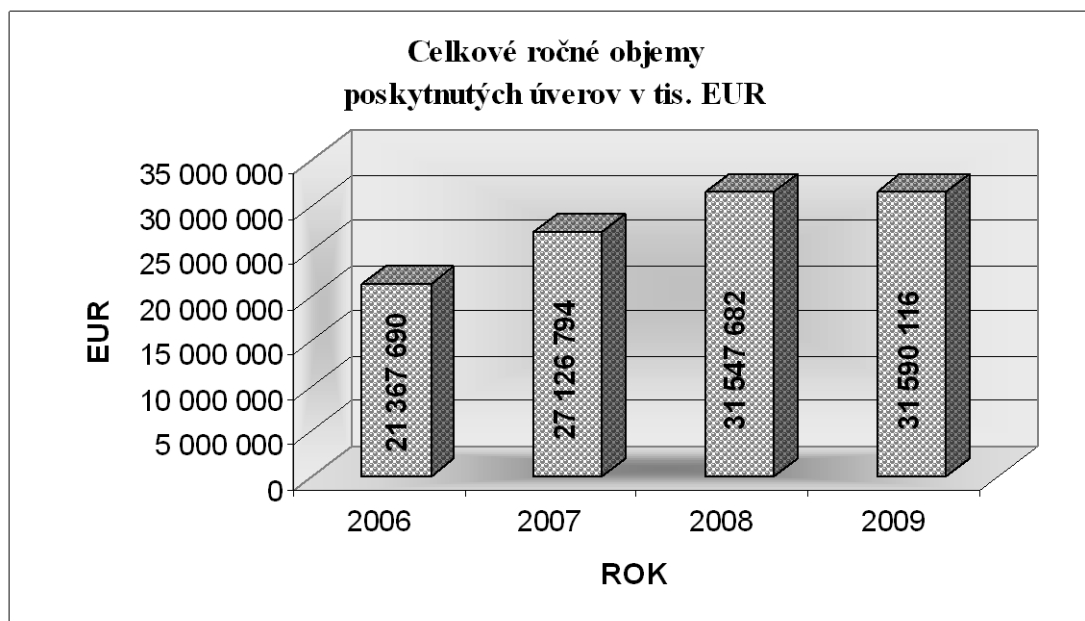
Prečerpania bežného účtu sú povolené aj nepovolené reálne prečerpania bežného účtu. Prečerpania bežných účtov s nulovou úrokovou sadzbou nie sú predmetom vykazovania v úrokovej štatistike.

Spotrebiteľské úvery sú akékoľvek úvery poskytnuté fyzickým osobám na účel osobnej spotreby, na nákup tovaru a služieb, t. j. na iný účel ako je výkon zamestnania, povolania alebo podnikania.

Úvery na nehnuteľnosti/úvery na bývanie sú všetky úvery poskytnuté na kúpu a technické zhodnotenie stavieb a pozemkov, ktoré sa zapisujú do katastra nehnuteľností v zmysle zákona NR SR z 27. júna 1995 162/1995 o katastri nehnuteľností a o zápise vlastníckych a iných práv k nehnuteľnostiam (katastrálny zákon) v znení neskorších predpisov.

Ostatné úvery - sú úvery, ktoré sa nevykázali v žiadnom z vyššie uvedených druhov úverov.

Pokiaľ ide o vývoj úverov v skúmanom období rokov 2006 až 2009, celkový objem úverov v čase rastie (graf 1).

Pri analýze druhov poskytnutých úverov (tabuľka 1) a ich vývoja v čase možno konštatovať, že pokles v čase nastal najmä v prípade prevádzkových úverov (v roku 2007 stúpol ich objem o 12 %, v ďalších rokoch však klesal, pričom v roku 2009 pokles predstavoval až 48 %).

Tabuľka 1 Poskytnuté úvery podľa druhov v tis. EUR v SR celkom v rokoch 2006 - 2009

Úvery celkom								
Rok	Kontokorenty	Prevádzk. úvery	Investič. úvery	Spotrebit. úvery	Úvery na nehnuteľn.	Ostatné úvery	Kreditné karty	Úvery celkom
2006	2 910 855	2 357 701	5 413 974	1 201 961	6 619 468	2 749 060	114 671	21 367 690
2007	3 677 962	2 650 986	5 344 642	1 401 531	9 010 500	4 883 128	158 045	27 126 794
2008	4 326 394	2 341 759	5 975 218	1 724 258	11 489 010	5 494 999	196 045	31 547 682
2009	4 775 892	1 215 538	5 977 632	1 938 051	12 562 077	4 899 367	221 559	31 590 116

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov NBS.

Ostatné druhy úverov poskytnuté v roku 2009 zaznamenali nárast oproti obdobiu bezprostredne predchádzajúcemu (roku 2008), aj v porovnaní s rokom 2006. V členení podľa času, na ktorý boli úvery poskytnuté (krátkodobé do jedného roka, strednodobé od jedného do päť rokov a dlhodobé na viac ako päť rokov) je vývoj podobný.

Pokiaľ ide o zlyhané úvery (tabuľka 2), ich podiely na celkovom objeme poskytnutých úverov v jednotlivých rokoch sa pohybujú od 2,78 % do 5,39 %, v hodnotovom vyjadrení však nárast objemu medzi rokmi 2006 (700 550 tis. EUR) a 2009 (1 702 523 tis. EUR) predstavuje až 243 %!

Tabuľka 2 Zlyhané úvery v tis. EUR v rokoch 2006 - 2009

Rok	Zlyhané úvery	Poskytnuté úvery celkom	podiel v %
2006	700 550	21 367 690	3,28 %
2007	753 768	27 126 794	2,78 %
2008	997 056	31 547 682	3,16 %
2009	1 702 523	31 590 116	5,39 %

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov NBS.

Ekonomické problémy podnikateľských subjektov sa na objeme zlyhaných úverov už prejavili, problémy so splácaním úverov obyvateľstva sa pravdepodobne výrazne prejavajú v najbližšom období, a to najmä v súvislosti s rastom nezamestnanosti a obmedzenou dobou vyplácania podpory v nezamestnanosti (pravdepodobne vo väčšine prípadov prepustení zamestnanci majú ešte približne pol roka istý príjem z podpory, prípadne z odstupného). Rozdielny vývoj sa predpokladá vo vývoji spotrebiteľských úverov a úverov na bývanie.

Banky všeobecne očakávajú, že počet ľudí a podnikateľských subjektov (najmä v závislosti od podnikateľského sektora, v ktorom pôsobia), ktoré nebudú môcť splácať svoje úvery ešte stúpne, teda v roku 2010 sa predpokladá ďalší nárast podielu zlyhaných úverov

1.3. Objemy úverov poskytnutých nefinančným spoločnostiam

Takmer polovica všetkých poskytnutých úverov patrila nefinančným spoločnostiam.

Percentuálnu štruktúru celkových objemov uvádzame v tabuľke 3.

Tabuľka 3 Úvery poskytnuté nefinančným spoločnostiam v tis. EUR

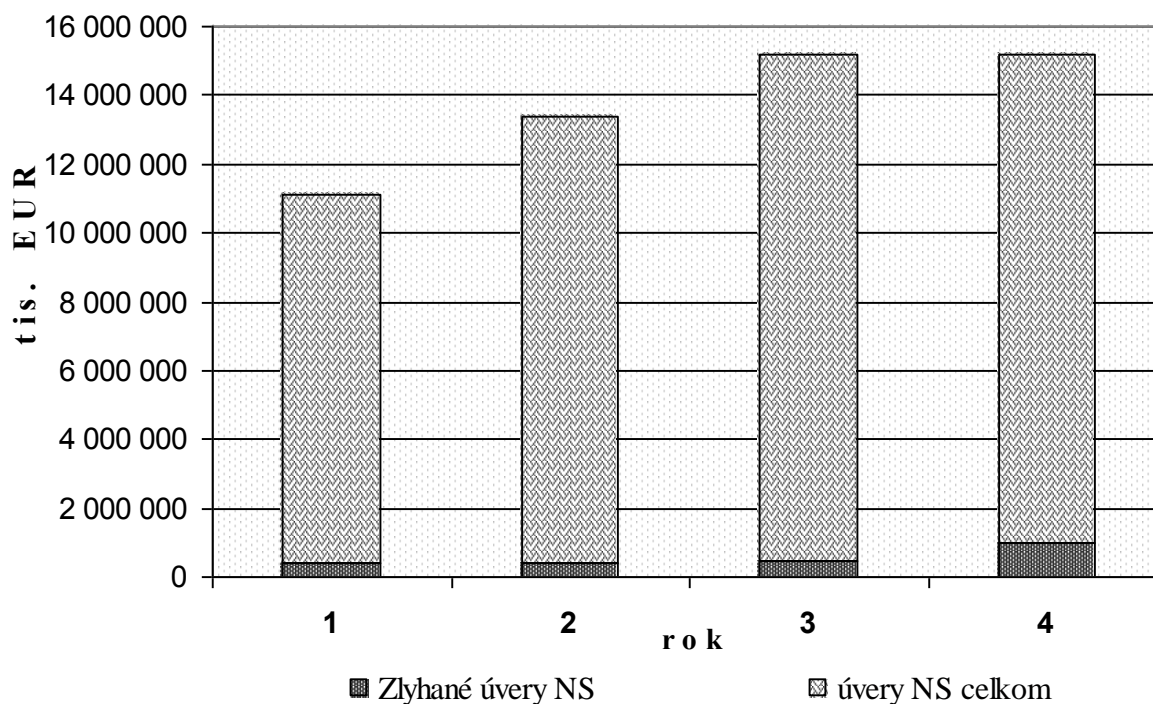
Rok	Úvery poskytnuté nefinančnými spoločnosťami	úvery celkom SR	podiel v %
2006	10 650 639	21 367 690	49,84%
2007	13 004 414	27 126 794	47,94%
2008	14 711 883	31 547 682	46,63%
2009	14 253 764	31 590 116	45,12%

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov NBS.

Z celkového objemu poskytnutých úverov najväčší podiel predstavujú investičné úvery. Pri zohľadnení doby, na ktorú bol úver poskytnutý, v roku 2006 najvyšší podiel tvorili krátkodobé úvery (41 %), podobne v roku 2007, v roku 2009 najväčší podiel (viac ako 38 %) patril dlhodobým úverom. Najväčší podiel na krátkodobých úveroch majú kontokorentné úvery, viac ako polovicu.

Zlyhané úvery pri úveroch poskytnutých nefinančným spoločnostiam v roku 2009 tvoria necelých 7 %, čo je najviac v sledovanom období (graf 2), vzhľadom k poskytnutým úverom v SR celkom tvoria menej ako polovicu všetkých zlyhaných úverov, podiel zlyhaných úverov nefinančných spoločností v porovnaní s celkovou hodnotou úverov nefinančných spoločností je mierne vyšší ako podiel zlyhaných úverov celkom na celkovom objeme poskytnutých úverov v SR.

Podiel zlyhaných úverov na objeme úverov poskytnutých nefinančným spoločnostiam

1.4. Objemy úverov poskytnutých samosprávam

Samosprávy si v sledovanom období rokov 2006 až 2009 požíčali takmer 10 % všetkých poskytnutých úverových prostriedkov. Objem úverov sa každý rok zvyšoval, pričom najvyšší nárast objemu bol v roku 2007 (medziročne 22 %), v ďalšom roku len vzrástol iba o necelé percento a v roku 2009 bol prírastok 11%.

Najväčší podiel podľa druhov poskytnutých úverov tvorili investičné úvery, ktoré predstavovali takmer polovicu všetkých úverov poskytnutých samosprávam, čo sa odzrkadľuje aj na výsledkoch analýzy úverov poskytnutých samosprávam podľa doby splatnosti: najväčší podiel majú dlhodobé úvery nad 5 rokov, ktoré tvoria až 89,80 % všetkých samosprávam poskytnutých úverov.

Zlyhané úvery predstavujú približne 40 % zdrojov poskytnutých samosprávam, pričom je pozoruhodné sledovať nárast zlyhaných úverov v čase.

1.5. Objemy úverov poskytnutých živnostníkom

Z nášho pohľadu veľmi zaujímavou skupinou žiadateľov a následne „splácaateľov“ úverov sú drobní podnikatelia – živnostníci. V sledovanom období rokov 2006 až 2009 si spolu požíčali 2,4 mld. EUR, čo predstavuje cca 7,6 % zo všetkých úverových zdrojov poskytnutých v analyzovanom období (tabuľka 4). Ich objem počas uvedených štyroch rokov mierne stúpal, konštatujeme, že medziročný nárast úverov živnostníkov je relatívne vyrovnaný.

Tabuľka 4 Úvery poskytnuté živnostníkom v tis. EUR

Rok	Kontokorenty	Prevádzkové úvery	Investičné úvery	Úvery na nehnuteľnosti	Ostatné úvery	Kreditné karty	Úvery celkom
2006	206 309	36 280	194 719	42 422	33 909	957	514 596
2007	234 172	36 562	185 719	82 638	63 795	1 339	604 227
2008	247 034	47 780	190 076	91 723	75 254	1 819	653 686
2009	240 584	42 855	185 913	87 238	70 815	2 098	629 503

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa údajov NBS.

Z uvedeného objemu takmer polovicu (47,40 %) tvorili krátkodobé úvery, najmä kontokorenty (približne 1 mld. EUR), na druhom mieste môžeme uviesť investičné úvery vo výške 0,7 mld. EUR a následne úvery na nehnuteľnosti. Aj na základe toho sa potom z hľadiska času ako najvýznamnejšie čo do objemu javia dlhodobé úvery nad päť rokov (818 mil. EUR) s 34 %-ným podielom a zvyšok tvorili úvery od jedného do päť rokov (445 mil. EUR).

Zlyhané úvery u živnostníkov vzrástli počas analyzovaného obdobia na dvojnásobok z 33,6 mil. EUR na 67,7 mil. EUR, čo nie je až také výrazné ako v samosprávach, no podľa nášho názoru ide o významný nárast, ktorý môže ovplyvniť ďalšiu existenciu týchto podnikateľských subjektov.

Zistili sme, že napriek finančnej kríze a sprísneniu podmienok bánk súvisiacich s poskytovaním úverových zdrojov nenastal výrazný prepád úverov poskytovaných živnostníkom. Domnievame sa však, že sledovanie ďalšieho vývoja – nielen objemov poskytovaných úverov ale tiež zlyhaných úverov je potrebné ďalej skúmať a analyzovať, pretože niektoré dôsledky krízy a sprísnenia úverových opatrení sa ešte v mnohých podnikoch do konca roka 2009 nepremietli výrazne do praxe.

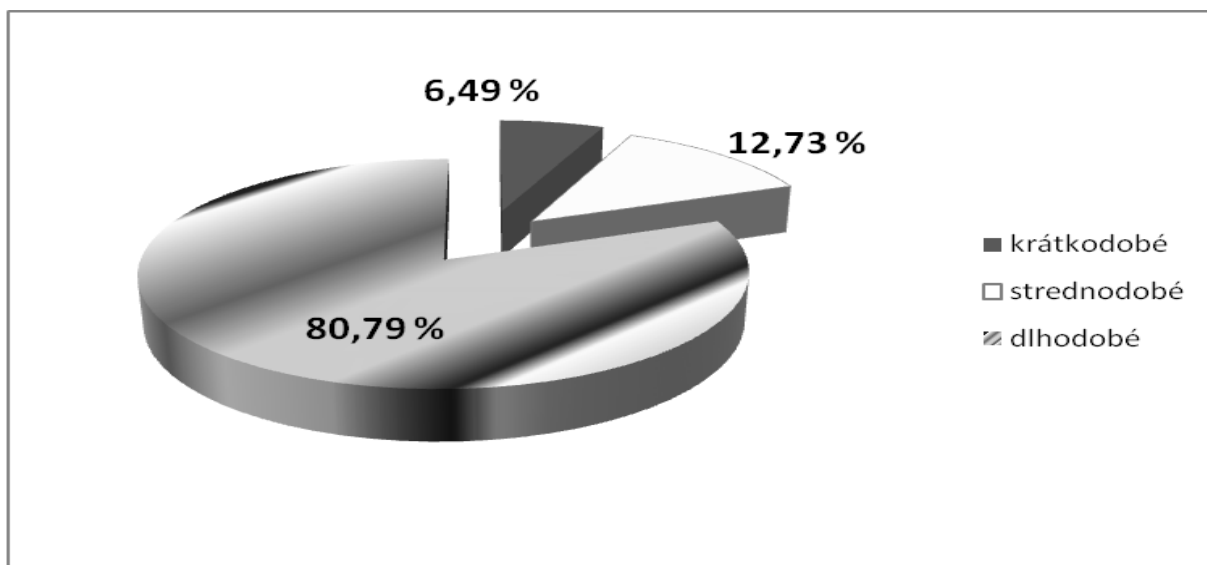
1.6. Objemy úverov poskytnutých obyvateľom

Úvery obyvateľom predstavujú 37,31 % z celkového objemu úverov poskytnutých v sledovanom období rokov 2006 až 2009, t. j. viac ako 41 mld. EUR. Až takmer 71 %

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

z uvedeného objemu tvoria úvery na nehnuteľnosti, z hľadiska druhov ďalej nasledujú spotrebiteľské úvery, tie však už tvoria iba 15 % z celkového objemu úverov poskytnutých obyvateľom, potom nasledujú ostatné úvery (8,5 % z objemu úverov pre obyvateľov), kontokorenty (4,6 %) a kreditné karty (1,6 %). Ostatné druhy úverov poskytnutých obyvateľom mali menší ako jednopercenčný podiel.

Z hľadiska času aj pri úveroch pre obyvateľov najväčší podiel, 33,64 mld. EUR, tvoria dlhodobé úvery nad 5 rokov. Je to až 80 % zo všetkých poskytnutých úverov a jednoznačne dominujú úvery na nehnuteľnosti (27,2 mld. EUR).

Zistili sme, že úvery od jedného do piatich rokov (v objeme 5,3 mld. EUR) predstavujú necelých 13 % z celkového objemu úverov poskytnutých obyvateľstvu, tvoria ich najmä spotrebiteľské úvery (60 %) a úvery na nehnuteľnosti (38 %).

Ako sme u viedli vyššie, predpokladáme negatívny vývoj v oblasti zlyhaných úverov obyvateľstva. V analyzovanom období sme zistili postupný nárast zlyhaných úverov. Vzhľadom na stále rastúcu nezamestnanosť a pokles miezd v mnohých odvetviach je možné predpokladať, že narastie objem nesplácaných úverov, a to najmä úverov na nehnuteľnosti, ktoré tvoria podstatný podiel úverov poskytnutých obyvateľstvu.

2. Zhrnutie výsledkov analýzy úverových zdrojov

Na základe výsledkov analýzy, pre ktorú sme zvolili obdobie rokov 2006 až 2009 ako roky tesne predchádzajúce jasným prejavom finančnej krízy, cez čas jej prepuknutia po súčasnosť.

Pokles ziskov slovenských bánk takmer o polovicu nie je spôsobený výlučne negatívnymi vplyvmi krízy v ekonomike, veľkou mierou sa na ich poklese podieľal aj vstup Slovenska do menovej únie – banky prišli o veľkú časť príjmov z poplatkov za zahraničné platby a výnosov zo zmenárenských operácií.

Zistili sme tiež, že objemy úverov, ktoré banky v analyzovanom období poskytli svojim klientom majú rastúcu tendenciu, hoci v niektorých prípadoch iba mierne. Vo viacerých sektoroch sa prejavil v roku 2007 mierny pokles, následne však znova rast, ktorý prevýšil údaje z roku 2006.

Najväčší podiel tvorili dlhodobé úvery na nehnuteľnosti a investičné úvery, čo podľa nášho názoru vzájomne súvisí s nedávnym rozmachom v stavebníctve a priemysle. V minulom roku poklesla cena nehnuteľností, čo je pravdepodobnou príčinou nárastu úverov na nehnuteľnosti v tomto roku.

Vzhľadom na rast nezamestnanosti a pretrvávajúce doznievanie negatívnych dôsledkov krízy predpokladáme ďalší nárast zlyhaných úverov. Ekonomické ukazovatele hovoria o prerastaní finančnej krízy do krízy sociálnej, preto najmä v sektore „úvery pre obyvateľstvo“ očakávame v blízkej budúcnosti negatívny vývoj pokiaľ ide o schopnosť splácať úvery včas.

Domnievame sa, že jednou z príčin súčasnej situácie je tzv. nadspotreba – ľudia si chceli dopriať luxus, na ktorý nemajú dostatok prostriedkov, preto sa zadlžovali. Je však pravda, že keby poskytovatelia úverov naozaj dôsledne zvažovali, komu úver poskytnú, zlyhaných úverov by bolo pravdepodobne menej. Tu možno za jednu z príčin označiť nadsadené nastavenie plánov objemov úverov pobočiek bánk viazaných na finančnú odmenu manažéra.

Pokiaľ ide o vplyv krízy na obyvateľov a na rodinu, okrem už vyššie uvedeného poklesu príjmov vo forme miezd a plátov považujeme za potrebné tiež uviesť, že po prepustení zo zamestnania v dôsledku obmedzeného času poskytovania podpory v nezamestnanosti obyvatelia prichádzajú o príjem približne po pol roku od straty zamestnania, čo je v mnohých prípadoch už existenčný problém. Nezamestnaní bez príjmu nedokážu splácať svoje záväzky, v niektorých prípadoch sú ich životné podmienky náročné.

V praxi nezamestnaný, ktorý potrebuje finančnú výpomoc napr. vo forme sociálnej podpory, aby preklenul dočasne nepriaznivé finančné obdobie – kým si nájde prácu - takúto pomoc zväčša nedostane. Štát ho nepodporí, kým vlastní nejaký majetok, ktorý môže predat'. Z hľadiska prísne ekonomického je to podľa nášho názoru v poriadku; keď niekto nemá z čoho žiť, nech predá majetok. No ak všetko, čo má je napr. auto a byt, ich predajom pripraví seba a rodinu o strechu nad hlavou (trh nehnuteľností u nás nie je dostatočne pružný, aby si vzápätí zaobstaral lacnejšie bývanie). Auto môže predstavovať zdroj obživy a šanca získať prácu bez auta bude ešte menšia. Vyzerá to ako „začarovaný kruh“. Mnohí považujú za nespravodlivé, že dlhodobo poctivo posielajú štátu odvody a dane, a keď potrebujú pomoc od štátu iba na (relatívne) krátky čas, nemusia ju dostať. Úver je však pre takýchto občanov nedostupný.

Veľmi často sa v súčasnosti hovorí aj o kríze rodiny a vysokej rozvodovosti. Táto problematika nám nie je odborne dostatočne blízka, považujeme ju skôr za sociologický problém, no v súvislosti s vyššie uvedeným nemôžeme nespomenúť ďalší paradox: ak je rodina v ťažkej sociálnej situácii a potrebuje pomoc štátu, štátny úradník poradí manželom, aby sa rozviedli, pretože tak finančne získajú. Budú ďalej žiť ako rodina, no oficiálne nie ako manželia a štát im bude prispievať viac. Podobný postoj máme aj k podpore rastu pôrodnosti. Opatrenia, ktoré sú štátom prijímané vedú stále skôr k váhaniu, či mať alebo nemať viac detí (zámerne netvrdíme či mať alebo nemať deti; domnievame sa, že keď niekto dieťa chce, bude ho mať bez ohľadu na dokonalosť podmienok). No časy, kedy otec rodiny dlhodobo zabezpečil svojím príjmom pohodlné fungovanie rodiny sú preč už mnoho rokov.

Vyššie uvedené vedie k rastu objemu pôžičiek poskytovaných nebankovými subjektami, ktoré požičiavajú peniaze za oveľa vyššie úroky. Úroky si však príjemca často nevie prepočítať, pretože nerozumie pojmom a pravidlám finančnej matematiky – ročné, polročné, mesačné úrokovanie: mesačný úrok dve percentá sa na prvý pohľad môže javiť ako veľmi výhodný, no človek bez potrebných informácií si neuvedomí, že ho musí prenásobiť počtom mesiacov v roku!

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Okrem ďalšieho zadlžovania sa riešia mnohí ľudia svoju nepriaznivú situáciu odchodom za prácou do vzdialenejších miest, prípadne do zahraničia. Migrácia pracovnej sily v našich podmienkach nie je však porovnateľná s krajinami západnej Európy alebo USA. Dlhodobé odlúčenie má však často opäť negatívny vplyv na rodinu.

Na krízu sa treba pripraviť – či už ako podnikatelia alebo občania. Na ďalšiu krízu, ktorá môže prísť po tejto súčasnej sa treba postupne chystať, a to nie iba finančne – tvorbou úspor. Napríklad problém získať zamestnanie možno do určitej miery eliminovať zvyšovaním kvalifikácie, aktívnym vzdelávaním sa, pričom dôraz kladieme na kvalitu vzdelania.

Problematika úverových zdrojov ako cudzích zdrojov financovania a ich dostupnosti si preto vyžaduje ďalšie skúmanie z viacerých hľadísk, napríklad z pohľadu ich poskytovateľov a na druhej strane z pohľadu ich prijímateľov.

Záver

Podnikateľské subjekty všeobecne sú súčasťou národného hospodárstva, týkajú sa ich všetky zmeny, ktoré v podnikateľskom prostredí nastanú. Najviac zamestnancov pracuje pre malé a stredné podniky. Malé a stredné podniky ako významná súčasť národného hospodárstva so svojimi osobitosťami predstavujú v súčasnosti oblasť, ktorá je dynamizujúcim prvkom a akcelerátorom ekonomiky, preto si vyžadujú teoretické aj empirické skúmanie.

Súčasná hospodárska situácia poznačená hospodárskou krízou ovplyvnila podnikateľské aktivity nielen veľkých finančných domov a korporácií, ale tiež malé a stredné podniky. Poznaním príčin a možných riešení sa podnikateľské subjekty dokážu aspoň čiastočne pripraviť na ďalšiu krízu a eliminovať jej negatívne dôsledky.

Aby bolo možné efektívne riadiť ekonomiku, je nevyhnutné dôkladne poznať jej vývoj, teda minulý aj súčasný stav. Na základe výsledkov analýz minulých a súčasných situácií v ekonomike je možné uplatňovať relevantné nástroje na jej riadenie, ako aj do istej miery predikovať budúci možný vývoj hospodárstva.

Literatúra

- 1 *Bankové sektory východnej Európy stále čelia problémom.* [online]. [cit. 05. 02. 2010], dostupné na: <<http://www.banky.sk/18509/bankove-sektory-vychodnej-euro-py-stale-celia-problemom...>>
- 2 MARKOVÁ, V. 2003. *Malé a stredné podnikanie v SR.* Banská Bystrica : EF UMB, 2003. ISBN 80-8055-166-9.
- 3 *Objem bankových úverov klesá a nebankových stúpa.* [online]. [cit. 05. 02. 2010], dostupné na: <<http://www.banky.sk/18126/objem-bankovych-uverov-klesa-a-nebankovych-stupa.php..>>
- 4 *Podiel zlyhaných úverov rastie a v najbližšej dobe sa nezastaví.* [online]. [cit. 28. 12. 2009], dostupné na: <<http://www.banky.sk/17185/podiel-zlyhanych-uverov-rastie-a-v-najblizsej-dobe-sa-nezastavi...>>
- 5 *Štatistické údaje – priemerné úrokové miery vkladov.* [online]. [cit. 28. 01. 2010], dostupné na: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/udajove-kategorie-sdds/urokove-sadzby/priemerne-urokove-miery-vkladov-v-domacej-mene>>
- 6 *Štatistické údaje – úrokové sadzby.* [online]. [cit. 28. 01. 2010], dostupné na: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/udajove-kategorie-sdds/urokove-sadzby/priemerne-urokove-miery-z-uverov-obchodnych-bank>>
- 7 *Úvery – druhy.* [online]. [cit. 04. 02. 2010], dostupné na: <[úverovhttp://www.nbs.sk/_img/Documents/statist/us/druhyuv.pdf](http://www.nbs.sk/_img/Documents/statist/us/druhyuv.pdf)>

Kontakt:

Ing. Ladislav Zimmerman
Ing. Katarína Zimmermanová, PhD.
EKONOMICKÁ FAKULTA UMB, DP Poprad
Inštitút manažérskych systémov
Nábřežie Jána Pavla II. 2802/3
058 01 Poprad
katarina.zimmermanova@umb.sk
ladislav.zimmerman@umb.sk

RODINA AKO PRIMÁRNY DETERMINANT VZNIKU PORÚCH EMOCIONALITY A SPRÁVANIA U DETÍ

Žarnovičanová Ružena

Abstrakt: Príspevok sa orientuje na deskripciu faktorov, pôsobiacich na vznik porúch vyskytujúcich sa v oblasti prežívania a správania u detí, ktoré v týchto rodinách vyrastajú. Z hľadiska ďalšej prognózy ich vývinu, výchova a život v rizikovej, alebo dokonca patologickú rodine môže markantne negatívne ovplyvniť emocionalitu a socializáciu dieťaťa, preto akcentujeme čo najskoršiu intervenciu takejto rodiny.

Abstract: Our contribution is oriented on family as the primary determinant of children's emotional and behavioral disorder. It deals with types of families and family upbringing that participates on existence of disturbance in area of emotions and socialization.

1 Problémy a poruchy v oblasti emotionality a správania detí

Pojem problémové deti sa vo všeobecnosti používa ako zastrešujúci termín v súvislosti s čoraz frekventovanejším výskytom komplikácií v rámci emocionálneho a sociálneho vývinu. Hoci tento termín celú problematiku do určitej miery zjednodušuje, operuje sa ním relatívne frekventovane v sfére laickej i odbornej. Štandardne sa používa na označenie dieťaťa, ktoré porušuje svojimi prejavmi normy a pravidlá, čím pôsobí ako mimoriadne rušivý element na vyučovacom procese a neadekvátne sa správa v interakcii s rovesníkmi i dospelými. Nie je dostatočne sociálne adjustované a vzhľadom na svoj vek a potenciál nie je schopné plniť štandardné sociálne a edukačné požiadavky.

M. Sheedyová-Kurcinková (1998) konštatuje, že problémové dieťa sa od ostatných detí odlišuje tým, že je v určitej oblasti mimoriadne. Sú to v podstate normálne deti, ktoré sú iba príliš emocionálne, vytrvalé, senzitívne, vnímavé, ťažko sa prispôbujúce zmene a pravidelnosti, majú v porovnaní s ostatnými deťmi vysokú hladinu energie, ich prvé reakcie na nové podnety a okolnosti sú odlišné a ich nálada môže vykazovať extrémne polohy.

V doteraz uvedenom kontexte problém charakterizujeme ako narušenie homeostázy medzi endogénnym a exogénnym prostredím organizmu v dôsledku intrapersonálneho alebo interpersonálneho konfliktu osobnosti, ktorého dôsledky sa demonštrujú subjektívne, v jeho prežívaní, alebo objektívne v správaní.

Na základe uvedeného termínu problémové správanie považujeme za synonymum spoločensky nežiaduceho správania, ktorého prejavy sú posudzované v kontexte konkrétnej situácie, prebiehajúcej v konkrétnom sociálnom prostredí. "Človek spoluprináleží k ostatným osobám a je s nimi mnohako zviazaný" (Ambrozy, M., Dirgová, E., 2008, s. 19). V rámci tohto prostredia dochádza ku konfrontácii určitých navonok prejavovaných činností a aktivít dieťaťa s reakciami ostatných prítomných osôb, ktoré sú voči nemu v rovnocennom alebo nadradenom postavení z hľadiska príslušnosti k určitým sociálnym rolám. Hodnotenie problémového správania ostatnými ľuďmi je do značnej miery determinované aj subjektivitou hodnotiaceho, preto určenie striktných hraníc vymedzujúcich proklamované správanie a jednoznačná klasifikácia jeho atribútov je multidimenzionálne podmienenou skutočnosťou. Problémové dieťa býva najčastejšie charakterizované diskrepanciou medzi jeho potencialitami a reálnym správaním, či výkonom, čo signifikantne negatívne ovplyvňuje koexistenciu takéhoto jednotlivca v rámci society a marginalizuje ho.

Pojem porucha považujeme za hierarchicky nadradený, čiže dochádza k nej, keď v určitej oblasti fungovania osobnosti vznikne dlhodobý, resp. trvalý problém, prejavujúci sa zvýšenou intenzitou a frekvenciou symptómov, ktorých paralelný výskyt poukazuje na určitý typický syndróm, diagnózu. Poruchy správania na základe uvedených súvislostí považujeme za špecifickú poruchu socializačného procesu jednotlivca, kam zaraďujeme tie formy porúch správania, pri ktorých sú evidentné problémy v spoločenských vzťahoch a vykonávaní obvyklých spoločenských činností. Toto pestré spektrum prejavov sa môže vyskytovať v podobe porúch sociálnej adaptácie a komunikácie i ako sekundárny dôsledok niektorých ochorení.

Podľa E. Vymlátilovej (1997, In P. Seidler - V. Kurincová, 2004) sú poruchy správania psychopatologické prejavy, ktoré pôsobia na okolie negatívne a zapríčiňujú problémy v sociálnej adaptácii. Ide o správanie vykazujúce asociálne rysy u kategórie detí školského veku a adolescentov.

A. Tisovičová (2004) charakterizuje pod pojmom poruchy správania určité odchýlky, ktoré sa objavujú v oblasti socializácie jednotlivca, dôsledkom čoho nie je schopný rešpektovať a interiorizovať si normy správania na úrovni zodpovedajúcej jeho veku a intelektovému potenciálu.

Paradigmou a teoretickou reflexiou edukačnej práce s vyššie charakterizovanými skupinami osôb je špeciálno-pedagogická disciplína - pedagogika emocionálne a sociálne narušených. Primárne sa orientuje na tú časť populácie detí a mladých ľudí, ktorí netrpia postihnutím, sú po stránke fyziologickej a kognitívnej zdravé a ich intelekt je v norme alebo nadpriemerný, a napriek tomu, že majú všetky predpoklady byť úspešní v edukačnej i sociálnej oblasti, zlyhávajú a dostávajú sa svojim prežívaním a správaním mimo normu. Práve kategória detí s mimoriadnym intelektovým nadaním často vykazuje rôzne príznaky, ktoré klasifikujeme ako poruchy emocionality a správania, čo býva spôsobené výraznou diskrepanciou medzi stupňom vývinu jednotlivých zložiek ich osobnosti. Problematika detí s mimoriadnym nadaním a talentom má v rámci pedagogiky emocionálne a sociálne narušených špecifické postavenie a na riešenie tejto problematiky sa i v súvislosti s rodinou takéhoto dieťaťa využívajú osobitné metódy, formy a prístupy. „Jednou z týchto ciest je aj potreba venovať sa nadaným jednotlivcom ako jedincom zvláštnym, špeciálnym, výnimočným, ktorí majú v sebe neodkrytý potenciál“ (Šabo, A., 2009, s. 132).

Pedagogika emocionálne a sociálne narušených je vedná disciplína, ktorá začala brať na zreteľ a diferencovať aj deti, ktoré trpia citovou bolesťou a vzhľadom na ich odlišné správanie môžu byť bez hlbšej analýzy etiológie na prvý pohľad nesprávne identifikované ako problémové. Špecifiká v ich správaní majú však oveľa hlbšie príčiny, ktoré sú lokalizované v rodinnom prostredí a bez poskytnutia adekvátnej pomoci spôsobujú riziko fatálnych dôsledkov pre ďalší život dieťaťa.

2 Rodina v tradičnom a aktuálnom chápaní

Rodina je bezpochyby najvýznamnejší exogénny sociálny činiteľ, ktorý vplýva na kreovanie osobnosti dieťaťa z aspektu nielen somatického a motorického, ale i kognitívneho, morálneho, emocionálneho a sociálneho. Dôvodom je, že práve rodinné prostredie je determinantom kvality a kvantity prvých skúseností a poznatkov dieťaťa o svete, ľuďoch, kultúre a pod. Na základe takto získaných informácií si vytvára názory, postoje a subjektívne osobnostné a hodnotové preferencie. Rodina je aj v súčasnosti stále platnou, spoločensky uznanou inštitúciou napriek tomu, že prešla výraznými historicko-kultúrnymi zmenami postupujúcim od matriarchátu, cez rigorózný patriarchát, až po legislatívne kodifikovaný monogamný status s rovnoprávnym usporiadaním vzťahov medzi jej primárnymi členmi - mužom a ženou.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Rodina je v kontexte aktuálneho ponímania najvšeobecnejšie charakterizovaná ako primárna sociálna a výchovná inštitúcia, ktorej jednotlivé atribúty sú v centre pozornosti viacerých antropologicky orientovaných vied. Dôvodom je fakt, že ako základ spoločnosti rodina v ideálnom prípade zaisťuje svojim členom, predovšetkým deťom komplexnú stabilitu, adekvátnu starostlivosť a vytvára prognózu pre rovnomerný a všestranný rozvoj osobnosti dieťaťa, človeka. Jej kultúru, hodnoty a tradične zaužívané formy správania v súlade s tými, ktoré aktuálne udáva momentálne spoločenské zriadenie, si dieťa automaticky interiorizuje.

Podľa toho, aká úroveň vzťahov v rodine prevláda, projikujú sa neskôr do mentality jej členov konkrétne postoje k jej hodnote a k pochopeniu jej významu a fungovania (Kurincová, V., 1998).

Základom tradične i moderne chápanej rodiny je tzv. dyadický pár, tvorený mužom a ženou, ktorých vzťahy sú aj v súčasnosti primárne determinované legislatívne uznanou formou partnerského spoluzitia (u nás výlučne osôb opačného pohlavia), ktoré má trvalejší charakter (Kraus, B., Poláčková, V., 2001). Klasifikujú ju príbuzenské vzťahy medzi členmi, ktoré ju recipročne kreujú a predpokladom je prítomnosť minimálne jedného dieťaťa.

Podľa Z. Helusa (2007) je súčasná rodina definovaná prostredníctvom nasledujúcich atribútov:

1. jadrová (nukleárna) rodina, frekventovane pozostáva iba z troch členov, najčastejšie sú to rodičia a jedno dieťa, pričom spolu tvoria akési intímne uzavreté jadro
2. manželská, čiže v základe kreovaná partnerskou dvojicou, ktorá sa štandardne stará o spoločné deti
3. dvojgeneračná, čo predikuje prítomnosť generácie otca a matky a generácie ich potomkov
4. intímne vzťahová (rodina centrálnej vzťahovej zóny), fungujúca ako kvázi „súkromný priestor“
5. privátne individualizovaná, čo znamená postupné upúšťanie od historicky podmienených tradícií a zvykov a následný posun k väčšej samostatnosti a nezávislosti jej členov.

Rodina v optimálnom prípade plní celý rad úloh a funkcií, ktoré sú nevyhnutné pre jej plnohodnotnú existenciu a adekvátny rozvoj všetkých žiaducich stránok osobnosti človeka. Okrem základných funkcií, ktorými sú reprodukčná, biologickej ochrany, socializačná, psychohygienická, výchovná, ochranná, rekreačná a sociálno-psychologická (Ľ. Ďurdiak, 2001; Ľ. Višňovský, V. Kačáni, 2000) akcentuje Z. Helus (2007), že rodina:

1. uspokojuje bazálne potreby dieťaťa v raných štádiách jeho života,
2. uspokojuje z hľadiska vývinu nezanedbateľnú potrebu organickej príslušnosti dieťaťa (potreba patriť do malej sociálnej komunity, tvorenej blízkymi ľuďmi),
3. poskytuje dieťaťu už od najútlejšieho veku priestor pre jeho aktívny prejav, sebarealizáciu, kooperáciu s druhými,
4. uvádza dieťa do postupného vzťahu k materiálnym veciam a hmotnému majetku patriacemu rodine,
5. výrazne determinuje kreovanie identity a identifikáciu s príslušnou rolou z hľadiska genderových diferencií, ktoré má možnosť odpozorovať od matky a otca,
6. poskytuje dieťaťu bezprostredne pôsobiace vzory,
7. vytvára základ, upevňuje a ďalej rozvíja vedomie povinnosti, zodpovednosti, akceptácie a úcty ako niečoho prirodzeného a žiaduceho,
8. ponúka príležitosť vytvárať a udržiavať medzigeneračné vzťahy a tým hlbšie preniknúť do podstaty chápania ľudí rôznych vekových kategórií, ktorí sú ovplyvnení odlišnými životnými skúsenosťami,
9. vytvára v dieťati komplexnejšiu predstavu o spoločnosti a svete prostredníctvom ľudí a vzťahov v rámci širšieho sociálneho prostredia,

10. vytvára deťom i dospelým spoločenstvo naplnené atmosférou vzájomnej dôvery a opory a je útočiskom v situáciách, kedy sa jednotlivec stáva bezradným.

Rodina vytvára špecifické prostredie pre všetkých členov, typické nielen pocitom vzájomnej spolupatričnosti, akceptácie, bezpečia a uznania, ale aj prítomnosťou a sprostredkovaním hodnôt, pochopenia a podpory, pričom vo všetkých týchto zložkách je v markantnej miere obsiahnutá práve emocionálna dimenzia. Tam, kde sa uspokojivo neplní, alebo úplne absentuje emocionálna funkcia, dochádza u dieťaťa k deprivácii a frustrácii, čo môže viesť k trvalým následkom. V takomto prípade hovoríme o vzniku porúch emocionalita a správania u dieťaťa.

3 Rizikové typy rodín

Najčastejšie v anamnéze porúch emocionalita a správania u detí indikujeme citové traumy, dlhodobé neuspokojovanie základných sociálnych a rozvojových potrieb a neadekvátne až patologický vzorec správania rodičov. Na základe týchto fenoménov vzniknutá narušenosť obvykle vykazuje v správaní s prežívaním dieťaťa dlhodobu a vo výraznej miere isté charakteristiky, ktoré negatívne ovplyvňujú všetky stránky jeho osobnosti. Charakteristická je neschopnosť vytvárať si a udržiavať adekvátne medziľudské vzťahy, neakceptovateľné afektívne prejavy a správanie v štandardných situáciách, vybočujúce z rámca normality. Sekundárne sa kumulujú dlhodobé pocity depresie a tendencie k fyzickým prejavom anxiety, ktoré súvisia s osobnými alebo školskými problémami. Všetky tieto dôsledky negatívne ovplyvňujú aj školský výkon dieťaťa.

E. Komárik (1999) konštatuje, že narušenie v oblasti emócií a správania spôsobujú tzv. objektívne podmienky rodiny, ktorých súčasťou sa dieťa automaticky stáva. Prvou podmienkou je typ rodiny, pričom z hľadiska kompletnosti diferencujeme tri typy rodín – úplné, neúplné a zlúčené rodiny. Špecifiká každého z uvedených typov rodiny predikujú konkrétne rizikové faktory, ktoré za určitých okolností determinujú vznik narušenia u detí.

Významne pôsobiacim formatívnym činiteľom osobnosti je aj počet detí v rodine a vzájomné interakcie medzi súrodencami v rámci aktuálnej atmosféry i dlhohodobej klímy. V extrémne mnohodenných rodinách je najmä nebezpečenstvo výchovného zanedbania dieťaťa. Starší súrodenci sú často nútení preberať zodpovednosť za výchovu mladších, na čo sami ešte nie sú dostatočne osobnostne zrelí. Opačným extrémom sú jedináčikovia, o ktorých prevláda zaužívaný názor, že sú z dôvodu absencie súrodencov sebeckí, sociálne maladjustovaní a egocentrickí. Výskumy však tieto tvrdenia vyvracajú, dokonca odhaľujú niektoré sociálne výhody, vyplývajúce z ich postavenia v nukleárnej rodine.

Vplyv na neskoršie problémy v oblasti emocionalita alebo sociálnych vzťahov má tiež poradie narodenia dieťaťa. Tradične najviac pozornosti poskytujú rodičia prvorodenému dieťaťu, od ktorého sa na druhej strane najviac očakáva, čím sa u neho môže vybudovať neurotický strach zo zlyhania. Oproti ostatným súrodencom má istý čas k dispozícii iba dospelé vzory, ktoré ho ovplyvňujú. Druhé dieťa v poradí býva sociabilnejšie a adaptabilnejšie, čo je vo všeobecnosti pozitívom pre neskorší partnerský vzťah, trpieva však relatívne nízkou sebaúctou. Musí sa podriaďovať starším, prípadne ustupovať mladším. Najmladšie deti bývajú nadmieru závislé, menej zrelé a primárne orientované na dosahovanie pochvál a uznania.

Súrodenecká rivalita je fenomén vznikajúci z potreby dieťaťa, aby bolo rodičmi uznávané. Ak nadobudne pocit, že inému súrodencovi sa zo strany rodičov dostáva viac pozornosti, vníma to ako nespravodlivosť. Tieto pocity niekedy pretrvávajú až do dospelosti a majú tendenciu transferovať sa do ďalších vzťahov.

M. Vágnerová (2001) zaraďuje medzi najviac rizikové nasledujúce rodiny:

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

1. rodiny, kde jeden alebo obidvaja rodičia sú anomálnymi osobnosťami a nedisponujú schopnosťami nevyhnutnými na primerané plnenie rodičovských úloh
2. neúplné rodiny, kedy osamelý rodič musí vynaložiť oveľa viac námahy, aby plnil aspoň svoje základné funkcie, preto nestíha dieťaťu poskytovať primeranú podporu a vzorce správania
3. úplné rodiny, funkčné len na formálnej úrovni, ktoré neposkytujú dieťaťu podnety dôležité pre jeho harmonický rozvoj, následkom čoho dochádza k subdeprivácii
4. rodiny, ktoré sú súčasťou subkultúry alebo sociálnej skupiny, ktorá toleruje, alebo dokonca podporuje správanie, ktoré je v rozpore s majoritnou societou
5. rodiny, ktoré sú situované vo veľkomestách, na sídliskách, kde je sociálna kontrola minimálna alebo žiadna vzhľadom na anonymný štýl života

O. Matoušek (1993) v proklamovaných súvislostiach klasifikuje tzv. klinické rodiny, ktoré podľa neho negatívne ovplyvňujú ontogénu dieťaťa v dimenzii bio-psycho-sociálnej:

1. rodina so syndrómom CAN, kde dochádza k týraniu, zanedbávaniu až zneužívaniu dieťaťa, je zdrojom emocionálneho a sociálneho narušenia, v extrémnych prípadoch somatického a mentálneho postihnutia dieťaťa
2. rodina, kde je zneužívaný a týraný jeden rodič, najčastejšie matka, je pre dieťa ako priameho svedka traumatizujúcou situáciou s dlhodobými negatívnymi dôsledkami
3. rodina s vážne chorým členom, čo ovplyvní celkovú štruktúru a doterajší životný štýl všetkých členov i budúcu perspektívu fungovania
4. rodina, ktorej člen trpí vážnym psychickým, resp. psychiatrickým ochorením (schizofrénia, psychóza, neuróza, depresia...)
5. rodina s postihnutým členom, kde handicap mení klímu v rodine a znamená zmeny v postavení svojich členov, napríklad viac povinností a obmedzení pre zdravých súrodencov
6. rodina s delikventným členom, kde rizikom je rodič, ale i dieťa konajúce protiprávne a protispoločensky
7. rodina s rodičom závislým na alkohole, prípadne inej toxikománii, kde je situácia predurčovaná faktom, ktorý z rodičov je závislý, ako dlho trvá jeho závislosť a nakoľko to ohrozuje rodinu existenčne, ekonomicky a emocionálne
8. rekonštruovaná, doplnená rodina, ktorá vzniká spojením dvoch v minulosti rozpadnutých rodín a kde sa vytvára sieť recipročne komplikovaných vzťahov z hierarchického i lineárneho aspektu
9. utečenecká rodina je ohrozená traumou zo zmeny socio-kultúro-politického prostredia, ale i prostredia s diametrálne odlišnou históriou, kde sú členovia konfrontovaní nielen neznalosťou aktuálnych pomerov, ale i jazyka, zvykov a s tým súvisiacimi finančnými problémami
10. rómska rodina, predstavujúca dlhodobý, známy a napriek tomu ťažko riešiteľný problém, kde riziká ohrozenia detí súvisia s individuálnymi špecifikami rómskej kultúry a zväčša neochotou tohto etnika participovať na sociálnom živote majority

Autorom klasifikované typy rodín by sme z hľadiska najaktuálnejších problémov mohli ešte doplniť o rodiny ohrozené sociálnym znevýhodnením (ekonomickým a materiálnym nedostatkom), rodiny podnikateľov, rodiny, kde jeden z rodičov vzhľadom na vysokú mieru nezamestnanosti pracuje vzdialený od pôvodného miesta bydliska a pod. (L. Ďurdiak, 2001).

4 Štýly rodinnej výchovy, rizikové z hľadiska vzniku narušenia

Rodina by mala v zmysle optimálneho rozvoja osobnosti dieťaťa umožňovať systémovú prepojenosť medzi vonkajšími a vnútornými podmienkami. Sú rodiny, ktoré svoje funkcie plnia nesprávne, nedostatočne alebo ich neplnia vôbec. Z hľadiska vzniku porúch

emocionality je výchovný vplyv týchto rodín mimoriadne rizikový. Najfrekvencovanejšie sú v literatúre uvádzané tieto rodiny, realizujúce nevhodný až patologický výchovný štýl:

1. Nezrelá rodina - nie je pripravená na optimálne a uspokojujúce plnenie rodičovských funkcií. Najčastejšie sú to manželstvá príliš mladých partnerov, ktorých nezrelosť sa najčastejšie demonštruje v oblasti životných preferencií, skúseností a citov.
2. Preťažaná rodina – prítomné sú problémy spôsobované konfliktami, pracovnou preťaženosťou rodičov, ale aj vážnym ochorením niektorého člena, bytovými a ekonomickými komplikáciami.
3. Ambiciózna rodina - býva negatívne ovplyvnená aspiráciami a úspechom v zamestnaní, v štúdiu, túžbou po materiálnom zabezpečení, pričom tieto hodnoty sú pre členov rodiny rozhodujúce a často bývajú preferované na úkor emocionálnej stránky.
4. Perfekcionistická rodina - realizuje výchovu podriadenú požiadavke vysokých výkonov od detí, pričom tieto požiadavky sú často v rozpore s ich reálnymi schopnosťami, záujmami a možnosťami. Tým sa stávajú čoraz viac vystavené tlaku, stresu a frustrácii zo strany rodičov.
5. Autoritárska rodina – charakterizuje ju apel na automatickú a bezvýhradnú poslušnosť zo strany detí a výchovný dril zo strany rodičov. Často sa vyskytujú príliš prísne tresty a autorita rodičov býva založená na strachu.
6. Rozmaznávajúcna rodina - nestanovuje dieťaťu žiadne hranice, vo všetkom mu vyhoví. Táto forma výchovy sa môže prejavovať trojakým spôsobom – ofenzívne, kedy rodičia vystupujú na ochranu dieťaťa za všetkých okolností, protekcionalisticky, čo znamená, že rodičia sa poddávajú pocitom krivdy voči svojmu dieťaťu zo strany okolia a nakoniec služobný perfekcionalizmus, pri ktorom sa rodičia absolútne a okamžite podriaďujú príriam a potrebám dieťaťa. Rodiny, ktoré sme opísali vyššie sú náchylné na určité riziká a môžu sa u nich vyskytnúť určité negatívne až patologické výchovné vzorce. Existujú rôzne zlyhania v rodičovskom správaní ktoré môžu negatívne poznačiť prežívanie i správanie dieťaťa a spôsobiť mu tým vážne narušenie v oblasti emocionality alebo správania.

E. Komárik (1999) klasifikuje sedem nežiaducich výchovných vplyvov v rodine:

1. Neadaptívne správanie rodičov je charakteristické zmätkom v hodnotovej hierarchii a dieťa má tendenciu prirodzene preberať od svojich rodičov hodnoty, očakávania a teda aj zodpovedajúcu identitu.
2. Tlak na dieťa spôsobený riešením osobných problémov rodičov zahŕňa predovšetkým zanedbávanie a celkovú psychickú i fyzickú depriváciu dieťaťa, čoho dôsledkom býva zníženie intelektu, spontaneity a celková hypoaktivita.
3. Hyperprotekcna rodičov sa prejavuje nadmernou až neúnosnou starostlivosťou a angažovanosťou vo vzťahoch a záležitostiach dieťaťa aj v prípade, kedy zásah nie je nevyhnutný a dieťaťu nehrozí žiadne nebezpečenstvo, pretože je schopné samostatne konkrétnu situáciu zvládnuť.
4. Dvojité väzba predstavuje nesúlady a ambivalenciu vo verbálnom a neverbálnom vyjadrení postoja rodiča voči dieťaťu.
5. Násilie na deťoch býva zo strany rodiča väčšinou ospravedlňované ako výchovný prostriedok, trest, v skutočnosti si ale dospelý takýmto spôsobom rieši vlastné nezvládnuté psychické problémy.
6. Parentifikácia je forma neadekvátneho zaangažovania detí do problémov rodičov, alebo prenesenie neúmerného množstva povinností z rodičov na deti.
7. Určenie obetného baránka v rodine je charakterizované prisudzovaním zodpovednosti a viny za všetko zlé konkrétnemu členovi rodiny, najčastejšie jednému z detí.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Odborníci, pedagógovia, psychológovia i laická verejnosť zaznamenali v posledných rokoch rapídny nárast porúch v oblasti emócií a správania, vyskytujúceho sa u čoraz nižších vekových kategórií detí. Násilie je výrazne popularizované prostredníctvom médií, počítačových hier, internetu a stáva sa súčasťou nimi propagovaného životného štýlu. Stále frekventovanejšie sa objavujú aj deti a mladí ľudia, ktorí aj v dôsledku nedostatkov v oblasti rodinnej výchovy nedisponujú nevyhnutnými sociálnymi kompetenciami a majú deficity v oblastiach ako empatia, prosociálnosť apod.

Všetky vyššie popísané výchovné vplyvy sú mimoriadne rizikové z hľadiska vzniku narušenia emocionality alebo správania dieťaťa. Negatívne následky zlyhaní svojej rodiny si deti často prenášajú aj do dospelosti a budúcich vzťahov. Detstvo je obdobie, kedy sa psychika postupne formuje a je mimoriadne senzitívna na všetky vplyvy – pozitívne i negatívne. Čím skôr sa riziko narušenia v rodine odhalí, alebo diagnostikuje sa už samotná porucha a realizuje sa príslušná intervencia, tým je väčšia šanca, že budúce negatívne dôsledky sa podarí zminimalizovať, príp. úplne eliminovať.

Literatúra:

1. AMBROZY, M., DIRGOVÁ, E. 2008. *Korelácie filozofických myšlienok Karola Wojtylu s jeho encyklikou Sollicitudo rei socialis* In *Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet*. Poprad : Pedagogická fakulta KU. s. 18- 24. ISBN 978-80-8084-391-5.
2. ĎURDIÁK, Ľ. 2001. *Psychohygienu mladého človeka*. Nitra : Enigma. 149 s. ISBN 80-85471-84-1.
3. HELUS, Z. 2007. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha : Grada publishing. 280 s. ISBN 978-80-247-1168-3.
4. KOMÁRIK, E. 1999. *Pedagogika emocionálne a sociálne narušených*. Bratislava : UK. 192 s. ISBN 80-223-1394-7.
5. KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. a kol. 2001. *Človek, prostredí, výchova k otázkam sociálnej pedagogiky*. Brno: Paido, ISBN 80-731-5004-2.
6. KURINCOVÁ, V. 1998. *Rodina, zázračné slovo*. Učiteľské noviny, roč. 48, č. 10, s. 3.
7. MATOUŠEK, O. 1993. *Rodina jako instituce a sociální síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 124 s. ISBN 80-901424-7-8.
8. SEIDLER, P. A KURINCOVÁ, V. 2004. *Inakosti v edukačnom prostredí*. Nitra : PF UKF. 242 s. ISBN 80-0850-839-9.
9. SHEEDYOVÁ-KURCINKOVÁ, M. 1998. *Problémové dítě v rodině a ve škole*. Praha : Portál. 288 s. ISBN 80-7178-174-6.
10. ŠABO, A. 2009. *Možnosti a perspektívy rozvoja akademického nadania na 8-ročných gymnáziách* In: Perhács, J. - Fenyvesiová, L. *Špecifické aspekty výchovy a vzdelávania vo svetle edukačnej teórie a praxe*. Nitra : Pedagogická fakulta UKF. s. 131 - 138. ISBN 978-80-8094-562-6.
11. TISOVIČOVÁ, A. 2004. *Vybrané kapitoly z pedagogiky psychosociálne narušených*. Bratislava : Sapientia. 102 s. ISBN 80-969112-1-X.
12. VÁGNEROVÁ, M. 2001. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha : Karolinum : Karolinum. 307 s. ISBN 80-246-0181-8.
13. VIŠŇOVSKÝ, Ľ. – KAČÁNI, V. 2000. *Základy školskej pedagogiky*. Bratislava : Iris, 207 s. ISBN 80-89018-25-4.

Adresa:

PaedDr. Ružena Žarnovičanová, PhD.
Katedra pedagogiky, Pedagogická Fakulta UKF
Dražovská cesta 4
949 74 Nitra, Slovenská republika
e-mail: rzarnovicanova@ukf.sk

JAN AMOS KOMENSKÝ V KONTEXTE VÝCHOVY K RODIČOVSTVU

Žbirková Viera

Úvod

Teória sociálnej práce patrí k tým vedným odborom, ktoré v súčasnosti intenzívne rozpracúvajú svoje historické korene, metodologické východiská, ako i metodické postupy v aplikácii teórie sociálnej práce na spoločenskú prax sociálnej politiky, rodiny i nami skúmanej výchovy k rodičovstvu. Absolventi tejto vednej disciplíny, ako profesionáli majú aktívne ovplyvňovať spoločenské zmeny, zvyšovať efektívnu úroveň psychologického fungovania rodiny i priamo v praxi prispievať k skvalitneniu životného prostredia a životnej pohody rodín. Mali by rodine fundovane pomáhať v plnení systémových cieľov výchovy k rodičovstvu i odbornou činnosťou riešiť špecifické problémy rodiny. Poslaním sociálnych pracovníkov je v praxi podporovať blaho všetkých ľudí, pomáhať im pri realizácii ich možných aspirácií, pri prevencii sociálnych problémov v rodinách, poskytovať manželom potrebné informácie a konkrétnu pomoc s cieľom rozvíjať sebaúctu, vlastnú zodpovednosť, kultúrne tvorivé myslenie pre aktívne využitie zdrojov poskytovaných spoločnosťou..

Cieľom príspevku je upriamiť pozornosť čitateľa na podnetné myšlienky teológa, filozofa a pedagóga Jána Amosa Komenského zvlášť so zameraním sa na výchovu k rodičovstvu cez všenápravný projekt J. A. Komenského v spise "Obecná porada o nápravě věcí lidských"¹⁰³⁸. Ďalej komentovať inšpiratívne diela¹⁰³⁹ a výzvy Komenského k rozvoju výchovy pre rodinný život.¹⁰⁴⁰ Na základe dlhoročných skúseností¹⁰⁴¹ badáme, že myšlienky

¹⁰³⁸ Nápravny projekt vecí ľudských orientuje študentov odboru sociálna práca ku kultivovanému riešeniu spoločenských problémov vzdelávania v dennom osobnom živote i v tvorivej sociálnej práci medzi ľuďmi je akýmsi jadrom posolstvom nápravy človeka, posolstvom spravodlivejšieho usporiadania sveta.. Celoživotné reformné úsilie Komenského v rokoch 1643 – 1670 sa stalo obsahom veľkého torza sedem dielneho spisu *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (*Všeobecnej porady o náprave ľudských vecí*) rozpracované do rámca vyššej línie v jednotlivých dielach v poradí: *Panegersia* (Univerzálne prebudenie – úvodný výklad) *Panaugia* (Univerzálne osvietenie – metodológia), *Pansophia* (Univerzálna múdrosť jadro celého systému i etického myslenia), *Pampaedia* Vševýchova, (Univerzálna výchova a vzdelanie, pokus o projekt celoživotného vzdelávania), *Panglottia* (Univerzálny jazyk), *Panorthosia* (Univerzálna náprava, projekt zavŕšenia vševýchovnej práce na uskutočnenie nápravy v ľudskej spoločnosti). Kým v *Panegersii* začal s povzbudzovaním svedomia všetkých ľudí, aby uznali nevyhnutnosť mravnej nápravy porušených sociálnych ľudských vecí, v *Pannuthesia* (Univerzálne povzbudenie, Komenský nabádal všetkých, aby sa zúčastnili mravnej nápravy). Praha, Academia 1992.

¹⁰³⁹ K najvýznamnejším spisom patrí 4-dielna pansoficko-pedagogická-latinská didaktická práca *Opera didactica omnia* (ODO, *Zobrané didaktické diela* 1630 – 1657/58, Amsterdam, 1657). Úsilie o pansofický výklad e nachádzame v 1. zväzku ODO parciálne zastúpený v pedagogických dielach: *Didactica Magna* (*Veľká didaktika*), *Schola materni gremii* (*Informatorium školy materskej*), v prvej pansofickej učebnici *Janua linguarum reserata* (*Dvere jazykov otvorené*)¹⁰³⁹ a v teoreticko-metodologickom spise *Pansophia* (*Predohra pansofie*). Úpadok mravov a nedostatok disciplíny rozobral pre gymnazistov v Blatnom Potoku v *Leges scholae bene ordinatae* v (*Zákonoch školy dobre organizovanej*) v *Praecepta morum in usum iuventuti collecta* (*Pravidlách mravnosti*) i v reči O vzdelávaní ducha i v ďalších prácach formou stručných a výstižných poučiek. Otázky rodiny a rodičovstva sú bohato zastúpené i v najslávnejšej učebnici 17. storočia *Orbis sensualium pictus*. Tesné spojenie morálky, politiky i rodiny pre šťastný život človeka (rozumnosť riadiť seba i iných) je obsahom spisu *Faber fortunae* (*Strojca šťastia*).

¹⁰⁴⁰ Otázkami rodiny sa J. A. Komenský zaoberal od mladosti vo všetkých obdobiach svojho života. Vyrástol v prostredí Jednoty bratskej na juhovýchodnej Morave. V 1604 osirel. Bol svedkom vojnových udalostí (požiaru v Uhorskom Brode, vypálenia Strážnice) čo zanechalo v ňom otrasné skúsenosti. Študovať začal oneskorene až v 12 rokoch zásluhou svojho priaznivca Karola Staršieho zo Žerotína. Absolvoval bratskú latinskú školu

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Komenského pre teóriu a prax sociálnej práce, sú vítané študentom tlmočiť a interpretovať. Jednak preto, že Komenského filozofia pansofie je i v sociálnej oblasti nepresne chápaná a ešte menej uplatňovaná. Je to tým, že mnohí Komenského považujú len za slávneho pedagóga a pedagogizovanie v sociálnej práci odmietajú. Nedorozumenia v tomto smere možno postupne v dialógu, dôkladným čítaním jeho diela i spoločnou aktivitou na seminároch z dejín sociálnej pedagogiky a dejín sociálnej práce prekonať.

Metodologické východiská

Jan Amos Komenský nadväzoval¹⁰⁴² na dobové myšlienky velikánov výchovy a vzdelávania i tradície Jednoty bratskej, no nezotrval v tejto rovine. Prial si, aby vedecké skúmanie nevynechávalo človeka a jeho svet, rešpektovalo dieťa a jeho detstvo, nezabúdalo na človeka a jeho vzťah k svetu.

Svoju filozofiu nazval **pansofiou** čo prekladáme ako **všemúdrost', univerzálnu múdrost'**, mala „zjednocovať nielen poznanie vyplývajúce z výsledkov jednotlivých vied, ale mala integrovať všetku ľudskú činnosť, teoretickú i praktickú, individuálnu i sociálnu, materiálnu i duchovnú. Nemala teda funkciu len intelektuálnu, ale i morálnu, sociálnu a náboženskú, ako to vyplývalo z pansofického poňatia vzťahu človeka k celku sveta t.j. k prírode, k ľuďom a k Bohu. Komenský vychádzal z myšlienky o panharmónii univerza, súčasťou ktorého bol i človek. Ak univerzum, veľký svet (makrokosmos) tvorí harmonický celok, mal by byť i človek takým harmonickým celkom a rovnomerne by mal rozvíjať zmysly, rozum, cit, vôľu a zodpovednosť k prírode, k ľuďom, k sebe samému, k Bohu. Plniť úlohy dané Bohom - stávať sa obrazom božím a naprávať seba a svet“¹⁰⁴³ Cieľom Komenského pansofie bolo teda dosiahnutie životnej múdrosti toho, čo bolo pre ľudský život podstatné, čo ho obohacovalo, čo človeka všestranne zdokonaľovalo, telesne, rozumovo,

v Píerove, akadémiu v Herborne (1611 – 1613), Univerzitu v Heidelbergu (1613 – 1614) v Nemecku a cestu do Holandska kde mu vytlačili prvé práce (univerzitné dišputy). Získané skúsenosti humanistického a renesančného charakteru sa stali hnacím motorom prispieť k povzneseniu vzdelanosti, kultúre i morálke vlastného národa. Najskôr ako kazateľ a učiteľ latinčiny v Píerove a od roku 1616 ako správca nemeckého zboru, školy vo Fulneku na severnej Morave, kde si založil i rodinu. V tomto období šťastnej rodiny a tvorivej práce rozvíjal prvé úspešné pokusy teórie vzdelávania, prirodzenej, nenásilnej výchovy, názorného vyučovania, koncipoval českú učebnicu Didaktiky. Po násilnej rekatolizácii, prenasledovaní nekatolíkov a strastiplnom skrývaní, úmrtí manželky a dvoch synov musel z Čiech odísť. Druhý domov našiel v Lešne (1628-1641), kde pôsobil na gymnáziu ako učiteľ, riaditeľ gymnázia. Vydával spisy pre Jednotu bratskú, polemizoval s odporcami Jednoty. Obhajoval svoju filozofiu pansofie a napísal viacero jazykových školských učebníc, divadelných hier i výchovných prác. Ďalšie významné plány v spojitosti s reformami vzdelávania, školského vyučovania, objasňovania metodológie pansofie realizoval na základe pozvaní v Anglicku (1641 – 1642), vo švédskych službách ako reformátor školstva a vyučovania jazykov v pruskom Elbingu, ktorý bol vtedy pod švédskou správou (dnes poľský Elbląg 1642 – 1648) a v Blatnom Potoku (Sárospatak 1650 – 1654,) štyrikrát prešiel i Slovenskom. (Zbirková, 2002.). Po strate druhého svojho domova (požiar v Lešne) od 1656 až do konca svojho života žil a tvoril v Amsterdame. Pochovaný je v Naardene kde je dnes jeho pamätník a múzeum J. A. Komenského.

¹⁰⁴¹ V rokoch 1997 - 2005 som pôsobila ako členka katedry a garant študijného odboru sociálna práca na FF UKF v Nitre .

¹⁰⁴² Metodologicky vychádzal z Písma, Starého zvlášť Nového zákona. Ďalej nadviazal na tradície obsiahnuté v zásadách Jednoty bratskej (šetrnosť, pracovitosť, striedanosť, disciplína, usporiadaný život, hospodárenie s časom, plánovité vedenie života v rodine i v obci) a v prácach ako mravoučné skladby Naučení potrebná, Jiříka Strejce Zábřežského z r. 1600, spis Adama Šturma z Hranic. Čerpal i Jana Blahoslava (1523 – 1571), v kancionále Písne duchovní evanjelické (1615, 1618) a z ľudových prísloví. Vzorom pre veľké literárne plány mu boli i práce herborského učiteľa J. H. Alsteda. V textoch Komenského sa striedali mravné názory antiky (stoická etika, osobitne ho inšpirovali mravné poučenia L. P. Seneku, M. T. Cicera) a kresťanstva (obdivoval najmä Sv. Augustína). Z antickej tradície ho zaujal Platónov a Aristotelov ideál dobra. Inšpirácie nachádzal i u Erasma Rotterdamského .

¹⁰⁴³ Čapková, D . Myslitel'sko vychovatel'ský odkaz Jana Amose Komenského. Praha: Academia, 1987. 2002., s.54

citovo, mravne a nábožensky. Na rozdiel od predstaviteľov prírodných vied, ktorí položili základy novému skúmaniu prírodných vied, Jan Amos Komenský sa stal zakladateľom vedy o výchove - pedagogiky i systematickej filozofie výchovy.

Je málo známe, že interdisciplinárny prístup k pansofickému chápaniu a vzdelávaniu človeka má svoje tradície v komeniologickom bádani. Bol vytýčený už na prvej medzinárodnej komeniologickej konferencii v Prahe v roku 1957. No jeho uplatňovanie v teórii i praxi stagnuje dodnes. Ján Patočka, napr. medzi prvými vyzýval uplatňovať interdisciplinaritu v komeniológii, a rehabilitovať význam pansofie. I Klaus Schaller z Ruhrskej univerzity v Bochumi sa usiloval ukázať spojenie filozofie, teológie a pedagogiky. Bol to on, ktorý postupne cez J.A.Komenského Obecnú poradu o náprave vecí ľudských položil základy i pedagogiky komunikácie v Európe. Ďalšie komeniologické konferencie postupne objavovali nové diela neznáme doklady o myslení J.A.K. a dokázali, že J.A. Komenský svojim dielom tak mnohostranne zameraným sa usiloval o veľkú syntézu. Pobádali k medziodborovému bádaniu čím sa postupne zvlášť v 90 rokoch 20 storočia zverejnili na konferenciách v Uherskom Brode i v prednáškach pre študentov na vysokých školách výsledky¹⁰⁴⁴ českého i európskeho komeniológického bádania. Dokázali, že do dejín európskej kultúry sa J.A.Komenský zapísal ako spoločenský reformátor, usilujúci sa o povznesenie nielen mravného myslenia svojho národa, ale všetkých národov. Významné bolo, že J.A.K. túžil z vtedajšej rozbúrenej európskej spoločnosti vytvoriť spoločenstvo ľudí, ktorí by v mieri spolupracovali. Chcel, aby sa vo výchove k ľudskosti zjednocovalo poznávanie sveta s morálkou a politikou, pretože ako napísal v „De rerum humanarum emendatione consultatio catholica“ myslenie, morálka a politika majú smerovať k náprave jednotlivcov a spoločenských celkov. Žiadal, aby sa k mravnosti viedli všetci ľudia, učili sa *všetci, všetko, všestranne* v univerzálnych školách, z univerzálnych kníh lebo¹⁰⁴⁵ dobré mravy a priazeň ľudí môže mať *každý človek*, ktorý si osvojí zákony slušnosti a dar mieru vo svojich vnútri a so svojimi blíznymi.

Všestrané zušľacht'ovanie všetkých ľudí si nemožno predstaviť mimo hraníc morálky. Svojou filozofiou života dokázal metodologicky premyslene položiť základy pre univerzálne celoživotné *vzdelávanie* detí, mládeže, dospelých i seniorov (od najútlejšieho veku - školy zrodzenia, cez školu detstva, chlapčerstva, junoštvu, školu mladosti, školu mužnosti, školu staroby až po školu smrti). Vychádzal z predpokladu, že človek ako obraz Boží má všetky predpoklady, aby sa zdokonaloval, aby vytváral nové svety. Aby sa sústredil na to, ako vytvárať svet ľudskej práce, svet ľudskej morálky a svet ľudskeho ducha. Po novom skúmal a spracúval súvislosti a vzťahy k človeka ku skutočnosti, k dieťaťu i k rodine. Škole zrodzenia venujeme pozornosť v nasledovnej časti príspevku.

¹⁰⁴⁴ Nové komeniologické objavy poukázali na mnohostrannosť a zložitosť diela Komenského. Jeho dielo sa začalo skúmať a interpretovať komplexne. Vyžadovalo si to hlbší pohľad, aby logicko-analytický a systémový prístup bol dôsledne sjednocovaný s pohľadom historicko-vývojovým, ako výsledok celkovej problémovej orientácie. Bola to D. Čapková ktorá medzi prvými vedeckej komunite ukázala akým vývojom prešiel Komenský pri skúmaní vzťahu človeka k svetu i k dieťaťu. In: Mysliteľsko-vychovateľský odkaz Jana Amosa Komenského. Praha: Academia, 1987. Duchovní odkaz Jana Amosa Komenského. In: Duchovní odkaz Jana Amosa Komenského Slovensku. Púchov: ASSA, 1998, s. 32 – 39. Obecná porada J. A. Komenského a princípy univerzálny nápravy všetch. In: De Rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz Jana Amosa Komenského pre tretie tisícročie. Bratislava: UK, 2001, s. 13-20.

¹⁰⁴⁵ Obecná porada J. A. Komenského a princípy univerzálny nápravy všetch. In: De Rerum humanarum emendatione consultatio catholica a odkaz Jana Amosa Komenského pre tretie tisícročie. Bratislava: UK, 2001, s. 13-20.

Človek potrebuje prezieravú rodičovskú výchovu

Požiadavka zdravo a dobre sa narodiť sa zrodila pred 400 rokmi. K človeku i k dieťaťu v minulosti z hľadiska dobových práv i základných potrieb sa však pristupovalo rôzne¹⁰⁴⁶. Až v 17. storočí sa detstvu začína pripisovať zvýšená pozornosť. Medzi prvými kto zvýraznil požiadavku dobre sa narodiť ako základnú potrebu dieťaťa bol Jan Amos Komenský. Aby sa dieťa narodilo zdravé žiadal veľkú pozornosť venovať už prenatálnemu obdobiu, vnútromaternicového života. Ak sa má narodiť zdravé dieťa má byť i chcené a s láskou očakávané. Komenský bol jeden z tých velikánov, ktorý vniesol do nami skúmanej problematiky zmenu.

Pripravenosť na rodičovstvo¹⁰⁴⁷. Do manželstva radil vstupovať s mimoriadnou zodpovednosťou. „počestne uzatvárať manželstvo, striedmo užívať manželské lôžko, a o počatý plod sa starať múdrou, zbožnou .. životosprávou.“ Toto obdobie nazval **školu zrodzenia** alebo užitočným poučením rodičov o prvom prezieravom pestovaní ľudského pokolenia v materskom lone. Rozdelil ho do troch tried. V prvej napísal „je každý človek „muž i žena „ako dorastá, dospieva do dospelosti“. Na uzavretie manželstva sa má zodpovedne pripravovať (rozumne, počestne a zbožne. Zdravie, čulosť a pracovitosť považoval v tejto triede života za najdôležitejšie). Bol presvedčným, že „sebe i plodu ublíži ak človek do manželstva vstupuje nezrelý vekom, chorý, nakazený, či chudobný.“, teda ten, kto nedokáže zabezpečiť podmienky a prostriedky na výchovu a živobytie dieťaťa.

V druhej triede teda v uzavretom manželstve mal otec, ktorý chcel splodiť a vychovávať deti dbať, aby sa udržal pri sile správnou životosprávou, prácou a striednosťou. Pripomínal to i matkám. Ak sa mali ich deti narodiť ušľachtilé a zdravé radil „v tretej triede tehotenstva „akonáhle matka pocítila, že je gravidná dodržiavať isté požiadavky:

- vyhýbať sa škodlivým veciam a to škodlivým nielen zdraviu ale i mravom, lebo všetko čo matka robí a užíva, má vplyv na telo i na dušu dieťaťa.

- vystríhal pred alkoholom, hnevom matky, roztopašnosťou, závišťou, zlodejstvom. Veril v prenášanie týchto neduhov na potomstvo.

- používať len prostriedky, ktoré zdraviu a mravom prospievajú. Menoval dobrú výživu, mierny pohyb a lieky ktoré plod potrebuje pre zdravý rast. Doporučoval vyhýbať sa prejedaniu, hladovaniu, zime, mimoriadnemu zaťaženiu pohybom, či naopak, teda nedostatočnému pohybu matky pre plod budúceho potomka.

¹⁰⁴⁶ V staroveku dieťa bolo chápané ako predmet, závislé od rozhodovania svojich rodičov, presnejšie od otca, ktorý mohol dieťa zabiť, predať do otroctva, použiť ako sexuálny objekt, či zhodiť zo skaly. V stredoveku už nebolo možné zabiť dieťa. Kresťanstvo prinieslo zmenu v prístupe k dieťaťu „no o zdravom vývoji dieťaťa nemožno hovoriť.. Postupne sa začali hľadať formy sociálnej pomoci pre deti, starých a postihnutých., budovať prvé sirotince, v 7. stor. v Konstantinopole, v 12. stor. v Ríme a i. Prvé charitatívne organizácie v Nemecku a v Čechách sa spájajú so začiatkom 17. storočia. V Prahe to bol napr. Dom sv. Ducha pre opustené deti. Na Slovensku sa základné potreby detí začali bližšie všímať a ústavne riešiť až v 18. storočí.. Počas 500 rokov katolicizmu založila cirkev veľmi mnoho sirotincov, zvyčajne kláštorov, aby sa starali o siroty a opusté deti a zároveň i o deti bezbožných a hriešnych rodičov. Do popredia vstúpila požiadavka „neublížovať deťom“ v súlade s Ježišovým: Nechajte maličkých prísť ku mne, lebo ich je kráľovstvo nebeské". Dieťa ako ľudská bytosť malo už rovnaké práva pred Bohom, teda malo ich mať i pred ľuďmi. S 15. storočím s rokom 1454 sa viaže vznik Bratstva telesne postihnutých slepých a iných ľudí. No s úpadkom stredovekého kresťanstva, starostlivosť o postihnutých i deti upadla. Bližšie: Žbirková, V.: Právo dieťaťa zdravo sa narodiť v odkaze J.A. Komenského. In: Výchova a práva dieťaťa na prahu tisíciletí. Brno: Česká pedagogická spoločnosť 1999, s. 196-199.

¹⁰⁴⁷ Komenský, J.A.: Pampaedia, s. 76-79.

-uprednostňovať duchovnú prípravu¹⁰⁴⁸ (prosiť boha, aby pôrod dopadol pre dieťa šťastne.Čo to znamenalo?V svetle svojej dobroty očakávať pôrod dieťaťa jeho narodenie i vývoj.

- Matka má sama koiť dieťa.Len vtedy ,ak matka zomrie radil získať pre dieťa zdravú,čulú a početnú opatrovateľku. . Na túto školu zdravého zrodenia,umenie zdravo sa narodiť ako základné právo dieťaťa mala nadviazať systematická a prezieravá výchova ľudského pokolenia od narodenia až do šiesteho roku. Dieťa definoval ako " nového človeka vyžadujúceho vzdelanie vo všetkom. (od prvých dní teda dieťaťa práve na svet vzišlého,vo všetkých veciach neopracovaného ...)

Kedy začať ?Hned' od počiatku detstva teda už v prenatalnom období. Tu videl i zárodok obecnej nápravy vecí ľudských.¹⁰⁴⁹ Pokračovať v rozbere ďalej možno so študentami ,či vlastnými deťmi individuálne .

.Jedna z najvýznamnejších zmien okrem už uvedeného bola ,že J.A.Komenský zverejnil nové a zásadné poznatky o dieťati (chlapec , dievča, choré , zdravé, postihnuté) – o výchove pre život do budúcnosti. A určil výchovné programy pre deti, mládež i dospelých.

Umenie styku človeka s inými ľuďmi, mravné spolunažívanie človeka s iným človekom nazval *Symbiotikou*¹⁰⁵⁰ (láska medzi manželmi, rodičmi, deťmi, súrodencami, príbuznými, známymi (sociálna etika). Etiku rodinného života rozobral v časti *Ekonomike* ako rozumnosť pri ovládaní iných ľudí žijúcich v spoločenstvách. Styk medzi ľuďmi považoval za potrebné cvičiť a to „spoločne v cnostiach“.Za základ v rodinných vzťahov považoval **lásku**, a to vo všetkých stupňoch a sférach ľudského spolunažívania. Dobové mravné ponaučenia rozobral napr. v pasáži o povinnostiach správcu hospodárstva rodiny a jeho vzťahov k deťom a členom rodiny (dnes by sme to zahrnuli do sociálnej etiky).

Demokratizačné právne trendy mali v tomto období svoj počiatok. Za mimoriadne významné možno považovať to, že myšlienky J.A.Komenského sa začali uplatňovať v celej Európe.¹⁰⁵¹ J. A. Komenský otvoril cestu vedeckému interdisciplinárnemu bádaniu o potrebách

¹⁰⁴⁸ Výchova k dobru bola u Komenského druhou najdôležitejšou zložkou harmonickej výchovy. Vymedzil štyri základné cnosti,múdrosť,umiernenosť,statočnosť a spravodlivosť Múdrosť, ktorú uviedol na prvom mieste, bola v pansofickom poňatí cieľom celého vzdelania. Získavať sa mala dobrým vyučovaním, ale hlavne dobrými metódami , keď sa mládež mala naučiť pravým rozdielom o veciach a hodnote vecí. Podstatu ,cieľ a obsah mravnej pansofickej výchovy budoval v duchu kresťanskej morálky v rokoch 1650-1654 v prostredí blatnopotockej školy keď pracoval na pláne sedemtriednej pansofickej školy.¹⁰⁴⁸ Okrem Veľkej didaktiky, príklady nájdeme v jazykových učebniciach i v Informatóriu školy materskej.Vo Vševýchove upozorňoval na nutnosť premeny hodnôt. I tu obsah vzdelania vyjadrený pojmom “omnia” neznamenal znalosť všetkého,ale všetkého dôležitého,čo človek potrebuje k životu. Na prvé miesto kládol zbožnosť-výživu duší, na druhé miesto dobré mravy užitočné pre celý život pri ľuďmi a na tretie miesto vzdelanosť.vhodnú k potešeniu ľudskej mysle.” (Komenský III.1992,s.73-74.)

¹⁰⁴⁹ Komenský si kládol otázky: Ako má človek žiť (individuálne i sociálne poňatie).Vo svojich skúmaníach radil hľadať odpovede na otázky: Čo je dobré? Prečo je to dobré? Ako je to dobré? Na čo je to dobré? K východiskám jeho pansofického skúmania patrilo filozofické poňatie „harmónie, dokonalosti a sústavnosti“. Človek sa má celoživotným vývojom približovať k Bohu (pokladal ho za vrchol dokonalosti) a harmonizovať svoje myslenie s touto dokonalosťou – človek ako obraz Boží. Ideál etického konania človeka skúmal v spojení s náboženskou mravoukou. Povinnosťou človeka,muža,ženy bolo rozvinúť ľudskú prirodzenosť v čo najväčšej dokonalosti. Preto mal podľa Komenského človek pestovať tie vlastnosti, ktorými sa priblíži k Bohu: rozum, vôľu a schopnosť výkonu. Dominuje tu myšlienka poriadku, prirodzenosti, harmónie, celosti a sústavnosti. V tom videl i dobro i rodiy. Všetky ostatné dobrá, ktoré nie sú vo vzťahu k ľudskej prirodzenosti, považoval za podradné, zdanlivé, nižšie. Komenský, Obecná porada,Panegersia, 1992, IV.

¹⁰⁵⁰Pansofia, Svet mravný, s. 185 – 249

¹⁰⁵¹ Na J.A.K .nadviazali ďalší napr. J.J. Rouseaua ,H. Pestalozzi,na Slovensku J.Bahil, M.Bel,S.Tešedík,D.Lehotský,L.Štúr,S.Ormis, Zoch ,J.Kollár,Rizner, osobitne R.F.Osvald , Kvačala ai.). V 18.storočí ťažiskom bolo poznávanie dieťaťa i reorganizácia dobročinných inštitúcií pre deti i dospelých, chorých a postihnutých. Propagovalo sa, aby rodičia vstupovali do života detí a formovali ich k svojmu

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

právach i starostlivosti o dieťa -človeka.so špecifickými danosťami.Mnohé pansofické práce i keď sú stále aktálne sa mnohým politikom,učiteľom,lekárom,sociálnym pracovníkom , rodičom nedostali do rúk. Treba im ich ponúknuť. Postupným poznávaním Obecnej porady ,ktorá predstavuje najširšie spektrum diela Komenského, z hľadiska historického, filozofického, teologického, sociálneho i pedagogického celé dielo J.A.Komenského by aj dnes pre človeka 21.storočia mohlo poslúžiť ako poslanstvo nápravy človeka, poslanstvom spravodlivejšieho usporiadania sveta.

Kontakt:

Viera Žbirková
FF UKF Nitra

obrazu.Poznanie dieťaťa prirodzené potreby dieťaťa sa dostali do popredia.. Z demokratizačných tendencií možno spomenúť úsilie- poskytnúť deťom starostlivosť (v r. 1793 napr. vo Francúzsku sa zvýraznili myšlienky, že všetky opustené deti sú deťmi vlasti.) Od 19. storočia približne do 1/2 20.storočia možno hovoriť u nás i vo svete o socializačnej etape . Vyústením bol i vznik vedy o dieťati pedológie – vedy o starostlivosti o dieťa. .Opierala sa o charitatívnu činnosť, ale i profesiionalizáciu a účasť spoločnosti. Bolo to úsilie i nových škôl,reformných snáh experimentálne rozpracovať pedagogické smery 20.storočia, hlbšie pozorovať život a vývoj dieťaťa a jeho potreby. Bolo to obdobie úsilia jednotlivcov aktivizovať deti a mládež v organizáciách a hnutiach. U nás sa rodila marxistická pedagogika :Jej metodológia odmietla všetko ,nemarxistické. Bolo to obdobie rešpektujúce dieťa, podporujúce začleňovanie dieťaťa do kolektívu socialistickej spoločnosti. Výsledky pedológie naprosto odmietla .Tým ,že jej predstavitelia pokúšali aplikovať vedecké poznatky o duševnom živote dieťaťa, ich výskumy nám nemôžu uškodiť ,práve naopak. V sociálnej práci nám môžu byť užitočné. Teda kým na jednej strane sa starostlivosť o potreby detí v súčasnosti viažu s úsilím výraznejšieho cirkevného a osvetového pôsobenia veriacich občanov na ich deti na druhej strane sa do popredia dostáva porušovanie sociálnych potrieb detí .Stáva sa tak necitlivým uplatňovaním štátnej politiky, demokratizačných princípov a práv detí, ale i formovaním nedemokratického právneho vedomia dospelých.

RODINA A SPOLOČENSKÉ ZMENY V NOVOM TISÍCROČÍ

Žilová Anna

Abstrakt

Cieľom príspevku je prezentovať možné oblasti ovplyvňovania myslenia a postojov vo vzťahu k forme, usporiadaniu a manželským vzťahom v rámci rodiny a na základe ukázania súvislosti zmeny ako procesu, v ktorom sa menia postoje a krízy ako faktickej situácie na základe viditeľných znakov.

V príspevku budeme vychádzať z definície rodiny ako: skupiny osôb priamo spojených príbuzenskými vzťahmi, v ktorej dospelí ľudia sú zodpovední za výchovu detí. (A. Giddens, 1999, s. 156)

Kľúčové slová: rodina, kríza rodiny, zmena, hodnota rodiny

Zmena a sociálna zmena

Za sociálnu zmenu v sociológii je považovaná zmena sociálneho usporiadania spoločnosti, ktorá môže byť z pohľadu účastníkov tejto zmeny vnímaná ako progresívna alebo ako regresívna (nemáme v úmysle v týchto súvislostiach hovoriť o historickom hodnotení sociálnych zmien).

Súčasnú sociálnu zmenu v slovenskej spoločnosti je možné charakterizovať ako zmenu prebiehajúcu na makro aj mezo a mikroúrovni prebiehajúcu vo všetkých sférach života človeka a spoločnosti (politickej, ekonomickej, kultúrnej, sociálnej a i.).

Zmena podľa charakteru jej akceptovateľnosti môže byť: očakávaná zmena, ponúkaná zmena, vynucovaná zmena, spontánna zmena.

Vo všetkých formách zmeny, na dosiahnutie zmeny potrebujú obidve zúčastnené strany čas a námahu.

Postupnosť realizácie zmeny je možné rozčleniť do týchto jednotlivých krokov (modifikované podľa: M. Scherpner, 1999)

1. **krok:** smerujúci k zmene je myšlienka, ktorá sa zaoberá smerom zmeny, jej kvalitou a časom, za ktorý má byť zmena dosiahnutá
2. **krok:** získavanie **vedomostí**. Sú to vedomosti získávané účelovo subjektom, ktorý chce realizovať zmenu alebo sú ponúkané alebo vnucované iným subjektom (prostredím), ktorý chce zmenu vyvolať

Subjekt, ktorý sa má zmeniť, podnety, informácie, vedomosti zo svojho prostredia vyhodnocuje a selektuje na potrebné (užitočné) a nepotrebné (neužitočné).

V priebehu tohto procesu sa u subjektu vytvára *POSTOJ, ktorým subjekt, ktorý sa má meniť dáva sám sebe najavo presvedčenie seba samého o tom, či je zmena pre neho potrebná*

3. **krok:** prebieha v troch etapách, subjekt získava **skúsenosti** súvisiace so zmenou
 - a) subjekt sa chce zbaviť a zbavuje sa starých stereotypov
 - b) vyskúša: či to funguje; aký to má efekt; ako ho používa
 - c) z toho, čo sa subjekt učí a naučí, vznikajú u neho nové stereotypy. Subjekt hodnotí, či je výsledok pre neho pozitívny, efektívny, ako ho bude využívať vo svojom živote
4. **krok:** ak je krok č. 3 s pozitívnym výsledkom, nastáva **zmena postoja**, zmena správania, zmena je akceptovaná

Ak subjekt má predstavu, čo je od neho očakávané (akú zmenu chce realizovať) a má vedomosti, ktoré mu pomôžu priebeh a efekt zmeny vyhodnotiť, zmena trvá 2 – 3 roky, napr. ak ide o zmenu kultúry podniku, akceptovania potreby a realizácie celoživotného vzdelávania a i.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou „Sociálne poslanstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

V živote všetky tri zložky, t.j. vedomosti, skúsenosti, postoj k určitej sociálnej situácii, sociálnemu javu, ladia, sú vo vzájomnej súhre. Ak sa jedna z nich rozkolíše, vyvolá to proces zmeny a samotnú zmenu.

Zmena môže byť vyvolaná ktoroukoľvek zložkou. Napr. subjekt donútia zmeniť postoj. Subjekt to prijme, ale dodatočne hľadá vedomosti a získava skúsenosti, aby daný postoj bol pre neho prijateľný.

Najefektívnejšia zmena z pohľadu subjektu, ktorého sa zmena dotýka, je zmena v postupnosti procesu: vedomosti, skúsenosti, postoj.

Kríza je situácia, keď je vážne narušené fungovanie určitého systému alebo jeho časti.

Kríza rodiny je najčastejšie chápaná ako stále častejšie zlýhavanje rodiny pri plnení jej tradičných funkcií. Je proces, v ktorom sa rodina ako spoločenská inštitúcia „vzdáva“ svojich výlučných činností a prenecháva ich iným inštitúciám, napr. štátu (Fišer. S. 1996).

Za výraz krízy rodiny je považovaný napr.:

- nárast rozvodovosti
- morálny úpadok rodinných vzťahov (vyplývajú z celkového morálneho úpadku spoločnosti a negatívnych zmien osobnostných vlastností jednotlivcov) a i.

V súvislosti s definovaním, vymedzením pojmu kríza sa natíska otázka: „Je toto všetko, čo sa deje v ostatných rokoch *kríza rodiny* alebo *rozkolísanie* hodnôt, vzťahov, funkcií rodiny v procese zmeny vyplývajúcej zo spoločenských zmien, spoločenských možností a i., ktoré sa rodiny nevyhnutne musia dotknúť?“

Znamená to, že z objektívneho hľadiska zmena je v rámci rodín nevyhnutná v dôsledku zmien v širšom a širokom sociálnom prostredí (štát, kontinent, svet).

Rodina je v procese zmeny, je vystavená tlaku množstva informácií, vzorov, vplyvov, selektuje, prijíma, testuje, hodnotí. Rovnako ako iné sociálne inštitúcie sa mení. Dnešná slovenská rodina sa nachádza niekde na ceste medzi tradičnou a modernou rodinou.

A práve tu je priestor na pôsobenie, tendenčné ovplyvňovanie malých skupín, komunít, spoločenstva celého štátu. Vplyvať na tieto spoločenské útvary by mal ten

- kto vie, čo chce dosiahnuť
- kto má prostriedky a zdroje nielen materiálne, ale hlavne personálne
- kto má osvedčené alebo dokáže modifikovať v iných podobných súvislostiach aplikované metódy práce
- má alebo si dokáže získať dôveru tých, ktorých chce ovplyvňovať

Všetky uvedené aspekty je možné realizovať v 2. a 3. etape prebiehajúcej zmeny, t.j. v etape osvojovania si **vedomostí** a získavania **skúsenosti** s výsledkami potenciálnej zmeny.

Myslím si, že slovenská spoločnosť a slovenská rodina je práve v tejto etape zmeny, v etape, keď sa učí, čo je pre ňu dobré, výhodné, správne, ľahšie, atď.

K výrazným kvalitatívnym zmenám správania sa rodiny na Slovensku dochádza už koncom 80. rokov, ale hlavne po r. 1993. Medzi dôvody týchto zmien najčastejšie zaraďované tieto faktory pôsobiace **na zmenu rodiny**: na úrovni vzťahov medzi manželmi, na úrovni hodnotovej orientácie rodiny, na úrovni spoločenských možností (limitov) a spoločenskej podpory (nepodpory) rodiny a faktory súvisiace so širším sociálnym spoločenstvom.

a) Faktory na úrovni vzťahov medzi manželmi (ostatnými členmi rodiny), medzi ktoré je možné zaradiť: egalitárne (rovnocenné) vzťahy v rodine, rozpad manželstiev a rozvody, rozporuplné pravidlá správania medzi mužom a ženou (aj vplyvom cudzích kultúrnych vzorcov správania), vyššia zamestnanosť žien, redefinovanie klasických rol muža a ženy v rodine, emancipácia, diverzifikácia a pluralizácia foriem rodinného spolužitia (manželstvo nie je podmienkou a zárukou vzniku rodiny), otvorenosť rodiny podnetom

prichádzajúcim zo spoločnosti, ľahšia adaptácia na prebiehajúce zmeny v spoločnosti, ktoré sa dotýkajú aj rodiny.

b) Faktory na úrovni hodnotovej orientácie rodiny, ktoré sú: klesajúci vplyv cirkvi a "tradičných" náboženstiev, dôraz na individualizmus a nezávislosť, voľnosť v morálnych hodnotách a postojoch, liberalizmus v sexuálnych, zmena postojov, čo sa týka manželstva a jeho záväzku, otvorené útoky proti manželstvu a tradičnej rodine, odkladanie manželstva a narodenia detí, konzumistická mentalita.

c) Faktory na úrovni spoločenských možností (limitov) a spoločenskej podpory (nepodpory) rodiny, ktorými sú: kontrola pôrodnosti a plánovanie rodiny, život v mestskom prostredí, formálne vzdelávanie detí, väčší záujem a väčšie možnosti štúdia na vysokých školách, podpora pôrodnosti, transformácia rodinného práva, populárna masová kultúra, dvojkariérové rodiny, nadobudnutá sloboda v oblasti podnikania, možnosť cestovania, práca v zahraničí, pestrejšia ponuka životných príležitostí, liberalizácia cien (zvlášť dotovaného tovaru), výraznejší vzostup cenovej hladiny ako vzostup príjmov a sociálnych dávok, faktická nemožnosť získať vlastný byt, rastúca nezamestnanosť a i.

d) Faktory súvisiace so širším sociálnym spoločenstvom

- zvýšená mobilita a rozpad života v komunitách
- väčšia diferenciácia a špecializované pôsobenie sociálnych inštitúcií
- nukleárna rodina, ale v ostatných rokoch aj nárast počtu dvojgeneračných rodín
- zvýšený počet neúplných rodín
- pokles priemernej veľkosti rodín a domácností (počet členov)
(spracované, modifikované a doplnené podľa: Súčasné trendy v rodine. zdroj www.fedu.uniba.sk)

Výsledky prieskumu realizovaného v rámci slovenskej mladej populácie slobodných a manželstvom neviazaných osôb oboch pohlaví.

Predstava života s jedným partnerom

Pri súčasnej vysokej miere rozvodovosti (Štatistická ročenka. 2009) v Slovenskej republike (r. 2001 - 41,3 rozvedených manželstiev na 100 uzavretých sobášov, v r. 2006 - 49,0, čo je v doposiaľ sledovaných rokoch najvyššia miera rozvodovosti v histórii SR, r. 2008 - 44,8 rozvodov na 100 uzavretých sobášov) sme sa pýtali respondentov na ich predstavu o živote s jedným partnerom po celý život. Výsledok ukázal na inklináciu mladých ľudí k tradičnej forme manželstva v našom sociokultúrnom prostredí, t.j. života s jedným partnerom. Na škále rozhodovania: maximálne prijateľná forma - viem si to predstaviť odpovedalo celkom 65,11 percent respondentov. Na škále možností odpovedí: maximálne neprijateľná forma – neviem si to predstaviť odpovedalo 34,76 percent respondentov.

Uvedené výsledky potvrdzujú psychologicky známu skutočnosť, že nároky na naplnenie niečoho ľahšie kladieme iným ako keď ich máme splniť osobne.

Škoda, že tieto výsledky nie je možné komparovať s inými podobného druhu a aj v inom historickom období. No napriek tomu, že sú to hypotetické názory, avizujú možné smerovanie, tendencie v správaní sa mladých ľudí v skúmanej oblasti.

Predstava života bez detí a bez partnera

Pri zisťovaní názoru, či by respondenti chceli zostať v živote bez detí a bez partnera, respondenti odpovedali na otvorenú otázku. Zo 140 odpovedajúcich 136 odpovedalo, že by nechceli zostať bez partnera a bez detí. Ako vysvetlenie takéhoto názoru uvádzali: je to zmyslom môjho života (24,2 percent), chcem mať rodinu (10,75 percent), nechcem ostať sám (22,7 percent). Istota, opora, pomoc boli ako dôvod mať deti a partnera prezentované u 4 respondentov (3,20 percent). 30,6 percent respondentov neuviedlo žiadne vysvetlenie, dôvod.

III. ročník vedecko-odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou
„Sociálne posolstvo Jána Pavla II. pre dnešný svet“

Iste by bolo zaujímavé poznať ich nezdôvodnenia, či ide o pohodlnosť, nechotu sa venovať prieskumu, alebo nad týmito skutočnosťami neuvažovali a boli zaskočení, či iné.

Hodnota rodiny

Pri slovnom, opisnom vyjadrení hodnoty rodiny respondenti priradili rodine hodnoty, ktoré sú všeobecne uznávané, preferované a hlavne cenené v našom sociálnom a ekonomickom prostredí. Vysoké bodové skóre jednotlivých charakteristík hovorí samo za seba.

T1 Hodnotenie významu rodiny

Význam rodiny	Priemer	Modus	Median
Sú to moji blízki, ktorí pri mne vždy stoja	3,84	4	4
Láska rodičov, súrodencov a ostatných príbuzných	3,84	4	4
Podpora, keď som bola v ťažkostiach	3,72	4	4
Azyl, kde sa môžem vrátiť	3,55	4	4
Zabezpečenie základných služieb	3,47	4	4
Finančná istota	3,26	4	3
Netýka sa ma nevyrastala som v rodine	1,13	1	1
Iné	0,07	0	0

Poznámka : Respondenti mali možnosť ohodnotiť ponúknuté významy (hodnotu) rodiny, pričom 1 – nie je to tak , 2 - skôr nie, 3 – skôr áno, 4 - áno.

Najvýraznejšie zmeny, ktoré prebiehajú v súvislosti s rodinou sú v týchto oblastiach:
Nemanželské spolužitie, pôrodnosť, sobášnosť, rozvodovosť, trendy v domácnostiach
(http://www.fedu.uniba.sk/uploads/media/SUCASNE_TRENDY_V_RODINE.ppt).

Blížšie k jednotlivým oblastiam:

T2 Sobášnosť¹⁰⁵² v Slovenskej republike vo vybraných r. 1950 - 2007

Rok 1950 1960 1970 1980 1990 2000 **2001** 2007

M.sob. 11,28 8,06 7,94 7,94 7,63 4,80 **4,42** 5,61

T3 Rozvodovosť v Slovenskej republike vo vybraných r. 1950 - 2007

1950 1960 1970 1980 1990 2000 **2006** 2007

4,61 7,21 9,51 16,79 21,93 35,80 **49,02** 44,37

T4 Pôrodnosť v Slovenskej republike vo vybraných r. 1950 - 2007

1950 1960 1970 1980 1990 2000 2002 2007

28,79 22,13 17,81 19,08 15,10 10,21 9,45 10,08

1052

Hrubá miera sobášnosti = *i* je aktuálny počet sobášov na 1000 obyvateľov.

Úhrnná sobášnosť je pravdepodobnosť, že priemerný obyvateľ v priebehu života vstúpi do [manželstva](#).

Priemerný vek pri prvom sobáši je zaujímavý pre hodnotenie reprodukčného správania [populácie](#)

Index eo-zvodovosti = udáva počet rozvodov na sto sobášov v danom roku

T5 Narodení mimo manželstva v Slovenskej republike vo vybraných r. 1950 - 2007
1950 1960 1970 1980 1990 2000 2001 2007
5,45 4,64 6,21 5,74 7,63 18,30 - 28,83
zdroj T2 – T5: www.infostat.sk/vdc/sk

Trendy v domácnostiach na Slovensku v ostatných rokoch hovoria o tom, že priemerná veľkosť domácností sa na Slovensku znížila, viac ľudí žije v menších typoch domácností a postupne sa vytráca aj dvojgeneračné spolužitie.

Na základe výskumov realizovaných na území Slovenskej republiky rodina na Slovensku v budúcnosti bude charakteristická týmito znakmi:

- ▶ Vymiznutie tradičnej formy rodiny
 - ▶ Znovuobnovenie tradičnej rodiny
 - ▶ Pretrvávajúce prirúbanie rôznych nových foriem rodiny
- (http://www.fedu.uniba.sk/uploads/media/SUCASNE_TRENDY_V_RODINE.ppt)

Literatúra

1. GIDDENS, A.: Sociologie. Praha: Argo, 1999, ISBN 80-7203-124-4.
2. SCHERPNER, M. – RICHTER-MARKERT, W. – SITZENSTHUL, I.: Sprevádzanie v praxi (vedenie), poradenstvo a učenie: Princípy sociálnej práce. Dolný Kubín: 1999, ISBN 80-88803-28-4.
3. SCHERPNER, M. – RICHTER-MARKERT, W. – SITZENSTHUL, I.: Princípy aghogického konania. Frankfurt nad Mohanom: 1998.
4. Štatistická ročenka. Bratislava: 2009.
5. http://www.fedu.uniba.sk/uploads/media/SUCASNE_TRENDY_V_RODINE.ppt
6. www.infostat.sk/vdc/sk
7. www.fedu.uniba.sk

Kontaktná adresa:

Prof. PhDr. Anna Žilová, PhD.
Ústav sociálnych vied
Pedagogická fakulta KU
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok,
tel. 0918 722 125, mail: anna.zilova@ku.sk